

శ్రీరామాయ నమః

శ్రీ మద్వ్యాకీ మహర్షి ప్రణీత

శ్రీమద్రామాయణము

ఆ రణ్యకాంధము

అరణ్యకాండ విషయనూచిక

సర్గ	విషయము	పుట
1.	నీలాంక్షులనహతులైన శ్రీరాముని ఆశ్రమవాసులైన మునులు సత్కరించుట.	1
2.	వనములో రామాయలను విరాడుడు ఎదిరించుట.	11
3.	విరాడునితో రాముడు సంభాషించుట. రామంక్షులు విరాడునిపై బాణములు ప్రయోగించుట. విరాడుడు శోరకులిద్దరినీ ఎత్తికొని వనములోనికి పోవుట.	21
4.	రామంక్షులు విరాడుని చంపుట.	31
5.	నీలాంక్షులనహతులైన రాముడు శరతంగ్రామమునకు వెళ్ళుట. అక్కడ దేవతలను చూచుట. శరతంగ్రామమునలో సంభాషించుట. శరతంగ్రామముని బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళుట.	45
6.	రాక్షసులు పెట్టు బారలనుండి రక్షింపుమని మునులందఱు రాముని ప్రార్థించగా రాముడు వాళ్ళకు అత్యుపాయ్యుట.	61
7.	నీలాంక్షులనహతులైన రాముడు సుగ్రీవమహర్షి ఆశ్రమమునకు వెళ్ళి, అయనతో సంభాషించి ఆరాధి అక్కరలే నివసించుట.	71
8.	నీలాంక్షులనహతులైన రాముడు ప్రాశాంతామృతందు సుగ్రీవ మహర్షి అనుమతి నైకొని ఆ ఆశ్రమమునుండి బయలుదేరి వెళ్లుట.	80
9.	'మనకు ఏ అపరాధమూ చేయనివారిని హరించుట న్యాయము కాదు, కాని నీవు అహింసాప్రవక్తమును పాదించుట యొక్కము' అని నీత రాముని ప్రార్థించుట.	88
10.	'మునులను రక్షించుటకై రాక్షసవధ చేసెదను' అని వేను వేసిన సుగ్రీవుడు రవ్వర పాలించవలెను అని శ్రీరాముడు చెప్పుట.	102

సర్గ	విషయము	పుట
11.	పండావుర స్తీర్ణమాంశకర్షణముల కత. రామాదులు వివిదాశ్రమములలో సంచరించి తిరిగి మనీష్యమహర్షి ఆశ్రమమునకు వచ్చి కొంత కాలము అక్కడ నివసించుట. పిరవ మనీష్యుని అనుమతి గైకొని అగస్త్యుని ఆశ్రమమునకు, అగస్త్యుని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళుట. అగస్త్యవరాచ వర్ణనము.	111
12.	సీతాకామంక్షులు అగస్త్యాశ్రమములో ప్రవేశించుట. అగస్త్యుడు వారిని గౌరవించుట. రామునకు తివ్యావ్రము లిచ్చుట.	145
13.	అగస్త్యుడు తనను చూచుటకై రాముడు వచ్చినందుకు సంతోషము ప్రకటించుచు సీతను ప్రశంసించుట. పంచవటిలో నివసించుమని రామునకు చెప్పుట. రాముడు అక్కరికి ప్రయాణమగుట.	159
14.	రాముడు పంచవటికి వెళ్ళుచు అటాయువును కలియుట. అతడు తనను గూర్చి సవిస్తరముగా రామునకు చెప్పుట.	170
15.	శ్రీరాముని అజ్ఞప్రకారము ంక్షుడు పంచవటిలో ఒక సుందర మైన వర్ణశాలను నిర్మించుట. సీతాంక్షులతో రాముడు ఆ వర్ణశాలలో నివసించుట.	182
16.	ంక్షుడు హేమంకర్తవును వర్ణించుట. పరకుని ప్రశంసించుట. రాముడు సీతాంక్షులసమీపమున గోరావరిలో స్నానము చేయుట.	194
17.	రాముని వర్ణగాం వర్ణకు శూర్యుల వచ్చి రాముణ్ణి గూర్చి తెలుసుకొని, తనను గూర్చి అతనికి తెలిపి, 'నన్ను బాఱగా స్వీకరింపుము' అని అతనిని కోరుట.	211
18.	రామునివేర నిరాకరించబడిన శూర్యులు ంక్షుని వర్ణకు వెళ్ళి తనను బాఱగా స్వీకరింపుమని కోరుట. అతడు కూడ నిరాకరించగా సీతను చంపుటకు ఉద్ద్యమించుట. ంక్షులరామ ముక్కునెప్పుడు కోయుట.	223

సర్గ	విషయము	పుట
19.	శూర్యులకు అరిగిన అవమానమును గూర్చి విని అరుడు రామ యును నంపుటని ఆదేశించి వరువలుగుడు రాక్షసులను సంహరించుట.	235
20.	అరుడు సంపద వరువలుగుడు రాక్షసులను రాముడు సంహరించుట.	244
21.	శూర్యులకు రాక్షసుల వధను అరునకు తెలిపి, రామునివలన గొప్ప అపద సంభవించినదని చెప్పుచు అతనిని యుద్ధానికి ప్రోత్సహించుట.	254
22.	అరమాషలు వరువలుగువేల రాక్షసులతో జగన్మామగుంజి వంశవదిలి అయలు చేరుట.	262
23.	భయంకరములైన శకునములను దూరీకృత వాటిని లెక్కచెయ్యక అరుడు సైన్యముతో రాముని ఆశ్రమము వైపు వెళ్ళుట.	272
24.	ఆ శకునములు దూర రాముడు రాక్షసులకు వివాదము వాడునట్లు దని, తనకు విషయము లెందనున్నదని తెలిసికొని 'ఆ వర్తక గుహలోనికి నీరను తీసికొని వెళ్ళి అక్కడ ఆమెను భవించు చుండుము' అని లక్ష్మణుని ఆదేశించుట.	285
25.	రాముడు యుద్ధానికి వెళ్ళి, రాక్షసులను సంహరించుట.	299
26.	రాముడు మాషజనహతులైన వరువలుగు వేంమండ్రి రాక్షసులను సంహరించుట.	310
27.	రాముడు శ్రీశరస్సును సంహరించుట.	320
28.	అరునితో రాముడు హోరముగా పోరాడుట.	338
29.	రాముడు అరుణ్ణి సంహరించుట, అరుడు కూడ రాముణ్ణి సంహరించి గదను ప్రయోగించుట. ఆ గదను రాముడు ఛేదించుట.	350
30.	రాముడు వరుషముగా మారులాకగా అరుడు మరల రామునితో వరుషముగా మారులాక మధ్యైకత్వము విసరగా రాముడు రానిని	

సర్గ	విషయము	పుట
	అందించి అరుణ్ణి సంహరించుట. దేవతలు మునులు రాముణ్ణి స్తుతించుట.	361
31.	అరుణు మొరలై సహరి మరణమును అశంపనుడు చెప్పగా విని రావణుడు సీతను హరించుటకై ఉర్కమించుట. మోరీయని ఉపదేశముచే ఆ శార్కము నుండి విరమించుట.	376
32.	శూర్పణఖ రావణుని వద్దకు వెళ్ళుట.	386
33.	శూర్పణఖ రావణుని విడిచింపుట.	408
34.	రావణుడు ప్రక్షింశగా శూర్పణఖ అతనికి సీతాశక్తుల సమేతులైన రాముని గూర్చి చెప్పి, 'సీతను తాళకగా చేసికొనుము' అని అతనికి ప్రోత్సహించుట.	416
35.	రావణుడు సాగరము ప్రక్కనున్న అంధ్రాచలదేశము యాదుడు మోరీయని వద్దకు వెళ్ళుట.	427
36.	రావణుడు రాముని అవతారమును వర్ణించి చెప్పి, అతని తాళమైన సీతను హరించుటకు సాహాయ్యము చేయుమని మోరీయని కోరుట.	444
37.	మోరీయడు రాముని గుణవ్రణాచారులను వర్ణించి చెప్పి, సీతాహరణ ప్రయత్నమునకుండి విరమింపుమని రావణునకు ఉపదేశించుట.	453
38.	రాముని పర్యక్రమాదుల విషయమున తన అనుభవమును చెప్పుడు మోరీయడు రామునకు అవతారము చెయవద్దని రావణునకు ఉపదేశించుట.	463
39.	మోరీయడు రావణునకు ఉపదేశించుట.	476
40.	రావణుడు మోరీయని భయపెట్టి సీతను అవహరించుటకు సాహాయ్యము చేయవలెనని అజ్ఞాపించుట.	485
41.	'నీకు వివాళము కలుగును' అని భయపెట్టుడు మోరీయడు మరల రావణునకు ఉపదేశించుట.	497

వర్గ	విషయము	పుట
42.	మారీయకు బంగారులేడి దూవము తరించి రాముని అగ్రశయనమునకు వెళ్ళుట. సీత కానిని చూచుట.	505
43.	ఆ మాయామృగమును చూచి లక్ష్మణునకు సంభేదము కలుగుట, ఆ మృగమును సజీవముగా గాచి, తంపిగాచి, దీసికొని తమ్ముని సీత రాముని కోరుట. రాముడు 'సీతను తక్షింపుయందుము' అని లక్ష్మణుని అదేశించి ఆ మృగము కొలుకు వెళ్ళుట.	518
44.	రాముడు మారీయని చెప్పుట, మారీయకు సీతాలక్ష్మణుల పేర్లు పెద్ద అకయట చూచి రాముడు రింతాశాంతుడగుట.	537
45.	వరుషవాక్యములు వరికి సీత వంపగా లక్ష్మణుడు రాముని వద్దకు వెళ్ళుట.	547
46.	రావణుడు సన్యాసివేషములో సీతదగ్గరకు వెళ్ళి ఆమెను గూర్చి అడుగుట, సీత అతనికి అధినిష్కారము చేయుట.	552
47.	సీత రాముణ్ణి గూర్చి తనను గూర్చి రావణునకు చెప్పి, రాము వనమునకు ఎందుకెత వెచ్చినాలో చెప్పుట. 'నా వట్టిపురాణం కమ్మ'ని రావణుడు ఆమెను కోరుట, సీత అతనిని నింపించుట.	577
48.	రావణుడు తన పర్యక్రమమును వర్ణించి చెప్పుట. సీత అతనిని తయపెట్టుట.	596
49.	రావణుడు సీతను అవమానించుట. ఆమె వినిపించుట. జటాయువు కనబడుట.	605
50.	సీతను హరించవద్దని జటాయువు రావణునకు ఉపదేశించుట. అట్లు కానిలో యుద్ధానికి తమ్ముని పిలుచుట.	620
51.	రావణునిలో జటాయువు హిరముగా యుద్ధము చేయుట. రావణు తరినిని వరించుట.	631

సర్గ	విషయము	పుట
52.	రావణుడు సీతను అవహరించుట.	648
53.	సీత రావణుని నిందించుట.	654
54.	సీత తన అథర్వములను మూటకట్టి అడుగులు వానరుల ముక్కు జారపెడుచుట. రావణుడు సీతను తన అంతఃపురములో ఉంచుట. ఎవమందుగుడు గూడరాదులను అవస్థాపింపజేయుట.	674
55.	రావణుడు సీతకు తన అంతఃపురము నంతా చూపి 'నాకు భార్య వగుము' అని కోరుట.	686
56.	సీత రామునిపై తనకున్న విశ్వాసమేతరులను ప్రకటించి రావణుని నిందించుట. రాక్షసస్త్రీలు అమెను అకోశవారికకు తీసికొని పోయి తయైపెట్టుట.	701
57.	మాయామృగమును తంపి దీక్షింపవచ్చుచున్న రాముడు మార్గములో కొన్ని అవకాశములు చూచి చింతించుట. తన వద్దకు వచ్చిన లక్ష్మణుని నిందించుచు సీత విషయమున తయైమెను చెందుట.	715
58.	అనేకవిధాల అలోచనలతో రాముడు లక్ష్మణునిలో అగ్రమము లేదుట. అక్కడ సీతను తానక యుత్సాహించుచుగలుగుట.	724
59.	రామలక్ష్మణుల సంతాపరాము.	732
60.	రాముడు సీతను గూర్చి వృక్షములను అంబువులను అడుగుచూ, వినిపించుచూ, సీతను అన్వేషించుట.	742
61.	రామలక్ష్మణులు సీతను వెదకుట. అమె కనబడకపోవుటచే రాముడు వినిపించుట.	757
62.	రాముడు సీత కొరకై వినిపించుట.	769
63.	రాముడు వినిపించుట.	777
64.	రామలక్ష్మణులు మరల సీతకై అన్వేషించుట మృగములు చూపిన	

సంశేషములను బట్టి దక్షిణ దిక్కునైపు వెళ్ళుట. రాముడు పర్వతము మీద కోపము చూపుట. అక్కత వడియన్న నీత కంఠాని పువ్వులను, అలంకారముల మెక్కలను, యుద్ధ విహ్వములను చూచి రాముడు దేవాదులతో కూడిన మూడు బోకముల మీద కోపమును చూపుట.

758

65. లక్ష్మణుడు రామునకు బోలెంది కోపమును చల్లాడుట.

815

66. లక్ష్మణుడు రామునకు బోలెందుట.

823

67. రామలక్ష్మణులు అటాయువును చూచుట ; రాముడు అటాయువును కొగరించుకొని విలపించుట.

831

68. అటాయువు ప్రాణములు విడచుట. శ్రీరాముడు అతనికి దహన సంస్కారము చేయుట.

842

69. లక్ష్మణుడు అయోముఖిని క్షించుట. కలందుని బాహువులలో చిక్కుకున్న రామలక్ష్మణులు రిలించుట.

857

70. రామలక్ష్మణులు వరపురము సంప్రదించుకొని కలందుని దుఃములు నడుపుట. కలందుడు వారిద్దరిని అడరించుట.

870

71. కలందుడు తన వృత్తాంతము చెప్పి "వా కరీరమును దహించి వేసిన ఏమ్మట మీకు నీరావ్యేషణము నందు ఉపాయము చెప్పి తను" అని రామునితో వలుకుట.

883

72. రామలక్ష్మణులు కలందుని దహించుట. అతడు చివ్వబూపము తరించి సుగ్రీవునితో స్నేహము చేయుమని రామునకు చెప్పుట.

890

73. కలందుడు ఋక్కమాక వర్షత వంపా సరోమార్గములు వర్ణించి చెప్పి, మరంగముని వనమార్గము కూడ తెలిపి రాముని అనుమతితో సృష్టాంగమునకు వెళ్ళిపోవుట.

907

పద సం	విషయము	పుట
74.	రామలక్ష్మణులు వంశావళిమునం దున్న మరంగవనములో శబరి అగ్రమమునకు వెళ్లి, అమె చేసిన సత్కారమును అందుకొని, అమెతో కలిసి మరంగవనమును వర్ణవేషించుట. శబరి వన శరీరమును అగ్నిలో అహరిగా సమర్పించి, స్వర్గము చేరుట.	923
75.	రామ లక్ష్మణులు మాలిలాడుకొనుచు వంశావళిము చేరుట.	927

౧౧

అరణ్యకాండమ్

అథ ప్రథమః సర్గః

[వీహంభూజనహతి తైవ గ్రీరామో అశ్రమహమ తైవ ముమయ నశ్శరీరమ్.]

మూ. ప్రవిశ్య తు మహారణ్యం దర్శితారణ్యమార్మవాన్,
రామో దదర్శ దుర్ధర్శస్తాపస్రాశమమర్జలమ్. 1

[ప్ర. అ. అర్మవాన్ = బుద్ధిమంతుడు, దుర్ధర్శః = ఎవరిచేతను ఎరికింప శక్యము కానివాడు అయిన, రామః = రాముడు, మహారణ్యమ్ = మహారణ్యమైన, దర్శితారణ్యమ్ = దండకారణ్యమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, తాపస్రాశమమర్జలమ్ = మునుల అశ్రమముల సముదాయమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. బుద్ధిమంతుడు, ఎవరిచేతను ఎరికింప శక్యము కానివాడు అయిన రాముడు దండకమహారణ్యములో ప్రవేశించి అక్కర మునులు నివసించే అశ్రమముల సముదాయమును చూచెను. 1

మూ. కుశరీరపరిక్షిప్తం బ్రాహ్మ్యం లబ్ధ్యా సమాప్యకమ్,
యథా ప్రదీప్తం దుర్ధర్శం గగనే సూర్యమర్జలమ్. 2

[ప్ర. అ. కుశరీరపరిక్షిప్తమ్ = కుశలచేత, నారరీరలచేత వ్యాప్తము, బ్రాహ్మ్యం = బ్రహ్మసంబంధ మైన (వైదిక మైన), లబ్ధ్యా = తాందిత, సమాప్యకమ్ = కన్యబడినది, గగనే = ఆకాశమునందు, ప్రదీప్తమ్ = ప్రజ్వలిల్లుచున్న, సూర్యమర్జలం యథా = సూర్యమందలము వలె, దుర్ధర్శమ్ = చూడ శక్యము కానిది అయిన (అశ్రమమందలమును చూచెను).

తా. ఆ అశ్రమమందలములో అక్కడక్కడ కుళయా, నారదీరలు కనబడుచుండెను. అక్కడ వైదికకోత (బ్రహ్మచర్యస్థు) స్పష్టముగా కనబడుచుండెను. అలాగములో ప్రతాపించుచున్న సూర్యమండలము వలె చూచుటకు శక్యముగాకుండ ఉండెను. 2

మూ. శరణ్యం సర్వరూతానాం సుసంమృష్టాదితం సదా,
మృగైర్వహువిరాశీర్థం పక్షినంఘ్రైః సమావృతమ్. 3

వ్ర. ఆ. శరణ్యరూతానామ్ = శరణ్యప్రాణులను, శరణ్యమ్ = శరణము అర్చన, సదా = ఎల్లప్పుడు, సుసంమృష్టాదితం = చక్కగా కుడవండిన ముంగిల్ల కలది, బహువిః = అనేది ఘ్రైః, మృగైః = మృగములచేత, అశీర్థమ్ = చాత్రము, పక్షినంఘ్రైః = పక్షినముదాచుములచేత, సమావృతమ్ = అవరించబడినది (అయిన అశ్రమమందలమున చూచెను).

తా. ఆ అశ్రమమందలములో అన్ని ప్రాణులు నిత్యముగా నివసించుచుండెను. హుదిహుది యురుచుండుటచే ముంగిల్ల క్కతముగా ఉప్పుచుండెను. ఆ అశ్రమమందలములో అనేకమృగములు, పక్షులు కూడ సుఖముగా నివసించుచుండెను. 3

మూ. పూశీతం తోపన్వతం త నిత్యమవృతసాం గజైః,
విశాలైరగ్నిశరణైః స్రుగ్వాప్తైరశినైః కుశైః. 4

సమిర్చిస్తోయకంశైః పలమూలైశ్చ శోభితమ్,
అరణ్యైశ్చ మహావృక్షైః పుష్పైః స్యాదుపలైర్వృతమ్. 5

వ్ర. ఆ. అవృతసామ్ = అవృతస్థానముక, గజైః - గణములచేత, పూశీతం త = పూశించబడినది, ఉపన్వతం త = సమీపమునందు స్పృశము లేయనబడినది, విశాలైః = విశాలము లైన, అగ్నిశరణైః = అగ్నిగృహములచేతను, స్రుగ్వాప్తైః = స్రుగ్వులచేతను, పాశ్రవలచేతను, అశినైః = కృష్ణాశినములచేతను, కుశైః = కుళులచేతను, సమిర్చిః = సమీదంచేతను, తోయకంశైః = అలవలలల చేతను, పలమూలైశ్చ = పలములచేతను, మూలములచేతను, శోభితమ్ = ప్రతాపించలేయబడినది, అరణ్యైః = అరణ్యములకు సంబంధించిన, పుష్పైః =

వచ్చితము లైన, స్వారుదలైః = మరుర మైన పలములు గల, మహావృక్షః = మహావృక్షములచేత, ఉపశోభితమ్ = ప్రకాశించియుండినది (అయిన ఆశ్రమ మందలమును చూచెను).

తా. ఆ ఆశ్రమమందలమును అవ్వగత్తీలు వూశించుచు, నిర్భము అర్థర స్పృశ్యము చేయుచుండురు. అది పొలములైన అగ్నిగృహములతోను, స్రుక్షుల తోను, పాత్రలతోను, కృష్ణాదినాద్యదీనములతోను, కుళలతోను, సమైతలతోను, ఉదకకలకలతోను, పలములతోను, మూలములతోను ఉప్పుడులెను. ఆ ఆశ్రమ మందలము చుట్టూ వచ్చితములు, మరురము లైన పలము లిచ్చిరి అయిన అరణ్యములో పెరిగి ఉపశోభములు ఉండెను. 4. 5

మూ. పరిహోహార్చితం పుణ్యం బ్రహ్మ హేషనినాదిరమ్.

పుష్పైశ్చాన్తైః పరిక్షిప్తం పత్మిన్యా త సపత్మయా. 6

ప్ర. అ. పరిహోహార్చితమ్ = భూతముల కిచ్చే అహారహావము లైన బలులచేతను, హోమములచేతను పూజించబడినది, పుణ్యమ్ = వచ్చితము, బ్రహ్మ హేషనినాదిరమ్ = వేద హేషదేత ప్రతిర్యనింపచేయబడినది, సపత్మయా = వేదములతో కూడిన, పత్మిన్యా = పద్మలతచేతను, అన్తైః = అంతరములైన, పుష్పైశ్చ = పుష్పములచేతను, పరిక్షిప్తమ్ = చుట్టూ వ్యాప్తమూ అయిన ఆశ్రమమందలమును చూచెను

తా. ఆ వచ్చిత మైన ఆశ్రమమందలమునందు పరిహోహారులతో వేదకా పూజలు అరుగురుండెను. వేద హేషలు మార్కుహిగురుండెను. తాది చుట్టూ పద్మములతో నిండి, ఎన్నిలతలు, అంతరపుష్పములు అంతరముగా ఉండెను. 6

మూ. పలమూలాశన్తేర్జాన్తీర్కృష్ణాదినామృతైః,

సూర్యతైశ్చానరాతైశ్చ పురాతైర్మువిదిర్యుతమ్ 7

ప్ర. అ. పలమూలాశన్తైః = మెల్ల, దుండు, అహరముగా గలవారు తాన్తైః = అందరియన్నిగహపంతులు, దిగకృష్ణాదినామృతైః = నారచీరలను, కృష్ణా దీనములను పత్రములుగా తరించినారు, సూర్యతైశ్చానరాతైశ్చ = సూర్యుని పంది, అగ్నివందీ నాంతి గలవారు అయిన, పురాతైః = ప్రాచీను లైన (వందరిల

కొలిచి సవత్సరాల వయస్సు గల) మునిభిః = మునులతో, యతః =
కూడినది అయిన (అగ్రమమందలమును చూచెను).

రా. ఆ అగ్రమమందలములో, పరమోంములను అపారముగా గీసికొను
వారు, ఇంద్రియనిగ్రహవంతులు, వారధీరండు, కృష్ణాశీనములను దరించిన
వారు, సూర్యాగ్నులవంటి తేజస్సు కలవారు అయిన అరివృద్ధులైన మునులు
నివసించుచుండిరి.

7

మూ. పుష్కలైశ్చ నియతాహతైః కోలికం పరమర్షిభిః,
తత్ బ్రహ్మకవనప్రత్యం బ్రహ్మహేషనివాసికమ్. ౮

ప్ర. ఆ. పుష్కలైః = పచ్చితులు, నియతాహతైః = నియత మైన అపారము
కలవారు అయిన, పరమర్షిభిః = గొప్ప ఋషులతో, కోలికమ్ = కోరింపజేయు
చేసినది, బ్రహ్మహేషనివాసికమ్ = వేదహేషవేద భవనింపజేయుచేసినదై,
బ్రహ్మకవనప్రత్యమ్ = బ్రహ్మలోకముతో సమాన మైన, తత్ = ఆ, (అగ్రమ
మందలమును చూచెను).

రా. ఆ అగ్రమమందలమును పచ్చితులు, అపారమునందు నియమము
పొందించువారు అయిన మహాత్ములు కోరింపజేయుచుండిరి. వేదహేషతో నిండి
యుండుటచే అది బ్రహ్మలోకము వలె ఉండెను.

౮

మూ. బ్రహ్మవిర్విర్యహాతాగైర్బ్రాహ్మణైశ్చ పకోలికమ్,
తద్వస్త్రై రామవః శ్రీమాంస్తాపస్సాశ్రమమర్జునమ్, ౯
అర్జుగర్వన్మహాదేవా విజ్ఞం కృత్వా మహర్షిన్.

ప్ర. ఆ. బ్రహ్మవిర్విర్యః = వేదవేత్తలు, మహాతాగైః = మహారాగ్యవంతులు
అయిన, బ్రాహ్మణైః = బ్రాహ్మణులతో, ఉపకోలికమ్ = ప్రకాశింపజేయుచేసిన,
తత్ = ఆ, రావస్సాశ్రమమర్జునమ్ = మునుల అగ్రమసమరాయమును, దృష్ట్యా
= చూచి, శ్రీమాన్ = శ్రీయుతుడు, మహాదేవాః = గొప్ప తేజస్సు కలవారు
అయిన, రామవః = రాముడు, మహాత్ = గొప్ప లైన, ర్షుః = రసస్సును,
విజ్ఞమ్ = వారి లేనిదానినిగా, కృత్వా = చేసి, అర్జుగర్వన్ = సమీపించు

రా. గొప్ప కోరికకలవారు, మహాదేవశాసీ అయిన రాముడు, తన గొప్ప

తనస్సు నాని విప్పివేసి, వేదవేత్తలు, మహావృత్తాత్ములు అయిన బ్రాహ్మణులతో కోరిండురున్న ఆ మునుల అగ్రమమండలము వైపు, నివయభూర్యకముగా వెళ్లెను. 9

మూ. తివ్యత్వాబోపవన్నాపే రామం దృష్ట్యా మహార్జయః, 10

అరిజను సదా : పితా శైవేషీతి, ద్మయశశీసీష్ట గుణాన్ ॥
నివసేయయంతిరి.

మూ. పుష్ట్యైశ్చ నియతాహతైః కోరికం పరమర్థిరి,
తత్ బ్రహ్మకవనప్రత్యం బ్రహ్మమోషనివాదితమ్. 11

ప్ర. అ. పుష్ట్యైః = పచ్చితులు, నియతాహతైః = నియత మైన అపారము కంటాడు అయిన, పరమర్థిరి = గొప్ప యుమంతేత, కోరికమ్ = కోరింపజేయు అతినది, బ్రహ్మమోషనివాదితమ్ = వేదమోషవేద భవనింపజేయుంకినవై, బ్రహ్మకవనప్రత్యమ్ = బ్రహ్మలోకములో సమాన మైన, తత్ = ఆ, (అగ్రమమండలమును చూచెను).

రా. ఆ అగ్రమమండలమును పెచ్చితులు, అపారమునందు నియమము పొందిండువాడు అయిన మహాత్ములు కోరింపజేయుతుంకిరి. వేదమోషతో నిండి యుండుటచే అది బ్రహ్మలోకము వలె ఉండెను. 11

మూ. బ్రహ్మవిర్నిర్మహాభాగైర్బ్రాహ్మణైరుపకోరితమ్,
తద్దృష్ట్యా రామవః శ్రీమాంస్తాపస్సాశ్రమమర్థంమ్, 12
అర్యగర్వన్మహాదేవా విజ్ఞం కృత్వా మహర్జనుః.

ప్ర. అ. బ్రహ్మవిర్నిః = వేదవేత్తలు, మహాభాగైః = మహారాగ్యవంతులు అయిన, బ్రాహ్మణైః = బ్రాహ్మణులవేత, ఉపకోరితమ్ = ప్రకాశింపజేయుంకిన, తత్ = ఆ, తాపస్సాశ్రమమర్థంమ్ = మునుల అగ్రమసమకాయమును, దృష్ట్యా = చూచి, శ్రీమాన్ = శ్రీయుతుడు, మహాదేవాః = గొప్ప తేజస్సు కంటాడు అయిన, రామవః = రాముడు, మహాత్ = గొప్ప వైన, రజుః = రనస్సును, విజ్ఞమ్ = నాని లేనిదానినిగా, కృత్వా = చేసి, అర్యగర్వక్ = సమీపించు

రా. గొప్ప కోరికకంటాడు, మహాదేవాశాసరి అయిన రాముడు, తన గొప్ప

మూ. రూపసంహవనం లక్ష్మీం సౌకుమార్యం సువేషరామ్.

దర్పకుర్విస్మితాకారా రామస్య వనవాసిని. 13

ప్ర. అ. వనవాసిని = వనములో నివసించువాడు, రామస్య = రాముని యొక్క, రూపసంహవనమ్ = రూపమును కలిగిపంపినవమును, లక్ష్మీమ్ = కోడలు, సౌకుమార్యమ్ = సౌకుమార్యమును, సువేషరామ్ = మంచి వేషమును, విస్మితాకారా = ఆశ్చర్యము చెందిన ఆకారములు కలవాడై, దర్పకుః = చూచిరి.

తా. వనములో నివసించువాడు రాముని రూపమును, కలిగిసొష్టవమును, కోడలు, సౌకుమార్యమును, మంచి వేషమును చూచి ఆశ్చర్యపడినది యిది. 13

మూ. వైరేహీం లక్ష్మణం రామం నేత్రైరనిమిత్తైరివ,

అశ్రుర్యతూతాన్ దర్పకుః సర్వే తే వనవాసిని. 14

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్త మైన, తే వివాసిని = ఆ అరణ్యవాసులు, అశ్రుర్యతూతాన్ = అశ్రుర్యబలములుగా ఉన్న, వైరేహీమ్ = రీతను, లక్ష్మణం వైవ = లక్ష్మణుణ్ణి, రామమ్ = రాముణ్ణి, అనిమిత్తైరివ = నివృత్తులు లేనివా అన్నట్లున్న, నేత్రైః = నేత్రములతో, దర్పకుః = చూచిరి.

తా. వనములో ఆ అనుబంధకు, అశ్రుర్యమును విరిగించి రూపసౌందర్యాదులు గల ఆ రీతను, లక్ష్మణుణ్ణి, రాముణ్ణి కూడ, నివృత్తులు వార్యులుండా చూచిరి. 14

మూ. అత్రేనం హి మహాదాగాః సర్వతూతహితే రరాః,

అతిథిం పర్థశాలాయాం రామవం సంస్యజేకయన్. 15

ప్ర. అ. సర్వతూతహితే = సకలప్రాణుల హితమునందు, రరాః = అ. క్లిగల, మహాదాగాః = మహాత్ములైన ఆ మహనులు, అత్ర - ఈ అరణ్యమునందు, పర్థశాలాయామ్ = పర్థశాలలో, అతిథిమ్ = అతిథి యైన, ఏనం రామవమ్ = ఈ రాముణ్ణి, సంస్యజేకయన్ = నివసించజేసిరి.

తా. సకలప్రాణుల హితమును కోరు ఆ మహాత్ములు, తమ అతిథిగా విచ్చిరి ఆ రామునికు. ఆ అరణ్యములోని ఒక పర్థశాలలో వివాస మేర్పరచిరి.

మూ తతో రామస్య సత్కృత్య విరీనా పావకోపమాః,

అజ్ఞానంస్తే మహాతాగాః సలిలం దర్శయంతిః 16

ప్ర. అ. తతః = అటు ఏమ్యురి, పావకోపమాః = అగ్నితో సహసు లైన, మహాతాగాః = మహాతాగ్యవంతు లైన, తే = ఆ, దర్శయంతిః = ఏర్పా దరణ నేయు సుహర్షులు, విరీనా = యతాశ్రమగా, సత్కృత్య = సత్కరించి, రామస్య = రామనకు, సలిలం = ఉదకమును, అజ్ఞానం = రీసికొనివచ్చిరి.

తా. అగ్నితో సహసులు, దర్శకత్వములు, మహాతపోతాగ్యసంపన్నులు అయిన ఆ మునులు యతాశ్రమగా రాముని సత్కరించి, అరణికి ఉదకము తెచ్చి ఇచ్చిరి. 16

మూ. మల్లలాని ప్రయుక్తానా మురా సరమయా యుతాః,

మూలం పుష్పం పలం సర్వమౌక్రమం ద మహర్కసః,

నివేదయిత్వా దర్శయంతే తు ప్రాశ్నలయోఽట్రువన్.

ప్ర. అ. దర్శయంతే = దర్శములను పఱిగించి, తే = ఆ ముహర్షులు, మల్లలాని = మంగళములను, ప్రయుక్తానాః = ప్రయోగించుచు, సరమయా = గొప్ప లైన, మురా = సంతోషముతో, యుతాః = కూరినవారై, మూలం = మూలము లను, పుష్పం = పుష్పములను, పలం = పలములను, సర్వం = సమస్త మైన, అౌక్రమం ద = అౌక్రమమును, మహర్కసః = మహర్షు లైన రామునకు, నివేద యిత్వా = నివర్చించి, ప్రాశ్నలయః = వట్టించిన తోసిళ్ల కలవారై, అట్రువన్ = వరిగిరి.

తా. దర్శములన్నీ తెలిపి ఆ మునులు, తాం సంతోషించుచు, సుహర్షు లైన ఆ రామునకు మూలములను, పుష్పములను, పలములను, ఆ ఆ కమము సంతనూ కూడ నివర్చించి, వినయపూర్వకముగా ఇట్టి వరిగిరి 17

మూ దర్మపాలో అనప్యాస్య శరణ్యక్త మహాయగాః, 18

పూజనీయక్త మాన్యక్త రాజా దక్షరతో గురుః

ప్ర. అ. రాజా = రాజు, మహాయగాః = గొప్ప కీర్తి గలవార. అస్య

= ఈ, అనన్య = అనియాయోక్త్య, తర్కపాఠః = తర్కమును పాఠించువాడు.
 శరణ్యశ్చ = రక్షకుడు. పూజనీయశ్చ = పూజించదగినవాడు. మాన్యశ్చ =
 గౌరవించదగినవాడు. తర్జితరః = దండమును భరించు (దుష్టులను శిక్షించు)
 వాడు, గురుః = పూజ్యుడు.

రా. రాజా శాస్త్ర కీర్తి గలవాడు. అందుకు ప్రజల తర్కమును సంరక్షించువాడు. రక్షకుడు. పూజించదగినవాడు. గౌరవించదగినవాడు. దుష్టశిక్షకుడగుటచే పూజ్యుడు.

18

మూ. ఇన్ద్రస్యైవ చతుర్వాగః ప్రజా రక్షతి రామవ, 19
 రాజా తస్మాద్వరాన్మౌగాన్ రమ్మాన్ కుక్షీ నమ
 స్కృతః.

ప్ర. అ. రామవ = రామా : ఇన్ద్రస్యైవ = ఇంద్రునియొక్కయే. చతుర్వాగః = నాల్గవ భాగము, ప్రజాః = ప్రజలను. రక్షతి = రక్షించుచున్నది. తస్మాత్ = అ కావలయువలసినే, రాజా = రాజు. నమస్కృతః = సమన్వరించబడుచున్నవాడై. వరాన్ = శ్రేష్ఠము లైన, రమ్మాన్ = సుందరములైన, తోగాన్ = రోగములను, కుక్షీ = అనుభవించుచున్నాడు.

రా. రామా : ఇంద్రుని నాల్గవ అంశమే ప్రజలను రక్షించుచున్నది. అందువలననే రాజా అందరి విమస్కారములు అందించుచు, శ్రేష్ఠములు, సుందరములూ అయిన రోగాలను అనుభవించుచున్నాడు.

19

మూ. తే వయం భవతా రక్ష్యా భవర్విషయవాసినః,
 నగరస్థో వనస్థో చ త్వం నో రాజా అనేక్యరః 20

ప్ర. అ. భవర్విషయవాసినః = నీ దేశమువంతు నివసించుచున్న, తే వయమ్ = అర్థిమేము, భవతా = నీదేశ, రక్ష్యాః = రక్షించదగినవారము నగరస్థః = నగరములో ఉన్నా, వనస్థో చ = వనములో ఉన్నా, అనేక్యరః = అనులకు ప్రభువులైన, త్వమ్ = నీవు, రాజా = రాజువు.

రా. నీ దేశములో (రాజ్యములో) నివసించుచున్న మమ్ములను నీవే రక్షించ

వలెను ప్రణంబు ప్రతువు వైన నీవు వగరములో ఉన్నా, వసములో ఉన్నా, నీచే మాకు రాకపు. 20

మూ. న్యస్తదత్తా వయం రాజశ్శక్రకరా తిర్థియా,
రక్షణీయా స్త్రయా శక్వద్గర్భరూణా ప్రపోదనా. 21

ప్ర. అ. రాజశ్శక్రకరా = రాజా : శివశక్రకరా = అయింపబడిన శ్రోతము కల
వారము, తిర్థియా = అయింపబడిన ఇంద్రియములు కలవారము, ప్రపోదనా =
= తపస్సే తపముగా గలవారము అయిన, వయమ్ = మేము, న్యస్తదత్తా =
చిరువలడిన దండనము కలవాళ్లము. గర్భరూణా = గర్భమువందివార మైన
మేము, రక్షణీయా = నిరేక, శక్వద్గర్భ = ఎల్లప్పుడూ, రక్షణీయా = రక్షింపదగిన
వాళ్లము.

తా. రాజా : మేము శ్రోతమును అయింది, తిర్థియా అయి, తపస్సే
తన మది నమ్ముచు, అవకారులపై కూక దండప్రయోగమును విడిచివేసినాము.
అందుచేత నీవు మమ్ములను శర్వరా తల్లి గర్భమును రక్షింపి నట్లు రక్షింప
వలెను. 21

మూ. ఏవముక్త్యా పరైర్ముతైః పుష్పైరన్యైశ్చ రామవమ్,
వన్యైశ్చ వివిరాహైః సంక్మణమహాయన్. 22

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరికి, సంక్మణమ్ = లక్ష్మణునితో
కూడిన, రామవమ్ = రాముణ్ణి, పరైః = పరిమలచేత, మూతైః = ముంపించేత,
పుష్పైః = పుష్పములచేత, అన్యైశ్చ = ఇతరము లైన, వన్యైః = వనమునకు
సంబంధించిన, వివిరాహైః = అనేకవిధము లైన ఆహారములచేత, ఆహాయన్
= పూడించి

తా. మునులు ఈ విధముగ పరికి, లక్ష్మణునపేరు లైన ఆ రామునకు
ఫలములు, మూలములు, పుష్పములు, వనములో లభించు ఇతరము లైన ఆహార
ములు ఇచ్చి పూడించిరి. 22

మూ. తథాన్యే రామసాః సర్థా రామం వైశ్వానరోపమా,
న్యాయవృత్తా యథాన్యాయం తర్కయామాసురీశ్వరమ్.

అర్హాశ్చ శ్రీమద్రామాయణే వార్హికియే అదికావ్యే అరణ్యకాండే
ప్రథమః సర్గః.

ప్ర. అ రణ = అర్ణి, వైశ్వానరోపమా = అగ్నితో సమానులైన, వీర్వా = రవసిద్ధులైన, అన్యే = ఇతరులైన, వ్యాయవృత్తాః = వ్యాయమైన ప్రవృత్తి గల, కావేసాః = మహర్షులు, ఈశ్వరమే = ప్రభువైన రాముణ్ణి, యథా వ్యాయమే = వ్యాయానుసారముగా, తర్కయామామః = సంశ్చప్తిపరచరి

తా. అగ్నితో సమానులైన వీరస్థులైనవారు, రవసిద్ధులు, వ్యాయ నమ్మత మైన ప్రవర్తన కలవారు అయిన మఱి కొందరు మునులుకూడ, ఈ విధముగానే, ప్రభు వైన రామునకు సంశోషము కలిగించిరి. 23

"బాబానందని" అను శ్రీమద్రామాయకాండార్హకాండమునందు అరణ్యకాండలో
ప్రథమసర్గ సమాప్తము.

అథ ద్వితీయః సర్గః

[వనములో రాముడును విరాధుడు ఎరిగించుట.]

మూ. శృగాలిట్టోఽథ రామస్తు సూర్యప్రకాశయనం ప్రచి,
ఆమస్త్యే న మునీన్ సర్వాన్ వనమేవాశ్వాహత. 1

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, శృగాలిట్ట = దేయబడిన అరికమ్మ
గల, స. రామస్తు = ఆ రాముడైతే, సూర్యః = సూర్యునియొక్క, ఉదయనం
ప్రతి = ఉదయమొనకు పూర్వము, సర్వాన్ = మున్నైన, మునీన్ = మునులను,
ఆమస్త్యే = పోయిపోయి, వనమేవ = వనమునే, అశ్వాహత = ప్రవేశించెను.

రా. రాముడు మునుల అరికమ్మ స్వీకరించి, సూర్యుడయ్యెనునకు
పూర్వమే ఆ అందరి మునుల అనుష్ఠానం వనములోనికి ప్రవేశించెను. 1

మూ. వానామృగగణాశీర్షమృక్షకాక్షులసేవితమ్,
ధ్వస్తప్యక్షలరాగుల్మం మర్దరృసలిలాశయమ్. 2

నిష్కాజమానశకుని ఋల్లిభాగణనాదితమ్,
లక్ష్మణానురతో రామో వనమర్కం దదరృ హ. 3

ప్ర. అ. లక్ష్మణానురథః = లక్ష్మణుడు అనుచుడుగా గల, రామః =
రాముడు, వానామృగగణాశీర్షమ్ = అనేకవిధము లైన మృగముల సముదాయ
ములచే తా వ్రేము, మృక్షకాక్షుల సేవితమ్ = ఎరుగులంబులచేత, మర్దరృసలిలాశయమ్
నివించబడినది, ధ్వస్తప్యక్షలరాగుల్మమ్ = పొయ్యిపడిన వృక్షములు, అరేట,
పొదలు కలది, మర్దరృసలిలాశయమ్ = చూడ శక్యము కాని క్రవణవని అలా
శయములు కలది, నిష్కాజమానశకుని = కూయుచున్న వేషులు గలది, ఋల్లి
భాగణనాదితమ్ = అదవి తుగల గుంపులచేత ద్వనించుచుండినది అయిన,
వనమర్కమ్ = వనమధ్యమును, దదరృ హ = చూచెను

తా. అక్కలువితో కూడిన రాముడు ఆ అరణ్యమర్థమును చూచెను. అలుగులంట్లు, పెద్ద వృక్షాలు మొదలైన అనేకవిధములైన వృక్షములు అక్కలో గుంపులు గుంపులుగా నిడుగువలచును. అక్కకు ఉన్న వృక్షములు, లతలు, పొదలు పాకువడి యుండెను. చుట్టుపక్కల ఎక్కడా పరస్సులు మొదలైన జంతువులు కనబడుచులేదు. వృక్షులు కూయుచుండిను. అతని భాగం కొల అంతటా చూపించి ఉండెను. 2, 3

మూ. సీతయా సహ కాకుత్స్థస్తస్మిన్ హైరమృగాయతీ,
దదర్శ గిరిశృంగాశ్రమం పురుషాదం మహాస్వనమ్. 4

ప్ర. అ. సీతయా సహ = సీతతో కూడిన, కాకుత్స్థః = రాముడు, హైరమృగాయతీ = హైరములైన వృక్షములతో కూడిన, తస్మిన్ = ఆ అరణ్యమర్థమునందు, గిరిశృంగాశ్రమం = పర్వతశిఖరమువలది కాంతి గలవాడు, మహాస్వనమ్ = గొప్ప స్వని గలవాడు అయిన, పురుషాదమ్ = పురుషులను దక్షింపే రాక్షసుని, దదర్శ = చూచెను.

తా. సీతాసమేతుడైన రాముడు కయంకరములైన వృక్షములతో నిండిన ఆ అరణ్యమర్థమునందు గొప్ప స్వని చేయుచున్న ఒక నిరకరముడైన రాక్షసుని చూచెను. అతని వేదము పర్వతశిఖరము వలది ఉండెను. 4

మూ. గిరిరాక్షం మహావక్త్రం వికటం వికటోదరమ్,
నీరత్నం విషమం నీర్జలం వికృతం హైరదర్శనమ్. 5

ప్ర. అ. గిరిరాక్షమ్ = రోడ్డిని వేరములు కలవాడు, మహావక్త్రమ్ = పెద్ద ముఖము కలవాడు, వికటమ్ = వికారరూపముతో ఉన్నవాడు, వికటోదరమ్ = వికారముగా ఉన్న పొట్ట గలవాడు, నీరత్నమ్ = కయంకరము, (అగువృ కరిగించువాడు), విషమమ్ = రాం దిన్నదీ రాం పెద్దదీ అయిన అపయవములతో విషమముగా ఉన్నవాడూ, నీర్జలమ్ = పొడవైనవాడు, వికృతమ్ = వికారముగా ఉన్నవాడు, హైరదర్శనమ్ = కయంకరములైన దర్శనము కలవాడు అయిన (రాక్షసుని చూచు).

తా. ఆ రాక్షసుని కళ్లు రోతుగాను, ముఖము రాం పెద్దదిగాను, పొట్టి వికారముగాను ఉండుటచే అతడు వికటరూపముతో అగువృ కరిగించేటట్లు

ఉంటెను. అతని కరదరదాద్యవయవములు ఎన్నమముగా (పాదుకగ్గలతో) ఉంటెను. ఇం పొడవుగా, ఎక్కుతానాదముతో ఉన్న అతడు యాదులు కయం కరుడుగా ఉంటెను.

5

మూ. వసానం చర్మ వైయ్యమం వసార్థ్యం దురిరోక్షితమ్,
త్రాననం సర్వరూతానాం వ్యాధితాస్యమివాంతకమ్ 6

ప్ర. ౪. వైయ్యమమ్ = వ్యాధుసంబంధ మైన, చర్మ = చర్మము, వసానమ్ = తరించినవాడు, వసార్థ్యమ్ = వసవేత రదిగా ఉన్నవాడు, దురిరోక్షితమ్ = రక్షములేత తరవంచినవాడు, సర్వరూతానామ్ = సమస్తప్రాణులకు, త్రాననమ్ = తయము కరిగించువాడు, వ్యాధితాస్యమ్ = తెరచలదిన ములము గలవాడు, అంతకమ్ ఇవ = యముడు వలె ఉన్నవాడు అయిన (రాక్షసుని యొక్క).

తా. వ్యాధురక్మను తరించిన ఆ రాక్షసుని కరీరము వసరో రదిగా ఉంటెను. రక్షముతో తరిగెను. సకలప్రాణులకు తయము కరిగించు ఆ రాక్షసుడు నోరు తెరచుకొని మృత్యురేవత వలె ఉంటెను.

6

మూ. శ్రీన్ సింహాంశురురో వ్యామాన్ త్వౌ మృకౌ పృషతాన్ దళ
సవిషాణం వసాదిగ్ధం గజస్య త శిరో మహత్,
అవసత్కాయసే తూలే వినక న్తం మహస్యనమ్.

7

ప్ర. ౪. శ్రీన్ = మూడు, సింహాన్ = సింహములను, తరురః = నాలుగు, వ్యామాన్ = పెద్దపులులను, త్వౌ = తెండు, మృకౌ = శోభేళ్లను, దళ = పది, పృషతాన్ = దుక్కల లేళ్లను, సవిషాణమ్ = దంతములతో కూడిన, వసాదిగ్ధమ్ = వసవేత పూయించిన, మహత్ = పెద్దదైన, గజస్య శిరః = ఏనుగుయొక్క తలను, అయసే = ఇసుము విభారమైన, తూలే = తూలము నందు, అవసత్కాయ = గుర్చి తగల్చుకొని, మహస్యనమ్ = గొప్పత్వవి కలుగునట్లుగా, వినక న్తమ్ = ద్వని లేయుచున్న (రాక్షసుని యొక్క).

తా. ఆ రాక్షసుడు మూడు సింహము, నాలుగు పెద్ద పులులను, తెండు శోభేళ్లను, పది దుక్కలతోకలను, పైన వసతో విండిన, దంతసహితమైన

ఒక పెద్ద ఏనుగు తలను బియ్యమునకు గ్రుచ్చి మోసికొనిపోవుచుండను
గట్టిగా అరచుచుండను. 7

మూ. స రామం లక్ష్మణం శ్రీవ సీతాం దృష్ట్వా త మైతిషిమ్,
అత్యధావత్సుసంక్రుత్తః ప్రణాః కాం ఇవా శక్తః.

ప్ర. అ. సః = అతడు, రామమ్ = రాముణ్ణి, లక్ష్మణం తి-లక్ష్మణుణ్ణి,
మైతిషిమ్ = మెతిలావగరరాజువృత్తి యైన, సీతాం త = సీతను, దృష్ట్వైవ =
చూడగానే, సుసంక్రుత్తః = రాతా కోపగించినవాడై, అ వ్రతః = సంహారముచేయు,
కాం = యముడు, ప్రణాః ఇవ = ప్రణంబుగూర్చి పలికి, అత్యధావత్ = వారికి
ఎదురుగా వరుగై వైను.

తా. ఆ రాక్షసుడు రాముణ్ణి, లక్ష్మణుణ్ణి, సీతను చూడగానే చాల కోప
ముతో యముడు సంహరించుటకై ప్రణంబున పడి నట్లు, వారి వైపు వరుగై వై
వెళ్ళెను. 8

మూ. స కృత్వా తైరవం నాదం చాలయన్న్విత మేదిషిమ్,
అజ్ఞేనాచాయై రేహిమప్రకమ్య తదాబ్రవీత్.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సః = అతడు, మేదిషిమ్ = భూమిని, చాల
యన్న్విత = తరింపజేయుచున్నవాడు పలికి, తైరవమ్ = తయంకర యైన, నాదమ్
= త్వనిని, కృత్వా = చేసి, రైరేహిమ్ = సీతను, అజ్ఞేన = ఒడిచేత (ఒడి
లోనికి), అచాయై = దీసికొని, అప్రకమ్య = దూరముగా తొలగి, అబ్రవీత్ =
పలికెను.

తా. అప్పు దాతడు భూమి దద్దరిల్లు నట్లు తయంకరముగ త్వని చేసి,
సీతను ఒడిలోనికి దీసికొని, తొలయు దూరము తొలగి, అట్లు పలికెను. 9

మూ. యువాం జటావీరతరౌ సతాశ్శృ పీణశీవితౌ,
ప్రవిష్టౌ దక్షిణావయ్యం శరదాపాసిధారిణౌ.

ప్ర. అ. జటావీరతరౌ = జటలను, నారవీరలను తరించిన పీణశీవితౌ
= పీడించిన జీవితము గల, యువామ్ = మీరిద్దరూ, సతాశ్శృ = తార్యతో కూడిన

వార్త. కరదాపాసిదారిలో = కరములను, రవస్సును, ఇర్లములను దరించివారై,
దర్శకారణ్యమ్ - దంకదారణ్యమును, ప్రవిష్టో - ప్రవేశించినారు

తా మీ పిర్వతూ జటావంక్కులములు దరించి, తావ్యాపాతురై, తను
ర్యాణములను ఇర్లములను దరించి, దంకదారణ్యములో ప్రవేశించినారు మీ
అయ్యు మూడిగది. 10

మూ. కతం తాపనయోర్వాం త వానః ప్రమదియా సహ. 11
అదర్శవారిలో పాపౌ తో యువాం మునిదూషకౌ.

ప్ర. ౪ తాపనయోః = మునులైన, తావ్ = పిర్వతూ, ప్రమదియా సహ
= శ్రీతో కూడ, వానః = నితారము, కతమ్ = ఎట్లు, అరిత్యాదరిలో = అదర్శ
మును అదరించుచున్న, మునిదూషకౌ = మునుల ప్రతమునకు నిరుద్దముగా
ప్రవర్తించుచున్న, పాపౌ = పాపాత్ములైన, యువామ్ = మీ పిర్వతూ, కౌ =
ఎవడు.

తా. మునులై యుండి మీపిర్వతూ శ్రీతో కలిసి ఎట్లు నివసించుచున్నాడు
మునుల నియమమునకు నిరుద్దముగా అరిత్యాదరణము చేయుచున్న పాపాత్ము
లైన మీరు ఎవడు. 11

మూ. అహం వనమితం దుర్గం విరాలో నామ తాక్షసః. 12
తరామి సాయులో నిత్యమృషిమాంసాని తక్షయన్.

ప్ర. ౫. అహమ్ = నేను, విరాలో నామ = విరాళు తను పేరు గల,
తాక్షసః = తాక్షసుడను, సాయురః = అయ్యుడము దరించివారనై, నిత్యమ్ =
ఎల్లప్పుడు, ఋషిమాంసాని = ఋషుల మాంసములను, తక్షయన్ - తక్షించుడు,
దుర్గమ్ = ప్రవేశింప కష్టముకాని, అదమ్ = ఈ, వనమ్ - వనమును, తరామి
= సంరక్షించుచుండును.

తా. నీవు విరాళు తనే పేరుగల తాక్షసుడను. అయ్యుడవారినై, ఋషుల
మాంసములు అనుచు నిత్యము, ఈ దుర్గమారణ్యములో సంరక్షించుచుండును.

మూ ఇయం నారీ వరాలోహా మమ బార్యా తవిష్యతి. 13
యువయోః పావయోశ్చాహం పాస్యామి దుధిరం మృతే.

ప్ర. ౪ వరాహోహ = శ్రేష్ఠ మైన కర్మవర్తకము గల, ఇయం వారి = ఈ స్త్రీ, మమ = నాయొక్క, వార్యా = వార్య, తపస్వరీ = కాగండు, అహమ్ = నేను, మృతే = యుద్ధమునందు, హవయో = హాహుక్కులైన, యవయో = పి ఇద్దరియొక్క, తురికమ్ = రక్తమును, హిహ్వామి = త్రాగగలను.

తా. సుందర మైన కర్మవర్తకము గల ఈ స్త్రీని నేను వార్యగా స్వీకరింపదను హాహుక్కులైన పి ఇద్దరి రక్తమును, యుద్ధములో త్రాగగలను. 13

మూ. తస్యైవం బ్రువతో దుష్టం విరాధస్య దురాత్మనః. 14

శ్రుత్వా సగర్వికం వాక్యం సంప్రాప్తా జనకాత్మజా.

ప్ర. ౪. ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువతో = వలకురున్న, దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధి గల, తస్యవిరాధస్య = ఆ విరాధునియొక్క, సగర్వికమ్ = గర్వముతో కూడిన, తుష్టమ్ = తుష్టమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, జనకాత్మజా = సీత, సంప్రాప్తా = తాం కయపరిసరి.

తా. దురార్ములైన విరాధుడు ఈవిధముగా వరికిన, గర్వముతో కూడిన తుష్టవాక్యమును విని సీత తాం కయపరిసరి. 14

మూ. సీతా ప్రవేపితోద్వేగాత్ ప్రవారే కదలే యథా. 15

తాం దృష్ట్వా రాఘవః సీతాం విరాలాబ్ధాగతాం కులామ్,

అబద్ధిల్లక్షణం వాక్యం ములేన పరిశుష్యతా. 16

ప్ర. ౪. సీతా = సీత, ఉద్వేగాత్ = కయమువలన, ప్రవారే = అరిక మైన గారి గల ప్రవేశమునందు, కదలే యథా = అరరిల్లు వరి, ప్రవేపితా = తాం వెదికిపోయెను, రాఘవః = రాముడు, విరాలాబ్ధాగతామ్ = విరాధుని ఒదిలో ఉన్న, కులామ్ = మంగళప్రభురైన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, పరిశుష్యతా = వెదికిపోవుచున్న, ములేన = మూలముతో, లక్షణమ్ = లక్షణుని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబద్ధిల్ = పరిశుష్య.

తా. సీత కయముతో, గారివాసలో అరరిల్లు వరి వెదికిపోవుచుండెను. అప్పుడు విరాధుని ఒదిలో ఉన్న సీతను చూచి, రాముడు దూఱములేత వారి పోయిన మూలముతో, లక్షణునితో ఇట్లు పరిశుష్య. 15, 16

మూ. పశ్య సౌమ్య సచీవ్యస్య అనకస్యాత్మసందవామ్,
మమ తార్కాం కుతారారాం విరారాత్కే వ్రవేశిరామ్, 17
అర్యస్తమఖసంవృత్తాం రాజపుత్రిం యశస్వినిమ్.

ప్ర. అ. సౌమ్య = ఓ: సౌమ్యతా: సచీవ్యస్య = మహారాత్రిన, అనకస్య = అనకునియొక్క, అత్మసంభవామ్ = కుమారి, మమ తార్కామ్ = నా తార్క, కుతారారామ్ = మంగళప్రదమైన అరారము కంది, అర్యస్తమఖసంవృత్తామ్ = అత్యధికమైన సుఖముతో పెరిగినది, యశస్వినిమ్ = కీర్తిమంతురాలు, విరారాత్కే = విరాడుని ఒడిలో, వ్రవేశిరామ్ = ఉంచబడినది అయిన, రాజపుత్రిమ్ = రాజపుత్రియైన సీతను, పశ్య = చూచుము.

తా. సౌమ్యత వైన లక్ష్మణా: అనకమహారాజా కుమారు, నా తార్క, కుతారాకవంతురాలు, నాం సుఖముతో పెరిగినది, కీర్తిమంతురాలు అయిన ఈ సీత ఎట్లు విరాడుని ఒడిలోనికి లాగబడినదో చూచుచిరా: 17

మూ. యదర్చి సేవమస్మాసు ప్రియం వరవృతం చ యత్, 18
తై శేయ్యాస్తు సుసంవృత్తం శ్రిప్రమలైవ లక్ష్మణ.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = ఓ: లక్ష్మణా: అస్మాసు = మన విషయములో, యత్ = ఏది, అర్చి సేవమ్ = ఉత్త మైనదో, యత్ = ఏది, వరవృతం చ = వరముగా కోరినదో, అర్చి, తై శేయ్యా = తై శేయికి, ప్రియమ్ = ప్రియ మైన విషయము, అలైవ = అప్పుడే, శ్రిప్రమ్ = శ్రీమముగా, సుసంవృత్తమ్ = బాగా పెరిగిపోయినది.

తా. లక్ష్మణా: తై శేయి మనకు ఏమి అరగవలె నని అభిప్రాయించినదో, వరము ద్వారా మీద కోరినదో అది, అర్చిప్రమదముతోనే, అప్పుడే, అదిగి పోయినది. 18

మూ. యా న తుష్యతి రాజ్యేన పుత్రార్థే దీర్ఘరర్చిరీ, 19
యయాహం సర్వభూతానాం ప్రియ: ప్రస్థాపితో వనమ్,
అద్యేరాసిం సకామా సా యా మాతా మత్యమా మమ. 20

ప్ర. అ దీర్ఘదర్శిని = దీర్ఘలోచన కం, యా = ఎవ్వరె, పురాణే -
పురుషికారత్వం కావ్యేన = రాజ్యమునకే, వ తుష్కరి = సంశోషించలేదో, యయా
= ఎవ్వరెదేక, సర్వభూతానామ్ = సర్వప్రాణులకు, ఏయః = ఇష్టకలైన,
అహమ్ = నీకు, వసిష్ఠ = వనమునుగూర్చి, ప్రస్థాపితః = వంపందిరినో, యా
= ఎవ్వరె మమ = నాయొక్క, మర్త్యమా మాతా = మర్త్యములా లేన రరియా,
పాపబద్ధి కై నీయ, అర్జు = ఇప్పుడు, సకామా = వీరిన కోరిక కంటెనది.

రా. నా కల్లులలో మర్త్యములా లేన ఏ కై నీయ లాల దూకపు బాలోచనతో,
లేన కుమారునకు రాజ్యము లుపించుటలో నింకొచ్చి పెంపిక అందిరికి ఇష్టక
లైన నన్ను అరణ్యానికి వంపినతో అమె కోరిక నేడు కలల మైనది. 20

మూ. పరస్పర్యాదు వైరేహ్యః సి దుఃఖచరమస్త మే,
ఏతుర్వివాశాత్ గామిత్రే స్వరాజ్యహరణాత్తతా. 21

ప్ర. అ గామిత్రే = లక్ష్మణాః, వైరేహ్యః = నీకయిచ్చి, పరస్పర్యాద
= పరపురుషస్పర్శకంటె, ఏయః = రంధ్రయిచ్చి, ఏవాగ్ = మరణము
కంటె, తతా = మరయు, స్వరాజ్యహరణాత్ = నా రాజ్యమును హరించుటకంటె,
మే = నాకు, దుఃఖచరమ = ఎక్కువ దుఃఖమును కలిగించెరి, నాస్తి = లేదు.

రా. లక్ష్మణాః నీకను పరపురుషుడు స్పృశించుట, రంధ్ర మరణము,
నా రాజ్యమును ఇరదులు అవహించుట. వీరికి పెంపిన దుఃఖ హేషువు, నాకు
మరొకరి లేదు. 21

మూ. ఇరి బ్రావరి కాకుత్స్థే బాష్పశోకపరిష్కరః,
అబ్రవీల్లక్ష్మణః క్రుద్ధో దుద్ధో నాగ ఇవ కృతన్ 22

ప్ర. అ . కాకుత్స్థే = రాముడు, ఇరి = ఇట్లు, బ్రావరి = పలుకుతుండగా,
లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, బాష్పశోకపరిష్కరః = బాష్పముతోను, శోకముతోను
నిండినవాడై, (బాగులుల్లి), క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, దుద్ధః = అర్థకొనించిన,
నాగః ఇవ = సర్పము వలె, కృతన్ = నిట్టూర్చుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను

రా. రాముని మాటలు విని, లక్ష్మణుడు, శోకకాయుడై, రాష్ట్రము
విడచుచు, కోపించి, అర్థగింపలదిన సర్పము వలె బానలు కొట్టుచు, అట్లు
పలికెను. 22

మూ. అనాథ ఇవ తూతానాం నాథ స్త్యైశ్చ శాసనోపమా,

మయా ప్రేష్యైశ్చ కాకుత్స్థ కిమర్థం పరితప్యమే. 22

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా. తూతానామ్ = ప్రాణ లంఠితకీ. నాథః = నాథుడవు. శాసనోపమా = దేవేంద్రునితో సమానుడవు అయిన, త్యమ్ = నీవు, అనాథః ఇవ = నాకుడు లేనివాడవు వలె, ప్రేష్యైశ్చ = లింకరుడ నైన, మయా = నాతో కూడ ఉండి కూడ, కిమర్థమ్ = ఎందుకు, పరితప్యమే = చాడవకు చున్నావు.

రా. రామా! నీవు సర్వతూతనాథుడవు. దేవేంద్రునితో సమానుడవు. నేను నీ లింకరుడనై ఉన్నాను. అట్టి నీవు అనాథుడు వలె ఎందుకు దింపించు చున్నావు. 23

మూ. శరణ నిహతస్యాన్య మయా క్రుద్ధేన రక్షసః,

విరాధస్య గతానోర్హి మహి పాస్యతి శోభితమ్. 24

ప్ర. అ. క్రుద్ధేన = కోపించిన, మయా = నాచేత, అన్యః = ఇతరుడు, శరణ = రాణముదేత, నిహతస్యః = కొట్టించినవాడై, గతానోః = పోయిన ప్రాణ ములు గల, రక్షసః = రాక్షసుడైన, విరాధస్యః = విరాధునియొక్క, శోభితమ్ = రక్షమును, మహి = తూచి, పాస్యతి = త్రాగగలడు.

రా. క్రుద్ధుడ నైన నేను రాణమును ప్రయోగించి సంహరించగా తాక్షుడై న ఈ విరాధుని రక్షమును తూచి త్రాగగలడు. 24

మూ. రాజ్యరామీ మమ క్రోరో తరణి యో బధూవ హ,

తం విరాధే విషాజ్యామి వృతీ వృతమివాతరీ 25

ప్ర. అ. రాజ్యరామీ = రాజ్యమునందు కోరిక గల, తరణి = తరతుని యందు, మమ = నాకు, యో = ఏ, క్రోరో = క్రోధము, బధూవ హ = కలిగివో, రమీ = ఆ క్రోధమును, వృతీ = ఇంద్రుడు, వృతమ్ = వృతమును, అతరీ ఇవ = పర్యవమువలె వలె, విరాధే = విరాధునిమీద, విషాజ్యామి = విరుచిగలను.

రా. రాజ్యమునందు కోరిక గల తరతుని నై నాకు పూర్వము కలిగిన

కోరమును, చేసేందుకు వ్రేలమును వర్కతమునై వివరి (వ్రేయగీరి) నట్లు
ఈ విధానమైన పిరువగంను. (యావగంను). 25

మూ. మమ రుణలంవేగవేగితః

వతతు కళోఽన్య మహాన్ మహోరసి,

వ్యవసయతు తనోశ్చ తీవరం

వతతు తతశ్చ మహిం విమూర్ఛితః.

26

అర్థార్థే శ్రీమద్రామాయతే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
ద్వితీయః పర్వః.

వ. అ. మమ=నామొక్క, రుణలంవేగవేగితః=రుణలంముయొక్క
వేగముచేత వేగము కలదిగా చేయబడిన, మహాన్=గొప్పలైన, కళో=కాలము,
అన్య=సినియొక్క, మహోరసి=గొప్ప వక్షస్థంముమీద, వతతు=వరుగాక.
తనో=సిని కరీరమునుండి, తీవరం=తీవరమును, వ్యవసయతు=లొంగించు
గాక. తతః=అటు పిమ్మట, విమూర్ఛితః=తిరిగిపోవు నట్లు చేయబడినవాడై,
మహిం=తూమిని గూర్చి, వతతు=వరుగాక.

భా. నా రుణలంవేగముచే వేగముగా వ్రేయగింపబడిన గొప్ప కాలము
ఈ కాలముని పికాలమైన వక్షస్థంముమీద వరుగాక. తుదని కరీరమునుండి
వ్రేయముండు లొంగించుగాక. అప్పు తీరదు తిరిగిపోవున వేంమీద పడిపోవు
గాక. 26

"కాలానందిన" అను శ్రీమద్రామాయకాండ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
తెంకవ పర్వ పమా వ్రేము.

అథ తృతీయః సర్గః

[నిరాధునితో రాముడు సంభాషించుట, రామలక్ష్మణులు నిరాధుని పై కాశములు ప్రయోగించుట. నిరాధుడు పోదరులద్వారా ఎత్తకొని వనములోనికి పోవుట].

మూ. అథోవాచ పునర్వాక్యం నిరారః పూరయన్యనమ్,
పృథ్వీతో మమ హి బ్రాహ్మణం కౌ యువాం క్వ గమిష్యతా.

ప్ర. ౪. అథ = అటుపిమ్మట, నిరారః = నిరాధుడు, వనమ్ = వనమును, పూరయన్ = కల్గముచేత వింపుడు, పునః = మరల, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉదార = పరిగెను. పృథ్వీ = అడుగుచున్న, మమ = నాకు, బ్రాహ్మణం = వెచ్చుచి. యువామ్ = మీరిద్దరు, కౌ = ఎవడు క్వ = ఎక్కడికి, గమిష్యతా = వెళ్ళగలడు.

తా పిమ్మట ఆ నిరాధుడు అరణ్యము ప్రవేశ్యనించు నట్లు మరల ఇట్లు పలికినాడు. "నేను అడుగుచున్నది, వెచ్చుచు మీరిద్దరు ఎవడు ఎక్కడికి వెళ్ళదను?"

మూ. రమువాచ తతో రామో రాక్షసం అగ్రిరాసనమ్,
పృథ్వస్తం సుమహాశేఖా ఇక్షాకుకులమాత్మనా.

ప్ర. ౪. రతః = అటుపిమ్మట, సుమహాశేఖా = రాం గొప్ప తేజస్సు గల, రామః = రాముడు, పృథ్వస్తమ్ = ప్రశ్నించుచున్న, అగ్రిరాసనమ్ = ముందు చున్న ముఖము గల, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుని గూర్చి, ఇత్కనః = తన యొక్క, ఇక్షాకుకులమ్ = ఇక్షాకువంశమును, ఉదార = చెప్పెను.

తా పిమ్మట, మహాశేఖారి యైన రాముడు, ఆ విరముగా ప్రశ్నించు చున్న, ప్రత్యర్థించుచున్న ముఖము గల ఆ రాక్షసునకు తన ఇక్షాకువంశమును గూర్చి చెప్పెను.

మూ క్షత్రియో వృత్తసంపన్నో విద్ధి నా వనగోతరః.

ర్యాం తు శ్లేషితునిర్వాహః కస్త్యం తరసి దర్శితాన్. 3

వ అ నో = మమ్మాయు, వృత్తసంపన్నో = సర్వవిరమితో కూడిన, వనగోతరః = వనముతో సంబంధించువాడు, క్షత్రియో = క్షత్రియుండునా, విద్ధి = తెలుసుకొనుము, ర్యాం తు = ఎన్ను గూర్చు కూత, శ్లేషితుః = తెలుసుకొనుటకు, నిర్వాహః = కోరుతున్నాము, దర్శితాన్ = చందకారణమును, తరసి = కందరించుచున్నావు, త్వమ్ = నీవు, తః = ఎవ్వరక్ష :

తా. వనమునకు వచ్చి ఉన్న మీయి పంపి కృతము (నిరవధిక) గల క్షత్రియులను, నీ వెవరో కూత తెలుసుకొని, కోరుతున్నాము చందకారణముతో కందరించుచున్నావు, నీ ఎవ్వరక్ష :

మూ. తక్షువార విరాదస్త్ర కామం సర్వవర్మాకమమ్.

హస్త పశ్యామి నే రాజర్ విహోత మమ రామవ. 4

త్ర. అ. విరాదస్త్ర = విరాటద, సర్వవర్మాకమమ్ = సర్వ మైన తక్షాక మము గల, తం రామమ్ = రాముడని గూర్చి, ఉవాచ = వచించెను, హస్త = అహః రాజర్ = రాజా : రామవ = రామా : తే = నీకు, పశ్యామి = చర్చిగలను, మమ = నాకు (వాసుదే) విహోత = తెలిసికొనుము.

తా. విరాటకు సర్వమైన తక్షాకమముగల రామునితో ఇట్లనెను, "రామా నీ వెవరో నీకు తెల్పెదను, హిమము".

మూ పుత్రః కిం ఇవస్థాహం మాలా మమ శత్రుహరా,

విరాత ఇతి మామాహః పృథివ్యాం సర్వరాక్షసాః. 5

వ అ. అహమ్ = నేను, ఇవక్తా = ఇపునియుక్తి, పుత్రః కిం = పుత్రుడను విరా : శత్రుహరా = శత్రుహర, మమ = నాయొక్క, మాలా = తల్లి, పృథివ్యామ్ = భూమిపై ఉన్న, సర్వరాక్షసాః = సకలరాక్షసులు, మామ్ = నన్ను, విరాట ఇతి = విరాటకు అని, అహః = అందుకు.

తా. నేను ఇపుని పుత్రుడను. శత్రుహర నా తల్లి, భూమిమీద రాక్షసులందరూ నన్ను విరాటకు వని అందురు.

మూ. తవసా త్తదిషణప్రాప్తా బ్రహ్మతో హి ప్రసాదణా,
శస్త్రేణావద్యతా తోకే యేర్థ్యాభేద్యవ్యమేవ చ. 6

ప్ర. అ. తవసా = తవస్తుభేద, బ్రహ్మణా = బ్రహ్మయొక్క, ప్రసాదణా = అనుగ్రహమువలన కలిగిన, తోకే = తోకమునందు, శస్త్రేణ = శస్త్రముచేత, అవద్యతా = తదివ శక్యము కాకపోవుట, తదిషణప్రాప్తా = పొందబడినది అయేర్థ్యాభేద్యవ్యమేవ చ = తదివ శక్యముకాకపోవుట, తదివ శక్యముకాకపోవుట కూడ (పొందబడినది).

తా. నేను తవస్సు చేసి, బ్రహ్మ అనుగ్రహముచే తోకములో ఎవ్వరిచేత చెవిండుటకు గాని, తేదిండుటకు గాని, చంపుటకు గాని శక్యము కాకుండుటకు సంప్రాదింబిరిది. 6

మూ. ఉత్స్పృఖ్య ప్రమదామేనామసమేక్ష యతాగతమ్,
త్యరమాణో వలాయేతాం స తాం తీవరమాదదే. 7

ప్ర. అ. ఏనామ్ = ఈ, ప్రమదామ్ = స్త్రీని, ఉత్స్పృఖ్య = వికరి, అనసేక్ష = ఈమెపై అసేక్ష లేనివారై, త్యరమాణో = తొందరపడుదు, యతాగతమ్ = వచ్చినట్లే, వలాయేతామ్ = పాలిపాలి తామ్ = పిశిర్గరియొక్క, తీవరమ్ = తీవరమును, స అదదే = గ్రహించెను.

తా. పిశిర్గరు ఈ స్త్రీపై అక వలలుపొది, ఈమెను విడిచిపెట్టి, వచ్చిన తానె శ్రమముగా పాలిపాలి. పి ప్రాణాలు తీయెను. 7

మూ. తం రామః ప్రయ్యువాచేదం పోవనంర కర్తరోతనః,
రాక్షసం వికృతాకారం విరాటం పాపచేతనమ్. 8

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, పోవనంర కర్తరోతనః = రోవముచేత ఎల్లతన న్నేతములు కలవాడై, వికృతాకారమ్ = వికృతమైన అకారము గలవాడు, పాప చేతనమ్ = పాపచేత్రము గలవాడు అయిన, తమ్ = అ, విరాటం రాక్షసమ్ = విరాటు తను రాక్షసుని సొర్పి, ప్రత్యుచార = తిరిగి పలికినను.

రా. రాముడు కోపముతో కన్య ఎత్తువేసి, పెద్దత మైన ఆకారము గల, కుష్టబుద్ధి యైన ఆ విరాటరాక్షసునితో జట్టు వరింపను. 8

మూ. క్షుద్ర తిక్తాం తు హినార్థం మృత్యుమన్వేష సీ ద్రువమ్,
రథే ప్రాప్యసి సంశిష్ట వ మే తీవన విమోక్ష్య సే 9

ప్ర. అ. క్షుద్ర = దీరుతా, హినార్థమ్ = నివారణములు లేయు, త్యామ్ = విన్ను గూర్చి, రిక్ = నిండు అనుగాక, ద్రువమ్ = నిశ్చయముగా, మృత్యుమ్ = మృత్యువును, అన్వేష సే = వెదకుచున్నావు. రథే = యుద్ధమునందు, ప్రాప్యసి = మృత్యువును పొందగలవు. తీవన = బ్రతికి యుండి, మే = కాకు (కానుండి), న విమోక్ష్య సే = విడుదల పొందవు.

రా. రీ. కుష్టకార్యము లేయ రంరిసి ఎరుతా : పట్ట నిశ్చయముగా మృత్యువునే అన్వేషించుచున్నావు యుద్ధములో నీకు మృత్యువు లభించగలదు విన్ను ప్రాణాంతో విడుదలను. 9

మూ. తతః సజ్యం దనుః కృత్వా రామః సునిశితాన్ శరాన్,
సుశ్రీమమరిసంధాయ రాక్షసం నిజహాస హ. 10

ప్ర. అ. తతః = అటు ఏమ్యుల, రామః = రాముడు, దనుః = దనస్సును, సజ్యమ్ = నాటికో కూడిన తావినిగా, కృత్వా = వేసి, సునిశితాన్ = తాల తాడి యైన, శరాన్ = తాణములను, సుశ్రీమమ్ = తాల శ్రీమముగా, అరిసంధాయ = సంధించి, రాక్షసమ్ = రాక్షసుని, నిజహాస హ = కొట్టెను.

రా. పరవ రాముడు దనస్సును ఎక్కు పెట్టి, శ్రీమముగా తాల తాడి యైన తాణములు సంధించి, ఆ రాక్షసుని కొట్టెను. 10

మూ. దనుషా త్యాగుణవతా సప్త బాతాన్ ముహూర హ,
రుక్మపుష్పాన్ మహావేగాన్ సువర్ణానిలతుల్యగాన్. 11

ప్ర. అ. త్యాగుణవతా = నాటికో కూడిన, దనుషా = దనస్సులేత, రుక్మపుష్పాన్ = బంగారు పొన్నులు గల, మహావేగాన్ = గొప్ప వేగము గల, సువర్ణానిలతుల్యగాన్ = గరుత్మంతునితోను బాటువుతోను క్రమముగా వెళ్ల, సప్త బాతాన్ = ఏడు తాణములను, ముహూర హ = విడచెను.

తా రాముడు దశస్థుడు నారి కట్టి, బయట పొన్నులలో, మహావేగము గల, గరుత్మంతుడు వలె, వాయువు వలె ప్రయాణించి ఏడు దానములు ప్రయోగించెను. 11

మూ. తే శరీరం విరాదస్య రిక్త్యా బర్హిణవాససః,
నిపేతుః శోదతాద్విగ్ధా దరణ్యాం పావకోపమాః. 12

ప్ర. అ. పావకోపమాః = అగ్నితో రహవమైన, తే = అ శరములు, బర్హిణవాససః = వెనుదిరిగింపు వృత్తముగా గల, విరాదస్య = విరాడునియొక్క, శరీరమ్ = శరీరమును, రిక్త్యా = బ్రహ్మయొక్క, శోదతాద్విగ్ధా = రక్షములేక పూయబడినవై, దరణ్యామ్ = నేలమీద, నిపేతుః = వడినది.

తా. అగ్నితో సహవ మైన అ దానములు, వెనుదిరిగింపును వృత్తముగా దలిచి ఉన్న అ విరాడుని శరీరమును లేపించి, రక్షముతో తడిసినవై నేలమీద వడినది. 12

మూ. స విధో న్యస్య వైరేహిం టాంముర్యమ్య రాక్షసః,
అర్జుకవక్రుసంక్రుద్ధస్తదా రామం సంక్షణమ్. 13

ప్ర. అ. విధా = కొట్టబడి, రాక్షసః = అ రాక్షసుడు, రదా = అప్పుడు, వైరేహిమ్ = నీరను, న్యస్య = క్రింద ఉంచి, టాంమ్ = టాంమును, ఉర్జమ్య = ఎత్తి, సంక్రుద్ధా = రాతా కోపించినదానై, సంక్షణమ్ = లక్షణ సహితుడైన, రామమ్ = రాముని(కి), అర్జుకవక్ = ఎరుడుగా వరుగైతెను.

తా. దానముల వెల్పు తిన్ని అ రాక్షసుడు నీరను క్రిందికి దింపివేసి, టాంమును పైకెత్తి, రాం కోపముతో రామంక్షణము మిరికి వరుగైతెను. 13

మూ. స వినర్థ మహానాదం కూలం శక్రద్యతోపమమ్,
ప్రగృహ్యకోదత తదా వ్యాతావన ఇవాస్తకః. 14

ప్ర. అ. రదా = అప్పుడు, సః = ఇతడు, మహానాదమ్ = గొప్ప నాదము కలుగునట్లుగా, వినర్థ = అరచి, శక్రద్యతోపమమ్ = ఇంద్రద్యుతముతో సమానమైన, టాంమ్ = టాంమును, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, వ్యాతావనః = తిరవలదిన ముఖము గల, అ స్తక ఇవ = మృత్యులేవలె వలె, అకోదత = ప్రకాశించెను.

తా. అన్నీ తా. రాక్షసుడు అందరర్థమున వలె తా. పోత వ్రస"ల తాం
మన నట్లుకాని గొప్ప వాడమ శరణు నట్లు అతడును, నోటి తెరచుకొని వచ్చి
మీర నడుచున్న, మృత్యుదేవత వలె ఉండెను. 14

మూ. అత తౌ బ్రాతతౌ దీప్తం శతవర్షం వవర్షతుః,
విరాటే రాక్షసే తస్మిన్ కాలా నృకయమోపసే 15

ప్ర. అ. అత = అటునిమ్మరు, తౌ = తా, బ్రాతతౌ = సోదరులు, కాలాన్త
శయమోపసే = ప్రళయకాలము నందు, సంహారకుడై, యమునితో సమానుడై,
తస్మిన్ = ఆ, రాక్షసే = రాక్షసుడైన, విరాటే = విరాటునిపై, దీప్తవః = ప్రకాశ
రించుచున్న, శతవర్షమ్ = రాజవర్షమును, వవర్షతుః = విర్జించిరి.

తా. ప్రళయకాలమునందు శతవర్షంబునకుడై, యముని వలె ఉన్న
రాక్షసుడై, ఆ విరాటునిపై ఆ పోడకు నిర్భయ, ప్రకాశించుచున్న రాజవర్షము
కుర్చించిరి. 15

మూ. సప్రహస్య మహారోహిః స్థిత్యా అప్యమృత రాక్షసః,
అప్యమృతానస్య తే జాణాః కామూన్మిష్యేతుకాశుగాః 16

ప్ర. అ. మహారోహిః = తా. భయంపించు డైన, సః రాక్షసః = ఆ రాక్ష
సుడు, సప్రహస్యః = గర్జితా న్మయః, స్థిత్యా = నిలచి, అప్యమృత = అపురించెను,
అప్యమృతానస్య = అపైరించుచున్న అతనియొద్ద, జాణాః = శరీరమునుండి,
అశుగాః = స్పృముగా వెళ్లి, తే జాణాః = ఆ జాణములు, విష్యేతుః = వైటకు
ఁబర్చిరి.

తా. అందమందరు డై ఆ రాక్షసుడు, అప్యమృతము చేయుడు, నిలచి,
అపురించెను అత తా. విరమగా అపురించగానే, దాని శరీరమునుండి జాణము
లన్నీ వైటకు వచ్చెను. 16

మూ. సృష్ట్యాతు వరదానేన ప్రాణాన్ సంరోద్య రాక్షసః,
విరాటః కూలముర్యమ్య కామవాచర్ష్యహవర. 17

ప్ర. అ. రాక్షసః = రాక్షసుడైన, విరాటః = విరాటుడు, వరదానేన = శత

రామములో, స్వర్ణాకృత = స్వర్ణవలన (సంబంధమువలన), ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, సంతోర్క = నెలకున్నట్లేనీ, శూన్య = శూన్యమును, ఉర్యమ్య = ఎత్తి, రామహృ = రామంక్షయించు గూర్చి, అర్థరాతన = వరుగెడను

రా. ఆ విరాడకు, వర్జవరావమువలన, ప్రాణములు హ. కము త్రిదిగు పోకుండు నట్లు నిశ్చయించుకొని శూన్యమును ఎత్తి రామంక్షయింపిరికి వరుగెడను. 17

మూ. తచ్చూరం వ్రజసుంధాశం గగనే జ్వలనోపమమ్,
త్వాత్మాం శరాత్మాం చిచ్ఛేద రామః శస్త్రకృతాంవరః.

ప్ర. ఆ శస్త్రకృతామ్ = శస్త్రదారులలో, పరః = ప్రస్తుతైన, రామః = రాముడు, జ్వలనోపమమ్ = అగ్నిలోనహనిమైన, వ్రజసుంధాశమ్ = వ్రజములో నెమరిమైన, తత్ శూన్యమ్ = ఆ శూన్యమును, త్వాత్మామ్ = తెండు, శరాత్మామ్ = వాణములవలన, గగనే = అకాశమునందు, చిచ్ఛేద = తేలించు

రా. శస్త్రదారులలో ప్రస్తుతైన రాముడు వ్రజములో నెమరిము, అగ్ని శూన్యము అయిన ఆ శూన్యమును తెండు వాణములవలన అకాశమునందీ తేలించెను.

మూ. త్రామవిశిత్తిక్ష్మస్త్వం శూరం తస్మాదకర్ష్యువి,
ఓపాశాశనినా పృష్ఠం మేరోరీవ శిలాకలమ్. 18

ప్ర. ఆ. రామవిశిత్తిః = రాముని వాణములవలన, పృష్ఠమ్ = తేలింపబడినట్టి, తత్ శూన్యమ్ = ఆ శూన్యము, తువి = తేలింపబడిన, అవతత్ = వలెను. అశనినా = వైశాఖ్యులమువలన, పృష్ఠమ్ = తేలింపబడిన, మేరోరీవ మేరుపర్వతముయొక్క శిలాకలమ్ ఇవ = శిలవలన, పాత = వలెను.

రా. రాముడు వాణములవలన తేలింపిన ఆ శూన్యము తేలింపబడిన వలెను. అది వ్రజమువలన తేలింపబడిన మేరుపర్వతశిలాశంకము వలె వలెను. 19

మూ. తో అర్థో శ్రివముర్యమ్య కృష్ణవర్ణాచిహోర్యతో.
మూర్తమా పేతకుష్టస్య తరా ప్రహరణాం బలాత 20

ప్ర. ఆ తరా = అప్పుడు, తో = ఆ రామంక్షయలు, ఉర్యతో = పైకి

లేకున్న, కృష్ణసర్పావత = బ్రాహ్మసామంతలే ఉన్న. ఉత్థ = రెండుబళ్లము
 లను, ప్రవహ = శ్రీమముగా, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, తుర్జమ్ = శ్రీమముగా, కన్య
 = అతని సమీపమును గూర్చి, అపేతకు = దుమికిరి. నిలాత్ = లంఘనంపన,
 ప్రహరణామ్ = కొట్టిరి.

తా. అప్పుడు ఆ రామంక్షుణులు వెంటనే పైకి లేకున్న బ్రాహ్మసామం
 తలే ఉన్న రెండు బళ్లములను శ్రీమముగా ఎత్తి, తొందరగా ఆ రాక్షసునిపైకి
 దుమికి లంఘముగా కొట్టిరి. 20

మూ. న వర్జమానః సుర్వకం తులాత్మాం పరిశృహ్య తౌ.

అప్రకప్యో నరబాహౌ తౌత్రః ప్రస్థాతుస్తైర్పుత. 21

ప్ర. త. న వర్జమానః = కొట్టంతురున్న, తౌత్రః = తమంతకుదైన, నః
 = ఆ విరాడుడు, అప్రకప్యో = యుద్ధములో కదిల్చుకక్కము కానిదైన, నర
 బాహౌ = నరులలో శ్రేష్ఠులైన, తౌ = ఆ రామంక్షుణులను, తులాత్మామ్ =
 తులములలో, సుర్వకమ్ = గర్జిగా, పరిశృహ్య = వట్టుకొని, ప్రస్థాతుమ్ =
 ప్రయాణ మగుటకు, నిర్పుత = బద్ధయింపెను.

తా. ఆ రామంక్షుణులు ఆ విడముగా కొట్టుచుండగా, ఆ విరాడుడు,
 యుద్ధములో కదిల్చు కక్కము కాని ఆ నరశ్రేష్ఠులను తామవైదలో గర్జిగా వట్టు
 కొని బద్ధపరి నని సంకల్పింపెను. 21

మూ. తస్మాద్విప్రాయమాత్థాయ రామో లక్ష్మణమృపిత్,

వహత్వయమలం తావత్ప్రణనేన తు రాక్షసః. 22

ప్ర. త. తస్మ = అనియొక్క, అర్చిప్రాయమ్ = అర్చిప్రాయమును, అత్థాయ
 = రలునుకొని, రామః = రాముడు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అృపిత్
 = పరితెను, అయం రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, అనేన వతా = ఈ మార్గముచేత,
 అంమ్ = తక్కగా, విహతు తావత్ = మోయుగాక.

తా. రామ తాతని అర్చిప్రాయము తెలిసికొని లక్ష్మణునితో ఇట్లు పరితెను.
 ఈ రాక్షసుడు మనలను ఈ మార్గము మీదుగా మోసికొనిపోయిన మోసుకు
 పోనిచ్చెదము. 22

మూ. యథా తేర్పరి సౌమిత్రే తథా వహతు రాక్షసః,
అయమేవ హి సః పశ్యా యేవ యాతి నిశారరః. 23

ప్ర. అ. సౌమిత్రే = లక్ష్మణాః రాక్షసః = రాక్షసుడు, యథా = ఎట్లు, తేర్పరి = కోరుచున్నాడో, తథా = అట్లు, వహతు = మోయుగాక. నిశారరః = ఈ రాక్షసుడు, యేన = ఏ మార్గముచేత, యాతి = వెళ్లుచున్నాడో, అయమేవ = ఇదే, సః = మనయుక్కు, పశ్యా హి = మార్గముకదా.

తా. లక్ష్మణాః ఈ రాక్షసున కిష్టము వచ్చి ఎట్లు మనసు మోసికొని పోనిమ్ము. ఈ రాక్షసుడు వెళ్లుచున్న దారిలోనే మనము వెళ్లవలసి ఉన్నది కదా.

మూ. స తు స్వలంఘిర్యేణ సముర్జిప్య నిశారరః,
తాతాపిత స్కన్ధగౌ తకారాతింధోద్ధరః. 24

ప్ర. అ. అతింధోద్ధరః = అతిక మైన అంతుచేత గర్వించిన, సః = అ, నిశారరః తు = రాక్షసుడైతే, స్వలంఘిర్యేణ = తన అంతుచేతను వీర్యముచేతను, సముర్జిప్య = ఎత్తి, తాతాపిత = చిన్న పిల్లలను పలి, స్కన్ధగౌ = తులముంపై ఉన్నదారినిగా, తకార = తెసెను.

తా. అతిక మైన అంతుచేత గర్వించిన ఆ రాక్షసుడు, తన అంతరాత్మను ములచేత ఆ రామలక్ష్మణులను పైకెత్తి చిన్న పిల్లలను పలి బుడమంపై కూర్చుండ పెట్టుకొనిను. 24

మూ. తాతారోప్య తతః స్కన్ధం రామౌ రజనీరరః,
విరాటో వివరన్ హేరం జగామూర్జిముఖో వనమ్. 25

ప్ర. అ. తతః = అటుపెమ్మది, రజనీరరః = రాక్షసుడైన, విరారః = విరాటుడు, తౌ రామౌ = ఆ రామలక్ష్మణులను, స్కన్ధమ్ = బుడమును, అరోప్య = ఎక్కించుకొని, హేరమ్ = తయంతరముగా, వివరన్ = ద్వనిచేయుచు, వనమ్ అర్జునుః = అరణ్యమునకు అర్జునునిపై, జగామ = వెళ్ళెను.

తా పిమ్మది ఆ రాక్షసుడైన విరాటుడు, ఆ రామలక్ష్మణులను బుడము పై ఎక్కించుకొని, తయంతరముగా ద్వని చేయుచు అరణ్యము వైపు వెళ్ళెను. 25

మూ. వనం మహామేఘనిధం ప్రవిష్టో
 ద్రుమైర్మహర్విరివిల్ల రుపేతమ్,
 నానావిల్లై : పక్షికుల్లై ర్విచిత్రం
 శివాయుతం వ్యాంమృగై ర్వికీర్ణమ్.

26

అర్థాద్దే శ్రీమద్రామాయతే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
 తృతీయః సర్గః.

ప్ర. అ చుహామేఘనిధమ్ = గొప్ప మేఘముతో సమానమైనది, చుహర్విః
 = పెద్దలైన, వివిల్లై = అనేకవిధములైన, ద్రుమైః = కృష్ణములతో, ఉపేతమ్
 = కూడినది, నానావిల్లై = అనేకవిధములైన, పక్షికుల్లై = పక్షులసముదాయ
 ములచేత, విచిత్రమ్ = విచిత్రమైనది, శివాయుతమ్ = అకనకముతో కూడినది,
 వ్యాంమృగైః = మరిరిన ఏనుగులతోను, చ్చుగములతోను, వికీర్ణమ్ = వ్యావృత్తము
 అయిన, వనమ్ = వనమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించెను.

తా. అనేకవిధము లైన చుహాకృష్ణములతో కూడినది, అనేకవిధము లైన
 వేక్షిసముదాయములచేత విచిత్ర మైనది, అక కనకముతో నిండి యున్నది
 మరిరిన ఏనుగులతోను చ్చుగములతోను వ్యావృత్తము అయిన అరణ్యముతోనికి ఆ
 విరాటుడు ప్రవేశించెను.

28

‘వాలానిందిని’అను శ్రీమద్రామాయాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
 మూడవ సర్గ సమాప్తము.

చతుర్థః పర్వః

[రామలక్ష్మణులు విరాటుని సంభాషణ].

మూ. హియమాణో య శాకున్తో దృష్ట్యా సీతా రఘూత్తమో,
ఉద్వైఃస్వరేణ యక్రోశ ప్రగృహ్య సుమహాతుతా. 1

[ప్ర. ౪. సీతా = సీత, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, హియమాణో = హరించుచున్నవాడు సుమహాతుతా = గొప్పదుఃఖముల కలరాడు, శాకున్తో = కవిత్వ వంశసంజాతులు అయిన, రఘూత్తమో = రామలక్ష్మణులను, దృష్ట్యా = దూరి, ఉద్వైఃస్వరేణ = ఉన్నకన్నకన్నముతో, యక్రోశ = అరవెను.

తా. మహాదుఃఖము, శాకున్తలవంశమునుండి పుట్టిరవాడు అయిన రామలక్ష్మణులను విడచి కట్లు పట్టుకొని నీసికొనిపోవుచుండగా, సీత దూరి దిగ్గరగా నీడెను.

మూ. ఏష రాకరథీ రామః సత్యవాన్ శిలవాన్ కురిః,
రక్షసా లోద్రరూపేన హియతే సహలక్ష్మణా. 2

[ప్ర. ౫. సత్యవాన్ = సత్యవంతుడు, శిలవాన్ = ఉత్తమశిలము కలరాడు, కురిః = పరికర్తుడు అయిన, ఏషః = ఈ, రాకరథి = దళరథముమీదైన, రామః = రాముడు, సహలక్ష్మణా = లక్ష్మణునితో కూడ, లోద్రరూపేన = దయంకరమైన రూపము గల, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, హియతే = అవహరించబడుచున్నాడు.

తా. సత్యవంతుడు, మంచి శిలముకలరాడు, పరికర్తుడు, అయిన ఈ దళరథముమీదైన రాముడే, లక్ష్మణునిసహితముగా కయంకరాకారము గల ఈ రాక్షసుడు హరించుచున్నాడు.

మూ. మామృతా తక్షయిష్యన్తి శార్థూంర్దీపినస్తతా.

మాం హరోర్ప్పుల శాకుత్వా నమస్తే రాక్షసోత్తమ. 3

ప్ర. 3. మామ్ = నన్ను, ముఖాః = ఎలుగులంట్లు, తతా = మరియు, శార్థూంర్దీపినాః = పెద్దవులులు చిరుతవులులు, తక్షయిష్యన్తి = తక్షించగలవు, రాక్షసోత్తమ = 1. రాక్షస శత్రువా మామ్ = నన్ను, హర = అవహరించుము, శాకుత్వా = రామలక్ష్మణులను, ఉత్పూజ = విగది పెట్టుము, నీ = నీకు, నమః = నమస్కారము.

తా. నన్ను ఎలుగులంట్లు, చిరుతవులులు, పెద్దవులులు తక్షించివేయును. 1. రాక్షసోత్తమా! నీకు నమస్కారము. ఈ రామలక్ష్మణులను విగది నన్ను తీసికొనిపోయి.

మూ. తస్యాస్తద్యవనం శ్రుత్వా వైరేహ్యా రామలక్ష్మణౌ,

వేగం ప్రవక్రతుర్వీరౌ పదే తస్య దురాత్మనా. 4

ప్ర. 4. వీరౌ = వీరులైన, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు, తస్యాః వైరేహ్యాః = అ నీతయొక్క, తత్ పరశమ్ = అ పరనమును, శ్రుత్వా = విని, దురాత్మనాః = దురాత్ములైన, తస్య = అ విరాచునియొక్క, పదే = పదయందు, వేగత్ = వేగమును, ప్రవక్రతుః = దేసిరి.

తా. వీరులైన రామలక్ష్మణులు నీత మాటలు విని, అ దురాత్ము లైన విరాచుని దంపులకు వేగముగా ప్రవర్తించిరి.

మూ. తస్య రౌద్రస్య సౌమిత్రిః నవ్యం బాహుం అరణ్ణ హా,

రామస్తు రక్షితం బాహుం తరసా తస్య రక్షనా. 5

ప్ర. 5. సౌమిత్రిః = లక్ష్మణుడు, రౌద్రస్య = తయొ కరులైన, తస్య = అ విరాచునియొక్క, నవ్యం బాహుమ్ = ఎడమ చేతిని, అరణ్ణ హా = విరిచివేసెను రామ; గు = రాముడైతే, తస్య రక్షనాః = అ రాక్షసునియొక్క, రక్షణమ్ = కుదిలైన, బాహుమ్ = బాహువును, తరసా = అలముతేత, విరచెను.

తా. తయొకరులైన ఆ రాక్షసుని ఎడమ కుటమును లక్ష్మణుడు వేరించెను. రామడు అతని కుడి కుటమును అలమూర్త్యకముగా విరచెను.

మూ. న భగ్గువాహుః సంవిగ్నుః పపాతాశు విమూర్చితః,
 తరణ్యాం మేఘసంతాశో వృజభిన్న ఇవాతరః. 6

ప్ర. అ. భగ్గువాహుః — విరగగొట్టబడిన బాహువులు గల, మేఘ
 సంతాశః = మేఘముతో సమానుడైన, పపాతాశు = రాక్షసుడు, సంవిగ్నుః = దిగులు
 వెండినవాడై, విమూర్చితః = మోర్చలబడినవాడై, వృజభిన్నః — వృజముచేత
 చేరించబడిన, ఇవా ఇతః = మేఘము వలె, అశు = శ్మశ్రుముగా, తరణ్యాం =
 నేలపై, పపాత = పడినది.

తా. మేఘము వలె ఉన్న ఆ రాక్షసుడు బాహువులు విరిగిపోవుటచే దిగులు
 వెండి, మోర్చపోయి, వృజముచే చేరించబడిన పర్యంతము వలె నేలమీద కూలెను. 6

మూ. ముష్టిరిర్పాహురిః పద్మిః సూరయన్తౌ తు రాక్షసమ్,
 ఉద్యమ్యాద్యమ్యు రాప్యేసం స్థల్లలే నిప్తిపేషతుః. 7

ప్ర. అ. రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుడై, ముష్టిరిః = పరికిల్గవేతను, బాహురిః =
 బాహువులవేతను, పద్మిః = పొడములవేతను, సూరయన్తౌ = కుమ్ముచున్నవారి,
 (ఆ రాక్షులక్షణాలు) ఏకమ్ = ఏదిని, ఉద్యమ్యాద్యమ్యు = ఎత్తి ఎత్తి, స్థల్లలే = నేల
 మీద, నిప్తిపేషతుః = పించిరి.

తా. రాక్షులక్షణాలు ఆ రాక్షసుడై పరికిల్గవేత, బాహువులవేత, పొడం
 వేత కుమ్ముచు, ఎత్తి ఎత్తి నేలపై పడవేసి పించివేసిరి. 7

మూ. న విర్తో బహురిర్పాతైః అర్థాభ్యాం త పరిక్షతః,
 నిప్తిష్టో బహురా ధూమో న మమార న రాక్షసః. 8

ప్ర. అ. బహురిః = అనేకమైన, పాతైః = బాండులవేత, విర్తః = కొట్టి
 బడినవాడు, అర్థాభ్యాం = రెండు అర్థములవేత, పరిక్షతః = పీల్చబడినవాడు,
 బహురా = అనేకవిధములగా, ధూమో = నేలమీద, నిప్తిష్టః = నలగగొట్టబడిన
 వాడు అయినను, నః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, న మమార = రావలేడు

తా. అనేకబాండులవేత కొట్టి, అర్థాలతో పొడిచినా, నేలపై పడవేసి
 అనేకవిధముల సరిపెవేసినా ఆ రాక్షసుడు రావలేడు. 8

మూ. తం ప్రేక్ష్య రామః సుత్యకమవద్యమవలోపమమ్,
తయేష్యభయదః శ్రీమానిదం వరనమబ్రవీత్. 9

[ప్ర. అ. తయేషు = తయే హేతువు లన్నవ్వుడు, అభయదః = అభయము నిచ్చు, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడైన, రామః = రాముడు, అవలోపమమ్ = వద్య తముతో సమానుడైన, తమే = ఆ విరాడుని, సుత్యకమే = మిక్కిలి, అపరిత్యక్తమ్ = తంపకద్యము కానివానినిగా, ప్రేక్ష్య = చూచి, అదిమ్ = ఈ, వరనమ్ = పరిప మును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. తయేషులకు తగు వాకము లేకై కలిగి నిష్పుడు అరయ మిచ్చె నాడు, శ్రీమంతుడు అయిన ఆ రాముడు, వద్యతము వంటి కలికము గల ఆ విరాడుణ్ణి చంపుట అన్ని విధాలా కద్యము వారపనిష్కయము గాంచి అట్లు పలికెను.

మూ. తవసా పురుషస్త్వాను రాక్షసోఽయం న కళ్యతే,
కస్త్రేణ యుధి నిర్భేతుం రాక్షసం నిఖనావహే. 10

[ప్ర. అ. పురుషస్త్వాను = పురుష శ్రేష్ఠత వైన అక్షుడా, తవసా = తపో లంఘనకర, అయం రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, యుధి = యుద్ధమునందు, కస్త్రేణ = అయుధముకర, నిర్భేతుమ్ = అయింతుడు, న కళ్యతే = కళ్యయైన నాడు నాడు, రాక్షసమ్ = ఈ రాక్షసుని, నిఖనావహే = పొరిపెట్టెరము.

తా. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠత వైన అక్షుడా, ఈ విరాడుడు తపోలం ఘన్నవా కగుడనే ఊరివిని యుద్ధములో కస్త్రముకర తంప కద్యము నాడు. అందుకర వీనిని పొరిపేయరము. 10

మూ. కుశారస్యైవ రోద్రస్య రాక్షసస్యాస్య లక్షణం,
వనేఽస్మిన్ సుమహర్ష్యుతం అవ్యతాం రోద్రవర్చసః. 11

[ప్ర. అ. లక్షణం = లక్షణా, రోద్రస్య = కూడుకైన, రోద్రవర్చసః = తయేంకరమైన వానికి గల, అస్య రక్షసః = ఈ రాక్షసునకు, కుశారస్యైవ = వినుగునకు వరి, అస్మిన్ = ఈ, వనే = వనమునందు, సుమహర్ష్యుత్ = లాం పెద్దకైన కల్పితమ్ = గొయ్యి, అవ్యతామ్ = తవ్యండుగాక.

తా. లక్ష్మణాః క్రూరురూ, కయోంకర మైన వేల్చకమము కలవాడూ అయిన ఈ రాక్షసుని ఈ అరణ్యములో పోలి పెట్టుటకు, ఏనుగుకొరకు వేసి పెట్టు పెద్ద గొయ్యి కప్పము.

11

మూ. త్రయ్యత్వా లక్ష్మణం రామః ప్రవరః అస్మిరామిరి.

తస్మా విరాధమాక్రమ్య కణ్ఠీ పాదేన సిర్యవాన్. 12

ప్ర. అ. సిర్యవాన్ = వేల్చకమనందు త్రిన, రామః = రాముడు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఇరి = ఈ విధముగా, ప్రవరః = గొయ్యి, అస్మిరామ్ = తప్పింతుగాక, ఇరి = అని, ఉక్తా = పలికి, విరాధమ్ = విరాధుణ్ణి, పాదేన = పాదమువేత, కణ్ఠీ = కంఠమునందు, అక్రమ్య = అక్రమించి, తస్మా = నించెను

తా. వేల్చకమనందు త్రిన రాముడు ఈ విధముగా లక్ష్మణుని "గొయ్యి తప్పింతు" అని అజ్ఞాపించి ఆ విరాధుణ్ణి కంఠముపైత కాలు వేసి క్రొక్కవద్ద విలబడెను.

12

మూ. త్రయ్యత్వా రామవేగోక్తం రాక్షసః ప్రక్రితం వరః,

ఇదం ప్రోవాత కాకుత్స్థం విరాధః పురుషర్షభమ్. 13

ప్ర. అ. రాక్షసః = రాక్షసు త్రిన, విరాధః = విరాధుడు, రామవేగ = రామునివేత, ఉక్తమ్ = వింతలడిన, వరః = ఆ బాక్యమును, క్రత్వా = విని, పురుషర్షభమ్ = పురుషు శేషుడైన, కాకుత్స్థమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఇరమ్ = ఈ, ప్రక్రితమ్ = వివరముతో కూడిన, వరః = వరనమును, ప్రోవాత = పలికెను.

తా. రాముడు పలికిన మాటలు విన్న విరాధుడు, పురుషుశేషు త్రిన ఆ రామునితో వివరముపూర్వకముగా ఇట్లు పలికెను.

13

మూ. హతోఽహం పురుషవ్యాఘ్ర శక్రకుల్యులలేన వై,

మయా తు పూర్వం త్వం హహన్తు జ్ఞాతః పురుషర్షభ

ప్ర. అ. పురుషవ్యాఘ్ర = పురుషు శేషుడాః శక్రకుల్యులలేన = కీచేల్లరు నితో నమానమైన అంతు గల సిరీత, అహన్తు = వేను, హతః = తంపబడితిని పురుషర్షభ = పురుషు శేషుడాః మయా = వారేత, హహన్తు = అజ్ఞానమువలన, త్వమ్ = నీవు, పూర్వమ్ = ముందుగా, న జ్ఞాతః = తిరియబడలేదు

రా. ౬. పురుషు శేషుడా! దేవేంద్రునితో సమానమైన బలము గల నీవు నన్ను చంపినావు. అట్లానమునే నేను, ముందుగా నీ వెవ్వరతో తెలిసికొనలేక పోయినాను.

మూ. శౌనల్కాసుప్రజాస్తాత రామస్త్యం విదితో మయా,

తైదీహి త మహారాగా లక్ష్మణశ్చ మహాయశాః. 15

ప్ర. అ. రాద = తల్లిదండ్రులు, శౌనల్కాసుప్రజా = శౌనల్క యొక్క ఉత్తమసంతానమైన, రామ = రాముడవుగా, విదితః = తెలియబడింది, మహారాగా = మహారాగ్యవంతురాల్లెన, తైదీహి త = నీత, మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, (తెలియబడినాడు).

రా. తల్లిదండ్రులు నీవు శౌనల్కాసుప్తకుడైన రాముడ వని తెలిసికొన్నాను. మహారాగ్యవంతురాల్లెన నీతను, గొప్ప కీర్తి గల లక్ష్మణుని కూడ గుర్తించినాను.

మూ. అధికాపాదహం హైరాం ప్రవిష్టో రాక్షసిం తనుష్ఠమ్,

తుమ్మరుర్నామ గన్ధర్వా శస్త్రో వైశ్రవణేన హి. 16

ప్ర. అ. అపాదమ్ = నేను, అధికాపాదః = శాపమువలన, హైరామ్ = తయంకరమైన, రాక్షసిమ్ = రాక్షససంబంధమైన, తనుష్ఠమ్ = శరీరమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాను. వైశ్రవణేన = కుజేరునిచేత, శస్త్రః = శరణువలెన, తుమ్మరుర్నామ = తుంబురురు అను పేరు గల, గన్ధర్వాః = గంధర్వులను.

రా. శాపమువలన నా కీ హైరమైన రాక్షసశరీరము వచ్చినది. నేను తుంబురు తను గంధర్వులను. నన్ను కుజేరుడు శరణువెను. 16

మూ. ప్రసాద్యమానశ్చ మయా సోఽబ్రుచిన్నాం మహాయశాః,

యదా దాశరథీ రామస్త్యాం వరిష్యతి సంయుగే, 17

తదా ప్రకృతిమావన్నో భవాన్ నర్మల్లం గమిష్యతి.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, ప్రసాద్యమానః = అనుగ్రహించబడినట్లుగా నుండిన వాడై, మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల, సః = అ కుజేరుడు, మామ్ = నన్ను గూర్చి, అబ్రుచి = వలెనెను. దాశరథీ = దాశరథకుమారుడైన, రామః =

రాముడు, యదా = ఏప్పుడు, త్యాన్ = విన్ను, సంయుగే = యుద్ధమునందు, పరిష్కరి = చంపగఁగో, తదా = అప్పుడు, ప్రకృతిమ్ = నహుఁస్వరూపమును, అవమ్మ = పొందినవాడనై, తదాన్ = నీవు, స్వర్గమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, గమిష్కరి = వెళ్లగలవు.

రా. నేను వేడుకొనగా, మహాయుధులారితొన అ కులేరు దిట్లు పరిశ్రమ "దశరథకుమారుడైన రాముడు ఏప్పుప్పుడు యుద్ధములో సంహరించునో అప్పుడు నీవు నీ నహుఁస్వరూపము పొంది స్వర్గము చేరగలవు." 17

మూ. అనువన్ధీయమానో మాం సక్రుద్ధో వ్యాజహార హ, 18
ఁరి త్రైవ్రవతో రాజా తమూసక్తమువాద హ.

ప్ర. అ. హ = అ కులేరుడు, అనువన్ధీయమానః = సేదార్థమై చేరఁతని తానై, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, మామ్ = నన్ను గూర్చి, వ్యాజహార = ఇట్లు పరిశ్రమ, రాజా = ప్రభువైన, త్రైవ్రవః = కులేరుడు, తమూసక్తమ్ = తంక యందు అనవుడనై ఉప్పు నన్ను గూర్చి, ఁరి = ఇట్లు, వ్యాజహార హ = పరిశ్రమ (కోపించెను)

రా. నేను కంఠానవుడనై అ కులేరుని పెరించుటకు వెళ్లకపోవుటచేత, అతడు కోపించి నన్ను విరిముగా శపించి, పితవ అనుగ్రహించినాడు. 18

మూ. తవ ప్రసారామ్నుక్తోఽహమభిశాస్త్యురాదురాత్. 19
తువనం స్వం గమిష్యామి స్వస్తి వోఽస్తు పరంతప.

ప్ర. అ. తవ = నీయొక్క, ప్రసారాత్ = అనుగ్రహమువలన, శురాదు రాత్ = రాం & యంకరమైన, అభిశాస్త్ = శాపమునుండి, అహమ్ = నేను, ముక్తః = విడువఁబడితిని, పరంతప = శక్రువంహారకుడా, స్వమ్ = నా సంబంధ మైన, తువనమ్ = తోకమును గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్లగలను నః = మీకు స్వస్తి = శ్రీమము, అస్తు = అగుగాక.

రా. శక్రువంహారకుడవైన ఓ రామో నీ అనుగ్రహమువలన, రాం తయంకరమైన ఈ శాపమునుండి విడువబడ నైతిని. ఇక నా తోకానికి వెళ్లదను, మీ కందరికి శ్రీమ మగుగాక. 19

మూ. ఇతో వనతి ధర్మాత్మా శరదగ్ధా ప్రతాపవాన్, 20

ఆర్యర్థయోజనే తాత మహర్షిః సూర్యసంనిధిః,

తం ప్రివచుతిగచ్ఛత్వం స తే శ్రేయోఽరితాస్యతి. 21

ప్ర. అ. తాత = తంత్రి, ఇతః = ఇక్కడినుండి, ఆర్యర్థయోజనే = ఒకటిన్నర యోజనముల దూరమునందు, ధర్మాత్మా = ధర్మార్థుడు, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపము కలవాడు, సూర్యసంనిధిః = సూర్యునితో సమానుడు, అయిన, శరదగ్ధా = శరదంగు ధను, మహర్షిః = మహర్షి, వనతి = వివసించుచున్నాడు. త్వమ్ = నీవు, ప్రివచ = ప్రిచుముగా, తమ్ = ఆ మహర్షిని, అధిగచ్ఛ = పొందుము. సః = ఆతడు, తే = నీకు, శ్రేయః = శ్రేయస్సును కలిగించు ఉపాయమును, అరితాస్యతి = వెళ్ళగలడు.

తా. తంత్రిః ధర్మార్థుడు, ప్రతాపవంశుడు, సూర్యునితో సమానుడు అయిన శరదంగు ధనే మహర్షి ఇక్కడికి ఒకటిన్నర యోజనముల దూరములో నివసించుచున్నాడు. నీవు అతని వద్దకు వెళ్ళుము. ఆ తాతడు శ్రేయస్సును కలిగించు ధర్మమును ఉపదేశించగలడు. 20, 21

మూ. అవతే తాపి మాం రామ నిక్షిప్య మళతీ ప్రజ,

రక్షసాం గతపత్న్యానామేష ధర్మః సనాతనః. 22

అవతే యే నిరీయతే తేషాం లోకాః సనాతనాః.

ప్ర. అ. రామ = రామా, మామ్ = మమ్మ, అవతే = గోతిలో, నిక్షిప్య = ఉంచి, మళతీ = క్షేమము కలవాడైన, ప్రజ = పల్లము గతపత్న్యానామ్ = పోయిన ప్రాణము గల, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, ఏషః = ఇది, సనాతనః = ప్రాచీనమైన, ధర్మః = ధర్మము. యే = ఎవరు, అవతే = గోతిలో, నిక్షిప్యతే = ఉంచబడులాలో, తేషామ్ = వారికి, సనాతనాః = శాశ్వతములైన, లోకాః = లోకములు లభించును.

తా. రామా : మమ్మ గోతిలో పాతి పెద్ద క్షేమముగా పల్లము, మరణించిన రాక్షసులకు ఇది ప్రాచీనకాలమునుండి వచ్చుచున్న ధర్మము. గోతిలో పాతబడి వారికి శాశ్వతములైన లోకములు లభించును. 22

మూ. ఏవముక్త్యా తు కాకుత్స్థం విరాటః శరపీఠికః, 23
జటావ స్వర్ణసంప్రాప్తో న్యస్తదేహో మహాబలః

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, విరాటః = విరాటుడు, కాకుత్స్థమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = వరికి, శరపీఠికః = శరమండక పీఠింపబడినవాడై, న్యస్తదేహః = విడువబడిన దేహము కలవాడై, స్వర్ణసంప్రాప్తః = స్వర్ణమును పొందినవాడు, జటావ = అయిన.

తా. మహాబలవంతు డైన ఆ విరాటుడు రామునితో ఇట్లు పరికి, రాము లేత కలిగిన వారే శరీరమును విరచి స్వర్ణస్థు డయ్యెను. 23

మూ. క్రచ్చుర్వా కామనో వాక్యం లక్ష్మణం వ్యాధిరేక హ,
కుష్ఠారస్యేవ తౌద్రస్య రాక్షసస్యాస్య లక్ష్మణ,
వనేఽస్మిన్ సుమహాన్ శ్వేతః అన్యథాం తౌద్రకర్మణః,
ఇత్యుక్త్యా లక్ష్మణం రామః ప్రథకః అన్యథామితి,
తస్మా విరాటమాకమ్య కథే పాఠేన వీర్యవాన్.

ప్ర. అ. కామనః = రాముడు, తత్ వాక్యమ్ = ఆ వాక్యమును, క్రచ్చా = విచి, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని, వ్యాధిరేక హ = అభ్యాపించెను.

తా. రాముడు ఆ వాక్యమును విచి లక్ష్మణుని ఇట్లు అభ్యాపించెను
25, 26 శ్లోకములు య. 11, 12, శ్లోకము. తౌద్రకర్మణః = తయంకర మైన కర్మ గల.

మూ. తతః అనిత్రమారాయ లక్ష్మణః శ్వేతముత్తమమ్,
అజనత్ పార్శ్వర సస్య విరాటస్య మహార్జునః. 27

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, అనిత్రమ్ = అనిత్రమును, అరాయ = గ్రహించి, మహార్జునః = మహాత్ముడైన, తస్య విరాటస్య = ఆ విరాటునియొక్క, పార్శ్వరః = వ్రక్క, ఉత్తమమ్ = పెద్ద డైన, శ్వేతమ్ = గోరిని, అజనత్ = వ్రవ్వెను.

తా. పిమ్మట లక్ష్మణు డొక గునవముతో, మహాత్ముడైన ఆ విరాటునికు వ్రక్కవే ఒక పెద్ద గాయక వ్రవ్వెను. 27

మూ. తం ము క్తకల్పముత్తివ్య కల్కా కర్తం మహాస్యనమ్,
విరాటం ప్రాక్షిపత్సైత్రీ నద స్తం తై రవవ్యసమ్ 28

ప్ర. ఆ ము క్తకల్పమ్ = వికవలతిన కంకము గల, మహాస్యనమ్ = గొప్ప
ర్వని గల, కల్కా కర్తమ్ = ముసలు లేనివ (కంకువుల వంటి) రవులు గల,
తై రవవ్యసమ్ = తయందరమైన ర్వని కలుగునట్లుగా, నద స్తమ్ = ర్వనిచేయు
చున్న, తం విరాటమ్ = ఆ విరాటుడో, కల్పితే = గోరిలో, ప్రాక్షిపతి = పడ
బ్రో సెను.

రా. రాముడు మహార్యనిచేయుచున్న, ముసలు లేని రవులు గల ఆ విరా
టుని కంకమునుండి కాలు తీసివేసెను. అప్పుడు అతిరయందర మగు ర్వని కలుగు
నట్లు అరచుచున్న ఆ విరాటుని లక్షణమును గోరిలోనికి పడబ్రోసెను. 28

మూ. తమాహ వే రామరామశుక్లకమా
స్థిరావృతో సంయతి రామలక్ష్మణో,
ముదాన్వితో లిక్షిపతుర్వయావహం
నద స్తముత్తివ్య అరేన రాక్షసమ్. 29

ప్ర. ఆ. అశుక్లకమా = క్లమ మైన పరాక్రమము కలవాడు, సంయతి =
యుద్ధమునందు, స్థిరో = స్థిరులు అయిన, రామలక్ష్మణో = రామలక్ష్మణులు, అతో
= అద్దరూ, ముదా = సంతోషముతో, అన్వితో = కూడినవారై, అహవే = యుద్ధము
నందు, రామణమ్ = రామకూడును, తయావహమ్ = తయమును కలిగించువాడు,
నద స్తమ్ = ర్వనిచేయుచున్నవాడు అయిన, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుని, అరేన
= .లముచేత, ఉత్తివ్య = ఎత్తి, లిక్షిపతుః = (గోరిలోనికి) విసరివేసిరి

రా. శ్రీమమైన పరాక్రమము కలవాడు, యుద్ధములో స్థిరులు అయిన ఆ
రామలక్ష్మణు లిద్దరూ, సంతోషించుచు, యుద్ధములో కూడును, త మందఱుడు
అయిన ఆ రాక్షసుడు అరచుచుండగా ఎత్తి గోరిలోనికి పడబ్రోసెరి 29

మూ. అవర్యణాం ప్రేక్ష్య మహాసురస్య తా
కతేన కస్త్రేణ తరా నరరథో,
సమర్థ్య రాశ్యర్థవికారదావృతో
బలే విరాటవ్య వరం ప్రవృత్తుః. 30

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, సరస్వతీ=నదులలో శ్రీష్టలు, అరిష్టవిహారదో
=మిక్కిలి నేర్చుకొనవారు, అయిన, తో కదో = ఆ రామంకూట రిద్దరూ, శతేన
= నాదీయైన, శత్రేణ = అయోధములచేత, మహాసురస్య = మహాసురులైన, శస్య
విహారస్య = ఆ విహారునియొక్క, అవర్తమామే = గలవ శక్యము కానుండుటను,
ప్రేక్ష = చూచి, వమర్కః=తాగుగా అలోలించి, విశే=గోరిలో, వరమ=వధిను,
ప్రద్రవతుః = చేసిరి.

తా. రాం నేర్చు గల సరస్వతీయైత స ఆ రామంకూట రిద్దరూ, మహాసురు
లైన ఆ విహారుడు రాదీ యైన అయోధములచేత వలెనవ శక్యము కానివారు ఆను
విషయమును తెలిసికొని, తాగుగా అలోలించి, గోరిలో పూర్వపెట్టుట వ్యాసా
అతనిని సంహరించిరి.

30

మూ. స్వయం విరాడేన హి పృథ్వీమా(రా)త్మనః

ప్రసహ్య రామేన యతాత్మమిప్పితః,

నివేదితః తానసదాచితా స్వయం

న మే వరః శస్త్రకృతో దవేదిరి.

81

ప్ర. అ. విరాడే = విరాడనిచేత, స్వయమ్ = స్వయముగా, అత్మనః =
తనయొక్క పృథ్వీ = పృథ్వీ, యతాత్మమ్ = నిజముగా, ప్రసహ్య =
అలాత్కారముగా, రామేన = రామనిచేత (మంచి), ఈప్రకః = కోరబడినది,
తానసదాచితా = అతనిలో సంకలించుచున్న ఆ విహారునిచేత, మే = నాకు, శస్త్ర
కృతః = అయోధములచేత చేయబడిన, వరః = పెర, న దవేత్ = కలగదు, ఇతి
= అని, స్వయమ్ = స్వయముగా, నివేదితః = తెలపబడినది

తా. రామచే అలాత్కారముగా తనకు లెంపవలె నని విహారుడే స్వయ
ముగా కోరుకొనుచుండిను. అందుచేతనే అతనిలో సంకలించి ఆ విహారుడు నాకు
శస్త్రములచేత మరణము తాను అని స్వయముగా లెప్పును.

32

మూ. తదేవ రామేన విశమ్భ తాపితం

కృరా మతిస్తస్య విల్పవవేశవే,

విలం త వేనాచిలదేన రక్షసా

ప్రవేశ్యమానేన వనం విహరితమ్.

82

ప్ర. అ. తక్ = అ, రాక్షసమేవ = వాళ్ళమునే, నిశఘ్నః = ఏని, రామేణ
= రామనిచేత, తస్య = ఆ రాక్షసునియొక్క, నింప్రవేశనే = గోరిలో వెదవేయట
యందు, మఱి = బుద్ధి, ద్విజా = దేయబడినది. నిలమి = నిలమును, ప్రవేశ్య
మానేసి = ప్రవేశిపెట్టబడుచున్న, అలిఖితేన = రాం లలము గల, తేనె కక్షసా =
ఆ రాక్షసునిచేత, వసమి = వసము, వివాదితమ్ = త్వనింప వేయబడినది

రా. ఆ మఱి స్వీకరిచాకనే రాముడు ఆ రాక్షసుని గోరిలో కప్పివేయ
వలె నని నిర్ణయించెను. ఆ విధముగా గోరిలో త్రోసివేయబడుచున్నప్పుడు ఆ
రాక్షసుడు ఆ వసమును శబ్దముచే ప్రతిత్వనింపలేనెను. 82

మూ. ప్రహృష్టరూపావిత రామలక్ష్మణౌ
విరాచముర్ఖ్యాం ప్రదతే నిపాత్య ఏమ్,
కనన్తతుర్వీకతయౌ మహావనే
శిలాదీరస్తర్థరతుక్చ రాక్షసమ్.

83

ప్ర. అ. ప్రహృష్టరూపావిత = రాం సంతోషించిబుట్టెను, రామలక్ష్మణౌ =
రామలక్ష్మణులు, తం విరాచమ్ = ఆ విరాచనే, ఉర్ఖ్యామ్ = రూపిలో,
ప్రదతే = గోరిలో, నిపాత్య = పడచేసి, కనన్తయౌ = వోయిన తయము కం
కాలై, మహావనే = ఆ మహావన్యమువందు, నిస్తరుః = సంతోషించిరి, రాక్షసమ్ =
రాక్షసుణ్ణి, శిలాదీః = శిలలచేత, ఆ స్తర్థరతుక్చ = కప్పివేసిరి

రా. రామలక్ష్మణులు రాం సంతోషించుచు, ఆ విరాచుట్టి వేంపై గోరిలో
వదలేసి, ఆ మహావన్యములో దిరుము లేచివలె అనిపించిరి. ఆ రాక్షసుణ్ణి శిల
లలో కప్పివేసిరి. 83

మూ. తిరస్సు తౌ కాన్యానర్చితవాన్ముతౌ
నిపాత్య తక్షః పరిగృహ్య మ్రితీరీమ్,
విజహృతుస్తౌ మురితౌ మహావనే
దివి స్థితౌ తప్తౌదివాకరావిత.

84

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియ అధికాప్త్య అరణ్యకాండే
తరుర్థః సర్గః.

వ. అ. శతః - అటుపిమ్మట, కాశ్యపచిత్రకాశ్యుకౌ = అంగారమువేళ
చిత్రవర్ణము లైన భవస్థులు గల, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, కష = రాక్షసుని,
నిహత్య = చంపి మైత్రిభీమ = సీతను, పరిగృహ్య - రీసకొని, మహావన =
మహావనమునందు, ముచితో = అనందించుచున్న వాని, దివి = అకాశమునందు,
స్థితో = ఉన్న, తౌ = ఆ, చన్ద్రాదీనారాధిత - రంధ్రమూర్తులు వది, విజృంభతః =
విహరించిరి.

తా. పిమ్మట అంగారమువేళ చిత్రవర్ణము లైన భవస్థులను ధరించిన
ఆ రామలక్ష్మణులు ఆ రాక్షసుని సంహరించి, సీతను స్వీకరించి, సంతోషించుచు,
ఆ మహావనములో, అకాశముమీద ఉన్న రంధ్రమూర్తులు వది విహరించిరి.

వి. ఇది గౌరవవ్యక్తప్రతిబింబ సాకము. రాక్షసాశ్మపాతం (వానిగ్లవాదు
వదురించినది) కూత ఇట్లే ఉండుచున్నది. ఈ వృత్తాంతంలో కొంత అవౌ
చిత్యము కనబడుచున్నది. ఏరాదు రామలక్ష్మణులను దుశముంపైకి
ఎక్కించుకొని వెళ్ళిపోయి వెళ్ళి అప్పుడు రాముడు సీత విషయమే వర్ణించుకొన
కుండా మనం వెళ్ళవలసినది కూడా అ వెళ్ళునది కదా, ఈరదు మనలను ఘోసి
కొని పోతే అదీ మనకు మంచికే అని అంటూ వాచానదీ'భ్యం లభించినందుకు
సంతోషిస్తూన్నట్లు ఉండవలం కొంతదూరం ప్రసారములోనికి వెళ్ళిపోవడం
ఇకలా రాముని స్వతానానికి విరుద్ధంగా ఉన్నది. ఇంత సీత "అయ్యో! నన్ను
మృగాలు తగిలించేస్తాయి. వాళ్ళవద్దకి విడిచిపెట్టి నన్ను రీసకొని వెళ్ళ" అనడం
కూడా అచుచితంగానే ఉంది. 'వాళ్ళతో పోట నన్ను కూడా రీసకొనిపోయి
తప్పవెయ్యి' అంటే కొంత యుక్తంగా ఉంటుంటేమో. ఈ కథ చివరి 29, 30
శ్లోకాలలో చాటికి ముగిసేదు. ప్రాశస్త్యపాతంలో వడ ఈ విధంగా ఉన్నది.
ఏరాదు సీతను గ్రహించవలతో రాముడు వెషణ్ణుడౌతాడు. లక్ష్మణుడు ఆ మనకు
చైత్యం ఎప్పు ఏరుదాదాలు ప్రయోగించగా అవి రాక్షసుని శరీరంలో దూరి
లైలకు వెళ్ళిపోయి ఏరాదు లక్ష్మణునిమీది ప్రయోగించిని భూలాన్ని రాముడు
లెండు దాదాలతో అకాశంమీదకి అందించి ఎక్క చాలాలో నాని వక్షస్థలం
రీత్యుస్తాడు. దానితో అతడు వెంటనే వదిపోయి, తన వూర్వవృత్తాంతం తిరిపి,
రాముని పేరుతో రావరానిక్తి కావాలనే అతనికి భోవం కలిగించడానికి సీతను
గ్రహించినట్లు తప్పి. రాక్షసకర్మానుపాతం తనను గౌరిలో కప్ప మని కోరి,

శరభంగముని విషయం చెప్పి స్వప్నభావంతో వ్యర్థలోకానికి వెళ్లిపోతారు".
 దీనిలో పైన పూరిన అవృద్ధికిం లేదు. వెర్రాక్షుని దంపినది రామజేతాని రామ
 అన్నలు రిద్దరూ కలిసి కాదు అని సుందరకాండలో సీత మాటలను వర్ణింపబడ
 తెలుస్తుంది.

84

"కాలానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
 అరణ్యకాండలో జాగ్రత్త సర్గ సమాప్తము.

అథ పంచమః పర్వః

[సీతాంశ్చిదవతేతు తైవ రామాయ శరణంగాశ్రమమునకు వెల్లికుట, అక్కడ భేదభయము మాయకు. శరణంగిమునితో సంభాషించుట. శరణంగిముని బ్రహ్మతోకమునకు వెల్లికుట.]

మూ. హర్షాదు తం దీమలం విరాదం రాక్షసం వనే,
తతః సీతాం పరిష్యజ్య సమాశ్వాస్య త ఏకృతాన్, 1
అలప్రీత్యాతరం రామో లక్ష్మణం తీవ్రతేజసమ్.

ప్ర. అ. ఏకృతాన్ = పశ్చాత్తపపంతు తైవ, రామః = రామయ, దీమ
లం = తయంకర మైన బంధు గం, రాక్షసమ్ = రాక్షసు తైవ, తం విరాతమ్ =
ఆ విరాడుణ్ణి, వనే = వనమునందు, హర్షా = రంపి, తతః = అట నమ్ముట,
సీతామ్ = సీతను, పరిష్యజ్య = కొగరించుకొని, సమాశ్వాస్య త = ఓదార్చి,
తీవ్రతేజసమ్ = బ్రహ్మరించుచున్న తేజస్సు గం, బ్రాతరమ్ = పోదరు తైవ,
లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అలప్రీత్ = పరితెను.

తా. పశ్చాత్తపపూరి యైన రామయ తయంకర మైన బంధు గం రాక్షసు
తైవ అవిరాడుణ్ణి వనములో పంపించిరి, సీతను కొగరించుకొని, ఓదార్చి తేజ
స్సుతో ప్రకాశించుచున్న పోదరు తైవ లక్ష్మణునితో జల్లుతెను. 1

మూ. కష్టం వనమిదం రుగ్లం న త స్మో వనగోచరా,
అరిగర్వామహే శ్శ్రీమం శరణగ్లం తపోదనమ్. 2

ప్ర. తా. కష్టమ్ = ఈ దుర్లభం = ప్రపంచ కష్టము కాని, వనమ్ =
వనము, కష్టమ్ = కష్టములను కలిగించుచు, వనగోచరా = వనములో నివసించే
రాక్షసు, న త స్మో = కాదు. శ్శ్రీమమ్ = శ్శ్రీమయగా, తపోదనమ్ = మహర్షి
యైన, శరణగ్లమ్ = శరణంగుణ్ణి, అరిగర్వామహే = పొందుదము.

రా. ఈ దుర్లభమరణ్యము రాదా కష్టమొందు నిలయమై ఉన్నది. మనము వనవాసమునకు అలవాటుపడినవాళ్ళము కాము. శరణంగమహర్షి దగ్గరకు శ్రీమముగా వెళ్ళదము. 3

మూ. ఆశ్రమం శరదల్లస్య రామతోఽరిజగామ హ, 3
రస్య లేవ్రవరావస్య తవసా దావిరాత్మనః,
సమి పి శరదల్లస్య దదర్శ మహదర్చురమ్. 4

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, శరదల్లస్య = శరణంగమహర్షియొక్క, ఆశ్రమమ్ = ఆశ్రమమును, అరిజగామ హ = పరిశు. లేవ్రవరావస్య = లేవల పంది ప్రలావము గలవాడు, తవసా = తనస్సులేత, దావిరాత్మనః = పవిత్రము చేయించిన మనస్సు గలవాడు అయిన, తస్య శరదల్లస్య = ఆ శరణంగముని యొక్క, సమిపే = సమీపమునందు, మహర్ = గొప్ప, అర్చురమ్ = ఆగ్ర్యమును, దదర్శ = చూచెను.

రా. రాముడు శరణంగముని ఆశ్రమమును చేరి అరల లేవలం పంది ప్రలావము గలవాడు, తనస్సులేత మనస్సు మైన మనస్సు గలవాడు, అయిన ఆ శరణంగుని సమీపమున ఒక గొప్ప ఆగ్ర్యరక మైన విషయము చూచెను.

మూ. ప్రితాజమానం వపుషా సూర్యవైశ్వానరక్రతమ్,
రథ ప్రవరమారూఢమాకాశే విబురానుగమ్. 5

అనంస్పృశేత్తం వసుధాం కదర్శ విబులేశ్వరమ్,
సంప్రదాదరణం దేవం విరతోఽమృతరారిణమ్. 6
తద్విత్తలేవ అనంబిః పూజ్యమానం మహర్షిః.

ప్ర. అ. వపుషా = శరీరముతో, ప్రితాజమానమ్ = ప్రకాశించుచున్నవాడు, సూర్యవైశ్వానరక్రతమ్ = సూర్యుని పంది, అగ్ని పంది శాంతి గలవాడు, రథ ప్రవరమ్ = శిష్టమైన రథమును, అరూఢమ్ = ఎక్కినవాడు, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, విబురానుగమ్ = దేవతలు అమరతలుగా కలవాడు, వసుధామ్ = భూమిని, అన్స్పృశేత్తమ్ = స్పృశించవలెనాడు, సంప్రదాదరణమ్ = గొప్ప శాంతి గల ఆదరణములు కలవాడు, విరతోఽమృతరారిణమ్ = పరాగము లేని వస్త్రము

అను దరించినవాడు, తర్జియై దేవ = అట్టి విరముగానే ఉన్న, విహారి = అనేకులైన, మహాత్ముని = మహాత్ములవేత, పూజ్యమానమ్ = పూజింపబడుచున్నవాడు అయిన, దేవమ్ = దైవోక్తవతుడైన, విహారీశ్వరమ్ = దేవేంద్రుని, తరత్య = చూచెను.

తా. అక్కడ నిద్రావారిమయైన దేవేంద్రుని చూచెను అతడు తేజోవంతమైన శరీరముతో నూర్చుడు వలె, అగ్ని వలె ప్రకాశించుచుండెను. అతాశముమీద మున్ను ఓం తతమును అధిష్ఠించి ఉండెను. దేవుడను అనుచరులుగా అతని వెంట ఉండిరి. అతడు భూమిని స్పృశించక అతాశముతోనే ఉండెను. వరాహము తేని దీప్తములగు తరలి ఉన్న అతడు అలంకరించుకొన్న భూషణములు అత్యధికముగా ప్రకాశించుచుండెను. ఆ విధముగానే ఉన్న పిండిలో మహాత్ములు అతనిని పూజించుచుండిరి.

4, 5, 6

మూ. హరితైర్వాఉద్ధిర్ముక్తమస్తరిషగతం తతమ్ , 7

తరత్యాకూరతస్తస్య తరుణాదిత్యసంనితమ్,

పాణ్డరాక్రమస్సప్రఖ్యం తస్యమింద్రులసంనితమ్. 8

ప్ర. అ తస్య = ఆ దేవేంద్రునిను, అకూరతః = సమీపమునందు, హరితైః = అకువర్చుని తలప గల, తాపసిః = గుఱ్ఱములవేత, యుక్తమ్ = కట్టబడినది, తరుణాదిత్యసంనితమ్ = ముదిరిన సూర్యునితో సమానము, పాణ్డరాక్రమస్సప్రఖ్యమ్ = తెల్లని మేఘసముదాయముతో సమానము, తస్యమింద్రులసంనితమ్ = తల్లిదండ్రులముతో సమానము అయిన, అస్తరిషగతమ్ = అతాశమునందున్న, తతమ్ = తతమును, తరత్యః = చూచెను

తా. ఆ దేవేంద్రునిను దగ్గరగా, అతాశముమీద అకువర్చుని గుఱ్ఱములు కట్టిన తతమును చూచెను. అది ముదిరిన సూర్యుడు వలె, తెల్లని మేఘసముదాయము వలె, చంద్రమందంము వలె ప్రకాశించుచుండెను

7, 8

మూ. సప్రఖ్యద్విమలం త్రతం చిత్రమార్కృపశోభితమ్,

రామరవ్యజనే చాగ్రేయే దుక్మచక్షే మహావనే. 9

గృహీతే వరనారీత్యాం హయమానే న మూర్ధని.

ప్ర. అ. విమలమ్ = విర్మలమైనది, చిత్రమలోహలోలితమ్ = చిత్రములైన మాలికలచేత ప్రకాశింపజేయబడినది అయిన, తత్రమ్ = తత్రమును, అగ్నిః = శిష్టమైనది, దుష్కరణే = అంగారు దండములు కలవి, మహాధరీ - రాంబిలువైనది, వరదాదిత్యామ్ = అతడుకడమట్టిలచేత, గృహితే - గ్రహింపబడినది, మూర్ధని = శిరస్సుమీద, రూపమాతే - కరణ్యరూపునైనది అయిన, రామరవ్యజి = రమణీయ్యగమనకు సంబంధించిన వింశామరము, అవిశ్కర = రూపము

తా. చిత్రతమలైన పుష్పమాలలచే ప్రకాశింపజేయబడిన శివతత్త్వమును, అంగారుదండములు గల, విలువైన రెండు వింశామరములూ చూడెను. ఆ వింశామరముల క్షుణ్ణ కత్తమట్టిలు ఆ రేవేండును శిరస్సుపై వీడుచుండిరి. 9

మూ. గన్ధర్వామరసిద్ధాశ్చ బహవః పరమత్తయః, 10
ఆ స్తరిక్షగతం దేవం శిర్షరగ్రాధిరైకయన్.

ప్ర. అ. గన్ధర్వామరసిద్ధాశ్చ = గంధర్వులు, అమరులు, సిద్ధులు, బహవః = అనేకులు, పరమత్తయః = గొప్ప యులు, ఆ స్తరిక్షగతమ్ = అశాశమునందున్న, దేవమ్ = ఆ దేవుణ్ణి, అగ్రాధిః = శిష్టమైన, శిర్షః = బాహులలో (వేదములతమలలో), నికయన్ = స్తుతించుచుండిరి.

తా. అశాశములో ఉన్న ఆ రేవేండుణ్ణి, గంధర్వులు, దేవతలు, సిద్ధులు రాముండి మహాత్ములు వైదికమంత్రములతో స్తుతించుచుండిరి. 10

మూ. సహ సంరాషమాతే తు కరతగ్నేన చానతే, 11
దృష్ట్యా కతక్రతుం తత్ర రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. చానతే - రేవేండుడు, కరతగ్నేన = కరకంగమహర్షిలో, సంరాషమాతే = మాటలాడుచుండగా, తత్ర = అక్కడ, కతక్రతుమ్ = రేవేండుణ్ణి, దృష్ట్యా = చూచి, రామః = రాముడు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అక్కడ కరతంగమహర్షిలో సంరాషమము చేయుచున్న రేవేండుని చూచి, రాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికెను. 11

మూ. రామోఽథ రథ ముద్దిశ్య బ్రాహ్మ శ్చక్రయతాద్యుతమ్. 12

అర్చిష్ఠ స్తం శ్రీయా జాప్తమద్యుతం వశ్య లక్ష్మణ,
ప్రతపస్తమివాదిత్యమ న్తరిక్షగతం రథమ్. 13

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మది, రామః = రామడు, రథమ్ = రథమును, ఉద్దిశ్య = విశ్లేశించుడు, అద్యుతమ్ = అ అశ్రవ్యమును, బ్రాహ్మః = పోదిరుసను, శ్చక్రయత = యాపెను. లక్ష్మణ = 1. లక్ష్మణా. అర్చిష్ఠ శ్చమ్ = కాంక్షలు గంది, శ్రీయా = శోభతో, జాప్తమ్ = కూరినది, అద్యుతమ్ = అశ్రవ్యకరమైనది, ప్రతపస్తమ్ = తపించేయుచున్న, అదిత్యమివ హూయ్యతు వది ఉన్నది అయ్యె, అ న్తరిక్షగతమ్ = అకాశములో ఉన్న, రథమ్ = అ రథమును, వశ్యః = కూతుము.

రా. పితవే రామోఽథ రథముఁ ప్రతిలో విశ్లేశించుడు అ అశ్రవ్యకర మైన విషయమును తమ్మునికి చూపెను. "లక్ష్మణాః అకాశములో, ప్రళాశించు చున్న సూర్యుడు వది ఉన్న అ రథమును చూచుము కాంతిలో, శోభతో, ఇది చాలా అశ్రవ్యకరముగా ఉన్నది".

మూ. యే హయాః పురుహితస్య పురా శక్రస్య నః క్రుతాః,
అ న్తరిక్షగతా దివ్యాస్త ఇమే హరయో ద్రువమ్. 14

ప్ర. అ. పురుహితస్య = అనేకులనేర యోగములందు అహ్వానించుచిన, శక్రస్య = దేవేంద్రునియొక్క, యే = ఏ, హయాః = అశ్వములు, నః = మనకు, పురా = పూర్వము, క్రుతాః = విసరినవో, తే = అ, హరయః = అశ్వములు, అ న్తరిక్షగతాః = అకాశములో ఉన్న, దివ్యాః = దివ్యములైన, ఇమే = ఇవియే, క్రువమ్ = విక్రయము.

రా. అనేకులు యజ్ఞమునందు అహ్వానించు దేవేంద్రునకు ఏ అశ్వములు ఉన్న వని పూర్వము మనము విచి యున్నామి, అకాశముమీర ఉన్న ఈ అశ్వ ములు అ దివ్యాశ్వములే; సంచేహము లేదు. 14

మూ. ఇమే త పురుషవల్లభు యే తిష్ఠన్త్యర్థితో దిశమ్,
శతం శతం కుణ్డలితో యువానః బద్ధపాణయః. 15

విస్తీర్ణవిపులోరస్కాః పరిమాయతవాహవా,
 శోణాంకువననాః సర్వే వాల్మీమా ఇవ దురాసదాః, 16

ఉరోదేశేషు సర్వేషాం హోరా జ్వలనసన్నిభాః,
 కూపం ద్వికతి సోమ్యై తే వజ్రవింశతివాద్దికమ్ 17

ప్ర. అ. సోమ్యైతే = లక్ష్మణాః పురుషస్వాహు - పురుషశ్రేష్ఠతా విశేష
 అర్థకః = ఆ విద్యు పండు అంతటా, యే = ఏ, శతం శతమ్ = నూర్లును నూర్లును
 తొవ్వున గుంపులుగా ఉన్న, కుద్దారినః = మందలమును గలవాడు, అర్థపాణయః
 = అర్థములు పోస్తములందు కలవాడు, విస్తీర్ణవిపులోరస్కాః = విశాలమైన పెద్ద
 వైశ వక్షస్థలములు కలవాడు, పరిమాయతవాహవా = పరిమల పరి పోకవైన
 కాహింపులు కలవాడు, శోణాంకువననాః = ఎఱ్ఱన కలములవంటి వస్త్రములు గల
 వాడు అయిన, యువాహుః = యువకులు ఉన్నారో, ఇమే సర్వే = ఏకందరూ,
 వాల్మీమా ఇవ = పెద్దపులుల వలె, దురాసదాః = దుర శక ముదానివాడు, సర్వేషామ్
 = అందరియొక్క, ఉరోదేశేషు = వక్షస్థలములందు, జ్వలనసన్నిభాః = అగ్నిలో
 నమాగము వైన, హోరాః = హారములు ఉన్నవి విజృంభించివాద్దికమ్ = అరుదరి
 ధైర్యుడు సంవత్సరముల, కూపమ్ = కూపమున, ద్వికతి = రెండింటి ఉన్నాడు.

తా. పురుషశ్రేష్ఠత వై లక్ష్మణాః అచ్యుతమున అంతటా, నూరుగురు
 నూరుగురు తొవ్వున గుంపులుగా ఏర్పడి, మందలమును అలంకరించికొన్న యువ
 కులు చేరులందు అర్థములు కలచి నిలిచి ఉన్నాడు. వాల్మీకీమా విశాలమైన
 పెద్ద వక్షస్థలములతో, పరిమల (రోలగడిముల) వల పోకవైన కాహింపులతో
 ఎఱ్ఱవి రీతిలముల వంటి వస్త్రములను కలచి ఉన్నాడు. ఏకందరూ కూక
 పెద్దపులుల వలె ఎదిరింప శక్యము కానివాడు. ఏళ్ల అందరి వక్షస్థలముల పైన
 అగ్ని వంటి హారములు ప్రకాశించుచున్నవి. అందరూ అరువదియైదు సంవత్సరాల
 వయస్సు కలవారి అకారములో ఉన్నాడు. 15, 16, 17

మూ. ఏతద్ధి కిల లేవానాం వయో భవతి నిత్యదా,
 యజ్ఞేమే పురుషవాల్మీమా దృశ్యతే ప్రయదర్శనాః, 18

ప్ర. అ. ప్రయదర్శనాః = అసందర్శకమైన తర్కనము గల, ఇమే = ఈ,
 పురుషవాల్మీమా = పురుషశ్రేష్ఠులు, యజ్ఞాః = ఎఱ్ఱ, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నారో.

ఏకత = ఇతే, దేవానామ్ = దేవతలయొక్క, వయః = వయస్సు, నిత్యతా =
ఎల్లప్పుడూ, తవతి కిం = ఉండును.

తా. దూకుటకు అనందమును కలిగించు ఈ పురుష శక్తులు ఎట్లు కనిపిం
చున్నారో ఈ వయస్సే దేవతలకు నిత్యము ఉండును 18

మూ. ఇహైవ సహ వై దేహ్య ముహూర్తం దిష్ట లక్ష్మణ,
యావజ్జానామ్యహం వ్య క్తం క ఏష ద్యుతిమాన్ రథే. 19

ప్ర. అ. లక్ష్మణ ఇ లక్ష్మణా : వై దేహ్య సహ = సీతతో కూడ,
మహూర్తమ్ = మహూర్తకాలము, ఇహైవ = ఇక్కడనే, దిష్ట = ఉండును,
యావత్ = ఎంతలో, అహమ్ = నేను, రథే = రథమునందున్న, ఏషః = ఈ,
ద్యుతిమాన్ = కాంతిమంతుడు, కః కిం = ఎవరో, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, తానామ్
= తెలిసికొందురో.

తా. లక్ష్మణా : రథములో ఉన్న ఈ కాంతిమంతుడు ఎవరో స్పష్టముగా
తెలిసికొని వచ్చెదను; నీవు సీతతో కూడ లక్కడనే షణ్కశాంతము ఉండును. 19

మూ. తమేవమత్త్వా సౌమిత్రిమిహైవ స్థియతామితి,
అలితక్రామ కాకుత్స్థః శరదక్షాశ్రమం ప్రతి. 20

ప్ర. అ. ఇహైవ = ఇక్కడనే, స్థియతామ్ = ఉండుటగాక (ఉండుట
గాక) కిం = అది, తం సౌమిత్రిమ్ = ఆ లక్ష్మణుని గూర్చి, తత్త్వా = పరిశీ,
కాకుత్స్థః = రాముడు, శరదక్షాశ్రమం ప్రతి = శరదంగముని ఆశ్రమమును గూర్చి,
అలితక్రామ = నడచి వెళ్లెను.

తా. రాముడు "సౌమిత్రి తే ఉండుము" అని లక్ష్మణునితో పలికి, శరదంగాశ్ర
మమువైపు వెళ్లెను. 20

మూ. తతః సమర్థిగర్వంతం ప్రేక్ష్య రామం శరీపతి,
శరదక్షమనుజ్ఞాప్య వియదానితమ్రుచీత్. 21

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శరీపతిః = రేవేలరుడు, సమర్థిగర్వంతమ్
= వచ్చుచున్న, రామమ్ = రాముణ్ణి, ప్రేక్ష్య = చూచి, శరదక్షమ్ = శరదంగ

మునిని, అనుజ్ఞావ్య — అనుజ్ఞ ఇచ్చునట్లు చేసికొని, వియదాన్ — దేవతలను గూర్చి.
ఇరమ్ = ఈ వాక్యమును, అలంపిత్ = పరికెను.

తా రాముడు అట్లు నైపు వచ్చుచున్నట్లు చూచి, తీవ్రముగా కరటంగ
ముని అనుజ్ఞ గ్రహించి, ప్రక్క మున్న దేవతలతో ఇట్లు పలికినను. 21

మూ. ఇహోపయోగ్యసౌ రామా యావన్నాం నారితాషతే,

నిష్ఠాం నయత తావత్తు తతో మా ద్రష్టుమర్హతి. 22

జితవస్తం కృతార్థం హి తదాపామచిరాదిమమ్,

కర్మ హ్యనేన కర్తవ్యం మహతస్యైః సుదుష్కరమ్. 23

ప్ర. అ. అసౌ = ఈ, రామః = రాముడు, ఇహ = ఇక్కడికి, ఉపయాతి
= వచ్చుచున్నాడు. యావత్ = ఎంతదో, హమ్ = నన్ను (నాలో), నారితాషతే
= మూలభాగతో, తావత్ = అంతలో, నిష్ఠాం = అరవికార్యసిద్ధిని, నయత =
పొందిండుడు. తతో = అటుపిమ్మట, మా = నన్ను, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు,
అర్హతి = తగి యున్నాడు. జితవస్తమ్ = అయిందనవాడు, కృతార్థమ్ = చేయ
బడిన కార్యము కలవాడు అయిన, ఇమమ్ = ఈతనిని, అహమ్ = నేను, అచికాత్
= గొడ్డికాలములో, తదా = అప్పుడు (ద్రష్టుమ్ = చూడగలను). అనేన = ఈతని
చేత, అస్యైః = ఇతరులచేత, సుదుష్కరమ్ = ఏ మూతము చేయ కర్కము కాని,
మహత్ = గొప్ప, కర్మ = పని, కర్తవ్యం హి = చేయలగవలసి యున్నది కదా.

తా రాము డిట్లు నైపు వచ్చుచున్నాడు. అతడు నాలో మూలభాగమునకు
పూర్వము ఈతనికి కార్యసిద్ధి కలుగు నట్లు చెప్పుచు. (ఈతని కార్యము పూర్తి
అయ్యేవరకు నే నీతనిలో పంపాక్షింపను అని తావము) చెప్పుటచే ఇతడు నన్ను
చూడవలెను ఇతడు అయము సంపాదించి, కృతార్థుడై చెప్పుట అచికాల
ములో ఇతనిని చూడగలను. ఇతడు ఇతడు తెచ్చుట ఎదుకాలని కార్యము చేయ
వలసి యున్నది కదా.

ఏ గోరత్ పూర్త ప్రతిలోని ఈ శ్లోకాల సమవ్యయం అనుబంధంగా ఉన్నది.
ప్రార్థనారంగా పెన్నంగా ఉన్నది:

"యాస్యామ్యహమయం రామో యావద్భాం నారితావతే,
కృతార్థమేవమవిరాద్ధ్యస్తాస్యహమరిష్టమమ్,
కర్మ హ్యనేన కర్తవ్యం మహర్జేనైః మరుష్యకమ్,
నిష్ఠాం న యోగో యావద్ది తావన్న క్రవ్యమర్హి."

"ఈ రాముడు నిన్ను సమీపించి రాతో మాటలాడి దోషగా నేను వెళ్ళిపోయెదను. ఈ క్రతుసంహారకుడు తన కర్తవ్యమును పూర్తిచేసికొన్న పిదప ఈతనిని అరిక కాలములో చూచెదను. లేవదలు మాత్రం చెయ్యవలసి రాం కష్టమైన కార్యము ఇతడు చేయవలసి ఉన్నది. ఇతడు కార్యసమాప్తి (నిష్ఠాను) పొందకపుణ్యము నేరీతనిని చూడగూడదు." అని భావం సుష్టంగా ఉన్నది. 22, 23

మూ. అత వక్త్రీ తమామస్త్యై మానయిత్యా త తాపసమ్,
రథేన పాయయుక్తేన యయో దివమరిష్టమమ్. 24

ప్ర. అ. అత = అతడు పిమ్మట, అరిష్టమమ్ = క్రతుసంహారకుడైన, వక్త్రీ = ఇంద్రుడు, తం తాపసమ్ = ఆ శరభంగముని, అమస్త్యై = పిక్తోలు చెప్పి, మానయిత్యా = గొరవించి, పాయయుక్తః = గుఱ్ఱములచేత కట్టబడిన, రథేన = రథముచేత, దివమమ్ = స్వర్గలోకమున గూర్చి, యయో = వెళ్ళెను.

రా. పిమ్మట క్రతుసంహారకుడైన ఇంద్రుడు ఆ శరభంగముని అనుజ్ఞ తీసికొని, అతనిని గొరవించి, గుఱ్ఱములు కట్టిన రథము లెక్కి స్వరథమునకు వెళ్ళెను. 24

మూ. సయాతే తు సహస్రాక్షే రామమః సపరివృతః,
అగ్నిహోత్రముపాసీనం శరభశ్శముపాగమత. 25

ప్ర. అ. సహస్రాక్షే = దేవేంద్రుడు, సయాతే = వెళ్ళెను తగుయందగా, రామమః = రాముడు, సపరివృతః = వెయ్యిరథముతో కూడినవాడై, అగ్నిహోత్రమమ్ = అగ్నిహోత్రమును గూర్చి, ఉపాసీనమ్ = కూర్చొని యున్న, శరభశ్శమ్ = శరభంగమహర్షిని, ఉపాగమత = సమీపించు.

రా. దేవేంద్రుడు వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట రాముడు సీతాంశ్మయంలో కూచి,

అగ్నిహోత్రము చేసికొనుటకై కూర్చొని యున్న శరదంగుపూర్తి వరకు వెళ్ళెను. 25.

మూ. తనకై పాటో చ సంగృహ్య రామః సీతా చ లక్ష్మణః,
నిషేధునైకనుశ్ఠానా లబ్ధవాసా నిమన్త్రితాః. 26

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, సీతా చ = సీత, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, తనకై = ఆ మునింగ్రువియొక్క, పాటో = పాఠములను, సంగృహ్య = స్వీకరించి, లబ్ధవాసాః = పొందలభిన వివాసము గలవారై, నిమన్త్రితాః = అహ్వానించబడిన వారై, తరనుశ్ఠానాః = అరవింద అనుష్ఠానములనుచేసినవారై, నిషేధుః = మాడ్చుచిరి.

రా. రాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు ఆ శరదంగుపూ పాటప్రజామము చేసి, అరవి అనుష్ఠానాచి కూర్చుండిరి. అరకు వారిని అనాకు అక్కడ నిలసిండుటకై అహ్వానించెను. 26

మూ. తతః శక్రకోపయాసం తు పర్యవృత్తత రామవః,
శరదశ్లక్ష్మ తర్పరక్షం రామవాయ న్యవేదయత్. 27

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రామవః = రాముడు, శక్రకోపయాసమ్ = శుంధుని కాకను గూర్చి, పర్యవృత్తత = అడిగెను. శరదశ్లక్ష్మ = శరదంగుడు కూక, తత్ సర్వమ్ = దాని సంతను, రామవాయ = రామునకు, న్యవేదయత్ = తెలిపెను.

రా. పిమ్మట రాముడు ఆ మునిని, "దేహేంద్రుడు ఎందుకు వచ్చినాడు" ? అని అడుగిగా అరకు ఆ విషయమువలన రామునకు ఇట్లు తెలిపెను. 27

మూ. మామేష వరదో రామ బ్రహ్మలోకం నిసీషతి,
శిరముగ్ధా తపసా దుష్ప్రాప్తమకృతాత్మనిః. 28

ప్ర. అ. రామః = రామా, వరదః = వరముల విడుచు, ఏషః = ఈ ఇంద్రుడు, ఉగ్రేణ = ఉగ్రుని మైన, తపసా = తపస్సుచేత, శిరమ్ = అయిందలచిసిరి. అకృతాత్మనిః = అయిందలచని మనస్సు కలవారిచేత, దుష్ప్రాప్తమ్ = పొంద శక్యము కానిది అయిన, బ్రహ్మలోకమ్ = బ్రహ్మలోకమును గూర్చి, మామేష = నన్ను, నిసీషతి = తీసికొనివెళ్ళ గోరుచున్నాడు.

తా. తామా, వరముల నిచ్చు ఈ ఇంద్రుడు, ఉగ్ర మైన తపస్సుచేత నేను సంపాదించిన, మహావిగ్రహము లేనివారిచేత పొంద శక్యము కాని బ్రహ్మ లోకానికి నన్ను దీసికొనివెళ్లుటకై వచ్చినాడు. 28

మూ. అహం జ్ఞాత్వా నరహృదయ వరమానమదూరతః,
బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛామి త్యామర్చస్త్యైః పియాదిభిః.

ప్ర. అ. నరహృదయ = నరులలో శ్రేష్ఠుడైనది తామా, అహం = నేను, పియాదిభిః = ప్రియులైన అతిథులైన, త్యామ్ = నిన్ను, అదూరతః = సమీపము నుండి, వరమానమ్ = ఉంటాన్నదనిచిగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, అర్చస్త్యైః = నిన్ను చూడకుండా, బ్రహ్మలోకమ్ = బ్రహ్మలోకమును గూర్చి, స గచ్ఛామి = వెళ్లుచుంటున్నాను.

తా. నరులలో శ్రేష్ఠుడైనది తామా, నీవు దగ్గరనే ఉన్నట్లు తెలిసికొని నేను, ప్రియాదిభిః నన్ను చూడకుండా బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లుటకు అంగీకరించుచుంటాను. 29

మూ. త్వయాహం పురుషిత్వాహం తార్మికేణ మహాత్మనా,
సమాగమ్య గమిష్యామి త్రివిధం తావరం వరమ్. 30

ప్ర. అ. పురుషిత్వాహం = పురుషుడేమిటా, అహం = నేను, తార్మికేణ = తత్కాత్ముడవు, మహాత్మనా = మహాత్ముడవు అయిన, త్వయా = నీచే, సమాగమ్య = కలిసి, అవరమ్ = అటుపిమ్మట, వరమ్ = అయ్యతమమైన, త్రివిధమ్ = స్వర్గమైన బ్రహ్మలోకమును గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్లగలను.

తా. పురుషుడేమిటా, తార్మికుడవు, మహాత్ముడవు అయిన నిన్ను కలిసిన పిమ్మట నేను అయ్యతమస్వర్గ మైన బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లగోరుచున్నాను. 30

మూ. అక్షయో నరశార్థం చిదా లోకా మయా శుభాః,
బ్రాహ్మణ్య నాకపృష్ఠ్యాశ్చ ప్రతిగృహ్ణీష్య మామతాన్.

ప్ర. అ. నరశార్థం = వరశ్రేష్ఠుడా, మయా = నాచేత, ఉదా = శుభ కరములైన, బ్రాహ్మణ్య = బ్రాహ్మకు సంబంధించినవి, నాకపృష్ఠ్యాశ్చ = స్వర్గము

నకు సంబంధించినది అయిన, లోకాః — లోకములు, విద్యాః — అభ్యసించినది
మామికాన్ = నా సంబంధ మైన ఆ లోకములను, వ్రతగృహ్తాశ్చ = దీనికొనుము.

రా. ౬. సర్వ శ్రద్ధా నేను తవస్తులేక బ్రహ్మకు సంబంధించిన పుణ్య
లోకములను, స్వర్గమునకు సంబంధించిన పుణ్యలోకములను అభ్యసించినది నాదిని
నీ కిప్పికను, స్వీకరియము. 81

మూ. ఏవముక్తో నరచ్ఛామః సర్వకాశ్రవికారకా,
ఋషిదా శరదర్శన తామనో వాక్యమబ్రవీత్ 82

ప్ర. అ. ఋషిదా = ఋషియైన, శరదర్శన = శరదంగునిచేత, ఏవమ్ =
ఇట్లు ఉక్తిః = పంకలవచన, నరచ్ఛామః = సర్వశ్రద్ధతైసి, సర్వకాశ్రవికారకా =
సకలకాశ్రములందు పండితులైన, తామనః = తామును, వాక్యమ్ = వాక్యమును,
అబ్రవీత్ = వరియెను.

రా. శరదంగుహార్థి మాదిల పరిగతులలో నేర్చుదు, సకలకాశ్రము
లలో పండితులు అయిన తాము దిట్లు చెప్పెను. 82

మూ. అహ మేవాహరిష్యామి సర్వాన్ లోకాన్మహామునే,
అదాసం త్వహమిర్వామి ప్రదీప్తమహా తాననే. 83

ప్ర. అ. మహామునే = ౬ మహామునిః అహమేవ = నేనే, సర్వాన్ =
సమస్తమైన, లోకాన్ = పుణ్యలోకములను, అహరిష్యామి = సంపాదించుకొనెదను.
య = కాని, అహమ్ = నేను, అహ = ఇక్కడ, తాననే = అదవయందు, వ్రత
వృత్తమ్ = నిదే రూపంబిది, అదాసమ్ = వివాహస్థానమును, ఇర్వామి = కోరుకున్నాను.

రా. మహామునిః నీవు చెప్పిన ఆ పుణ్యలోకము లన్ని నేనే సంపాదించు
కొనెను. నీవు నా కివములో ఏదైన వివాహయోగ్యమైన ప్రదేశమును
చూపించిన దానిను. 83

మూ. తామవేద్రవముక్తను శక్రతుల్యులలేన వై,
శరదర్శో మహాప్రాజ్ఞః పునరేవాబ్రవీర్వరః. 84

ప్ర. అ. శక్రతుల్యులలేన = రేమేంద్రునితో సమానమైన లలము గల.

రామవేద = రామునిదేశ, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = మంత్రబడిన, మహాస్థానః =
గొప్ప బుద్ధిగల, కరదల్లః = కరదంగములు, పునరేవ = మరల, వరః = వాక్యమును,
అబ్రవీత్ = పలికెను

రా. దీక్షింతునితో సమానమైన బంధు గల రాముని మాటలు విని,
మహాబుద్ధికారియైన కరదంగముని మరల ఇట్లు పలికెను 34

మూ. ఇహ రామ మహాదేవాః సురీష్ఠో నామ తార్కికః.

వనర్కరత్నో నియతః స తే శ్రేయో విరాస్యతి. 35

ప్ర. ౮ రామ = రామా, ఇహ = ఇక్కడ, అరణ్యః = అరణ్యమునందు,
మహాదేవాః = గొప్ప తేజస్సు కలవారు, తార్కికః = తార్కికుడు, నియతః =
నియమితుడు అయిన, సురీష్ఠో నామ = సురీష్ఠుడగు మహర్షి, వనరి =
నివసించుచున్నాడు, సః = అతడు, తే = నీకు, శ్రేయః = శ్రేయస్సును, విరాస్యతి =
చేయగలడు.

రా. రామా! ఈ అరణ్యమునందే, గొప్ప తేజస్సు కలవారు, తార్కికుడు,
నియమితుడు అయిన సురీష్ఠుడనే ముని నివసించుచున్నాడు. అతడు నీకు
శ్రేయస్సు కలుగు ఉపాయము చెప్పగలడు. 35

మూ సురీష్ఠమరిగర్వ తల్లం కుచో వేదే తవస్వినమ్.

రమణీయే వనోద్దేశే స తే వానం విరాస్యతి. 36

ప్ర. ౯ ట్పమ్ = నీవు, కుచో = పర్వతమైన, వేదే = వ్రతమునందు,
తవస్వినమ్ = మునియైన, సురీష్ఠమ్ = సురీష్ఠుని, అరిగర్వ = నేడుము. సః =
అతడు, రమణీయే = సుందరమైన, వనోద్దేశే = వనవర్ణమునందు తే = నీకు,
వానమ్ = నివాసమును, విరాస్యతి = ఏర్పరచగలడు.

రా. నీవు పర్వత మైన వ్రతములో నివసించుచున్న సురీష్ఠునిచూచివర్ధకు
విత్తుము. అతడు అందమైన వనవర్ణమునందు నీకు నివాసము చేర్చరచును. 36

మూ ఇమాం మన్దాకినీం రామ ప్రత్ని సోతమశ్శువణ,

నదీం పుష్పేరువవహం తతస్తత గమిష్యసి. 37

ప్ర || రామ = రామా, పుష్పేయవనహామ్ = తిప్పల నంది పుష్పయ
లను వహించుచున్న, అమామ్ = ఈ, మన్దాకినీమ్ సరీమ్ = మందాకినీసరిని, ప్రతి
ప్రోతమ్ = ప్రవాహమునకు ఎరుకుగా, అమృతమ్ = అమలమంది పెట్టము తరః =
అలుపిమ్మది, త్ర = సురీక్షుని అగ్రశమునకు, గమిష్యసి = వెళ్లగంపు.

రా చిన్ని చిన్న తిప్పల వలె పుష్పసముదాయములు కొట్టుకొనిపోవుచు
ప్రవాహించుచున్న ఈ మందాకినీసరి ప్రవాహమునకు ఎరుకుగా నవది వెళ్లవరో
అ సురీక్షాగ్రమము వచ్చును.

చి. దంధకారకాములో మందాకినీప్రవాహితి ఎట్లు వర్చివరో తెలియును.
ఈ శ్లోకము ప్రాచ్యప్రాకములో లేదు. 87

మూ. పిషి పస్తా సరత్కామ ముహూర్తం పశ్య తార మామ్,
యావత్తహామి గాత్రాణి తీర్ణాం త్వరమివోరగా. 88

ప్ర. అ. సరత్కామ = పురుష శిషులా, పిషి = ఇదే, పస్తా = చూడ్ము.
తార = తండ్రి, ముహూర్తమ్ = కలకాలముపాలు, మామ్ = నన్ను, పశ్య =
చూడుము, యావత్ = ఎంతలో, తీర్ణామ్ = తీర్లమైన, త్వరమ్ = తర్రను,
తిరగా. ఇవ = సర్వము వది, గాత్రాణి = అవయవములను, అహామి = విడచునో.

రా. ౬ సరశ్శిఖా సురీక్షముని అగ్రహారి: వెళ్లే చూడ్ము ఇదే. తండ్రి.
౬క్క ముహూర్తకాలము అగి చిన్న చూడుము. పాము కులకమును విడచి నట్లు
నా శరీరమును విడిచి వేయుచున్నాను. 89

మూ. తతోఽగ్నిం న సమాధాయ హుత్వా తాత్కేన మస్తవత్,
శరదత్తో మహాతేజాః ప్రవివేక హురాశనమ్ 90

ప్ర || తతః = అలుపిమ్మది, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, సా
శరదత్తా = అ శరదంగమహర్షి, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, సమాధాయ = దించి,
అత్కేన = నేరిలో, మస్తవత్ = ముగ్ధవూర్తకముగా, హుత్వా త = హోమము
వేసి, హురాశనమ్ = అ అగ్నిని, ప్రవివేక = ప్రవేశించెను.

రా. పిమ్మది, మహాతేజాఃగార్హియైన అ శరదంగమహర్షి అగ్నిని నిలకొల్పి,
ముగ్ధవూర్తకముగా అభ్యమును హోమమువేసి, అ అగ్నిలో ప్రవేశించెను. 90

మూ. తస్య రోమాణి కేశాంశ్చ తదా వహ్ని ర్మహాత్మనః,
 తీర్థాం త్వచం తదస్థిని యద్య మాంసం చ శోడితమ్. 40

వ. అ. తదా = అప్పుడు, వహ్నిః = అగ్ని, మహాత్మనిః = మహాత్ము
 తైన తస్య = ఆ శరదంగమహర్షియొక్క, రోమాణి = రోమములను, కేశాంశ్చ =
 కేశములను, తీర్థాని = తీర్థమైపోయిన, త్వచమ్ = చర్మను, తదస్థిని = ఆతని
 ఎముకలను, యత్ = ఏ, మాంసమ్ = మాంసము, శోడితం చ = రక్తమూ ఉన్నదో
 వారిని, (కార్మిచేసిను).

తా. అప్పు యా అగ్ని, మహాత్ముడైన ఆ శరదంగమహర్షి రోమాలను,
 కేశములను, తీర్థమైన చర్మమును, మాంసమును, రక్తమును కార్మిచేసెను. 40

మూ. స చ పాపకసంతాళః కుమారః సమవద్యత,
 ఉత్థాయాగ్నిరయాత్రస్థాచ్యరతత్తో వ్యరోదత. 41

వ. అ. సః శరదః = ఆ శరదంగమహర్షి, పాపకసంతాళః = అగ్నితో
 సమానుడైన, కుమారః = కుమారుడుగా (కొమారవయస్కులో ఉన్నవాడుగా)
 సమవద్యత = అయిను, తస్మాత్ = అ, అగ్నిరయాత్ = అగ్నితాళినుండి,
 ఉత్థాయ = లేచి, వ్యరోదత = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ శరదంగమహర్షి అగ్నితో సమానుడైన కొమారవయస్కుడుగా
 మారిపోయి, ఆ అగ్నికుండమునుండి పైకి లేచి ప్రకాశించెను. 41

మూ. స రోశానాహితాగ్నినామృషీణాం చ మహాత్మనామ్,
 దేవానాం చ వ్యర్షికమ్య బ్రహ్మలోకం వ్యరోహత. 42

వ. అ. సః = ఆతడు, అహితాగ్నినామ్ = అహితాగ్నులయొక్క,
 మహాత్మనామ్ = మహాత్ములైన, ఋషీణాం చ = ఋషులయొక్క, దేవానాం చ =
 దేవతలయొక్క, రోశాన్ = రోకములను, వ్యర్షికమ్య = తాది, బ్రహ్మలోకమ్ =
 బ్రహ్మలోకమును, వ్యరోహత = ఎక్కిను.

తా. ఆ శరదంగముని అహితాగ్నులను బలియై రోకములను, మహాత్ము
 లైన ఋషీశ్వరులను బలియై రోకములను, దేవతల రోకములను తాది బ్రహ్మ
 లోకములో ప్రవేశించెను. 42

మూ. న పుణ్యకర్మా తువనే ద్విజర్తరః
 పితామహం సామరరం దదర్శ హ,
 పితామహ్యాపి నమిక్ష్మ తం ద్విజం
 ననన్త సుస్వాగతమిత్యువాచ హ.

48

ఇత్యాద్యే శ్రీమద్రామానుజే వాల్మీకిమః ఆదికావ్యే ఆరణ్యకాండే
 పశ్చాత్తుః సర్గః.

ప్ర. అ. పుణ్యకర్మా = పుణ్యమైన కర్మ గల, నా = అ. ద్విజర్తరః =
 బ్రాహ్మణ్యశ్రేష్ఠుడు, తువనే = బ్రహ్మలోకమునందు, సామరరమే = అనురథులతో
 కూడిన, పితామహమ్ = బ్రహ్మదేవుణ్ణి, దదర్శ హ = చూడెను పితామహ్యాపి =
 బ్రహ్మదేవుడు కూడ, తం ద్విజమ్ = అ బ్రాహ్మణుణ్ణి, నమిక్ష్మ = చూచి, ననన్త =
 సంకోచించెను. సుస్వాగతమ్ అతి = మంచి స్వాగతము అని, ఉవాచ హ =
 వరికెను.

తా. పుణ్యకర్మ లాభించిన అ బ్రాహ్మణ్యశ్రేష్ఠుడు, బ్రహ్మలోకములో
 అనురథులతో కూడిన బ్రహ్మదేవుని దరశము చేసెను. బ్రహ్మదేవుడు కూడ
 అ బ్రాహ్మణుని చూచి, సంకోచించి "సుస్వాగతము" అని వరికెను. 48

"బాలాగందీవి" అను శ్రీమద్రామానుజాంధ్రభాషాసముదాయక అరణ్యకాండలో
 అదవ సర్గః పశ్చాత్తుః.

అథ షష్ఠః పర్గః

[రాక్షసుల పెట్టు బాధలనుండి రక్షింపు మని మను లందరు
రాముని ప్రార్థించగా రాముడు వాళ్ళకు కథయి విచ్చుట.]

మూ. శరదశ్చే దివం ప్రాప్తే మునిసంఘాః సమాగతాః,
అర్కగర్భస్త కాకుర్భుం రామం జ్వరితరేఖసమ్. 1

ప్ర. అ. శరదశ్చే = శరదంబులు, దివమ్ = స్వర్గమును, ప్రాప్తే = పొందినవా
డగుటందగా, మునిసంఘాః = మునుల సమూహములు, సమాగతాః = ఒక్క
చోట కలిసినవై, కాకుర్భుమ్ = కకుర్భువంశమునకు రెందినవాడు, జ్వరితరేఖసమ్ =
వ్రజ్వరిండుడున్న రేఖస్సు కంబాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అర్కగర్భస్త =
సమీపించినది.

తా. శరదంబులపూర్వ స్వర్గమునకు వెళ్లిన ఏమ్మట అక్కర నిదనంబు
డున్న మునులు రాంబుని ఒక్కచోట చేరి, కకుర్భువంశమునకు రెందినవాడు,
వ్రజ్వరిండుడున్న రేఖస్సు కంబాడు అయిన రాముని వద్దకు వెళ్లిరి.

మూ. వైఖానసా వాంఠిర్యాః సంప్రజ్వలా మరీచిపాః,
అశ్మకుటాశ్చ విహవః పత్రాహారాశ్చ రావసాః. 2

దనోయాంఠినత్రైవ తత్రైవోన్మజ్జతాః పరే,
గాత్రకయా అశయాశ్చ తత్రైవానవకాశితాః. 3

మునయాః సలిరాహితా వాయురక్షస్తథా పరే,
అకాశనిలయాశ్చైవ తథా న్మణ్డింశాయినాః. 4

తపోర్ధ్వవాసివో రాస్తాస్తథార్ధ్రపటవాసినః,
సజపాశ్చ తపోనిష్ఠాస్తథా పశ్చాతపోన్వితాః. 5

సర్వే బ్రాహ్మ్యై శ్రీయా యుక్తా దృఢయోగసమాహితా,
శరదల్లాశమే రామమణిజగ్ముళ్ళ రావసా. 6

సే అ. ప్రభావసా = ప్రభావతి సుములముది పుట్టిని యునుట,
వాంఛియ్యా = వాంఛితి శోమములముది పుట్టిని యునుట, అంబిభానా = ప్రభా
వతి పాదప్రవాహమువలన పుట్టిని యునుట, మణినిసా = రత్నదీపకములను
మాతమే బ్రాహ్మిని, అగ్మగ్మిళ్ళ = వాన్మములను తాల్గతో పోసి తినువాడు,
వైలాహితా = అసులే అపారముగా గల, ఎహహ = లాలసించి, తాపసాశ్రమ =
మునులు, దస్తాంబులినిస్త్రువ = దంతములే తాల్గగా ఉపయోగించువాడు, తత్తైవ
= మరియు, అగ్మగ్మిళ్ళా = పీడిపై నింకములకకు తేలుతు తవస్సు చేసి, వశే =
శరదులు, గాతకయ్యా = రెండు హెతాశ్చ మొదలైన అవయవములే శయ్యగా
గలవాడు, అశయ్యా = శయ్య లేచివాడు, తత్తైవ = మరియు, అశవతాశితా =
అటు అటు కదలుటను అవతాశము లేని ఉరుక్తైవ స్థలములలో కూర్చుండి తవస్సు
చేయువాడు, పరిలాహితా = అలము మాతమే అపారముగాగల, మునయ =
మునులు, తతా = అన్నీ, వాయుదవా = వాయువును మాతమే తవించు, అవశే
= శరదులు, అశాశనిలయాస్త్రై = అశాశనులో నింది తవస్సు చేయువాడు,
తతా = మరియు, స్వర్ణలకాయసా = పరికరం పైత శయ్యించువాడు, తతా =
మరియు, ఉర్ధ్వవాసినా = పర్వతశిఖరాదులపై నివసించువాడు, వాస్తా = అందరియ
నిగ్రహించును, అర్ధస్థిపితాససా = తడి బట్టలు కట్టుకొనే వాడు, సహసాశ్రమ =
శవములో కూడినవాడు, తపోనిష్ఠా = తవస్సునుడు స్వైర్యము గలవాడు, తతా
= మరియు, విజృంభిపోయితి = పంపాగ్నిమర్మ తవస్సు చేయువాడు అయి,
రావసా = మునులు, శరదల్లాశమే = శరదలగముని అశ్రమములో, రామమ =
రాముణ్ణి, అణిజగ్ము = నీటిది, సర్వే = వారందరూ కూడ, బ్రాహ్మ్యై = బ్రహ్మ
(ప్రదిత మైన) నింబందిమైన, శ్రీయా = శోభతో, యుక్తా = కూడినవాడు, దృఢ
యోగసమాహితా = దృఢముగా యోగమునందు నింది ఉన్న వాడు

రా విలసదరక్కాస్తాదులను అనునదిందు ప్రభావము అను వాస్తవస్థలు,
అంబిభానానైరామమువాడు, సర్వప్రవాహులు, రత్నదీపకములను అపారముగా
తీసికొనువాడు, రాతిపై రాన్మము వదిలి వాదిని తినువాడు, అసులు మాతమే తిను
వాడు, దంతములతో తాన్మములను పమలి తినువాడు, పీడిపై తేలుతు తవస్సు

చేసుకొనేవారు, చేతులు మిశ్రాక్షు మొదలైన అవయవములచే శయ్యగా ఉపయోగించి వండుకొనేవారు, శయ్యలు లేవివారు, అవకాశము లేని ఇరుగుదోడ్లు కూర్చుండి తవస్సు చేసుకొనేవారు, అంతుమాత్రమే అపారముగా దీసికొనువారు, గారిమాత్రమే పీర్చి తీసివేసేవారు, అకాశముపై వెలచి తవస్సు చేసుకొనేవారు, గట్టి వెలమీద శయనించేవారు, అట్లని పైతీపు దిగించి కట్టుకొనేవారు, ఇంకరియ సిగ్గహంతులు, తడిబట్టలు కట్టుకొనేవారు, అపము తీసేవారు, తవస్సులో స్థిరముగా ఉండువారు, ఇంరాగ్ని తవస్సు చేయువారు, ఈ విధముగ అనేకవిధముల తవస్సు చేయు మునులందఱు శరతన్యాశ్రమములో రామనివర్తకు వర్చిల వారిలో ప్రతి ఒక్కఁడు బ్రహ్మచర్యముతో ప్రకాశించుచుండెను. ప్రతి ఒక్కఁడు యోగి మార్గములో సుస్థిరముగా ఉండెను. 2.4

మూ. అరిగమ్య చ తర్కజ్ఞా రామం తర్కకృతాం వరమ,

తాను: పరమతర్కజ్ఞమృషీసంఘాః సమాగతాః. 7

ప్ర. అ. తర్కజ్ఞా = తర్కముల వెరిగిన, సమాగతాః = ఒక్క టోట కలిసిన, మృషీసంఘాః = మృషిసమూహములు, తర్కకృతాం = తర్కమును పోషించువాఁడు, వరమ = ప్రేమ, పరమతర్కజ్ఞమ్ = గొప్ప తర్కవేత్త అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అరిగమ్యః = సమీపించి, తాను = వరిగినది.

తా. అ తర్కవేత్తలైన మును లందఱు గుంపుగా వెరి, తర్కమును పోషించువాఁడు ప్రేమ, తర్కములు వెరిగినవారు అయిన రామనివర్తకు వర్చి ఇట్లు వరిగిరి.

మూ. త్వమిశ్వాకుకుంస్యాస్య పృథివ్యాశ్చ మహారథః,

ప్రరాసన్యాపి నాశశ్చ దేవానాం మమవానిత. 8

ప్ర. అ. మహారథః = మహారథుడైనది, త్వమ్ = నీవు, అస్య = ఈ, ఇశ్వాకుకుంస్యః = ఇశ్వాకుకుండునకు, పృథివ్యాశ్చ = భూమికిని, దేవానామ్ = దేవతలకు, మమవానిత = వేదేంద్రుడు వలె, ప్రరాసన్యాపి = ప్రరాసుకపు, నాశశ్చ = నాశకపుకూడ.

తా మహారథుడైన నీవు ఈ ఇశ్వాకుకుండునకు, భూమికి కూడ, దేవతలకు దేవతలకు వలె, ప్రరాసప్రసూకపు, నాశకపు(రక్షకుకపు)కూడ. 8.

మూ. విత్తతస్త్రిపు లోకేషు యశసా విశ్రమేణ చ,

పితృవతత్వం సత్యం చ త్వయి రర్మకృ పుష్కలః. 9

ప్ర. అ. (పితృ) త్రిపు = మూడు, లోకేషు = లోకములందు, యశసా = కీర్తితనము, విశ్రమేణ చ = పర్యాయముచేతను, విత్తతః = ప్రసిద్ధుడవు. త్వయి = నీయందు, పితృవతత్వమ్ = పితృత్వే, సత్యం చ = సత్యము, పుష్కలః = పరిపూర్ణమైన, రర్మకృ = రర్మము కూడ (ప్రసిద్ధముగా మెచ్చిచి).

తా. కీర్తితనము, పర్యాయముచేతను గూడ పితృ మూడు లోకములందును ప్రసిద్ధుడవు. నీయందు సత్యము, పితృత్వే, రర్మము కూడ పరిపూర్ణముగా ఉన్నది.

మూ. త్వామాసార్థ మహాత్మానం రర్మజ్ఞం చిర్మవత్సలమ్,

అర్థిత్వాన్నాత్ వజ్యమస్తర్ప సః క్షస్తుమర్హసి. 10

ప్ర. అ. మహాత్మానమ్ = మహాత్ముడవు, రర్మజ్ఞమ్ = రర్మములు తెలిసిన వాడవు, చిర్మవత్సలమ్ = రర్మమునందు అనంత కాలాదవు అయిన, త్వామ్ = నీన్ను, అర్థిత్వాత్ = యాతకత్వమువలన, అసార్థ = పొంది, వజ్యమః = చెప్ప గలము, నాత్ = ఓ! ప్రభూ! నః = మా యొక్క, తత్ = అ అర్థిత్వమును, క్షస్తుమ్ = క్షమించుటను, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. పితృ మహాత్ముడవు. రర్మములు తెలిసినవాడవు రర్మమునందు అనంత కాలాదవు. అర్థి పితృత్వ మేము యాతకులముగా వర్చి ఏమో చెప్ప దలచుకొన్నాము. ప్రభూ! పితృ మమ్ములను ఇట్లు యాపించుచున్నందును క్షమించ వలెను.

మూ. అరర్మః సుమహాన్నాత్ భవేత్తస్య తు రూపరేః,

యో హరేర్పరిషద్యాగం స త రక్షతి పుత్రవత్. 11

ప్ర. అ. నాత్ = ప్రభూ! యః = ఏ రాజు, పరిషద్యాగమ్ = పరిలో అరవ రాగమును, హరేత్ = వినుకొనుచో, పుత్రవత్ = పుత్రుండు వలె, స త రక్షతి = రక్షించుచో, తస్య = అర్థి, రూపరేః = రాజవసు, సుమహాన్ = రాం గొప్పదైన, అరర్మః = అరర్మము, భవేత్ = కలుగును.

రా. ప్రేమా : ఏ రాజా అరి (వంట, తమయ్య మొదలగుదాని)లోని ఆరవ రాగమును వస్తుగా తీసికొనుచు కూడ ప్రణయము వ్యవహారము కలిపి నిట్లు పక్షిందకో ఆ రాజానకు రాని గొప్ప అదర్శము కలుగును. 11

మూ. యుత్థానః స్వామివ ప్రాణాన్ ప్రాణైరిష్టాన్ సుతానివ,
విద్యయుక్తః సదా కక్షన్ సర్వాన్ విషయవాసినిః. 12

ప్రాప్తోరి కాశ్యపీం రామ కీర్తిం స బహువార్తిమ్,
బ్రహ్మణః స్థానమాసాద్య తత్ర రాప మహాయతే. 13

ప్రే. అ. సర్వాన్ = ఏమి వ్రతమైన, విషయవాసినిః = దేశములో నివసించు వారిని, ప్రాణైః = ప్రాణములచేత, అష్టాన్ = అష్టలైన, సుతానివ = కుమారులను వలె, ద్వాన్ = రెన సంబంధమైన, ప్రాణాన్ = ప్రాణములకు, యుత్థానః అవ = సమర్పించుచున్నావా అన్నట్లు, విద్యయుక్తః = విద్యమూ వ్రయత్నముగై, సదా = ఎల్లప్పుడూ, కక్షన్ = కలిపించుచు ఉన్న, సః = ఆ రాజా, కాశ్యపీమ్ = కాశ్యపమైన, బహువార్తిమ్ = అనేక సంవత్సరములకు సంబంధించిన, కీర్తిమ్ = కీర్తిని, ప్రాప్తోరి = పొందుచు బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును, అసాద్య = పొంది, తత్ర రాప = అక్కడ కూడ, మహాయతే = గౌరవించబడును

రా. దేశములో ఉన్న ప్రజల సంకల్పి, ప్రాణయజ్ఞులుగా, అష్టలైన కుమారులను వలె, రెన ప్రాణములను అర్పించుటకు నిర్ణయముగా ఉన్నావా అన్నట్లు విద్యలా కలిపించు, విద్యము జాగరూకుగై ఉండు రాజానకు అనేకసంవత్సరములు స్థానముగా నిండు కీర్తి లభించును. అతడు బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళి అక్కడ కూడ పూజింపబడును. 12, 13

మూ. యత్కరోతి పరం కర్మం మువియ్యంభరాశనః,
తత్ర రాజ్యకృతుర్భాగః ప్రజా కర్మేణ కక్షతః. 14

ప్ర. అ. ప్రజాః = ప్రజలను, కర్మేణ = కర్మముచేత, కక్షతః = కలిపించుచున్న, రాజ్యః = రాజానకు, మూలవేలాశనః = మూలములను వలములను తిరు

మొని = మని, యశి = ఏ, పరమ = గొప్ప, రత్నమ = రత్నమును, కరోతి = చేయునో, క్త = కానియందు, రమన్యగా = నాల్గవ తాగము లరియను

తా. ప్రజలను రత్నమహారముగా రక్షించు రాజానకు, మూలసంఘములు ముడియచు ముడులు చేయు గొప్ప రమన్యలో నాల్గవతాగము లరియిను 11

మూ సోఽయం బ్రాహ్మణకూయిష్టో వాన్మపస్థగతో మహాన,
రత్నాతోఽనాథవద్రామ రాక్షస్త్రస్థస్యతే కృశమ్. 15

ప్ర. తా. కామ = కామా : రత్నాతః = నీవు నాకుడుగా గల, బ్రాహ్మణ కూయిష్టః = బ్రాహ్మణులు అభిరముగా గల, మహాన = గొప్ప లైసి, నః అయమ్ = అర్థి ఈ, వాన్మపస్థగః = కాన్మపస్థుల సముదాయము, అనాథవత్ = నాకుడు లేనిది వలె, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, కృశమ్ = మిక్కిలి, హస్యతే = పీరించు లడుచున్నది.

తా. రామా : బ్రాహ్మణులు అభిరసంబ్ధలో ఉన్న, పెద్దలైన ఈ రాని వ్రస్థుల సముదాయమునకు నీవు ప్రభువుగా ఉండుగా మర రక్షకుడు లేనివానిని వలె రాక్షసులు పీనిని ఎక్కువ పీరించుచున్నాడు 15

మూ. ఏహి పశ్య శరీరాణి మునినాం తాపితార్కనాన్,
హరానాం రాక్షస్త్రోరైర్వహానాం అహివా వనే. 18

ప్ర. తా. ఏహి = రమ్ము, శరీ = ముడియించు, హరైః = కరుణించు లైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, అహివా = అగ్నివిరహముగా, హరానామ్ = తంజలదిన, తాపితార్కనామ్ = పుక్తము నీకొనుటకు పెన్ను గల, అహివానామ్ = అగ్నికులైన, మునినామ్ = మునులయొక్క, శరీరాణి = శరీరములను, వహే = యాచుము.

తా. ఈ అరిష్టములో కయించు లైన రాక్షసులు, తపఃపూతము మనస్సులు గల ఎంతలో ముడియించు అగ్నివిరహముల కంపించు రమ్ము న శరీరములను యాచుము. 18

మూ. ఏమాన్దీనివాసానామనుమన్దాకినీమపి,
చిత్తమాటాలయానాం త క్రియతే కదనం మహత్ 17

ప్ర. అ. సహ్యాపరీనివాహనమ్ = సంపాసద్వీప్రాంతమునందు నివసించి
వారియొక్క, ఆనుమన్తాకరీమపి = మంతాకరీపరీరీతమును అనుసరించి నివసించి
వారియొక్క, చిత్రకూటాలయావాంఠం = చిత్రకూటపర్వతప్రాంతము నివాసముగా
కలవారియొక్క, మహాన్ = అత్యధికమైన, కదనమ్ = కదంబరము, క్రియతే
చేయబడుచున్నది.

తా. సంపాసద్వీప్రాంతమునందు నివసించివాని, మంతాకరీపరీరీతమును
వందు నివసించివారిని, చిత్రకూటపర్వతప్రాంతమునందు నివసించివారిని రాని
ఎక్కువగా తంపుచున్నాడు. 17

మూ. ఏతే తయం న ద్దుష్కృతాన్ ప్రివలాకం తపస్వినామ్,
క్రియమాణం వనే హారం రక్షభిరీమకర్మభిః. 18

ప్ర. అ. ఏతే తయమ్ = ఈ మేము, రీమకర్మభిః = తయంకర మైన
కర్మ గల, రక్షభిః = రాక్షసులచేత, వనే = వనమునందు, క్రియమాణమ్ = చేయ
బడుచున్న, తపస్వినామ్ = మునులయొక్క, హారమ్ = తయంకర మైన, ప్రివ
లాకమ్ = అవకాశమును, న ద్దుష్కృతాన్ = సహించలేకున్నాము.

తా. తయంకరమైన కర్మ మును రాక్షసులు వనములో చేయబడు
మును హారవివాసమును మేము సహించజాల మన్నాము. 18

మూ. తదస్త్రాం శరణార్థం చ శరణ్యం నముపస్థితాః,
పరిపాలయ తో రామ పర్యమావాన్ నిశాచరైః. 19

ప్ర. అ. తతః = ఆ కారణమువలన, రామ = రామా, శరణ్యమ్ =
రక్షకురైనది, త్రామ్ = నిప్పు, శరణార్థమ్ = రక్షణకారము, నముపస్థితాః = నీ
వాము. నిశాచరైః = రాక్షసులచేత, పర్యమావాన్ = తలవలచుచున్న, నః =
మమ్ములను, పరిపాలయ = పాలించుము.

తా. రామా, ఆ కారణమువలన, మేము రక్షకురైనది నివర్తకు లని
మును శోరుచు పర్చివాము. రాక్షసులచే తలవలచుచున్న మమ్ములను పాలించుము

మూ. పరా త్వర్త గరిరీర పృథివ్యాం తోవపర్యతే,
పరిపాలయ నః సర్వాన్ రాక్షసేభ్యో నృపార్కః. 20

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా; త్వత్స = నీవంది, వరా = గొప్పదైన, గరిః = గరి(రక్షణము), వృత్తిశ్వామ్ = తూపియందు, శోవవర్కశీ = కుదరకు, పృథ్విర్యం = రాజకుమారా; సు = మమ్ములను, సర్వాన్ = అందరిని, రాక్ష సీత్వం = రాక్షసులనుండి, పరిపాలయం = రక్షించుము.

రా. ౬. వీరుడా : నిన్ను మించిన రక్షకుడు ఈ వృత్తినిలో మరెవ్వరూ కలెవడు, ౬. రాజకుమారా : మమ్ముల సందరినీ రాక్షసులనుండి రక్షించుము.

మూ. ఏతద్రుత్వా తు కాకుత్స్థస్తాపసానాం తపస్వినామ్,
ఇదం ప్రోచాత రక్షాత్మా సర్వానేవ తపస్వినః. 21

ప్ర. అ. రక్షాత్మా = రక్షాత్ముడైన, కాకుత్స్థః = కామకు, తపస్వినామ్ = దీనులైన, తాపసానామ్ = మునులయొక్క, ఏతత్ = ఈ వాక్యమును, శ్రుత్వా త్వి = విని, సర్వానేవ = సమస్తమైన, తపస్వినః = మునులను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, ప్రోచాత = పలికెను.

రా. రక్షాత్ముడైన కామకు దీనులైన ఆ మునీశ్వరుల మాటలు విని, ఆ మునులందరిని ఉద్దేశించి ఇట్లు పలికెను. 21

మూ. నైవమర్హత మాం వక్తుమాల్లాభ్యోఽహం తపస్వినామ్,
కేవలేన స్యుతార్థేణ ప్రవేష్టవ్యం వరం మయా. 22

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, మామ్ = నన్ను గూర్చి, వక్తుమ్ = వలుకుటకు, న అర్హత = తగదు అహమ్ = నేను, తపస్వినామ్ = మునులకు, అల్లాభ్యః = అల్లాపించతగినవాడను. కేవలేన = కేవలమైన, స్యుతార్థేణ = నా వాక్యమునేతనీ, మయా = నాచేత, వరమ్ = వరము, ప్రవేష్టవ్యమ్ = ప్రవేశించదగినది.

రా వీరు నన్ను ఇట్లు ప్రార్థించకూడదు. మునులు నన్ను అల్లాపించ వంను. నేను నా వాక్యము విచిత్రమే ఈ వరముతో ప్రవేశించవలసి యున్నది.

మూ. విప్రకారమపాత్రవృత్తం రాక్షసైర్భవలామిమమ్,
ఏరుస్తు నిర్దేశకరః ప్రవిష్టోఽహమిదం వరమ్ 23

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, తవలామ్ =

హియోక్తా. అయమే = ఈ, ఎవతారమే = అవతారమును, అహోరత్నమే = తొల
గించుటనై, ఏతుః = కండ్రియొక్క, నిర్దేశకరః = అట్లును లేయుచున్నవారనై.
అదమే = ఈ వనమే = వనమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిరి

తా. హియో అరణ్యములు లేయుచున్న ఈ అవతారమును తొలగించుటనై నేను
వా కండ్రిగారి అట్ల ప్రవారము, ఈ అరణ్యములోనికి ప్రవేశించినాను 23

మూ. భవరామర్థసిద్ధ్యర్థమాగతోఽహం యద్విద్యయా,
తస్య మేఽయం వనే వాసో భవిష్యతి మహాపరా. 24

ప్ర. అ. అహమే = నేను, భవరామే = హియోక్తా, అర్థసిద్ధ్యర్థమే = తాత్క
సిద్ధికోసమై, యద్విద్యయా = తైత్తిర్యకములేత, అగరః = వర్చివాను, తస్య = అర్థి,
మే = నాయొక్క, అయమే = ఈ, వనే వాసః = వనవివాసము, మహాపరా =
గొప్ప పరము గలది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. నేను నా అర్థప్రకరములే మీ తాత్కమును సాధించుటనై వర్చివాను.
నా వనవాసమునకు ఇది గొప్ప పరము లభించగలదు. 24

మూ. తపస్వినాం రథే శత్రూన్ హస్తమిచ్ఛామి రాక్షసాన్,
వశ్యస్తు వీర్యమృషయః స్వరాతుర్మే తపోదనా. 25

ప్ర. అ. తపస్వినామే = మునులయొక్క, శత్రూన్ = శత్రువులైన, రాక్ష
సాన్ = రాక్షసులను, రథే = యుద్ధమునందు, హస్తమే = చంపుచును, ఇచ్ఛామి
= కోరుచున్నాను, తపోదనా = తపస్సే తనముగా గల, ఋషయః = ఋషులు,
స్వరాతుః = సోదరునితో భూడిన, మే = నాయొక్క, వీర్యమే = వరాక్రమమును,
వశ్యస్తు = చూరెదరుగాక.

తా. మనీశ్వరుల శత్రువులైన రాక్షసులను యుద్ధములో సంహరించవలె
నని కోరుచున్నాను. తపస్సే తనముగా గల ఋషు లందరు నా వరాక్రమమును,
నా తమ్ముని వరాక్రమమును చూరెదరుగాక. 25

మూ. దిత్వాభయం నాపి తపోదనానాం
తర్మే దృతాత్మా సహంక్షుదేవ,
తపోదనైశ్చాపి సహాయకత్తః
సురీక్షమేవార్థిణగామ ఏరః.

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వార్షికీయే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
షష్ఠః సర్గః.

ప్ర. అ. దర్శే = దర్శమునందు, ర్మకాశ్మా = స్థిరముగా ఉంచబడిన
బుద్ధి గల, పితః = పితృత్వేన కాముడు, తపోరవాహమ్ = మునులకు, అతయమ్
= అతయమును, దత్తా = ఇచ్చి, సహ లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితో కూడ, తపో
దీప్తిశ్చాపి = మునులతో కూడినవాడై, సహోర్మదత్తః = పూజ్యుడైన అసకునిచే
ఇవ్వబడిన సీతతో కూడినవాడై, సురీక్షమేన = సురీక్షపహర్తవీ గూర్చి, అరిచగామ
= వెళ్లెను.

తా. దర్శమునందు స్థిరబుద్ధి గల, పితృత్వేన ఆ కాముడు మునులకు
అతయ మీచ్చి లక్ష్మణునితోను, ఆ మునులతోను కలిసి, సీతనుమేరువై సురీక్ష
మహర్తవర్జకు వెళ్లెను. 26

"తాతానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాం ప్రబాహ్మనమునందు
అరణ్యకాండలో అరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తమః స్కంధః

[నేతాంక్షణః పేతుతైన రాముః సుశీర్షమహర్షి ఆశ్రమమనః
వెళ్ళి, అయితో వెళాడించి ఆ రాశ్ర ఆకస్మికనే వివసించుట.]

మూ. రాముస్తు సహాశ్రా త్రాతా సీతయా త పరంతపః,
సుశీర్షసాశ్రమవరం జగామ సహ తైర్దివైః. 1

ప్ర. అ. పరంతపః = శ్రమంతపరమైన, రాముః = రాముడు, త్రాతా = సోదరునితోను, సీతయా త = సీతతోను, సహాశ్ర = కూడినచాతై, తైః = అ, దివైః. సహ = మునులతో కూడ, సుశీర్షస్య = సుశీర్షునియొక్క, ఆశ్రమవరమ్ = ఆశ్రమమును గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. శ్రమంతపరమైన రాముడు, సోదరునితోను, సీతతోను, అ మునులతోను కలిసి సుశీర్షుని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళెను. 1

మూ. స గర్వా దీర్ఘమర్వానం సదీప్తిర్వా లహవారతా,
దదర్శ విమలం శైలం మహామేరుమిహోన్నతమ్. 2

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, దీర్ఘమ్ = దీర్ఘమైన, అర్వానమ్ = మార్గమును, గర్వా = ప్రయాణము చేసి, లహవారతా = రాం ఉదకము గల, సదీ = నదులను, దీర్ఘా = దారి, మహామేరుమిహ = గొప్ప మేరుపర్వతము వలె, ఉన్నతమ్ = ఉన్నతమైన, విమలమ్ = విశ్కలమైన, శైలమ్ = పర్వతమును, దదర్శ = చూడెను.

తా. ఆ రాముడు రాం దూరము ప్రయాణము చేసి, ఉదకముతో నిండిన నదులను దారి, మహామేరుపర్వతము వలె ఉన్నతమైన, విశ్కలమైన ఒక పర్వతమును చూడెను. 2

మూ. కత న్నమిశ్వాకువతో నతతం వివిధైర్దృష్టా,
కాననం తో వివికతూ సీతయా సహ రామతో. 3

ప్ర. అ. కతః=కలుపిమ్మట, శిశ్వాకువతో=శిశ్వాకువంశములో శ్రీష్ఠులైన, తో రామతో=ఆ రామలక్ష్మణులు, సీతయా సహ=సీతతో కూడ, వివిధైః=అనేకవిధములైన, ద్రుమైః=వృక్షములతో, సతతమ్=నిరంతరము, కాననమ్=అడవి, వివికతూ=ప్రవేశించి.

రా. పిమ్మట, శిశ్వాకువంశములో శ్రేష్ఠులైన ఆ రామలక్ష్మణులు, సీతా సమేతులై, అనేకవిధములైన వృక్షాలతో కల్పముగా ఉన్న అడవిలో ప్రవేశించిరి.

మూ. ప్రవిప్రస్తు వనం హైరం బహుపుష్పపల్లదుమమ్,
దదర్శాశ్రమమేవాన్తే రీరమాలాపరిష్కరమ్. 4

ప్ర. అ. హైరమ్=దయంకరమైన, బహుపుష్పపల్లదుమమ్=అనేక పుష్పవృక్షములు, పరిష్కరమయా గం, వనమ్=వనమును, ప్రవిప్రః=ప్రవేశించిన ఆ రామడు, ఏవాన్తే=ఒక ప్రక్క, రీరమాలాపరిష్కరమ్=నాకరితం మేల్చులచే అలంకరించబడిన, అశ్రమమ్=అశ్రమమును, దదర్శ=చూచెను.

రా. దయంకరమైన ఆ వనము అనేక పుష్పవృక్షములతోను, పరిష్కరములతోను నిండి యుండెను. ఆ వనములో ప్రవేశించి రామడు ఒక ప్రకారం మైన ప్రదేశమునందు అశ్రమమును చూచెను. కాని యట్లు అక్కరక్కడ నాకరితములు కట్టుటచే అందముగా ఉండెను. 4

మూ. క్షత రావసమాసీనం మలపక్ష్కజరారిణమ్,
రామః సురీక్షం విరివత్ తపోదనమలాపర. 5

ప్ర. అ. క్షత=అక్కడ, రామః=రామడు, మలపక్ష్కజరారిణమ్=మురికిదేవ వర్చసి పర్యాకారములైన, విహ్నిములను భరించిన, అసీనమ్=కూర్చొని యున్న, తపోదనమ్=తపస్సేదనముగా గం, రావసమ్=మునియైన, సురీక్షమ్=సురీక్షుని, విరివత్=యతాశ్రమముగా వేరి, అలాపర=వదిలెను.

రా. రాముడు ఆ అగ్రమములో కూర్చొని ఉన్న, తపస్వి దినముగా గల సురీక్షమహర్షిని యజ్ఞాశ్రమముగా పమిపించి, అతనికి పంఠాషణము చేసిను. ఆ ముని శరీరముమీద మురికిచేత పర్మాణులను ద్రవ మర్చలు ఏర్పరి ఉండను

మూ. రామోఽహమస్మి తగవన్ తవ స్థం ద్రిష్టుమాగతః,

తన్నారీచర రర్మణ్య మహర్షే సత్యద్వికమ

6

ప్ర. ఆ. తగవన్ = పూజ్యుఁడా : అహమ = నేను, రామః అస్మి = రాముడను; తవ వ్రమ్ = విన్ను, ద్రవ్యమ = యాదులకు, అగతః = వచ్చినాను, తత్ = ఆ కారణమువలన, రర్మణ్య = రర్మములు తెలిసినవాఁడా : సత్యద్వికమ = సత్యమైన తపఃశక్తి గలవాఁడా : మహర్షే = ఓ : మహర్షీ : మా = నన్ను గూర్చి, అరీచర = మూలలాడుము

రా. ఓ : పూజ్యుఁడా : నేను రాముడను, విన్ను యాదులకై వచ్చినాను, రర్మములు తెలిసిన, సత్యమైన, తపఃపరాధము గల ఓ : మహర్షీ : వాలో మూలలాడుము

6

మూ. స సురీక్ష రతో ఓరో రామం రర్మకృతాం వరమ్,

సమాశ్రిష్ట్య త నామిత్యామిదం వరనమ్మచరీత్.

7

ప్ర. ఆ. రతః = అడుపడ్డది, రీరః = రీరుడైన, సః = ఆ సురీక్షమహర్షి, రర్మకృతామ్ = రర్మములు పోషించువాఁడో, వరమ్ = శ్రేష్ఠుడైన, రామమ్ = రాముణ్ణి, సురీక్ష = యాది, నామిత్యామ్ = నామిత్వంబుతో, సమాశ్రిష్ట్య త = తొగరించుకొని, ఆరమ్ = ఆ, వరమ్ = వరనమును, అచరీత్ = పరిచెను.

రా. రపోవిష్ఠుడని ఆ సురీక్షమహర్షి, రర్మమును పోషించువాఁడో శ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముణ్ణి యాది, ఏమిలతో తొగరించుకొని, ఇట్లు పరిచెను

7

మూ. స్వాగతం తే రఘు శీఘ్ర రామ సత్యర్మలాం వర,

అగ్ర హింసయం త్వయాత్రా వ్రః సనాత ఇవ స్వామృతమ్.

ప్ర. ఆ. రఘుశీఘ్ర = రఘువంశమునందు శ్రేష్ఠుఁడా : సత్యర్మలామ్ = సత్యపాంశులలో, వర = శ్రేష్ఠుఁడా : రామ = రామా : తే = నీకు, స్వాగతమ్ = స్వాగతము స్వామృతమ్ = అమృతము, త్వయా = నీచేత, అత్రా వ్రః = అగ్రమీతర

అదిగో తోక నుండినది, అయిన అగ్రము = ఈ అగ్రమును, అనాథః ఇవ = తక్షకనితో కూడినది అయినది.

తా. తమవంశీయులలో ప్రస్తుతపు, వత్సమహిషాంకులలో అగ్రగణ్యుడవు అయిన రామాః ఒక పూగరము. నీవు తొడుగుచేత నేను ఈ అగ్రమునకు తక్షకడు అంటివెనట్లు అయినది. 8

మూ. ప్రతిక్షమానస్త్రామేవ నానో హేమహం మహాయశః,
దేవలోకమితో వీర దేహం త్యక్త్వా మహితరే. 9
చిత్రకూటముపారాయ రాజ్యరష్ట్రోఽసి మే శ్రుతః.

ప్ర. అ. మహాయశః = గొప్ప కీర్తి కలవాడః, వీర = వీరుడః అహమ్ = నేను, త్రామేవ = నిన్నే, ప్రతిక్షమానః = నిరక్షించుచున్నవారనై, మహితరే = భూలోముందు, దేహమ్ = దేహమును, త్యక్త్వా = విడిచి, ఇతః = ఇక్కడి నుండి, దేవలోకమ్ = స్వర్గలోకమును, నానో హే = ఏడుచులేకు రాజ్యరష్ట్రః = రాజ్యరష్ట్రకర్త, చిత్రకూటమ్ = చిత్రకూటపర్వతమును, ఉపారాయ = పొంది, అసి = ఉన్నావు అని, మే = నాకు, శ్రుతః = విన్నదిని.

తా. గొప్ప కీర్తిగల మహాయశ నైన రామా! నేను నీవారకే నిరక్షించు నున్నాను నీవు రాజ్యరష్ట్రకర్తనై చిత్రకూటపర్వతముమీద ఉన్నా వని విని యుండినది. అందుచేతనే భూలోముందో ఈ కవీరమును విడిచి, స్వర్గానికి వెళ్ళి లేడు.

మూ. ఇహోపయాతః కాకుర్జ్వ దేవరాజః శత్రుకతుః. 10
ఉపాగమ్య త మే దేవో మహారేవః సురేశ్వరః,
పర్యాన్ లోకాన్ విలాసాహ మమ పుట్వీన కర్మణా. 11

ప్ర. అ. కాకుర్జ్వ = రామా! శత్రుకతుః = సూకు యుద్ధములు చేసిన, దేవరాజః = దేవేంద్రుడు, ఇహ = ఇక్కడికి, ఉపయాతః = రెచ్చినాడు. మహారేవః = గొప్ప ప్రభువు, సురేశ్వరః = దేవత్వావతువు అయిన, దేహః = అ దేవేంద్రుడు, ఉపాగమ్య = వచ్చి, మమ = నాముక్క, పుట్వీన కర్మణా = పుణ్యకర్మచేత, పర్యాన్ = సమ ప్తమైన, లోకాన్ = లోకములను, విలాన్ = అయింపబడినలాదినిగా, మే = నాకు, అహో = రెచ్చినాడు.

తా రాహుః దేవతానరుచితవ దేవేంద్రుడు అక్కరికి ఎర్పికాడు. గొప్ప ప్రభువైన ఆ దేవేంద్రుడు నావద్దను వచ్చి, నా పుణ్యార్థమంటే నీను నీకంటే మించి అయింది నట్లుగా చెప్పాడు. 11

మూ. తేను దేవర్షిః స్థేషు జితేషు తవసా మయా.

మత్ప్రసాదాత్పరార్థ స్వం విహరస్య సలక్ష్మణః. 12

ప్ర. అ. మయా = తానె, తేను = అయిందికి, దేవర్షిః స్థేషు = దేవతలదేవతలు అయిందేతను పొందరికి, తేషు = ఆ లోకములో, విహరః = తానానహితవత్తె, సలక్ష్మణః = లక్ష్మణనమేతవత్తె, తప్రస = ఇచ్చి, మత్ప్రసాదాత్ = తా ప్రసాదముచేత, విహరస్య = విహరించుము.

తా దేను దేవతలకు, యములను నిరామములైన, ఆ లోకము అన్ని సంబోధనార్థకముగా వీరిచ్చుచున్నాను. దేను తప్రసవేత అయిందేత ఆ లోకములలో వీవు నీలాంక్షులనహితవత్తె విహరించుము. 12

మూ. తస్మగ్గతవసం దీప్తం మహర్షిం సత్యవారిసమ,

ప్రత్యుదారాత్మవాన్ రాత్రిః ప్రహ్లాదమిత వాసవః. 13

ప్ర. అ. అత్మవాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, రాహుః = రాముడు, త్మగ్గతవసమ్ = త్మగమైన తవస్సు గలవాడు, సత్యవారిసమ్ = సత్యమును వలుకువాడు, దీప్తమ్ = ప్రకృతిండుచున్నవాడు అయిన, తం మహర్షిమ్ = ఆ మహర్షిని గొప్ప, వాసవః = దేవేంద్రుడు, ప్రహ్లాదమిత = ప్రహ్లాదు గొప్ప వత్తె, ప్రత్యుదార = తిరిగి వరివెను.

తా బుద్ధికారి యైన రాముడు, త్మగమైన తవస్సుతో ప్రకృతిండుచున్న, సత్యమును వలుకుచున్న ఆ సునీత్యమహర్షితో, దేవేంద్రుడు ప్రహ్లాదేషునితో వరికి నట్లు వరివెను. 13

మూ. అహ మేవాహరిష్యామి న్యాయం లోకాన్ మహామునే,

అవానం త్వహమిద్రామి ప్రతిష్ఠమిహ వాసవే 14

ప్ర. అ. తా. య. నీవ సర్వలో నీతివల్లకం, న్యాయమ్ = న్యాయముగా.

మూ. భవాన్ సర్వైక కుళం సర్వభూతహితే రతః,

అభ్యారం శరదక్షేన గౌతమేన మహర్కణా

15

ప్ర. అ. భవాన్ = నీవు, సర్వైక = అన్నిటియందు, కుళం = నేర్పు గలవాడవు అని, సర్వభూతహితే = సర్వప్రాణుల హితమునందు, రతః = అపక్షికలవాడ వని, గౌతమేన = గౌతమవంశమునకు చెందిన, మహర్కణా = మహాద్భుతన, శరదక్షేన = శరదలంగనిన, అభ్యారమ్ = నిప్పురిది.

తా. నీవు సర్వభూతములందు నేర్పు గలవాడ వని, సర్వప్రాణుల హితమును గోరువాడ వని గౌతమవంశజుడైన మహాద్భుతైన శరదలంగముని చెప్పి వాడు.

16

మూ. ఏవముక్తస్తు రామేన మహర్షిర్లోకవిశ్రుతః,

అప్రచిన్నదురం చాక్యం హర్షేన మహరా యుతః.

16

ప్ర. అ. రామేన = రామునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వలకలదిసి, లోకవిశ్రుతః = లోకములో ప్రసిద్ధుడైన, మహర్షిః = ఆ మహర్షి, మహరా = గొప్పవైన, హర్షేన = సంతోషముతో, యుతః = మారినవాడై, మదరహే = మరుకమైన, చాక్యమ్ = చాక్యమున, అప్రచిన్ = పరిశీలన.

తా. లోకములో ప్రసిద్ధుడైన ఆ మహర్షిమహర్షి రాముని మాటలు విని చాల సంతోషించుచు మరుకముగా ఇట్లు పలికినను.

18

మూ. అయమేవాశ్రమో రామ గుణవాన్ రమ్యతాపిరి,

ఋషిసంహనుచరితః సతా మూలవల్లెడుకః.

17

ప్ర. అ. రామ = రామా, ఋషిసంహనుచరితః = ఋషిక్రుతుల సమయములలోతలంకరించినది, సతా = ఎల్లప్పుడును, మూలవల్లెః = మూలములతోను పంతులతోను, యుతః = మారిన, అయమ్ = ఈ, అశ్రమః ఏవ = ఆ శ్రమమే, గుణవాన్ = మంచి గుణములు గలది, రమ్యతాపిరి = క్రిందిపడుగాక (నీవు క్రిందివెరివు గాక) అరి = అని పలికినను.

తా. "రామా! ఈ అశ్రమములో ఋషులు సంచరించుచుండుచు మూలములు పంతులు సర్వతా లభించును. అట్లుచేత మంచి గుణములు గల ఈ అశ్రమములోనే సుఖముగా నివసించుము."

17

మూ. ఇమమ్మా శమమాగమ్మ మ్మగనంమా మహాయసః,
అహత్తా ప్రతిగచ్చన్తి తోథయిత్తాః కుతోథయా: 18

ప్ర. అ. మహాయసః = పెద్దతన, మ్మగనంమా = మ్మగనముదాయములు, ఇమమ్ = ఈ, అశమమ్ = అశమమును, అగమ్మ = పొంది, తోథయిత్తా = తయిపెట్టి, అహత్తా = చంపకుండా, అకుతోథయా: = ఎవరినుండి కయము లేనినై, ప్రతిగచ్చన్తి = తిరిగి వచ్చుచుండును.

తా. "పెద్ద మ్మగములు గంపులుగా వచ్చి, ఈ అశమములను తయిపెట్టి, ఎట్టి కయము లేనినై తిరిగి వెళ్ళిపోవుచుండును. కాని అవి ఎవరిని చంపవు." 18

మూ. నాన్యో తోషో తవేద్దత మ్మగేత్తోఽన్యత విత్తి వై,
తచ్చత్తా వతనం తస్య మహార్థేద్దమ్మత్తాగ్గః. 19
ఉచార వతనం తో విగ్మహ్మ సశరం తను:

ప్ర. అ. అత = ఇతర, మ్మగేత్తో = మ్మగములవంటి, అన్యత = ఇతరములనుండి, అన్యః = మరొక, తోషః = తోషము, ఏ తవేత్త = ఉండదు. విత్తి వై = తెలుసుకొనుము. తీసః = తీసుకొని, అమ్మత్తాగ్గః = కాముడు, తస్య మహార్థే = ఆ మహార్థముకల్గి, తత్ వతనమ్ = ఆ వతనమును, త్తత్తా = విని, సశరమ్ = కాముతో కూడిన, తను = తనప్పుడు, విగ్మహ్మ = గ్రహించి, వతనమ్ = వతనమును, ఉచార = వచితెను.

తా. "ఈ అశమములో మ్మగములనుండి తప్ప మరి వేరునుండి అపాయము లేదు అను విషయము తరిసికొనుము". తీసుకొని కాముడు ఆ మహార్థ మాటలు విని, కాముతో కూడిన తనప్పుడు వట్టుకొని చూపుచు అట్లు వచితెను. 19

మూ. నానహం సుమహాతాగ మ్మగనంమాన్ సమాగతాన్, 20
హన్యాం విశతరాణి శరేతానకవర్హదా.

ప్ర. అ. సుమహాతాగ = సుమహాగ్యవంతుడనైన ఓమహర్షి, సమాగతాన్ = వచ్చిరి, తాన్ = ఆ, మ్మగనంమాన్ = మ్మగనముదాయములను, విశతరాణి =

వారిమైన అందుగల, పరవర్తనా = పరిప కలుపులు గల, క రణ = బాండులో, పూహ్ = చంపుదును.

రా. మహాభాగ్యుడొకైన మహాత్మీ ఆ మృగములాయములు వర్చిసప్పుడు నేను వారిమైన అగ్రబాగము, పరిప కలుపులు ఉన్న బాండులో చంపవచ్చును

మూ. భవాంస్త్రతాఽషట్కేత సింహాత్కృచ్ఛ్యత్రకం తతః, 21
ఏకస్మిన్నాశ్రమే వానం చిరం తు వ సమర్థయే

ప్ర. ఆ. త్రక = ఆ మృగములయందు, తవాన్ = నీవు, అఽషట్కేత = అనఁ 21 కలవాడవు కావచ్చును. తతః = తానికంటె, కృచ్ఛ్యత్రకమ్ = ఎటు - ప కష్టము కలిగించునది, 10 స్నాత్ = ఏమి ఉండునూ (అందువలన) ఏకస్మిన్ = తు, ఆశ్రమే = ఆశ్రమమునందు, చిరమ్ = చిరకాలము, వాహ్ = నివాసమును, వ సమర్థయే = యుక్త మని తానించును.

రా. నేను ఆ విధముగా చంపే మృగములపై నీకు కయి ఉంకవచ్చును అట్టివాటిని చంపుటవలన, కలుగు కష్టమునంటె అతిక మైన కష్టము ఏ ముండునూ అందుచే ఈ ఆశ్రమములో చిరకాలము ఉండుట మంచిది కాదని తలచు చున్నాను. 21

మూ. తమేపముక్త్యై పరమం రామః సన్ధ్యాముపాగమత్. 22
అన్యస్య పశ్చిమాం సన్ధ్యాం త్రత వాసమకల్పయత్.
సురీక్షస్నాశ్రమే తమ్రే సీతయా లక్ష్మణేన క. 23

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, తమ్రే = ఆ సురీక్షుని గూర్చి, పరమే = అట్లు, ఉక్త్యై = పరిచి, ఉపమమ = పరమించి, అన్యస్య = అన్యమున, ఉపాగమత్ = పొందును (ఉపాసించును). పశ్చిమాం సన్ధ్యామ్ = అమలకాంధ్రము, అన్యస్య = ఉపాసించి, సీతయా = సీతతోను, లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను, సురీక్షస్య = సురీక్షునిమీదకు, త్రత = ఆ, తమ్రే = సుందరమైన, ఆశ్రమే = ఆశ్రమమునందు, వాహ్ = నివాసమును, అకల్పయత్ = ఏర్పరచుకొనెను.

రా. రాముడు ఆ మహాత్మీతో అట్లు పరిచి, పరమించి, సందోహించిన ఏదెని సాయంకాలసింధ్యోపాసనానంతరము రాముడు సీతాలక్ష్మణులతో కలిసి, కష్టమైన ఆ సురీక్షమహాముని ఆశ్రమములో నివాస మేర్పరచుకొనెను. 23

మూ. తతః కుదం తావసయోగ్యమన్నం
 స్వయం సురీక్షః పురుషర్షరాభ్యామ్,
 తాత్యాం సునర్కృత్య తౌ మహాత్మా
 సన్యానివృత్తౌ రణసిం సమీక్ష్య.

24

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే అనితావ్యే అరణ్యకాండే
 సప్తమః పర్వః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మహాత్మా = మహాత్ముడైన, సురీక్షః =
 సురీక్షమహర్షి, సన్యానివృత్తౌ = సంన్యాశాంతు గదరిన పిమ్మట, రణసిం =
 తాత్రసి, సమీక్ష్య = చూచి, తాత్యామ్ = అ, పురుషర్షరాభ్యామ్ = పురుష్ర్షులను,
 తావసయోగ్యమ్ = మునులను తగిన, అన్నమ్ = అన్నమును, సునర్కృత్య =
 దాగుగా నక్కరించి, స్వయమ్ = స్వయముగా, తౌ = ఇద్దఱు.

తా. పిమ్మట, మహాత్ముడైన ఆ సురీక్షమహర్షి, సంన్యాశాంతు గదరి
 తాత్ర వర్షిస తని తెరిసికొని, పురుష్ర్షులైన ఆ రామంక్షులను నక్కరించి,
 మునులను తగిన, అహారమును స్వయముగా చూచి ఇచ్చెను.

24

"తాతానించిన" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవాల్మీకమునందు అరణ్యకాండలో
 ఏడవ పద పద్యము.

అథ అష్టమః పర్వః

[నేపాంక్ష్యజనమేతుతైవ రామమ ప్రాశాశాంమనందు సుతీక్ష్ణ
మహర్షి ఇతిమతి శైకొని త తశ్రమమునుండి బయలుదేరి వెళ్ళుట.]

మూ. రామస్తు సహనోహితః సుతీక్ష్ణేనానిఘాతితః,
పరిణామ్య నిశాంత్ర ప్రణాతే ప్రత్యబుద్యత.   ౧

ప్ర. అ. సహనోహితః = లక్ష్యబుధిలో కూడిన, రామస్తు = రాముడు,
సుతీక్ష్ణేన = సుతీక్ష్ణమహర్షిచేత, అనిఘాతితః = ఘాతించబడినవాడై, త్ర = త
అగ్రమమునందు, నిశాం = రాత్రిని, పరిణామ్య = పరిణమింపజేసి (గడిపి),
ప్రణాతే = ప్రాశాశాంమనందు, ప్రత్యబుద్యత = మేల్కొనినను.

తా. లక్ష్యజనమేతుతైవ రాముడు సుతీక్ష్ణుని అతిత్యమ స్వీకరించి, రాత్రి
అ అగ్రమమునందు గడపి ప్రాశాశాంమనందు మేల్కొనినను.   ౧

మూ. ఉత్థాయ త యథాకాలం రామవః సహనీరయా,
ఉపస్సృక్య సుతీరేన తోయేనోత్పంగన్వితా.   ౨

ప్ర. అ. రామవః = రాముడు, సహనీరయా = నీరతో కూడ, యథా
కాలమ్ = కాలానుసారముగా, ఉత్థాయ త = లేచి, సుతీరేన = రాం చల్లగా ఉన్న,
ఉత్పంగన్వితా = కలవల సువాసన గల, తోయేన = ఉదకముతో, ఉపస్సృక్య =
అరమనముచేసి (ప్రయాణోమ్ములు కయ్యెను).

తా. రాముడు నీరతో కూడ కాలానుసారము మేల్కొని, రాం చల్లని,
కలవల సువాసన గల ఉదకము అరమనము చేసి (ప్రయాణోమ్ములు కయ్యెను.)

మూ. అథ రేఽగ్నిం సురాంశ్చైవ తైరేహి రామలక్ష్మణౌ,
కార్యం నిరీవదత్యర్చ్య తపస్వికరణే వనే.   ౩

ఉదయస్తం దినకరం దృష్ట్యా వెగతకల్మషాః

సురీక్షమపిగమ్యేదం శ్లక్షం వచనమ్మయన్.

4

ప్ర. ౪. అద - అదిపిమ్మట, వైదీహి - వీర, రాహుంక్షురౌ = రాహుంక్షులులు లే - శరణుడు, కాల్యమ్ - ప్రాకారాలమునందు, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, సుదాంతైవ - దేవతలను, తవన్విశకణి - మునులను వివాహస్థానమైన వని - ౪. వనమనందు, పెరివత్ - యదాకాశ్రమంగా, అద్యర్యః = పూజించి, ఉదయస్తమ్ = ఉదయించుచున్న, దినకరమ్ = మార్కుట్టి, దృష్ట్యా = చూచి, వెగతకల్మషాః = పోయిన పాపము గలవారై, సురీక్షమ్ = సురీక్షుని, అపిగమ్యః = నడిపించి, శ్లక్షమ్ = మృదులైన, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అయన్ = చరిరిన.

తా. పిమ్మట వీరారాహుంక్షులులు, మహర్షులను వివాహమైన ౪ అశ్రమములో, ప్రాకారాలమునందు అగ్నిని, దేవతలను, యదాకాశ్రమంగా పూజించి, ఉదయించుచున్న మార్కుట్టి చూచి, పాపరహులై, సురీక్షుని వద్దకు వెళ్ళి మరులముగా అట్లు వరిరిరి. 3, 4

మూ. సుతోషితాః స్మ రగపిం స్త్యయా వూర్జ్యేన వూతలాః,

అపృర్వామః ప్రయాస్యామో మునయ స్త్యరయన్తి నా. 5

ప్ర. 5. రగపన్ = పూజితాః పూర్జ్యేన = పూజించబడిన, త్యయా = వీరత, వూతలాః = సత్కరించబడినవారమై, సుతోషితాః = సుఖముగా నివసించిన వారము, స్మః = అయిరిపి అపృర్వామః = వెళ్ళుటకు అనుష్ఠానము చేయవలసినది. ప్రయాస్యామః = వెళ్ళెదము. మునయాః = మునులు, నాః = మమ్మనకు త్యరయన్తి = తొందర పెట్టుచున్నాడు.

తా. మహామహిః పూజితమైన వీ అతిత్యము మరుగొని మేము సుఖముగా ఉండితిమి. మేము వెళ్ళెదము అనుష్ఠానము. ఈ మునులు తొందర పెట్టుచున్నాడు.

మూ. త్వరామ హి వయం బ్రహ్మం కృత్స్నమాశ్రమమణ్డలమ్,

ఋషీణాం పుణ్యశీలానాం దుష్టకారణ్యవానినామ్

6

ప్ర. అ. వయస్ = మీము, పుణ్యశిలావాస్ = పుణ్యమైసి శిలమై గల, దణ్ణకారణ్యవాసినామ్ = దండకారణ్యములో నివసించు, ఋషీరామ్ = ఋషుల యొక్క, కృత్స్నమ్ = సమస్తమైన, అశ్రమమంత్రలమ్ = అశ్రమమంత్రలమును, ద్రవ్యమ్ = చూడుటకు, కర్మరామహే = తొందరపడుచున్నాము

తా. దండకారణ్యములో నివసించుచున్న, పుణ్యస్థలాభము గల ఋషుల అశ్రమములను అన్నింటిని చూడవలె నని మీము తొందరపడుచున్నాము. 6

మూ. అత్యనుజ్ఞాతుమిచ్ఛామః సప్తాశిర్మునిపుష్కలైః,

తర్కనిత్యైః తపోరాస్తైః శ్రిశత్రైః పావతైః. 7

ప్ర. అ. తర్కనిత్యైః = తర్కమునందు స్థిరులు, తపోరాస్తైః = తపస్సు చేత అత్యన్నిగ్రహము కలవారు, శ్రిశత్రైః = శ్రిశులు లేని, పావతైః = అగ్నుల వలె ఉన్న, ఏరిః = ఈ, మునిపుష్కలైః = మునిశ్రేష్ఠులతో కూడ, అత్యనుజ్ఞాతుమ్ = అనుజ్ఞ ఇచ్చుటకు, ఇచ్ఛామః = కోరుచున్నాము.

తా. ఎల్లప్పుడు తర్కనిరతులు, తపస్సుచేత అత్యన్నిగ్రహము సంపాదించినవారు, శ్రిశులు లేని అగ్నుల వలె ఉన్నవారు అయిన ఈ మునిశ్రేష్ఠులకు మాకు కూడ అనుజ్ఞ ఇవ్వవలె నని కోరుచున్నాము. 7

మూ. అవిషహ్యతపో యావత్సూక్ష్మే నాశివిరాజతే

అమాగ్నేదాగతాం లక్ష్మీం ప్రాప్యేరాస్వయవర్జితా, 8

తావదిచ్ఛామహే గస్తమిత్సుక్ష్మాత్త చరణౌ మునేః

వవన్తే సహసౌమిత్రిః సీతయా సహ రాఘవః. 9

ప్ర. అ. అన్యయవర్జితః = సత్కులము లేనివాడు, అమాగ్నేః = అన్యాయ మార్గములేక, అగతామ్ = వచ్చిన, లక్ష్మీమ్ = లక్ష్మిని, ప్రాప్యే = పొంది వలె, సూర్యః = సూర్యుడు, యావత్ = ఎంతలో, అవిషహ్యతపో = సహించ శక్యము కాని ఎంత గలవాడై, నాశివిరాజతే = ఎప్పుడూ ప్రభావించలో, తావత్ = అంతలో, గస్తమ్ = చిట్టుటకు, ఇచ్ఛామహే = కోరుచున్నాము ఇరి = అని, ఉర్యా = వరిక, సీతయా సహ = సీతతో కూడిన, సహసౌమిత్రిః =

లక్ష్మణుని పేరుపై న, రామా - రాముడు, మనః = మునియొక్క, రథలో = పాదములను, వదలి - వదుస్కరించెను.

రా. అన్యాయముగా అశ్వత్థము లధించిన సీతములకుఁ గోపురములను వదిలి, సూర్యుడు హింసకరము కాని రాముతో అనికముగా ప్రకాశించుట ముందుగానే మేము వెగ్గవలె నని కోరుచున్నాము" అని వరుసకు సీతలక్ష్మణులలో కూడిన రాముడు ఆ సుసీడ్ధుని పాదములకు వదుస్కరించెను. 8, 9

మూ. తో సంస్పృశన్తే రథదాపుష్టాభ్య మునిపుల్లవః,
గాఢమాశ్లిష్య సస్నేహమితం వచనమ్రుచిత్. 10

ప్ర. అ. మునిపుల్లవః = ఆ మునిశ్రేష్ఠుడు, రథలో = పాదములను, సంస్పృశన్తే = స్పృశించుచున్న, తో = అరిగిరి, అభ్యావ్య = రేపిరిసి, గాఢమ = గాఢముగా, ఆశ్లిష్య = కొగరించుకొని, సస్నేహమ = స్నేహపూర్వకముగా, అచుత్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అచుత్ = వరిచెను.

రా. ఆ సుసీడ్ధునిపై రథ పాదములను స్పృశించి వదుస్కరించుచున్న ఆ సూర్యునిని రేపిరిసి, కొగరించుకొని, స్నేహపూర్వకముగా అట్లు వరిచెను. 10

మూ. అరిష్టం గర్వ పన్థానం రామ నోహ్నిరితా సహ,
సీతయా రాసయా సార్థం రాయపేహనువృత్తయా. 11

ప్ర. అ. రామ = రామా నోహ్నిరితా సహ = లక్ష్మణునితోను, రాయ యోవ = సీతవలె, అనువృత్తయా = అనుసరించుచున్న, అసయా = ఈ సీతయా సార్థం = సీతతోను, అరిష్టమ్ = మంగళకరమైన, పన్థానమ్ = మార్గమును గూర్చి, గర్వ = వెక్కుము.

రా. రామా లక్ష్మణునితోను, సీత వలె అనుసరించి పడుచున్న ఈ సీతతోనుకలిసి కథకథ మైన మార్గమునందు ప్రయాణము నియుము 11

మూ. పశ్యాత్తమవదం రమ్యం దణ్ణభారణ్యలాపిలామ్,
ఏషాం తపస్వినాం వీర తపసా భావిరాత్మలామ్ 12

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా, దక్షిణారణ్యరాసివామ్ = దండకారణ్యములో నివసించుచున్న తపసా = తపస్సులేత, తాపితాత్మవామ్ = చవితముచేసికొని బడిన మనస్సు గల, ఏషామ్ = ఈ, తపస్వివామ్ = మునులయొక్క, తమ్యమ్ = సుందరమైన, ఆశ్రమవచమ్ = ఆశ్రమములకు, వక్య = చాడుము

తా. ౬ వీరుడా, తపస్సులేత మనస్సును పరిశుద్ధముచేసికొని ఉన్న ఈ దండకారణ్యనివాసులైన మునుల తమ్యములైన ఆశ్రమములకు చాడుము. 12

మూ. సుప్రాజ్యపంచూలాని పుష్పితాని వనాని త
ప్రకస్తమృగయాతాని శాస్తవక్షిగణాని త. 13

పుల్లపక్షిబలద్యాని ప్రసన్నసరిలాని త
శారణవచిశీలాని తటాశాని సరాంసి త. 14

దక్షిణే దృష్టిరమ్యాతే గిరిప్రసవదాని త
రమణీయాశ్వరణ్యాని మయారాధిరుతాని త. 15

ప్ర. అ. సుప్రాజ్యపంచూలాని = రాం అధికమైన వలములు మూలములు గలవి, పుష్పితాని = పుష్పించినవి, ప్రకస్తమృగయాతాని = ప్రకస్తమైన మృగముల గుంపులు గలవి, శాస్తవక్షిగణాని త = శాంతముగా ఉన్న వక్షి సముదాయములు కలవి అయివి, వనాని త = వనములను, పుల్లపక్షిబలద్యాని = చికచికచిక పర్కపముదాయములు గల, ప్రసన్నసరిలాని త = నిర్మలములైన ఉదరములు గల, శారణవచిశీలాని = శారణదేవతలచే వ్యాప్తములైన, తటాశాని = రిన్ను చేరుపులకు, సరాంసి త = పెద్ద సరస్సులను, దృష్టిరమ్యాతే = దృష్టికి రమ్యము లైన, గిరిప్రసవదాని త = పరియోగము, మయారాధిరుతాని = నెమళ్లచి ద్వినింపచేయబడిన, రమణీయాని = సుందరములైన, అరణ్యాని = అరణ్యములను, దక్షిణే = చాడగలవు.

తా. వీరు ఈ ప్రాంతమునందు పంథరించుచు అనేకతమ్యవర్ణములను చాదివచ్చును. ఇక, త వనములు పరిమాలతోను మూలములతోను నిమ్మిద్దములై పుష్పించి ఉండును. ప్రకస్తములైన మృగములు గుంపులు గుంపులుగా

తిరుగుచుండును. వేషుల సముదాయములు శాంతములై సుఖముగా విహరించు చుండును ఇక్కడ మన్న చెన్న తిరువులలోను, పెద్ద తిరువులలోను పర్యమం సముదాయములు విగ్రహించి ఉండును. ఉత్తరములు విశ్వంములై ఉండును శారంకవము లను నీటివేషులు ఈ తిరువులలో విహరించుచుండును. శాంకలమీర సుండి వేడుచున్న అంపాశములు చూచుటకు రమ్మముగా ఉండును వెమక్క కూతలలో ప్రతిభవించు అరణ్యములు మనోహరములుగా ఉండును. నీటి పన్నీలదిని చూడుము. 13, 14, 15

మూ. గమ్యతాం వర్ష పొచ్చితే తవానవి త గర్భరు,
ఆగస్తవ్యం చ తే దృష్ట్యా పునరేత్యాశ్రమం ప్రతి. 13

ప్ర. అ. వర్ష=వర్షా; తవా= గమ్యతామ్=తెచ్చెరవుగాక. పొచ్చితే= లక్షణా, తవానవిర= నీవుకూడ, గర్భరు= తెచ్చెరవుగాక. దృష్ట్యా= చూచి పునరేత= మరల, ఆశ్రమం ప్రతి= ఈ ఆశ్రమమును గూర్చి, తే=నీకు (వు), ఆగస్తవ్యమ్= తావరిను.

తా. తామా నీవు తెల్లము, లక్షణా నీవు కూడ తెల్లము; తాది నన్నింటిని చూచి, నీవ్కుట మీకు మరల ఈ ఆశ్రమమును తావరిను. 16

మూ. ఏవము ప్రవక్ష్యమాం కామర్ష్య సహలక్షణా,
ప్రవక్షిణం మునిం కృత్వా ప్రహ్లాదుముపరక్రమే. 17

ప్ర. అ. ఏవమ్= ఇట్లు, ఉక్తః= వలకలదని, కామర్ష్య= కాముడు, సహలక్షణా= లక్షణసహితుడై, తథేతి= అట్లే చేసికను అని, ఉక్తా= వరిక, మునిమ్=మునిని, ప్రవక్షిణం కృత్వా=ప్రవక్షిణము చేసి, ప్రహ్లాదుమ్= కాయలుదేరులను, ఉపరక్రమే= ఉపకమించును.

తా. లక్షణసహితుడైన కాముడు ఆ ముని మాటలు విని, 'అట్లే చేసెదను' అని అప్రి. ఆ మునికి ప్రవక్షిణసమస్కారములు చేసి, ప్రయోగము వకు నన్నిట్లు దయ్యెను. 17

మూ. తతః తతతతే తూతే ధనుషి బాయతేషణా,
దదా సీతా తమ్రార్నాతోః అథ్నో త విమలా తతః 18

ప్ర. అ. తరః = అటుపిమ్మట, అయతేక్షణా = హఠాత్తులైన నేతములు
గల, సీత = సీత, తయా = ఆ, బ్రాతః = సోదరులను, తుదరతే = తా
తుదరములైన, కూడి = అంబులపొడుగును, తమపి త = తనస్సొండును, తరః =
పిమ్మట విమలా = విర్మలములైన, అన్తే చ = అర్థములను, తదా = ఇప్పుడు.

తా. పిమ్మట, హఠాత్తులైన నేతములు గల సీత ఆ సోదరులను తుద
తరములైన అంబులపొడుగును, తనస్సొండును, విర్మలములైన అర్థములను జూచును.

మూ. అలర్య చ కులే కూడి రాసే రాదాయ సస్యనే,

నిష్కానైవాశ్రమాద్గతుముతో త రామలక్ష్మణౌ. 19

ప్ర. అ. త రామలక్ష్మణౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, కులౌ = ఇద్దరూ,
కులే = సుందరములైన, కూడి = అంబులపొడుగును, అలర్య చ = వట్టకొని,
సస్యనే = త్వనితో కూడిన, రాసే చ = తనస్సొండును కూడ, రాదాయ = గ్రహించి,
గతుమ్ = వెళ్ళుటను, అశ్రమాత్ = అశ్రమమునుండి, నిష్కానై = ఎరులుదేరి
రాదు.

తా. ఆ రామలక్ష్మణులు, సుందరములైన అంబులపొడుగులు కులములను
కట్టకొని, త్వని నేయుడున్న దనస్సొండు నేతులై ఆ అశ్రమమునుండి ఎరు
దేరి.

19

మూ. శ్రీమం తో రూపసంపన్నావనుజ్ఞాతో మహర్షిణా,

ప్రస్థితౌ తృతరాపాసీ సీతయా సహ రామౌ. 20

అర్కార్థే శ్రీమద్రామాయణే శాస్త్రీకీయే అరవింద్యే అరవింద్యార్థే
అష్టమః సర్గః.

ప్ర. అ. రూపసంపన్నౌ = పురిచి రూపముతో కూడిన, త రామౌ =
ఆ రామలక్ష్మణులు, మహర్షిణా = మహర్షిదేవ, అనుజ్ఞాతో = అనుజ్ఞ ఇవ్వబడిన
శాస్త్ర, తృతరాపాసీ = తరించబడిన తమస్సొండు అర్థములు కలవారై, సీతయా
సహ = సీతతో కూడ, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, ప్రస్థితౌ = ప్రమాణమై.

కా. మనోహరయాత్రసంవత్సరైశ్చ ఆ రామలక్ష్మణులు, ఆ సురీక్షమహా
మని అనుజ్ఞ పొంది, తనస్సంతు, అర్జునుండు తరించి, పితాపతేతులై శ్రీమ
మగా బయలుదేరిరి.

20

'కాలావంతినో' అను శ్రీమృరామాయణకాండప్రవాళ్యానిమునందు అరణ్యకాండలో
ఎనిమిదవ సర్గ ప్రమా వము.

అథ వచనము సర్గః

["మనకు ఏ అవకాశము వేయనివారిని హరించుట వ్యాధుము
రాదు గాన నీవు అహంసావ్రతమును పోటించుట ముత్తము" అని నీర
రాముని ప్రార్థన.]

మూ. సురీక్షేనాత్మసుశ్చారం ప్రస్థితం రమునర్థనమ్.

హృద్యయా స్నిగ్ధయా వారా తరారమిదమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. సురీక్షేన = సురీక్షునిచేత. అత్మసుశ్చారమ్ = అనుమతించబడిన,
ప్రస్థితమ్ = ప్రయాణమైన, తరారమ్ = తరయైన, రమునర్థనమ్ = రాముణ్ణి
గూర్చి. (నీర) హృద్యయా = మనోహరము, స్నిగ్ధయా = స్నేహపూర్వము
అయిన, వారా = వాక్కుతో, ఇదమ్ = దీనిని, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. సురీక్షమహర్షి అనుమతి పొంది ప్రయాణమైన తర్ర యైన రామునితో
నీర మనోహరములు, స్నేహపూరితములు. అయిన మాటలు పలుకుచు చెప్పెను.

మూ. అయం తర్కః సుసూక్ష్మేన విరినా ప్రాప్యతే మహాన్.

నివృత్తేన తు కర్కోదయం వ్యసనాత్కామజారిహ. 2

ప్ర. అ. మహాన్ = గొప్పదైన, అయం తర్కః = ఈ తర్కము, సుసూ
క్ష్మేన = రాం సూక్ష్మమైన, విరినా = విరావముచేత, ప్రాప్యతే = పొందబడును
అయమ్ = ఈ తర్కము, కామజాత్ = కామమువలన కలిగిన, వ్యసనాత్ =
వ్యసనమువలన, నివృత్తేన = నివర్తించినవానిచేతనే. ఇహ = ఈ లోకమువలన,
కర్కః = పొందకర్క మైనది.

తా. మహాదర్కసంపాదనము రాం సూక్ష్మమైన వర్ధరిని అపరిచరించి
జేయవచ్చును. కామములైన వ్యసనములకు దూరముగా ఉన్నవాడే, ఈ లోక
ములో ఈ తర్కమును సంపాదించగలడు.

మూ. శ్రీశృంగ వ్యసనాపల్లవ కామజాని భవస్యత,
మిథ్యావాక్యం పరమతం తస్మాద్గురురరాధితౌ. 3
పరదారాధిగమనం వినా వైరం చ శౌచకా.

ప్ర. అ. అత్ర = ఈ లోకములో, కామజాని = కామమువలన పుట్టిన, వ్యసనాని = వ్యసనములు, శ్రీశృంగ = మూషి, ఉత = తప్పని, భవన్తి = ఉండును. మిథ్యావాక్యమ్ = అసత్యవాక్యము, పరమతమ్ = గొప్ప వ్యసనము. పరదారాధిగమనమ్ = పరదారాధిగమనము, వినా వైరమ్ = వైరము లేకుండా, శౌచకా = శ్రూరత్వము ఆదు, ఉతౌ = ఈ రెండు వ్యసనములు, తస్మాత్ = ఆ మిథ్యావాక్యముకంటే కూత, గురురౌ = గొప్పది (తం చెప్పి).

తా. కామమువలన కలుగు వ్యసనములు మూడు. వాటిలో అసత్యవాక్యము వలుకుట అనేది పెద్ద వ్యసనము. పరదారాధిగమనము, వైరము లేకుండుకడే శ్రూరముగా ప్రవర్తించుట అనే రెండూ దానివంటి కూత తం చెప్పి.

మూ. మిథ్యావాక్యం న తే దూతం న తవిష్యతి రామత,
కుతోఽపిలాషణం ప్రీతాం పరేషాం దర్శనాశనమ్. 4

ప్ర. అ. రామత = రామా : మిథ్యావాక్యమ్ = అసత్యవాక్యము, తే = నీకు, నిత్యదూతమ్ = పూర్వ మెన్నడూ లేదు. న తవిష్యతి = ముమ్మారు ఉండుదు. దర్శనాశనమ్ = దర్శమును నశింపజేసి, పరేషాం = పలుకుదుంట్టి ప్రీతామ్ = ప్రీతియొక్క, అపిలాషణమ్ = అపిలపించుట, పతః = నీ కెట్లుండును?

తా. రామా : అసత్యవాక్యమును పూర్వ మెన్నడూ నీ చెకుగవు. ఇటుపైన కూక అది నీకు ఉండుదు. దర్శనాశనమునకు మునుపైన పరప్రీతాంత నీకు ఉండుట అనెంత వ్యము.

మూ. తవ నాస్తి మనుష్యన్త్రీ న చాదూతే కవారన,
మనస్యపి తథా రామ న చైతత్త్విర్యతే క్వచిత్ 5

ప్ర. అ. మనుష్యన్త్రీ = మనుష్యుల ప్రభువైన రామా : తవ = నీకు, ఏతత్ = పరదారాధిలాష, నాస్తి = లేదు. తే = నీకు, కవారన = ఎన్నడును,

న అటాక చ = పూర్వము కలగలేదు. రామ = రామా : తదా = అట్లే, మనస్సుపి = మనస్సులో కూడ, క్వచిత్ = ఎక్కడను, న విద్యతే = లేదు

రా. మనస్సుం ప్రభువునైన రామా : పరదాదారిలాష పూర్వము నీ కన్నులును కలుగలేదు ఇప్పుడు కూడ లేదు. ఎ మనస్సులో కూడ ఏ మూలలోను ఇది లేదు 5

మూ. స్వదారనిరత స్త్వం చ నిత్యమేవ సృష్టార్కః. 6
తర్కిష్యః సత్యసంరక్తృ పిదుర్నిర్దేశకారకః.

ప్ర. అ. సృష్టార్కః = కామమూలా : త్వమ్ = నీవు. నిత్యమేవ = ఎల్లప్పుడు. స్వదారనిరతః = స్వదార్యయంతి అని తి గలవాడవు. తర్కిష్యః = తర్కాత్ముడవు. సత్యసంరక్తృ = సత్యసంతుడవు. పిదు = రంధ్రయొక్క, నిర్దేశకారకః = అల్లుడు పొలింతువాడవు.

రా. కామమూలా : నీవు నిత్యము స్వదార్యయందు మూరమే అనతి గలవాడవు. తర్కాత్ముడవు. సత్యసంతుడవు. తండ్రి అల్లుడు పొలింతువాడవు. 6

మూ. సత్యసంర మహాదాగ శ్రీమన్ అక్షయపూర్వః,
త్వయి తర్కృశ్చ సత్యం చ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్.

ప్ర. అ. సత్యసంర = సత్యమైన ప్రతిష్ఠ గలవాడా : మహాదాగ = గొప్ప భాగ్యము గలవాడా : శ్రీమన్ = అత్యర్థవంధువా : అక్షయపూర్వః = రామా : త్వయి = నీయందు, తర్కృశ్చ = తర్కము, సత్యం చ = సత్యము ఉన్నది త్వయి = నీయందు, సర్వమ్ = సమస్తమూ, ప్రతిష్ఠితమ్ = విరిచి ఉన్నది

రా. సత్యం యుడవు, మహాభాగ్యవంతుడవు, శ్రీమంతుడవు అయిన నీ : రామా : తర్కము, సత్యమూ కూడ నీయందు ఉన్నది. ఇతర వర్ణనములు కూడ నీయందు స్థితముగా ఉన్నవి. 7

మూ. తర్చ సర్వం మహాదాహో శక్యం తర్జుం తిరస్కరియైః, 8
తవ వశ్యేన్ద్రియైర్వం త జానామి భవదరస్య.

ప్ర. అ. మహాదాహో = గొప్ప భావావులు గలవాడా : తవ = అ, సర్వమ్

= సత్యసంధత్వాదికము అంతయు, విశేష్టియైతి = ఇయింతలదిను ఇంద్రియములు కలవారివేత, భక్తుమ్ = పొందుటను, శక్యమ్ = శక్య మైనది. శుభకర్మన = శుభకర్మమైన కర్మనము కలవాడా. తవ = నీయొక్క. పశ్యన్తియశక్యమ్ = వశ్యమైతి ఇంద్రియములు కలిగియుంటను, తానాహి = నీ వెదుగుదును

తా. 1. మహారాషా! ఇంద్రియములను బయింపింపారు మాత్రమే ఈ సత్యసంధత్వాదులను కాపాడుకొనగలరు. తానువానికి శుభ వదునైన నామా. ఏమి ఇంద్రియములను వశములో తెలుకొన్నవారవు అను విషయము నే వెదుగుదును

మూ. తృతీయం యథికం చౌద్రం పరవ్రాణాదిహింసనమ్, 9
నిర్వైరకం క్రియతే మోహతత్త్వ తే సమువస్థితమ్.

1. 9. నిర్వైరకమ్ = వైరము లేకుండా, యత = ఏ, ఇదమ్ = ఈ, చౌద్రమ్ = తయంతరమైన, పరవ్రాణాదిహింసనమ్ = పరవ్రాణములను హింసించుట, మోహత్ = అభ్యసముచేసెన, క్రియతే = చేయంతురున్నచో, తత్ = అ, తృతీయమ్ = మూడవ పృథనము, తే = ఏని, సమువస్థితమ్ = వర్చివదికది.

తా. వైర మేమీ లేకుండగనె, అజ్ఞానమువేత, పరుల ప్రాణములను తీయుట అను మోహవిరైని కయంతరమైన పృథనము ఇప్పుడు నీకు అశక్తికముగా కల్పింపి.

మూ. ప్రతిజ్ఞాత స్త్యయా వీర నిర్ణాతరణ్యవాసినామ్, 10
ఋషీణాం రక్షణార్థాయ వరః సంయతి రక్షసామ్

1. 10. వీర = విరుదా, రణ్యకారణ్యవాసినామ్ = రంధకారణ్యములో నివసించుచున్న, ఋషీణామ్ = ఋషులయొక్క, రక్షణార్థాయ = రక్షణముకొరకు, సంయతి = యుగ్ధమునందు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, వరః = వర, త్యయా = నీవేత, ప్రతిజ్ఞాతః = ప్రతిజ్ఞచేయుచునది.

తా. "రంధకారణ్యములో నివసించు ఋషులను రక్షించుటకై యుగ్ధములో రాక్షసులను సంహరించెదను" అని నీవు ప్రతిజ్ఞ చేసినావు.

మా. ఏకస్మిమిత్రం త వనం దణ్ణా ఇతి విశ్రవమ్, 11

ప్రస్థితస్త్యం సహ త్రాతా దృశరాంశరాసనః.

ప్ర. ౪. ఏకస్మిమిత్రమ్ = దీనితోరకీ, త్వమ్ = నీవు, దృశరాంశరాసనః = తరింతరించ తాదములు తనస్సు కంబాదనై, త్రాతా సహ = పోరరునితో కూడ, దణ్ణాః ఇతి = దండకారణ్య మని, విశ్రవమ్ = ప్రసిద్ధమైన, వనిమి = వనమును గూర్చి, ప్రస్థితః = ప్రయాణ మైనాడు.

తా. ఈ కాకమును పూర్తియేయటకీ నీవు పోరరునితో కలిసి, విశుత్వాణ ములు కలసి, దండకారణ్యమునకు బయలుదేరినాడు. 11

మా. తతస్త్యాం ప్రస్థితం దృష్ట్వా మమ చింతాకులం మనః, 12

త్యర్హ్యత్రం చింతయన్త్యా వై తవేన్మిశ్రేయసం హి తత్.

("నిశ్రేయసం హితమ్" అని గోతకపూర్వ ప్రతి పాకము).

ప్ర. ౪. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రస్థితమ్ = బయలుదేరిన, త్యామ్ = నిన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, మమ = నా యొక్క, మనః = మనస్సు, చింతాకులమ్ = చింతలేత వ్యాకుల మైనది త్యర్హ్యత్రమ్ = చింత తనను గూర్చి, చింతయన్త్యా = అలోచించుచున్న, నాకు, హితమ్ = హితకరమైన, నిశ్రేయః = శ్రేయము, తవేత్ వై = అగును కదా.

తా. నీవు ఆ పరిముగా బయలుదేరుట చూచి నా మనస్సు చింతాకులం మైనది, నీవు ఏ విధముగా ప్రవర్తించువో, దానిలోని మంచితోడలను గూర్చి నేను అలోచించి నపుడీ హితకరమైన శ్రేయము కలుగును. అందు కేను అలోచించ వలసి కచ్చినది.

ః ప్రాచ్యపాశంలో అన్నియం తకంగా ముందును.

"త్యాం వైవ ప్రస్థితం దృష్ట్వా తమ చింతాకులం మనః,

త్యర్హ్యత్రయన్త్యా వై తవ నిశ్రేయసం హితమ్."

అని ఆ పాకము. "నివు అట్లు బయలుదేరుట చూడగానే, అన్ని కోతాంతుండి

నీ శ్రేయస్సును గూర్చి అలోచించి "మనస్సు వింతాదుల మైచి" అని భావి
రావము. 12

మూ. సహ మేకోదతీ రుద గమనం రుద్రావాన్ ప్రచి.

కారణం తత్ర వక్ష్యామి వదన్యాః శ్రూయతాం మమ

ప్ర. అ. పీఠ=ఓ, పీఠాః=పర్వతాన్ ప్రతి=రందికారణమును గూర్చి,
గమనమ్=వెళ్లట మే=నాది, సహోదతే=సప్తము వాడు, తత్ర=దానియందు,
కారణమ్ = కారణమును, వక్ష్యామి = చెప్పెదను ఓను = నేను, వదన్యాః =
చెప్పటందగా, శ్రూయతామ్ = వివరముగా.

తా. ఓ పీఠాః రందికారణమునకు వెళ్లట నా సప్తము వాడు, అందుకు
కారణము చెప్పెదను వినుము. 13

మూ. త్వం హి తాణరసుప్రాప్తోర్నాత్ర సహ వనం గతః, 14

కృష్ట్యా వనవరాన్ సర్వాన్ కర్చిత్కుర్యాః శరవ్యయమ్.

ప్ర. అ. తాణరసుప్రాప్తోః=తాణములు తనస్సు హస్తమునందు గల,
త్వమ్ = నీవు, నాత్రా సహ = పోవరునితో కూడ, వనమ్ = వనమును గూర్చి,
గతః = వెళ్ళిపోవడమై, సర్వాన్ = ఏమి వ్రమైన, వనవరాన్ = వనములో సంచ
రించే మృగాదులను, కృష్ట్యా = చూచి, శరవ్యయమ్ = తాణములవ్యయమును,
కర్చిత్కుర్యాః = చేయుదువు కదా.

తా. నీవు తనుర్వాణములు రంది పోవరునితో అరణ్యములో ప్రవేశించి,
అక్కడ ఉన్న మృగాదులను చూచి తాణవ్రయాగము చేయుదువు కదా.

వి "కర్చిత్కుర్యాః"అను పాఠమునకు అరులు "కిం స కుర్యాః"అను
ప్రాచ్యపాఠము దాగున్నది. 'కిం స కుర్యాః=చేయకుండా ఉండువా'అని అర్థము.
'కర్చిత్ తామప్రవేదనే'అని చెప్పిన ప్రకారము అట్లు 'ముట యు క్తము. అట్లే
చే నీరవు కదా'అనే అర్థము వచ్చును. 14

మూ. వ్రలియాతాం త హి తనుర్మతాశస్యేన్ద్రనాని త 15

సమీపతః స్థితం తేజో బలమువ్రయతే కృశమ్

ప్ర. అ. క్షరణాదామ్ = క్షరణయందు, సమీపరః = సమీపమునందు, స్థిరమ్ = ఉన్న, రసః = రసము, తులకశ్య = అగ్నికి సమీపమునం దున్న, శిష్టాని త = కర్తలు, త్వకమ్ = మిక్కిలి, తేజః = తేజమును, లంఘి = లంఘమును, ఉచ్ఛయతే = పెరిపొందించును.

తా. అగ్నికి సమీపమునం దున్న కర్తలు ఆ అగ్ని తేజోలములను వృద్ధిపొందించి క్షణ, రసము తగ్గర ఉన్నచో అది క్షరణయం తేజోలములను వృద్ధిపొందించును. 15

మూ. పురా కిం మహాదాహో తపస్వి సత్యదాక్షుచిః, 16
కస్మిం శ్చిరతవద్యుద్యే వనే రతమృగద్యతే.

ప్ర. అ. మహాదాహో = గొప్ప దాహపులు గంబాదా, పురా = పూర్వము, పుద్యే = పుద్యమైన, రతమృగద్యతే = అనరించుచున్న మృగములు, వక్షులు గం, కస్మింశ్చిత్ = ఒకచోక, వనే = వనమునందు, సత్యదాత్ = సత్యమైన వాళ్ళు, గంబాదు, కుచిః = చచ్చిచుండుఅయిన, తపస్వి = ముని, అతవరోఽం = ఉండెడివారట.

తా. ఒ మహాదాహా పూర్వము, మృగములు, వక్షులు సుఖముగా నివసిండుచున్న ఒకచోక చచ్చిత మైన అశ్రమములో, సత్యమునే వలుకు వారు, వరితవుడు అయిన ఒక ముని నివసించెవారట. 16

మూ. తస్యైవ తపసో విఘ్నం కర్తృమిశ్రాః శరీవతి, 17
అశ్లపాణిరణాగర్వరాశ్రమం కలరూపద్యత్.

ప్ర. అ. అత = ఏముట, శరీవతిః = శరీరేని తర్ర యైన, శిశ్రాః = ఇంద్రుడు, తస్యైవ = ఆ మహర్షియొక్క, తపసః = తపస్సునకు, విఘ్నమ్ = విఘ్నమును, కర్తృమ్ = చేయుచును, కలరూపద్యత్ = కలుది రూపమును ధరించివాడై, అశ్లపాణిః = అతము హస్తమునందు కంబాదై, అశ్రమమ్ = ఆ అశ్రమమును గూర్చి, అగర్వత్ = వచ్చెను.

తా. ఒకవారు, శరీవతి యైన ఇంద్రుడు అతని తపస్సుకు విఘ్నము

చేయుటకై, దట్టని తూపముతో అర్థమును . . . తిలో రసించి ఆ అగ్రమునును
వచ్చెను. 17

మూ. తస్మిన్ నైరాశ్రమవదే విశతః ఖన్ద ఉత్తమః, 18
స న్యాసవిధినా తత్తః పుత్రే తపసి తిష్ఠతః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తస్మిన్ = అశ్రమవదే = ఆ అశ్రమమునందు
పుత్రే = పుట్టుటచే, తపసి = తపస్సునందు, తిష్ఠతః = ఉంటాన్ని ఆ మునికి
నిశితః = చాకి యైన, ఉత్తమః = శ్రేష్ఠమైన, సః ఖన్దః = అఖన్దము, న్యాసవిధినా =
న్యాసకూపమున, తత్తః = ఇవ్వబడినది. (కొంత కాము వాడుకకై ఇచ్చిన
జన్మపు న్యాసము).

తా. ఆ అశ్రమములో పుట్టుమైన తపస్సు చెయుచున్న ఆ మునిశ్వురునకు
దేవేంద్రు డా చాకియైన, శ్రేష్ఠమైన అర్థమును న్యాసముగా దీనిని కొంత కాలము
దీవత్వ ఉండుము, మరలవచ్చి తీసికొందును అని చెప్పి ఇచ్చినాడట. 18

మూ. స తర్పత్రమనుప్రాప్య న్యాసరక్షణతర్పకః, 19
వనే తు విదరశ్యేవ తక్షన్ ప్రత్యయమాత్మనః.

ప్ర. అ. సః తు = ఆమునిశ్వురుడైతే, తత్ = ఆ, తర్పత్రమ్ = అయ్యుధమును,
అనుప్రాప్య = పొంది, అత్మనః = దరిమిక్కొ, ప్రత్యయమ్ = కమ్మకమును
(విధ్యాసయోగ్యమును), తక్షన్ = రక్షించుచు, న్యాసరక్షణతర్పకః = న్యాసమును
రక్షించుటయందు అసక్తి కలవాడై, వనే = వెనుముందు, విదరశ్యేవ = సంద
రించుచుండును.

తా. ఆ మునిశ్వురుడు ఆ అయ్యుధము దొరికినది మొదలు తన విధ్యాస
యోగ్యమును నిరూపించుకొనుటకై ఆ న్యాసమును రక్షించుటకై అత్యంతము
అసక్తితో ఆ వెనుములో (ఆ అయ్యుధముతోనే) సంరక్షించుచుండెను. 19

మూ. యత గర్భయ్యపాదాశ్చ మూలాని త ఫలాని త, 20
స వినా యాతి తం ఖడ్గం న్యాసరక్షణతర్పకః.

ప్ర. అ. న్యాసరక్షణతర్పకః = న్యాసమును రక్షించుటయందు అసక్తి
గలవాడై, మూలాని త = మూలములను, ఫలాని త = ఫలములను, ఉపాదా

తుమ్ = గ్రహించుటకు, యత్ర = ఎక్కడికి, గచ్ఛతి = వెళ్లవో, అక్కడ, తం
 అర్థం విశా - ఆ అర్థము లేకుండా, స యాతి = ఎళ్లదు.

రా ఆ న్యాసమును రక్షించవలె ననే శ్రద్ధతో ఆ మునిశ్వరుడు, మూలము
 లను వలములను గ్రహించుటకు ఎక్కడికి వెళ్ళినను ఆ అర్థము లేకుండా వెళ్ళి
 వాడు కాదు. 20

మూ. నిత్యం శస్త్రం పరివహన్ క్రమేణ స తపోదనః, 21

తతార తౌగ్రీం స్వాం బుద్ధిం త్యక్త్యా తపసి నిశ్చయమ్.

ప్ర. అ. నిత్యమ్ = నిత్యమూ, శస్త్రమ్ = ఆ ఆయుధమును, పరివహన్ =
 దరించుచున్న, సః తపోదనః = ఆ మునిశ్వరుడు, తపసి = తపస్సునందు,
 నిశ్చయమ్ = నిశ్చయమును, త్యక్త్యా = విడచి, క్రమేణ = క్రమముచేత, స్వామ్ =
 తనసంబంధమైన, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, తౌగ్రీమ్ = కూరమైనవానినిగా, తతార =
 చేసెను.

రా. నిత్యమూ ఆయుధమును ధరించుచుండుటచేత ఆ మునిశ్వరునకు
 క్రమముగా తపస్సుపై శ్రద్ధ తగ్గిపోయెను. తాం క్రమముగ ఆతని బుద్ధి కూడ
 కూరముగా అయ్యెను. 21

మూ. తతః స తౌగ్రీఽధిరతః ప్రమత్తోఽదర్శకర్షితః, 22

తస్య శస్త్రస్య సంవాసాజ్జగామ సరకం మునిః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తస్య = ఆ, శస్త్రస్య = ఆయుధము
 యొక్క, సంవాసాత్ = సామీప్యమువలన, తౌగ్రీ = కూరకార్యమునందు, అధి
 రతః = అసక్తుడైన, సః మునిః = ఆ మునిశ్వరుడు, ప్రమత్తః - ఏమరిపాటతో
 కూడినవాడై, అదిర్శకర్షితః = అదర్శముచేత కృశించియేరికినవాడై, సరికమ్ =
 వదరమును, జగామ = వెళ్లెను.

రా ఆ ఆయుధము దగ్గరకుండుటచే ఆ మునిశ్వరుడు తన కర్తవ్యమును
 మరచి, కూరమైన హంసయుండు అలికుచి కలిగినవాడై, అదర్శముచేత ధర్మము
 దుర్బలము కాగా, సరకమును పొందెను. 22

మూ. ఏవమేతద్దురా వృత్తం శత్రుసంయోగకారణమ్, 23
అగ్నిసంయోగవర్జితైః శత్రుసంయోగ ఉచ్యతే,
స్నేహోద్య బహుమానాద్య స్మారయే త్యామ్ న క్షయే.

ప్ర. అ. పురా = పూర్వము, ఏకత్ = ఈ, శత్రుసంయోగకారణమ్ = శత్రు
ముతో సంబంధము కారణముగా గల పరకవరకము, వృత్తమ్ = అరిగినది. శత్రు
సంయోగః = శత్రుముతో సంబంధము, అగ్నిసంయోగవర్జ = అగ్నితో సంబంధము
వలె, హేతుః = అపాయమునకు హేతువుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.
స్నేహోద్య = స్నేహమువలన, బహుమానాద్య = గౌరవలాపమువలన, త్యామ్ =
నిన్ను, స్మారయే = స్మరింపజేయుచున్నాను. న క్షయే = లోపించుటలేదు.

తా. ఈ విరక్తుగ పూర్వము శత్రుముతో సంబంధమువలన అపాయము
కలిగినది. శత్రుసంబంధము, అగ్నిసంబంధము వలె ప్రమాదమునకు హేతువు.
చింతి నాకున్న ప్రేమః కను, గౌరవలాపమువలన నీకు నేను ఈ విషయమును
గుర్తుజేయుచున్నావే కాని నీకు తెలియని విషయముగా లోపించుటలేదు. 23, 24

మూ. న కథంచన సా కార్యా గృహీతదనుషా ర్థయా,
బుద్ధిర్వైరం వివా హస్తుం రాక్షసాన్ దష్టకాక్రితాన్, 25
అపరాధం వివా హస్తుం లోకాన్ వీర న కామయే.

ప్ర. అ. గృహీతదనుషా = గ్రహించబడిన భవన్ము గల, ర్థయా =
నీవేర, వైరం వివా = వైరము లేకుండా, దష్టకాక్రితాన్ = దండకారణ్యమును
అశ్రయించిన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హస్తుమ్ = చంపుటకు, సా బుద్ధిః = అర్థి
అలోచన, కథంచన = ఏ విధముగాను కూడ, న కార్యా = చేయరానిది కాదు ఏర
= ఏరుదా. అపరాధం వివా = అపరాధము లేకుండా, లోకాన్ = ఇసులను, హస్తుమ్
= చంపుటకు, న కామయే = అర్చగించను.

తా. భవన్ము కలిగిన నీకు, దండకారణ్యములో నివసించు రాక్షసులను,
వాళ్లతో ఏ వైరము లేకుండగనే, చంపవలె నను అలోచన కలుగుట ఏ మూరము
మించితి కాదు. చిరుగా : ఏ అపరాధమూ చేయని ఇసులను చంపుట నాకు సంభ
వము కాదు.

మూ. క్షత్రియాణాం తు వీరాణాం వనేషు నిరతాత్మనామ్, 26
దశుషా శార్యమేతావదాత్మానాం త్వరితక్షణమ్

ప్ర. అ. వనేషు = వనిములందు, నిరతాత్మనామ్ = ఆప ద్విగత మగుచు
గల, - నానామ్ = వీరులైన, క్షత్రియాణామ్ = క్షత్రియులకు, ఆత్మానామ్ = వీరిను
లైనవానియొక్క, త్వరితక్షణమ్ = తక్షణముల అను, ఏతావత్ = ఇంతమాదవఱకు,
దశుషా = దశుస్వభవ, శార్యమ్ = ప్రయోజనము

తా. వనిములో నివసించు కోరికతో వనిములో ఉన్న వీరులైన క్షత్రియు
లకు దశుస్వభవ ప్రయోజన మేమనిగా వీరకరిగినవారిని తక్షణముల మృతమే.

వి. ఇక్కడ ఉన్న 'వనేషు నిరతాత్మనామ్' అనే పాదాన్ని పల్ల 'వనిములో
నివసించే క్షత్రియులు అర్హతముగలవారు అగుచు పట్టుకును' అను అర్థము
వచ్చును. ఆ అర్థం చెప్పిన పక్షంలో వీరి వారందరిని అలా తగ్గిబోతుంది. అందు
లేక 'అరణ్యంలో నివసించే క్షత్రియులు తమ ఏడుగు ఎవరికైనా వీర కరిగితే
తాళ్లని తక్షణంబారి' అని కొందరు వాఙ్మయలు అర్థం చెప్పారు. దీనికంటె, 'క్షత్రి
యాణాం హి వీరాణాం ద్వరత్మనిరతాత్మనామ్' అనే ప్రార్థనాపాదం బాగున్నది.
ద్వరత్మం పాలించే క్షత్రియులకు అర్హతగలవారందరినీ దశుస్వ భవయోగవేదాలి,
ప్రస్తుతం వీరు క్షత్రియధర్మంలో లేని వార' అని వీర అక్షప్రాయం. వీర
మూలములను సమాధానం చెప్పటా శ్రీరాముడు ముందుగా ఈ మూలనే ఉద్ఘాటిస్తా.
"నువ్వే చెప్పినావు వరా క్షత్రియులు అర్హతగలవారందరిని అయ్యరింప వలెనని
ఆ పదే వేరు చెప్పాను" అని అంటాడు. అరణ్యంలో ఉన్నందరూరందరికీ వీర
క్షత్రియధర్మాన్ని విధిచేసెదనీ పట్టా శాసనని రాముని అక్షప్రాయం. 26

మూ. క్వ ర కస్త్రమ్ క్వ ర వసం క్వ ర జ్వరం తవ, క్వ ర
వ్యావిర్భమిరమస్మాద్రీశరర్మస్తు పూజ్యతామ్.

ప్ర. అ. కస్త్రమ్ = అయ్యరము, క్వ ర = ఎక్కడో వసం త = చోటు,
క్వ = ఎక్కడో జ్వరమ్ = క్షత్రియధర్మము, క్వ = ఎక్కడ, తవ =
తనకు, క్వ = ఎక్కడో శరమ్ = ఇది, వ్యావిర్భమి = విరుద్ధ మైనది, అస్మాదా =
మనవీర, శీకధర్మః = శీకధర్మము, పూజ్యతామ్ = పూజించబడుగాక

తా. అయ్యది మెక్కడ, వనమెక్కడ: క్షుత్రియధర్మ మెక్కడ, తవ స్వెక్కడ: ఇదంతా వరస్సరవిరుద్ధముగా ఉన్నది. హామూ ఇవురు దేశధర్మమును పూరింపజేసెను. 27

మూ. తదాద్య కలషా బుద్ధిర్జాయతే శస్త్ర సేవకా, 28
పునర్దత్వా త్వయోద్యాయాం క్షతధర్మం వరిష్యసి.

ప్ర. అ. అర్థ = ౬ పూజాదా: తత్ = ఆ కారణమువలన, శస్త్ర సేవకా = అయ్యదిము వల్లబడవలె, బుద్ధి = బుద్ధి, కలషా = మహిమ, తాయతే = అగును. పున = మరల, గత్వా = వెళ్ళి, అమోదాయాపి = అమోద్యయంబు; క్షతధర్మమ్ = క్షుత్రియధర్మమును, వరిష్యసి = అరణింపగలవు.

తా. ౬ పూజాదా వైస రామా: అయ్యదిము వల్లబడవలసి మనస్సు వికారము చెందును. నీవు తిరిగి అమోద్యయ వెళ్ళి ఏడ్చుట అర్థక క్షుత్రియధర్మమును పొలింపజేయును చెప్పు 28

మూ. అక్షయా రు దవేత్రిధి: శ్వశూశ్వశురయోర్మమ, 29
యది రాజ్యం పరిర్యజ్య భవేత్త్యం నిరతో ముని:

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, పరిర్యజ్య = వికరి నిరతా = తమస్సునిండు అపక్తి గల, ముని = మునిసిగా, భవే: యది = అయితే, మమ = నాయొక్క, శ్వశూశ్వశురయో: = అత్తహమలను, అక్షయా = అనంత మైన, త్రిధి = సంరోషము, దవేత్ = అగును.

తా. నీవు రాజ్యమును వికరిపెట్టి తపోనిరతుడవై న మునివి అయినరో నా అత్తమామలు, తమ వార్యమును పరిపాలించిరిని కదా అని రాదా సంరోషించదు. 29

మూ. తర్మావర్ణః ప్రథవతి వర్మాప్రథవతే గుణమ్, 30
తక్మీణ లతతే నర్హం తర్మసారమిదం అగర్.

ప్ర. అ. తర్మాత్ = తర్మమువలన, అర్హః = అర్హము, ప్రథవతి = పుట్టును. తర్మాత్ = తర్మమువలన, గుణమ్ = గుణము, ప్రథవతే = పుట్టిన. తక్మీణ =

ధర్మములేత, సర్వమ్ = సమస్తమును, లభతే = పొందును, ఇదం జగత్ = ఈ జగత్తు, ధర్మసారమ్ = ధర్మమే సారముగా గలది.

తా. ధర్మము అర్థమునకు తాతలము. ధర్మము సుఖము నిచ్చును. ధర్మములే మానెపుడు సమస్తమును పొందగలదు. ఈ జగత్తు సారమైనది ధర్మమే.

మూ. అత్మానం వియమై పైపైః కర్మణ్యుత్తా ప్రయత్నరః, 31
ప్రాయశ్చితే నివృత్తర్థో న సుఖాల్లరితీ సుఖమ్.

ప్ర. అ. వియత్తి = వేర్చు గలవారిచేత, అత్మానమ్ = తమను తాము, తిష్ఠి = ఆ యా, వియమై = వియమములచేత, ప్రయత్నరః = ప్రయత్న పూర్వకముగా, కర్మణ్యుత్తా = కృశించినది, ధర్మః = ధర్మము, ప్రాయశ్చితే = పాపండును సుఖార్ = సుఖమువలన, సుఖమ్ = సుఖము, స లభతే = పొందవచ్చు.

తా. వేర్చు గల బుద్ధిమంతులు ఆ యా వియమములచే తమను తాము ప్రయత్నపూర్వకముగ కృశించినదిగాని, ధర్మమును అర్థించుచుండును. సుఖము వలన సుఖము కలుగదు. (కష్టపడినవారికి సుఖము కలుగును.) 31

మూ. నిత్యం కురిమరిః సౌమ్య చర ధర్మం తపోవనే, 32
సర్వం హి విధితం కుర్మ్యం త్రైలోక్యమపి తత్త్వరః.

ప్ర. అ. సౌమ్య = ౬, సౌమ్యుడా, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, కురిమరిః = పరిత్యజ్యమైన బుద్ధి వంధావై, తపోవనే = తపోవనమునందు, ధర్మమ్ = ధర్మమును, చర = ఆచరించుము. త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకములకు సంబంధించిన, సర్వమ్ అః = సమస్తమూ, కుర్మ్యమ్ = సేయ, తత్త్వరః = యథార్థముగా, విధితం హి = తెలిసినదిగా.

తా. రామా : నిత్యము విర్మం మైన బుద్ధితో తపోవనమునందు ధర్మము ఆచరింపుము. మూడు లోకములలో ఉన్న సమస్తమును కూడ దాని యథార్థ స్వరూపములో నే ఎరుగుదువు గదా 32

మూ. శ్రీరావలారేతదురాహృతం మే
ధర్మం చ వత్సం తవ కః సమర్థః,
విదార్య బుద్ధ్యా తు సహానుజేవ
యద్రోతతే తత్కురు మా చిరేణ.

ఇత్యాదై శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఇదివాక్యే అరణ్యశాంతే
నవమః పర్గ్.

ద్ర అ స్త్రీరావణాత్ = స్త్రీసహజమైన భవంత్యములేత, ఏతత్ = ఇది,
మే = నాకు (నానేత), ఉదాహృతమ్ = ఉద్ఘాతించితి. తవ = నీకు, తర్కమ్ =
తర్కమును, వక్త్రమ్ = ఉద్ఘాతము, తః = ఎవడు, సమర్థః = సమర్థుడు, తు = కాని,
బుద్ధ్యా = నీ బుద్ధిలేతను, అనుజేన సహ = నీ తమ్మునితోను, ఏతార్క = అలోచించి,
యత్ = ఏది, తోచతే = ఇష్టమగుచో, తత్ = దానిని, కురు = చేయుము. మా రిశేణ
= అంశ్యము వద్దు.

తా. స్త్రీసహజమైన భవంత్యములేత ఇది నెప్పుడున్నాను కాని నీకు తర్క
మును అలోచించగలగా వెవ్వడు, నీ బుద్ధిలేత పరిశీలించి, నీ తమ్మునితో కూడ
అలోచించి ఎట్లు ఇష్టమో అట్లు చేయుము. అంశ్యము చేయవద్దు. ౩౩

"కాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రకావ్యానామమనంతు అరణ్యశాంతలో
తొమ్మిదవ పర్గ్ సమాప్తము.

అథ దశమః సర్గః

[“మమలయ తశించుటకై రాశివవధ వేసెదను” అని వేను
వేసిన ప్రతిష్ఠను వచ్చుక పాలించవలెను అని శ్రీరాముడు చెప్పుట]

మూ. వాక్యమేతత్తు వైలేహ్య బ్యాహ్యులిం తర్పక క్షయా,
శ్రుత్వా తర్కే స్థితో రామః ప్రత్యువారాత మైతిరిమ్. 1

ప్ర. అ. తర్పక క్షయా = తర్పయించు తక్కినది, వైలేహ్య = వీలవెత,
బ్యాహ్యులిం = పంకలతిన, ఏతత్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శ్రుత్వా =
మిది, తర్కే = తర్కమునందు, స్థితః = ఉన్న, రామః = రాముడు, అథ = అటు
విచ్చుట, మైతిరిమ్ = వీతనుగూర్చి, ప్రత్యువార = తిరిగివరికిను.

తా. తర్పయించు (తమయందు) తక్కినది వీలవెతిన మాటలు విని,
తర్కమునందు స్థితముగా నిండు రాముడు అమెతో చెప్పెను. 1

మూ. హతము క్తం త్వయా దేవి స్నిగ్ధయా సర్పకం వరః,
కులం వ్యపరిశన్తా త తర్కశ్చే అనకాత్మకే. 2

ప్ర. అ. దేవి = ఓ, దేవి, తర్కశ్చే = తర్కము విడిచినదానా, అనకాత్మకే
= వీరా, కులమ్ = నీ సత్కులమును, వ్యపరిశన్తా = ప్రసిద్ధముదేయుచున్న,
స్నిగ్ధయా = స్నేహము గల, త్వయా = నీచేత, హతమ్ = హతము, సర్పకమ్
= నీకు తగినది అయిన, వరః = వరము, ఉక్తమ్ = చెప్పబడినది.

తా. తర్కములు తెలిసినదానవు, అనకుచి కుమా శివు అయిన ఓ వీరా
నామిక స్నేహముతో నిన్న, నీ ఉక్తమకులము ప్రసిద్ధికి, నీకూ తగిన, హతమైన
మాట చెప్పిరివి. 2

మూ. కిం ను వజ్ఞామ్యహం దేవి త్వయైవోక్తమిదం వరః,
క్షత్రియైర్ధార్మకే రాపో నాత్మకతో రవీరిరి 3

ప్ర. అ. తివి = తి. సీతా. అహమ్ = నేను, నిం ను = నీవు, వశ్యామి =
చెప్పుదును. అర్తకల్పః = దుఃఖములైనవారి కల్పము, వి తవేదితి = రాక్షాసరు అని,
క్షరీయో = క్షరీయులచేత, తామ = వనస్సు, తార్కనే = తరింపజేయుదున్నది
అని, ఇరమి = ఈ, వహః = వరము, ర్తయ్యతి = నీవేతనే, ఉ క్రమ్ = పలక
బడినది.

తా. "ప్రీతియైతమూరి దీనానమోఽపి సంతకుండుట? క్షరీయులు
రసమ్ము భరింపజేయ" అని నీవే చెప్పినావు కదా. ఇంక నీకు చెప్పకంపిన తేము
న్నది.

మూ. తే చాత్రా ద్దత్తకారణే మునయః సంశ్రితవతాః.

మాం సీతే స్యయమాగమ్య కరణ్యాః కరణం గతాః. 4

ప్ర. అ. సీతే = సీతా. సంశ్రితవతాః = వీరిమొలైన నియమములు గల,
కరణ్యాః = కరణు పొంద పడిన. దత్తకారణ్యే = దండకారణ్యములోఉన్న, తే
మునయః = ఆ మునులు, చాత్రాః = దుఃఖములై, స్యయమి = స్యయముగా, అగమ్య
= వచ్చి, మామ్ = నన్ను, కరణం గతాః = కరణు పొందినారు.

తా. వీరిమొలైన నియమములు గల దండకారణ్యవాసులైన మునులు
రాము కరణులకు కరణము ఇవ్వగలిగినారు. అట్టి మునులు దుఃఖములై, స్యయ
ముగ వచ్చి నన్ను కరణు పొందినారు.

మూ. వసన్తో దర్శనిరతా ఏతే మూలపలాశవాః.

న లభన్తే సుఖం దీనా వాషిష్టే క్రూరకర్మణి. 5

ప్ర. అ. మూలపలాశవాః = మూలములను పలములను దినురు. దర్శ
నిరతాః = దర్శమునందు ఆసక్తులై, వసన్తే = వనమునందు, వసన్తే = నివసించు
దున్న మునులు, క్రూరకర్మణి = క్రూరమైన కర్మములు గల, రాక్షసై రాక్షసం
పిత. దీనాః = తయవలెనందలై, సుఖమ్ = సుఖమును, న లభన్తే = పొందుటలేరు

తా. దుంపలు, పలములు తినురు. దర్శనిరతులై, వనములో నివసించు
ఆ మునులు కూడ, క్రూరకర్మము చేయు రాక్షసులకు తయవలె సుఖము పొంద
జాలకున్నారు.

మూ. కాలే కాలే చ నిరతా నియమిర్వివిధైర్వనే,

దక్ష్యనే రాక్షసైర్నిమైర్నరా మాంసోపశవిధిః.

6

ప్ర. అ. కాలే కాలే = అ యా కాలములందు, వివిధైః = అనేకవిధములైన, నియమైః = నియమములచేత, నిరతాః = అపడులైన, నరాః = మునులు, వనే = వనమునందు, మాంసోపశవిధిః = మాంసమును తిని, దీప్తైః = దయంకరులైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, దక్ష్యంతే = దక్షించబడుచున్నారు.

తా. అ యా కాలములలో లేయరగిన అనేకవిధములైన నియమములను శ్రద్ధగా పాటించుచు వనములో నివసించు మునులను, మాంసభక్షకులైన నియంకర రాక్షసులు దక్షించితియుచున్నారు.

మూ. తే దక్ష్యమాణా మనయో దర్శితారణ్యవాసినః,

అస్మానన్యవద్యేతి మామాహుర్విజన త్తమా.

7

ప్ర. అ. దక్ష్యమాణాః = దక్షించబడుచున్న, దర్శితారణ్యవాసినః = దండకారణ్యములో నివసించుచున్న, ద్విజుత్తమాః = ద్విజులలో శ్రేష్ఠులైన, తే మనయః = అ మునులు, అస్మాన్ = ఓ మునులను, అన్యవదన్యే = అనుగ్రహింపుము, ఇతి = అని, మామ్ = నన్ను గూర్చి, అహం = వెలుగుచున్నాను (దరికిరి).

తా. దండకారణ్యములో నివసించు ద్విజుశ్రేష్ఠులైన అ మునులు, దక్షింపబడుచున్నతాని "ఓ మునులను అనుగ్రహింపుము" అని నన్ను కోరినారు.

మూ. మయా ను వచనం శ్రుత్వా తేషామేవం ముఖాచ్ఛృణమ్,

కృత్వా తరణశ్రుత్రాషాం వాక్యమీకదరాహృణమ్.

8

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, తేషామ్ = వారియొక్క, ముఖాత్ = ముఖమునుండి, శృణమ్ = తెలువదిన, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, మయా = నాచేత, తరణశ్రుత్రాషామ్ = పారి నీవను, కృత్వా = చేసి, ఏకత్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యము, తరాహృణమ్ = మరలవదించి.

తా. నేని విధముగ వారి ముఖమునుండి తెలువదిన మాటలు విని, వారి పారి నీవ చేసి, ఇట్లు వరికరించి.

8

మూ. ప్రసీదస్తు తవన్తో మే హరేషా హి మమాదులా,
యదీర్భతైరహం విప్రైరుప స్థితైరుపస్థితః.

9

ప్ర. అ. తవన్తు = మీరు, మీ = నాకు, ప్రసీదస్తు = ప్రసన్ను లగుదురు
గాక అహమ్ = నేను, యత్ = ఏ కారణమువలన, ఉపస్థితైః = సేవింపదగిన,
ఈర్భతైః = ఇద్దరి, విప్రైః = బ్రాహ్మణులచేత, ఉపస్థితః = దగ్గరకు వచ్చి
ప్రార్థించుచున్నానో, అందువలన, ఏషా = ఇది, మమ = నాకు, అదులా =
సోదరి లేని, హి హి = నిస్సంకరా

తా. మీరు నన్ను ప్రసన్నులగుదురు. వేరే ఏయముగ దగ్గరకు వెళ్లి
సేవింపదగిన ఇద్దరి బ్రాహ్మణులు నా దగ్గరకు వచ్చి ప్రార్థించుచున్నా రనిగా ఇది
నాకు చాల నిస్సవతవలననగ విషయము.

9

మూ. కిం కరోమితి త మయా వ్యాహృతం ద్విజసంనితో,
సర్వైరేతైః సమాగమ్య రాగియం నముదాహృతా.

10

ప్ర. అ. కిమ్ = ఏమి, కరోమి = చేయుదును, ఇతి = అని, మయా =
నాచేత, ద్విజసంనితో = ద్విజుల సమీపమునందు, వ్యాహృతమ్ = పరికరించెద.
సర్వైః = సమస్తముల, ఏతైః = ఏవేత, సమాగమ్య = కలిసి, ఇయమ్ = ఈ,
నామ్ = నాస్మి, సముదాహృతా = పరిపరిచినది.

తా. "నేను మీ కేమి చేయవలెను?" అని నేను ఆ ద్విజులను ప్రశ్నించగా
తారందయా పరిసి ఇట్లు పలికిరి.

10

మూ. రాక్ష సైర్దణ్డకారణ్యే అహుతిః కామరూపిణిః,

అర్చితాః స్మ ద్భవం నామ తవాన్నస్త త రక్షతు.

11

ప్ర. అ. రామ = రామా : దణ్డకారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, అహుతిః
= అనేకులైన, కామరూపిణిః = స్వర్ణాకృతముగల, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత,
దర్శితమ్ = అధికముగా, అర్చితాః స్మ = పీడింపబడుచున్నాము. తవాన్ = నీవు,
రక్షతు = ఆ విషయమున, సః = మమ్ములను, రక్షతు = రక్షించదగ్గుర.

తా రామా : దండకారణ్యములో, స్వర్ణాకృతముగల రాక్షసులను

దిగింపగల అనేకరాక్షసులు సుమ్ములను దారి వీడించుచున్నాడు. ఆ విషయమున
నీవు సుమ్ములను రక్షించుము. 11

మూ. హోమకాలేషు సన్నిపాస్త్రాః పర్యకాలేషు కానమ,

తత్తయన్తి సుదుర్దత్తా రాక్షసాః పితరాలనాః. 12

ప్ర. అ. అవశు=కోషములు లేనివాడా. సుదుర్దత్తా=ఎరిరించుటకు
ఏ మాత్రము శక్యము కాని, పితరాలనా=మాంసరక్షకులైన, రాక్షసా=రాక్ష
సులు, హోమకాలేషు=హోమసమయములందు, పర్యకాలేషు=పూర్తిమ, అమా
రాస్య మొకదైన పర్యకాలములయందు, సన్నిపాస్త్రాః=వర్షిసకాలై, తత్తయన్తి
=ఎరిరించుచున్నాడు.

తా. కోషములు లేని రాక్షాః. ఎరిరించుటకు ఏ మాత్రము శక్యము కాని
పర్వమాంసము రినే రాక్షసులు హోమములచే. సమయములందు, పర్యకాలము
లందు వర్షి సుమ్ములను వీడించుచున్నాడు. 12

మూ. రాక్షసైర్దర్శితానాం చ తాపసానాం తపస్వినామ్,

గతిం మృగయమాదానాం భవాన్తుః పరమా గతిః. 13

ప్ర. అ. రాక్షసైః=రాక్షసులచే, తర్శితానామ్=ఎరిరింపబడిన, తపస్వి
నామ్=తపస్సు గల, తాపసానామ్=ఋషుల పైఁ, గతిమ్=గతిని (కరణమును)
మృగయమాదానామ్=వెదకుచున్న, సా=మాడు, భవాన్తు=నిష్ఠి. పరమా=
గొప్ప, గతిః=గతి.

తా. తపస్సు చెనుకొనే మేము రాక్షసులచే వీడిబిటపై, పడుచు రక్షకుని
కొరకు వెదకుచున్నాము. అర్థ మాడు వీటి గతి.

మూ. కామం తప్తపరావేష శక్తా హస్తం నిశాకరాన్,

చిరార్జితం తు వేత్తామ శవః ఖణ్డయితుం వయమ్. 14

ప్ర. అ. వెయమ్=మేము, తప్తపరావేష=తపస్సుయొక్క ప్రతాపము
చేత, నిశాకరాన్=రాక్షసులను, హస్తమ్=చంపుటకు, కామం శక్తా=నడు
క్తులమి. తు=కాని, చిరార్జితమ్=దిగకాలమునుండి సంపాదించబడిన, శవః=
తపస్సును, ఖణ్డయితుమ్=ఖండించుటకు, వేత్తామ=ఇవ్వవకుట లేదు.

రా. వహు వలావములేత రాక్షసులను చంపుటకు మీమే నిమగ్నుల మను
మూల నిజమే కాని చిరకాలమునుండి సంపాదించుకొన్న తపస్సును వ్యయము
లేదుట మా విషయము కాదు. 14

మూ. బహువిష్ణుం తపో విత్కం దుశ్చరం చైవ రామవ.
తేన కావం న ముఖ్యామౌ తక్షమాణాశ్చ రాక్షసైః 15

ప్ర. అ. రామ = రామా, తపః = తపస్సు, విత్కమ్ = ఎల్లప్పుడూ,
బహువిష్ణుమ్ = అనేకవిష్ణుములు కంటి; దుశ్చరం చైవ = అచరించుటకు కష్ట
మైనది కూడ, తేన = ఆ కారణముచేత, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, తక్షమాణాః
= తక్షించుటకున్న చాల మైనను, కావమ్ = కావమును, న ముఖ్యామౌ =
విడచుటలేదు. 14

రా. రామా, తపస్సునును నిత్యము ఎక్కో విష్ణుములు ఏ బుగుచేయుదును.
తపస్సు అచరించుట కూడ రాంకష్టమైనది. అందుచేతనే రాక్షసుల ముమ్మలను
తక్షించినేయుదున్నా కావము = వృక్షాల కున్నాము. 15

మూ. తదర్థమానావక్షోర్దృశకారణ్యవాసిని.
తక్ష నస్త్యం సహ బ్రాతా త్వన్నావా హి వయం వనే. 16

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, దృశకారణ్యవాసిని = దండ
కారణ్యములో నివసించుచున్న, తక్షోః = రాక్షసులచేత, అర్థమానాన్ =
ప్రేరించుటకున్న, సా = మమ్మలను, సహ బ్రాతా = సోదరునితో కూడిన,
త్వమ్ = నీవు, తక్ష = తక్షించుట వయమ్ = మీము, ఏనే = మమ్మలను,
త్వన్నావా హి = నీవే నాకుడు దండకము గదా. 15

రా. అందువలన సోదరసహచరుడైన నీవు, దండకారణ్యములో నివసించి
రాక్షసులచేత బారించెడుచున్న మమ్మలను తక్షించుము. మాకు నీవే తక్షకు
తవుకదా. 16

మూ. మయా చైతద్యతః శ్రుత్వా కాశ్చిన్మ్యేన పరిపాలనమ్,
ఋషీణాం దృశకారణ్యే సంశ్రుతం జనకాత్మజే. 17

ప్ర. అ. అనకాత్మజే = సీతా, మయా ర = నానేత, ఏకర = ఈ, వర = వాక్కును క్రత్యా = వివి, దత్తకారణ్యే = రంకకారణ్యమునకు, మునీనామ్ = మునులయొక్క, తా శ్చేష్టున = పరిపూర్ణముగా, పరిపాలనమ్ = పాలనము, సంక్రతమ్ = ప్రతిష్ఠలేయబడినది.

తా. సీతా! నేను ఈ మాటలు విని రంకకారణ్యములో నివసించే మునులను పూర్తిగా పాలించర నని ప్రతిష్ఠ - పడినది 17

మూ. సంక్రత్య ర వ శక్యామి తీవమానః ప్రతిక్రవమ్,
మునీనామన్యథా కర్తుం సత్యవిప్లవం హి మే సదా. 18

ప్ర. అ. సంక్రత్య = ప్రతిష్ఠ లేసి, తీవమానః = తీవించి ఉండగా, మునీనామ్ = మునులయొక్క, ప్రతిక్రవమ్ = ప్రతిష్ఠకు, అన్యథా = మరియొక విధముగా, కర్తుమ్ = చేయుటకు, న శక్యామి = సమర్థుడను కాను, సదా = ఎల్లప్పు యును, మే = నాకు, సత్యమ్ = సత్యము, విప్లవం హి = అప్తము సదా.

తా. నేను ప్రతిష్ఠ లేసి, మునులకు చేసిన ఆ ప్రతిష్ఠకు, వాలో వానాలు ఉండగా మరికవిధముగా చేయజాలను నాకు సత్యము చాల అప్తమైనది సదా.

మూ. అప్యహం తీవితం అహ్యం త్వాం తా సీతే సలక్ష్మణామ్,
న తు ప్రతిష్ఠాం సంక్రత్య బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషతః. 19

ప్ర. అ. సీతే = సీతా, అహమ్ = నేను, తీవితమపి = తీవరమునైనా, సలక్ష్మణామ్ = లక్ష్మణునితో కూడిన, త్వాం తా = నిన్నైనా, అహ్యమ్ = విరతుడు ను = కాని, ప్రతిష్ఠామ్ = ప్రతిష్ఠకు, విశేషతః = విశేషించి, బ్రాహ్మణేభ్యః = బ్రాహ్మణులకు, సంక్రత్య = ప్రతిష్ఠ లేసి, న = విరువజాలను.

తా. సీతా! నేను ప్రాణాం నైనా, లక్ష్మణ నైనా, నిన్నైనా విరతి పెట్టి దను కాని, ప్రతిష్ఠను మూతము, విశేషించి బ్రాహ్మణులకు చేసిన ప్రతిష్ఠకు మూతము, విరువజాలను. 19

మూ. తదవశ్యం మయా వాక్యమృషీణాం పరిపాలనమ్,
అనుక్షేనాపి వైలేహి ప్రతిష్ఠాయ తు కిం పునః. 20

ప్ర. అ. వైదీహి = నీతా. తత్ = ఆ వాదమువలన, మయా = నాచేత,
అనుక్రేహః = అదగలతకపోయినను, యస్మిన్ = యునునయొక్క, పరి
పాలనమ్ = పాలనము, తార్కమ = దేయదగినది. ప్రతిజ్ఞాయ = ప్రతిజ్ఞ చేసి,
కిం వునః = ఎవ్వరైనః

తా. నీతా. యునున దెన్ను అదగదపోయినా నేను వాళ్ళను పాలించ
వలను. నాచే మాట అచ్చున నమ్మట చేతే అనువదినా. 20

మూ. మమ స్నేహార్పణౌహృద్యాదితముక్తం త్వయాన మే,
పరిత్యక్తోఽన్యైహం నీతే స హ్యనిష్ఠోఽనుభిష్యతే. 21

ప్ర. అ. అనమే = తోషములు లేనిదానా. మమ = నాయొక్క,
స్నేహార్పణ = స్నేహముచేసి, హృద్యాది = హరి హృదయము కలిగియుండుట
వలన, త్వయా = నీచేత, తరన్ = వదిలి, ఉక్తమ్ = పంకలదీనది, నీతే = నీ
నీతా. అహమ్ = నేను, పరిత్యక్తః = వంతుపించినదానను, అన్యై = అయిఉన్నాను.
అనిష్ఠః = అన్యరు కానిదాను, స. అన్యైష్యతే హ = ఉపదేశించబడడు కదా.

తా. తోషరహితాల వైదీహి నీతా. నను నామీద ఉన్న స్నేహముచేత
నీవు మంచి హృదయము కలరా. పంకలత అట్లు పరిచినావు. తా నంతో
వించుచున్నాను, అన్యరు కానిదా. నీ ఎవ్వరూ ఉపదేశము దేయరు కదా. 21

మూ. సర్వశం భానుకూపం చ కులస్య తవ భాగ్యనః,
సదర్శులారిణీ మే త్వం ప్రాణేభ్యోఽపి గరియసి. 22

ప్ర. అ. తవ = నీయొక్క, కులస్య = కులమునకు, భాగ్యనః త =
నీకూ, సర్వశమ్ = తగినది, అనుకూలం త = అనుకూలముగా కూడ ఉన్నది.
మే = నాయొక్క, సదర్శులారిణీ = కూడా రర్శములను అవలించి వర్తిని వ్రెన,
త్వమ్ = నీవు, ప్రాణేభ్యోఽపి = ప్రాణములకంటె కూడ, గరియసి = గొప్ప
దానవు.

తా. నీవు ఎప్పుడది నీకు నీ వంశానికి కూడ తగినదిగా, అనుకూలముగా
ఉన్నది. నా సదరర్శులారిణీ వ్రెన నీవు నాకు ప్రాణములకంటె కూడ ఎక్కువ
దానవు. 22

మూ. ఇత్యేవమక్త్యా వచనం మహాత్మా
 సీతాం ప్రేయశాం మైథిలరాజపుత్రీమ్,
 రామో తనుష్కాన్ నహం లక్ష్మణేన
 యగామ తస్మాదీ తపోవనాని.

28

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదిరావ్యే అరణ్యకాండే
 తతః సర్గః.

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్ముడైన, రామః = రాముడు, ప్రేయశాం =
 ప్రేయశులైన, మైథిలరాజపుత్రీమ్ = అగస్త్యమహారాజ మామకు అయిన, సీతామ్ =
 సీతను గూర్చి, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, వచనమ్ = వచనమును, అక్త్యా = పలికి,
 తనుష్కాన్ = తనస్సు దురించినచేత, సహం లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితో కూడ,
 తస్మాదీ = నుండకములైన, తపోవనాని = తపోవనములను గూర్చి, యగామ =
 వెళ్ళెను.

రా. మహాత్ముడైన రాముడు, అగస్త్యమహారాజ పుత్రకడైన, తన ప్రేయశు
 లైన సీతతో ఇట్లు పలికి, తనస్సు దురించి, లక్ష్మణుడమేయైన, నుండకములైన
 తపోవనములను వెళ్ళెను.

29

“బాలాసందీపి” యను శ్రీమద్రామాయణాంబరద్వాయాసమునందు
 అరణ్యకాండలో తతఃసర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకాదశః పర్వః

[పంచాంగ్యుత వేద్యమాతకర్తృమమిత కథ. రామామయ వివిధాశ్రమములలో నెంచరించి తరిగి సుతీక్ష్ణమహర్షి అశ్రమమునకు వచ్చి కొంత కాలము అశ్రమ నివసించుట. విదవ సుతీక్ష్ణుని అభిమతి గైకొని అగస్త్యశ్రావణ అశ్రమమునకు, అగస్త్యుని అశ్రమమునకు వెళ్ళుట. అగస్త్యుని విధానవిధానము.]

మూ. అగ్రతః ప్రయయా రామః సీతా మర్ష్యే సుమధ్యమా,
వృష్టతస్తు తనుష్టాశ్చిర్లక్ష్మణోఽనుజగామ హ. 1

ప్ర. అ రామః = రాముడు, అ గ్రతః = ఎదురు, ప్రయయా = పడచెడు. సుమధ్యమా = అందమైన కుటుంబం, సీతా = సీత, మర్ష్యే = మర్ష్యులందు నేరలేదు. తనుష్టాశ్చి = తనస్టు హస్తమునందు కలవై, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, వృష్టతః = చెరువు, అనుజగామ హ = అనుసరించి వెళ్ళెను.

తా. రాముడు ముందు పడచుచుండును అందమైన కుటుంబం సీత మర్ష్య పడచుచుండుగా, లక్ష్మణుడు తనుష్టాశ్చిర్లు వాడెనుక అనుసరించి వెళ్ళెను.

మూ. తా పశ్యమానో వివిరాన్ శైలప్రస్థాన్ వరాని త,
సదీశ్య వివిరా తమ్యా జగ్మతుః సీతయా సహ. 2

ప్ర. అ తా = అ రామలక్ష్మణులు, వివిరాన్ = అనేకవిధములైన, శైల ప్రస్థాన్ = పర్వతముల తరుయలను, వరాని త = వనములను, వివిరా = అనేక విధములైన, రిహ్మాః = సుందరములైన, సదీశ్య = సరులను, పశ్యమానో = చూచుచు, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, జగ్మతుః = వెళ్ళెను.

తా. సీతాసమీపములైన అ రామలక్ష్మణులు అనేకవిధములైన కొండలను చూచు, పరములను, సుందరములైన అనేకనదులను చూచుచు వెళ్ళెను.

మూ పాదసాంక్య కవాశాంక్య వదీపురివరారిణి,

సరాంసి చ సవర్ణాని యుక్తాని జలతైః శిలైః ॥ 3

ప్ర. ౪. పురివరారిణి = వరుల జనుకరియైన పురి సంకలించుచున్న పాదసాంక్య = పాదపవనులు, కవాశాంక్య = కవాశపవనులు, సవర్ణాని = వర్ణములతో కూడిన, జలతైః = జలమునందు పుట్టిన (పుంజలము), శిలైః = పళ్ళులతో, యుక్తాని = కూడిన, సరాంసి చ = సరిపులను (చూచుచు వెళ్ళిరి).

తా. వరుల జనుకరియైన పురి వివసించుచున్న పాదపవనులు, కవాశపవనులు, వర్ణములు, జలములు ఉన్న సరిపులను (చూచుచు వెళ్ళిరి.) 3

మూ. యాతలర్థాంక్య పృషరాన్ మరోన్మత్తాన్ విషాణినః,

మహిషాంక్య వరాహాంక్య నాగాంక్య ద్రుమవైరిణి. 4

ప్ర. ౪. యాతలర్థాన్ = గుంపులుగా ఏర్పడిన, పృషరాన్ = దుక్కల జంకలను, మరోన్మత్తాన్ = మరముదేత ఏర్పడినవి వలె ఉన్న, విషాణినః = పెద్ద కొమ్ములు గల, మహిషాంక్య = దున్నపోతులను, వరాహాంక్య = వరాహములను, ద్రుమవైరిణి = వృక్షములను శత్రువులైన, నాగాంక్య = గజములను (చూచుచు వెళ్ళిరి).

తా. గుంపులు గుంపులుగా సంకరించుచున్న దుక్కల జంకలను, వారి ముత్తెక్కి ఉన్న, పెద్ద కొమ్ములు గల దున్నపోతులను, వరాహములను, వృక్షములను విరచివేయుచు గజములను (చూచుచు వెళ్ళిరి.) 4

మూ. తే గత్వా రూరమర్వానం లమ్పమానే దివాకరే,

చిర్బతుః సహితా రమ్యం తటాకం యోజనాయతమ్ ॥ 5

పర్వపుష్కరసంభారం గజయూతైరలంకృతమ్,

సారస్వత్రంసతాదమ్రైః సంకులం జలదారిధిః ॥ 6

ప్ర. ౫. సహితా = కలిసి ప్రయాణము చేయుచున్న, తే = ౪ సీతారామ లక్ష్మణులు, రూరమ్ = రూరమైన, అర్వానమ్ = మార్గమును, గత్వా = వెళ్ళి,

దివాలే = సూర్యుడు, లమ్పమానే = (వశ్యమాణమునందు) ప్రేరేపించుచుండగా, వర్షపుష్కరసంభారము = ఎత్తుని తెల్లని వర్షములతో నిండినది, శంఖాక్షై = ఏనుగుల గుంపులనెత్త, అంశ్యకమ్ = అంశరీరించుచుండినది, అంశరీరిః = అంశుపై నందరించు, పారస్రై = వాతసవత్తులనెత్తు, హంసకారమ్మై = హంసలనెత్తు, కాదంబవత్తులనెత్తు, సంకులమ్ = వ్యాకుల మైనది అయిన, యోజనాయతమ్ = ఒక యోజనము వైశాల్యము గల, రమ్మమ్మై = సుందరమైన, తటారమ్ = వశ్యమును, తద్యుతః = చూచి.

తా. కలిసి ప్రయాణము చేయుచున్న అశ్వశాలామండలములు, తాల దూరము ప్రయాణము చేసి, సూర్యుడు వెళ్ళిమమున ప్రేరేపించుచుండగా, అ ప్రాంతమున ఒక యోజనము వైశాల్యము గల, రమ్మ మైన సరస్సును చూచి, అది ఎత్తుని వర్షములతోను తెల్లని వర్షములతోను నిండి యుండెను. దానిలో ఏనుగుల గుంపులు క్రీడించుచుండెను. పారసవత్తులు, హంసలు, కాదంబములు మొదలైన అంశుపై శంశరించు వత్తులతో నిండి యుండెను. 5, 6

మూ. ప్రసన్నసరితే రమ్మే తస్మిన్ సరసి క్షుతే,
 శతవాత్సరవిరోధో న తు కశ్యస ద్యుకలే. 7

ప్ర. ౪. ప్రసన్నసరితే = నిర్మలమైన ఉదకము గల, రమ్మే = రమ్మమైన, తస్మిన్ = అ, సరసి = సరస్సునందు, శతవాత్సరవిరోధః = శతవాత్సర్యవి, క్షుతే = విసరితను తు = తాని, కశ్యస = ఎవ్వరూ, న ద్యుకలే = చూడబడకుండెను.

తా. నిర్మలమైన ఉదకము గల అ రమ్మమైన సరస్సునుండి శతవాత్సర్యముల ద్వని విసవచ్చుచుండును తాని అక్కడ ఎవ్వరూ కనబడలేదు 7

మూ. తతః శౌమహరాద్రామా లక్ష్మణశ్చ మహాలలా,
 మునిం దర్శభృతం నామ ప్రప్థం నమువరక్రమే. 8

ప్ర. ౪ తతః = అటు ఏమ్ముట, రామా = రాముడు, మహాలలా = గొప్ప లంఘనము గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడూ, శౌమహరాత్ = వేరుకవలన, దర్శ

భృతం నామ = భర్తృభృత్ అను పేరు గల, మునిమ్ = మునిసి, వస్తుమ్ = అడుగుటకు సముచితక్రమే = ఉత్తమమింతము.

తా. ఏమ్మట రాముడు, ఇలాంటి యైన లక్ష్మణుడు, వేరుకాదు, ఏర్పర్యం అనే మునిసి అ సంగీతకర్తృనిని గూర్చి అట్లు ప్రశ్నించిరి. 8

మూ. ఇదమత్యర్థుకం శ్రుత్వా సర్వేషాం నో మహామునై,
కౌరూపాలం మహాజ్ఞాతం కిమిదం సాదు కథితామ్, 9
వక్తస్యం యది తేర్దిప్రప వారిగుహ్యమపి ప్రతో.

ప్ర. అ. మహామునై = మహాముని, అత్యర్థుకమ్ = తాం అత్యర్థకరమైన, ఇదమ్ = ఈ సీతవాక్యర్థునిని, శ్రుత్వా = విని, సర్వేషామ్ = సమస్తమైన, నా = మాకు, మహాత్ = గొప్ప, కౌరూపాలమ్ = సదుక, జానిమ్ = పుట్టినది, ఇదమ్ = ఇది, కిమ్ = ఏమి? సాదు = కాదుగా, కథితామ్ = చెప్పబడుగాక. ప్రతో = సమర్థకవైన, ఏప్ర = ఓ; వాహ్మణుడా, వారిగుహ్యమపి యది తెలి = తాం రహస్యము కానితో, వక్తవ్యమ్ = చెప్పదగినది.

తా. మహాముని! అత్యర్థకరమైన ఈ సంగీతవాక్యర్థుని విని మా కందరికి వేరుక కలిగినది. ఇది ఏమో కాదుగా చెప్పుము. ఓ సమర్థకవైన బ్రాహ్మణుడా! ఇది అదిరహస్యవిషయము కానితో చెప్పుము. 9

మూ. తేనైవముతో ధర్మాత్మా రామవేణ మునిస్తదా, 10
ప్రథవం సరసః కృత్స్నమాజ్ఞాతుముచరక్రమే.

ప్ర. అ. ధర్మా = అప్పుడు, వేణ = అ, రామవేణ = రామునిచేత, ఏవమ్ = అట్లు, ఉక్తః = పఠించిన, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, మునిః = ముని, సరసః = సరస్సుయొక్క, కృత్స్నమ్ = సమస్తమైన, ప్రథవమ్ = పుట్టుకను గూర్చి, అజ్ఞాతమ్ = చెప్పటకు, ఉచరక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. రాముని మాదిరి విని ధర్మాత్ముడైన ఆ ముని, ఆ సరస్సుపుట్టుకను సంబంధించిన విషయమును అంతా చెప్పటకు ప్రారంభించెను. 10

మూ. ఇదం పశ్యాత్పరో నామ తటాకం సార్వకాలికమ్, 11
నిర్మితం తవసా రామ మునివా మాణ్డకర్తివా.

ప్ర. అ. రామ = రామా ఇదమ్ = ఇది, మూలకర్ణివా = మూలకర్ణి అను పేరు గల, మునివా = మునివేత, తవహ = తవస్సువేత, నిర్మితమ్ = నిర్మించబడిన, వార్యకారికమ్ = సర్వకాలములందు ఉండు, వజ్రావృతః నామ = పంచావృతస్సు అను పేరు గల, తటాకమ్ = సరస్సు.

తా. రామా : ఇది సర్వకాలములందు ఒకే విధముగా ఉండి పంచావృతః సరస్సు అను పేరు గల సరస్సు. ఇది మూలకర్ణి అను ముని తవస్సువేత నిర్మించబడినది. 11

మూ. స హి తేన తవస్త్రీవం మూలకర్ణిర్మహామునిః, 12
దశవర్షసహస్రాది వాయురక్షో అలాగ్రయః.

ప్ర. అ. మహామునిః = మహామునియైన, సః మూలకర్ణిః = ఆ మూలకర్ణి, వాయురక్షః = వాయువును మూలమే కలిపియు, అలాగ్రయః = అంటే అగ్రయముగా గలవాడై, దశవర్షసహస్రాది = పదివేల సంవత్సరములు, దీప్తమ్ = దీప్తమైన, తవః = తవస్సు, తేన = తనెను.

తా. మహామునియైన ఆ మూలకర్ణి, వాయువును మూలమే కలిపియు, అలాగ్రయో వివరించుచు, పదివేలసంవత్సరములు దీప్తమైన తవస్సు కనెను. 12

మూ. తతః ప్రవృత్తితాః సర్వే దేవాః సాగ్నిపురోగమా, 13
అబ్రువన్ వరనం సర్వే వరస్సరసమాగరా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సాగ్నిపురోగమా = అగ్ని నాయమముగా గల, సర్వే = సమస్తమైన, దేవాః = దేవతలు, ప్రవృత్తితాః = వ్యవహరించుచు, సర్వే = వారందఱు, వరస్సరసమాగరాః = వరస్సరసము లన్నింటికై, వరనమ్ = వరనమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. అప్పుడు అగ్ని మొదలైన దేవత లందఱు తయవడినవారై, ఒకరి కంటి, ఒకరితో ఒకరు ఇట్లు అనుకొనిరి. 13

మూ. అస్మాకం కన్యచిత్ స్థానమేష ప్రార్థయతే మునిః, 14
ఇది పంచగ్నుమనసః సర్వే తే త్రిదివోకసః

ప్ర. అ. ఏమి ముని = ఈ ముని, అస్మాకమ్ = మనలో, కంఠః పిత్తం = అశానాకనియక్కు, స్థానమ్ = స్థానమును, ప్రాశ్నయతే = కోరుతున్నాడు అని ఈ విధముగా, సత్త్వ-సమస్త మైన, తే-అ, త్రివిధాకమే = దేవతలు, సంవిగ్న మననః - దిగులు చెందిన మనస్సు వలనాత్తిరి.

తా. "ఈ ముని మనలో ఒకరి స్థానమును పొందవలెనని కోరుతున్నాడు" ఈ విధముగా ఆ దేవత ఒందడు మనస్సులో దిగులు చెందిరి. 14

మూ. శత్ర కర్తం తపోవిష్ణుం తేవైః సత్త్వైర్నియోజితాః, 15
ప్రధానాప్సరసః పంచ విద్యుర్వలితవర్చసః.

ప్ర. అ. సత్త్వః = సమస్త మైన, తేవైః = దేవతలదేవ, శత్ర = అ మునియందు, తపోవిష్ణుమ్ = తపస్సుకు విష్ణుమూను, కర్తమ్ = చేయుటకు, విద్యుర్వలితవర్చసః = మెరుపు వలె కరలునున్న శాంతి గం, పంచ = ఐదుగురు, ప్రధానాప్సరసః = ప్రధానమైన అప్సరః స్త్రీలు, నియోజితాః = నియమించబడినాడు.

తా. దేవత లందరూ కలిసి మెరుపు వలె తళుక్కు మనురున్న శరీర శాంతి గం ఐదుగురు ప్రధానలైన అప్సరః స్త్రీలను ఆ ముని తపస్సుకు విష్ణుమూ చేయుటకై నియమించిరి. 15

మూ. అప్సరోభిస్తతస్తాలిన్దునిర్వృష్టపరావరః, 16
నీతో మదవవక్యత్వం సుఖాదాం శార్కసిద్ధయే.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, దృష్టపరావరః = చూడబడిన మంచి పెరుగులు గం, మునిః = ముని, శాలిః = ఆ, అప్సరోభిః = అప్సరః స్త్రీలదేవ, సుఖాదామి = దేవతలయొక్క, శార్కసిద్ధయే = శార్కసిద్ధికొరకు, మదవవక్యత్వమ్ = మన్నితువకు పకు తగుటను, నీతః = పొందించబడినాడు.

తా. పిమ్మట ఆ అప్సరః స్త్రీలు, దేవతల శార్కమూ సిద్ధించుటకై మంచి రెడ్డం వివేకము గం ఆ మునిని మన్నితుని పకు తగు పట్ల వసిరి. 16

మూ. తాత్రైవాప్సరసః పంచ మునేః పత్నిర్వమాగతాః, 17
తటాగే నిర్మితం తాసామస్మిన్నతర్హితం గృహమ్.

ప్ర. అ. రా. - అ. మృ = ఇరుగురు, అవ్యరసః = అవ్యరసాశ్రయ, మునిః - మునికి, పశ్చిత్తమ్ = తాత్పర్యమును, అగరా = పొందినారు రాసామ్ = అ అవ్యరసా శ్రయాయుక్త, గృహమ్ = గృహము, అస్మిన్ = ఈ, రహితః = సరస్సునందు, అ న్నర్హితమ్ = అంతర్హిత మగువల్లగా, నిర్మితమ్ = నిర్మిత బడినది.

రా. అ ఇరుగురు అవ్యరసలు అ మునికి తాత్పర్య ద్విధి, అ ముని వారి కొరకై ఈ సరస్సుతో, పైకి కనబడకుండు వల్ల గృహము నిర్మితమై. 17

మూ. తతై చావ్యరసః పశ్చా నివసన్త్యో యథాసుఖమ్, 18
రమయన్తి తపోయోగాన్మునిం యౌవనమాస్థిరమ్.

ప్ర. అ. తతై త = తద్దే, పశ్చా అవ్యరసః = ఇరుగురు అవ్యరసాశ్రయ, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, నివసన్త్యః = నివసించురు, తపోయోగాత్ = తపః శ్రదావమువలన, యౌవనమ్ = యౌవనమును, అస్థిరమ్ = అచలించిందిన, మునిమ్ = మునిని, రమయన్తి = అనలించవలయుచున్నాడు.

రా. అ ఇరుగురు అవ్యరసలు సుఖముగా నివసించుడు, తపోబలము చేత యౌవనమును పంపించుకొన్న అ మునిని అనలించవలయుచున్నాడు. 18

మూ. తాసాం సంక్రితామానానామేష చార్హితవిస్వరసః, 19
శ్రూయతే భూషణోన్నిత్రో గీతకర్తృ మహాపరా.

ప్ర. అ. సంక్రితామానామ్ = క్రితించుచున్న, తాసామ్ = అ అవ్యరసల యుక్త, ఏషః = ఈ, చార్హితవిస్వరసః = తాత్పర్యని, భూషణోన్నిత్రః = అలంకారములతో కలసి, మహాపరాః - మహాపరమైన, గీతకర్తా - పాటల ర్తవి, శ్రూయతే - వివరింపబడుచున్నది.

రా. అ అవ్యరసలు క్రితించుచుండుటచే ఈ తాత్పర్యని, అలంకారముల ర్తవితో కలిసి మహాపరమైన గీతర్తవి వివరింపబడుచున్నది. 19

మూ. అశ్వర్యమితి తస్యైతద్వరసం తావిరాత్మనః, 20
రాఘవః ప్రతిజ్ఞగాహ సహ బ్రాతా మహాయాః

ప్ర. అ. మహాయణా = గొప్ప కీర్తి గల, రామచ = రాముడు, సహ
బ్రాత్రా = పోదరునితో కూడ, రావితాత్మనా = వర్షితము చేసికొనబడిన మనస్సు
గల, తస్య = ఆ మునియొక్క, ఏకైక పరమమ్ = ఈ పరమమును, అశ్రుర్య
మితి - తల అశ్రుర్యకరముగా మన్నుచి అని, ప్రతిష్ఠానా = స్థిరపరచెను

తా. వర్షితమైన మనస్సు గల ఆ మునిశ్వురుని హృదయ నిని మహాయణా
కారి మైన రాముడు, లక్ష్మణుడు కూడ "ఇది తల అశ్రుర్యకరముగా ఉన్నది"
అని పలికిరి. 20

మూ. ఏవం కథయమానస్య దదర్శాశ్రమమర్థమ్, 21
కుశరీరపరిక్షిప్తం బ్రాహ్మ్యం లక్ష్మ్య సమావృతమ్.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = అట్లు, కథయమానస్య = చెప్పుచుండగా, కుశరీర
సమాక్షిప్తమ్ = కుశలంబితము, నారరీరంబితము వ్యావృత మైన, బ్రాహ్మ్యం = బ్రహ్మ
సంబంధమైన, లక్ష్మ్యం = శోభతో, సమావృతమ్ = కూడిన, అశ్రమమర్థమ్ =
అశ్రమమందలమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ ముని ఆ విధముగ చెప్పుచుండగానే రాముడు అశ్రమమందల
మును చూచెను. అది కుశలంతోను, నారరీరంతోను వ్యావృతమైయుండెను. అంతటా
బ్రహ్మవర్చస్సుతో వెలుగుచుండుండెను. 21

మూ. ప్రవిశ్య సహ నైదేహ్యం లక్ష్మణేన చ రామచ, 22
ఉపాస మనిరిః సర్వైః పూజ్యామానో మహాయణా.

ప్ర. అ. మహాయణా = గొప్ప కీర్తి గల, రామచ = రాముడు, నైదేహ్య
సహ = నీరతోను, లక్ష్మణేన చ = లక్ష్మణునితోను, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, సర్వైః
= సమస్తమైన, మనిరిః = మునులచేత, పూజ్యామానా = పూజింపబడుచున్నవారై,
ఉపాస = వివసించెను.

తా. గొప్ప కీర్తి గల రాముడు సేవారామలక్ష్మణులతో ఆ అశ్రమము
లోనికి ప్రవేశించి, అక్కడ నున్న మునులందరు పూజింపబడుచుండగా వివ
సించెను. 22

మూ తదా తస్మిన్ స కాకుత్స్థః శ్రీమత్పాశకమమల్లరే, 23
 ఉషిత్యా తు సుఖం తక్రత పూజ్యమానో మహర్షిరి,
 జగము త్రాశమాం సేషాం పర్యాయేద తపస్వినామ్, 24
 యేషాముపితవాన్ పూర్వం సకాశే స మహాస్థవిత్.

ప్ర. అ. స. కాకుత్స్థః = అ రాముడు, తదా = అప్పుడు, శ్రీమరి =
 శోభాయుక్త మైన, తస్మిన్ = అ, అశ్రమములే = అశ్రమమందలమునందు,
 సుఖమ్ = సుఖముగా, ఉషిత్యా = నివసించి, తక్రత = అక్కడ, పూజ్యమానః =
 పూజింపబడుచు, మహాస్థవిత్ = మహాస్థముండు ఎరిగిన, సు = అ రాముడు,
 పూర్వమ్ = పూర్వము, యేషామ్ = ఎవరియొక్క, సకాశే = సహితమునందు,
 ఉషితవాన్ = ఉండెనో, తేషామ్ = అ, తపస్వినామ్ = మునులయొక్క, అశ్ర
 మాన్ = అశ్రమముండు గూర్చి, పర్యాయేద = క్రమముగ, జగము = వెళ్లెను

తా. అ రాముడు శోభాయుక్త మైన అ అశ్రమమందలములో మహర్షు
 లచే పూజింపబడుచు కొంతకాలము నివసించెను. మహాస్థములో ప్రవేశించిన
 అ రాముడు, తాను ఏ ముఘం పుచ్చుచుండు పూర్వము నివసించెనో వారి
 అశ్రమముండు మరొక పర్యాయము వెళ్లెను 23. 24

మూ. క్వచిత్సరితశాన్ మాసానేకం సంవత్సరం క్వచిత్, 25
 క్వచిత్స చతురో మాసాన్ పశ్య పట్నావరాన్ క్వచిత్,
 అపరగ్రతారికం మాసాదవ్యర్థమధికం క్వచిత్, 26
 శ్రీన్ మాసానప్తమాసాంశ్చ రామవో న్యవసయ్యుభవే.

ప్ర. అ. రామిషా = రాముడు, క్వచిత్ = ఒక అశ్రమమునందు, పరి
 దశాన్ = పది దిగ్గరగా ఉన్న, మాసాన్ = మాసములను, క్వచిత్ = ఒక
 అశ్రమమునందు, ఏకమ్ = ఒక, సంవత్సరమ్ = సంవత్సరమును, క్వచిత్ =
 ఒక అశ్రమమునందు, చతురః = చాలు, మాసాన్ = మాసములను, క్వచిత్ =
 కొన్ని అశ్రమములందు, పశ్య = ఇరు మాసములను, అపరాన్ = మరి కొన్ని,
 పట్నీ = అరు మాసములను, అపరగ్రత = మరి యొక అశ్రమమునందు, మాసా
 దని = మాసము కంటె, అధికమ్ = అధికకాలమును, క్వచిత్ = ఒక అశ్రమము

సందు, అర్థమే = సగము మానము, అర్థికమే = అర్థికమైన కాలమును, త్రిన్ = మూడు, మాసాన్ = మానములను, సుఖమే = సుఖముగా, న్యవసక్ = నివసించెను

రా. రాముడు ఒక అశ్రమములో ఇంటిమీదు పదిమానములు, ఒక అశ్రమములో ఒక సంవత్సరము, ఒక అశ్రమములో నాలుగు మాసములు, ఒక అశ్రమములో అరు మానములు, ఒక అశ్రమములో అరు మాసములు, ఒక అశ్రమములో ఒక మానము కంటి ఎక్కువ కాలము, ఒక అశ్రమములో ఒకరి స్పృహ మానములు, ఒక అశ్రమములో మూడు మాసములు, ఒక అశ్రమములో ఏదిమిది మానములు సుఖముగా నివసించెను. 25, 26

మూ. తదా సంవత్సరస్తస్య మునీనామౌక్రమేషు వై. 27

తమతత్త్వానుకూల్యేన యయుః సంవత్సరా దళ.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తస్య = ఆ రాముడు, అశ్రమేషు = అశ్రమములయందు, వసంతః = నివసించుచుండగా, రహితక్ర = అసంశయించుచుండగా దళ = పది, సంవత్సరా = సంవత్సరములు, అనుకూల్యేన = అనుకూల్యముతో, యయుః = గడచినది

రా. రాముడు ఆ విధముగ అశ్రమములలో అనిందముతో నివసించుచుండగా పది సంవత్సరములు అనుకూల్యముగా గడచినట్లుగని 27

మూ. పరిస్పర్శ త దర్శణో రామః సహ సీతయా, 28

సురీక్షస్యాక్రమం శ్రీమాన్ పునరేవాహామ హ.

ప్ర. అ. దర్శణో = దర్శనమునకు వచ్చి, శ్రీమాన్ = శ్రీమండు వై, రామః = రాముడు, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, పరిస్పర్శ = సంధరించి, పునరేవ = మరల, సురీక్షస్య = సురీక్షమహర్షియొక్క, అశ్రమమే = అశ్రమమును గూర్చి, అహామ హ = వచ్చెను.

రా. దర్శనము అచ్చి తలచిన, శ్రీరామండు తన రాముడు సీతానిమేరుత్త, ఆ యా అశ్రమములో సందరించుచు మరల సురీక్షుని అశ్రమమునకు వచ్చెను. 28

మూ. స తమాశ్రమమాసార్థ మునిరిః ప్రతిపూజితః, 28
తత్రాపి న్యవన్మరామః కంచితాక్మలమరిందమః.

ప్ర. ౪. ఆరిందమః = శత్రుసంహారకుడైన, సః రామః = ఆ రాముడు, తమః = ఆ, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, అసార్థమ్ = పొంది, మునిరిః = మునులచేత, ప్రతిపూజితః = పూజింపబడినవాడై, తత్రాపి = అక్కడ కూడ, కంచితాక్మలమః = కొంత కాలము, న్యవన్మతః = నివసించెను.

తా. శత్రుసంహారకుడైన రాముడు ఆ అశ్రమము చేరి, మునులచే పూజింపబడినవాడై, అక్కడ కూడ కొంతకాలము నివసించెను 29

మూ. అథాశ్రమస్థో విసయాత్కరాచిత్తం మహామునిమ్, 30
ఉపాసీనుః స కాశుత్థః సురీక్షమితప్రచవీర్.

ప్ర. ౪. అతః = అటు విష్ణుని, అశ్రమస్థః = అశ్రమములో ఉన్న, కాశుత్థః = రాముడు, కరాచిత్ = ఒకనాడు, మహామునిమ్ = మహామునియైన, సురీక్షమ్ = సురీక్షుని, ఉపాసీనుః = పూజింపబడుచు కూర్చున్నవాడై, విసయాత్ = విసయముచేసె, ఇదమ్ = ఈ రాక్షసును, అచిత్ = చరితెను.

తా. అశ్రమములో నివసించుచున్న రాముడు ఒకనాడు ఆ సురీక్షమహామునిపూజింపబడుచు కూర్చుండి విసయపూర్వకముగా ఇట్లు చరితెను. 30

మూ. అస్మిన్నరథ్యే తగవాన్మగస్త్యో మునిసత్తమః, 31
వసరీరి మయా విత్యం కథాః కథయతాం శ్రుతమ్.

ప్ర. ౪. తగవాన్ = మహాత్మ్యము గల, మునిసత్తమః = మునులలో ప్రేమైన, తగస్త్యః = తగస్త్యుడు, అస్మిన్ = ఈ, అరథ్యే = అరణ్యమునందు, వసరీరి = నివసించుచు ఉన్నాడు అని, విత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, కథాః = కథలను, కథయతామ్ = చెప్పుచున్నవారినుండి, శ్రుతమ్ = వివరించెడిది.

తా. మహాత్మ్యము గలవాడు, మున్నెళ్లము అయిన తగస్త్యుడు ఈ అరణ్యమునందే నివసించుచున్నారని, ఆ యా కథలు చెప్పుచున్నవారినుండి నేను అప్పు కప్పుడు విన్నాను. 31

మూ. స తు జావామి తం లేకం వచస్యాన్య మహత్తయా, 32
కుత్రాగ్రమవదం పుణ్యం మహార్జేష్ఠస్య ధీమతః

ప్ర. అ. తు = ఇది, అన్య = ఈ, వచస్య = వచనము, మహత్తయా = గొప్ప దగుటచేత, తం లేకం = ఆ ప్రలేకమును, స జావామి = ఎరుగను, ధీమతః = బుద్ధిమంతుడైన, తస్య మహర్జే = ఆ మహర్జయుక్కు, పుణ్యమ్ = పవిత్రమైన, అగ్రమవదమ్ = అగ్రమస్థానము, కుత్ర = ఎక్కడ ఉన్నది :

తా. ఈ అరణ్యము అతి విశాలమైన దగుటచేత ఆ ప్రలేక మేకో నాకు తెలియలేదు. మహాబుద్ధిమంతుడైన ఆ మహర్జి పరిత్రమైన అగ్రమము ఎక్కడ ఉన్నది? 32.

మూ. ప్రసాదాత్తత్ర తవతః సానుజః సహ నీరయా, 33
అగస్త్యమహిగవ్యేయమర్చితాదయితం మునిమ్.

ప్ర. అ. తవతః = దీయింక, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహమువలన, సానుజః = తమ్మునితో మాదిరివాడనై, సహ నీరయా = నీరతో మాన, మునిమ్ = ముని యైన, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుని, అర్చితాయితమ్ = సమర్పించుటచే, త్ర = అక్కడికి, అర్చిగవ్యేయమ్ = పెట్టెదను.

తా. నీవు అనుగ్రహించినట్లయితే, తమ్మునితోను, నీరతోను నానీ ఆ అగస్త్యమహిమనికీ సమర్పించుటకు అక్కడికి వెళ్లెదను. 33

మూ. మనోరథో మహానేష హృది మే పరివర్తతే, 34
యద్యహం తం మునివరం శుశ్రూషేయమపి న్యయమ్.

ప్ర. అ. రమ్ = ఆ, మునివరమ్ = ముని శిష్యుడే, న్యయమ్ = న్యయ ముగా, అహమ్ = నేను, శుశ్రూషేయమపి యతి = సేవింపగలనా అని ఎవ్వఁ = ఈ, మహానీ = గొప్ప, మనోరథః = మనోరథము, మే = నాయొక్క, హృది = హృదయమునందు, పరివర్తతే = తొలలుచున్నది.

తా. మునులలో శ్రేష్ఠుడైన ఆ అగస్త్యుని ఎవరైన న్యయముగా సేవింప కలుగునూ అను గొప్ప కోరిక నా హృదయములో తిరుగుచున్నది 34

మూ. ఇతి రామస్య ప మునిః శ్రుత్వా తర్కార్థమ్ వరః 35
సురీక్షః ప్రత్యువాచేదం ప్రితో దళరథార్థమ్.

ప్ర. అ. సా = అ. సురీక్షః మునిః = సురీక్షముని, తర్కార్థమ్ = తర్కార్థము
తైసి, రామస్య = రామునియొక్క, ఇతి = ఇట్లు, వరః = వార్తమును, శ్రుత్వా =
విని, ప్రితో = సంతోషించినవారై, దళరథార్థమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి ప్రత్యు
వాచ = తిరిగి పలికెను.

తా. అ. సురీక్షముని, తర్కార్థముతైసి రాముని మాటలు విని, సంతో
షించినవారై, అ రామునిలో ఇట్లు పలికెను. 35

మూ. అహమప్యేతదేవ త్వాం వస్తుశామః సలక్ష్మణమ్, 36
అగస్త్యమరిగచ్ఛేరి నీరయా నహ రామవ.

ప్ర. అ. రామవ = రామా అహమ = నేను కూడ, సలక్ష్మణమ్ =
లక్ష్మణునిలో కూడిన, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, నీరయానహ = నీరలో కూడ, అగ
స్త్యమ్ = అగస్త్యుణ్ణిగూర్చి, అరిగచ్ఛ = వెళ్ళుము, ఇతి = అని, ఏతదేవ = దీనినే,
వస్తుశామః = చెప్పుటకు కోరిన కంఠాకమ.

తా. రామా "నీరలో కలిసి నీవు లక్ష్మణునిచేతుకలై అగస్త్యుని వత్తకు
వెళ్ళము" అని నేను కూడ ఈ విషయమే చెప్పకలె నని అనుకొనుచుందని. 36

మూ. తిష్ఠ్యా ర్థిరానీమర్థేఽస్మిన్ స్వయమేవ బ్రహ్మ మామ్, 37
అహమాఖ్యామి తే వత్స యత్రాగస్త్యో మహామునిః.

ప్ర. అ. తిష్ఠ్యా = లైవముచేత, అరానీమ్ = ఇప్పుడు అర్హిన్ = ఈ,
అర్థే = విషయమునందు, స్వయమేవ = స్వయముగానే, మామ్ = నన్ను గూర్చి,
బ్రహ్మ = మౌనమునాడునాడు, వత్స = ఓ వత్సా, మహామునిః = మహాముని
యైన, అగస్త్యః = అగస్త్యుడు, యత్ర = ఏక్కడ ఇన్నాలో, అహమ్ = నేను,
తే = నీకు, అఖ్యామి = చెప్పుకను.

తా. లైవవశముచేత నీవే స్వయముగ ఈ విషయమును గూర్చి నాలో
మొచ్చిందినాడు. నాయనా! అగస్త్యమహాముని నివసించు ప్రదేశమును నీకు
చెప్పుకను. 37

మూ. యోజనాన్వాకమాంతాత యోహి చల్వారి వై రతః, 38
రక్షితేన మహాన్ శ్రీమాన్గ స్మృతాదురాక్రమః.

ప్ర. అ. రాత — తండ్రి : అక్రమాత్ = ఈ అక్రమమునుండి, చల్వారి = నాలుగు, యోజనాని = యోజనములు, యోహి = విల్లము. రతః = విష్ణుని, రక్షితేన = రక్షితము వై వున, అగ స్మృతాదుః = అగస్టురి పోదరునియొక్క. మహాన్ = గొప్ప. శ్రీమాన్ = కోలాటు కన్నైన, అక్రమః = అక్రమ మున్నది.

రా. నాయనా : ఈ అక్రమమునుండి నాలుగు యోజనముల దూరము వెళ్లము. అక్కడ రక్షితపు రీతయందు అగస్టునిపోదరుని, గొప్ప, కోలాటు కన్నైన అక్రమము కనబడును. 38

మూ. స్థలప్రాప్తే చనోద్దేశే పిప్పరీవనగోళితే, 39
బహుపుష్పవతే రమ్యే నానాకనునినాదితే.

ప్ర. అ. పిప్పరీవనగోళితే = పిప్పరీవనముచేత ప్రకాశించేయబడినది, బహుపుష్పవతే = అనేకమైన పుష్పములు, పంములు కంది, రమ్యే = రమ్య మైనది, నానాకనునినాదితే = అనేకవిధమైన దృశ్యవచనములబడినది అయిన, స్థల ప్రాప్తే = అరిగముగా మెట్టగా ఉన్న, చనోద్దేశే = వన్నచదేశమునందు (ఆ అక్రమమున్నది).

రా. ఆ అక్రమము ఎక్కువ మెట్టగా ఉన్న అరణ్యరదేశములో ఉన్నది. ఆ ప్రదేశమునందు పిప్పరీవనము ఉండును. అనేక పుష్పములు, పంములు ఉండును. రమ్యమైన ఆ ప్రదేశమునందు అనేకవిధములైన వృక్షులు దృశ్యవచనములుండును. 39

మూ. పద్మినీయో వివిరా న్వత ప్రవన్నసరిలాః శివాః, 40
హంసకారణ్ణవాశీర్లాక్ష్మరవాకోపగోళితాః,
తతై శ్చిశాం రణింపి ప్లవ్యప్రలాతే రామ గమ్యరామ. 41

ప్ర. ఆ శ్చ = అక్కడ, ప్రవన్నసరిలాః = నిర్మలమైన ఉదకము గలవి, శివాః = మంగళప్రదమైనవి, హంసకారణ్ణవాశీర్లాః = హంసంచేత, కారందవృక్షుల చేత న్యవృత్తినవి, చక్రవాకోపగోళితాః = చక్రవాకవృక్షులచేత ప్రకాశించేయ

అదీనవి అయిన, వివిధాః = అనేకవిధములైన, వర్షిశ్శ్వాః = వర్షపరస్పరులు ఉండును.
రామః = రామా : తత్ర = అ అగ్రమమునందు, ఏకామ్ = ఒక, రణినీమ్ = రాత్రిని,
వృక్షః = ఉండి, నైతే = ప్రాతఃకాలమునందు, గమ్యతామ్ = క్షేత్రపుర

తా అక్కడ విర్మల మైన అంశములతో మంగళప్రదములై, హంస,
కాళిందప, తత్రావారివత్సలతో న్నా వత్సములైన అనేకవిధములైన పర్వపరస్పరులు
ఉన్నవి. రామా : ని పర్వత ఒక్క రాత్రి ఉండి మరునాడు ఉదయముననే
వెళ్ళుము. 40, 41

మూ. తక్షిణాం దిశమాస్థాయ వనషణ్ణస్య పార్శ్వరః,
త్రైరాగస్త్యైశ్చమవదం గత్వా యోజనమవతరమ్. 42

ప్ర. అ. వనషణ్ణస్య = వృక్షముల గుంపుయొక్క, పార్శ్వరః = ప్రక్కన,
తక్షిణామ్ = తక్షిణపు, దిశమ్ = దిక్కును, అస్థాయ = అవలంబించి, యోజనమ్
= ఒక యోజనము, అవతరమ్ = దూరము, గత్వా = వెళ్ళి, తత్ర = అక్కడ,
అగస్త్యైశ్చమవతరమ్ = అగస్త్యుని అగ్రమస్థానము ఉన్నది.

తా. ఆ వృక్షముల గుంపుకు ప్రక్కన తక్షిణము వైపు నయోజనము కేసి
ఒక యోజనముదూరము కిక్కినచో అక్కడ అగస్త్యుని అగ్రమ మున్నది. 42

మూ. రమణీయే వనోద్ధేశే బహుపాదవసంకులే,
రంస్యతే తత్ర వైరేహి లక్ష్మణశ్చ సహ త్వయా, 43
స హ రమ్యా వనోద్ధేశో బహుపాదవసంకులః.

ప్ర. అ. రమణీయే = సుందరమైన, బహుపాదవసంకులే = అనేకవృక్ష
ములచే చుట్టబడిన, తత్ర = అ, వనోద్ధేశే = వనప్రదేశమునందు, వైరేహి - నీర,
లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు, త్వయా సహ = నీతో కూడ, రంస్యతే = అనందించును.
బహుపాదవసంకులః = అనేకవృక్షములతో విరిచిన, సః = అ, వనోద్ధేశః - వన
ప్రదేశము, రమ్యః హి = బాగా సుందర మైనది కదా.

తా దుట్టూ అనేకవృక్షము లున్న ఆ సుందరమైన వనప్రదేశమునందు,
నీవు, నీర, లక్ష్మణుడు కూడ అనందించుగా ఉండగలరు. అనేకవృక్షములతో
విరిచి ఉండుటచే ఆ ప్రదేశము బాగా రమ్యముగా ఉండును కదా : 43

మూ యది బుద్ధిః కృతా ద్రస్తుమగ స్త్వం తం మహామూనిమ్,
అద్వైత గమనే బుద్ధిం శోకయన్య మహాయుగః.

ప్ర. అ. మహాయుగః = గొప్ప కీర్తి గలవాడః మహామూనిమ్ = మహామూని యైన, తమ = అ, అగ స్త్వమ్ = అగస్త్యుడై, ద్రస్తుమ్ = చూచుటకు, బుద్ధిః = బుద్ధి, కృతా యది = చేయబడినట్లయితే, అద్వైత = ఇష్టమే, గమనే = వెళ్ళుట యందు, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, శోకయన్య = ఇష్టముకలరానిది చేయుము

తా. గొప్ప కీర్తి గల రామః అ అగస్త్యుడమూనిని యాదవలె నను అరిత్రాయ మున్నుతో ఇప్పుడే అయలులేకులకు విశ్వయందుకొనుము. 44

మూ. అరి రామో మునేః శ్రుత్యా సహ బ్రాతారివాద్య త, 45
ప్రతస్థేఽగ స్త్వముద్ధిక్య సానుజః సీతయా సహ.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, మునేః = మునియొక్క, అరి = అట్లు పరికింపబడు, శ్రుత్యా = విని, సహ బ్రాతా = పోదరునితో కూడ, అరివాద్య త = నమస్కరించి, సానుజః = తమ్మునితో కూడివాడై, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, అగ స్త్వమ్ = అగస్త్యుని, ఉద్ధిక్య = ఉల్లేకించి, ప్రతస్థే = ప్రయాణమాయెను

తా. రాముడు ముని మాటలు విని, అక్షుడనహుడై, ఆ మునికి నమస్కరించి, తమ్మునితోను, సీతతోను కలసి అగస్త్యుని అశ్రమమునకు అయలులేకెను.

మూ. పశ్యన్తనాని రహ్మాణి పర్వతాంశ్చాత్రనన్నిలాన్, 46
సలాంసి సరితక్రైవ పతి మార్గమానుగాః,
సుతీక్ష్ణేనోపదిష్టేన గత్యా తేన వతా సుఖమ్, 47
ఇదం పరమసంహృష్టో వాక్యం లక్ష్మణమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. రహ్మాణి = సుందరమైన, తనాని = వనములను, ఆత్రనన్నిలాన్ = అశాశముతో సమానములైన, పర్వతాంశ్చ = పర్వతములను, సలాంసి = నరస్సులను, పతి = మార్గమువంతు, మార్గమానుగాః = మార్గము ననుసరించి ప్రవహించుచున్న, సరితక్రైవ = నదులను, పశ్యన్ = యాచుడు, సుతీక్ష్ణేన = సుతీక్ష్ణుని చేత, ఉపదిష్టేన = ఉప్పందిన, తేన వతా = ఆ మార్గముచేత, యదాసుఖమ్ =

సూక్తిముగా, గర్వా = పిళ్ళి, వరమనంబున్ద్యః = రాం పంత్ పించినవార్తి, లక్ష్మ
అమ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అలపిరి =
వరికెను

తా రాముడు సుందరములైన వనములను, మేఘములతో సహజములైన
వర్షవర్షములను సేరమృదును, మార్గమునందు ప్రవహించుచున్న నదులను తూర్పు
సూర్యుడు ఎక్కిన మార్గమునందు సూక్తిముగా ప్రయోగము చేసి, రాం పంత్
పించుచు, లక్ష్మణునితో ఇట్లు వరికెను. 46, 47

మూ. ఏతదేవాక్రమవదం నూనం తస్య మహార్కనః, 48

అగస్త్యస్య మునేశ్రామర్థ్యకృతే పుణ్యకర్మణి.

ప్ర. అ. ఏతదేవ = ఇది, మహార్కనః = మహాత్ముడు, పుణ్యకర్మణి =
పుణ్యమైన వర్ష కలవాడు, అగస్త్యస్య మునే = అగస్త్యమునియొక్క, శ్రామః
= సోదకుడు అయిన, తస్యే = ఆ మునిశ్రామనియొక్క, అశ్రమవదనమ్ =
అశ్రమముగా, వృక్కతే = కగడుచున్నది. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. మహాత్ముడు, పుణ్యకర్మణి వారించినవాడు అయిన ఆ అగస్త్య
శ్రామ అశ్రమము ఇదే అని ఉండును. నిశ్చయము. 48

మూ. యథా హి మే వనస్యాస్య జ్ఞాతాః పతి సహస్రకః, 49

సన్నతాః పరితారేణ పుష్పతారేణ త ద్రుమాః.

ప్ర. అ. పతి = మార్గమునందు, పరితారేణ = పరితారముచేతను, పుష్ప
తారేణ త = పుష్పతారముచేతను, సన్నతాః = వంగిన, సహస్రకః = వేలకొలది,
అస్య వనస్య = ఈ వనముయొక్క, ద్రుమాః = వృక్షములు, యథా హి = ఎట్లు,
మే = నాకు, జ్ఞాతాః = తెలియబడినవో (చూడబడినవో) "దానిచే ఇది ఆ అగస్త్య
శ్రామ అశ్రమమే" అని పూర్వజ్ఞానముతో అన్వయము

తా పరితారిముచేతను, పుష్పతారముచేతను వంగిన ఆ వనమునకు
సంబంధించిన వేలకొలది వృక్షములు మార్గములో నాకు కనబడుచుండుటను బట్టి
ఇది తప్పక అగస్త్యశ్రామ అశ్రమమే. 49

మూ. పివృరీవాం చ వత్సావాం వనారస్మాదుపాగతః, 50
గస్తోఽయం వవనోద్భిష్టః సహసా కటుకోదయః.

ప్ర. అ సహసా = హఠాత్తుగా, వవనోద్భిష్టః = బాటుపులేడ ఎగురగొట్టబడిన, కటుకోదయః = వెగటుగా ఉన్న అవిద్యావము గల, వత్సావామ్ = పక్ష్యమైన, పివృరీవామ్ = పిచ్చిగ్లయొక్క, అయం గస్తః = ఈ వాసన, అస్మాక్ = ఈ, వనార్ = వనమునుండి, ఉపాగతః = వచ్చినది.

తా. ఈ వనమునుండి వండిన పిచ్చిగ్ల వెగటైన వాసన హఠాత్తుగా గారితే ఎగురగొట్టబడినదై వచ్చుచున్నది. 50

మూ. తత్ర తత్ర త దృశ్యతే సంక్షిప్తాః శాఢ్ఢసంభయాః, 51
బానాశ్చ పథి దృశ్యతే దర్శా వైకూర్కవిరహః.

ప్ర. అ. తత్ర తత్ర = అక్కడక్కడ, సంక్షిప్తాః = ప్రోగు చేయబడిన, శాఢ్ఢసంభయాః = కష్టం ప్రోగులు, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది. బానాః = బిలవండిన, వైకూర్కవిరహః = వైకూర్కములుం వండి కాంతి గల, దర్శాశ్చ = దర్శలు చూడ, పథి = మార్గమునందు, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా. అక్కడక్కడ ప్రోగులుగా పెట్టిన కష్టాలు కనిపిండుచున్నవి. మార్గమునందు బిలవండిన, వైకూర్కమాణిక్యముల వలె అమృతరసగా ఉన్న దర్శలు కనిపిండుచున్నవి. 51

మూ. ఏతన్య వనమద్యస్థం కృష్టాత్కలిరోవమమ్, 52
పావకస్మాశ్చమన్తన్య రూమాగం సంవద్యతే.

ప్ర. అ. అగ్రమన్తన్య = అగ్రమములో ఉన్న, పావకస్య = అగ్నియొక్క, కృష్టాత్కలిరోవమమ్ = నల్లని మేఘము అగ్రతాగములో సమానమైన, వనమద్యమ్ = వనమద్యమునందు ఉన్న, ఏతత్ = ఈ, రూమాగమ్ = రూపముయొక్క అగ్రతాగమ్, సంవద్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా. అగ్రమములోని అగ్నినుండి ఎదురయ్యే రూపము అగ్రతాగము, ఇదిగో, వనమద్యమునందు కనిపిండుచున్నది. ఇది నల్లని మేఘము వివిధ తాగమువలె ఉన్నది. 52

మూ. వివిధైశ్చ తత్త్వైశ్చ కృతస్సానా ద్విజాతయః, 53

పుష్పోపహారం కుర్వన్తి కుసుమైః స్వయమూర్ధితైః

ప్ర. ఆ వివిధైశ్చ — వవిత్తములైన, తత్త్వైశ్చ — తత్త్వములందు, కృతస్సానాః — చేయబడిన స్నానము గల, ద్విజాతయః — ద్విజాలు, స్వయమే — స్వయముగా, అర్ధితైః — నలభించినవి, కుసుమైః — పుష్పములతో, పుష్పోపహారమ్ — పుష్పలలిని, కుర్వన్తి — చేయుచున్నారు.

తా. ద్విజాలు వవిత్తములైన తత్త్వములలో స్నానము చేసి, తాము స్వయముగా కోరికొని వచ్చిన పుష్పాంశు లేవరకు నిమగ్నించి పూజించుచున్నారు. 53

మూ. తద్గుర్భిక్షస్య తరసం యథా సౌమ్య మయా కుతమ్, 54

అగస్త్యస్యాశ్రమే బ్రాతుర్నానమేష తవిష్యతి.

ప్ర. ఆ. సౌమ్యః = ౬. సౌమ్యతాః. తత్ = ఆ కారణమువలన, సుభిక్షస్య = సుభిక్షునియొక్క, తరసం = తరసము, మయా = నాచేత, యథా = ఎట్లు, కుతమ్ = వినుచున్నదో, ఏషః = ఇది, సూతమ్ = విశ్వయముగా, అగస్త్యస్య = అగస్త్యునియొక్క, బ్రాతుః = పోదరునియొక్క, అశ్రమః = అశ్రమము, తవిష్యతి = కాగలదు.

తా. సౌమ్యుడ వైన అక్షుతాః అందువలన, నేను సుభిక్షునినుండి వినినట్లు ఇది తప్పక అగస్త్యుని పోదరుని అశ్రమమై ఉండును. 54

మూ. నిగ్భహ్య తవసా మృత్యుం లోకానాం హరణామ్యయా,

యస్య బ్రాతా కృతేయం దిక్పరజ్ఞా పుణ్యకర్మణా

ప్ర. ఆ యస్య = ఎవ్వనియొక్క, బ్రాతా = పోదరుడైన, పుణ్యకర్మణా = పుణ్యకర్మలు గల అగస్త్యునిచేత, లోకానాం = ప్రపంచముయొక్క, హరణామ్యయా = హరణమునందు కోరికచేత, తవసా = తవస్తుచేత, మృత్యుమ్ = మృత్యువును, నిగ్భహ్య = నిగ్రహించి, ఇయమ్ = ఈ, దిక్ = దక్షిణదిక్కు, కరణ్ణా = నివాసయోగ్యముగా, కృతా = చేయబడినదో (అర్ధ మని అశ్రమ మిది)

తా. ఎప్పుని పోదరుడైన, పుణ్యాత్ముడైన అగస్త్యుడు లోకమును హితము కోరుచు తపస్సుచేత మృత్యులేవకను ప్రిగహించి ఈరక్షించెను. మునులకు నివాసయొక్క చుగు నట్లు చేసెనో ఆ మునీశ్వరుని అగ్రము మీదే ఎదురు ఉండును.

మూ. ఇ హితదా కిం క్రూరో వాతాపిరపి తేల్యలః. 56

త్రాతరో సహితావాస్తాం బ్రాహ్మణమౌ మహావరో

ప్ర. అ. పితరా = అగస్త్యుడు, ఇహ = ఈ ప్రాంతమునందు, బ్రాహ్మణమౌ = బ్రాహ్మణులను తంపితాడెను. క్రూరా = క్రూరుడైన, వాతాపి = వాతాపి, ఇల్యలక్య = ఇల్యలుడు అనే, త్రాతరో = పోదరుడైన, మహావరో = గొప్ప రాక్షసులు, సహితా = కలిసినవాడై. అస్తాం కిం = ఉండి కల.

తా. అగస్త్యుడు, ఈ ప్రాంతమునందు క్రూరుడైన వాతాపి, ఇల్యలుడు అనే పోదరుడైన ఇలయందులైన రాక్షసులు ఉండెవారట వాళ్ళు బ్రాహ్మణులను తంపిచుండెవాడు. 56

మూ. వారయన్ బ్రాహ్మణం హిరమిల్యలః సంస్కృతం వచన్,
అమస్త్రీయతి ప్రిప్రాకన్ స్మ బ్రాథ్మమర్థిక్య నిర్వణా.

ప్ర. అ. ఇల్యలః = ఇల్యలుడు, బ్రాహ్మణమ్ = బ్రాహ్మణులందఱైన, రూపమ్ = రూపమును, వారయన్ = కలియయ, సంస్కృతమ్ = సంస్కృతముగా, వచన్ = మాటలాడుచు, నిర్వణా = జారిచేసివాడై, బ్రాథ్మమర్థిక్య = బ్రాథ్మమును గూర్చి, ప్రిప్రాకన్ = బ్రాహ్మణులను, అమస్త్రీయతి స్మ = పించుచుండిను.

తా. ఇల్యలుడు బ్రాహ్మణరూపము కలిపి, నిర్దుష్టమైన రాక్షలో మాటలాడుచు, జారి చేసివాడై, బ్రాహ్మణులను బ్రాథ్మమునందు లోకంనుగా అహ్య నిండెవాడు. 57

మూ. త్రాతరం సంస్కృతం కృత్వా తత స్తం మేషరూపిణమ్,
తాన్ ద్విజాన్ లోణయామాస బ్రాథ్మదృష్టేన కర్మణా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మేషరూపిణమ్ = గొడ్డ రూపములో ఉన్న, తం బ్రాతరమ్ = ఆ పోదరుడైన వాతాపిని, సంస్కృతమ్ = హితముచేత

సంస్కరించబడినదావినిగా, వృత్తా = చేసి, తదః = అటుపిమ్మట, బ్రాహ్మ
దృష్టేన = బ్రాహ్మకల్యణమునందు చూడబడిన, కర్మణా = కర్మచేత, తాన్
ద్విజాన్ = ఆ బ్రాహ్మణులను, తోజయమాస - కుడించేసెను

తా గొట్ట కూడములో ఉన్న పోదకులైన వారాపిని వండి బ్రాహ్మ
కల్యణమునందు చప్పిన విధిప్రకారము ఆ బ్రాహ్మణులకు తోజము పెట్టినాడు.

మూ. తతో కుర్తవతాం తేషాం ఏప్రాణామిన్ద్రోఽలపీర్, 59
తాతాపే నిష్క్రమస్యేతి స్వరేణ మహతా వచన్.

ప్ర. అ. తదః = అటు పిమ్మట, తేషాం ఏప్రాణామ్ = ఆ బ్రాహ్మణులు,
కుర్తవతామ్ = కుడించినవారగుచుండుగా, ఇన్ద్రః = ఇన్ద్రుడు, మహతా =
పెద్ద, స్వరేణ = స్వరముతో, వచన్ = అరచుచు, తాతాపే = తాతాపి : నిష్క్ర-
మస్య = బైటకు రమ్ము, ఇతి = అని, అలపీర్ = పలికెను.

తా. ఆ బ్రాహ్మణులు కుడించిన పిమ్మట ఇన్ద్రుడు బిగ్గరగా అరచుచు
“తాతాపి బైటకు రమ్ము” అని పలుకుచుండెవాడు. 59

మూ. తతో బ్రాతుర్వరః క్రత్యా వాతాపిర్వేషవన్నవన్, 60
లిత్వా లిత్వా శరీరాణి బ్రాహ్మణానాం వినిష్కరక్.

ప్ర. అ. తదః = పిమ్మట, వాతాపిః = వాతాపి, క్రతుః = పోదకుని
యొక్క, వరః = వరమును, క్రత్యా = చిని, వేషవక్ = గొట్టి వది, వచన్ =
అరచుచు, బ్రాహ్మణానామ్ = బ్రాహ్మణులయొక్క, శరీరాణి = శరీరములను,
లిత్వా లిత్వా = బ్రద్దలుకొట్టి బ్రద్దలుకొట్టి, వినిష్కరక్ = బైటకు పంపెవాడు.

తా. పిమ్మట వాతాపి పోదకుని మారు చిని, గొట్టి వది అరచుచు,
బ్రాహ్మణుల శరీరములను బ్రద్దలుకొట్టకొని బైటకు పంపెవాడు 60

మూ బ్రాహ్మణానాం సహస్రాణి త్ర తేవం కామదూపిరిః, 61
వినాశితాని సంహత్య నిర్మళః పశితాశ్చైః.

‘త్ర’ అనే అవశరసం కురరకు “.....తాత్యాపేవం వరంతవ .
పశితాశ్చయా” అనే ప్రాశ్నపాతము లాగున్నది.

ప్ర. అ వరంధవ = శత్రువనాశకుడైన అక్షుడా; బాహుమ = బాధితి
 వేత, సంహత్య = కలిసి, విశివాళయా = మాంసమునందు ఆకరేత, బాహు
 బాహు = బ్రాహ్మణులయొక్క, సహస్రాణి = సహస్రములు, ఏవమ్ = ఈ
 విధముగ, విద్యుళః = విద్యము, మోశితాని = సశింపవేయబడినది

తా. శత్రుసంహారకుడైన అక్షుడా; ఆ బాహు విధము కలిసి ఈ
 విధముగ విద్యము చేయుచు మాంసమునందలి మేళించి బ్రాహ్మణులను తంపి
 చేసితి.

61

మూ. అగస్త్యేన తదా దేవైః ప్రార్థితేన మహర్షినా, 62
 అనుతూయ కిల వ్రాణ్యే తషిః స మహాసురః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, దేవైః = దేవతలచేత, ప్రార్థితేన = ప్రార్థించ
 లడిన, మహర్షినా = మహర్షియైన, అగస్త్యేన = అగస్త్యునిచేత, వ్రాణ్యే = వ్రాడ్డము
 నందు, అనుతూయ = అనుకరించి, సః మహాసురః = ఆ మహాబాహుడు, తషిః
 కిం = తడించబడినా కలి.

తా. అప్పుడు దేవతలు ప్రార్థించగా అగస్త్యమహర్షి వ్రాడ్డములో ఆ మహా
 సురుణ్ణి తిని తీడ్డముచేసుకొన్నా కలి.

62

మూ. తతః సంపన్నమిక్కుత్వా రత్నా హస్తావసేచనమ్, 63
 బ్రాతరం విష్కృమస్యేతి బేల్వలః పోలక్యబాషత.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః ఇల్వలః = ఆ ఇల్వలుడు, సంప
 న్నమ్ = వ్రాడ్డము సంపన్న మైనట్లేనా; ఇతి = అని, ఉక్త్వా = వరికి, హస్తావ
 సేచనమ్ = ఉత్తరాపోశమును, రత్నా = ఇల్వి, విష్కృమస్య = బైటకు రమ్ము,
 ఇతి = అని, బ్రాతరమ్ = పోరరుని గూర్చి, అక్యబాషత = పలికినది

తా. పిమ్మట ఇల్వలుడు వ్రాడ్డము సంపన్న మైనది తదా అని అగస్త్యుని
 చూచి, అతనికి ఉత్తరాపోశము వర్తించి, "బైటకు రమ్ము" అని పోరరుని
 పిలిచెను

63

మూ. స తం తదా రాషమాణం బ్రాతరం విప్రహరినమ్, 64
 అలంపితృహసన్ రీమానగప్రో మునిసత్తమః

ప్ర. అ దీహన్ = బుద్ధిమంతుడు, మునిస తమః = మునిశ్రేష్ఠుడు అయిన, అగ స్త్వః = అగస్త్యుడు, బ్రాతరమ్ = పోదరుని గూర్చి, తతః = అట్లు, రాషమామ్ = పలుకుదున్న, వివేహరితమ్ = బ్రాహ్మణులను కలపిన, తమ్ = ఆ ఇంద్రుని గూర్చి, ప్రహరన్ = వధ్యుడు, అబ్రవీత్ = వలెనెను.

రా అప్పుడు బుద్ధికారి, మునిశ్రేష్ఠుడూ అయిన అగస్త్యుడు, ఆ విధముగ తన పోదరుని పించుచున్న, బ్రాహ్మణులను కలప ఆ ఇంద్రుని కూరి వధ్యుడు అట్లు వలెనెను.

64

మూ. శురో నిష్క్రమితుం శక్తిర్మయా శీర్తస్య రక్షసః, 65
బ్రాతుస్తే పేషరూపస్య గతస్య యమసాదనమ్.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, శీర్తస్య = శీర్తముచేయబడినవాడు రక్షసః = రాక్షసుడు, పేషరూపస్య = పేషరూపము ధరించినవాడు, యమసాదనమ్ = యముని గృహమును గూర్చి, గతస్య = వెళ్ళినవాడు అయిన, తే బ్రాతుః = నీ పోదరుడను, నిష్క్రమితుమ్ = వెలుగు వెచ్చుటకు, శక్తిః = శక్తి, కురః = ఎక్కడిది :

రా. పేషరూపమును ధరించిన రాక్షసుడైన, నీ పోదరుణ్ణి నేను శీర్తము చేసికొన్నాను. అదియే యమలోకమునకు వెళ్ళిపోయినాడు. ఇంక ప్రతివచ్చే శక్తి తాని వెళ్ళగిడితి :

66

మూ. అథ తస్య వచః శ్రుత్వా బ్రాతుర్నిరసనం శ్రయమ్, 67
ప్రదర్శయితుమాశేతే మునిం క్రోధాన్నికారతః.

ప్ర. అ. అథ = అటు ఏమృదు, బ్రాతుః = పోదరునియొక్క, నిరస సంశయమ్ = ఓకదమొనకు సంబంధించిన, తస్య = ఆ అగస్త్యునియొక్క, వచః = వాక్కును, శ్రుత్వా = విని, వికారతః = ఆ రాక్షసుడు, క్రోధాత్ = కోపము వలన, ప్రదర్శయితుమ్ = ఎదిరించుటకు, అశేతే = ప్రారంభించు

రా. ఇంద్రులు తన పోదరుడు మరణించి నట్లు ఆ అగస్త్యుడు నిస్సహాయుని విని, కోపముతో అతనిపేరికి వెళ్ళెను.

68

మూ సోఽర్చితవన్మునిశేష్ఠం మునినా దీప్తతేజసా, 67
తక్షషాపలకల్పేన విర్లగ్నో విరసం గతః.

ప్ర. ఆ. పః — ఆ రాక్షసుడు, మునిశేష్ఠమ్ = మునిశేష్ఠుడని అగస్త్యుని గూర్చి, అర్చితవత్ = కంఠపిత వర్ణము. దీప్తతేజసా — ప్రకాశించుచున్న తేజస్సు గల, మునినా = మునిచేత, అపలకల్పేన = అగ్నితో ఏమాని మైన, తక్షషా = నేత్రముచేత, విర్లగ్నః = కార్పించిననాటి, విరసం = పురణమును, గతః = పొందెను.

తా. ఆ రాక్షసుడు మునులలో శేష్ఠుడైన ఆ అగస్త్యునిపేరికి దుమికెను. అప్పుడు ప్రకాశించుచున్న తేజస్సు గల ఆ మహాముని అగ్నియల్యమైన నేత్రముతో కార్పివేయగా ఆ రాక్షసుడు పురణించెను. 67

మూ. తస్యా యమాశ్రమో బ్రాహ్మణ్యకవనశోరితః, 68
విప్రాశుకమృతా. యేన కర్మకం దుష్కరం కృతమ్.

ప్ర. ఆ. తటాకవనశోరితః = అస్థులచేతను పశుమలచేతను శోరించ వేయబడిన ఆయుష్ = ఈ అశ్రమము. యేన = ఏ అగస్త్యునిచేత, విప్రాశుకమృతా = బ్రాహ్మణులయందు జారిచేత, కవనం = పరి, దుష్కరమ్ = చేయ కష్టము కాని, కర్మ = కర్మ. కృతమ్ = చెయబడినదో, తస్య = అట్టి అగస్త్యుని యొక్క, బ్రాహ్మ = సోదరునియొక్క, అశ్రమః = అశ్రమము.

తా. తటాకములతోను, పశుములతోను శోరించుచున్న ఈ అశ్రమము, బ్రాహ్మణులమీద కలుచేత ఈ పియకకము కాని పని చేసిని అగస్త్యుని సోదరుని అశ్రమము. 68

మూ. ఏవం కథయమానస్య తస్య సోమైరితా ఏహ, 69
రామస్యా స్తం గతః సూర్యః సంధ్యాకాలోఽర్కవర్తత.

ప్ర. ఆ. తస్య రామస్యః = ఆ రాముడు, సోమైరితా ఏహ = లక్ష్యునితో, ఏవమ్ = ఇట్లు, కథయమానస్య = చెప్పుచుండగా, సూర్యః = సూర్యుడు, అస్తం గతః = ఆ ప్తమించెను. సంధ్యాకాలః = సంధ్యాకాలము, అర్కవర్తత = పరిచెను.

రా. రాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లు అగస్త్యుని కత చెప్పుచుండగా సూర్యుడ ప్రవీణులయి, సంధ్యాకాలము వచ్చెను. 69

మూ. ఉపాస్య వక్రిమాం సంధ్యాం సహస్రాగ్రా యథావిధి, 70
ప్రవివేకాశ్రమవరం తమృషిం సోఽత్యవారయత్.

ప్ర. ౭. సః = రాముడు, సహస్రాగ్రా = పోకడునితో కూడ, యథావిధి = యథాశాస్త్రముగా, వక్రిమామ్ = వక్రిమరిక్కుము సంబంధించిన, సంధ్యామ్ = సంధ్యను, ఉపాస్య = ఉపాసించి, అశ్రమవరమ్ = అశ్రమమును, ప్రవివేక = ప్రవేశించెను. తమః = ఆ, యషిమ్ = యషి, అత్యవారయత్ = గమస్కరించెను.

రా. లక్ష్మణునచేతులైన రాముడు సాయంసంధ్యను యథావిధిగా ఉపాసించి, ఆ అశ్రమములోనికి ప్రవేశించి, ఆ యషిక్యగునికి అనివాదనము చేసెను.

మూ. సమృక్ ప్రరిగృహరక్య మునినా లేస రాఘవః, 71
శ్మవవరాం నిశామరాం ప్రాశ్య మూలపలాని త.

ప్ర. ౮. రాఘవః = రాముడు, లేస మునినా = ఆ మునిలేత, సమృక్ = దాగుగా, ప్రరిగృహరః = ప్రరిగ్రహించబడినదానై, మూలపలాని = మూలము, వండ్లను, ప్రాశ్య = కుదించి, తమః = ఆ, నిశామ్ = లక, నిశామ్ = కాలిని, శ్మవవరత్ = విడనొచ్చెను.

రా. అగస్త్యుడతడయైన ఆ ముని రాముణ్ణి గౌరవపూర్వకముగా ప్రరిగ్రహించెను. రాముడు మూలములు, వండ్లములు కుదించి ఆ కాలి అన్ని కడనే గడపెను. 71

మూ. తస్యాం రాత్వాం వృతీతాయాం విమలే సూర్యమణ్డల, 72
త్రాతరం తమగ స్త్యస్య హ్యమన్త్రయత రాఘవః

ప్ర. ౯. తస్యాం రాత్వామ్ = ఆ రాత్రి, వృతీతాయామ్ = గడల, వగు యందగా, సూర్యమణ్డలే = సూర్యమండలము, విమలే = నిర్మల మైన దగుయందగా, రాఘవః = రాముడు, అగస్త్యస్య = అగస్త్యునియొక్క, త్రాతరమ్ = పోలకుతైన, తమః = ఆ మునిని, అమన్త్రయత = పితృని.

రా. ఆ రాత్రి గడలి మోయుట ప్రకాశించుచుండగా, రాముడు అగస్త్య
సోదరుడైన ఆ ముని అనుమతి తీసికొనెను. 72

మూ. అరిచాడయే తానం దగవన్ సుఖమద్యుషితో నిశామ్, 73
అమస్త్రయే తానం గర్వామి గురుం తే ద్రష్టుమగ్రజమ్.

ప్ర. ఆ దగవన్ = పూజ్యుడా : నిశామ్ = రాత్రిని, సుఖమ్ = సుఖముగా,
అద్యుషితః = నివసించినాను, తానమ్ = నిన్ను, అరిచాడయే = కనుస్కరించు
చున్నాను, తానమ్ = నిన్ను, అమస్త్రయోమి = చిక్కొలుపుచున్నాను, తే = నీకు,
గురుమ్ = పూజ్యుడైన, అగ్రజమ్ = నీ అన్నగారిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు,
గర్వామి = వెళ్లుచున్నాను.

రా. మహర్షి : రాత్రి నీ ఆశ్రమములో సుఖముగా నివసించివారు, నీకు
అరిచాడనము చేసి నీ అనుమతి కోరుచున్నాను. నీకు పూజ్యుడు, అన్నగారు
అయిన అగస్త్యమహర్షిని చూచుటకు వెళ్లెదను. 73

మూ. గమ్యతామితి తేనోర్త జగామ రిముసస్థనా, 74
యతోద్ధిష్ఠేన మార్గేణ పసం తర్వాదలోకయన్

ప్ర. ఆ. గమ్యతామ్ = విశేషపుగాని, అరి = అని, తేన = ఆ మునిచేత,
ఉద్ధి = పంకంబడిన, రిముసస్థనః = రాముడు, తకో = ఆ, పసమ్ = సముద్రము,
తర్వాదలోకయన్ = చూచుచు, యతోద్ధిష్ఠేన = ఉత్పాదించి, మార్గేణ = మార్గముచేత,
జగామ = వెళ్లెను

రా. "అర్హే వెట్లము" అని ఆ ముని వేయడగా రాముడు, ఆ పరమును
చూచిచు, ఉప్పు మార్గమును అనుసరించి వెళ్లెను. 74

మూ. నీవారాన్ వనసాం స్థాలాం స్తిమితాన్ పశ్చాలాన్ దవన్,
చిరినిల్వాన్ మదూశాంశ్చ చిల్వావపి త రిన్దేవాన్.

ప్ర. ఆ. నీవారాన్ = వెయరుదాన్యములను, వనసాన్ = పరిసరవృక్షములను,
తాలాన్ = తాటివెట్లను, తిమితాన్ = తినానపువెట్లను, పశ్చాలాన్ = పొగతవెట్లను,
దవాన్ = పంకతవెట్లను, చిరినిల్వాన్ = కానుగవెట్లను, మదూశాంశ్చ = అప్పు

చిట్టను, చిల్పానపి చ = మారేకుచిట్టను, చిమ్మతాన్ = తుమ్మికిచిట్టను (చదర, = చూడను.)

రా రాముడు ఆ పనమొనరు నెవరురావ్యములు, పనినప్పెక్షములు, రాచిట్ట, తినినపుట్ట, పొగకట్ట, రంజితట్ట, కామగట్ట, శివపుట్ట, మారేకుచిట్ట, తుమ్మికిచిట్ట చూడను. 75

మూ. పుష్పితాన్ పుష్పితాగ్రాదిర్లతాదిరసు వీష్టితాన్, 76
చదర రామః శతశస్త్రత కావ్రాకపాదపాన్.

పాస్తీహస్తైర్విమృదితాన్ తానరైరుపశోధితాన్, 77
మత్తైః శకునిసంప్రైశ్చ శతశశ్చ ప్రణాదితాన్.

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, పాస్తీహస్తైః = పినుగుల తొందములచేత, విమృదితాన్ = కలగకొట్టించినది, తానరైః = కోతులచేత, ఉపశోధితాన్ = ప్రణాళింపజేయబడినది, మత్తైః = మడిలచేత, శతశః = వందలకొలది, శకుని సంప్రైశ్చ = వక్షుల గుంపులచేత, ప్రణాదితాన్ = త్వనించజేయబడినది, పుష్పితాన్ = పుష్పించినది, పుష్పితాగ్రాది = పుష్పించిన అగ్రభాగములు గల, లతాః = లతలచేత, అనువేష్టితాన్ = చుట్టలవీసిపె అలుస, శతశః = వందల కొలది, కావ్రాకపాదపాన్ = అదచిట్టను, చదర, = చూడను.

రా రామునకు అర్కవ వందల కొలది పుష్పించిన అదచిట్ల వసలెను. పుష్పించిన అగ్రభాగములు గల లతలు ఆ చిట్లను చుట్టుకొని ఉండెను. వారిని పినుగులు తొందములతో మర్చించుచుండెను. వారి కొమ్మలపై కోతులు కూర్చుండెను. వందలకొలది వక్షుల గుంపులు మడిలచే ఆ చిట్లపై త్వని చేయుచుండెను. 76, 77

మూ. తతోఽబ్రవిత్సమీవత్తం రామో రాతీవలోరసః, 78
పుష్పతతోఽనుగతం వీరం లక్ష్మణం లక్ష్మీవర్ధనమ్

ప్ర. ఆ. తతః = అటుపిమ్మట, రాతీవలోరసః = పర్వముల వంటి శ్రేతములు గల, రామః = రాముడు, పుష్పతః = చెరుకజే, అనుగతమ్ = అనుచరించి వచ్చుచున్న, వీరమ్ = వీరుడైన, లక్ష్మీవర్ధనమ్ = లక్ష్మిని పృర్తి పొందించు,

సమీపశక్తి - సమీపమునందున్న, లక్ష్మణుడు = లక్ష్మణుని గూర్చి, అల్పవిక = పరితెను.

తా. పిమ్మట వర్షముల వంటి శైతములు గల రాముడు, తన సమీపశక్తి పశువు సమీపమునందున్న, వీరుడు, లక్ష్మణుని వృద్ధిపొందించుటకు అయిన లక్ష్మణునితో జట్టు పరితెను. 78

మూ. స్నిగ్ధవృక్షా యథా వృక్షా యథా జ్వాలా మృగర్పితాః, 79
అశ్రమో నారీయాదస్తో మహాధేర్వాచితాత్మనః.

ప్ర. అ. వృక్షా = వృక్షములు, యథా = ఎట్లు, స్నిగ్ధవృక్షాః = సున్నిని అకులు గలవో, మృగర్పితాః = మృగములు, వృక్షా, యథా = ఎట్లు, జ్వాలాః = ఓర్పుతో ఉన్నవో, కీనిని వర్ణి, చాచితాత్మనః = పవిత్రముచేసికొనబడిన మనస్సు గల, మహాధేః = మహాధీమంతు, అశ్రమః = అశ్రమము, నారీయాదస్తః = సమీపమునందే ఉను. 79.

తా. ఇక్కడ చెట్ల అకులు చక్కగా నిగనిగ తాడుతున్నవి మృగములు వృక్షాలు కూడ పరస్పర స్నేహభావముతో ఉన్నవి. కీనిని వర్ణి పరిశుద్ధ మైన మనస్సుగల అగస్త్యమహాముని అశ్రమము దగ్గరనే ఉన్న తన బోతుడున్నది.

మూ. అగస్త్య ఇరి విఖ్యాతో లోకే స్యేనైవ కర్మణా, 80
అశ్రమో దృశ్యతే తస్య పరిత్రాస్త్రకమాపహః.

ప్ర. అ. స్యేన = తన పరిపరితమైన, కర్మణైవ = పర్యవేతనే, లోకే = లోకమునందు, అగస్త్యః ఇరి = అగస్త్యు డని (అగమము అనగా పర్యవేతమును నిలిపినరాదు అని), విఖ్యాతః = ఏమని ప్రసిద్ధుడో, తస్య = ఆ మునిమొక్క పరిత్రాస్త్రకమాపహః = అరిసినవారి అరిపటము తొంగించు, అశ్రమః = అశ్రమము, దృశ్యతే = చూపించుచున్నది.

తా. పరిపరితమైన పరి పరమములతో అపరిపరిత అను పరిపరిత ఏ మహాముని లోకములో "అగస్త్యుడు" అని ప్రసిద్ధి గాంచినాడో అట్టి మహాముని అశ్రమము, అరిగో, కనబడుచున్నది. ఇది అరిసినవారి అరిపటము తొంగించును.

మూ. ప్రాజ్ఞానామాకులవనస్పీరమాలాపరిష్కృతిః, 81
ప్రశాంతమృగయాభక్త్య నానాకమనినాదితః.

ప్ర. ౮ ప్రాజ్ఞానామాకులవనః = అధికమైన పొగలేరి వ్యాకులమైన
పండు గలది, సీరమాలాపరిష్కృతిః = నారసిరల వంత్రినే అలంకరించుచున్నది,
ప్రశాంతమృగయాభక్త్య = ప్రశాంతముగా ఉన్న మృగముల గుంపులు గలది,
నానాకమనినాదితః = అనేకవిధములైన వస్తులచేత కల్పించువలయుచున్నది అయిన
(అశ్రమము కనఁబడుచున్నది)

తా. ఈ అశ్రమమునకు తగ్గర నున్న వనియు అధికమైన భావముచేత
వ్యాకులముగా ఉన్నది. నారసిరల వంత్తులచేత అలంకరించినట్లున్నది. అక్కడ
ఉన్న మృగముల గుంపులు ప్రశాంతముగా ఉన్నవి. అనేకవస్తులు ద్వని చేయు
చున్నవి. 81

మూ. తస్యేదిమాశ్రమపంచః ప్రధానార్థస్య రాక్షసైః, 82
దిగియం పక్షిణా రాసార్థ్యకృతే శోభతుశ్చరే.

ప్ర. ౪ యస్య = ఎవనియొక్క, ప్రధానార్థ = ప్రధానమువలన,
రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, ఇయమ్ = ఈ, పక్షిణా దిక్ = పక్షినిదిక్కు, రాసార్థ =
రథమువలన, ద్వికృతే = చూడఁబడుచున్నచో, శోభతుశ్చరే = అగుచుండునటులు
లేచో, తస్య = అట్టి అగస్త్యునియొక్క, అశ్రమపంచమ్ = అశ్రమస్థానము, ఇదమ్ =
ఇదే.

తా. ౭ అగస్త్యునిమాస్తి ప్రధానములు. రాక్షసులు ౪. పక్షినిదిక్కు
త్రైపు భయవతులు చూచుచుండుచో, ఇప్పుడ నివసించుట. నాహసించుచో అట్టి
అగస్త్య మహామూర్తి అశ్రమము ఇదే. 82

మూ. యదా ప్రత్యతి బ్రాహ్మణా దిగియం పుణ్యకర్మణా, 83
తదా ప్రత్యతి నిర్వైరాః ప్రశాంతా రజసిరరాః

ప్ర. ౪ యదా ప్రత్యతి = ఎప్పుడు మొదలుకొని, పుణ్యకర్మణా =
పుణ్యమైన కర్మలు గల ఈ అగస్త్యునిచేత, ఇయం దిక్ = ఈ దిక్కు, బ్రాహ్మ

అశ్రమించబడినదో, రథా వ్రత్యురీ = అది మొదలు, రథవీరవా = రాక్షసులు,
నిర్మలరా = వైరము లేనివారై, ప్రణామ = కాంతముగా ఉన్నాడు

రా వుద్వాహ్నుత్తవ ఈ అగస్త్యముని నివసించుచున్నప్పటినుండి ఈ దక్షిణ
దిగ్దేశమునం దున్న రాక్షసులు వైరము పెంచి ప్రణాంతముగా ఉన్నారు. 83

మూ. నామ్నా వేయం భగవతో రక్షితా ద్వికృతక్షితా, 84
వ్రథితా త్రిపు లోకేషు దుర్బర్తా హూరకర్మణి:

వ. 8. వ్రతక్షితా = రాం సామర్థ్యము గల, అయమ్ = ఈ, ద్విక్షితా
దిక్ = దక్షిణదిక్కు, భగవతః = పూజ్యుడైన ఈ అగస్త్యమహర్షియొక్క,
నామ్నా = పేరుతో, త్రిపు = మూడు, లోకేషు = లోకములందు, వ్రథితా =
వ్రసిద్ధమైనవై హూరకర్మణి = హూరమైన కర్మ కలవాడవై, దుర్బర్తా =
ఎదిరించే శక్త్యము కానిది అయి ఉన్నది

రా. మంచి సామర్థ్యము గల ఈ దక్షిణ దిక్కు, పూజ్యుడైన ఈ అగస్త్య,
మహాముని పేరుతో మూడు లోకములలోన వ్రసిద్ధి పొంది, హూరకర్మ కల
దివ శక్త్యముకాదుండ ఉన్నది. 84

మూ. మార్గం నిరోధ్యం నిరతో భాస్కరస్సారతోత్తమః 85
నిరేకం పాంశుస్యస్య విన్యతైలో న వర్తతే,
అయం దీర్ఘాయుషస్తస్య లోకే విశ్రుతకర్మణః, 86
అగస్త్యస్సాశ్రమః శ్రీమోవిద్విరజజ్జేవితః.

ప్ర. 8 శ్రీహరి = శోక కంది, నిరతోభాసేవితః = విజయించుచున్న
అనులకి సేవించబడినది అయిన, అయమ్ = ఈ అశ్రమము, భాస్కరస్య =
మూర్త్యునియొక్క, మార్గమ్ = మార్గమును, నిరోధ్యమ్ = అడ్డుకొనుటకు, నిరతః
= ఆసక్తి గల, అచలోత్తమః = వర్తతములలో ఉత్తమ అయిన, ద్విష్టః =
వివర్ణ కర్మకము, యస్య = ఎవనియొక్క, నిరేకమ్ = ఇల్లము, పాంశుః =
పాలించుచు, ని వర్తతే = వృద్ధి పొందులలేదో, తస్య = అట్టి, లోకే = లోకము
నందు, విశ్రుతకర్మణః = ప్రసిద్ధమైన వసులు కలవాడు, దీర్ఘాయుషః = దీర్ఘ
యుద్ధాయుషుడు అయిన, అగస్త్యస్య = అగస్త్యుని యొక్క, అశ్రమః =
అశ్రమము.

తా. గోదాయుక్తము, పెనయవంతులైన జనుల వివాహస్థానము అయిన ఈ అశ్రవము లోకములో ప్రసిద్ధమైన వసులు యైనవారు, దీర్ఘాయుధ్వాలు వంతులు అయిన అగస్త్యమహాముని అశ్రవము. ఈ మహాముని అర్జును పోలించుచున్న, సూర్యుని మార్గమును అడ్డుకొనుటకై విరుగుటకు ప్రారంభించిన పర్వత శ్రేష్ఠమైన విదర్భము పెడగడుండా అగిహోయవది. 85, 86

మూ. ఏష లోకార్చితః సాదుర్భూత నిత్యరతః నలామ్, 87
అస్మాకలిగతానేష శ్రేయసా యోజయిష్యతి.

ప్ర. అ. లోకార్చితః = లోకముండేత ఘాతించిరినవాడు, సాదుః = సత్పురుషుడు అయిన, ఏషః = ఈ మహాముని, నలామ్ = సత్పురుషులయొక్క, హితే = హితమువందు, నిత్యరతః = నిత్యము అన క్తి కలవాడు, ఏషః = ఇతడు, అలిగతాన్ = దగ్గరకు చేరిన, అస్మాన్ = మనము, శ్రేయసా = శ్రేయస్సుతో యోజయిష్యతి = కూర్చుండు.

తా. ఈ అగస్త్యమహాముని అనునది ఘాతించబడినవాడు, సత్పురుషుడు. సత్పురుషులకు హితము చేయుటయందు అన క్తి కలవాడు. మనము జయన పద్ధతు వెళ్ళినప్పుడు మనకు శ్రేయస్సు కలిగించగలడు. 87

మూ. ఆరాదియిష్యామ్యుతాహమగస్త్యం తం మహామునిమ్, 88
శేషం త వనవాసస్య సౌమ్య వర్ణామ్యహం ప్రబో.

ప్ర. అ. ఏలో = సమర్థుగా, వర్ణ = వర్ణా, అహమ్ = నేను, అశ్ర = ఇక్కరి, తమ్ = ఆ, మహామునిమ్ = మహామునియైన, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుడై, ఆరాదియిష్యామి = సేవించెదను, వనవాసస్య = వనవాసముయొక్క, శేషమ్ = మిగిలిన భాగమును, అహమ్ = నేను, వర్ణామి = ఇక్కడ నివసించెదను

తా. సమర్థుడనైన నీ లక్షణము మీ మహామునియైన అగస్త్యుని సేవించుచు మిగిలిన వనవాసశాంకమును ఇక్కడనే గడ పెదను. 88

మూ. ఆత్ర దేవా నగన్ధర్వాః పితృశ్చ పరమర్షయః, 89
అగస్త్యం నియతాహారం నతతం పర్యుపాసతే.

ప్ర. ఆ సగన్ధవ్యాః = గంధర్వులతో కూడిన, దేవాః = దేవతలు, సిద్ధాశ్రయః=సిద్ధులు, పరమర్షయః=గొప్ప యుష్కర్షణలు, అత్ర = ఇక్కడ, నియతాహారమ్ = నియతమైన, (నియమబద్ధమైన) ఆహారము గల, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుణ్ణి, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, వర్షుపాపతే = వీరించుచుండును

ఈ దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు ఈ అశ్రమమునకు వచ్చి, నియమానుసారము ఆహారము రుచించు ఈ అగస్త్యమహామునిని సేవించుచుండును.

88

మూ. వాత్ర తేవేన్మృషాచారి హ్రో వా యది వా १४, 89
స్వకంసః కామవృత్తౌ వా మునిరేష తథాపిదః.

ప్ర. ఆ. మృషాచారి = అసత్యము పలుకువాడు కాని, హ్రో వా = బ్రూకుడు గాని, యది వా = లేక, १४ః = పంఠము, స్వకంసః = మానవులచే వీరించువాడు గాని, కామవృత్తౌ వా = స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించువాడు గాని, అత్ర = ఈ అశ్రమమునందు, త తేవేత్ = వీరింక, ఏషః మునిః = ఈ ముని, తథాపిదః = అర్థివాడు.

ఈ అసత్యము పలికేవాడు కాని, బ్రూకుడు కాని, పంఠము గాని, మానవులను హంసించేవాడు కాని, స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించేవాడు గాని ఈ అశ్రమములో వీరింకకలదు. ఈ మహాముని ప్రలాపము అలాంటిది.

90

మూ. అత్ర దేవాశ్చ యజ్ఞాశ్చ వాగాశ్చ పరగైః సహ, 91
వసన్తి నియతాహారా తర్మమారాదయిష్టనః.

ప్ర. ఆ. దేవాశ్చ = దేవతలు, యజ్ఞాశ్చ = యజ్ఞులు, పరగైశ్చ సహ = పక్షులతో కూడ వాగాశ్చ = గాలులు, నియతాహారాః = నియమితమైన ఆహారము కలవారి, తర్మమ్ = తర్మమును, ఆరాధయిష్టనః = ఆరాధించువారి, అత్ర = ఈ అశ్రమమునందు, వసన్తి = నివసించుచుండును.

ఈ దేవతలు, యజ్ఞులు, గాలులు, పక్షులు కూడ నియమిష్ఠార్థకముగ, ఆహారమును రుచించును, (ఇంద్రియార్థములను అనుభవించును) తర్మారాధన తత్పరులై నివసించుచుండును.

91

మూ. అశ్ర సద్ధా మహాత్మానో విమాతైః సూర్యసంనితైః. 92
త్యక్తదేహో వస్త్రేభ్యో హైః స్వర్ణాణాః పరమర్థయః.

[ప్ర. అ. మహాత్మానః = మహాత్ములైన, పరమర్థయః = మహర్షులు, అశ్ర = ఈ అశ్రమమునందు, సద్ధా = తపస్విత్వైరి, త్యక్తదేహాః = వియవలకిని చేహములు పెట్టారై, వస్త్రైః = మాతనములైన, తేహైః = చేహములతో, సూర్య సంనితైః = సూర్యునితో సమానములైన, విమాతైః = విమానములచేత, స్వర్ణాణాః = స్వర్ణమునకు వెళ్ళినారు.

తా. మహాత్ములైన మహర్షులు ఈ అశ్రమములో తపస్విత్వైరి సంపాదించు కొని, తమ పాశ్చిమచేహములు విరచి మాతనములైన చేహములు తరించి సూర్యుడు వలె ప్రకాశించుచున్న విమానము లెక్కి స్వర్ణమునకు వెళ్ళిరి. 92

మూ. యక్షర్తమమరత్వం త రాజ్యాని వివిదాని త, 93
అశ్ర జేహా ప్రయచ్ఛన్తి తూరై రారాధితాః కుతైః.

[ప్ర. అ. కుతైః = పుత్రాత్ములైన, తూరైః = ప్రాణంతేత, అశ్ర = ఈ అశ్రమమునందు, అరాధితాః = అరాధించలకిన, జేహా = చేపతలు, యక్షర్తమ = యక్షర్తమును, అమరత్వం త = తేవత్వమును, వివిదాని = అనేక విధములైన, రాజ్యాని త = రాజ్యములను, ప్రయచ్ఛన్తి = ఇచ్చుచుండురు.

తా. పుత్రాత్ములైన ఈ అశ్రమములో నివసించేరారు చేపతలను అరాధించినచో వారి చేపతలు యక్షర్తమును, తేవత్వమును, అనేకవిధములైన రాజ్యములను ప్రసాదించుచుండురు. 93

మూ. అగరాః స్మృక్రమపదం సౌమికైః ప్రవిక్రగతః, 94
నివేదయేహ మాం ప్రాప్తమృషయే సీతయా సహ.

అర్హార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికాండే అరణ్యకాండే
ఏకాదశః సర్గః.

[ప్ర. అ. సౌమికౌ = లక్ష్మణా ఆగ్రమపదమ = ఆగ్రమస్థానమును గూర్చి, అగరాః స్మృ = వర్చియము. అగ్రతః = ముందు, మృష = ఏకే

శంకుము . మామ = పన్ను, పీఠయా పహ = సీతతో కూడ, ఇహ = ఇక్కడికి
ప్రాప్తమై = వచ్చినూచిననీగా, యువయే = అగస్త్యమహర్షికి, నివేదయ =
తెలుపుము.

రా. లక్ష్మణా! అశ్రమము వేరనాము. నిష్ఠ ముందు తగ్గివేళించి, వీరు
సీతా వచ్చినా మని అగస్త్యమహర్షికి తెలుపుము. 94

'దాదావం దివి'అను శ్రీమద్రామాయణాల్లభ్యాభ్యాసమునందు అగస్త్యుడందలి
వరకొండవ నల్ల సేమా వ్రము.

అథ ద్వారకః పథః

[నీలారామలక్ష్మణులు అగస్త్యశ్రమములో ప్రవేశించుట,
అగస్త్యుడు వారిని గౌరవించుట. రాముడు దివ్యాస్త్రము తిప్పుట].

మూ. న ప్రతిశ్యాశ్రమపరం లక్ష్మణో రామవాసుజః,
అగస్త్యశిష్యమాసార్థ్య వాక్యమేరదుతార హ. 1

ప్ర. అ. రామవాసుజః = రాముని తమ్ముడైన, సః లక్ష్మణః = ఆ లక్ష్మణుడు, ఆ శ్రమపరమే = అశ్రమమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, అగస్త్యశిష్యమ్ = అగస్త్యుని శిష్యుని, ఆసార్థ్య = సమీపించి. ఏతత్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును ఉతార హ = వరిగెను.

తా. రాముని తమ్ముడు, లక్ష్మణుడు అశ్రమములో ప్రవేశించి, అగస్త్య పురోముని శిష్యుని వద్దకు వెళ్ళి జల్లు వరిగెను. 1

మూ. రాజా దళరథో నామ త్యేవ్యస్తస్య సుతో అలీ,
రామః ప్రాసో మునిం ద్రష్టుం తార్కయా నహ నీరయా,

ప్ర. అ. దళరథో నామ = దళరథు డను పేరు గల, రాజా = రాజు కంటెను తస్య = ఆ దళరథుని యొక్క, త్యేష్ఠః సుతః = త్యేష్ఠకుమారుడు, అలీ = అలకాలి అయిన, రామః = రాముడు, తార్కయా = తార్క అయిన, నీరయా నహ = నీరతో కూడ, మునిమ్ = అగస్త్యమహామునిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, ప్రాప్యః = వచ్చినాడు.

తా. దళరథమనారాజ పెద్ద కుమారుడు, మహాలకాలి అయిన రాముడు, తార్క యైన నీరతో, అగస్త్యమహామునిని చూచుటకై వచ్చినాడు. 2

మూ. లక్ష్మణో నామ తస్మాహం భ్రాతా వ్యవరతో హతః,
అనుకూలకృ తక్షకృ యది తే శ్రోతమాగతః. 3

ప్ర. అ అహం తు ॥ వేస్తేతే, తస్య = ఆ రామునియొక్క, అవరణ = వెనుక పుట్టిన, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణుడను పేరు గల, బ్రాతా = సోదరుడను, హతః = హతుడను, అనుకూల్య = అనుకూలముగా ఉండువాడను, తర్క్య = తర్కుడను, తే = సియొక్క, శ్రోతమ్ = యిది, అగతౌ యది-హంది ఉండవచ్చును

తా. నేను ఆ రాముని తమ్ముడ నైఁ లక్ష్మణుడను, అతని హతము కోరువాడను, సర్వదా అతనికి అనుకూలముగా ప్రవర్తించు తర్కుడను, నీవు దని యుండవచ్చును. 3

మూ. తే వయం వనమయ్యగం ప్రవిష్టాః పర్యణాసనాత్,
ద్రవ్యుచిత్వామహే నశ్యే తగపస్తం నివేద్యతామ్. 4

ప్ర. అ. తే వయమ్ = ఇద్దీ మేము, పర్యణాసనాత్ = తండ్రి ఆజ్ఞవంస, అయ్యగమ్ = రాం తయంతరమైన, వసిమ్ = వసమును, ప్రవిష్టాః = ప్రవేశించి యాము సశ్యే = మేమిందరము, తగపస్తం = అగ స్త్యుచిహముని, ద్రవ్యమ్ = యాదుటను, చిత్వామహే = కోరుచున్నాము, నివేద్యతామ్ = అయినను తెలుపటముగాక.

తా. మేము తండ్రిగారి ఆజ్ఞలర దాం తయంతరమైన అరణ్యములోనికి ప్రవేశించితిమి. మే మిందరము అగ స్త్యుచిహముని తర్కనము చేయ గోరుచున్నాము. అయినను తెలుపుము. 4

మూ. తస్య తర్కవసం శ్రుత్వా లక్ష్మణస్య తపోదనః,
తతేన్యత్కాగ్నిశరణం ప్రవివేక నివేదితుమ్ 5

ప్ర. అ తపోదనః = అగ స్త్యుచిహమైన ఆ ముని, తస్య లక్ష్మణస్య = ఆ లక్ష్మణుని యొక్క, తత్ వరమమ్ = ఆ మారును, శ్రుత్వా = విని, తతేరి-అట్లే చెప్పెదను అని, తత్కా-వరికి, నివేదితుమ్ = తెలుపుటను, అగ్నిశరణమ్ = అగ్నిగృహమును, ప్రవివేక = ప్రవేశించును.

తా. లక్ష్మణుని మారులు విని ఆ అగ స్త్యుచిహము "అట్లే చెప్పెదను"అని వరికి రాముని రాకు అగస్టువకు తెలుపుటకై అగ్నిగృహములోనికి వెళ్లెను. 5

మూ. స ప్రవిశ్య మున్నిశేఘ్రం తవసా ద్మృష్యుర్విరృణమ్,
కృతాశ్చలిరువాచేదం రామాగమనమన్తసా. 6
యతోత్తం లక్ష్మణేనైవ శిష్యోఽగస్త్యస్య సంమతః.

ప్ర. అ. అగస్త్యస్య = అగస్త్యునకు, సంమతః = ఇష్టతన, శిష్యః = శిష్యుడన, సః = ఆ ముని, అన్తసా = క్రిమముగా, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, కృతాశ్చలిః = కచ్చిలకన రోసిరి కలవాడై, లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, యతోక్తమేవ = ఎట్లు చెప్పబడినతో ఆ విధముగా, తవసా = తవస్సుచేత, ద్మృష్యుర్విరృణమ్ = ఎదిరించి కక్కము కాని, మున్నిశేఘ్రమ్ = మున్నిశేఘ్రుని గూర్చి, రామాగమనమ్ = రాముని రాకను గూర్చి, అదమ్ = ఈ వాక్యమును, ఉవాచ = పలికినా.

రా. అగస్త్యుని ప్రయశిష్టుడైన ఆ ముని క్రిమముగా అగ్నిగృహములో ప్రవేశించి అంతరి పుడించి, ఎవ్వరిచేత ఎదిరించ కక్కము కాని రహోంఘ్రము గల ఆ మున్నిశేఘ్రునితో, లక్ష్మణుడు చెప్పిన విధముగా, రాముని రాకను గూర్చి ఇట్లు పలికినా.

మూ. పుత్రౌ దశరథస్యేషా రామో లక్ష్మణ ఏవ త,
ప్రవిష్టాచాశ్రమవదం సీతయా సహ భార్యయా. 7

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, లక్ష్మణ ఏవ త = లక్ష్మణుడు అను, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, ఉవా = ఈ, పుత్రౌ = పుత్రులు, భార్యయా = రాముని భార్యయైన, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, అశ్రమవదమ్ = అశ్రమమును, ప్రవిష్టాః = ప్రవేశించినారు.

రా. దశరథుని పుత్రులైన ఈ రామలక్ష్మణులు, సీతతో కూడ అశ్రమమునకు వచ్చి ఉన్నారు.

మూ. ద్రష్టుం తవ స్తమాయాత్ శుశ్రూషార్థమరిందమౌ,
యద్రాన వరం త ద్వమాశ్లాపయతుమర్హసి. 8

ప్ర. అ. అరిందమౌ = శ్రమపంహరకులైన ఆ రామలక్ష్మణులు, తవ స్తమ్ = నిన్ను, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, శుశ్రూషార్థమ్ = నిన్ను సేవించుటకు, అయాత్ = వచ్చినారు. ఇతః = ఈ విషయమునందు, యత్ = ఏది, అనిన

రమే = పంపినే నేయ దగినదో, తత్ = తానిని, త్వమే = నీవు, అజ్ఞావయతుమ్ = అజ్ఞాపించుటకు, అర్హసి = తగి యున్నావు.

రా. శత్రుసంహారకు లైన ఆ రామలక్ష్మణులు నీ దత్తపముకొరకు, నీ సేవకొరకు వచ్చి ఉన్నారు. ఇప్పుడేమి నేయవలెనో అజ్ఞాపించుము 8

మూ. తతః కిష్కాయపశుర్య ప్రాప్తం రామం సలక్ష్మణమ్, 9
తైరేహిం చ మహాభాగామితం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. ఆ. తతః = అటుపిమ్మట, కిష్కాయ్ = కిష్కయినుండి, సలక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణునితో కూడిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, ప్రాప్తమ్ = వచ్చినవానినిగా, ఉపశ్రుత్య = విని, మహాభాగామే = మహాభాగ్యవంతురాలైన, తైరేహిం త = నీరను కూడ వచ్చిన వానినిగా విని, అతం వచనమ్ = ఈ వచనమును, అబ్రవీత్ = వరికెను

రా. అగస్త్యుడు లక్ష్మణునిమీకులైన రాముడు, మహాభాగ్యవంతురాలైన నీర వచ్చినా తని కిష్కయినుండి విని, అట్లు వరికెను. 9

మూ. దిష్ట్యా రామశ్చిరస్యార్థ్య ద్రష్టం మాం సముపాగతః, 10
మనసా వాత్సరం హ్యస్య మయా హ్యోగమనం ప్రతి.

ప్ర. ఆ. దిష్ట్యా = తాగ్యవశమువేత, రామః = రాముడు, దిరస్య = దీర కాలమునకు, మామ్ = నన్ను, ద్రష్టమ్ = చూచుటకు, అద్యః = ఇప్పుడు, సముపాగతః = వచ్చినాడు. అస్య = ఈతనియొక్క, అగమనం ప్రతి = అగమనమును గూర్చి, మయా = నాచేత, మనసా = మనస్సుచేత, వాత్సరం హి = కోరందినికి కదా.

రా. అర్చిష్టవశముచేత రాముడు ఇంత కాలమునకు నన్ను చూచుటకై నేడు వచ్చినాడు అతడు వచ్చిన తాగుండు నవి నేను కూడ మనస్సులో అను కొనుచున్నాను. 10

మూ. గమ్యరాం సత్కృతో రామః సభార్యః సహలక్ష్మణః, 11
ప్రవేశ్యరాం సమీపం మే కిం చాపౌ వ ప్రవేశికః.

ప్ర. అ. గమ్యతామ్ = వెళ్ళదవుగాక. సహార్యః = తార్యతో కూడిన, సహలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడిన, రామః = రాముడు, వత్సభః = అరణ్యకాండపదాంతే, యే = నాయొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును, ప్రవేశ్యరామ్ = ప్రవేశపెట్టబడుగాక, అసౌ = ఇతడు, కిమ్ = ఎందువలన, సప్రవేశకః = ప్రవేశపెట్టబడలేడు :

రా. వెంటనే వెళ్ళి తార్యతోను, లక్ష్మణునితోను కలిసి వచ్చిన ఆ రాముణ్ణి గౌరవించి, నా దగ్గరకు తీసికొని రమ్ము. నాకు తెలువకుండాగనె ఎందుకు తీసికొని రాలేదు :

11

మూ. ఏవముక్తస్తు మునినా తర్కజ్ఞేన మహాత్మనా, 12
అధిరాత్మా అచీర్విష్యస్తథేతి నియరాజ్ఞారిః.

ప్ర. అ. తర్కజ్ఞేన = తర్కములు తెలిసినవాడు, మహాత్మనా = మహాత్ముడూ అయిన, మునినా = మునివేర, ఏవమ్ = అట్లు, ఉక్తః = వలకలడిసి, శిష్యః = శిష్యుడు, నియరాజ్ఞారిః = కట్టబడిన తోసిలి కంటానై, అధిరాత్మః = గమ్యస్థిరిండి, కథేతి = అట్లే చేసెదను అని, అచీర్ = పరిగెను.

రా. ఆ శిష్యుడు తర్కములు తెలిసినవాడు, మహాత్ముడు అయిన అగస్త్య మహాముని మాటలు విని, అంతరి పురించి, "అట్లే చేసెదను" అని పరిగెను. 12

మూ. తతో నిష్క్రమ్య సంశ్రాంతః శిష్యో లక్ష్మణమచీర్క. 13
త్వాసౌ రామో మునిం ద్రష్టుమేరు ప్రవిశతు స్వయమ్.

ప్ర. అ. తతో = అటు పిమ్మట, శిష్యః = శిష్యుడు, సంశ్రాంతః = తొందర పడుచున్నవాడై, నిష్క్రమ్య = తైలకు వెళ్ళి, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అచీర్క = పరిగెను. అసౌ = ఈ, రామః = రాముడు, క్వ = ఎక్కడ ఉన్నాడు : మునిమ్ = మునిని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, ఏతు = వచ్చుగాక. స్వయమ్ = స్వయముగనే, ప్రవిశతు = ప్రవేశించుగాక.

రా. పిమ్మట శిష్యుడు తొందరగా తైలకు వచ్చి లక్ష్మణునితో అట్లు పరిగెను "రాము ఇక్కడ ఉన్నాడు! మునిని చూచుటకు అరణ్య తోనికి వెళ్ళ వచ్చును; ఇతరుల అనుమతి అవసరము లేదు". 13

మూ. తతో గత్యాక్రమద్వారం శిష్యుణ సహ లక్ష్మణః, 14
దర్శయామాస కాకుత్స్థం సీతాం త జనకాత్మజమ్.

ప్ర. అ. తతో = అటు పిమ్మట, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, శిష్యుణ సహ = శిష్యునితో కూడ, అక్రమద్వారమ్ = అక్రమద్వారమును గూర్చి, గత్యా = వెళ్ళి, కాకుత్స్థమ్ = రాముణ్ణి, జనకాత్మజమ్ = జనకుని కుమారుడైన, సీతాం త = సీతను, దర్శయామాస = చూపించెను.

తా. పిమ్మట లక్ష్మణుడు, శిష్యునితో కలిసి అక్రమద్వారము వద్దకు వెళ్ళి జక్కడ ఉన్న రాముణ్ణి, జనకరాజపుత్రియైన సీతను చూపెను. 14

మూ. తం శిష్యః ప్రశ్నతో వాక్యమగ స్త్యవతసం బ్రువన్,
ప్రావేశయద్యదాన్యాయం సత్కారార్హం సునత్కృతమ్.

ప్ర. అ. శిష్యః = శిష్యుడు, ప్రశ్నతో = ప్రశ్నయవంతుడై, అగ స్త్యవతిపిమ్ = అగస్త్యుని వరసమునుగా, వాక్యమ్ = వాక్యమును, బ్రువన్ = వలయును, సత్కారార్హమ్ = సత్కరింతురగు తగిన, సునత్కృతమ్ = వాగుగా సత్కరించబడిన, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, యదాన్యాయమ్ = వాఁడాయనసారముగా, ప్రావేశయత్ = ప్రవేశపెట్టెను.

తా. ఆ శిష్యుడు నివసయముగా, అగస్త్యుడు చెప్పిన మాటలు విని, గౌరవములకు తగిన ఆ రాముణ్ణి, వాగుగా సత్కరించి, వాఁడాయనసారముగా అక్రమములోనికి ప్రవేశపెట్టెను. 15

మూ. ప్రవిశే తతో రామః సీతయా నహలక్ష్మణః, 16
ప్రణ వ్రహరిణాశీర్ణమృగమం హ్యవలోకయన్.

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, రామః = రాముడు, సీతయా = సీతతో, సహలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడినవాడై, ప్రణ వ్రహరిణాశీర్ణమ్ = గంఠమైన లెళ్లతో నిండిన, అృగమ్ = అృగమును, అవలోకయన్ = చూచుచు, ప్రవిశే = ప్రవేశించెను.

- మూ. స త్తత బ్రహ్మణః స్థానమగ్నేః స్థానం తత్తైవ చ 17
 విష్ణోః స్థానం తత్తేవ్రస్య స్థానం తైవ వివస్వతః,
 శోమస్థానం తగస్థానం స్థానం తాదేవమేవ చ, 18
 వాతుర్విరాటుః స్థానే చ వాయోః స్థానం తత్తైవ చ,
 నాగరాజస్య చ స్థానమనన్తస్య మహాత్మనః, 19
 స్థానం తత్తైవ గాయత్రియా వసూనాం స్థానమేవ చ,
 స్థానం చ పాశహన్తస్య వరుణస్య మహాత్మనః, 20
 వార్తికేయస్య చ స్థానం తర్మస్థానం చ పశ్యతి.

ప్ర. ౪. ౧: = ౪ రామరు, త్తత = ౪ అగ్రమమునందు, బ్రహ్మణః =
 బ్రహ్మయొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును, తత్తైవ చ = మరియు, అగ్నేః = అగ్ని
 యొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును, విష్ణోః = విష్ణువుయొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును,
 తతా = మరియు, ఇన్ద్రస్య = ఇంద్రునియొక్క స్థానమును, వివస్వతః = నూర్పుని
 యొక్క, స్థానం తైవ = స్థానమును, శోమస్థానమ్ = శోమని స్థానమును, తగ
 స్థానమ్ = తగని స్థానమును, తాదేవమ్ = తుదేవుని సంబంధమైన, స్థానమేవ చ
 = స్థానమును, వాయోః = వాయొయొక్క, విరాటుః = విరాతయొక్క, స్థానే చ =
 స్థానములను, తత్తైవ చ = మరియు, వాయోః = వాయువుయొక్క, స్థానమ్ =
 స్థానమును, నాగరాజస్య = నాగరాజైన, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, అనన్తస్య
 = అనంతునియొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును, తత్తైవ = మరియు, గాయత్రియా =
 గాయత్రియొక్క, స్థానమ్ = స్థానమును, వసూనామ్ = వసువులయొక్క, స్థాన
 మేవ చ = స్థానమును, పాశహన్తస్య = పాశము హన్తమునందు గల, మహాత్మనః
 = మహాత్ముడైన, వరుణస్య = వరుణునియొక్క, స్థానం చ = స్థానమును, వార్తి
 కేయస్య = పరూరస్వామియొక్క, స్థానం చ = స్థానమును, తర్మస్థానం చ =
 యిమధర్మరాజయొక్క స్థానము, పశ్యతి = చూచును.

రామరు ౪ అగ్రమమునందు, బ్రహ్మ, అగ్ని, విష్ణువు, ఇంద్రుడు, వివ
 స్వరుడు, శోమరు, తగరు, తుదేవుడు, వాయు, విరాత, వాయువు, నాగరాజా
 మహాత్ముడు అనన్త అదితీమడు, గాయత్రి, వసువులు, పాశములు హన్తమునందు

గల పుత్రాత్మ్యమైన వరుణుడు, కుమారస్వామి, యమధర్మరాజు - ఏది స్థానిమలను చూడకు వెళ్లెను.

ఏ. రామాయణంలో నాల్గవ అగ్రితరచ్యుత. శరణంగ. సుదీర్ఘాదిమునుల ఆశ్రమాంశు వర్ణించినాడు కాని ఇక్కడ వర్ణించినట్లుగా ఆ యా దేవతల స్థానాలు ఉన్నట్లు వర్ణించలేదు. ఈ పుర్ణంలో కూడా, అనేకశరణగుట్టాంలో వలసే, నాల్గవ పూర్వయాన్ని విశదీకరిస్తూ గోవిందరాజులు ఇవన్నీ అగస్త్యుడు పూజించే అయా దేవతలను స్థానించిన స్థానా లని చాటావింది శివుడు పూజావస్తువు గాన అరసి స్థానం చెప్పలే దనీ, కొందరు ఇప్పుడు శివుడే పూజిస్తున్నా రంటే అందుకు వారి రామన కాస్త్రాంపీద సమ్మకమే కారణ మనీ ప్రతిపాదించాడు. "అత్ర పూజ్యై వతేషు దుద్రస్యానుపారాధాత్ అపూజ్యత్వముక్తమ్. అదనా కైశ్చిత్ పూజ్య మానతా తు రామన కాస్త్రామతోదేవేన తోర్కన్" (గోవిందరాజాద్వాది).
 అవ్యయ్యదీక్షితులు శ్రీరామాయణ శాస్త్రర్యాసారసంగ్రహస్తోత్రంలో ఈ మట్లాన్నే నిశ్చేక్షిస్తూ - "అగస్త్యాశ్రమంలోని! ప్రవేశించే అప్పుడు రాముడు లక్ష్మణునితో సకలదేవతలు ఈ అగస్త్యుని అరాధిస్తూ ఉంటా రనీ చెప్పి ఉన్నాడు. ఇక్కడ చెప్పిన దేవతాస్థానాలు అగస్త్యుడే ఉపాసించడంకోసం వచ్చే దేవతలు ఏర్పరయకొన్న స్థానాలే. వీరిలో దుద్రస్థానం చెప్పకపోవడాన్ని వట్టి బ్రహ్మ విష్ణూదులే అగస్త్యోపాసకులు. శివుడు అగస్త్యుడే ఉపాసించేవాడు కాదు. అందుచేత అందరి దేవతలంటే శివుడే ఉద్యుష్టుడు అని సూచితం అవుతున్నది" అని ప్రతిపాదించాడు. "తస్మాత్ బ్రహ్మవిష్ణూరయ ఏక అగస్త్యోపాసకాః ౬ య శివః ఇతి త్యోకతేన కివన్మరదలిశయమహిమా వ్యజ్ఞతః" (శ్రీ.రా.రా.గం.స్తోత్రం. 2) వివిధదేవతల స్థానాంశు వర్ణించే ఈ నాలుగు శ్లోకాలూ కూడా ప్రాశ్నపతిలో లేకపోవుట గమనార్హం.

17-20

మూ. తతః శిష్యైః పరివృతో మునిరహ్యధినిష్ఠురత్. 21

తం దరత్సాగరో రామో మునినాం దీప్తశేషసామ్

ప అ తతః = అటు ఏమ్మట, శిష్యైః = శిష్యులతో, పరివృతః = కూడిన, మునిరసి = అగస్త్యముని కూడ, అనివిష్ఠురత్ = గ్రహముగా ఎదురు వచ్చెను. రామః = రాముడు, దీప్తశేషసామ్ = ప్రత్యక్షించుచున్న తేజస్సు గల.

మనీవామ్ = మనులయొక్క, అగరా = ఎరుల, తమ్ = ఆ అగ స్త్యమహామనిని,
రరగ = చూచెను

రా ఏమ్మిట ఆ అగస్త్యుడు ద్విగణవరివృతుల శ్రమమగా రామనిడు
ఎరులు వచ్చెను. రామడు వ్రచ్చరించుచున్న శేషస్య గం ఆ మనుల ముందట
నున్న ఆ మనిని చూచెను. 21

మూ. అబ్రవిద్యతనం వీరో లక్ష్మణం లక్ష్మీవర్తనమ్, 22
ఏష లక్ష్మణ నిస్కామత్యగస్త్యో తగవాన్ ఋషిః,
దైదార్యేదావగర్వామి నిరానం తపసామమమ్. 23

త్ర. అ. ఓరః = ఏరులైన రామడు, లక్ష్మీవర్తనమ్ = లక్ష్మిని వృద్ధిచేయు,
లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, తరనమ్ = తరనమును, అబ్రవీత్ = వరికెను.
లక్ష్మణ = లక్ష్మణా, తగవాన్ = పూజ్యుడైన, ఏషః = ఈ, అగ స్త్యః ఋషిః =
అగ స్త్యమహర్షి, నిస్కామరి = కైటకువచ్చుచున్నాడు దైదార్యే = తేజోవిశే
షముచేత, అమమ్ = ఈతనిని, తపసామ్ = తపస్సులను, నిరానమ్ = నిరీక్షింప
చానినిగా, అవగర్వామి = తెలుసుకొనుచున్నాను.

రా. ఏరులైన రామడు, లక్ష్మిని వృద్ధి పొందించు లక్ష్మణునితో ఇట్లు
వరికెను. లక్ష్మణాః ఇదిగో; పూజ్యుడైన అగ స్త్యమహర్షి కైటకు వచ్చుచున్నాడు.
తేజోవిశేషమును వర్ధి అతడు తపస్సులను నిరీ యని తాచించుచున్నాను. 23

మూ. ఏవముక్త్యా మహాదాహారగ స్త్యం సూర్యవర్చనమ్,
అగ్రాహ పరమప్రీత స్తస్య పాదౌ పరంతపః. 24

ప్ర. ఆ మహాదాహార = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, పరంతపః =
శ్రమసంహారకుడు అయిన రామడు. సూర్యవర్చనమ్ = సూర్యుని వంటి శాంతి
గం. అగ స్త్యమ్ = అగస్త్యుని గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = వరికి, పరమ
ప్రీతః = తాం సంబోధించినవాడై, తస్య = ఆ అగస్త్యునియొక్క, పాదౌ = పాద
ములను, అగ్రాహ = గ్రహించెను.

రా. గొప్ప బాహువులు కలవాడు, శ్రమసంహారకుడు అయిన ఆ రామడు

సూర్యునివంటి తేజస్సు గల అగస్త్యమహామునిని గూర్చి లక్ష్మణునితో జట్లు పలికి,
తాం సంరోషముతో ఆ మహాముని పాదములు గ్రహించెను. 24

మూ. అధివాద్య తు రర్మాత్మా తస్మై రామః కృతాశ్చారి,
సీతయా సహ వైదేహ్యా తతా రామః సలక్ష్మణః. 25

ప్ర. ఆ తతా = అప్పుడు, రర్మాత్మా = రర్మాత్ముడు, రామః = మహా
హరుడు అయిన, రామః = రాముడు, వైదేహ్యా = విదేహతొడిపటి హరులైన,
సీతయా = సీతతో కూడినవాడై, సలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడినవాడై, అధి
వాద్య = గమస్కరించి, కృతాశ్చారిః = చేయించిన రోసిరి కంటాడై, తస్మై =
విలసెను.

తా. అప్పుడు సీతాలక్ష్మణులమీదులు, రర్మాత్ముడు, సరించినమహోరి
రాముడు అయిన రాముడు అగస్త్యునిః అపహవనము చేసి, అంజలి పుడించి
విలసెను. 25

మూ. ప్రతిజ్ఞగ్రాహ వాక్తుర్భుష్యర్చయిత్యాననోరతైః,
కుశలప్రకృముత్తైః త హ్యస్యరామిలి త్తాటవత్. 26

ప్ర. ఆ. అననోరతైః = అననముచేతనై, ఉచితముచేతను, అర్చయిత్యా
= పూజించి, వాక్తుర్భుష = వాముత్త, ప్రతిజ్ఞగ్రాహ = ప్రతిజ్ఞగ్రహించెను, కుశల
ప్రకృమ్ = కుశలప్రకృమ్, ఉత్తైః = పరిః, అన్తైః = మాడుండువుగాక,
అలి ర = అని కూక, తాటవత్ = పలికెను.

తా. అగస్త్యుడు రామునకు అంజలిము, ఉచితము చేసి, సగౌరవ
ముగా అతనిని ప్రతిగ్రహించి, కుశలప్రకృమ్ చేసి, "మాడుండుము" అని పలికెను.

మూ. అగ్నిం హుత్వా ప్రదాహుర్వ్యవతితీన్ ప్రతిపూజ్య త,
వానప్రస్థేన దర్శేణ స తేషాం లోకనం దదౌ. 27

ప్ర. ఆ. హ = అగస్త్యమహాముని, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, హుత్వా = హోమము
చేసి, అర్చ్యమ్ = అర్చ్యమును, ప్రదాహు = ఇచ్చి, అతిపిత = అతిపుండు, ప్రతి
పూజ్య త = పూజించి, వానప్రస్థేన = వానప్రస్థాశ్రమమునకు గంపించించిని,

దిర్ఘేణ = దిర్ఘమునక, తేహిమ్ = వారికి, తోమమ్ = తోమమును, కటా = ఇచ్చెను

తా. అగస్త్యుడు అగ్నిహోమాదులు ముగించుకొని, అర్హ్యవరావాడులచేత అరితులగు పూజించి, వారికి వాషప్రస్థరత్నమునుసారముగ బోలెను. 27

మూ. ప్రథమం తోవవిశ్వాన దర్మశ్చో మునిపుణ్యవః,
ఉవాచ రామహర్షీనం ప్రాశ్నాతీం దర్మకోవిదమ్. 28

ప్ర. అ. ప్రథ = అటు చెప్పుట, దర్మశ్చా = దర్మము తెలిసిన, మునిపుణ్యవః = ఆ మునిశ్రేష్ఠుడు, ప్రథమమ్ = ముందుగా, ఉవవిశ్వా = కూర్చుండి, అసీనమ్ = కూర్చొని ఉన్నవాడు, ప్రాశ్నాతీమ్ = కట్టించి తోసిరి కలవాడు, దర్మకోవిదమ్ = దర్మములను చెరిగినవాడు అయి, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఉవాచ = వరితెను.

తా. దిర్ఘములు తెలిసిన ఆ అగస్త్యుడు రామ ముందు కూర్చుండి, తన వర్మనే అంబరి పురించి కూర్చొని ఉన్న, దర్మకోవిదుడైన రామునితో ఇట్లు వేరితెను. 28

మూ. అగ్నిం హుత్వా ప్రదాయార్హ్యమతిథిం ప్రతిఘోషయేత్,
ఋతా ఓలు దాక్షత్య తపస్వి నమరాతరన్,
మంసాపీవ పతే తోరే స్వాని మాంసాని తక్షయేత్. 29

ప్ర. అ. అగ్నిమ్ = అగ్నిని, హుత్వా = హోమము చేసి, అర్హ్యమ్ = అర్హ్యమును, ప్రదాయ = ఇచ్చి, అతిథిమ్ = అతిథిని, ప్రతిఘోషయేత్ = పూజించ వలెను, దాక్షత్య = రామః, ఋతా = మరొక విధముగా, నమరాతరన్ = సముద్రుడు, తపస్వి = పురోహి, మంసాపీవ = అనర్హుడు, సాక్ష్యము చెప్పిన వాడు వలె, పతే తోరే = పరిలోచమునము, స్వాని = తన సంబంధ పుత్రులు, మాంసాని = మాంసములను, తక్షయేత్ = తగ్గించును.

తా. రామః : ముందుగా అగ్నిహోమము (శ్రాక్రమము, వేసి, చెప్పుట అరితులగు అర్హ్య మిచ్చి పూజించవలెను. ఇట్లు కాక మరొక విధముగ వేయ ముని, అనర్హసాక్ష్యము చెప్పివాడు వలె పరిలోకములో తన మాంసమును తగ్గించును. 29

మూ. రాజా నర్వస్య లోకస్య దర్శరారీ మహారథః, 30

పూజనీయశ్చ మాన్యశ్చ తవాన్ ప్రాప్తః ప్రియారిథిః.

ప్ర. ౪. నర్వస్యలోకస్య = నమస్తలోకమునకు, రాజా = రాజువు, దర్శరారీ = దర్శమును అరచింపెనాకపు, మహారథః = మహారథుకపు, పూజనీయశ్చ = పూజింపదగినవాకపు, మాన్యశ్చ = గౌరవించదగినవాకపు అయిన, తవాన్ = నీవు, ప్రియారిథిః = ప్రിയమైన అనిధివిగా, ప్రాప్తః = వచ్చినావు.

తా. నీవు నకలలోకముండు రాజువు. తర్కారచరింపకపు; మహారథుకపు; పూజింప దగినవాకపు. గౌరవించదగినవాకపు. అట్టి నీవు మాకు ప్రియారిథిగా వచ్చినావు. 30

మూ. ఏవముక్త్యా పరైర్భూతైః పుష్పైరన్యైశ్చ రాశువమ్, 31

పూజయిత్వా యదానామం పునరేవ తరోఽబ్రవీత్.

ప్ర. ౪. ఏవమ్ = ఇట్లు, పరైః = పరికి, రాశువమ్ = రాముడే, పరైః = పరిమొందెతను, మూర్తైః = మూలములచేతను, పుష్పైః = పుష్పములచేతను, అన్యైశ్చ = ఇతరవస్తువులచేతను, యదానామమ్ = తన కోరిక నీడు నెట్లు, పూజయిత్వా = పూజించి, తరోః = అటు పిమ్మట, పునరేవ = మరల, అబ్రవీత్ = వరిగెను.

తా. ఈ విరిముగవరికి, రాముడే. పరిములు, మూలములు, పుష్పములు, ఇతరవస్తువులు చేమర్చించి తన కోరిక నీడు నెట్లు పూజించి, మరల ఇట్లువరిగెను.

మూ. ఇదం దివ్యం మహర్వాపం హేమరత్నవిరూపితమ్, 32

తైష్ఠవం పురుషాన్జాను నిర్మితం విశ్వకర్మణా.

అమోఘః సూర్యసంభావో బ్రహ్మదత్తః శరోరమః. 33

ప్ర. ౪. పురుషాన్జాను = పురుషులకన్నగా. హేమరత్నవిరూపితమ్ = లంగారముచేతను, రత్నములచేతను అలంకరించబడిన, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, మహత్ = గొప్పదైన, ఇదం రావమ్ = ఈ దనము. తైష్ఠవమ్ = విష్ణువును సంబంధించి వది. విశ్వకర్మణా = విశ్వకర్మచేత, నిర్మితమ్ = నిర్మించబడినది. సూర్యసంభావః

= సూర్యునితో సమానమైన, అమౌషః = వ్యర్థము కాని, శరోర్రమః = ఉత్తమమైన ఈ శరము, బ్రహ్మదత్తః = బ్రహ్మచేత ఇవ్వబడినది.

రా. పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన రామా : అంగారముతోను రత్నములతోను అలంకరించిన దివ్యమైన ఈ గొప్ప రసస్థు విష్ణుదేవునిది నీనిని విశ్వకర్మ నిర్మించెను. సూర్యునివంటి ఈ ఉత్తమమైన బాణము అమౌషమైనది నీనిని బ్రహ్మ ఇచ్చెను. 32, 33

మూ. రత్నైః పుషుః సు హేచ్ఛేరిణ రూఢీ రాక్షయసాయకా,
సంఘార్థౌ నిశిత్ర ర్పాదైర్భయంకృతిరత పావతైః : 34
మహారణకరోశోఽయమసిర్జేమవిదూషితః.

ద్ర. అ. అక్షయసాయకా = అక్షయమైన బాణములు గలవి, నిశిత్రైః = బాణయైన, భయంకృతిః = భయంకరించుచున్న, పావతైరత = అగ్ని వలె ఉన్న, రాక్షైః = రాక్షసులలో, సంఘార్థౌ = నిండిన, రూఢీ = అంబులపొడులు, ముషు = నాకు, సు హేచ్ఛేరిణ = మహావీరునిచేత, రత్నైః = ఉత్తమలచేత, మహారణకరోశః = అంగారపు ఒక గల, అయమః = ఈ, హేమవిదూషితః = అంగారముచేత అలంకరించబడిన, అసిః = ఐశ్వర్యము (దేవేంద్రునిచేత ఇవ్వబడినది).

రా. మంతుడున్న అగ్ని వలె బాణయైన బాణములలో నిండిన ఈ అక్షయ రూఢీరములను, అంగారు ఒకరో ఉన్న ఈ సువర్ణాలంకృతమైన ఐశ్వర్యమును దేవేంద్రుడు బా కిచ్చినాడు. 34

మూ. అనేన రమస్థా రామ హర్ష్యా సంఖ్యే మహాసురాన్, 35
అజహర శ్రీయం రీప్తాం పురా విష్ణుర్వివాకసామ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా : పురా = పూర్వము, విష్ణుః - విష్ణుమూర్తి, సంఖ్యే = యుద్ధములందు, అనేన రమస్థా = ఈ రసస్థుచేత, మహాసురాన్ = గొప్ప రాక్షసులను హర్ష్యా = చంపి, రివోకసామ్ = దేవతలయొక్క, రీప్తామ్ = ప్రకాశించుచున్న శ్రీయమ్ = ఐశ్వర్యము, అజహర = నీనికొనివచ్చెను.

రా. రామా : పూర్వము విష్ణువు, ఈ రసస్థుచేత, యుద్ధములో గొప్ప అశురులను చంపి దేవతలకు ప్రకాశించుచున్న ఐశ్వర్యమును నీనికొనివచ్చెనని చెప్పెను. 35

మూ. తద్దనుస్తో త తూటిరొ శరం భగ్గం త మానద, 36
అయాయ ప్రతిగృహ్నిష్య మ్మణం మ్మజరతో యథా.

ప్ర. అ. మానద = గౌరవమును ఇచ్చునా : తత్ = అ, తిను = తనస్సును, తో = అ, తూటిరొ = అంబులపొరులను, శరమ్ = శరమును, భగ్గం త = భగ్గమును, ప్రజరరొ = చేపొరులు, మ్మణం యథా = వజ్రమును వది, అయాయ = అయముబొరడు, ప్రతిగృహ్నిష్య = స్వీకరించుము.

తా. అగ్నితుల మానమును బాపారు రామా : ఇరురు వజ్రాయుధమును తరించి నట్లు, ఈ తనస్సును, ఈ అంబులపొరులను, బాణమును, భగ్గమును అయముదిమిరై స్వీకరించుము. 36

మూ. ఏవముక్త్యా మహాశేఖాః సమస్తం తద్వరాయురమ్, 37
తర్హా రామాయ తగరాసగ స్త్యః పునర్రబీక్.

అర్హార్థే శ్రీమద్రామాయణే చాల్మీరీయే అదితావ్యే అరణ్యకాండే
ర్హ్యుః సర్గః.

ప్ర. అ. మహాశేఖాః = గొప్ప శిఖ్యుగం, తగరాన్ = తగవంతులైన, అగస్త్యః = అగస్త్యుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పలికి, సమస్తమ్ = సమస్తమైన, తత్ = అ, వరాయురమ్ = శ్రేష్ఠ మైన అయురమును, రామాయ = రామునకు, తర్హా = ఇచ్చి, పునః = మరల, అర్రబీక్ = పలికెను.

తా. మహాశేఖాగారి, పూజ్యులు అయిన అగస్త్యుడు ఇట్లు పలికి, శ్రేష్ఠములైన అ అయురముల నన్నింటిని రామునకు ఇచ్చి మరల ఇట్లనెను. 37

‘‘తానందిని’’ అను శ్రీమద్రామాయణాల్పరహ్మభాగవతమునందు అరణ్యకాండలో వర్ణించిన సర్గ సమాప్తము.

అథ శ్రయోవశః పథః

[అగస్త్యుడు తన పుత్రులకై తాము వచ్చినందున సంతోషము వ్రోవించుచు వేతను ప్రశంసించుట; వందనతో నవసంభవించుచు రావకది తెల్పుట; తాము తక్కితో ప్రయోజ మగుట].

మూ. రామ స్త్రీతోఽస్మి కద్రం తే పరితుష్టోఽస్మి లక్ష్మణ,
అధివాతయియం యస్మాం ప్రాప్తో స్థః సహ సీతయా. 1

ప్ర. ౪. రామ = రామా స్త్రీతః = సంశోషించినవాడను, అస్మి = అయి ఉన్నాను. తే = నీకు, కద్రమ్ = మంగళ ముగాక. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా పరితుష్టః అస్మి = సంశోషించినాను, యత్ = ఏ వారణమువలన, సీతయాసహ = సీతతో కూడ, మామ్ = నిన్ను, అధివాతయియమ్ = నమస్కరించుటకు, ప్రాప్తో స్థః = వచ్చినాలో.

తా. రామా : ఇలా సంశోషించుచున్నాను; నీకు మంగళ ముగాక; లక్ష్మణా : సంశోషించుచున్నాను; మీ దిద్దరు సీతాసహతులై నాకు అధివాతనము చేయుటకు వచ్చినారు. 1

మూ. అవ్యక్తమేద వాం తేతో వారతే ప్రయత్రశమః,
వ్యక్తముక్త్యుత్తే రాపి మైథిని అనవార్కతా 2

ప్ర. ౫. అవ్యక్తమేద = మార్గశ్రమనేక, ప్రయత్రశమః = అధికమైన శ్రమ గల, వేదః = వేదము, వామ్ = మీ ఇద్దరిని, వారతే = వారించుచున్నది. అనవార్కతా = అనుచు మహారాష్ట్రుని, మైథిని రాపి = నీక కూడ, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, ఉక్త్యుత్తే = నిశ్చయించి కోరుచున్నది.

తా. ఇం దూరము వడచుటవలనను, మార్గములో కలిగి : ఇతర శ్రమల కంటెను మీకు అలసట కలిగి మెమ్ములను వారించు చుండును. అనుచు కూడ

తెని నీర కూర అంసిపోయి ఎక్రాంతి కోరుతున్న దని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. 2

మూ. ఏషా హి సుకుమారీ చ దుఃఖైశ్చ వ విమానితా,
ప్రాబ్యకోషం వనం ప్రాప్తా తర్త్య స్నేహప్రబోధితా 3

ప్ర. అ. సుకుమారీ చ = సుకుమారురాలు, దుఃఖైశ్చ = దుఃఖములచేత, న విమానితా = చాలించబడినది అయిన, ఏషా = ఈమె, తర్త్య స్నేహ ప్రబోధితా = తర్తయించు స్నేహముచేత ప్రేరేపించబడినదై, ప్రాబ్యకోషం = అధిక మైన కోషములు గల, వనం = వనమును గూర్చి, ప్రాప్తా = వచ్చినది.

తా. సుకుమారురాలు, దుఃఖములచేత ఎన్నడూ చాడబడినది అయిన ఈ నీర తర్తపై నున్న స్నేహముచేత ప్రేరితులై అత్యధికమైన కోషములు గల వనమునకు వచ్చినది. 3

మూ. యతైషా రమతే రామ ఇహ నీలా తథా కురు,
దుష్కరం కృతవత్కేషా వనే త్యామసుగచ్ఛతి. 4

ప్ర. అ. రామ = రామా, ఏషా నీలా = ఈ నీర, ఇహ = ఇక్కడ, యతా = ఎట్లు, రమతే = అనంతముగా ఉండుకో, తథా = అట్లు కురు = చేయుము. ఏషా = ఈమె, వనే = వనమునందు, త్యామ్ = నిన్ను, అనుగచ్ఛతి = అనుసరించుచున్నదై, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని పనిని, కృతవతి = చేసినది.

తా. ఈ నీర ఇక్కడ నుత్తముగా ఉండు స్థలంబునుచుకొనుము, నీ వెనుకనే అరణ్యమునకు వచ్చిన ఈమె ఎవ్వడూ చేయజాలని పని చేసినది. 4

మూ. ఏషా హి ప్రకృతిః శ్రీరామాస్మష్టే రమనన్తన,
సమన్తమనురజ్జాన్తి విషమన్తం త్వజన్తి చ. 5

ప్ర. అ. రమనన్తన = రామా : అ స్మష్టే = స్మష్టి మొదలు, ఏషా = ఇది శ్రీరామ్ = శ్రీరామునికి, ప్రకృతిర్తి = స్వరావము కలా: సమన్తమ్ = రక్కని వరిస్థితిలో ఉన్న తర్తను (పై), అనురజ్జాన్తి = అనురాగము యాపుదురు, విషమన్తమ్ = కష్టములలో ఉన్నవానిని, త్వజన్తి చ = విడుదలుచు.

రా. రామా : శ్రీలు ముఖ్యతలో ఉన్న తరుపై అనురాగము చూపుదురు. కష్టాలలో ఉన్నవానిని సకరిచేయదురు. స్పష్ట ప్రారంభమునుండి ఇది శ్రీలలో ఉన్న వ్యవహారము 5

మూ. కత్తప్రవాహం లోలత్వం కస్తూరికాం దీక్షణం రథా,
గరుడానిలయాః శైల్యుమనుగర్వన్తి యోషితః. 6

ప్ర. అ. యోషితః = శ్రీలు, కత్తప్రవాహం = మెరుపులముక్క, లోలత్వం = రంధరలత్వమును, కస్తూరికాం = అయ్యలముండుకొక్క, దీక్షణం = దీక్షణమును, రథా = పరియ, గరుడానిలయాః = గరుత్మంతునియొక్క, బాంధువుయొక్క, శైల్యుమనుగర్వన్తి = అనుగర్వన్తి ఉండును.

రా. శ్రీలలో మెరుపుల మన్న రంధరలత్వము, అయ్యలల మన్న దీక్షణము, గరుత్మంతుని, బాంధువులకు ఉన్న వేగము ఉన్నది. 8

మూ. ఇయం తు రథతో రాజ్యా తోషైరేతైర్వివర్జితా,
గ్లాహ్యై రవ్యవరేణా ర యథా దేవి హ్యున్మదః. 7

ప్ర. అ. రథతో = సముద్రము, రాజ్యా = రాజ్యమున, ఇయం తు = ఈ సీత మైత, ఏతైః = ఈ, తోషైః = తోషణలతో, వివర్జితా = వివర్జితై, దేవి = దేవియైన, అవ్యవరేణా యథా = అయ్యలల వలె, గ్లాహ్యై ర = గ్లాహిత రగినది, అవ్యవరేణా ర = అవ్యవరగినది.

రా. కాని ఏ రాజ్యమున సీత మూలము ఈ తోషణల వలె వివర్జిత, అయ్యలలవలె వలె గ్లాహితరగినది, అవ్యవరగినది. 9

మూ. అలంకృతోఽయం లేకశ్చ యోగ సామిరిదా సహ,
వైదేహ్యై రానయా రామ వత్స్యసి త్వమరిందమ. 8

ప్ర. అ. అలంకృతః = శ్రీమంహరమునైన, రామ = రామా, సామిరిదా సహ = లక్ష్మణునితోను, అనయా = ఈ, వైదేహ్యై ర = సీతతోను, యోగ = ఎక్కడ, వత్స్యసి = నివసించగలవో, అయమే = ఈ, లేకశ్చ = లేకము, అలంకృతః = అలంకరించబడినది.

తా. శత్రుసంహారకుడవును రామా! ఏమి లక్షణమిది? నీరతోను కలిసి ఏ ప్రదేశములో నివసించెదవో ఈ ప్రదేశము అలంకరింపబడినది అగును

మూ. ఏవముక్షః న మునినా నాభువః సంయతాల్లారిః,

ఉదాచ ప్రక్రితం వాక్యమృషిం దీప్తమివాసవమ్. 9

ప్ర. అ. మునినా = అగస్త్యమహామునిదేవ, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉప్తి = వంకరలతో, నః = ఆ, నాభువః = నాముఖ, సంయతాల్లారిః = కట్టబడిన దోసిరి కలరాత్రి, దీప్తమ్ = ప్రకృతింబుయ్యి, అనిమిషం = అగ్ని పరి ఉప్పు, యావమ్ = ఆ యావత్తును గూర్చి, ప్రక్రితమ్ = ఏదేమిటో మాటన, వాక్యమ్ = వాక్యమును ఉదాచ = పరితెను.

తా. ఆ అగస్త్యమహాముని ఒకడు పని నాముఖ. అనిమిషం ప్రకృతింబుయ్యి అగ్ని పరి ఉప్పు ఆ ఒకటితో, ఏదయిపుర్వముగా ఇట్లు పరితెను.

మూ. దవోఽస్మ్యసగృహీరాస్మి యస్య మే ముగ్ధిభిర్లవః,
గుణైః స్రాతృభార్యస్య పరదః పరితుష్కరి. 10

ప్ర. అ. స్రాతృభార్యస్య = సోదరునితోను భార్యతోను మాటన, యస్య మే = ఏ నాయొక్క, గుణైః = గుణములచేత, పరదః = పరముల నిచ్చు, ముని భిర్లవః = ముని శిష్యులు, పరితుష్కరి = సంతోషించుచున్నారో, అట్టి నేను, దవ్యః = దమ్ముడను, అస్మి = అయితిని, అనుగృహీతః = అనుగ్రహించబడినవాడను, అస్మి = అయితిని

తా. నా భార్య గుణములను, నా దమ్ముని గుణములను, నా గుణములను చూచి, పరములను ఇవ్వ నమట్లు లేన నీవంటి ముని శిష్యులు సంతోషించుటచేత నేను దమ్ముడను అయినాను. మీ అనుగ్రహమునకు పోతుడను అయినాను. 10

మూ. కిం రు వ్యాధిక మే దేశం సోదకం లహరాసవమ్,

యత్రాశ్రమపదం కృత్వా వసేయం నిరతః మఖమ్. 11

ప్ర. అ. కిం రు = కాని, యత్ర = ఎక్కడ, అశ్రమపదమ్ = అశ్రమ

మను, కృత్వా - నిర్మించుకొని, వికతః = ఏకాగ్రదిత్తుడనై, సుఖమ్ = సుఖముగా, వసేయమ్ = నివసించునో అర్థ, పోకకమ్ = ఉదకముతో కూడినది, లహరావసామ్ = అరికమైన వనములు కంటి అయిన, రేఖమ్ = ప్రదేశమును, మే = నాకు, వ్యాదిశ = చెప్పుము.

తా. నాని నేను వర్ణకాల నిర్మించుకొని ఏకాగ్రదిత్తుడుతో, సుఖముగా నివసించుటకు యోగ్యమైన, ఉదకసమృద్ధి గల, అరికవృక్షము లున్న ప్రదేశమేదో చెప్పుము.

11

మూ. తతో ఒప్రసమ్మస్మి శేష్ఠః శ్రుత్వా రామస్య తర్హితః,

త్యాత్వా ముహూర్తం తత్కాత్మా రీదో రీతతరం వదః.

ప్ర. ౭. తరః = అట ఏమ్మట, తత్కాత్మా = తర్కాత్ముడు, రీదః = బుద్ధిమంతుడు అయిన, ముస్మి శేష్ఠః = ఆ ముస్మి శేష్ఠుడు, రామస్య = రాముని యొక్క, తరః = ఆ, వదః = వాడ్యమును, శ్రుత్వా = విని, ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలముపాలు, త్యాత్వా = త్యాగించి, రీతతరమ్ = మిక్కిలి తెలివితో కూడిన, వదః = వరదమును, అప్రసమ్ = పరికెను.

తా. ఏర్కాత్ముడు, బుద్ధికారి అయిన ఆ ముస్మి శేష్ఠుడు రాముని మాటలు విని, కొంచెము సేపు ఆలోచించి నాం తెలివైన మాట వరిచెను.

12

మూ. ఇతో ద్వియోజనే తాత లహమూలపరోకకః,

రేఖో లహమ్యుగః శ్రీమాన్ పద్మావల్కలవిక్రతః.

13

ప్ర. ౮. తాత = తండ్రి : లహమూలపరోకకః = అరికమైన మూలములు, ఫలములు, ఉదకము గల, లహమ్యుగః = అనేకమృగములు గల, శ్రీమాన్ = శోభాయ క్షమైన, పద్మావల్కలవిక్రతః = పంచవటి అని ప్రసిద్ధమైన, రేఖః = ప్రదేశము, ఇతః = ఇక్కడినుండి, ద్వియోజనే = తండు యోజనముల దూరము సందున్నది.

తా. వాయనా : ఇక్కడికి తండు యోజనముల దూరములో పంచవటి అను ఒక తాలి అందమైన ప్రదేశ మున్నది. అక్కడ మూలములు, ఫలములు, ఉదకము సమృద్ధిగా లభించును. అక్కడ అనేకమృగములు కందరించుచుండును

మూ త్వత్ గర్వాశమవదం కృత్వా సోమ్యుతితా సహ,
 సంస్య నే త్వం ఏతున్వాక్యం యతో క్షమనుపాలయన్

ప్ర. ఆ త్వమ్ = నీవు, సోమ్యుతితా సహ = లక్ష్మణునితో కూడ, త్వత్ = అక్కడికి, గర్వా = చెల్లి, అశమవదమ్ = అశమస్థానమును, కృత్వా = నిర్మించుకొని, యతో క్షమ్ = గెప్పిన విధముగా, ఏతున్ = తగ్గిదియుక్కు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అనుపాలయన్ = పాలించుచు, సంస్య నే = విహరింపగలవు

తా. నీవు అక్కడికి లక్ష్మణునితో కలిసి చెల్లి, బంధుల నిర్మించుకొని, నీ తండ్రిగెప్పిన మాటను పాలించుచు వుండమగా వివసించవచ్చును. 14

మూ, కాదోఽయం గతరూఢిస్తో యః కాల స్తవ రామవ,
 సమయో యో సరేవేర్షిం కృతో దళరథేన తే, 15
 తీర్థప్రతిష్ఠా కాకుత్స్థ సుఖం రాత్యే నివర్త్యసి.

ప్ర. ఆ. రామవ = రామా : తే = నీకు, దళరథేన సరేవేర్షిం = దళరథ మహారాజుచేత, యః = ఏది, సమయః = నిర్దిష్టసమయముగా, కృతో = చేయి లడినచో, యః = ఏది, తవ = నీయుక్కు, కాలః = అరణ్యములో గతవలంబిని కాంక్షా, ఆయం కాలః = ఈ కాలము, గతరూఢిస్తాః = కాలవరకు గతది పోయినది, కాకుత్స్థ = రామా : తీర్థప్రతిష్ఠా = దాడితీర్థ ప్రతిష్ఠ కలరాకతై, రాత్యే = రాజ్యమునందు, సుఖమ్ = సుఖముగా, నివర్త్యసి = వివసించగలవు.

తా. రామా : నీకు దళరథ మహారాజు ఉపించి, అరణ్య నివాసకాలము కాల వరకు గతవిపోయినది. నీవు ప్రతిష్ఠ పూర్తిచేసికొని రాజ్యములో సుఖముగ ఉండగలవు. 15

మూ, ఏన్యస్తే జనకో రామ వ రాజా రమునస్యన,
 యో స్వయా జ్యేష్ఠపుత్రేణ యయాతిరివ తాతితః, 16

ప్ర. ఆ. రమునస్యన = రమువంశమునకు ఆనందమును కలిగించు, రామ = రామా : తే జనకః = నీ తండ్రియైన, సః = ఆ, రాజా = దళరథమహారాజు, తస్య = తస్యకు, యః = ఏ దళరథుడు, జ్యేష్ఠపుత్రేణ = జ్యేష్ఠపుత్రుడైన,

త్యయా = పితర, యయాదిరివ = యయాది వర, తారితః = తరింపజేయ
బరినాదో.

తా. రఘువంశమునకు అరణ్యశాంకము కలిగియు రామా : పి తండ్రియైన
దశరథమహారాజు చన్యకు. యయాదిరివి అతని త్వష్టపుత్రుడు తరింపజేసి స్తు
తిపై ఆ దశరథమహారాజు తరింపజేసినాడు. 16

మూ. విదీతో హ్యేష వృత్తాంతో మమ సర్వవచనమ, 17
తవనీకృ ప్రతాపేన స్నేహార్థకరతస్య త.

ప్ర. అ. అను = బోధములు తెలిపాతా : తవనః = తవస్తుయొక్క,
ప్రతాపేన = ప్రతాపముచేతను, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, స్నేహార్ =
స్నేహమువలనను, తవ = నీయొక్క, ఏవః = ఈ, సర్వః = సమస్తమైన,
వృత్తాంతః = వృత్తాంతము, ఏనః = నాకు, విదితః = తెలియబడినది.

తా. బోధరహితుడైన శ్రీరామా : తప్పవచనముచేతను, దశరథుని
విషయమున నా పున్న స్నేహముచేత నీ విషయ మంతా తెలిసినది. 17

మూ. హృదయస్థకృ తే త్వో విజ్ఞాతస్తవసా మయా, 18
ఇహోవానం ప్రతిజ్ఞాయ మయా సహ తపోవసే,
అతశ్చ తామహం బ్రాహ్మి గర్వ పశ్యవరీమితి. 19

ప్ర. అ. తే = నీయొక్క, హృదయస్థః = హృదయమునుండియు, రిప్తః
= కోరిక, మయా = నాచేత, తవసా = తవస్తుచేత, విజ్ఞాతః = తెలియబడినది,
అతః = అందువలన, ఏయాసహ = నాతో కూడ, ఇహ = ఈ, తపోవసే = తపో
విషమునందు, అహంహి = నిరాశమును, ప్రతిజ్ఞాయ = చేరి, పశ్యవరీమి =
వంశవరదని గూర్చి, గిర్వ = వెళ్లము, ఇతి = అని, త్వామి = నిన్ను గూర్చి,
అహంహి = నేను, బ్రాహ్మి = పుత్రునిగాను.

తా. తపోవిషయచేత నీకు నీ పెనిమితులో ఉన్న అధిభాషను తెలుసుకొ
న్నాను అందుచేతనే నాతో కూడ ఈ జ్ఞానముతో ఉండు మని మొదటి చెప్పి,
వంశవరదని వెళ్లమని చెప్పుచున్నాను. 18, 19

మూ సహితమ్యో వనోద్దేశో మైథిరీ త్తత రంస్యతే,

న దేశః శ్వామసీయశ్చ నాతిరూరే త రామవ.

20

ప్ర. అ రామవ రామా : ము అ, వనోద్దేశః = వనవిదేశము, రంస్యః
హి = రమ్మమైకది కదా. న దేశః = అ ప్రదేశము, శ్వామసీయశ్చ = శ్వామింత
దగినది. నాతిరూరే త = తార రూరమునందు లేదు మైథిరీ = సీత. త్తత =
అక్కడ. రంస్యతే = క్రిందిగలదు.

తా. రామా : అ వన్మప్రదేశము నుండిక మైకది. శ్వామింపపడినది.

సీ తార తగ్గరగా ఉన్నది సీత అక్కడ అసంతముతో నివసింపగలదు. 20

మూ. గోదావర్యాః సహితే త మైథిరీ త్తత రంస్యతే,

ప్రాజ్యమూంపలత్రైవ నానార్విజగదాయతః,

21

విదిక్షశ్చ మహారాహో ష్టాశ్చ రమ్మక్షతైః త.

ప్ర. అ. మైథిరీ = సీత. త్తత = అక్కడ. గోదావర్యాః = గోదావరి
యొద్ద. సహితే = సహితమునందు రంస్యతే = క్రిందిగలదు. ప్రాజ్యమూంపల
త్రైవ = అరికమై. మూంములు, పంములు కలది. నానార్విజగదాయతః = అనేక
విధములైన విక్షల సమూహముతో కూడినది. మహారాహో = గొప్పరాహ
వులు కలరాహా : విదిక్షశ్చ = అనవంతారము లేనది వున్యాః = పుణ్యమైనది.
తతై పత = పరిము, రమ్మ = రమ్మమైనది.

తా. సీత అక్కడ, గోదావరీసహితమునందు క్రిందిగలదు. 21 మహా
రాహా : అ ప్రదేశమునందు మూంములు, పంములు సమ్మర్థిగా లభించును
అక్కడ అనేకవిధములైన వక్షులు గుంపులు గుంపులుగా తిరుగుచుండును. అన
వంతారము లేని పుణ్యమై, రమ్మముగా ఉండును. 21

మూ తవానపి నరారశ్చ క త్తశ్చ పరిరక్షతే,

22

అపి చాత్ర వనన్ రామ తాపసాన్ పాలయిష్యసి.

ప్ర. అ రామ రామా : తవానపి = వివు కూత, నరారశ్చ = వార్యతో
కూడినవారవు. పరిరక్షతే = రక్షించుటయందు, క త్తశ్చ = నమిచ్చుకన్న అపి త

= మరియూ, అగ్రత = ఇక్కడ, వనన్ = నివసించుచు, తాపసాన్ = మునులను, పాలయివ్యసే-పాలించగలవు.

తా. తామో : నీవు బాల్కావమీశుడవు. తక్షిణముకొనుటయందు సమర్థుడవు. మరెవ్వరిని ఇక్కడ నివసించెనో మునులను నూత పాలించవచ్చును. 22

మూ. ఎరదాలవ్యతి వీర మచూదానాం మహద్వనమ్, 23

ఉ త్తరేదాన్య గ న్యమం న్యగోదమధిగచ్ఛతా

ప్ర. ౨. ఎర=ఎరదా, వీర=తా, మచూదానామ్=ఇప్పుటిట్లయెక్క, ఉపాలే=గొప్ప, వనమ్=వనము, అంవలే=చూడలకుచున్నది, అన్య=రీతికి, ఉత్తరేదా = ఉత్తరముగా, న్యగోదమ్ = పెట్టి పెట్టుట గూర్చి, అధిగచ్ఛతా = ఎదురుగా వెళ్ళాడుగా, గన్యమం = వెళ్లెడి యున్నది.

తా. ఇదిగో : ఈ పెద్ద ఎడారివృక్షముల వనము వనము ఉన్నది. తాచి : ఉత్తరముగా, పెట్టి పెట్టుట యుగా వెళ్లవలెను. 23

మూ. తతః స్థలమపాదుహ్య ఎర్వతస్యానియోరతః, 24

వ్యాతః పశ్యవటిలేప నిర్వృపుష్పికాననమ్.

ప్ర. ౩. తతః = అటుచివ్వుచి, స్థలమ్ = పెట్టినదేమున, ఉపాదుహ్య = ఎక్కి, ఎర్వతస్య = వర్వతమునను, అనియోరతః = పట్టివమునందు, తస్య వటిలేప = ఎంచివది అను, వ్యాతః = పెట్టివయెను, నిర్వృపుష్పికాననమ్ = నిర్వృము వృష్టింబిస వనము, రిప్పిసి.

తా. అక్కడనుండి, వర్వతమునను చక్కరగా, పెట్టమీదికి ఎక్కి, చూడగా, ఎర్వము వృష్టింబిస. ఎంచవది అను వనము ఉన్నది. 24

మూ. అగ స్త్యేనైవమయక్తస్తు రామః సోమృతితా సహ, 25

సర్కరార్ద్రామ వృక్షయామావ తమృచిం సత్యవాదివమ్.

ప్ర. ౪. అగ స్త్యేన = అగస్టునిదేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వలక బడిన, సోమృతితా సహ = అక్కయిదితో కూడిన, రామః = రాముడు, సత్య

కాదివడు = సత్యమును వలుకు, కమ్ = కా, ఋషిమ్ = ఋషిని, సత్కృత్య = సత్కరించి, అమప్రయోమాన = వికృతము.

కా లక్ష్మణపక్షమేతుడైన రాముడు, అగస్త్యుని మాటలు విని, సత్యమును వలుకు ఆ ఋషిశ్వుతునకు సమస్కరించి, వెళ్లుటకు అనుమతి ఇచ్చెను. 25

మూ. తౌ తు తేనాత్యసుజ్ఞాతౌ కృతపాదాభివన్దనౌ, 26

తద్రాశమాశ్వువదీం జగ్మతుః సీతయా సహ.

ప్ర. అ. తేన = ఆ అగస్త్యునిచేత, అత్యసుజ్ఞాతౌ = అనుమరింపబడిన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, కృతపాదాభివన్దనౌ = చేయబడిన పాదాభివందనము గలవారై, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, తద్రాశమవదాత్ = అగస్త్యుని అశ్రమమునుండి, వజ్రవదీమ్ = పంచవదినగుచ్చి, జగ్మతుః = వెళ్ళిరి.

కా. అగస్త్యమహాముని అశ్రమ పొంది, ఆ రామలక్ష్మణులు అతనికి పాదాభివందనము చేసి, సీతాసమీతులై, ఆ అగస్త్యుని అశ్రమమునుండి పంచవదిన వెళ్ళిరి. 26

మూ. గృహీతదాదౌ తు సదాభిపాశ్మజౌ

విషక్తరూణౌ సమరేష్వరాతరౌ,

యతోపరిష్ఠేన పథా మహర్షిణా

ప్రజగ్మతుః పశ్యవదీం సమాహితౌ. 27

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే బాల్మీకీయే అధికావ్యే అరణ్యకాండే

త్రయోదశః పర్వః.

ప్ర. అ. సమరేషు = యుద్ధములందు, అదాతరౌ = తయము లేనివారైన, సదాభిపాశ్మజౌ = రాజకుమారులైన రామలక్ష్మణులు, గృహీతదాదౌ = గ్రహించబడిన పనిస్థులు కలవారై, విషక్తరూణౌ = కట్టిబడిన అణుబంధులు కలవారై, సమాహితౌ = సావధానరిక్తులై, మహర్షిణా = మహర్షిచేత, యతోపరిష్ఠేన = ఆపని బడిన, పథా = మార్గముచేత, పశ్యవదీమ్ = పంచవదిన గుచ్చి, ప్రజగ్మతుః = వెళ్ళిరి.

రా. యుద్ధములలో కరుణ నేమి రాజకుమారులైన ఆ రామలక్ష్మణులు, కనకములు కలిగిరి, అంబులపొడులు కట్టకొని, సావరానదిత్తులై, మహర్షి దేవుని మార్గమున పంథవదికి వెళ్ళుటకు వ్రతముల మైరి.

27

"జాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యశాంతలో పదమూడవ సర్గ సమాప్తము

అథ చతుర్థకః పర్వః

[రామశు సంవవదోకి వెళ్ళును ఒకాయుధుని కలియించి, రామశు తనను గూర్చి నవిన్నితముగ రామశుని చెప్పుట.]

మూ. అథ పశ్యవదీం గర్భశ్చ నైరా తమునన్తనః,
ఒససార మహావాయం గృధ్రం నీమపరాక్రమమ్.   1

ప్ర. ౧. అథ = అటు పిమ్మట, తమునన్తనః = రామశు, పశ్యవదీమ్ = పంచపదీని గూర్చి, గర్భశ్చ = వెళ్ళును, అన్తరా = మధ్యయందు, ఒహావాయమ్ = పెద్ద కరీరము గల, నీమ పరాక్రమమ్ = తయింకడమైన పరాక్రమము గల, గృధ్రమ్ = గృధ్రమును, అససార = పొందెను.

రా. పిమ్మట పంచపదీని వెళ్ళుచున్న రామశు మార్గమెత్తుచుండి, పెద్ద కరీరము గల, మహాపరాక్రమము లైన గృధ్రమును (గృధ్రుడు) చూచెను.

మూ. తం దృష్ట్వా తో మహాభాగో పరిష్ఠం రామలక్ష్మణౌ,
మేనాతే రాక్షసం పక్షిం బ్రువాణో నో భవారిరి.   2

ప్ర. ౨. మహాభాగో = మహాభాగ్యవంతుడైన, తో రామలక్ష్మణౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, పరిష్ఠమ్ = పరివృక్షముపైర ఉన్న, తం పక్షిన్ = ఆ పక్షిని, దృష్ట్వా = చూచి, భావ = సిద్ధి, తః = ఎవ్వరకు, అరి = అని, బ్రువాణో = పలుకుచున్నవారై, రాక్షసమ్ = రాక్షసునిగా, మేనాతే = తంరిరి

రా. మహాభాగ్యవంతు లైన ఆ రామలక్ష్మణులు పరివృక్షముపైర ఉన్న ఆ గృధ్రమును చూచి, రాక్షసుడని తంచి, "సిద్ధి ఎవ్వరకు : "అని ప్రశ్నించిరి.

మూ. స తో మధురయా వరా సౌమ్యయా ప్రీతయన్నివ,
ఉచార వత్స మాం విధి వయన్యం పితురాత్మరః.   3

ప్ర. అ. సః = ఆ మఱి, తో = వారిద్దరిని, మరుగయా = మరుగము, నొమ్మయా = మృదువు అయిన, వారా = వాక్కుతో, ప్రీతయన్నివ = సంతోష పట్టుచున్న వాడు వలె, ఉదాత = వలెకెను. వత్స = వర్షాః మామ = వస్తు, ఆత్మనః = యోగం, వయస్సమే = మిత్రునిగా, విద్ధి = తెలుసుకొనుము.

తా. ఆ మఱి మరుగము, మృదువు అయిన వాక్కుతో ఆ రామిండ్లయి లను సంతోషపెట్టుచు ఇట్లు పలికెను. "వాయవా : నేను నీ తండ్రి స్నేహితుడను అని తెలిసి కొనుము."

మూ. న తం ఉత్పసఖం ఎత్త్యా పూజయామాస రాఘవః,
స తస్య కులమర్చ్య గమత వ్రతత్య నామ త. 4

ప్ర. అ. సః రాఘవః = ఆ రాముడు, తమ్ = ఆ వఱిని, ఉత్పసఖమ్ = తా. తండ్రి మిత్రునిగా, బత్త్యా = వెదసికొని, పూజయామాస = పూజించెను. అత = అటుపిమ్మట, సః = ఆ రాముడు, అర్చ్యగమ్ = కులము లేకుండా, తస్య = ఆ వఱియొక్క, కులమ్ = కులమును, వామ త = పేరును, వ్రతత్య = అడిగెను.

తా. రాముడు ఆ వఱి పై తండ్రిమిత్రుడని వెదసికొని అతనిని పూజించెను. పిమ్మట తండ్రిగారికి యాస్తరు ఆ వఱి కులమును, పేరును గూర్చి వ్రేల్చింకెను.

మూ. రామస్య వరసం శ్రుత్వా సర్వభూతసముద్రవమ్,
అరచక్షే త్రితతి నైస్త్వై కులమాత్మానమేవ త. 5

ప్ర. అ. స్త్రీణః = ఆ వఱి, రామస్య = రామునియొక, వరసమ్ = పరసమును, శ్రుత్వా = విని, సర్వభూతసముద్రవమ్ = కలలప్రాణుల ఉత్పత్తిని, కులమ్ = కులము, ఆత్మానమేవ త = తనను గూర్చి, తస్యై = ఆ రామునకు, అరచక్షే = చిప్పెను.

తా. ఆ వఱి రాముని పరసమును విని సర్వభూతముల ఉత్పత్తిని, తన కులమును, పేరును రామునకు చెప్పెను.

మూ. ఘోర్వకాశే మహాబాహో యే ప్రణావతయోఽతవన్.

తాన్నే విగదతః సర్వానాదితః శృణు రాఘవ. 6

[ప్ర. ఆ మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా : రాఘవ = రామా : ఘోర్వకాశే = ఘోర్వకాలమునుండి, యే = ఏ, ప్రణావతయః = ప్రణావతులు, అతవన్ = ఉండినో, తాన్ సర్వాన్ = వారి వందరినీ గూర్చి, మే = నేను, విగదతః = ఎప్పుడుండగా, అదితః = ప్రారంభమునుండి, శృణు = వినుము.

తా. మహాబాహువైన రామా : ఘోర్వము ఉన్న ప్రణావతు లెవ్వరో వారి వందరినీ గూర్చి మొదటినుండి చెప్పెదను; వినుము. 6

మూ. కర్తమః ప్రథమస్తేషాం ఏలీత స్తవనస్తరః

శేషశ్చ సంక్రయత్రైవ లహుష్కరశ్చ వీర్యదాన్. 7

స్థాణుర్మరీచిరత్రిశ్చ క్రతుత్రైవ మహాబలః

పులస్త్యశ్చాల్లీరాత్రైవ ప్రతేతాః పులహస్తతా 8

దక్షో వివస్వానవరోఽరిష్టవేమిశ్చ రాఘవ

కాశ్యపశ్చ మహాతేజాస్తేషామాసీర్వ పశ్యమాన్. 9

[ప్ర. ఆ. రాఘవ = రామా : తేషామ = వారిలో, ప్రథమః = మొదటివాడు, కర్తమః = కర్తముడు, ఏలీతః = ఏలీతుడు, తవనస్తరః = అతని తరువారివాడు, శేషశ్చ = శేషుడు, లహుష్కరః = అనేకశక్తులు గల, వీర్యదాన్ = పశ్చాత్తమ వంతుడైన, సంక్రయత్రైవ = సంక్రయముడు, స్థాణుః = స్థాణువు, మరీచి = మరీచి, అత్రిశ్చ = అత్రి, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, క్రతుశ్చ = క్రతువు, పులస్త్యః = పులస్త్యుడు, అల్లీరాత్రైవ = అంగీకరించుడు, ప్రతేతాః = ప్రవేశించుడు, తతా = మరియు, పులహః = పులహుడు, దక్షః = దక్షుడు, అపరో = తరువారి వారైన, వివస్వాన్ = వివస్వంతుడు (ఉండిన). అరిష్టవేమిశ్చ = అరిష్టవేమి అను నాహంతరము గల, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సుగల, కాశ్యపశ్చ = కాశ్యపుడు, తేషామ = వారిలో, పశ్యమాన్ = చివరివాడు, అసీర్వ = ఉండెను.

తా. ఆ ప్రణావతులలో మొదటివాడు కర్తముడు, తరువారివాడు ఏలీతుడు పిమ్మట శేషుడు, రాండుండి శ్శుకులు కలవాడు, వీర్యవంతుడు అయిన సంక్ర

యుడు, స్థానికుడు, మరీచి, అగ్ని, మహాలింగులయైన క్రతువు, పుణ్యుడు, అంగి
రసుడు, ప్రవేశసుడు, పుణ్యుడు, దక్షుడు, వివస్వతుడు ఉండిరి. అరిష్టనేమి
అను నామాంతరము గల, శైలాలి యైన కాశ్యపుడు వారిలో నివసించుగా
ఉండెను.

మూ. ప్రజాపతేస్తు దక్షస్య బధూపురితి విశ్రుతమ్.

ప్రసిద్ధుహితరో రామ యశస్విన్యో మహాయశః. 10

ప్ర. అ. మహాయశః = గొప్ప కీర్తి గల, రామ = రామా, ప్రజాపతేః =
ప్రజాపతియైన, దక్షస్య = దక్షునకు, పత్నిః = అరతైమంది, యశస్విన్యః = కీర్తి
గల, బుహితరః = కుమార్తెలు, బధూపుః = ఉండిరి అని, విశ్రుతమ్ =
ప్రసిద్ధము.

తా. గొప్ప కీర్తి గల రామా, ప్రజాపతియైన దక్షునకు కీర్తి గల అరతై
మంది కుమార్తెలు ఉండేవా రని ప్రసిద్ధము. 10

మూ. కాశ్యపః ప్రతిజగ్రాహ రాసామస్థౌ మమధ్యమాః,

అదిరిం ర దిరిం రైవ దనుమధ్యథ కాశివామ్ 11

తామ్రాం క్రోరవశాం రైవ మమం రావ్యవలామపి.

ప్ర. అ. కాశ్యపః = కాశ్యపుడు, రాసామ్ = వారిలో, అదిరిం ర =
అదిరిని, దిరిం రైవ = దిరిని, దనుమపి = దనువును, అర = మరీచు, కాశి
వామ్ = కాశికు, తామ్రామ్ = తామ్రను, క్రోరవశాం రైవ = క్రోరవశను, మమం
ర = మనువును, అనిరామపి = అనిరామను, అస్థౌ = ఎసమందుగుడు, మమధ్యమాః =
అందరైన నెనుము గల స్త్రీలను, ప్రతిజగ్రాహ = స్వీకరించెను.

తా. కాశ్యపుడు వారిలో, అదిరి, దిరి, దనువు, కాశి, తామ్ర, క్రోరవశ,
మమ, అనిర అను ఎసమందుగుడు కన్యలను వివాహమాడెను. 11

మూ. రాస్తు కన్యావ్రతః ప్రీతః కాశ్యపః పునరప్రచీర. 12

పుత్రాంస్త్రీలోక్యత క్ష్యాన్ వై అనయిష్యథ మత్సమాన్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రీతః = సంతోషించిన, కాశ్యపః =
కాశ్యపుడు తా. కన్యాః = ఆ కన్యలను గూర్చి, పునః = మరల, అప్రచీర =

వలికెను, తైలోక్యభర్తాన = మూడు లోకములను పోషించు, మత్సరూక =
నాతో సమానులైన, ప్లతాన = పుత్రులను, సవయష్కత = కనగఁడు.

తా. ఏమ్యుట కాళ్ళప్పుడు సంకోషించి, ఆ కన్యలతో "మీరు నాతో సమా
నులు, మూడు లోకములను పోషించేవాని అయిన సుమానులను కనంగి" అని
వలికెను. 12

మూ. అదిరిప్తస్మనా రామ దిరిక్తి మనుజర్థక,
కాకిరా త మహాబాహో శేషాస్త్యమనసోఽభవన్. 13

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గల, మనుజర్థక = మనుష్యు
లలో శ్రేష్ఠతలైన, రామ = రామా : అదిరిః = అదిరి, తస్మినా = అమాటయందు
మనుష్యు కలదిగా ఉండెను. దిరిక్తి = దిరి, కాకిరా త = కాకిర కూడ, (అర్థ
ఉండెరి). శేషాస్తు = మిగిలినవాళ్లు, అనసోః = మనస్సు లేనివాళ్లు, అభవన్ =
అయిరి.

తా. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠతలైన మహాబాహువు అయిన రామా : అదిరి,
దిరి, కాకిరా అనువాడు కాళ్ళప్పుడు మాటపై శ్రద్ధ యివ్వి. కకరధార్యులు శ్రద్ధ
యవలేదు. 13

మూ. అదిత్యాం జగ్ధరే దేవాస్త్రయస్త్రింకదరిందమ,
అదిత్యా వనవో రుద్రా హ్యగ్నివో త వరంతవ. 14

ప్ర. అ. అరిందమ = శక్రువులను పీడించువాడా : వరంతవ = శక్రు
వినోకకుడా : అదిత్యామ్ = అదిరియందు, అదిత్యా = అదిత్యులు, వనవా =
వనసువులు, రుద్రా = రుద్రులు, అగ్నివో = అగ్నిపేదేవతలు అను, త్రయస్త్రింక =
మొప్పదిముగ్గురు, దేవా = దేవతలు, జగ్ధరే = పుట్టిరి.

తా. శక్రుసంహారకులైన రామా : అదిరికి వచ్చెందుగుడు అదిత్యులు,
ఎనమందుగుడు వనసువులు, వరకొందుగుడు రుద్రులు, జగ్ధకు అగ్నిములు అను
మొప్పదిముగ్గురు దేవతలు పుట్టిరి. 14

మూ. దిరిస్త్యజనయన్ముతాన్ తైత్యాంస్తాక యశస్విను,
శేషామియం మనుమరీ పురాసీర్పవనార్దరా. 15

ప్ర. ఆ కాశ = తండ్రి : దివిస్తు = దివి, యశస్విను = కీర్తిమంతులైన, బైర్యాన్ = బైర్యులను, పుతాన్ = పుత్రులయ్యగా, అనయన్ = కనెను సవరా ర్థా = వనములలోను అర్థవములలోను కూడిన, ఇయమ్ = ఈ, వసుమతీ = తొమ్మిది, రేషామ్ = వారిదిగా, అసీత్ = అయి ఉండెను.

రా. దివి? కీర్తిమంతులైన బైర్యులను పుత్రులు జనించిరి వనముల లోను, సముద్రములలోను కూడిన ఈ తొమ్మిది పూర్వము ఈ దేవతలకు బైర్యులకు సంబంధించి ఉండిన.

మూ. దశు స్త్రుజనయన్పుత్రమశ్వగ్రీవమరిందమ. 16
సకళం చాలకం దైవ కాశికాపి వ్యజాయత.

ప్ర. ఆ. అపిందమ = శత్రుసంహారకుడా : దశు = దశువు, అశ్వగ్రీవమ్ = హయగ్రీవు దశు, పుత్రమ్ = పుత్రుని, అనయన్ = కనెను, కాశికాపి = కాశిక కూడ, సకళమ్ = సకలముని, చాలకం దైవ = శాంతుని, వ్యజాయత = కనెను.

రా. శత్రుసంహారకుడైన రామా : దశువు హయగ్రీవు దశు పుత్రుని కనెను, కాశిక సకలమునీ, శాంతునీ కనెను.

మూ. క్రొచ్చేన్ రాసిం తదా శ్వేనీం రృతరాష్ట్రీం తదా కుశీమ్,
రామోపి సుమతే కన్యాః పశ్చైతా లోకవిశ్రుతా.

ప్ర. ఆ. రామాపి = రాము కూడ, క్రొచ్చేమ్ = క్రొందిరి, రాసిమ్ = రాసిని, తదా = మరియు, శ్వేనీమ్ = శ్వేనిని, రృతరాష్ట్రీమ్ = రృతరాష్ట్రీని, తదా = మరియు, కుశీమ్ = కుశిని, ఏతాః = ఈ, లోకవిశ్రుతాః = లోకమునందు ప్రసిద్ధులైన, పశ్చై = ఇరుగురు, కన్యాః = కన్యలను, సుమతే = కనెను

రా. రాము కూడ, క్రొందిరి, రాసి, శ్వేని, రృతరాష్ట్రీ, కుశి అను లోక ప్రసిద్ధులైన ఇరుగురు కన్యలను కనెను.

మూ. ఉదాభావ్ అనయన్ క్రొచ్చే రాసి భాసాన్ వ్యజాయత,
శ్వేనీ శ్వేనాంకృ గృత్రాంకృ వ్యజాయత సులేఖనః,
రృతరాష్ట్రీ తు హంసాంకృ కంహంసాంకృ సర్వకః. 17

ప్ర. ౪ క్రొవ్వీ = క్రొంది, ఉదాహరణ = గుడ్డగూలంను, జనయన్ = కనెను. దానీ = దానీ, దాసాన్ = దాసపక్షులను, వ్యతాయత = కనెను శ్వేరి = శ్వేరి, సులేలనా = మంచి లేలము గం, శ్వేవాంశ్య = లేగంను, గ్నూవాంశ్య = గ్రద్దలను, వ్యతాయత = కనెను. రృతరాష్ట్రీ ను = రృతరాష్ట్రీ, హంసాంశ్య = హంసలను. సర్వకా = సమస్తమైన, కంహంసాంశ్య = కంహంసలను (కనెను).

తా. క్రొంది గుడ్డగూలంను, దానీ దాసపక్షులను, శ్వేరి గొప్ప లేలము గం లేగంను, గ్రద్దలను, రృతరాష్ట్రీ సమస్త మైన హంసలను, కనెను. 18 19

మూ. చక్రవాకాంశ్య భద్రం తే విజితే సోపి దామిని,
కుశీ నరాం విజితే తు నరాయా వివరా సురా. 20

ప్ర. ౪. సో = ఆ, దామిని = స్త్రీ, చక్రవాకాంశ్యపి = చక్రవాకపక్షులను కూడ, విజితే = కనెను. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళ మగుగాక. కుశీ = కుశీ, నరామ్ = నరను, విజితే = కనెను. వివరా = వివర, సరాయా = నర యొక్క, సురా = కుమా రై.

తా. రామా : నీకు మంగళ మగు గాక. ఆ రృతరాష్ట్రీ చక్రవాకపక్షులను కూడ కనెను. కుశీ నరను కనెను. నర కుమారై వివర. 20

మూ. చక్ర క్రోధవగా రామ విజితే హ్యేత్మసంభవా,
మృగీం త మృగమన్తాం త హరిం భద్రమదామపి, 21

మాతల్లేమపి శార్థూరిం శ్వేలాం త సురధిం తతా,
సర్వంక్షణసంవత్సాం సురపాం క్షద్రువామపి 22

ప్ర. ౪. రామ = రామా : క్రోధవగా = క్రోధవగ, మృగీం త = మృగిని, మృగమన్తాం త = మృగమంతను, హరిమ్ = హరిని, భద్రమదామపి = భద్రమదను, మాతల్లేమపి = మారేంగిని, శార్థూరిమ్ = శార్థూరిని, శ్వేలామ్ = శ్వేతను, తతా = మరియు, సురధిమ్ = సురధిని, సర్వంక్షణసంవత్సామ్ = అన్ని లక్షలముంలో కూరిన, సురపామ్ = సురవను, క్షద్రువామపి = క్షద్రువను, చక్ర = చరిమించి, అత్మసంభవా = కుమారైనను, విజితే = కనెను.

తా రామా : పుగి, పుగమంద, హరి, తద్రమక, హరింగి, గడ్డారి, శ్వేత, సురరి, నర్మలక్షణసంపన్నురాలైన మరన, తద్రవ అను విదిమంది కుమా రైను ప్రోదవక కనెను. 21, 22

మూ. అవత్కంతు పుగః సర్వే మృగ్యా నరవరోత్తమ,
ఋషాశ్చ పుగమన్యాయాః స్వమరాశ్చమరాస్తతా. 23

ప్ర. అ. నరవరోత్తమ = వరశ్రేష్ఠులలో ఉత్తముడైన రామా : ఋషి = సమస్తమైన, పుగః = రేల్లు, పుగ్యా = పుగియొక్క, అవత్కమ్ = సంరానము, ఋషాశ్చ = ఎరుగులంట్లు, స్వమరాః = స్వమరములు, తతా = మరియు, తమ రాశ్చ = తమరపుగములు, పుగమన్యాయాః = పుగమందయొక్క (సంరానము).

తా రామా : రేల్లు అన్ని పుగి సంరానము. ఎరుగులంట్లు, స్వమరములు తమరపుగములు పుగమంద సంరానము. 23

మూ. హర్యాశ్చ హరయోఽపర్యం వానరాశ్చ తరస్త్విసా,
తర స్త్విరావరీం నామ జన్తే తద్రమరా సురామ్. 24

ప్ర. అ. హరయః = సింహములు, తరస్త్విసా = లంఘ గం, వానరాశ్చ = వానరములు, హర్యాః = హరియొక్క, అవత్కమ్ = సంరానము, తరః = అనుపిమ్మట, తద్రమరా = తద్రమర, ఇరావరీం నామ = ఇరావరి అను పేరు గం, సురామ్ = కుమా రైను, జన్తే = కనెను.

తా. సింహములు, లంఘ గం వానరములు హరి సంరానము పిమ్మట తద్రమర ఇరావరి అను కుమారైను కనెను. 24

మూ. తస్యాస్త్విరావతః పుత్రో లోకనాతో మహాగణః,
మాతల్లాశ్చ త మాతల్జ్ఞా అవత్కం మనుజర్షత. 25

ప్ర. అ. లోకనాతః = లోకములకు ప్రభు వైను. ఇరావతః = ఇరావత అను, మహాగణః = మహాగణము, తస్యాః = ఆ ఇరావరియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, మనుజర్షత = మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడా : అత = మరియు, మాతల్జ్ఞాః = పినుగులు, మాతల్జ్ఞాః = మాతంగియొక్క, అవత్కమ్ = సంరానము.

రా. మనవులలో శ్రీమద వైన రామా : దోళములకు వ్రేలు వైన ఇరావత
మనె మహాగజము ఆ ఇరావతి పుత్రుడు. ఏనుగులు మాతంగి సంరానము 25

మూ. గోలాల్లాలాంకృ కాథూరీ బాల్మహంకృజనయత్పురాన్,
దిశాగజాంకృ వామత్త్వ శ్రేతాపక్యజనయత్పురాన్ 26

వ్ర. ఆ కామత్త్వ - రామా : కాథూరీ = కాథూరి, గోలాల్లాలాంకృ =
కొండముల్కుండు, బాల్మహంకృ = పెద్దపులులకు, మరాన్ = పుత్రులనుగా,
జనయత్ = కనెను. శ్రేతాపక్య = శ్రేత, దిశాగజాంకృ = దిగ్గజములకు, మరాన్
= పుత్రులనుగా, జనయత్ = కనెను.

రా. రామా : కాథూరికి కొండముల్కులు. పెద్దపులులు పుత్రులుగా పుట్టిరి,
శ్రేతకు దిగ్గజములు పుత్రులుగా పుట్టెను. 26

మూ. తరో దుహితరో రామ సురలిశ్టేవ్యజాయత,
రోహిణీం నామ కద్రం తే గన్ధర్వీం త యకస్త్వినిమ్. 27

వ్ర. ఆ. రామ = రామా : తరో = అటు ఏమ్మట, సురలి : తేని = సురలి
తేరి, రోహిణీం నామ = రోహిణి అను పేరు గలదానిది, యకస్త్వినిమ్ = 1 ౨
గం, గన్ధర్వీం త = గంధర్వుని, దుహితరో = కూమా రైంనుగా, అజాయత = కనెను.
తే = నీకు, కద్రమ్ = మంగళ ముగాక.

రా. రామా : సురలి రోహిణి, కిక్కిమంతురాలైన గంధర్వి అను ఇద్దరు
కుమారైంను కనెను. నీకు కద్ర ముగాక. 27

మూ. రోహిణ్యజనయత్తా వై గన్ధర్వీ వాతీసః సురాన్,
సురసాలజనయత్సాగాన్ రామ కృతూస్తు పన్నగాన్ 28

వ్ర. ఆ రామ = రామా : రోహిణి = రోహిణి, గా = గోవులను, జన
యత్ = కనెను. గన్ధర్వీ = గంధర్వు, వాతీసః = అశ్వములను, సురాన్ = పుత్రు
లనుగా, కనెను. సురసా = సురస, సాగాన్ = రాం రంలు గం నాగములను,
కృతూస్తు = కృతువు, పన్నగాన్ = సారాణపద్యములను, జనయత్ = కనెను.

రా రామా : రోహిణికి గోవులు, గంధర్వుకి అశ్వములు, సురసికు అనేక
శిరస్సులు గల నాగములు, కృతుకు సారాణపద్యములు సంరానముగ పుట్టెను.

మూ. మనుశ్మనుష్యాన్ అనయ్రామ పుత్రాన్ యశస్వినః,
బ్రాహ్మదాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యాన్ శూద్రాంశ్చ మనుజర్షత.

ప్ర. అ. మనుజర్షత = మనుష్యులలో శ్రేష్ఠులైన రామా : మనువు : మనుః = మనువు, బ్రాహ్మదాన్ = బ్రాహ్మణులను, క్షత్రియాన్ = క్షత్రియులను, వైశ్యాన్ = వైశ్యులను, శూద్రాంశ్చ = శూద్రులను, యశస్వినః = కీర్తిగల, మనుష్యాన్ = ఈ మనుష్యులను, పుత్రాన్ = పుత్రులముగా, అనయత్ = కనెను.

తా. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠులైన రామా : మనువు బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు శూద్రులు అను కీర్తిమంతులైన మనుష్యులను పుత్రులముగా కనెను

29

మూ. సర్వాన్ పుణ్యపలాన్ పృజాననలాపి వ్యభాయత,
విసలా ర కశీహ్రితీ కద్రూశ్చ సురసాన్యసా. 30

ప్ర. అ. అనలాపి = అనలం, పుణ్యపలాన్ = మంచి పంతులు గల, సర్వాన్ = సమస్తమైన, పృజాన్ = పృక్షములను, వ్యభాయత = కనెను. విసలా ర = విసలం, కశీహ్రితీ = కశీకి హ్రితి (కశీ - క బొహ్రి అని అర్థము). కద్రూశ్చ = కద్రువు, సురసాన్యసా = సురస సోదరి.

తా. అనలం మంచి పంతుల నిచ్చు పృక్షములను అన్నింటిని కనెను. ఇప్పుడు కశీకి బొహ్రియైన విసలము గూర్చి, సురస సోదరి యైన కద్రువును గూర్చి చెప్పెదను.

మూ. కద్రూర్నాగం సహస్రాన్యమే విణశ్చే రరణీరరమ్,
ద్యౌః పుత్రో విసలాయాస్తు గరుడోఽరుణ ఏవ త. 31

ప్ర. అ. కద్రూః = కద్రువ, సహస్రాన్యమే = వెలుల వడగలు గల, రరణీరరమ్ = భూమిని మాయ, నాగమ్ = నాగమును, విణశ్చే = కనెను విసలా యాస్తు = విసలము, గరుడః = గరుడుడు, అరుణ ఏవ త = అరుణుడు అను, ద్యౌః = ఆర్ద్రుడు, పుత్రో = పుత్రులు, (పుట్టిరి)

తా. కద్రువు భూమిని మాయ చేయి వడగలు గల నాగమును అరిశేషుని) కనెను విసలము గరుడుడు, అరుణుడు అని ఆర్ద్రుడు పుత్రులు పుట్టిరి

31

మూ. అస్మాత్తోఽహ మరుదాత్పంపారిస్తు మమాగజః,
జటాయురితి మాం విద్ధి శ్వేనిపుత్రమరిందమ. 32

ప్ర. అ. అరిందమ = శ్రీకుసంహారకుడా : అహమ్ = నేను, అస్మాక్ = ఈ, అరుదాక్ = అరుదానినుండి, జాతః = పుట్టితివి. సంపారిః = సంపారి, మమ = నాయొక్క, అగ్రజః = అన్న. శ్వేనిపుత్రమ్ = శ్వేనిపుత్రుడ నైన, మామ్ = నన్ను, జటాయురితి = జటాయువు అని, విద్ధి = తెలుసుకొనుము.

తా. శ్రీకుసంహారకుడనైన రామా : నేను ఈ అరుదాని కుమారుడను. సంపారి మా అన్నగారు. శ్వేని పుత్రుడనైన నా పేరు జటాయువు అని తెలిసి కొనుము. 32

మూ. సోఽహం దానసహాయస్తే దవిష్కామి యదీచ్ఛసి,
ఇదం దుర్గమ్ హి శాస్తారమ్ మృగరాక్షససేవికమ్. 33
సీతాం చ తాత రక్షిష్యే త్వయి యాతే సంక్షణే.

ప్ర. అ. సః అహమ్ = అర్థి నేను, అన్యసి యది = నీవు కోరినట్లయితే, తే = నీకు, దానసహాయః = విరాసమునందు సహాయకుడుగా, దవిష్కామి = కాగలను. దుర్గమ్ = ప్రవేశించ శక్యము కాని, ఇదం శాస్తారమ్ = ఈ అరణ్యము, మృగరాక్షససేవికమ్ = మృగములచేతను, రాక్షసులచేతను సేవించబడినది కదా. తాత = తండ్రి : సంక్షణే = ంక్షణానికో కూడిన, త్వయి = నీవు, యాతే = వెళ్ళినచోత వగుదుండగా, సీతామ్ = సీతను, రక్షిష్యే = రక్షించగలను.

తా. నీ కిష్ట మైనచో నేను నీకు వనదానమునందు సహాయుడుగా ఉండెదను. ఎందుచేత ననగా. ప్రవేశించ శక్యము కాని ఈ అరణ్యము మృగములకు, రాక్షసులకు నివాసస్థానము. తండ్రి : నీవు, ంక్షణముకూ కూడ లైటకు వెళ్ళినప్పుడు నేను సీతను రక్షించుదును. 33

మూ. జటాయుషం తం ప్రతిపూజ్య రామహో
మరా పరిష్యజ్య చ సంవరోఽశవర,
ఏయర్హి క్షుశ్రావ సఖిత్యమాత్మజానీ
జటాయుషో సంకథితం పునః పునః. 34

ప్ర. అ. రామయే = రాముడు, తం జటాయుషమ్ = ఆ జటాయువును, పరిపూజ్య = పూజించి, మదా = సంకోషముతో, పరిష్యంశః = శోగించుకొని, సంసరః = నమస్కరించువాడు, అథవత్ = ఇయ్యము. అత్మజన్ = బుద్ధికారియైన ఆ రాముడు, జటాయుషా = జటాయువువేత, పునః పునః = మరలమరల, సంశభిరమ్ = తప్పించిన, పినుః = తలద్రుముక్క, సతిర్యమ్ = మిత్రత్వమును, త్వావ = వివేచనము.

తా. రాముడు ఆ జటాయువును పూజించి, సంకోషముతో శోగించుకొని నమస్కరించెను. బుద్ధికారియైన ఆ రాముడు జటాయువునకు, తన తండ్రికి ఉన్న స్నేహమును గూర్చి అతడు మరలమరల చెప్పుగా వివేచనము.

84

మూ. స రత్ర సీతాం పరిదాయ మైతిరీం
సహైవ తేనాతిలతేన పక్షిణా,
జగామ తాం పశ్యవరీం సలక్ష్మణో
రిపూన్ దిరక్షన్ శలలానివాసయః.

85

ఇత్యాశ్రే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియ అధికాశ్చై అరణ్యకాండే
చతుర్థకః సర్గః.

ప్ర. అ. సీ = ఆ రాముడు, మైతిరీమ్ = మిత్రులారాబద్ధురయైన, సీతామ్ సీతను, పరిదాయ = గ్రహించి, సంక్షణః = లక్ష్యంపై మేరుతై, అరిలతేన = గొప్ప జలము లిం, తేన = ఆ, పక్షిణా సహైవ = పక్షిలో కూడినవాడై, అనయః = అగ్ని, శలలానివ = మిత్రతలము వలె, రిపూన్ = శత్రువులను, దిరక్షన్ = కాలపరిలంఘనాదై, తాం పశ్యవరీమ్ = మంతవలది గూర్చి, జగామ = చెప్పును.

తా. ఆ రాముడు, అగ్ని మిత్రతలము వలె సట్లు శత్రువులను కాలపరియ గోరుచున్నవాడై, సీతను వెంటిల్లుకొని, లక్ష్యంపై మేరుతై, ఆ జటాయువుకూడ వెంట లాగా, మంతవదికి వెళ్లెను.

85

“తాలానిందిని” యను శ్రీమద్రామాయణాక్షరవ్యాఖ్యానమునందు
అరణ్యకాండలో చతుర్థావ పర్గ సమాప్తము.

అథ పశ్చాదేకః పర్వః

[శ్రీరామవి అర్చ ప్రకారము అక్షయము సంవత్సరలో ఒక మందర మైన పర్వకాలము నిర్మించుట, నేపాచక్రములతో రాముడు ఆ పర్వకాలలో నివసించుట].

మూ. తతః పశ్చావదీం గత్వా నానాత్మాకమృగాయుతామ్,
ఉచార బ్రాతరం తామః సోమిత్రిం దీప్తరేణసమ్.   1

ప్ర. అ. తతః = అటు ఏమ్మట, తామః = రాముడు, నానాత్మాకమృగాయుతామ్ = అనేకవిధములైన దుష్టసర్పములతోను, మృగములతోను కూడిన, పశ్చావదీమ్ = పంచవదర గూర్చి. గత్వా = వెళ్ళి, దీప్తరేణసమ్ = ప్రకృతిని దున్న రేణువు గల, బ్రాతరమ్ = సోదరుడైన, సోమిత్రిమ్ = అక్షయవి గూర్చి, ఉచార = వరిగెను.

తా. ఏమ్మట రాముడు అనేకవిధములైన దుష్టసర్పములతోను (లేదా మడించిన ఏనుగులతోను) ఇతర మృగములతోను వ్యాదమైన, పంచవదర వేరి, రేణువుతో ప్రకాశించుచున్న, సోదరుడైన అక్షయవితో ఇట్లు వరిగెను.   1

మూ. అగలాః స్మ యతోద్దిప్తమముం దేకం మహర్షిణా,
అయం పశ్చావదీదేకః సోమ్యః పుష్పిరతాననః.   2

ప్ర. అ. సోమ్యః = ౬. సోమ్యతా : మహర్షిణా = మహర్షివేద, యతోద్దిప్తమ్ = వెన్నులచిన విధముగ, అయమ్ = ఈ, దేకమ్ = ప్రదేకమును గూర్చి, అగలాః స్మ = వర్చిరాము, పుష్పిరతాననః = పుష్పిరిన ఆకలి గల, అయమ్ = ఈ, దేకః = ప్రదేకమే, పశ్చావదీ = పంచవదర.

తా. ౬. సోమ్యతా : అగ స్వయభౌర్షి లిప్పిన ప్రదేకమునకు వర్చిరాము, ఇక్కడ అరణ్యము అంతా పుష్పిరి ఉన్నది. ఈ ప్రదేకమే పంచవదర   2

మూ. సర్వరక్షార్థకాం దృష్టిః శానవే నిపుతో హ్యసి,
అగ్రమః కరతస్మిన్నో దేశే భవతి సంపుటః. 3

ప్ర. అ. కరతస్మిన్ = ఏ, దేశే = ప్రదేశమునందు, సః = మనయుక్కు,
అగ్రమః - అగ్రమము, సంపుటః = ఇష్టము, భవతి = అగునో, శానవే - అదివి
యందు, సర్వరక్షః = అంతటా, దృష్టిః = దృష్టి, రక్షకామ్ = ప్రసరింపజేయ
అడుగాక, నిపుణః = వేర్పరివి, అసి హి = అయి ఉన్నపు కదా.

తా. మనము ఏ ప్రదేశమునందు అగ్రమము పెరిగియున్నదాగుండునో
ఈ అరణ్యము నంతా పరికించుము. ఏ ఏ కార్యమునందు నేర్పు గంపాదపు కదా.

మూ. రమరే యత్ర నైదేహీ త్వమహం తైవ లక్ష్మణ,
రాద్యకో దృశ్యకాం దేశః సంనికృష్టశరాళయః. 4

వనరామణ్యకం యత్ర స్థలరామణ్యకం తతా,
సంనికృష్టం చ యత్ర స్యాత్పమియృష్యకురోదకమ్. 5

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణాః యత్ర = ఏక్కడ, నైదేహీ = నీత, రమరే
= క్రిందిననో, త్వమ్ = నీవు, అహం ర = నేనూ, క్రిందిననూ, యత్ర =
ఏక్కడ, వనరామణ్యకమ్ = వనముయొక్క నొందర్యము, తతా = మరియు,
స్థలరామణ్యకమ్ = స్థలముయొక్క నొందర్యము ఉండునో, యత్ర = ఏక్కడ,
సమియృష్యకురోదకమ్ = సమిథలు, షష్పములు, కుళలు, ఉరకము, నీలి
కృష్టమ్ = సమీపమునందుండునో, రాద్యకో = అట్టి, సంనికృష్టశరాళయః =
సమీపమునందున్న అంఘ్రావము గల, దేశః = ప్రదేశము, దృశ్యకామ్ = చూడ
అడుగాక

తా. లక్ష్మణాః : ఏ ప్రదేశమునందు నీత, నీవు నేను సుఖముగా నివసించ
గలుగుదుమో, ఏ ప్రదేశమునందు వననొందర్యము, స్థలనొందర్యము ఉండునో,
ఏ ప్రదేశమునందు సమిథలు, షష్పములు, కుళలు, ఉరకము దగ్గరగా
ఉండునో, అట్టి, శరాళయమునకు దగ్గరగా ఉండు ప్రదేశమును చూడుము. 4,5

మూ. ఏవము కస్తు రామేదా లక్ష్మణః సంయతాజ్ఞరీః,
సీతాసమక్షం కాకుత్స్థమిదం వచనమృచిచీక. 6

ప్ర. అ. రామేణ = రామనిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉర్త = వంకరిచిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, సంయతాశ్చారిః = కట్టిచిన రోసిలి కంబాతై, సీతా సమక్షమ్ = సీత ఎదుట, కాకుత్స్థమ్ = రాముడ్చి గూర్చి, ఇవమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = వరితెను.

తా. రామని మోటులు చెవి లక్ష్మణుడు అంబలి పెరించి, సీత సమక్షమున రామనితో ఇట్లు వరితెను. 8

మూ. పరవాచన్ని కాకుత్స్థ క్షయి వర్షకరం స్థితే.

స్వయం తు దుచితే తే శ్రీ క్రియతామితి మాం వద. 7

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా, క్షయి = సిద్ధి, వర్షకరమ్ = నూరు (అనేక సంవత్సరములు, స్థితే = ఉండగా, పరవాచ = పరతంత్రుడను, అస్మి = అయిఉన్నాను, దుచితే = అందమైన, తే? = ప్రదేశమునందు, క్రియతామ్ = చేయబడుగాక, ఇతి = అని, మామ్ = నన్ను, వద = చెప్పుము.

తా. రామా : సిద్ధి ఎన్ని సంవత్సరము లున్నను, సిద్ధిన్నంత రాముడేను : సిద్ధి చెప్పినట్లు చేయవలసినచాకనే నాని స్వతంత్రుడను కాను. అందుచే సీత ఒక రమ్యప్రదేశమును నిర్ణయించి అక్కడ ఆశ్రయము నిర్మించు మని నన్ను అభ్యపించుము. 7

మూ. సుప్రీతస్తేన వాక్యేన లక్ష్మణస్య మహాత్మనః,

విమృశత్రోచయోమాస తేకం సర్వగుణాన్విరమ్. 8

ప్ర. అ. మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి గల, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణుని యొక్క, తేన వాక్యేన = ఆ వాక్యములచ, సుప్రీతః = తాం సంబోధించినచాతై, (రామడు) విమృశన్ = విమర్శించుచు, సర్వగుణాన్విరమ్ = సమస్తగుణములతో భూరిన, తేకమ్ = ప్రదేశమును, రోచయోమాస = ఇష్టపడెను.

తా. రామడు, మహాత్ముడైన లక్ష్మణుడు వరిచిన ఆ మాటలకు సంతోషించి, బాగుగా విమర్శ చేసి, సకలగుణములతో భూరిన ఒక ప్రదేశమును ఎన్నుకొనెను. 8

మూ. స కం దుదిరమాశ్రమ్య దేశమాశ్రమకర్మణి,

హస్తే గృహీత్వా హస్తేన రామః సోమిరిమృలవీర 9

ప్ర. అ. సః రామః = ఆ రాముడు, కమ్ = ఆ, దుదిరమ్ = సుందరి
మైన, దేశమ్ = ప్రదేశమును, అశ్రమకర్మణి = అశ్రమకర్మయందు, అశ్రమము
నిమిత్తము), అశ్రమ్య = అశ్రమించి, హస్తేన = హస్తముతో, సోమిరిమ్ =
లక్ష్మణుని, హస్తే = హస్తమువందు, గృహీత్వా = పట్టుకొని, అమృత = వరికెను.

తా. ఆ రాముడు, కమ్మమైన ఆ ప్రదేశము అశ్రమమునకై ఉపయోగ
మని చెప్పుచు దానిపై సెదరి వెళ్ళుచు, లక్ష్మణుని హస్తమును హస్తముతో
గ్రహించి పట్టు వరికెను. 9

మూ. అయం దేశః సమః శ్రీమాన్ ఘృష్ణైస్తరుదిర్వృతః,

ఇహాశ్రమపదం సోమ్య యథావర్కర్తుమర్హసి. 10

ప్ర. అ. సోమ్య = సోమ్యుడా. ఘృష్ణైః = ఘృష్ణించిన, తరుః =
వృక్షములతో, వృతః = కూరిన, అయం దేశః = ఈ ప్రదేశము, సమః = సమ
ముగా ఉన్నది, శ్రీమాన్ = కోదాయుక్త మైనది, ఇహ = ఇక్కడ, యథావత్ =
యథాకాశ్యముగ, అశ్రమపదమ్ = అశ్రమస్థానమును, కర్తుమ్ = నిర్మించుటను,
అర్హసి = తగియుండుట.

తా. సోమ్యుడవైన ఈ లక్ష్మణా, చుట్టూ ఘృష్ణించిన వృక్షములున్న,
కోదాయుక్తమైన ఈ ప్రదేశము సమముగా ఎత్తువల్లములు లేకుండగా ఉన్నది.
ఇక్కడ యథావిధిగ పర్వకాలము నిర్మించుము. 10

మూ. ఇయమాదిర్వసంతాతైః పత్నైః సురదిగద్ధిలిః,

అదూరే దృశ్యతే రమ్యా వర్మిని పర్మకోలిలా. 11

ప్ర. అ. పర్మకోలిలా = పర్మములచేత కోరింపబడుచున్న, రమ్యా =
రమ్యమైన, ఇయం వర్మిని = ఈ పర్మపరము, అదిర్వసంతాతైః = సూర్యు
నితో సమానమైన, సురదిగద్ధిలిః = మంచి గంధము గల, పత్నైః = పర్మము
లతో, అదూరే = సమీపమువందు, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

రా. వచ్చిములతో శోరించుచున్న కమ్మ మైన ఈ వర్షనకమ్మ, నూర్చుని వంటి సుగంధయు కమ్మలైన వర్షములతో నమివమునంటి కరింతురున్నది. 11

మూ. యథాజ్ఞాకమగస్త్యేన మునినా తాపితాత్మనా,
 యం గోదాచరీ కమ్మా పుష్పితైస్తరురికర్మణా. 12
 హంసకారణవాక్తిర్థా చక్రవాకోపకోరితా.

ప్ర. ఆ తాపితాత్మనా = పరిశుద్ధ మైన మనస్సు గల, అగస్త్యేన మునినా = అగస్త్యమునిచేత, యథా = ఎట్లు, అజ్ఞాకమే = చెప్పబడినచో అట్లే, కమ్మా = సుందరమూ, పుష్పితా = పుష్పించిన, తరుని = పృథ్వీమండలం, పృథా = కూడినది, హంసకారణవాక్తిర్థా = హంసలచేతను కారణవచనములచేతను ల్లాప్తమూ, చక్రవాకోపకోరితా = చక్రవారవములచేత శోరింపరేయబడినది అయిన, యం గోదాచరీ = ఈ గోదాచరినది, చూడంతురున్నది.

రా. పరిశుద్ధమైన మనస్సు గల అగస్త్యమునిచేత చెప్పిన విధముగ, పుష్పించిన పృథ్వీమండలం అవలంబించినది, హంసకారణవచనములచే ల్లాప్తమైనది, చక్రవార వములచేత ప్రకాశింపరేయబడినది అయిన కమ్మమైన ఈ గోదాచరినది చూడ కనింతురున్నది.

మూ. నారీదూరే న రాసన్నే మృగయాకనిపీడితా,
 మయాకనాపితా కమ్మాః ప్రాంశవో ఒహంకన్థరా,
 వృక్కన్తే గిరయః సౌమ్య పుల్లైస్తరురిరావృతా. 14

ప్ర. ఆ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా : మృగయాకనిపీడితా = మృగముల గుంపులచేత పీడింపబడినది, మయాకనాపితా = నెమిక్కుచేత కృనిరేయింపబడినది, కమ్మా = సుందరమైనవి, ప్రాంశవః = ఎత్తైనవి, ఒహంకన్థరా = చాలా గుహలు కంటి, పుల్లై = వికసించిన, తరుని = పృథ్వీమండలం, అవృతా = అవలంబించబడినది అయిన, గిరయః = పర్వతములు, నారీదూరే = రాందూరము వంటి కాక, న రా సన్నే = చాల దగ్గర కాక, వృక్కన్తే = కనింతురున్నది.

రా. సౌమ్యుడా : మృగముల గుంపులతో నిండిన కమ్మములైన పర్వతములు కనింతురున్నవి. అవి చాల దూరమువంటి గాని, దగ్గరకాని లేవు. నెమిక్కు

ధ్వనులచేత ప్రతిధ్వనింపబడుచున్నది. ఇవి తాం ఎత్తుగా ఉన్నవి. వాటిలో అనేకములైన గుహలున్నవి. వాటికి వయలైపులా వెదకించిన వృక్షములు ఉన్నవి. 13. 14

మూ సోవర్ణైరాజతైస్తామ్రైశ్చేతే తేతే త రామిరిః,

గవాక్షితా ఇవారాన్తి గజాః పరమత క్తిరిః.

15

(“పరమ తిక్తిరిః” అను వాక్యవారి ప్రతిలోని సోకము, తద్వాన్త్యానము కూడ సంకృప్తకరంగా లేవు.)

ప్ర. 4 సోవర్ణైః = బంగారువికారములు, రాజతైః = కజరవికారములు, తామ్రైః = రాగి వికారములు అయిన, రాక్షసిః = రాక్షసులచేత, తేతే తేతే = అ యా ప్రదేశములందు, గవాక్షితాః = గవాక్షములు కలవిగా చేయబడిన ఈ పర్వతములు, పరమత క్తిరిః = మంచి పర్వతదగులచేత, గజాః ఇత = ఏనుగుల వలె, తాన్తి = ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఈ పర్వతములు అన్ని ప్రదేశములందు, బంగారు రాక్షసులచేతను, వెండి రాక్షసులచేతను, రాగి రాక్షసులచేతను గవాక్షితములై, అందమైన పర్వతదగులచేత ఏనుగులు వలె ప్రకాశించుచున్నవి.

వి. గవాక్ష మిదిగా అపు కన్నుల వికారములో ఉన్న కంద్రాలు గలవి. పర్వతాలమీద అనేక ప్రదేశములలో బంగారు రాక్షసుల శిఖలు, వెండి రాక్షసుల శిఖలు, రాగి రాక్షసుల శిఖలు గవాక్షముల వికారములలో కనబడుచున్నవి. ఏనుగులకు అలంకారార్థమై వాని శరీరములమీద అ యా కంఠులతో గీతలు గీర్చి గీయుదురు. వానికి “త క్తి” అని పేరు అందుచేత ఈ విధముగ సువర్ణాది రాక్షసులచేత గవాక్షరము లైన కొంచలు, తర్జునల అలంకరించిన ఏనుగుల వలె ఉన్నట్లు మహారాజాధిరాజులైన నామునకు కనబడుచు కనాము 15

మూ. సోలైసోలై న్నమాల్లక్క త్తారవనసామ్రై 1,

నివార్తైన్తిమిత్తక్రవ పున్నాగైశ్శోవశోధితాః,

16

మాత్తరశోత్తైన్తిలత్తక్రమ్మైః కీతత్తరపి,

పుష్పగుంజులతోపేత్తై పైన్తిన్తరుధిరావృతాః,

17

చన్ద్రైః సృష్టైర్నైః పార్థైః సైర్నితైః రైరపి,
రవాశ్వకర్ణశరైః శమీకింశకపాటైః.

18

ప్ర. అ. (ఈ పర్వకములు), పార్థైః = మర్దియైర్లరైతను, రైః = తాదై
యైర్లరైతను, రవాశ్వకర్ణ = రవాశ్వకములరైతను, అర్థాశ్వకపాటైః =
అర్థాశ్వకపాటపాట (మామిడి) వృక్షములరైతను, విహరైః = అలకల వృక్ష
ములరైతను, సమీకైర్నైః = సమీకవృక్షములరైతను, శమీకింశకపాటైః = శమీకింశక
పాటరైతను, ఉపశాశరైః = ప్రశాశింశరైతనులరైతను, యైః = తియ్యమామిడి
యైర్లరైత, అశ్వకైః = అశ్వకములరైత, శరైః = శరములరైత, చన్ద్రైః =
సంహరిగయైర్లరైత, కేరైః = మొగలియైర్లరైత, పుష్పగుల్మలతోపైః = పుష్పముల
తోను, పౌడలతోను, లతలతోను కూడిన, తైః = అయో, రకురైః = వృక్షములరైత
అవృత్తైః = అవరింపలరైతపి, చన్ద్రైః = చందనవృక్షములరైత, సృష్టైః =
సృష్టరైతములరైత, సైః = సేవవృక్షములరైత, పార్థైః = పార్థానైః వృక్షముల
రైత, విహరైః = విహరయైర్లరైత, రవాశ్వకర్ణశరైః = అమృత-ఇనుమర్ది-దంప
యైర్లరైత, శమీకింశకపాటైః = అమృతయైర్లరైత, మోదుగయైర్లరైత, గరిగోల్ల
యైర్లరైత అవృత్తములై ఉన్నవి.

తా. ఈ పర్వకములు నాల.శాల.రమాల.మనసి.అమ్ర.నివార.రిమిగ.
పుష్పాగ వృక్షములతో ప్రశాశింశుడున్నవి. యాశ.అశ్వక.శర.దంపక.కేరక
వృక్షములరైతను, పుష్పగుల్మలతో విహరి పౌడల. అతలు యిట్లుకొన్న అరవవృక్ష
ములరైతను అవరింపలరై యున్నవి. చందన.సందన.సేవ.పార్థాన.విహర.
రవా.అశ్వకర్ణ.శర.శమీ - కింశక పాటలవృక్షములరైత కూడ అవరింపలరై
ఉన్నవి.

18.18

మో. ఇదం పుణ్యమిదం పీఠ్యమిదం బహుమృగద్విజమ్,

ఇహ వత్సామి సౌమిశ్రే సార్థమేతేన పక్షిణా.

19

ప్ర. అ. ఇదమ్ = ఇది, పుణ్యమ్ = పుణ్యమైనది. ఇదమ్ = ఇది,
పీఠ్యమ్ = పవిత్రమైనది. ఇదమ్ = ఇది, బహుమృగద్విజమ్ = అనేకమృ
గములు పక్షులు కలది. ఏతేన = ఈ, పక్షిణా సార్థమ్ = పక్షిలో కూడ,
ఇహ = ఇక్కడ, వత్సామి = నివసించెదను.

రా. లక్ష్మణా! అది పుష్పమైనది; పచ్చికమైనది, నీవేగవృగవతులలో
నింది యున్నది అందువలన ఈ బటాయువుతో కూడ ఇక్కడ నివసించకను.

మూ. ఏవముత్తమై రామేణ లక్ష్మణా! పరవీరహా,
లచిరేణాశ్రమం త్రానుకృపార సుమహాబలాః. 20

ప్ర. అ రామేణ - రామునిచేత, ఏవమై = ఇట్లు, తక్కు - పంకలదిన,
పరవీరహా = శత్రువీరులను సంహరించు, సుమహాబలాః = రాం గొప్ప బలము
గల, లక్ష్మణుడు, త్రాను = పోదకునడు, లచిరేణ = అల్పకాలముచేత (లో),
అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, పకార = విచ్చించెను.

రా. శత్రువీరులను సంహరించేవారు, మహాలాభి! అయిన లక్ష్మణుడు
రాముని మాటలు విని, అతనికొకరై అరిశ్రమముగలక అశ్రమమును విచ్చించెను.

మూ. పర్ణకాలాం సువిఫులాం తత్ర సంహతమృత్రికామ్,
సుస్తమ్భ్యాం మస్కరైశ్చీర్తైః కృతవంగాం సుశోరనామ్,
శమీకాలారితాస్తీర్య రృతపాణపాణికామ్,
కుశకాళకైః పద్మైః సుపరిర్యాదితాం తతా, 21

సమీకృతతలాం రమ్యాం చకార లఘుచిత్రమ,
నివాసం రామవస్థార్థే ప్రేక్షణీయమనుత్తమమ్. 22

ప్ర. అ లఘుచిత్రమ = క్లిష్టమైన వర్ణాశ్రమము గల అ లక్ష్మణుడు,
తత్ర = అక్కరి, సంహతమృత్రికామ్ = ఎత్తుగా చేయబడిన మట్టి గలది, సుస్తమ్భ
మ్యామ్ = మంచి స్తంభములు గలది, చీర్తైః = పొడవైన, మస్కరైః = తిరుక్కు
చీత, కృతవంగామ్ = చేయబడిన చెమ్మ చూలము గలది, సుశోరనామ్ =
బాగుగా నైకాళించునది, శమీకాలారిః = అమ్మికొమ్మలచేత, అస్తీర్య = పరచి,
రృతపాణపాణికామ్ = రృతమైన వ్రాతచేత కట్టబడినది, తతా = మరియు,
కుశకాళకైః = కర్పూరచేత, రెల్లగడ్డిచేత, పద్మైః = అమలచేత, సుపరిర్యాదితామ్ =
బాగుగా కప్పబడినది, సమీకృతతలామ్ = సమముచేయబడిన తలముగలది,
రమ్యామ్ = రమ్యమూ, సువస్థరామ్ = రాంవికారమూ అయిన, పర్ణకాలామ్ =

వర్ణకాలము, రామచర్యార్థే = రామునికొరకై, అనుభవమ్ = శ్రేష్ఠమైన, ప్రేక్షణ
యన్ = చూడ మొదలగు గొల్పు, నివాసమ్ = నివాసమునగా, భవార = చేసిన

తా. శ్రీమదైన వర్ణకమము గల ఆ లక్షణము, మర్చిని ఎదుగా
చేసెను. మరిచి నందముల విలిపెను. పొడవైన వెతుక్కరొ పురుగు విద్యుదు
చేసెను. అప్పుకొమ్మలు వరచి కృతమైన ప్రాశములలో నడిచి బిడ్డ రానిపై
దర్శలు, బెల్లుగడ్డి, అకులు కప్పెను. వీరిను సమము చేసెను. ఈ విధముగ
వికారముగాను, అందముగాను, చూడ మొదలగు గొల్పునట్లుగాను ఉన్న వర్ణ
కాలను రాముని నివాసము కొరకై నిర్మించెను. 21.23

మూ. సహసా లక్షలాః శ్రీమాన్ వరీం గోదావరీం రదా,

స్నాత్వా వర్షాని చాదాయ సపలః పునరాగతః. 24

ప్ర. అ. రదా = అప్పుడు, శ్రీమాన్ = గోదాయుడులైన, లక్షలాః =
లక్షలును, సహసా = శ్రీమముగా, గోదావరీం వరీమ్ = గోదావరి వరినిగూర్చి
బెళ్ళి, స్నాత్వా = స్నానము చేసి, వర్షాని ర = వర్షములను, చాదాయ =
గ్రహించి, సపలాః = పలములలో నుండినవై, పునః = మరల, ఆగతః =
వచ్చెను.

తా. గోదావరివన్నులైన ఆ లక్షలును అప్పుడు గోదావరివరి బెళ్ళి,
స్నానము చేసి, కొన్ని వర్షములు దీసికొని పలములు గూడ వట్టుకొని తిరిగి
వచ్చెను. 24

మూ. తతః పుష్కరిం కృత్వా కాన్తిం చ స యథాచిరి,

దర్శయామాస రామాయ తద్భావమపరం కృతమ్. 25

ప్ర. తతః = అటు పిమ్మట, సః = అతడు, పుష్కరిమ్ = పుష్ప
పూజను, కృత్వా = చేసి, యథాచిరి = యథాకాస్త్రముగా, కాన్తిం ర = కాంతిని
గూడ చేసి, కృతమ్ = విర్మించబడిన, తతః = అ, అశ్రమవరమమ్ = అశ్రమస్థాన
మును, రామాయ = రామునకు, దర్శయామాస = చూపెను.

తా. లక్షలును, పిమ్మట, పుష్పములలో దేవతాపూజ చేసి, యథాకాస్త్ర
ముగా కాంతిగూడ చేసి, అశ్రమస్థానము నెత్త మైవదని బిడ్డ రామునకు చూపెను.

మూ. న తం దృష్ట్యా కృతం సౌమ్యమౌక్రమం సీతయా సహ,
రామమ పర్ణకాలాయాం హర్షమాహారయద్భిషమ 26

ప్ర. ఆ సః రామమ=ఆ రాముడు, సీతయా సహ=సీతతో కూడ,
తమ=ఐ, కృతమ్=చెల్పించబడిన, సౌమ్యమ్=సుందరమైన, అౌక్రమమ్=
అౌక్రమమును, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, దృష్ట్యా=చూచి, పర్ణకాలాయామ్
= పర్ణకాలాయందు, కృతమ్ = చెల్పిరి, హర్షమ్ = సంకోషమును, ఆహార
యత్ = పొందిను.

తా. రాముడు సీతాసమేతుడై, లక్ష్మణుడు నిర్బందిం. ఆ సుందరమైన
అౌక్రమమును చూచి, ఆ పర్ణకాలాయందు రాం సంకోషమును పొందెను. 26

మూ. సుసంహృష్టః పరిష్రవ్య భాహుభ్యాం లక్ష్మణం రథా,
అరిస్నిగ్ధం త గాతం త వరసం దేదమృచిత. 27

ప్ర. ఆ. రథా = అప్పుడు, సుసంహృష్టః = రాం సంకోషించినవాడై,
లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుడై, భాహుభ్యామ్ = భాహువులలో, గాతమ్ = గాతముగా,
పరిష్రవ్య = తొగరించుకొని, అరిస్నిగ్ధమ్ = రాం స్నేహముతో కూడిన, ఇదమ్
ఈ, వరసమ్ = వరసమును, అృచిత = పలికిను.

తా. అప్పుడు రాముడు రాం సంకోషించి, భాహువులలో లక్ష్మణుని
గాతముగా తొగరించుకొని, రాం స్నేహాయుక్త మైన ఈ వరసమును పలికిను.

మూ. ప్రీతోఽస్మి తే మహాకర్మ త్వయా కృతమిదం ప్రలో,
ప్రదేయో యన్నిమిత్రం తే పరిష్రవ్యో మయా కృతః. 28

ప్ర. ఆ ప్రలో = సమర్థుడైన లక్ష్మణాః త్వయా = నీవేర, మహాత =
గొప్పదైన, కర్మ = పని, కృతమ్ = చేయబడినది. తే = నీ విషయమునందు,
ప్రీతః అస్మి = సంకోషించినాను. యన్నిమిత్రమ్ = దేని విమిత్రమై, తే = నీకు,
ప్రదేయః = ఇవ్వదగిన, పరిష్రవ్యః = అరింగనము, మయా = నాచేర, కృతః =
చేయబడినదో.

తా. లక్ష్మణాః నీవు సర్వసముర్థుడవు. నీవు రాం గొప్ప పని చేసితివి. నీ

విషయమున సంకోచించినాను. అందుచేతనే నీకు పారిలోపితముగా ఇవ్వదగిన ఈ అరింగనమును నీ కిచ్చుచున్నాను. 28

మూ. తావజ్జేన కృతజ్ఞేన తర్కజ్ఞేన త లక్షణం.

త్యయో నాతేన తర్కాత్మా న సంవృత్తః పితా మమ. 29

ప్ర. అ. తావజ్జేన—తావమును పెరిగినాకవు, కృతజ్ఞేన = తాత్కము తెలిసిన తాకవు, తర్కజ్ఞేన = తర్కములు తెలిసినాకవు అయిన, నాతేన = తక్షణక తైన, త్యయో = నీచేత, మమ = నాయొక్క, తర్కాత్మా = తర్కాత్ముడైన, పితా = తల్లిది, న సంవృత్తః = మరణించలేదు.

తా. లక్షణా నీవు అకరుం తావము తెలిసికొనగలరాకవు, చేయదగిన తాత్కములు తెలిసినరాకవు, తర్కములు తెలిసినరాకవు. అట్టి నీవు నాకు తక్షణకవుగా ఉండుటచే, తర్కాత్ముడైన నా తల్లిది మరణించనట్లే 29

మూ. ఏవం లక్షణముక్త్యా తు రామనో లక్ష్మీవర్ధనః,

తస్మిన్ జేతే బహువలే న్యవసత్ సుసుఖం వశే. 30

ప్ర. అ. లక్ష్మీవర్ధనః = లక్ష్మీకృష్ణమును వృద్ధి పొందించువాడు, వశే = ఇంద్రియస్థిగ్రహించుడు అయిన, రామనః = రాముడు, లక్షణమ్ = లక్షణాని గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = వరిచి, బహువలే = అనేక ఫలములు గల, తస్మిన్ జేతే = ఆ జేతమునందు, సుసుఖమ్ = చాల సుఖముగా, న్యవసత్ = నివసించెను.

తా. లక్ష్మీని వృద్ధి పొందించువాడు, ఇంద్రియస్థిగ్రహించుడు అయిన రాముడు లక్షణానిలో ఇట్లు వరిచి, అనేక ఫలములు గల ప్రదేశమునందు చాల సుఖముగ నివసించెను. 30

మూ. కంచితక్కాలం న తర్కాత్మా సీతయో లక్షణేన త,

అన్వాస్యమానో న్యవసత్స్వర్గలోకే యథామరః. 31

ఇక్కడ శ్రీమద్రామాయణే చాల్మీకీయే అదితాప్యే అరణ్యకాణ్డే పల్నరకః సర్గః.

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, సాక్షాత్తా రాముడు, సీతయా = సీతచేత, లక్ష్మణేన చ = లక్ష్మణునిచేత, అవ్యాసమహానా = సీవించులగుచున్న వాడై, స్వర్గలోకే = స్వర్గలోకమునందు, అమరః యశా = దేవేంద్రుడు వలె, కంఠిక్ కాంఠ్ = కొండయు కాంఠు, వ్యవసత్ = వివసించెను.

తా ధర్మాత్ముడైన రాముడు అ అశ్రమములో సీత, లక్ష్మణుడు సేవింపగా స్వర్గలోకములో దేవేంద్రుడు నివసించినట్లు కొండకాంఠు నివసించెను 81

'కాళానందినీ' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యానమునందు అరణ్యకాండలో వరుసైనదీ పర్వ సమాప్తము.

అథ పోతకః పర్వః

[అమ్మలును పోతుల తులన నర్థించుట. తరచుని ప్రశంసించుట. రాముడు నీవారిక్కడవచ్చితై గోదావరిలో స్నానము చేయుట].

మూ. వసతస్తస్య తు సుఖం రామవస్య మహాత్మనః,

శరద్యుపాయే హేమ స్తయితురిష్టః ప్రవర్తత.

1

ప్ర. అ. మహాత్మను = మహాత్ముడైన. తస్య రామవస్య = ఆ రాముడు, సుఖమ్ = సుఖముగా, వసతః = వివసించుచుండగా, శరద్యుపాయే = శరద్కాలము గడచిన ఏమ్మట, ఇష్టః = ఇష్టమైన, హేమ స్తయితుః = హేమంతుడువు, ప్రవర్తత = ప్రారంభ మయ్యెను.

తా. మహాత్ముడైన ఆ రాముడు సుఖముగా వివసించుచుండగా, శరద్దు యువు గడచి, అనంతకరమైన హేమంతుడువు ప్రారంభ మయ్యెను. 1

మూ. స కదారిద్రృతాకాయాం శర్వర్యాం రమునన్తనః,

ప్రయయావలిషేకార్థం రమ్యాం గోదావరీం నరీమ్. 2

ప్ర. అ. కదారిక్ = ఒక రోజున, సః రమునన్తనః = ఆ రాముడు, శర్వర్యామ్ = రాత్రి, ప్రళాతాయామ్ = తిల్లవారిన దగుచుండగా, రమ్యామ్ = సుందరమైన, గోదావరీం నరీమ్ = గోదావరీనదినీ గూర్చి, అలిషేకార్థమ్ = స్నానము కొరకు, ప్రయయా = వెళ్లెను.

తా. ఒకనాడు ఆ రాముడు రాత్రి గడచి తిల్లవారిన ఏమ్మట స్నానము చేయుటకై సుందరమైన గోదావరీనదికి వెళ్లెను. 2

మూ. ప్రహ్వః కలశహస్తస్తం నీరయా నహ పీర్యవాన్,

పుష్పతోఒనువ్రజన్ బ్రాతా పౌష్కలిరిదమబ్రవీత్. 3

3

ప్ర. ఆ బ్రాహ్మణా = సోదరుడైన, వీర్యవాన్ = పరాకమవంతుడైన, సౌమిత్రః = లక్ష్మణుడు, ప్రహస్తా = విసిరుడైన, కంకహస్తా = కంకము హస్తమునందు కలరాడైన, వృషభః - వెనుకవై, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, అనువ్రజన్ = అనుసరించి వెళ్లడు, ఇదమ్ = ఈ వాక్యము, అబ్రవీత్ - వరికెను.

తా. వీర్యవంతుడైన సోదరుడు లక్ష్మణుడు, సీత అలామని అనుసరించి వెళ్ళిరి. లక్ష్మణుడు చేతిలో కంకమును దీసికొని వెళ్లెను. అప్పు బాధకు బాల విసయముతో (రామునితో) అట్లు వరికెను.

మూ. ఆయం స కాలః సప్రప్రాప్తః ప్రయో యస్తే ప్రయంవత,
అలంకృత ఇవాతాతి యేన సంవత్సరః శుభః.

ప్ర. ఆ ప్రయంవత = ప్రయముగా మారలాడెలాతా. యః = ఏది, తే = దీని, ప్రయః = ఇష్టమైనదో, సః ఆయం కాలః = అర్థి ఈ కాలము, సప్రప్రాప్తః = వచ్చినది. యేన = దేనిచేత, శుభః = మంగళప్రకృతమైన, సంవత్సరః = సంవత్సరము, అలంకృతః ఇవ = అలంకరించబడినది వరి, అతాతి = ప్రకాశించుచున్నదో.

తా. ప్రయముగా మారలాడు రామా. ఏ కాలము దీని బాల ఇష్టమైతదో, ఏ కాలము మంగళకరమైన సంవత్సరమును అలంకరించునట్లు ఉండునో అర్థి కాలము వచ్చినది.

మూ. నీహారపరుషో లోకః పృథివీ సస్యశాలినీ,
ఇలాన్యమపలోగ్యాని ముతగో హవ్యవాహనః.

ప్ర. ఆ లోకః = అనము, నీహారపరుషః = మంచుచేత నిడు నెక్కిన కరీరములు కలరై ఉన్నది. పృథివీ = భూమి, సస్యశాలినీ = సస్యములతో ప్రకాశించుచున్నది. ఇలాని = ఉరకములు, అనువలోగ్యాని - అనుదించుటకు కక్కము లాకులలా ఉన్నవి. హవ్యవాహనః = అగ్ని, ముతగః = మనోహరముగా ఉన్నది.

తా. బ్రాహ్మణ కరీరాలు మంచుచేత నిడు నెక్కినవి. భూమి సస్యములతో ప్రకాశించుచున్నది. ఉరకములు పొనాడులకు అనుకూలముగా లేవు అగ్ని ముతకరముగా ఉన్నది.

మూ. సవ్యగ్రయణఘాతాధిరత్వర్వ్య పిత్వదేవతాః,
కృతాగ్రయణతాః తాతే నవో విగతకల్మషాః.

6

ప్ర. ౪. సవ్యః = సత్పురుషులు, సవ్యగ్రయణఘాతాః = (నూరిన రాస్యము తుణియటకు ముందు దేయవలసిన, మాతములైన అగ్రయణఘాతం లేద, పిత్వదేవతాః = పిత్వదేవతలను, అధ్వర్వ్య = పూజించి, తాతే = తాన తలము నందు, కృతాగ్రయతాః = తేయవలసిన అగ్రయణము కలవారి, విగతకల్మషాః = పోయిన పాపములు గలవారు.

తా. సత్పురుషులు సవ్యగ్రయణఘాతంలేద, అనిగా క్రొత్తరాస్యము దినుటకు ముందు దేయవలసిన అగ్రయణఘాతంలేద, పిత్వదేవతలను పూజించి, అ విధముగ సకలమున అగ్రయణము లేయటలే పాపకహితులుగా ఉన్నారు. 6

మూ. ప్రాజ్యకామా జనపదాః సంపన్నతరగోరసాః,
విచరన్తి మహిషాలా యాత్రాస్థాః విజిగీషసాః.

7

ప్ర. ౪. సంపన్నతరగోరసాః = తల సమృద్ధముగా ఉన్న అవు పాడి గలవై, జనపదాః = వల్లెలు, ప్రాజ్యకామాః = అరికపైస (దీరిన) కోరిక కలవై ఉన్నవి, మహిషాలాః = రాజులు, విజిగీషసాః = ఇయింత కోరుతున్నవారి, యాత్రాస్థాః = యాత్రలయందు ఉన్నవారి, విచరన్తి = సంచరించుచున్నారు.

తా. అవుల పాడి సమృద్ధముగా ఉండుటలేద వల్లెలు దీరిన కోరికలుకలవై సుఖముగా ఉన్నవి. రాజులు అయోధిరాషటో, యుద్ధయాత్రకు వెడలి సంచరించుచున్నారు. 7

మూ. సేవమానే దృఢం సూర్యే దిశమస్తకసేవితామ్,
విహీనరింకేన శ్రీ నోత్తరా దిక్ ప్రళాభతే.

8

ప్ర. ౪. సూర్యే = సూర్యుడు, అస్తరి సేవితామ్ = యమునిలేద సేవించబడిన, దిశమ్ = దిక్కును, దృఢమ్ = అరికముగా, సేవమానే = సేవించుచుండుగా, ఉత్తరా దిక్ = ఉత్తరదిక్కు, విహీనరింకా = తింకములేది, శ్రీవ = శ్రీవలె, సప్రళాభతే = ప్రళాభించుటలేదు.

తా సూర్యుడు అంశకుడు నేపించు చిక్కును (రక్షింపిచిక్కును) ఎక్కువగా నేపించుచుండుటచేత ఉత్తరదిక్కు లింకములేని స్త్రీవలె ప్రకాశించుట లేదు. 8

మా ప్రకృత్యా హిమకోశాత్కో దూరసూర్యశ్చ సామృతమ్,
యథార్థనామా సువ్యక్తం హిమవాన్ హిమవాన్ గరిః. 9

ప్ర. ఆ ప్రకృత్యా = స్వభావముచేత, హిమకోశాత్కో = హిమ (మంచు) సంపదతో నిండినదీ, సామృతమ్ = ఇప్పుడు, దూరసూర్యశ్చ = దూరమైన సూర్యుడు కలదీ అయిన, హిమవాన్ గరిః = హిమవత్సర్వతము, హిమవాన్ = మంచుకలదై, సువ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, యథార్థనామా = యథార్థమైన పేరు గలదీ.

తా. గిహిమముగానే సమృద్ధిగా మంచు కలదై, ఇప్పుడు సూర్యునకు దూరము కూడ అగుటచేత హిమవత్సర్వతము, అర్కురికమైన మంచుతో కప్పబడుటచే, దాని పేరు పూర్తిగా సార్వక మైనది. 9

మా. అర్కస్తమభిసంధారా మర్ధాహ్నో స్వర్కరః సుఖాః,
రీవసాః సుతగాదిత్యాగ్నాయానలిలదుర్వగాః. 10

ప్ర. ఆ మర్ధాహ్నో = మర్ధాహ్నమునందు, స్వర్కరః = స్వర్కరేత, సుఖాః = సుఖకరములు, అర్కస్తమభిసంధారాః = రాం సుఖముగా ఉన్న సంధారము కలదీ అయిన, రీవసాః = వగట్ల, సుతగాదిత్యాః = సుఖకరమైన సూర్యుడు గలదీ. రామానలిలదుర్వగాః = దూరకరమైన నీడలు, నీళ్లు గలవి.

తా. వగట్ల మర్ధాహ్న సమయమునందు సుఖస్పర్శ నిచ్చుచు, సురరించుటకు సుఖకరముగా ఉన్నవి. సూర్యుడు సుఖకరముగాను, నీడలు, నీళ్లు దూరకరములుగాను ఉన్నవి. 10

ఁ అర్కుర ఉన్న ప్రాత్యపాతము దాగివుంది.

“ప్రత్యుషే యుభిసంధారా మర్ధాహ్నో సమయే సుఖాః,
రీవసాః సుతగాః పుత్యాన్త్యరితా వ్యరియాన్తి సః.”

“ఇప్పుడు వగదిలాగములలో ప్రాత్యపాతమునందు సంధారము దూరకర

ముగా ఉన్నది. మర్యాప్తానమయమునందు మంత్రరముగా ఉన్నది. ఇట్టి పుట్టు పున, అంతమైన దివసములు, మనకు, శ్రీమముగా గతవిరోధులున్నవి" అని దీని భావము.

మూ. మృదుమూర్ఖాః సనీహరాః పటుశీలాః సమాదుతాః,

కూన్యారద్యా హిమద్వస్తా దివసా లాన్తి సాస్మృతమ్. 11

త్ర. అ. సాస్మృతమ్ = ఇప్పుడు, హిమద్వస్తా = మెరువైన పీడించు అడిస, దివసా = వగదిలాగములు. మృదుమూర్ఖాః = మృదువైన (దీక్షముగా లేని) నూర్కుడు గలవై, సనీహరాః = మెరుతో కూడినవై, పటుశీలాః = పరుళ్లమైన తరిగలవై, సమాదుతాః = తాయువుతో కూడినవై, కూన్యారద్యాః = కూన్యమైన అరద్యములు గలవై, లాన్తి = ప్రకాశించుచున్నవి.

రా. ఇప్పుడు మెరువైన పీడించు అడిస వగదిలాగములతో నూర్కుడు పీళ్లముగా లేకు. పొగమందు కప్పి ఉన్నది. తరి అరికముగా ఉన్నది. గాలి అరికముగా పీడుచున్నది. అరద్యము లన్ని అందుసందాకకూన్యములై ఉన్నవి.

మూ. నివృత్తాకాళయనాః పుష్కనీలా హిమాదుతాః,

శీరా వృద్ధతరాయామాప్రీయామా యాన్తి సాస్మృతమ్.

త్ర. అ. సాస్మృతమ్ = ఇప్పుడు, నివృత్తాకాళయనాః = నిరర్థించి అకాళయనము (లేదా పండుకొనుట) గలవి, పుష్కనీలాః = పుష్కములతో కూన్యముగా ఉన్నవి, హిమాదుతాః = మెరువైన అరుణవర్ణముగా (రూపరవర్ణముగా) ఉన్నవి, శీరాః = రల్లనివి, వృద్ధతరాయామాః = చాల పెరిగిన దీర్ఘత్యముగలవి అయిన, పుష్కనీలాః = పుష్కమాసములే పొందించు అడిస, ప్రీయామాః = రాత్రులు, యాన్తి = గడచుచున్నవి.

రా. ఇప్పుడు పుష్కమాసమునకు సంబంధించిన రాత్రులతో ఎద్దుకూర్లు పండుకొనుటలేదు. ఇవి మెరువైన, రల్లగా రూపరవర్ణముగా ఉన్నవి పీడి దీర్ఘత్యము లాం పెరిగినది. ఈ విధముగ ఈ రాత్రులు గడచుచున్నవి. 12

మూ. రవిసంక్రాంతపౌరాగ్గస్తుషారామమద్దలః,

నిఃకౌసాన్త ఇవాదర్శకృష్ణమా స ప్రతాకతే. 13

ప్ర. అ. దవిసంక్రాంతపౌరాణ్యః = హుక్యవియందు సంక్రమించిన పౌండర్యము కలవాడు, తుషారాకులమల్లంః = పొగమంచుచేత ఎఱ్ఱగా నున్న మండలము గలవాడు అయిన, తస్మాచ్ఛాః = చంద్రుడు, విశ్వాపాస్తః = ఎట్టాదు చేత గ్రుద్దిలైన, అదర్శ ఇవ = అర్థము వలె, స ప్రకాశతే = ప్రకాశించుటలేదు.

తా. ఇప్పుడు చంద్రుని పౌండర్యము హుక్యవతు సంక్రమించినది. చంద్రమండలము పొగమంచుచేత ఎఱ్ఱగా కనబడుచున్నది. అట్టి చంద్రమండలము నొదిగాలి తగులుటచేత గ్రుద్దిగా (ప్రతిబింబము కనబడవడిగా) అయిపోయిన అర్థము వలె, ప్రకాశహీనమై ఉన్నది. 13

మూ. త్యోర్వా తుషారమరినా పౌర్ణమాస్యాం న రాజతే,
సీతేవ తారవశ్యామాంశ్యతే న తు శోభతే. 14

ప్ర. అ. పౌర్ణమాస్యామ్ = పౌర్ణమాసియందు, తుషారమరినా = మంచుచేత మరిసమైన, త్యోర్వా = వెన్నెం, న రాజతే = ప్రకాశించుటలేదు. అరవశ్యామా = ఎండచేత నల్లబడిన, సీతేవ = నీత వలె, శ్యతే = కనబడుచున్నది కాని, న తు శోభతే = శోభించుటలేదు.

తా. పూర్ణిమనాది వెన్నెం కూడ మంచుచేత మరిసమై, ప్రకాశవంశముగా లేదు. ఎండ తగులుటచే నల్లబడిన శరీరచ్ఛాయ గల నీత వలె ఈ వెన్నెం కనబడుచున్నది గాని శోభించుటలేదు. 14

మూ. ప్రకృత్యా శీరంస్పర్శా పాచువిద్ధక్య సామృతమ్,
ప్రవాతి వశ్చిగౌ వాయుః కాలే ద్విగుణశీరం. 15

(‘కాలే’కు లదులు ‘రంభమ్’ అను ప్రాకృతాకరము లాగున్నది)

ప్ర. అ. ప్రకృత్యా = స్వభావముచేత, శీరంస్పర్శా = చల్లని స్పర్శ గలది, సామృతమ్ = ఇప్పుడు, పాచువిద్ధక్య = మంచుచేత వ్యాప్తమైన, వశ్చిమః వాయుః = వశ్చిమవాయువు, కంభమ్ = ప్రాచీనమునందు, ద్విగుణశీరం = రెల్లంపు చల్లనిదై, వారి = వీరుచున్నది.

తా. సహజముగానే చల్లగా ఉండి, ఇప్పుడు మంచు కూడ కలియుటచే వశ్చిమవాయువు రెల్లంపు చల్లగా వీరుచున్నది. 15

మూ. కావ్యర్పణాన్యరక్షాని యవగోరూపవన్తి ర,
కోకనేలఁబట్టుదిలే సూర్యే నవర్పిః క్రాన్తాసారసైః. 16

ప్ర. ఆ. కావ్యర్పణాని = అవిరివంది ముందుచేత కప్పరికిన, యవ
గోరూపవన్తి ర = యవలు గోరుములు గల, అరక్షాని = అరక్షములు, సూర్యే =
సూర్యుడు, అట్టుదిలే = ఉదయించిన నా దగుముందగా, నవర్పిః = త్పని చేయు
యన్న, క్రాన్తాసారసైః = క్రాంతవత్సంతోను సారసవత్సంతోను, కోకనే = ప్రకా
శించుచున్నది.

తా. యవల లేలు, గోరుము లేలు ఉన్న అరక్షవర్తకములు పొగ
ముందుచేత కప్పరికినవి. సూర్యుడు ఉదయించగానే అవి త్పనిచేయుచున్న క్రాంత
వత్సంతోను, సారసవత్సంతోను అందముగా కనబడుచున్నవి. 16

మూ. అర్హారపుష్పాకృతిరిః శిరోః పూర్ణరక్షురైః,
కోకనే కిందిరాన్తమాః కాబయః కనకవ్రతాః. 17

ప్ర. ఆ. కనకవ్రతాః = బంగారు చొలి గల, కాబయః = వరిచేలు,
అర్హారపుష్పాకృతిరిః = అర్హారపుష్పము వంటి అశారము గలది, పూర్ణరక్షురైః =
రూతులముందలో నిండినవి అయిన, శిరోః = శిరస్సులలో, కిందిరైః = కొంచెము,
అన్తమాః = వంగినవై, కోకనే = ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. బంగారు రంగు గల వరిచేలు అర్హారపుష్పము వంటి అశారముగల,
దీయ్యములో నిండిన శిరస్సులలో కొంచెము వంగి చూడుటకు అందముగా
ఉన్నవి. 17

మూ. మయాత్తైరుపసర్పర్పిర్నిమనీహారసంవృత్తైః,
దూరమట్టుదిరః సూర్యః శకాన్క ఇవ లక్ష్మితే 18

ప్ర. ఆ. హనునీహారసంవృత్తైః = చల్లని హిగముందుచేత కప్పరికిన,
ఉపసర్పిర్ని = ప్రసరించుచున్న, మయాత్తైః = కిరణములలో, సూర్యః =
సూర్యుడు, దూరమ్ = పైకి, అట్టుదిరః = వర్షివచ్చుచున్నది, శకాన్కః ఇవ =
భంగుడు వలె, లక్ష్మితే = కనబడుచున్నాడు.

తా. త్యాగిండుడున్న కిరణములు రల్లవి పొగమందులేత కన్నులది ఉండు లనే నూర్చుడు బాగా పైకి వచ్చిన తరవాత కూడ వలయును వది వమందు యున్నాడు. 18

మూ. అగ్రాహ్వాపీఠ్యః పూర్వాహ్నే మర్త్యాహ్నే స్వర్గతః సుఖా,
సంరక్తః కింఛిరాప్తాజ్ఞారాతపః శోభతే ఓతా. 19

ప్ర. ౪. పూర్వాహ్నే = ప్రాతఃకాలవసయమునందు, అగ్రాహ్వాపీఠ్యః = గ్రహించుటనని శక్తిగలది, మర్త్యాహ్నే = మర్త్యాహ్నమునందు, స్వర్గతః = స్వర్గలేత, సుఖః = సుఖకరము, సంరక్తః = ఎఱ్ఱగా ఉన్నది, కింఛిత్ = కొంతయు అప్తాజ్ఞా = తెల్లగా నున్నది అయిన, అతపః = ఎంత, ఓతా = నేలపై, శోభతే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఎఱ్ఱగాను కొంతయు తెల్లగాను ఉన్న ఎంత నేలపై పడుచున్నది. ప్రాతఃకాలమునందు దీని వేడివి తెలియుటలేదు మర్త్యాహ్నమునందు ఇది సుఖ కరముగా ఉన్నది. 19

మూ. అవత్యాయనిపాతేన కింఛిత్ప్రకృష్ణస్మశాద్యలా,
వనావాం శోభతే భూమిర్నివిష్టరదుజాతపా. 20

ప్ర. ౫. అవత్యాయనిపాతేన = మించు పడుటలేత, కింఛిత్ = కొంతయు, ప్రకృష్ణశాద్యలా = తవసిన పర్చిక దీక్షులు కలది, నివిష్టరదుజాతపా = ప్రసరించి లేత ఎంత గలది అయిన, వనావాం = వనములయొక్క, భూమిః = భూమి, శోభతే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈ వనప్రదేశములో ఉన్న పర్చిక లెక్కుపై మించు పడుటలే అని కొంతయు తడిగా ఉన్నది వాటిపై లేత ఎంత ప్రసరించుటలే ఈ ప్రదేశము యాడుటకు అందముగా ఉన్నది. 20

మూ. స్వృశంస్తు విమలం శీతమౌదకం ద్విరరదః సుఖమ్,
అత్యంతర్పషితో వన్యః ప్రతిపంచాకలే కరమ్. 21

ప్ర. ౬. అత్యంతర్పషితో = మిక్కిలి దప్పికొన్న, వన్యః = వనమునకు వెలువడించిన, ద్విరరదః = విమల, విమలమ్ = చిక్కలము, శీతమ్ = రల్లనిది

అయిన, ఉదకమ్ = ఉదకమును, మలమ్ = నులముగా, స్పృశన్ = స్పృశించుచు,
కరమ్ = తొందమును, వ్రతినంపారతి = వెనుకకు లాగికొనుచున్నది.

తా. దాం దప్పి గొన్న ఈ అదప ఏనుగు చెర్మంమైన దల్లని ఉదక
మును నులముగా స్పృశించి వెంటనే తొందమును ఎనుకకు లాగికొనుచున్నది.

మూ. ఏలే పా నముపాసినా విహగా జలచారిణః,

నావగాహన్తి నలించుప్రగల్భా ఇవాహవమ్. 22

ప్ర. అ. నముపాసినా = సమీపమునందు కూర్చొని ఉన్న, ఏలే = ఈ,
జలచారిణః = నీటిలో సంచరించే, విహగా = వతులు, అప్రగల్భా = పీరికివాళ్ళు,
అహవమ్ ఇవ = యుద్ధమును వలె, నలించు = ఉదకమును, నావగాహన్తి =
ప్రవేశించుటలేదు.

తా. నీటికి దగ్గరనే కూర్చున్న ఈ నీటివతులు పీరికివాళ్ళ యుద్ధ
ములో ప్రవేశించనట్లు, నీటిలో ప్రవేశించుటలేదు.

మూ. అవళ్యాయతమోనర్తా నీహరతమసా వృతా,

వ్రసుప్తా ఇవ లక్ష్మనే విషుష్టా వనరాజయః. 27

ప్ర. అ. ("అవళ్యాయతమోనర్తా" అను ప్రాశస్త్యపాదము దాగున్నది.)
అవళ్యాయతమోనర్తా = మందుచేత తరలినది, నీహరతమసా = రికటి తంబి
పొగమందుచేత, అవృతా = అవరించబడినది అయిన, విషుష్టా = ఘృష్టములు
లేని, వనరాజయః = వనవింక్షులు, వ్రసుప్తా ఇవ = నిద్రపోవుచున్నవి వలె,
లక్ష్మనే = కనబడుచున్నవి.

తా. మందుకు తరలిన రికటి వంటి పొగమందుచేత ఏర్పడిన, ఘృష్ట
కూస్సుము లేన వనవింక్షులు నిద్రించుచున్నట్లు ఉన్నవి. 28

మూ. తాప్రసంఠన్నపరిలా తుతవిశ్లేయసాకసా,

పామార్ద్రవాలుతైస్తీర్తః సరితో తాన్తి సామృతమ్. 24

ప్ర. అ. సామృతమ్ = ఇప్పుడు, తాప్రసంఠన్నపరిలా = అపరిచిత
కవ్వబడిన ఉదకము గల, తుతవిశ్లేయసాకసా = కూతంచేతనే తెలియదగిన

సారసవత్సలు గల, పరితః = నదులు, హిమార్ద్రాణామైః = మందుచేత తడిసిన
 = సుక గల, రీతైః = శీతములతో, త్రాన్తి = వ్రతానించుచున్నది.

తా నడుంబొని పీఠిపై ఆవిరి ఉండుటచేత నీరు కమ్మరిపోయి, ఆ
 పీఠిలో ఉన్న సారసవత్సలు కూడ కంటికి కనండుటలేదు. వారి కూరంసు పల్లి
 మాద్రమే ఆవి అక్కడ ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. అట్టి నదులు మందుకు రడి
 ససి = సుక గల శీతములతో శోనించుచున్నవి. 24

మూ. కుషాకపతనాన్త్రివ మృదుశ్చాన్యాన్కరన్య త,
 తైత్థ్యాకగాగ్రస్థమపి ప్రాయేణ రసవత్తలమ్. 25

త్ర వ. కుషాకపతనాన్త్రివ = మందు పడుటవలనను, శాన్కరన్య =
 సూక్ష్మము, మృదుశ్చాన్య = మృదువుగా (దీర్ఘము కాకుండగా) ఉండుటవలనను,
 తైత్థ్యాన్య = తైత్థ్యమువలనను, రసవత్ = రుచి గల, తలమ్ = అంతు, అగాగ్రస్థ
 మపి = లోయగా ఉన్నను, ప్రాయేణ = సారారణముగా (అపేయమ్ = త్రాగుటకు
 తగినదిగా లేదు)

తా. మందు పడుటవలనను, సూక్ష్మము అంతగా లేకగా లేకపోవుట
 వలనను, శీతముగా ఉండుటవలనను, లోయగా ఉన్న నీరు కూడ వాంఛరకు
 త్రాగ వీలుగా లేదు.

వి. ఇది ప్రాచీనవ్యాఖ్యానము "అపేయమ్" అనే పదం అర్థాపారం తెచ్చు
 కొని అర్థం చెప్పినాడు. ఇలాంటి అంతు త్రాగుటకు తగనిది ఎందుచేత అగునో
 తెలియదు. కాస్తవానికి లోతైన కూపాదీనం శీతకాలంలో విద్యుగా ఉండి
 పేయంగానే ఉంటుంది కదా. అందుచేత "తైత్థ్యాకగాగ్రస్థమపి" అనే గోరర్
 ఘర్ ప్రతిలోని పాఠము. ప్రాచ్యపాఠము దాగున్నది. పైన చెప్పిన కారణాలచేత
 సారారణంగా త్రాగడానికి అనుకూలంగా ఉండని కొండపైన ఉండే అలం కూడ
 తల్లగా పేయముగా ఉండును. "అగాగ్రస్థమపి = కొండపీడ ఉన్నట్లైనను,
 అంతు = అంతు, ప్రాయేణ = సారారణముగా (వాంఛరకు), రసవత్ = మంచి
 రుచిగలది" అని అర్థము. 25

మూ. అరాజర్థరితైః పల్తైః శీర్ష కేసరకర్ణికైః,
 నాశేషైర్మమర్వపైర్న తాన్తి కమలాకరాః. 26

ప్ర. అ. కమలాకరా = వర్మవరస్యులు, అరాజకరితై = ముసలితనము లేక (చారిత్రాపుటలేక) ఇదియేగా లేదునది, శిర్షశివరకర్షితై = చారిత్రాపుట కింజల్కములు, మధ్యమస్మ తుట్టులు గల, నాకశేస్త్రై = నాకలే మిగిలినవిగా గల, హిమవర్షై = మంచులేక వశింపలేయబడిన, వర్షై = వర్షములతో, నే తాన్తి = ప్రశంసించుటలేదు.

తా. వర్మవరస్యులలోని వర్షములు మంచులేక వశింపలేయబడినవై, చాది, ఇది మైదోయినవి. వర్షాలలోని కింజల్కములు, తుట్టులు చారిత్రాపుటవి. నాకలు మూరము మిగిలినవి. అట్టి వర్షములతో వర్మవరస్యులు కోరానిహీనముగా ఉన్నది. 26

మూ. అస్మింస్తు పురుషత్వామః తాలే దూభషమన్వితః,
తవకృతతి తత్కార్మా త్వకృత్వా తరతః పురే. 27

ప్ర. అ. అస్మిన్ తాలే = ఈ కాంచునందు, పురుషత్వామః = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడు, తత్కార్మా = తత్కర్మముగా అయిన, తరతః = తరతుడు, దూభషమన్వితః = దూభషుతో కూడినవాడై, త్వకృత్వా = నీయందు కత్తితో, పురే = వల్లభమునందు, తవ = తవస్సు, తరతః = ఆచరించుచున్నాడు.

తా. పురుషశ్రేష్ఠుడు, తత్కర్మముగా అయిన తరతుడు ఈ కాంచులో కూడ దూభించుడు, నీయందు కత్తితో, వల్లభములో, తవస్సు చేయుచున్నాడు.

మూ. త్వత్త్వ రాజ్యం చ మానం చ భోగాంశ్చ వివిధాన్ బహూన్
తవస్ప్రియతాహరః శేతే శేతే మహితతే. 28

ప్ర. అ. రాజ్యం చ = రాజ్యమును, మానమ్ = మానమును, వివిధాన్ = అనేకవిధములైన, బహూన్ = అనేకవిధములైన, భోగాంశ్చ = భోగములను, త్వత్త్వ = వితరి, తవస్ప్రియ = తవస్సు కలవాడై, నియతాహరః = నియత మైన ఆహారము కలవాడై, శేతే = చల్లని, మహితతే = వేలవేద, శేతే = కరుచించుచున్నాడు.

తా. ఆతడు రాజ్యమును, ఆత్మసంహానమును, వివిధములైన అనేక భోగములను వితరి, ఆహారనియమము పాటించుడు, తవస్సు ఆచరించుచు చల్లని వేలవేద కరుచించుచున్నాడు. 28

మూ. సోఽపి వేళామిహం సూనమభిషేతార్థముద్యతః,

వృతః ప్రకృతిధీర్నిత్యం ప్రయాతి సరయాం నదీమ్.

ప్ర. ౪. సోఽపి = అతరతుడు, ఇహం వేళామ్ = ఈ సమయమును (సమయమునందు), అభిషేతార్థమ్ = స్నానముకొరకు, ఉద్యతః = ఉద్యుక్తుడై, ప్రకృతిః = మంత్రులతో, వృతః = కూడినవాడై, నిత్యమ్ = నిత్యము, సరయాం నదీమ్ = సరయానదిని గూర్చి, ప్రయాతి = వెళ్లుచుండును, మానమ్ = విశ్రయము.

తా. అతరతుడు కూడ నిత్యము అదే సమయమునందు స్నానార్థమై అయిలుదేరి, మంత్రులతో కూడినవాడై, సరయానదికి వెళ్లుచుండును. 29

మూ. ఆర్యస్తసుఖసంవృద్ధః సుకుమారః సుబోధితః,

కథం న్యవరరాశ్రేష్ఠ సరయామవగాహతే. 30

ప్ర. ౪. ఆర్యస్తసుఖసంవృద్ధః = పెక్కిరి సుఖముగా పెరిగినవాడు, సుకుమారః = సుకుమారుడు, సుబోధితః = సుఖాంకు అలవాటుపడినవాడు అయిన తరతుడు, అవరరాశ్రేష్ఠ = రాత్రుల చివరి తాగములందు, కథం ను = ఎట్లు, సరయామ్ = సరయానదిని, అవగాహతే = ప్రవేశించుచున్నాడో తదా.

తా. తరతుడు రాత్రుల సుఖాంతో పెరిగినాడు, సుకుమారుడు, సుఖాంకు అలవాటుపడినవాడు. అట్టి తరతుడు వెల్లడారుణములందు సరయాస్నాన మెట్లు చేయుచున్నాడో తదా. 30

మూ. పర్మవశ్రేక్షణో వీరః శ్యామో నిరుదరో మహాన్,

ధర్మజ్ఞః సత్యవాదీ త హ్రినిషేరో షరేస్థ్రియః. 31

ప్రియాలిలాషీ మధురో దీర్ఘభాహురరిందమః,

సంత్యజ్య వివిధాన్ తోగానార్యం పర్వాత్మనా శ్రితః. 32

ప్ర. ౪. పర్మవశ్రేక్షణః = పర్మము తేకుల వంటి నేత్రములు కలవాడు, వీరః = వీరుడు, శ్యామః = నల్లనివాడు, నిరుదరో = హల్లలేనివాడు, (నన్నది పడుము గలవాడు), మహాన్ = గొప్పవాడు, ధర్మజ్ఞః = ధర్మము తెరిగినవాడు, సత్యవాదీ త = సత్యమునే వలుకువాడు, హ్రినిషేరో = సిగ్గుచేత ఇత్య తాద్యముల

నుండి మరలువాడు (ఇది క్లిష్టార్థము "హింసేహి" అను ప్రాచ్యపాతము కానున్నది స్థిరము నీచియవాడు, అనగా సెగ్గు గలవాడు అని అర్థము), తీరేస్థియః = అయింపరిన ఇంద్రియములు కలవాడు, ప్రయోధిలాషి = ప్రయముగా మూల లాడువాడు, మరుదా - నీయని స్వభావము గలవాడు, దీర్ఘరాహుః = దీర్ఘము లైన బాహువులు కలవాడు, అపిచము = శత్రుసంహారము అయిన భరతుడు, వివిరాన్ = అనేకవిధములైన, రోగాన్ = రోగములను, సంతృప్త్య = విధవి, సర్వాత్మనా = అన్ని విధముల, అర్హన్ = పూజ్యుడైన నిన్ను, క్రితః = ఆశ్రయించినాడు.

రా. పర్యమే శేషం వందీ నేత్రములు గల తరతుడు వీరుడు. సర్లని శరీరశాంతి గలవాడు. మహాత్ముడైన అతని నయము సన్నముగా ఉండును. పర్యమలు తెలిసినవాడు; పర్యమునే వలుకును; సెగ్గు గలవాడు; ఇంద్రియములను అయింపినవాడు; ప్రయముగా మూలలాడును అతని స్వభావము మరుద మైనది. అతని బాహువులు రాం పొడవైనవి. శత్రుసంహారుడు. అట్టి భరతుడు అనేక విధములైన రోగములను, విధవి సర్వవిధముల పూజ్యుడైన నిన్నే ఆశ్రయించి వాడు. 81, 82

మూ. తిరః స్వర్గస్తవ బ్రాతా తరతేన మహాత్మనా,
వనస్థమపి రావస్యే యస్త్రామనుచిరీయతే. 83

ప్ర. అ. యః = ఏ భరతుడు, వనస్థమపి = వనములో ఉన్నచాక వైనను, త్యాగ్ = నిన్ను, రావస్యే = తవశృంగమునందు, అనుచిరీయతే = అనుసరించు చున్నావో, అట్టి తవ బ్రాతా = నీ పోదరుడైన, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, తరతేన = తరతునిచేత, స్వర్గః = స్వర్గము, తిరః = అయింపరినది.

రా. తరతుడు నీవు అరణ్యములో ఉన్నా నిన్నే అనుసరించు తవస్థు చేయుచున్నాడు. అట్టి మహాత్ముడైన, నీ పోదరుడు, తరతుడు స్వర్గమును అయింపి వాడు. 83

మూ. న పితృమనువర్తన్తే మాతృకం ద్విపదా ఇతి,

భ్యాతో రోకప్రవాతోఽయం తరతేనాన్యథా కృతిః. 84

ప్ర. అ. ద్విపదా = మానవులు, పితృకం = తండ్రి స్వభావమును, న

అనువర్తనే = అనుసరించడు. మాతృకమ్ = తల్లి స్వభావమునే, అనుకరింతును, అరి = అని, భాగః = ప్రసిద్ధమైన, అయమ్ = ఈ, లోకప్రవాదః = లోకములోని ప్రవాదము, తరతేన = తరతునివేత, అన్యథా = మరొకవిధముగా, స్పృహః = చేయబడినది.

తా. 'మానవులు తల్లి స్వభావమును అనుసరించరు, తల్లి స్వభావమును అనుకరింతుడు' అని లోకములో ప్రసిద్ధముగా ఉన్న ఈ ప్రవాదమును (లోకమున) తరతుడు తాడుమారుచేసినాడు; తల్లి స్వభావమును అనుసరించలేడు. 31

మూ. తర్లా తళతళో యస్యాః సాదుశ్చ తరతః సుతః.

కథం ను సామ్యై తైశ్చైవా తాదృశీ హూరశీరినీ. 32

ప్ర. త. యస్యాః = ఎవరికు, తళతళః = తళతళుడు, తర్లా = తల్లయో, సాదుః = సత్పురుషుడైన, తరతః = తరతుడు, సుతః = కుమారుడో, సా = అట్టి, అమ్యై = మన తల్లి, తైశ్చైవా = తైశ్చియి, తాదృశీ = అంతటి, హూరశీరినీ = హూరస్వభావము కంటి, కథం ను = ఎట్లయినదో.

తా. తళతళమహారాజ తర్లాగా ఉంది. సత్పురుషుడైన తరతుడే కన్న మన తల్లి తైశ్చియికి అంతటి హూరస్వభావము ఎట్లు కచ్చెనో కదా. 32

మూ. ఉత్కేవం లక్ష్మణే చాక్యం స్నేహాద్భువతి తార్కికే.

పరివారం అసహ్యస్తమనహానామహోఽబ్రవీత్. 33

ప్ర. త. తార్కికే = తార్కికుడైన, లక్ష్మణే = లక్ష్మణుడు, స్నేహాత్ = ప్రాత్యస్నేహమువలన, ఉత్కేవమ్ = ఉట్టు, చాక్యమ్ = చాక్యమును, బ్రువతి = పలుకుచుండగా, తామహః = రాముడు, అన్యః = తల్లియొక్క, రమ్ = ఆ, పరివారమ్ = నిండును, అసహమ్ = సహించనివాడై, అబ్రవీత్ = పలికినది.

తా. లక్ష్మణుడైన లక్ష్మణుడు పోదరులపై తన మన్న స్నేహమును పురం, ఉండుకొని ఈ విధముగా మాటలాడుచుండగా, రాముడు తల్లియైన తైశ్చియినిండును సహించ జాలక ఉట్టు పలికెను. 33

మూ. న తేఽమ్యై మర్షమా తాత గర్హితవ్యా కథం చన,

రామేవేష్యాకునాథస్య తరతస్య కథాం కురు. 34

ప్ర. ౪. తాత = తల్లిగారీ : పుత్యమా = పుత్యములైనన, అమ్మా = తల్లి, కతం చన = వీ విధముగానూ కూడ, లే = నీకు, న గర్హితవ్యా = నిందించ దగినది కాదు. అబ్బాకువారవ్య = అబ్బాకువంశవ్రతునైన, తరతవ్య = తరతుని యొక్క, తాం కదామేవ = ఆ కదవే, కురు = చేయుము.

తా. నాయదా : లక్ష్మణా : నీ చెల్లి పరిస్థితులలోను మన పుత్యమేమారయైన నై నేయని నిందించగూడదు అబ్బాకువంశవ్రతునైన తరతునకు సంబంధించిన ఆ మాటలే చెప్పము. 37

మూ. నిశ్చరాపి హి మే బద్ధిర్యనవాసే దృఢవ్రతా,
తరతస్నేహసంతప్తా బారిశ్శీయతే పునః. 37

ప్ర. ౪. మే = నాయొక్క, బద్ధిః = బద్ధి, నిశ్చరాపి = నిశ్చయము చేసి కొన్నచైనను, వనవాసే = వనవాసముచేయుచునుండు, దృఢవ్రతా = దృఢమైన వ్రతము కలదైనను, తరతస్నేహసంతప్తా = తరతునియందు స్నేహముచేత పీడించబడినదై, పునః = మరల, బారిశ్శీయతే = మూఢము చేయబడుచున్నది.

తా. నేను వనవాసవ్రతము చేయవలె నని దృఢముగా నిశ్చయించుకొని వనవాసము చేయుచున్నాను. అయినను తరతుని స్నేహముచేత దుఃఖించుచు, "అయ్యా : తరతుడు దగ్గర లేడు కదా" అని నా బద్ధి కలిపిరిపోవుచుండును. 38

మూ. సంస్మరామ్యస్య బాత్వాని ప్రియాణి మధురాణి చ,
హృద్యాన్యమృతకల్పాని మన్మథవహ్నాదనాని చ. 39

ప్ర. ౪. ప్రియాణి = ప్రിയమైనవి, మధురాణి = మధురముగా ఉన్నవి, హృద్యాని = హృదోపారములైనవి, అమృతకల్పాని = అమృతముతో సమానమైనవి, మన్మథవహ్నాదనాని చ = మనస్సుకు అనందము కలిగించునవి అయిన, అస్య బాత్వాని = ఈతని మోటును, సంస్మరామి = స్మరించుచున్నాను.

తా. తరతుని మోటులు లాగు ప్రിയముగా, మధురముగా ఉండును. హృదయమునకు హత్తుకొని, అమృతము వలె మనస్సుకు అనందము కలిగించివిగా ఉండును ఆ మాట లింకను నా మనస్సులో మెదులుచున్నవి. 39

మూ. కదా వ్యవహం నమేష్యామి భరతేన మహర్షినా,
శ్రుతుమైన చ ఏతేన త్వయా చ రఘునన్దన. 40

ప్ర. అ. రఘునన్దన = అశ్వుతా : అహమ్ = నేను, మహర్షినా = మహర్షుడైన, భరతేన = భరతునితోను, ఏతేన = ఏరుడైన, శ్రుతుమైన చ = శ్రుతుఘ్నునితోను, త్వయా చ = నీతోను, కదా ను - ఎప్పుడు, నమేష్యామి - కలుసుకొందునో.

తా. అశ్వుతా : నేను మహర్షుడైన భరతునితోను, ఏరుడైన శ్రుతుఘ్నునితోను, నీతోను ఎప్పుడు కలిసి ఉండగలనో. 40

మూ. ఇత్యేవం చించంస్త్రత ప్రాప్య గోదావరీం నదీమ్,
త్రైశీలీషీకం కాకుత్స్థః సానుః సహ నీరయా. 41

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = కామరు, త్రైశీ = అక్కడ, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, చించన్ = తుఱియరు, గోదావరీం నదీమ్ = గోదావరీనదిని, ప్రాప్య = పొంది, సానుః = రమ్మునితో కూరినవారై, నీరయా సహ = నీరతో కూడ, త్రైశీకమ్ = స్నానమును, త్రైశీ = చేసెను.

తా. కామరు అక్కడ ఈ విధముగ తుఱియరు, గోదావరీనదిని చేరి, రమ్మునితోను, నీరతోను కలిసి, అ గోదావరీనదిలో స్నానము చేసెను. 41

మూ. తర్పయిత్యాత నరిలైస్తే పితౄన్ దైవరాని చ,
స్తువన్తి స్థోతీతం సూర్యం దేవతాశ్చ సమాహితా. 42

ప్ర. అ. అత = అటుపిమ్మట, తే = అ నీరారామంక్షులులు, నరిలై = ఉదకములచేత, పితౄన్ - పితృదేవతలను, దైవరాని చ = దేవతలను, తర్పయిత్యా = తృప్తి పొందించి, ఉదకమ్ = ఉదయించిన, సూర్యమ్ = సూర్యుణ్ణి, దేవతాశ్చ = ఇదేదేవతలను, సమాహితా = సమాహరించి, స్తువన్తి స్థ = స్తుతించిరి.

తా. అ నీరారామంక్షులులు గోదావరీనదియలో పితృతర్పణము, దేవతాతర్పణము చేసి, ఉదయించిన సూర్యుణ్ణి, ఇదేదేవతలను ఏకాగ్రచిత్తముతో స్తుతించిరి. 42

మూ. కృతార్థి షేకః స రరాణ రామః
 సీతార్థిరీయః సహ లక్ష్మణేన,
 కృతార్థి షేకో గిరిరాజపుత్రా
 దుద్రః సవన్తీ భగవానివేళః.

43

అర్థార్థే శ్రీమద్రామాయణే వార్మికియే అదిరావ్యే అరణ్యకాండే
 ప్రోదకః సర్గః.

ప్ర. అ. సీతార్థిరీయః = సీతతో కూడిన, సః రామః = ఆ రాముడు,
 కృతార్థి షేకః = చేయబడిన స్నానము గలవాడై, సహ లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితో
 కూడినవాడై, గిరిరాజపుత్రా = పాశ్చరీయేలో, కృతార్థి షేకః = చేయబడిన
 స్నానము గల, సవన్తీ = సంధిశేక్వరునితో కూడిన, అళః = అగ్రక్రతు వైన,
 దుద్రః ఇవ = దురుడు వలె, రరాణ = ప్రకాశించు.

తా. సీతతో కలిసి స్నానము చేసి, లక్ష్మణసహితుడైన ఆ రాముడు,
 పాశ్చరీయేలో కలిసి స్నానము చేసి, సంధిశేక్వరసహితుడు అయిన, సకల
 లోక వ్రతులైన, దురుడు వలె ప్రకాశించెను.

44

'ఇతానందినీ' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యానమునందు అరణ్యకాండలో
 వరహారవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తదశః సర్గః

[రాముని వర్తకాలవర్తక మార్పకల వచ్చి రాముణ్ణి గూర్చి తెలుసుకొని, తనను గూర్చి అతనికి తెలిసి, "నన్ను బాధ్యగా నీవు తింపుము" అని అతనికి కోరుట].

మూ. కృతాపిషేకో రామస్తు సీతా సౌమిత్రికేన త,
తస్మాద్ గోదావరీరీరాత్తతో అగ్నుః స్వమశ్రమమ్. 1

ప్ర. అ. కృతాపిషేకః = చేయబడిన ప్నానిము గల, రామస్తు = రాముడు, సీతా = సీత, సౌమిత్రికేన త = లక్ష్మణుడు, తతః = అటు ఏమ్మట, తస్మాద్ = అ, గోదావరీరీరాత్ = గోదావరీరీరమునుండి, స్వమః = తమ సంబంధమైన, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును గూర్చి, అగ్నుః = వెళ్ళిరి.

తా. స్నానము చేసిన ఏమ్మట, రాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు అ గోదావరీరీరమునుండి తమ అశ్రమమునకు వెళ్ళిరి. 1

మూ. అశ్రమం తముపాగమ్య రామదః సహ లక్ష్మణః,
కృత్వా పౌర్వాహ్నికం కర్మ వర్తకాలాముపాగమత్. 2

ప్ర. అ. సహలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో గూడిన, రామదః = రాముడు, తమ = అ, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, ఉపాగమ్య = చేరి, పౌర్వాహ్నికమ్ = పూర్వాహ్నిమునకు సంబంధించిన, కర్మ = కర్మను, కృత్వా = చేసి, వర్తకాలామ్ = వర్తకాలను, ఉపాగమత్ = చేరెను.

తా. లక్ష్మణుని సేరుచైన రాముడు అ అశ్రమము చేరి, పూర్వాహ్నిమునకు చేరుదగిన కర్మలు నిర్వర్తించుకొని వర్తకాలకు వెళ్ళెను. 2

మూ. ఉవాస సుఖితస్తతః పూజ్యమానో మహర్షిభిః,
లక్ష్మణేన సహ బ్రాతృ తతాః వివిధాః కథాః 3

ప్ర. అ. మహర్షిభిః = మహర్షులచేత, పూజ్యమానః = పూజించబడుచున్న వారై, తతః = అక్కడ, సుఖితః = సుఖముకలవారై, ఉవాస = నివసించెను.

బ్రాత్రా = సోదరులైన, లక్ష్మణుని పేర = లక్ష్మణునితో కూడ, నివర్తా = అనేక
విరమలైన, కళా = చూచిండు, దశరథ = జేసెను.

తా. రాముడు మహాద్భుతచేత అదరించెను, ఆ అశ్రమమునందు సుఖ
ముగా నివసించెను. సోదరులైన లక్ష్మణునితో కలిసి అనేకవిరమలైన సంభాష
ణలు జేయుచుండెను. 3

మూ. న రామః పర్వకాలాయామాసీనః సహ సీతయా,
విరరాజ మహాబాహుశ్చిత్రయా రత్నరమా ఇవ. 4

ప్ర. అ. సీతయా సహ = సీతతో కూడ, పర్వకాలాయామ్ = పర్వకాల
యందు, అసీనః = కూర్చొని ఉన్న, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సా
రామః = ఆ రాముడు, చిత్రయా = చిత్రానక్షత్రముతో కూడిన, రత్నరమా ఇవ =
తల్పము వలె, విరరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. సీతనభేదము పర్వకాలలో కూర్చొని ఉన్న మహాబాహు లైన ఆ
రాముడు, చిత్రానక్షత్రముతో కూడి యున్న తల్పము వలె ప్రకాశించెను. 4

మూ. తథాసీనస్య రామస్య కథానంన కరేరసః,

తం వేదం రాక్షసీ కాదిరాజగామ యద్యచ్ఛయా. 5

ప్ర. అ. రామస్య = రాముడు, కథానంన కరేరసః = సంభాషణలో అనర్థ
గల విరమము కలబాడె, తథా = అట్లు, అసీనస్య = కూర్చొని యుండగా, కా రిక్
= అశోచక, రాక్షసీ = రాక్షసత్వ, యద్యచ్ఛయా = దైవవశముచేత, తం వేదమ్
= ఆ వ్రతమును గూర్చి, ఆజగామ = వచ్చెను.

తా. రామ బా విరమముగ అన కరేరస మనస్సుతో సంభాషణలో మురిసి
యుండగా, దైవవశముచేత ఒక రాక్షసత్వ ఆ వ్రతమునకు వచ్చెను 5

మూ. సా తు కూర్మణా నామ దశగ్రీవస్య రక్షసః,

రగిసి రామమాసార్క రదర్శ త్రిదశోపమమ్. 6

ప్ర. అ. రక్షసః = రాక్షసులైన, దశగ్రీవస్య = రావణునియొక్క, రగిసి
= సోదరియైన, కూర్మణా నామ = కూర్మణ అను పేరు గల, సా తు = ఆ

రాక్షసశ్రీ, త్రిరళోపమమ్ = తేవతావురువునితో సమానుడైన, రామమ్ = రాముణ్ణి,
అసాద్య = సమీపించి, దదత్ = యాచెను.

తా. రాముడు తన తేవతావురువు పోదరుడైన శూర్యుని అను పేరు గల ఆ
రాక్షసి, తేవతావురువుకు వలె ఉన్న ఆ రామునికే తగ్గరగా వచ్చి అతనిని
యాచెను. 6

మూ, సింహోదస్కం సుహృదాహం పద్మపత్రనిలేఖణమ్,
అశాశురాహం తీప్తాన్యమరీచ ప్రియదర్శనమ్. 7

గజవిక్రాంతగమనం జలామృణలరాశిణమ్,
సుకుమారం మహానత్త్వం పాత్థివవృక్షవాన్వితమ్. 8

రామమిన్ద్రివరణ్యమం కన్తర్పనదృశప్రదమ్,
ఎడూవేష్టోపమం దృష్ట్వా రాక్షసి శామమోహితా. 9

ప్ర. అ. సింహోదస్కమ్ = సింహము వంటి పక్ష్యులము కలవాడు, సుహృ
దాహమ్ = బరిష్టమైన బాహువులు గలవాడు, పద్మపత్రనిలేఖణమ్ = పద్మము
లేపల వంటి నేత్రములు కలవాడు, అశాశురాహమ్ = మోతాగ్గతరకు పొరజైన
రాహువులు కలవాడు, తీప్తాన్యమ్ = ప్రకాశించుచున్న ముఖము కలవాడు, అరీచ
= మిక్కిలి, ప్రియదర్శనమ్ = అనందకరమైన దర్శనము కలవాడు, గజవిక్రాంత
గమనమ్ = గజగమనము వంటి గమనము గలవాడు, జలామృణలరాశిణమ్ = జలా
మండలమును ధరించిసాడు, సుకుమారమ్ = సుకుమారుడు, మహానత్త్వమ్ =
గొప్ప బలము గలవాడు, పాత్థివవృక్షవాన్వితమ్ = రాజంక్షయముతో కూడిని
వాడు, ఇన్ద్రివరణ్యమమ్ = గల్లకలవ వలె శ్యామవర్ణము గలవాడు, కన్తర్పనదృశ
ప్రదమ్ = మెచ్చుచునితో సమానమైన శాంతి గలవాడు, ఎష్టోపమమ్ = అండునితో
సమానుడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, దృష్ట్వా = యచి, రాక్షసి = ఆ శూర్యుని,
శామమోహితా = శామములేత మోహితురాలు, ఎడూవ = ఆయెను.

తా. బరిష్టమైన బాహువులు గల ఆ రాముని పక్ష్యులము సింహము వక్ష
స్థలము వలె విశాలముగా ఉండెను. నేత్రములు పద్మము లేపల వలె ఉండెను.
మోతాగ్గ తరకు ప్రేరారు తీర్థమైన బాహువులతో, తేజస్సుతో వెలుగొండుచున్న

ముఖముతో ఆ రాముడు యానురాగం అందడము కలిగించుచుండెను. ఏనుగు వలె అందముగా, హంసాదనము ఉద్భవము వల్ల వధవే ఆ రాముడు అటాపుండరము దరించి ఉండెను. సుకుమారుడు, మహాబలశాలి అయిన ఆ రామునితో సుహృదాంశరము లన్ని కనెడు చుండిను. స్వల్పకలువ వంటి శరీరరూపు గదిగి, మన్నుడునివంటి సౌందర్యముతో, మహోదరుడు కలి ఉన్న ఆ రాముణ్ణి చూడగానే ఆ శూర్మణుని కామహిమారూ అయ్యెను. 7, 8, 9

మూ. సుముఖం దుర్ముఖీ రామం పృథ్వీమధ్యం మహోదరీ,
వికలాక్షం విరూపాక్షీ సుకేశం రామమూర్ధణా. 10

ప్రీతిరూపం విరూపా సా సుస్వరం తైరవస్థరా,
తరుణం దారుణా వృత్తా రక్షణం వామదాపినీ. 11

న్యాయవృత్తం సుదుర్వృత్తా ప్రయమప్రియవర్షరా,
శరీరజనమావిష్టా రాక్షసి వాక్యమబ్రవీత్. 12

ప్ర. ౪. దుర్ముఖీ = చెడ్డ ముఖము కలది, మహోదరీ = పెద్ద పొట్ట గలది, విరూపాక్షీ = వికృతమైన శ్రేణులు కలది, రామమూర్ధణా = ఎల్లని కేశములు గలది, విరూపా = వికృతరూపము గలది, తైరవస్థరా = కలుషస్వరము గలది, దారుణా వృత్తా = కరుణకరముగా ఉన్న వృద్ధురాలు, వామదాపినీ = చెడ్డగా చూడరాదునది, సుదుర్వృత్తా = చాలా చెడ్డ సదవశిక గలది, అప్రియదర్శనా = అప్రియమైన దర్శనముగలది అయిన, రాక్షసి = ఆ రాక్షసి, సుముఖమ్ = అందమైన ముఖము గలవాడు, పృథ్వీమధ్యమ్ = కన్నుని నడుము గలవాడు, వికలాక్షమ్ = వికాంతులైన శ్రేణులు కలవాడు, సుకేశమ్ = మండి జట్టుకలవాడు, ప్రీతిరూపమ్ = అనందమును కలిగించు రూపము కలవాడు, సుస్వరమ్ = మధురమైన కంఠధ్వని గలవాడు, తరుణమ్ = యువకుడు, రక్షణమ్ = (మాటలలో) నేర్పరి, న్యాయవృత్తమ్ = న్యాయమైన వ్రవృత్తి గలవాడు, ప్రయమ్ = యాచించు సంకోషము కలిగించువాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, శరీరజనమావిష్టా = మన్నుడునివలె అవహించబడినదై, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వచింపెను.

తా. ఆ రాక్షసి రాముణ్ణి యాడగానే మన్నుడునివలె అవహించబడినది. ఆ

రాముని ముఖము లాం అందమైనది; అమె ముఖము వికృతముగా ఉన్నది. అతని నతుము నన్నగా మన్నది; అమె పొట్ట లాం పెద్దది. అతని శ్రేతములు విలాం మినవి, అమె శ్రేతములు వికృతముగా ఉన్నవి. అతని జాట్లు కల్లా అందముగా ఉన్నది, అమె జాట్లు ఎల్లాగా ఉన్నది. యాచారికి అనంతము కలిగిం! యాచ మారనిది, అమది వికృతమైన యాచము. అతని కంఠర్వని మరుగమైనది అమె కంఠర్వని కల్లకళోరము. అతడు నవయోవసవంతుడు; అమె తెగటు కలిగియున్నట్లులాలు. అతడు మాటలలో నేర్పురి, అమె గ్రామ్యభాషలు మాట లాయును. అతని నరవదిక న్నాయోగముకమై ఉండును; అమె లాలా చెత్త నరక గంది. అతడు యాచారికి అనంతమును కలిగియును; అమె యాచారికి ఎవరింపు కలిగియును. అట్టి ఆ రాక్షసి రామునిలో అట్లు ఫలితము. 10, 11, 12

మూ. ఇదీ రావనరూపేణ సభార్యః శరరావర్చక,
అగత స్త్యమిమం దెకం కథం రాక్షససేవితమ్, 13
కిమాగమనకృత్యం తే త త్వమాఖ్యాతుమర్హసి.

ప్ర. అ. ర్చకమ్ = నీవు, అర = అటారినై, సభార్యః = భార్యలో భూడిన వాడనై, శరరావర్చక = శరములను తనస్సును తరించినవాడనై, రావనరూపేణ = మునివేషమువలన, రాక్షససేవితమ్ = రాక్షసులచేత సేవించబడిన, ఇమం దేశమ్ = ఈ ప్రదేశమును గూర్చి, కథమ్ = ఎట్లు, అగతః = వచ్చినావు; తే = నీయొక్క, అగమనకృత్యమ్ = రాకయొక్క వని, కిమ్ = ఏమి, తత్త్వమ్ = యాచార్యమును, అఖ్యాతుమ్ = చెప్పబడు, అర్హసి = తగిఉన్నావు.

రా. నీవు భార్యసమేతుడనై, తమర్పణములు తరించి, అటారినై ముని వేషముతో, రాక్షసుల నివాసమైన ఈ ప్రదేశమును ఎందుకు వచ్చినావు? నీవు ఇక్కడకు వచ్చిన వని ఏమి? మభార్యముగా భుజము. 13

మూ. ఏవము తస్మై రాక్షస్యాయ కూర్పణఖ్యా పరంతపః, 14
ఋణాదుర్ధితయా సర్వమాఖ్యాతుమపరక్రమే.

ప్ర. అ. రాక్షస్యాయ = రాక్షసియైన, కూర్పణఖ్యా = కూర్పణలచేత, ఏవమ్ = ఎట్లు, ఉక్తః = చెప్పబడిన, పరంతపః = శత్రుపీఠకు డగు రాముడు, ఋణ

బుద్ధిరయో = బుద్ధింశ్చయో లేవి బుద్ధి కలవాడగుటచేత, సర్వమే = సమస్తమును, అభ్యాసుమ్ = చెప్పుటను, ఉపదక్రమే = ఉపదక్రమించును.

తా. శత్రుపీడకుదైన రాముడు రాక్షసి యైన కూర్మబలి చూచుట విని, బుద్ధిబుద్ధి కలవాడగుటచేత విద్యయును వంశను ఉన్నదున్నట్లు చెప్పుటకు ప్రారంభించెను. 14

మూ. అన్యథం న హి రామస్య కదాచిదపి సంఘతమ్, 15

విశేషేణాశ్రమస్థస్య సమీపే ప్రీతిసస్య త.

ప్ర. అ. రామస్య = రామునకు, అన్యథమ్ = అసర్వము, కదాచిదపి = ఎన్నడూ, న సంఘతం హి = ఇష్టము కాదు కదా. అశ్రమస్థస్య = అశ్రమములో ఉండగాను, ప్రీతిసస్య = ప్రీతియొక్క, సమీపే త = సమీపమునందును, విశేషేణ = విశేషించి, న సంఘతమ్ = సంఘతము కాదు.

తా. రామునకు ఎన్నడూ అసర్వము ఇష్టము కాదు. విశేషించి, అతడు అశ్రమములో ఉన్నప్పుడు, ప్రీతి ఎదుట అసర్వము అరనికి ఇష్టము కాదు. 15

మూ. అపీద్యకరతో నామ రాజా త్రిదశవిక్రమః, 16

తస్యోహమగ్రణః పుత్రో రామో నామ జన్మైః శ్రుతః.

ప్ర. అ. త్రిదశవిక్రమః = దేవతలవంటి పరాక్రమము గల, దశరతో నామ = దశరథు డను పేరు గల, రాజా = రాజా, అపీద్య = ఉండెను. అహమ్ = నేను, తస్య = అతనియొక్క, అగ్రణః = శ్లేష్మదనైన, పుత్రః = పుత్రుడను; రామో నామ = రాము డను పేరు గలవాడుగా, జన్మైః = జన్మలచేత, శ్రుతః = విసంధిసవాతను.

తా. దేవతల వంటి పరాక్రమము గల, దశరథు డను రాజా ఉండెను. నేను అతని శ్లేష్మపుత్రుడను. చిన్న రాము డని అనుట అందుకు. 16

మూ. బ్రాహ్మయం లక్ష్మణో నామ యపియాన్మామసుప్రతః, 17

జయం తార్యా త తైదేహీ మమ నీశేరి విశ్రుతా.

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణు డనే పేరు గల,

యవీయాన్ = చిన్నచాత్రైశ, బ్రాహ్మ = పోదరుడు, మామ్ = పన్ను, అనువరమ్ = అనుసరించి నియమమును పాటించువాడు. వైదేహీ = విదేహదేశరాజా కూతురైన, అయమ్ = ఈమె, మమే = నాయొక్క, తార్యా = తార్య, నీరేతి = నీర అని, పితృతా = వసిష్ఠ మునది.

తా. అక్కయి కను పేరు గల ఇతడు నా కమ్ముడు. పన్ను అనుసరించి నియమపాఠనము చేయుచున్నాడు. విదేహరాజపుత్రియైన ఈమె నా తార్య. ఈమె పేరు నీర.

17

మూ. నియోగాత్తు వరేవ్యస్య పితుర్మారుక్య యన్త్రిరః, 18
రర్మార్కం రర్మకాణ్డీ త వనం వస్తుమిగహతః.

ప్ర. అ. వరేవ్యస్య = రాత్రైన, పితుః = తండ్రియొక్క, మారుక్య = రల్లి యొక్క, నియోగాత్ = అజ్ఞాపన, యన్త్రిరః = నియమితుడనై, రర్మకాణ్డీ ర = రర్మమును గోరుచున్నచాత్రై, రర్మార్కమ్ = రర్మము నిదిర్తము, ఇహ = ఇక్కడ, వస్తుమ్ = నివసించుటకు, వనమ్ = వనమును గూర్చి, అగరః = వర్చి వాడు.

తా. నేను రాత్రైన తండ్రి, రల్లి ఇచ్చిని అజ్ఞును బట్టకనై రర్మమును అనుసరించవలె నను కోరికతో, రర్మముకొరకై ఇక్కడ నివసించుటకు ఈ వనము నకు వచ్చితిని.

18

మూ. త్యాం తు వేదితుమిచ్ఛామి కత్యతాం జ్యాని కన్య వా, 19
న హి తావన్మనోజ్ఞాణ్డీ రాక్షసి ప్రతిలాసి మా.

ప్ర. అ. త్యామ్ = విమ్న గూర్చి, వేదితుమ్ = తరిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి = గోరుచున్నాను; కత్యతామ్ = వెప్పుండుగాక. క్య = ఎక్కడ, ఇహి = ఉన్నావు, కన్య వా = ఎవనిక సంబంధించినదానవు, మనోజ్ఞాణ్డీ = సుందరమైన శరీరము గల నీవు, రాక్షసి = రాక్షసస్త్రీగా, మా = పన్ను గూర్చి (నాకు), న ప్రతిలాసి = తోడుటలేదు.

తా. నీ వెవ్వరితో తరిసికొన గోరుచున్నాను. ఎక్కడ నివసించువు.

ఏవరి తార్కణ : చెప్పుము. ఇంత సుందరమైన కవితలు గల నీవు రాక్షస్త్రీ వని నాకు తోచుచున్నది.

ఏ ఈ ప్రతిలో ఇంతకు ముందు ఎక్కడా కూర్చుంటు సుందరశ్రీరీతము కలిపి వచ్చి నట్లు చెప్పులేదు. అందుచేత "న హ తావన్ననోజ్ఞాశ్చ" అర్థాది తార్కణము అసంగతంగా కనబడుతుంది. గోరకపూర్ ప్రతిలో "రథం హ తావన్న నోజ్ఞాశ్చ రాక్షసి ప్రతిరాతి మే" అను పాద మున్నది. "మనోహర మైన కవితలు గల నీవు రాక్షస్త్రీని అయి ఉండు వని నాకు తోచుచున్నది" అని దాని అర్థము. ఇక్కడ రాముడు "మనోజ్ఞాశ్చ" అని పరిహాసపూర్వకముగా అని యుండును. ఈ పాదము తాగున్నట్లు తోచుచున్నది.

ప్రాంధ్రప్రాంతములో మాత్రము కడలో కొంత మార్పు ఉన్నది. రాముడు గోదావరిస్నానము చేసి వచ్చిన తరువాత అతాయువు వచ్చి, తాను తన ఇండు మిత్రాదులను తూచుటకై మరొక ప్రాంతమునకు వెళ్ళుచున్నట్లు చెప్పి రామాదుల అనుమతి తీసికొనివెళ్ళును. ఏమృత కూర్చుంట తోకోత్తరసౌందర్యము గల శ్రీ తూషణులో వచ్చి నట్లు మూడు వాలుగు శ్లోకాలలో వర్ణింపబడినది. దాని దానిలో ఈ శ్లోకం మూడం లేదు. 19

మూ. ఇహ వా కిం నిమిత్తం త్వమాగతా బ్రాహ్మ రత్నైః, 20
సాప్రదివ్యరసం శ్రుత్వా రాక్షసి మదనార్జితా.

శ్ర. అ. ఇహ = ఇక్కడకి, కింనిమిత్తమ్ = ఎందునిమిత్తము, త్వయే = నీవు, అగతా వా = వచ్చినావో, రత్నైః = యతార్థముగా, బ్రాహ్మ = చెప్పుము. వదనమ్ = ఈ వదనమును, శ్రుత్వా = విని, మదనార్జితా = సున్నతునిచేత పీడింపబడిన, సా రాక్షసి = ఆ రాక్షస్త్రీ, అప్రదిక్ ౫ వల 3ను.

తా "నీవు ఎందుకోరకై ఇక్కడకు వచ్చినావు? యతార్థముగా చెప్పుము". ఆ కూర్చుంట రాముని మాటలు విని, సున్నతునిచేత పీడింపబడినదై అట్లు చెప్పును. 20

మూ. శ్రూయతాం రామ వజ్ఞామి తత్త్వార్థం వదనం మమ. 21
అహం కూర్చుణ్ణా నామ రాక్షసి శామదాపిత
అరణ్యం వివరామితమేతా వర్త్యరయంతరా. 22

ప్ర. అ. అహో = నేను, శూర్యుణా నామ = శూర్యుల అను పేరు గల, రామకూపిణీ = ఇర్వామసారము భావము గల, రాక్షసి = రాక్షసస్త్రిని. ఏదా = నీ వొక్క దానినీ, సర్వభయంకరా = అందరికి భయముకలిగించుచు, ఇతఁ = ఈ, అరణ్యమే = అరణ్యమును, విరరామి = పంచరించుచుండును

రా నేను శూర్యుల అను రాక్షసస్త్రిని; కోరిన భావము దరింప కల్గదానను, నేను ఒక్క దానినీ, అందరికి భయము కలిగించుచు ఈ అరణ్యముతో సఃకరించుచుండును. 21, 22

మూ. రావణో రామ మే బ్రాతా లలియాన్ రాక్షసేశ్వరః,
ఏకో విశ్రవసః పుత్రో యదీ తే శ్రోత్రమాగతః. 23

ప్ర. అ. లలియాన్ = అధికలలము గలవాడు, ఏకః = ఏడుడు, విశ్రవసః = విశ్రవసునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు అయిన, రావణో నామ = రాము డనే పేరు గల, రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసరాజు, మే = నాయొక్క, బ్రాతా = సోదరుడు, తే = నీయొక్క, శ్రోత్రమే = చెవి, ఆగతః యదీ = పొందికంద వచ్చును.

రా అధికలలకారి, ఏడుడు, విశ్రవసుని పుత్రుడు అయిన రాము డనే రాక్షసరాజు నా సోదరుడు. నీ వాతనిని గూర్చి వినియే ఉండువు. 23

మూ. ప్రవృద్ధనిద్రకృ సదా కుమ్భకర్థో మహాలలః,
విరీషణస్త్రు రత్మాత్మా స తు రాక్షసచేష్టితః. 24
ప్రఖ్యాతపీఠ్యో చ రణే బ్రాతరో అరదూషణో.

ప్ర. అ. సదా = ఎల్లప్పుడు, ప్రవృద్ధినిద్రా = వృద్ధి పొందిన నిద్ర గల, మహాలలః = గొప్ప లలము గల, కుమ్భకర్థః త = కుంభకర్థుడు కూడ, నా సోదరుడు. రత్మాత్మా = రత్మాత్ముడైన, విరీషణస్త్రు = విరీషణుడు కూడ నా సోదరుడు. తు = తాని, రాక్షసచేష్టితః = రాక్షసప్రవృత్తి కలవాడు, స = తాడు, రణే = యుద్ధమునందు, ప్రఖ్యాతపీఠ్యః = ప్రసిద్ధమైన పీఠ్యము గల, అరదూషణో చ = అరదూషణులు కూడ, బ్రాతరో = నా సోదరులు.

రా. ఎల్లప్పుడూ అత్యధికమైన నిద్ర గల, మహాలలములైన కుంభ

కర్ణుడు, దర్బాక్షుడు రావణవ్రమ్మరి తేనివారు అయిన విరీషులును నా సోదరులు. యుద్ధములో వ్రేసిద్ధమైన వరాక్రమము గల అరదూషణులు కూడ నా సోదరులు. 24

మూ. రానహం సమర్థితాస్తా రామ త్యా పూర్వకర్మభాత్, 25
సమపితాన్మి తావేవ తర్తారం పురుషోద్దమమ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా : అహమ్ = నేను, తాన్ = వాళ్ళనుకరిసి, సమర్థితాస్తా = అర్థి క్రమించి ఉన్నాను. పూర్వకర్మభాత్ = మొట్టమొదటి దర్శనము నుండి, పురుషోద్దమమ్ = పురుషశ్రేష్ఠతవైన, త్యా = నిన్ను, తర్తారమ్ = తర్త నుగా, తావేవ = మనోరావములేక, సమపితా = హిందీవరానను, అస్మి = అయినాను.

తా. రామా : నేను వాళ్ళ వెవ్వరినీ లెక్కలేదును. తొలి సారిగ చూచినది మొదలు, పురుషులలో శ్రేష్ఠుక వైన నిన్ను, మనోరావములేక, తర్తగా హిందీ వాను. 26

మూ. అహం ప్రలావసంపన్నా స్వర్చస్తంబగామిని, 27
రితాయ తవ మే తర్తా నీతయా శిం కరిష్యసి.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ప్రలావసంపన్నా = ప్రలావములో కూడిన రానను, స్వర్చస్తంబగామిని = అంతులో స్వేచ్ఛగా వెళ్లేరానను. రితాయ = రాం రాంము, తే = నాకు, తర్తా = తర్తవుగా, తవ = అగుము, నీతయా = నీతలో, శిం కరిష్యసి = ఏమి చేసెదివు :

తా. నేను గొప్ప ప్రలావము కంలావము. అంతులో స్వేచ్ఛగా ఇష్టము పర్చిన చోటికి వెళ్ళగలను. రాం రాంముపాటు వాడు తర్తవుగా ఉండుము. ఈ నీతలో నీ శిమి వని : 28

మూ. ఏకృతా త ఏయాపా త న చేయం సర్పశీ తవ, 29
అహమేవానురూపా తే తార్యా రూపేణ పశ్య మామ్.

ప్ర. అ. ఏకృతా త = ఏకారముగా ఉన్నది, ఏయాపా త = ఏకృతముగా ఉన్న రూపము కలది అయిన, ఇయమ్ = ఈ నీత, తవ = నీకు, న సర్పశీ =

తగినది కాదు. నీ = నీకు, అహమేవ = నేనే, అనురూపా = తగినదానను. మామ = నన్ను, తార్కాయపేద = తార్కాయపడుచేత, వశ్య = చూడుము.

రా. ఈ నీర అభారము, రూపము కూడ విశారదముగా ఉన్నది ఈమె నీకు తగినది కాదు. నేనే నీకు తగినదానను. నన్ను తార్కాయముగా చూడుము. 27

మూ. ఇమాం విరూపామసతీం కరాళాం నిర్జతోదరీమ్, 28
అనేన తే నహ బ్రాతా తక్షయిష్యామి మానుషీమ్.

ప్ర. అ. విరూపామ = వికృతస్థితి రూపము కలది, అసతీమ్ = పెళ్ళ స్వభావము గలది, కరాళామ్ = కయంకరురాలు, నిర్జతోదరీమ్ = అణగిపోయిన కడుపు కలది అయిన, ఇమాం మానుషీమ్ = ఈ మనుష్యులైన, తే బ్రాతా తపా = నీ పోదరునితో కూడ, తక్షయిష్యామి = తక్షించెదను.

రా. ఈ మనుష్యులైన వికృతరూపము గలది. ఈమె స్వభావము పెళ్ళది. కయంకరురాలు. ఈమె పొద్దు అణగి పోయి వికృతముగా ఉన్నది. నేను ఈమెను, నీ పోదరుని కూడ తక్షించివేసెదను. 28

మూ. తతః పర్యతకృష్ణాణి వనాని వివిధాని చ, 29
వశ్యన్ నహ మయా శాస్త దద్ధాశాన్విరచిష్యసి.

ప్ర. అ. శాస్త = మనోహరా. తతః = అటుపిమ్మట, పర్యతకృష్ణాణి = పర్యతకళింకరములను, వివిధాని = అనేకవిధములైన, వనాని చ = వనములను, వశ్యన్ = చూచుచు, మయా పహ = నాతో కూడ, దద్ధాశాన్ = దంకశారణ్యమును, విరచిష్యసి = సంచరించగలవు.

రా. ౬. మనోహరా. అటు పిమ్మట నీవు నాతో కలిసి పర్యతకళింకరములను, అనేకవిధములైన వనములను చూచుచు దంకశారణ్యములో సంచరించవచ్చును. 29

మూ. ఇత్యేవముక్షః శాకుత్స్య ప్రమాన్య మదిరీక్షణామ్, 30
ఇదం వరసమాధేతే వత్సం చాక్యవిశారదః.

ఇత్యాదే శ్రీమద్రామాయణే చాద్వీణీయే అదిత్యాద్యే అరణ్యశాస్తే
పంచకః పర్గ్.

ప్ర. అ. శత్రువమ్ = శత్రు, ఉత్తః = పంకంబివ, రాక్షసిశారదః =
 మాటలలో నేర్పరియైన, రాక్షసభృతః = రాక్షసులు, ప్రహేళ్య = నవ్వి, మురిలేక్షణామ్ =
 ఆ శ్రీని గూర్చి, ఇదం వచనమ్ = ఈ వచనమును, వస్తుమ్ = విప్పుటకు,
 అరేణి = ప్రారంభించెను.

రా. మాటలలో నేర్పరి యైన రాక్షసులు ఆ మాటలు విని, నవ్వుచు, ఆ
 రాక్షసశ్రీలో ఈ విధముగ వలుకుటకు ప్రారంభించెను. 90

"రాక్షసంబివి" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవాఙ్మయమునందు అరణ్య
 కాండలో పదిహేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టాదశః పర్వః

[రామునిచేత విరాకరింపబడిన కూర్మబాణ లక్ష్మణునివద్దకు వెళ్లి తనను భార్యగా స్వీకరింపుమని కోరుట. అతడు భాత విరాకరించగా నీతను వెంటఁబడ తర్కమింపుట. లక్ష్మణు లామె ముక్కు తెఱచు కోయుట.]

మూ. తతః కూర్మబాణం తామః కామప్రాళాపప్రాశరామ్,
స్వర్కృయా క్లక్షయా వారా స్మితఘాత్యమత్రాబిత్. 1

ప్ర. అ. తతః = అంతఁపిమ్మట, తామః = తామును, కామప్రాళాపప్రాశరామ్ = మన్నతప్రాళమనేత కట్టించిన, కూర్మబాణమ్ = కూర్మబాణము గూర్చి, స్వర్కృయా = పరిశుద్ధము, క్లక్షయా = మృదువు అయిన, వారా = కాకులో, స్మితఘాత్యమ్ = దిశనవుఁడు ఘాత్యమునందు కలుగునట్లుగా, అద = అసంకరము, త్రాబిత్ = పరితెను.

తా. పిమ్మట తామును తామ (మన్నతుని) ప్రాళమునేత లంఠించబడి తన్నె ఆ కూర్మబాణలో, దిశనవుఁడు వచ్చుట, పరిశుద్ధము, మృదువు అయిన మూల ఈ విధముగా పరితెను.

మూ. కృతరాకోఽస్మి తవతి తాప్యేయం దయితా మమ,
త్వద్విధానాం తు నారీణాం సుదుఃఖా ననవత్నరా. 2

ప్ర. అ. తవతి = ఓ ఘోషారాళా, కృతరాకః = వివాహము చేసికొన్న వాడనుగా, అస్మి = అయి ఉన్నాము. తాప్యేయమ్ = తామె, మమ = నాకు, దయితా = ఇష్టరాలైన, తాప్యః = తాప్య. త్వద్విధానామ్ = నీవంది, నారీణామ్ = స్త్రీలకు, ననవత్నరా = సవరికరిగియుండుట, సుదుఃఖా = తాం దుఃఖకర మైనది.

తా. ఘోషారాళా నాకు వివాహ మైనది. ఈమె నాకు తాం ఇష్టరాలైన తాప్య. నీవంది అడవాఁడు నవరి ఉండుటను ఏ మాత్రము నహించజాలరు. 2

మూ. అనుజస్త్రైష్వ మే బ్రాతా శింవాన్ ప్రయదర్శనః,
శ్రీమానకృతదారకృ లక్ష్మణో నామ నిర్యవాన్. 3

ప్ర. అ. లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణుడు కను పేరు గం, ఏషః = ఇతడు, మే = నాయొక్క, అనుజః = తమ్ముడైన, బ్రాతా = సోదరుడు శింవాన్ = మంచి శింము గలవాడు. ప్రయదర్శనః = సుశోకరమైన దర్శనము కలవాడు. శ్రీమాన్ = గౌరవుడు. అకృతదారకృ = వివాహము కానివాడు. నిర్యవాన్ = దర్శాకమనంతుడు.

తా. లక్ష్మణుడు కను పేరు గం ఈతడు నా తమ్ముడు. మంచి శింము కలవాడు యాదువారికి అనందము కరిగించువాడు. గౌరవ కలవాడు. వివాహము కానివాడు. దర్శాకమనంతుడు.

మూ. అష్టార్కీ భార్యయా రాధీ తరుణః ప్రయదర్శనః,
అనురూపకృ తే భర్తా రూపస్య త భవిష్యతి. 4

ప్ర. అ. అష్టార్కీ = షాస్త్రము బాధ్యబోధ్యము తెలియనివాడు. భార్యయా = భార్యచేత, అర్కీ = గౌరవగలవాడు, తరుణః = యువకుడు. ప్రయదర్శనః = అనందకరమైన దర్శనము గల వాడు. తే = నీయొక్క. రూపస్య = రూపము నకు, అనురూపః = తగిన, భర్తా = భర్తగా, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. ఇత దింకవరకు బాధ్యబోధ్యము తెలియనివాడు. భార్య నావలె నను గౌరవ గలవాడు. యువకుడు అందమైన యువకుడు. ఇతడు నీ రూపమునకు తగిన భర్త కాగలదు.

మూ. ఏనం భణ విశాలాక్షి భర్తారం బ్రాతరం మమ,
అనవత్నా వరాశోహే మేరుమర్కప్రణ యథా 5

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలమైన వేతములు గలదాదా : వరాశోహే = శ్రేష్ఠ మైన కర్మవర్జము గలదాదా : ఏనం = ఈ, మమ బ్రాతరమ్ = నా సోదరుని, అర్హప్రణ = సూక్ష్మని కాంతి. మేరుం యథా = మేరు వర్మరమును వలె, అనవత్నా = సవరి లాక లేనిలానవై, తః = పేయితుము.

తా. అందమైన కర్మవర్జము గల ఓ విశాలాక్షి : నా సోదరుడైన ఇతనిని

నూర్కుని శాంతి పేరువల్లకమును అగ్రయించి వట్లు, సేవింపుము నీకు సవతి
బాద ఉండదు. 5

మూ. ఇతి రామేణ సా ప్రోక్తా రాక్షసీ శామహాహితా,
విస్పృజ్య రామం సహసా తతో లక్ష్మణమబ్రవీత్. 6

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, ఇతి = ఇట్లు, ప్రోక్తా = వదిలబడిన,
రాక్షసీ = ఆ రాక్షసి, శామహాహితా = శామముచేత హాహయిరాలై, సహసా =
వెంటనే, రామమ్ = రాముణ్ణి, విస్పృజ్య = విడచి, తతో = ఏమొకరి, లక్ష్మణమ్ =
లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. శామహాహయిరాలైన ఆ రాక్షసస్త్రీ రాముని హరిలు విని, వెంటనే
రాముణ్ణి విడచి లక్ష్మణుని వర్తకు వెళ్ళి ఇట్లు పలికెను. 6

మూ. అన్య రూపన్య తే యుక్తా భార్యాహం వరవర్జినీ,
మయా సహ సుఖం సర్వాన్ దర్శితాన్ విచరిష్యమి. 7

ప్ర. అ. తే = నీయొక్క, అన్య రూపన్య = ఈ రూపమునకు, వరవర్జినీ
= శ్రేష్టమైన వర్తమగు గం, అహమ్ = నేను, యుక్తా = తగిన, భార్యా = భార్యను.
మయా సహ = నాతో కూడ, సుఖమ్ = సుఖముగా, దర్శితాన్ = దండుకారణమున,
విచరిష్యమి = సందరించగలను.

తా. నీకున్న ఈ దొంగత్వానికే మించి కఠికత్వాయ గల నేనే తగిన
భార్యను. నీవు నాతో కూడ కలిసి, దండుకారణముతో సందరించగలవు. 7

మూ. ఏవముక్తస్థు హౌమిత్రి రాక్షస్యా భక్యకోవిదః,
తతః కూర్పణీమి స్మిత్వా లక్ష్మణో యుక్తమబ్రవీత్ 8

ప్ర. అ. రాక్షస్యా = ఆ రాక్షసస్త్రీచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వదిల
బడిన, భక్యకోవిదః = భక్యములను ఎరిగిన, హౌమిత్రిః = హౌమిత్రి కుమారుడైన,
లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, తతః = అటుపిమ్మట, స్మిత్వా = చిరునవ్వు నవ్వి,
కూర్పణీమ్ = కూర్పణుని గూర్చి, యుక్తమ్ = యుక్తముగా, అబ్రవీత్ =
పలికెను.

తా. ఆ రాక్షసశ్రీ మూటలు ఎది, మూటలలో వేర్వేరి, సుమిత్ర అమాతకు అయిన లక్ష్మణుడు దిరువప్పు వచ్చి, అమితో యుక్తముగా ఇట్లు పరితెను 8

మూ. కథం రాసన్య మీ రాసి తార్యా తవిరుమిర్చసి,
సోహమాశ్శేణ పరవాన్ త్రాతా కమలవర్ధిని 9

ప్ర. ఆ కమలవర్ధిని = పద్మము వంటి వర్ణము గలదాఁడ. రాసన్య = రాసుకడైన, మీ = నాయకుఁడు, తార్యా = తార్కవై, రాసి = రాసిగా, తవిరుమ్ = అగుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, ఇర్చసి = కోరుచున్నాఁడు. సః అహమ్ = అర్థి నేను, అశ్శేణ = పూజ్యుడైన అన్నగారికి, పరవాన్ = పరాధీనుక వైని, త్రాతా = సోదరువను.

తా. పద్మము వంటి రంగు గలదాఁడ. నేను పూజ్యుడైన నా అన్నగారికి అధీనుకడైన సోదరువను. రాసుక వైన నాకు తార్కవై నీవు కూడ రాసి వగుటకు కోరుచున్నావేమి ? 9

మూ. సమృద్ధార్థస్య సిద్ధార్థా మురితామలవర్ధిని,
అర్కస్య త్వం విశాలాక్షి తార్యా తవ యవీయసి. 10

ప్ర. ఆ. విశాలాక్షి = విశాలమైన శైతములు గలదాఁడ. అమలవర్ధిని = విర్మలమైన వర్ణము గలదానవైన, త్వమ్ = నీవు, సమృద్ధార్థస్య = సమృద్ధమైన ప్రయోజనము గల, అర్కస్య = పూజ్యుడైన నా అన్నగారికి, యవీయసి = దిన్న, తార్యా = తార్కవై, సిద్ధార్థా = సిద్ధిందిన ప్రయోజనము కలదానవై, మురితా = పంజోషించినదానవు, తవ = అగుము

తా. ౧. విశాలాక్షి : విర్మలమైన కరీరర్పాయ గల నీవు, అన్ని పక్ష యములందు సపయవైన నీు అన్నగారి దిన్న తార్కవై, నీ కోరిక సిద్ధించగా, అనందింతుము. 10

మూ. ఏనాం ఏమాపామసతీం కరాణాం నిర్లతోదరీమ్,
తార్థాం వృద్ధాం పరిత్యజ్య త్వామేవైష తతిష్ఠ్యతి. 11

ప్ర. ఆ. ఏషః = ఈ రాముడు, ఏమాపామ్ = ఏకకలాపము కంటి, అసతీమ్ = దిగ్ధరి, కరాణామ్ = కయంకరులాయి, నిర్లతోదరీమ్ = అడిగి పోయిన

ఉదరము గలది వృద్ధాప్యము = వృద్ధులము అయిన, ఏవాప్యము = ఈ, భార్యము = భార్యను, వశిష్టము = విదరి, త్యామేన = నిన్నే, భరిష్యతి = పొందగలదు

తా. విద్యవరూపముతో అదిగిపోయిన పౌష్టితో భయంకరులారాగా ఉన్న ఈ వేద ముదిరి భార్యను విదరి రాముడు నిన్నే పొందగలడు. 11

మూ. ఇో హి రూపమిదం శ్రేష్ఠం సంకృత్య వరవర్ధిని
మానుషీమి తరాలో హి శుర్యాద్యామం విరక్షణా. 12

ప్ర. అ. వరవర్ధిని = శ్రేష్ఠమైన వర్ణము గలదానా : తరాలోహి = అందమైన కర్మప్రదేశము గలదానా : విరక్షణా = బుద్ధిమంతుడైన, ఇో హి = ఎవడు, శ్రేష్ఠమే = శ్రేష్ఠమైన, ఇదం రూపమే = ఈ రూపమును, సంకృత్య = విదరి, మానుషీమి = మనుష్యస్థిలజులను, తారన్ = అరిస్తాయమును, శుర్యాత్ = నీయును :

తా. ఉత్తమమైన దిండు, అందమైన కర్మప్రదేశము కలదానా : శ్రేష్ఠమైన కర్మ సౌందర్యమును విదరి, బుద్ధిమంతుడైనతైనా మనుష్యస్థిలమందు అనవుడగునా : 13

మూ. ఇతి సో లక్ష్మణేనోక్తా కలాగా నిర్వతోదరీ,
మన్యతే తద్యవస్తత్కం పరిహాసాచిరక్షణా. 14

ప్ర. అ. లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తా = పంకజదీపదై, కలాగా = భయంకరులారా, నిర్వతోదరీ = వెంగిన కడుపు కలది, పరిహాసాచిరక్షణా = పరిహాసమునందు నేర్పు లేనిదీ అయిన, సో = ఆ శూర్యులకు, తద్యవస్తత్కం = ఆ లక్ష్మణుని వరసమును, తత్కమే = యథార్థమనుగా, మన్యతే = రంపెను.

తా. భయంకరులారా, వెంగిన పౌష్టి గలది అయిన ఆ శూర్యులకు, లక్ష్మణుని మాటలు విని వశిష్టరూపమునందు నేర్పు లేని దగుటచే, అది నిరక్షమే అని తలపెను. 15

మూ. సో రామం వర్ణకారాయామువవిష్టం వరంశపమ్,
సీతయా సహ దుర్ధర్తమబ్రవీత్కమమోహితా. 16

ప్ర. అ. కామమోహితా = కామముచేత మోహితురైన, సా = అది, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, వర్తకాలయామ = వర్తకాలయందు, ఉపవిష్టమ్ = కూర్చునియున్న, పరంకమే = శ్రువంపొకడునైన, దుర్ధర్మమ్ = ఎదిరిన కళ్యణు కాని, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అబద్ధిక్ = పరికింప.

తా. కామమోహితురైన ఆ కూర్మణు, సీతాసమేతుడై వర్తకాలలో కూర్చుని ఉన్న, శ్రువంపొకడు, ఎదిరిన కళ్యణు కానివాడు అయిన రామునితో అబ్ధి పరికింప.

14

మూ. ఏనాం విరూపామవరీం కరాళాం నిర్దరోదరీమ్,

వృద్ధాం భార్యామవష్టత్య మాం న త్యం బహుమన్యసే. 15

ప్ర. అ. విరూపామ్ = వికృతరూపము గంది, ఎక్కడి = ఇక్కడి, కరాళామ్ = కరుణంకడురాలుగా ఉన్నది, నిర్దరోదరీమ్ = అణగిపోయిన ఉదరము కంది, వృద్ధామ్ = వృద్ధురాలు అయిన, ఏనామ్ = ఈ, భార్యామ్ = భార్యను, అవష్టత్య = కూరగా గొని, త్యమ్ = నీవు, మామ్ = నన్ను, న బహుమన్యసే = గౌరవింపబడకు.

తా. నీ భార్య వికృతరూపవంతురాలు. ఇక్కడి. కరుణంకడురాలు. అణగిపోయి గంది. వృద్ధురాలు. ఇట్టి భార్యను బాచుకొని నీవు నన్ను గౌరవింపబడకు.

మూ. అత్యేమాం తక్షయిష్యామి పశ్యత స్తవ మానుషీమ్,

త్యయా సహ తరిష్యామి సింహవర్నా యథానుభమ్. 16

ప్ర. అ. తవ = నీవు. పశ్యతః = చూచుచుండుగనీ, అత్య = అత్యుడు, అహమ్ = ఈ, మానుషీమ్ = మనుష్యుడైన, తక్షయిష్యామి = తక్షించెదను. సింహవర్నా = సవరిచేసిదావనై, త్యయా సహ = నీతో కూడ, యథానుభమ్ = సుఖముగా, తరిష్యామి = సంవరించెదను.

తా. నీవు చూచుచుండుగనె అత్యుడు ఈ మనుష్యుడైన తక్షించెదను. సవరిచేయ లేకుండగా చేసికొని నీతో సుఖముగా ఎహరించెదను.

16

మూ. ఇత్యుక్త్యా మృగకాదాక్షిమలాతనర్పశేషదా,

అత్యరావత్సనృకుర్వా మహోల్కా రోహిణీమివ. 17

ప్ర. అ. అలాశసర్వశీతాఽకారవి వంటి వేదములు గల అ శుర్య
 లల, ఇలి=ఇట్లు, ఉక్తాఽ=పరిశి, ముసంక్రమ్య=బాల భోషించినదై, మహోక్తా
 = పెద్ద ఉక్తి (అలాశమునుండి వదిలి కారవి), భోషాదీమిత=భోషించిన పరి,
 మృగకాకాక్షిమ్=లేచినది వంటి వేదములు గల సీతకు గూర్చి, అత్యధావర-
 పడుగెత్తెను.

తా. కారవి వంటి వేదములు గల అ శుర్యలల, ఇట్లు పరిశి, మిక్కిలి
 భోషముతో, పెద్ద ఉక్తి భోషించినదకు వచ్చి నట్లు, లేది కల్గి వంటి కళ్ళగల
 సీతపిదకు వడుగెత్తెను. 17

మూ. తాం మృత్యుహాశప్రతిమామావత స్త్రిం మహాలలా,
 నిగృహ్య రామః కుపిత స్తతో లక్ష్మణమబ్రవీర. 18

ప్ర. అ. మహాలలా=గొప్ప లంఘన గల, రామః=రాముడు, కుపితః
 = భోషించినదానై, అవత స్త్రిమ్=వచ్చి పీద వడుతున్న, మృత్యుహాశప్రతిమామ్
 = మృత్యుహాశముతో సమానులాలైన, తామ్=అమెను, నిగృహ్య=నిగ్రహించి,
 తతో=చిహ్నుల, లక్ష్మణమ్=లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీర=చరితెను.

తా. మహాలలారీయైన రాముడు మృత్యుహాశము వలె వచ్చి పీద వడు
 తున్న, అమెను అర్థుకొని, లక్ష్మణునితో ఇట్లు చరితెను. 18

మూ. క్రూరైరనారైః సోమిత్రే పరిహసః కథంచన,
 స శార్ఙ్గః పశ్య వై దేహిం కథంబిత్సమ్య తీవరీమ్. 19

ప్ర. అ. సోమ్య=సోముడూ, సోమిత్రే=లక్ష్మణూ, క్రూరై=క్రూరు
 లైన, అనారైః=చిత్తచాగ్లో, కథంచన=ఏ విధముగాను కూడ, పరిహసః=
 పరిహాసము, స శార్ఙ్గః=లేయ దగినది తాడు, కథంబిర=ఎట్లో, తీవరీమ్=
 తీవించి యున్న, వైదేహిమ్=సీతను, పశ్య=చూడుము.

తా. సోమ్యూ, లక్ష్మణూ, క్రూరులైన చిత్తచారిలో ఎన్నడూ పరిహాసము
 లేయకూడదు. వైదేహి యమెవరితో మరణించవలసినది, ఎట్లో తీవించి ఉన్నది,
 చూడుము. 19

మూ. ఇమాం విరూపామనతీమరిమత్తాం మహోదరీమ్,

రాక్షసిం పురుషేశ్వృఘం విరూపయతుమర్హసి. 20

ప్ర. ౪. పురుషేశ్వరఘం = ఓ పురుషేశ్వరఘా విరూపామ = వికృత రూపము కలది, అనతీమ్ = చెడ్డది, అరిమత్తామ్ = పెక్కిరి మదిలినది, మహోదరీమ్ = పెద్ద ఉదరముకలది అయిన, ఇమాం రాక్షసిమ్ = ఈ రాక్షసత్రివి, విరూపయతుమ్ = విరూపము కల దానినిగా చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. ఓ పురుషేశ్వరఘా ఈ రాక్షసత్రి వికృతమైన రూపముతో, పెద్ద ఉదరముతో దాం మదిలించుచున్నది. చెడ్డ స్వరూపము గలది. అందుచే ఈమె అకారమును అంగవిహీనమై వికృతముగా నుండు నట్లు చెయుము. 20

మూ. ఇత్యుక్తో లక్ష్మణస్తస్మాః ప్రుథో రామస్య పార్శ్వతః,

ఉర్ధ్వతః ఖర్గం రిశ్యేర కర్ణనాసం మహాలలి. 21

ప్ర. ౪. ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తో = చెప్పించెడి, మహాలలి = గొప్ప లలిము గల, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, ప్రుథః = కోపించినవాడై, రామస్య = రామని యొక్క, పార్శ్వతః = పార్శ్వమునుండి, ఖర్గమ్ = ఖర్గమును, ఉర్ధ్వతః = పైకి రీతి, కస్మాః = అమెయొక్క, కర్ణనాసమ్ = కర్ణములను, ముక్కును, రిశ్యేర = చేరించెను.

తా. మహాలలి యైన లక్ష్మణుడు రామని ముట్టు చిని, కోపించి, రామని పార్శ్వమునం దున్న ఖర్గమును రీసికొని అమె ముక్కు, చెవులు కోసి వేసెను. 21

మూ వికృతకర్ణనాసా తు విస్వరం సా విసర్క ర,

యథాగతం ప్రయ్యరావ హేరా శూర్పణఖ వనమ్. 22

ప్ర. ౪ హేరా = కయలదురాదెస, సా శూర్పణఖ = ఆ శూర్పణఖ, వికృతకర్ణనాసా = చేరించబడిన యర్ధము ముక్కు గలదై, విస్వరమ్ = వికృత స్వరము కలుగునట్లుగా, విసర్క ర = అరచి, యథాగతమ్ = వర్తియట్లుగానే, వనమ్ = వనమును గూర్చి, ప్రయ్యరావ = వెరుగజేయు.

రా భయంకరుడైన ఆ శూర్పణఖ, ఎప్పుడు నా విధముగా వెళ్లుట, ముక్కు లేదించగా, వికృతస్వరముతో అరయుచు, వచ్చిన దానినే అరమిచితి పోవోయను

22

మూ. నా విరుదాపా మహా హిరా రాక్షసి శోదితోక్షితా,

ననాథ వివిరాన్నారాన్ యథా ప్రాప్యపి తోయదః. 23

ప్ర. ఆ. విరుదా = వికృతమైన రూపము కలది, మహాహిరా = భయంకరముగా ఉన్నది, శోదితోక్షితా = రక్తమూచిత తరపందిరిని అయిన, నా రాక్షసి = ఆ శూర్పణఖ, ప్రాప్యపి = వర్తకాలమునందు, తోయదః యథా = మేలుము వలె, వివిరాన్ = అనేకవిధములైన, నారాన్ = తృనులను, ననాథ = అరచెను.

రా. అనయవములు పేదించుటచేత వికృతమైన అకారముతో నా భయంకరముగా ఉన్న ఆ శూర్పణఖ, పక్షముతో తడియుచు, వర్షాకాలమేలుము వలె, అనేకవిధములైన తృనులు కలుగు నట్లు అరచెను.

23

మూ. సా విక్షరన్తి మధిరం బహురా హైరదర్శనా,

ప్రగృహ్య కాహలా గర్జన్తి ప్రవివేక మహావనమ్. 24

ప్ర. ఆ. హైరదర్శనా = భయంకరమైన దర్శనము గల, సా = అమె, అహురా = అనేకవిధములుగ, మధిరమ్ = రక్తమును, విక్షరన్తి = ప్రవించుచు, కాహలా = కాహపులను, ప్రగృహ్య = వట్టుకొని, గర్జన్తి = గర్జించుచున్నట్లై, మహావనమ్ = మహారణ్యమును, ప్రవివేక = ప్రవేశించెను.

రా. యాచుటకు భయంకరముగా ఉన్న ఆ శూర్పణఖ అనేకవిధముల రక్తము ప్రవించుచు, కాహపులు వట్టుకొని, గర్జించుచు, మహారణ్యములోనికి ప్రవేశించెను.

24

మూ తతస్తు సా రాక్షససంఘనంవృతం

ఖరం జనస్థానగతం విరూపితా,

ఉపేత్య తం బ్రాతరముగ్రదర్శనం
పపాత తూచౌ గగనార్కభావని.

25

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఏతాపితా = ఏతావము కంటిగా చేయ
లడిసి, పా = ఆమె, రాక్షసవంశునవ్యతమ్ = రాక్షసుల సముదాయముచేత
ఆపరింపబడినవాడు, ఇన్ధ్రానగతమ్ = ఇన్ధ్రానములో ఉన్నవాడు, ఉగ్రదర్శ
నమ్ = తయింకర మైన దర్శనము గలవాడు అయిన, బ్రాతరమ్ = సోదరుడైన,
తం భరమ్ = ఆ అడుఁది, ఉపేత్య = సమీపించి, గగనాత్ = ఆకాశమునుండి,
అశనిః యతా = పిడుగు వలె, తూచౌ = తూచిమీర, పపాత = వలెను.

తా. ఈ విధముగ అంగవికారము వలగు పెట్టు చేయలడిసి ఆ కూర్చుని,
ఇన్ధ్రానములో రాక్షసుల సముదాయములో కలిసి ఉన్న, చూడటకు తయింకరు
డైన, సోదరుడైన అరునివర్తకు వెళ్ళి ఆకాశమునుండి పిడుగు వలె నేలమీద
బ్రాతెను.

26

మూ. తతః సదార్థం దయహేహమూర్చితా
సంక్ష్మణం రాఘవమాగతం వనమ్,
ఏతావణం తార్కని కోడిరోషితా
శశంస పర్వం తగిని భరస్య సా.

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వార్మికిమే అధికావ్యే అరణ్యరాజ్యే
అష్టాదశః పర్వః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అరస్య = అరునియొక్క, తగిని =
సోదరియైన, సా = ఆ కూర్చుని, దయహేహమూర్చితా = దయహేహముతో
వ్యాప్తరాలై, కోడిరోషితా = రక్తముచేత తదవండివర్త, వనమ్ = వనమును
గూర్చి, అగతమ్ = వచ్చిన, సదార్థమ్ = తార్కనో కూడిన, సంక్ష్మణమ్ =
అక్షుణునితో కూడిన, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, తార్కని = తనయందు,
ఏతావణం త = ఏకవర్తమావము కలిగించుటగూర్చి, పర్వమ్ = సమస్తమును,
శశంస = చెప్పెను.

తా. ఏమ్యుట, ఇరువి పోదరియైన ఆ కూర్పకల, భయమోహములతో
ర్యాకుండ చెందినదై, రక్తముతో తడిసినదై, రాముడు తార్యాంక్షులులతో కలిసి
అరణ్యమునకు వచ్చి పట్టాను, తన అవయవములను లేదించినట్లును, అన్ని
విషయములు ఆ ఇరునకు చెప్పెను.

"తాదాసందివి" అను శ్రీశుక్రాచార్యతాత్పర్యాభ్యాసమునందు అరణ్యకాండలో
వలెవిమిదవ సత సమా వము.

అథ ఏకోవచింశః పర్వః

[తూర్పుభాగం అరిగిన తవమానమును గుర్చి విని అడుగు
తామూరులను చంప మని అదేశించి వదునలుగురు తాక్షనులను వంశ్రుతి.]

మూ. తాం తథా పతితాం కృష్ట్యా ఏరూపాం కోణిరోషితామ్,
దగిసిం క్రోధసంతప్తః ఖరః పవ్రవర్చ రాక్షసః.   1

ప్ర. అ. తథా = అ విరముగా, పతితామ్ = వేంపిద వదిన, ఏరూపామ్ =
అంగవిహీనమైన, దూపము గల, కోణిరోషితామ్ = రక్తముచేత తడవబడిన, తాం
దగిసిమ్ = అ సోదరిని, కృష్ట్యా = చూచి, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, ఖరః = అడుగు,
క్రోధసంతప్తః = క్రోధముచేత తపింపవలయుచున్నవాడై, పవ్రవర్చ = అడిగెను.

తా. అంగవిహీనురాలై, రక్తము ప్రసరించుచు, ఆ విరముగా నేలపై
వడిన సోదరియైన ఆ తూర్పులము చూచి రాక్షసుడై, అడుగు క్రోధముతో
తాడులుతై ప్రశ్నింపెను.

మూ. ఉల్లిష్ఠ తావరాభ్యాహీ ప్రహోపాం అహి సంక్రమమ్,
వ్యక్తమాభ్యాహీ కేన కృమేచందూపా విరూపితా.   2

ప్ర. అ. ఉల్లిష్ఠ = రెమ్మ, అభ్యాహీ తావర = రంపుము, ప్రహోపామ్ =
హోహమును, సంక్రమమ్ = తొందరను, అహి = రంపుము: (వికిలిపెట్టము),
త్యమ్ = నీవు, కేన = ఎవనిచేత, ఏచందూపా = ఇల్లి దూపము గలరావధూ,
విరూపితా = విరూపము కలరావధూగా వేయబడితివో, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా,
అభ్యాహీ = రంపుము.

తా. రెమ్మ, రంపుము, హోహమును, తొందరను విరచి, నీకు ఈ విధ
ముగా అంగవైకల్యము కలిగిరినదా దెవతో స్పష్టముగా చెప్పుము.   2

మూ. కః కృష్ణసర్పమానీవమాశీవిషమనాగసమ్,
తుదక్కురిసమాపన్నమల్లార్జుగ్రేణ లీలయా. 3

ప్ర. అ. అరిసమాపన్నమ్ = సమీపమునందున్న, అశీవిషమ్ = కోరలులో విషము గల, అనాగసమ్ = అవతారము లేని, అనీవమ్ = కూర్చుని ఉన్న, కృష్ణసర్పమ్ = శ్రావుతామును, కః = ఎవడు, లీలయా = లీలచేత, అల్లార్జుగ్రేణ = శ్రేణి కొనచేత, తుదక్కురి = పీడించుచున్నాడు :

తా. శ్రద్ధి బాధా కలిగించుమంటా దగ్గర కూర్చుని ఉన్న, విషముతో నిండిన కోరలు గల శ్రావుతామును ఎలాగైనా శ్రేణి కొనలో పొడుచుచున్నాడా తెనడు ?

మూ. కాలపాశం సమాసజ్య కథే మోహస్య తానతే,
యస్త్రామద్య సమాసార్థ పీతవాన్విషమత్రమమ్. 4

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, అద్య = ఎవ్వడు, త్యామ్ = నిన్ను, సమాసార్థ = పొంది (స్పృశించి), ఉత్రమమ్ = ఉత్రమమైన, విషమ్ = విషమును, పీతవాన్ = త్రాగినాకో, అర్జి, కః = ఎవడు, కాలపాశమ్ = యమపాశమును, మోహాత్ = అశ్మానమువలన, కథే = కంఠమునందు, నిమోహిన్య = తగబ్బుకొని, న తానతే = వెలునుకొనున్నాడు :

తా. ఎవడు కయలకితమైన విషము త్రాగి, కాలపాశమును కంఠానికి తగబ్బుకొని, అత్మాసమువలన తెలుసుకొనజాల నున్నాకో, నిన్ను అవమానించిన అర్జివాడు ఎవడు ?

మూ. బలన్వికమనలపన్నా తామగా తామరూపితే,
ఇమామవస్థాం వీరా త్యం కేనా న్నతనమా గతా. 5

ప్ర. అ. బలన్వికమనంపన్నా = బలముతోను విశ్రాంతములందు కూడిన దానెపు, తామగా = స్వేచ్ఛగా పంచరించకలదానపు, తామరూపితే = స్వేచ్ఛా రూపము కలదానపు, అన్తననమా = యమునితో పమామలాలపు అయిసి, త్యమ్ = నీవు, గతా = వెళ్ళినదానపు, కేనా = ఎవనిచేత, ఇమామ్ = ఈ, అవస్థామ్ = అవస్థను, వీరా = పొందించుకొనితి ?

తా నీవు అంబరాక్షను సంహస్తురాలవు. స్వీకృతగా సంరక్షించ గల
దానవు. స్వీకృతావము గలదానవు. యమునితో సమానురాలవు అట్టి నీవు
ఎవనివద్దకు వెళ్ళగా అతడు నీకు ఇట్టి అవస్థ కలిగించెదాడు : 5

మూ. దేవగన్ధర్వభూతానామృషీదాం త మహాత్మనామ్.

కోఽయమేషం విరూపాం త్యాం మహావీర్యకృతా త హ. 6

ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వభూతానామ్ = దేవ.గంధర్వ-భూతములలోను, మహా
త్మనామ్ = మహాత్ములైన, ఋషీదాం త = ఋషులలోను, మహావీర్యః = గొప్ప
వీరాక్షనుము గల, తః = ఎవడు, త్యామ్ = విచ్చు. ఏవఁడు = అట్లు, విరూపామ్ =
వికృతరూపము గలదానినిగా, తతా త హ = తేనెను :

తా. దేవ - గంధర్వ - భూతములలో గాని, మహాత్ములైన ఋషులలో
గాని, మహావీరాక్షనువలెనున్న ఎవడు విచ్చు ఈ విధముగ వికృతరూపము
కలదానిని తేసిదాడు : 6

మూ. న హి వశ్యామృతాం లోకే యః కుర్వాన్మమ విప్రియమ్,

అమరేషు సహస్రాక్షం మహేష్ఠ్యం పాకళాసనమ్. 7

ప్ర. అ. లోకే = లోకములో, యః = ఎవడు, మమ = నాకు, విప్రి
యమ్ = అవకాశమును, కుర్వాత్ = చేయునో అర్థిదానిని, అమరేషు = దేవతలలో,
సహస్రాక్షమ్ = వేయి కన్నులు వలెనాడు, పాకళాసనమ్ = పాకాసురుని శంభు
రింగిరినవాడు అయిన, మహేష్ఠ్యమ్ = మహేష్ఠుని కూడ, అహమ్ = నేను, న
హి వశ్యామి = చూడను గదా.

తా ఈ లోకములో వాడు అవకాశము చేయగలిగిన వాడు ఎవ్వరూ
నాకు కనలరకు దేవతలలో పహస్రాక్షుడు, పాకాసురిని సంహరించినవాడు
అయిన తేవేర్లుడు. కూడ నాను అవకాశము చేయ పాహసించడు. 7

మూ. అద్యాహం మర్గంతిః ప్రాదానాదా స్యే తీవిలానతైః ,

సరిలే శీరమానక్షం నిష్క్రియైవ సారసః. 8

ప్ర. అ. అర్కః = అవ్యయ, అహమ్ = నేను, సరిలే = శీరమునందు,
అనక్షమ్ = కంచరిన, శీరమ్ = పాము, నిష్క్రియమ్ = ప్రకాశమున్న, సారసు

ఇత = పాఠశాలకు వదిలి, దీనిచావత్త = ప్రాణములను నశింపజేయు, మార్గజ్ఞానా-
 బాణములచేత, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, అదాప్యే = గ్రహించగలను.

తా. ఉదకములో కలిపిన పాఠము పాఠశాలకు బ్రాగి నిట్లు, వేరు ఇప్పుడు
 ప్రాణాంశకములైన బాణములచేత వెన్ను అవమానించిన నాని ప్రాణములను
 తీసివేసెదను. 8

మూ. నిహతస్య మయా సంఖ్యే శరసంకృతమర్మణః,
 నపేనం రురీరం రక్తం మేదిని కస్య పాస్యరి. 9

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, నిహతస్య =
 తంపరించినవాడు, శరసంకృతమర్మణః = బాణములచేత తంపరించిన మర్మ
 స్థానములు కలవాడు అయిన, కస్య = ఎవనియొక్క, నపేనమ్ = నుదుగుతో
 కూడిన, రక్తమ్ = ఎల్లది, రురీరమ్ = రక్తమును, మేదిని = భూమి, పాస్యరి =
 త్రాగగలడు.

తా. నేను యుద్ధములో బాణములచేత మర్మస్థానమును తేరించి,
 సంపూరించిన ఎవని నుదుగుతో వింటిన ఎల్లది రక్తమును భూమి త్రాగుటకు
 కోరుతున్నది :

మూ. కస్య పుత్రరథాః శాయాన్మాంసముక్కుర్య కంగతాః,
 ప్రహృష్టా భక్షయిష్యన్తి నిహతస్య మయా రథే. 10

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, రథే = యుద్ధమునందు, నిహతస్య = తంపరి-
 చిన, కస్య = ఎవనియొక్క, శాయాత్ = శరీరమునుండి, పుత్రరథాః = పక్షులు,
 కంగతాః = గుదిగూడినవై, ప్రహృష్టాః = పంజీపించినవై, మాంసమ్ = మాంస
 మును, ఉత్కృర్య = పెకలించి, భక్షయిష్యన్తి = భక్షింపవలెను.

తా. పక్షు లన్ని గుదిగూడి, పంజీపించును. నాచేత తంపరించిన ఎవని
 శరీరమునుండి మాంసమును పెకలించి భక్షింపవలెను. 10

మూ. తం న లేవా న గన్ధర్వా న మిశానా న రాక్షసాః,
 మయావక్పవ్షం కృపణం శత్రుస్త్రిగుమిహహవే. 11

ప్ర. అ. ఇహ = ఇప్పుడు, అహవే = యుద్ధమునందు, మయా = నాచేత, అవక్ష్పన్తమ్ = ఈర్ష్యపడిన, తం పృథులమ్ = తం దీనుడే, త్రాకుమ్ = తక్షించుటకు, దేవా = దేవతలు, ఏ కర్తా = సమర్థులు కాదు. ఏకాదా = ఏకాదములు, ఏ = సమర్థులు కాదు, గంధర్వా = గంధర్వులు. వ = కాదు; రాక్షసా = రాక్షసులు, న = కాదు.

తా. వేనివృథు యుద్ధములో పెదవిని క్రిందికి వదలేసి యెత్తెరతో దానిని దేవతలు గాని, గంధర్వులు గాని, ఏకాదములు గాని, రాక్షసులు గాని తక్షించి తాండు.

11

మూ. ఉపలభ్య కన్తే : సంజ్ఞాం తం మే కంసితుమర్హసి,
యేన త్వం దుర్వివేషేన వనే విక్రమ్య నిర్జితా. 12

ప్ర. అ. దుర్వివేషేన = చెడ్డవాడైన, యేన = ఎకనిచేత, త్వదే = నీవు, విక్రమ్య = వరాక్రమించి, వనే = వనమునందు, నిర్జితా = అయింపబడితివో, తమ్ = దానిని గూర్చి, కన్తే = మెల్లగా, సంజ్ఞామ్ = సంజ్ఞను, అర్హా = హించి, మే = నాకు, కంసితుమ్ = చెప్పుటకు. అర్హసి = తగి యున్నావు.

తా. నీవు మెల్లగా కోలుకొని, ఏ దురాత్ముడు నిన్ను వరాక్రమముచేత వనములో అయింపితివో చెప్పుము.

12

మూ. ఇతి బ్రాదుర్వరః క్రుత్వా క్రుద్ధస్య త విశేషతః,
తతః కూర్మణా వాక్యం నవాప్యపిదమబ్రవీత్. 13

ప్ర. అ. బ్రాదుః = పోరరునియొక్క, విశేషతః = విశేషించి, క్రుద్ధస్య = కోపించిన అతనియొక్క, ఇతి = ఇట్లు, వరః = వాక్యమును, క్రుత్వా = నిని, తతః = అటుపిమ్మట, కూర్మణా = కూర్మణుల, నవాప్యమ్ = కన్నీటిలో కూడి పట్టగా, ఇరం వాక్యమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వరికెను.

తా. కూర్మణుల పోరరుని నూటలు, విశేషించి కోపించిన పోరరుని మంటలు నిని, కన్నీళ్లు జాచుడు ఇట్లు వరికెను.

13

మూ. తదుజౌ యావనంవత్సౌ నుకుమారౌ మహాబలౌ,
పుణ్డరీకవికారాక్షౌ రీరకృష్టాజినామృకౌ. 14

పరిమూలాశనో దానో రావసో ధర్మచారిణో.

ష్రుతో దళరథస్యాస్త్రాం బ్రాతరో రామంక్షుణో. 15

ప్ర. ౭. ధరుణో = యువకులు, కూపసంపన్నో = సొందర్యముతో కూడిన వారు, సుకుమారో = సుకుమారులు, మహాబలీ = గొప్ప బలము గలవారు, పృథ్వీరీకవిలాసో = పర్వముల వంటి విలాసవైతములు గలవారు, దీరకృష్ణాజీవాశ్వురో = నాదరీరలు కృష్ణాజీవము వస్త్రములుగా కలవారు, పరిమూలాశనో = ఫలములను తులవంపై తినువాడు, దానో = ఇంద్రియవిగ్రహవంతులు, రావసో = మొనులు, ధర్మచారిణో = ధర్మమును ఆచరించువాడు, దళరథస్య = దళరథుని యొక్క, ష్రుతో = ష్రుతులు అయిన, రామంక్షుణో = రామంక్షుణులను, బ్రాతరో = సోదరులు, అస్త్రావ = ఉండిరి (ఉన్నారు).

తా. దళరథుని కుమారులైన రామంక్షుణులనే సోదరులు ఇద్దరు ఉన్నారు. వాళ్ళ యువకులు, అందమైనవాళ్ళు; సుకుమారులు; బలవారు; పర్వముల వంటి విలాసములైన వస్త్రములు కలవారు. వాళ్ళు నాదరీరలను, కృష్ణాజీవమును వస్త్రములుగా కలిపిరి. పరిమూలములను మాత్రమే తినుచు ఇంద్రియ విగ్రహముతో ధర్మము నాచరించుచున్న మునులు 14, 15

మూ. గన్ధర్వరాజప్రతిమో పార్థివవృక్షనాన్విరో,

లేవో వామూనుషో వా తో న తర్కయితుముత్సహే. 16

ప్ర. ౭. గన్ధర్వరాజప్రతిమో = గంధర్వరాజుతో సమానులు, పార్థివవృక్ష నాన్విరో = రాజదీప్తములతో కూడినవారు అయిన, తో = వారిరువురు, లేవో వా = లేవతరో, వామూనుషో వా = మనుష్యులో, తర్కయితుమీ = వివాదించుటకు, న ఉత్సహే = సమర్థులారను వాను.

తా. రాజంక్షణములు కలిగి యుండి గంధర్వరాజుతో సమానులైన ఆ ఇద్దరు, లేవతలో మనుష్యులో భేద చక్షులను. 16

మూ. తద్రథీ హవనంపన్నా సర్వాభరణభూషితా,

న్రిష్టా తత్ర మయా వారీ తయోర్మర్యే సుమర్యమా 17

ప్ర. ౭. తత్ర = అక్కడ, తయో = వాద్దరియొక్క, మర్యే = మర్య

యందు, రమణీ = యువతి, తువపంచత్వా = పౌండర్యసంపన్నురాలు, సర్వా
విరలభూషితా = సకలాలంకారములచే అలంకరింపబడినది, మమధ్యమా = మంచి
సమముకలది అయిన, నారీ = స్త్రీ, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. అక్కడ వారిరువురి మధ్య పౌండర్యవతి యైన ఒక యువతిని
చూచితిని. అందమైన సమము గల ఆమె సకలాలంకారములు అలంకరించుకొని
ఉన్నది. 17

మూ. తాత్కాల్యముతాత్కాల్యం సంభూయ ప్రమదామరికృత్య తాప్,
ఇమామపస్థాం నీతాహం యదానాథా సరీ రథా. 18

ప్ర. తా. తాప్ = త. ప్రమదామ్ అరికృత్య = స్త్రీని గూర్చి తాత్కాల్యము =
ఆ, తాత్కాల్యము = ఇద్దరిచేత, అపామ్ = నేను, అనాథా సరీ యథా = రక్షకుడు
లేనిది ఎట్లా, తథా = అట్లు, ఇమామ్ = ఈ, అపస్థామ్ = అపస్థుడు, నీతా =
పొందింపబడితిని. 18

తా. ఆ స్త్రీ ముందున వాక్కిట్లటా కలిసి, రక్షకు వివ్వటా లేని స్త్రీ
లేననట్లు నాకు ఎట్టి అపస్థుడు కలిగిందనాడు 19

మూ. తస్యాన్యవృత్తావృత్తాయా నైయోగ్య హతయోరహమ్,
స పేనం పాతుమిచ్ఛామి రుధిరం రణమూర్ధని. 19

ప్ర. తా. అహమ్ = నేను, రణమూర్ధని = యుద్ధరంగము అగ్రభాగము
నందు, అన్యవృత్తాయా = కురింపైన ప్రవృత్తిగల, తస్యా ర = స్త్రీయొక్క,
హతయో = చంపబడిన, రయోగ్య = ఆ ఇద్దరియొక్క, స పేనమ్ = నురుగుతో
జూచిన, రుధిరమ్ = రక్తమును, పాతుమ్ = త్రాగుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా. కురింపైన ప్రవృత్తి గల ఆ స్త్రీని, ఆ ఇద్దరిని చంపగా, రణరం
గము అగ్రభాగమునందు, వాళ్ళ నురుగుతో వింటిన క్రొత్త రక్తమును త్రాగవలె
నని నేను కోరుచున్నాను. 19

మూ. ఏష మే వ్రతమః కామః కృతస్తోత క్వయా తవేత్,
తస్యానైయోగ్య రుధిరం వివేయమహమాహవే. 20

ప్ర. అ. తాద = వాయునా : పే = నాయుక్కు, వీషా = రి, ప్రతపి = మొట్టమొదటి, కామి = కోరిక, కృతా = నీరేక, కృతా = చేయించినది, దవేక = అనుగాక అహమి = నేను, అహవే-యద్ధమనందు, తస్మా-అ త్రియోక్త, తయోక్త = అ ఇద్దరియొక్క, తురితమి = త క్తమును, పరీయమి = త్రాగుదును గాక.

తా. వాయునా : నేను యద్ధములో అ త్రి త క్తమును, అ యంతః రిద్దరి త క్తమును త్రాగవలెను. నీవు నా మొట్టమొదటి కోరికను నీకృపచను. 20

మూ. శరి తస్మాం బ్రవాణాయాం తతుర్థక మహాబలాన్,
వ్యాధిరేక అరః క్రుద్ధో రాక్షసాన న్తకోపమాన్. 21

ప్ర. అ. తస్మామ్ = అమె, శరి = అల్లు, బ్రవాణాయామ్ = పలుకు యందగా, అరః = అరుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, మహాబలాన్ = గొప్ప బలము గల, అ న్తకోపమాన్ = యమునిలో సమానులైన, తతుర్థక రాక్షసాన్ = పదు నలుగురు రాక్షసులను, వ్యాధిరేక = అల్లాపించెను.

తా. అమె మాటలు విని అరుడు కోపించినవాడై, మహాబలవంతులు, యమునిలో సమానులు అయిన పదునలుగురు రాక్షసులను అల్లాపించెను. 21

మూ. మానుషో శస్త్రసంపన్నో దీరకృష్టాజినామృతా,
ప్రవిష్టో దణ్డశారణ్యం హారం ప్రమదయా సహ. 22

ప్ర. అ. శస్త్రసంపన్నో = అయురములతో కూడినవాడు, దీరకృష్టాజినామృతా = నారదీరలు, కృష్టాజినములు వస్త్రములుగా కలవారు అయిన, మానుషో = ఇద్దరు మనుష్యులు, ప్రమదయా సహ = శ్రీలో కూక, హారమ్ = రయంకర మైన, దణ్డశారణ్యమ్ = దండశారణ్యమును, ప్రవిష్టో = ప్రవేశించినాడు.

తా. నారదీరలు, కృష్టాజినములు వస్త్రములుగా తరించిన ఇద్దరు మాన వులు, శస్త్రములు ధరించి ఒక శ్రీలో కూక హారమైన దండశారణ్యములో ప్రవేశింపినారట. 22

మూ. తౌ హత్యా తాం త దుర్బృతామపార ర్నిశుమర్తక,
శయం త దుతిరం తేషాం తగివీ మమ పాస్యతి. 23

ప్ర. అ తా = నాకర్థమి, దుర్వృత్తాత్ = పిల్ల వడవడిక గల, తాం త = అ స్త్రీని, హత్యా = చంపి, అపావర్తము = తిరిగి వచ్చుటకు, అర్హత = తగుదురు. మమ = నామొక్క, ఇయం కగిన్ = ఈ నోదరి, వేషామ్ = నా యొక్క, దుదిరమ్ = త క్రమును, హస్తాని = గ్రాసగలదు.

తా. అ మానవు లిద్దరిని, యే నడవడిక గల అ స్త్రీని చంపి తిరిగించి, నా నోదరి యైన ఈమె నా క్క రక్తము గ్రాసగలదు. 23

మూ. మనోరథోఽయమిష్టోఽస్యా తగిన్యా మమ రాక్షసా,

శ్రీమం సంపాద్యతాం తౌ త ప్రమథ్య స్వేన తేజసా, 24

ప్ర. అ. రాక్షసా = రాక్షసులారా, శ్రీమ = మీ సంపద మైన, తేజసా = తేజస్సుచేత, తౌ = నాకర్థమి, శ్రీమదే = శ్రీమముగా, ప్రమథ్య = వశింప జేసి, అస్యా = ఈ, మమ తగిన్యా = నా నోదరిమొక్క, ఇష్ట = ఇష్టమైన, మనోరథః = మనోరథము, శ్రీమదే = శ్రీమముగా, సంపాద్యతామ్ = సంపాదించ బడుగాక.

తా. ౬. రాక్షసులారా, మీ పరాక్రమముచేత అ మానవు లిద్దరి, శ్రీమ ముగా సంపాదించి, ఈ నా నోదరి ఇష్టమైన కలికను దీక్షించి. 24

మూ. ఇరి ప్రతిపహరిష్టా రాక్షసాస్తే తదుర్ధక,

తత్ర ఇగ్మస్తయా సార్థం ఘనా వాతేరితా యథా. 25

ప్ర. అ. ఇరి = ఇట్లు, ప్రతిపహరిష్టా = అజ్ఞాపించబడిన, తే = అ, తదుర్ధక = పడుచుండును, రాక్షసా = రాక్షసులు, తయా సార్థమ్ = ఆ కూర్చు ఇదిగో కూడ, వాతేరితా = వాయువుచేత ప్రేతపించబడిన, ఘనా యథా = మేఘములువలన, తత్ర = అరదుకు, ఇగ్మః = వెళ్ళిరి.

తా. అరు దీ పెరముగ అజ్ఞాపించగా ఆ పడుచుండును రాక్షసులు, గాలిచేత ఎగురగొట్టబడిన మేఘములు వలె ఆ కూర్చుఇదిగో కూడ వెళ్ళిరి. 25

మూ. తతస్తు తే తం సముద్రగ్రతేజనం

తదాపి రీక్షప్రదరా నిశారతా,

న శకులేనం నమాసా ప్రమర్శితుం
వనద్విపా దీప్తమివాగ్నిమృత్తిరమ్.

26

అర్థాదే శ్రీమదామాత్యుదే హర్మిశీయే ఆదికావ్యే అరణ్యశాంతే
ఏదోవచింతః పర్వః.

ప్ర అ తరుః అట ఏమ్మరి. తదా=అట్లు. దీప్తవరదాః=దీప్తమైన
కాణములు కలవారైనను, తే నికారదాః=అ రాక్షసులు, వనద్విపాః=వనము
నందలి ఏనుగులు. ఉర్ధ్వరమ్=లేచిన. దీప్తమ్=ప్రకాశించుచున్న, అగ్నిమ్ ఇవ
=అగ్నిని పలి. నమృతగ్రశేషమి=దీప్తమైన శేషస్వగం, తమ్=అ, ఏనమ్
=ఈ రాముని, ఏదాదా=ఏదేమిగా, ప్రమర్శితుమ్=చొట్టలకు, న శకుః=
నమరులు కాలేదు.

రా. ఏమ్మరి అ రాక్షసులు, తమ పర్వ పక్షములైన కాణములున్నామిక,
దీప్తమైన శేషస్వగం అ రాముణ్ణి, అరణ్యగజములు పైకి లేచి ప్రకాశించు
చున్న అగ్నిని పలి, వెంటనే ఎదిరింపజాలక పోయితి.

వి. అగ్గోకం ఇక్ష్వాక అనంగతంగా ఉన్నది. ఇంకా ఈ రాక్షసులకు
శూర్యులు కాముడ్డీ చూపవలసి ఉన్నది. కాముడు లైటకు రావలసి ఉన్నది. ఈ
లోపుగా ఈ అగ్గోకములో రాళ్లు కాముడ్డీ ఎదిరింద జాలకపోయితి అని చెప్పుట
అనంగతము కదా? కాబోయి నల్లలోని కళకు సూచించడం వెనుకదినల్ల చివర
జరుగుతుంది. కాని అ విధంగా ఉండదు. అందుచేతనే గోరట్‌పూర్‌వరిలో ఈ
అగ్గోకంలేదు. ప్రార్థనలో ఇదే పుస్తకములో నల్లంగగ్గోకం ఉన్నది కాని 'వాని,
అమెతో కెగ్గివాడు' అని మూరతి మతం ఉన్నదినిది

25

"కాలానిందిని" యః శ్రీమదామాత్యుదానరావ్యాఖ్యానమునందు
అరణ్యశాంతలో మంత్రమీరవ పర్వ నమా వ్రము.

అథ వింశః సర్గః

[అదిత వంశీన విదునలుగారు రాక్షసులను రాముడు సంహరించుట].

మూ. తతః కూర్మణా హేరా రామభాక్రమమాగతా,
రాక్షసానాచరతే తే బ్రాతరో సహ సీతయా. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, హేరా = తయంగదురాలైన, కూర్మణా = కూర్మణుని, రామభాక్రమమ్ = రాముని అక్రమమును గూర్చి, అగతా = వచ్చినది, రాక్షసాన్ = రాక్షసులనుగూర్చి, సహ సీతయా = సీతతో కూడ, బ్రాతరో పోతరులైన, తే = ఆ రామంక్షులులను గూర్చి, అచరతే = కలిపిన.

తా. పిమ్మట తయంగదురాలైన ఆ కూర్మణుని రాముని అక్రమమునకు వెళ్ళి సీతను, రామంక్షులులను ఆ రాక్షసులకు యాపెను. 1

మూ. తే రామం పర్ణకాలాయాముపవిష్టం మహాలబమ్,
చర్యకుః సీతయా సార్థం వైరేహ్యా లక్ష్మణేన చ. 2

ప్ర. అ. తే = ఆ రాక్షసులు, వైరేహ్యా = విరేహరాజుమూరియైన, సీతయా సార్థమ్ = సీతతోను, లక్ష్మణేన చ = లక్ష్మణునితోను, పర్ణకాలాయామ్ = పర్ణకాలయందు, ఉపవిష్టమ్ = కూర్చున్న, మహాలబమ్ = గొప్ప అలము గల, రామమ్ = రాముణ్ణి, చర్యకుః = చూచిరి.

తా. ఆ రాక్షసులు, అవకరాజపుత్రి యైన సీతతోను, లక్ష్మణునితోను పర్ణకాలంలో కూర్చుని ఉన్న మహాలంకారియైన రాముణ్ణి చూచిరి. 2

మూ. తాన్ ర్మస్త్వై రామవః శ్రీమానాగతాన్ తాం చ రాక్షసిమ్,
అబ్రవీద్రాతరం రామో లక్ష్మణం దీప్తరేఖసమ్. 3

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభగల, రామవః = రామవంశ సంకారులైన,

రామః = రాముడు, అగ్రాన్ = వర్చిస, తాన్ = ఆ రాక్షసులను, తాన్ రాక్షసిం
త = ఆ రాక్షసిని, తృప్త్యా = చూచి, తీవ్రతేజసమ్ = ప్రబలించుచున్న శాంతి
గం, త్రాతరమ్ = సోదరుడైన, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రహీ =
పలికిన

తా త్రిమంతుడు, తమువంశసంతానుడు అయిన రాముడు వర్చిస ఆ
రాక్షసులను, ఆ రాక్షసిని చూచి, తీవ్రస్థుతో ప్రబలించుచున్న తమ్ముడైన లక్ష్మ
ణునితో ఇట్లు పలికినను.

మూ. ముహూర్తం తప సౌమిశ్రే సీతాయాః ప్రత్యనస్తరః,
ఇమానస్యా పరిష్కామి పరవీమాగలానిహ.

ప్ర. ఆ. సౌమిశ్రే = లక్ష్మణాః, ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలమును,
సీతాయాః = సీతకు, ప్రత్యనస్తరః = పవిత్రమునించు ఉన్నవాడవు, తప =
ఆగుము, అస్మాః = ఈ రాక్షసియొక్క, పరవీమ్ = మార్గమును అనుసరించి, ఇహ
= ఇక్కడికి, అగ్రాన్ = వర్చిస, తాన్ = ఈ రాక్షసులను, పరిష్కామి =
చంపగింను.

తా. లక్ష్మణాః, ముహూర్తకాలము పాలు సీత దగ్గర ఉండి ఆమెను
తక్షించుము. ఈ రాక్షసిని అనుసరించి ఇక్కడికి వర్చిస ఈ రాక్షసులను
చంపెదను.

మూ. వాక్యమేత త్రతః శ్రుత్వా రామస్య పిరితాత్మనః,
తథేతి లక్ష్మణో వాక్యం రామస్య ప్రత్యవూతయత్.

ప్ర. ఆ. తతః = అది విన్నది, లక్ష్మణా = లక్ష్మణుడు, పిరితాత్మనః
= ప్రసీద్ధమైన బుద్ధి గల, రామస్య = రామునియొక్క, ఏతత్ = ఈ, వాక్యమ్
= వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, తథేతి = అటులే చేసెదను అని, రామస్య =
రామునియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రత్యవూతయత్ = పూరించెను

తా విన్నది లక్ష్మణుడు, ప్రసీద్ధ మైన బుద్ధి గల రాముని మాటలు విని,
“అట్లులే చేసెదను” అని పలుకుడు ఆ రాముని వాక్యమును శోధించెను.

మూ. రామతోఽపి మహర్వాసం రామీకరవిభూషితమ్,
చకార న్ముఖం రథ్యాత్మా రాని రజాంసి చాబ్రవీత్. 6

ప్ర. 6. రథ్యాత్మా = రథ్యాత్ముడైన, రామతోఽపి = రాముడు, రామీకర
విభూషితమ్ = బంగారముచేత అలంకరించబడిన, మహాత్ = గొప్పదైన, రామమ్
= రసస్పృశు, న్ముఖమ్ = వారిలో కూడినవానినిగా, చకార = చేసెను రాని = ఆ,
రజాంసి = రాక్షసులను గూర్చి, చాబ్రవీత్ ర = పలికినను.

తా. రథ్యాత్ముడైన రాముడు బంగారముతో అలంకరించబడిన గొప్ప
రసస్పృశు వారి కట్టి, ఆ రాక్షసులతో ఇట్లు పలికినను. 6

మూ. పుత్రో దశరథస్యాహం త్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ,
ప్రవిష్టౌ సీతయా సార్థమ్ దుశ్శరం దర్శితాననమ్. 7

ప్ర. 7. అవామః = మేమిద్దరము, దశరథస్య = దశరథుని యొక్క,
పుత్రౌ = పుత్రులము, త్రాతరౌ = సోదరులము అయిన, రామలక్ష్మణౌ = రామ
లక్ష్మణులము, సీతయా సార్థమ్ = సీతతో కూడ, దుశ్శరం = సంరరించ
కక్కము వాని, దర్శితాననమ్ = దండకారణ్యమును, ప్రవిష్టౌ = ప్రవేశించినాము.

తా. రామలక్ష్మణు లను పేర్ల గల మే మిద్దరము దశరథుని కుమారు
లము, సంరరించుటకు వారి నిష్ఠ మైన ఈ దండకారణ్యములోని సీతతో కూడ
ప్రవేశించినాము. 7

మూ. పరిమూలాశనౌ రాస్తౌ తామసౌ వర్మచారిణౌ,
వనస్తౌ రజ్జవారణ్యే కిమర్థముపహింసక. 8

ప్ర. 8. పరిమూలాశనౌ = పరిమలము మూలములను తినుచున్న వారము,
రాస్తౌ = ఇంద్రియనిగ్రహము కలవారము, వర్మచారిణౌ = రర్మమును ఆర
విలుతున్నవారము, రజ్జవారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, వనస్తౌ = నివసించు
చున్నవారము, తామసౌ = మునులము అయిన మమ్ము, కిమర్థమ్ = ఎందుకు
ఉపహింసక = భార పెట్టుచున్నాము

తా. పరిమలము మూలములను తునుచును, ఇంద్రియనిగ్రహముతో

ధర్మమును అరచింపుడు ధంధశారణ్యములో కాపరులుగా నివసించుచున్న మమ్ములను మీ రించును జాచించుచున్నాడు.

మూ. యుష్మాన్ పాపాత్మకాన్ హస్తుం విపకారాన్మహావానే,
బుద్ధితాం తు నియోగేన ప్రాప్తోఽహం సకరాయుధః.. 8

వ. అ. అహమ్ = నేను, పాపాత్మకాన్ = పాపాత్ములు, విపకారాన్ = అపకారము చేయువాడు అయిన, యుష్మాన్ = మమ్ములను, అహనే = యుద్ధము నందు, హస్తుమ్ = రంపుటకు, సకరాయుధః = శరీరములలో అయుధములలో కూడినలాదనై, బుద్ధితామ్ = యువలయొక్క, నియోగేన = అభ్యుదయ, ప్రాప్తః = వర్చివాడు.

తా. హింస చేయు పాపాత్ములైన మమ్ములను యుద్ధములో రంపుటనై నేను యువల అట్టచే జాగములు, అయుధములు తరించి వర్చివాను.

మూ. రిష్టత్రైభాత సంశుష్టా నోపానిర్మితమర్హత,
యదీ ప్రాప్తైరిహార్థా వా నివర్తత్యం నిశాచరా.. 10

వ. అ. సంశుష్టా = శుష్టు లైన, నిశాచరా = రాక్షసులారా, అత్రైవ = ఇక్కడనే, రిష్టత = నిందితంబి. ఉపానిర్మయమ్ = తిరిగి వెళ్లుటకు, . అర్హత = తగదు. యదీ వా = తేర, ప్రాప్తైః = ప్రాచయించి, అర్థాః = ప్రయోజన మున్నచో, నివర్తత్యమ్ = మరలిపోయి.

తా. రాలా శుష్టు లైన ఓ రాక్షసులారా, అక్కడనే నిలవకండి. తిరిగి వెళ్లకండి. ప్రాదానీత అశ ఉన్నచో తిరిగి వెళ్లవచ్చు.

మూ. తన్య తత్యరవం శ్రుత్వా రాక్షసాస్తే చతుర్థక,
ఊచుర్యారం సుసంక్రతుర్థా బ్రహ్మహ్నాః కూలపాఽయః.

వ. అ. తన్య = తాళనియొక్క, తత్ వరవమ్ = ఆ వరమును, శ్రుత్వా = విని, బ్రహ్మహ్నాః = బ్రహ్మహత్యలు చేసినవారు, కూలపాఽయః = కూలములు హస్తమొలందు కలవాళ్లు అయిన, తే = ఆ, చతుర్థక రాక్షసాః = వరు నయగుదు రాక్షసులు, సుసంక్రతుర్థాః = లాం కోపించినవారై, ఊచుః = వాళ్లును, ఊచుః = వరికరి.

తా. కూలములు హస్తములలో దరించిఉన్న, అహ్మహత్వాపారమైన ఆ వరుసలుగురు రాక్షసులు రాముని మాటలు విని, చాలా కోపించినవారై అట్లు పలికిరి.

మూ క్రోధముత్పాద్య నో దర్శుః అదస్య సుమహార్కనః,
త్యమేవ హన్య సే ప్రాణానన్యస్మాద్విత్తతో యుధి 12

ప్ర. ఆ సః = మాయొక్క, దర్శుః = ప్రదర్శు, సుమహార్కనః = చాల గొప్పవాడు అయిన, అదస్య = అరునకు, క్రోధః = క్రోధమును, ఉత్పాద్య = పుట్టింది, అద్యః = అప్పుడు, అస్మాదిః = మావేత, యుధి = యుద్ధమునందు, హరః = రంపకదినవారై, త్యమేవ = నీవే, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, హన్యసే = ఎదురుదగలవు.

తా. మూ ప్రదర్శు, చాల గొప్పవాడు అయిన అరునకు కోపము కలిగించి: 'నే అప్పుడు మావేత యుద్ధమునందు రంపక ప్రాణములు ఎదురుదగలవు.

మూ. తా హి తే శక్తిరేకస్య బహువాన్ రణమూర్ధని,
అస్మాకమగ్రతః స్థాయం కిం ఘనశోర్మమహావే. 13

ప్ర. ఆ. బహువాన్ = అనేకులమైన, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, రణమూర్ధని = రణాగ్రమునందు, స్థాయమ్ = నిలచుటకు, ఏకస్య = ఒక్క, తే = నీకు, తా శక్తిః = ఏమి శక్తి ఉన్నది? అహవే = యుద్ధమునందు, యోద్ధమ్ = యుద్ధమువేయుటకు, కిం ఘనః = ఘనవేలు.

తా. మూ చాలామంది ముందు యుద్ధరంగాగ్రభాగమున నిలచుటకు ఏదొకవైపు నీకు శక్తి ఎక్కడిది? నీవు రణములో మాతో యుద్ధము వేయుట కూడరా.

మూ ఏహి దాహప్రయుక్తైర్భుః పరిహైః కూలపర్జితైః,
ప్రాణాన్వ్యక్షసి వీర్యం చ దనుశ్చ కరపీడితమ్ 14

ప్ర. ఆ. ఏహి = రమ్మ, సః = మా యొక్క, దాహప్రయుక్తైః = దాహ పురిగిన వయోగింపరిగిన, పరిహైః = పరిమంజీరను, కూలపర్జితైః = కూలము

చేతను, వర్ణసములచేతను, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, చిత్కం చ = చరాక్రమమును, కరపీడితమ్ = చేతిచేత పీడింపబడిన, తమశ్చ = తనస్సును, త్యక్ష్ణసి = విరువగలవు

తా. మేము ప్రయోగించిన పరిమలచేతను, శూలములచేతను, వర్ణసములచేతను నీ ప్రాణములను, చరాక్రమమును, చేతిలో ధరించిన తనస్సును కూడ విడలి వేసిదపుటి. తమ్య 14

మూ. ఇత్యేవముక్త్యా సంక్రుత్వా రాక్షసాస్తే తతుర్థక,
రిషిపుస్తాని శూలాని రామవం ప్రతి దుర్జయమ్. 15

ప్ర. అ. సంక్రుత్వా = కోపించిన, తే = ఆ, తతుర్థక రాక్షసాః = పదునలుగురు రాక్షసులు, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, తిక్త్యా = వరికి, తాని శూలాని = ఆ శూలములను, దుర్జయమ్ = అయిన కర్కశము కాని, రామవం ప్రతి = రాముణ్ణి గూర్చి, రిషిపుః = దివరిరి.

తా. ఆ పదునలుగురు రాక్షసులు కోపముతో ఇట్లు వరికి, శూలములను అయినకర్కశముకాని రాముని పీడికి ప్రయోగించిరి. 16

మూ. తాని శూలాని రామర్థ్యః సమస్తాని తతుర్థక,
రావర్ధికేవ రివ్రేర శరైః కాశ్చావరూషణైః. 16

తా. రామర్థ్యః = రాముడు, తతుర్థక = పదునలుగురు, తాని శూలాని = ఆ శూలములను, సమస్తాని = అన్నింటిని, రావర్ధికే ఏవ = అన్నియే యైన, కాశ్చావరూషణైః = అంగారు అలంకారములు గల, శరైః = కాండములచేత, రివ్రేర = దెరించెను.

తా. ఆ పదునలుగురు శూలములను అన్నింటిని కూడ రాముడు అంగారు అలంకారము గల వేడునలుగురు కాండములతో దెరించెను. 16

మూ. తరః పశ్యాన్మహాశిఖా వారాలాన్ సూర్యపన్నితాన్,
ఆగ్రాహ పరమ్రుద్రుద్ధక్రమర్థక శిలాశిలాన్. 17

ప్ర. అ. తరః పశ్యాత్ = అటు విప్పుట, మహాశిఖాః = గొప్ప తేజస్సు

గం రాముడు, వకమృత్యుఁడఁ = రాతా కోపిరినదాతై, శిలాశిలాన్ = తారినై
సానబెట్టించిన, మోక్షసన్నిధాన్ = మోక్షునితో నమానమైన, చతుర్థక = వరు
దాబుగు, నారాధాన్ = నారాధతావమంసు, అగ్రాహ = గ్రహించును

తా. ఏడ్వది మహాదేవతాదియైన రాముడు తాం ప్రార్థింపై, తారినై సాన
బెట్టిన, మోక్షుని వలె ప్రతాపించుచున్న వరుదాబుగు నారాధతావములు
గ్రహించును. 17

మూ. గృహీత్యా రక్షురాయమ్యు లఖ్యాసుద్ధిక్య రాక్షసాన్,
ముహూర రామతో రాతాన్ వ్రతానివ కతక్రతుః. 18

ప్ర. అ. రామహ = రాముడు, రక్షు = రక్షింపును, గృహీత్యా =
గ్రహించి, అయమ్యు = పంపి, లఖ్యాన్ = లక్ష్మియైన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను,
ఉద్ధిక్య = ఉద్ధరించి, కతక్రతుః = కేవలద్రుతు, వ్రతానివ = వ్రతములను వదిలి,
రాతాన్ = రాతములను, ముహూర = వికరించు.

తా. రాముడు పంపింపు స్రహించి, తానిని పంపి, రాక్షసులను గురి చూచి
కేవలద్రుతు వ్రతాయుఁడమంసు వికరి పట్ల రాతములను వదిలెను.

మూ. రుక్మపృథ్వాక్య విశిఖా దీప్తా హేమవిభూషితా,
తే చిత్త్యా రక్షసాం వేగార్థజాంసే రుధిరాష్ట్రతా, 19
వివిష్యేకుప్తతో ధూమో న్యమజ్జన్తాశనిస్వనాః.

ప్ర. అ. రుక్మపృథ్వాః = బంగారు పొన్నులు గలవి, దీప్తాః = ప్రకాశించు
చున్నవి, హేమవిభూషితాః = బంగారముచేత భూషించబడినవి అయి, తే విశిఖా
= ఆ రాతములు, వేగాత్ = వేగమువలన, రక్షసాం = రాక్షసులయొక్క,
పజాంసే = వక్షః స్థలములను, చిత్త్యా = తీరించి, రుధిరాష్ట్రతాః = రక్తముచేత
భూయించినవై, తరా = అవ్వతు, వివిష్యేతుః = త్రివిధు వచ్చినవి, అశనిస్వనాః
= ఉరుమువంటి రవ్వని గలవై, ధూమో = వేరిలో, న్యమజ్జన్త = తేరించుకొని
మునిగిపోయినవి.

తా. బంగారు పొన్నులతో ప్రకాశించుచున్న, బంగారముచేత అలంక
రించబడిత ఆ రాతములు వేగముగా రాక్షసుల వక్షస్థలములను తేరించి, రక్తము

ప్ర. ౪ (౪ రాక్షసులు) కత్తాక్షిప్త = తీతులు, అనుకల్ప = వాటి ప్రేమగలవారు, విత్కళ = ఎల్లప్పుడు, మమ = నాకు, హితాక్ష = హితులు, హన్యమానా = చంపబడుచున్న వారైనను, న హన్యతే = చంపబడకు, మమ = నాయొక్క, వతః = వతఃమును, న న కుర్యుః = చేయదు అన్న మాట లేదు

తా. ౪ రాక్షసులు స్వామిభక్తులు; ప్రేమ కలవారు; ఎల్లప్పుడు నా హితము కోరువాడు. ఎవడు ఎంత ప్రయత్నించినను తంప శక్యము కానివాడు. నాకు నా అల్లుడు నిర్వర్తించడుడు ప్రసక్తియే లేదు.

మూ. కీచేతస్ప్రయమిద్యామి కారణం యర్క్యుతే ఫుసః,
హ నాతేరి విసర్గస్తే పర్వవల్లుకసి షీరో. 4

ప్ర. ౪. యర్క్యుతే = లేనిదిమిశ్రమై, హ నాక అరి = "హ నాక"అని, విసర్గస్తే = అరదున్నరాసవై, ఫుసః = మరల, పర్వవక్ = పర్వము వలె, షీరో = తూటపై, ఎకసి = తొట్లుడున్నానా, ఏరికే = ఈ, కారణమ్ = కారణము, షీరో = ఏమో, ప్రోకుక్ = విడుదల, అర్పామి = కోరుచున్నాను.

తా. నీవు మనః వర్చి "అయో నాక"అని అరదును పర్వము వలె నేలమీద తొట్లుటకు కారణ మేమో తెలిసికొనగోరుచున్నాను.

మూ. అనాథపర్వీలపసి నాతే తు మయి సంస్థితే,
ఉర్తిష్టోర్తిష్ఠ మాత్రైషీర్త్యైక్లబ్ధం త్యజ్యరామిహ. 5

ప్ర. ౪. నాతే = రక్షకుడనైన, మయి = నేను, సంస్థితే = ఉండగా, అనాథవక్ = రక్షకుడు లేనిదానవు వలె, వింపసి = వింపించుచున్నావు, ఉర్తిష్ఠ ఉర్తిష్ఠ = లేమ్ము లేమ్ము; మాత్రైషీ = తయవడకుము, అహ = అప్పుడు, యైక్ల బ్ధమి = మనోవైకల్యము, త్యజ్యరామ్ = విడువవలెగాక.

తా. నీకు రక్షకుడుగా నేను ఉండగా రక్షకుడు లేనిదానవు వలె ఏడుచున్నా వేమి ? లేమ్ము; లేమ్ము, తయవడకుము, అలైక్లబ్ధమి విడుపుము

మూ. ఇత్యేవముతా దుర్ధర్షా ఇరేణ పరిసా ద్విలా,
విమృశ్య వయతే స్నానే తరం త్రాకర మ్మలంబిక. 6

ప్ర. అ. ఇర్విపమ్ = ఇర్వి, ఉక్తా = పంకంబివలై, అరేణ = ఇరునిరేత, వరిసాన్వితా = ఓదార్పబడిన, యర్జణ్ణ = ఎరిరింప శక్యము కాని ఆ శూర్యణ, సాస్యే = శస్సిళ్లతో కూడిన, నయనే = వైతములను, చెప్పుళ్ళు = మురుగుకొని, త్రావరమ్ = సోదరుడైన, అరమ్ = ఇరుట్ట గూర్చి, అబ్రవిత్ = పరితెను

తా. ఇరుడు ఈ విధముగ వలుకుడు ఓదార్పగా, ఎరిరింప శక్యము కాని ఆ శూర్యణ శస్సిళ్ళు మురుగుకొనుడు, సోదరుడైన ఆ ఇరునితో ఇర్వినను. 6

మూ. అస్మిదాసీమహం ప్రాప్తా హృత్కవణానితా,
కోటిరౌమపరిక్లిన్నా త్వయా త పరిసాన్వితా 7

ప్ర. అ. హృత్కవణానితా = హరింబడిన పెఱలు, ముక్కు గల, అరమ్ = నేను, కోటిరౌమపరిక్లిన్నా = రక్తప్రవాహమునెత్త రడిసినదాననై, ఇదాసీత్ = ఇప్పుడు, ప్రాప్తా అస్మి = వచ్చి ఉన్నాను, త్వయా = నీచేత, పరిసాన్వితా త = ఓదార్పబడిరి కూత.

తా. ముక్కు పెఱలు కోసినేయగా రక్తప్రవాహముతో రడియును నేను ఇప్పుడే నివర్ణకు వచ్చిరిని. నీవు కూత ఓదార్పిరిని కదా. 7

మూ. ప్రేషితాశ్చ త్వయా వీర రాక్షసాస్తే తతుర్థక,
నిహస్తుం రామవం క్రోధాన్మత్ప్రియార్థం సంక్మణమ్. 8

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా, త్వయా = నీచేత, క్రోధార్ = కోపమువంస, మత్ప్రియార్థమ్ = నా ప్రయముకొరతై, సంక్మణమ్ = ంక్మణునితో గూడిన, రామవమ్ = రాముట్ట, నిహస్తుమ్ = రంపుటకు, తే = ఆ, తతుర్థక = పదునలు గురు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, ప్రేషితాః = పంపంబిరి.

తా. ఓ : ఇరుడా : నీవు ఇప్పుడు కురుతువనై, నాకు ప్రయము తెయుటకై, రామంక్మణులను రంపుటకు పదునలుగురు రాక్షసులను పంపిరిని 8

మూ. తే తు రామేణ సామర్థ్యా శూంపర్జినపాణయః,
సమరే నిహతాః పర్వే సాయతైర్మర్మ తేడిలి. 9

ప్ర. అ. సామర్థ్యా = కోపముతో కూడిన, శూంపర్జినపాణయః = శూం

ములు పట్టినములు పొత్తములందు గల, తే = ఆ, సర్వే = అందరూ, రామేణ = రామునిచేత, మర్మభేదినిః = మర్మస్థలములను భేదించు, సాయక్తః = రాములతో, నిహతాః = తలవదిలినారు.

తా. కోవముతో కూండులు, పట్టినములు తరించి వర్చిస ఆ రాక్షసుల సందరిసి రాముడు, మర్మస్థానములను భేదించు రాములతో పాదమార్చినాడు శి

మూ. తాన్ దృష్ట్వా పరితాన్ భూషా ఖటివైవ మహాలాన్,
రామస్య త మహాత్కర్మ మహంప్రాప్తోఽభవన్మమ. 10

ప్ర. ఆ. ఖటివైవ = ఖనికాంతులోనే, భూషా = వేస్తై, పరితాన్ = పరిత, మహాలాన్ = గార్వ లంఘు గల, తాన్ = ఆ రాక్షసులను, రామస్య = రామునియొక్క, మహాత్ = గొప్పదైన, కర్మ త = ఆ పనిని, వృష్టైః = దూచి, మమ = నాకు, మహాన్ = గొప్ప. బ్రాహ్మ = కయము, అభవత్ = అయ్యిను.

తా. ఖనికాంతులోనే వేస్తై ఆ మహాలంఘాలైన రాక్షసు లందరూ తరి పోవుటను, రాముని ఆ మహాకార్యమును దూతగానే నాకు గొప్ప కయము కలిగినది. 10

మూ. అహమస్మి సముర్విగ్నా విషణ్ణా త నిశాతర,
శరణం త్వాం పునః ప్రాప్తా సర్వకోరయదర్శిని. 11

ప్ర. ఆ. నిశాతర = ఇరుదా : అహమ్ = నేను, సముర్విగ్నా = కయ వడినవానను, విషణ్ణా త = దిగులుబెందినవానను, అస్మి = అయిరిని, సర్వకో = అన్ని వైపులనుండి, కయదర్శిని = కయమును చూచుచున్నవాననై, పునః = మరల, త్వామ్ = నిన్ను, శరణం ప్రాప్తా = శరణుజొచ్చిరిని.

తా. ౬ : ఇరుదా : నేను తాం కయవతులున్నాను. దిగులుబెంది ఉన్నాను. ఏ వైపునుండి యైనా ప్రహరము జరిగివచ్చు నను కయముతో మరల నికర్షరకు రక్షణము నిమిత్తము వచ్చితిను. 11

మూ. విషాదస్వతాద్యుపితే పరితాసోర్విమారిని,
కిం మాం వ బ్రతాయసే మగ్నాం విపులే కోకసాగరే 12

ప్ర. అ. విషాదవస్త్రాభ్యుషితే — దిగులు అను మొసలిచేత జరిగినవంటి నది, వస్త్రాభ్యుషితమైనది = భయ మను భయంగవంతు గంటి అయిన, విషుతే = వికారిమైన, కోకసాగతే = కోకసముద్రమునందు, మగ్నామ = మునిగిన, మామే = తన్ను, కేమే = ఎందువంశ, వస్త్రాయాపి = తక్షించువు :

జా. నేను, విషాద మనే మొసలి, భయ మనే భయంగవంతులు గల వికారి మైన మాతనముద్రములో మునిగి యున్నాను; వచ్చెందుకు తక్షించువు :

మూ. ఏతే త నిహతా భూమా నామేణ నిశితైః కైతైః,
యేఽపి మే పరపిం ప్రాప్తా రాక్షసాః పితౄణాశవాః. 13

ప్ర. అ. పితౄణాశవాః = మౌనమే అహరముగా గల, యే = ఏ, రాక్షసాః = రాక్షసులు, మే = నాయొక్క, పరపిం = మార్గమును, ప్రాప్తా = పొందినాలో, ఏతే త = పితౄ మౌన, నామేణ = రామునిచేత, భూమా = నేలమీద, నిశితైః = వాడియైన, కైతైః = కాణములచేత, నిహతాః = చంపబడినారు.

జా. నాలో వచ్చిన మౌనవక్షప లైన రాక్షసులను రాముడు వాడియైన కాణములచేత చంపి నేలపై పడవేసెను.

మూ. మయి తే యద్యనుక్రతో యది రక్షస్సు తేషు త,
రామేణ యది తే క త్తస్మైకో తాస్తి నిశాదర,
దర్శితారణ్యనిలయం జహి రాక్షసకణ్డకమ్. 14

ప్ర. అ. నిశాదర = ౧ : అరుదా : తే = నీకు, మయి = నాయందు, తేషు = అ, రక్షస్సు త = రాక్షసులయందు, అనుక్రతోః = జారి, తస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, తే = నీకు, రామేణ = రామునితో, క త్తై = క త్తై, తేకో తా = తేజస్సు, తస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, దర్శితారణ్యనిలయమ్ = రంధరాద్యములో నివసించి ఉన్న, రాక్షసకణ్డకమ్ = రాక్షసులకు ముల్లువంటి వాడైన రాముణ్ణి, జహి = చంపుము.

జా. ౧ : అరుదా : నీకు నాయందు, అ రాక్షసులయందు జారి ఉన్నట్లయితే, రాముణ్ణి ఎదిరియెరుకు క త్తై, తేజస్సు ఉన్నట్లయితే, రంధరాద్యములో నివస మేర్పరచుకొని ఉన్న, రాక్షసకులకుడైన అ రాముణ్ణి చంపుము.

మూ యది రామం మమాస్మితం న త్యమవ్యవరిష్యసి, 15
తవ త్రైవిగ్రహః ప్రాణాన్త్యజ్యామి విరపత్రపా

ప్ర. ఆ. మమ=నా యొక్క, అస్మితం=శక్రుడైన, రామం=రాముణ్ణి, త్యమ్ = నీవు, అవ్య = అప్పుడు, న వరిష్యసి యది = దంపకపోయినట్లయితే, విరపత్రపా = సిగ్గులేనిరావనై, తవ = నీయొక్క, త్రైవిగ్రహః = ఎదురు, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యజ్యామి = విడువగలను.

తా. నీవు నా శక్రుడైన రాముణ్ణి అప్పుడు దంపకపోయినట్లయితే, నేను, నీ మాత్రము సంకోచించక, నీ ఎదురుత్రైవిగ్రహము విడువగలను. 15

మూ. బుద్ధ్యాహమనువక్యామి న త్వం రామస్య సంయుగే,
స్థాతం ప్రతిముఖే శక్తః సంలక్ష్మ మహాత్మనః. 16

ప్ర. ఆ. త్వమ్ = నీవు, సంలక్ష్మ = నైష్యములో కూరినవాడవై కూడ, సంయుగే = యుద్ధమునందు, మహాత్మనః = గొప్ప అంతు గల, రామస్య = రామునియొక్క, ప్రతిముఖే = ఎదురు, స్థాతమ్ = విందుటకు, న శక్తః = నను ద్దడవు కావు అని, అహమ్ = నేను, బుద్ధ్యా = బుద్ధివేత, అనువక్యామి = అహించు డిన్నాను.

తా. నీవు నైష్యములో కూరినవాడవైనా, యుద్ధములో మహావరాక్రమ వేంతుడైన రాముని ఎదురు విలువవారి వని నా అర్థిస్తాయము. 16

మూ. కూరమానీవ కూరస్త్యం మిథ్యారోపితవిక్రమః,
మానుషో యో న శక్నోషి హస్తం తౌ రామంక్షణౌ. 17

ప్ర. ఆ. యః = ఏ నీవు, మానుషో = మనుష్యుడైన, తౌ రామంక్షణౌ = ఆ రామంక్షణులను, హస్తమ్ = చంపుటకు, న శక్నోషి = ననుద్దడవు కావో, త్వమ్ = అట్టి నీవు, కూరమానీ = కూరుక వని అనుకొనుడు, కూరః ఇవ = కూరుడవు వలె, మిథ్యారోపితవిక్రమః = అవత్కముగా ఆరోపించుకొనవలసిన వరాక్ర మము గలవారవు

తా. నీవు మానవుడైన రామంక్షణులను కూడ చంపవలయున్నావు. నీవు కూరుక వని అనుకొనుడు, మహాకూరుడవు వలె విజముగా లేని వరాక్రమము నీ కున్నట్లు ఆరోపించుకొనుచున్నావు. 17

మూ. రామేణ యది తే శక్తిస్తేతో వాస్తీ నిశాదర, 18
దర్శితారణ్యనిలయం జహి తం కుంపాంసన.

ప్ర. అ. కుంపాంసన = కుండునకు అవకీర్తి తెచ్చిన, నిశాదర = ద. : అరుదా : రామేణ = రామునితో, తే = నీకు, శక్తి = శక్తి గాని, వేతో వా = తేజస్సు కాని, అస్తీ యది = ఉన్నట్లయితే, దర్శితారణ్యనిలయమ్ = దంకతారణ్యము నివాసస్థానముగా గల, తమ = ఆ రాముణ్ణి, జహి = చంపుము.

తా. కుండు పెడ బుద్ధిన ద. అరుదా : నీకు రాముణ్ణి ఎదిరించే శక్తి గాని, తేజస్సు గాని ఉన్నచో దంకతారణ్యములో నివాస మేర్పరచుకొని ఉన్న అతనిని చంపుము. 18

మూ. నిసత్వస్యాల్యచీర్వస్య వాసస్తే కీర్వశస్త్రహ. 19
అవయాహి అనస్థానా త్వరితః సహజాన్ధవః.

ప్ర. అ. నిసత్వస్య = లంఘన తేజావతపు, అల్యచీర్వస్య = అల్యమైన పరాక్రమము కలవాడపు అయిన, వే = నీకు, అహి = అక్కడ, వాసః = నివాసము, కీర్వశః = ఎద్దిరి : సహజాన్ధవః = లంఘనలతో కూడినవాడనై, త్వరితః = తొందర గలవాడనై, అనస్థానాత్ = అనస్థానమునుండి, అవయాహి = తొంగి పొమ్ము.

తా. నీవు చుక్కలుతవు. నీ పరాక్రమము అత్యల్యము. అద్ది నీకు అక్కడ నివాసమేమిది : లంఘనలతో కలిసి, శ్రీమముగా ఈ అనస్థానమును విడచి పొరి పొమ్ము. 19

మూ. రామతేజోలికూతో హి త్వం క్షిప్రం వివశిష్యసి, 20
స హి తేజానమాయతో రామో దళరథాత్మకః,
బ్రాహ్మ రాన్య మహావీర్యో యేన వాన్మి విరూపితా. 21

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రామతేజోలికూతః = రాముని తేజస్సుదేర తర స్కరించలచినవాడనై, క్షిప్రమ్ = శ్రీమముగా, వివశిష్యసి హి = నశించగలవు. దళరథాత్మకః = దళరథముయైన, సః రాముః = ఆ రాముడు, తేజానమాయ త్వః హి = తేజస్సుతో కూడినవాడు కదా. యేన = ఎవనిచేత, విరూపితా అన్మి

= ఏకృతరూపము కలదానముగా చేయబడినదో, అట్టి అస్య శ్రాతా త = అతని సోదరుడు కూడ, మహావీర్యుఁడగుచు వర్తాకముము కలవాడు.

రా. నిన్న రాముని తేజస్సువేక తిరస్కరింపబడి శ్రీమముగా నశించగలవు. దళరకసుమారుడైన ఆ రాముడు గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అతని సోదరుడు కూడ రాని వర్తాకముముగలవాడు. అతడే నా ముక్కురెవులు చేసిందనాడు. 21

మూ. ఏవం విలవ్య బహుళో రాక్షసి ప్రభిరోదరీ,
కరాణ్యమురరం హత్యా దురోద భృగదుఃఖిరా. 22

అత్యాదై శ్రీమద్రామాయణే బాహ్మకీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకపింకా సర్గః.

ప్ర. అ. ప్రభిరోదరీ = పెద్ద ఉదరము గల, రాక్షసి = ఆ భూర్పణ, బహుళః = అనేకవిధములుగా, ఏవయి = అట్లు, విలవ్య = వింపించి, భృగదుఃఖిరా = దుఃఖిని దుఃఖించినదై, కరాణ్యమ్ = కేటంగో, ఉదరమ్ = ఉదరమును, హత్యా = వాడుకొని, దురోద = ఏడ్వెను.

రా. పెద్ద బొల్ల గల ఆ రాక్షసి అట్లు అనేకవిధముల వింపించుచు, వాండుఁబడుతాడై, కేటంగో ఉదరము వాడుకొనుచు ఏడ్వెను. 22

‘జాలానందిని’ అను శ్రీమద్రామాయణాల్పవాక్యాన్యాయమునందు అరణ్యశాండలో
ఇరువదిఐదివ సర సమా ప్తము.

ఆథ ద్వావింశః సర్గః

[అరదూషణులు వరువారుగువేం రాక్షసులతో అనస్థానమునంత
వంనవరి? జయించెదరు].

మూ. ఏవమూర్ధర్ధికః శూరః శూర్పణఖ్యా అర స్తరః,
ఉదాత రక్షసాం మర్త్యే అరః అరతరం వరః. 1

ప్ర. అ. రతః = అటపిమ్మట, శూర్పణఖ్యా = శూర్పణఖ = ర ఏవమ్ =
అట్లు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, మర్త్యే = మర్యాదయందు, అరద్ధికః = అవ
కూడించబడిన, శూరః = శూరుడైన, అరః = అరుడు, అరః = ఉగ్రుడై, అర
తరమ్ = రాంకతోరమైన, వరః = వరసమును, ఉదాత = పరితెను.

తా. శూర్పణఖ అ పరముగ రాక్షసుల మర్త్య అవమానింబగా, శూరుడైన
అ అరుడు రాం ఉగ్రుడై, అరిచెరుషమైన వరసమును పరితెను. 1

మూ. రథావమాన్సప్రతపః క్రోరోఽయమరులో మమ,
న శక్యతే దారయితుం లవణామ్బు ఇవోఽబ్ధమ్. 2

ప్ర. అ. రథ = దీయొక్క, అవమాన్సప్రతపః = అవమానమువలన పుట్టిన,
మమ = నాయొక్క, అరుణః = సారి లేని, అయం క్రోరః = ఈ కోపము, ఉబ్ధ
మ్ = దీప్తమైన, లవణామ్బుః ఇవ = ఉప్పునీరు వలె, దారయితుమ్ = ఇముక్కు
కొనుటకు, న శక్యతే = శక్యము కాదు.

తా. నీకు జరిగిన అవమానమువలన నాకు జరిగిన ఈ దీప్తమైన కోప
మును రగ్గించుకొనుట, త్రాగిన అరిదీప్తమైన ఉప్పునీరును ఇముక్కుకొనుట ఎంత
శక్యమో అంతశక్యముగా ఉన్నది. 2

మూ. న రామం గణయే వీర్యాత్మానుషం క్షణవీరమ్,
అర్మదుశ్చరతైః ప్రాణాన్ హతో యోఽద్య విమోక్షయి.

ప్ర. ౪ మామధమే = మామధమ, కలశపితమే = కలశాంశు నీరము
 కలశాంశు అయిన, రామమే = రాముణ్ణి, పిల్లార్ = పరాక్రమమువలన, న గణయే
 = లెక్కలేయను. యః = ఏ రాముడు, అశ్మయశ్చరితైః - తాను చేసిన యి
 పనులచేత, హతః = చంపబడినవాడై, అర్చ - ఇప్పుడు, ప్రాణాన్ = ప్రాణము
 లను, విమోక్ష్యతి = విడువగలడు.

తా. అర్చాయుర్ధాయవంతుడు. మామధమ అయిన రాముని పరాక్ర
 మమును నేను లెక్కలేయను. అతడు ఇప్పుడు, తను చేసిన పాపాలకు పరిత
 ముగా పోరుతై ప్రాణాలను విడువగలడు. 3

మూ. బాష్పః సంప్రాయతామేష సంక్రమశ్చ విముక్తలామ్,
 అహం రామం నహ బ్రాతా నయామి యమసాదనమ్. 4

ప్ర. ౪. విమో = ఈ, బాష్పః = కన్నీరు. సంప్రాయతామ్ = నిలువ
 లుగాక. సంక్రమశ్చ = తొందర కూడ. విముక్తలామ్ = విడువబడుగాక.
 అహమ్ = నేను, రామమ్ = రాముణ్ణి, బ్రాతా నహ = సోదరునితో కూడ, యమ
 సాదనమ్ = యముని గృహమును, నయామి = పొందించెను.

తా. కన్నీళ్లు నిలుపుచేయుము, కయవకము. నేను రాముణ్ణి, అతని
 సోదరుణ్ణి కూడ యమలోకమునకు పంపెదను. 4

మూ. పరశ్చతహతస్యార్క మస్తప్రాణస్య సంయుగే,
 రామస్య రురిరం రక్తముష్ణం పాన్యసి రాక్షసి. 5

ప్ర. ౪. రాక్షసి - ౬. శూర్యుణాః : అర్క = ఇప్పుడు, సంయుగే =
 యుద్ధమునందు, పరశ్చతహతస్య = గొల్లడగొట్టలిచిత చంపబడిన, మస్తప్రాణస్య =
 అర్చాయుర్ధాయవంతు డైన, రామస్య = రామునియొక్క, రక్తమ్ = ఎఱ్ఱని,
 తప్తమ్ = వేడియైన, రురిరమ్ = రక్తమును, పాన్యసి = త్రాగగలవు

తా. ౬. శూర్యుణాః : అర్చాయుర్ధాయవంతుడైన ఆ రాముణ్ణి నేను
 యుద్ధములో గొల్లడగొట్టలిచిత పరికించెదను. ఇప్పుడు నీవు గోరువెచ్చగా
 నున్న అతని ఎఱ్ఱని రక్తమును త్రాగగలవు. 5

మూ. సా ప్రహృష్టా వరః శ్రుత్వా ఖరస్య వదనాచ్ఛృతమ్,
ప్రళంస పునర్మౌర్ఖ్యాత్ప్రాతరం రక్షసాం వరమ్. 6

ప్ర. అ. సా = అయి, ఖరస్య = ఖరునియొక్క, వరవార = ముఖము
నుండి, చ్ఛృతమ్ = జారిన, వదన = మూలము, శ్రుత్వా = విని, ప్రహృష్టా = చాలా
సంతోషించినది, మౌర్ఖ్యాత్ = మూర్ఖత్వమువలన, ప్రాతరమ్ = ఆ సోదరుణ్ణి.
రక్షసామ్ = రాక్షసులలో, వరమ్ = శ్రేష్ఠుణ్ణిగా, పునః = మరల, ప్రళంస =
ప్రళంసించెను.

తా. ఖరుని నోటినుండి వెలువడిన ఆ మాటలు విని, ఆ శూర్యుని చాల
సంతోషించుచు మూర్ఖుడొ లగుటచే, నీవు రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడవు అని అతనిని
మరల ప్రళంసించెను. 6

మూ. తయా వరుషితః పూర్వం పునరేవ ప్రళంసితః,
అబ్రవీర్హూషణం నామ ఖరః సేనావరిం తదా. 7

ప్ర. అ. తయా = అయివర, పూర్వమ్ = ముందుగా, వరుషితః = దూషించ
బడినవాడై, పునరేవ = మరల, ప్రళంసితః = హింసించిన, ఖరః = ఖరుడు, తదా
= అప్పుడు, దూషణం నామ = దూషణమునకు పేరు గల, సేనావరిమ్ = సేనావరిని
గూర్చి, అబ్రవీత్ = వరికెను.

తా. ఈ విధముగ శూర్యునిచేత ముందు దూషించబడి, మరల ప్రళం
సించబడిన ఆ ఖరుడు దూషణము తనే సేనావరితో ఇట్లు వరికెను. 7

మూ. తదుర్థశ సహస్రాణి మమ చిత్తానువర్తినామ్,
రక్షసాం భీమవేగానాం సమరేష్వనివర్తినామ్. 8

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, చిత్తానువర్తినామ్ = చిత్తమును అనుసరించే
వారు, భీమవేగానామ్ = తయంతరమైన వేగము గలవారు, సమరేషు = యుద్ధము
లందు, అనివర్తినామ్ = వెనకకు మరలవివారు అయిన, రక్షసామ్ = రాక్షసుల
యొక్క, తదుర్థశ = వదునాటగు, సహస్రాణి = సహస్రములు ఉన్నవి

తా. నా ఇచ్చ ప్రకారము ప్రవర్తించే వాళ్లు తయంతరమైన వేగము గల

బాల్క, యుద్ధములో వేనుకల వేయవలెనని వరుసలుగువీరిమంది
రాక్షసులు బద్ధులు కలా. 8

మూ. నిలజీమూతవర్ణానాం లోకహింసావిహారిణామ్,
సర్వోద్వేగముదీర్ణానాం రక్షసాం సౌమ్య కారయ. 9

ప్ర. అ. సౌమ్య = 1. సౌమ్యుల : నిలజీమూతవర్ణానామ్ = వర్ణని
మేమిమి వంద పర్వము గలవాళ్ళు. లోకహింసావిహారిణామ్ = లోకహింసలో
విహరించువాళ్ళు. ఉదీర్ణానామ్ = గర్వము గలవాళ్ళు అయిన, రక్షసామ్ = 2 రాక్ష
సులయొక్క. సర్వోద్వేగము = అశుశుక్తి ఉద్యమమును, కారయ =
చేయుచుము.

తా. సౌమ్యుల : 2 రాక్షసులు వర్ణ మేమిమి వంద పర్వము గలవారు. లోకు
లను హింసించుచు విహరించుచుందురు. గర్వము గలవారు. అట్టి ఆ రాక్షసులు
అశుశుక్తిగ యుద్ధానికి సన్నద్ధులగు లెట్లు చేయుము. 9

మూ. ఉపస్థాపయ చే క్షిప్రం రథం సౌమ్య దనూంషి చ,
శరాంశ్చిత్రాంశ్చ ఖడ్గాంశ్చ శక్తిశ్చ వివిధాః శరాః. 10

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుల : మే = నాకొరకు, రథమ్ = రథమును,
దనూంషి చ = దనస్సులను, శరామ్ = బాణములను, చిత్రాన్ = చిత్రములైన,
ఖడ్గాంశ్చ = ఖడ్గములను, వివిధాః = అనేకవిధములైన, శరాః = బాణములైన,
శక్తిశ్చ = శక్తులను. క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, ఉపస్థాపయ = రీసికొని కమ్ము.

తా. సౌమ్యుల : నాకొరకు, రథమును, దనస్సులను, బాణములను,
చిత్రములైన ఖడ్గములను, అదిగా ఉన్న అనేకవిధములైన శక్తులను క్షిప్రముగా
ఏర్పరచుము. 10

మూ. అగ్రే నిర్మాతమిచ్ఛామి పౌలస్త్యానాం మహర్షినామ్,
వరాధ్యం దుర్వివేకస్య రామస్య రణకోవిద. 11

ప్ర. అ. రణకోవిద = యుద్ధములో సమర్థుల : దుర్వివేకస్య = దుష్ట
స్వభావము గల, రామస్య = రామనియొక్క. వరాధ్యమ్ = వరకొరకు, మహర్షి

వామ = మహాత్ములైన, పౌంప్యావ = రాక్షసలయొక్క, అగ్ర = అగ్రము
వందు, నిర్వాదుమ = వెళ్ళుటకు, ఇర్వామి = కోరుచున్నాను.

రా. యుద్ధములో నిష్ఠాశుక వైన వాదా : దుష్టబుద్ధి యైన రాముణ్ణి సంహరింపుటకై, మహాత్ములైన రాక్షసుల సైన్యమునకు ముందు వెళ్ళవలె నని కోరుచున్నాను 11

మూ. ఇతి తస్య బ్రహ్మాంస్య సూర్యవర్ణం మహారథమ్,
సదశ్రైః శంఖైర్యుక్తమారతక్షీఢత దూషణా. 12

ప్ర. అ. తస్య = ఆ అరుడు, ఇతి = ఇట్లు, బ్రహ్మాంస్య = వెప్పురుండగా,
అథ = అటుపిమ్మట, దూషణా = దూషణము, సూర్యవర్ణమ్ = సూర్యుని వంటి
వర్ణము గల, మహారథమ్ = మహారథమును, శంఖైః = విరిత్రవర్ణములైన,
సదశ్రైః = ఉత్తమాశ్వములతో, యుక్తమ్ = హర్మంబకదానినిగా, అరతక్షీ =
తెప్పెను.

రా. ఆ అరుడు అట్లు వెప్పురుండగానే, "సూర్యునితో సమానమైన మహారథము విరిత్రవర్ణములైన అశ్వములు కూర్చి సిద్ధముగా ఉన్నది" అని దూషణము తెలిపెను. 12

మూ. తం మేరుశిఖరాశారం తప్తకాశ్వానదూషణమ్,
హేమరక్రమసంభారం వైరూర్యమయకూలరమ్. 13

మత్స్యైః పుష్పైర్మృశైః శైలైశ్చన్ద్రసూర్యైశ్చ కాశ్వానైః,
మల్లలైః పక్షిసంఘైశ్చ జారాలిరలిసంపృతమ్. 14

ర్యజనిత్రింశసంపన్నం కిక్కిణీకపిరాశితమ్,
సదశ్వయుక్తం సోఽమర్నారారుగోహ ఇతో రథమ్. 15

ప్ర. అ. సః శరః = ఆ అరుడు, మేరుశిఖరాశారమ్ = మేరువర్మక
శిఖరము వంటి అశారము గలది, తప్తకాశ్వానదూషణమ్ = కరిగిందిని దూషణ
అంశరములు కలది, హేమరక్రమమ్ = రంగారు రక్తములు గలది, అసం
భారమ్ = అరుడు లేనిది, వైరూర్యమయకూలరమ్ = వైరూర్యమాణిక్యవిభారమైన
వొగ గలది, కాశ్వానైః = రంగారువిభారమైన, మత్స్యైః = మత్స్యములచేత,
పుష్పైః = పుష్పములచేత, శ్రుమైః = వృక్షములచేత, శైలైః = పర్వతములచేత,

చన్ద్రసూర్యైశ్చ = చంద్రసూర్యులచేత, మల్లైః = మంగళకరమైన, వక్షి సంమైశ్చ = వక్షిసముదాయములచేత, తారాః = నక్షత్రములచేత, అభిసంవృతమ్ = చుట్టబడినది, ధ్వజనిష్ఠింకపంపన్నమ్ = ధ్వజములతోను, అర్థములతోను కూడినది, శిష్టిజీకపిరాజితమ్ = మువ్వలచేత ప్రభావించబడినది, సదశ్చయోక్తమ్ = మంచిగుణములతో కూర్చబడినది అయిన, రథమ్ = రథమును, అమర్థార్థ = శోనమువలన, అరురోహ = ఎక్కిను.

తా అ అరుడు ప్రార్థుడై, మంచి గుణములు కల్గిని పేరునర్వరశిలరమువలె ఉన్న అ రథమును ఎక్కిను. కరిగించి కుర్తముచేసిని అంగారముచే అది అలంకృతమై ఉండెను. అంగారు లోకములలో, వైదుర్యమాణిక్యవిశాక మైన వాగతో (వాది కట్టి దూరము) విరామముగా ఉండెను. అ రథము చుట్టూ అంగారములతో చేసిన మివ్వములు, పుష్పములు, వృక్షములు, వర్వరములు, చంద్రసూర్యులు, మంగళకరములైన వక్షులు, నక్షత్రములు కూర్చబడి యుండెను. ధ్వజములు, అర్థములు అమర్చబడియుండెను. దిగుగంటలచేత అంధకరించబడెను.

13, 14, 15,

మూ. నిగమ్య తు రథస్థం తం రాక్షసా రీమవిక్రమా,

తస్థః సంపరివార్త్యైశ్చ సం దూషణం త మహాలమ్. 16

ప్ర. అ. రీమవిక్రమా = రయంకరమైన పశ్చాత్తమము గల, రాక్షసా = రాక్షసులు, రథస్థమ్ = రథమునందున్న, తమ్ = అతనిని, నిగమ్య = చూచి, ఏనమ్ = ఇతనిని, మహాలమ్ = గొప్ప అంశము గల, దూషణం త = దూషణుడై, సంపరివార్క = చుట్టి, తస్థః = నిందించి.

తా రయంకరమైన పశ్చాత్తమము గల రాక్షసులు ఆ అరుడు రథముపై ఎక్కుట చూచి, అతనిని, మహాలయైన దూషణునికని యట్లా నిందించి 16

మూ. అరస్తు తాన్ మహేష్వాసాన్ హిరవర్మాయుధధ్వజాన్,

నిర్యాతేత్యుచితధృష్ట్యా రథస్థః సర్వరాక్షసాన్. 17

ప్ర. అ. రథస్థః = రథమునందున్న, అరస్తు = అరుడు, మహేష్వాసాన్ = గొప్ప రథస్థులు కలవారు, హిరవర్మాయుధధ్వజాన్ = రయంకరమైన కవచ

మూలు, ఆయురములు, ద్యుజములు గలవారు అయిన, తాన్ సర్వరాక్షసాన్ = ఆ సమస్తరాక్షసులను, ద్విష్ట్యా = చూచి, నిర్మాత = అయలుచేరండి, ఇతి = అని, అగ్రహిత్ = పరిశ్రమ.

రా. కథము చెప్పిన అరుడు గొప్ప కమస్తులను, కయంకరములైన కవచములను, ఆయురములను, ద్యుజములను దరించి ఉన్న ఆ రాక్షసుల నిందలపై చూచి "అయలుచేరండి" అని పరిశ్రమ.

17

మూ. తతస్త్రరాక్షసం సైన్యం హైరవర్మాయుధరక్తజమ్,
నిర్భగామ జనస్థానామ్మహానారం మహాజవమ్.

18

ప్ర. ఆ. తతః = అటు పిమ్మట, హైరవర్మాయుధరక్తజమ్ = కయంకరములైన కవచములు, ఆయురములు, ద్యుజములు గల, తత్ = ఆ, రాక్షసం సైన్యమ్ = రాక్షససైన్యము, మహానారమ్ = గొప్ప ద్వని గంధై, మహాజవమ్ = గొప్ప వేగము గలదై, జనస్థానాత్ = జనస్థానమునుండి, నిర్భగామ = అయలు చేరెను.

రా. పిమ్మట ఆ రాక్షససైన్యము, కయంకరములైన కవచములను, ఆయురములను, ద్యుజములను దరించి, గొప్ప ద్వని చేయుచు, మహావేగముతో జనస్థానమునుండి అయలు చేరెను.

18

మూ. ముద్గల్లైః పల్తపైః కూర్తిః శుశీత్తైశ్చ పరశ్వతైః,

అర్ధైశ్చత్రైశ్చ హస్తపైర్వాగ్రహస్తైశ్చ తోమరైః,

19

శక్తిలిః పరిమైర్హారతరతిమాత్రైశ్చ కార్ముతైః,

గరాసిముసలైర్వత్త్రిధ్వనీతైర్నిమరకర్పణైః,

20

రాక్షసానాం సుహౌరాణాం సహస్రాణి రతుర్దశ.

నిర్మాతాని జనస్థానాత్కరదితానువర్తినామ్.

21

ప్ర. ఆ. గృహీతైః = గ్రహించబడిన, హస్తపైః = హస్తములతో ఉన్న,

ముద్గల్లైః = ముద్గలములతోను, పల్తపైః = పల్తనములతోను, కూర్తిః = కూరిపలం

తోమ, సురీక్షి = రాం రీక్షమైన, వరశ్చక్రః = గంధగౌర్వశ్చతోమ, అర్చైః =
 అర్థములతోమ, రక్షేశ్చ = రక్షములతోమ, త్రాణమానైః = ప్రళాశించుచున్న,
 తోమతైః = తోమరములతోమ, శక్తిః = శక్తులతోమ, హుతైః = దయంకరము
 లైన, పరిహుః = పరిహులతోమ, అతిమాత్రైః = అతికప్రమాణముగల కార్ముతైః =
 భనస్పృంశోమ, గదాసీముననైః = గదలతోమ, కత్తులతోమ, రోశక్లతోమ దీమ
 దర్శనైః = దయంకరమైన దర్శనము గల, పశ్చైః = పశ్చములతోమ, అర
 రితానువర్తనామ్ = అరుచి రితమును అనుసరించు, సుహృదానామ్ = రాం
 కయంకరులైన రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, రదుర్దశ నిహస్రాణి =
 పశునాలుగు వేలు, అనస్థానాత్ = అనస్థానమునుండి, నిర్వాతాని = అయలుదేరినవి.

తా. అరుచి అర్జును పాలించు పశునాలుగువేలనుండి కయంకరులైన రాక్ష
 సులు భేరులలో ముద్గరములు, పర్జినములు, కూంములు, రాం రీక్షములైన గంధ
 గౌర్వశ్చ, అర్థములు, రక్షములు, తోమరములు, శక్తులు, దయంకరములైన
 పరిహులు, పెద్ద భనస్పృలు, గదలు, కత్తులు, రోశక్లు, చూచుటకు దయంకరము
 లుగా ఉన్న ప్లతాక్షయరములు దరించి అనస్థానమునుండి అయలుదేరిరి. 19, 20, 21

మూ. తాంస్త్యర్చితవతో దృష్ట్యా రాక్షసాన్ దీమవిక్రమాన్,
 అరస్థాపి రతః కింరిజ్జగామ తదనస్తరమ్. 22

ప్ర. అ. తర్చితవతో = పశుగెత్తుచున్న, దీమవిక్రమాన్ = కయంకర
 మైన వరాక్రమము గల, తాన్ రాక్షసాన్ = ఆ రాక్షసులను, దృష్ట్యా = చూచి,
 కింరిత్ = కొంచెము, తదనస్తరమ్ = వాళ్ళ వెనుకవే, అరస్య = అరుచియొక్క,
 రతః అపి = రథము కూడ, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. పశుగెత్తుచున్న, కయంకరవరాక్రమవంతులైన ఆ రాక్షసులను
 చూచి, అరుచి రథము కూడ, కొంచెము వాళ్ళ వెనుకవే నడచెను. 22

మూ. తరస్థాన్ కలలానశ్చా న్తప్తవాన్తానభూషితాన్,
 అరస్యమతిమాన్జాయ సారథిః నమతోదయత్. 23

ప్ర. అ. తరః = అటుపిమ్మట, సారథిః = సారథి, రప్తవాన్తానభూషి

రాన్ = కరిగింపబడిన యంగారములేత అలంకరించబడిన, శబరాన్ = చిత్ర వర్ణములు గల, రాన్ = ఆ, అశ్వన్ = అశ్వములను, అరస్య = అరునియొక్క, సురిప్ = బుద్ధిని, అజ్ఞాయ = తెలుసుకొని, సమరోదయత్ = తోలను

రా పిమ్మట, పారథి, అరుని అర్చిప్రాయము తెలుసుకొని, కరిగింది యది పనిన యంగారములేత అలంకరించబడిన, చిత్రవర్ణములైన ఆ అశ్వములను తోలెను. 23

మూ. న తోడితో రథః శ్రీమం అరస్య రిపుమారినః,
శబ్దేనాపూరయామాన రిశక్య ప్రతిశస్తరా. 24

ప్ర. ఆ. రథా = అప్పుడు, రిపుమారినః = శత్రువులను సంహరించు, అరస్య = అరునియొక్క, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, తోడిరః = ప్రేరేపించబడిన, సా రథః = ఆ రథము, రిశక్య = రిక్కులను, ప్రతిశక్య = విరిక్కులను, శబ్దేన = శబ్దములేత, అపూరయామాన = నింపెను.

రా. శ్రీమముగా నడువబడిన శత్రుసంహారకులైన అరుని ఆ రథము, అప్పుడు, రిక్కులను, విరిక్కులను మాత ర్వనితో నింపెను. 24

మూ. ప్రవృద్ధమస్యస్త్రు తరః అరస్వనో
రిపోర్వదార్థం త్వరితో యథాస్తకః,
అయాచురత్సారథిమున్నదన్ ఘనం
మహాబరో మేఘ ఇవాశ్మవర్షవాన్. 25

అర్హార్థే శ్రీమద్రామాయణీ వార్మిణీయే అధికాప్యే అరణ్యవాణ్ణే
ద్వావింశః సర్గః.

ప్ర. ఆ. ప్రవృద్ధమస్యస్త్రు = అరికయైన తోవము గల, అరస్వనః = కలువైన ర్వని గల, తరః = అరుడు, రిపో = శత్రువుయొక్క, సదార్థమ్ = వర విమితమై, త్వరితః = తొందరపడుచు, అస్తకః యథా = యమము వలె, అశ్మ వర్షవాన్ = రాళ్ల వర్షము గల, మహాబరః = గొప్ప లంఘనము గల, మేఘః ఇవ = మేఘము వలె, ఘనమ్ = అరికముగా, ఉన్నదన్ = అరుడు, సారథిమ్ = సారథిని, అయాచురత్ = ప్రేరేపించెను.

తా నడువమైన కంఠర్పుని గల అథుడు అతికమైన క్రోధముతో, శ్రువును రంపుటకై జొండరవముడు, యముడు వలె, రాళ్ళు మరియొడున్న గొప్ప లంఘనము గల పేఘము వలె నిగ్గరగా అరచుడు, పాఠశ్రుని ప్రేరేపించును.

‘తానెందరిని’ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో ఉరువటి యింకవ స్థల సమాప్తము.

అథ త్రయోవింశః పర్వః

[త్రయంశరమైనైవ శకువముంతు మునిభాత వాటిని లెక్క
నేయక ఐదుడు సైన్యముతో రాముని ఇశ్రమము వైపు వెళ్ళుట].

మూ. తత్రప్రయాతం లలం హెరమశివం శోణిశోరకమ్,
అర్కవర్షన్మహామేఘస్తుమిలో గర్వభావణః. 1

ప్ర. అ. గర్వభావణః = గాడిత పరి భాసకవర్తము గల, ముఘం =
వ్యాకులమైన, మహామేఘః = గొప్ప మేఘము, ప్రయాతమ్ = వెళ్ళుచున్న, తక్
= అ, హెరమ్ = త్రయంశరమైన, లలమ్ = సైన్యమును గూర్చి, అశివమ్ =
అనుంగళమైన, శోణిశోరకమ్ = రక్తరూపమైన అంశును, అర్కవర్షక్ = వర్షిం
చెను.

తా. గాడితరంగుతో ఉన్న వ్యాకులమైన మహామేఘము, అయలుదేరిన
త్రయంశరమైన అ సైన్యముమీద అనుంగళకరమైన రక్తమును వర్షించెను. 1

మూ. నిపేతుస్తురగా నైస్య రథయుక్తా మహాజవా,
సమే ఘృష్యరితే దేశే రాజమాన్గీ యదృచ్ఛయా. 2

ప్ర. అ. రథయుక్తా = రథమునకు కట్టించిన, మహాజవా = గొప్ప
వేగము గల, నైస్య = అ భటునియొక్క, కురుగా = గుఱ్ఱములు, రాజమాన్గీ =
రాజమార్గమునందు, ఘృష్యరితే = ఘృష్యముంచేత వ్యావృత్తిన, సమే = సమమైన,
దేశే = దేశమునందు, యదృచ్ఛయా = హఠాత్తుగా, నిపేతుః = తొట్టువడినది.

తా. అ భటుని రథమునకు కట్టిన, మహావేగము గల గుఱ్ఱములు, రాజ
మార్గలో, ఘృష్యలు రల్లిన సమప్రదేశమునందు కూడ హఠాత్తుగా తొట్టువడినవి.

మూ. శ్యామం రుధిరవర్కృతం ఐరూప పరివేషణమ్,
అలాతచక్రవర్తిమం పరిగృహ్య దివాకరమ్. 3

ప్ర. అ. దీపాకరమ్ = సూర్యుని, పరిగృహ్య = చుట్టి, క్షామమ్ = అ నిల్చి, దుధిరవక్తృమ్ = నిదురురంగు అయి గల, అలాతతక్తవతిమమ్ = కొరవి త్రిపుగా పిచ్చుడు తక్తముతో సమానమైన, పరితేషణమ్ = పరితేషణము (చుట్టా కట్టిన గూడు) అథావ = పిచ్చుకను.

తా సూర్యుని చుట్టూ నిల్చునది, తక్తము మంచి రంగుగల అయిలుకలది, అలాతతక్తముతో (కొరవిది వేగముగా త్రివృణచే పిచ్చుకైన తక్తముతో సమా నము) అయిన, గూడు కట్టెను.

మూ. తతో ద్వయముపాగమ్య హేమదద్ధం సముద్రికమ్,
సమాక్రమ్య మహాశాయస్తస్మా గ్మృతః సుతారుణః.

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, మహాశాయః = పెద్ద కఠిరము గల, సుతా రుణః = తాం తయంకరమైన, గ్మృతః = గ్రద్ద, హేమదద్ధమ్ = అంగారు దంకము గల, సముద్రికమ్ = ఎత్తైన, ద్వయమ్ = ద్వయమును, ఉపాగమ్య = చేరి, హేమదద్ధమ్ = అంగారుకంకమును, సమాక్రమ్య = అక్రమించి, రస్మా = నిలిచెను.

తా. అంతలో పెద్ద కఠిరము గల తయంకరమైన ఒక గ్రద్ద పైకి ఎగురవేయించిన ద్వయమువద్దకు వచ్చి. తాని అంగారుకంకమును అక్రమించి నిలిచెను.

మూ. అనస్థానసహిపే తు పమాగమ్య అరస్యదా,
విస్యరాస్యవిరాంక్యకుర్మాంసారా మృగపక్షిణః.

ప్ర. అ. అరస్యదా = వరుషమైన ద్వని గల, మాంసారా = మాంస మును తినే, మృగపక్షిణః = మృగములు, పక్షులు, అనస్థానసహిపే = అనస్థానము నహివమునందు, సమాగమ్య = గుమిగూడి, విరాన్ = అనేకవిధములైన, విస్య రాన్ = వివరీతద్వయమును, క్మృతః = చేసినది.

తా. వరుషమైన ద్వయము గల మాంసాహారులైన మృగములు, పక్షులు అనస్థానము సహివమునందు గుమిగూడి, అనేకవిధములైన వివరీతద్వయము చేసెను.

మూ. చాల్కలవంశ్య ప్రదీప్తాయాం దిశి వై భైరవస్యనమః,

అశివం యాతురానానాం శివా మోరా మహాస్యనాః, 6

ప్ర. ౪ మోరా = భయంకరములైన, మహాస్యనాః = గొప్ప రహస్యని గల, శివా = సత్కులు, ప్రదీప్తాయాం = మిండుతున్న, దిశి = చిట్టవంతు, భైరవ స్యనమః = భయంకరమైన ద్వైపి కలుగునట్లుగా, యాతురానానాం = రాక్షసులకు, అశివమి = అమంగళమును, చాల్కలవంశ = వరికివని.

తా. భయంకరములు, గొప్ప రహస్య కలది అయిన సత్కులు, మిండులు లేగుచున్న చిట్ట వైపు చేరి, భయంకరముగా అరతుచు, రాక్షసులకు అమంగళముఁ బాడుచున్నదని మోదించినది. 6

మూ. ప్రదిన్నగిరిసంకాశ్తోయగోదీరదారిణి,

అనాకాశం తదాకాశం చక్రుర్మీమా వలాహతాః, 7

ప్ర. ౪. ప్రదిన్నగిరిసంకాశాః = పరిసర వర్తకములతో సమీపములు, తోయగోదీరదారిణి = రక్తమువంటి అంఘము రలించుచున్నది దిమాః = భయం కరములు అయిన, వలాహతాః = పేరుములు, తదా = అప్పుడు, అనాకాశమ్ = అనాకమును, అనాకాశమ్ = అనాకము లేనిదానినిగా, చక్రుః = చేసినది

తా. బ్రహ్మదేవ వర్తకముల వరి ఉన్న భయంకరములైన పేరుములు, అప్పుడు, రక్తమువంటి అంఘుతో నిండినవై అనాకమును అనాకము లేనిదానినిగా చేసినది. 7

మూ. బభూవ తిమిరం మోరముర్ధతం గోమహర్షణమ్,

దిగో వా విదిగో వాపి న త వ్య క్తం తదాశరే. 8

ప్ర. ౪ మోరమి = భయంకరము, ఉర్ధ్వతమ్ = అర్ధధికము, గోమహర్షణమ్ = గోమూంఠము కలిగించునది అయిన, తిమిరమి = చీకటి, బభూవ = ఏర్పఱెను దిగో వా = చిట్టలు గాని, విదిగో వాపి = విచిట్టలు గాని, వ్య క్తమ్ = స్పష్టముగా, న తదాశరే = ప్రకాశించలేదు.

తా. గోమూంఠము కలిగించి భయంకరమైన చీకటి దలం దట్టముగా బ్యాపించెను. చిట్టలు గాని, విచిట్టలు గాని స్పష్టముగా ప్రకాశించలేదు 8

మూ. క్షతభార్తృసదత్తాణా సన్యాశాంఁ వివా బిదౌ.

అరస్యాదిముఖా నేరుస్తదా హోరమృగాః శివా, 9

కల్కగోమాయుగ్మరాశ్చ చుక్రుకుర్వయశంసినః

ప్ర. అ. శాంఁ వివా = శాంఁము కాకుండానే. క్షతభార్తృసదత్తాణా = రక్తముతో సమానమైన వర్ణము కాంతి గల, మ్మ్యా = నంద్య. బిదౌ = ప్రకాశించెను. తదా = అప్పుడు, హోరమృగాః = హోరములైన మృగములు, శివా = పక్షులు, అరస్య = అరుసకు, అరిముఖాః = అరిముఖమైనవై, నేరుః = ర్యనివేసినవి. కల్కగోమాయుగ్మరాశ్చ = కేగలు, నక్కలు, గ్రద్దలు కూడ, కయశంసినః = కయమును సూరించుచు, చుక్రుకుః = అరరినవి.

తా. శాంఁము కాని శాంఁములో రక్తము వలె ఎల్లవైన సంర్య ఏర్పడెను. తయంకరములైన మృగములు, పక్షులు అరునికి ఎదురుగా నింది అరరెను. కేగలు, నక్కలు, గ్రద్దలు కూడ రాలోయే కయమును సూరించుచు అరరినవి.

మూ. నిర్భాశుతకరా యుద్ధే శివా హోరనిదర్శనా, 10

నేరుర్పలస్యాదిముఖం వ్యాలోర్ధారీరిరాననై.

ప్ర. అ. యుద్ధే = యుద్ధమునందు, నిర్భాశుతకరా = తప్పక అశుభమును చేయు, హోరనిదర్శనా = తయంకరమైన నిదర్శనము (దృష్టాంతము)గల, శివా = నక్షత్రాలు, వ్యాలోర్ధారీరి = ముందును కట్టుదున్న, అననైః = ముఖములలో, అరస్య = సైన్యమునకు, అరిముఖైః = అరిముఖముగా, నేరుః = ర్యనివేసినవి.

తా. నక్షత్రాలు కూసినచో యుద్ధములో తప్పక అశుంగళము కలుగును. వాటి దృష్టాంతము లాల తయంకరముగా ఉండును. అర్ధి నక్షత్రాలు మంటలు కట్టుచున్న వోళ్లలో, సైన్యమునకు ఎదురుగా రిరిగి అరరినవి. 10

మూ. కలన్తః పరిమాణానో దృక్యతే తాస్మిరా న్నికే, 11

ఐగ్రాహ మాశ్యం వర్తమానురవర్తయే మహాగ్రహః,

ప్రచారి మారుతః శ్రీమం నిష్ప్రలోఽభూద్దివాకరః. 12

ప్ర. అ. తాస్మిరా న్నికే = సూర్యుని సమీపమునందు, పరిమాణానః = ఇమిదగురియవలె ఉన్న, కలన్తః = మిదివి మొంతము, దృక్యతే = కనంతెను. మహా

గ్రహః = గొప్ప గ్రహమైనది, స్వర్ణామః = రాతూపు, అవర్తదీ = పర్వము కాది
 కాంక్షునందు, సూర్యుఁ = సూర్యుఁడు, అగ్రాహః = వెట్టికొనెను మాకుతః = గారి,
 శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, ద్రవారి = దీనిను, లిఖతః = మార్చును, ఎత్తవరః =
 కాంతి లేనివాడు, అథాత్ = అయినది.

కా. సూర్యుని దగ్గర నున్న గుడియనంటి మనిషి మొండెము కనబడెను.
 మహాగ్రహమైన రాతూపు, పర్వము కాది కాంక్షునందు తుర సూర్యుఁడు గ్రసించెను.
 గారి వేగముగా వీరిను, సూర్యుని కాంతి తగ్గెను. 12

మా. ఉత్పేతుక్య వివా రాత్రిం రాతాః ఐరోకనప్రతా,
 సంరీసమిసవిహగా నశిన్యః కష్కపక్కశాః, 13
 రస్మిన్ కథే ఐతావుక్య వివా పుష్పఫల్లైర్ద్యమా.

ప్ర. అ. ఐరోకనప్రతా = మినుగుడు పురుగులలో నమానమైన కాంతి
 గల, రాతాః = నక్షత్రములు, వివా రాత్రిమ్ = రాత్రి కాంతిరగన, ఉత్పేతుః =
 అయియలేరినది (కనబరినది). సంరీసమిసవిహగా = అదృశన మిదిములు,
 నశిన్యః గల, నశిన్యః = నశ్వరకస్సులు, కష్కపక్కశాః = ఎండిన పక్ష
 ములు గలవి. రస్మిన్ = అ, కథే = కలమునందు, ద్రుమాః = పృక్షములు,
 పుష్పఫల్లైః వివా = పుష్పములు ఫలములు లేనివై, ఐతావుక్య = అయినది.

కా. రాత్రి కాంతిపోయినను మినుగుడుపురుగుల వలె నక్షత్రములు
 మెరియ నాదంబించినవి. పక్షునరస్సులలోని మీసములు, పక్షులు అదృ
 కరంబులంద ఉండగా, పక్షులు ఎండిపోయినవి. అ కలములో నిట్లనంద పుష్ప
 ములు, ఫలములు లానిపోయినవి. 13

మా. ఉద్దుతక్య వివా వాతం లేముర్థంబరారుదా,
 వీరీమూరీతి వాక్యన్యో ఐతావుత్తర కారితా. 14

ప్ర. అ. వివా వాతమ్ = వాయువు లేకుండగానే, అంబరారుదా = మేఘము
 వలె ఎత్తైనది, లేముః = పరాగము, ఉద్దుతః = ఎగరగొట్టండినది. త్తర =
 అక్కర, కారితా = గోరింకలు, వీరీమూరీతి = వీరీ మూరి అని, వాక్యన్యః =
 అరదుడున్నవై, ఐతావుః = ఉండెను.

తా. గారి లేకపోయినను మేము వలె రూపరవర్ణమైన పరాగము పైకి ఎగిరెను అక్కడ గోరింకలు వీటి కూచి అని కూయ మొదలెను. 14

మూ. ఉల్కాశ్వాసి నవిర్భూతా ని పేతుర్వోకదర్శనాః, 15
ప్రదదాం మహి సర్వా సత్తై లవనకావనా

ప్ర. అ. హైరదర్శనాః = భయంకరమైన దర్శనము గల, నవిర్భూతాః = పేతుగులలో కూడిన, ఉల్కాశ్వాసి = ఉల్కలు కూడ, నిపేతుః = వడివని, సత్తై లవనకావనా = తైలములతోను, వనములతోను, అరవులతోను కూరిన, సర్వా = సమస్తమైన, మహి = యాచి, ప్రదదాం = కరలెను.

తా. యాచువారికి భయము కలిగింతే ఉల్కలు (అగ్నిపిండము) ఉభయములలో క్రింద పడినవి, పర్వతములలో, రిన్న అరవులలో, పెద్ద అరవులలో సహాయుని అంటా కంటిందినది. 16

మూ. అరస్య త రథస్థస్య సర్వమానస్య తీమరః, 18
ప్రాకమృత యజ్ఞ సవ్యః స్వరశ్వాస్యారసస్థితః.

ప్ర. అ. రథస్థస్య = రథమునందు ఉన్న, సర్వమానస్య = అరయతున్న, తీమరః = బుద్ధిమంతుడైన, అరస్య = అరయి మిక్త, సవ్యః = ఏకమ, యజ్ఞః = యజ్ఞము, ప్రాకమృత = కరలెను, అశ్వః = కరి మిక్త, స్వరశ్వా = కంకన్వరము కూడ, అవసస్థితః = తదలెను.

తా. రథముపై కూర్చుండి గర్జించుచున్న, బుద్ధిమంతుడైన ఆ అరయి ఏకమ యజ్ఞము అరిలెను. కంకన్వరము తదలెను. 18

మూ. సా స్రా సంవర్తతే దృష్టిః పశ్యమానస్య సర్వతః, 17
లలాటే త యజ్ఞ జాతా వ త మోహన్మ్యవర్తత.

ప్ర. అ. సర్వతః = అన్ని వైపులా, పశ్యమానస్య = చూచుచున్న అరయి మిక్త, దృష్టిః = దృష్టి, సా స్రా = కన్నీళ్లలో సాదించి, సంవర్తతే = మ్రోగును లలాటే = లలాటమునందు, యజ్ఞ త = పేద కూత, జాతా = వృద్ధిపడి, మోహన్మ్యవర్తత = అభాగముకొర, వ త మ్యవర్తత = విడుదల చేయవలెను.

తా. నలు మూలల చూడచున్నవేయ అతని కట్టు కట్టికల్గి నిండెను నుడుచిపై నొప్పి కలిగెను. అయినను అతడు అత్తానవకముచేత వెనుకకు మరలి వెళ్ళెను. 17

మూ. తాన్మహిష్క మహోత్పాతానుద్ధితాన్ రోమహర్షతాన్, 18
అగ్రవిద్రాక్షసాన్ సర్వాన్ ప్రహసన్ స తరస్తరా.

ప్ర. అ. స. ఐదా = ఆ అడుగు, కదా = అప్పుడు, ఉద్ధితాన్ = బయలుదేరిన, రోమహర్షతాన్ = రోమాంధమును కలిగించు, తాన్ = ఆ, మహోత్పాతాన్ = గొప్ప ఉత్పాతములను (రాలోపు ఉపద్రవమును సూరించు దుఃఖములను అను), సహిష్క = చూచి, ప్రహసన్ = నవ్వుచు, సర్వాన్ = సమస్తమైన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను గూర్చి, అగ్రవిక్ = పరికిన.

తా. అడుగు అప్పుడు కనిపించిన, కయంకరములైన ఆ మహోత్పాతములను చూచి నవ్వుచు, ఆ రాక్షసులందరితో బట్లు పరికిన. 18

మూ. మహోత్పాతానిహస్సర్వానుద్ధితాన్ హైరదర్శనాన్, 19
న చిస్తయామృహం వీర్యాదృంబాన్ దుర్బలానివ.

ప్ర. అ. ఉద్ధితాన్ = బయలుదేరిన, హైరదర్శనాన్ = కయంకరమైన దర్శనము గల, అహన్ = ఈ, మహోత్పాతాన్ = గొప్ప ఉత్పాతములను, సర్వాన్ = అన్నింటిని, అహమ్ = నేను, వీర్యాన్ = వీర్యాకములవలన, అంబాన్ = బంధంబుడు, దుర్బలానివ = దుర్బలులను పతి, న చిస్తయామి = లెక్క చేయను.

తా. చూడుటకు కయంకరములుగా ఉన్న గొప్ప ఉత్పాతములు కనంబు యన్నవి. ఇవి నేను మహావీరాకములారీ పగులుచే బంధంబుడు దుర్బలులను లెక్క చేయ నట్లు వీరి నన్నింటిని లెక్క చేయను. 19

మూ. తారా అపి కలై నీత్తి పారయామి వరస్థలాగ్, 20
మృత్యుం మరణరత్నై న నల్కకుళ్ళో యోగయామ్యహమ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తారా అపి = వక్షరముండు కూడ, నీత్తి =

శిక్షమూర్తిస, శర్తః = బాణమణివేత, సత స్తథాన్ = అశాశమునుండి, పాతయామి
= వదలే నెరను సంక్రతుః = కోపించినవాడవై, మృత్యుమ్ = మృత్యువును,
మరణదర్శణ = మరణదర్శనముతో, హతయామి = కూడు నట్లు చే నెరను.

తా. నేను శిక్షమూర్తిస బాణములతో నక్షత్రములను కూడ అశాశమునుండి
దార్పితేయగలను. కోపించినచో మృత్యుదేవతకు కూడ మృత్యువు కల్పించగలను.

మూ. రామసం తం చలోర్పిక్తం త్రాతరం రాస్య లక్ష్మణమ్, 21
అచార్యా పాయతై ర్హిక్షిర్నోపావ ర్తకుముత్సహే.

ప్ర. అ. అలోర్పిక్తమ్ = అమూలక గర్భించిన, తం రామసమ్ = ఆ
రాముణ్ణి, అస్య = ఈతనియొక్క, త్రాతరమ్ = పోదరుడైన, లక్ష్మణం త =
లక్ష్మణుణ్ణి, ర్హిక్షిః = శిక్షమూర్తిస, పాయతైః = బాణములచేత, అచార్యా = తంవేత,
అపావర్తకుమ్ = తిరిగి వచ్చుటకు, నోర్సహే = ఉత్సహించను.

తా. అమూలక గర్భించిన రాముణ్ణి, అతని పోదరుడైన లక్ష్మణుణ్ణి శిక్ష
మూర్తిస బాణములతో తంవేతులగా తిరిగి వచ్చుటకు ఉత్సహించను. 21

మూ. సవామా దగినీ మేఽస్తు వీర్యా తు యథేరం తయోః, 22
యన్నిమిత్రస్తు రామస్య లక్ష్మణస్య వివర్యయౌ.

ప్ర. అ. రామస్య = రామునియొక్క, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణునియొక్క,
వివర్యయౌ = వివరీకప్రవర్తన, యన్నిమిత్రమ్ = ఏవైనా నిమిత్రముగా కంటో
అర్థి, మే దగినీ = నా పోదరి, తయోః = బాళ్లయొక్క, యథేరమ్ = రక్షమును,
వీర్యా = త్రాగి, సవామా = తీరిన కోరిక గలది, అస్తు = అగుగాక

తా. నా పోదరియైన ఏ కూర్మణునిషయమున రాముడు, లక్ష్మణుడు
ఒకట ప్రవర్తించినారో అర్థి నా పోదరి బాళ్ల రక్షము త్రాగి తన కోరిక తీర్చు
కొనుగాక. 22

మూ. స క్వర్పిత్వాక్షహాళ్యే మే శంయుగేషు పరాజయః, 23
యుష్మాక మేత్యుత్సక్యశం నాన్యథం కథయామ్యహమ్.

ప్ర. అ. పే = నాకు, సంయోగేషు = యుద్ధములలో, కృపిక = ఎక్కడా కూడ, వరాణయు = వరాణయుము, న ప్రావృత్యైశ్చ = వూర్య మెన్నడు పొంద లడలేదు ఏరక = ఇది, యుష్మాకమ్ = మీకు, వ్రత్యక్షమ్ = వ్రత్యక్షమే, అహమ్ = నేను, అన్యతమ్ = అవత్యమును, న కతయామి = చెప్పుచున్నాను.

రా. నే నెన్నడూ యుద్ధములో వరాణయుమును పొందలేదు ఇది మీకంద రికి తెలిసిన విషయమే కదా. నేను అవత్యము చెప్పుచున్నాను. 23

మూ. దేవరాజమపి క్రుద్ధో మత్తైరావరయ్యామహమ్, 24
వజ్రహస్తం రథే హన్యాం కిం పునస్తౌ కుమానుదౌ.

ప్ర. అ. క్రుద్ధః = కోపించినవాడనై, మత్తైరావరయ్యామహమ్ = మదిందరి ఇలావరముమీద వెళ్ళి, వజ్రహస్తమ్ = వజ్రము హస్తమునందు గల, దేవరాజ మపి = దేవేంద్రుని కూడ, రథే = యుద్ధమునందు, హన్యామి = చంపుదును. కిం = అ. కుమానుదౌ = వెళ్ల మానవమాత్రులను, కిం పునః = ఎన్నడేల !

రా. నేను కోపించినతో, మదిందరి ఇలావరముమీద ఎల్ల సందరినై, వజ్రాయుధరారియైన దేవేంద్రుని కూడ యుద్ధములో : ంహించగలను. ఈ క్షుద్ర మానవమాత్రుల విషయము చెప్పవలెనా ?

మూ. సౌ తస్య గర్భితం శ్రుత్వా రాక్షసస్య మహారముః, 25
ప్రహర్షమతులం రేణే స్ఫుక్కుపాశావపాశిరా.

ప్ర. అ. మృత్యుపాశావపాశిరా = మృత్యుపాశమువేరక అంధించుచుండిన, సౌ = అ. మహారముః = మహాసేన్య, తస్య రాక్షసస్య = అ రాక్షసుని యొక్క, గర్భితమ్ = గర్భితమును, శ్రుత్వా = విని, అతులమ్ = సాటి లేని, ప్రహర్షమ్ = సంతోషమును, రేణే = పొందెను.

రా మృత్యుపాశమువేరక అంధించుచుండిన ఆ మహాసేన్య ఆ రాక్షసుని గర్భిత మును విని, గొప్ప సంతోషమును పొందెను. 25

మూ. సమీయుక్త్య మహర్షాహో యోధ్యైర్దక్షసకాక్షిణః,
ఋషయో దేవగర్హస్వా నీర్ఘ్నో నహారతైః

ప్ర. ౪. మహాత్మానః = మహాత్ములైన, ఋషయః = ఋషులు, దేవ గన్ధర్వాః = దేవతలు గంధర్వులు, సిద్ధాశ్వుః = సిద్ధులు, భారతీః సహ = భారణులతో కూడ, యుద్ధదర్శనశాస్త్రీణః = యుద్ధమయిక్కు దర్శనమును కోరుచున్నవారై, కలిసి = కలిసి వచ్చిరి.

తా. ఆ యుద్ధము చూడవలె నను అరితాక్షతో మహాత్ములైన ఋషులు, దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, భారణులు కలిసివచ్చిరి. 28

మూ. సమేత్య తోరుః సహితాస్త్రైశ్చోన్మయం పుణ్యకర్మణా, 27
స్వస్తి గోత్రాహ్మణేభ్యోఽస్తు లోకానాం యేఽరిసంగతాః.

ప్ర. ౪. ("లోకేభ్యశ్చైవ సర్వకాలేన ప్రాత్యపాకము జూగ్గుచిరి). పుణ్య కర్మణః = పుణ్యకర్మ గల, తే = తారు, సమేత్య = ఒక్కచోట చేరి, అన్మయమ్ = పరస్పరము, సహితాః = కలిసివచ్చిరి, గోత్రాహ్మణేభ్యః = గోవులకు, బ్రాహ్మణులకు, లోకేభ్యశ్చ = సకలజనులకు, సర్వకాలే = అన్నివిధముల, స్వస్తి = శ్రేమతు, అస్తు = అగుగాక అని, తోరుః = పరికిర.

తా. పుణ్యాత్ములైన వారందరు ఒక్క చోట చేరి, ఒకరితో ఒకరు కలిసి, గోవులకు, బ్రాహ్మణులకు, సకలజనులకు అన్ని విధముల శ్రేమి మగుగాక అని అనుకొనిరి. 27

మూ. జయతాం రామహః సంఖ్యే పౌలస్త్యాన్ రణీతరాన్, 28
రక్షహస్తో యథా యుద్ధే సర్వాననురపుణ్ణవాన్.

ప్ర. ౪. రక్షహస్తాః = మహావిష్ణువు, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, సర్వాన్ = సమస్తమైన, అనురపుణ్ణవాన్ = అనురక్షేప్తులను, యథా = ఎట్లో అట్లు, రామహః = రాముడు, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, పౌలస్త్యాన్ = పుం స్త్వవంశమునందు పుట్టిన, రణీతరాన్ = రాక్షసులను, జయతామ్ = జయించుగాక.

తా. రక్షమును దరించిని మహావిష్ణువు యుద్ధములో సమస్తమైన అనురులను జయించి నిట్లు రాముడు, యుద్ధములో, పుం స్త్వవంశములైన రాక్షసుల నందరిని జయించుగాక.

మూ. ఏతర్వాన్యచ్చ ఐహో బ్రహ్మణాః పరమర్షయః, 29

తాతకౌదుహలాన్మత విమానస్థాక్య దేవతాః,

రద్యకుర్వాహసిం తేషాం రాక్షసానాం గణాయపామ్, 30

ప్ర. అ. ఏతర్వ = దీనిని, ఐహ్యర్వ = మఱి ఇతరవిషయమును, ఐహో = అదీకముగా, బ్రహ్మణాః = వరుకుడున్న, పరమర్షయః = గొప్ప యునులు, ర్మత = అక్కడ, విమానస్థాః = విమానములందున్న, దేవతాక్య = దేవతలు, తాతకౌదుహలాః = పేర్చిన కుదుహలము తలదాల్చి, గణాయపామ్ = గతనిని అయిత్తాయమె గల, తేషామ్ = ఆ, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, రాహి రీమ్ = సేనను, పర్యకుః = చూచి.

రా. ఈ విధముగాను, ఇంకను అనేక ఇతరవిషయములను చెప్పుకొను చున్న మహర్షులు, విమానములపై ఉన్న దేవతలు, అధిక మైన కుదుహలముతో, అయిత్తాయమె గల్గిన ఆ రాక్షసుల సైన్యమును చూచి. 29, 30

మూ. రథేన తు ఖరో వేగాదుగ్ర సైన్యో వినిస్సృతః,

తం దృష్ట్వా రాక్షసం ధూయో రాక్షసాక్య వినిస్సృతాః.

ప్ర. అ. ఉగ్ర సైన్యః = తయంకర మైన సైన్యము గల, ఖరో = ఖరుడు, రథేన = రథమునెత్త, వేగాత్ = వేగమువలన, వినిస్సృతః = అయిలుదేరిన, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, ధూయః = మరల, రాక్షసాః = రాక్షసులు కూడ, వినిస్సృతాః = అయిలుదేరి

రా. తయంకరమైన సైన్యముతో కూడిన ఖరుడు రథము నెక్కి అయిలు దేరిగా అతనిని చూచి ఇతరు లైవ రాక్షసులయకులు కూడ అయిలుదేరి 31

మూ. శ్వేనగామి పృక్షుగ్రివో యజ్ఞగ్రతు ర్విహర్ణమాః,

దుర్దయః తరవీరాక్షః పరుషః కాలకార్ముకః, 32

మేఘమాలీ మహామాలీ సర్వాస్యో దురిరాకసః,

ర్యదశైతే మహావిర్యాః ప్రతస్థ రభిరః ఖరమ్ 33

ప్ర. అ. శ్వేనగామి = శ్వేనగామి, పృక్షుగ్రివః = పృక్షుగ్రివుడు, యజ్ఞ

శక్రః = యజ్ఞశక్రపు, విహంగమః = విహంగమము, దుర్జయః = దుర్జయము, కరవీరాక్షః = కరవీరాక్షుడు, వరుషః = వరుషుడు, శాంకాయ్మకః = శాంకాయ్మకుడు, మేఘమారి = మేఘమారి, మహామారి = మహామారి, సర్వాస్యః = సర్వాస్యముడు, దుధిరాశసః = దుధిరాశసుడు, మహాపీఠ్యః = గొప్ప పతాకపుము గల, ఏతే = ఈ, ర్భార్గవః = వంశింతుగుడు, అరమ అరికః = అరుని చుట్టూ ఉండి, ప్రకన్ధః = ప్రయోగ ప్రతి

తా. శక్రసగామి, వృక్షగ్రీవుడు, యజ్ఞశక్రపు, విహంగమము, దుర్జయముడు కరవీరాక్షుడు, వరుషుడు, శాంకాయ్మకుడు, మేఘమారి, మహామారి, సర్వాస్యముడు, దుధిరాశసుడు, అను మహాపతాకమవలదు లైన ఎత్తైంతుగుడు రాక్షసులు అరుని చుట్టూ నేరి యులుచేరిరి. 32, 33

మూ. మహాకపారిః స్థూలాక్షః ప్రమాతీ త్రికిరాస్తథా,
రర్భార్క ఏతే సేనాన్యో దూషణం పరిరో యయుః. 34

ప్ర. అ. మహాకపారిః = మహాకపారి, స్థూలాక్షః = స్థూలాక్షుడు, ప్రమాతీ = ప్రమాతి, తతః = మరలము, త్రికిరాః = త్రికిరస్సు, ఏతే = ఈ, రర్భార్కః = నలుగుడు, సేనాన్యః = సేనానాయకులు, దూషణం పరిరో = దూషణుని చుట్టూ నేరి, యయుః = వెళ్ళిరి.

తా. మహాకపారి, స్థూలాక్షుడు, ప్రమాతి, త్రికిరస్సు అను నలుగుడు సేనానాయకులు దూషణుని చుట్టూ నేరి వెళ్ళిరి. 34

మూ సా రీమహే సమరారిరామా
మహాలా రాక్షసవీర సేనా,
తౌ రాజపుత్రౌ పహసాద్భ్యుపేతా
మాలా గ్రహణామివ తప్త్రసూర్యౌ. 35

ఇర్భార్కే శ్రీమద్రామాయణే వార్మికియే ఆదికాండే అరణ్యకాండే
ప్రయోవింశః పర్వః.

ప్ర. అ. రీమహే = తయారైన సైన్య వేగము గలది, సమరారిరామా = యుద్ధమునందు అవశి గలది, మహాలా = గొప్ప అరిము గలది అయిన,

పా = ఆ, రాక్షసవీరపేరా = రాక్షసవీరుల పేర, వహపా = క్షేమముగా, గ్రహ
 తామ్ = గ్రహములయొక్క, హలా = మంత్రి, భస్మహార్యాభర = భస్మర
 మార్కులను వదిలి, తో = ఆ, రాక్షుత = రాక్షసులను, అమృపేరా = సమీ
 పించినది.

తా. గొప్ప బలము గల ఆ రాక్షసవీరుల పేర, యుద్ధముపించు అసత్త
 గలదై, తయరికడవున బేగముతో, గ్రహముల మంత్రి భస్మరమార్కులను సమీ
 పించి నట్లు, అదిక్షేమముగ ఆ రాక్షసులను నమీపించెను. 95

"హలానందిన" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానముపించు అరణ్య
 కాండలో ఇరువదిమూడవ సర్గ వహస్తము.

అథ చతుర్వింశః సర్గః

[అ శతనములు మూల రాముడు రాక్షసులకు ఎనామ రానున్న దని, తనకు విజయము లభించునట్లు దని శరివికొని “అ పర్యంత గుహలోనికి నీకను తీసికొనిపోళ్ళి అక్కత అమెను కడంచుచుండుము” అని లక్ష్మణుని ఆజ్ఞించుట.]

మూ. అగ్రమం ప్రతి యాతే తు ఖరే ఖరపరాక్రమే,
రానేవోర్వాతికాన్ రామః సహ బ్రాతా కదర్శ హే. 1

ప్ర. అ. ఖరపరాక్రమే = దీప్త పైని వరాక్రమము గం, ఖరే = అరుడు, అగ్రమం ప్రతి = అగ్రమమును గూర్చి, యాతే = ప్రయాణపైసలా కగుడుండగా, రామః = రాముడు, బ్రాతా సహ = సోదకునితో కూడ, వోర్వాతికాన్ = ఉత్పాతమునకు సంబంధించిన, కాదేవ = అ కతునముననే, కదర్శ హే = చూచెను.

తా. దీప్త పైని వరాక్రమము గం అరుడు కమ అగ్రమమునకు అయిదు దేరి నవుడు కనబడిన అ ఉత్పాతములను రామలక్ష్మణులు కూడ చూచిరి.

మూ. రానుర్వాతాన్ మహాహేరానుర్థిరాన్ రోమహర్షదాన్,
ప్రజానామహిరాన్ దృష్ట్యా రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్. 2

ప్ర. అ. మహాహేరాన్ = లాం భయంకరములు, రోమహర్షదాన్ = రోహందము కరిగించెడి, ప్రజానామ్ = ప్రజలకు, అహిరాన్ = హితము కొనివి అయిన, దాన్ = అ, ఉత్పాదాన్ = ఉత్పాతములను, దృష్ట్యా = చూచి, రామః = రాముడు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను

తా. లాం భయంకరములై రోహందమును కరిగించునవి, ప్రజలకు హితములు కొనివి అయిన అ ఉత్పాతములను చూచి రాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికెను.

మూ. ఇమాన్ వశ్య మహోత్పాదో సర్వరూపావహారిణః,

సముద్ధితాన్ మహోత్పాదాన్ సంహతుం సర్వరాక్షసాన్. 3

ప్ర. ౪. మహోత్పాదో = గొప్ప బాహువులు గల లక్ష్మణాః : సర్వరూపావహారిణః = సకలరూపములను సంహరించుచు, సర్వరాక్షసాన్ = సకలరాక్షసులను, సంహతుమ్ = సంహరించుటకు, సముద్ధితాన్ = లేచివచ్చి అయిన, ఇమాన్ ఈ, మహోత్పాదాన్ = గొప్ప ఉత్పాదములను, వశ్య = భూతుము

తా. లక్ష్మణాః సకలరూపముల విశాళమును లేయ గల గొప్ప ఉత్పాదములు అయ్యుటచేరినవి. ఇవి సకలరాక్షసుల విశాళమును నూరించుచున్నవి. ఏదని భూతుము.

మూ. అహి దురిరదారాస్తు విస్ఫులన్తః శ్రరస్యనాః,

వ్యోష్ణి మేమా వివరన్తే వరుషా గర్జరాదుజాః. 4

ప్ర. ౪. దురిరదారా = రక్తదారలను, విస్ఫులన్తః = వికడుచున్నవి, శ్రరస్యనాః = వరుషమైన భృషి గలవి, వరుషాః = వరుషముగా ఉన్నవి, గర్జరాదుజాః = గాడిదల వలె ఎల్లగా ఉన్నవి అయిన, అహి = ఈ, మేమాః = మేమములు, వ్యోష్ణి = అశాళములను, వివరన్తే = చొర్లుచున్నవి.

తా. వరుషమైన భృషులతో, గాడిద వలె యాసరవర్జము కలిగి చొరుటకు వికృతములుగా ఉన్న ఈ మేమములు రక్తదారలను వర్షించుచు అశాళములవలె చొర్లుచున్నవి.

మూ. సరూమాశ్చ శరాః సర్వే మమ యుద్ధారివస్థితాః,

రుక్మపృష్ఠాని రాపాని వివేష్టన్తే త లక్ష్మణ. 5

ప్ర. ౪. ("మహాయుద్ధారివస్థితాః" అను ప్రార్థనాశ్రవణము కాగున్నది). యుద్ధారివస్థితాః = గొప్ప యుద్ధమునకై ఉత్సాహము చూపుచు, సర్వే = సమస్తమైన, శరాః = వా బాణములు, సరూమాశ్చ = రూపముతో కూడినవి. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః రుక్మపృష్ఠాని = లంగారు పృష్ఠభాగములు గల, రాపాని త = రసస్థులు కూడ, వివేష్టన్తే = చొర్లుచున్నవి.

తా. లక్ష్మణా! దాదాము లన్ని యామముతో కూడినవై సుహృదుద్దము
నైతి ఉత్సాహము యాపుచున్నది. అంగారు ప్రైతాగమము గల తవస్థులు ఎగిరి
వరుచున్నవి.

5

మూ. యోధ్యగా ఇహ కూణన్తి పక్షిణో వనరాదిణః.

అగ్రతో నో తయం ప్రాప్తం సంశయో తీవరస్య త. 6

ప్ర. అ. ఇహ = ఇక్కడ, వనరాదిణః = వనమునందు సంరక్షించు,
పక్షిణః = పక్షులు, యోధ్యగా = పెద్ద విరము కలవై, కూణన్తి = కూయుచున్నవో,
రాదిని వర్ణి, సః = మనకు, అగ్రతో = ఎదుటనే, తయమ్ = తయము, ప్రాప్తమ్
= వర్చి ఉన్నది. తీవరస్య = తీవరముయొక్క, సంశయో త = సంశయము
కూడ వర్చి ఉన్నది.

తా. అరణ్యములో సంరక్షించు పక్షులు కూడే పర్వతని వర్ణి మనకు
అపాయము దగ్గరలోనే రానున్నట్లు తీవరము కూడ సంశయోపపదమై వర్ణు
తోడుచున్నది.

6

మూ. సప్రహరస్తు సుమహాన్ తవిష్కరి స సంశయః,

అయమాఖ్యాతి మే రాహుః స్ఫురమాణో ముహూర్ముహుః.

సంనికర్షే తు సః కూర జయం శత్రోః పరాజయమ్,

నప్రథం త ప్రసన్నం త తవ వక్త్రం హి లక్ష్మణే.

ప్ర. అ. సుమహాన్ = రాం గొప్ప వైస, సప్రహరస్తు = యుద్ధమైతి,
తవిష్కరి = కాగందు, సంశయః = సంశయము, స = లేరు, కూర = ౬: కూరురా
ముహుః ముహుః = మారి మారికి, స్ఫురమాణః = అరుచుచున్న, అయమ్ = ఈ,
మే రాహుః = నా రాహువు, సంనికర్షే = సమీపమునందు, సః = మనయొక్క,
జయమ్ = జయమును, శత్రోః = శత్రువుయొక్క, పరాజయమ్ = పరాజయ
మును, అఖ్యాతి = చెప్పుచున్నది. తవ = నీయొక్క, వక్త్రమ్ = ముఖము,
నప్రథం త = బాంధిలో కూడినది గాను, ప్రసన్నం త = ప్రసన్నముగాను,
లక్ష్మణే హి = చూడబడుచున్నది కదా.

తా. ౬: కూరురా! రాం గొప్ప యుద్ధము జరుగ మున్నది సందేహము

లేదు. మదిమదికి అడుగు యన్న నా రాహువు మనకు అయము, శత్రువును
వరాఅయము నపివమునంటే ఉన్నట్లు య్యుచున్నది. నీ ముఖము కూడ కాంతి
మంతమై, వ్రసన్నముగా కనబడుచున్నది. ఇది కూడ మన అయమును మార్చింతు
చున్నది. 7, 8

మూ. ఉర్వరానాం హి యుద్ధార్థం మిషాం తవతి లక్ష్మణ,
నిష్ప్రళం వదనం లేషాం తవర్యాముపరిక్షయః. 9

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః యుద్ధార్థమ్ = యుద్ధముకొరకై, ఉర్వరా
నామ్ = ఉర్వుక్తు లైన, యేషామ్ = ఎవరియొక్క, వదనమ్ = ముఖము, నిష్ప్ర
ళమ్ = కాంతి లేనిది, తవతి = అగునో, లేషామ్ = వారియొక్క, అయః
పరిక్షయః = అయుధాయము యొక్క, కయము, తవతి = అగును.

తా. లక్ష్మణాః యుద్ధమునకై ఉర్వుక్తులైన ఎవరి ముఖము కాంతివిహీన
మగునో వారి అయుధాయము పీడించిన రవి అర్థము. 9

మూ. రక్షసాం సర్వతాం హిరః క్రూయతే త మహర్షసి,
అపారాణాం చ తేరీణాం రాక్షసైః క్రూరకర్మభిః. 10

ప్ర. అ. సర్వతామ్ = అరయుచున్న, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క,
క్రూరకర్మభిః = క్రూరములైన కర్మలు గల, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, అపారా
నామ్ = మోగించబడిన, తేరీణాం త = తేరియొక్క, హిరః = తయంతర
మైన, మహర్షసి = గొప్ప ధర్మి, క్రూయతే త = విసలడుచున్నది.

తా. రాక్షసుల అరపులు, క్రూరకర్మలు లేయు ఆ రాక్షసులు మోగించు
చున్న తేరిం తయంతరమైన మహర్షిని విసవచ్చుచున్నది. 10

మూ. అనాగతవిరావం హి కర్తవ్యం కురమిర్వరా,
అవరం శక్యమానేన పురుషేణ విపశ్చరా. 11

ప్ర. అ. అవరమ్ = అవరను, శక్యమానేన = శంకించుచున్న, కురమ్ =
కురమును, అర్వరా = కోరుచున్న, విపశ్చరా = వివ్రాంశులైన, పురుషేణ =
పురుషునిచేత, అనాగతవిరావమ్ = రాబోవురానికి ప్రతిక్రియ, కర్తవ్యం హి =
లేయదగినది కదా.

తా. అవక రానున్న దని అశంక కలిగినపుడు, శుభమును కోరు బుద్ధి మండుదైన పురుషుడు తాలోపురానికి ప్రతిక్రియ చేసుకొనవలెను కదా. 11

మూ. తస్మాద్గృహీత్వా వైదేహీం శరపాదీర్శమర్జరః,
గుహామృశాయ శ్రైలస్య దుర్గాం పాదపసంకులామ్. 12

ప్ర. అ. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, వైదేహీమ్ = నీరను, గృహీత్వా = గ్రహించి, శరపాదీః = బాణములు హస్తమునందు కలవాడనై, దమర్జరః = దనస్సును తరించినారనై, శ్రైలస్య = పర్వతముయొక్క, దుర్గామ్ = ప్రవేశింప శక్యము కాని, పాదపసంకులామ్ = వృక్షములచే వ్యాకులమైన, గుహామ్ = గుహను, అశ్రయ = ఆశ్రయించుము.

తా. అందుచేత నీవు తనుర్పాణములు తరించి, నీరను నీవెంట నైకొని వెళ్లి, వృక్షములచేత వ్యాచమై ప్రవేశింప శక్యము కాని పర్వతగుహలో ఉండుము.

మూ. ప్రతికూరితు మిచ్ఛామి న హి వాక్యమిదం త్వయా,
కాపిత్ మమ పారాత్మాం గమ్యతాం వత్స మా దిరత్.

ప్ర. అ. ఇదం వాక్యమ్ = ఈ వాక్యమును, త్వయా = నీచేత, ప్రతికూరితుమ్ = ప్రతికూలము చేయుటకు, న ఇచ్ఛామి = ఇష్టపడను. వత్స = వత్సా, మమ పారాత్మామ్ = నా పాదములచేత, కాపిత్ః అసి = ఒట్టుపెట్టించిరి. గమ్యతామ్ = వెళ్లెదవుగాక. దిరత్ = అంశము, మా = వద్దు.

తా. "నేనే రాక్షసులను సంహరించెదను" మొదలైన మాటలు చెప్పి నా మాటకు నీవు అడ్డు చెప్పుట నా కిష్టము లేదు. నా పాదాలపై ఒట్టు పెట్టి చెప్పుచున్నాను. నాయనా! బంటువే వెళ్లము; అంశము వేయవద్దు. 13

మూ. త్వం హి భూరకృ బలవాన్ హన్యా హ్యేతాన్న సంశయః,
స్వయం తు హస్తుమిచ్ఛామి సర్వానేవ నిశాచరాన్. 14

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, భూరకృ = భూరుడవు, బలవాన్ = బలవంతుడవు. ఏతాన్ = ఈ రాక్షసులను, హన్యాః హి = చంపగలవు. తు = తాని, సర్వానేవ = సమస్తమైన, నిశాచరాన్ = రాక్షసులను, స్వయమ్ = స్వయముగా, హస్తుమ్ = చంపుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

రా. నిన్న కూతుకన్న; అంబంతుడన్న, అంబువేర నీవే ఈ రాక్షసులను
రంపగంపు, సంలేచాము లేదు. కాని ఈ రాక్షసుల నందరినీ వేసే స్వయముగా
రంపవలె నని కోరుచున్నాను. 14

మూ. ఏవముత్తన్న రామేయ లక్ష్మణః సహ సీతయా,

శరానాదాయ చాపం త గుహం దుర్గాం సమాశ్రయత్. 15

ప్ర. అ. రామేయ = రామునిచేత. ఏవమ్ = ఇట్లు. ఉత్తః = పంకంబిస,
లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, శరాన్ = కాణములను, చాపం త = రుద్రునిను, అరాయ
= గ్రహించి, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, దుర్గామ్ = ప్రవేశించి శక్యము
కాని, గుహమ్ = గుహను, సమాశ్రయత్ = ఆశ్రయించెను.

రా. లక్ష్మణుడు రాముని ఆర్థప్రకారము, రుద్రునియును రరించి, సీతను
వెంట తీసికొని, ప్రవేశించి శక్యము కాని గుహలోనికి ప్రవేశించెను. 15

మూ. తస్మిన్ ప్రవిష్టే తు గుహం లక్ష్మణే సహ సీతయా,

హస్త నిర్ముక్తమిర్ముక్త్యా రామః కవరమావిళత్. 16

ప్ర. అ. తస్మిన్ = అ, లక్ష్మణే = లక్ష్మణుడు, సీతయా సహ = సీతతో
కూడ, గుహమ్ = గుహను, ప్రవిష్టే = ప్రవేశించినవా డగుతుండగా, రామః =
రాముడు, హస్త = అమృత్యుః : నిర్ముక్తమ్ = మంచిఉపాయము : ఇరి = అని,
ఉక్త్యా = పరికి, కవరమ్ = కవరమును, అవిళత్ = ప్రవేశించెను

రా. లక్ష్మణుడు సీతతో గుహలో ప్రవేశించిన పిదప రాముడు "అమృత్యుః
మంచి పని చేసిరిని" అని అనుకొనుచు కవరమును తొడుగుకొనెను. 16

మూ. స తోగ్నినితాశేన కవరేన విరూపితః,

విరూప రామ విమితే విరూగోఽగ్నిరిహోర్థితః. 17

ప్ర. అ. అగ్నినితాశేన = అగ్నితో సమాసమైన, లేన = అ, కవరేన =
కవరముచేత, విరూపితః = అలంకరించబడిన, సః రామః = అ రాముడు, విమితే
= పికటియందు, ఉర్థితః = పైకిపెగిసిన, విరూపః = దూషణము లేని, అగ్నిరివ
= అగ్నివలె, విరూప = ఉండిను.

తా. అగ్నిలో సమావయైత అవతరముచేత అలంకృతుడై రాముడు, ఏకలో ప్రవర్ణునియందున్న, భూమిమీదేవి అగ్ని వలె ప్రకాశించెను. 17

మూ. స దాపముద్యమ్య మహాత్మరానారాయ నీర్యవాన్,
బభౌవావస్థిత స్మర త్యాస్త్యైః పూరయన్ దిశః. 18

ప్ర. అ. నీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, గః = అ రాముడు, సుహర్ = గొప్పదైన, రాపమ = తపస్సును, తిర్యమ్య = ఎత్తి, త్యాస్త్యైః = వారి ద్యమలచేత, దిశః = దిక్కులను, పూరయన్ = నింపుచు, తగ్ర = అక్కడ, అవస్థితః = నిలచిపోవుచు, బభౌవ = అయెను.

తా. పరాక్రమశాలియైన అ రాముడు గొప్ప తపస్సును ఎత్తి, బాణములు గ్రహించి, టంకారధ్యమలచేత దిక్కులను నింపుచు అక్కడ నిలచెను. 18

మూ. తతో దేవాః సగన్ధర్వాః సిద్ధాశ్చ సహ చారణైః,
సమేయశ్చ మహాత్మానో యుద్ధరత్నసభాశ్చిదాః. 19

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సగన్ధర్వాః = గంధర్వులతో గూడిన, దేవాః = దేవతలు, మహాత్మానః = మహాత్ములైన, సిద్ధాశ్చ = సిద్ధులు, చారణైః సహ = చారణులతో కూడ, యుద్ధరత్నసభాశ్చిదాః = యుద్ధముయొక్క తత్వసమును కోరుచు, సమేయాః = కలసివచ్చిరి.

తా. పిమ్మట, అయుద్ధమును చూచుటకై మహాత్ములైన దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, చారణులు కలిసి వచ్చిరి. 19

మూ. ఋషయశ్చ మహాత్మానో లోకే బ్రహ్మార్షిసత్తమాః,
సమేత్య తోరుః సహితా అన్యోన్యం పుణ్యకర్మణాః. 20

ప్ర. అ. మహాత్మానః = మహాత్ములైన, ఋషయశ్చ = ఋషులు, లోకే = లోకమునందలి, బ్రహ్మార్షిసత్తమాః = బ్రహ్మర్షులైన బ్రహ్మార్షులు వచ్చిరి, పుణ్యకర్మణాః = పుణ్యకర్మలుగల వారందరు, సమేత్య = కలగగా, అన్యోన్యమ్ = వరస్పరము, సహితాః = కలసివచ్చిరి, తోరుః = ఇల్లు వదిలిరి.

తా. మహాత్ములైన ఋషిగ్రులు, లోకములో ఉన్న ప్రస్తుతిన అహ్మ
ర్థులు కూడ వచ్చిరి. ఆ వేద్యాత్ములందఱు కలసి ఒకరితో ఒకరు ఇట్లనిరి. 20

మూ. స్వస్తి గోద్రాహ్మణేభ్యోఽస్తు లోకానాం యేఽలిసంగతాః,
జయతాం రామో యుద్ధే పాంస్త్యాన్ రజనీదరాన్, 21
చక్రహస్తో యథా యుద్ధే సర్వానమరపుణ్ణవాన్

[ప్ర. ౪. తా.చా. 20వ పద్య లో. 27, 28.

ఈ లోకాలు ప్రాచ్యసాకంఠో ఒక్కొక్క లేవు.

మూ. ఏవముక్త్యా పునః ప్రోయరాలోక్య చ పరస్పరమ్, 22
చతుర్థక సహస్రాణి రక్షసాం భీమకర్మణామ్,
ఏకక్య రామో తర్మాత్మా కథం యుద్ధం తవిష్కరి. 23

[ప్ర. ౪. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరికి, లోక్య చ = చూచి, పర
స్పరమ్ = పరస్పరము, పునః = మరల, ప్రోయ = పరికిరి. భీమకర్మణామ్ =
భయంకరమైన వములు గల, రక్షసాం = రాక్షసులయొక్క, చతుర్థక = చతు
రాలుగు, సహస్రాణి = వేలు ఉన్నవి, తర్మాత్మా = తర్మాత్ములైన, రామక్య =
రాముడు, ఏకః = ఒక్కఁడే; యుద్ధమ్ = యుద్ధము, కథమ్ = ఎట్లు, తవిష్కరి =
చాగిరి.

తా. ఈ విధముగా పరికి ఆ దేవతాదులు పరస్పరము చూచుకొనుచు
మరల ఇట్లు అనుకొనిరి. "భయంకరములైన వములు ఏయఁ రాక్షసులు వరుసలుగు
వేలమంది ఉన్నారు. తర్మాత్ములైన రాము డొక్కఁడే ఉన్నాడు. యుద్ధము ఎట్లు
జరుగునో కదా." 22, 23

మూ. ఇలి రాజర్షయః సిద్ధాః సగణాక్య ద్విజర్షతాః,
జాతకౌరూహలా న్నన్ధుర్విమాచస్యాక్య దేవతాః. 24

[ప్ర. ౪. రాజర్షయః = రాజులు, సగణా = గణములతో కూడిన,
సిద్ధాః = సిద్ధులు, ద్విజర్షతాః = ద్విజ ప్రభులు, విమాచస్యా = విమానముల

ఉన్న, దేవతాశ్చ = దేవతలు, ఇతి — ఇట్లు, తాతకౌమారుః = పుట్టిన నేడుక
గలవారై, వస్తుః = ఉండిరి.

తా. రాక్షసులు, సిద్ధులు, గణములు, ద్విజశ్రేష్ఠులు, ఏమాదాలలో ఉన్న
దేవతలు ఈ విధముగా మూలరాకుగొమను, మిక్కిలి వేయకతో నింది ఉండిరి.

మూ. ఆవిష్టం లేజసా రామం సంగ్రామశిరసి స్థితమ్,
దృష్ట్యా సర్వాశి కూతాని తయోర్వివ్యతిరే తదా. 25

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సంగ్రామశిరసి = యుద్ధమునకు అగ్రతాగము
నందు, స్థితమ్ = నిందియున్న, లేజసా = లేజస్సులేక, ఆవిష్టమ్ = అవేంపండి
ఉన్న, రామమ్ = రాముడే, దృష్ట్యా = చూచి, సర్వాశి = సమస్తమైన, కూతాని =
ప్రాణులు, తయోర్ = తయమువలన, వివ్యతిరే = వ్యత రెండినది.

తా. ఆ సమయమునందు, యుద్ధము నేయటపై నిందిన ఆ రాముడ్డె ఒక
అద్భుతమైన లేజస్సు అవసారి ఉండెను అదై ఆ రాముడ్డె చూచి అక్కడ
నున్న ప్రాణు లన్ని తయముతో కంత పోరెను. 26

మూ. కూపమృతతిమం తస్య రామస్యాల్లిప్తకర్మణః,
బరూవ కూపం క్రుద్ధస్య కుద్రస్యేవ మహాత్మనః. 26

ప్ర. అ. అల్లిప్తకర్మణః = శ్రమపడకుండా పనిలేయు, తస్య రామస్య =
ఆ రాముని యొక్క, అప్రతిమమ్ = పోలి లేని, కూపమ్ = కూపము, క్రుద్ధస్య =
క్రుద్ధుడైన, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, కుద్రస్య = కుదురియొక్క, కూప
మివ = కూపమువలె, బరూవ = ఉండెను.

తా. శ్రమపడకుంక పములు లేకుం రాముని పోలి లేని ఆ కూపము,
కోపించిన మహాత్ముడైన కుదుని కూపము వలె ఉండెను. (పోల్చినచో ఆ
కుదుని కూపముతో పోల్చవలెను తాని మరొకరి ఏదీ లేదని తావము) 28

మూ. తతో గమ్పిరనిర్భ్రాదం హేరవర్మాయదద్యుజమ్,
అనికం యాతురానానాం సమస్తాశ్చర్యకర్మకృత. 27

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, గమ్పిరనిర్భ్రాదమ్ = గంభీరమైన ద్యని

కంది, పూరపర్మాణోదర్శనమ్ = తయారకములైన కవచములు, అయోధ
ములు, ద్వజములు గంది అయిన, యోతురానానామ్ = రాక్షసులయొక్క,
అనికమ్ = సేన, సమస్తాన్ = ఇంతటా, ప్రత్యక్ష్యకృత్ = చూడబెను.

తా ఇంతలో గంభీరమైన ద్వని వేయుచు, తయారకములైన కవచ
ములు, అయోధములు, ద్వజములు దొరికి వచ్చుచున్న రాక్షసుల సైన్యము
విలుమూరిం కనబడినను. 27

మా. సింహవాదం విస్మయరామన్యోన్యమభిగర్థరామ్
రాప్తాని విప్రారయతాం అమృతామప్యభీష్టకా, 28

విప్రముష్టస్వనానాం త దుష్టురీకృపి నిమ్నరామ్
తేషాం సుతుముఖః శల్లః పూరయామాన తర్హనమ్. 29

ప్ర. అ. సింహవాదమ్ = సింహవాదమును, విస్మయరామ్ = విశయమున్న
రాళ్లు, అన్యోన్యమ్ = వరస్పరము, అభిగర్థరామ్ = ఎదురుగా నింది గర్హించు
చున్నరాళ్లు, రాప్తాని = తనస్థులను, విప్రారయతామ్ = తరచుచున్నరాళ్లు,
అభీష్టకా = ఎక్కువగా, అమృతామపి = అవులించుచున్నరాళ్లు, విప్రముష్ట
స్వనానాం త = అరవుల ద్వనులు కంఠాల్లు, దుష్టురీకృపి అపి = దుందుడును,
నిమ్నరామ్ = కొట్టుచున్న రాళ్లు అయిన, తేషామ్ = రాళ్లయొక్క, సుతుముఖః =
చాల వ్యాకులమైన, శల్లః = శల్లము, తర్హనమ్ = అ వనమును, పూరయామాన =
వింపెను.

తా. ఆ రాక్షసులలో కొందరు సింహవాదములు చెయ్యగా, చుట్టి కొందరు
ఒకరి వైపు సురొకరు లెడిగి గర్హించుచుండిరి. కొందరు దనుష్టంబారము వేయు
చుండిరి. కొందరు ఎక్కువగా అవులించుచుండిరి. కొందరు చాల గర్హిగా అరచు
చుండిరి. కొందరు దుందుడులు మ్రోగించుచుండిరి. ఈ విధముగ ఆ రాక్షసులు
వేయు వ్యాకులమైన శల్లము అ వనమును వింపిచేసెను. 28, 29

మా. తేన శక్తేన విత్రస్తి శ్వాపరా వసథారిణా,
దుద్రువుర్యత విశక్తం వృష్టతో వ వ్యలోకమన్. 30

ప్ర. అ. తేన శక్తేన = ఆ ద్వనిచేత, సంగ్రస్తా = తయరచిన, వస

చారిణః = వనిమునందు సంచరించు, శ్వానరాః = శ్రూరమృగములు, యత్ర = ఎక్కడ, నిశ్శబ్దః = శబ్దము లేకో అక్కడికి, దుక్రతుః = వరుగిరినని వృష్టతః - వెనుకకు, సన్మలోకమన్ = చూడలేదు.

తా. అ దృశికి జయవడి వనములో సంచరించి శ్రూరమృగములు, ఎనుకకు తిరిగి చూడకుండా ద్రవి లేని బోలిక హరిహరియనివి. 30

మూ. తద్వర్ణనీకం మహాహోరం రామం సముపసర్పత,
దృరణానాప్రహరణం గమ్మిరం సాగరోపమమ్. 31

ప్ర. అ. మహాహోరమ్ = రాం తయంతరము, దృరణానాప్రహరణమ్ = రరించబడిన అనేక విధములైన అయుధములు కంచి, గమ్మిరమ్ = గంధీరము, సాగరోపమమ్ = సముద్రములో సమానము అయిన, తక్ అనీకమ్ = అ సేన, రామమ్ = రాముణ్ణి, సముపసర్పత = వేరెను.

తా. సముద్రము వలె రాం గంధీరమై రాం తయంతరముగా ఉన్న అ సైన్యము అనేకవిధములైన అయుధములు రరించి రాముణ్ణి నడిపించెను. 31

మూ. రాహోఽపి చారయంశ్చతుః సర్వతో రణవర్ణితః,
దదర్శ ఖర సైన్యం తద్యుద్ధాభిముఖముద్ధితమ్. 32

ప్ర. అ. రణవర్ణితః = యుద్ధమునందు వంధికుడైన, రాహోఽపి = రాముడు కూడ, తతుః = నేత్రమును (దృష్టిని), సర్వతః = అన్నిచైపులా, చారయన్ = ప్రసరింపజేయుచు, యుద్ధాభిముఖమ్ = యుద్ధమునకు అభిముఖమైన, ఉద్ధితమ్ = అయలుదేరి వచ్చిన, తక్ = ఆ, ఖర సైన్యమ్ = ఖరుని సైన్యమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. యుద్ధములో రాం సమీర్ణుడైన రాముడు కూడ తన దృష్టిని అన్ని చైపులా ప్రసరింపజేసి, తనతో యుద్ధమునకై వచ్చి వచ్చిన అరుని సైన్యమును చూచెను. 32

మూ. విరర్క ర దనుర్బీమం తూత్యాకోర్ధ్వత్య సాయకాన్,
క్రోధమాహరయన్మీనం వరార్థం సర్వరక్షసామ్. 33

ప్ర. అ. దీనుడు = భయంకరమైన, రమః = రమ్యును, విరక్త = విస్తరించినది, యాత్యా = అంటుంటిమిండి, సాయజాన్ = రాములను, ఉర్బర్య = ఎరి (పైకి దీని), సర్వ రక్షపాదు = నమ సర్వములయొక్క, వరాహమి = వరభారము, దీవమి = దీవమైన, శ్రోరమి = శ్రోరమును, అహరయత = తెప్పించుకొనెను.

రా. రాముడు భయంకరమైన రమ్యును కారించి, అంటుంటి మిండి రాములు పైకి దీని, సకలరాక్షసుల వరభారమై దీవమైన శ్రోరము తెప్పించుకొనెను. 83

మూ. కుష్మేక్షః సోఽరవత్కృత్ యుగాన్తాగ్నిరివ అ్వలన్,
తం దృష్ట్వా తేజసావిష్టం ప్రాద్రవన్ వనదేవతా. 84

ప్ర. అ. కుష్మేక్షః = కుష్మత్తైన, సః = ఆ రాముడు, అ్వలన్ = ప్రజ్వలించుచున్న, యుగాన్తాగ్నిరివ = ప్రళయకాలాగ్ని వలె, కుష్మేక్షః = చూచుటకు శక్యము కాలిబాటు, అరవత్ = అయిను. తేజసా = తేజస్సుచేత, అవిష్టమ్ = అదే కించుకొనిన, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, వనదేవతా = వనదేవతలు, ప్రాద్రవన్ = పారిపోయిరి.

రా. కుష్మత్తైన ఆ రాముడు, ప్రజ్వలించుచున్న ప్రళయకాలాగ్ని వలె చూచుటకు భయంకరుడుగా ఉండెను. గొప్ప తేజస్సుతో విండి యున్న ఆ రాముణ్ణి చూచి భయపరి వనదేవతలు పారిపోయిరి. 84

మూ. తస్య క్రుద్ధస్య దూషం తు రామస్య రద్య శే తదా,
రక్షస్యేవ క్రతుం హస్తముర్ధ్వతస్య పితాకేన. 85

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, క్రుద్ధస్య = కోపించిన, తస్య = ఆ రామునియొక్క, దూషమ్ = దూషము, రక్షస్య = రక్షునియొక్క, క్రతుమ్ = యోగమును, హస్తమ్ = ర్వంసము చేయుటకు, ఉర్బరతస్య = ఉర్బరమైనది, పితాకేన = శివుని దూషము వలె, రద్యశే = చూడబడును.

రా. కోపించిన ఆ రాముని దూషము, రక్షుని యర్థముర్వంసము చేయుటకు

ఉద్యమించి పిరిక మను తనమ్మును హస్తమొందు తరించిన కుక్షుని రూపము వలె ఉండెను.

35

మూ. ఆవిష్టం తేజసా రామం సంగ్రామశిరసి స్థిరమ్,

దృష్ట్వా సర్వాణి భూతాని తయాత్రాని ప్రదుక్తువుః. 36

ప్ర. ఆ. తేజసా = తేజస్సుచేత, ఆవిష్టమ్ = ఆవేశించబడిన, సంగ్రామ శిరసి = యుద్ధాగ్రమునందు, స్థిరమ్ = నిలచిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, సర్వాణి = సమస్తమైన, భూతాని = ప్రాణులు, తయాత్రాని = తయముచేత పీడించబడినవై, ప్రదుక్తువుః = పారిపోయినవి.

తా. అద్భుతమైన తేజస్సు అవలంబగా యుద్ధాగ్రభాగమునందు నింది ఉన్న ఆ రాముణ్ణి చూచి సకలభూతములు తయముచేత పీడితమవై పారిపోయినవి.

36

మూ. తస్మాద్భుతైవాదరతైర్వ్యతైశ్చ

తైర్వత్కలిక్విన్నసమానవర్తైః,

బభూవ సైన్యం పిశిరాశనానాం

సూర్యోదయే నీలమిచ్ఛాత్రంబన్ధమ్.

37

కథార్థే శ్రీమద్రామాయణే చాల్పికీయే అధికార్యే అరణ్యకాణ్డే

తతుర్వింశః సర్గః.

ప్ర. ఆ. పిశిరాశనానామ్ = రాక్షసులయొక్క, తరే = ఆ, సైన్యమ్ = సైన్యము, తాద్భుతైః = దివ్యమౌచిత్యము, అదరతైః = అదరములచేతను, త్వత్తైశ్చ = త్వజములచేతను, అల్పిన్నసమానవర్తైః = అల్పితో సమానమైన వర్తము గల, తైః = ఆ, వత్కలిః = కవచములచేతను, సూర్యోదయే = సూర్యోదయ సమయమునందు, నీలమ్ = నల్లని, అత్రంబన్ధమివ = మేఘముం సముదాయము వలె, బభూవ = ఉండెను.

తా. ఆ రాక్షససైన్యము తనమ్ములతోను, అదరణములతోను, త్వజముల

లోను, అగ్నిలో నమాచమైన వర్షము గల కవచములలోను విండి యుండుటచేత మోక్షోదయనమయమునందు సూర్యునివలె ప్రసరిండునున్న వర్షాని పేరునము రాయము వలె ఉండెను.

32

‘బాలానందిని’ అను శ్రీమద్రామానుజాంబరక్కాళ్ళానమునందు అరణ్యకాండలో ఇరువదియొకవ నల్ల సమాప్తము.

అథ వజ్రవింశః పర్వః

[రామకు యుద్ధానికి వెచ్చిన వాక్యములని వంపారించుట].

మూ. అవష్టద్ధిధనుం రామం క్రుద్ధం త రిపుమారినమ్,
దదర్శాకమమాగమ్య ఐరః సహ పురఃసరైః. 1

ప్ర. అ. ఐరః = అరుడు, పురఃసరైః = సహ = తన ముందు నదలు పైని బలతో కూడ, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, అగమ్య = తేరి, అవష్టద్ధిధనుమ్ = నిలబెట్టుటచేసిన భనస్సు కలవాడు, క్రుద్ధమ్ = కోపించినవాడు, రిపుమారినమ్ = క్రుద్ధులను సంహరించువాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, దదర్శ = చూచెను.

తా. అరుడు తన ముందు నదలి వచ్చు పైనికులతో కూడ కంసి అశ్రమము తేరి, అక్కడ క్రుద్ధుడై భనస్సును వేంపై నిలబెట్టి వట్టుకొని ఉన్న క్రుదు సంహారకుడైన రాముణ్ణి చూచెను. 1

మూ. తం దృష్ట్వా సశరం రావముద్యమ్య ఉరవిస్సృనమ్,
రామస్యాదిముఖం సూతం చోద్యతామిద్యభోదయత్. 2

ప్ర. అ. తమ్ = అ రాముణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, ఉరవిస్సృనమ్ = వరుష మైన ధ్వని గల, సశరమ్ = కరములతో కూడిన, రావమ్ = రనస్సును, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, రామస్య = రామునికి, అరిముఖమ్ = ఎరుకుగా, చోద్యతామ్ = తోల బడుగాక, ఇరి = అని, సూతమ్ = సారథిని, అభోదయత్ = ప్రేరేపించు

తా. అరుడు అ రాముణ్ణి చూచి, వరుషముగా ధ్వని చేయు, అరినహిత మైన తనస్సును పైకి ఎత్తి "కరమును రాముని వద్దకు తీసికొని వెళ్ళుము" అని సారథిని ప్రేరేపించు. 2

మూ. స ఉరస్యాజ్జయ సూతస్తురగాన్ నమభోదయత్,
యత రామో మహాబాహురేకో ధూన్యన్ స్థితో దనుః. 3

ప్ర. అ సా సూతా = ఆ సారథి, అరణ్య = అరుణియొక్క, అల్లయ = అల్లవేత, మహాబాహు = గొప్ప బాహువులు గల, ఏకా = ఒంటరిగా ఉన్న, రామ = రాముడు, యశ్ర = ఎక్కడ, ధమా = ధనస్సును, దూస్యన్ = కదల్చును, స్థిర = నిలచిన అక్కడికి, తురగాన్ = గుఱ్ఱములను, సమరౌదయన్ = త్రోచును

రా. ఆ సారథి అరుణి అల్ల సమసరించి, మహాబాహులైన రాముడు ధనస్సు కదల్చుచు ఏకాకిగా నిలచి ఉన్న ప్రదేశమువకు రథమును దిసికొనివెళ్లెను. 3

మూ. తం తు నిష్కరితం దృష్ట్వా సర్వే తే రణనీరతాః,
సర్వమానా మహానాదం సరివా పర్యవారయన్. 4

ప్ర. అ. నిష్కరితమ్ = ముందుకు వెళ్ళిన, తమ్ = ఆ అరుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, సరితా = ముగ్గులైన, తే = ఆ, సర్వే = సమస్తమైన, రణనీరతా = రాక్షసులు, మహానాదమ్ = గొప్ప ధ్వని కలుగు నట్లుగా, సర్వమానా = ద్వంద్వ లేయుచు, పర్యవారయన్ = అరచి చుట్టా చేరిరి.

రా. అరుడు ముందుకు వెళ్ళుట చూచి అరచి ముగ్గులైన రాక్షసు లందఱు దిగ్గరగా అరయుచు అరచి చుట్టా చేరిరి. 4

మూ. స తేషాం యాతురానానాం మర్త్యే రథగతా ఇర,
అరూప మర్త్యే తారాణాం లోహితాల్ల ఇవోదితా. 5

ప్ర. అ. తేషాం యాతురానానామ్ = ఆ రాక్షసులయొక్క, మర్త్యే = మర్త్యయందు, రథగతా = రథమునం దున్న, ఇర = అరుడు, తారాణామ్ = సక్షత్రములయొక్క, మర్త్యే = మర్త్యయందు, ఉదితా = ఉదయించిన, లోహితాల్ల ఇవ = కుజుడు వలె, అరూప = ఉండెను.

రా. ఆ రాక్షసుల మర్త్య రథముపై ఉన్న ఆ అరుడు, సక్షత్రముల మర్త్య ఉదయించిన కుజహువలె ఉండెను. 5

మూ. తరః కరసహస్రేణ రామమప్రతిమోఽనమ్,
అర్థయిర్యా మహానాదం మూడ సమతే ఇర. 6

ప్ర. అ. కరః = అలు పిమ్మట, అరః = అరుడు, సమరీ = యుద్ధము నందు, కరసహస్రేణ = అనేకబాణములతో, అవ్రతిమోశసమ్ = పోలి లేని శాంతి గల, రామమ్ = రాముణ్ణి, అర్థయశ్వా = పీడించి, మహాదక్ష = గొప్ప ద్వంద్వమునకుఁబట్టుగా, ననాద = అరణ్యము.

తా. పిమ్మట అరుడు పోలి లేని శాంతి గల రాముణ్ణి, యుద్ధమునందు, అనేక బాణములు వ్రేయఁగించి పీడించి దిగ్గజగా అరణ్యము. 6

మూ. తత స్తం భీమరన్యాసం క్రుత్వా సర్వే నిశాదరాః,
రామం నానాపితైః కస్త్రైరత్యవశ్చ త్త దుర్జయమ్. 7

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సర్వే = సమస్తమైన, క్రుత్వా = కోపించిన, నిశాదరాః = రాక్షసులు, భీమరన్యాసమ్ = భయంకరమైన భవస్థు గల, దుర్జయమ్ = అయింద కష్టము కాని, తం రామమ్ = ఆ రాముణ్ణి, నానాపితైః = అనేక విధములైన, కస్త్రైః = అయరములచేత, అత్యవశ్చన్ = వర్షించిరి.

తా. పిమ్మట ఆ రాక్షసు లందరూ కూడ కోపముతో, భయంకరమైన భవస్థు కడించి ఉన్న, అయింద కష్టము కాని ఆ రామునిపై అనేకవిధములైన కస్త్రములు వురిపించిరి. 7

మూ. ముద్గర్తైః పట్టిస్తైః కూర్తైః ప్రాస్తైః శర్తైః పరశ్వతైః,
రాక్షసాః సమరే రామం నిలమ్నూ రోషతర్పరా. 8

ప్ర. అ. రాక్షసాః = రాక్షసులు, రోషతర్పరా = రోషాపిష్టులై, ముద్గర్తైః = ముద్గరములచేత, పట్టిస్తైః = పట్టివములచేత, కూర్తైః = కూంములచేత, ప్రాస్తైః = ప్రాసములచేత, శర్తైః = శర్లములచేత, పరశ్వతైః = గంధ్రగొడ్డలచేత, సమరే = యుద్ధమునందు, రామమ్ = రాముణ్ణి, నిలమ్నూ = కొట్టిరి.

తా. రాక్షసులు రోషావేశముతో ఆ రాముణ్ణి, యుద్ధములో, ముదరములు, పట్టివములు, కూంములు, ప్రాసలు, శర్లములు, గంధ్రగొడ్డలకు మొదలైన అయుధాలతో కొట్టిరి. 8

మూ. తే వలాహకసంకాశ మహానరా మహాజనః,
 అర్జుదావస్త్ర జాకుత్స్యం రత్నైర్వాశీరిరేవ ర, 9
 గత్తైః పర్వతకూటాలై రామం యుద్ధే తిహంసవః.

ప్ర. అ. వలాహకసంకాశః = మేఘములతో సమానులు, మహానరా = గొప్ప ధ్వనులు కలవారు, మహాజనః = గొప్ప తేజస్సు కలవారు అయిన, తే = ఆ రాక్షసులు, రత్నైః = రత్నములతోను, వాశీరిరేవ ర = గుఱ్ఱములతోను, పర్వత కూటాలైః = పర్వతశీఠరములతో సమానములైన, గత్తైః = ఏనుగులతోను, యుద్ధే = యుద్ధమొనఁడు, తిహంసవః = (రాముడ్డ) రంభ రంఠిసవాల్లె. రామమ్ = రాముడ్డ గొర్రు, అర్జుదావస్త్ర = పరుగెత్తి.

తా. మేఘం వంటి అభారములు గల మహాతేజఃశాలు లైన ఆ రాక్షసులు, గొప్ప ధ్వని లేయుచు, యుద్ధములో రాముడ్డ సహృదయవలె నను కోరికతో, రత్నములు, గుఱ్ఱములు, పర్వతశీఠరములవంటి ఏనుగులు ఏక్కి ఆ రాముని పీడకు వెళ్లిరి.

మూ. తే రామే శరవల్లాది వ్యస్పజన్ రక్షసాం గణాః, 10
 తై రేష్ట్రమివ చారాధిర్వర్షమాదా వలాహకాః.

ప్ర. అ. తే = ఆ, రక్షసామ్ = రాక్షసులొక్క, గణాః = గణములు, రామే = రామునిపీడ, వర్షమాదాః = వర్షించుచున్న, వలాహకాః = మేఘములు, చారాధిః = అంఠారకంఠేర, తై రేష్ట్రమివ = పర్వతరామువలె, శరవల్లాది = రాజ వర్షములను, వ్యస్పజన్ = విడచినది.

తా. ఆ రాక్షసగణములు వర్షించుచున్న మేఘము వర్షరలాకపై అంఠారలు కురిపించి నట్లు, రామనిపై వాలవర్షములను కురిపించిరి.

మూ. స తైః పరివృతో హైరైః రామవో రక్షసాం గత్తైః, 11
 తిథిష్త్వైవ మహాదేవో వృతః సారిషరాం గత్తైః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, రామవః = రాముడు, హైరైః = రయంకరములైన, రక్షసాం గత్తైః = రాక్షసుల గణములచేత, మహాదేవః = ఋద్రుడు, తిథిను =

అ యా రితులయందు, పోషిషదాహే = అమృతకులయొక్క, గజ్జరిత = గజముల
చేత పరి, పరివృతః = చుట్టుపొరుగువలనను.

రా. అ యా రితులలో ప్రమతగజములు మహాదీప్తుని తుట్టి నింది నట్లు,
తయంకిరుతైన ఆ రాక్షసులు గుంపులు గుంపులుగా ఆ రాముని తుట్టి నిందిరి.

మూ. తాని ముత్తాని శస్త్రాగ్రే యాతురానైః స రామపః,
ప్రవిజగ్రాహ విశిత్తై ర్మహోహనివ సాగరః, 12

ప్ర. అ. సః = ఆ, రామపః = రాముడు, యాతురానైః = రాక్షసులచేత,
ముత్తాని = విడువఁబడిన, తాని = ఆ, శస్త్రాగ్రే = శస్త్రములకు, సాగరః = సము
ద్రము, మహోహనివ = నదీప్రవాహములను వలె, విశిత్తైః = రాక్షసులచేత, ప్రవి
జగ్రాహ = స్వీకరించెను.

రా. ఆ రాక్షసులు ప్రయోగించిన అయుధములగు రాముడు, రాక్షసులు
ప్రయోగించి, నదీప్రవాహములను సముద్రము స్వీకరించి నట్లు స్వీకరించెను. 12

మూ. స తైః ప్రహరజైర్హరేర్నిష్పగ్నాత్ స వివృతే,
రామః ప్రదీప్తైర్వహవిర్యతైర్గిరివ మహాదళః, 13

ప్ర. అ. హైరైః = వయంకరములైన, తైః = ఆ, ప్రహరణైః = అయుధ
ములచేత, నిష్పగ్నాత్ = బద్ధులకొట్టబడిన శరీరము గల, సః రామః = ఆ
రాముడు, ప్రదీప్తైః = ప్రజ్వలించుచున్న, మహాదళః = అనేకమైన, వత్తైః =
వృక్షాయుధములచేత, మహాదళ ఇవ = గొప్ప వర్షకము వలె స వివృతే =
వివృత లెంపలేదు.

రా. తయంకరములైన ఆ అయుధములచేత శరీరమునకు చాల రెప్పులు
తగిలినా కూడ రాముడు, ప్రజ్వలించుచున్న వృక్షము లిన్ని ప్రయోగించినా
మహావర్షకము వలెంత నట్లు, ఏ మాత్రము మృత లెంపలేదు. 13

మూ. స విద్యః క్షరజారిగ్ధః పర్యగాత్రేషు రామపః,
బహువ రామః సంర్యాతై ర్గిరివారక ఇవావృరః, 14

ప్ర. అ. విద్యః = కొట్టబడినవాడై, పర్యగాత్రేషు = సమస్తభావయవముల

యందు, కరణాదిగ్ధః = కర్తమవేత పూయబడిన, రామః = కమవంశసంజాతు
 యైన, సః రామః = ఆ రాముడు, సంధ్యాత్రిశ్చ = సంధ్యాకాలమేషములవేత,
 అవ్యతః = కప్పబడిన, దివాకరః ఇవ = సూర్యుడు వది, బహువ = ఉండెను.

తా. ఆయోధముల ప్రహరము తగులుటవేత అన్ని ఆవయవములందు
 కర్తము నవించుచున్న ఆ రాముడు సంధ్యాకాలమేషములవేత కప్పబడిన సూర్యుడు
 వది వ్రతాంబెను. 14

మూ. ఏషేదుర్భేషగన్ధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః

ఏకం సహస్రైర్భవంతిస్తదా తృప్త్యా సమావృతమ్. 15

ప్ర. ఆ. తతః = అప్పుడు, బహువిః = అనేకములైన, సహస్రైః = సహస్ర
 ములవేత, సమావృతమ్ = కప్పబడిన, ఏకమ్ = ఏకాగ్రమైన రాముణ్ణి, తృప్త్యా =
 యూరి, దేవగన్ధర్వాః = దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధాశ్చ = సిద్ధులు, పరమర్షయః =
 గొప్ప ఋషులు, ఏషేయః = దీగులు తెందిరి.

తా. ఏకాగ్రుడైన రాముణ్ణి ఎన్నో వేలమంది రాక్షసులు చుట్టుముట్టుట
 యూరి దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు విషాదము తెందిరి. 15

మూ. తతో రామః సునంక్రుద్ధో మర్ధానీకృతశాఙ్కకః,

ననర్థ విశిలాన్ బాణాన్ శతశోఽథ సహస్రకః. 16

ప్ర. ఆ. తతః = అటుపిమ్మట, రామః = రాముడు, సునంక్రుద్ధః = తాం
 కోపించినవాడై, మర్ధానీకృతశాఙ్కకః = మంతలాశాతముగా చంపబడిన దనస్సు
 కలవాడై, శతకః = వందలకొంది, అథ = మరియు, సహస్రకః = వేలకొంది,
 విశిలాన్ = వాడియైన, బాణాన్ = బాణములను, ననర్థ = వికలము.

తా. పిమ్మట రాముడు తాం కోపించి, దనస్సును మంతలాశాతముగా
 ఉండు నట్లు వంది, వందలకొంది, వేలకొంది, వాడియైన బాణాలను వికలము. 16

మూ. దురావరాన్ దుర్విషహన్ శాలకణ్డోపహన్ రణే,

మమౌచ లీలయా రామః కర్మవ్రరానతిహ్మగాన్. 17

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, రణే = యుద్ధమునందు, దురావరాన్ =

— విచారించ కక్కము కానిది. యుద్ధవేదోన్ = సహించ కక్కము కానిది, కాం
దట్టోపమాన్ = యమదండముతో సమానమైనది, అతిహ్మగాన్ = వక్రత్వము
లేకుండా పోవునది అయిన, కంకిపత్రాన్ = గ్రద్ధరక్కలు కట్టిన నాణములను,
రీరియా = విలాసతో, ముహూత = విడచిను.

తా. రాముడు, యుద్ధములో విచారించ కక్కము కానిది, సహించుటకు
కక్కము కానిది, యమదండముతో సమానములూ, వంకరగా కాక తిన్నగా
పోవునది అయిన బాదాలను అనాయాసముగా వ్రయోగించెను. 17

మూ. తే కరాః శక్రునైశ్చేషు ముక్తా రామేన రీరియా,
అరదూ రక్షసాం ప్రాణాన్ పాశాః కాంకృతా ఇవ. 18

ప్ర. అ. రామేన = రామునిచేత, రీరియా = అనాయాసముగా, శక్రు
నైశ్చేషు = శక్రునైశ్చములచేత, ముక్తాః = విడుదలచిన, తే కరాః = ఆ కాం
ములు, కాంకృతాః = యమునిచేత వ్రయోగింపబడిన, పాశాః ఇవ = పాశముల
వలె, రక్షసాన్ = రాక్షసులయొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, అరదూః =
గ్రహించినది.

తా. రాముడు అనాయాసముగా శక్రునైశ్చములచేత విడచిన ఆ కాం
ములు, యముడు వ్రయోగించిన పాశముల వలె, రాక్షసుల ప్రాణములను
హరించినది. 18

మూ. ఛిత్త్యా రాక్షసదేహాన్త్రాన్తే కరా కురిరాష్టరా,
అన్తరిక్షగలా దేహార్తిప్రాప్తి సమతేజసా. 19

ప్ర. అ. తే కరాః = ఆ కాంములు, తాన్ = ఆ, రాక్షసదేహాన్ =
రాక్షసుల దేహములను, ఛిత్త్యా = తేరించి, కురిరాష్టరా = రక్తముచేత పూయ
బడినవై, అన్తరిక్షగలాః = అకాశమును పొందినవై, దీప్తాగ్ని సమతేజసాః = వ్రణ్య
రిందురున్న అగ్నితో సమానమైన తేజస్సు గలవై, దేహాః = వ్రణానించినది.

తా. ఆ కాంములు రాక్షసుల దేహములను తేరించి వైటకు వచ్చి రక్తము
చేత పూయబడినవై, అకాశమును పొందినవై వ్రణ్యరిందురున్న అగ్నితో సమానమైన
తేజస్సుతో వ్రణానించెను. 19

మూ. ఆనంద్యేయాస్తు రామన్య సాయవాప్తాపమజ్జలాత్,
వివిష్యేతురతీవోగ్రా రక్షప్రాణాపహారిణః. 20

ప్ర. ఆ. రామన్య = రామనియొక్క, రావమందలాత్ = మందలాచారములో నున్న భవస్సృనుండి, అతీవ = మిక్కిలి, ఉగ్రాః = భయంకరములు, రక్షప్రాణాపహారిణః = రాక్షసుల ప్రాణములను అపహరించునవి అయిన, ఆనంద్యేయాః = దీక్షించి శక్యము కాని, సాయవాః = బాధములు, వివిష్యేతుః = యెయ్యెకరించి.

రా. మందలాచారముగా ఉన్న రామని భవస్సృనుండి బాలా భయంకరములైన బాధములు దెక్కిపెట్టురిటు శక్యము కాని సంఖ్యలో యెయ్యెకరి, రాక్షసుల ప్రాణములను హరింతు.

మూ. లైర్థనూంపి ర్వజాగ్రాణి వర్మాణి త శిరాంసి త,
బాహూన్ సహస్థైరరణానూరూన్ కరికరోపమాన్. 21
రిచ్చేద రామః పమరే శరణోఽథ సహస్రశః.

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, సమరే = యుద్ధమనందు, లైః = ఆ బాణములచేత, శరణః = మందంకొంది, అథ = మరియు, సహస్రశః = వేలకొంది, భమాంపి = భవస్సృనును, ర్వజాగ్రాణి = భృజముల అగ్రభాగములను, వర్మాణి త = కవచములను, శిరాంసి త = శిరస్సులను, సహస్థైరరణాన్ = హస్తైరరణములతో కూడిన, బాహూన్ = బాహువులను, కరికరోపమాన్ = ఏనుగు తొంతముల వంటి, తూరూన్ = తొడలను, రిచ్చేద = చేరింతు.

రా. యుద్ధములో రాముడు ఆ బాణములతో, మందంకొంది, వేలకొంది, భవస్సృనును, భృజముల అగ్రములను, కవచములను, శిరస్సులను, అతరణములతో కూడిన బాహువులను, ఏనుగు తొంతముల వంటి తొడలను చేరింతు. 21

మూ. హయాన్ తాభ్రననన్నాహన్ రథయుక్తాన్ సహరతీన్. 22
గజాంశ్చ పగజాలోహన్ సహయాన్ సాదినస్తథా,
పదాతీన్ పమరే హర్షా హ్యనయద్యమసాదనమ్. 23

ప్ర. అ. కావ్యసవంవాచోన్ = ఇంగారు అంంతరములు గం, రథయో
త్రాన్ = రథమునకు కూర్చుండిన, సపారదీన్ = సారథులతో కూడిన, హయాన్ =
గుఱ్ఱములను, సగజాలోహాన్ = గజముల నెక్కిన పురుషులతో కూడిన, గజాంశ్య
= ఏనుగులను, తథా = మరియు, వహయాన్ = గుఱ్ఱములతో కూడిన, పాదినః =
గుఱ్ఱములపై నున్న బతులను, వహానీన్ = కాలింబట్టను, సమతే = యుద్ధము
నందు, హత్యా = చంపి, యమసారవమ్ = యముని గృహమును, అవయత్ =
హించినను.

తా. రామ తా యుద్ధములో ఇంగారు అంంతరములు గం, రథములకు
కదిన అశ్వములను, రథ సారథులను, గజములను, గజముల నెక్కిన యోధులను,
గుఱ్ఱములను, వారిపై ఎక్కిన యోధులను, కాలింబట్టను చంపి యమలోకమునకు
వంపెను. 22, 23

మూ. తతో వాకనారాతైస్తీక్షాగ్రైశ్చ వికర్తిభిః,

దీమూర్తస్యతం చక్రూర్విర్యమానా నికారతాః. 24

ప్ర. అ. రతః = అటు ఏమ్మట, వాకనారాతైః = గోట్టముల వంటి
బాణములచేతను, ఇశువరాణములచేతను, తీక్షాగ్రైః = తీక్షణమైన అగ్రభాగములు
గం, వికర్తిభిః = రిపక వంపులు గం బాణములచేతను, దీర్కమానాః = తేరించ
బడుచున్నవారై, నికారతాః = రాక్షసులు, దీమమ్ = తయంకరముగా, అర్తస్య
తమ్ = దీనమైన స్వరమును, చక్రూః = చేసిరి.

తా. ఏమ్మట ఆ రాక్షసులు వాకనాణములచేతను, వారాణములచేతను,
తీక్షణమైన అగ్రభాగములు గం వికర్తబాణములచేతను చేరించబడుచున్నవారై,
తయము కలుగు నట్లుగాను, దీనముగాను అరరిరి. 24

మూ. తత్త్వేన్యం విశత్తైర్వాతైరర్థితం మర్మచేదిభిః,

రామేణ న సుఖం లేతే శుష్కం వనమివాగ్నినా. 25

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, మర్మచేదిభిః = మర్మస్థానములను
చేరించు, విశత్తైః = వదియైన, వాతైః = బాణములచేత, అర్థితమ్ = పీడించబడిన,

తత్ సైన్యమ్ = ఆ సైన్యము, కష్టమ్ = ఎండిపోయిన, వనిమ్ = వనము, అగ్నినా ఇవ = అగ్ని చేత కాల్చబడిన వలె, శుభమ్ = శుభమును, న లేలే = పొందలేదు.

తా. రాము డా విధముగ మర్కస్థానములను లేదంటే రాంములతో పీరించగా ఆ సైన్యము, అగ్నిచేత కాల్చబడిన ఎండిపోయిన వనము వలె శుభమును పొందలేదు. 25

మూ. కేచిచ్ఛీమలలాః కూలాః కూలాన్ అథ్లాన్యరశ్యతాన్,
రామస్యాభిముఖం గత్వా రిక్షిభః పరమాయుధాన్. 26

త్ర. అ. రీమలలాః = తయలకరమైన అంము గల, కేచిత్ = కొందరు, కూలాః = కూడులు, రామస్యః = రామునకు, అభిముఖమ్ = ఎదురుగా, గత్వా = వెళ్ళి, పరమాయుధాన్ = వ్రేవ్రేములైన అయుధములైన, కూలాన్ = కూంములను, అథ్లాన్ = అడ్డములను, పరశ్యతాన్ = గండ్లగొడ్డళ్లను, రిక్షిభః = విసిరిరి.

తా. తయలకరమైన అంము గల కొందరు కూడులు, రామునకు ఎదురుగా వెళ్ళి, అత్తమాయుధములైన కూంములను, అడ్డములను, గండ్లగొడ్డళ్లను రామునిపై విసిరిరి. 26

మూ. తేషాం బాదైర్మహాబాహుః కస్త్రాక్ష్యావార్క రాఘవః,
అహర సమరే ప్రాణాంశ్చిచ్ఛేర త శిరోధరాన్. 27

త్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులుగల, రాఘవః = రాముడు, సమరే = యుద్ధమునందు, బాదైః = బాంములచేత, తేషామ్ = వాళ్లయొక్క, కస్త్రాక్షి = అయుధములను, అవార్క = నివారించి, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, అహర = హరించెను. శిరోధరాన్ = కంఠములను, చిచ్ఛేర = తీరించెను.

తా. మహాబాహువైన రాముడు బాంములచేత వాళ్ళు ప్రయోగించిన అయుధాలను నివారింది, యుద్ధములో వాళ్ళ కంఠములను ఖండించి, ప్రాణములను హరించెను. 27

మూ. తే చిన్నశిరసు పేయశ్చిన్నవర్మశరాసనా,

సువర్ణవాతవిక్షిప్తా జగత్కాం పాదపా యథా 28

ప్ర. అ. తే = అ రాక్షసులు, చిన్నశిరసు = చేరించబడిన శిరస్సులు
 కలవారై చిన్నవర్మశరాసనా = చేరించబడిన కవచములు భవస్సులు కలవారై,
 సువర్ణవాతవిక్షిప్తా = గరుత్మంతుని నాయువువేత విమ్మవేయబడిన, పాదపా
 యథా = స్వీకరములు వలె, జగత్కామ్ = నూపిస్తే, పేయ = పడిరి

తా. శిరస్సు తెగిపోయి, కవచములు, భవస్సులు ముక్కముక్కలై దోగా
 అ రాక్షసులు గరుత్మంతుని వేగమువలన కలిగిన గాలిచే కదల్చివేయబడిన
 వృక్షముల వలె నేలమీద పడిపోయిరి. 28

మూ. అనశిష్టాశ్చ యే తత్ర విషణ్ణాశ్చ నిశాతరా,

అరమేవాత్యరావన్త శరణార్థం శరణ్ణరా. 29

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, అనశిష్టా = మిగిలిన, యే = ఏ, నిశాతరా
 = రాక్షసులు కంటే చాచ్చు, శరణ్ణరా = రాక్షసులకే పీడితులై, విషణ్ణాశ్చ =
 దిగులు వెండినవారై, అరమేవ = అరుణ్ణి గూర్చియే, శరణార్థమ్ = రక్షణము
 కొరకు, అత్యరావన్త = పరుగెత్తిరి.

తా. అక్కడ మిగిలిన రాక్షసులు బాంతుల వెల్పుంకు తట్టుకొనబారక,
 దిగులు వెండి, రక్షింపు మని వేయయి అరుని దగ్గరకు వెళ్లిరి. 29

మూ. రాన్ సర్వాన్ పునరాదాయ సమాశ్వాస్య చ రూషణా,

అత్యరావత కాకుత్స్థం క్రుద్ధో యరమివాన్తకః. 30

ప్ర. అ. రూషణా = రూషణుడు, రాన్ సర్వాన్ = నాళ్ళ నందరిని,
 సమాశ్వాస్య = ఓరాల్చి, పునః = మరల, అదాయ = తీసికొని, క్రుద్ధః = కోపం
 చినవారై, అన్తకః = యముడు, యరమిత = యుగ్రుణ్ణి వలె, కాకుత్స్థమ్ =
 రాముణ్ణి గూర్చి, అత్యరావత = పరుగెత్తెను.

తా. రూషణుడు అ రాక్షసుల నందరిని ఓరాల్చి, తన వెంటతెట్టుకొని,
 యముడు యుగ్రునిమీదకు వెళ్ళినట్లు, కోపముతో రామునిపైరికి వెళ్లెను. 30

మూ. నివృత్తాస్తు పునః సర్వే దూషణాశ్రయసంక్రరా,
రామమేవాత్మరావస్త సాంతాంతిలాయుదా.

31

ప్ర. ౪. సర్వే = ౪ రాక్షసులందరూ, దూషణాశ్రయసంక్రయా = దూషణని అశ్రయమును పొందినవారై, పునః = మరల, నివృత్తా = మరలినవారై, సాంతాంతిలాయుదా = మట్టిపల్లు, తాదిపల్లు, శిలలు అయిదములుగా గలవారై, రామమేవ = రాముడే గూర్చియే, అత్మరావస్త = వరుగిరిరి.

తా. ౪ రాక్షసులందరూ దూషణని అశ్రయించి, మట్టిపల్లు, తాదిపల్లు శిలలు అయిదములుగా కలిసి రామునిపేరికి వెళ్ళిరి.

31

మూ. తూలముర్గరహస్థాశ్చ రావహస్థా మహాలా,
స్వజన్తః శరవర్షాణి కస్త్రవర్షాణి సంయుగే,
ద్రుమవర్షాణి ముఖ్యన్తః శిరావర్షాణి రాక్షసాః.

32

ప్ర. ౪. తూలముర్గరహస్థాశ్చ = తూలములు, ముర్గరములు హస్తములందు కలరాకు, రావహస్థా = తనస్సులు హస్తములందు కలరాకు, మహాలా = గొప్ప లలిమ గలరాకు అయిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, శరవర్షాణి = బాణవర్షమును, కస్త్రవర్షాణి = అయిదముల వర్షమును, స్వజన్తః = స్వచ్ఛించురు, ద్రుమవర్షాణి = వృక్షముల వర్షమును, శిరావర్షాణి = శిలల వర్షమును, ముఖ్యన్తః = విడచురు (యుద్ధము చేసిరి).

తా. గొప్ప లలిమ గల ౪ రాక్షసులు హస్తములలో తూలములు, ముర్గరములు, తనస్సులు కలిపి, బాణవర్షము, అయిదముల వర్షము, వృక్షముల వర్షము, శిలల వర్షము కుప్పించురు యుద్ధము చేసిరి.

32

మూ. తర్పణావాద్యురం యుద్ధం తుములం రోమహర్షణమ్, శిశి
రామన్య త మహామోరం పునస్థేషాం చ రాక్షసామ్.

ప్ర. ౪. పునః = మరల, రామన్య = రామునకు, రోషాం రాక్షసాం చ = ౪ రాక్షసులకు, తుములమ్ = బ్యాకులము, అద్యురమ్ = అక్రమ్యకరము, రోమ

పార్థదామీ = రోహంతము కలిగించునది, మహాహైరవీ = తాం కయంకరము, అయిన, కర యుద్ధమ్ = ఆ యుద్ధము, అభూవ = ఆయెను.

తా. రామేశకు, రాక్షసులకు మధ్య మరల మహాహైరవమైన యుద్ధము జరిగెను. బాక్షణముగా జరిగిన ఆ యుద్ధము, అకృత్యకరముగాను, రోహంతము కలిగించెడిగాను ఉండెను. 33

మూ. తే నమస్తాదత్తికుర్థా రామవం పువరత్యయుః, 34

తైక్వ సర్వా దికో దృష్ట్వా ప్రదిశక్వ సమావృతాః, 35

రాక్షసేరుర్యతప్రానైః శరవర్షాదివర్షిరి, 36

స కృత్వా తైరవం నారమత్త్రం పరమదాస్యరమ్, 37

సంయోజయత గాన్ధర్వం రాక్షసేషు మహాలి. 38

ప్ర. అ. తే = ఆ రాక్షసులు. అత్తికుర్థా = కోపించినవారై. పునః = మరల, రామవమ్ = రాముణ్ణి, నమస్తాదే = నమమాంరి, అత్యయుః = తేరిరి, మహాలి = గొప్ప బలము గల, సః = ఆ రాముడు, ఉర్యతప్రానైః = ఎత్తబడిన ప్రానలు కలవాడు, శరవర్షాదివర్షిరి = తాంకరమును వర్షించుచున్నవాడు అయిన, తైః = ఆ రాక్షసులచేత, సర్వాః = నమస్తమైష్వ దిశః = దిక్కులను, ప్రదిశక్వ = విడిక్కులను సమావృతాః = కప్పబడినవారనిగా, దృష్ట్వా = చూచి, తైరవమ్ = కయంకరమైన, నారమ్ = ద్వనిని, కృత్వా = చేసి, రాక్షసేషు = ఆ రాక్షసులయందు, పరమదాస్యరమ్ = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, గాన్ధర్వమ్ అత్తమ్ = గాంధర్వాత్తమును, సంయోజయత = ప్రయోగించెను.

తా. ఆ రాక్షసు లందరు తాం కోపముతో మరల రాముణ్ణి యట్లుముద్దిరి. మహాలింకారియైన ఆ రాముడు, ఆ రాక్షసు లందరు ప్రాసలను కరించి, తాం వర్షము కురిపించుచు దిక్కులను, విడిక్కులను పూర్తిగా కప్పివేసి ఉండుట చూచి, కయంకరముగ నించావారము చేసి, మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న గాంధర్వాత్తమును ఆ రాక్షసులపై ప్రయోగించెను. 34, 35, 36

మూ. తతః శరసహస్రాణి నిర్యయుశ్చావమద్ధరాత్,

సర్వా దశ దికో బాహైరవార్యవై సమాగత్తః. 37

ప్ర. అ. కరః = కరః పిమ్మది, బామన్తరాన్ = రసమర్థంకరమునుండి, శరవహస్రాణి = వేంకొండి బాణములు, విర్యయః = బయలు వెడలిసని సమాగతైః = వచ్చిన, రాక్షః = బాణములచేత, సర్వాః = సమస్తమైన, దశ = పది, దిశః = దిక్కులు, అవార్కన్త = శవ్వండిసని.

తా. ఆవృత మండలాకారముతో ఉన్న రవస్సునుండి వేంకొండి బాణములు బయల్పడలిసని. ఆ విధముగ బయలు వెడలిస బాణములచేత, పది దిక్కులు శవ్వచేయఁడెను. 37

మూ. నాదదానం శరాన్ హైరాన్ న ముజ్జాత్తం శిరిముఖాన్,
వికర్షమాణం పశ్యన్తి రాక్షసాస్తే శరాధిరా. 38

ప్ర. అ. శరాధిరాః = బాణములచేత పీడింపండిన, తే రాక్షసాః = ఆ రాక్షసులు, హైరాన్ = కయంకరములైన, శరాన్ = శరములను, అవదానమ్ = గ్రహించుటనిన, న పశ్యన్తి = చూడలేదు. శిరిముఖాన్ = బాణములను, ముజ్జాత్తమ్ = వికరుచుచున్నవనిన, స = చూడలేదు. వికర్షమాణమ్ = లాగుచున్నవనిన, చూడలేదు.

తా. బాణములచేత పీడితులైన ఆ రాక్షసులకు రాముడు బాణములు పైకి దీయుటగాని, వాటిని వికరుట గాని, రసస్సు లాగుట గాని కడఁగలేదు. 38

మూ. శరాస్తకారమాలాశమావృతోర్పరివాకరమ్,
అథావావస్థితో రామః ప్రవమన్న్వివ తాన్ శరాన్. 39

ప్ర. అ. శరాస్తకారమ్ = బాణముల అంధకారము, సరివాకరమ్ = సూర్యునితో తూడిస, అశాశమ్ = అశాశమును, అవృతోక్ = అవరించెను. రామః = రాముడు, తాన్ = ఆ, శరాన్ = బాణములను, ప్రవమన్న్వివ = కక్కురుస్తూతా అన్నట్లు, అవస్థితః అథావ = వింది ఉండెను.

తా. బాణాలవంప విర్యవీన దీకటి సూర్యునితో పటా అశాశమును కప్పి వేసెను. రాముడు ఆ బాణములను రవ వోధిమండి వికరుచుస్తూతా అన్నట్లు దీరించి ఉండెను. 39

మూ. యుగవత్సవమానైశ్చ యుగవత్స హతైశ్చౌషమ్,
యుగవత్సవితైశ్చైవ విశీర్ణా వసురా తవత్. 40

ప్ర. అ. వసురా = భూమి, యుగవత్ = ఒక్కమారుగా, వత్సమానైశ్చ = వరుడున్న రాక్షసులచేతను, యుగవత్ = ఒక్కమారుగా, హతైశ్చ = చంపి
బడినవారిచేతను, యుగవత్ = ఒక్కమారుగా, వశితైశ్చైవ = పడినవారిచేతను,
శ్చౌషమ్ = మిక్కిలి, విశీర్ణా = బ్యాప్తము, తవత్ = అయిదు.

తా. గుంపులు గుంపులుగా వరుడున్న రాక్షసులచేతను, గుంపులు గుంపు
లుగా చంపబడిన రాక్షసులచేతను, గుంపులు గుంపులుగా పడి ఉన్న రాక్షసుల
చేతను భూమి కప్పబడి ఉండెను. 40

మూ. నిహతాః పరితాః ఓదాశ్చిన్నా రిన్నా విదారితాః,
తత్ర తత్ర స్మ దృశ్యతే రాక్షసాస్తే సహస్రకా. 41

ప్ర. అ. తే రాక్షసాః = ఆ రాక్షసులు, తత్ర తత్ర = అక్కడక్కడ,
సహస్రకాః = వేల కొంది, నిహతాః = చంపబడినవారై, పరితాః = పడిపోయిన
వారై, ఓదాః = ఓడించినవారై, రిన్నాః = రేడించబడినవారై, రిన్నాః =
బ్రధ్నలుకొట్టబడినవారై, విదారితాః = చీల్చివేయబడినవారై, దృశ్యతే స్మ = కన
బడిరి.

తా. అక్కడక్కడ రాక్షసులు వేల లెక్కలో చచ్చి పడి ఉండిరి.
కొందరు అవయవములు తెగి ఉండిరి. కొందరు పరకలడి, కొందరు బ్రధ్నలు
కొట్టబడి, మరొకందరు చీల్చబడి పడి ఉండిరి. 41

మూ. సోష్ఠి ప్రదుత్తమాశ్చైశ్చ సాల్లరైర్వాహునితతా,
శూరుర్నిరాసుర్నిన్నైర్నానారూపవిదూషణైః. 42

హయైశ్చ త్వపముత్త్యైశ్చ రథైర్నిన్నైరనేకకా,
రామరైశ్చ్యజనైశ్చైర్ద్యుతైర్నానావిరై రపి 43

రామస్య బాబాధిపతైర్విచిత్రైః కూంపద్దినైః,
 లభైః లభ్యేకృతైః ప్రాప్తైర్వికీర్తైశ్చ వరకృతైః. 44

యార్థితాదిః కిలాదిశ్చ శరైశ్చిత్రైరవేకకః,
 విద్విన్నైః సమతే తూమిర్వికీర్తాఽతూదృయన్మరా. 45

అభ్యాద్యే శ్రీమద్రామానుజే హర్షిణీయ అరితాన్యే అరణ్యకాద్యే
 పద్మవింకః సర్గః.

ప్ర. అ. సమతే = యుద్ధమునందు. హోష్టిపైః = రంపాగలతో కూడిన, ఉత్తమాశ్త్రైశ్చ = కరస్సులతోను, తతా = మరియు, హస్తైః = బాహువులతో కూడిన, బాహురిః = బాహువులతోను, చిన్నైః = తెగగొట్టలచీన, ఉదయిః = తొడలతోను, మిశురిః = మోకాళ్లతోను, నానాభావవిభూషణైః = అనేకవిధములైన యావములు గల అలంకారములతోను, అనేకకః = అనేకమైన, హయైశ్చ = గుఱ్ఱములతోను, ర్వివముత్తైశ్చ = ఉత్తమములైన ఏనుగులతోను, చిన్నైః = బ్రహ్మణ్యగొట్టలచీన, రథైః = రథములతోను, రామతైః = రామరీమ్యుగములతో సంబంధించిన, వ్యభజైః = వింతామరలతోను, శరైశ్చ = శస్త్రములతోను, నానావిన్నైః = అనేకవిధములైన, కృతైః = కృతములతోను, రామస్య = రాముని యొక్క, బాబాధిపతైః = బాబములచేత కొట్టలచీన, విచిత్రైశ్చ = విచిత్రములైన, కూంపద్దినైః = కూంపములతోను, పద్మవసులతోను, లభ్యేకృతైః = ముక్కలు చేయబడిన, లభైః = లభ్యములతోను, ప్రాప్తైః = ప్రాప్తలతోను, వికీర్తైః = రెల్లారెకరై ఉన్న, వరకృతైః = గల్గెరగొడ్డలతోను, యార్థితాదిః = యార్థము చేయబడిన, కిలాదిశ్చ = కిలలతోను, అనేకకః = అనేకవిధములుగ, విద్విన్నైః = తెగగొట్టలచీన, శరైః = బాణములతోను, వికీర్తా = బ్యావమై యున్న, తూమిః = తూమి, తయన్మరా = తయన్మరముగా, అరూత్ = ఉండెను.

తా. రాముని బాణములచేత లేదెంచబడిన తంపాగలతో కూడిన కంలు, బాహువులతో కూడిన బాహువులు, తొడలు, మోకాళ్ల, అనేక అలంకారములతో ఉన్న అలంకారములు, అనేక అశ్వములు, ఉత్తమగజములు, రథములు, రామరములు, శస్త్రములు, అనేకవిధములైన కృతములు, విచిత్రములైన కూం

మూలు, వర్జితమూలు, అర్జమూలు, ప్రాసణ, గంజ్రగొర్జర్జ, చూర్జ మైపోయిన
 శీలలు, ద్వికములైన శరమూలు అంతటా వదిలి ఉండుటచే ఆ యుద్ధరూపి బాల
 భయంకరముగా ఉండెను.

42.45

'బాలా వందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
 ఇదివదిల్చిన సర్గ సమాప్తము.

అథ షట్వింశః సర్గః

[రామయ దూషణసహితమైన వయనాదునివేరిమంది రాక్షసులను చంపుట].

మూ. దూషణస్తు స్యకం సైన్యం హన్యమానం నిరీక్ష్య సః,
సందిరేక మహారాహుర్దీమవేగాన్నిశారరాన్, 1
రాక్షసాన్ పృథ్విసాహస్రాన్ సమరేష్యనివర్తినః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, మహారాహః = గొప్ప రాహువులు గల, దూషణః = దూషణుడు, హన్యమానః = చంపబడుచున్న, స్యకమ్ = తన సంకల్పమైన, సైన్యమ్ = సైన్యమును, నిరీక్ష్య = చూచి, దీమవేగాన్ = కయంకరమైన వేగము గల రాళ్ళు, నిశారరాన్ = రాక్షసులను సంవరించేరాళ్ళు, సమరేషు = యుద్ధము లందు, అనివర్తినః = వెనుకకు తిరగనిరాళ్ళు అయిన, పృథ్వి సాహస్రాన్ = అరువేరిమంది, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, సందిరేక = అట్లా పిందివంపెను.

రా. మహారాహులైన ఆ దూషణుడు తన సైన్యము అంతా సంహరించ బడుట చూచి, కయంకరమైన వేగము కలరాళ్ళు, యుద్ధములో వెనుకకు మర లని రాళ్ళ అయిన అరువేరిమంది రాక్షసులను, రామనితో యుద్ధముచేయు కని అట్లా పిందెను. 1

మూ. తే శూర్తైః పర్జితైః శర్జైః శిలావర్జైర్ద్రుమైరపి,
శరవర్జైరవిచ్ఛిన్నం వచర్జునం సమస్తరః. 2

ప్ర. అ. తే = ఆ రాక్షసులు, శూర్తైః = శూరిమొండెకను, పర్జితైః = వర్జితముండెకను, శర్జైః = శర్జముండెకను, శిలావర్జైః = శిలావర్జముండెకను, ద్రుమైరపి = వృక్షముండెకను, శరవర్జైః = రాశివర్జముండెకను, అవిచ్ఛిన్నమ్ =

ఏకశిషి లేకుండా, సమస్తతః = సలు వైపుల, తద్ = ఆ రాముణ్ణి. వవధుః = వర్షించిరి

తా. ఆ రాక్షసు లందఱు రాముణ్ణి చుట్టుముట్టి అరవిపై కూరిములు, వర్షింపుములు. అర్థములు, శింఖ, వృక్షములు, బాణములు, అవిరిప్పిస్తూ మరీ పించిరి.

మూ. స ద్రుమాదాం శిలానాం త వర్షం ప్రాణహరం మహత్,
ప్రతిగ్రాహ ధర్మాత్మా రామవనీత్వసాయతైః.

ప్ర. ౪. ధర్మాత్మా = ధర్మార్ములైన, సః రామవః = ఆ రాముడు, ప్రాణహరమ్ = ప్రాణములను హరించే, మహత్ = గొప్పలైన, ద్రుమాదామ్ = వృక్షములయొక్క, శిలానాం త = శింఖయొక్క, వర్షమ్ = వర్షమును, రిక్త సాయతైః = రిక్తములైన బాణములతో, ప్రతిగ్రాహ = ఎదుర్కొని స్వీకరించెను.

తా. ధర్మార్ములైన ఆ రాముడు, ప్రాణములను హరించే గొప్పలైన ఆ వృక్షవర్షమును, శిలావర్షమును రిక్తములైన బాణములతో ఎదుర్కొనెను.

మూ. ప్రతిగృహ్య త తర్వర్షం నిమిరిత ఇవర్షతః,
రామః క్రోధం పరం లేలే వరార్థం సర్వరక్షసామ్.

ప్ర. ౪. రామః = రాముడు, నిమిరితః = కట్కమానుకొన్న, ఇవర్షతః = వృషేరము వలె, తత్ = ఆ, తర్వమ్ = శత్రువర్షమును, ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి, సర్వరక్షసామ్ = సమస్తరాక్షసులయొక్క, వరార్థమ్ = వధకొరకు, పరమ్ = అధికమైన, క్రోధమ్ = క్రోధమును, లేలే = పొందెను.

తా. వృషేరము వాన కురియుచున్నప్పుడు కట్క మానుకొని రానిని స్వీకరించినట్లు, రాముడు ఆ అయోధవర్షమును స్వీకరించి ఆ సమస్తరాక్షసుల సంహారము నిమిత్తము గొప్ప క్రోధమును కనబెట్టెను.

మూ. తతః క్రోధసమావిష్టః ప్రదీప్త ఇవ లేజసా,
శరైరవాకిరత్సైన్యం సర్వతః సహదూషణమ్.

ప్ర. అ. తరః = అటు ఏమ్మది, క్రోరసమావిష్టః = క్రోరముచేత అవిష్టుడై, తేజసా = తేజస్సుతో, ప్రదీప్త ఇవ = మండుచున్నవాడు వది, ధహిరూషణమ్ = దూషణునితో కూడిన, ప్రైన్యమే = ప్రైన్యమును, సర్వతః = అన్ని నైపుండు, శక్తిః = రాణముతో, అవాకిరత్ = వర్షించెను.

తా. ఏమ్మది రాముడు క్రోరావేశముతో వింది, తేజస్సుతో మండుచున్నట్లు కనబడుచు, ఆ దూషణుణ్ణి, అతని ప్రైన్యమును నలునైపుం, రాణముతో విరిపెను.

మూ. తరః సేనావతిః క్రుద్ధో దూషణః శక్రురూషణః, 6
శక్తిరశనికత్ప్రైన్దం రామవం సమవాకిరత్.

ప్ర. అ. తరః = అటు ఏమ్మది, సేనావతిః = సేనావతి, శక్రురూషణః = శక్రువుండు హింసించువాడు అయిన, దూషణః = దూషణుడు, క్రుద్ధః = కోపించినదాడై, అశనికత్ప్రైన్దః = వజ్రముతో సమానములైన, శక్తిః = రాణముతో, తం రామవమ్ = ఆ రాముణ్ణి, సమవాకిరత్ = రద్దీ కప్పివేసెను.

తా. అప్పుడు, సేనావతి, శక్రువుండు హింసించువాడు అయిన దూషణుడు, క్రుద్ధుడై, వజ్రాయుధమువంటి రాణముతో ఆ రాముణ్ణి కప్పివేసెను.

మూ. తతో రామః సునంక్రుద్ధః శురేణాన్య మహార్థసుః, 7
రిచ్చేర సమలే వీరశృతుర్విశృతురో హయాన్.

ప్ర. అ. తతో = అటు ఏమ్మది, సునంక్రుద్ధః = రాం కోపించిన, సమలే = యుద్ధమునందు, వీరః = వీరుడైన, రామః = రాముడు, శురేణః = అర్థరంగ్ర రాణముచేత, అన్య = ఈ దూషణునియొక్క, మహార్థ = గొప్పదైన, తసుః = భవస్సును, తరుర్విః = నాలుగు రాణములచేత, తరురః = నాలుగు, హయాన్ = గుఱుముండు, రిచ్చేర = రేరిరిండు.

తా. అప్పుడు యుద్ధములో మహావీరుడైన రాముడు రాం కోపించి, అర్థరంగ్రరాణముతో ఆ దూషణుని గొప్ప భవస్సును రేరిరిండు నాలుగు రాణములతో నాలుగు గుఱుముండు చంపెను.

మూ హర్వా రాశ్యాన్ శరై స్తీక్షణైర్దశస్త్రేణ సారథేః, 8

శరో అహర తద్రక్షప్తిరిర్వివ్యార వక్షసి.

ప్ర. అ. తీక్షణ = తీక్షణులైన, శరైః = బాణములచేత, రాశ్యాన్ = గుణ్యములను, హర్వా - చంపి, అర్థచస్త్రేణ = అర్థచంద్రబాణముచేత, సారథేః = సారథియొక్క, శరో = శరస్సును, అహర = హరించును, త్రిణి = మూడు బాణములచేత, తక్ = అ, దక్షః = దక్షుని, వక్షసి = పక్ష్యమునుచు, వివ్యార = కొద్దిను.

తా. తీక్షణులైన శరములచేత అశ్వమును చంపి, అర్థచంద్రబాణము చేత సారథి శరస్సు చేరించి, మూడు బాణములతో ఆ దూషణని కొద్దిను. 8

మూ. న ద్విన్నదన్యా ఏకతో హరాశ్చో హతసారథిః, 9

అగ్రాహ గిరిశృణ్గాదం పరిఘం శోమహర్షణమ్,
వేష్టికం కాశ్చనైః పరైర్థేవనైస్సప్రమర్దనమ్, 10

అయన్తైః శక్నూదిప్తీకైః కీర్ణం పరవసోక్షితమ్,
చక్రాశనిపమస్పర్శం వరగోపురదారణమ్, 11

ప్ర. అ. దిన్నదన్యా = చేరించబడిన దశస్సు కంటాకు, ఏకతః = రథము లేనివాడు, హరాశ్చో = చంపబడిన అశ్వములు గలవాడు, హతసారథిః = చంపబడిన సారథి కంటాకు అయిన, ను = అ దూషణను, గిరిశృణ్గాదమ్ = వర్షతశీలము వంటి శాంతి గలది, శోమహర్షణమ్ = శోమాచరమును కలిగించు నది, కాశ్చనైః = బంగాలువికారమైన, పరైః = పర్ణిలతో, వేష్టికమ్ = చుట్టబడి నది, చేవనైస్సప్రమర్దనమ్ = చేవతలపైన్యమును మర్చించునది, తీక్షణ = తీక్షణులైన, అయన్తైః = బంగాలు వికారమైన, శక్నూది = పేనులతో, కీర్ణమ్ = త్యాగమైనది, పరవసోక్షితమ్ = శత్రువుల మహత తడువబడినది, చక్రాశని పమస్పర్శమ్ = చక్రముతోను, పిడుగుతోను నమానిమైన స్పర్శ గలది, వరగోపుర దారణమ్ = శత్రువుల గోపురములను బ్రథమగొట్టినది అయిన, పరిఘమ్ = పరిఘను, అగ్రాహ = గ్రహించును.

తా ఈ విధముగ ఆ దూషణని భవన్ము విరిగిపోయెను అశ్వముంను, సారథిని రాముడు చంపివేయించి రథము లేకుండా పోయెను. అప్పు తా దూషణకు రామునిపై వ్రయోగించుటకై, వర్తవశిఖరము వంటి రాం కయంకరమైన పరిఘను గ్రహించెను. దాని యట్టా బంగారు వట్టియి, అందలా ఇసుప పేకులు ఉంటెను లేవకల సైన్యమును కూడ అశీకవర్షాయములు ముగించిన ఆ పరిఘకు శక్రపుం పస దట్టముగా అంగి ఉంటెను. ప్లముతోను, పిరుగుతోను సమానమైన స్పర్శ గల ఆ పరిఘ పూర్వము శక్రపుం గోపురముంను బద్ధలు కొట్టెను.

9, 10, 11

మూ. తం మహోరగసంకాశం ప్రగృహ్య పరిఘం రథే,
దూషణోఽశ్వరథప్రరామం ప్రూరకర్మా నిశాచరః. 12

ప్ర. ఆ. ప్రూరకర్మా = ప్రూరమైన కర్మలు లేయు, నిశాచరః = రాక్షసులైన, దూషణః = దూషణకు, రథే = యుద్ధమునందు, మహోరగసంకాశమ్ = మహాసర్పముతో సమానమైన, తం పరిఘమ్ = ఆ పరిఘను, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, తామమ్ = రాముడ్డ గూర్చి, అశ్వరథం = వరుగైతెను.

తా. ప్రూరమైన పనులు లేయు ఆ రాక్షసుడు, దూషణకు, యుద్ధములో మహాసర్పము వలె ఉన్న ఆ పరిఘను రినిగొని రామునిపైకలు ఉచ్చితెను. 12

మూ. తస్యోలిపతమానస్య దూషణస్య న రాఘవః,
ద్యౌర్వాం శరాభ్యాం రిచ్ఛేద సహస్రాక్షరణౌ దువౌ. 13

ప్ర. ఆ. సః రాఘవః = ఆ రాముడు, అలిపతమానస్య = పిరికి వచ్చు యన్న, తస్య దూషణస్య = ఆ దూషణవియొక్క, సహస్రాక్షరణౌ = హస్తాక్షరణములతో కూడిన, దువౌ = దుఃఖముంను, ద్యౌర్వామ్ = రెండు, శరాభ్యామ్ = బాణములచేత, రిచ్ఛేద = లేదెంచెను.

తా. రాముడు తన పిరికి వచ్చునున్న ఆ దూషణని హస్తాంశారసహితములైన రెండు దుఃఖముంను, రెండు బాణములతో లేదెంచెను. 13

మూ. త్రస్తస్తస్య మహాశాయః పపాత రణమూర్ధని,
పరిమళిన్నహస్తస్య శక్రకర్తృణ ఇదాగ్రరః. 14

ప్ర. అ. రణసూర్యుని = యుద్ధరంగము అగ్రభాగమునందు, విష్ణు హస్తస్య = లేచింపబడిన హస్తములు గల, తస్య = ఆ రూషణునియొక్క, మహా భాయః = పెద్ద అభయము గల, పరిఘః = పరిఘ, శ్రష్టా = జారిపల్లె, క్రతర్వణః ఇవ = ఇంకరత్నము వలె, అగ్రణః = చాచి ముందట, వహత = వహింపు.

తా. రణాగ్రమునందు ఆ రూషణుని హస్తములు లేచింపబడుగానీ పెద్ద అభయము గల ఆ పరిఘు డ్రిందికి జారి, ఇంకరత్నము వలె అరని ఎదుట వహింపు.

14

మూ. స కరాశ్యాం విక్రీడాశ్యాం వహత తువి రూషణః,
విషాదాశ్యాం విక్రీడాశ్యాం మనస్వీప మహాగణః. 15

ప్ర. అ. సః రూషణః = ఆ రూషణుడు, విక్రీడాశ్యామ్ = నేంపై విసిరి వేయబడిన, కరాశ్యామ్ = చేతులతో, విక్రీడాశ్యామ్ = విరిగిపోయిన, విషాదాశ్యామ్ = కంఠములతో, మనస్వీ = కోపము గల, మహాగణః ఇవ = గొప్ప ఏనుగు వలె, తువి = నేంపై, వహత = వహింపు.

తా. చేతులు కెంతూ నేంపై విసిరివేయబడగా, ఆ రూషణుడు, కంఠములు విరిగిపోయిన, మురి పొరుషము గల మహాగణము వలె నేంపై వది పోయిను.

15

మూ. తం దృష్ట్యా పరితం ధూమో రూషణం నిహతం రణే,
సాదుసార్విరి కాకుత్స్థం సర్వరూఢాన్యపూజయన్. 16

ప్ర. అ. రణే = యుద్ధమునందు, నిహతమ్ = రంపబడి, ధూమో = నేంపై, పరితమ్ = పడిన, తం రూషణమ్ = ఆ రూషణుణ్ణి, దృష్ట్యా = చూచి, సర్వరూఢానాం = సకలప్రాణులు, కాకుత్స్థమ్ = రాముణ్ణి, సాదు సాదు ఇరి = భాగు భాగు అని, అపూజయన్ = పూజించినవి.

తా. యుద్ధములో నిహతుడై నేంపై పడిపోయిన ఆ రూషణుణ్ణి చూచి, సకలరూఢములు కూడ "భాగు! భాగు!" అని రాముణ్ణి ప్రకంపించిరి.

16

మూ. ఏకస్మిన్నస్తరే క్రుత్వాస్త్రయః సేనాగ్రయాయనః,
సంహృత్వాకర్ణద్రవన్ రామం పృథ్వీపాణవహఃకరాః, 17
మహాకపాలః స్థూలాక్షః ప్రమాదీ చ మహాబలః.

ప్ర. ౪. ఏకస్మిన్ అస్తరే = ఈ మధ్యయందు, క్రుత్వా = కోపించి, మహాకపాలః = మహాకపాలము, స్థూలాక్షః = స్థూలాక్షుడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, ప్రమాదీ చ = ప్రమాది అను, క్రయః = ముగ్గుడు, సేనాగ్రయాయనః = సేనానాయకులు, పృథ్వీపాణవహఃకరాః = యుధుపాణములేక బంధించబడినవారై, సంహృత్వా = కలిసి, రామమ్ = రాముడగుచు, అర్ణద్రవన్ = ఎదురుగా వరుగైతిరి.

తా. ఇంతలో మహాకపాలము, స్థూలాక్షుడు, మహాబలవారియైన ప్రమాది అను ముగ్గుడు సేనానాయకులు కలిసి, రావు మూడుటలే, రామునిమీదికి వెళ్ళిరి.

మూ. మహాకపాలో విష్ణులం కూలముర్యమ్య రాక్షసః, 18
స్థూలాక్షః పర్థివసం గృహ్య ప్రమాదీ చ వరకర్తకమ్.

ప్ర. ౪. మహాకపాలః = మహాకపాలము, విష్ణులమ్ = పెద్దలైన, కూలమ్ = కూలమును, ఉర్యమ్య = ఎత్తి, స్థూలాక్షః = స్థూలాక్షుడు, రాక్షసః = రాక్షసుడు, పర్థివసమ్ = పర్థివమును, గృహ్య = గ్రహించి, ప్రమాదీ చ = ప్రమాది, వరకర్తకమ్ చ = గంధ్రగొడ్డరిని గ్రహించి (వెళ్ళి).

తా. మహాకపాలము పెద్ద కూలమును పైకితీసివెళ్ళెను. స్థూలాక్షుడు పర్థివమును, ప్రమాది గంధ్రగొడ్డరిని వట్టుకొని వెళ్ళిరి. 18

మూ. ర్మృష్యైవాపకతస్తూర్థం రామమః సాయతైః కైరైః, 19
తీక్ష్ణగ్రైః ప్రతిజ్ఞగాహ సప్రప్రాప్తానతిథీనివ

ప్ర. ౪. రామమః = రాముడు, తూర్థమ్ = శ్రీఘముగా, అపకతః = వచ్చుచున్న ఆ రాక్షసులను, ర్మృష్యైవ = యథగానే, కైరైః = వారియైన, తీక్ష్ణగ్రైః = తీక్ష్ణమైన ఆగ్రణములు గల, సాయతైః = రాతములో, సంప్రాప్తాన్ = వచ్చిన, అతిథీనివ = అతిథులను వలె, ప్రతిజ్ఞగాహ = స్వీకరించెను.

తా. రాముడు క్రిష్ణముగా వచ్చి మీర వయసున్న అ రాక్షసులను తివ్రమైన అగ్రములతో వాటిగా ఉన్న బాణములను ప్రయోగించి, అరితులను స్వీకరించి నట్లు స్వీకరింపెను. 19

మూ. మహాకపాలన్య శిరశ్చిర్యేక పరమేషురి, 20

అనంత్యేయైస్తు బాబోమైః ప్రమమాత ప్రమాథివమ్.

న పపాత హతః భూమౌ విలపిత మహాద్రుమః. 21

ప్ర. అ. పరమేషురి = ఉత్తమములైన బాణములచేత, మహాకపాలన్యః = మహాకపాలుని యొక్క, శిరః = శిరస్సును, చిర్యేక = లేదనినను, అనంత్యేయైః = లెక్కింప కక్కము కాని, బాబోమైః = రాక్షసులయములచేత, ప్రమాథివమ్ = ప్రమాథిని, ప్రమమాత = చంపెను. సః = అ ప్రమాతి, హతః = చంపబడిన బానిస, విలపి = కొమ్మలు గల, మహాద్రుమః = అన = మహావృక్షము వలె, భూమౌ = నేలమీద, పపాత = పడెను.

తా. రాముడు ఉత్తమములైన బాణములు ప్రయోగించి మహాకపాలుని శిరస్సు లేదనినను. లెక్కింపబడిన బాణనములయములచేత ప్రమాథిని చంపెను. అ ప్రమాతి కొమ్మలలో నిండి ఉన్న మహావృక్షము వలె, పచ్చివేలవై పడెను. 20, 21

మూ. స్థూలాక్షస్యాక్షిణీ తిష్ఠేః పూరయామాన సాయతైః,

యాషణస్యానుగాన్ పశ్యసహస్రాన్ కుపితః క్షణాత్. 22

బాబోమైః పశ్యసాహస్రైరవయద్యమసాదనమ్.

ప్ర. అ. స్థూలాక్షన్యః = స్థూలాక్షునియొక్క, అక్షిణీ = నేరములను, తిష్ఠేః = తిష్ఠములైన, సాయతైః = బాణములతో, పూరయామానః = నింపెను. కుపితః = కోపించినబానిస, పశ్యసాహస్రైః = అరు వేల, బాబోమైః = రాక్షసులయములచేత, యాషణన్యః = యాషణునియొక్క, పశ్యసాహస్రైః = అరు వేల, అనుగాన్ = అనురధులను, క్షణాత్ = క్షణకాలములో, యమసాదనమ్ = యమలోకమును, అవయత్ = పొందింపెను.

తా. రాముడు స్థూలాక్షుని కళ్లను తిష్ఠములైన బాణములతో నింపెను.

కోపించినదాటై, ఇరు వేల జానములు వ్రతయోగించి దూషణుని ఇరు వేలమంది అనుచరులను క్షణకాలములో యమశోకమునకు వంపెను. 22

మూ. దూషణం విహతం దృష్ట్వా తస్య తైవ పదానుగాన్, 23
వ్యాధిదేశ తరః క్రుద్ధః సేనార్యజాన్ మహాబలాన్.

ప్ర. ఆ దూషణమ్ = దూషణుడై, విహతమ్ = చంపబడినదానినిగాను, తస్య = అతనియొక్క, పదానుగాన్ = అడుగులను అనుసరించి వెళ్ళిపోని కూడ (చంపబడినవారినిగా), దృష్ట్వా = చూచి, తరః = అరుదు, క్రుద్ధః = కోపించినదాటై, మహాబలాన్ = గొప్ప బలము గల, సేనార్యజాన్ = సేనానాయకులను, వ్యాధిదేశ = అశ్వాపించెను.

తా. దూషణుడు, అతని అనుచరులు మరణించుట చూచి, అడుగు కోపించి, గొప్ప బలము గల సేనానాయకులను అశ్వాపించెను. 23.

మూ. ఆయం విదిహతః సంఖ్యే దూషణః సపదానుగా, 24
మహాత్మా సేనయా సార్థం యుద్ధ్యా రామం కుమానుషమ్,
శస్త్రైర్నానావిరాళైర్దైవద్యం సర్వరాక్షసాః. 25

ప్ర. ఆ. ఆయం = ఈ, సపదానుగా = అనుచరులతో కూడిన, దూషణః = దూషణుడు, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, విహతః = చంపబడినాడు, సర్వ రాక్షసాః = సకలరాక్షసులారా : మహాత్మా = గొప్ప, సేనయా సార్థమ్ = సేనతో కూడ, యుద్ధ్యా = యుద్ధము చేసి, నానావిరైః = అనేకవిధములైన, శస్త్రైః = అయుధములచేత, కుమానుషమ్ = నిర్ణయమునైన, రామమ్ = రాముణ్ణి, హనిర్యమ్ = చంపుడు.

తా. దూషణుడూ అతని అనుచరులూ కూడ యుద్ధముతో మరణించినారు, సకలరాక్షసులారా : మీరు నిర్ణయమునైన వెళ్ళి యుద్ధము చేసి, అనేకవిధములైన ఆయుధములతో ఉన్న అయుధములు వ్రతయోగించి, నిర్ణయమునైన రాముణ్ణి చంపివేయుడు. 24, 25

మూ. ఏవముర్త్యా తరః క్రుద్ధో రామమేవాదీదుక్రమే,
శ్శేనగామీ పృథుగ్రీవో యజ్ఞశక్రుర్విహంగమః. 26

దుర్జయః కరవీరాక్షః పరుషః శాంశాన్ముకః,
మేఘమూరి మహామూరి నర్వాన్యో దురిరాశనః. 27

ద్వాదశైతే మహావీర్యా బలాద్యభాః సస్త్రినిశా,
రామమేనాద్యరావప్త విస్ఫుజప్తః శరోత్తమాన్ 28

ప్ర. ౪. కరః = కరుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తాః = పరికి, శుద్ధః = కోపించినవాడై, రామమేవ = రాముని వై పే, అధిక్ష్మరుతే = పరుగిత్తెను, శ్శేనగామి = శ్శేనగామి, వృకుగ్రీవః = వృకుగ్రీవుడు, యజ్ఞశక్రుః = యజ్ఞశక్రువు, విహంగమః = విహంగముడు, దుర్జయః = దుర్జయుడు, కరవీరాక్షః = కరవీరాక్షుడు, పరుషః = పరుషుడు, శాంశాన్ముకః = శాంశాన్ముకుడు, మేఘమూరి = మేఘమూరి, మహామూరి = మహామూరి, నర్వాన్యః = నర్వాన్యుడు, దురిరాశనః = దురిరాశనుడు అను, ఏతే = ఈ, మహావీర్యాః = గొప్ప పరాక్రమము గల, ద్వాదశ = పంజెండుగురు, బలాద్యభాః = సేనానాయకులు, సస్త్రినిశాః = స్త్రినికులలో కూడినవారై, శరోత్తమాన్ = ఉత్తమములైన శరములను, విస్ఫుజప్తః = విడుచుచు, రామమేవ = రాముణ్ణి గూర్చియే, అత్యరావప్తః = పరుగిరిరి.

తా. కరుడు ఈ నిరముగా పరికి కోపముతో రాముని వై పే పరుగిత్తెను. శ్శేనగామి, వృకుగ్రీవుడు, యజ్ఞశక్రువు, విహంగముడు, దుర్జయుడు, కరవీరాక్షుడు, పరుషుడు, శాంశాన్ముకుడు, మేఘమూరి, మహామూరి, నర్వాన్యుడు, దురిరాశనుడు అను మహాపరాక్రమవంతులైన పన్నెండుగురు సేనానాయకులు, స్త్రిన్యములలో కూడి, ఉత్తమములైన బాణములు ప్రయోగించుచు, రాముని ఎదిరించిరి. 26-28

మూ. తతః పాపకసంభాతైర్ధేమవృణవిరూషితైః,
జమాన శేషం తేజస్వీ తస్య సైన్యస్య సాయత్రైః. 29

ప్ర. ౪. తేజస్వీ = తేజువారియైన రాముడు, తతః = అటుపిమ్మట, పాపకసంభాతైః = అగ్నిలో నహుతములు, హేమవృణవిరూషితైః = బంగారము లేకను, పృథములరేతను అలంకరించుచుండిన అయిన, సాయత్రైః = బాణముల రేత, తస్య = అ, సైన్యస్య = సైన్యముయొక్క, శేషమ్ = మిగిలిన భాగమును, జమాన = చంపెను.

తా. ఏమ్యుచి, తేజశాలియైన ఆ రాముడు అగ్నితో సహనములు, బంగారమువేరను, వజ్రములవేరను అంశరంపబడినవి అయిన బాణములవేర దిగిరిన దైత్యమును సంహరించెను. 29

మూ. తే దుక్కువృత్తా విశిఖాః సేరూమా ఇవ పావరాః,

విజమ్బుస్సాని రక్షాంసి వృక్షా ఇవ మహాద్రుమాన్ 30

ప్ర. ఆ. దుక్కువృత్తాః = బంగారు పొమ్ములు కలతై, సేరూమాః = దూమముతో కూడిన, పావరాః ఇవ = అగ్నిం వలె ఉన్న, తే విశిఖాః = ఆ బాణములు, వృక్షాః = వృక్షములు, మహాద్రుమానిత = పెద్ద వృక్షములను వలె, రాని = ఆ, రక్షాంసి = రాక్షసులను, విజమ్బుః = చంపినది.

తా. బంగారుపొమ్ములతో, దూమముతో కూడిన అగ్నిం వలె ఉన్న ఆ బాణములు మహావృక్షములను వృక్షాయుధములు పరగొట్టి నట్లు ఆ రాక్షసులను చంపివేసినది. 30

మూ. రక్షసాం తు శరం రామః శతేనైవేన కర్షిణామ్,

సహస్రం చ సహస్రేణ ఆమాన రణమూర్ధని. 31

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, శరమ్ = శరమును, కర్షిణామ్ = కర్షిణులయొక్క, ఏవేన శరేన = ఒక శరమువేరను, సహస్రమ్ = సహస్రమును, సహస్రేణ = సహస్రమువేరను, రణమూర్ధని = యుద్ధశిరస్సునందు, ఆమాన = చంపెను.

తా. రాముడు ఆ రణరంగములో నూరుగురు రాక్షసులను నూరు కర్షిణులయొక్క, వెయ్యిమంది రాక్షసులను వెయ్యి బాణములవేర సంహరించెను.

మూ. త్రి ర్విన్న పర్మాభరణాశ్చిన్న తిన్న శరాననాః,

విపేయః శోధితాదిగ్ధా దరణ్యాం రణవిరరాః. 32

ప్ర. ఆ. తైః = ఆ బాణములవేర, త్రిన్న పర్మాభరణాః = బ్రహ్మచర్యబ్రహ్మచర్య వ్రతములు అభరణములు గల, ర్విన్న తిన్న శరాననాః = వేరించబడిన, బ్రహ్మచర్యబ్రహ్మచర్య వ్రతములు గల, రణవిరరాః = రాక్షసులు, శోధితాదిగ్ధాః = రక్తమువేర పూయబడినవారై, దరణ్యామ్ = నేంపై, విపేయః = పడిరి.

రా. ఆ రాక్షసులు రాక్షసుల నివసములను, అకరణములను బ్రధ్దలు
కొట్టిను. రాళ్ళ రసస్సులను తెగగొట్టి బ్రధ్దలుకొట్టిను. ఈ నివసముగ ఆ రాక్ష
సులు రక్తముతో నిండిన బీహములతో తేలమీద పడిపోయిరి. 32

మూ. త్తర్కుక్షకేతైః సమరే పరితైః శోడితోక్షితైః,

అస్తీర్ణా వసురా కృత్వా మహావేదిః కుక్రతివ. 33

ప్ర. ఆ. సమరే = యుద్ధమునందు, పరితైః = పడిపోయిరి, ముక్షకేతైః
= విడిపోయిన కేళిలందముగల, శోడితోక్షితైః = రక్తముచేత పూయబడిన, తైః =
ఆ రాక్షసులచేత, కృత్వా = సమస్తమైన, వసురా = భూమి, మహావేదిః =
గొప్ప వేది, కుక్రతివ = దర్శనచేత పరి, అస్తీర్ణా = సరవంతెను.

రా. విడిపోయిన బాట్లతో, రక్తముచేత కడిగిన శరీరములతో, యుద్ధ
ములో విడిపోయిన ఆ రాక్షసులు, కుళలు మహావేది చుట్టూ కప్పినట్లు, భూమిని
కప్పివేసెను. 33

మూ. క్షణేన తు మహామోరం వనం నిహతరాక్షసమ్,

అథోచ నిరయప్రత్యం మాంసశోడితకర్దమమ్. 34

ప్ర. ఆ. నిహతరాక్షసమ్ = తలవలచిన రాక్షసులు గల, వనమ్ = ఆ
వనము, క్షణేన = క్షణకాలములో, మహామోరమ్ = చాల భయంకరముగాను,
మాంసశోడితకర్దమమ్ = మాంసము రక్తము అను బురద కలదిగాను, నిరయ
ప్రత్యమ్ = సరకముతో విహరించుముగాను, అథోచ = అయ్యెను.

రా. రాక్షసుల నిండురిని తలవేయగా ఎల్ల మాంసములు, రక్తము అనే
బురదతో నిండి చాల భయంకరముగా దిన్న ఆ వనము, క్షణకాలములో సర
కము పరి అయ్యెను. 34

మూ. తదుర్థక సహస్రాణి రక్షసాం భీమకర్మణామ్,

పారావ్యే కేవ రామేణ మానుషేణ పదాతి-నా. 35

ప్ర. ఆ. మానుషేణ = మానవుడు, పదాతి-నా = సాధములతో సకలువాడు
అయిన, రామేణ = రామనిచేత, ఏకేన = ఒక్కచేతనీ, భీమకర్మణామ్ =

తయంకరమైన కర్మ గల, తక్షపాను = రాక్షసులయొక్క, తరుక్షణ = వరు
వారును, సహస్రాశీ = వేలు, హావాని = చంపబడినవి.

తా. ఏ హావానమూ లేని మానవుడైన ఒక్క రాముడు ఈ విధముగ,
తయంకరమైన కర్మ గల వరువారువేలమంది రాక్షసులను చంపివేసిను. 35

మూ. తస్య సైన్యస్య సర్వస్య ఖరః శేషో మహారథః,

రాక్షసస్త్రిశరాశ్చివ రామశ్చ రిపుమాదనః. 36

(“రామశ్చ రిపుమాదనః” అను ప్రాశస్త్యమును ఇరులు “హరశేషో నిశాదరా”
అను ప్రాశస్త్యము రాగున్నది.)

ప్ర. అ. సర్వస్య = సమస్తమైన, తస్య సైన్యస్య = ఆ సైన్యమునకు,
మహారథః = మహారథుడైన, ఖరః = ఖరుడు, శేషః = మిగిలినవాడు. త్రిశరాః =
త్రిశరము అను, రాక్షసశ్చ = రాక్షసుడు కూడ, మిగిలినవాడు. నిశాదరా = ఆ
ఇద్దరు రాక్షసులే, హరశేషో = చంపగా మిగిలినవాడు.

తా. ఆ మొదలను పేస అంకరను మహారథుడైన ఖరుడు, త్రిశరము
అను రాక్షసుడు మిగిలిరి. అంకరూ రామగ మిగిలినవాడు ఆ నిశాదరు రిద్దరు
మారటే. 36

మూ. శేషో హరా మహాసత్త్వా రాక్షసా రణమూర్ధని,

హెరా దుర్విషహః సర్వే లక్ష్మణస్యాగ్రజేన తే. 37

ప్ర. అ. మహాసత్త్వాః = గొప్ప బలము గలవాళ్లు, హెరాః = తయం
కరులు, దుర్విషహః = సహించ కష్టము కానివాళ్లు, అయిన, సర్వే = సమస్త
మైన, శేషో = మిగిలిన, తే = వాళ్లు, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణునియొక్క, అగ్రజేన
= అన్నరేత, రణమూర్ధని = యుద్ధాగ్రరాగమువంతు, హరాః = చంపబడినారు.

తా. ఈ ఇద్దరూ తప్ప మిగిలిన మహాలంహులు, తయంకరులు,
సహించ కష్టము కానివాళ్లు అయిన రాక్షసు లందరిని రాముడు యుద్ధరంగము
వంతు హరహర్చెను. 37

మూ. తథస్తు రథ్విమలం మహాహవే

సమీక్ష్య రామేణ హతం లలియసా,

రథేన రామం మహతా అరవ్రా
సమాససాలెన్ద్రో ఇవోద్యతాళని.

38

అర్కారే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
షడ్వింశః పర్వః.

ప్ర. అ. రథః = అటవిమ్మట, అరః = అరుడు, మహతీ = గొప్ప
యుద్ధమునందు, అలియసా = గొప్ప అలము గల, రామేణ = రామునిచేత,
హతమ్ = ధంపణదిన, తత్ = అ, దీనుఁడయ్యె = తయంకర మైన సేనను, సమీక్ష
= చూచి, రథా = అచ్చుడు, ఉద్యతాళని = ఎత్తరించిన వ్రాతాయుధము గల,
అన్ద్రో ఇవ = అల్లరుడు వలె, మహతా = గొప్ప, రథేన = రథముతో, రామమ్
= రాముణ్ణి, సమాససాల = చేరెను.

కా. అ. మహాయుద్ధములో మహావీరాళియైన రాముడు తయంకర మైన
అలము గల రాక్షససైన్యమును అంతను ధంపివేయుట చూచి, అరుడు సేద్య
రథమును అధిరోహించి, వ్రాతాయుధమును దరించిన శ్రేష్ఠుడు వలె తయంక
రుడై, రామునిమీదికి వెళ్లెను.

38

"రాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రకావ్యానమునందు అరణ్య
కాండలో ఇరువదిఅరవ సక సమావము.

అథ పంచవింశః పర్వః

[రామకు శ్రీశరస్సును సంహరించుట].

మూ. ఐరం తు రామభీముఖం ప్రయాత్రం వాహినీపతి,
రాక్షస్త్రిరా నామ సంనిపత్యేరమృంచిత్. 1

ప్ర. అ. రామభీముఖమ్ = రామునికు అభీముఖముగా, ప్రయాత్రమ్ =
వెళ్ళుచున్న, ఐరమ్ = ఇరుట్టి, వాహినీపతిః = సేనాపతియైన, శ్రీశరా. రామ =
శ్రీశరస్సు అను పేరు గల, రాక్షసః = రాక్షసుడు, సంనిపత్యః = దమస్కరించి,
ఐరమ్ = ఈ రాక్షసును, అమృంచిత్ = చరిగెను.

రా. రాముని వైపు వెళ్ళుచున్న ఇరుట్టి తూరి శ్రీశరస్సు అను సేనాపతి
యైన రాక్షసుడు అతనికి దమస్కరించి ఇట్లు చరిగెను. 1

మూ. మాం నియోజయ ఏత్రాస్త సంనివర్తస్య సాహసాత్,
పశ్య రామం మహాలాహం సంయుగే వినిపాతిరమ్. 2

ప్ర. అ. ఏత్రాస్త = ఓ! వరాహమవంతుడా! మామ్ = నన్ను, నియో
జయః = నియమింపుము. సాహసాత్ = సాహసమునండి. నివర్తస్య = మరలుము.
సంయుగే = యుద్ధమునందు, వినిపాతిరమ్ = పరతేయబడిన, మహాలాహమ్ =
గొప్ప బాహువుల గల, రామమ్ = రాముణ్ణి, పశ్య = చూడుము.

రా. ఓ! వరాహమవంతుడా! నీవు నాకు ఇట్లు ఇమ్ము ఈ సాహసము
నండి విరమించుము. మహాలాహ వైన రాముణ్ణి యుద్ధములో సంహరించెదను.
చూడుము. 2

మూ. ప్రతిజ్ఞావామి తే నత్యమాయురం బాహుమాలితే,
యథా రామం పరిష్కామి వరాత్మం సర్వరక్షసామ్. 3

ప్ర. అ అహమ్ = నేను, తే = నీకు, సత్త్వమ్ = విజయముగా, ప్రతిజ్ఞానామి = ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. అయోధం త = అయోధమును కూడ, అంతే = స్పృశించుచున్నాను. యతా = ఏమనగా, సర్వరక్షపామ్ = పశంరాక్షసులకు, పరాత్పమ్ = కంపుటకు దగిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, వనిష్ఠ్యామి = వదిలివేడను.

తా నీకు విజయముగా ప్రతిజ్ఞ చేసి, అయోధముపై ఓట్టు పెట్టి కప్పుచున్నాను ఏమనగా అందఱు రాక్షసులకు కంపదగిన ఈ రాముణ్ణి కం పెడను.

మూ. అహం వాన్య రథే మృత్యురేష వా సమరే మమ,
ఏనివృత్య రథోత్పాహస్మహారత్తం ప్రాక్నికో తవ. 4

ప్ర. అ. రథోత్పాహర్ = యుద్ధోత్పాహమునుండి, ఏనివృత్య = మరలి, (నీవు), రథే = యుద్ధమునందు, అహమ్ = నేను, అన్య = ఈతనికి, మృత్యుః = మృత్యు వగుదురా, వా = లేక, సమరే = యుద్ధమునందు, ఏషః = ఇతడు, మమ = నాకు మృత్యు వగురా అని, మహారత్తమ్ = కలకాలము పాటు, ప్రాక్నికో = ప్రక్క వేసుకొనువాడవు, తవ = అగుము.

తా. నీవు ఈ యుద్ధోత్పాహమునుండి విరమించి, రణరంగములో నేను రామునికు మృత్యురేవత అగుదునో లేక ఇతడు నాకే మృత్యురేవత అగునో, మహారత్తకాలము ప్రక్నిండుకొనుదు నిరీక్షించుము. 4

మూ. ప్రహృష్టో వా హతే రామే జనస్థానం ప్రయాన్యసి,
మయి వా నిహతే రామం సంయుగాయోవయాన్యసి. 5

ప్ర. అ. రామే = రాముడు, హతే = కంపించినవారగుచుండుగా, ప్రహృష్టః = సంతోషించుదు, జనస్థానమ్ = జనస్థానమును గూర్చి, ప్రయాన్యసి వా = వెళ్లినది వెళ్లెదవు. మయి = నేను, నిహతే = కంపించినవార నగుచుండగా, సంయుగాయ = యుద్ధముకొరకు, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఉపయాన్యసి వా = వెళ్లెన వెళ్లెదవు.

తా. నేనే రాముణ్ణి కంపింపజో నీవు అనందముతో జనస్థానమునకు వెళ్లవచ్చును. లేరా నన్నే ఇతడు కంపించింపజో నీవు రామునిపై యుద్ధానికి వెళ్లవచ్చును.

మూ. అరత్రిశిరసా తేన మృత్యులోభాత్ప్రసాదితః,
గర్భ యుర్వేక్యమత్థాత్ రాఘవానిముఖో యయో. 6

ప్ర. ౪. అరః = అరుడు, తేన = అ, త్రిశిరసా = త్రిశిరస్సులేక, మృత్యు
లోభాత్ = మృత్యువునందు అనర్థవలన, ప్రసాదితః = అనుగ్రహించబడిన
అరిసాదు, గర్భ = వెళ్ళుము, యుర్వేక్య = యుర్ధ్వము చేయుము, అని = అని,
అనుత్థాత్ = అనుత్థ ఇవ్వబడినవాడై, త్రిశిరస్సు, రాఘవానిముఖః = రామునకు
అరిమొఖుడై, యయో = వెళ్ళెను.

తా. ఈ విధముగ త్రిశిరస్సు, రావు కోరుకొని, అనుత్థ అనుగ్రహించ
బడినాడు. "వెళ్ళుము, యుర్ధ్వము చేయుము" అని అరుడు అనుమరింపగా అ
త్రిశిరస్సు రాము డున్న ప్రదేశమునకు వెళ్ళెను. 6

మూ. త్రిశిరాపి రథేనైవ వాణీయుతైన తాస్యరా,
అత్యద్రవద్రణే రామం త్రిశృణ్ణ ఇవ పర్వతః. 7

ప్ర. ౪. త్రిశిరాపి = త్రిశిరస్సు కూడ, వాణీయుతైన = గుట్టములు కట్టిన,
తాస్యరా = ప్రళాపించుచున్న, రథేనైవ = రథముచేరక, త్రిశృణ్ణః = మూడు
శిథిలములు గల, పర్వతః ఇవ = పర్వతము వలె, రణే = యుద్ధమునందు,
రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అత్యద్రవత్ = ఎరుడుగా వరుగైతిను.

తా. త్రిశిరస్సు గుట్టములు కట్టిన, ప్రళాపించుచున్న రథము నెక్కి,
మూడు శిథిలము లున్న పర్వతము వలె, రాముని ఎరిరించుచు వెళ్ళెను. 7

మూ. శరరాశాసమాచూచ్య మహామేఘ ఇవోర్ఘ్పజన్,
వ్యస్పజర్పర్పకం నారం జలాత్కృష్ట తు దున్దురేః. 8

ప్ర. ౪. శః = అరకు, మహామేఘ ఇవ = పెద్ద మేఘమువలె, శరరా
శమాచూచ = జంధారంవంటి శరముల సమరాచూచమును, అర్ఘ్పజన్ =
విడచుచు, జలాత్కృష్ట = జలముచేత తడిచిన, దున్దురేః = దూరురికి, సర్పకమ్
= నహనమైన, నారమ్ = త్వనివి, వ్యస్పజ్ = స్పందింపెను.

తా. అ త్రిశిరస్సు పెద్ద మేఘము వలె, జంధారం వంటి రాశిసము
దాయముండు విడచుచు, నీటికి తడిచిన దుండులి వంటి త్వనిని చేసెను. 8

మూ. అగచ్ఛన్నం త్రిశిరసం రాక్షసం ప్రేక్ష్య రామః,
రనుషా ప్రతిజగ్రాహ విరూపక్షన్ సాయజాన్ 9లా 5. 9

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అగచ్ఛన్నమ్ = వచ్చుచున్న, రాక్షసమ్ = రాక్షసుడైన, త్రిశిరసమ్ = త్రిశిరస్సును, ప్రేక్ష్య = చూచి, 9లా 5 = వాడియైన, సాయజాన్ = రాత్రులందు, రనుషా = రనస్సుడైన, విరూపక్షన్ = ప్రయోగించుచు, ప్రతిజగ్రాహ = స్వీకరించెను.

తా. రాముడు వచ్చుచున్న ఆ త్రిశిరోరాక్షసుని చూచి, రనస్సుడైన వాడి యైన రాజులను ప్రయోగించుచు అతనిని స్వీకరించెను. 9

మూ. న సంప్రహరస్తుములో రామత్రిశిరసోర్మహన్,
ఐతూబాతీవ లలితోః సింహకుఞ్జరయోరీవ. 10

ప్ర. అ. రామత్రిశిరసోః = రామునియొక్క, త్రిశిరస్సుయొక్క, యములః = త్యాగులమైన, మహన్ = గొప్పయైన, నః సంప్రహరః = ఆ యుద్ధము, లలిత = మిక్కిలి, లలితోః = లంఘు గల, సింహకుఞ్జరయోః ఇవ = సింహము యొక్క ఏనుగుయొక్క యుద్ధము వలె, ఐతూవ = అయినను.

తా. రామత్రిశిరస్సుల మధ్య అరిగిన యములమైన ఆ గొప్ప యుద్ధము, దాని లంఘు గల సింహమునకు గలమునకు మధ్య అరిగిన యుద్ధము వలె ఉండెను. 10

మూ. తతస్త్రిశిరసా తాదైర్లలాపీ రాధికస్త్రిలి,
అమర్తీ కుపితో రామః సందర్శమిదమ్రుపిత. 11

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అమర్తీ = అధికమైన కోపము గల, రామః = రాముడు, త్రిశిరసా = త్రిశిరస్సువేర, త్రిలి = మూడు, తాదైః = తాదములవేర, లలాపీ = లలాటమునందు, రాధికః = కొట్టించినవాడై, కుపితః = కోపించినవాడై, సందర్శతమి = ఎక్కువ తొందరగా, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అరూపిత = వలెను.

తా. ఏమృల ఆ త్రిశిరస్సు క్రోధవిష్టుడైన ఆ రాముని లలాటముపై

మూడు కాణములు ప్రయోగించగా, రాముడు ఇంకను కుపితుడై, తొందరగా ఇట్లు పలికెను. 11

మూ. అహో! పైకమశూరస్య రాక్షసస్యేదృశం బంధమ్,
పుష్పైరివ శతైర్యస్య లలాటేఽస్మి పరిక్షరః. 12

ప్ర. అ. అహో = అహో! పైకమశూరస్య = పరాక్రమములేత శూరుడైన, రాక్షసస్య = రాక్షసునిముక్క, బంధమ్ = బంధము, శుశ్రవమ్ = ఇట్టిదికదా! యస్య = ఎవనిముక్క, శతైః = కాణములచేత, పుష్పైరివ = పుష్పములచేత వలె, లలాటే = లలాటమునందు, పరిక్షరః = అస్మి = కొట్టిరిదిని.

తా. "అహో! పరాక్రమములేత శూరుడైన రాక్షసుని బంధము ఏమి బంధము! నీవు ప్రయోగించిన కాణములు నా లలాటము మీద పువ్వులు కలిగి నట్లు కలిగినవి." 12

మూ. మమాది ప్రతిగృహ్ణీష్య శరాంశ్చాపగుణయ్యతాన్,
ఏవమౌక్త్యా మ సంరద్ధః శరానాశీరిషోపమాన్,
త్రిశిరోవక్షసి క్రుద్ధో నిజభాస తతుర్థశ. 13

ప్ర. అ. మమ = నాముక్క, రాపగుణయ్యతాన్ = తనస్సు నారినుండి తైరితు పర్చిన, శరానాశీ = కాణములను కూడ, ప్రతిగృహ్ణీష్య = గ్రహించుము. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పలికి, సంరద్ధః = వేగముతో కూడినవాడై, (రాముడు), క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, అశీరిషోపమాన్ = సర్పములలో సమానములైన, తతుర్థశ = పదునాలుగు, శరాన్ = కాణములను, త్రిశిరోవక్షసి = త్రిశిరస్సు వక్షస్థలముమీద, నిజభాస = పోతను.

తా. "నా తనస్సు నారినుండి వెలువడిన కాణములను కూడ స్వీకరింతుము" అని పలికి రాముడు, క్రుద్ధుడై, వేగముగా, సర్పముల వంటి పదు నాలుగు కాణములు ఆ త్రిశిరస్సు వక్షస్థలముమీద పోతను. 13

మూ. తతుర్విస్తరగావస్య శతైః పన్నతపర్వరీ,
న్యపాతయత లేఽస్మి తతురస్తస్య వాచినః. 14

ప్ర. అ. దేవస్వీ = తేజాశ్రియైన రాముడు, సత్పరపర్యభి = వంగిన కణపులు గల, చతుర్వి = నాలుగు, శత్రై = బాణములచేత, రస్య = అర్చి, అన్య = ఈ బ్రహ్మరస్సుయొక్క, తురగాన్ = శ్రీమముగా వదలు, చతుర = నాలుగు, బాణిని = గుఱ్ఱములను, వ్యసాతయత్ = పడగొట్టెను.

తా. తేజాశ్రియైన రాముడు వంగిన కణపులు గల నాలుగు బాణములచేత, ఆ బ్రహ్మరస్సుని శ్రీమముగా వదలు నాలుగు గుఱ్ఱములను చంపెను 14

మూ. అన్యభిః సాయతైః సూతం కఠోపస్తాన్యసాతయత్, 15
రామశ్చిచ్ఛేర బాణేన త్వణం రాస్య సముర్చితమ్.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అన్యభిః = ఎనిమిది, సాయతైః = బాణములచేత, సూతమ్ = సారథిని, కఠోపస్తాత్ = రథము పైబాగమునుండి, న్యసాతయత్ = పడగొట్టెను, బాణేన = ఒక బాణముచేత, అన్య = వివిధముగా, సముర్చితమ్ = ఎత్తుగా ఎగురవేయబడిన, త్వణమ్ = త్వణమును, చిచ్ఛేర = తేరించెను.

తా. రాముడు ఎనిమిది బాణములు ప్రయోగించి సారథిని చంపి రథము పైబాగమునుండి క్రిందికి పడవేసెను. ఒక బాణముచేత ఎత్తుగా ఎగురుదుర్ను త్వణమును తేరించెను. 15

మూ. కఠో హరరతాత్ స్పాయత్యకన్తం నిశాచరమ్, 16
విలేర రామన్తం రాతైర్హృదయే సోఽతపక్షకః.

ప్ర. అ. కఠః = అటు ఏడ్చుచు, రామః = రాముడు, కష్కాత్ = ఆ, హరరతాత్ = కొట్టబడిన రథమునుండి, ఉత్పతన్తమ్ = పైకి ఎగురుచున్న, తం నిశాచరమ్ = ఆ రాక్షసుడు, రాతైః = బాణములచేత, హృదయే = హృదయమునందు, విలేర = బ్రద్దలుకొట్టెను. సః = అతడు, తపః = అడుగు అదపత్ = అయ్యెను.

తా. విరిగిపోయిన రథమునుండి ఆ రాక్షసుడు పైకి ఎగరబోగా రాముడు అతని పక్షసంఘమును బాణములచేత బ్రద్దలుకొట్టెను. అప్పుడు అతడు ఏడ్చి చేయలేని స్థితిలో ఉండెను. 16

మూ. సాయతైశ్చావ్రమేయాత్మా సామర్థ్య స్తస్య రక్షసః, 17
 కిరాన్యపాతయద్రామో వేగవర్తిత్విరిః కర్తః.

ప్ర. అ. అవ్రమేయాత్మా = కుహించ భక్యము కాని బుద్ధి గల, రామః = రాముడు, సామర్థ్యః = భోవముతో కూడినవాడై, వేగవర్తిః = వేగము గల, కర్తః = చాదియైన, త్విరిః = మూడు, సాయతైః = బాండులచేత, తస్య రక్షసః = అ రాక్షసునియొక్క, కిరాన్య = కిరస్సులను, అపాతయత్ = తదగొట్టెను.

తా. కుహించుటకు కూత భక్యము కాని బుద్ధి గల రాముడు, తాం భోవముతో, వేగము గల, చాదియైన మూడు బాండులతో అతని కిరస్సులను తిండించెను. 17

మూ. న తూహౌ దురిరోల్లాఠీ రామరాజాదిపీడితః, 18
 న్యవతత్పతితైః పూర్వం స్యుకీరోర్నికాదరః.

ప్ర. అ. రామరాజాదిపీడితః = రాముని బాండులచేత పీడించబడిన, సు నికాదరః = అ రాక్షసుడు, దురిరోల్లాఠీ = రక్తమును కమ్ముచున్నవాడై, పూర్వం = ముందుగా, పతితైః = క్రిందపడిన, స్యుకీరోః = తన కిరస్సులతో కూత, న్యవతత్ = వదెను.

తా. రాముని బాండులచేత పీడించబడిన అ క్రిశిరస్సు రక్తమును తిమ్ముచు, తన కిరస్సులు ముందుగా నెంపై పడగా, పడవ తాను వదెను. 18

మూ. హరశేషాస్తరో తగ్నా రాక్షసాః అరసంక్రయాః, 19
 ద్రవన్తి స్మ న తిష్ఠన్తి వ్యాఘ్రత్రస్తా మృగా ఇవ.

ప్ర. అ. హరః = అటపిమ్ముట, అరసంక్రయాః = అరుడు అశ్రయముగా గల, హరశేషాః = తంపంథగా మిగిలిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, తగ్నాః = ఓడిపోయినవాడై, వ్యాఘ్రత్రస్తాః = పెద్దపులిమండి తయవడిన, మృగాః యథా = లేళ్ల వలె, ద్రవన్తి స్మ = పారిపోయిరి, న తిష్ఠన్తి = నిలవలేదు.

తా. తంపగా మిగిలిన అరుని అనుతరులైన రాక్షసులు ఓడిపోయి, పెద్ద పులిమండి తయవడిన లేళ్ల వలె, నిలవకుండ పారిపోయిరి. 19

మూ. తాన్ అరో ద్రవతో దృష్ట్యా నివర్త్య దుషితః స్వయమ్,
రామమేవారిదుద్రావ రాహుకృష్ణస్థిమసం యథా.

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే ఎల్మికియే ఆదితావ్యే అరణ్యకాండే
సప్తవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. దుషితః = కోపించిన, అరో = అరుదు, ద్రవతః = పారిపోవు
యిన్న, తాన్ = చాళిను, దృష్ట్యా = చూచి, స్వయమ్ = స్వయముగా, నివర్త్య
= మరల్చి, రాహుః = రాహువు, కృష్ణస్థిమసం యథా = చంద్రుడ్డిగుచ్చి వరి,
రామమేవ = రాముడ్డ గుచ్చయే, అరిదుద్రావ = వరుగైతను.

తా. కోపించిన అరుదు పారిపోవుయన్న అ రాక్షసుండు చూచి, స్వయ
ముగా చాళిను వెనుకకు మరల్చి, రాహువు చంద్రునిపైకికి వెళ్ళి నట్లు రాముని
పైకికి వెళ్ళెను. 20

‘కాలానందినీ’ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యాసమేతంబు అరణ్యశాంతలో
ఇరువదివ ఏకవ సర్గ సమాప్తము.

ఆథ అష్టావింశః సర్గః

[అరువికో రాముడు హేదముగా పోరాడుట]

మూ. నిహతం దూషణం దృష్ట్వా రథే త్రిశిరసా సహ,
అరస్యాచ్యుతవత్క్రాసో దృష్ట్వా రామస్య విక్రమమ్. 1

ప్ర. అ. రథే = యుద్ధమనందు, త్రిశిరసా సహ = త్రిశిరస్సుతో కూడ, నిహతమ్ = చంపబడినది, దూషణమ్ = దూషణుల్లి, దృష్ట్వా = చూచి, రామస్య = రామునియొక్క, విక్రమమ్ = వరాక్రమమును, దృష్ట్వా = చూచి, అరస్యాచి = అరునకు కూడ, క్రాసః = కయము, అరవత్ = అరును.

తా. యుద్ధములో దూషణుల్లి, త్రిశిరస్సునూ చంపిన రాముని వరాక్రమము చూచగానే అరునకు కూడ కయము కలిగెను. 1

మూ. స దృష్ట్వా రాక్షసం సైన్యమవిషహ్నాం మహాబలా,
హతమేతేన రామేణ త్రిశిరోదూషణావపి. 2

తద్వ్రం హతదూయిష్ఠం ఏమనాః ప్రేక్ష్య రాక్షసా,
అనసార ఇకో రామం నముచిర్యాసవం యథా. 3

ప్ర. అ. మహాబలా = గొప్ప బలము గల, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, అరః = అరుడు, అవిషహ్నమ్ = పహించ కక్కము కాచి, రాక్షసమ్ = రాక్షసులగులందఱ మైన, సైన్యమ్ = సైన్యమును, ఏతేన = ఒక్క, రామేణ = రామునిచేత, హతమ్ = చంపబడినదారివిగా, త్రిశిరోదూషణావపి = త్రిశిరస్సును, దూషణుని కూడ, (చంపబడినదారివిగా), దృష్ట్వా = చూచి, హతదూయిష్ఠమ్ = రాంవరకు చంపివేయబడిన, తత్ వ్రం = స సైన్యమును, ప్రేక్ష్య = చూచి, సముచిః = సముచితనే రాక్షసుడు, వాసవం యథా = దేవేంద్రుని వలె, రామమ్ = రాముణ్ణి, అనసార = సమీపించును.

రా. మహాబలము గల ఆ రాక్షసుడు, ఇరుడు, ఎదిరించ కళ్ళము కాని ఆ రాక్షస సైన్యమును, త్రికిరీరూషణులను కూడ ఒక్క రాముడు సంహరించుట యాచి, సైన్యము రాంవరకు పోరించ కను విషయము గమనించి, వమది జేతలై యుట్టి ఎదిరించి నట్లు రాముణ్ణి ఎదిరించుటపై ఎక్కను 2,3

మూ. వికృష్ట బలవద్భావం నారాచాన్ ర క్షతోజనాన్,
లరక్ష్మిజేవ రామాయ క్రుద్ధావాశివిషాచిత. 4

ప్ర. ఆ. లరః = ఇరుడు, లరవర్ = లరిములో, రాపన్ = రసస్పృశు, వికృష్ట = రాగి, క్రుద్ధాన్ = కోపించిన, అశివిషాచిత = సర్పములు తరి ఉన్న, రక్షతోజనాన్ = రక్షము లోజనముగా గల, నారాచాన్ = నారాచరాణములను, రామాయ = రామునికోరకు, విజేవ = విసిరెను.

రా. ఇరుడు రసస్పృశు లరిముగా రాగి, కోపించిన సర్పముల తరి ఉన్న, రక్షమును తుళించు నారాచములను రామునిపై ప్రయోగించెను. 4

మూ. జ్ఞాం విరూన్యన్ సునిహంకః శివయాస్త్రాణి తర్కయన్,
తరార సమరే మూర్ఖాన్ శరై రథగతః ఖరః. 5

ప్ర. ఆ. రథగతః = రథమును పొందిన, ఖరః = ఇరుడు, సునిహంకః = అనేకవిధములుగ, జ్ఞాన్ = నానివి, విరూన్యన్ = తాగుడు, శివయా = అత్యాస ముచేత, అస్త్రాణి = అస్త్రములను, తర్కయన్ = తూపుడు, సమరే = యుద్ధము నందు, శరైః = బాణములలో, మూర్ఖాణ్ = మూర్ఖములను, తరార = చేసెను.

రా. రథము నెక్కి యున్న ఆ ఇరుడు, రసస్పృశులైన అనేకవిధముల తాగుడు, అత్యాసపాలవముతో అస్త్రాలను ప్రదర్శించుడు. బాణములు విడచుడు అనేకవిధముల సంధరించెను. 5

మూ. స సర్వాశ్చ దిశో బాఘైః ప్రదిగక్ష్వ మహారతః,
పూరయామాస తం దృష్ట్వా రామోఒపి సుమహద్దనుః. 6

ప్ర. ఆ. మహారతః = మహారథుడైన, సః = ఆ ఇరుడు, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను, ప్రదిగక్ష్వ = ఎదిక్కులను, బాఘైః = బాణములను

లేక, పూరణామాస = సింహెను, తమే = వానిని, రృష్ట్యా = తూరి, రామోఽపి = రాముడు కూడ, సుమహాత్ = బాగావృతైన, తను = తనమ్మును, పూరణామాస = పూరింపెను.

రా. మహారథుడైన ఆ ఐదుడు బాణములతో దిక్కులను, విదిక్కులను కూడ సంపిన్నేసెను రాముడు వానిని తూరి తన గొప్ప తనమ్మును ఎక్కు పెట్టెను.

మూ. న సాయతైర్థ్యర్థ్యైష ప్రాః సస్పృశిశ్చరివాగ్నిధిః,

నరశ్చకారావివరం వర్తన్య ఇవ వృష్టిరిః.

7

ప్ర. ఆ. ఈ = ఆ రాముడు, తైర్థ్యప్రైః = సహింప శక్యము కాని, సస్పృశిశ్చరి = అగ్నికణములలో కూరిన, అగ్నిధిః ఇవ = అన్నం వలె ఉన్న, సాయతైః = బాణములచేత, వర్తన్యః = మేనుము, వృష్టిరిః ఇవ = వర్తములచేత వలె, నరః = అశాశమును, అవివరమ్ = అవశాశము లేనిదానినిగా, తకార = చేసెను.

రా. రాముడు, నిపురవ్యలలో కూరిన అన్నం వలె సహింప శక్యము కాని బాణములచేత, మేనుము వర్తములచేత వలె, అశాశములో అవశాశము లేకుండ చేసెను.

7

మూ. తర్పరూప శిరైర్పాతైః ఉరరామవిసర్జితైః,

పర్యారాశమనారాశం సర్వతః శరసంకులమ్.

8

ప్ర. ఆ. ఉరరామవిసర్జితైః = ఐదునిచేత, రామనిచేత విడువండిన, శిరైః = వారియైన, పాతైః = బాణములచేత, తక్ = ఆ, పర్యారాశమ్ = చుట్టుప్రక్కల మన్న అశాశము, సర్వతః = అంతటా, శరసంకులమ్ = శరములచేత వ్యాకులమై, అనారాశమ్ = అవశాశము లేనిదై, అనారాశమ్ = అయినను.

రా. ఐదుడు, రామయిది విరచింప వదిలిన బాణములచేత, అంతట నిండిన అక్కరి అశాశప్రాంతము అవశాశములేనిది అయ్యెను.

8

మూ. శరణారావృతః సూర్యో న తరా స్మ ప్రశాశతే,

అన్యోన్యవధసంరమ్భాదుతయోః సంప్రయుర్యతోః.

9

ప్ర. అ. అశ్వశృంగధనురమ్మౌక్ = పరస్పరము చంపుటకు పట్టుదలతో, ఉభయోః = వాళ్ళిద్దరూ, సంప్రయుక్తౌతో = యుద్ధము చేయుదుండగా, తదా = అప్పుడు, శరణారావృతః = బాణసముదాయముచేత కప్పబడిన, సూర్యః = మూర్ఖుడు, ప్రవేశితే స్మ = ప్రవేశించలేదు.

తా. ఒకరి వొకరు చంపవలె నను పట్టుదలతో వారిద్దరు యుద్ధము చేయుచుండగా, బాణసముదాయముచేత కప్పబడిన మూర్ఖుడు ప్రవేశించలేదు. 9

మూ. తతో నాశికనారాతై ప్రిక్షాన్తైశ్చ వికర్ణిరి,
అజమాన ఉరో రామం తోత్రైరివ మహద్విపమ్. 10

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, అరో = అరుకు, నాశికనారాతైః = నాశిక బాణములచేతను, నారాత బాణములచేతను, ప్రిక్షాన్తైః = ప్రిక్షమైన అగ్రభాగములు గల, వికర్ణిరిః = వికర్ణిరాములచేతను, రామమ్ = రాముణ్ణి, తోత్రైః = అంకుశములచేత, మహద్విపదేవ = గొప్ప ఏడుగురు వలె, అజమాన = కొద్దెను.

తా. పిదప అరుకు, రాముణ్ణి నాశికబాణములతోను, నారాతబాణములతోను, ప్రిక్షములైన అగ్రభాగములు గల వికర్ణిరాములతోను, అంకుశములతో మహాగజమును కొద్దెనట్లు కొద్దెను. 10

మూ. తం రథస్థం దనుష్ప్రాదీం రాక్షసం పర్యవస్థితమ్,
దర్శకుః సర్వరూఢాని పాశహస్తమివాస్తకమ్. 11

ప్ర. అ. రథస్థమ్ = రథముమీద ఉన్నవాడు, దనుష్ప్రాదీమ్ = దనుస్సు హస్తమనందు కలవాడు, పర్యవస్థితమ్ = నిలిచి ఉన్నవాడు అయిన, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి, పాశహస్తమ్ = పాశము హస్తమనందు గల, అస్తకమ్ ఇవ = యముని వలె, సర్వరూఢాని = సకలరూతములు, దర్శకుః = చూచినది

తా. రథము నెక్కి, దనుస్సు దలించి, యుద్ధానికి సిద్ధముగా ఉన్న ఆ అరుడు, అక్కడ ఉన్న ప్రాణు లందరికి పాశము చేతిలో దలిచిన యముడు వలె కనబడెను. 11

మూ. హస్తారం సర్వప్రిన్యన్య పౌరుషే పర్యవస్థితమ్,
పరిశ్రాంతం మహానత్త్వం మేతే రామం ఉరన్తరా. 12

ప్ర. అ. ఇతః = ఇతడు, పర్యవైష్యస్య = పది ప్రవైష్యమునకు(ను), హస్తారమ్ = రంపినవాడు, పౌరుషే = పౌరుషమునందు, పర్యవస్థితమ్ = విందిన వాడు, మహాసత్త్వమ్ = రాని అంతు గలవాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, తదా = అప్పుడు, పరిశ్రాంతమ్ = అంపినవానివిగా, మేనే = తంకను.

తా. పౌరుషమును చూపి, సకలప్రవైష్యమును రంపిన, మహాబలవంతులైన రాముడు, అప్పుడు అంపి ఉండు నని అరుడు రావించెను. 12

మూ. తం సింహమివ విక్రాంతం సింహాద్వికాంతగామినమ్,
దృష్ట్వా నోర్విజలే రామః సింహః శ్చక్రమృగం యదా.

ప్ర. అ. ("సింహః శ్చక్రమృగం యదా" అనుటకు లభించు సింహః సింహమివాదరమ్ అను ప్రారభ్యపాఠము రాగున్నది. మొదట అరుణ్ణి సింహములో పోల్చి వెంటనే నీడమృగములో పోల్చుట యుక్తముగా లేదు. అట్లు తేయవలసినచో ముందు సింహములో పోల్చి ఉండగూడదు).

సింహమివ = సింహమువలె, వికాంతమ్ = పర్వాకమిందురున్నవాడు, సింహాద్వికాంతగామినమ్ = సింహము నడకతో నడచువాడు అయిన, తమ్ = అ అరుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, రామః = రాముడు, సింహః = సింహము, అదపి సింహమివ = మరియొక సింహమును చూచినచి, నోర్విజలే = తయవడలేదు.

తా. సింహము వలె నడచుడు, సింహపర్వాకమును వలె పర్వాకమును చూపుచున్న అ అరుణ్ణి చూచి, రాముడు, ఒక సింహము మరొక సింహమును చూచి ఎట్లు తయవడరో అట్టి తయవడలేదు. 13

మూ. తతః సూర్యనితాశేన రథేన మహారా ఇతః,
అససార రథే రామం వరల్ల ఇవ పావకమ్. 14

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఇతః = ఇతడు, సూర్యనితాశేన = సూర్యునితో సమానమైన, మహారా = గొప్పలైన, రథేన = రథములో, రామమ్ = రాముణ్ణి, వరల్లః = చిరక, పావకమ్ ఇవ = అగ్నిని వలె, రథే = యుద్ధము నందు, అససార = సవీరించెను.

తా. ఏమ్మట అరుడు మార్కునితో సమానమైన పెద్ద తరము నెక్కి,
మీదక అగ్ని దగ్గరకు వెళ్ళి పట్టి, యుద్ధములో రామునిమీదికి వెళ్లెను. 14

మూ. తతోఽస్య సకరం రావం ముద్ధిదేశే మహాత్మనః,
అరశ్చిచ్ఛేద రామస్య దర్శయన్ పాణిరాఘవమ్. 15

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అరః = అరుడు, పాణిరాఘవమ్ = హస్త
రాఘవమును, దర్శయన్ = చూపుచు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, అస్య
రామస్య = ఈ రామునియొక్క, సకరమ్ = బాణముతో కూడిన, రావమ్ = తన
స్వస్థు, ముద్ధిదేశే = పిడిలిరగ్గర, చిచ్ఛేద = చేరినెడు.

తా. ఏమ్మట అరుడు తన నేర్పు చూపించుచు, మహాత్ముడైన ఆ రాముని
బాణసహితమైన తనస్వస్థు పిడిలి రగ్గర చేరినెడు. 15

మూ. స పునస్త్యపరాన్ సత్త శరానాదాయ తర్కణి,
నిజమాన అరః క్రుద్ధః శత్రాశనిసమప్రధాన్. 16

ప్ర. అ. సః అరః = ఆ అరుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, పునః =
మీరం, శత్రాశనిసమప్రధాన్ = అంధ్రుని వృశాఘరముతో సమానమైన శాంతి
గం, అపరాన్ = అతరమైన, సత్త = ఏడు, శరాన్ = బాణములను, అదాయః
గ్రహించి, తర్కణి = తనవమునందు, నిజమాన = కొద్దిను.

తా. ఆ అరుడు క్రుద్ధుడై మీరం, అంధ్రుని వృశాఘరము వంటి, మరి
ఏడు బాణములు రీసికొని వాటితో రాముని తనవమును కొద్దిను. 16

మూ. తతస్త్రైరహరం బాటైః అరముత్తైః సువర్వణి,
పపాత కవరం ధూమౌ రామస్యాదిత్యవర్చసః. 17

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అరముత్తైః = అరునిచేత విడువబడిన,
సువర్వణి = మంచి కణపులు గల, బాటైః = బాణములచేత, ప్రహరమ్ = కొట్ట
బడినదై, అదిత్యవర్చసః = మూర్ఖుని వంటి శాంతి గల, రామస్య = రామునియొక్క,
తత్ = ఆ, కవరమ్ = కవచము, ధూమౌ = వెండిక, పపాత = పడిను.

తా. మంచి కలుపుయ గల బాణములను వ్రయోగించి ఐదుగు కొట్టిగా,
మూర్ఖుని పంది కాంతి గల రాముని కవచము వేంపై వదెను. 17

మూ. తతః శరసహస్రేణ రామమప్రతిహాజసమ్,
అర్థయ్యత్వా మహావాదం ననాద నమరే ఖరః. 18

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అరః = ఐదుగు, అప్రతిహాజసమ్ = సాది
లేని కాంతి గల, రామమ్ = రాముణ్ణి, శరసహస్రేణ = వేయి బాణములచేత,
అర్థయ్యత్వా = పీడించి, నమరే = యుద్ధమునందు, మహావాదమ్ = గొప్ప ధ్వని
కలుగు నట్లుగా, ననాద = అరచెను.

తా. పిమ్మట ఐదుగు, సాది లేని తేజస్సు గల రాముణ్ణి అనేకబాణముల
చేత పీడించి, యుద్ధములో గర్జిగా అరచెను. 18

మూ. స శరైరర్థితః క్రుద్ధః సర్వగాత్రేషు రామహః,
రరాజ నమరే రామో విరూపాక్షగ్నిరీవ జ్వలన్. 19

ప్ర. అ. శరైః = బాణములచేత, సర్వగాత్రేషు = అన్ని అవయవముల
యందు, అర్థితః = పీడింపఁబడిన, రామహః = రమునంశసంభావతైన, సః
రామః = ఆ రాముడు, క్రుద్ధః = కోపించివచ్చాడై, విరూపా = రూపుము లేని,
జ్వలన్ = మండుచున్న, అగ్నిరీవ = అగ్ని వలె, సమరే = యుద్ధమునందు,
రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. అన్ని అవయవములందు బాణములచేత కొట్టిబడి, క్రుద్ధుడైన ఆ
రాముడు, యుద్ధరంగములో, రూపుము లేని, ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నివలె
ప్రకాశించెను. 19

మూ. తతో గమ్పీరవిర్భూతం రామః శక్రమింద్రణః,
వజరాస్త్రాయ స రిపోః సజ్జామన్మన్మహర్దనుః. 20

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శక్రమింద్రణః = శక్రమింశకుడైన,
సః రామః = ఆ రాముడు, రిపోః = శక్రపుటెంక, అస్త్రాయ = అంశముకొరకు,
గమ్పీరవిర్భూతమ్ = గంభీరమైన ధ్వని కల, అన్యత్ = మరియొక, మహత్ =

గావ్యరైన, తను = తనస్సును, నన్ను = వానిలో కూడినవానినిగా, తనక = చేసెను

తా. ఏమ్ముట, శ్రుతుసంహారకుడైన రాముడు, ఆ శ్రుతువును సంహరించుటకై, గంధీరమైన ధ్వని గల మఱి యొక గావ్య తనస్సునకు వారి కచ్చెను. 20

మూ. సుమహద్వైష్ణవం యతఃదరిస్పష్టం మహర్షిణా.

వరం తద్ధనురుద్యమ్య ఇరం సమచిరావత. 21

ప్ర. అ. తర = ప్రసిద్ధమైన, యత = ఏ, సుమహర్ = రాం పెద్దరైన, వైష్ణవమ్ = విష్ణుసంబంధమైన, తను = తనస్సు, మహర్షిణా = అగర్భమహర్షి చేత, అదిస్పష్టమ్ = అర్హుడినలో, వరమ్ = శ్రేష్ఠమైన, తర = వానిని, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, ఇరమ్ = ఇరుట్టి, సమచిరావత = ఎరుక్కొనుటకు వెళ్లెను.

తా. అగన్తమహర్షి అచ్చిన, శ్రేష్ఠమైన, ఆ గావ్య వైష్ణవతనస్సును గ్రహించి అరుట్టి ఎదిరించుటకు శ్రుతుముగా వెళ్లెను. 21

మూ. తతః కనకపుష్కైస్తు శరైః సంసతవర్తయి.

నిలేద రామః సంక్రుద్ధః అరన్య సమరే ద్వటమ్. 22

ప్ర. అ. తతః = అటు ఏమ్ముట, రామః = రాముడు, సంక్రుద్ధః = కోపించిన వారై, కనకపుష్కైః = బంగారు పొన్నులు గల, సంసతవర్తయిః = వంగిన కలుపులు గల, శరైః = బాణములచేత, సమరే = యుద్ధమునందు, అరన్యః = అరునియొక్క, ద్వటమ్ = ద్వణమును, నిలేద = లేదించెను.

తా. ఏమ్ముట రాముడు కుపితుడై, బంగారు పొన్నులు, వంగిన కలుపులు గల బాణములచేత, యుద్ధములో అరుని ద్వణమును ఎగుర గొట్టెను. 22

మూ. స తర్కనీయో బహురా విశీర్షః కాఞ్చనర్వణః,

జగామ రరణీం సూర్యో దేవతానామివాజ్ఞయా. 23

ప్ర. అ. బహురా = అనేకవిధములుగ, విశీర్షః = చిమ్మిచీయరిన, తర్కనీయః = సుందరమైన, సః = ఆ, కాఞ్చనర్వణః = బంగారు ద్వణము,

దేవతానామ్ = దేవతలయొక్క, అర్థాయో = అర్థదేశ, మార్గః = మార్గము, ఇవ = సూర్యుడు
వలె, ధరణీమ్ = భూమిని, జాను = పొందెను.

రా. ఎన్నో ముక్కలుగా అంగింపబడి ఎవరివేయబడిన అందమైన
ఆ బంగారు ద్వారము దేవతల అర్ధదేశ మూర్త్యులు వేంపీరికి వచ్చినాకా అప్పట్లు,
వేంపీడ వచ్చెను. 23

మూ. శం చతుర్విః ఖరః క్రుద్ధో రామం గాత్రేషు మార్గతైః,
విద్యార యుధి మర్మత్తో మాతల్లమివ తోమరైః. 24

ప్ర. ఆ. క్రుద్ధః = కోపించిన, మర్మత్తో = మర్మస్థానముండు లేదా యుద్ధ
రహస్యముండు ఎరిగిన, ఖరః = అరుడు. యుధి = యుద్ధమునిండు, శం రామమ్ =
ఆ రాముణ్ణి, చతుర్విః = నాలుగు, మార్గతైః = దారిముంజేర, మాతల్లమ్ = ఏను
గును, తోమరైవ = తోమరముంజేర వలె, గాత్రేషు = అవయవములందు,
విద్యార = కొట్టెను.

రా. మర్మస్థానములు తెలిసిన అరుడు కోపించి, యుద్ధముతో, ఆ రాముణ్ణి
నాలుగు దారిముంజేర, గజమును తోమరములతో కొట్టి వట్లు, అవయవములమీద
కొట్టెను. 24

మూ. స రామో బహువిర్యాతైః ఖరశామ్నకనిఃస్ఫురైః,
విత్తో రుధిరసిక్తాత్తో అదూప రుషికో ర్భుకమ్. 25

ప్ర. ఆ. సః రామః = ఆ రాముడు, ఖరశామ్నకనిఃస్ఫురైః = అరుని
దనస్ఫునుండి బయలుదేరిన, బహుభిః = అనేకమైన, తాతైః = దారిముంజేర,
విత్తో = కొట్టబడినవాడై, రుధిరసిక్తాత్తో = రక్తముచేత తడవబడిన శరీరము
గలవాడై, ర్భుకమ్ = మిక్కిలి, రుషికః = కోపించినవాడు, అదూప = అయినను.

రా. అరుని దనస్ఫునుండి బయల్పడరిన అనేకదారిములు తగిలి, రక్త
ముతో తడిసిన శరీరము గల ఆ రాముడు, దారి కోవము పొందెను. 25

మూ. స రనుర్ధన్వివాం త్రేష్ఠః ప్రగృహ్య పరమాహవే,
మునోర వరమేష్వానః షట్పురావధింఽరాన్. 26

ప్ర. అ. వరహాహతే = ఆ గొప్ప యుద్ధమునందు, రస్మివామ్ = రసద్ధుడులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు, వరమేష్వానః = గొప్ప భవస్సు కంఠాడు అయిన, సః = ఆ రాముడు, భనుః = భవస్సును, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, అరింక్షితాన్ = గురిసి గుర్తించిన, వృత్ = ఇరు, కలాన్ = బాణములను, ముహూర = విడచెను.

తా. రసద్ధుడులలో శ్రేష్ఠుడు, గొప్ప భవస్సు దరించిసాడు అయిన ఆ రాముడు, ఆ మహాయుద్ధములో భవస్సు దరించి, తాగుగా గురి యాచి అరు బాణములు విడచెను. 26

మూ. శిరస్మిశేన బాధేన ద్వాత్వాం తాహ్వాకతార్థయత్,
త్రిలిక్ష్మన్తార్థవత్తైశ్చ పక్షస్యలిఖమాన హ. 27

ప్ర. అ. ఏశేన = ఒక, బాధేన = బాణమువేర, శిరసి = శిరస్సునందు, అత = ఏడ్చుట, ద్వాత్వామ్ = రెండింటివేర, తాహ్వాః = తాహ్వానడిర, అర్థయత్ = ఏడించెను. త్రిలిః = మూడు, రన్తార్థవత్తైః = అర్థరంధ్రాకారమైన ముండులు గల బాణములవేర, పక్షసి = పక్షాన్ధంమువేర, లిఖమాన హ = వ్రాసెను.

తా. ఆ అరుని శిరస్సువేర ఒక బాణమును, తాహ్వానపై వెండు బాణములను, పక్షాన్ధంమునందు మూడు అర్థరంధ్రాకారబాణములను వ్రయోగించెను. 27

మూ. తతః పశ్చాన్నహలేజా నారాచాన్ తాస్మిలోపమాన్,
జిహంసూ రాక్షసం క్రుద్ధస్త్రియారక సమాదరే. 28

ప్ర. అ. తతః పశ్చాత్ = తాచి తరువాత, మహలేజా = గొప్ప లేచును గల రాముడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, రాక్షసమ్ = రాక్షసుడు, జిహంసుః = తేవ తలచినవాడై, తాస్మిలోపమాన్ = నూర్చునితో పమానమైన, త్రియారక = వదమూడు, నారాచాన్ = నారాచబాణములను, సమాదరే = గ్రహించెను.

తా. మహలేజాశ్రియైన రాముడు అటు ఏడ్చుట, తాం కోపించి, ఆ రాక్షసుని తంపవలె నని విశ్వయిండుకొని నూర్చునివంటి తాచి గల వదమూడు నారాచబాణములను గ్రహించెను. 28

మూ. రథస్య యుగమేతేన రథుర్విక్రతురో హయాన్,
షష్ఠేన తు శిరః పంచైః ఐరస్య రథసారథిః. 29

త్రిదిప్తివేణుం బలదాన్ ద్వాత్వామక్షం మహాబలః,
ద్వారశేన తు బాణేన ఐరస్య సకరం దనుః. 30

దిశ్వా వ్రజనిశాశేన రామవః ప్రహసన్నివ,
వ్రయోరశేనేష్ట్రసమో దిలేత సమశే ఐరమః. 31

ప్ర. ౪. ఇష్ట్రసమః = ఇంద్రునితో సమానుడు, బలదాన్ = బలవంతుడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడు అయిన, రామవః = రాముడు, సంత్యే = యుద్ధమునందు, ఏతేన = ఒక బాణముచేత, ఐరస్య = ఇరునియొక్క, రథస్య = రథముయొక్క, యుగమ్ = కాడిని, రథుర్విః = నాలుగు బాణములచేత, రథురో = నాలుగు, హయాన్ = అశ్వములను, షష్ఠేన = ఆరవ బాణముచేత, ఐరస్య = ఇరునియొక్క, రథసారథిః = రథము సారథియొక్క, శిరః = శిరస్సును, త్రిదిః = మూడిందిచేత, త్రిదేణమ్ = రథము ముందులాగమును, ద్వాత్వామ్ = రెండిందిచేత, అక్షమ్ = ఇరుసును, ద్వారశేన = పల్లెచెంకవలెన, వాణేన = బాణముచేత, ఐరస్య = ఇరునియొక్క, సకరమ్ = బాణముతో కూడిన, దనుః = దనస్సును, దిశ్వా = లేడింది, ప్రహసన్నివ = నవ్వుచున్నవాడువలె, సమశే = యుద్ధమునందు, వ్రజనిశాశేన = వ్రజమువంది, వ్రయోరశేన = పరమూతప బాణముచేత, ఐరమః = ఇరుద్ది, దిలేత = లేడించెను (కొట్టెను).

తా. దేవీంద్రునితో సమానుడు, బలవంతుడు, మహాబలవారి అయిన రాముడు, యుద్ధములో ఒక బాణముచేత రథము కాడిని, నాదిగిందిచేత నాలుగు గుఱ్ఱాలను, ఆరవ బాణముచేత ఇరుని రథసారథి శిరస్సును, మూడిందిచేత రథము ముందు లాగమును, రెండిందిచేత ఇరుసును, పల్లెచెంకవలె బాణముచేత ఇరుని బాణముతో కూడిన దనస్సును లేడించెను. మరల యుద్ధములో నవ్వుచున్నారా అన్నట్లు, వ్రజముతో సమానమైన పరమూతప బాణముతో ఇరుద్ది కొట్టెను.

మూ. ప్రథగ్నరవ్వా విరతో హతాశ్చో హతసారథిః,
గదాపాణిరవస్థత్య తస్మా త్తామో ఐర వ్రదా. 32

ప్ర. అ కదా = అప్పుడు, ప్రథగ్నర్హ్యా = వెరిగిపోయిన భవస్సు కం
నాడు, వెరతః = రతము లేనివాడు. హాశ్వాః = చంపబడిన అశ్వములు కం
నాడు, హరసాకథః = చంపబడిన సాకథ కంనాడు అయిన, అరః = ఐదుడు,
గదాసాటిః = గద హస్తమునందు కలవాడై, అవష్టత్య = కిందికి దుమికి,
దూహ = నేలపై, కస్తా = నిలబడెను.

రా. భవస్సు వెరిగిపోయెను. రతము భగ్న మయ్యెను. గుఱ్ఱములు
సాకథ కూడ కప్పెను. అప్పుడు అ ఐదుడు, వేదిలో గద భరించి, రతమునుండి
దుమికి నేలపై నిలనిను. 32

మూ. తక్కర్మ రామస్య మహారతస్య
సమేత్య దేవాశ్చ మహర్షయశ్చ.
అపూజయన్ ప్రాజ్ఞలయః ప్రహృష్టా
స్తదా విమాన్వాగగతాః సమేతాః. 33

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే చార్మకీయే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
అష్టావింశః పర్గః.

ప్ర. అ. కదా = అప్పుడు, దేవాశ్చ = దేవతలు, మహర్షయశ్చ =
మహర్షులు, సమేతాః = కంసితవారై, విమాన్వాగగతాః = విమాన్వాగములందు
ఉన్నవారై, సమేత్య = వర్చి, ప్రహృష్టాః = సంకోషించినవారై, ప్రాజ్ఞలయః =
కల్పబడిన బోధితు గలవారై, మహారతస్య = మహారతుడైన, రామస్య = రాముని
యొక్క, తత్ కర్మ = అ పనిని, అపూజయన్ = పూజించిరి.

రా. దేవతలు, మహర్షులు కలిసి వర్చి, విమాన్వాగములందు నింది,
సంకోషించుచు, అంజలలు పురించి, మహారతుడైన రాముడు చేసిన ఆ కార్య
మును ప్రశంసించిరి. 33

'రాధానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధర్వాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
ఇరువది ఎనిమిదవ పర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోవక్రంతః పద్యః

[రామోఽనుభవోఽనిందితుః, అనుభవోఽనుభవోఽనిందితుః
గదాను ప్రయోగించుట; త గదాను రామోఽనుభవోఽనిందితుః]

మూ. అరం తు విరతం రామో గదాపాణిమవస్థితమ్,
మృదువార్యం మహారేణా పరుషం వాక్యమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. మహారేణా = గావ్య రేణువు గం, రామో = రామో, విర
తమ్ = పోయిన కథము గం, గదాపాణిమ్ = గదా హస్తమునందు గం, అవ
స్థితమ్ = నింది ఉన్న, అరమ్ = అరుణ గూర్చి, మృదువార్యమ్ = మృదువాక్య
ములు వార్యమునందు కలుగునట్లుగా, పరుషమ్ = పరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్య
మును, అబ్రవీత్ = వరితెను.

తా. కథము నశించగా గదా చేతిలో ధరించి నింది ఉన్న అనుభవో యిది
మహారేణావారియైన రామో, పైకి మృదువుగా కనెందు పరుషవాక్యములను
వరితెను. 1

మూ. గజాశ్చరత్సంభారే లలీ మహారి తిష్ఠరా,
కృరం సుదారుణం కర్మ సర్వలోకజాగుప్సితమ్. 2

ప్ర. అ. గజాశ్చరత్సంభారే = గజములతోను, అశ్చములతోను, రథ
ములతోను క్షీరిని ఉన్న, మహారి = గావ్యలైన, లలీ = సైన్యమునందు,
తిష్ఠరా = ఉంటావు నీ చేత, సర్వలోకజాగుప్సితమ్ = అందరు జనుల చేతను
అసహించుకొనెడు, సుదారుణమ్ = చాల తయలకరమైన, కర్మ = కర్మ,
కృతమ్ = చేయబడినది.

తా. విష గజ - అశ్చ - రథములతో నిండిన మహాసైన్యమునకు అది
వలెగా ఉంది లోకు లందరూ నిందించే, చాల తయలకరమైన వని నేసిరివి. 2

మూ. ఉద్వేజనీయో భూతానాం వృశంసః పాపకర్మకృత్,
త్రయోదామపి లోకానామిశ్యకోఽపి న తిష్ఠతి 3

ప్ర. ఆ. భూతానామ్ = ప్రాణులకు, ఉద్వేజనీయః = దుఃఖము కలిగించువాడు, పాపకర్మకృత్ = పాపకర్మలు చేయువాడు అయిన, వృశంసః = క్రూరుడు, త్రయోదామి = మూడు, లోకానామ్ = లోకములకు, మిశ్యకోఽపి = వరునై వను, న తిష్ఠతి = నిల వడు.

తా. ప్రాణులందరికి భయము కలిగించుడు, పాపకర్మలు అచరించు క్రూరుడు, మూడు లోకాలకు వరునై అయినను రాంకాంము సుఖముగా జీవించజాలడు.

మూ. కర్మ లోకవిరుద్ధం తు కుర్వాణం ఖణదాచర,
తీక్షణం సర్వజనో హన్తి సర్వం దుష్టమివాగరమ్. 4

ప్ర. ఆ. ఖణదాచర = రాక్షసుడా. లోకవిరుద్ధమ్ = లోకమునకు విరుద్ధమైన, కర్మ = కర్మను, కుర్వాణమ్ = చేయుచున్న, తీక్షణమ్ = క్రూరుణ్ణి, సర్వజనః = సకలజనము, అగతమ్ = వచ్చిన, దుష్టమ్ = దుష్టమైన, సర్వమిత = సర్వమును చరి, హన్తి = చంపివేయును.

తా. 4. రాక్షసుడా. లోకమునకు విరుద్ధముగా ఉన్న కర్మను చేయు క్రూరాత్ముణ్ణి, జనులు, తమ దగ్గరకు వచ్చిన దుష్టసర్వమును చంపివేసి నట్లు చంపివేయుదురు.

మూ. లోకాన్తాపాని కుర్వాణః కామాన్తా యో న బుధ్ధితే,
త్రష్టః పశ్యతి తస్మాన్తం బ్రాహ్మణీ కరణాదివ. 5

ప్ర. ఆ. లోకాత్ = దురాశవంసగాని, కామాన్తా = కామమువంసగాని, యః = ఎవడు, పాపాని = పాపములను, కుర్వాణః = చేయుడు, న బుధ్ధితే = తెలుసుకొనక, అరడు, త్రష్టః = త్రష్టులై, కరణాత్ = వరగల్గును తిన్న, బ్రాహ్మణీవ = సంకెళ్లపాము వలె, తస్య = చేసినదానియొక్క, అన్తమ్ = పండును, పశ్యతి = చూచును.

తా. దురాశవంస గాని, కామమువంస గాని పాపములు చేయుచు తన

తప్పిదమును గ్రహించదనివారు, త్రస్తుతై వదగల్లు తిన్న వరితెళ్లపాము వరి, తను దేసిన వని భలమును అనుభవించును.

వి. వదగల్లవాని కురిసి నపుడు ఆ అంశునమును వరితెళ్లపాము దిన్నిలో అది తప్పిపోవు నను ప్రసిద్ధి యున్న దని వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసివారు ప్రాచ్యపాకములో ఉత్తరాద్భము "త్రస్తై వక్కతి దుఃఖం స వ్రాహ్మణః పరచానివ" అని ఉన్నది, "పరాదీనులైన, అనగా సేవాపృథిలో ఉన్న బ్రాహ్మణులు వరి త్రస్తుతై అరదు దుఃఖము పొందును" అని అని భావము. ఈ పాదము తాగున్నది. సై పాకములో 'తస్య' అనేదానికి పావకల్పముతో (పాపానామ్) సంబంధము కుదరదు గాన "దేసిన ఆ వనియొక్క" అనే అర్థం కల్పించవలసిఉన్నది. సేవాపృథిలో ఉన్న బ్రాహ్మణులు కూడ పాపాచరణములేక త్రస్తు తగును గాన అతనిని ఉపమానముగా చెప్పుట యుక్తముగా ఉన్నది.

మూ. వనతో దర్శకారణ్యే తాపసాన్ దర్శయారిదా,

కిం ను హత్యా మహాలాగాన్ పలం ప్రాప్స్యసి రాక్షస.

ప్ర. ఆ. రాక్షస = రాక్షసులు : దర్శకారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, వనరు = నివసించుచున్న, దర్శయారిదా = దర్శములను అదరించు, మహాలాగాన్ = గొప్ప వైద్యాత్ములైన, తాపసాన్ = మునులను, హత్యా = చంపి, కిం ను = ఏమి, వంఁ = పంఁమును, ప్రాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా. రాక్షసా : దండకారణ్యములో నివసించి దర్శము నాదరించుచున్న, వైద్యాత్ములైన మునులను చంపుటచే నీకు ఏమి ప్రయోజనము లభించును? 8

మూ. న దిరం పాపకర్మాణః క్రూరా లోకజగుప్తిరా,

ఐక్యరక్తం ప్రాప్య తిష్ఠన్తి శిర్తమాలా ఇవ క్రుమా. 9

ప్ర. ఆ. పాపకర్మాణః = పాపమైన కర్మ గల, లోకజగుప్తిరా = లోకములో నిందితులైన, క్రూరా = క్రూరులు, ఐక్యరక్తమ్ = ఐక్యరక్తమును, ప్రాప్య = పొంది, శిర్తమాలా = శిథిలమైన మెదళ్ళు గల, క్రుమా. ఇవ = వృక్షములు వరి, దిరమ్ = దిరకాంక్ష, న తిష్ఠన్తి = ఉండజాలరు.

తా. లోకములో అందరిచేత నిందింపబడి పాపాత్ములైన క్రూరులకు ఐక్య

కృమి లరించిను, వాళ్లు, మొదళ్లు బులికిపోయిన దెట్ల వలె కాంశాంశు నింప
జాలడు. 7

మూ. అవశ్యం లభితే బిడ్డు; పంపి పాపవ్య కర్మణా.

హారం పర్యాగతే తాలే ద్రుమాః పుష్పమిదారవమ్. 8

ప్ర. అ తాలే = తగినవస్తువులు, పర్యాగతే = వచ్చిన దగులుండగా,
బిడ్డు = ప్రాణి, పాపవ్య = పాపమైన, కర్మణా = కర్మయొక్క, హారమ్ =
తయంకరమైన, పంపి = పంపించు, ద్రుమాః = వృక్షములు, అరవమ్ =
బురుగుతు నంబరించిన, పుష్పమివ = పుష్పమును వలె, అవశ్యమ్ = తప్పక,
లభతే = పొందును.

తా. చాలి ప్రాణి కూడ, పనులును తచ్చినపుడు, తయంకరమైన
పాపకర్మపంపించు, అ య బురుగుతుల వచ్చి నపుడు వృక్షములు పుష్పములను
పొంది నట్లు, తప్పక పొందును. 8

మూ. నవిషాదాహితాహ్వానాం దుష్టానాం క్షయదాతర.

నవిషాదాహితాహ్వానాం దుష్టానాం క్షయదాతర. 9

ప్ర. అ. క్షయదాతర = ఓ రాక్షసుడా : లోకే = లోకమునందు, హిషా
దామ్ = పాపములైన, కర్మణామ్ = కర్మయొక్క, పంపి = పంపించు, దుష్ట
నామ్ = దిశలదిన, నవిషాదామ్ = విషములో కూరిన, అహ్వానామివ = అన్నము
పంపించు వలె, నదిరాక్ = అదిరణాంములో, ప్రాప్యతే = పొందలడును.

తా. రాక్షసుడా : లోకములో పాపకర్మం పంపించు, దుశించిన విషము
కలిపిన వదార్థముం పంపించు వలె, అదిరణాంములోనే లరించును. 9

మూ. పాపమాతరణాం హారం లోకస్థాపియమిర్పరామ్,

అహమాసారితో రాజా ప్రాణాన్ హస్తుం నిశాచర. 10

ప్ర. అ. నిశాచర = రాక్షసుడా : హారమ్ = తయంకరమైన, పాపమ్ =
పాపమును, అరరణామ్ = అరరించుచున్న వారియొక్క, లోకస్య = లోకమునకు,
అపియమ్ = అపియమును, ఇర్పరామ్ = కోరుచున్న వారియొక్క, ప్రాణాన్ =

ప్రాణములను. హస్తమ్ = చంపుటకు, రాజా = రాజైన, ఆహమ్ = నేను, అసోదితః = పొందఁబడినది.

రా. హస్తమైన ప్రాణములు అరరించెనని ప్రాణములను, లోకమునకు అపియము చేయ గోరువారి ప్రాణములను నశింపజేయుటకై రాజునైన నన్ను (మునులు మొదలైనవారు) చేరిరి. 10

మూ. అర్హ మి త్యా మయా ముక్తా శరాః కాన్యవరూపదాః,
విదార్యాశిపరిష్యన్తి వర్మికమివ పన్నగాః. 11

ప్ర. అ. అర్హ = అప్పుడు. మయా = నాచేత. ముక్తాః = విడుదలైన, కాన్యవరూపదాః = అంగారు అలంకారములు గల, శరాః = బాణములు, పన్నగాః = నీర్వములు, వర్మికమివ = పుట్టను వలె, త్యా = నిన్ను. విదార్యా = రీర్చి, శిపరిష్యన్తి = పైకి పోగంపు.

రా. అప్పుడు నేను వ్రతమొగింపు అంగారు అలంకారములు గల బాణములు, నీర్వములు పుట్టను రీర్చి వట్ల నిన్ను రీర్చి, పైకి పోగంపు. 11

మూ. యీ త్వయా దర్శితారణ్యే కక్షితా దర్శితారిణా,
తానన్య నిహతః సంశ్లే న సైన్యోఽనుగమిష్యసి. 12

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, దర్శితారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, యీ = ఏ, దర్శితారిణాః = దర్శమును అరరించు మునులు, కక్షితాః = కక్షించఁబడినారో, తాన్ = తాల్గను, అన్య = నేను, సంశ్లే = యుద్ధమునందు, నిహతః = దంపఁ జరిగినవారవై. స సైన్యః = సైన్యవహులవరై, అనుగమిష్యసి = అనుసరించగంపు.

రా. అప్పుడు నాచేత యుద్ధములో దంపఁబడిన నీవు, సైన్యవహులవరై, ఇందవరకు నీవు దండకారణ్యములో ఏ మునులను కక్షించినారో వారిని అనుసరించి పోగంపు. 12

మూ. అర్హ త్యాం నిహతం తాతైః పశ్యన్తు పరమర్షయా,
నిరయన్తం విమానస్థా యీ త్వయా హింసిరాః పురా. 13

ప్ర. అ. పురా = పూర్వము, త్వయా = నీచేత, యీ = ఎవరు, హింసిరాః =

దంపరిచాలో, అట్టి, వరమత్తయః = మహర్షయః, విహవస్థాః = విహవములలో ఉన్నవారై, అద్యః = ఇప్పుడు, బాహ్యః = బాహ్యములచేత, విహతమి = దంపరిచిన, నిరయస్థమి = సరకముతో ఉన్న, త్యాగి = విన్ను, వశ్యశు = దూచెదరదూక.

తా. పూర్వము నీవు పొందిన మునులందరూ విహవములపై ఎక్కి, ఇప్పుడు బాహ్యములచేత దంపరిచి సరకముతో ఉన్న విన్ను దూచెదరదూక. 13

మూ. ప్రహర త్వం యథాతామం కురు యత్నం కులారమ,
అద్య తే పాతయిష్యామి శిరస్త్రాంఫలం యథా. 14

ప్ర. అ. కులారమ = కులమునందు అరముతా : త్వమ్ = నీవు, యథా తామమ్ = నీకు ఇష్టము వర్చి నట్లు, ప్రహర = కొట్టము, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, కురు = చేయుము అద్యః = ఇప్పుడు, తే = నీయొక్క, శిరః = శిరస్సును, బాంధవం యథా = బాధించుదు వది, పాతయిష్యామి = వదలొద్దెదను.

తా. కులపొంపనుతా : నీకు ఇష్టము వర్చి నట్లు నన్ను కొట్టము. ప్రయత్నము చేయుము. ఇప్పుడు నీ శిరస్సును బాధించుదు వది క్రింద వదలేదెదను. 14

మూ. ఏవముక్షస్తు రామేణ శిరః సంరక్తలోచనః,
ప్రత్యువార తతో రామం ప్రహసన్ క్రోధమూర్చికః. 15

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పంకరిచిన, శిరః = అడుగు, సంరక్తలోచనః = ఎత్తైన నేత్రములు కలదాక్షి, తథః = పిమ్మట, ప్రహసన్ = నవ్వుచు, క్రోధమూర్చికః = క్రోధముచేత అవహించిరినవారై, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ప్రత్యువార = తిరిగివరికిన

తా. రాముని మారులు విన్న అడుగు ఎత్తరిచిన నేత్రములు కలదాక్షి, క్రోధా దేశముతో నవ్వుచు రామునితో ఇట్లు వరిచెను. 15

మూ. ప్రాకృతాన్ రాక్షసాన్ మాత్వా యుద్ధే దళరథాత్మకః,
ఆర్జునా కథమార్జునముప్రపశన్యం ప్రకంపసి. 16

ప్ర. అ. దళరథాత్మకః = రామా యుద్ధే = యుద్ధమునందు, ప్రాకృతాన్ =

సామాన్యులైన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హత్యా = తంపి, అవశస్యన్ = ప్రళంపించి తగని, అత్మానన్ = తనను గూర్చి, అత్మనా = స్వయముగానే, కతన్ = ఎట్లు, ప్రళంపసి = ప్రళంపించుచున్నావు :

తా. రామా : యుద్ధములో సామాన్యులైన రాక్షసులను తంపి, ప్రళంపకు అనిర్భుత వైన నిన్ను దీని ఎందుకు ప్రళంపించుకొనుచున్నావు ? 16

మూ. విశ్రాంతా బంధనో వా యే తవన్తి వరర్థలా,
కథయన్తి స తే కించిత్తేషా ప్యేన గర్వితాః. 17

ప్ర. అ. యే = ఏ, వరర్థలా = వరప్రేక్షులు, విశ్రాంతాః = పరాక్రమము కలవాడు గాని, బంధనో వా = బంధించువాడు గాని, తవన్తి = అగుదురో, తే = వాళ్ళు, స్వీక = తమ సంబంధమైన, తేషా = తేజస్సువేర, గర్వితాః = గర్వించిన వారై, కించిత్ = ఏమియు, స కథయన్తి = చెప్పుదు.

తా. పరాక్రమవంతులు, బంధులులు అయిన వరప్రేక్షులు తమ ప్రతాపమునకు గర్వించరు ; ఏమీ చూపరాకదు. 17

మూ. ప్రాకృతా స్త్రకృతాత్మానో లోకే క్షత్రియపాంసనాః,
నిరర్థకం వికర్తన్తే యథా రామ వికర్తసే. 18

ప్ర. అ. రామ = రామా : లోకే = లోకమునందు, అకృతాత్మానాః = విషయము లేని బుద్ధులు గల, ప్రాకృతాస్త్రాః = సామాన్యులైన, క్షత్రియపాంసనాః = క్షత్రియారము లైతే, యథా = ఎట్లు, వికర్తసే = అణచి చెప్పుకొనుచున్నావో, అన్తే, వికర్తకమ్ = వర్ణముగా, వికర్తన్తే = విజ్ఞప్తిగించుదురు.

తా. విషయము లేని సామాన్యు లైన క్షత్రియారములు మాత్రము, నీ విపుడు ఎట్లు అణచి చెప్పుకొనుచున్నావో, అన్తే అణచి చెప్పుకొనుచుండుదు. 18

మూ. కులం వ్యవధిగన్విరః సమతే కోఽభిరాస్యది,
మృత్యుకాలే హి నౌప్రాప్తే న్యయన్మవస్తనే నైవమ్. 19

ప్ర. అ. మృత్యుకాలే = మరణమయము, నౌప్రాప్తే = వర్చియుండగా,

పీఠః = పీఠుడైన, కః = ఎవ్వడు, పమలే = యుద్ధమునందు, కుంమ్ = కుండును,
 వ్యవధిగన్ = దిష్టకొనుచు, అనన్తతే = ప్రస్తుతము కాని సమయమునందు,
 స్వయమ్ = స్వయముగా, స్తవమ్ = స్తోత్రమును, అలిదాస్యతి = వివ్రగండు :

తా. పీఠుడైన వా డెవ్వడైనా, యుద్ధములో మృత్యువసమయము అవన్నీ
 మైనపుడు, తన కుండును గూర్చి చెప్పుకొనుచు, పమయము కాని సమయము
 నందు తన్ను తానే పొగడుకొనుచు .

19

మూ. సర్వతైవ లఘుత్వం తే కత్తజేన విదర్శితమ్,
 సువర్ణపరిరూపేణ తప్తేనైవ కుఱ్ఱిణా.

20

ప్ర. అ. కత్తజేన = పొగడుకొనుచువేర, , పీఠేత్య, తప్తేన = కాల్పింపిన,
 సువర్ణపరిరూపేణ = లంగారము వలన రూపముగల, కుఱ్ఱిణా ఇవ =
 దర్శ్యాన్ని చేత వలె, సర్వతైవ = అన్ని విధముల, తే = నీయొక్క, లఘుత్వమ్
 = లఘుత్వము, విదర్శితమ్ = చూపించినది.

తా. తర్కము కార్యగా ఆ తర్క లంగారము వలె ఉన్నను ఎట్లు నిస్సా
 రమో, అట్లే పీఠ, అదాయు చెప్పుకొనుచు, అన్ని విధాల పీ థేరిక స్వరూపమును
 చూపినావు .

20

మూ. నను మూమిహ తిష్ఠంతం పశ్యసి త్వం గదారతమ్,
 దదారతమివాకమ్యుం పర్వతం రాక్షురిశ్చితమ్.

21

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, గదారతమ్ = గదను రరించిన వాడను, ఇహ
 = ఇక్కడ, తిష్ఠంతమ్ = నిలచి ఉన్నవాడను, రాక్షురి = రాక్షులందఱే, చితమ్ =
 వ్యాప్తమైన, పర్వతమ్ = కణుపులు గల, దదారతమివ = పర్వతము వలె,
 అకమ్యుమ్ = కదంబ కక్యముకానివాడను అయిన, మామ్ = నన్ను, పశ్యసివను
 = చూచుచున్నావు కదా .

తా. గద రరించి, రాక్షులందఱక వ్యాప్తమైన, దృఢములైన పర్వములు
 (కణుపులు)గల పర్వతము వలె, కదంబ కక్యము కాని, ఇక్కడ నిలచి ఉన్న
 నన్ను చూచుచున్నావు కదా

21

మూ. పర్యాప్తోఽహం గదాపాణిర్జమం ప్రాణాన్ రణే తవ,
త్రయాణామపి లోకానాం పాశహస్త ఇవాస్తకః. 22

ప్ర. అ. పాశహస్తః = పాశము హస్తమునందు గల, అస్తకః = యముకు, త్రయాణామ్ = మూడు, లోకానామపి = లోకముల ప్రాణములను వలె, రణే = యుద్ధమునందు, తవ = నీయొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, హస్తమ్ = చంపుటకు, గదాపాణిః = గద హస్తమునందు గల, అహమ్ = నేను, పర్యాప్తః = తారినూడను.

తా. పాశమును హస్తమునందు తరించిన యముకు నీ విధముగా మూడు లోకముల ప్రాణములను చూరింప నమర్చుతో అట్లే గద తరించిన నేను నీ ప్రాణములు తీయుటకు నమర్చుడను. 22

యో. కామం విహ్వసి తక్షవ్యం త్వయి వజ్ఞామి న త్వహమ్,
అస్తం గర్భేర్థి సవిరా యుద్ధవిష్ణుస్తతో దవేత్. 23

ప్ర. అ. త్వయి = నీ విషయమునందు, విహ్వ = చాలా, తక్షవ్యమసి కామమ్ = తవ్యక దెప్పకని యున్నది. తు = కాని, అహమ్ = నేను, న వజ్ఞామి = దెప్పును. సవిరా = సూర్యుడు, అస్తం గర్భేత్ = అస్తమించును. తతో = అప్పుడు, యుద్ధవిష్ణుః = యుద్ధమునకు విష్ణుము, దవేత్ = అగును.

తా. నీ విషయములో కూడ రాం దెప్పవలసి ఉన్నది కాని నే నేమి దెప్పును. ఎందుచేత ననగా సూర్యుడు అస్తమించినచో యుద్ధానికి విష్ణుము వచ్చును. 23

మూ. తతుర్థక సహస్రాణి రాక్షసానాం హతాని తే,
త్వద్వివాళాత్కరోమ్యేష తేషామగ్రపమార్థనమ్. 24

ప్ర. త. తే = నీకు(నీచేత). రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, తతుర్థక = వరుసలుగ, సహస్రాణి = వహస్రములు, హతాని = చంపబడినవి ఏషః = ఈ నేను, త్వద్వివాళాత్ = నన్ను చంపుటవలన, తేషామ్ = రాక్షసులయొక్క, అగ్ర ప్రమార్థనమ్ = కన్నీళ్ళు కుడుచుట, తతోమి = చేసెదను.

తా. నీవు వదునాలుగువేలమంది రాక్షసులను తరిపిరివి కదా. నీ నిపుడు నిన్ను తరిపి లోక (అందువుల) కన్నీడు కుడివెడను. 24

మూ. ఇత్యుక్తా వరమక్రతుర్దస్తాం గదాం పరమాబ్జరీ,
ఘరశ్చిక్షేప రామాయ ప్రదీప్తా మళవిం యతా. 25

ప్ర. అ. వరమాబ్జరీ = శ్రేష్ఠములైన బాహువులు గల, అరీ = అరుడు, అరి = ఇల్లు, ఉక్తా = పరికి, వరమక్రతుర్దా = రాం కోపించినవాడై, ప్రదీప్తా = ప్రజ్వలించుచున్న, అళవిం యతా = ప్లవాయుధము వలె ఉన్న, తాం గదామ్ = ఆ గదను, రామాయ = రామునకై, చిక్షేప = విసిరెను.

తా. శ్రేష్ఠములైన బాహువులు తరించి ఉన్న ఆ అరుడు ఇల్లు పరికి, రాం కోపించినవాడై, ప్రజ్వలించుచున్న ప్లవాయుధము వలె ఉన్న ఆ గదను రామునిపైకి విసిరినది. 26

మూ. ఘరబాహుప్రయుక్తా సా ప్రదీప్తా మహర్తి గదా,
తస్మిన్మఖాంక్య గుల్మాంక్య కృత్యాగాత్తత్సమీపకా. 27

ప్ర. అ. ఘరబాహుప్రయుక్తా = అరుని బాహువులచేత వ్రేయొగింపబడిన, ప్రదీప్తా = ప్రజ్వలించుచున్న, మహర్తి = గొప్పరైన, గదా = గద, మ్మఖాంక్య = వృక్షమొలను, గుల్మాంక్య = పొదలను, తస్మి = తన్నుగా, కృత్యా = చేసి, తత్సమీపకా = అతని సమీపమునుండి, అగాత్ = తిగ్గెను.

తా. అరుడు తన బాహువులతో వ్రేయొగింపిన, ఆ గొప్ప గద, మండుడు వృక్షమొలను, పొదలను తన్నుము చేయుచు అతని వద్దనుండి రామునిపిదికి తెచ్చెను. 28

మూ. రామావరన్తీం జ్వలితాం మృత్యుసాళోపమాం గదామ్,
అన్తరిక్షగతాం రామశ్చిచ్ఛేద బహుధా శరైః. 29

ప్ర. అ. అవతన్తీమ్ = వర్చి వడుచున్నది, జ్వలితామ్ = మెండుచున్నది, మృత్యుసాళోపమామ్ = మృత్యుసాళముతో సమానమో అయిన, తాం గదామ్ = ఆ గదను, అన్తరిక్షగతామ్ = అకాశములో ఉండగానే, రామః = రాముడు, శరైః = తాళములచేత, బహుధా = అనేకవిధములుగా, చిచ్ఛేద = చేరించెను.

తా. పండుయ, వృక్షసౌకమ వలె వర్షి పీడ వయనను ఆ గదను, రాముడు, అది అశోకముతో ఉండగానే, బాణముతో రాం ముక్కలుగా విడిచి వేసెను.

27

మా. సా విశీర్ణా శరైర్వృన్నా వపాత తరతీతలే,
గదా మస్త్రోషధంలైర్వాణ్ణీవ వివిపాదితా.

28

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకాన్వతీంశః పర్వః.

ప్ర. అ. శరైః = బాణములతో, వృన్నా = విరగగొట్టబడిన, సా గదా = ఆ గద, మస్త్రోషధంలైః = మల్లశోషధముల లంఘనంతో, వివిపాదితా = వడగొట్ట బడిన, వ్యాజీవ = అద సర్పము వలె, విశీర్ణా = (ముక్కముక్కలుగా) విమ్మ బడినదై, తరతీతలే = నేంపీడ, వపాత = వదెను.

తా. బాణములతో విరగగొట్టబడిన ఆ గద, మల్లశోషధముల లంఘనంతో వడగొట్టబడిన అద సర్పము వలె, ముక్కముక్కలుగా విమ్మబడినదై నేంపీడ వదెను.

28

“దాదానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవాఙ్మనమునందు అరణ్య కాండలో ఇరువదితొమ్మిదవ పర్వ సమాప్తము.

అథ త్రింశః స్కంధః

[రాముడు వరుషముగా మోటలాడగా ఖరుడు మరల రామునితో వరుషముగా మోటలాడి మట్టె పెట్టుచు ఎవరగా రాముడు దానిని ఖండించి ఖరుణ్ణి సంహరించెను, తేవిశలు మునులు రాముణ్ణి స్తుతించెను].

మూ. తిర్త్వా తు తాం గదాం తాన్తి రామతో దర్శవత్సరా,
స్మయమానః ఖరం చాక్యం సంరద్ధమిదమగ్రహితం. 1

ప్ర. అ. దర్శవత్సరా = దర్శమునందు అసక్తి గల, రామచ = రాముడు, తాం గదామ్ = ఆ గదను, తాన్తి = వాడుచుండెడి, తిర్త్వా = విడుగగొట్టి, స్మయమానః = నవ్వుచు, సంరద్ధమ్ = ప్రాంతియెరికిన, ఖరమ్ = ఖరుణ్ణిగూర్చి, ఇదం చాక్యమ్ = ఈ చాక్యమును, అగ్రహితం = పరికిన.

తా. దర్శమునందు అసక్తి గల రాముడు, వాడుచుండెడి ఆ గదను విడుగగొట్టి, నవ్వుచు, వివ్రేకతోయిన ఆ ఖరునితో ఇట్లు పరికిన. 1

మూ. ఏతత్తే బలసర్వస్వం దర్శితం రాక్షసారమ,
కక్షిహీనతరో మతో వృథా త్యమవగర్హసి. 2

ప్ర. అ. రాక్షసారమ = ౬. రాక్షసారమాః తే = నీయొక్క, ఏతత్ = ఈ, బలసర్వస్వమ్ = బలముయొక్క సర్వస్వము (నను సేదనము), దర్శితమ్ = చూపబడినది. మత్తః = నాకంటె, కక్షిహీనతరః = చాలా కక్షిహీనుడైన, త్యమ్ = నీవు, వృథా = వ్యర్థముగా, అవగర్హసి = గర్హించుచున్నావు.

తా. రాక్షసారమా నీ కన్న బలము నంతా చూపించినావు, నీవు నాకంటె చాలా కక్షిహీనుడవు. అయినను వ్యర్థముగా గర్హించుచున్నావు. 2

మూ. ఏషా బాధవినిర్భిన్నా గదా భూమితలం గదా,
అరిరావప్రగల్భాన్య తవ ప్రత్యయమిహిసి. 3

ప్ర. అ. ఏషా = ఈ, గదా = గద, తాదవివిర్విత్తా = తాదమంతేత
 విరగగొట్టబడినదై, అరితాపప్రగల్భస్య = మూలంలో ప్రగల్భుక తన, తవ =
 నీయొక్క, ప్రత్యయహాతిని = వమ్ముకమును వమ్ముచేసినదై, తూమికంఠం =
 తూమిని, గదా = పొందినది.

తా. ఈ గద తాదమంతేత బ్రధ్దలుగొట్టబడినదై, మూలంలో ప్రగల్భుక
 తైవ నీ వమ్ముకమును వమ్ముచేసి, నేలపీడ వడిపోయినది. 3

మూ. యత్త్యయోక్తం వినప్తినామహమశ్రుప్రహర్షనమ్,
 రాక్షసానాం కరోమితి మిత్థా తరపి తే వరః. 4

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, విసప్తినామ్ = మరణించిన, రాక్షసానామ్ =
 రాక్షసులయొక్క, అశ్రుప్రహర్షనమ్ = కన్నీళ్లు తుడుతులను, కరోమితి = చేసె
 డను అని, త్యయో = నీరేత, యత్ = ఏ వరవము, ఉక్తమ్ = పంకబడినదో,
 తే = నీయొక్క, తత్ = అ, వరః అపి = వరవము కూడ, మిత్థా = అసత్యమే.

తా. "నేను వెళ్ళి మరణించిన రాక్షసుల కన్నీళ్లు తుడిచెదను" అని నీవు
 పలికిన మాట కూడ అసత్యమే కాగలదు. 4

మూ. నిరస్య శుద్రశింస్య మిత్థాశ్చ తస్య రక్షసః,
 ప్రాణానహం హరిష్యామి గరుత్మానమృతం యథా. 5

ప్ర. అ. నిరస్య = నీరుతవు, శుద్రశింస్య = దుష్టస్వభావము కలవాడవు,
 మిత్థాశ్చ తస్య = ఇద్ద ప్రవృత్తి కలవాడవు, రక్షసః = రాక్షసుడవు అయిన
 నీయొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, అహమ్ = నేను, గరుత్మాన్ = గరుత్మం
 తుడు, అమృతం యథా = అమృతమును వదిలి, హరిష్యామి = హరించగలను.

తా. నీవు నీరుతవు. దుష్టస్వభావము కలవాడవు, ఇద్ద నడవడిక కల
 రాక్షసుడవు. అర్థి నీ ప్రాణములను, గరుత్మంతుడు అమృతమును హరించి నట్లు
 హరించగలను. 5

మూ. అద్య తే భిన్నకణ్ఠస్య పేనయ్యురథూషితమ్,
 విదారితస్య మర్బాత్తిర్మహి పాన్యసి కోడరమ్. 6

ప్ర. అ అర్క = అప్పుడు, మర్త్యాన్తి = నా కాణములచేత, విరాడితస్య = చిద్వివేయించిన, చిన్నకల్పస్య = వేదించబడిన కంఠము గల, తే = నీయొక్క, పేనుయ్యురకూషితమ్ = నుదుగులేతను, బుడగలచేతను అలంకరించబడిన, శోభితమ్ = రత్నమును, కూహ = కూచి, పావ్యతి = త్రాగగలడు.

తా. అప్పుడు నా కాణములచే చిల్పించి, కంఠము వెగి పడిపోయెదవు. నుదుగులేత, బుడగలచేత అలంకరించబడిన నీ రత్నమును కూచి త్రాగగలడు. శి

మూ. పాంసురూపితనర్వాణః ప్ర వ్రస్యస్త కుజద్యయః,
స్వప్యసే గాం పమారిల్ల కుర్లతాం ప్రమదామివ, 7

ప్ర. అ. పాంసురూపితనర్వాణః = విరాగములచేత పూయించిన నకల, తేహము కలవాడవై, ప్ర వ్రస్యస్తకుజద్యయః = శారీపోవు నట్లు పడవేయించిన తెంకు కుజములు కలవాడవై, కుర్లతామ్ = పొందుటకు శక్యము కాని, ప్రమదామివ = యువరివి వరి, గామ్ = కూచిని, పమారిల్ల = శోగరించుకొని, స్వప్యసే = నిద్రించగలవు.

తా. తేహ మంతా విరాగము పూచికొని, తెలులు తెంకూ జారవిడచి, అతి శవ్యముమీద లభించిన యువరిని వరి, కూచిని శోగరించుకొని నిద్రించగలవు.

మూ. ప్రబద్ధనిద్రే శయితే త్వయి రాక్షసపాంసనే,
వవిష్యన్తి శరణ్యానాం శరణ్యా రద్ధతా ఇమే. 8

ప్ర. అ రాక్షసపాంసనే = రాక్షసాధముడవైన, త్వయి = నీవు, ప్రబద్ధ నిద్రే = కట్టబడిన నిద్ర గలవాడవై, శయితే = శయనించగా, ఇమే = ఈ, రద్ధతా = దండబాధ్యములు, శరణ్యానామ్ = శరణు పొందరగిన ఋషుల, శరణ్యా = రక్షకములుగా, వవిష్యన్తి = కాగలవు.

తా. రాక్షసాధముడవైన నీవు దీర్ఘనిద్ర వహించి శయనించిన ఏమ్మట ఈ దండబాధ్యము, సర్వరక్షకములైన ఋషులకు ఆశ్రయము కాగలరు. శి

మూ. ఇవస్థానే హతస్థానే తవ రాక్షస మర్పకై,
విర్యయా విరరిష్యన్తి సర్వతో మునయో వనే. 9

తా. రాక్షస = ఓ రాక్షసుడా! తవ = నీయొక్క, ఇవస్థానే = ఇవస్థానము, మధ్యలై = నా బాణములచేత, హతస్థానే = కొట్టబడిన రాక్షస విభానము కంటగుడుండగా, మనయో = మునులు, నిర్భయో = భయము లేనివారై, సర్వత = అంతటా, వనే = వనమునందు, విరవిష్యన్తి = పంచరించగలరు.

తా. ఓ రాక్షసుడా : నీ ఇవస్థానమునందున్న రాక్షసనివాసముల నన్నింటిని నేను బాణములచేత ఘోరవేదనన విప్పుట మునులు ఈ వనమునందు అంతటా నిర్భయముగా పంచరించగలరు. 9

మూ. అద్య ప్రివ్రసరిష్యన్తి రాక్షసో హతబాన్ధవా,
కాష్ఠాక్ష్యవదనా దీనా కయాతన్యకయాచహా. 10

ప్ర. అ. అన్యకయాచహా = ఇతరుండు భయము కలిగించు, రాక్షసాః = రాక్షసస్త్రీలు, హతబాన్ధవా = చంపరించులగువులు గలవారై, కాష్ఠాక్ష్యవదనా = కన్నీటితో తడిసిన ముఖములు కలవారై, కయాత్ = భయమువలన, దీనా = దీనరై, అద్య = ఇప్పుడు, ప్రివ్రసరిష్యన్తి = వచ్చుగలరైదు.

తా. ఇంతవరకు ఇతరుండు భయము కలిగించే రాక్షసస్త్రీలు ఇప్పుడు అందువులు చురదించుటచే కన్నీళ్లతో తడిసిన ముఖములతో, భయముచేత దీనరై వచ్చుగలరైదు. 10

మూ. అద్య శోకరసజ్ఞాస్తా కవిష్యన్తి విరర్థకా,
అనురూపకులా వర్ష్యో యాసాం త్వం పరిరీర్షకా.

ప్ర. అ. యాసామ్ = ఏ స్త్రీలకు, తుద్యకాః = ఇద్దినాడైనన, త్వమ్ = నీవు, వర్షాః = కర్షణ, అనురూపకులాః = నీకు తగిన కుంఠమునందు పుట్టిన, కాః = అ, వర్ష్యో = భార్యలు, అద్య = ఇప్పుడు, విరర్థకాః = ప్రయోజనము లేనివారై, శోకరసజ్ఞాః = శోకము యొక్క దురివి ఎరిగినవారు, కవిష్యన్తి = కాగలరు.

తా. నీకు తగిన కుంఠములతో పుట్టి, ఇద్దినొప్పు కర్తగా పొందిన నీ భార్య లందరు ఇప్పుడు తమ జీవితము ప్రయోజనరహిత మైపోవుటచేత దుఃఖము దురివి తెలుసుకొనగలరు. 11

మూ. నృశంక వీర శ్చుర్రాత్మస్త్రిశ్శం బ్రాహ్మణకణ్డక,
యత్కృతే శక్తి తైరగ్న మునిరి, పాశ్కరే హవి, 12

ప్ర. అ. నృశంక = కూరుతా. వీర = వీరుతా. శ్చుర్రాత్మన్ = వీరబుద్ధి కలవాడూ. నిశ్శం = పెల్లప్పుడూ. బ్రాహ్మణకణ్డక = బ్రాహ్మణులకు కంటకమైన వాడూ. యత్కృతే = ఏ ఏ ఏమిత్తమన. శక్తితై = తయవడుతున్న. మునిరి = మునులచేత, హవి = హవిస్తు. అగ్న = అగ్నియందు. పాశ్కరే = వేయబడుతున్నరో.

తా. వీరు కూరుతవు. వీరుతవు. వీరబుద్ధివి. నిశ్శం బ్రాహ్మణులను తాళించువాడవు. మునులు హవిస్తును అగ్నిలో హోమముచేయుతున్నప్పుడు నీకు తయవడుతున్నారు. 12

మూ. తమేవమరిసంకణ్డం బ్రుదాణం తామవం రణే,
ఇరో నిర్వర్తయామాస రోపాత్థరతరస్వరూ, 13

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు. రణే = యుద్ధమనందు. అవిసంకణ్డమ్ = శాంతరూప, బ్రుదాణమ్ = పలుకుతున్న. తం తామవమ్ = ఆ రాముణ్ణి. రోపాత్థర = రోషమువలన, ఇరతరస్వరూ = అరికముగా వరుషమైన స్వరముగలవాడై, ఇరో = ఇరుడు, నిర్వర్తయామాస = తయపెట్టెను.

తా. యుద్ధరంగములో ఈ ఏతముగా రోపాత్థరముతో మాటలాడుతున్న ఆ రాముణ్ణి యారి, ఇరుడు, రోషమువలన ఇంకను పరుషమైన స్వరముతో ఇట్లు విరిరించెను. 13

మూ. దృశం అన్యవలిప్రోఽసి తయేష్యపి త నిర్వయః,
వాల్మవాశ్యం తరో హ త్వం మృత్యువశ్యో న బుర్యనే.

ప్ర. అ. తయేష్యపి = తయవడుతుములందు కూడ. నిర్వయః = తయము లేని, త్వమ్ = నీవు. దృశమ్ = అరికముగా, అవలిప్తః అసి = గర్వింపి ఉన్నావు. తరో = ఆ తారణమువలన. మృత్యువశ్యో = మృత్యువునకు పశుడవైన నీవు. వాల్మవాశ్యమ్ = వెన్నదగిన వానిని. తవృదగనివానిని, న బుర్యనే = తెలుసుకొనబలంబున్నావు.

రా. ఏడు రాం గర్వము కలిగిన ట్టువ్విది. తయవకవలసిన సమయములో కూడ తయవడులరేదు. అందుచేతనే, మృత్యువును వశపరైన నిపు ఏమి మారరాదవరసో, ఏమి మారరాదకూడదో తెలిసికొవలొందున్నావు 14

మూ. కాలపాశపరిక్షిప్తా తవన్తి పురుషా హి యే,
కార్యాకార్యం న జానన్తి తే నిరస్తషడ్ద్వియాః. 15

ప్ర. అ. యే పురుషాః = ఏ పురుషులు, కాలపాశపరిక్షిప్తాః = కాలపాశము చేత చుట్టుబడినవారు, తవన్తి = అగుదురో, తే = వారు, నిరస్తషడ్ద్వియాః = తెలిసిన అరు ఐంద్రియములు కలరాల్లే (మనస్సుతో జ్ఞానేంద్రియాలు అవు), కార్యాకార్యమ్ = కార్యాకార్యములను, న జానన్తి = ఎరుగకు.

రా. కాలపాశముచే చుట్టుబెట్టబడిన పురుషులు అరు ఐంద్రియములు సరిగా పనిచేయక ఏది చేయదగినదో, ఏది చేయదగదినదో తెలియజాలకు. 15

మూ. ఏవముక్త్యా తతో రామం సంయత్య ద్రుకుదీం తతః,
స తదర్క మహాసాంమవిరూలే నిశాచరః, 16
కణే ప్రహరణస్యాశ్చే సర్వతో హ్యవరోకయన్.

ప్ర. అ. సః నిశాచరః = ఆ రాక్షసుడు, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరికి, తతః = అటుపిమ్మట, ద్రుకుదీమ్ = ద్రుకుదీని, సంయత్య = కట్టి, కణే = యుద్ధమునందు, ప్రహరణస్య = అశ్చే = అయుధము కొరకై, సర్వతః = సలుతైపుం, అవరోకయన్ = చూచుచు, అవిరూలే = సమీపమునందు, మహాసాంమ్ = గొప్ప సాంవృక్షమును, తదర్క = చూచెను.

రా. అందు రామునితో ఇట్లు పరికి, కోపములో కనుదొమ్ములు విరచి, యుద్ధములో అయుధము విహితము పలుమూలల తెరకుడు, సమీపమునందే గొప్ప సాంవృక్షమును చూచెను. 16

మూ. స తమత్పాటయోమాన సందర్శ్య తశనర్పరమ్, 17
తం సముద్భివ్య రావంత్కాం విసద్య త మహాబలిః,
రామముద్భిక్య చిక్షేప హతస్త్రమితి త్సాంవీర. 18

ప్ర. అ. సః = అతడు, దశవర్షవత్ = అరణ్యవృక్షమును, సందర్శ్య =
 జేరచి, తమ్ = ఆ వృక్షమును, ఉత్పాదియాయామస = పెరిచిరిగెను. మహాలయః =
 గొప్ప అలయము గల ఆ అరణ్యము, తమ్ = దానిని, బాహుత్వాత్ = బాహువులచేత,
 సమర్థివ్య = ఎత్తి, విసర్జ్య = విగ్గరగా అరచి, రామమ్ ఉద్ధిశ్య = రాముణ్ణి
 ఉద్ధరించి, రక్షిత = విడిచెను. త్వమ్ = నీవు, హతః = చంచలమిది, ఇతి = అని,
 అమృతే చ = వదిలెను హత.

రా. అరణ్య పెదవులు గట్టిగా దిగించి ఆ చెట్టును పెరిచిరిగెను. మహా
 అలయమైన ఆవణు దానిని శింకు చేరులలో ఎత్తి, విగ్గరగా అరచుచు, రాముని
 పైకి దిసిరి. “చర్చినావు” అని అరచెను. 17, 18

మూ. ప్రతాపవత్తం బాహు హైర్విత్తా రామః ప్రతాపవాన్,
 రోషమహాకయశ్చీత్రం నిహస్తుం సమరే అరమ్. 19

ప్ర. అ. ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపము గల, రామః = రాముడు, అవతత్తమ్ =
 వచ్చివడుచున్న, తమ్ = ఆ వృక్షమును, బాహు హైః = బాహువులచేత ముంచిత,
 రిత్తా = లేచింది, సమరే = యుద్ధమునందు, అరమ్ = అరుణ్ణి, నిహస్తుమ్ =
 చంపుటకు, శీత్రమ్ = శీత్రమైన, రోషమ్ = రోషమును, అహాకయన్ = తెప్పించు
 కొనెను.

రా. ప్రతాపవంతుడైన రాముడు మీర సయ్యుక్తులను ఆ సాంస్కృతికులు
 బాహువులయముంచిత లించిరి, యుద్ధములో అరుణ్ణి చంపుటకు శీత్రమైన
 రోషమును తెప్పించుకొనెను. 19

మూ. జాతస్వేదవస్త్రో రామో రోషాద్రక్షావస్త్రోరసః,
 నిర్విరేద సహస్రేణ బాధానాం సమరే అరమ్. 20

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, జాతస్వేదః = పుట్టిం చెడుట గలిగిన
 బాదు, రోషాత్ = రోషమువలన, క్షావస్త్రోరసః = ఎత్తవైన నేత్రాంతములు గల
 బాదు అయిన, రామః = రాముడు, బాధానామ్ = బాధములముక్కు, సహస్రేణ =
 వహస్రముచేత, సమరే = యుద్ధమునందు, అరమ్ = అరుణ్ణి, నిర్విరేదః = లేచిరిగెను.

రా. పిమ్మట బాగుగా చెడుట వచ్చి, రోషములో ఎత్తవైన నేత్రాంతము

ంతో తన రాముడు యుద్ధములో వేయి బాణములు ప్రయోగించి ఇరుని శరీరము ధ్వంసమౌచినను.

20

మూ. తన బాణావర్షారక్తం బహు సుస్థావ పేనిండు,

గిరే ప్రప్రచణస్యేవ తోయదారావర్షివచః.

21

ప్ర. బ. తన = తానును, పేనిండు = నురుగు గల, బహు = అత్యధికము అయిన, రక్తమ్ = రక్తము, బాణావర్షాత్ = బాణముల రంధ్రముల నుండి, ప్రప్రచణస్యే = ప్రప్రచణవర్షకము యొక్క, తోయదారావర్షివచః = వ = అంతరాస్రావము వలె, సుస్థావ = ప్రనింపెను.

తా. అతని శరీరముపై వారిన బాణములు వేసిన రంధ్రములనుండి నురుగుతో కూడి అత్యధికమైన రక్తము, ప్రప్రచణవర్షకమునుండి అంతరాస్రావము వలె ప్రనింపెను.

21

మూ. విహ్వలః స కృతో బాణైః ఇరో రామేణ సంయుగే,

మత్తే రుధిరగన్ధేన తమేవాత్మకవర్షితమ్.

22

ప్ర. బ. సంయుగే = యుద్ధమునందు, రామేణ = రామునిచేత, బాణైః = బాణములచేత; విహ్వలః = వ్యాకులముగా, కృతః = చేయబడిన, మత్తః = మడిచిరిన, సః ఇరో = అ ఇరుడు, రుధిరగన్ధేన = రక్త రుగ్గంధముతో, క్రురమ్ = క్రురముగా, తం రామచేత = అ రాముణ్ణి, అత్మరవత్ = ఎరిరింది మీదికి వరుగెత్తెను.

తా. యుద్ధకలంగమునందు రాముడు బాణములు ప్రయోగించి ఆ అత్యంత బాధ వ్యాకులమగునట్లు చేసెను. మడిచిరిన ఆ ఇరుడు, అప్పుడు, రక్తరుగ్గంధముతో నిండి, ఆ రాముని మీదికి వరుగెత్తెను.

22

మూ. తమావత స్తం సంరత్నం కృతాస్త్రో రుధిరాష్ఠకమ్,

అపాసర్వర్షిణివదం కించిత్కృతపక్రమః.

23

ప్ర. బ. కృతాస్త్రః = చేయబడిన (వేర్వేరిన) అస్త్రముల గల, రామః = రాముడు, అపతస్త్వమ్ = పర్చి మీద వరుడున్న, రుధిరాష్ఠకమ్ = రక్తముచేత

పూయలదిన, సంకల్పవత్ = శోపావేశముతో ఉన్న, తన్ = తనని(యొరి), కర్తవ్య విక్రమః = క్రియమైన పాదవిద్యాసము గలవాడై, ద్విత్రివరమ్ = రెండు మూడు అడుగులు, కింఛిత్ = కొంచెము, అపాదర్పక = దూరముగా తొలగెను.

గా. శోపావేశముతో పీరికి వచ్చుచున్న, కర్తవ్యముతో తడిసిన ఆ అడుక్తి యొరి, అష్టమేలండు విఘ్నములైన ఆ రాముడు క్రియముగ అడుగులు వేసి రెండు మూడు అడుగులు, కొంచెము దూరము తొలగెను

వి. "వ్రతిపదమ్" అను బావికప్రతి పాశమునకు అడులు "ద్విత్రివరమ్" అను గోరక పూర్వ పరి పాకము గ్రహింపబడినది. "వ్రతిపదమ్" అనుదాని అర్థము స్పష్టముగా లేదు. 'ఎదురుపాశముగా' అను అర్థము ఎట్లు వర్తించిందో తెలియదు. "వ్రతిపదమ్ = వ్రతి అడుగు" అందు, కర్తవ్యవిక్రమః = క్రియమైన పాదవిద్యాసము కలవాడై 'అని విఘ్నము యుక్తము. ప్రాచ్యపాతము వేరుగా ఉన్నది.

"తమాదక క్షం వేగేన దీప్తాశ్శం దురీకష్టతమ్

అవస్థ్యక్ష్మ తతః స్థానాత్ దృష్ట్యా కర్తవ్యవిక్రమః"

"వ్రత్యులందురున్న ముఱముతో వేగముగా పీరికి వచ్చుచున్న, కర్తవ్యముతో నిండిన బానిసి యొరి తొందరగా అడుగులు వేసి ఆ స్థానమునుండి తొలగి ...." అని అర్థము.

23

మూ. తతః పావకసంకాశం వరాయ సమలే శరమ్,

అరణ్య రామో అగ్రాహ బ్రహ్మదర్శమివావరమ్. 24

త్ర. ఆ. తతః = అటుపిమ్మట, రామః = రాముడు, అరణ్య = అడువి యొక్క, వరాయ = పరికారము, పావకసంకాశమ్ = అగ్నితో సమానము, అవరమ్ = రెండవ, బ్రహ్మదర్శమివ = బ్రహ్మదంకము వలె ఉన్నదీ అయిన, శరమ్ = బాణమును, సమలే = యుద్ధమునందు, అగ్రాహ = గ్రహించెను.

రా. పిమ్మట రాముడు, యుద్ధములో, అడుక్తి సంచరించుటకై అగ్నితో సమానము, రెండవ బ్రహ్మదంకము వలె ఉన్నదీ అయిన శరమును గ్రహించెను.

మూ. స తం రత్తం మమవతా సురరాజేన దీమతా.

సందధే రాపి తర్మాత్మా ముమోచ త అరం వ్రతి. 25

ప్ర. అ. దర్శాత్మా = దర్శాత్ముడైన, సః = ఆ రాముడు, దీమతా = బుద్ధిమంతుడు, మేధువతా = అశ్వత్థసంపన్నుడు అయిన, సురరాజీన = దేవేంద్రునిచేత, దత్తమ్ = ఇవ్వబడిన, తమ = ఆ బాణమును, సంధలే = సంధించెను. అరం ప్రతి = అరుని గూర్చి, ముహూరత = విడచెను కూడ.

తా. రాముడు, అశ్వత్థసంపన్నుడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన దేవేంద్రుడిచేత ఆ బాణమును సంధించి అరునిపై ప్రయోగించెను. 25

మూ. స విఘ్నశ్చో మహాబాణో నిర్ధారణమనిస్సనః,
రామేణ దనురాయమ్యు ఖరస్థోరస్యపాతయత్. 26

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, దనుః = దనస్సును, అయమ్యు = నంది, ఖరస్య = అరునియొక్క, ఉరని = వక్షస్థలమునందు, నిఘ్నశ్చో = విరుచబడిన, నిర్ధారణమనిస్సనః = అరుదుతో సమానమైన ద్వని గల, సః బాణః = ఆ బాణము, అపాతయత్ = బానిని వధచేసెను.

తా. రాముడు దనస్సును బాగా బాగి అరుని వక్షస్థలముపై విడచిన ఆ బాణము, ఏడుగుతో సమానమైన ద్వనితో హృదయము నేమీక వధచేసెను. 26

మూ. స పపాత ఖరో ధూమో దహ్మమాసః శరాగ్నినా,
క్షుద్రీణీవ వివిర్జగ్గః శ్రేణారణ్యే యథాన్తకః. 27

ప్ర. అ. శరాగ్నినా = బాణాగ్నిచేత, దహ్మమాసః = కాల్పించుచున్న, సః = ఆ, ఖరః = అరుడు, శ్రేణారణ్యే = శ్రేణారణ్యమునందు, క్షుద్రీణ = క్షుద్రునిచేత, వివిర్జగ్గః = కాల్పించిన, అన్తకః యథా = అంతకాసురుడు వలె, ధూమో = నేమీక, పపాత = పడెను.

తా. ఆ బాణాగ్ని కాల్పియేయరుండుగా అరుడు, శ్రేణారణ్యమునందు క్షుద్రునిచే కాల్పించిన అంతకాసురుడు వలె నేలపై పడిపోయెను. 27

మూ. స వృత్ర ఇవ వ్రజేణ పేషేన వముచిర్యతా,
ఖరోవేన్ద్రాశవిహతో నివపాత హరః ఖరః. 28

ప్ర. అ. సః ఖరః = ఆ అరుడు, హరః = రంపించినదాని, వ్రజేణ =

వృక్షములేత తంచబడిన, వృక్ష ఇవ = వృక్షాసురుడు వలె, పేవేన = మరుగు లేత తంచబడిన, నముదిర్మతా = నముది అనే రాక్షసుడు వలె, ఇంద్రునిపాదః = ఇంద్రుని వృక్షాయుధములేత తంచబడిన, ఇతో వా = ఇరాసురుడు వలె, నివపాద = వలెను.

తా. రాసిరాజములేత తంచబడిన ఇరుడు, వృక్షములేత తంచబడిన వృక్షాసురుడు వలె, మరుగులేత తంచబడిన నముది వలె, ఇంద్రుని వృక్షములేత తంచబడిన ఇరాసురుడు వలె నేంపై వలెను. 28

మూ. తతో రాజర్షయః సర్వే సంగతాః పరమర్షయః,
సరాజ్య ముదితా తామమిదం పరసమబ్రువన్. 29

త్ర. త. తతో = అటుపిమ్మట, సర్వే = సమస్తమైన, రాజర్షయః = రాజర్షులు, పరమర్షయః = పరమర్షులు, సంగతాః = కలిసిపడవలై, ముదితాః = సంభోషించిపడవలై, తామమ్ = తాముల్లి, సరాజ్య = గౌరవించి, ఇరమ్ = ఈ, పరసమ్ = పరసమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. పిమ్మట రాజర్షులు, మహర్షులు అందరు కలిసి, సంభోషించుడు, తాముల్లి గౌరవించి, ఇట్లు పలికిరి. 29

మూ. ఏతదర్థం మహాశేతా మహేష్ఠ్యః పాకళాససః,
కరతల్లాశ్రమం పుణ్యమాణగామ పురస్థరః. 30

త్ర. త. పాకళాససః = పాకాసురుల్లి సంహరించిన, మహాశేతాః = గొప్ప శేతస్సు గల, పురస్థరః = శత్రుపురసంహారకుడైన, మహేష్ఠ్యః = మహేంద్రుడు, ఏతదర్థమ్ = ఈ కార్యమునిదిత్తమే, పుణ్యమ్ = పుణ్యమైన, కరతల్లాశ్రమమ్ = కరతంగాశ్రమమును గూర్చి, అణగామ = వచ్చెను.

తా. పాకాసురుల్లి సంహరించినవాడు, శత్రుపురములను నశింపజేసిన వాడు, మహాశేతాశాలి అయిన దేవేంద్రుడు ఈ కార్యముచే గూర్చి పుణ్యమైన కరతంగాశ్రమమునకు వచ్చెను. 30

మూ. అనీత స్త్యమిమం దేశముపాయేన మహర్షిరిః,
ఏషాం వరాధ్యం క్రూరాణాం రక్షపాం పాపకర్మణామ్. 31

ప్ర. అ. కూరాణాన్ = కూరులు, పావకర్మదాన్ = పావకర్మ గణదారు, అయిన, ఏషాన్ = ఈ, రక్షపాన్ = రాక్షసులయొక్క, వర్తాప్ = కరకారణ, త్వమ్ = నీవు, మహర్షిః = మహర్షులనీక, ఉపాయేన = ఉపాయముచేత, ఇమమ్ = ఈ, లేకమ్ = లేకమును గూర్చి, అనన్ = దీనికొనిరావలసింది.

కా. కూరులు, పాపాత్ములైన అయిన ఈ రాక్షసులను వధించుటకారణిన్ని మహర్షులందరు, ఉపాయముచేత ఈ వ్రతేకమును దీనికొనివచ్చిరి. 81

మూ. తదిదం నః కృతం కార్యం త్వయా దశరథాత్మజ.

సుఖం దర్శ్యం తరిష్వన్తి దణ్డశేష మహర్షయః. 82

ప్ర. అ. దశరథాత్మజ = రామా! ను = మాయొక్క, తత్ = ఆ, కర్మమ్ = ఈ, కార్యమ్ = కార్యము, కృతమ్ = చేయబడినది మహర్షయః = మహర్షులు, తత్కీడు = దండకారణ్యములందు, సుఖమ్ = సుఖముగా, తర్కమ్ = తర్కమును, తరిష్వన్తి = అదరించగలరు.

కా. రామా! నీవు ఈ మా కార్యమును పూర్తిచేసివచ్చు. మహర్షులు దండకారణ్యములో సుఖముగా తర్కమును అదరించగలరు. 82

మూ. ఏతస్మిన్ ప్రతే దేవాన్యరజైః సహ సంగతాః,

దుష్టుభీన్యాదినమ్నైః సః పుష్పవర్తం సమస్తతః. 83

రామస్యోపరి సంహృష్టా వవృపుర్విస్మితాస్తదా.

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ అస్తతే = ఇంతలో, దేవాః = దేవతలు, రారజైః సహ = రారణులతో, సంగతాః = కలిసిపోయిరి, సంహృష్టాః = సంకోపించినవారై, దుష్టుభీన్ = దురుడులను, అదినమ్నైః = మ్రోగించుచున్నవారై, తదా = అప్పుడు, విస్మితాః = అశ్చర్యపడినవారై, రామస్య = రామనియొక్క, ఉపరి = పైన, సమస్తతః = నిలుమాంలనుండి, పుష్పవర్తమ్ = పుష్పవర్తమును, వవృపుః = వర్షించిరి.

కా. ఇంతలో దేవతలు, రారణులు కలిసి వచ్చి, అశ్చర్యపడినట్లే, అదరించుచు, దురుడులను మ్రోగించుచు, నిలుమాంలనుండి రామనిమిద పుష్పవర్తము వర్షించిరి. 83

మూ. అర్ధాధికముహూర్తేన రామేణ నిశితైః శరైః, 34
 చతుర్దశసహస్రాణి రక్షసాం నీమకర్మణామ్,
 ఐరదూషణముఖ్యానాం నిహతాని మహాహవే. 35

ప్ర. ౪. రామేణ = రామునిచేత, అర్ధాధికముహూర్తేన = అర్ధము అధికముగా గల ఒక ముహూర్తకాలమువేర (వంతు), నిశితైః = శరైః = తాదములచేత, మహాహవే = మహాయుద్ధమువలన, నీమకర్మణామ్ = కయంకరమైన కర్మలు గల, ఐరదూషణముఖ్యానామ్ = ఐరుడు, దూషణుడు మొదలైన, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, చతుర్దశ = పదునాలుగు, సహస్రాణి = సహస్రములు, నిహతాని = సంపాదించి.

తా. రాముడు మహాయుద్ధములో, శరైః చేత రాములచేత, కయంకరమైన పనులు చేయు ఐరుడు, దూషణుడు మొదలైన పదునాలుగువేల రాక్షసులకు సార్వముహూర్తకాలములో (ఒకరిన్నొక ముహూర్తము, అనగా ఒక గంట వన్నింటి నిమిషముల కాలములో) సంపాదించెను. 34, 35

మూ. అహో ఐత మహర్కర్మ రామన్య విరితార్కసః,
 అహో నీర్యమహో రాక్ష్యం విష్టోరిత హి దృక్యతే. 36
 ఇత్యేవముక్తా తే సర్వే అగ్నుర్దేవా యథాగతమ్.

ప్ర. ౪. విరితార్కసః = ప్రసిద్ధమైన బుద్ధి గల, రామన్య = రాముని యొక్క, మహర్క = గొప్పరై స, కర్మ = పని, అహో ఐత = ఎంతటి అశ్రుర్యకరము, నీర్యమహో = సరాక్రమము, అహో = ఎంత అశ్రుర్యకరమైనది, రాక్ష్యమహో = నేర్పు, అహో = ఎంత అశ్రుర్యకరమైనది, విష్టోరిత = విజృంభము, నీర్యమహో = వలె రాక్ష్యము వలె, దృక్యతే = కనబడుచున్నది ఇత్యేవమహో = ఇట్లు, ఉక్తా = వరిత, సర్వే = సమస్తమైన, తే దేవాః = దేవతలు, యథాగతమ్ = వచ్చినట్లుగానే, అగ్నుః = వెళ్ళిరి.

తా. "ప్రసిద్ధమైన బుద్ధి గల రాముడు చేసిన ఈ మహాకర్మము ఎంత అశ్రుర్యకరము. ఈరని పేర్కొను, నేర్పు కూడ విజృంభ నీర్యము, నేర్పు వలె కనబడుచున్నది. ఎంత అశ్రుర్యము, ఇట్లు వరిత అదేవతలందరు వచ్చిన రారినే వెళ్ళిరి. 36

మూ. ఏతస్మిన్నవైతే వీరో ంక్షణాః సహ సీతయా, 87

గిరుర్లాటిన్విష్కృమ్య న వివేకాక్రమం సుఖీ

ప్ర. అ. ఏతస్మిన్ అవైతే = ఈ మధ్యసమయమునందు, వీరో = వీరులైన, సహ ంక్షణాః = ఆ ంక్షణము, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, గిరుర్లాట్ = పర్వతమునందలి ప్రవేశించి కక్కుము కాచి ప్రదేశమునుండి, విష్కృమ్య = తైలము వర్చి, సుఖీ = సంకోషము కలవాడై, అక్రమమ్ = అశ్రమమును, వివేక = ప్రవేశించును.

కా. ఇంతలో వీరులైన ఆ ంక్షణము సీతతో కూడ పర్వతసహనుండి తైలము వర్చి సంకోషించుచు అశ్రమములో ప్రవేశించెను. 87

మూ. తతో రామస్తు విజయీ పూజ్యమానో మహర్షిరి, 88

ప్రవివేకాక్రమం వీరో ంక్షణే నారిపూజితః.

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, విజయీ = విజయవంతుడైన, వీరో = వీరులైన, రామస్తు = రాముడు, మహర్షిరి = మహర్షులచేత, పూజ్యమానః = పూజించబడుచు, ంక్షణేన = ంక్షణమునచేత, అరిపూజితః = ఎదురుగా వర్చి పూజించబడినవాడై, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, ప్రవివేక = ప్రవేశించెను.

కా. పిమ్మట యుద్ధములో విజయమును పొందిన మహర్షిలైన రాముడు మహర్షులు పూజించుచుండగా, ంక్షణము ఎదురుగా వర్చి అరిసంపించుచుండగా అశ్రమములో ప్రవేశించెను. 88

మూ. తం రృష్ట్యా శక్రుహన్తారం మహర్షీణాం సుఖావహమ్,

అథావ హృష్టా వై దేహి తర్రారం పరిషస్యతే.

ప్ర. అ. వై దేహి = సీత, శక్రుహన్తారమ్ = శక్రువులను సంహరించిన వారు, మహర్షీణామ్ = మహర్షులకు, సుఖావహమ్ = సుఖము కలిగించినవాడు అయిన, తమ్ = ఆ, తర్రారమ్ = తర్రను, రృష్ట్యా = చూచి, హృష్టా = సంకోషించినది, అథావ = అయినను. పరిషస్యతే = భాగించుకొనెను.

కా. శక్రువులను సంహరించి మహర్షులకు అనంతము కలిగించిన తర్రను చూచి, సీత సంకోషించుచు అతని భాగించుకొనెను. 89

మూ. ముదా పరమయా యుక్తా దృష్ట్యా రక్షగదాన్ హతాన్,
రామం చైవావ్యతం దృష్ట్యా తుతోష అనకాత్మజా.

ప్ర. అ. అనకాత్మజా = నీక, హతాన్ = చంపబడిన, రక్షగదాన్ =
రాక్షససముదాయములను, దృష్ట్యా = చూచి, పరమయా = గొప్పతన, ముదా =
సంతోషముతో, యుక్తా = కూడినదై, రామం చైవ = రాముణ్ణి కూడ, అవ్యతమ్
= తాద తేవిదానినిగా, దృష్ట్యా = చూచి, తుతోష = సంతోషించెను.

తా. నీక రామునిచే చంపబడిన రాక్షసుల నుదరించి చూచి రాం సంతో
షించెను. రామునకు ఏ విధమైన వ్యత కలుగకపోవుటను కూడ చూచి సంతో
షించెను. 40

మూ. తతస్తు తం కాక్షససంఘమర్హసం
సలాఙ్కమానం ముదితైర్మహర్షిభిః,
పునః పరిష్కల్య కశ్చిపరానరా
ఋణావ హృష్టా అనకాత్మజా తరా. 41

అథార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
చరితః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కశ్చిపరానరా = చంద్రుని కాంతి వంటి
కాంతి గల ముఖము గల, అనకాత్మజా = నీక, కాక్షససంఘమర్హసమ్ = రాక్షస
సముదాయమును సంహరించినవాడు, ముదితైః = సంతోషించిన, మహర్షిభిః =
మహర్షులచేత, సలాఙ్కమానమ్ = గౌరవించబడుచున్న వాడు అయిన, తమ = ఆ
రాముణ్ణి, పునః = మరల, పరిష్కల్య = తొగరించుకొని, తరా = అప్పుడు, హృష్టా
= సంతోషించినది, ఋణావ = అయెను.

తా. రాక్షససముదాయమును సంహరించుటచే ఆనందించుచున్న మహర్షుల
చేత గౌరవించబడుచున్న రాముణ్ణి, చంద్రుని వంటి ముఖకాంతి గల నీక
మరల మరల తొగరించుకొని సంతోషముతో ఉండెను. 41

‘తలానందిసి’ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యశాందలో
మువ్వకవ సర్గ నమా వ్రము.

అథ ఏకత్రింశః పర్వః

[అరుదు ముదిలైననారి మరణమును అకంపమును చెప్పగా విని రావణుడు నేతను పొరించుటకై శత్రువులను పంపి, మోరీమని అపభ్రంశముచే అ శత్రువులనుండి విరసించుట].

మూ. త్వరమాణస్తతో గత్వా జనస్థానారకమృనః,
ప్రవిశ్య లంకాం వేగేన రావణం రాక్షసుప్రబీర్. 1

ప్ర. అ. రథః = అటు ఏడ్చుట, అకమృనః = అకంపము, త్వరమాణః = తొందరపడుచు, జనస్థానార్క = జనస్థానమునుండి, గత్వా = వెళ్ళి, వేగేన = వేగముతో, లంకామ్ = లంకను, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, రాక్షమ్ = రాక్షసును, అప్రబీర్ = పరికింప.

తా. ఏడ్చుట అకంపము దను రాక్షసుడు తొందరపడుచు, జనస్థానము నుండి బయలుదేరి, వేగముగా లంక చేరి, రావణునితో ఇట్లు పరికింప. 1

మూ. జనస్థానస్థితా రాజన్ రాక్షసా అహవో హరాః,
ఖరశ్చ విహతః సంఖ్యే కథం చిరహమాగతః. 2

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా, జనస్థానస్థితాః = జనస్థానములో ఉన్న, అహవః = రాండుండి, రాక్షసాః = రాక్షసులు, హరాః = చంపబడినారు. సంఖ్యే = యుద్ధమనందు, ఖరశ్చ = ఖరుడు కూడ, విహతః = చంపబడినారు. అహమ్ = నేను, కథం చిర = ఎట్లో, అగతః = వచ్చినాము.

తా. రాజా, జనస్థానములో ఉన్న రాజునుండి రాక్షసులు చంపబడినారు. యుద్ధములో ఖరుడు కూడ చంపబడినారు. నేను మృతం ఎట్లో తప్పించుకొని వచ్చినాము. 2

మూ. ఏవముక్తో దశగ్రీవః క్రుద్ధః సంర త్రలోచనః,
అకమృవమువారేదం నిర్దహన్వివ తభుషా

3

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వంకరించిన, దశగ్రీవః = దాసలుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, కోపవంరత్రలోచనః = కోపముచేత ఎఱ్ఱచైన నేత్రములు కలవాడై, తభుషా = వీరముతో, నిర్దహన్వివ = బాల్కురున్నవాడువలె, అకమృనమ్ = అకంపముగ్గి గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ నాకృతమును, ఉవార = పలికినను.

తా. అ హులులు విన్న దాసలుడు కోపముతో ఎఱ్ఱచైన నేత్రములు కలవాడై యాపురో కార్పియేయమన్నారా అన్నట్లు తాడును, అకంపనుచితో ఇట్లు పలికినను.

మూ. కేన తమ్యం అనస్థానం హతం మమ పరాసునా,
కో హి సర్వేషు లోకేషు గతిం నాదిగమిష్యతి.

4

ప్ర. అ. పరాసునా = పోయిన ప్రాణములు గల, కేన = ఎవనిచేత, మమ = నామొక, తమ్యమ్ = తమ్యమైన, అనస్థానమ్ = అనస్థానము, హతమ్ = నశించియుండినది, సర్వేషు = సమస్త మైన, లోకేషు = లోకములయందు, కః = ఎవ్వరు, గతిమ్ = గతిని, నాదిగమిష్యతి = పొందకు.

తా. తమ్యమైన నా అనస్థానమును పొందునీర అ క్షిణాయుధ్ధాయనందును ఏవడు? నాకు అవశారము లేని ఏ లోకములోను గతిలేకుండా పోవలసిన అతడు ఎవడు?

మూ. న హి మే విప్రీయం కృత్వా శక్యం మమవలా సుఖమ్,
ప్రాప్తం వైక్రవదేనాపి న యమేన న విష్టునా

5

ప్ర. అ. మే = నాకు, విప్రీయమ్ = అవశారమును, కృత్వా = చేసి, మమ శతా = కేవలమునీరిత కూడ, సుఖమ్ = సుఖము, ప్రాప్తమ్ = పొందుటకు, న శక్యం హి = శక్యము కాదు కదా? వైక్రవదేనాపి = కులేరునిచేత వైకా, న = సుఖము పొంద శక్యముకాదు. యమేన = యమునిచేత, న = పొంద శక్యము కాదు, విష్టునా = విష్టువుచేత, న = పొంద శక్యము కాదు.

రా. నాకు అవకాశము లేనీ లేవేలైనదెవను, కులేకులైనను, యములైనను, విష్ణులైనను నులముగా ఉండజాలదు కదా. 3

మూ. కాంస్య రావ్యహం కాలో దహేయమపి పావకమ్,
మృత్యుం మరణదర్శేణ సంయోజయితుముర్షహే. 6

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, కాంస్య రావి = యమునకు కూడ, కాలా = యమునకు, పావకమపి = అగ్నిని కూడ, దహేయమ్ = కార్మివేయదును, మృత్యుమ్ = మృత్యువును, మరణదర్శేణ = మరణముతో, సంయోజయితుమ్ = = కూర్చుటకు, ఉర్షహే = ఉర్షహించెను.

రా. నేను యమునకు కూడ యమునకు, అగ్నిని కూడ కార్మివేయగలను, మృత్యులేవరకు కూడ మరణము కూర్చు ననుభవము. 6

మూ. దహేయమపి సంగ్రుధ్ధస్తేఽసాదిత్యపావకౌ,
వాతస్య తరసా వేగం నిహస్తమహముర్షహే. 7

ప్ర. అ. సంగ్రుధ్ధః = కోపించినవాడనై, తేఽసా = తేఽస్మిదేత, అదిత్య పావకౌ అపి = సూర్యాస్మింను కూడ, దహేయమ్ = కార్మివేయదును, తరసా = వేగముచేత, వాతస్య = వాయువుయొక్క, వేగమ్ = వేగమును, నిహస్తమ్ = కొట్టటకు, అహమ్ = నేను, ఉర్షహే = ఉర్షహించును.

రా. నాకు కోపము వర్చిసతో తేఽస్మిదేత సూర్యాస్మింను కూడ కార్మి వేయగలను, వేగముచేత వాయువేగమును కూడ అచరివేయగలను. 7

మూ. తథా క్రుద్ధం దశగ్రీవం కృత్వాఞ్జలిరకమృనః,
తయోర్వన్దిగ్ధయో వారా రావణం యోచితేఽథయమ్. 8

ప్ర. అ. అకమృనః = అకంపనుడు, కృత్వాఞ్జలిః = కట్టించిన దోసిరి కం బానై, తథా = అ విధముగా, క్రుద్ధమ్ = కోపించి, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, తయోర్ = తయమువంశ, వన్దిగ్ధయో = సంలేహముతో కూడిన, వారా = బాక్కుతో, అథయమ్ = అథయమును, యోచితే = యోచించునట్లుగా (యోచించెను).

తా. అకంపనుడు అంతరి పురించి, భయములేక తొట్రువడుడున్న హులలో ఆ విధముగా కోపించిన దళరతులైన రావణుణ్ణి అతయము అప్పుని ప్రార్థించెను. 8

మూ. దళగ్రీవోఒతయం తస్మై వ్రతతో రక్షసాం వరః,
న విశ్రద్ధోఒబ్రవీర్వాక్యమసంతిగ్ధమకమృనః. 9

వ్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులలో, వరః = శ్రేష్ఠుడైన, దళగ్రీవః = రావణుడు, తస్మై = రావికోరకు, అతయమ్ = అతయమును, వ్రతతో = ఇచ్చెను. సః = అకమృనః = ఆ అకంపనుడు, విశ్రద్ధః = విశ్వాసము కలరాత్రి, అసంతిగ్ధమ్ = సంభేదము లేని, బాక్యమ్ = బాక్యమును, అబ్రవీత్ = వరిచెను.

తా. రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన రావణుడు అతనికి అతయ పుచ్చెను. అప్పుడు ఆ అకంపనుడు వక్కుకముతో, ఏ పూతము సంభేదమునకు రావు లేని హుల లలో ఇట్లు చెప్పెను. 9

మూ. పుత్రో దళరతస్యాస్తి సింహసంహసనో యుధా,
రామో నామ వృషస్కన్ధో వృత్తాయతమహాభుజః. 10

వ్ర. అ. సింహసంహసనః = సింహము అకారము వంటి అకారము కల రాకు, యుధా = యువకుడు, దళరతస్యః = దళరతునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, వృషస్కన్ధః = వృషభము వంటి మూపు గలవాడు, వృత్తాయతమహాభుజః = గుండ్రదని, దీర్ఘమైన అరిమైన యుములు కలవాడు అయిన, రామో నామ = రాము డనువాడు, అస్తి = ఉన్నాడు.

తా. దళరతకుమారు లైన రాము డను ఒక యువకుడు ఉన్నాడు. అతని అకారము సింహము అకారము వలె గంభీరముగా ఉండును. అతని మూపు, వృషభము మూపువలె అరిముగా ఉండును. అరిష్ఠములైన అతని యుములు గుండ్రముగా, దీర్ఘముగా ఉండును. 10

మూ. వీరః పృథుయశా శ్రీమా నకుల్యబలవిక్రమః,
హరం తేన జవస్థావం భరక్య నహ దూషణః. 11

ప్ర. ౪. (ఆ రాముడు). ఏరః = ఏడుడు. వృథాయః = గొప్ప కీర్తి గలవారు. అరుణ్యలంబిత్రము = పొరిలేని లంబత్రములు కలవారు. లేవ = ఆ రామునిదేత. అనస్థానము = అనస్థానము. హతమ్ = తలవదిపడి. సహ దూషణః = దూషణిలో కూడిన, అతశ్చ = అందుకు కూడ, తలవదిపాడు.

తా. ఆ రాముడు గొప్ప ఏడుడు, గొప్ప కీర్తి గలవారు, శోత గలవారు. పొరిలేని లంబత్రములు కలవారు. అతడు అనస్థానములోని సర్వరాక్షసులను దూషణసహించునైన ఇరుట్టి సంహరించిపాడు. 11

మూ. అకమ్పనవరః శ్రుత్వా రావతో రాక్షసాధిపః,
నాగేన్ద్రో ఇవః నిఃక్రస్య వరసం లేవమబ్రవీత్. 12

ప్ర. ౪. రాక్షసాధిపః = రాక్షస రాజైన, రావణః = రావణుడు, అకమ్పన వరః = అకంపముని వరసమును, శ్రుత్వా = విని. నాగేన్ద్రో ఇవః = మహానర్పము వలె, నిఃక్రస్య = నిట్టూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వరసం త = వరసమును, అబ్రవీత్ = వరికెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు అకంపముని మూలము విని, మహానర్పము వలె నిట్టూర్చుడు ఇట్లు వరికెను. 12

మూ. స సురేన్ద్రేణ సంయుక్తో రామః సర్వామరైః సహ,
ఉపయాతో అనస్థానం బ్రూహి కర్చికకమ్పన. 13

ప్ర. ౪. అకమ్పన = ౬. అకంపముడా సః రామః = ఆ రాముడు, సురేన్ద్రేణ = శేషేంద్రునితోను, సర్వామరైః సహ = సకలదేవతలతోను, సంయుక్తః = కూడివారై, అనస్థానమ్ = అనస్థానమును గూర్చి, ఉపయాతో, కర్చిక - కర్చి నారాః బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. అకంపనః ఆ రాముడు శేషేంద్రునితోను, సకలదేవతలతోను కలిసి అనస్థానమునకు వచ్చినారా చెప్పుము. 13

మూ. రావణస్య ఘనర్వాక్యం నిశమ్య తదకమ్పనః,
అదౌచకే లలం తస్య ప్రికమం త మహాత్మనః. 14

ప్ర. ౩. అరచ్యును = అరచవనుడు, రావణస్య = రావణునియొక్క, తర్ = ఆ, చాక్యను = చాక్యమును, విశమ్య = వివి, మహాత్మ్యమ = మహాత్మ్యుడైన, తస్య = ఆ రామునియొక్క, బలమ్ = బలమును, వైశ్రమం త = పరాక్రమమును గూర్చి, పునః = మరల, అరచక్షే = చచ్చెను.

తా. అరచవనుడు రావణుని హుతులు వివి, మహాత్మ్యుడైన ఆ రాముని బలమును, పరాక్రమమును గూర్చి మరల చచ్చెను. 14

మూ. రామో నామ మహాశేఖాః శ్రేష్ఠః సర్వదనుష్ఠరామ్,
దివ్యాస్త్రగుణసంపన్నః పురస్కరసమో యురి. 15

ప్ర. ౪. రామో నామ = రాము డనగా, మహాశేఖాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడు. సర్వదనుష్ఠరామ్ = సకలవినుర్థుడులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు. దివ్యాస్త్రగుణసంపన్నః = దివ్యములైన అస్త్రములుండుట అనే వైశిష్ట్యముతో కూడినవాడు. యురి = యుద్ధమునందు, పురస్కరసమః = తేజోద్రునితో సమానుడు.

తా. రాము డనిగా గొప్ప తేజస్సు కలవాడు. భనుర్థు లందరిలోను శ్రేష్ఠుడు. దివ్యములైన అస్త్రములు కలిగియుండుట అనే వైశిష్ట్యము కలవాడు. యుద్ధములో తేజోద్రునితో సమానుడు. 15

మూ. తస్మానుమౌపో లంబాన్ రక్షాన్ దున్దుభిన్దనః,
కనీయాన్ లక్ష్మణో నామ బ్రాతా శశిరదాననః. 16

ప్ర. ౫. లంబాన్ = లంబవంతుడు, రక్షాన్ = ఎల్లవి నేత్రములు కలవాడు, దున్దుభిన్దనః = దుండులి వంటి దర్శని కలవాడు, శశిరదాననః = రంధ్రునితో ఏమోనమైన ముఖము కలవాడు, అయన్, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణు డను చాడు, తస్య = ఆ రామునకు, అనురూపః = తగిన, కనీయాన్ = చిన్నవారైన, బ్రాతా = సోదరుడు.

తా. ఆ రామునకు తగిన లక్ష్మణు డనే ఒక తమ్ము డున్నాడు. అతడు లంబుల, ఎల్లవి నేత్రములు, దుండులిదర్శని వంటి గంధీరమైన కంకర్తవని, రంధ్రుని వంటి ముఖము కలవాడు. 16

మూ. న తేన వహ సంయోక్తః పావకేశానిలో యథా,

శ్రీమాన్ రాజవరస్తేన జనస్థానం విపాతిరమ.

17

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = కోరికలవాడు, రాజవరః = రాజశ్రేష్ఠుడు అయిన, నః = ఆ రాముడు, జనిరా = వాయువు, పావకేశ యథా = అగ్నిలో వలె, తేన వహ = ఆ లక్ష్మణునితో, సంయోక్తః = కూడికన్నాడు. తేన = ఆ రామునిచేత, జనస్థానమ్ = జనస్థానము, విపాతిరమ్ = పరగొట్టబడినది.

తా. శ్రీమంతుడు, రాజశ్రేష్ఠుడూ అయిన ఆ రాముడు వాయువు అగ్నిలో కలిసి ఉన్నట్లు కలిసి ఉన్నాడు. ఆ రాముడు జనస్థానమును నశింపజేసినాడు.

వి. రాక్షసులను చంపినది రాముడు గాన, రాముణ్ణి అగ్నిలోను, లక్ష్మణుణ్ణి వాయువులోను పోల్చుట యుక్తము. అందుచేత "రాజవరః = రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన (రాజకుమారులలో శ్రేష్ఠుడైన) శ్రీమాన్ నః = శ్రీమంతుడైన ఆ లక్ష్మణుడు, వాయువు అగ్నిలో కలిసి నట్లు రామునితో కలిసి ఉన్నాడు. ఆ రాముడు జనస్థానాన్ని నశింపజేసినాడు" అని అర్థము చెప్పినచో యుక్తముగా ఉండును. 17

మూ. నైవ దేవా మహర్షానో నాత్ర కార్యా విచారణా,

కలా రామేణ తూర్పుస్థా రుక్మపుణ్ణాః పతర్త్రిణాః, 18

సర్వాః పశ్యానవా తూర్త్యా తక్షయన్తి స్మ రాక్షసాన్.

ప్ర. అ. మహర్షానః = మహర్షులైన, దేవాః = దేవతలు, నైవ = కాదు. అత్ర = ఈ విషయమునందు, విచారణా = సంభాషణ, న కార్యా = చేయరాగినది కాదు. రామేణ = రామునిచేత, తూర్పుస్థాః = విరువబడిన, రుక్మపుణ్ణాః = లంగారు పొన్నులు గల, పతర్త్రిణాః = రెక్కలు గల. కలాః = రాజములు, పశ్యానవాః = లదు ముఖములు గల, సర్వాః = సర్వములుగా, తూర్త్యా = అయి, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, తక్షయన్తి స్మ = తక్షింపినవి.

తా. మహర్షులైన దేవతలు ఎవ్వరూ జనస్థానమునకు రాలేదు. ఈ విషయములో సంభాషణ లేదు. రాముడు ప్రయోగించిన, లంగారు పొన్నులు, రెక్కలు గల రాజములు లదు తలల సర్వములుగా మారి రాక్షసులను తక్షింపి చేసినవి.

మూ యేన యేన త గర్వన్తి రాక్షసా కయకర్పిణాః, 19

తేన తేన స్మ వక్యన్తి రామమేవాగ్రతః స్థితమ్
ఇత్థం మోక్షితం తేన జనస్థానం తవానమ. 20

ప్ర. ౪. కయకర్పిణాః = కయములేత కృశింపలేయవడిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, యేన యేన = ఏ యే మార్గమున, గర్వన్తి = వెల్లుతుండిరో, తేన తేన = ఆ యా మార్గములేత, అగ్రతః = ఎదుట, స్థితమ్ = నిలిచిన, రామమేవ = రాముడే, వక్యన్తి స్మ = చూపుతుండిరి. అనమ = రోషములు లేనివాడా, తేన = ఆ రాముని లేత, తవ = నీయొక్క, జనస్థానమ్ = జనస్థానము, ఇత్థమ్ = ఈ విధముగా, మోక్షితమ్ = సరింపలేయవడినది.

తా. కయములేత కృశించి రాక్షసులు ఏ మూలకు వెళ్ళినా ఆ మూలనే లక్షకు రాముడు ఎదుట నిలిచి ఉన్నట్లు కనబడును. రోషములు లేని రాక్షసిరాజాః ఆ రాముడు నీ జనస్థానమును ఈ విధముగా సరింపలేనిదాడు. 19, 20

మూ. అకన్పునవరః శ్రుత్వా రావణో వాక్యమబ్రవీత్,
జనస్థానం గమిష్యామి హస్తుః రామం నరంక్షణమ్. 21

ప్ర. ౪. అకన్పునవరః = అకంపనుని వరదమును, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వరితెను. నరంక్షణమ్ = లక్షణునిలో కూతిన, రామమ్ = రాముడే, హస్తుమ్ = చంపుటకు, జనస్థానమ్ = జనస్థానమును గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్ళగలను.

తా. అకంపనుని మూలలు విని రావణుడు. "రామంక్షణంను చంపుటకై జనస్థానమునకు వెళ్ళరను" అని వరితెను. 21

మూ. అత్తైవము కై వరణే ప్రోవాదేకమకన్పునః,
కృణు రాణన్ యథావృత్తం రామస్య లంపారుషమ్. 22

ప్ర. ౪. ఏవమ్ = ఇట్లు, వరణే = వరదము, ఉత్తై = వలకలవిన రగులుండగా, అకన్పునః = అకంపనుడు, అరణి = ఈ వాక్యమును, ప్రోవాద = వరితెను. రాణన్ = రాజాః యథావృత్తమ్ = యథార్థమైన, రామస్య = రాముని యొక్క, లంపారుషమ్ = లంఘన పోరుషమును, కృణు = పనుము.

తా. రాముని వచనము విని అశంకనుడు అట్లు పరిశేషు. "రాజా, రాముని బంధు పౌరుషము, యశార్థముగ ఎట్టివో వినుము." 22

మూ. అసౌర్యః కుపితో రామో విక్రమేణ మహాయగా,
అపగాయాః సుహృద్ధాయా వేగం పరిహరేచ్ఛతే. 23

ప్ర. అ. మహాయగా = గొప్ప కీర్తి గల, రామ = రాముడు, విక్రమేణ = పరాక్రమముచేత, అసౌర్యః = బలంప శక్యము కానివాడు, కుపితః = కోపించిన అ రాముడు, సుహృద్ధాయా = తాగా నిండి ఉన్న, అపగాయాః = పది యొక్క, వేగవ = వేగమును, శతై = తాతములచేత, పరిహరేత్ = నిరిపి చేయును.

తా. గొప్ప కీర్తి గల రాముణ్ణి పరాక్రమముచేత బలంబులు శక్యము కాని వని. అతడు కోపించినచో తాగా నిండి ఉన్న పది ప్రవాహమును కూడ బాధా లతో నిరిపిచేయగలడు. 23

మూ. సతాదగ్రహనక్షత్రం నరశ్చాప్యవసాదయేత్
అసౌ రామస్తు సీత స్తే శ్రీమానర్కృత్యరేన్మహీమ. 24

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శ్రీపంతులైన, అసౌ రామస్తు = ఈ రాముడు, సతాదగ్రహనక్షత్రం = తారలతో, గ్రహములతో, నక్షత్రములతో కూడిన, సతా రాపి = అతాశమును కూడా అవసాదయేత్ = నింపవేయగలడు. సీత స్తే = క్రుంగి పోవుచున్న, మహీమే = రూపిని, అర్కృత్యరేత్ = ఎత్తగలడు.

తా. శ్రీపంతులైన ఈ రాముడు తారలతోను, గ్రహములతోను, నక్షత్రములతోను కూడిన అతాశమును కూడ నింపవేయగలడు. క్రుంగిపోవు చున్న రూపిని ఎత్తగలడు. 24

మూ. ధిత్వా వేలాం సముద్రస్య లోకానాస్థాపయేర్విక్రూ,
వేగం వాపి సముద్రస్య వాయుం వా విరమేచ్ఛతే. 25

ప్ర. అ. విక్రూ = ప్రకులైన రాముడు, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, వేలామ్ = తీరమును, ధిత్వా = బ్రద్ధలు గొట్టి, లోకాన్ = లోకములను, అస్థాప

యేక = ముంచివేయును. సమృద్ధి = సమృద్ధియొక్క. వేగం బాపి = వేగమునైనను వాయుం బా = వాయువు నైనను, శక్తి = బాహుల్యము, విధమేక = సమిపమున.

తా. ప్రభునైన ఆ రాముడు సమృద్ధిరహితుడు అర్జును కొద్ది లోకముల నన్నింటిని ముంచివేయు సమర్థుడు. సమృద్ధిగమును, వాయువును కూడ బాహుల్యమున సమిపమునగలడు. 25

మూ. సంహృత్య తా పునర్లోకాన్ విక్రమేణ మహాయశా,
శక్తి స పురుషద్వామః ప్రవృత్తం పునరపి ప్రజా. 26

ప్ర. అ. మహాయశా = గొప్ప శక్తి గల, సా = ఆ, పురుషద్వామః = పురుషశ్రేష్ఠుడు, పునః = మరల, లోకాన్ = లోకములను, విక్రమేణ = తర్వాత మునుపటి, సంహృత్య = సంహరించి, ప్రజా = ప్రజలను, పునరపి = మరల, ప్రవృత్తం = స్పృశించుటకు, శక్తి = సమర్థుడు.

తా. గొప్ప శక్తి గల ఆ పురుషశ్రేష్ఠుడు తర్వాత మునుపటి లోకముల నన్నింటిని సంహరించి మరల ప్రజలను స్పృశించుటకు కూడ సమర్థుడు. 26

మూ. స హ రామో దశగ్రీవ శక్తి తేనుః కర్మయా యుతి,
రక్షసాం తాపి లోకేన స్వర్గః పాపవన్తిరివ. 27

ప్ర. అ. దశగ్రీవ = 10 రావణా రాముః = రాముడు, యుతి = యుద్ధము నందు, కర్మయా = నితరగాని, రక్షసాన్ = రాక్షసులయొక్క, లోకేన తాపి = సమిదాయమున గాని, తేనుః = అయిందుటకు, స్వర్గః = స్వర్గము, పాపవన్తిరివ = పాపములనేర వలె నీ శక్తి = శక్తి మైననాడు గాడు

తా. రావణా రాముణ్ణి నిపు గాని. రాక్షసు లందరు కలిసి గాని యుద్ధములో, పాపములు స్వర్గమును ఎట్లు అయింప (సొంద) జాలరో అట్లే అయింప జాలరు. 27

మూ. స తం వర్కమహం మయ్యే సర్వైర్జేవాసురైరపి,
అయమస్య మహోపాయ స్తన్నమైకమనాః శృణు. 28

ప్ర. అ. సర్వైః = సమస్తమైన, దేవాసురైః = దేవాసురులచేత కూడ, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, కర్మమ్ = కంఠశక్తిమైనవానినిగా, అహమ్ = నేను, స మయ్యే = కంఠము అయ్యే = తులనియొక్క, పరోపాయః = పరకు ఉపాయము, అయమ్ = ఇది తక్ = దానిని, మమ = నానుండి, ఏకమతాః = ఏకాగ్రగురువైన, కృతాః = వినుము.

తా. సమస్తమైన దేవాసురులు కలిసిరా కూడ అతనిని కంఠము కర్మ మగు నని నేను అనుకొనను. తులనిని కంఠము ఇది ఒక ఉపాయ మున్నది. పాపదానరీతులైన వినుము. 28

మూ. తార్కా తస్యోక్తమా లోకే నీలా నామ సుమర్కమా,
క్యామా సమవికత్తాన్తే శ్రీరత్నం రత్నరూషితా. 29

ప్ర. అ. లోకే = లోకమునందు. ఉత్తమా = ఉత్తములయి, క్యామా = యౌవనమర్కమునందు ఉన్నది, సమవికత్తాన్తే = సమముగా వికటించుచున్న అవ యవములు కంటి, శ్రీరత్నమ్ = శ్రీలో రత్నము, రత్నరూషితా = రత్నముల చేత రూషించుచున్నది అయిన, నీలా నామ = నీల అను పేరు గల, సుమర్కమా = ముంది సమము గల శ్రీ. తస్య = ఆ రామునియొక్క, తార్కా = తార్క.

తా. లోకములో ఉత్తములైన నీల అనే ముంది సమము గల ఒక వనిత అతని తార్క. అయె యౌవనమర్కమునందు ఉన్నది. అయె అవయవములు ఎయ్యే తగ్గులు లేకుండగా సమముగా వికటించుచు యున్నవి. శ్రీలో రత్నమైన అయె రత్నములచేత అలంకరించుచు ఉన్నది. 29

మూ. నైవ తేవీ న గవ్వర్కా వాప్సరా నాని దాననీ,
కుల్యా నీమ నైవీ తస్యా మానుషిమ కుతో దవేక. 30

ప్ర. అ. తస్యా = అమెను, కుల్యా = పమానులైన, నీమ నైవీ = శ్రీ. తేవీ = దేవతాశ్రీ. నైవ = లేదు. గవ్వర్కా = గంధర్వశ్రీ. న = లేదు, అప్సరాః = అప్సర, శ్రీ, న = లేదు, దాననీ అనీ = దానవశ్రీ కూడ, న = లేదు. మానుషిమ = మనుష్యశ్రీలో, కుతో = ఎట్లు, దవేక = ఉండును.

తా. అయెలో సమావృత్తిన శ్రీ దేవతాశ్రీలో కాని, గంధర్వశ్రీలో

గాని, అపర్యవసరిలో గాని, రావవస్థింతో కాని లేదు. మరుష్యవస్థింతో ఎట్లు
ఉండును? 80

మూ. తస్మావహర తర్కాం త్వం ప్రమత్క తు మహావనె
సీతయా రహితః కాపి రామో హాస్యతి తీవరమ్. 81

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, మహావనె = మహావనమునందు, ప్రమత్క =
అరాత్కరించి, తస్య = ఆ రామునియొక్క, తర్కామ్ = తార్కను, అవహర =
అవహరించుము. కాపి = కాముకుడైన, రామః = రాముడు, సీతయా = సీతతో,
రహితః = కూర్చున్న, తీవరమ్ = తీవరమును, హాస్యతి = విరువగలడు.

తా. నీవు మహావనమునందు అరాత్కారముగా అతని తార్కను అవహరించుము. సీత మీద అర్కరికప్రేమ గల ఆ రాముడు, సీత లేకపోవుటచే ప్రాణాలను విరువగలడు. 81

మూ. అరోరయత తర్కాక్యం రావణో రాక్షసాదిపః,
చిస్తయిత్వా మహాబాహురకమృనమువార హ. 82

ప్ర. అ. రాక్షసాదిపః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, తత్ తార్కమ్
= ఆ తార్కమును, అరోరయత = ఇష్టపడెను. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు
గల అతడు, చిస్తయిత్వా = అలోరించి, అకమృనమ్ = అకంపముని గూర్చి,
ఉవార హ = పలికెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణునకు ఆ మూలలు ఇష్ట మయ్యెను. అప్పుడు ఆ
మహాబాహువైన రావణుడు, అలోరించి అకంపమునితో ఇట్లు పలికెను. 82

మూ. బాధం తాల్యం గమిష్యామి హ్యేకః పారథినా సహ,
అనయిష్యామి వైరేహిమిమాం హృష్టో మహాపురిమ్. 83

ప్ర. అ. బాధమ్ = తప్పుక, తాల్యమ్ = ప్రాణఃకాలమునందే, ఏకః =
వేదాక్కొకను, పారథినా సహ = పారథితో కూడ, గమిష్యామి = వెళ్ళగలను.
హృష్టః = సంకోషించినవాడనై, వైరేహిమ్ = నీతను, అమిమాం పురిమ్ = ఈ వట్ట
అమును గూర్చి, అనయిష్యామి = తీసికొనివచ్చెదను.

కా. ప్రాతఃకాలమునందు నే వాక్కుదబి పారతితో కూడ యి సీతను,
అనందపూర్వకముగా ఈ మహాపుత్రమునకు తీసికొనివచ్చెదను. ౩౩

మూ. అత్తై నముక్త్యా ప్రయయో అరయు క్షేన రావణః,
రథేనారిత్యవర్జేన దిశః సర్వాః ప్రకాశయన్. ౩౪

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరికి, అత = అటుపిమ్మట, అరయు క్షేన = గాడిదలతో కూర్చుండిన, అదిత్యవర్జేన = సూర్యుని పంలి వెర్లము గల, రథేన = రథముచేత, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను, ప్రకాశయన్ = ప్రకాశింపజేయుచు, ప్రయయో = వెళ్ళెను

కా. రావణుడు ఇట్లు పరికి, పిమ్మట సూర్యునిపంలి వెర్లము గల గాడి
తలు కర్చిన రథముచేత అన్ని దిక్కులను ప్రకాశింపజేయుచు వెళ్ళెను. ౩౪

మూ. స రథో రాక్ష సేన్ద్రస్య సక్షత్రపతగో మహాన్,
సంధార్యమాణః కుకుభే అలరే తన్ద్రమా ఇవ. ౩౫

ప్ర. అ. రాక్ష సేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, సంధార్యమాణః = సంధరింప
జేయుచుండున్న, సక్షత్రపతగః = సక్షత్రమార్గమునందు వెళ్ళుచున్న, మహాన్ =
గొప్పరైన, సః = అ, రథః = రథము, అలరే = మేముమనందు, తన్ద్రమాః ఇవ
= తల్లడుడు వలె, కుకుభే = ప్రకాశింపెను.

కా. నడువెరికి అశాశమార్గమునందు సంధరింపు యెన్న గొప్పరైన అ
రావణుని రథము మేముమనలోని తల్లడుడు వలె ప్రకాశింపెను. ౩౫

మూ. స మారీరాశ్రమం ప్రాప్య తాటకేయముపొగమత్,
మారీతేవార్పితో రాజా తక్ష్యరోత్తైరరమానుషైః. ౩౬

ప్ర. అ. సః = అ రావణుడు, మారీరాశ్రమమ్ = మారీశుని ఆశ్రమమును,
ప్రాప్య = పొంది, తాటకేయమ్ = మారీశుని, ఉపొగమత్ = పొందెను రాజా =
రాజైన అ రావణుడు, అమానుషైః = మనుష్యులకు దుర్లభములైన, తక్ష్యరోత్తైః
= తక్ష్యములతోను, రోబ్యములతోను (తక్ష్యము అనగా పిండివంటలు రోబ్యము
అనగా అన్నములు). మారీతేన = మారీశునిచేత, అర్పితః = పూజింపబడెను.

తా. రావణుడు మారీచుని అగ్రముమునకు వెళ్ళి అతనిని కలిగెను. మారీచుడు రాత్రినే రావణుని మునుష్కలకు దుర్లభములైన భక్తములను, లోబ్యములను ఇచ్చి పూజించెను. 36

మూ. తం స్వయం పూజయిత్వా తు అసనే వోదశేన త,
అర్థోపహితయా వాతా మారీచో వాక్యమబ్రవీత్. 37

ప్ర. అ. మారీచః = మారీచుడు, తమః = ఆ రావణుడే, అసనేన = అసనముచేత, ఉదశేన త = ఉదకముచేత, స్వయం = స్వయముగా, పూజయిత్వా = పూజించి, అర్థోపహితయా = అర్థముతో కూడిన, వాతా = వాక్కుతో, వాక్యం = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వరికెను.

తా. మారీచుడు ఆ రావణునకు స్వయముగా అసనము, ఉదకము ఇచ్చి నేర్పరించి అర్థముతో కూడిన వాక్కుతో అట్లు వరికెను. 37

మూ. కర్పిర్ముఖం రాజన్ లోకానాం రాక్షసేశ్వర,
అశక్నో నాత జానే త్వం యశస్తూరమిహగదః. 38

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసులకు ప్రభువైన, రాజన్ = రాజా. లోకానాం = ప్రపంచము, ముఖం కర్పిత్ = బాగుగా క్షేమమే కదా. నాత = ప్రభూ. యాతః = ఏ శారణమువలన, త్వం = నీవు, తూర్థమ్ = శ్రీమముగా, అహః = అక్కరికి, అగతః = సర్వినాతో, అంతువంస, అశక్నో = సంలేపించుచున్నాను. జానే = పెరుగుచును.

తా. రాక్షసుల ప్రభువైన ఓ. రాజా. ప్రతి లందరికి క్షేమమే కదా. నీవు శ్రీమముగా అక్కరికి వచ్చుటచే నాకు వంశయుము కలుగుచున్నది. ఏలో లాంతరమని ఉన్న దని నేను ఊహించుచున్నాను. 38

మూ. ఏవముక్తో మహాతేజా మారీచేన స రావణా,
తతః పశ్చాదిదం వాక్యమబ్రవీత్వాక్యకోవిదః. 39

ప్ర. అ. మారీచేన = మారీచునిచేత, ఏవమ్ = అట్లు, ఉక్తః = వంకరిగిన, మహాతేజా = గొప్ప శేంస్థు గం, వాక్యకోవిదః = మూలంలో వేర్పరి యైన,

సు = అ, రావణుఁ = రావణుడు, తతః పశ్యాత్ = అట్లు పిమ్మట, అరమ్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అప్రవీత్ = వరితెను.

తా. మహాశైలుశాలి, మాటలలో నేర్పరి అయిన ఆ రావణుడు మోరీయచి మాటలు విని పిమ్మట అట్లు వరితెను. 39

మూ. అరక్షో మే హతస్రాత రామేవాక్లిష్టకర్మణా
 జనస్థానమవర్జ్యం తత్పర్వం యుతి నిపాతితమ్, 40
 తస్యే మే కురు సాచివ్యం తస్య రాజ్యావహరణే.

ప్ర. అ. రాత = తండ్రి, అక్లిష్టకర్మణా = క్రమవరకుండా పనులు చేయు, రామేణ = రామునిచేత, మే = వామొక్క, అరక్షః = రక్షించేసి నైస్యము, హతః = చంపబడినది, తత్ = అ, పర్వమ్ = సమస్తమైన, అవర్జ్యమ్ = చంపకక్కము కాని, జనస్థానమ్ = జనస్థానము, యుతి = యుద్ధమునందు, నిపాతితమ్ = వడ గొట్టబడినది, తస్యే మే = అట్టి నాకు, తస్య = ఆ రామునియొక్క, రాజ్యావహరణే = వాక్యము పోలిండుటయందు, సాచివ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కురు = చేయుము.

తా. మోరీయచాః క్రమవరకుండా పనులు చేయు రాముడు చందకాశక్య మునందు రక్షణార్థమై నిలువబడిన నైస్యమును చంపిచేసినాడు. చంపుటకు కక్కము కాని ఆ జనస్థాన మంతా యుద్ధములో చంపబడినది. అందుచే ఆ రాముని వాక్యము అవహరిండుటలో నాకు సాహాయ్యము చేయుము. 40

మూ. రాక్ష సేన్ద్రవరః శ్రుత్వా మోరీలో వాక్యమ్ప్రవీత్. 41
 అభ్యాసా తేన సీతా సా మిత్రరూపేణ శత్రుణా,
 త్వయా రాక్షసకార్యం శో న వన్ధతి నిన్దితః. 42

ప్ర. అ. రాక్ష సేన్ద్రవరః = రావణుని వరసమును, శ్రుత్వా = విని, మోరీః = మోరీయకు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అప్రవీత్ = వరితెను. మిత్రరూపేణ = మిత్రు డచే రూపము గల, శత్రుణా = శత్రువైన, తేన = ఎవనిచేత, సా సీతా = ఆ సీత, అభ్యాసా = చెప్పుచున్నది, రాక్షసకార్యం = రాక్షస శిక్షణ, నిన్దితః = విచించడగిన, కః = ఎవడు, త్వయా = నీచేత, న వన్ధతి = సంకోచించుట లేదు.

తా. రావణుని మాటలు విని మోరీయకు అట్లు వరితెను. రాక్షసులలో

శ్రేష్ఠకవైష ఓ రావణా, నీకు నీతను గూర్చి చెప్పిన ఆ విషయము వలె కనబడే శ్రుతువు ఎవడు : నిన్ను చూచి కల్పిని ఆ దుష్టుడు ఎవడు : 42

మూ. సీతావిహానయస్వేతి కో బ్రవీతి బ్రవీహి మే,
రక్షోలోకస్య సర్వస్య కః శృణోతి తేభ్యమిచ్ఛతి. 43

ప్ర. అ. సీతామ్ = సీతను, ఇహ = ఇక్కడికి, అనియశ్య = దీనికొని రమ్ము, ఇతి = అని, కః = ఎవడు, బ్రవీతి = చెప్పుచున్నాడు : మే = నాకు, బ్రవీహి = చెప్పుము. కః = ఎవడు, సర్వస్య = సమస్తమైన, రక్షోలోకస్య = రాక్షససముదాయముయొక్క, శృణోతి = శిలించును, తేభ్యమ్ = విరగగొట్టుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడు :

తా. "సీతను ఇక్కడికి దీనికొని రమ్ము" అని నీతో చెప్పినదా తెరచో నాకు చెప్పుము. సమస్త రాక్షససముదాయము శిలించును (గొప్పకనమును) భగ్నుములేయ తండుతున్న అత తెవడు : 43

మూ. ప్రోత్సాహయతి కశ్చిత్తాం స త శ్రుతరసంశయా,
అశివిషముఖాద్ధంష్ట్రాముద్ధర్తుం తేచ్ఛతి త్వయా. 44

ప్ర. అ. కశ్చిత్ = ఎవ్వడో, త్వామ్ = నిన్ను, ప్రోత్సాహయతి = ప్రోత్సహించుచున్నాడు. స త = నాడు, శ్రుతః = శ్రుతువు; అనంశయాః = సంశయము లేదు. త్వయా = నీవేత, అశివిషముఖాత్ = సర్పము నోదినుండి, తంష్ట్రామ్ = కోరను, ఉద్ధర్తుమ్ = తొడిమికించుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడు.

తా. నిన్ను ఇందుకు ప్రోత్సహించుచున్నా ఆ తెవ్వడో గాని అరకు నిస్సంశయముగ నీకు శ్రుతువు. అతడు నీవేత ప్రాము నోదినుండి కోరను పీకించు టకు కోరుచున్నాడు. 44

మూ. కర్మణా కేన తేనాని రావణం ప్రతిపాదితా,
సుఖనువ్రవ్య తే రాజన్ ప్రహృతం కేన మూర్ఛని. 45

ప్ర. అ. కేన = ఎవ్వనిచేత, కేన = ఏ, కర్మణా = పనిచేత, రావణమ్ = తడు మూర్ఛమును, ప్రతిపాదితః = పొందించబడినవాడవు, అసి = అయితివి :

రాజన్ = రాజా : సుఖసుప్తమ్ = సుఖముగా విడిచివేసిన, తే = దీయిక్క, మూర్ధని = శిరస్సుమీద, తేన = ఎవనిచేత, ప్రహృగమే = కొట్టుట :

రా. రాజా : విన్ను ఎవ్వడు, ఏ కార్యము ఎఱిగితివి ఈ రకు మార్గము వర్ణించుచున్నాడు : సుఖముగా విడిచివేయున్న ఏ కల నై ఎవడు కొట్టినాడు :

మూ. ఎరుద్దవంశానిఁబాగ్రహస్త
 నేత్రోమదః సంస్థితదోర్విషాదాః,
 ఉరీక్షితుం రావణ వేహ యుక్తః
 స సంయుగే రామచగన్తహస్తీ.

46

ప్ర. ౪. రావణ = రావణా : ఎరుద్దవంశానిఁబాగ్రహస్తః = పరికల్పమైన వంశము, బంధుజనము అను తొందము గలది, నేత్రోమదః = తేజస్సు అనే మదము గలది, సంస్థితదోర్విషాదాః = స్థిరముగా ఉన్న బాహువులచే దంధములు గలది అయిన, సః = ఆ, రామచగన్తహస్తీ = రాముడనే మదగలము, సంయుగే = యుద్ధమునందు, ఉరీక్షితుం = చూచుటకు, అహ = అప్పుడు, స యుక్తః = తగినది కాదు.

రా. రావణా : రాముడనే మదగలమును యుద్ధములో కన్నెత్తి చూచుటకు కూడ శక్యముకాదు. పరికల్పమైన వంశము బంధుజనము అనునచే రాని తొందము. తేజస్వీ మదము. అందు గల బాహువులచే దంధములు. 46

మూ. అసౌ రణాన్తఃస్థితిపంధివాతో
 విరగ్ధరక్షోమృగహః వృసింహః,
 సుప్తస్త్వయా తోరయాయే స యుక్తః
 కరాణ్ణహార్థో విశరాసిదంష్ట్రః.

47

ప్ర. ౪. రణాన్తఃస్థితిపంధివాః = రణమర్కములో ఉండుట అను నడుమునకు రుద్దిన తోక గలది, విరగ్ధరక్షోమృగహః = నేర్చు గల రాక్షసులచే తేజస్సు దంష్టినది, కరాణ్ణహార్థః = బాణములచేత అవయవములతో విడిచినది, విశరాసిదంష్ట్రః = బాధియైన కర్ణముచే కోరలు కలది అయిన, సుప్తః = నిద్రించిన, అసౌ = ఈ, వృసింహః = వరుడనే (రాముడనే) సింహము, త్వయా = నీచేత, తోరయాయే = తేవులకు, స యుక్తః = యుక్తము కాదు.

తా నిర్దియతున్న రాముడనే ఈ సంతాపమును లేపుట ఏమి మంచిది కాదు. రణమర్శమునందు విలువయి అనువలే దీని వరుమునకు తుట్టుకొనిన తోత. ఇది శరము లనే గోళ్ళు మొదలైన అవయవములలో వంశార్థముగా ఉన్నది. ఉత్తములే దీని కోరలు. ఇది వీడ్చు గల రాక్షసు లనే లేళ్లను చంపివేయగలదు.

మూ. రాపావహాలే తులవేగవల్క్నే

శరోర్మిమాలే సుమహాహవా హి

న రామపాతాళములేఁదిమోలే

ప్రస్కన్ధితుం రాక్షసరాజ యుక్తమ్.

48

ప్ర. ౪. రాక్షసరాజుఁడీ : రాక్షసరాజుఁడీ రాపావహాలే = రసస్యే మొనరిగా కంది, తులవేగవల్క్నే = తులముల వేగమే యరదగా గంది, శరోర్మిమాలే = తాములే తరంగవంతులుగా కంది, సుమహాహవా హి = రాం గొప్పలైన యుద్ధమే అంధ్రరాపాముగా గంది, అరిమోలే = రాం తయంశరము అయిన, రామ పాతాళములే = రాముడనే పాతాళపు ముఖమునందు, ప్రస్కన్ధితుమ్ = తొలివడుటకు, న యుక్తమ్ = యుక్తము కాదు.

తా. రాక్షసరాజు : అతితయంశరమైన రాముడనే పాతాళము ముఖము నందు తొలివడుట మంచిదికాదు. రసస్యే దానిలోని మొనరి. తులముల వేగమే వంశము. శరములే తరంగవంతులు. గొప్పయుద్ధమే దీనిలోని అంధ్రరాపాము.

48

మూ. ప్రసీద లక్ష్మేశ్వర రాక్షసేన్ద్ర

లక్ష్మం ప్రసన్నో తవ పాదు గర్వ.

త్వం స్యేషు రాతేషు రమస్య నిత్యం

రామః సచార్యో రమణాం పవేషు.

49

ప్ర. ౪. లక్ష్మేశ్వర = లంకాధిప : రాక్షసేన్ద్ర = రాక్షసరాజు : ప్రసీద = అనుగ్రహించుము. పాదు = తాగుగా, లక్ష్మమ్ = లంకను గూర్చి, గర్వ = వెళ్ళుము. ప్రసన్నః = ప్రసన్నుడవు, తవ = అగుము. త్వమ్ = నీవు, నిత్యమ్ = విత్యమా, స్యేషు = నీసంబంధమైన, రాతేషు = తార్యంయందు, రమస్య =

శ్రీదీండుము. రాముఁ = రాముడు, సభాకర్మ = భార్యతో కూడినవాడై పనేమ = పనములలో, రమణామ్ = శ్రీదీండుగాక.

జా. ఇదికాదీవరియైన రాక్షసరాజు : అనుగ్రహించుము భాగూ ఇంకను వెళ్లుము. వ్రసన్నుకపు అగుము. ఏపు నిక్కము ఏ భార్యలతో శ్రీదీండుము. రాముణ్ణి తన భార్యతో పనములలో సుఖముగా ఉండనిమ్ము. 49

మూ. ఏవముక్త దశగ్రీవో మారీచేన స రావణః,
స్యవర్తత పురీం లక్ష్మాం వివేక త గృహోత్తమమ్. 50

ఇత్యాశ్చే శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే అధికాశ్చే లవణ్యకాణ్డే
ఏకత్రింశః సర్గః.

శ్రీ. జ. మారీచేన = మారీచునివలె, ఏవమ్ = అట్లు, ఉక్తః = పంక్తి లదిన, దశగ్రీవః = పది కంఠములు గల, సః భారణః = ఆ రావణుడు, లక్ష్మాం పురీమ్ = లంకాపట్టణమును గూర్చి, స్యవర్తత = మరలెను. గృహోత్తమమ్ = గృహశ్రేష్ఠమును, వివేక త = ప్రవేశించెను కూడ.

జా. పది కంఠములు గల రావణుడు మారీచుని మాటలు విని, లంకను తిరిగి వెళ్లి తన గృహములో ప్రవేశించెను.

వి. ఈ 50 శ్లోకం సర్గ ప్రక్షిప్త మని తోస్తుంది. అశాకహర్షంలో ప్రయోజనము లేదు గరిగిన భూకర్పణలకంటే ముందుగా అకంపనుడు రావణుని వద్దకు వెళ్ళి అనన్యోనివృత్తాంతం వివేదింపడం అసంగతము. అట్లు లేదని విషయమును తెప్పి తుడుకోవాలి. కాని రాముడు ప్రపంచకాన్యంధుని సంహరించి మళ్ళీ సృష్టింపగలడు ఇత్యాది విధంగా మరలరాతడం అయ్యుత్తం రాముడు అంతరితా దవి మన వ్యాఖ్యాతలకు తెలియవేమో కాని ఆ రాక్షసుని తెట్టు తెరిసింది; కాని మాటలు విన్నగానే "సతే అలాగే వేస్తాను. కాని భార్యను అవహరిస్తాను" అని అంటూ రావణుడు మారీచుని దగ్గరికి వెళ్ళి మారీచుడు ఏమేమో తెప్పగానే మళ్ళీ మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోతాడు : మరొక విషయ మేమిదగా భూకర్పణ ప్రవేశించగా రావణుడు మారీచుని అగ్రహానికి వచ్చినా దవి తప్పి సందర్భంలో తేవెన సర్గలో 28 శ్లోకంలో అగ్రహం వర్తించుచుంది. ఆ వర్తన రావణుడు

మారీదాశ్రమానికి మొదట వెళ్ళినప్పుడే ఉండాలి కదా : ఈ సర్ల రచనలోను, 22వ రోజు వార్షిక మూల కనబడదు. 48-49 శ్లోకాలు రాదాసామాన్యశక్తి గల కవి రచనగా కనబడతాయి. ఎవరైన ఒక ప్రముఖవ్యక్తిని గాని, నగరాన్ని గాని, అరణ్యాన్ని గాని, సముద్రాన్ని గాని ప్రవేశమేమిటా ప్రవేశపెట్టినప్పుడు సుదీర్ఘంగా వర్ణించడం వార్షిక రచనలో అంతలో కనబడుతుంది. భార్యలని రావణునివర్ణకు వెళ్ళి వెళ్ళుతు తొలి పాదగా రావణుణ్ణి పాతకుల ముందు ఉండు తున్నాడు కనుకనే వార్షిక అతని పర్వవత్తు ఒక సర్ల పూర్తిగా వినియోగించి నాడు. అకంపనవృత్తాంతమే నిజమైనవక్షంలో ఈ రావణపర్వత అక్కడ ఉండేది. ఈ సర్ల ప్రాచ్యపాశంలో లేదు. అరాతులు సంపాదించుకొని రథదార భార్య లనియే రావణుని దగ్గరకు వెళ్ళి పట్ల మూలమే ఉంది. అకంపనను మూలలో విశేషాల్లాలు చెప్పే వ్యాఖ్యాతల వ్యాఖ్యానాలు ఎంత అసంగతాలో వేరుగా చెప్పే వదిలేదు. 23వ శ్లోకంలో రాముడు సదీప్రతాపాన్ని మాత అపితేయ గల దని చెప్పి వార్షిక కృష్ణావతారంలో అరగడోయే కథను సూచించినాడట. 24వ శ్లోక భూదావర్ణంలో ద్వివిక్రమావతారం సూచించుకొనడట. ఉత్తరావర్ణంలో వరాహావతారం సూచించుకొనడట. 25వ శ్లోకంలో "రాముడు సముద్రజలమోచేర రోజాన్ని ముందును" అని చెప్పడంతేత రాముడే అగర్వంహర్త అని, "సముద్రాన్ని నిలుపు తాడు" అని చెప్పడంతేత తవిష్యశ్చేరులంభనమూ సూచించుకొనడట. 26వ శ్లోకంలో రాముడే వరమాత్ము డని సూచించుకొనడట.

80

"రా'లానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాల్లరవ్యాఖ్యానిముసందు
అరణ్యశాంతలో ముప్పరిఒకరివ సర్ల సమాప్తము.

ఆథ ర్వాక్రింశః పర్వః

[భూర్మణః రావణవివర్ధన వెంకట]

మూ. తతః భూర్మణః ర్మస్త్వై సహస్రాశీ తతుర్థక,
హరాన్యేనైవ రామేణ రక్షసాం రిమకర్మణామ్. 1

దూషణం త ఇతం నైవ హతం త్రిశిరసా సహ,
ర్మస్త్వై పునర్మహానాథం సనాత జంధో యతా. 2

ప్ర. ౪. తతః = అటుపిమ్మట, భూర్మణః = భూర్మణ, ఏకేన = ఒక్క, రామేణ = రామునిచేత, రిమకర్మణామ్ = తయంకరములైన కర్మణ గల, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, తతుర్థకసహస్రాశీ = వేడునాలుగువేలను, హరాని = తంతులవినవారినిగా, ర్మస్త్వై = తూరి, దూషణం త = దూషణాట్టి, ఇతం నైవ = ఇరుట్టి, త్రిశిరసా సహ = త్రిశిరస్సుతో కూడ, హతమ్ = తంతులవిన వారినిగా, ర్మస్త్వై = తూరి, పునః = మరల, జంధో యతా = మేళుము వలె, మహానాథమ్ = గొప్ప కర్మ కలుగు నట్లుగా, సనాత = కర్మనిచ్చేను.

తా. భూర్మణః, తయంకరములైన వములు లేయు పడునాలుగు వేల మంది రాక్షసులను, త్రిశిరస్సును, దూషణాట్టి, ఇరుట్టి ఒక్క రాముడు తంతులవేయుల హరి మేళుము వలె తాం దిగ్గరగా అరచెను. 1, 2

మూ. సా ర్మస్త్వై కర్మ రామన్య కృతమన్యైః సుదుష్కరమ్,
జగము పరమోద్విగ్నాం లక్ష్మాం రావణపారిరామ్. 3

ప్ర. ౪. సా = అది, అన్యైః = అతరులచేత, సుదుష్కరమ్ = ఏ మూత్రము లేయ కక్కము కాని, రామన్య = రామునియొక్క, కృతమ్ = లేయ వడిన, కర్మ = పనిని, ర్మస్త్వై = తూరి, పరమోద్విగ్నాం = మిక్కిలి తయ

వడినవై, రావణపారిశాప్తమ్ = రావణవిరేక పారింపబడిన, లక్ష్మ్యామ్ = లంకను గూర్చి, జగదు = వెళ్లెను.

రా. ఆమె ఇరదు దివ్యరూ నేయజాలని, రాముడు చేసిన పని చూచి, రాం భయవడినవై రావణుడు పారింతులున్న లంకకు వెళ్లెను. 3

మూ. సా దదర్శ విమాన్సాగ్రే రావణం దీప్తశేఖరమ్,
ఉపోవనిష్ఠం సరివై ర్మరుద్ధిరివ వానవమ్. 4

ప్ర. ఆ. సా = ఆమె, మరుద్ధిః = మరుత్తులరేక, వానవమ్ ఇవ = దేవేంద్రుడు వలె, సరివైః = మంద్రులరేక, ఉపోవనిష్ఠమ్ = సమీపమునందు కూర్చుండి నేదించబడుచున్న, దీప్తశేఖరమ్ = ప్రకాశించుచున్న శేషస్సు గం, రావణమ్ = రావణుణ్ణి, విమాన్సాగ్రే = రథము పైరాగమునందు, దదర్శ = చూచెను.

రా. మరుత్తు లను దేవరాగములరేక సమీపమున కూర్చుండి నేదించ బడుచున్న దేవేంద్రుడు వలె సమీపమున కూర్చున్న మంద్రులరే నేదించబడు చున్న ప్రకాశించుచున్న శేషస్సు గం రావణుణ్ణి, ఆ భూర్బలం రావణవన్సాగ్రము నందు చూచెను. 4

మూ. అసీనం సూర్యసంరాళం కాఞ్చనే వరమాననే,
దుర్మ వేదిగతం ప్రాజ్యం జ్వలన్తమివ పావకమ్. 5

ప్ర. ఆ. సూర్యసంరాళమ్ = సూర్యునితో సమానుడు, కాఞ్చనే = అంగారు విరాకమైన, వరమాననే = గొప్ప అనవమునందు, అసీనమ్ = కూర్చున్నవాడు, దుర్మవేదిగతమ్ = అంగారు వేదియందున్న, ప్రాజ్యమ్ = అరికమైన అగ్నిము గం, జ్వలన్తమ్ = ప్రకాశించుచున్న, పావకమ్ ఇవ = అగ్ని వలె ఉన్న (రావణుణ్ణి చూచెను).

రా. సూర్యునితో సమానుడైన ఆ రావణుడు అంగారు సీంహాసనముమీద కూర్చుండెను. అరికమైన వెంటా వోములు నేయులనే ప్రకాశించుచున్న, అంగారు వేదియం దున్న అగ్ని వలె ప్రకాశించుచుండెను. 5

మూ. దేవగన్ధర్వభూతానామృషీణాం త మహాత్మనామ్,
అజేయం సమరే కూరం వ్యాతాననమివాన్తకమ్. 6

[ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వభూతానామ్ = దేవతలకు, గంధర్వులకు, భూతములకు, మహాత్మనామ్ = మహాత్ములైన, ఋషీణాం త = ఋషులకు, సమరే = యుద్ధమునందు, అజేయమ్ = జయించ శక్యము లేనివాడు, కూరమ్ = కూరుడు, వ్యాతాననమ్ = వెడవలడిన నోరు గల, అన్తకమ్ ఇత = యముడు వలె ఉన్న (రావణుని చూపు).

తా. కూరులైన ఆ రావణుణ్ణి, యుద్ధములో, దేవతలుగాని, గంధర్వులుగాని, భూతములు గాని, మహాత్ములైన ఋషులు గాని జయించజాలరు. అతడు నోరు వెడలుకొని ఉన్న యముడు వలె ఉంటెను. 6

మూ. కేవాసురవిమర్శేషు వృత్రాశనికృరప్రణమ్,
అరావకవిషాదాగ్నేర్విరుక్కుష్టకీణవక్షసమ్. 7

[ప్ర. అ. కేవాసురవిమర్శేషు = లేతతలకు అపురుకులు జరిగిన యుద్ధము లందు, వృత్రాశనికృరప్రణమ్ = వృత్రాయుధములేత వేయలడిన గాయములు కలవాడు, అరావకవిషాదాగ్నేర్వి = అరావకము దంకముల అగ్రభాగములలేత, ఉక్కువృక్షకీణవక్షసమ్ = గియుటలే ఏర్పడిన కాయలు గల రక్షణము గల (రావణుని చూపు).

తా. ఆ రావణునకు కేవాసురయుద్ధములలో అనేకవర్షాయముల వృత్రప్రహారములేత గాయములు తగిలి యుంటెను. అరావకము దంకాగ్రములలేత పొరవగా అతని శరీరము మీద తగిలిన దెబ్బలు కాయలు కాని ఉంటెను. 7

మూ. వింశద్యుజం దశగ్రీవం దర్శనీయవరిచ్ఛదమ్,
విశాంవక్షసం వీరం రాజంక్షణకోరితమ్. 8

[ప్ర. అ. వింశద్యుజమ్ = ఇరువది ముఖములు గలవాడు, దశగ్రీవమ్ = పది కంఠములు గలవాడు, దర్శనీయవరిచ్ఛదమ్ = అందమైన శత్రురామరాధ్యువ శరణములు కలవాడు, విశాంవక్షసమ్ = విశాలమైన వక్షసంఘము గలవాడు,

వీరమ్ = వీరుడు, రాజరాక్షసభోవీరమ్ = రాజరాక్షసములతో ప్రకాశించుచున్నాడు అయిన (రావణుణ్ణి చూచెను).

తా. వికారమైన వక్షస్తంభము గల వీరు వైన ఆ రావణుడు ఇరుపది రుణములతో, పది శంఖలతో రాజరాక్షసములతో ప్రకాశించుచుండెను. అతని సమీపమునందున్న త్రైలోచనరామకృష్ణకరణములు రాం సుందరముగా ఉండెను. 6

మూ. స్నిగ్ధవైడూర్యసంభావమ్ తప్తశాన్ధ్రనమృతమ్,
సురుజం కుర్జదశనం మహాస్యం పర్వతోపమమ్. 7

ప్ర. 6. స్నిగ్ధవైడూర్యసంభావమ్ = మృన్నుని వైడూర్యమాణిక్యముతో సమానుడు, తప్తశాన్ధ్రనమృతమ్ = పరిశుద్ధమైన అంగారు కుంఠలములు గల వాడు, సురుజమ్ = అందమైన రుణములు కలవాడు, కుర్జదశనమ్ = తెల్లని దంతములు కలవాడు, మహాస్యమ్ = పెద్ద నోరు కలవాడు, పర్వతోపమమ్ = పర్వతముతో సమానుడు (అయిన రావణుని చూచెను).

తా. ఆ రావణుని శరీరకాంతి సున్నుని వైడూర్యమాణిక్యము కాంతి వలె ఉండెను. అతడు కార్చి కుర్జము చేసిన అంగారము కుంఠలములను కరించెను. అతని రుణములు అందముగా ఉండెను. దంతములు తెంగా ఉండెను. పెదములము గల అతడు పర్వతము వలె ఉండెను. 9

మూ. విష్ణురక్రనిపాతైశ్చ శరభో దేవసంయుగే,
అన్యైః శత్రుప్రహరైశ్చ మహాయుద్ధేషు రాశీవమ్. 10

ప్ర. 7. దేవసంయుగే = దేవతాయుద్ధమునందు, శరభః = వందలకొంది, విష్ణురక్రనిపాతైశ్చ = విష్ణురక్తముచొక్క ప్రహారములచేతను, మహాయుద్ధేషు = మహాయుద్ధములయందు, అన్యైః = ఇతరములైన, శత్రుప్రహరైశ్చ = అయుధముల ప్రహారములచేతను, రాశీవమ్ = కొట్టబడిన (రావణుని చూచెను).

తా. దేవతలతో యుద్ధము చేసి వచ్చు విష్ణురక్తముచేత తగిలిన వెంబల అనాకృత్య వందలకొంది అతని శరీరముపై ఉండెను. మహాయుద్ధములలో అతడు ఇతరములైన అయుధముల ప్రహారములను చూడ పొంది ఉండెను. 10

మూ. అపరాధాం నమస్తైశ్చ దేవప్రహరణైస్తథా,

అక్షోర్భాదాం సముద్రాదాం క్షోభం శీఘ్రవారిషమ్. 11

ప్ర. అ. దేవా = మెరియు, నమస్తైః = వమస్తమైవ, దేవప్రహరణైః = దేవతలం అయ్యురముంచేత, అపరాధామ్ = కొట్టించిన శరీరము కలవాడు, అక్షోర్భాదామ్ = క్షోభించే శక్తియు కాని, సముద్రాదామ్ = సముద్రముండు, క్షోభమ్ = క్షోభ చేయువాడు, శీఘ్రవారిషమ్ = శ్రీమముగా వసులు చేయువాడు అయిన (రావణుని చూడెను).

తా. ఆ రావణుని శరీరము నమస్తదేవతలం అయ్యురముం తెచ్చితిని రిని అంటెను. అతడు క్షోభించేయ శక్తియు కాని సముద్రముండు కూడ క్షోభించేయ సమర్థుడు. అతడు కార్యముండు శ్రీమముగా పొందించువాడు.

మూ. శ్రీప్రారం పర్యత్యక్తిదాం సూరాదాం త ప్రమర్శనమ్,

ఉచ్చైర్తారం త రర్మాదాం పరదారాదిచుర్శనమ్. 12

ప్ర. అ. పర్యత్యక్తిదామ్ = పర్యత్యక్తిమండు (ను), శ్రీప్రారమ్ = విసిరివేయగలవాడు, సూరాదాం త = దేవతలం కూడ, ప్రమర్శనమ్ = సంహారము, రర్మాదామ్ = రర్మమండు, ఉచ్చైర్తారమ్ = ఎదిగెడుడు, పరదారాదిచుర్శనమ్ = పరదార్యండు స్పృశించువాడు అయిన (రావణుని చూడెను).

తా. ఆ రావణుడు ప్రశ్నములైన పర్యత్యమండు విసిరివేయగలవాడు. దేవతలం కూడ అయింపింపెవాడు. రర్మమండు సరింపజేయువాడు, పరదార్యాగమనము చేయువాడు. 12

మూ. సర్వదివ్యాశ్రయోత్తారం యజ్ఞవిఘ్నకరం సదా,

పురీం లోగవరీం ప్రాప్య పరాతిర్య ర వాసుకిమ్, 13

తక్షకస్య ప్రియాం భార్యాం పరాతిర్య అహోర యః.

ప్ర. అ. సర్వదివ్యాశ్రయోత్తారమ్ = ఎదుస్తమైన దివ్యాశ్రమండు ప్రయాగించువాడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, యజ్ఞవిఘ్నకరమ్ = యజ్ఞములకు విఘ్నము చేయువాడు అయిన (రావణుని చూడెను). యః = ఎవ్వడు, లోగవరీమ్ = లోగవరి అను, పురీమ్ = పట్టణమును, ప్రాప్య = పొంది, వాసుకిమ్ = వాసుకిని.

వరాహీశ్వరః = ఓరించి, తక్షకమ్మ = తక్షకునియొక్క, ప్రయోగం = ప్రయోగా
లైన, భార్యామ్ = భార్యను, వరాహీశ్వరః = భార్యగారిని, అహార = హరించిపో
(అట్టి రావణుని చూచు).

తా. ఆ రావణుడు దివ్యాష్టమలను అన్నింటిని ప్రయోగించుటకు నమ
ర్దుడు. యజ్ఞమలకు విష్ణుమల చేయబడు. భోగవర్తిపగరమునకు వెళ్ళి, నానుడిని
ఓరించి, తక్షకుని ప్రయోగాలైన భార్యను భార్యారముగా హరించినాడు. 13

మూ. తైలాసవర్వరకం గత్వా వితిత్య సరవాహనమ్, 14
విమానం పుష్పకం తస్య కామగం తై అహార యః.

శ్రీ. అ. యః = ఏ రావణుడు, తైలాసవర్వరకమ్ = తైలాసవర్వరమును
గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, సరవాహనమ్ = కులేరుణ్ణి, వితిత్య = అయింది, తస్య =
అతనియొక్క, కామగమ్ = ఇచ్చానుసారము ప్రయాణముచేయు, పుష్పకమ్ =
పుష్పకమును, అహార = హరించిపో (అట్టి రావణుని చూచు).

తా. ఆ రావణుడు తైలాసవర్వరమునకు వెళ్ళి, కులేరుణ్ణి అయింది, అత
ని! తిండిన, ఇచ్చానుసారము ప్రయాణము చేసి పుష్పకవిమానమును అవహరిం
చెను. 14

మూ. వనం తైత్రరకం దివ్యం నశిం నన్దనం వనమ్, 15
వినాయకీ యః క్రోధార్థేహోర్భానాని పిర్యవాన్.

శ్రీ. అ. పిర్యవాన్ = వరాక్రమవంతులైన, యః = ఏ రావణుడు, దివ్యమ్
= దివ్యమైన, తైత్రరకమ్ = తైత్రరక మనీ, వనమ్ = వనమును, నశిమ్ =
వర్మసరస్సును, నన్దనం వనమ్ = విందనవనమును, హోర్భానాని = దీవతల
ఇతరములైన దివ్యానములను, క్రోధాత్ = క్రోధమువలన, వినాయకీ = నశింప
చేయునో (ఆ రావణుని చూచు).

తా. వరాక్రమవంతులైన ఆ రావణుడు భోవనం వచ్చి విష్ణుయై తైత్రరక
మును వనమును, వర్మసరస్సును, విందనవనమును, దీవతల ఇతరోర్భానములను
నశింపచేయుచుండును. 15

మూ. చన్ద్రమాన్యో మహాబాగాన్త త్తిష్ఠతౌ పరంతపః, 16
నివారయతి రావణాన్యం యః శైలశిఖరోపమః.

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రువులను పీడించేవాడు, శైలశిఖరోపమః = పర్వతశిఖరముతో సమానుడు అయిన, యః = ఏ రావణుడు, త్తిష్ఠతౌ = పైకి లేచుచున్న, మహాబాగా = గొప్ప బాగ్యము గల, చన్ద్రమాన్యో = చంద్రమాన్యులను, రావణాన్యం = రావణులచేత, నివారయతి = నివారించునో (అట్టి రావణుని యాచెను).

తా. శత్రువులను పీడించేవాడు, పర్వతశిఖరముతో సమానుడూ అయిన ఆ రావణుడు ఉరయించుచున్న, మహాబాగ్యవంతులైన చంద్రమాన్యులను రావణులతో అడ్డుకొనగలడు. 16

మూ. కళవర్షసహస్రాణి తపతస్తస్మా మహావనే, 17
పురా స్యయంతువే రీరః శిరాంస్సుపహవార యః.

ప్ర. అ. రీరః = రీరుడైన, యః = ఏ రావణుడు, పురా = పూర్వము, మహావనే = మహారణ్యమునందు, కళవర్షసహస్రాణి = వరితేల సంవత్సరములు, తపః = తపస్సు, తస్మా = నేటి, స్యయంతువే = బ్రహ్మలేవునకు, శిరాంసి = శిరస్సులను, ఉపహవార = పసుర్పించెనో.

తా. రీరుడైన ఆ రావణుడు, పూర్వము, మహారణ్యములో వరితేల సంవత్సరములు తపస్సుచేసి బ్రహ్మలేవునకు శిరస్సులను పసుర్పించెను. 17

మూ. దేవదానవగన్ధర్వపిశాచవరగోరగైః, 18
అతయం యన్యే సంగ్రామే మృత్యుతో మానుషాదృతే.

ప్ర. అ. యన్యే = ఎవనికి, సంగ్రామే = యుద్ధమునందు, మానుషాదృతే = మనుష్యునినుండి తప్ప, దేవదానవగన్ధర్వపిశాచవరగోరగైః = దేవతల, దేవ, దానవులచేత, గంధర్వులచేత, పిశాచములచేత, వజ్రులచేత, సర్పములచేత, మృత్యురూ = మృత్యువునుండి, అతయమ్ = అతయమో (అట్టి రావణుని యాచెను).

తా. ఆ రావణుడు, యుద్ధములో మనుష్యులనుండి తప్ప, దేవతలు, దాన

పులు, గంధర్వులు, ఏకాదములు, వక్షులు, వర్చములు విడిచుండి మరలము
కలుగకుండ అథయమము సంపాదించి ఉండెను. 18

మూ. మన్తైరీరతిష్ఠతం పుణ్యమర్చ్యతేషు ద్విజారిరిః, 19
హవిర్ధానేషు యః సోమమువహన్తి మహాబలః.

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, యః = ఏ రావణుడు, అర్చ్య
తేషు = యజ్ఞములందు, హవిర్ధానేషు = హవిస్సు ఉండే స్థాత్రంలో, ద్విజారిరిః
= బ్రాహ్మణులచేత, అర్చిస్తుతమ్ = రీసి ఉండరదిన, మన్తైః = మంత్రములచేత,
పుణ్యమ్ = పుణ్యమైన, సోమమ్ = సోమమును, ఉవహన్తి = సమీపచేయుచుం
డునో (అర్చి రావణుని చూచెను).

తా. మహాబలకారియైన ఆ రావణుడు, యజ్ఞములందు బ్రాహ్మణులు
రీసి హవిస్సు ఉండే స్థాత్రంలో రోసి మంత్రములచేత వర్చిరము చేసిన సోమ
మును దేవతలకు పెంకకుండా సమీపచేయుచుండును. 19.

మూ. ప్రాప్తయజ్ఞహరం క్రూరం బ్రహ్మహ్నుం దుష్టచారిణమ్,
కర్మకం నిరసుక్రోశం ప్రజానామహితే రతమ్.

ప్ర. అ. ప్రాప్తయజ్ఞహరమ్ = పూర్తికావర్చిన యజ్ఞములను హరించు
వాడు, క్రూరమ్ = క్రూరుడు, బ్రహ్మహ్నుమ్ = బ్రాహ్మణులను రంపేవాడు, దుష్ట
చారిణమ్ = దుష్టముగా నవర్తించువాడు, కర్మకమ్ = కశినుడు, నిరసుక్రోశమ్
= తారి లేనివాడు, ప్రజానామ్ = ప్రజలయొక్క, అహితే = హితముకాని కార్య
మునందు, రతమ్ = అనర్తుడు అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. ఆ రావణుడు పూర్తి కావర్చిన యజ్ఞములను ర్వంసము చేయును.
క్రూరుడు బ్రహ్మహత్యలు చేసినవాడు. దుష్టప్రవృత్తి కలవాడు కశినుడు. తారి
లేనివాడు. ప్రజలకు అహితము చేయుచుండచే అనర్త కలవాడు. 20

మూ. రావణం వర్చభూతానాం వర్చలోకభయావహమ్, 21
రాక్షసి బ్రాతరం కురం సా దదర్శ మహాబలమ్.

ప్ర. అ. సా = ఇ. రాక్షసి = కుర్యం. వర్చభూతానామ్ = సకంభూత
ములకు, రావణమ్ = ఏర్పించేవాడు, వర్చలోకభయావహమ్ = సకంభూతములకు

భయము కలిగించువాడు, కూరమ = కూడుడు, మహాలక్ష్మి = గొప్ప భార్యులు
గలవాడు అయిన, భ్రాతరమ = సోదరుని, దదర్శ = చూచెను.

రా. ఆ కూర్మజుఁ, సర్వకూటమలము ఏర్పించినవాడు, సకలలోకము
లకు భయము కలిగించినవాడు, కూడుడు, మహాలక్ష్మి అయిన సోదరుడైన రావ
ణుడే చూచెను. 21

మూ. తం దివ్యవస్త్రాకరణం దివ్యమాల్కౌవళోధితమ్, 22
అసనే సూపవిష్టం చ శాంశాంమివోద్యతమ్.

ప్ర. ఆ. దివ్యవస్త్రాకరణమ్ = దివ్యములైన వస్త్రములు అలంకారములు
కలవాడు, దివ్యమాల్కౌవళోధితమ్ = దివ్యములైన ఉష్ణమాంబరీక ప్రకాశించ
చేయించినవాడు, అసనే = అసనమునందు, సూపవిష్టమ్ = బాగుగా కూర్చున్న
వాడు, ఉద్యతమ్ = యేయలేచిన, శాంశాంమిత = శాంమునకు వాడుకు పలి
ఉన్న, తమ్ = ఆ రావణుని (చూచెను).

రా. ఆ రావణుడు దివ్యములైన వస్త్రములు, అలంకారములు, ఉష్ణమా
ంబరములతో అసనముపై రక్కగా కూర్చుండి యుండెను. అతడు విజృంభించిన
మృత్యుదేవతకు మృత్యుదేవత పలి ఉండెను. 23

మూ. రాక్షసేన్ద్రం మహాభాగం పౌలస్త్యకులనన్దనమ్, 24
రావణం శత్రుహస్తారం మస్త్రిధిః పరివారితమ్,
అలిగమ్యులంబిర్వాక్యం రాక్షసి భయవిహ్వలా.

ప్ర. ఆ. రాక్షసి = కూర్మజుఁ, భయవిహ్వలా = భయముచేత వ్యాకులు
రాల్చి, రాక్షసేన్ద్రమ్ = రాక్షసుల ప్రభువు, మహాభాగమ్ = గొప్ప భాగ్యము కం
నాడు, పౌలస్త్యకులనన్దనమ్ = పౌలస్త్యవంశమునకు అంబరము కలిగించువాడు,
శత్రుహస్తారమ్ = శత్రువులకు సంహారకుడు, మస్త్రిధిః = మంత్రిలందఱ, పరివారి
తమ్ = చుట్టూనిలచి ఉన్నవాడు అయిన, రావణమ్ = రావణుడే, అలిగమ్యు =
సమీపించి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అలంబిత = పలికెను.

రా. భయముతో వ్యాకులులైన ఆ కూర్మజుఁ మంత్రిలతో కూడియున్న

-రాక్షసుల ప్రభువు మహాభాగ్యవంతుడు, పౌంశ్చర్యవంతుడనుట అనందకరుడు, శత్రుసంహారకుడు అయిన రావణునివద్దకు వెళ్ళి ఇట్లు పలికినను. 23. 24

మూ. తమబ్రహ్మిణీప్రవిశాంతోచనం
ప్రదర్శయిత్వా తయమోహమూర్చితా,
సుదాదుం చాక్యమశీగదారిణీ
మహాత్మనా కూర్పణతా విరూపితా. 25

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే బాలీకియే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
ద్వాత్రింశః సర్గః.

ప్ర. 4. అశీగదారిణీ = విద్యయముగా సంపదించునది, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన లక్ష్మణునిదేశ, విరూపితా = విరూపముకంటిగా నేయుటనది అయిన, కూర్పణతా = కూర్పణ, తయమోహమూర్చితా = తయముతోను, మోహముతోను బాష్పరాత్రై, ప్రదర్శయిత్వా = తన స్థితిని చూపి, దీప్తవిశాంతోచనమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న విశాంతులైన నేత్రములు గల, తపః = 4 రావణుని గూర్చి, సుదాదుమ్ = రాం దాదులైన, చాక్యమ్ = చాక్యమును, అబ్రహ్మ = పలికినను

తా. విద్యయముగా సంపదించుటకు అంబాటుపడిన కూర్పణ, మహాత్ముడైన లక్ష్మణుడు వికృతరూపమందులారినిగా నేయుటచే తయమోహముతో పిరికిన మనస్సు గలతై, తన తూస్థితిని చూపుచు, ప్రజ్వలించుచున్న విశాంతేత్రములు గల 4 రావణునితో ఇట్లు పలికినను. 25

“తాదానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రబ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో మొవ్వుదిలిగిన సర్గ సమాప్తము.

అథ శ్రయప్రింగః సర్గః

[భూర్వణ్ణ రావణుని ఎంచిండు].

మూ. తరః భూర్వణ్ణా దీవా రావణం లోకరావణమ్,
అమాత్యమద్యే సంక్రుద్ధా పరుషం వాక్యమన్వరిత్. 1

ప్ర. ౪. తరః = అటుపిమ్మట, దీవా = దీవురాలైన, భూర్వణ్ణా = భూర్వణ్ణ, సంక్రుద్ధా = కోపించినదై, అమాత్యమద్యే = మంత్రిల మధ్యయందు, లోకరావణమ్ = లోకములను ఏక్కించు, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, పరుషమ్ = పరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అన్వరిత్ = వరికెను.

తా. పిమ్మట దీవురాలైన భూర్వణ్ణ, లోకములను ఏక్కించిన రావణునితో, మంత్రిల సమక్షమున, కోపముతో పరుష మైన వాక్యము వరికెను. 1

మూ. ప్రమత్తః కామలోగేషు స్వైరవృత్తే నిరత్కాః,
సముర్వన్నం కయం హారం లోధ్వమ్ నావలుర్యసే. 2

ప్ర. ౪. ప్రమత్తః = తాం మరిచినవాడనై, కామలోగేషు = కామములలోగఁగఁబడియుండు, స్వైరవృత్తః = స్వేచ్ఛగా వ్రవర్తింతుమన్నవాడనై, నిరత్కాః = అర్థులేనివాడనై, లోధ్వమ్ = తరిసికొన కగిన, సముర్వన్నమ్ = పుట్టిన, హారమ్ = హారమైన, కయమ్ = కయమును, నావలుర్యసే = తరిసికొనకున్నావు.

తా. నీవు తాం గర్వముతో, స్వేచ్ఛగా కామములను అనుభవించుచు, నిరంకుశముగా వ్రవర్తింతుమన వర్తిపడిన హారమైన అవధను తరిసికొనవలసి కంటి కూడ తెలుసుకొమలరేదు. 2

మూ. సత్తం గ్రాహ్యేషు లోగేషు కామవృత్తం మహాపతిమ్,
యథా వ యహమన్యజే శ్మణావాగ్నిమివ ప్రణా. 3

ప్ర. ౪. గ్రామ్యమ = నీరమలైన, లోగము = లోగముయందు, సక్తమ్ = అసక్తము, తమచ్ఛత్తమ్ = ప్యేర్పగా సంధరించువాడు, లబ్ధమ్ = దురాకం వాడు అయిన, మహివశిమ్ = రాజును, ప్రజా = ప్రజలు, శ్మశాన్తిమిత = శ్మశానములోని అగ్నిని వదిలి, న విహాయ్యనే = గౌరవింపడు.

తా. ప్యేర్పగా ప్రవర్తించుచు, దురాకవడునై, నీరమలైన లోగములో అనన్త గం రాజును ప్రజలు శ్మశానములో ఉన్న అగ్నిని వదిలి గౌరవింపడు. ౩

మూ. స్వయం శార్వాణి యః శాలీ వాసురిష్ఠరి పార్థివః,
స తు నై సహ రాశ్మేన నైశ్చ శార్వైర్విసక్యరి. 4

ప్ర. ౪. యః = ఏ, పార్థివః = రాజు, శాలీ = తగిన శామునందు, శార్వాణి = శార్వముందు, స్వయమ్ = స్వయముగా, వాసురిష్ఠరి = అధరింపజో, సః = అతడు, రాశ్మేన సహ = రాజ్యముతోను, నై = అ, శార్వైశ్చ సహ = శార్వములతోను, విసక్యరి = విడిచును.

తా. రాజు తాను నేయవలసిన వసుండు తగు సమయమునందు స్వయముగా నేయరిజో, అ రాజు, అతని పనులు, అతని రాజ్యము కూడ విడిచును.

మూ. అయత్ర తారకం దుర్ధర్షమస్పార్శనం సరాధివమ్,
వర్షయన్తి సరా దూరాన్నరీప్కమ్మివ ద్విపాః. 5

ప్ర. ౪. అయత్ర తారకమ్ = ఏర్పడువంతని గూఢరారులు కంచుడు, దుర్ధర్షమ్ = దూరుటకు కష్టము కావించుడు, అస్పార్శనమ్ = తన అతీనములో లేనివాడు అయిన, సరాధివమ్ = రాజును, సరా = పడులు, ద్విపాః = ఏనుగులు, సరీప్కమ్మివ = నదియందలి ఐరదను వదిలి, దూరాన్ = దూరమునుండియే, వర్షయన్తి = వరిపొరిండును.

తా. గూఢరారులు త్వరా విషయములు తెలిసికొనక, ప్రజలు దూరుటకు అందులాటలో లేక, తననే కాదు అరువులో ఉండుకొవ జూని రాజును ప్రజలు నదిలోని ఐరదను ఏనుగులు దూరమునుండియే వరిపొరింది నట్లు, వరిపొరిండును.

మూ. యే న రక్షన్తే విషయమస్యారీణా నరాదిపాః,

తే న వృద్ధ్యా వ్రతాకన్తే గిరయః పాగలే యథా. ౪

ప్ర. అ. అస్యారీణా = కాపి కమ అశ్వములో తిని, యే = ఏ, నరాదిపాః = రాజులు, విషయమే = తేజమును, న రక్షన్తే = రక్షించరో, తే = వాళ్లు, వృద్ధ్యా = అరివృద్ధిలో, పాగలే = సముద్రములో ఉన్న, గిరయః యథా = వర్తకముల వలె, న వ్రతాకన్తే = వ్రతాకించరు.

తా. కమను కాపి అరువులో ఉంచుకొనజాలక తేజమును రక్షించని రాజులు, సముద్రములో యెరిగి ఉన్న వర్తకముల వలె, అరివృద్ధిలో వ్రతాకించజాలరు. ౪

మూ. అశ్వవర్చిర్విగృహ్య త్వం తేవగన్ధర్వదానన్తే,

అయం క్రూరాకృపంః కథం రాజా కవిష్యసి. 5

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, అశ్వవర్చిః = బుద్ధిమంతులైన, తేవగన్ధర్వదానన్తే = తేవతలలోను, గంధర్వులలోను, దానవులలోను, విగృహ్య = విరోధము చేసి, అయం క్రూరాః = ఏర్పరచుకొనందని గూఢరాకులు కలవాడవై, కథం = చరణకవై, కథమ్ = ఎట్లు, రాజా = రాజావుగా, కవిష్యసి = కాగలవు.

తా. నీవు బుద్ధిమంతులైన తేవగంధర్వదానవులలో విరోధము పెట్టుకొన్నావు. కాని గూఢరాకులను ఏర్పరచుకొనిక చరణవిరుద్ధకవుగా ప్రకర్తించుచున్నావు. అట్టి నీవు రాజ ఎట్లు కాగలవు? 5

మూ. త్వం తు బాలస్వరావక్ష్వ బుద్ధిహీనక్ష్వ రాక్షస,

జ్ఞాతవ్యం తు న జానీషే కథం రాజా కవిష్యసి ౬

ప్ర. అ. రాక్షస = ౬. రాక్షసుడా, త్వం తు = నీవైతే, బాలస్వరావక్ష్వ = బాలం స్వరావము వంటి స్వరావము కలవాడవు. బుద్ధిహీనక్ష్వ = బుద్ధి లేని వాడవు. జ్ఞాతవ్యమ్ = తెలిసికొనదగిన దానిని, న జానీషే = తెలుసుకొనుటలేదు. కథం = ఎట్లు, రాజా = రాజావుగా, కవిష్యసి = కాగలవు.

తా. ౬ : రాక్షసా : నీవు చరణస్వరావము కలవాడవు బుద్ధిహీనుడవు, తెలిసికొనదగిన విషయాలు తెలిపకొనుటలేదు. నీవు రాజ ఎట్లు అగుదువు? ౬

మా. యేషాం రాత్ర్య కోశ్య వయ్య తయతాం వర,
అస్యాదీనా వరేష్టాదాం ప్రాకృతైః జనైః సమా. 9

ప్ర. అ. అయతామ్ = అయంతువారిలో, వర = శ్రేష్ఠుడా. యేషామ్ = ఏ, వరేష్టాదామ్ = రాత్రాంకు, రాత్ర్య = గూతరాత్రి, కోశ్య = భాగావము, వయ్య = వీరి, అస్యాదీనా = ప్యాదీవములు కావో, తే = వాళ్ళు, ప్రాకృతైః = సామాన్యులైన, జనైః = జనులలో, సమా = సమానులు.

రా. అయంతువారిలో శ్రేష్ఠుడైన రావతా : గూతరాదుండు, కోశాగారమును, వరేష్టాంనావ్యవహారమును, ఏ రాత్రులు తమ అధీనములో ఉండుకొన తాంరో అ రాత్రులు సామాన్యులనులో సమానులు. 9

మా. యస్మాత్ప్రకృన్తి రూరస్థాన్ సర్వావస్థాన్న రాత్రీషా,
రాత్రీం తస్మాదుచ్యతే రాత్రానో రీర్తవశుషా. 10

ప్ర. అ. సరాత్రీషా = రాత్రులు, యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, రూరస్థాన్ = రూరమునందున్న, సర్వాన్ = సమస్తమైన, అర్థాన్ = విషయములను, రాత్రీం = గూతరాత్రి క్షాత్రా, ప్రకృన్తి = చూచుచున్నాలో, తస్మాత్ = అ కారణము వలన, రాత్రానాం = రాత్రులు, రీర్తవశుషా = రీర్తమైన దృష్టి కలవాడుగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

రా. రాత్రులు చూడముగా ఉన్న విషయములను గూతరాదుల క్షాత్రా రూరగలుగుచున్నార గావ రాత్రులు రీర్తదృష్టిగలవా రవి చెప్పబడుచుడు. 10

మా. ఆయుక్తరారం మన్యే త్వాం ప్రాకృతైః సచితైర్వృతమ్,
స్వజనం తు జవస్థానం (వే)హతం యా నావలుర్థ్యే సే. 11

ప్ర. అ. ఆయుక్తరారమ్ = సమకూర్చుకొనబడని గూతరాదులు గల, త్వామ్ = నిన్ను, ప్రాకృతైః = సామాన్యులైన, సచితైః = మంత్రులలో, వృతమ్ = కూడినదానినిగా, మన్యే = శంకుచున్నాను. యా = ఏ వీధు, జవస్థానీ = అస్థానమువందు, స్వజనమ్ = వీ జనమును, హతమ్ = చంపబడినదానినిగా, నావలుర్థ్యే సే = తలుసుకొనుటచేతో.

రా. గూఢరాక్షసుడు ఏర్పాటు చేసికొనకుండా ఉన్న నీ యట్లా ఉన్న ముల్లకు లందరూ పోయాయ్దు లవి తలచెదము. అందుచేతనే నీవు, అనస్తానములోని నీరాళ్ళందరూ చంపండి కను విషయమును తెలుసుకొనలేకపోయితివి. 11

మూ. చతుర్థక సహస్రాంతి రక్షసాం క్రూరకర్మజాన్,
హతావ్యేకేన రామేణ అరక్య సహ దూషణా. 12

ప్ర. అ. ఏకేన = ఒక్క, రామేణ = రామునిచేత, క్రూరకర్మజాన్ = క్రూరమైన కర్మ గల, రక్షసాన్ = రాక్షసులయొక్క. చతుర్థక = పదునాలుగు, సహస్రాంతి = వేలు, హతాని = చంపండినవి. సహదూషణా = దూషణనితో కూడిన, అరక్య = అదురు కూర (చంపండినారు).

రా. ఒక్క రాముడు, క్రూరమైన కర్మ గల పదునాలుగువేలమంది రాక్షసులను, అరదూషణలను కూర చంపివేసినారు. 12

మూ. ఋషీదామరయం రత్తం కృతక్షేమాశ్చ దణ్ణకా,
దర్శితం చ అనస్తానం రామేదాక్లిష్టకర్మజా. 13

ప్ర. అ. అక్లిష్టకర్మజా = శ్రమవడకుండా వదిలియు, రామే = రాముని చేత, ఋషీదాన్ = ఋషులకు, అరయన్ = అరయము, రత్తన్ = ఇచ్చండినది. దణ్ణకా = దండకారణ్యము, కృతక్షేమాశ్చ = చేయండిన క్షేమము గలవి. అనస్తాన్ = అనస్తానము, దర్శితం చ = ఎరిగింపండినది.

రా. శ్రమవడకుండ వార్యములు పోరించు రాముడు ఋషీశ్వులకు అరయము ఇచ్చినారు. దండకారణ్యమునకు క్షేమము చేసుకొనారు అనస్తానమును ఒడించినారు. 13

మూ. త్వం తు బుద్ధః ప్రమత్తశ్చ పరాధీనశ్చ రావణ,
విషయే న్యై సముత్పన్నం భయం యో నావలుర్యసే. 14

ప్ర. అ. రావణ = రావణా, త్వం తు = నీవైతే, బుద్ధా = దురాళ కం రావణు. ప్రమత్త = మదింది ఉన్నావు. పరాధీనశ్చ = పరాధీనుడవు, యః = నీ

ఏవు, స్వే = రససంబంధమైన, విషయే = దేశమునందు, ఉత్పన్నమ్ = పుట్టిన, తయమ్ = తయమును, వాచలుర్కనే = తెలుసుకొనుటలేదో.

తా. రావణా ఏవు దురాశాపరుడవు. మదింది యున్నావు. ఇరకుల అరీ సములో ఉన్నావు అందులేదనే నీ దేశములో వర్చివ తయమును తెలుసుకొన జాలకున్నావు. 14

మూ. రీక్షమల్పప్రదాతారం ప్రమత్తం గర్వితం శతమ్,
వ్యసనే సర్వరూఢాని వారిరావన్తి పార్థివమ్. 15

ప్ర. అ. రీక్షమ్ = రీక్షమైనవాడు. అల్పప్రదాతారమ్ = అల్పముగా ఇచ్చే వాడు, ప్రమత్తమ్ = ఏమరిపాటుతో ఉన్నవాడు. గర్వితమ్ = గర్వించినవాడు, శతమ్ = కహస్యముగా అపరియోజ్యము లేయవాడు అయిన, పార్థివమ్ = రాజును, వ్యసనే = వ్యసనము కలిగినప్పుడు, సర్వరూఢాని = సమస్తరూఢములు, వారి రావన్తి = వరుగైర్తి వెళ్ళి లేరవు.

తా. రీక్షమైన స్వరావము కందాడు, అల్పముగానే ఇచ్చేవాడు, ఏమరి పాటుతో ఉన్నవాడు, గర్వించినవాడు, శతము అయిన రాజును ఏ మైన కష్టము కలిగినప్పుడు సర్వరూ అతని వర్తకు వెళ్ళకు. 16

మూ. అరిమానిసముగ్రాహ్యమాత్మసంభావితం నరమ్,
క్రోధిసం వ్యసనే హన్తి స్యజనోఽపి మహిపరిమ్. 17

ప్ర. అ. అరిమానిసమ్ = అరికమైన గర్వము గలవాడు, అగ్రాహ్యమ్ = గ్రహింపలేర) తగవివాడు, అత్మసంభావితం నరమ్ = తనను గొప్పవానినిగా తలచి నెరుడు, క్రోధిసమ్ = కోపము గలవాడు, అయిన, మహిపరిమ్ = రాజును, స్యజనోఽపి = స్యజనము కూడ, వ్యసనే = కష్టశాంతమునందు, హన్తి = చంపును.

తా. రాం గర్వము గలవాడు, దగ్గరకు వెళ్లుటకు శక్యము కానివాడు, తనను రాసే గొప్పగా భావించువాడు, కోపస్వభావుడు అయిన రాజును, అవర్జ్యములో స్యజనమే చంపివేయును. 18

మూ. నానురీప్సతి కార్యాణి భయేషు న విరేధి త,
ఽప్రపం రాజ్యాన్యుతో రీనన్త్రుజైన్తుల్కో భవిష్యతి. 19

ప్ర. ౪. (ఏ రాజు). రాజ్యుఁడు = బేయవలసిన వనును, వాసుతిష్ఠతి = బేయలో, తయీషు = తయములందు. న వివేది త = తయవరలో, (౪ రాజు). ఓవ్రమ్ = శ్రీమముగా, రాజ్యుఁడు = రాజ్యమునుండి, య్యతా = క్రస్తుతి, దీనః = దీనుతి, త్వదై = గడ్డివరకలతో, తుయ్యః = సమానుడు, తవిష్ఠతి = తాగండు.

తా. తయవరవలసిన సమయములలో కూడ తయము అందక, బేయ వలసిన వనులు బేయని రాజు శ్రీమముగా రాజ్యుఁడై గడ్డివరకతో సమాను డగును. 17

మూ. కుష్మైః కాష్టైర్వవేత్కార్యం తోష్టైరపి త సాంసుధి,
న తు స్థానాత్పరిత్రష్టైః కార్యం స్థావ్యసురాధిపైః. 18

ప్ర. ౪. కుష్మైః = ఎండిన, కాష్టైః = కజ్జలరేతను, తోష్టైరపి = మల్లి కజ్జలరేతను, సాంసుధిరపి త = పరాగమురేతను కూడ, కార్యమ్ = కార్యము, తవేత = ఉండవచ్చును. తు = తాని, స్థానాత్ = స్థానమునుండి, పరిత్రష్టైః = క్రస్తులైన, వసురాధిపైః = రాజులరేత, కార్యమ్ = కార్యము, న స్థాన్ = ఉండదు.

తా. ఎండిన కజ్జలు, మల్లికజ్జలు, బాధిత కూడ దేనినైన ఉపయోగించును తాని స్థానక్రస్తులైన రాజులవలన ప్రయోజన మేమి ఉండదు. 18

మూ. ఉపకుక్రమ్ యథా వాసః స్రజ్తో వా మృధిలా యథా,
ఏవం రాజ్యుత్పరిత్రష్టైః సమర్థోఽపి నిరర్థకః. 19

ప్ర. ౪. ఉపకుక్రమ్ = కామరవింశతిని, వాసః = వస్త్రము, యథా = ఎట్లో, మృధిలా = నరిగిపోయిన, స్రజ్తో వా = మాలికలు, యథా = ఎట్లో, ఏవమ్ = ఇట్లు, రాజ్యుఁడు = రాజ్యమునుండి, పరిత్రష్టైః = క్రస్తులైన రాజు, సమర్థోఽపి = సమర్థుడే అయినను, నిరర్థకః = వ్యర్థుడు.

తా. రాజ్యుఁడైతైన రాజు, ఎంత సమర్థు డైనను, కట్టి విడిచిన వస్త్రము వలె, నరిగిపోయిన మాలికల వలె, వ్యర్థుడు. 19

మూ. అప్రమత్తశ్చ యో రాజా సర్వతో విజిలేస్థియః,
కృతతో రర్మశీంశ్చ స రాజా తిష్ఠతే చిరమ. 20

ప్ర. అ. యః రాజా = ఏ రాజా, అప్రమత్తః = ఏమరిపాటు లేనివాడో, సర్వజ్ఞః = అన్ని విషయములు తెలిసినవాడో, విజిలేస్థియః = జయించబడిన జంధియములు కలవాడో, కృతజ్ఞః = కృతజ్ఞుడో, రర్మశీంశ్చ = రర్మస్యరావము గలవాడో, సః రాజా = ఆ రాజా, చిరమ = చిరకాలము. తిష్ఠతి = ఉండును.

తా. ఏమరిపాటు లేక, అన్ని విషయములు తెలిసికొనుచు, జంధియ నిగ్రహముతో, కృతజ్ఞుడై, రర్మస్యరావము గల రాజా రాం శాంతు స్థిరముగా ఉండును. 20

మూ. నయనాభ్యాం ప్రసుప్తోఽపి జాగర్తి నయచక్షుషా,
వ్యక్తకోరప్రసారశ్చ స రాజా పూజ్యతే జనైః. 21

ప్ర. అ. ("వ్యక్తకోరోఽప్రమాదశ్చ" అను ప్రాశస్త్యపాదము వాగున్నది. (ఏ రాజా), నయనాభ్యామ్ = నేత్రములచేత, ప్రసుప్తోఽపి = నిద్రపోవుచున్నను, నయచక్షుషా = నీతి అనే నేత్రముతో, జాగర్తి = మేల్కొని ఉండునో, వ్యక్తకోరః = విడువబడిన కోరము గలవాడూ, అప్రమాదశ్చ = ఏమరిపాటు లేనివాడు అయిన, సః రాజా = ఆ రాజా, జనైః = జనులచేత, పూజ్యతే = పూజించబడును.

తా. ఏ రాజా, కళ్ళు మూసుకొని నిద్రపోవుచున్నా నీతి అనే నేత్రముతో మేల్కొని ఉండునో, కోరమును విడచి, ఏమరిపాటు లేనివాడై ప్రవర్తించునో అతనిని జనులు పూజించురు. 21

మూ. త్వం తు రావణ దుర్యుద్ధిర్లుతైరేతైర్వివర్జితః,
యస్య తేఽపిరితశ్చారై రక్షసాం సుమహావృతః. 22

ప్ర. అ. రావణ = రావణా దుర్యుద్ధిః = దుర్యుద్ధివైన, త్వం తు = నీవైతే, ఏతైః = ఈ, గుతైః = గుణములతో, వివర్జితః = తూముకపు, యస్య = ఏ, తే = నీకు, రక్షసాం = రాక్షసులయొక్క, సుమహాన్ = బాంధావృత్తి, వతః = వధ, తైః = గూఢ బాదులవ్వారా, అపిరితః = తెలియబడలేదో.

రా. రావణా : బుద్ధుద్ధి వైన నీతో ఈ గుణము లేని నీవు. రాక్షసుల
వధను గూర్చిన విషయము మీరే నీవు గూఢచారుల ద్వారా తెలిసికొనలేకపోయి
నావు. 22

మూ. వరాచమస్తా విషయేషు సంగతో
న రేకశాంప్రవిరాగత త్వవిత్,
అయత్తబుద్ధిర్గుణతోషనిశ్చయే
విచన్నరాజ్యో సవిరాద్విపత్స్య సే. 23

[ప్ర. అ. వరాచమస్తా = వరులను అవమానము చేసేవాడవు. విషయేషు =
లోగమయించుచు, సంగతో = అసమీపము, న రేకశాంప్రవిరాగత త్వవిత్ = రేక
మయొక్క, శాంతుమయొక్క, విరాగమునందలి తత్త్వమును ఎరుగని వాడవు,
గుణతోషనిశ్చయే = గుణమయొక్క తోషమయొక్క నిశ్చయమునందు,
అయత్తబుద్ధిః = కూర్చుంటున్న బుద్ధి కంటాడవు అయిన నీవు, విచన్నరాజ్యః =
నశించిన రాజ్యము కంటాడవై, సవిరాత్ = అవశిష్టములో, విపత్స్య సే = అవధ
లెందగలదు.

రా. నీవు వరులను అవమానించుచు లోగమయించు సమీపమున నున్నావు.
నీ రేకమనందు, నీ శాంతమనందు నీ పని చేయవలెనో తెలియక నీది మించిపో,
నీది తెళ్లతో నిశ్చయించ జూచి బుద్ధిలో ప్రవర్తించుచున్నావు. అందుచే అరిష్ట
శాంతమలో నీ రాజ్యము నశించును; నీవు అవధంలో చిక్కుకొనగలవు. 23

మూ. ఇతి స్వరోషాన్ పరికీర్తిరాంస్తయా
సమిష్య బుద్ధ్యా క్షణరాతరేక్యరః,
రనేన రత్నేన బలేన రాన్విరో
విచిస్తయామాస చిరం న రావణః. 24

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
త్రయస్త్రింశః సర్గః.

[ప్ర. అ. క్షణరాతరేక్యరః = రాక్షసుల ప్రభువు, రనేన = రసముతోను,
రత్నేన = దర్పముతోను, బలేన = అంతుతోను, రాన్విరః = కూడిన, నః

రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, ఇతి = ఈ విధముగా, తయా = అమెచేత, వరిశీర్తివాన్
= చెప్పించిన, స్వరోషాన్ = తన దోషములను, బుధ్ధ్యా = బుద్ధితో, సమీక్ష్య =
వరిశీరించి, చిరమ్ = రాంకాలము, విరిస్త్యయాచూష = అలోరించెను.

రా. అత్యధికమైన దనము, దర్పము, బలము గల రాక్షసరాజైన ఆ రాక్ష
సుడు అమె వద్దించి చెప్పిన తన దోషములను గూర్చి వరిశీరించి, తారలము
ఏమై ఉండును అని రాంపేవు అలోరించెను. 24

"కాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాల్పలక్ష్మ్యాభ్యాసమునందు అరణ్యకాండలో
కువ్వరిమూతన పర్వ సమాప్తము.

అథ చతుస్త్రింశః పర్వః

[రావణుడు ప్రశ్నించిగా కూర్మణః అశవిః నీలాంక్ష్మణనిమేళు
శైవ రాముని గూర్చి చెప్పి, "నేను భార్యగా చేసికొనిము" అని
అశవిని ప్రోత్సహించుట.]

మూ. తరః కూర్మణః దృష్ట్యా బ్రువన్తిం పరుషం వరః,
అమాత్యమర్థే సంక్రుద్ధః పరిపవ్రచ్య రావణః. 1

ప్ర. అ. తరః = అటవిష్టుడు, అమాత్యమర్థే = మంత్రిుం పుత్య
యందు, పరుషమ్ = పరుషమైన, వరః = వరసమును, బ్రువన్తిమ్ = వలుకు
చున్న, కూర్మణః = కూర్మణును, దృష్ట్యా = చూచి, సంక్రుద్ధః = కోపించిన
వాడై, రావణః = రావణుడు, పరిపవ్రచ్య = అడిగెను.

తా. అమాత్యుం సమీక్షములో ఈ విధముగ పరుష మైన మూలము వలుకు
చున్న కూర్మణును చూచి, రావణుడు కోపముతో అట్లు పరిపెను. 1

మూ. కశ్య రామః కథంవీర్యః కింకూచః కింపరాక్రమః,
కిమర్థం దణ్డాకారణ్యం ప్రవిష్యః సుదురాసదమ్. 2

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, కి = ఎవడు ? కథంవీర్యః = ఎట్టి బలము
కలవాడు ? కింకూచః = ఎట్టి రూపము కలవాడు ? కింపరాక్రమః = ఎట్టి పరాక్ర
మము కలవాడు ? సుదురాసదమ్ = ప్రవేశించుటకు భార కష్టమైన, దణ్డాకారణ్యమ్
= దండకారణ్యమును, కిమర్థమ్ = ఎందునిమిత్తము, ప్రవిష్యః = ప్రవేశించినాడు.

తా. ఆ రాముడు ఎవ్వడు? అతని బలము ఎట్టిది? అతని రూపము ఎట్లుం
దును ? అతని పరాక్రమము ఎట్టిది ? ప్రవేశించుటకు భార కష్టమైన దండకా
రణ్యములోనికి ఎందును ప్రవేశించినాడు ? 2

మూ. ఆయుధం కిం త రామస్య నిహతా యేన రాక్షసాః,
 ఐరక్య నిహతః సంఖ్యే దూషణస్త్రికరాస్తథా. 3

ప్ర. అ. యేన=ఏ రామునిచేత, రాక్షసాః=రాక్షసులు, ఐరక్య=ఐరుడు, దూషణః=దూషణుడు, తథా=మరియు, త్రికరా=త్రికరస్థు, సంఖ్యే=యుద్ధమునందు, నిహతాః=చంపకదేవతో, రామస్య=అర్జి రామునియొక్క, ఆయుధమ్=ఆయుధము, కిమ్=ఏమి :

తా. యుద్ధములో రాక్షసులను, ఐరుడు, దూషణుడు, త్రికరస్థుని చంపిన ఆ రాముని ఆయుధము ఏమి : 3

మూ. ఇత్యుక్తా రాక్షసేన్ద్రేణ రాక్షసీ క్రోధమూర్చితా,
 తతో రామం యథాత త్వమాఖ్యాదుముపరక్రమే. 4

ప్ర. అ. రాక్ష సేన్ద్రేణ=రాక్షసినచేత, ఇతి=ఇట్లు, ఉక్తా=చంకగదిన, క్రోధమూర్చితా=క్రోధముతో నిండిన, రాక్షసీ=శూర్యుని, తతో=అటుపిమ్మట, రామమ్=రాముణ్ణి గూర్చి, యథాత త్వమ్=ఉన్నది ఉన్నట్లుగా, అఖ్యాదుమ్=రెప్పుటకు, ఉపరక్రమే=ఉపక్రమించెను.

తా. క్రోధావిష్టరాలైన ఆ శూర్యుని రాక్షసిన మూటలు పసి, రాముణ్ణి గూర్చి ఉన్నది ఉన్నట్లు రెప్పుటకు ప్రారంభించెను. 4

మూ. దీర్ఘరాహుర్విశాలాక్షశ్చీరకృష్టాశినామృకః,
 కన్ధర్వసమరూపశ్చ రామో దళరథాత్మకః. 5

ప్ర. అ. దళరథాత్మకః=దళరథుని కుమారుడైన, రామః=రాముడు, దీర్ఘరాహుః=దీర్ఘుని బాహువులు కలవాడు, విశాలాక్షః=విశాలములైన నేత్రములు కలవాడు, చీరకృష్టాశినామృకః=నారచీరలు, కృష్టాశినము వస్త్రముగా కలవాడు, కన్ధర్వసమరూపశ్చ=మమ్మతునితో సమానమైన రూపము కలవాడు.

తా. దళరథుని కుమారుడైన రాముడు అబానుబాహువు, విశాలములైన నేత్రములు కలవాడు. నారచీరను, కృష్టాశినమును వస్త్రముగా ధరించినవాడు. మమ్మతునితో సమానమైన బొందర్యము కలవాడు. 5

మూ. శక్రరావనికం రావం వికృష్ట కనకాదరమ్,

రిప్తాన్ శ్చివతి వారాదాన్ సర్వానివ మహావిషాన్. 6

ప్ర. ౪. శక్రరావనికమ్ = ఇంద్రదత్తముతో పహువైవ, కనకాదరమ్ = బంగారు కట్ట గల, రావమ్ = దనస్సును, వికృష్ట = లాగి, మహావిషాన్ = గొప్ప విషము గల, సర్వానివ = సర్వముల వలె, రిప్తాన్ = ప్రకరింతుడున్న, వారాదాన్ = వారాలరాములను, శ్చివతి = చిమ్మును.

జా. ఇంద్రదత్తము కలిసి ఉన్న, బంగారు కట్ట కట్టిన దనస్సును లాగి, మహావిషము గల సర్వముల వలె ఉన్న, ప్రకరింతుడున్న వారాలరాములను ప్రయోగించును.

మూ. నాదరానం శరాన్ హేరాన్న ముఖ్యస్తం శిరీముఖాన్,

న తాద్యుకం వికర్షంతం రామం పశ్యామి సంయుగే. 7

ప్ర. ౪. సంయుగే = యుద్ధమునందు, హేరాన్ = కయంకరములైన, శరాన్ = బాణములను, అదరానమ్ = గ్రహించుచున్న, రామమ్ = రాముణ్ణి, న పశ్యామి = చూడను. శిరీముఖాన్ = తలములను, ముఖ్యస్తమ్ = విడచుచున్న తానిని, న = చూడను, తాద్యుకమ్ = దనస్సును, వికర్షంతమ్ = లాగుతున్న తానిని, న = చూడను.

జా. రాముడు కయంకరములైన బాణములను ఎప్పుడు తియ్యడంతెనో, దనస్సును ఎప్పుడు లాగుడంతెనో, తాళాలను ఎప్పుడు ప్రయోగించుడంతెనో నాకు కనబడలేదు.

మూ. హన్యమానం తు తత్సైన్యం పశ్యామి శరవృష్టిరి,

అన్యేజేతోక్తమం సన్యమాహరం త్వక్మవృష్టిరి. 8

ప్ర. ౪. అన్యేజ = ఇంద్రునిదేవ, అక్మవృష్టిరి = రాళ్ల తనంతర, అహ కమ్ = కొట్టించిన, సన్యమాహరం = సన్యమును వలె, శరవృష్టిరి = తలపర్వముల దేవ, హన్యమానమ్ = రంపకముచున్న, తత్ సైన్యమ్ = ఆ సైన్యమును మాత్రమే, పశ్యామి = చూచుచున్నాను (యాచితి).

తా. ఇంద్రుడు కర్షించిత రాశ్యులవలె నెన్నఁజేసెనని స్పష్ట బాణవర్తమాలిక
 ౭ సైన్యము వచ్చుచుండుట మృతమే నాకు కనఁబడినది. 8

మా. రక్షసాం రీమదాపాజాం సహస్రాణి తతుర్థక,
 నిహతాని కరై స్తీక్తైస్తేన కేన పదానినా. 9

అర్ధారికమువలనైన అరణ్య సహదూషణ.

[ప్ర. ౪. పదానినా = పాదరాగియైన, ఏ కేన = ఎక్క, తేన = ఆ రాముని
 లేక, రీక్తై = రీక్తములైన, కరై = బాణములచేత, అర్ధారికమువలనైన = సగము
 అధికముగా గల ఒక ముహూర్తకాలముచేత, రీమదాపాజామ్ = కయంకరమైన
 రూపముగల, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, తతుర్థక = తరుదాయగు, సహస్రాణి
 = సహస్రములు, నిహతాని = సంపాదించి, సహదూషణః = దూషణవిరో
 ధుచేత, అరణ్య = ఇరుకు కుడ, సంపాదించాడు.

తా. ఒంటరివాడైన ఆ రాముడు పాదరాగిగా ఉండి, ఒకదిన్నర ముహూర్త
 మొల కాలములో (1.12 గంటల కాలములో), కయంకరములైన రూపములు గల
 వేరునాలుగువేల మంది రాక్షసులను, ఇరుట్టి, రూషణుల్ని లాకియైన బాణములచేత
 కుట్రించితివాడు. 9

మా. ఋషితామరయం దత్తం కృతశీహక్య రద్ధికా, 10
 ఏశా కతంచిన్నుత్తహం పరిరూయ మహాత్మనా,
 శ్రీవరం కంకమావేన రామేణ విదిరాత్మనా. 11

[ప్ర. ౪. ఋషితామ్ = ఋషులకు, అరయమ్ = అరయము, దత్తమ్ =
 ఇవ్వఁబడినది. రద్ధికా = సంకశారణ్యము, కృతశీహక్య = ఏర్పరువఁబడిన
 శ్రీమము గంది. మహాత్మనా = మహాత్ముడు, విదిరాత్మనా = ప్రసిద్ధమైన బద్ధి
 గలవాడు, శ్రీవరమ్ = శ్రీవరము గూర్చి. కంకమావేన = కంకించుచున్న వాడు
 అయిన, రామేణ = రామునిచేత, అహమ్ = నేను, ఏశా = ఎక్కరానను, పరి
 రూయ = తిరస్కరించి, కతంచిత = ఎల్లో, ముక్తా = విడువఁబడినది.

తా. రాముడు ఋషులకు అరయ విచ్చి సంకశారణ్యమునకు శ్రీమము
 కూర్చినాడు. మహాత్ముడు, ప్రసిద్ధమైన బద్ధి గలవాడు అయిన ఆ రాముడు శ్రీని

చంపుటకు కలసింది, ఎట్లో నెక్కాకకానిది తూత్రము తిరస్కరించి, చంప
టంద వికరినాడు. 10,11

మూ. బ్రాహ్మ రాన్య మహాశేఖా గుణధాన్తుల్యపిత్రమా,
అనుర క్తకృ తక్తకృ లక్ష్మణో నామ వీర్యవాన్. 12

ప్ర. ౪. మహాశేఖా = గొప్ప శేఖన్సు కందాడు. గుణధాన్ = గుణవం
తుడు, తుల్యపిత్రము = రామునితో సమానమైన వరాక్రమము గందాడు, అను
ర క్తకృ = అనురాగము గందాడు, త క్తకృ = తక్కుడు, వీర్యవాన్ = బలవంతుడు.
అయిన, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణుడు నామ పేరు గందాడు, అన్య = ఈ రాముని
యొక్క, బ్రాహ్మ = సోదరుడు.

తా. ఆ రామునకు అతనితో సమానమైన వరాక్రమము గందాడు, గొప్ప
శేఖన్సు, సద్గుణములు కందాడు, అన్నవీర ప్రేమకత్తులు కందాడు, బలవతి
అయిన లక్ష్మణుడు నామ సోదరుడు తున్నాడు. 12

మూ. అమర్షి కుర్షయో శేఖా విశ్రాన్తో బుద్ధిమాన్ యి,
రామన్య రషిణో బాహుర్నిత్యం ప్రాణో బహిశ్చరః. 13

ప్ర. ౪. అమర్షి = కోపముగందాడు, కుర్షయః = అయిన శక్యముకాని.
వాడు, శేఖా = అయిందువాడు, విశ్రాన్తుః = విశ్రాంతమందుడు, బుద్ధిమాన్ =
బుద్ధిగందాడు, యి = బలవతి అయిన ఆ లక్ష్మణుడు, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ,
రామన్య = రామునియొక్క, రషిణః బాహుః = కడియెల్లు. బహిశ్చరః = బయి
నందరించు, ప్రాణః = ప్రాణము.

తా. రాం కోపము కందాడు, అయిన శక్యముకానివాడు, అయిందువాడు,
వరాక్రమవంతుడు, బుద్ధిమంతుడు, బలవతి అయిన ఆ లక్ష్మణుడు ఎల్లప్పుడూ రాము
నకు కుడి చేయి వలె ఉండును. అతడు రాముని బయి నందరించు ప్రాణము. 13

మూ. రామన్య రు విశ్రాన్తి వూర్జేష్టునర్పణననా,
దర్శపర్షి ప్రియా భర్తర్నిత్యం ప్రియహితే రతా. 14

ప్ర. ౪. విశ్రాన్తి = విరామమైన వేత్రములు కంది, వూర్జేష్టు సర్ప
కాపా = వూర్జరంధ్రునితో సమానమైన ముఠము కంది అయిన, రామన్య =

రామునియొక్క, తర్కవర్తి = తర్కవర్తి, తర్క = తర్క, ప్రియ = ప్రియ
రాలు, నిర్వహ = నిర్వహ, ప్రియహిత = ప్రియని హితమునందు, కలా =
అపరీక్షింపి.

రా. రాముని తర్క విశాలములైన వీక్షణులు, పూర్వకంఠుని పండి
ముఖము గంది. తర్కకు రాని ప్రియరాలు. అమె నిర్వహకు తర్క హితమునే
కోరును. 14

మూ. సా సుకేళి సునాసోరుః సురూపా త యశస్విని,
దేవతేవ వనస్పాన్య రాంతే శ్రీరివావరా. 15

ప్ర. అ. సుకేళి = మంది శోకములు గంది, సునాసోరుః = అందమైన
ముక్కు తొకలు గంది, సురూపా త = మంది రూపము గంది, యశస్విని =
శ్రీర్తి గంది అయిన సా = అమె, అన్య = ఈ, వనస్య = వనముయొక్క, దేవతేవ
= దేవత వలె, అవరా = రెండవ, శ్రీరివ = లక్ష్మీదేవి వలె, రాంతే = ప్రకాశించు
యన్నది.

రా. అందమైన తొట్ట, ముక్కు, తొకలు గల, సొందర్యవతి యైన అ
శ్రీరమందురాలు అనస్థానమునకు దేవత వలె, రెండవ లక్ష్మీదేవి వలె ప్రకాశించు
యన్నది. 16

మూ. త ప్రకాశనవర్తరా త క్షతుల్లనతి కలా,
నీలా నామ వరాలోహ వైదేహీ తనుమర్యమా. 17

ప్ర. త. త ప్రకాశనవర్తరా = తార్క కర్తవేసిన అంగారము వర్తము పంది
కాంతి గంది, త క్షతుల్లనతి = ఎల్లవి ఎల్లవ గోళ్ళు గంది, కలా = మంగళప్రదు
రాలు, వైదేహీ = విదేహరాజుకూతురు, తనుమర్యమా = నన్నని నడుము గంది
అయిన అమె, నీలా నామ = నీల అను పేరు గంది.

రా అమె శరీరకాంతి కర్తవైన అంగారము వర్తము పందిరి. మంగళ
ప్రదురాలైన అమె గోళ్ల ఎల్లగాను, ఎల్లగాను ఉండును. నడుము నన్నగా
ఉండును. విదేహరాజుకూతురి యైన అమె పేరు నీల. 18

మూ. వైవ లేవీ వ గర్వర్వీ వ యువీ వ క లింసరి,
వైవంయూసా మయా నారీ దృష్టపూర్వ్యా మహికరి. 17

ప్ర. అ. ఏవంయూసా = ఇద్ది భావము గం, లేవీ = లేవలాస్త్రి, మయా = నావేది, వైవ దృష్టపూర్వ్యా = పూర్వము భావించలేదు. గర్వర్వీ = గంధర్వస్త్రి, వ = భావించలేదు, యువీ = యువస్త్రి, వ = భావించలేదు, లింసరి = లింసరస్త్రి, వ = భావించలేదు, నారీ = మనుష్యస్త్రి, మహికరి = భార్యములో, వ = భావించలేదు.

తా. ఇద్ది సౌందర్యము గం లేవలాస్త్రిని గాని, గంధర్వస్త్రిని గాని, యువస్త్రిని గాని, లింసరస్త్రిని గాని, భార్యములో ఉంటే మనుష్యస్త్రిని గాని నేరెన్నకూ భావలేదు. 17

మూ. యన్మ సీతా కవేర్పూర్వ్యా యం క హృష్టా పరిష్కవేక,
అరిశీవేర్ప సర్వేమ రోశేష్టవి వ్రవన్మలాక. 18

ప్ర. అ. యన్మ = ఎవనిది, సీతా = సీత, తర్వా = తార్కగా, కవేక = అగునో, హృష్టా = సంకోచించినది, యమ్ = ఎవనిది, పరిష్కవేక = కొగరింతు కొనునో, సా = అతడు, సర్వేమ = పమస్తమైన, రోశేష్ట = రోకముండుండు, వ్రవన్మలాక అని = దేవేంద్రునికంటె గూడ, అరిశీవేక = అరికముంది జీవిండును.

తా. సీతను తార్కగా పొందగలిగినవాడు, సీత అనందపూర్వకముగా ఎవనిని కొగరింతుకొనునో అతడు, అన్ని రోకముండునో దేవేంద్రునికంటె గూడ గొప్పవాడుగా జీవిండును. 18

మూ. సా సుశీలా వపుల్లామ్మా రూ పేన్దాపరిమా తువి,
తవానురూపా తార్కా స్మోత్త్యం చ రస్సోస్తదా పరి. 19

ప్ర. అ. సుశీలా = మంచి శిలుము లింది, వపుల్లామ్మా = దేహముచేత క్లామించగలనది, రూపేణ = సౌందర్యముచేత, తువి = భార్యమునందు, అత్ర తిమా = పారి లేచిరి అయిన, సా = అయి, కవ = నీకు, అనురూపా = తగిన, తార్కా = తార్క, ప్కాక = అగును. తళా = అద్దె, త్వమ్ = నీవు, రస్సో = అయెను తగిన, పరి = తరపు అగుదువు.

తా. మంచి కీంకష, శ్లాఘించరగిన కటిరము, భూలోకములో పొది లేని
రూపము గల అమె పిడు కగిన వార్య అగును. నిష్ఠ అమెకు కగిన కర్తవ్య అగు
దువు. 19

మూ. తాం తు విస్తీర్ణమనువాం పిష్కళోదవయోరరాహ్, 20
తార్కారే తు కవానేకుముద్యరాహం వరావనామ్,
విరూపితాన్ని క్రూరేణ లక్ష్మణేన మహాతుః,

ప్ర. అ. మహాతుః = గొప్ప టుములు కంఠాతా : విస్తీర్ణమనువామ్ =
విలాసమైన అనునము కంది, పిష్కళోదవయోరరాహ్ = లరిసిన కటివ్రదేశము,
స్తనములు కంది అయిన, తాం వరావనామ్ = సుందరమైన ముఖము గల అ
నీతను, కవ = నీయుక్కు, తార్కారే = తార్క అగుటవై, అనేకుడు = తీసికొని
వచ్చుటకు, ఉద్యరా = ఉద్యుక్తులొందెన, అహమ్ = నేను, క్రూరేణ = క్రూరుడైన,
లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, విరూపితా అన్ని = విరూపము కందానినిగా చేయ
బడిరిది.

తా. గొప్ప టుములు కంఠాతా : విలాసమైన అనునము, లరిసిన కటి
వ్రదేశము, స్తనములు, సుందరమైన ముఖము గల అ నీతను పిడు తార్కగా
చేయుటవై తీసికొనివచ్చుటకు నేను ప్రయత్నము చేయగా, క్రూరుడైన లక్ష్మణుడు
నన్ను అవయవములు లండించి విరూపము చేసిరాడు. 20

మూ. తాం తు దృష్ట్యాద్యై రేహిం ఘర్షతన్త్రస్థినిలావనామ్,
మన్మథస్య కరాణాం వై త్వం విలేయో తవిష్యసి.

ప్ర. అ. ఘర్షతన్త్రస్థినిలావనామ్ = ఘర్షతలయినితో నహనమైన ముఖము
గల, తామ్ = అ, రేహిమ్ = నీతను, అద్య = ఇప్పుడు, దృష్ట్యా = చూచి,
త్వమ్ = నీవు, మన్మథస్య = మన్మథునియొక్క, కరాణామ్ = కాణములకు,
విలేయః = విలేయకవు, తవిష్యసి = తాగంవు.

తా. ఘర్షతలయినితో నహనమైన ముఖము గల అ నీతను నీవు ఇప్పుడు
చూచినతో మన్మథుని కాణములకు తాగిపోవువు. 21

మూ. యది 'కస్యామర్షిప్రయో భార్యార్థే తవ జాయతే, 22

శ్రీమముద్గీయతాం పాఠో జయార్థమిహ దక్షిణః.

ప్ర. అ. కస్యామ్ = అమెయందు, తవ = నీకు, భార్యార్థే = భార్యగా లేని కొనుటకై, అర్షిప్రాయః = అర్షిప్రాయము, జాయతే యది = పుట్టిన ప్లయితే, ఇహ = ఇప్పుడే, జయార్థమ్ = జయమునిమిత్తము, దక్షిణః పాఠః = కుడి పాఠము, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, ఉద్గీయతామ్ = ఎత్తెయుగాక.

తా. అమెను భార్యగా పొందకలె నని నీకు అర్షిప్రాయము కలిగినలో, ఇప్పుడే శ్రీమముగా, విజయమునిమిత్తమై కుడి పాఠమును ఎత్తము (జయము లేదుము).

మూ. కురు ప్రయం తథా తేహం రాక్షసాం రాక్షసేశ్వర, 23

వరాత్తస్య సృశంసస్య రామస్వాశ్రమవాసిసః.

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వర = రాక్షసరాజా : తథా = మరియు, సృశంసస్య = కూడుకైన, అశ్రమవాసిసః = అశ్రమములో నివసించుచున్న, తస్య రామస్య = ఆ రామునియొక్క, వరాత్ = వరవంస, తేహమ్ = ఆ, రాక్షసామ్ = రాక్షసులకు, ప్రయమ్ = ప్రయమును, కురు = చేయుము.

తా. రాక్షసరాజాః అశ్రమములో నివసించుచున్న, కూడుకైన ఆ రాముణ్ణి తంపుటలే అతనినే దంపరించ రాక్షసు లందరికి ప్రయము చేసినవాడవు మీక అగుదువు.

మూ. తం శత్రుర్నిశితైర్దత్తా లక్ష్మణం చ మహారథమ్, 24

హరణాభాం సుఖం వీణాం యథావదుపలోక్ష్యసి.

ప్ర. అ. మహారథమ్ = మహారథుడైన, తం = ఆ రాముని, లక్ష్మణం చ = ఆ లక్ష్మణుని, నిశితైః = బాదియైన, శత్రైః = బాణములచేత, హత్వా = దంపి, హరణాభామ్ = దంపరించిన వాడుగు గల, వీణామ్ = వీణను, సుఖమ్ = సుఖముగ, యథావత్ = తగు విధముగ, ఉపలోక్ష్యసి = అనుకరించగలవు.

తా. మహారథుడైన రాముణ్ణి, లక్ష్మణుణ్ణి మీర బాదియైన బాణాలచేత

తంపి, నీర్లు, బాగుడు మరణించిన నీరను సుఖముగా యత్నేవ్వముగా అనుభవించ

ఏ పై రెండు శ్లోకాల గోరకవృత్త ప్రతిలో లేవు. 24

మూ. రోచలే యది తే వాక్యం మమైత్రవాక్షసేక్యర, 25
క్రియరాం నిర్వికల్పేన వరసం మమ రావణ.

ప్ర. అ. రాక్షసేక్యర = రాక్షసప్రభువైన, రావణ = రావణా : మమ = నాదియొక్క, ఏక = ఈ, వాక్యమే = వాక్యము, తే = నీకు, రోచలే యది = ఇట్లే సైన స్థితియే, నిర్వికల్పేన = కంక లేని నిశిత, మమ = నాదియొక్క, వరసమే = వరసము, క్రియరామ్ = చేయబడుగాక.

కా. రాక్షసరాజునైన రావణా : నీకు నా మరల ఇష్టమైనచో, ఎట్టి వంట హిమూ కేటంబా నేను చెప్పినట్లు చేయుము. 26

మూ. విజ్ఞాయేహాత్మక క్రిం చ ప్రాయరామణలా లలాత్, 26
నీలా సర్వానవర్ణాణీ తార్కారే రాక్షసేక్యర.

ప్ర. అ. రాక్షసేక్యర = రాక్షసరాజా : ఆత్మక క్రిమ్ = నీ క క్రింది, విజ్ఞాయ = తెలుసుకొని, సర్వానవర్ణాణీ = రోషములులేని అన్ని అవయవములు కలిపి, అలలా = దుర్బలురాలు అయిన, నీలా = నీర, తార్కారే = తార్కారా అగుటకు, లలాత్ = లలాత్కారమువలన, ప్రాయతామ్ = అవహరించబడుగాక.

కా. రాక్షసరాజా : నీవు మహిమవంతుడ వను విషయమును కూడ నీర్లు తిందుకొని, ఎట్టి రోషములు లేని సకలవయవములు గల, దుర్బలురాలైన నీరను లలాత్కారముగా అవహరించి దీనికొని వచ్చి తార్కారా చేసికొనుము. 28

మూ. నిశమ్య రామేణ కరైరతిహ్మగై 27
ర్మతాన్ అవస్థాపగతాన్ విశాచరాన్,
ఖరం చ బుద్ధ్యా నిహతం చ దూషణం
త్వమత్ర కృత్యం ప్రతివత్తుమర్హసి.

అర్కారే శ్రీమద్రామాయతే వాల్మీకియే అదికావ్యే అరణ్యశాంతే
చతుష్త్వింశః సర్గః.

ప్ర. ౪. రామేణ = రామచరీత, అశ్వత్థామైః = పంకర లేపంబా పోవు
 పల్లి, కరైః = కాణములచేత, అనస్తానగతాన్ = అనస్తానములో ఉన్న, నికారరాన్
 = రాక్షసులను, హతాన్ = చంపబడిన వారినిగా, విశమ్భః = ఏని, అరం య =
 అరుణ్ణి, దూషణం య = దూషణుణ్ణి, నిహతమ్ = చంపబడిన వానినిగా, బాత్త్యా
 = తెలిసికొని, త్వమ్ = నీవు, అగ్రత = ఈ విషయమునందు, కృత్యమ్ = చేయవలసిన
 పనిని, ప్రతిపత్తుమ్ = నిర్ణయించుటను, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. పంకరగా నాక తిన్నగా పోవు కాణములచేత రాముడు అనస్తాన
 ములో ఉన్న రాక్షసులను అరదూషణులను కూడ సంహరించి నా తన్న విషయము
 తెలిసికొని నీవు అప్పుడు ఏమి చేయవలెనో నిర్ణయించుకొనుము. 37

“తాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యాసమునందు అరణ్యకాండలో
 ముప్పైతి నాల్గవ పర్వ సమాప్తము.

ఆత వజ్రుత్రింశః పర్వః

[రావణుడు పానిరమువ్రతం నున్న శంప్రాయశేషము మామను
చూడేనువిపక్షుల వెళ్ళుట].

మూ. తరః శూర్పణఖాచాక్యం తత్రుర్వా రోమహర్షణమ్,
సరితానత్కనుజ్ఞాయ శార్కం యద్వా జగమ హ. 1

ప్ర. అ. తరః = అటుపిమ్మట (రావణుడు), రోమహర్షణమ్ = రోమంధ
మును కరిగించు (కయంకరమైన) తత్ = అ, శూర్పణఖాచాక్యమ్ = శూర్పణఖ
చాక్యమును, తత్రా = ఏని, సరితాన్ = మల్లతులను, అత్కనుజ్ఞాయ = వెళ్ళుటకు
అనుమతించి, శార్కమ్ = శేయవంసిన పనిని, యద్వా = తెలిసికొని, జగమ హ
= వెళ్ళెను.

తా. రావణుడు శూర్పణఖ పెప్పిన కయంకరమైన విషయమును విని,
మల్లతులకు వెళ్ళుటకై అనుమతి ఇచ్చి, శేయవంసిన శార్కమును నిర్ణయించుకొని
వెళ్ళెను.

మూ. తత్కార్కమనుగమ్మాత యథావదవబుద్ధ్య చ,
రోషాణాం చ గుణానాం చ నల్పవరార్కం బలాంబమ్. 2

ఇతి తత్తవ్యమిత్యేవ కృత్యా నిశ్చయహర్మసా,
స్థిరబుద్ధిస్తతో రమ్భాం యావకాలాం జగమ హ 3

ప్ర. అ. అత = అటుపిమ్మట, తత్ = అ, శార్కమ్ = శార్కమును, అను
గమ్య = అలోచించి, యథావత్ = తగిన రీతిగా, అవబుద్ధ్య చ = తెలిసికొని,
రోషాణామ్ = రోషములయొక్క, గుణానాం చ = గుణములయొక్క, బలాంబమ్
= బలాంబమును, నల్పవరార్కం = నిర్ణయించుకొని, ఇతి = ఈ విధముగా,
తత్తవ్యమ్ ఇత్యేవ = శేయవలెను అని, అత్మసా = తపయొక్క, నిశ్చయమ్ =

విశ్వయమును, కృత్యా = చేసికొని, స్థితబుద్ధిః = స్థిరమైన బుద్ధి కలవాడై, రథః = అటు విష్ణుల, యానకాలాన్ = వాహనముల కాంచు గూర్చి, బాప మే = వెళ్ళెను.

తా. విష్ణుల రావణుడు ఆ వాహనమును గూర్చి బాగా ఆలోచించి, విషయమును ఉన్నదున్నట్లు గ్రహించెను. సులములు అధికముగా ఉన్నవా రోషములు అధికముగా ఉన్నవా అని తాగర్తగా వేరిరించి "ఈ విధముగానే చేయవలెను" అని తన కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొని, స్థిరమైన బుద్ధిలో వాహనకాంచు వెళ్ళెను. 2, 3

మూ. యానకాలాం తతో గత్యా వ్రత్యన్నో రాక్షసాధిపః,

సూరం సంహోదయామాస రథః సంయోజ్యరామిరి. 4

వ్ర. అ. తథః = అటువిష్ణుల, రాక్షసాధిపః = రావణుడు, వ్రత్యన్నః = తాగి ఉన్నవాడై, యానకాలాన్ = వాహనముల గూర్చి, గత్యా = వెళ్ళి, రథః = రథము, సంయోజ్యరామ్ = కట్టించుగాక, అరి = అని, సూరమ్ = సౌరభిని, సంహోదయామాస = ప్రేరేపించెను.

తా. విష్ణుల రావణుడు రహస్యముగా వాహనకాంచు వెళ్ళి, "రథమును కట్టమ" అని సౌరభిని అజ్ఞాపించెను. 4

మూ. ఏవము క్తః క్షణేనైవ సారథిర్గమన్విక్రమః,

రథం సంయోజయామాస తస్మాద్విదుతముత్తమమ్. 5

వ్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వంకరదిన, రమన్విక్రమః = శ్రీమమైన గమనముగం, సారథిః = సారథి, తస్య = అతనికి, అరిచుతమ్ = ఇచ్చమైన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, రథమ్ = రథమును, క్షణేనైవ = క్షణకాలముచేతనే, సంయోజయామాస = కూర్చెను.

తా. రావణుని అజ్ఞ ప్రకారము, సారథి శ్రీమముగా ప్రవేశించుచు, ఆ రావణునికి ఇచ్చమైన, ఉత్తమమైన రథమును క్షణకాలములో సిద్ధము చేసెను. 5

మూ. కాశ్చానం రథమౌష్ఠాయ తామగం రత్నభూషితమ్,

ఏకారవదనైర్మృత్తం ఖరైః కాశ్చానభూషితైః. 6

మేమువ్రతమునాడేన ప తేన భవరానుజః,

రాక్షసాదివతిః శ్రీమాన్ యయౌ నరనరీపతిమ్. ?

ప్ర. ౪. భవరానుజః = కుజేరుని కమ్మకు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు అయిన, నః రాక్షసాదివతిః = రాక్షసులు, కాన్యానభూషణైః = బంగారు అలంకారములు గల, పితృదవదన్తైః = పితృదముల వంటి ముఖములు గల, శక్తైః = గాడిదలతో, యుక్తమ్ = కూర్చుండిన, కాన్యానమ్ = బంగారుపరివారమైన, కామగమ్ = విష్ణునిసారము నడచు, రత్నకూషితమ్ = రత్నములచేత అలంకరింపఁబడిన, రథమ్ = రథమును, అస్థాయ = అరిగిరి, మేమువ్రతమునాడేన = మేముముఠా సహసమైన ద్వని గల, తేన = అ రథముచేత. నరనరీపతిమ్ = (పశ్చిమమున ముగా ప్రవహించు) నదములకు, (తూర్పుమునముగా ప్రవహించు) నదులకు ప్రభువైన సముద్రమును గూర్చి, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. కుజేరుని కమ్మకు, శ్రీమంతుడు అయిన రాక్షసుడు అ బంగారు రథము నెక్కెను. రథముని విష్ణునిసారము ప్రయోగము చేయు అ రథము రత్నములచేత అలంకరింపఁబడినది. బంగారు అలంకారములు అలంకరించిన గాడిదలు దానికి కట్టఁబడినవి. దాని ముఖములు పితృదముల ముఖములు వలె ఉండెను. మేము ద్వనితో సహసమైన ద్వని గల అర్థి రథము నెక్కి అరకు నదములకు, నదులకు తర్రయైన సముద్రము వైపు వెళ్ళెను. 6, 7

మూ. న శ్వేతవాలవ్యః శ్వేతవృతో దళాననః,

స్నిగ్ధవైకూర్యసంకాశః సప్తకాన్యానకుడ్మం. 8

వింశద్భుతో దళగ్రీవో దర్శనీయపరివృదః,

త్రిదళాదిర్భువిష్ట్రోహ్నా దళశిర్ష ఇవాత్రిరాత్. 9

కామగం రథమాస్థాయ కుకుభే రాక్షపేక్షకః,

విద్యున్నజ్జంవామ్మేఘః పంరాక ఇవామృతే. 10

ప్ర. ౪. శ్వేతవాలవ్యః = తెల్లని వింశానురణ కలవాడు, శ్వేతవృతః = తల్లని రత్రము కలవాడు, దళాననః = పది ముఖములు కలవాడు, స్నిగ్ధవైకూర్య సంకాశః = సున్నని వైకూర్యమాణిక్యముతో సమానుడు, త సప్తకాన్యానః కుడ్మం =

== పరిశుద్ధమైన బంగారపు కుండములు కలవాడు, వింకడువా == నూరు యి-
ములు గలవాడు, దక్కగీడు == పది కంకములు కలవాడు, దర్శనీయపరిచ్ఛదః ==
అందమైన రాజరిహ్నుములు కలవాడు, త్రిదళాః == దేవతం శక్రువు, మునీష్ఠగ్రంథః
== మునీశ్వరులను చంపువాడు, దళగీర్హః == పది శిలరములు గల, అద్రిరాతివ ==
పర్వతరాజ వలె ఉన్నవాడు అయిన, సః రాక్ష సేక్యరః == రావణుడు, కామ
గమ్ == ఇంద్రానుసారము వెక్కు, రక్షమ్ == రక్షమును, అస్థాయ == అరిష్టింది,
అమృతే == అభావమునందు, విద్యున్మృణ్మలవాన్ == మెరుపుల మండలము గల,
తదిరాకః == కొంగంకో కూడిన, మేఘః శత == మేఘము వలె, కుకలే == వ్రా-
శించెను.

తా. నున్నగా ఉన్న వైభూత్యముతో పంది శరీరవ్యాధి గల అరాధనాకు
కుద్దమైన బంగారముతో చేసిన కుండలములు దరించెను. అరసి వ్రక్క నున్న
శ్రేతర్వక్రము, తెల్లని చితాపరలు మొదలైన రాజరిహ్నుములు యాతనికు
దునోహరములై ఉండెను. ఇరువది యములు గల ఆ రావణుడు, పది యము
లతో, పది కంకములతో, పది శిలరము లున్న పర్వతము వలె వ్రాశించుచుం
డెను. దేవతం శక్రువు, ముసుంసు హిందీయవాడు అయిన ఆ రావణుడు ఇంద్రాను
సారము వ్రయాణము లేనే రక్షమునొక్కి వెక్కుడు, అభావమునందు, చుట్టూ మెర
పుల మండలము ఉన్న, కొంగంకో కూడిన మేఘము వలె వ్రాశించెను. 8,9,10

మూ. స శైలం సాగరానూపం వీర్యవానవరోకయన్,
నానాభుష్పపరై రష్ట్రైరనుశీర్ణం వహస్రళః. 11

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ == వర్జాకమువంతుడైన, సః == ఆ రావణుడు, శైలమ్
== పర్వతమును, వహస్రళః == వేంకొంది, నానాభుష్పపరైః == అనేకవిధములైన
పుష్పములు వంతులు గల, వృక్షైః == వృక్షములతోక, అనుశీర్ణమ్ == ర్జా వ్రముయన,
సాగరానూపమ్ == సముద్రము దగ్గర ఉన్న అంప్రాయప్రదేమను, అవరోకయన్
తూడు, తెల్లను.

తా. వర్జాకమువంతుడైన ఆ రావణుడు పర్వతమును, అనేక విధములైన
పుష్పములు, పంతులు గల వేంకొంది రష్ట్రలో ఎండి ఉన్న సముద్రతీరము
కుందలి అంప్రాయదేవమును తూడుకు తెల్లను. 11

మూ. శీతమృగంశోయాధిః పద్మినీరిః సమస్తతః,
విశాలైరాగ్రమవరై ర్యేరిమద్విః వమావృతమ్. 13

ప్ర. అ. శీతమృగంశోయాధిః = చల్లని. మంగళవ్రతములైన శీతశములు
గం, పద్మినీరిః = పర్మనకస్మృంజేతను, వేరిమద్విః = వేరులు (అగ్ని వేరులు)
గం, విశాలైః = విశాలమైన, అగ్రమవరైః = అగ్రముంజేతను, సమస్తతః =
అంతటా, సమావృతమ్ = కప్పబడిన (సముద్రరీతమును తూయరు వెళ్ళును).

తా. అ సముద్రరీతమునందు అంతటా, చల్లని మంగళవ్రతములైన శీత
శములున్న పర్మనకస్మృలు, యాగ వేరికంతో కూడిన విశాలములైన అగ్రమములు
ఉండెను. 13

మూ. కద్యారశిసంధారం వారిశోపకోధితమ్,
సాలైస్తాలై స్తమూలైశ్చ పుష్పైరై స్తవధిర్వృతమ్. 14

ప్ర. అ. కద్యారశిసంధారమ్ = అరరిల్లెతోను, కందిల్లెతోను ఇరు
ముగా ఉన్నది, వారిశోపకోధితమ్ = కొంపరిల్లెవేర కొంపరతేయబడినది, పుష్ప
లైః = పుష్పించిన, సాలైః = మర్రిల్లెతోను, తాలైః = తాగవృక్షముతోను,
తమూలైః = తమూంపృక్షముతోను, తరుభిః = ఇతరవృక్షముతోను, వృతమ్ =
కూడినది అయిన (సముద్రరీతమును తూయరు వెళ్ళును).

తా. అ సముద్రరీతమునందు అరరిల్లె, కందిల్లె రట్లముగా ఉండెను.
అది కొంపరిల్లెతో ప్రతాపించుచుండెను. అ ప్రదేశమునందు అంతటా పుష్పిం
చిన మర్రితల్లు, తారతల్లు, తమూంపృక్షములు ఇతరవృక్షములు వ్యాపించి
ఉండెను. 14

మూ వాగైః సుపరైరన్తరైః కిన్నరైశ్చ సహస్రశః,
అత్రై ర్యభానసైర్మా వైర్వాంభిర్యైర్మరీచిప్తః,
అర్యన్తనియరాహరైః కోధికం పకమర్షిరి,
శీతకామైశ్చ సిరైశ్చ తాకత్తి రుపకోధితమ్. 15

ప్ర. అ. వాగైః = వాగుంజేతము, సుపరైః = పక్షుంజేతను, గన్ధర్వైః =

గంధర్వులచేతను, సహస్రళః = వేంకొండ, కిన్నరేశ్వర = కిన్నరులచేతను, అజైః = బ్రహ్మపుత్రులైన, వైభావస్యైః = వైభావముచేతను, మాషైః = మాషగోత్రమువారిచేతను, పురీంద్రైః = రంగరక్షిరజములను ద్రాగు, వాంఠిల్లైః = వాంఠియులచేతను, అశ్వత్త వియతాపార్తైః = మిక్కిలి నియమితమైన అహారము గల, వరమర్షిభిః = గొప్ప యుష్మంచేతను, కోటికమ్ = ప్రకాశింపజేయుచున్న, తీరకామైః = అయిందలచిన కానుకలు గల, సిద్ధిశ్చ = సిద్ధులచేతను చారణ్ణిః = చారణులచేతను, ఉవకోటికమ్ = ప్రకాశింపజేయుచున్న (సముద్ర స్రావమును చూచుచు వెళ్ళెను.)

తా. ఆ సముద్రరీరమునందు వేంకొండ నాగులు, వక్షులు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, బ్రహ్మపుత్రులైన వైభావస్యులు, మాషగోత్రులు, రంగరక్షిరజములు మాత్రమే అహారముగా కుటించు వాంఠియులు, ఎక్కువగా అహారనియమము పాటించు కుహార్థులు, కానుకలును అయిందలచిన సిద్ధులు, చారణులు నివసించుచు నానిని కోరింపజేయుచుండిరి. 16

మూ. దివ్యారణమహాత్మాభిర్దివ్యరూపారికావృతమ్,

క్రితారతివిధిత్థారితవృరోధిః సహస్రళః.

17

ప్ర. అ. దివ్యారణమహాత్మాభిః = దివ్యములైన అలంకారములు, మూలికలు గల, దివ్యరూపారిః = దివ్యమైన రూపము గల క్రితారతివిధిత్థారిః = రతిక్రితం విరాసములను ఎరిగిన, సహస్రళః = వేంకొండ, అవృరోధిః = అవృరః స్త్రీలచేత, అవృతమ్ = వ్యావృత్తమైన (సముద్రరీరమును చూచుచు వెళ్ళెను.)

తా. ఆ సముద్రరీరమునందు దివ్యమైన రూపము గల అవృరః స్త్రీలు ఉండిరి వాళ్ళు అందరూ దివ్యమాలైన అలంకారములు, పుష్పమాలలు ధరించిరి. అందరూ కూడ రతిక్రితావిరాసము లన్ని నాగా తిరిగినవాళ్ళ 17

మూ. సేవికం దేవపర్షిభిః శ్రీమరీభిః శ్రీయా వృతమ్,

దేవరానవసంఘైశ్చ తరితం త్వమృతార్థిభిః

18

ప్ర. అ. శ్రీమరీభిః = కోత గల, దేవపర్షిభిః = దేవతల చాక్కలచేత, సేవికమ్ = సేవింపబడినది, శ్రీయా = కోతతో, వృతమ్ = కూడినది, త్వమృతార్థిభిః

అమృతమును కోరు, దేవదానవనంపై శ్రమ దేవతలయొక్క, రాసపులయొక్క సంఘములచేత, తరితమ = సంచరించబడినది అయిన (సముద్రతీరమును యాచయ వైశేష్య).

ఈ సముద్రతీరమువలదు కోలావతులైన దేవతార్కణ వివసించుచుండిరి. కోలాచూషముగా ఉన్న తీరమువలదు అమృతమునందు అనన్త గం దేవదానవ సంఘములు సంచరించుచుండెను.

వి. "అమృతాద్ధి" అను ప్రాకమనకు ఇరులు "అమృతాద్ధి" అను ప్రార్థనాకము గ్రహించుచుండిరి. రాసపులు అమృతమును తినిలేదు గాన రాకు అమృతాదులు తారు కదా. దేవతలు అమృతమును తిన్నచో గావున వారికి మాత్రం "అమృతాద్ధి" అన్న విశేషము కుదరదు. అమృతోత్పత్తికి పూర్వము దేవ రాసపులు ఈ తీరమున అమృతాదితామలై తిరిగేవారు అని అర్థం చెప్పవలెను.

మూ. పాంసక్రాంత్యవర్ణనార్థం సారస్వైః సప్రజాతరమ్,
తైరూర్కృష్టరం రమ్యం స్నిగ్ధం సాగరతీకసా. 18

ప్ర. అ. పాంసక్రాంత్యవర్ణనార్థం = పాంసంకోను, క్రాంత్యవర్ణనార్థం, కవ్వంకోను వ్యావృత్తిసరి, సారస్వైః = సారసవర్ణనార్థం, సప్రజాతరమ్ = త్వనింపలేయబడినది, తైరూర్కృష్టరమ్ = తైరూర్కృష్టరూపిణీకారములైన కలావంకములు కలది, రమ్యమ్ = సుందరము, సాగరతీకసా = సముద్రతీరమనగా ఉన్నది అయిన (సముద్రతీరప్రాంతమును యాచయ వైశేష్య).

ఈ సముద్రతీరం ప్రపరించి మన్నగా ఉన్నట్లు కరణమున్న అ సముద్రతీరము పాంసంకోను, క్రాంత్యవర్ణనార్థం, కవ్వంకోను వింది యుండెను సారసవర్ణనార్థం త్వనింపలేయబడినది. అక్కడ తైరూర్కృష్టరూపిణీకారములైన కలావంకములు వివిధములైన కలావంకములు అయినవి.

మూ. పాణ్డరాణి వికలాని దివ్యమాల్యాయలాని చ,
తూర్కృష్టరూపిణీకారాని విమానాని నమ స్తతః. 19

తవసా తిథలోకావాం కామగాన్ధ్యధిసంపదన్,
గన్ధర్వావృతనత్రైవ రదర్శ రసరాసుఖమ్.

20

ప్ర. అ. అరిపదన్ = తొందరగా వెళ్ళుచున్న, రసరాసుఖమ్ = రావణుడు, తవసా = తవస్సుచేత, తిథలోకావామ్ = ముందరిన స్వర్గారిలోకములకం దారియొక్క, పాణ్డరాణి = రెల్లవివి, విశాలాని = విశాలములు, దివ్యమూర్తయాలాని ర = దివ్యమూర్తి న మూలలో కూడినవి, తూర్వగీతావితాస్థాని = వాద్యములతోను, గీతములతోను కూడినవి, కామగాని = స్వేచ్ఛగా సంధరించునవి అయిన, విమా దాని = విమానములను, నమస్తతః = అంతటా, గన్ధర్వావృతనత్రైవ = గంధర్వు లను, అవృరక్షింతు, రదర్శ = చూచెను.

కా. తొందరగా ప్రయాణము చేయుచున్న ఆ రావణుడు మార్గమునందు అంతటా, గంధర్వులను, అవృరక్షింతు, తవస్సుచేత స్వర్గారిలోకములను అయిందిన వృత్తాత్ముల విశాలములైన విమానములను చూచెను. రెల్లగా ఉన్న ఆ విమానములు దివ్యమూర్తి న మూలలో అలంకరించుచు వాద్యగీతవృత్తులతో మారు మ్రోగుచుండెను.

19,20

మా. విర్యాసరసమూలానాం తస్థనానాం సహస్రకమ్,

వనాని పశ్యన్ సౌమ్యాని ప్రాణరృప్తకరాణి త.

21

ప్ర. అ. విర్యాసరసమూలానామ్ = లంకయొక్క రసము మొదలలో గం, తస్థనానామ్ = మెదిగంధపు రెల్లయొక్క, సౌమ్యాని = అంధమైన, ప్రాణరృప్తక రాణి త = ప్రాణేంద్రియమునకు కృప్తకరిగించు, సహస్రకమ్ = వేంకొంది, వనాని = వనములను, పశ్యన్ = చూచుచు, వెళ్లెను.

కా. ఆ రావణుడు, సుందరములు, ప్రాణేంద్రియమునకు కృప్త కరిగిం చేసి అయిన వేంకొంది చందసవృక్షముల వనములను చూచెను. ఆ వృక్షముల మొదలలో వచ్చి ఉండు కాచుచుండెను.

21

మా. అగురూతాం త ముఖ్యానాం వనాన్ముపవనాని త,

తక్కిరానాం త జాత్యానాం ఫలినాం త సుగన్ధినామ్.

ప్ర. అ. ముఖ్యానామ్ = ప్రేక్ష్యమైనవి, అగురూతామ్ = అగురువృక్షముల

యొక్క, పూని = వనమందు, ఉపపూని త = ఉత్పాదవనమందు, తక్కో-
 దానామ్ = తక్కోంపృక్షమయొక్క, పరినామ్ = పంములు గల, సుగన్ధినామ్
 = సువాసన గల, తాత్పర్యానామ్ = తాత్పర్యయొక్క వనమందు చూచుచు వెళ్ళెను.

తా. శ్రేష్ఠములైన అగురురెల్లు, తక్కోంపృక్షములు, పంములున్న, పండి
 సువాసన గల తాత్పర్య ఉన్న వనమందు, ఉత్పాదవనమందు చూచుచు వెళ్ళెను.

మూ. పుష్పాణి త తమాలస్య గుల్మాని మరితస్య త,
 ముక్తానాం త సమూహాని కుష్మమాదాని రీరతః. 23

ప్ర. ౪. తమాలస్య = తమాలవృక్షమయొక్క, పుష్పాణి = పుష్పము
 లను, మరితస్య = పిరియముయొక్క, గుల్మాని = పొరలను, రీరతః = రీరము
 నందు, కుష్మమాదాని = ఎండుచున్న, ముక్తానామ్ = ముత్యముయొక్క, సమూ-
 హాని త = సముదాయమందు చూచుచు వెళ్ళెను.

తా. ౪ ప్రాంతమునందు తమాలవృక్షముల పుష్పములు, పిరియపు
 కొండలు, రీరముపైర ఎండుచున్న ముత్యముల ప్రోగులు ఉండెను. 23

మూ. శక్తానాం ప్రస్తరం లైవ ప్రవాళనివయం తథా,
 కాశ్చనాని త శైలాని రాజరాని త సర్వకః. 24

ప్ర. ౫. శక్తానామ్ = శక్తిముయొక్క, ప్రస్తరం లైవ = సముదాయ
 మును, తథా = మరియు, ప్రవాళనివయమ్ = పొగడముల సముదాయమును,
 సర్వకః = అన్ని లైపులా, కాశ్చనాని = అంజారు వివారమైన, రాజరాని త =
 వెండి వివారమైన, శైలాని = పర్వతములను, (చూచుచు వెళ్ళెను).

తా. అక్కడ శక్తాల సముదాయములు, పొగడాల ప్రోగులు, నలులైపు
 లందు అంజారు కొండలు, వెండి కొండలు ఉండెను. 24

మూ. ప్రప్రసవాణి మనోజ్ఞాని ప్రసన్నాని ప్రాలాని త,
 రసరాన్యోపవన్నాని శ్రీరత్నైః కోరిరాని త. 25
 హస్త్యశ్వరథగాథాని నగరాణ్యపరోకయన్.

ప్ర. ౬. మనోజ్ఞాని = మనోహరములైన, ప్రప్రసవాణి = పెండ్లిళ్ళను.

ప్రసన్నాని = నిర్మలములైన, ప్రాణాని ర = మహాగురును, భవరాన్మోపమాని
= భవరాన్మయముతో కూడిన, శ్రీరత్నైః = శ్రేష్ఠులైన శ్రీంబేర, కోరిరాని = కోరింప
బడిన, హస్త్యశ్వరభాగావాని = గజములతోను, అశ్వములతోను, రథములతోను
జిక్కిరిసిపిడిస్తూ, సగరాజీ = సగరములను, అపలోకయన్ = యాచయచెల్లెను).

తా. రావణుడు మార్గమధ్యమలందు మనోహరములైన పెరియోళ్ళను,
నిర్మలములైన చెరువులను, భవరాన్మోపమార్థములు, ఉత్తమశ్రీలతో కోరిండు
యన్నది, గజములతోను, అశ్వములతోను, రథములతోను జిక్కిరిసి ఉన్నది
అయిన సగరములను యాచెను. 25

మూ. తం నమం సర్వతః స్నిగ్ధం మృదుసంస్పర్శమారురమ్,
అనూపం సిన్ధురాజస్య తరత్య త్రితకోపమమ్. 26

ప్ర. అ. (త్రితివోపమమ్ అను గోరకభాగ ప్రతి పాఠము లాగున్నది)
సర్వతః = అంతటా, నమమ్ = పడుముగా ఉన్నది, స్నిగ్ధమ్ = నుండరము,
మృదుసంస్పర్శమారురమ్ = మృదువైన స్పర్శ గల భాయువు గంది, త్రితివోప
మమ్ = స్వర్ణమువలె ఉన్న, సిన్ధురాజస్య = సముద్రమయింక, తమ్ అనూపమ్
= ఆ అల్పప్రాయ ప్రదేశమును, తరత్య = యాచెను.

తా. సముద్రము దగ్గరనున్న ఆ అల్పప్రాయప్రదేశము అంతటా నమ
ముగా, నుండరముగా ఉండెను. భాయువు ప్రసాదుభూయముగా ఉండెను. ఆ విధ
ముగ అది స్వర్ణలోకము వలె ఉండెను.

వి. అక్కడ ప్రాత్యపాఠం వేరుగా ఉన్నది.

"స వశ్యస్నిత పల్పప్రాప్త అశ్రమం పుష్కారమ్,
సిన్ధురాజస్య తు మవేర్థరామన్తారాని".

"అతడు ఆ : గరారుండు యాచయ పుష్కారుడు, అహిమందలము దరిం
దినవాడు అయిన పిందురాజు అనే ముని అశ్రమమును తీరెను" అని అర్థము. 26

మూ. తత్రావశ్యార్థ మేహారం వృగోదమృషిరిర్వారమ్ 27
సమన్తార్థస్య తాః కాః కథయోజనమాయతాః.

ప్ర. అ. రక్త = అక్కర, పా = అ రావణుడు, యస్య = దీనియొక్క, తా ఇతాః = అ కొమ్మలు, సమస్తాః = నలుమూలం, కరయోనమః = నూరు యోనములు, అయతాః పాతవైనవో, అర్చి, పీహతమ్ = పీనుమువంటి కాంతి గల, యాసిరిః పృథమ్ = ఋషులలో కూడిన, వ్యగోరమ్ = మట్టిపట్టును, అవళ్యక్ = కూలెను.

తా. అక్కర అరకు పీనుము వంటి కాంతి గల ఒక వటవృక్షమును కూలెను. దాని యట్లా నూరు యోనముల పాతవైన కాలులు ఉండిన, దానిపై ఎంకలో ఋషులు నివసించుచుండిరి. 27

మూ. యస్య హ స్తినమారాయ మహాకాయం చ కర్మవమ్, 28
తజ్జర్థం గరుతః కాలామాటామ మహారిం.

ప్ర. అ. మహారిం = గొప్ప లంఘనము గల, గరుతః = గరుత్మంతుడు, తజ్జర్థమ్ = తక్షణమునిపెరచు, హ స్తినమ్ = గజమును, మహాకాయమ్ = పెద్ద వేహము గల, కర్మవం ర = తాదేయను, అతాయ = గ్రహించి, యస్య = ఏ వటవృక్షముయొక్క, కాలామ్ = కాలనుగూర్చి, అటామ = తవ్వెనో.

తా. పూర్వము మహారింకారియైన గరుత్మంతుడు ఈ వటవృక్షము కొమ్మపై కూర్చుండి రినుటపై పెద్ద గజమును, పెద్ద కవీరము గల తాదేయను తెచ్చుకొనెను. 28

మూ. తస్య తాం నహసా ఇతాం తారేణ పరగోత్రమ, 29
సువర్ణః పర్ణభవలతాం ఐభజ్జ ర మహారిం.

ప్ర. అ. పరగోత్రము = వక్షులలో ఉత్తములైన, మహారిం = గొప్ప లంఘనము గల, సువర్ణః = అ గరుత్మంతుడు, తస్య = అ వృక్షముయొక్క, తాం కాలామ్ = అ కాలను, తారేణ = తారములేక, సహసా = సులూరుగా, ఐభజ్జ = విరచెను.

తా. వక్షులలో శ్రేష్ఠుడు, మహారింకారి అయిన అ గరుత్మంతుడు కూర్చున్న వలెనే అ వృక్షము కొమ్మ, అయివును విరిగిపోయెను. 29

మూ. శత్రు వైభావసా మాపా బాంధిర్యా మరీచిపా, 80
అథా బహువృద్ధ్యుమాశ్చ నంగలా వరమర్షయః.

ప్ర. ౪. వైభావసా = వైభావములు, మాపా = మాషగోత్రములారు, మరీచిపా = కిరణములు మూత్రము త్రాగు, బాంధిర్యా = బాంధియులు, అథా = అప్పుడును, భూమాశ్చ = భూమిపానముచేయు, వరమర్షయశ్చ = గొప్ప యుష్కరులు, శత్రు = ఆ కొమ్మపీడ, నంగలా = కంపితరాత్రై, బహువు = ఉండరి.

తా. వైభావములు, మాషగోత్రమునకు రెండవ మహాత్ములు, శత్రుకిరణములు మూత్రమే అపారముగా త్రాగు బాంధియులు, అప్పుడును నైన మహాత్ములు కంపించుగా నేలాతురు, భూమిమును త్రాగుదు తనస్సు లేనే మహాత్ములు కలిసి ఆ కొమ్మను అందిపెట్టుకొని ఉండరి.

మూ. తేషాం దయాశ్చ గరుకస్తాం కాళాం శరయోఽనామ్, 81
అగామాయ వేగేన త తోథా గణకర్పరైః.

ప్ర. ౪. గరుకః = గరుత్మంతుడు, తేషామ్ = ఆ మహాత్ముల, దయాశ్చమ్ = దయకొరకు, శరయోఽనామ్ = నూరు యోనముల పొడవైన, కాం కాళామ్ = ఆ కొమ్మను, త = ఆ, తోథా = తెలుసు, గణకర్పరైః = గణమును తానేయరు, అగాయ = గ్రహించి, వేగేన = వేగముతో, అగాయ = వెళ్ళును.

తా. గరుత్మంతుడు ఆ మహాత్ములీక దయచేత, నూరు యోనముల పొడవైన ఆ కాళను, ఆ గణకర్పరములు తెలియించి నీదికొని వేగముగా వెళ్ళును.

మూ. ఏకపాదేన రర్మాత్మా తక్షయత్వా తదాచిషమ్, 82
విప్రారవిషయం హర్వా కాళయా వరగోత్రమః,
ప్రహర్షమకులం లేలే మోక్షయత్వా మహామనీవ్. 83

ప్ర. ౪. రర్మాత్మా = రర్మాత్ముడైన, వరగోత్రమః = వరులలో ఉత్తముడైన ఆ గరుత్మంతుడు, తక్ష = ఆ, అచిషమ్ = మోనమును, ఏకపాదేన = ఒక్క పాదముచేత, తక్షయత్వా = తక్షించి, కాళయా = కొమ్మచేత, విప్రారవిష

యన్ = నిషాదుల చేతమును, హత్యా = చంపి, మహామనీస్ = మహామనుషుడు,
మోక్షయత్యా = విడిపించలేని, అతులన్ = పోలి లేని, ప్రహర్షన్ = ఆనంద
మును, లేలే = పొందెను.

తా. రక్కాత్ముడు, వేములో ఉత్తమునూ అయిన ఆ గరుత్మంతుడు ఆ
గజకర్పవముం మాంసమును ఒక పాతముతో వట్టుకొని తిని, ఆ కొమ్మలో నిషా
దులను (అటపెట్టుచును) చంపి, కొమ్మను అగ్రయించి ఉన్న సుహృదులకు
ఆపద కలగకుండు స్థూల వారిని విడిపించి తాం సంకోషించెను. 32, 33

మూ. స తనైవ ప్రహర్షేణ ద్విగుణీకృతప్రికమా,

అమృతానయనార్థం తై రభార ముచిమాన్ మరిమ్. 34

ప్ర. అ. మరిమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, సా = ఆ గరుత్మంతుడు, తనైవ
ప్రహర్షేణ = ఆ ఆనందముచేతనే, ద్విగుణీకృతప్రికమా = రెట్టింపు చేయబడిన
వరాక్రమము కలరాత్తి, అమృతానయనార్థమ్ = అమృతమును తీసికొనివచ్చుటకు,
దురిమ్ = ఆలోచనను, రభార = చేసెను.

తా. బుద్ధిమంతుడైన గరుత్మంతుడు ఆ సంకోషముచేత రెట్టింపు అయిన
వరాక్రమముతో అమృతమును తీసికొనివచ్చుటకు నిర్ణయము చేసెను. 34

మూ. అయోజాలాని నిర్మత్క రిత్వా రత్న మయం గృహమ్,

మహేన్ద్రకవనాద్గుప్తమాభవరామ్భకం రతః. 35

ప్ర. అ. అయోజాలాని = అనువకటకలాలను, నిర్మత్క = విరగగొట్టి,
రత్నమయమ్ = రత్నవిభారమైన, గృహమ్ = గృహమును, రిత్వా = తేరించి,
రతః = అ. మహేన్ద్రకవనాత్ = మహేంద్రుని భవనమునుండి, గుప్తమ్ = దాచి
ఉంచబడిన, అమృతమ్ = అమృతమును, అభవార = హరించెను.

తా. గరుత్మంతుడు అనువ కటకలాలను విరగగొట్టి, రత్నములతో
విరిచిరిగిన గృహమును బ్రదర్శనకొట్టి, ఆ మహేంద్రకవనమునందు, రహస్యముగా
దాచి ఉంచిన అమృతమును తీసికొనివచ్చెను. 35

మూ. తం మహర్షిగతైర్ముత్తం సువర్ణకృరంక్షణమ్,

నామ్నా సుత్రత్రం ప్లుగోతం దదర్య తనరాసుఖా. 36

ప్ర. ౪. దశరాసులు = రావణుడు, మహర్షిగణైః = మహర్షుల సముదాయముచేత, కాష్ఠేన = పొందఁబడినది, మహర్షకృతంశ్చఽహమ్ = గరుత్మంతునిచేత చేయఁబడిన గుర్తులు కలది, నామ్నా = పేరుచేత, సుతద్రవమ్ = సుతద్ర మను, తం స్వగోదమ్ = ౪ చతుష్పదమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు సుతద్ర మనే అష్టగోదవృక్షమును చూచెను గుంపులు గుంపులుగా మహర్షులు రావిపి అశ్రయించి ఉండిరి. గరుత్మంతుడు రానిపై కొన్ని గుర్తులు పేర్చుచు వచ్చు చేసెను. 86

మూ. తం తు గత్వా పరం పారం సముద్రస్య సదీపతే,
దదర్శాశ్రమమేతాన్తే తప్యే ఘట్టి వనాన్తరే. 87

ప్ర. ౪. సదీపతేః = నడుంకు ప్రతువైన, సముద్రస్య = సముద్రము యొక్క, తమ్ = ౪, పరమ్ = అపతంకస్స, పారమ్ = ఒడ్డును, గత్వా = పొంది, తప్యే = సుందరము, ఘట్టి = పవిత్రము అయిన, వనాన్తరే = వనమధ్యమునందు, ఏతాన్తే = ఏకాంత ప్రదేశమునందు, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు నడుం ప్రతువైన సముద్రము అవతలి ఒడ్డు చేరి, అక్కడ సుందరము, పవిత్రము, ఏకాంతము అయిన వనమధ్యమునందు ఉన్న అశ్రమ మును చూచెను. 87

మూ. తత్ర కృష్ణాజినరరం జటావంక్కుంఠారిణమ్,
దదర్శ నియతాహరం మారీచం నామ రాక్షసమ్. 88

ప్ర. ౪. తత్ర = అక్కడ, కృష్ణాజినరరమ్ = కృష్ణాజినమును ధరించిన వాడు, జటావంక్కుంఠారిణమ్ = జటాను, వారరీరను ధరించినవాడు, నియతా హరమ్ = నియమితమైన అహారము కలవాడు అయిన, మారీచం నామ = మారి యుడు అనే పేరు గల, రాక్షసమ్ = రాక్షసుణ్ణి, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు అక్కడ, కృష్ణాజినమును, జటాను, వారరీరను ధరించి అహారనియమము పాలించుచు, మునివృత్తిలో ఉన్న మారియ దనే రాక్షసుణ్ణి చూచెను. 88

మూ. స రావణః సమాగమ్య విధివత్తేన రక్షసా,
మారీచేనార్పితో రాజా సర్వకామైరమానుషైః. 39

ప్ర. అ. రాజా = రాజైన, సు రావణః = ఆ రావణుడు, సమాగమ్య = సమీపించి, రక్షసా = రాక్షసుడైన, తేన మారీచేన = ఆ మారీచునిచేత, అమానుషైః = మనుష్యసంహతులు కాని, సర్వకామైః = సమస్తలోగ్యవస్తువులందీతను, విధివత్ = యథావిధిగా, అర్పితః = పూజించబడిన.

తా. మారీచుడు తన అశ్రమమునకు వచ్చిన రాక్షసరాజైన ఆ రావణుని మనుష్యదుర్లభములైన సకలలోగ్యవస్తువులను సమర్పించి, యథావిధిగా గౌరవించెను. 39

మూ. తం స్వయం పూజయిత్వా తు లోజనేనోదత్తేన చ,
అర్థోవహితయా చరా మారీచో వాక్యమబ్రవీత్. 40

ప్ర. అ. మారీచః = మారీచుడు, తమ్ = అతనిని, లోజనేన = లోజనము చేతను, ఉదత్తేన చ = ఉదత్తముచేతను, స్వయమ్ = స్వయముగా, పూజయిత్వా = పూజించి, అర్థోవహితయా = అర్థముతో కూడిన చరా = కాబ్బుతో వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వచింపెను.

తా. మారీచుడు ఆ రావణునకు లోజనము, ఉదత్తము సమర్పించి స్వయముగా పూజించి, మంచి అర్థము గల మోటలు ఈ విధముగ వచింపెను. 40

మూ. కర్పిత్పుకుశలం రాజన్ లక్ష్మాయాం రాక్షసేశ్వర,
కేనార్జేన పునస్త్యం వై తూర్తమేవమిహగరః. 41

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వర = రాక్షస పతుడైన, రాజన్ = రాజా, లక్ష్మాయామ్ = లంకాయందు, సుకుశలం కర్పిత్ = కుశలమే కరా : కర్పమ్ = నీవు, కేన = ఏ, అర్జేన = వ్రయోజనముచేత, తూర్తమ్ = శీఘ్రముగా, ఏవమ్ = ఎట్లు, పునః = మరల, ఇహ = ఇక్కడికి, అగరః = వర్షివాపు :

తా. రాక్షసరాజా : లంకలో అంతా కేవలమే కరా : అంత శీఘ్రముగా నీవు మరల ఇక్కడకు వచ్చుచు వర్షివాపు :

2. ఈ గ్లాకం ప్రార్థనాప్రకారం లేదు.

41

మూ. ఏవముక్త మహాదేవా మారీదేవ న రావణా,

తతః పశ్యాదీదం వాక్యమబ్రవిద్వాక్యకోవిదః.

42

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
పంచుత్రింశః పర్వః.

ప్ర. ఆ. మారీదేవ = మారీయదేవత, ఏవము = ఇట్లు, ఉక్తః = వంకరచెప్పిన, మహాదేవా = గొప్ప తలెమ్మ గల, వాక్యకోవిదః = మాటలలో నేర్పరి యైన, నా రావణా = ఆ రావణుడు, తతః పశ్యాత్ = తాని ఏర్పూట, ఇదమ్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికిన.

కా. మహాదేవాగారి, మాటలలో నేర్పరి అయిన ఆ రావణుడు మారీయని మాటలు విని ఇట్లు పలికిన.

43

వి. రావణుడు మారీరాక్షసానికి వెళ్ళి తారీలో అనేక అనవరతలు వాటి, చాలా దూరం ప్రయాణం చేసి ఆ అశ్రమం చేరుకున్నట్లు ఈ సర్గలో వర్ణించబడింది. ఈ వర్ణన వర్ణి చూడగా అవి దేవభూమి లన్నట్లు కనబడుతుంది. లంక సముద్ర తీరంపైదనే ఉన్నట్లు సుందరకాండాదులలో ఉన్న వర్ణనలను పట్టి తెలుస్తూన్నది. అందుచేత మారీయని అశ్రమం లంక పక్కనే ఉన్న సముద్రతీరంలో ఉన్న దని చెప్పడానికి ఏదీ లేదు. లంకకు దక్షిణంగా బాలాదులంలో ఉన్న సముద్రతీరమాలేక పాపూయోదులు వాటిని తరవాత ఉన్నట్లు దానించుకొని ఉత్తరసముద్ర తీరమూ ఏదని చెప్పవలెనో తెలియకపోయింది. గరుడ్యంతుడు అమృతహరణం కోసం వెళ్లెటప్పుడు గజావృషాలను తక్షిణంకానికై చటవృక్షంపైద వారిస్తట్లు, ఆ కొమ్మ విరిగిపోయినట్లా, దానిని అశ్రయించుకొని ఉన్న మొనుంసు ఏలాగో రక్షించినట్లు ఈ కథ మహాభారతంలో కూడా ఉంది. ఆ చటవృక్షం దక్షిణ సముద్రతీరంలో ఉంటా ఉత్తరసముద్రతీరంలో ఉంటా అనే విషయం అక్కడ కూడా స్పష్టంగా లేదు కాని అమృతమక్షసం కోసం దేవదానవాదులు మంథనాలు చేయడం పేరువర్తకంపైద అరిగినట్లు చెప్పి తరవాత గరుడోత్పత్త్యాదులు వర్ణించడంలేక లంకా లాతరం ప్రకారం ఈ చటవృక్షం ఉత్తరసముద్రతీరంలో ఉన్న

దని చెప్పరానిది నీలున్నట్లు కనెడునుచు. రావణుని మార్గాన్ని వర్జించి ఈ మట్టంలో ప్రాప్యపాతంలో—

‘ఉత్తరాంశృ కురున్ వశ్యన్ వశ్యంత్రైవ వగోత్తమాన్,
దేవరానవసంఘైశ్చ నేవితం హ్యమృతార్థినిః.

అని గ్లోకం ఉన్నది. ఉత్తరకురుదేశ మనగా అరుష్కరానికి రాలా మారాన ఉత్తరంగా ఉన్న దేశం. అది దేవభూమి అని సంప్రదాయం. అందుకే మారీదా శ్రమల హిమాలయాల రాలి ఉత్తరాన ఉన్న దని ఉపాంతవద్యమ. ఏమైనా ఇంకా చిత్రాలు వరిశీలించవలసిన విషయం.

“రాజానందిని” యను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమొనరించి
అరణ్యకాండలో ముచ్చడియైనవ సర్ల సమాప్తము.

అథ వల్లింకః పర్వః

[రావణుడు రాముని ఉపరాధమును వర్ణించి చెప్పి, అతని భార్యయైన సీతను పారించుటకు సాహాయ్యము చేయు నుని మోదించుచున్నాడు].

మూ. మూరీర శ్రూయతాం తాత వరవం మమ భాషరః,
అర్హోఽస్మి మమ రాతస్య తవాన్తి పరమా గతిః. 1

ప్ర. అ. తాత = తండ్రి; మూరీర = మూరియరా; భాషరః = హుటలాడుచున్న, మమ = నాయొక్క, వరవమ్ = పరవము, శ్రూయతామ్ = వివరింతుగాక. అర్హః = యోగ్యుడను, అస్మి = అయికన్నాను. అర్హస్య = యోగ్యుడనైన, తుమ = నాకు, తవాన్ = నీవు, పరమా = గొప్ప, గతిః హి = గతి కదా.

తా. తండ్రి, మూరిరా, నేను చెప్పుదున్న హుట వినుము. నేను అవధలో ఉన్నాను. నేను అవధలో ఉన్నప్పుడు నీవే నాకు గతివి కదా. 1

మూ. జానీషే త్వం జనస్థానే యథా బ్రాతా ఖరో మమ,
దూషణ్య మహాబాహుః స్వసా శూర్యణా త మే. 2

శ్రీరాశ్య మహాశేఖ రాక్షసః పశిరాశనః,
అన్యే త విహవః శూరా ల్లంఖ నిశారరాః. 3

వసన్తి మన్నియోగేన రతివాసం త రాక్షసాః,
బాధమానా మహారథ్యే మునిన్ వై రర్మరారిణః. 4

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, బ్రాతా = పోరకుడైన, ఖరా = ఖరుడు, మహాబాహుః = గొప్పబాహువుల గల, దూషణ్య = దూషణుడు, మే = నాయొక్క, స్వసా = సోదరియైన, శూర్యణా త = శూర్యుల, మహాశేఖ = గొప్పశేఖరు

గం, ఏకరాశుః = మనుష్యహంసమును తిను, రాక్షసః = రాక్షసులైన, త్రిశరాశ్వుః = త్రిశరస్సు, కూరాః = కూరులు, లంఠలఙ్గాః = లంఘమును కొట్టుటకు నమిర్లులు అయిన, అన్యైః = ఇతరులైన, యోమః = అవేళులు, విశారదాః రాక్షసాః = విశారదులైన రాక్షసులు, మన్నియోగీతః = నా అర్హులైన, మహారణ్యః = మహారణ్యము నందు, తర్మరాశిః = తర్మమును అవరించు, మునీన్ = మునులను, భారమానాః = భారించుచు, అనస్థానే = అనస్థానమునందు, యతః = ఎట్లు, తతివాసం వసన్తి = అనింతకర మగు వివాసము కలుగు వట్లుగా నివసించుచున్నారో, కర్మ = నీచు, కానీషే = ఎరుగుదువు కదా ?

తా. నా సోదరులైన అరుదు, మహారాజులైన దూషణులు, నా సోదరియైన కూర్మజుల మనుష్యహంసమును తుణించు మహాతేజుగారియైన త్రిశరస్సు-కూరులు, గురి తవ్వకుండ అయోధ్యములు ప్రయోగించగలవారు అయిన లంఠాలెందరో ఇతర రాక్షసులు, మహారణ్యములో తర్మములు అవరించుచున్న మునులను భారించుచు, నా అర్హులైన మహారణ్యములో సుఖముగా నివసించుచున్నారను విషయము నీకు తెలియును కదా ? 2.4

మూ. తదుర్థక సహస్రాణి రక్షసాం ధీమకర్మణామ్,
కూరాణాం లంఠలఙ్గాణాం అరవిత్తాసువర్తినామ్. ౩

ప్ర. అ. ధీమకర్మణామ్ = తయంతకమైన కర్మలు చేయువారు, కూరాణామ్ = కూరులు, లంఠలఙ్గాణామ్ = లంఘమును కొట్టగలవారు, అరవిత్తాసువర్తినామ్ = అరుని చిర్రమును అనుసరించి ప్రవర్తించుచున్న అయిన, రక్షసామ్ = రాక్షసుల యొక్క, తదుర్థక సహస్రాణి = వరుసలుగు సహస్రములు, నివసించుచున్నారను కదా ?

తా. తయంతకములైన వములు చేయువాళ్లు, కూరులు, గురి తవ్వనివాళ్లు, అరుని చిర్రమును అనుసరించి ప్రవర్తించువాళ్లు అయిన వరుసలుగుచేరిమంది రాక్షసులు అక్కడ ఉన్నారు కదా ? ౩

మూ. తే త్విదాసిం అనస్థానే వసమానా మహాలలా,
సంగరాః పరమాయత్తా రామేణ సహ సంయుగే. ౪
నానా ప్రహరణోపేతాః అరప్రముఖరాక్షసాః.

ప్ర. ౪. జనస్థానే = జనస్థానమునందు, వసమానా = నివసించుచున్న, మహాలా = గొప్ప బలము గల, తే = అ, అర్ధవ్రతులరాక్షసాః = అరుదు మొదలైన రాక్షసులు, అరావీమ్ = అప్పుడు, వరమాయత్రాః = బాగుగా పన్నుద్ధరి, తాన్వాచహరణోపేతాః = అవేకవిధములైన అయోధముతో కూడినవారై, సంయోగి = యుద్ధమునందు, రామేణ సహ = రామునితో కూడ, సంగతాః = కలిసివారు.

తా. జనస్థానములో నివసించుచున్న, మహాలలులైన అ అరుదు మొదలైన రాక్షసులు బాగుగా పన్నుద్ధరిసెను, అవేకవిధములైన అయోధములు దరించి, ఈ పుర్య, రామునితో యుద్ధమునకు తంపరిరి.

మూ. లేవ నంజాతరోషేణ రామేణ రణమూర్ధని, 7
అనుక్త్యా వరుషం కించిర్యరైర్వాపారికం దనుః.

ప్ర. ౪. నంజాతరోషేణ = ధర్మిన కోపము గల, లేవ రామేణ = అ రామునిలేక, రణమూర్ధని = యుద్ధాగ్రమునందు, వరుషమ్ = వరుషముగా, కించిత్ = ఏదీ, అనుక్త్యా = సంకటంతా, దనుః = భవస్సు, శరైః = బాణములతో, వ్యాపారికమ్ = కనివేయవల్ల లేయబడినది.

తా. కోపించిన అ రాముడు యుద్ధాగ్రమునందు ఏదీ వరుషముగా కూట బాడకుండా, బాణములను భవస్సుపై అరోపించెను.

మూ. రతుర్దశ సహస్రాణి రక్షసాముగ్రతేజసామ్, 8
నిహతాని శరైస్తీక్తైర్మానుషేణ పరాశినా.

ప్ర. ౪. పరాశినా = పాశలారితైన, మానుషేణ = మానవులైన అ రాముని లేక, ఉగ్రతేజసామ్ = ఉగ్రమైన తేజస్సు గల, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, తతుర్దశ = వరుణాలుగు, సహస్రాణి = వహస్రములు, తీక్తైః = తాడియైన, శరైః = బాణములతో, నిహతాని = తంపరినది.

తా. మనుష్యమాత్రులైన అ రాముడు పాశలారితగా ఉండి, తాడియైన బాణములతో ఉగ్రమైన తేజస్సు గల వరుణాలుగు వేలమంది రాక్షసులను దంపి వాడు.

మూ. అరణ్య నిహతః సంఖ్యే రూషణక్య నిపాతితః, 9
హరణ్య ర్రిశిరాశ్వాపి నిర్వయా దద్ధతాః కృతాః.

ప్ర. అ. సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, అరణ్య = అడుగు, నిహతః = తలవ
లడినాడు. రూషణక్య = రూషణము, నిపాతితః = పతనగొట్టబడినాడు. ర్రిశిరా
శ్వాపి = ర్రిశిరస్సు కూడ, హతః = తలవలడినాడు. దద్ధతాః = దండకారణ్యము,
నిర్వయా = కయము లేనిదిగా, కృతాః = చేయబడినది.

తా. కాముడు యుద్ధములో అడుగ్గి రూషణుల్లి, ర్రిశిరస్సును తలపి
దండకారణ్యమును నిర్వయము చేసినాడు. 9

మూ. ఏత్రా నిరస్తః క్రుద్ధేన సతాః పీణశిపితః, 10
స హస్తా తస్య సైన్యస్య రామః క్షత్రియపాంసనః.

ప్ర. అ. క్రుద్ధేన = కోపించి, ఏత్రా = కల్పద్రుమ, సతాః = శతానామ
అడుగుగా, నిరస్తః = వెడలగొట్టించి, పీణశిపితః = అల్పాయువుపైతన, క్షత్రియ
పాంసనః = క్షత్రియభ్రమతైన, స రామః = ఆ రాముడు, తస్య సైన్యస్య = ఆ
సైన్యమునకు, హస్తా = వివాళము.

తా. కల్పద్రుమ కోపించి, శతానామపైతన ఆ రాముల్లి దేవమునుండి వెడల
గొట్టినాడు. అతని అయుధాయము పీణించినది. క్షత్రియభ్రమతైన ఆ రాముడు,
ఆ సైన్యమునంతా తలపిచెసినాడు. 10

మూ. దుశ్శీరాః కర్కశస్త్రీక్షో మూర్ఖో బుద్ధోఽశిరేన్ద్రియః, 11
త్యక్తరర్మో హ్యరర్మాత్మా భూతానామహితే రతః.

ప్ర. అ. (రాముడు) దుశ్శీరాః = చెడ్డ స్వభావము కలవాడు. కర్కశః =
కఠినుడు, శస్త్రీక్షః = శిష్టమైనవాడు. మూర్ఖః = మూర్ఖుడు. బుద్ధః = బుద్ధుడు.
అశిరేన్ద్రియః = అయినవలది ఇంద్రియములు కలవాడు. త్యక్తరర్మః = విడువ
బడిన రర్మము కలవాడు. అరర్మాత్మా = రర్మాత్ముడు అనినాడు. భూతానామ =
ప్రాణులయొక్క, అహితే = దూరము, రతః = అవలక్షించు కలవాడు.

తా. రాముని స్వభావము చాల చెడ్డది. అతడు కఠినుడు. శిష్టమైనవాడు.

బాట్టును. ఇంద్రియములము లేమిదాదు, తత్వమును వికరిన అతర్కాత్ముడు.
ప్రాయం కిడును కోరెదాడు. 11

మూ. యేన వైరం వివారణ్యే సత్త్వమాశ్రిత్య కేవలమ్, 12
కర్తనాసావచారదాత్మ్యమి మే విహునిత,
తస్య తాత్పర్యం అనస్థానాత్మికాం సురసురోపమాత్, 13
అనయిష్యామి ఏకైకమ్య సహాయస్తత్ర మే తవ.

ప్ర. అ. యేన = ఏ రామునిచేత, వైరం విహ = వైరమేమీ లేకుండగనే,
కేవలమ్ = కేవలము, సత్త్వమ్ = లగనమును, ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, కర్తనా
సావచారదాత్ = చెప్పలను, ముక్కును కోయబరచున, మే తగిన = నా సోదరి,
విహునిత = విహువము కంటిగా చేయబడినతో, తస్య = అర్థి రామునియొక్క,
తాత్పర్యం = తార్కయైన, సురసురోపమాత్ = దేవకన్యతో సమానులాటైన,
నీతాత్ = నీతను, ఏకైకమ్య = చరాకమము యాని, అనస్థానాత్ = అనస్థానము
నుండి, అనయిష్యామి = దీసికొనివెప్పెదను. తత్ర = తాని విషయమునందు, మే =
నాకు, సహాయః = సహాయకవుగా, తవ = అగుము.

తా. రాముడు ఎర్థి వైరతారణము లేకుండగా, అందు ఉన్నది కదా అని
నా సోదరియైన తాత్పర్యం చెప్పలు, ముక్కు చేరించి అమెను ఏకైకరూపవతినిగా
చేసినాడు. అతని తార్కయైన, దేవకన్యతో సమానులాటైన నీతను లలాటాకర
ముగా అనస్థానమునుండి దీసికొని రావలె నని అనుకొనుచున్నాను. ఈ తార్కము
నందు నీవు నాకు సహాయము చేయవలెను. 12, 13

మూ. త్వయా హ్యహం సహాయేన పార్శ్వస్థేన మహాలి, 14
త్రాత్యరిక్య సురాన్ యుద్ధే సమగ్రాన్నాదిచిత్తయే,
తత్సహాయో తవ త్వం మే వమర్థో హ్యసి రాక్షస. 15

ప్ర. అ. మహాలి = గొప్ప అందు కంటాదా. సహాయేన = సహాయక
వుగా, పార్శ్వస్థేన = ప్రక్కవ ఉన్న, త్వయా = నీచేతను, త్రాత్యరిక్య =
సోదరులచేతను, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, సమగ్రాన్ = సమస్తమైన, సురాన్ =
దేవతలను కూడ, నాదిచిత్తయే = తక్కిలేయను. రాక్షస = ఓ మారీరా తర =

అ. కారణమొనరిచి, త్వష్ట = వీపు, మే = నాకు, సహాయః = సహాయకత్వ, తవ = అగుము. సమర్థః = సమర్థుడవు, అసి హి = అయిఉన్నావు కదా;

తా. ౬. సహాయవంతుడా : వీపు, నా సోకదులు సహాయులుగా నా ప్రక్క నిలచినచో దేవత అందరూ యుద్ధానికి వచ్చినా కూడా తెక్కరియను, అందుచేత, ౬. మారీరా : వీపు నాకు సహాయము చేయుము. వీపు అందుకు సమర్థుడవు. 14, 15

మూ. ఏశ్యే యుద్ధే త దశ్యే త వ హ్యస్తి సద్యశ క్తవ,
ఉపాయశ్చో మహాన్ కూరః సర్వమాయాపికారదః. 16

ప్ర. అ. ఏశ్యే = ఏర్పడునందు, యుద్ధే త = యుద్ధమునందు, దశ్యే త = దర్శమునందు, తవ = నీకు, సద్యశః = సమానుడు, నా స్తి హి = లేకు కదా (వీపు), ఉపాయశ్చః = ఉపాయములేరిగినవాడవు, మహాన్ = గొప్పవాడవు, కూరః = కూరుడవు, సర్వమాయాపికారదః = సమస్తమైన మాయంలో నేర్చు గల వాడవు.

తా. ఏర్పడునందు గాని, యుద్ధమునందు గాని, దర్శమునందు గాని నీకు లేర్పడగిన వానివ్వకూ లేకు. వీపు చాలా గొప్పవాడవు. ఉపాయములు తెలిసిన వాడవు. కూరుడవు. సకలమాయంలో నేర్చు గలవాడవు. 16

మూ. ఏతదర్శమిహ ప్రాప్తస్త్యక్షమీచం నికారక,
శృణు తత్కర్మ సాహాయ్యే యర్హార్థం వరనాన్మమ.

ప్ర. అ. ఏకారక = మారీరా : ఏతదర్శమ్ = ఇందువిచిత్రమే, ఉపా = ఉక్కరికి, త్వర్షపీపమ్ = నీ సమీపమును గూర్చి, ప్రాప్తః = వచ్చినాను, మమ = నాయొక్క, వరనాత్ = వరనమువలన, సాహాయ్యే = సహాయ్యమువిచిత్రము, యత్ = ఏది, కార్యమ్ = చేయవలసినదో, తత్ కర్మ = అ వనిని, శృణు = వినుము.

తా. ౬. మారీరా : ఇందుకోసమే నే వివరితి, నీ దగ్గరకు వచ్చినాను. నా కోరిక ప్రకారము, నా సహాయ్యముకోరతై వీపు చేయవలసిన కార్యమును వినుము. 17

మూ. నౌవర్త స్తవం మృగో భూత్వా చైకో రణతదిష్టురి,
అగ్రమే తన్య రామన్య సీతాయా ప్రముఖే తర. 18

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రణతదిష్టురి = పనికి దుక్కరిచేత, చైకో = విరిచితమైన, నౌవర్తః = బంగారము విశారమైన, మృగః = మృగముగా, భూత్వా = అయి, తన్య రామన్య = ఆ రామవియోక్త, అగ్రమే = అగ్రమునందు, సీతాయా = సీతయొక్క, ప్రముఖే = ఎదుట, తర = సంచరించుము.

తా. నీవు పనికి దుక్కరించు బంగారు లేది భూవము గ్రహించి, రాముని అగ్రములో, సీత ఎదుట సంచరించుము. 18

మూ. త్యాంతు నిసంశయం సీతా తృప్త్యా రు మృగదూపితమ్,
గృహ్యతాపిరి తత్రాతం లక్ష్మణం తాదిరాస్యరి. 19

ప్ర. అ. సీతా = సీత, మృగదూపితమ్ = మృగదూపము గల, త్యామ్ = విన్ను, తృప్త్యా = తూచి, గృహ్యతామ్ = పట్టుకొనఁడుగాక, అరి = అని, తత్రాతమ్ = తత్తను గూర్చి, లక్ష్మణం త = లక్ష్మణుని గూర్చి, నిసంశయమ్ = నిసంశయముగా, తాదిరాస్యరి = చెప్పగలదు.

తా. మృగదూపములో ఉన్న విన్ను తూడగానే సీత "తీనిని పట్టుకొనుదు" అని తత్తను, లక్ష్మణుల్లో తవ్వక కోరగలదు. 19

మూ. తత స్తయోరపాయే తు భూన్యే సీతాం యథాసుఖమ్,
నిరాదాతౌ హరిష్యామి రామలక్ష్మన్తృప్తామివ. 20

ప్ర. త. తతః = అటుపిమ్మట, తయోః = వారిద్దరియొక్క, అపాయే తు = దూరముగా తొంగుట అరుగగానే, భూన్యే = భూన్యమైన ప్రరేకమునందు, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, నిరాదాతౌ = అద లేనివాడైన, సీతామ్ = సీతను, రామః = రామవు, తన్తృప్తామివ = తంత్రకాంతిని పలి, హరిష్యామి = హరించెదను.

తా. రామలక్ష్మణు లిద్దరూ దూరముగా వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట ఎట్టి అటంకము లేకుండగా, సుఖముగా, సీతను, రామవు తంత్రకాంతిని హరించెదను.

మూ. తతః పశ్యాత్పుణం రామే బాహ్యాహరణకర్పితే,
విస్రజ్జం ప్రహరిష్యామి కృతార్థేన స్థరాత్మనా. 21

ప్ర. అ. తతః పశ్యాత్ = అటు ఏమిట్ట, బాహ్యాహరణకర్పితే = బాహ్యను హరించుటచేత దుర్బలుడుగా చేయబడిన, రామే = రామునియందు, కృతార్థేన = కృతార్థమైన, అ స్థరాత్మనా = మనస్సుతో, సుఖమ్ = సుఖముగా, విస్రజ్జమ్ = వమ్ము కముగా, ప్రహరిష్యామి = కొల్లదీడను.

తా. రాముడు, బాహ్య హరించబడుటచే దుర్బలుడైపోవును, అప్పుడు నేను తరితార్థమైన మనస్సుతో, సుఖముగా, నిర్భయముగా, రాముణ్ణి కొల్లదీయగలను.

మూ. తస్య రామకథాం శ్రుత్వా మారీచస్య మహాత్మనః,
కుష్మం సమతపర్వతస్త్రిం పరితప్తో యదావ హ. 22

ప్ర. అ. రామకథామ్ = రాముని కథను, శ్రుత్వా = విని, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య మారీచస్య = ఆ మారీచునియొక్క, పర్వతమ్ = ముఖము, కుష్మమ్ = ఎండినది, సమతపర్వత = అయిను. పరితప్తః = తయచరినవాడుగా యదావ హ = అయిను.

తా. రాముని పేరు విన్నాడే మహాత్ముడైన ఆ మారీచుని ముఖము దాచి పోయిను. అతడు కాం తయచరిపోయిను. 22

మూ. ఓహౌ పరిలిహన్ కుష్క్మో నేత్రైరనిమిషైరివ,
మృతదూత ఇవారస్తు రావణం సముదైక్షత. 23

ప్ర. అ. కుష్క్మో = ఎండిన, ఓహౌ = పెరవులను, పరిలిహన్ = బాగుచు, అనిమిషైరివ = రెప్పపాటు లేనివానివలె ఉన్న, నేత్రైః = చూపులతో, మృతదూత ఇవ = తరినవాడువలె అయి, అరస్తు = దీనుడై, రావణమ్ = రావణుని, సముదైక్షత = చూచును.

తా. ఎండిపోయిన పెరవులు బాగుచు, మరణించినవాడువలె, దీనుడై, రెప్పపాటు లేని చూపులతో రావణుని వైపు చూచును. 23

మూ. స రావణం త్ర నైవిషణ్ణవేలా
మహావనే రామవర్గాకమజ్జా,

కృతాశ్చలి వైశ్ణవమువాచ వాక్యం
హితం త తస్మై హితమాత్మనశ్చ.

24

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే ఆదికావ్యే అరణ్యవాణ్ణే
వైశ్ణవంశః సర్గః.

వ్ర. ఆ. మహావచే = మహావచనమునందు, రామవరాక్రమ్య = రాముని
వరాక్రమమును ఎరిగిన, సః = ఆ మూరీయడు, క్రస్తవిషణ్ణశా = కయవదిశ,
దుఃఖియత్యు రివమేకంవాణై, కృతాశ్చలి = కేయవదిశ బోధిరికంవాణై,
తస్మై = రావణునకు, హితమ్ = హితమైన, అత్మనశ్చ = తనకు కూడ, హితమ్
= హితమైన, తత్త్వమ్ = యతార్థమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, రావణమ్ =
రావణుని గూర్చి, ఉవాచ = వరికెను.

తా. మహావచములో రాముని వరాక్రమమును గూర్చి బాగా తెలిసికొనిన
ఆ మూరీయని మనస్సు కయమేతో క్రుంగిపోయెను. అతడు అంతరి మదిందరి ఆ
రావణునితో, అతనికి, తనకు కూడ హితమైన వాక్యమును ఇట్లు వరికెను. 24

“రావాసందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవాఙ్మనమునందు అరణ్య
కాండలో మువ్వుది అరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పవనక్రింకా పద్యః

[మోక్షీనుతు రామని గుణవ్రణావాదులను వర్జించి చెప్పి నీవో పాదావ్రయశ్చమమంతి ఎరమంఘమని రావణునికు శివరేఖించుట].

మూ. శత్రుత్వా రాక్షసేష్టస్య వాక్యం వాక్యవికారదా,
వ్రత్యువాచ మహాలేఖా మూరీతో రాక్షసేష్టరమ్. 1

ప్ర. అ. రాక్షసేష్టస్య = రావణునియొక్క, శత్రు వాక్యమ్ = ఆ వాక్య మును, శత్రుత్వా = విని, వాక్యవికారదా = మూలంలో నేర్పరి, మహాలేఖా = గొప్ప లేఖస్వరంవాదగా అయిన, మూరీతః = మూరీదుడు, రాక్షసేష్టరమ్ = రావణున్ని గూర్చి, వ్రత్యువాచ = తిరిగివరికెను.

తా. మూలంలో నేర్పరి మహాలేఖావారి అయిన మూరీదుడు, రావణుని మూటలు విని అతనితో ఇట్లు వరికెను. 1

మూ. సులలాః పురుషౌ రాజన్ సరతం ప్రయచారిసః,
అప్రియస్య తు పత్కస్య వత్తా శ్రోతా త దుర్గతః. 2

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజుః, ప్రయచారిసః = ప్రయముగా మూటలాడు, పురుషౌ = పురుషుడు, సరతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, సులలాః = సులల మైనారు, అప్రియస్య = ప్రయము కానిది, తు = కాని, పత్కస్య = వత్కము అయినదానికి, వత్తా = వచ్చేవాడు, శ్రోతా త = వివేచనా మూడ, దుర్గతః = దుర్గతుడు.

తా. రాజుః, ప్రయముగా మూటలాడెనాళ్ల ఎల్లప్పుడూ అవాయాసంగా లభించుదురు. ప్రయముకాని, కాని హితకరము అయిన విషయము చెప్పేవాళ్ల వివేచనా మూడ దాం అరుదు. 2

మూ. స సూనం ఋర్యసే రామం మహావీర్యం గుహోన్నతమ్,
అయం క్రరారకశ్రవతో మహేష్టోపదుడోపమమ్. 3

ప్ర. అ. అయ్య కదా! = ఏర్పరచుకొనబడని గూఢరాదులు కంబాళపు, చవరి = చవరిస్వభావము గలవాళపు అయిన నీవు, మహావీర్యుడు = గొప్ప పరాక్రమము గలవాడు, గుఱోన్న కమ = గుఱుమలచేత ఉన్న కుడు, మహాస్య వరుణోపమమే = మహాల్పవరుణులతో సమానుడూ అయిన, రామమే = రాముణ్ణి గూర్చి, మానమే = విశ్వయముగా, న యర్హమే = తెలుసుకొనుటలేదు.

తా. చవరిస్వభావుడవైన నీవు గూఢరాదులను నియమించుటలో అగ్రగణ్య పహించుచున్నావు. అందుచేతనే గొప్ప పరాక్రమము కలవాడు, పల్లవములచేత ఉత్తముడు, ఇంద్రవరుణులతో సమానుడూ అయిన రాముణ్ణి గూర్చి ఏమాత్రము తెలియకుండా ప్రవర్తించుచున్నావు. నిజము.

మూ. అపి స్యస్తి తతేత్తాత నర్వేషాం తుచి రక్షసామ్,
అపి రామో సుసంక్రుర్థః కుర్యాత్లోకమరాక్షసమ్. 4

ప్ర. అ. తాత = వాయనా తుచి = భూలోకమునందు, నర్వేషామ్ = నకులమైన, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, స్యస్తి = ఓమము, అపి తతేత్ = అదియ కదా! రామః = రాముడు, సుసంక్రుర్థః = రాగుగా కోపించినవాడై, లోకమ్ = లోకమును, అరాక్షసమ్ = రాక్షసులు దేనిరానిదిగా, అపి న కుర్యాత్ = చేయకు కదా!

తా. వాయనా భూలోకములో రాక్షసులందరూ ఓమముగా ఉండురా! రాముడు రాం కోపించి ఈ లోకములో రాక్షసులే లేకుండ చేయకు కదా! 4

మూ. అపి తే శీవరాస్తాయ నోత్పన్నా ఇనకాత్మజా,
అపి నీరానిమిత్తం చ న తవేద్యుననం మమ. 5

ప్ర. అ. ఇనకాత్మజా = నీత, తే = ఏయొక్క, శీవరాస్తాయ = శీవరము యొక్క అంతముకొరకు, అపి నోత్పన్నా = పుట్టలేదుకదా, నీరానిమిత్తమ్ = నీరానిమిత్తముచేత, మమ = నాకు, వ్యవవమ్ = అవత, అపి న తతేత్ = కలుగదు కదా!

తా. నీత నీ ప్రాణములు నీయెటలే పుట్టలేదు కదా! నీకమాలాన నాకు కూత ముప్పు వారిల్లదు కదా! 5

మూ. అపి త్యామీశ్వరం ప్రాప్య కామవృత్తం నిరన్కుశమ్,
న విసశ్శిశ్చురీ లక్ష్మ్యా త్వయా సహ నరాక్షసా. 6

ప్ర. అ కామవృత్తమ్ = స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించువాడవు, నిరన్కుశమ్ =
అడ్డు లేకుండా ఉన్నవాడవు అయిన, త్యామ్ = నిన్ను. ఈశ్వరమ్ = ప్రభువునుగా,
ప్రాప్య = పొంది, నరాక్షసా = రాక్షసులతో కూడన, పురీ లక్ష్మ్యా = లంకా
వల్లభము, త్వయా సహ = నీతో కూడ, న విసశ్శిశ్చురపి = వశించదు కద.

రా. స్వేచ్ఛగా, నిరంకుశముగా ప్రవర్తించే నీవు రాజుగా ఉన్నందుకు
లంకావల్లభము, రాక్షసులతోను, నీతోను కూడ వశించదు కద. 6

మూ. త్వర్విరః కామవృత్తౌ హి దుఃఖిలః పావనున్న్రితః,
అర్మానం స్వజనం రాష్ట్రం స రాజా హన్తి దుర్మతిః. 7

ప్ర. అ కామవృత్తః = స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించువాడు, దుఃఖిలః = చెడ్డ
స్వభావము కలవాడు, పావనున్న్రితః = చెడ్డ ఆలోచన కలవాడు, దుర్మతిః =
చెడ్డ ఐద్రీ కలవాడు అయిన, త్వర్విరః = నీవంటి, స రాజా = రాజా, అర్మా
నమ్ = తనను స్వజనమ్ = స్వజనమును, రాష్ట్రమ్ = రాష్ట్రమును, హన్తి హి =
వశించేదెయును కదా.

రా. చెడ్డ స్వభావముతో స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించుచు, పావను ఆలోచనలు
చెడ్డ ఐద్రీ గల నీవంటి రాజ తనను, స్వజనమును, రాష్ట్రమును కూడ వశించ
దెయును. 7

మూ. న త పిత్రా పరిత్యక్తే నామర్యదః కథంచన,
న యత్ న త దుఃఖిలో న త క్షత్రియపాంసనః. 8

న త దర్శగుత్తర్హి నా కౌసల్యానన్తవిర్రసః,
న రిక్తే న త కూలానాం నర్తేపామహితే రతః. 9

ప్ర. అ. కౌసల్యానన్తవిర్రసః = కౌసల్యమునకు అనందమును వృద్ధి
పొందించు ఆ రాముడు, పిత్రా = తల్లితండ్రులతో, న త పరిత్యక్తః = విడువబడలేదు.
కథంచన = నీ విధముగాను కూడ, అమర్యదః = కట్టుబట్టు లేనివాడు, న =

కాదు, బుద్ధిః = భోజమొకంబాదు, నె = కాదు. దుఃఖింః = దిగ్ధ స్వరభావము
కలవాదు, వ శ = కాదు. క్షుద్రియపాంశవః శ = తుష్టక్షుద్రియము మోడ, న =
కాదు. ధర్మశుద్ధిః = ధర్మముతోను, సద్భుజమలతోను, హిను = హినుడు, న =
కాదు. శిక్షః = శిక్షుడు, వ = కాదు. పర్యేషామ్ = వసునైనైవ, భూతానామ్ =
ప్రాణుల, అహితే = అహితమువంటి, రక్షః = అనకుడు, వ = కాదు.

తా. కొనక్కాపియచ్చుడుతైవ రాముడు వీవు అనుకున్నట్లు కండ్రిదేర
వెడంగొట్టెదలేదు. అతడు వీ విధముగాను కట్టుబాట్లను అతిక్రమించినాడు కాదు,
అతడు బుద్ధుడు గాని, తుష్టస్వరభావంబుడు గాని, తుష్టక్షుద్రియము గాని,
ధర్మము, సద్భుజములు లేనివాడు గాని, శిక్షుడు గాని, సకలభూతముల వెదును
కోరువాడు గాని కాదు.

8, 9

మూ. వశ్చౌపం పితరం కృష్ట్యా తైశేయ్యా సత్యవాదినమ్,
కరిష్యామితి తర్కాత్కా తాత ప్రవచితో వసమ్. 10

ప్ర. అ. తాత = వాయనా. సత్యవాదినమ్ = సత్యమునే వలుకు, పిత
రమ్ = కండ్రిని, తైశేయ్యా = తైశేయివేత, వశ్చౌపమ్ = పంఠింపబడినవారినిగా,
కృష్ట్యా = చూచి, తర్కాత్కా = తర్కాత్ముడైన రాముడు, కరిష్యామి ఇతి = కండ్రి
అల్లుడు లేనెదను అని, వసమ్ = వసమును గూర్చి, ప్రవచితః = వెళ్ళినాడు.

తా. వాయనా. సత్యవాదియైన తన కండ్రిని తైశేయి పంఠించుట చూచి
తర్కాత్ముడైన రాముడు "కండ్రి అల్లుప్రకారము లేనెదను" అని వరికి వసమునకు
వెళ్ళినాడు.

10

మూ. తైశేయ్యాః ప్రియరామార్థం పిదుర్దళరథస్య త,
పిత్ర్యా రాజ్యం త భోగాంశ్య ప్రవిష్టో రణ్ణవాచనమ్. 11

ప్ర. అ. తైశేయ్యాః = తైశేయియొక్క, పిదు = కండ్రియైన, దళరథస్య
త = దళరథునియొక్క, ప్రియరామార్థమ్ = ప్రియమైన భోగభోగము, రాజ్యమ్ =
రాజ్యమును, భోగాంశ్య = భోగములను, పిత్ర్యా = పితరి, రణ్ణవాచనమ్ = దండకా
వసమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

తా. తైశేయికి, కండ్రియైన దళరథుడు ప్రియమైన భోగము పిచ్చుట
విధిక్రము రాజ్యమును, భోగములను పితరి దండకారణ్యములో ప్రవేశించినాడు.

మూ స రామః కర్మకప్తైర నావిద్యాన్నాతిశ్చిన్ద్రియః,
అన్యథం దుశ్శ్రుతం నైవ నైవ త్వం వక్తుమర్హసి. 12

ప్ర. అ. కాక = నాయనా : రామః = రాముడు, కర్మకః = కఠినుడు, స = కాదు, అవిద్యాన్ = అచందీతుడు, వ = కాదు, అతిశ్చిన్ద్రియః = ఇంద్రియములను అయింపజేసినవాడు, న = కాదు, త్వమ్ = నీవు, అన్యథన్ = అసత్యము, దుశ్శ్రుతం నైవ = చెడ్డగా వివరించినది అయిన విషయమును, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, నార్హసి = తగవు.

తా. నాయనా : రాముడు కఠినుడుగాని, అచందీతుడు కాని, ఇంద్రియములను అయింపజేసినవాడు గాని కాదు. నీవు పౌరతాటగా ఎన్న అసత్యవిషయమును చెప్పుకూడదు. 12

మూ. రామో విగ్రహాచాన్ తర్మః సాధుః సత్యవరాక్రమః,
రాజా సర్వస్య లోకస్య రేచానాం మమజానివ. 13

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, విగ్రహాచాన్ = కఠిరము గల, తర్మః = తర్మము, సాధుః = సత్పురుషుడు, సత్యవరాక్రమః = సత్యమైన వరాక్రమము కలవాడు, రేచానాన్ = చేపకలకు, మమజానివ = ఇల్లుడు వలె, సర్వస్య = సమస్తమైన, లోకస్య = లోకమునకు, రాజా = రాజు.

తా. రాముడు మూర్తికలించిన తర్మము, సత్పురుషుడు, సత్యమైన వరాక్రమము కలవాడు, చేపకలకు చేపెండ్రుడు వలె సకలలోకమునకు ప్రభువు.

మూ. కథం త్వం రవ్య వైదేహీం రక్షితాం స్వేన లేఖసా,
ఇర్చసి ప్రసతం హర్తుం ప్రణామిత వివన్వరః. 14

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రవ్య = ఆ రామునియొక్క, స్వేన = రస సంబంధమైన, లేఖసా = లేఖపురేత, రక్షితామ్ = రక్షించబడిన, వైదేహీమ్ = వీరను, వివన్వరః = సూక్ష్మనియొక్క, ప్రణామిత = కాంగిని వలె, ప్రసతమ్ = లలాటాకరముగా, హర్తుమ్ = హరించుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, ఇర్చసి = కోరుచున్నావు :

తా. రాముని తేజస్సులేత రక్షింపబడుచున్న ఆ నీతను, సూర్యునినుండి
భారిని హరించుటకు కోరుచున్నట్లు, అలాత్కారముగా హరించుటనై నీకు
కోరిక ఎట్లు కలిగినది ? 14

మూ. శరాద్విషమసౌర్యస్యం రావణశ్లేష్టనం రణే,
రామాగ్నిం వహసా దీప్తం న ప్రవేష్టుం త్వమర్హసి. 15

వ్ర. ఆ. శరాద్విషమ్ = రావణులు అను జ్వాలలు కంటి, అసౌర్యస్యమ్
= ఎదిరింప కోర్కెము కానిది, రావణశ్లేష్టనమ్ = తనస్సు, శ్లేష్టము అను కష్టాలు
కంటి అయిన, రణే = యుద్ధరంగమునందు, దీప్తమ్ = మండుచున్న, రామా
గ్నిమ్ = రాము డనే అగ్నిని, వహసా = స్వీచుముగా, ప్రవేష్టుమ్ = ప్రవేశించి
టకు, త్వప్ = నీవు, న అర్హసి = తగవు.

తా. రావణము అనే మంటలో, తనస్సు, శ్లేష్టము అను కష్టాలలో రణ
రంగములో ప్రవేశించుచున్న, ఎదిరింప కోర్కెము కాని రాము డనే అగ్నిలోనికి
లొందకవది యునుమని. 15

మూ. తనుర్వాచిరదీప్తాస్యం శరాద్విషమమర్హమ్,
రావణాదరణం రీక్షం, శత్రునైస్సప్రహారిణమ్. 16

రాజ్యం సుఖం చ సంరక్ష్య జీవితం చేష్టమాత్మనః,
నాత్మాసాదయతుం తాత రామా వ్రకమిహార్హసి. 17

వ్ర. ఆ. తాత = నాయనా : తనుర్వాచిరదీప్తాస్యమ్ = తనస్సు అనే
తెరవలదిన మండుచున్న మణిమణికంపాడు, శరాద్విషమ్ = రావణులే జ్వాలలు
కంపాడు, అమర్హమ్ = కోరకము కంపాడు, రావణాదరణమ్ = రావణాదులను
ధరింపినాడు, రీక్షమ్ = రీక్షమైనదాడు, శత్రునైస్సప్రహారిణమ్ = శత్రునైస్స
మును సంహరించువాడు అయిన, రామా వ్రకమ్ = రాము డనే యమణ్ణి, ఆత్మ
నః = నీయొక్క, జన్మమ్ = జన్మమైన, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, సుఖం చ = సుఖమును,
జీవితం చ = జీవితమును, సంరక్ష్య = వికరి, ఇహ = ఇప్పుడు, అత్మాసాదయ
తుమ్ = దగ్గరగా చేరుటకు, న అర్హసి = తగవు.

తా. నాయనా : రావణాదులు ధరించిన రాము డనే యమణు డనస్సు

అను వ్రత్యులందునున్న వోరు తెరచుకొని, తాము అనే మందిలు కట్కురు, మహాక్రోధముతో శత్రునైస్యమును నశింపజేయుదుండును. నీవు నీకన్నమైన రాజ్యమును, సుఖమును, భీమరమును విడచి, అతని కరిరావుండు కూడ వెళ్ళుట మంచిది కాదు. 18, 17

మూ. అప్రమేయం హి తత్రేతో యస్య సా జననార్యతా.

న త్యం సమర్థస్తాం హర్తుం రామరాహుశ్రయాం నవే. 18

ప్ర. అ. పో = అ, జననార్యతా = నీత, యస్య = ఏ రాముని తార్యయో, తత్ = అది, (అ రాముడు), అప్రమేయమ్ = అంత అని చెప్పుటకు శక్యము కాని, తే = దా = లేంపు కదా : నవే = వనమునందు, రామరాహుశ్రయామ్ = రాముని దనపు అశ్రయముగా గల, తామ్ = అ నీతను, హర్తుమ్ = హరింతుటకు, ర్యమ్ = నీవు, సమర్థః = సమర్థుడవు. న = కాదు.

తా. నీర ఏ రాముని తార్యయో అ రాముడు అంత అని కొందరి చెప్పుటకు శక్యము కాని మహాశక్తియు. అరణ్యములో రాముని దనపును అశ్రయించి నివసించుచున్న అ నీతను నీవు హరించజాలవు. 18

మూ. తస్య సా సరసింహస్య సింహోరస్కస్య తామినీ,

ప్రాజేర్కోఽపి ప్రియతరా తాత్యా విత్యమనువ్రతా. 19

ప్ర. అ. సా తామినీ = అ నీత, సింహోరస్కస్య = సింహము వంటి వక్షస్థలము గల, తస్య = అ, సరసింహస్య = నదుంలో శ్రేష్ఠమైన రాముని యొక్క, ప్రాజేర్కోఽపి = ప్రాణములకంటె కూడ, ప్రియతరా = ఎక్కువ ప్రేమమైన, తాత్యా = తార్య. విత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, అనువ్రతా = అతనినే అనుసరించుట అనువ్రతము కంటె.

తా. అ నీత సింహమువంటి వక్షస్థలముగలవాడు, మానవులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన రామునికు ప్రాణములకంటె కూడ ఎక్కువ ప్రేమరాలైన తార్య. ఎల్లప్పుడు అతనినే అనుసరించుట అనే వ్రతము గలది. 19

మూ. న సా దర్శయతుం శత్యా మ్రితిర్కోఽన్వినః ప్రియా,

తీ వ్రస్యేవ మంతాకస్య శిభా నీతా సుమధ్యమా. 20

ప్ర. అ. మైథిలీ = మైథిలకు సంబంధించినది. అవిద్యును = లేబులారి
యైన రామనియొక్క. ప్రియా = ప్రియారాలు. సుమర్మహా = సుందరమైన
నకుము గలది అయిన, పా నీతా = ఆ నీత, దీప్త్యు = మండురున్న, హతా
శస్య = అగ్నియొక్క. శిఖా ఇవ = త్వారవలె, భర్తయుతుమ్ = అవమానించుటకు,
న శక్యా = శక్యమైనది కాదు.

తా. మైథిలారాజు కూతురు, లేబులారియైన రామని ప్రియారాలు, భక్తిని
నకుము గలది అయిన ఆ నీతను, ప్రణయించుచున్న అగ్నిత్వారను వలె
ఎవ్వరూ ఏరికొరవకాదు. 20

మూ. క్షుమర్మమమిమం వ్యర్థం కృత్యా తే రాక్షసారివ,
దృష్టశ్చేత్త్యం తథే తేన తతన్తం తవ తీవితమ్. 21

ప్ర. అ. రాక్షసారివ = రాక్షసరాజు. వ్యర్థమ్ = వ్యర్థమైన, ఇదుమ్ =
ఈ, ఉర్మదుమ్ = ఉర్మమమును, కృత్యా = తేది, తే = నీకు, తమ్ = ఏది,
ప్రయోజనము. ర్యమ్ = నీవు, తథే = యుక్తమునందు, తేన = ఆ రామనిచేత,
దృష్టః తేత = చూడబడినట్లయితే, తవ = నీయొక్క, తీవితమ్ = తీవరము, తత
న్తమ్ = అదే అంతము కలది.

తా. రాక్షసా! వ్యర్థమైన ఈ కార్యము చేయుటకు ఎందుకు ఉర్మమించు
చున్నావు? రాముడు నిన్ను రణరంగములో ఎవ్వరూ చూచునో అప్పుకే నీ తీవ
రము అంతమగును. 21

మూ. తీవితం త ముఖం చైవ రాజ్యం చైవ సుదుర్లభమ్,
యదీర్షసి రిరం భోక్తుం మా కృతా రామవిప్రియమ్.

ప్ర. అ. తీవితం త = తీవరమును, ముఖం చైవ = సుఖమును, సుదుర్ల
భమ్ = రాం శస్యముగా కాపి లభించినది, రాజ్యం చైవ = రాజ్యమును, రిరమ్ =
రిరకాంము, భోక్తుమ్ = అనుభవించుటకు, ఇర్షసి యరి = (నీవు) కోరినట్లయితే,
రామవిప్రియమ్ = రామనకు అవశారమును, మా కృతా = చేయుటము.

తా. తీవరమును, సుఖమును, దుర్లభమైన ఈ రాజ్యమును రాం కాంక్ష

హిలు అనుబంధవలె నది నీకు శోరిత ఉన్నదో రామునకు అవకాశము లేదు
కుము. 23

మూ. న నరైల్ల నదివై : సార్థం విరిషణపురోగమై,
మస్త్రయిత్యా తు తర్కిస్తే కృత్వా నిశ్చయమార్కనః

భోహిణాం త గుణానాం త సంప్రదార్య బలాబంధు,
అర్కనశ్చ బలం జ్ఞాత్వా రామవన్య త తత్త్వతః. 24
హితాహితం వినిశ్చిత్య క్షమం త్వం కర్తు మర్హసి.

ప్ర. అ. స. త్వమ్ = అర్థ నీవు, తర్కిస్తే = తర్కాత్ములైన, విరిషణపురోగ
మై = విరిషణుడు మొదలుగాగల, నరైల్ల = నీకు ప్రసన్న, నదివై : సార్థమ్ =
మంత్రులతో కూడ, మస్త్రయిత్యా = అలోచించి, అర్కనః = నీయొక్క, నిశ్చ
యమ్ = నిశ్చయమును, కృత్వా = చేసి, భోహిణాం త = భోషణులయొక్క,
గుణానాం త = గుణములయొక్క, బలాబంధు = బలాబంధును, సంప్రదార్య =
నిర్ణయించి, అర్కనశ్చ = నీయొక్క, రామవన్య త = రామనియొక్క, బలమ్
= బలమును, తత్త్వతః = యథార్థముగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, హితాహితమ్
హితమును అహితమును, వినిశ్చిత్య = నిశ్చయించి, క్షమమ్ = తగిన దానిని,
కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

రా. అందువలె నీవు విరిషణుడుమొదలైన తర్కాత్ములైన మంత్రులంద
రితో అలోచించి, నీ నిర్ణయము చేసికొని, గుణభోషణుల బలాబంధులను నిశ్చ
యించుకొని, నీ బల మంతో రాముని బల మంతో సరిగా తెలిసికొని, ఏది
హితమో ఏది అహితమో నిర్ణయించుకొని తగు విధముగా చేయుము. 23, 24

మూ. అహం తు మన్యే తవ న క్షమం రజే,
సమాగమం కోసలరాజమామనా,
ఇదం హి తూయః కృణు వాక్యము త్వమం
క్షమం త యు త్వం త విశాచరేశ్వర.

25

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
సప్తతింశః పర్వః.

ప్ర. ౪. నికరరేక్కర = రాక్షసరాజు. అహం ఈ = నేనైతే, తన =
 నీకు, రవే = యుద్ధముచేయు, తోసంరావహమునా = రామునితో, సహగమమ్ =
 కలియుటను, కమమ్ = యుక్తమైనదానినిగా, వే మమ్మే = తంపను. ఉత్తమమ్ =
 ఉత్తమము, కమమ్ = తగినది, యుక్తం త = యుక్తపంతుకము అయిన, ఇదం
 వాక్యమ్ = ఈ వాక్యమును, తూయ = పురం, క్కలు = నినుము.

తా. రాక్షసరాజు : నీవు యుద్ధములో రామునితో తంపకుట యుక్తము
 కాదనియే నా అభిప్రాయము. యుక్తయుక్తమైన, తగిన ఉత్తమమైన మాట ఒకటి
 చెప్పుచున్నాను ; పురం నినుము. 25

‘నారాసంధిని’ అను శ్రీమద్రామానుజాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరవ్యకాండలో
 ముప్పది ఏకవ పర్వ సమాప్తము.

అథ అష్టశ్రింః సర్గః

[రాముని వరాక్రమముల నివేదమున తన తనుభవమును చెప్పుచు మోక్షము రామునకు అవకాశము చేయవద్దని రావణునకు తపరేణియట]

మూ. కదారికవ్యహం వీర్యాత్పర్యటన్ పృథివీమహద్,
 లలం నాగసహస్రస్య తారయన్ పర్యతోపమః. 1

నిలజీమూతనంజాళ స్తప్తకాఞ్చనకుంజులః,
 తయం లోకస్య అనయన్ కిరీటీ పరిహాయుతః. 2
 వ్యవరం దర్శితారణ్యమృషిమాంసాని కక్షయన్.

త్ర. ౧. కదారిక = ఒకానొకప్పుడు, అపొమపి = నేను కూక, వీర్యార్ = వరాక్రమమువలన, మహద్ = ఈ, పృథివీ = భూమిని, పర్యటన్ = తిరుగుచు, నాగసహస్రస్య = ఏనుగుల సహస్రముయొక్క, లలమ్ = లలమును, తారయన్ = తరించుచు, పర్యతోపమః = పర్యతమతో సమానుడనై, నిలజీమూతనంజాళః = వల్లరి మేనుముతో సమానుడనై, తప్తకాఞ్చనకుంజులః = పరికల్పమైన లంగాడు కుండలములు కలవాడనై, కిరీటీ = కిరీటులు కలవాడనై, పరిహాయుతః = పరిహరించు అయుధముగా కలవాడనై, లోకస్య = లోకమునకు, తయమ్ = దయమును, అనయన్ = పుట్టించుచు, ఋషిమాంసాని = ఋషుల మాంసమును, కక్షయన్ = కక్షించుచు, దర్శితారణ్య = దండకారణ్యమునందు, వ్యవరమ్ = సంచరించిరిని.

తా. ఒకప్పుడు నేను పర్యతము వంటి శరీరముతో, నేను ఏనుగుల లలముతో వరాక్రమకాలినై ఈ భూమిపై సంచరించిరిని. వల్లరి మేనుము వలె ఉన్న నేను కల్పమైన లంగాడు కుండలములు, కిరీటులు తరించి, పరిహరించు అయుధమును గ్రహించి, లోకమునకు దయము కలిగించుచు, ఋషుల మాంసములు తినుచు దండకారణ్యముతో సంచరించిరిని. 1, 2

మూ. విశ్వామిత్రోఽత రర్మాత్మా మద్విశ్రవస్తో మహామునిః ॥ ౩
స్వయం గత్వా దశరథం వశేష్ఠమిదమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. అతః = అటువిన్నుట, రర్మాత్మా = రర్మాత్ముడైన, విశ్వామిత్రః =
విశ్వామిత్రుడనీ, మహామునిః = మహాముని, మద్విశ్రవస్తః = నానుండి భయ
పడినవాడై, స్వయమ్ = స్వయముగా, వశేష్ఠమ్ = రాజైన, దశరథమ్ = దశ
రథుని గూర్చి, గత్వా = ఎళ్లి, ఇదమ్ = ఈ భాగ్యమును, అబ్రవీత్ = వరితెను.

తా. అప్పుడు రర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు తన మహాముని స్వయముగా
దశరథమహారాజువద్దకు వెళ్లి ఇట్లు వరితెను. ॥ ౩

మూ. అద్య రక్షయ మాం రామః పర్యకాలే సమాహితః, ॥ 4
మూరీదాన్వే భయం హేరం సముర్జన్నం నరేశ్వర.

ప్ర. అ. నరేశ్వర = రాజా, మూరీదాన్ = మూరీదునినుండి, మే = నాకు,
మహత్ = గొప్ప, భయమ్ = భయము, సముర్జన్నమ్ = ఘట్టించి. అద్య =
ఇప్పుడు, రామః = రాముడు, సమాహితః = సావధానరిక్తుడై, పర్యకాలే =
పర్యకాలమునందు, మామ్ = నన్ను, రక్షయ = రక్షించుగాక.

తా. రాజా : నాకు మూరీదునినుండి హేరమైన భయము ఏర్పడినది.
ఇప్పుడు, రాముడు సావధానరిక్తుడై పర్యకాలములో నన్ను రక్షించు నట్లు
తేయుము. ॥ 4

మూ. ఇత్యేవముక్తో రర్మాత్మా రాజా దశరథస్తథా. ॥ 5
ప్రత్యుపాత మహారాగం విశ్వామిత్రం మహామునిమ్.

ప్ర. అ. ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఇతః = పంకజుడైన, రర్మాత్మా = రర్మాత్ము
డైన, రాజా = రాజైన, దశరథః = దశరథుడు, తదా = అప్పుడు, మహారాగమ్ =
గొప్పరాగము గల, మహామునిమ్ = మహామునియైన, విశ్వామిత్రమ్ = విశ్వా
మిత్రుని గూర్చి, ప్రత్యుపాతః = తిరిగి వరితెను.

తా. రర్మాత్ముడైన ఆ దశరథమహారాజు విశ్వామిత్రుని మాటలు విని,
మహారాగవంతుడైన ఆ మహామునితో ఇట్లు వరితెను. ॥ 5

మూ. రాలో ద్వారకవర్షోఽయమకృతాశ్రక్వ రామమ, 6
రామం తు మమ యత్రైస్యం మయా సహ గమిష్యతి

ప్ర. ౪. అయమ్ = ఈ, రామమ = రాముడు, తాం = తాము, అకృతాశ్రక్వ = అశ్రమము వేర్వదివాడు, మమ = నాయొక్క, యత్ = ఏ, సైస్యహి = సైస్యమున్నచో, అది, రామమ్ = తప్పక, మయా సహ = నాలో కూడ, గమిష్యతి = వెళ్ళగలడు.

తా. ఈ రాముడు తాము, అశ్రమమును ఇంకా వేర్వదివాడు, అందుచేత నేను సైస్యముతో తప్పక నీ వెంట వెళ్ళవలెను. 6

మూ. ఐతీన చతురశ్లేణ స్వయమేత్య నిశాచరాన్, 7
వరిష్యామి మున్రిశేష్ట శత్రూంస్తే మనసేష్విరాన్.

ప్ర. ౪. మున్రిశేష్ట = మునుంలో శ్రేష్ఠుల, చతురశ్లేణ = చాలుగు అంగములు గల, ఐతీన = ఐతీనతో, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఏత్య = వచ్చి, తే = నీయొక్క, శత్రూన్ = శత్రువులు, మనసా = నా మనస్సుచేత, ఈష్విరాన్ = (దంబులకులై) ఇష్టయా అయిన, నిశాచరాన్ = రాక్షసులను, వరిష్యామి = దంభగలను.

తా. ౬ : మహామనీ! నేను చతురంగులముతో స్వయముగా వచ్చి నీవు ఎవరిని దంభవలె నది చెప్పుచుచో, నీ శత్రువులైన ఆ రాక్షసులను దంభి కను. 7

మూ. ఇత్యేవము క్తః న మమీ రాజానమిరమ్రుచిత్, 8
రామాన్నాన్యద్భయం లోకే పర్యాప్తం తస్య రక్షసః.

ప్ర. ౪. ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వలకబడిన, నః మనః = ఆ ముని, రాజానమ్ = రాజునిగూర్చి, ఇతిమ్ = ఈ వాక్యమును, అమ్రుచిత్ = వరికెను రామాత్ = రామునికంది. అన్యత్ = దిన్న మైన, భయమ్ = భయము, తస్య రక్షసః = ఆ రాక్షసులను, లోకే = ఈలోకమునందు. న పర్యాప్తమ్ = సరిపోవునది కాదు.

రా. విశ్వామిత్రుడు ఆ మాటలు విని రాజాలో ఇట్లు పలికినను. "ఈ లోకములో రాముడు తప్ప మరియే ఇతరణలమూ కూడ ఆ రాక్షసుని తంపులకు రాదు."

మూ. దేవతానామసి తదావృమలేష్వరిపాలకః, 9
అనీత్తవ కృతం కర్మ త్రిలోకే విదితం నృప.

ప్ర. ఆ నృప = రాజా : తదావ = నీవు, సమలేపు = యుద్ధముల యందు, దేవతానామసి = దేవతలకు కూడ, అపిపాలకః = రక్షకురపు, కృతమ్ = చేయఁగిన, తవ = నీ యొక్క, కర్మ = పని, త్రిలోకే = మూడు లోకములందు, విదితమ్ అనీత్ = ప్రసిద్ధమైనది.

రా. "రాజా : నీవు యుద్ధములలో దేవతలకు కూడ రక్షించినావు. నీవు ధార్మ్యము చేసిన ఆ పని మూడులోకాల్లోను ప్రసిద్ధి గాంచినది." 9

మూ. కామమస్తు మహత్ప్రెన్యం తిష్ఠర్విహ వరంతవ, 10
తాలోఽప్యేష మహాతేజాః సమర్థస్తస్య నిగ్రహే,
గమిష్యే రామమారాయ స్వస్తి లేస్తు పరంతవ. 11

ప్ర. ఆ. వరంతవ = శత్రుసంహారకుడా, మహత్ = గొప్పదైన, ప్రెన్యమ్ = ప్రైశ్ఠము, అస్తు కామమ్ = ఉండిన ఉండు గాక, అహ = అక్కడనే, తిష్ఠరు = ఉండుగాక, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, ఏషా = ఈ రాముడు, తాలోఽపి = తిన్నెబాదైనా, తస్య = ఆ మోహితునియొక్క, నిగ్రహే = నిగ్రహించుటయందు, సమర్థః = సమర్థుడు. పరంతవ = ఓ శత్రుసంహారకుడా : కామమ్ = రాముణ్ణి, అరాయ = దీనికొని, గమిష్యే = వెళ్లగంచు. లే = నీకు, స్వస్తి = శ్రేమము, అస్తు = అగుగాక.

రా. "శత్రుసంహారకుడవైన ఓ రాజా : నీ ప్రైశ్ఠము రాం గొప్పదే కావచ్చును, దానిని అక్కడనే ఉండవిమ్ము. మహాతేజాఃవారియైన ఈ రాముడు దానిదే అయినా ఆ మోహితుని నిగ్రహించుటకు సమర్థుడు. అందుచే రాముణ్ణి దీని కొనివెళ్లరను. నీకు శ్రేమ మగుగాక." 10, 11

మూ. ఏవముక్త్యా తు స మువిప్రమాయా వృషాత్కటమ్,
జగామ పరముప్రీతో విశ్వామిత్రః స్యమాశ్రమమ్. 12

ప్ర. ఆ సః = ఆ, విశ్వామిత్రః మని = విశ్వామిత్రుడుచూచి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పలికి, పరముప్రీతః = చాలా సంతోషించినవాడై, తమ్ = ఆ, వృషాత్కటమ్ = రాక్షసుడుచుట్టి, అదాయ = దీసికొని, స్యమ్ = తన సంబంధమైన, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును గూర్చి, జగామ = వచ్చెను.

తా. ఆ విశ్వామిత్రుడుచూచి ఇట్లు పలికి, చాలా సంతోషించుచు, ఆ రాక్షసుడును దీసికొని తన అశ్రమమునకు వెళ్ళెను. 12

మూ. తం తదా దత్తకారణ్యే యజ్ఞముద్ధిక్ష్వ దీక్షితమ్,
అథాచోపస్థితో రామశ్మిత్రం విష్నోరయన్ తనుః. 13

ప్ర. త. తదా = అప్పుడు, రామః = రాముడు, దత్తకారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, యజ్ఞమ్ = యజ్ఞమును, ఉద్ధిక్ష్వ = ఉద్ధేశించి, దీక్షితమ్ = దీక్షపహించిన, తమ్ = ఆ విశ్వామిత్రుని, ఉపస్థితః = సమీపించినవాడై, రిత్రమ్ = రిత్రమైన, తనుః = తనస్సును, విష్నోరయన్ = తరచుచు, అథాకః = ఉండెను.

తా. అప్పుడు రిత్రమైన తనస్సును తరచుచు ఆ రాముడు యజ్ఞదీక్షపహించిన ఆ విశ్వామిత్రుని దగ్గరనే ఉండెను. 13

మూ. అజాతవ్యజ్ఞసః శ్రీమాన్ పద్మవక్రనిరేఖణః,
ఏకవక్త్రరతో ధన్వీ శిశి కనకమాయా. 14

కోరయన్ దత్తకారణ్యం దీప్తేన స్యేన లేఖసా,
అదృశ్యత తతో రామో బాలచన్ద్రో ఇచోదితః. 15

ప్ర. అ. రితః = అటుపిమ్మది (అప్పుడు), అజాతవ్యజ్ఞసః = పుట్టని పురుషునిహృదులకలవాడు, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడు, పద్మవక్రనిరేఖణః = పద్మవక్రములతో నమానమైన వీరములు కలవాడు, ఏకవక్త్రరతః = ఒక వక్త్రమును ధరించినవాడు, ధన్వీ = తమర్దకుడు, శిశి = శిశుగలవాడు, కనకమాయా = బంగారుమాలతో కూడినవాడు, దీప్తేన = ప్రకాశించుచున్న, స్యేన =

తనదైన, తేజో = తేజస్సుచేత, తత్కారణము = తంతరారణ్యమును, కోతయన్ = ప్రకాశింపజేయుచున్నవాడు అయిన, రామ = రాముడు, ఉరీర = ఉదయించిన, బాలవస్త్రం = ఇవ = బాలవస్త్రము పరి, అర్చకృత = చూడబెను.

తా. పద్మవక్త్రముల వంటి వేదములు కంటాడు, కోతయన్నుడు అయిన ఆ రామునకు ఆ వాటికి ఇంకను పివము మొదలైన పురుషునిహృదయ లేని ఉదయించలేదు. అతడు బ్రహ్మచారి అగుటచే ఒకే వస్త్రము ధరించి ఉండెను. అంగారు మాం ధరించి, తంపిత కాట్టు ముడిపెట్టుకొని, తనస్సును ధరించిన అతడు సైన్యరించుచున్న తన తేజస్సుచేత ఆ తంతరారణ్యము వంతా ప్రకాశింపజేయుచుండెను. అట్టి రాముడు ఉదయించిన బాలవస్త్రము పరి కనబడుచుండెను.

.4, 15

మూ. తతోఽహం మేమసంకాశస్తవ్రతాశ్చనకుణ్ణుర,
అరీ దత్తవరో దర్పదాహగామ తర్కాశ్రమమ్.

ప్ర. ఆ. తరీ = అటనిమ్మరి, మేమసంకాశః = మేమమలో సమానుడను, తవ్రతాశ్చనకుణ్ణుర = వక్రీకుత్తమైన అంగారు కుండంములు కంటాడను, అరీ = అంచండుడను, దత్తవరః = ఇవ్వలచిన వరములు గంటాడను అయిన, అహమ్ = నేను, తర్కార్ = తర్కముచేసిన, తర్కాశ్రమమ్ = ఆ వివాదమును, అశ్రమమును, అహమ్ = దేరిరిని.

తా. అప్పుడు, వరములను పొంది యుండుటచే మహాంములలో గర్వించిన నేను మేమమలో సమానమైన అహమ్మలో అంగారు కుండంములు ధరించి ఆ వివాదమును అశ్రమమునకు వెళ్ళిరిని.

16

మూ. తేన దృష్టః ప్రవిష్టోఽహం సహస్రైవోద్యతాయుర,
మాం తు దృష్ట్యా తమః సజ్జమసంప్రాప్తకృతా నః. 17

ప్ర. ఆ. ఉద్యతాయురః = ఎత్తబడిన అయోధము కంటాడనై, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, అహమ్ = నేను, సహస్రైవ = తిరిగితే, తేన = అరనిచేత, దృష్టః = చూడబడినాను, సః = అతడు, మామ్ = మమ్మ, దృష్ట్యా = చూచి, అనంబరా సః =

కంగారులేనిదానై, రమః = రమ్యును, పబ్బున్ = వారిలో కూడినదానినిగా,
రకార = తీసెను.

తా. నేను అయ్యదము రరించి అశ్రమములోని ప్రవేశించుచుండుగానే
అ రాముడు నన్ను చూచి, ఏ మాత్రము తయవడక రమస్సును వారి కర్పిను. 17

మూ. అచటానన్నహం మోహార్థాలోఽయమితి రాఘవమ్,
విశ్వామిత్రస్య తాం వేదిమత్యరావం కృతత్వరః. 18

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, మోహత్ = అజ్ఞానమువలన, అయమి = ఇరడు,
తారా = బాటదీకరా, అరి = అని, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి, అవహానమ్ = అవహా
నించుచు, కృతత్వరః = తేయంపిన తొందర కంఠాకదై, విశ్వామిత్రస్య =
విశ్వామిత్రునియొక్క, తామ్ = అ, వేదిమ్ = వేరిని గూర్చి, అత్యరావమ్ =
వరుగిర్పరిచి.

తా. ఇరడు బాటదీ కరా అని అజ్ఞానముచేత రాముని విషయములో
నిర్లక్ష్యరావములో నేను తొందరగా విశ్వామిత్రుని యొక్కవేది దగ్గరకు వెళ్ళిరిచి.

మూ. తేన ముక్తస్తలో బాణః శరః శ్రునిర్దణా,
తేనాహం త్యాహరః క్షిప్తః సముద్రే కరయోజనే. 19

ప్ర. అ. తరః = అటుపిమ్మట, తేన = అ రామునిచేత, శ్రునిర్దణా =
శ్రువులను సంహరించు, శరః = బాణియైన, బాణః = బాణము, ముక్తః =
ఏడువరిచివరి, అహమ్ = నేను, తేన = అ రామునిచేత, అహరః = కొట్టబడిన
బాకదై, కరయోజనే = నూరు యోజనముల దూరమునం దున్న, సముద్రే =
సముద్రమునందు, అహరః = కొట్టబడివాను.

తా. అప్పుడు రాముడు శ్రువులను సంహరించు బాణము వొకదానిని
వానై ప్రయోగించెను. అది నన్ను నూరు యోజనముల దూరమునం దున్న
సముద్రములో పడవేసిను. 19

మూ. నేర్పరా తాత మాం హస్తం తరా పిరేణ రక్షితః,
రామస్య కరవేగేన విరస్తోఽహమశేతసః. 20

ప్ర. అ. తాత = నాయనా; తరా = అప్పుడు, హావ్ = నన్ను, హస్తమ్ = చంపుటకు, నేర్పరా = అప్పవడని, ఏలేణ = ఏడువైన రామునిచేత, రక్షితః = రక్షింపబడితిని. రామస్య = రామునియొక్క, శరణేగేన = బాటముయొక్క వేగముచేత, అలేతస్య = చైతన్యము లేని, అహమ్ = నేను, విరస్తుః = దూరముగా ఎగురగొట్టబడితిని.

తా. నాయనా; అప్పుడు రాముడు నన్ను చంపవలె నను దిర్ఘ లేక పోవుటచేత చంపకుండా రక్షించినాడు. నన్ను శరణేగముచేత స్పృహ కోల్పోవు నట్లు చేసి దూరముగా ఎగురగొట్టినాడు.

మూ. పారితోఽహం తదా లేన గచ్ఛిశే సాగరామృసి,

ప్రౌఢ్య సంక్లాం రిరాత్తార లక్ష్మాం ప్రతిగతః పురీమ్. 21

ప్ర. అ. తాత = నాయనా; తరా = అప్పుడు, అహమ్ = నేను, గచ్ఛిశే = గంభీరమైన, సాగరామృసి = సముద్రజలమునందు, పారితః = పడవేయబడితిని. రిరాత్ = రాంబయ్యయైనను, సంక్లామ్ = సంక్లమ, ప్రౌఢ్య = పొంతి, లక్ష్మాం పురీమ్ = లంకాపురమును, ప్రతిగతః = తిరిగి చేరితిని.

తా. నాయనా; అ దిరముగా అ రాముడు నన్ను తోలైన సముద్రజలములో పడవేయగా, రాంబయ్యచేత స్పృహ తర్చి నేను లంకాపురమును పురం చేరితిని.

మూ. ఏవమస్మి తదా ముక్తః సహాయస్తు విపాతితాః,

అకృరాస్త్రేణ రాలేవ రామేదాశ్చిష్టకర్మణా. 22

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అకృరాస్త్రేణ = నేర్వకమున అస్త్రములు గల, రాలేన = బాధలైన, అశిష్టకర్మణా = శ్రమవడకుండా కార్యముపొందించి, రామే = రామునిచేత, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ముక్తః అస్మి = విడువబడితిని. సహాయస్తు = నా సహాయుడైన రాక్షసులచే, విపాతితాః = చంపబడినాడు.

తా. అప్పుడికి రాముడు బాధయుగా ఉండుచుచేత అస్త్రవిద్యను పూర్తిగా అర్జునంబలేడు. శ్రమవడకుండా కార్యములు విద్యర్థించు అట్టి రాముడు నన్ను అ విధముగా విడలిపెట్టి నా సహాయుల వందలది మృతము నంపారించినాడు. 22

మూ. తన్నయో వాత్యమౌనస్త్యం యది రామేణ విగ్రహమ్,
కరిష్యస్యావదం హేరాం శ్రితం ప్రాప్యసి రావణ. 23

ప్ర. ౪. రావణ = ఓ: రావణా: తత్ = ఆ తాతామనం, మయా = నారేక, వాత్యమౌన = నివారించుటకున్న, త్యమ్ = నీవు, రామేణ = రామునితో, విగ్రహమ్ = చిత్రమును, కరిష్యసి యది = చేసివట్టయితే, శ్రితమ్ = శ్రీమముగా, హేరామ్ = హేరమైన, అవదమ్ = అవదను, ప్రాప్యసి = పొందగలవు.

తా. రావణా: అందువంస, నేను నివారించుచున్నా విచిత్ర నీవు రామునితో చిత్రము పెట్టుకొన్నచో, శ్రీమముగానే హేరమైన అవత పొందగలవు. 23

మూ. క్రిదాకరిపిరిత్థానాం సమాశ్చోత్సవకారిణమ్,
రక్షసాం చైవ సంలాపమనర్థం రాహరిష్యసి. 24

ప్ర. ౪. క్రిదాకరిపిరిత్థానామ్ = క్రిడంయొక్క, కరియొక్క వర్తకులను ఏరిగనవారు, సమాశ్చోత్సవకారిణమ్ = సమాముల ఉత్సవములతో ప్రకరింపబడు అమున, రక్షసాం చైవ = రాక్షసులకు కూడ, సంలాపమ్ = రావమును, అనర్థం త = కనును, రాహరిష్యసి = సంపాదించగలవు.

తా. రాక్షసులందరూ అనేకవిధములైన అలంకర సంపాదించిన వర్తకులను, రక్షి సంపాదించిన వర్తకులను తెలుసుకొని సుఖముగా ఉన్నాడు. సమాములుగా ఏర్పడి ఆ యా ఉత్సవములు చేసికొని అనందించుచున్నాడు. అట్టి రాక్షసులకు కూడ కష్టమును, అవదను తెచ్చి పెట్టనవలె వగుదువు. 24

మూ. హర్ష్యప్రాసాదసంభారాం నానారత్నవిభూషితామ్,
ద్రక్ష్యసి త్వం పురీం లక్ష్మాం వినస్తా, మైథిరీకృతే. 25

ప్ర. ౪. హర్ష్యప్రాసాదసంభారామ్ = మేడలతోను, ప్రాసాదములతోను ఇరుకుగా నున్న, నానారత్నవిభూషితామ్ = అనేకవిధములైన రత్నములచేత అంకరించబడిన, లక్ష్మాం పురీమ్ = లంకాపట్టణమును, త్వమ్ = నీవు, మైథిరీకృతే = నీర నిధితమై, వినస్తామ్ = వలించినరావివిగా, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. మేడలతోను, రావవనములతోను కట్టరిని ఉన్న, అనేకరత్న

మొదలెత్త అలంకరింపబడిన లంకావర్ణమును నీక మూలాన నశించుటను నీవు
చూడగలవు. 25

మూ. అశుర్యుడౌపి పాపాని కుదయుఁ పాపసంక్రయాత్,
పరపాపైర్వివశ్యుఁడై మత్స్య నాగవ్రాతీ యథా. 26

ప్ర. అ. పాపాని = పాపములను, అశుర్యుడౌపి = శత్రునివలెనా,
కుదయుఁ = పరిశుద్ధమైనవాఁడు, పాపసంక్రయాత్ = పాపాన్ని యొక్క సంలంఘనమునకు,
నాగవ్రాతీ = సర్పము యాడు మడుగులోని, మత్స్యః యథా =
మత్స్యములు వలె, పరపాపైః = ఇతరుల చేసిన పాపములచేత, వివశ్యుఁడై =
నశించుడు. 4

తా. ఏ పాపమూ ఎరుగని మందిరాఁడు కూడ, పాపాత్ములలో సంలంఘము
వలన, సర్పములు వివశించు మడుగులోని మత్స్యముల వలె, ఇతరుల పాపాల
మూలమున నశించుచుండుడు. 26

మూ. దివ్యచన్దనద్విగ్ధాన్దివ్యారరణరూపితాన్,
ద్రక్ష్యన్యరీహలాన్ తూమౌ తవ రోహితు రాక్షసాన్. 27

ప్ర. అ. దివ్యచన్దనద్విగ్ధాన్ = దివ్యమైన చందనముచేత పూయబడిన
శరీరములందఱు, దివ్యారరణరూపితాన్ = దివ్యములైన అరణ్యములచేత అలంకరింపబడినవార
అయిన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, తవ = నీయొక్క, రోహిత్ =
రోషమువలన, తూమౌ = తూట పీక, అరీహలాన్ = చంపబడినవానిగా,
ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. దివ్యమైన చందనమును శరీరములకు పూసుకొని, దివ్యములైన అలంకారములతో
అలంకరించుకొని సుముగా ఉన్న రాక్షసులందఱు నీవు చేసిన
కష్టము పరిశ్రమగా మరణించి వేలై పడి యుండుట చూడగలవు. 27

మూ. హృతదారాన్వదారాంశ్చ కక విద్రవతో దిశః,
హతశేషైవశరణాన్ ద్రక్ష్యసి త్వం విశాచరాన్. 28

ప్ర. అ. హతశేషైః = తంతువలెగా మిగిలిన, విశాచరాన్ = రాక్షసులను,

హృతరాతన్ = హరించరిత కావ్యము కలదనై, సరాశాన్య = కావ్యంతో
 ఘాతినదనై, అరణ్యశాన్ = రక్షకుడు లేక, రక్ష రక్షః = పది దిక్కులను గూర్చి,
 వైదవరః = పారిపోవుచున్నవారినిగా, త్వమ్ = నీవు, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. రాపగా మిగిలిన రాక్షసులతో కొందరు హరించరిత కావ్యము కల
 దనై, కొందరు కావ్యంతో ఘాతినదనై రక్షకులు లేక పది దిక్కులను పారిపోవు
 చుండగా చూడగలవు. 28

మూ. శరణాంపరిక్షిప్తా మగ్నిశ్వాలాసమావృతామ్,
 ప్రదగ్ధకవనాం లక్ష్మాం ద్రక్ష్యసి త్వం స సంశయః. 29

ప్ర. అ. శరణాంపరిక్షిప్తామ్ = శాంతముం సమదాయములేక బానించ
 జరిగినది, అగ్నిశ్వాలాసమావృతామ్ = అగ్నిశ్వాలంబేర అవరించరిగినది, ప్రదగ్ధ
 కవనామ్ = బాల్పించిన కవనములు కంటి అయిన, లక్ష్మామ్ = లంకను, త్వమ్
 = నీవు, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. ఈ లంకావట్టము మంతా శాంతముం సమదాయములేక బాల్పించి అగ్ని
 శ్వాలంబేర కల్పించి ఉండగా, ఈ వట్టములోని కవనము లన్ని మండిపోవు
 చుండగా చూడగలవు. సంశయము లేదు. 29

మూ. పరదాశారిమర్కాత్తు వాన్యత్పాపకరం మహాత్,
 ప్రమదానాం సహస్రం త తవ రాజన్ పరిగ్రహః. 30

ప్ర. అ. పరదాశారిమర్కాత్ = పరదాశ్యాగమనముకంటె, పాపకరమ్ =
 ఎక్కువ పాపమైన, మహాత్ = గొప్ప పాపము, వాన్యత్ = మరి యొకటి, స =
 లేదు. రాజన్ = రాజా. ప్రమదానామ్ = ప్రీతియొక్క, సహస్రమ్ = సహస్రము,
 తవ = నీయొక్క, పరిగ్రహః = కార్యము కదా.

తా. పరదాశ్యాగమనమును మించిన మరొక పాప మేదీ లేదు రాజా.
 ఏడు వేలకంటె ప్రీతి కార్యముగా ఉన్నాడు కదా. 30

మూ. తవ న్వరాతనిరతః స్వకులం రక్ష రాక్షస,
 మానమృద్ధిం త రాజ్యం త తిపికం వైవమాశ్మనః. 31

ప్ర. అ రాక్షస = రావణా : స్వదారవిరతః = నీ భార్యయందు అసక్తి కలదాకపు, తవ = అగుము. స్వకుంఠమ్ = నీ కులమును, రక్ష = రక్షించుకొనుము. మానమ్ = గౌరవమును, జుష్టిం తే = అశ్వత్థమును, రాజ్యం తే = రాజ్యమును, అత్మనః = నీకు, ఇష్టమ్ = ఇష్టమైన, తీవరం తే = తీవరమును, రక్షించుకొనుము.

రా. రావణా : నీవు భార్యయందు మాత్రమే అసక్తి కలదాకనై నీకులమును, గౌరవమును, అశ్వత్థమును. రాజ్యమును, నీకత్వంకప్రియమైన నీ తీవరమును రక్షించుకొనుము. 31

మూ. కళత్రాణి చ సౌహృది మిత్రవర్గం రత్నైవ త,
యదీచ్ఛసి చిరం భోక్తుం మా కృతారాదువిస్మయమ్. 32

ప్ర. అ. సౌహృది = సౌందర్యపడులైన, కళత్రాణి = తారకంబు, రత్నైవ తే = అట్లే, మిత్రవర్గమ్ = మిత్రుల సముదాయమును, చిరమ్ = చిరకాలము, భోక్తుమ్ = అనుభవించుటకు, ఇచ్ఛసి యది = ఇచ్ఛయించుచున్నచో, రాదు విస్మయమ్ = రామునకు అవకాశమును, మా కృతాః = చేయుదుము.

రా. సౌందర్యపడులైన తారకంబోను, మిత్రులలోను చాల కాలము సుఖముగా ఉండదలచినచో నీవు రామునకు అవకాశము చేయుదుము. 32

మూ. నివార్యమాణః సుహృదా మయా కృకం
ప్రసహ్య సిథాం యది రర్థయిష్యసి,
గమిష్యసి క్షిణంః సభాష్టవో
యమక్షయం రామకలా త్తతీవరః. 33

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే ఆరణ్యకాండే
అష్టత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సుహృదా = స్నేహితులైన, మయా = నాచేత, కృకమ్ = మిక్కిలి, నివార్యమాణః = నివారించబడుచున్నను, సిథామ్ = నీతను, ప్రసహ్య = చలాత్కరించి, రర్థయిష్యసి యది = అవహించినచో, క్షిణంః = క్షణమైన సైన్యము కలదాకనై, సభాష్టవః = ఐదుసహితులైన, రామకలా త్తతీవరః =

రాముని బాణములచేత గ్రహించబడిన తీవ్రతము కలవాడనై, యపగ్ధయమ్ = యపలోకమును గూర్చి, గమిచ్చునీ = వెళ్లగంపు.

తా. నేను నీ మంచి కోరి నివారించుచున్నా ఏనక నీతను బలాత్కారముగా అవమానించినచో నీవు నీ పైవ్యయంతా నశించగా, రాముని బాణములు ప్రాణములను హరించగా, లంకువహితముగ యపలోకమునకు వెళ్లదవు రీతి

"బాబాసందీని" యను శ్రీమద్రామానుజాచార్యబ్రహ్మకవిసంపాదించిన
అరణ్యకాండలో ముప్పదియొనిమిదవ పద్య పద్యము.

అథ ఏకోవచత్వారింశః సర్గః

[చారీమకు రావణునకు ఉపదేశించుట].

మూ. ఏవమస్మి తదా ముక్తః కథం నిరేన సంయుగే,
ఇదానిమపి యద్వృత్తం తర్ఫుణుష్య యదుత్తరమ్. 1

[ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తేన = ఆ రామునిచేత, సంయుగే = యుద్ధము నందు, కథం నిరే = ఎట్లో, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ముక్తః అస్మి = విడుదలయితిమి. ఇదానిమపి = ఇప్పుడు కూడ, యత్ = ఏది, వృత్తమ్ = అరిగినదో, యత్ = ఏది, ఉత్తరమ్ = తరువాత అరిగినదో, తత్ = దానిని, కర్ఫుణుష్య = విచుఱు.

తా. ఈ విధముగా, రాము డా నాకు యుద్ధములో నన్ను ఎట్లో విడిచి పెట్టినాడు. దాని తరువాత ఈ మర్కటాంమున ఏమి అరిగినదో విచుఱు. 1

మూ. రాక్షసాత్మామహం ద్వాత్మామనిర్విణ్ణస్తథా కృతః,
సహితో మృగరూపాత్మాం ప్రవిష్టో దద్ధకావనమ్. 2

[ప్ర. అ. తదాకృతో = ఆ విధముగా చేయబడినవాడనైనా, అనిర్విణ్ణః = నైరాశ్యము చెందినది, అహమ్ = నేను, మృగరూపాత్మామ్ = మృగరూపము గల, ద్వాత్మామ్ = ఇద్దరు, రాక్షసాత్మామ్ = రాక్షసులతో, సహితః = కూడినవాడనై, దద్ధకావనమ్ = దండకారణ్యమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించితిని.

తా. రాము డా విధముగా చేసినా కూడ నైరాశ్యము చెందక నేను, మృగ రూపము కలిగిన ఇద్దరు రాక్షసులతో కలిసి దండకారణ్యమునకు వెళ్ళితిని. 2

మూ. దీ ప్రతిహ్యో మహాకాయ స్తీర్థరంష్ట్రో మహాలంఘ,
వ్యవరం దద్ధకారణ్యం మాంసభక్షో మహామృగః. 3

[ప్ర. అ. దీప్త తిహ్యో = ప్రకాశించుచున్న తిహ్యగంధి, మహాకాయః

= పెద్ద కోరము గంది, తీర్థదండ్రి = తీర్థములైన కోరలు గంది, మహాంః = గొప్ప యము గంది, మాంసతక్ష = మాంసమును తక్షించెడి అయిన, మహామృగః = గొప్ప మృగముగా అయి, దండాకారణ్యమ్ = దండకారణ్యమును, వృతరమ్ = సందరించిరిని.

తా. మంతుడున్న వాడుక, పెద్దదేహము, తీర్థములైన కోరలు, గొప్ప యము గం మాంసమును తక్షించె ఓక మహామృగముగా అయి దండకారణ్యములో గుఱవరించిరిని.

మూ. అగ్నిహోత్రేషు తీర్థేషు తైత్తిర్యవృక్షేషు రావణ,
అత్యంతహైలో వ్యవరం తాపసాన్ సంప్రదర్శయన్. 4

ప్ర. అ. రావణ = రావణా అత్యంతహైలో = రాంధయంకడుకనై, అగ్నిహోత్రేషు = అగ్నిహోత్రములందు, తీర్థేషు = తీర్థములందు, తైత్తిర్యవృక్షేషు = తైత్తిర్యవృక్షముల సమీపములందు, తాపసాన్ = మునులను, సంప్రదర్శయన్ = ఎరికించుచు, వ్యవరమ్ = సందరించిరిని.

తా. రావణా వేషు విక్లిలీ తయము కలిగించు యావము వార్చి, అగ్నిహోత్రములు అదుగు వ్రజేగములందు, పుష్కాతీర్థములందు, తైత్తిర్యవృక్షముల సమీపములందు ఉంటే మునులను ఎరికించుచు సందరించిరిని.

మూ. నిహర్య దండాకారణ్యే తాపసాన్ తర్కదారిణః,
రుధిరాణి పింశైష్టాం తథా మాంసాని తక్షయన్. 5

ప్ర. అ. దండాకారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, తర్కదారిణః = తర్కమును అరచించుచున్న, తాపసాన్ = మునులను, నిహర్య = చంపి, రేష్టాః = వారియొక్క, రుధిరాణి = రక్తములను, పింశై = త్రాగుచు, తథా = మరియు, మాంసాని = మాంసములను, తక్షయన్ = తక్షించుచు ('రామమ్ అపాదయమ్' "రాముణ్ణి సమీపించిరిని" అని ఏకవ శ్లోకముతో ఉన్న దానిలో అవ్యయము)

తా. దండకారణ్యములో తపస్సు చేయుకొనుచున్న మునులను చంపి వారి రక్తము త్రాగుచు, వారి మాంసములు తక్షించుచు రామునిచర్మకు వెళ్ళిరిని.

మా. ఋషిమంసాశనః క్రూరప్రాసయన్యవగోరరాన్,
తథా దుధిరమక్తోఽహం వివరన్ దర్శయాషకః. 6

ప్ర. 6. అహమ్ = నేను, ఋషిమంసాశనః = ఋషుల మాంసమును భుజించుచు, క్రూరః = క్రూరుడనై, వవగోరరాన్ = వనములో ఉన్నవారిని, ప్రాసయన్ = తయ పెట్టుచు, తథా = మరియు, దుధిరమక్తః = రక్తముచేత మడిచిరిపవడనై, దర్శయాషకః = దర్శమును చూచించుచు, వివరన్ = సంతరించుచు, రాముని దగ్గరకు వెళ్ళితిని.

తా. నేను చాం క్రూరుడనై ఋషుల మాంసములు రినుచు, వనములో వివసించురాళ్లకు తయము కలిగించుచు, రక్తము ప్రాసించి మడిచి, తర్క భార్యములను పాతులేయుచు సంతరించుచు రామునివద్దకు వెళ్ళితిని. 6

మా. అపాదయం తదా రామం తాపసం దర్శయారిషమ్,
వై రేహిం త మహారాగాం లక్ష్మణం త మహారథమ్. 7

ప్ర. 7. తదా = అప్పుడు, దర్శయారిషమ్ = దర్శము నారరించు, తాప సమ్ = మునియైన, రామమ్ = రాముణ్ణి, మహారాగామ్ = గొప్ప భాగ్యము గల, వై రేహిం త = సీతను, మహారథమ్ = మహారథుడైన, లక్ష్మణం త = లక్ష్మణుణ్ణి, అపాదయమ్ = సమీపించితిని.

తా. అప్పుడు తాపమై దర్శము అరరించుదున్న రాముడు, గొప్ప భాగ్యము గల సీత, మహారథుడైన లక్ష్మణుడు ఉన్న ప్రదేశమునకు వెళ్ళితిని. 7

మా. తాపసం వియతాహారం సర్వభూతహితే రథమ్,
సోఽహం వనగతం రామం పరిటూయ మహారిషమ్,
తాపసోఽయమితి జ్ఞాత్వా పూర్వతే రమసుస్మరన్,
అర్కరావం పా సంక్రుద్ధస్తీక్షకృద్గో మృగాకృతిః,
తిమాంసురకృతప్రజ్ఞతనం ప్రహరమసుస్మరన్. 8

ప్ర. 8. మృగాకృతిః = మృగముయొక్క అకారము కలరావము, తీక్ష

శృణో = రిక్తమైన కొమ్ములు కలవాడను అయిన, నా అహమ్ = అట్టి నేను, పూర్వచైతన్యం = వెనుకటి చైతన్యము, అనుస్మరన్ = స్మరించుడు, తావనమ్ = మునివృత్తిలో ఉన్నవాడు, ఎయతాహారమ్ = ఎయతామర్త్యమైన ఆహారము కలవాడు, సర్వభూతహితే = పనున్నప్రాణుల హితమునుచు, రరన్ = అసక్తి కలవాడు మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గలవాడు అయిన, వనగతమ్ = పనములో ఉన్న, తావమ్ = తాముట్టి, అయన్ = ఇతడు, తావనః = మునియే కదా, ఇతి = అని, పరితూయ = తిరస్కరించి, తం ప్రహారమ్ = అ దెబ్బను, అనుస్మరన్ స్మరించుడు, కిమాయః = చంప దలచెమహావై. సంక్రతుః = కోపించినవాడవై, అభ్యతావన్ = ఎదురుగా వరుగైరిది.

తా. వాడిట్లైన కొమ్ములు గల మృగము తావము తరించి ఉన్న నేను, అహారనియమము పాటించుడు, తావనుత్తి సకంప్రాణుల హితమును కోరు, మహాబలవారి అయిన తాముడు అరణ్యములో ఉండుట చూచి, "ఇతడు తావనుతే కదా" అను అర్హిప్రాయముతో నిర్లక్ష్యము చేయుచు, పూర్వము అరణిలో ఉన్న చైతన్యమును, ఇతడు కొద్దిన దెబ్బను స్మరించుడు, చంపుటవై అరని మీదకు వెళ్ళిరిది.

8, 9,

మూ. తేన ముక్తాప్రయో బాధాః ॥ తా. శత్రునిలక్షణాః, 10
వికృష్య బలవత్ప్రాపం సువర్ణానిలనిస్సృజాః.

ప్ర. అ. తేన = అ రామునిచేత, తావన్ = తనస్సును, బలవత్ = బలముగా, వికృష్య = లాగి, శత్రునిలక్షణాః = శత్రువులను సంహరించు, ॥ తా. = వాడిట్లైన, సువర్ణానిలనిస్సృజాః = గరుత్మంతుని (వేగమువలన కరిగిన) బాధువు వంటి ద్వని గం, శ్రయః = మూడు, బాధాః = బాధలు, ముక్తాః = విడువరినవి.

తా. అప్పు యా రాముడు తనస్సును గట్టిగా లాగి శత్రువులను సంహరించు మూడు వాడిట్లైన బాధలు ప్రయోగించును. అవి గరుత్మంతుడు వేగముగా వెళ్ళినపుడు కలుగు గాలి ద్వని వంటి ద్వని చేసెను.

10

మూ. తే బాధా వశ్రవనంకాః సుముక్తా రక్తతోజనాః,

అజగ్ముః పహితాః వర్షే శ్రయః సన్నతపర్యదాః. 11

ప్ర. అ. ప్రాసంశానా = ప్రశంసారమితో సమావేశములు, రక్షతోజనా = రక్షణ భోజనముగా కలవి, సంవత్సరములు = వంగిన కలుపులు గలవి అయిన, సర్వే = పనులమైన, తే త్రయః భావాః = ఆ మూడు భావములు, సముక్తాః = తగుగా విడువబడినవై, సహితాః = కలసివనై. అజ్ఞాః = వర్జి నవి.

భా. ప్రాసముతో సమావేశములు, రక్షణ భుజించునవి, వంగిన కలుపులు గలవి అయిన ఆ మూడు భావములు తగుగా ప్రయోగించబడినవై మా తైవు పర్చివది. 11

మూ. పరాక్రమశ్చో రామస్య కరో దృష్టతయః పురా,
సముక్త్యాస్తస్తతో ముక్తస్తావుతో రాక్షసౌ హతౌ. 12

ప్ర. అ. రామస్య = రామనియొక్క, కరో = భావము, పురా = పూర్వము నందు, దృష్టతయః = (రావేత) చూడబడిన తయము గలది. పరాక్రమశ్చః = రామని పరాక్రమమును పరిగెన వేను, సముక్త్యాస్తః = అటు అటు తిరిగితిని. తతో = ఆ భారమువలన, ముక్తః = విడువబడితిని. తౌ = ఆ, రాక్షసౌ = రాక్షసులు, అతౌ = ఇద్దరూ, హతౌ = దంపరియారు.

భా. రామని భావము ఎంత తయంతర మైవరో వేను పూర్వము యది ఉండుటవేత, అతని పరాక్రమమును పరిగెనవలె నగుటవేత, అటుఅటు తిరిగి పోయితిని. అందుచే వేను రక్షించబడితిని గాని ఆ రాక్షసు లిద్దరూ మూత్రము ధరించుచిరి.

వి. ఈ శ్లోకం అన్యాయం క్లిష్టంగా ఉన్నది. దీనికన్న గోరక్షపూర్వ ప్రతిలోని పాఠం తగున్నది.

"పరాక్రమశ్చో రామస్య కరో దృష్టతయః పురా,
సముక్త్యాస్తస్తతో ముక్తస్తావుతో రాక్షసౌ హతౌ."

"రామని పరాక్రమము తెలిసినవాడను, వంకవ చేయ ననుద్దేశము అయిన వేను పూర్వము రామనివలన భయము యది ఉన్నచో నగుటవేత అరచింపి తొంగిపోయితిని. ఆ రాక్షసు లిద్దరూ మూత్రము మరచిందెను" అని భావము.

మొదటి పాఠంలోని దిక్పంజా 'కళా' అనేదాన్ని 'కళా' అని గ్రహించడంవలన వచ్చినది. ఈ ఘట్టంలో ప్రాత్యపాకంలో ఉన్న లెండు గ్రామాల దాగున్నవి.

"వల్లకమిత్తో రామస్య తథా దృష్టతయః పురా
అవతరన్తు కథం దృష్ట్యా మేఘగమ్భీరనిస్సృగమ్.
తతోఽహం వేగశాంస్తత చాకరంహా నిమేషతః
అవద్రాన్తః వరం పాశం నివృత్తః సాగరాభ్యరః"

"రాముని వల్లకమిత్తో తిరిగివచ్చాడను, పూర్వము తయము యాదిన తాడను అయిన నేను మేఘమువంటి గంభీరదృశితో వచ్చుచున్న ఆ తామము యాదగానే వాయువేగముతో, కనుతపస్వీలు కాంములో, సమస్తము అవతరి య్యనకు ప్రాసించియున్నాను. రాముని తామము సముద్రములాక తర్చి అక్కడి నుండి నిమకము మరలివది" అని వాటి భావము. ఇది రాముని తామము వ్రేలా తానికే అనుగుణంగా ఉన్నది.

12

మూ. కరేణ ముక్తో రామస్య కథంఽన్త్రాప్యః కీచికమ్, 13

ఇహ ప్రవ్రాతతో యు కస్తావసోఽహం నమాహితః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రామస్య = రామునియొక్క, కరేణ = తామము లేక, కథంఽన్త్ర = ఎట్లో, ముక్తః = విడిచివేసినవాడనై, కీచికమ్ = కీచికమును, ప్రాప్య = పొంది, యు కస్తా = యోగమార్గము నవలంబించినవాడనై, నమాహితః = ఏర్పాగరి తమ కలవాడనై, ఇహ = ఇక్కడికి, వ్రవ్రాతతో = సంవ్యసించి వచ్చినాను.

తా. నేను రాముని తామమునుండి ఎట్లో తప్పించుకొని, ప్రాణాలు దక్కించుకొని, మనస్సును ఏర్పాగము చేసికొని, యోగమార్గమును అవలంబించి, కలవాడినై ఇక్కడ నివసించుచున్నాను.

13

మూ. వృక్షే వృక్షే త వశ్యామి రిరకృష్టాతీనామృతమ్, 41

గృహీతరనుషం రామం పాశహ స్తమిచాన్తరమ్.

ప్ర. అ. రిరకృష్టాతీనామృతమ్ = వారరితలు, కృష్టాతీనము వస్త్రము

ఐగా కంఠాదు, గృహీతరమషమ్ = గ్రహణమొనరిన తమస్సు కంఠాదు అయిన, హాశహ స్తమ్ = హాశము హస్తమనెను గల, అస్తకమివ = యముడు వలె ఉన్న, రామమ్ = రాముణ్ణి, వృక్షే వృక్షే = ప్రతి చెట్టు మీదా, పశ్యామి = భూతు యున్నాను

తా. అది మొదట ప్రతిచెట్టుమీదా, నాకపీరలు, గృహీతరమము తరించి, తమస్సు లేక ఐగావి, హాశము లేదిలో తరించిన యముడు వలె ఉన్న రాముడి నాకు కనబడుచున్నాడు. 14

మూ. అపి రామసహస్రాంత రీతః పశ్యామి రావణ, 15
రామరూతమిదం సర్వమరణ్యం ప్రతిచారిమే.

ప్ర. అ. రావణం = రావణా రీతః = తయవలన నేను, రామసహస్రాంత్యపి = వేలకొలది రాములను కూడా, పశ్యామి = భూతుయన్నాను. ఇతమ్ = ఈ, సర్వమ్ = సమస్తమైన, అరణ్యమ్ = అరణ్యము, రామరూతమ్ = రాముడుగా అయినదిగా, మే = నాకు, ప్రతిచారి = కనంతుతున్నది.

తా. రావణా తయత్రాంతుక నైన నాకు వేలకొలది రాములు కనబడు చున్నాడు. ఈ అరణ్య మంతా నాకు రామరూపుడుగా కనంతుతున్నది. 15

మూ. రామమేవ హి పశ్యామి రహితే రాక్షసాదివ, 16
కృష్ట్యా స్యవ్నగతం రామముక్తమహి విలేకనా.

ప్ర. అ. రాక్షసాదివ = రావణా రహితే = ఎవరూ లేని ప్రదేశమును, రామమేవ = రాముణ్ణి, పశ్యామి = భూతుయన్నాను. స్యవ్నగతమ్ = స్యవ్నము లోనికి వచ్చిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, కృష్ట్యా = చూచి, విలేకనా = విలేకనము లేనిచోటనై, ఉక్తమహి = త్రాంతి చెందుచున్నాను.

తా. 1. రాక్షసరాజా ఎవరూ లేని ప్రదేశములో కూడ నాకు రామలే కనబడుచున్నాడు. స్యవ్నములో రాముణ్ణి చూచి, ఉలికిపడి, పృథా కోలోపు యున్నాను. 16

మూ. రణరాదీని నామాని రామత్రస్తస్య రావణ, 17
రత్నాని త రథాశ్చైవ త్రాసం సంకరయన్తి మే.

ప్ర. అ. రావణ = ఓ రావణా! రాక్షత స్తన్య = రామునినుండి కయ వరిన, పే = నాకు, కళాశాసీవి = కళారము ప్రారంభమగునందు గం, నామాని = పేర్లు, కల్పాని = కల్పములు, కళాస్రైవ = కళములు, శ్రాసమ్ = కయమును, సంజరయన్తి = వృద్ధింపజేయుచున్నది.

తా. రావణా! రామునివలన కయవరిన నాకు, కల్పములు, కళములు మొదలైన, కేవల ప్రారంభమయే పేర్లు వివగానే కయము కలుగుచున్నది. 17

మూ. అహం కన్య ప్రణావజ్ఞో న యుద్ధం లేన తే క్షమమ్, 18
ఐరిం వా నమూచిం వాసి హన్యాద్ధి కమునన్తనా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, కన్య = ఆ రామునియొక్క, ప్రణావజ్ఞః = ప్రణావము తెలిసినవాడను, లే = నీకు, లేన = ఆ రామునిలో, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, క్షమమ్ = క్షమనది, న = కాదు, కమునన్తనః = రాముడు, ఐరిం వా = ఐరితక్రవ ర్తివైవా, నమూచిం వాసి = నమూరివైవా, హన్యాద్ధి = రంపగంతు కదా.

తా. నాకు ఆ రాముని ప్రణావము తెలియును. అరవిలో నీకు యుద్ధము తగదు. రాముడు ఐరితక్రవ ర్తివైవా, నమూరివైవా కూడ రంపగంతు. 18

మూ. కదే రామేణ యుర్భన్య క్షమాం వా కురు రాక్షస, 19
న తే రామకలా శిర్యా యది మాం ద్రష్టుమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. రాక్షస = రావణా! కదే = యుద్ధమునందు, రామేణ = రామునితో, యుర్భన్య = యుద్ధము చేయుము. క్షమాం వా = ఉచ్చువైవా, కురు = చేయుము. మామ్ = నన్ను, ద్రష్టుమ్ = చూచుచును, అవ్యసి యది = నీవు కోరినట్లుయితే, తే = నీకు, రామకలా = రాముని కళ, న శిర్యా = చేయరగినది కాదు.

తా. రావణా! నీవు రామునితో యుద్ధము చేయవలె నని ఉన్నచో యుద్ధము చేయుము; లేనిచో మానివేయుము. నాని నేను కొంతకాలము తీపించవలె నను అర్థిప్రాయము నీకు ఉన్నచో నా ఎదురు రాముని మార్లు చెప్పకుము.

మూ. అహవః సారవో లోకే యుక్తా దర్శమనుష్ఠితా, 20
పరేషామపరాధేన వివక్షాః నవరిచ్ఛరా.

ప్ర. ౪. లోకే = లోకమునందు, యోగ్మా = యోగ్యులు, తత్కమ = తత్కమును, అనుష్ఠితా = అనుష్ఠించినవాడు అయిన, విహతా = దాంతుంబి, సాధనా = శత్రువులు, పరేషామ = అతరులయొక్క, అవరాధేన = అవరాధముచేత, సవరిత్యలా = పరివారపమేతులై, విసప్తా = నశించివారు.

తా. లోకములో యోగ్యులై, తత్కవరమునకు జేయు ఎంతలో నత్యుచులు, అతరులు చేసిన అవరాధమునకు, పరివారపమేతులై నశించివారు. 20

మూ. సోఽహం తవావరాధేన విసప్తేయం విశాదర, 21
కురు యత్తే క్షమం తత్త్వమహం త్వా నానుయామి హ.

ప్ర. ౫. విశాదర = తాదత్తా మః అహమ్ = అర్థి నేను, తవ = నీయొక్క, అవరాధేన = అవరాధముచేత, విసప్తేయమ్ = నశించును. తే = నీకు, యత్ = ఏది, క్షమమ్ = తగినదో, తత్ = దానిని, త్వమ్ = నీవు, కురు = చేయుము. అహమ్ = నేను, త్వా = నీప్పు, న అనుయామి హ = అనుసరించను.

తా. దాదత్తా : నీవు చేసే అవరాధానికి నేను వశించబెంసి ఉన్నది. అందుచే నీకు ఏది యత్ క్షమని తోడునో అది చేసికొనుము. నేను మూలము నీతో రాదు. 21

మూ. రామక్య హి మహాశేఖా మహానర్త్యే మహాలలా, 22
అపి రాక్షసలోకన్య న తవేరస్తకో హి నః.

ప్ర. ౬. రామక్య = రాముడు, మహాశేఖా = గొప్ప తేఱు కలవాడు. మహానర్త్య = గొప్ప రైత్యము గలవాడు. మహాలలా = గొప్ప లలము గలవాడు. నః = అ రాముడు, రాక్షసలోకన్య = రాక్షసమురాయమునకు, అ స్తకో = యము యుగా, న తవేరపి = తాడు కదా.

తా. గొప్ప తేఱు, రైత్యము, లలము గల రాముడు అందరు రాక్షసం హరిరి మృత్యువేదక తాడు కదా. 22

మూ. యది కూర్మంబా హేతోర్థవస్థావగతః పరః, 23
అరిష్టేలో హతః పూర్వం రామేనా క్షిప్తకర్మణా,
అగ్ర ధ్రువా హి యథాకత్త్వం తో రామన్య వ్యర్థి కమః.

ప్ర. ౪. అవస్థానగతః = అవస్థానములో ఉన్న, అరః = అరుడు, కూర్మ
 ఇభాహేలోః = కూర్మంతల నిమిత్తమై, పూర్వమ్ = ముందుగా, అరివృత్తః =
 మర్యాదను ఉల్లంఘించినవాడై, అర్హిష్టకర్మణా = శ్రమ లేకుండా వసులు లేయ,
 రామేణ = రామునిచేత, హతః యది = తంపందివట్లయితే, అత్ర = ఈ విష
 యమునందు, రామస్య = రామునియొక్క, వ్యతిక్రమః = పొరబాటు, కః = ఏమి
 యథాతత్త్వమ్ = యథార్థముగా, బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. అవస్థానములో ఉన్న అరుడు కూర్మంతల మార్ల నిని ముందుగా
 రామునకు అవకాశము కలదిట్టగా, అప్పుడు, శ్రమవడకుండా కార్యములు
 సాధించు రాముడు అతనిని సంహరించినలో ఇందులో రాముని తప్పేమో నీటి
 యథార్థముగా చెప్పుము. 24

మూ. హతం వరో ఐన్ద్రహితార్థినా మయా
 యతోద్యమానం యది నారినత్వ్యసే,
 సదాన్తవత్త్వక్షసి తీవరం రతే
 హతోఽద్య రామేణ కరైరతిహ్మగైః. 25

అర్హిష్ట శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదిత్యైః అరణ్యకాండే
 ఏకోనరత్వారింకః సర్గః.

ప్ర. ౪. ఐన్ద్రహితార్థినా = అందువుం హితమును కోరుతున్న, మయా =
 నాచేత, ఉద్యమానమ్ = చెప్పుచునున్న, వరో = వరనమును, యతా = చెప్పి
 నట్లు, నారినత్వ్యసే యది = అంగీకరింపకపోయినట్లంటే, సదాన్తవః = అందు
 వహించుటకై వ నిపు, అద్య = అప్పుడు, రామేణ = రామునిచేత, అతిహ్మగైః =
 తక్షకర్మము లేకుండా కత్తు, కరైః = రామునిచేత, హతః = తంపందివకడై,
 రతే = యుద్ధమునందు, తీవరమ్ = తీవరమును, త్యక్షసి = విడువగలవు.

తా. రావణా : అందువుం హితము కోరి నేను విప్పరున్న మూలలు వెన
 నిరో, నిపు, నీ అందువులా తాత రజరంగములో నూరిగా ప్రయోజనము లేకుం
 బాతమృతవేత రాముడు తంపివేయుగా ప్రాణములు విడువగలరు. 25

“అలానుండిన” అను శ్రీమద్రామాయణాద్వైతార్థాత్మకమనందు అరణ్యశాంతలో
 ముచ్చరితమైన వర్ణ సమాప్తము.

అథ చత్వారింశః పర్వః

[రావణుడు మరీచుని తయిపెట్టి నీశుని అపహరించుటకు సాహాయ్యము చేయనకే నని అజ్ఞాపించుట].

మూ. మారీచస్య తు తద్రాక్ష్యం క్షమం యుక్తం చ రావణా,
ఉక్తో న ప్రతిజగ్రాహ మర్తుశామ ఇవోషధమ్.   1

ప్ర. అ. ఉక్తః = ఇట్లు పంకంటిన, రావణా = రావణుడు, మారీచస్య = మారీచునియొక్క, క్షమమ్ = యోగ్యము, యుక్తం చ = యుక్తియుక్తము అయిన, తత్ = అ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, మర్తుశామః = మరణించుటకు కోరిక గలవాడు, దిష్యథమ్ ఇవ = దిష్యథమును వలె, న ప్రతిజగ్రాహ = అంగీకరించలేదు.

తా. మారీచుడు ఈ విధముగా ఉపదేశించుగా రావణుడు తగినదీ, యుక్తి నెంచుకొనినా అయిన అతని ప్రారంభ, మరణించ నున్నవాడు దిష్యథమును నిరాకరించి ఇట్లు నిరాకరించెను.   1

మూ. తం పత్యహితవక్తారం మారీచం రాక్షసాదిపః,
అబ్రవీర్వరుషం వాక్యమయుక్తం శాంరోదితః.   2

ప్ర. అ. రాక్షసాదిపః = రావణుడు, శాంరోదితః = శాంముచేత ప్రేరేపించబడినవాడై, పత్యహితవక్తారమ్ = మంచిని చేయు ఉపదేశ వాక్యములు చెప్పిన, తం మారీచమ్ = అ మారీచుడై గూర్చి, అయుక్తమ్ = అయుక్తమైన, వరుషమ్ = వరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వలెనెను.

తా. రావణుడు శాంముచేత ప్రేరేపించబడినవాడై, క్షేమకరములైన హితవాక్యములు చెప్పిన అ మారీచునితో వరుషములు, అయుక్తములు అయిన మాటలు వలెనెను.   2

మూ. యక్ష్మితైతదయోర్వార్తం మారీత మయి కథ్యతే,
వాక్యం విష్పంమత్వర్తము వ్రం దీఱమివోషతే. 3

ప్ర. అ. మారీత = మారీయతా : అయోర్వార్తమ్ = అయోక్తమైన అర్థము గల, యక్ = ఏ, ఏకత వాక్యమ్ = ఈ వాక్యము, మయి = వాయందు (వాతో), కథ్యతే = చెప్పుచుచున్నచో, అయి, ఊషతే = చలించుచుండు, ఉత్తమ్ = నాటించిన, దీఱమివ = ఎత్తనము వలె, అత్వర్తమ్ = మిక్కిలి, విష్పంమ్ = వ్యర్థమైపడి.

తా. మారీయతా : ఏ వేరే అయోక్తమైన అర్థము గల మూలము వాతో చెప్పుచున్నావు. అదన్ని చలించుచో వేసిన ఎత్తనము వలె వ్యర్థములు. 3

మూ. ర్వర్వాత్కైర్మ తు మాం కక్యం లేరుంతామస్య సంయుగే
పావశీలస్య మూర్ధస్య మానుషస్య విశేషతా. 4

ప్ర. అ. ర్వర్వాత్కైర్మ = ఏ మూలంతర, పావశీలస్య = పావస్యభావము కలవాడు, మూర్ధస్య = మూర్ధుడు, విశేషతా = విశేషించి, మానుషస్య = మానవుడూ అయిన, రామస్య = రామనకు, (రామునినుండి), మామ్ = నన్ను, సంయుగే = యోగ్యమునందు, లేరుమ్ = కయనకులకు (కయ పెట్టకులకు), న కక్యమ్ = కక్యము కాదు, "లేరుమ్" అన్న తాత్పర్యపాఠంలో అన్వయం ఉచుకుటలేదు).

తా. రామకు పావస్యభావము కలవాడు, మూర్ధుడు. అప్పించి మించి మానవమాత్రుడు. అట్టి రామునినుండి నీవు నీ మూలం ద్వారా నన్ను యుక్తముతో కయ పెట్టకాంపు. 4

మూ. యన్త్యక్త్యా సుహృదో రాజ్యం మారరం ఏతరం తదా,
ప్రీవాక్యం ప్రాకృతం క్రుత్వా వనమేకవతే గతా. 5

ప్ర. అ. యః = ఏ రాముడు, ప్రాకృతమ్ = సాధారణమైన, ప్రీవాక్యమ్ = ప్రీవాక్యమును, క్రుత్వా = విచి, సుహృదః = మిత్రులను, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, మారరమ్ = తల్లిని, తదా = మరియు, ఏతరమ్ = తండ్రిని, ర్కత్వా = విచరి, ఏకవతే = ఒక్క షణ్ముఠో, వనమ్ = వనమును గూర్చి, గతా = వెళ్ళిపో, (అతనినుండి కయ పెట్టకాంపు).

రా. ఈ రాముడు ఒక అకలాది మూల విది, ద్వితులను, రాజ్యమును, కలిదండ్రులను ఏకరి హాటాత్తుగా అరణ్యమునకు వెళ్ళిపోయినాడు. 6

మూ. అవశ్యం య మయా తస్య సంయుగే అరహరినః, 6
ప్రాతైః ప్రియరరా సీతా హర్తవ్యా తవ సన్నితౌ.

ప్ర. అ సంయుగే = యుద్ధమునందు, అరహరినః = అరుణ్ణి చంపిన, తస్య = అరవియొక్క, ప్రాతైః = ప్రాణములవేళ (కంటె), ప్రియరరా = ఎక్కువ ప్రియులారైన, తావ్యా = తాళ్ళయైన, సీతా = సీత, తవ = నీయొక్క, సన్నితౌ = ననుకమునందు, అవశ్యమ్ = తప్పక, మయా = నావేళ, హర్తవ్యా = హరిందరగినది.

రా. యుద్ధములో అరుణ్ణి సంహరించిన ఆ రామునికి ప్రాణాంకంటె కూక అతికముగా ప్రియులారైన అరని తాళ్ళను వేసు నీ సాహాయ్యములో హరిందరికరను. 6

మూ. ఏవం మే నిశ్చితా బుద్ధిర్భవతి మారీత వర్తతే,
స వ్యావర్తయతుం శక్యా పేన్ద్రైకపి సురాసురైః. 7

ప్ర. అ. మారీత = మారీతుడా, మే = నాయొక్క, బుద్ధిః = బుద్ధి, ఏవమ్ = ఇట్లు, నిశ్చితా = నిశ్చయించుచున్నది, వ్యావర్తయతుం = వ్యావర్తయమునందు, భర్తతే = ఉన్నది, పేన్ద్రైః = ఇంద్రునితో కూడిన, సురాసురైరపి = దేవాసురుల కేర కూక, వ్యావర్తయతుం = త్రిప్పుదును, స శక్యా = శక్యమైనది కాదు.

రా. హరితుడా, నా బుద్ధి, నా వ్యావర్తయములో, ఈ ఏరముగా నిశ్చయించ ఇది ఉన్నది. దీనిని సురాసురులు అందరు ఇంద్రునితో కలిసి వచ్చినా మార్చు కాండు. 7

మూ. దోషం గుణం వా సంపన్నస్తస్యేవం వత్తుమర్హసి,
అపాయం వాప్యపాయం వా తార్యప్యాన్య ఏనిక్వయే. 8

ప్ర. అ. అన్య తార్యన్య = ఈ తార్యమునొక్క, ఏనిక్వయే = నిశ్చయము విషయమున, దోషమ్ = దోషమునుగాని, గుణం వా = గుణమును గాని, అపా

యథా = అపాయమును గాని, ఉపాయం వా = ఉపాయమును గాని, సంవృత్తః = అరగిరినట్లుయితే, కృత్ = నీవు, ఏవత్ = ఇట్లు, వస్తుత్ = పలుకుచు, అర్హసి = తగులును.

తా. ఈ వాక్యమును నిర్ణయించి విషయములో దోష మేమి, గుణ మేమి అని గాని, ఉపాయ మేది, వృత్త మేది అని కాని నేను వెన్ను అడిగి యున్నట్లుయితే నీ నీ విధముగా చెప్పుని యుక్తము (నేనట్లు అరగవచ్చును నీ విట్లు మాట్లాడ కూడదు).

మూ. సంవృత్తేన తు వక్తవ్యం సరివేన వివక్తితా,
ఉద్యతాశ్చరినా రాజ్ఞే య ఆర్యేయూరిహర్మనః. 9

ప్ర. అ. యః = ఎవ్వఁడు, అత్మనః = తనకు, తూర్తిత్ = అశ్వశాస్త్రమును, ఆర్యేత్ = కోరునో, అర్హి, సంవృత్తేన = అరగిరిన, వివక్తితా = వదితులైన, సరివేన = మురికివేత, ఉద్యతాశ్చరినా = ఎత్తండిన దోషిని కంఠానై ఉండి, రాజ్ఞే = రాజనకు, వక్తవ్యత్ = చెప్పదగినది.

తా. తన అభిప్రాయాని కోరు బుద్ధిమంతుడైన మురికి, రాజ ఏదైన అడిగి వచ్చును దోషిని కట్టి సవిధముగా సమాధానము చెప్పవలెను.

మూ. వాక్యమప్రతికూలం తు మృదుహార్యం హితం కరమ్,
ఉపరాతేణ యుక్తం చ వక్తవ్యో వసుధారితః. 10

ప్ర. అ. వసుధారితః = రాజా, అప్రతికూలమ్ = ప్రతికూలము కానిది, మృదుహార్యమ్ = మృదువైన మారులు హార్యమునందు కలది, హితమ్ = హితము, కరమ్ = కుతకరము, ఉపరాతేణ = విషయముతో, యుక్తమ్ = కూడినది అయిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, వక్తవ్యః = చెప్పదగినవాడు.

తా. రాజులో యెట్టి మారులు ప్రతికూలము కానివి, మృదువైనవి, హితములు, కుతకరములు, విషయముతో కూడినవి అయిఉండవలెను.

మూ. సావమర్థం తు యద్వాక్యం మారిత హితముశ్శరే,
నానినన్దరీ తద్రాజా మానార్తో మానవర్థకమ్. 11

ప్ర. అ. మారీర = మారీరా, మనవర్తిరమ = గౌరవముతో భుజ్యమైన, యత్ = ఏ, పారమ్ = పాతమైన, వాక్యమ్ = వాక్యము, పావమర్తమ్ = తిరస్కార పూర్వకముగా, ఉత్పతే = వెచ్చబడుతో, తత్ = రానిది, మూర్ఖః = గౌరవము నకు తగిన, రాజా = రాజు, న అభివృద్ధి = అభినందించడు.

తా మారీరుడా, ఎంత పాతమైన వాక్యమైనను, గౌరవభావము లేకుండగా, తిరస్కారముతో చెప్పినతో, రానిది, గౌరవాదులైన రాజు అభినందించడు.

11

మూ. పశ్య రూపాణి రాజానో రాకయన్త్యమిత్ జనః,

అగ్నిరన్త్యస్య సోమస్య వరుణస్య యమస్య త. 12

ప్ర. అ. అమిత్ జనః = అపరిమితమైన తేజస్సు గల, రాజానః = రాజులు అగ్నిః = అగ్నియొక్క, అన్త్యస్య = ఇంద్రునియొక్క, సోమస్య = రంధ్రుని యొక్క, వరుణస్య = వరుణుని యొక్క, యమస్య త = యమునియొక్క, పశ్య = చదు, రూపాణి = రూపాంసు, రాకయన్తి = రంధ్రమైనారు.

తా. అపరిమితమైన తేజస్సు గల రాజులలో అగ్ని, ఇంద్రుడు, రంధ్రుడు వరుణుడు, యముడు అను ఐదుగురు దేవతల అంశములు ఉండును. 12

వి. "అగ్నిరన్త్యస్య సోమస్య యమస్య తనదస్య త" అని ప్రాచ్యసాకము.

మూ. దౌష్ట్యం తథా విక్రమం త సౌమ్యం రత్నం వ్రసన్న తామ్,

రాకయన్తి మహర్మానో రాజానః క్షణరాచర. 13

తస్మాత్పర్యావృతస్థాసు మాన్యాః పూజ్యాశ్చ పార్థివాః.

ప్ర. అ. క్షణరాచర = క్షి, రాక్షసుడా, మహర్మానః = మహాత్ములైన, రాజానః = రాజులు, దౌష్ట్యమ్ = వేధిని, తథా = మరియు, విక్రమం త = వరాక్రమమును, సౌమ్యమ్ = సౌమ్యత్వమును, రత్నమ్ = రంధ్రమును, వ్రసన్న తామ్ = వ్రసన్నత్వమును, రాకయన్తి = రందించుచున్నారు. తస్మాత్ = అకారణము వలన, పార్థివాః = రాజులు, పర్యావృత = నమనమై, అవస్థాసు = అవస్థలందుండి, మాన్యాః = గౌరవించదగినవారు, పూజ్యాశ్చ = పూజించదగినవారుమోర.

తా మారీరా. మహాత్ముడైన రాజులలో అగ్నిదేవుని ఉష్ణత్వము, ఇంద్రుని పరాక్రమము, చంద్రుని సౌమ్యత్వము, యముని దండమును, వరుణుని వ్రసన్నత్వము ఉండును. అందుచేత రాజులను సర్వదా గౌరవించి పూజించవలెను

ఏ. పైన యాపిన ప్రార్థనాపాఠము కాగున్నది. అక్కడ దర్శిత దేవతల వరుసలో 'ఉష్ణత్వము, పరాక్రమము, సౌమ్యత్వము, దండము, వ్రసన్నత్వము రాజులలో ఉండు'నని కావ్యరత్నము, ఈ శ్లోకము ప్రార్థనాపాఠములో లేదు. అదేవతల వలె రాజులు కూడ విగ్రహానుగ్రహానమియ్య లభి మరొక శ్లోక మున్నది.

మూ. త్వం ను తర్కమవిజ్ఞాయ శేవలం మోహమాస్థితః, 14

అర్థాగతం మాం దౌరాత్మ్యార్పణం వత్తుమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. త్వం ను = నీవైతే, తర్కమ్ = తర్కమును, అవిజ్ఞాయ = తెలుసుకొనక, శేవం = శేవము, మోహమ్ = అజ్ఞానమును, అస్థితః = అశంకించినవాడవై, అర్థాగతమ్ = నీ యిందలి వర్చిని, మామ్ = నన్ను గూర్చి, దౌరాత్మ్యార్థం = దుష్టబుద్ధిరంశ, పుష్కలమ్ = వరుషముగా, వత్తుమ్ = పలుకుటకు, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావు.

తా. కాని నీవు ఈ తర్కమును గుర్తించక శేవము అజ్ఞానముచేత దుష్టబుద్ధి కలవాడవై, నీ యిందలి వర్చిని నాతో వరుషముగా పొలలాడుచున్నావు. 14

మూ. గుణరోషౌ న పృథ్వామి క్షమం రాత్మనీ రాక్షస,

మయోత్తం తవ తై రావర్చోవ్రత్యమితవిక్రమ. 15

ప్ర. ఆ రాక్షస = మారీరా. గుణరోషౌ = గుణరోషమొరను గాని, రాత్మనీ = నా విషయమున, క్షమమ్ = విరి తగును అను విషయమును గాని, న పృథ్వామి = అడుగుచి లేదు. అమితవిక్రమం = కొంచ శక్యము కాని పరాక్రమము గలవారా; సంవ్రతి = వుప్పుడు, తవ = నీకు, ఏరావర = ఇంత మూత్రము, మయా = నా వేత, ఉత్తమ్ = పెప్పరిడినది.

తా అపరిమిత మైన పరాక్రమము గల మారీరా. ఈ పని మంచిరా, వెళ్ళరా అని గాని, నాకీ విషయమునందు సామర్థ్యము ఉన్న నా లేరా అని కాని

నేను విన్ను అడుగుటలేదు. నేను వెన్ను అడిగిన దల్లా ఈ శార్కమునందు నాకు సాహాయ్యము లేదు చుచి మృతమే. 15

మూ. అన్నింపు త్వం మహాకృత్యే సాహాయ్యం కర్తుమర్హసి,
కృణు తత్కర్మ సాహాయ్యే యత్కార్యం వరనామ్మమ.

ప్ర. అ. అన్నిన = ఈ, మహాకృత్యే = గొప్ప శార్కమునందు, త్వం = నీవు, సాహాయ్యం = సాహాయ్యమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు, మమ = నాయొక్క, వరనామ్ = వరమునందు, సాహాయ్యే = సాహాయ్యమునందు, యత్ = ఏది, కార్యమ్ = చేయగలిగినదో, తత్ = అ, తర్క = చదివి, కృణు = వినుము.

తా. నేను లేదు కంటెట్టిన ఈ మహాశార్కమునందు నీవు సాహాయ్యము చేయవలెను. నా అల్ల ప్రకారము. నా సాహాయ్యమునలై నీవేది చేయవలెనో వినుము. 16

మూ. సౌవర్ణస్త్రం మృగో భూత్వా రిక్తో రజతవిష్టురి,
అగ్రమే తస్య రామస్య నీతాయా ప్రమితే తర,
ప్రలోకయిత్వా వై జిహ్వాం యతేష్టం గర్తుమర్హసి. 18

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రజతవిష్టురి = వెండి యొక్కవేర, రిక్తః = రిక్తమైన, సౌవర్ణః = అంగారము వికారమైన, మృగః = మృగముగా, భూత్వా = అయి, తస్య = అ, రామస్య = రామునియొక్క, అగ్రమే = అగ్రమునందు, నీతాయా = నీతయొక్క, ప్రమితే = ఏయది, తర = సంరనియము, వై జిహ్వామ్ = నీరను, ప్రలోకయిత్వా = లోకపెట్టి, యతేష్టమ్ = నీకు ఇష్టము వర్చిస్తట్లు, గర్తుమ్ = వెచ్చుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. నీవు వెండి యొక్కవేర రిక్తవర్ణమైన అంగారు లేది భూవము తరింది, రాముని అగ్రములో నీత ఎదురు సంరనించవలెను. అయెను అనన్తి కరిగింది అటుపిమ్మట నీ ఇష్టమైన లోటు వెచ్చిపోవచ్చును. 17, 18

మూ. త్వాం తు పూయామ్మగం తృప్త్యా తాన్యానాం జారవిన్నయా
అనర్హైవనితి క్షిప్తం రామం తక్ష్యరి మైతరి. 19

ప్ర. ౪. మైథిలీ = నీక, కావ్యకమ్ = లంగాదు, మాయామృగమ్ = మాయామృగమైన, క్వామ్ = నిన్ను, కృష్ణా = చూచి, తాతవిశ్మయ = పుట్టిన అశ్చర్యము కలదై, ఏవమ్ = దీనిని, శ్రివమ్ = శ్రివముగా, అవయ = దీనికొని రమ్ము, ఇరి = అని, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, వక్షతి = చెప్పగలడు.

తా. లంగాదు మాయామృగము యావములో ఉన్న నిన్ను చూచి నీక, అశ్చర్యకరితుడై, "ఈ మృగమును శ్రివముగా పట్టి దీనికొనిరమ్ము" అని రాముణ్ణి అడగగలడు.

19

మూ. అపక్రాస్తే తు కాకుల్లే రూరం యాత్యాప్యరాహత,
హా నీతే లక్ష్మదేవ్యేవం రామరాజ్యానుకూపకమ్. 20

ప్ర. ౪. కాకుల్లే = రాముడు, అపక్రాస్తే = లైలకు వర్చినరాతగు డొంకగా, రూరమ్ = రూరముగా, యాత్యా = వెళ్ళి, రామరాజ్యానుకూపకమ్ = రాముని మోదలకు అనుకూలముగా, హా నీతే = అయ్యా, నీరా! హా లక్ష్మ = అయ్యా, లక్ష్మణా! ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఉరాహత అపి = వెదుకుము కూడ.

తా. రాముడు అశ్రమమునుండి లైలకు వర్చిన రాతరాత, నీ పిండా దూరము వెళ్ళి, రాముని కంఠధ్వని ఏ విధముగా ఉండునో ఆ విధముగా "అయ్యా, నీరా! అయ్యా, లక్ష్మణా!" అని అరవులు కూడ అడుడుము.

20

మూ. తద్రుప్త్యా రామవదనీం నీరయా చ ప్రవోదితః,
అనుగచ్ఛతి సంక్రాంతః సౌమ్యురిరపి సౌహృదాత్. 21

ప్ర. ౪. సౌమ్యురిరపి = లక్ష్మణుడు కూడ, తత్ = రానిన, క్రత్యా = విని, నీరయా చ = నీరవిత కూడ, ప్రవోదితః = ప్రేరేపించబడినవాడై, సంక్రాంతః = కలంగువడుచున్నవాడై, సౌహృదాత్ = రామునిమీద ఉన్న ప్రేమవలన, రామవదనీమ్ = రాముని మోర్లమును, అనుగచ్ఛతి = అను సరించును.

తా. లక్ష్మణుడు కూడ ఆ అరవులు వినును. అప్పుడు నీర ప్రేరే పించగా అతడు కలంగువడుచు, రామునిమీద ఉన్న ప్రేమవలన రాముడు వెళ్ళిన మోర్లమునందు అతనిని వెదకుచు వెళ్లును.

21

మూ. అవత్రాస్తే ర కాకుత్స్థే యక్షతే ర యశాసుఖమ్,
అనయిష్యామి నైదేహిం సహస్రాక్షః శరీమివ. 22

ప్ర. అ. కాకుత్స్థే = రాముడు, యక్షతే ర = యక్షులు, అవత్రాస్తే =
దూరముగా వెళ్ళిపోగా, నైదేహిం = నీరము, సహస్రాక్షః = దేవేంద్రుడు, శరీ
మివ = శరీరేవివిధతె, యశాసుఖమ్ = సుఖముగా, అనయిష్యామి = తీసికొని
వచ్చెదను. 22

తా. రాముడు, యక్షులు దూరముగా వెళ్ళిపోయిన విషయము, దేవేంద్రుడు
శరీరేవివిధతె నీరము అనాయాసముగా తీసికొనివచ్చెదను. 22

మూ. ఏవం కృత్వా త్వరం శార్యం యథేష్ఠం గర్వ రాక్షస,
రాజ్యస్యాత్థం ప్రయచ్ఛామి మారీర తవ సువ్రత. 23

ప్ర. అ. రాక్షస = మారీరీరా, అత్థం = ఈ, శార్యం = శార్యమును, ఏవం
= ఇట్లు, కృత్వా = చేసి, యథేష్ఠం = నీ ఇష్టము వచ్చినట్లుగా, గర్వ = వెళ్ళుము.
సువ్రత = మంచి వ్రతములు కందారా మారీర = ఓ మారీరా, తవ = నీకు,
రాజ్యస్య = రాజ్యముయొక్క, అత్థం = అత్థమును, ప్రయచ్ఛామి = ఇచ్చెదను.

తా. మంచి వ్రతములు గల ఓ మారీరా, నీవు ఈ వని రేసిన విషయము
నీ ఇష్టము వచ్చినట్లుగా వెళ్ళిపోవచ్చును. నీకు నా రాజ్యములో సగము
ఇచ్చెదను. 23

మూ. గర్వ సౌమ్య శివం మార్గం శార్యస్యాస్య వివృద్ధయే,
అహం త్వానుగమిష్యామి సరతో ద్దణ్డశాపనమ్. 24

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా, అస్య = ఈ, శార్యస్య = శార్యముయొక్క,
వివృద్ధయే = అరివృద్ధిగోరకు, శివం = మంగళకరమైన, మార్గం = మార్గమును
గూర్చి, గర్వ = వెళ్ళుము, అహం = నేను, సరతో = రథములో కూచిసిరాదనై,
ద్దణ్డశాపనమ్ = రంధశాపనమును గూర్చి, అనుగమిష్యామి = అనుసరించి
వచ్చెదను.

తా. సౌమ్యుడా, ఈ శార్యమును పొందుదును వెళ్ళుము. నీ మార్గము
మంగళకరమగునాక, నేను రథము వెళ్ళి నీ వెనుకను వచ్చెదను. 24

మూ. ప్రాప్త్య నీతామయుర్దేవ వజ్ఞయిత్యా తు రాఘవమ్,
లక్ష్మిం ప్రతిగమిష్యామి కృతకార్యః సహ ద్వయా.

ప్ర. అ. రాఘవమ్ = రాముణ్ణి, వజ్ఞయిత్యా = వందించి, నీతామ = నీతను, అయుర్దేవ = యుద్ధములేకుండగానీ, ప్రాప్త్య = పొంది, కృతకార్యః = తేయబడిన కార్యము గలవాడనై, ద్వయా సహ = నీతో కూడ, లక్ష్మిం ప్రతి = లంకను గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్లగలను.

రా. ఈ విధముగ రాముణ్ణి వందించి, యుద్ధము లేకుండగనే నీతను పొంది, కృతకృత్యుడనై నీతో కలిసి లంకకు తిరిగి వెళ్ళెదను. 25

మూ. న తేక్కలోపి మారీచ హన్మి త్యామహమద్య నై,
ఏతర్కార్యమవశ్యం మే లలాదపి కరిష్యసి,
రాక్షో హి ప్రతికూలస్తో న జాతు సుఖమేతత. 26

ప్ర. అ. మారీచ = మారీచదా; న కలోపి తేక్ = ఇట్లు తేయకపోయినచో, అహమ్ = నేను, అద్య నై = ఇప్పుడే, హన్మి = తరిపిచేయుదును, మే = నాయొక్క, ఏతర్ = ఈ, కార్యమ్ = కార్యమును, లలాదపి = లలాత్కారము కలవనై నను, అవశ్యమ్ = అవశ్యము, కరిష్యసి = చేయగలవు, రాక్షా = రాక్షసుడు, ప్రతికూలస్తో = ప్రతికూలముగా ఉన్నవాడు, జాతు = ఏర్పడును, సుఖమ్ = సుఖముగా, న ఏతరే హి = ఎవరికి హి = ఎవరికి పొందకు కదా.

రా. మారీచా! నేను చెప్పినట్లు తేయకపోయినచో నెన్ను ఇప్పుడే తరిపి చేసెదను. ఈ కార్యమును లలాత్కారములేత నైన నీచేత లేయించెదను. రాక్షసుడు ప్రతికూలముగా ఉన్నవాడు సుఖముగా అతివృద్ధి చెందజాల దను విషయము తెలిసికొనుము. 26

మూ. అసార్య తం జీవితసంశయస్తే
మృత్యుర్ముక్తిరౌ హ్యద్య మయా విదుర్య,
ఏతద్యతావత్ప్రతిగృహ్య బిర్హా
యదత్ర వత్సం కురు త త్తతా త్వమ్.

ఇత్యాదే శ్రీమద్రామాయణే బాల్మీకియే అచార్యేః పరబ్రహ్మణే
చక్రవర్తిణః శర్గః.

ప్ర. ౪. తమ = ఆ రాముణ్ణి, అపార్య = పొంది, తే = నీకు, తీరక
సంభయః = తీరకమునకు దు సంభయము. సుయో = నాతో, విరుద్య = విరోధము
పెట్టుకొని, అద్య = ఇప్పుడు, మృత్యుః = మృత్యువు, ద్రువః = నిశ్చితము.
వీరక = దీనిని, బద్ధ్యా = బద్ధిచేత, యథావత్ = తగు విధముగా, ప్రదిగ్యహ్య
= గ్రహించి, అత్ర = ఈ విషయమునందు, యత్ = ఏది, పత్యమే = హతమై,
తత్ = దానిని, కృమ్ = నీవు, తతా = అట్లు, కురు = చేయుము.

కా. నీవు రామునివద్దకు వెళ్ళినచో మరణించవచ్చును. మరణించక
పోవచ్చును. నాతో విరోధము పెట్టుకొన్నచో ఇప్పుడే నీకు మరణము తప్పదు.
అందుచేత ఈ విషయమునందు తాగుగా అలోచించుకొని నీకు ఏది హితమో అ
చేచి చేయుము.

27

జానానందిని"అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రకావ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
సంభవించిన శర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకచత్వారింశః సర్గః

[“నీకు వివాహము కలుగును” అని భయపెట్టును మూరీచుడు
మరల రావణునిని ఉపదేశించుట].

మూ. అబ్బిస్తో రావణచక్రవర్తిఁ ప్రరిహులం నిశాచర,
అబ్రవీశ్యదుషం చాక్యం మూరీచో రాక్షసాధిపమ్.   1

(‘అబ్బిస్తో రావణచక్రవర్తిఁ ప్రరిహులం చ రావణం’ అను గోరభభూర్వప్రతి
పాకము దాగున్నది).

ప్ర. అ. రావణేన = రావణునిచేత, అభ్యమ్ = ఈవిధముగా, ప్రరిహుంమ్
= ప్రరిహుండుగా, రావణం = రాజుగా, అబ్బిస్తా = అబ్బాపించబడిన, మూరీచః
= మూరీచుడు, రాక్షసాధిపమ్ = రావణుని గూర్చి, దుషమ్ = పరుషమైన,
చాక్యమ్ = చాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఈ విధముగా రావణుడు, రాజుగా తనకు అర్హము కాని వని భయపెట్టు
టకు అబ్బాపించగా, మూరీచుడు ఆ రావణునితో పరుషమైన చాక్యము పలికెను. |

మూ. కేనాయముపరిష్టస్థే వినాళః పాపకర్మణా,
సఫుత్రస్య సరాష్ట్రస్య సామాత్యస్య నిశాచర.   2

ప్ర. అ. నిశాచర = రావణాః, సఫుత్రస్య = పుత్రులహితుకపు, సరాష్ట్రస్య
= రాష్ట్రరహితుకపు, సామాత్యస్య = అమాత్యులహితుకపు అయిన, కే = నీ
యొక్క, అయమ్ = ఈ, వినాళః = వివాహము, పాపకర్మణా = పాపాత్ముడైన,
కేన = ఎవనిచేత, ఉపరిష్టః = ఉపదేశించబడినది.

తా. రావణాః నీవు, నీ పుత్రులు, నీ రాష్ట్రము, నీ అమాత్యులు... ఈ
అందఱు నశించే వని నీకు నీ పాపాత్ముడు ఉపదేశించినాడు.   2

మూ. కస్త్యయా సుఖినా రాజస్నాభినన్దతి పాపకృత్,
కేనేదముపదిష్టం తే మృత్యుద్వారకమపాయతః. 3

ప్ర. అ. రాజన్ = ౩ : రాజా : కః = ఏ, పాపకృత్ = పాపాత్ముడు, సుఖినా = సుఖవంతుడైన, కస్త్యయా = నీరేక, వాభినన్దతి = సంకోపించుటలేదు : మృత్యుద్వారకమ్ = మృత్యువునకు ద్వారమైన, ఇదహి = ఈ కార్యము, తేన = ఎవనిచేత, తే = నీకు, ఉపాయతః = ప్రయత్నపూర్వకముగా, ఉపదిష్టమ్ = ఉపదేశించబడినది :

తా. రాజా : నీవు సుఖముగా ఉండుట చూచి ఏ పాపాత్ముడు సహించ లేకున్నాడు : మృత్యువునకు ద్వారమైన ఈ వని నీకు ప్రయత్నపూర్వకముగా ఉపదేశించినదాడు ఎవడు :

మూ. శత్రవస్తవ నిశంకం హిసదీర్ఘా నిశాదరా,
ఇర్వున్తి త్వాం వినశ్యన్తముపకుర్వం లరీయసా. 4

ప్ర. అ. తవ = నీయొక్క, శత్రవాః = శత్రువులు, హిసదీర్ఘః = అర్పు పైన వరాక్రమము కలవాడు అయిన, నిశాదరాః = రాక్షసులు, త్వామ్ = నిన్ను, లరీయసాః = అధికమైన లంఘన గంభానిరేక, ఉపకుర్వమ్ = ఎదుర్కొనబడిన వానినిగాను, వినశ్యన్తమ్ = నశించుచున్న వానినిగాను, ఇర్వున్తి = కోరుచున్నాడు, నిశంకమ్ = సంభేదము లేదు.

తా. నిస్సందేహముగా, నీకు శత్రువులూ, అర్పువరాక్రమవంతులూ అయిన ఆ రాక్షసులెవరో, నీవు అధికలంఘనముచేసిన ఆ రామునిచేతిలో నశించగా చూడ వలె నని కోరుచున్నాడు.

మూ. కేనేదముపదిష్టం తే క్షుద్రేతాపాతవారినా,
యస్త్వామిర్భుతి నశ్యన్తం వ్యకృతేన నిశాదర. 5

ప్ర. అ. నిశాదర = రావణా యః = ఎవడు, త్వామ్ = నిన్ను, స్వకృతేన = స్వయముగా చేసిన పనిచేత, నశ్యన్తమ్ = నశించుచున్నవానినిగా, ఇర్భుతి = కోరుచున్నాలో, అర్థే, క్షుద్రేతా = నీకు, అపాతవారినా = అపాతమును

తెచ్చువాడు అయిన, కేవలం = ఎవనిదేశ, అదమం = అది, తే = నీకు, ఉపదిష్టమి = ఉపదేశించబడినది:

తా. రావణా : స్వకృతావధానముచేతనే నీవు వశించవలె నని కోరుదు, హిరణ్ము కాని ఈ పది రేయు మని నీకు ఉపదేశించిన ఆ నీకుడు ఎవడు? 5

మూ. వధ్యాః ఇయ న హన్యన్తే నచివాస్తవ రావణ,
యే త్యాముత్యకమాయాదం న నిగృహ్ణన్తి సర్వకా. 6

ప్ర. అ. రావణం = రావణా : ఉత్పతమం = అమాల్లమును, అమాతమం = ఎక్కిన, త్యామం = నిన్ను, యే = ఎవడు, సర్వకాః = అన్ని విధముల, న నిగృహ్ణన్తి = నిగ్రహించుటలేదో, అర్థి, తవ సంతాః = నీ ముల్గులు, వధ్యాః ఇయ = వశించబడినవాడు కలా. న హన్యన్తే = రంపించుటలేదు.

తా. రావణా : నీవు అమాల్లముతో వెళ్ళుచున్నప్పుడు నిన్ను అన్ని విధములా అడ్డగించుట నీ ముల్గులు కత్తవ్వము, అట్లు చేయకపోవుటలే ఆ ముల్గులు రంపించినవాడు, కాని దాని అట్లు రంపుట అరగలేదు. 6

మూ. అమాన్తైః కామవృత్తో హి రాజా కావతమాశ్రితః,
నిగ్రాహ్యః సర్వతా సర్పిర్న నిగ్రాహ్యో నిగృహ్యసే. 7

ప్ర. అ. కామవృత్తిః = స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించుచు, కావతమం = నిష్క హర్షమును, అశ్రితః = ఆశ్రయించిన, రాజా = రాజు, సర్పిః = మురిదానైన, అమాన్తైః = ముల్గులచేత, సర్వతా = అన్ని విధములా, నిగ్రాహ్యః హి = నిగ్రహించవలసినవాడు కలా. నిగ్రాహ్యః = ఆ విధముగా నిగ్రహించవలసిన నీవు, న నిగృహ్యసే = నిగ్రహించవలయులేదు.

తా. స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించుచు, అమాల్లమును అపరిచించిన రాజును అన్ని విధాల ఉత్తము లైన ముల్గులు నిగ్రహించవలెను. కాని నిగ్రహించుటకు లగిన నిన్ను నీ ముల్గులు నిగ్రహించుటలేదు. 7

మూ. దర్శమర్థం చ కామం చ యకక్య జయతాం వర,
స్వామిప్రసారాత్పరివాః ప్రాప్తువన్తి నిశాచర. 8

ప్ర. అ. జయరామ్ = జయించేవారిలో, వర = శ్రేష్ఠుడా : నిశాచర = ఓ రావణా : సదీహా = మంశ్రులు, ధర్మమే = ధర్మమేను, అర్థం ర = అర్థమును, కామం ర = కామమును, యశస్య = కీర్తిని, స్వామివ్రహ్మారాజ్ = ప్రభువు యొక్క అనుగ్రహమువలననే, ప్రాప్నువన్తి = పొందుదున్నారు.

రా. విజయవంతులలో శ్రేష్ఠుడైన వ ఓ రావణా : మంశ్రులకు ధర్మము, అర్థము, కామము, యశస్సు ప్రభువు వలననే లభించును. 9

మూ. విపర్యయే తు తత్సర్వం వ్యర్థం తవతి రావణ,
వ్యసనం స్వామివైగుడ్డాక్రూప్సువన్తిరశే జనాః. 9

ప్ర. అ. రావణ = రావణా విపర్యయే = విపరీతముగా ఉన్నప్పుడు, తత్ = అది, సర్వమే = అంతా, వ్యర్థం తవతి = వ్యర్థము అగును, స్వామి వైగుడ్డాక్ = ప్రభువుయొక్క పెద్దకఃమువలన, జతశే జనాః = జతయైన జనులు, వ్యసనమ్ = వ్యసనమును, ప్రాప్నువన్తి = పొందుదురు.

రా. రావణా : రాజా విపరీతముగా ప్రవర్తించినచో అతలా వ్యర్థమై పోవును. ప్రభువు పెద్దదైనచో ప్రజలందరూ కష్టముం పొందుదురు. 9

మూ. రాజమూలో హి ధర్మశ్చ జయశ్చ జయతాం వర,
తస్మాత్సర్వావ్యవస్థాసు రక్షిత్యా నరాధిపాః. 10

ప్ర. అ. జయరామ్ = జయించువారిలో, వర = శ్రేష్ఠుడా : ధర్మశ్చ = ధర్మము, జయశ్చ = జయము, రాజమూలః హి = రాజే మూలముగా కలిగి కరా, రక్షితే = ఆ కారణమువలన, సర్వాసు = సమస్తమైన, అవస్థాసు = అవస్థలయందు, నరాధిపాః = రాజులు, రక్షిత్యాః = రక్షించబడినారు.

రా. విజయవంతులలో శ్రేష్ఠుడైన ఓ రావణా : ధర్మానికి, జయానికి కూడ మూలము రాజే. అందుచే అన్ని వర్ణస్థితులలోను రాజును రక్షించుకొన వలెను. 10

మూ. రాజ్యం పాలయితుం శక్యం వ దీక్షిత నిశాచర,
న రాధి ప్రతికూలేన వాచినీతేన రాక్షస. 11

ప్ర. అ. రాక్షస = రాక్షసదత్తైవ, విశాకర = రావణాః, దీక్షేన = దీక్షముగా ప్రవర్తించు రాజులేక, రాజ్యమ్ = రాజ్యము, పారింతురు = పారింతురును, న కక్యమ్ = కక్యము కాదు. ప్రతికూలేన = ప్రతికూలముగా ప్రవర్తించువానిలేక, న = కక్యము కాదు. అనినీతేన = విషయము లేనివానిలేక కూడ, న = కక్యముకాదు.

తా రావణాః దీక్షమైన స్వరావేము కలవాడు గాని, ప్రజలకు ప్రతి కూలముగా ప్రవర్తించువాడుగాని, విషయము లేనివాడు గాని రాజ్యమును పారింబలాంతు.

11

మూ. యే దీక్షమన్త్రాః సర్వితా క్ష్యంతే సహ తేన వై,
విషమే తురగాః శ్రీమా మన్తపారథయో యతా. 12

ప్ర. అ. యే = ఏ, సర్వితా = మృతులు, దీక్షమన్త్రాః = దీక్షమైన అలోచనలు కలదాలో, దాక్ష, మన్తపారథయః = అసమర్థులైన పారథి గం, శ్రీమా = వేగముగా వరుగెత్తు, తురగాః = గుఱ్ఱములు, విషమే యతా = విషమ ప్రదేశమునందు వలె, తేన సహ = అలాఅలో కూడ, క్ష్యంతే వై = తగ్గులు అగుచును.

తా. అసమర్థులైన పారథి సతులగా మహావేగముగా వరుగెత్తుచున్న గుఱ్ఱములు ఎగుడుదిగుడుగా ఉన్న ప్రదేశములో అ పారథిలోపాలు దెబ్బతినును. అట్లే, దీక్షములైన అలోచనలు గల మృతులు తమ రాజులో సహా నశించుదు.

మూ. అహమః పారథో లోకే యుక్తా రర్మమనుష్ఠితాః,
పరేషామపరాధేన వివస్థాః సవరిచ్యతాః. 13

ప్ర. అ. లోకే = లోకమునందు, యుక్తా = సన్మార్గమునందున్నవారు, రర్మమ్ = రర్మమును, అనుష్ఠితాః = అనుసరించివున్నవారు అయిన, అహమా = అనేకులైన, పారథాః = సత్పురుషులు, పరేషామ్ = ఇతరులయొక్క, అవరాధేన = అవరాధములేక, సవరిచ్యతాః = పరివారనమేకుల్లి, వివస్థాః = నశించివారు.

తా ఈ లోకములో, సన్మార్గమునందు నడుచుచు, రర్మమును అచరించుచు ఉన్న ఎందరో సత్పురుషులు ఇతరులు చేసిన అవరాధముల మూలమున సవరి చారముగా నశించివారు.

13

మూ. స్వామినా ప్రతిహతేన ప్రజా నీక్ష్తేన రావణ,
రక్షమాణా న వర్తతే మేషా గోమాయనా యథా. 14

ప్ర. ౪. రావణ = రావణా : ప్రతిహతేన = ప్రతిహతమైనచో, నీక్ష్తేన = నీక్ష్తస్వభావము కలవాడు అయిన, స్వామినా = ప్రభువుచేత, రక్షమాణా = రక్షింపబడుచున్న, ప్రజా = ప్రజలు, గోమాయనా = నక్కలేత రక్షింపబడుచున్న, మేషా యథా = గొడ్డల వలె, న వర్తతే = వృద్ధి పొందదు.

తా. రావణా : ప్రతిహతయి, నీక్ష్తస్వభావము కలవాడు అయిన ప్రభువు వరిపాంసలో ఉన్న ప్రజలు, నక్కలేత రక్షింపబడుచున్న గొడ్డల వలె వృద్ధి పొందదు. 14

మూ. అచక్యం విసశిష్యన్తి సర్వే రావణ రాక్షసాః,
యథాం త్వం కర్మణో రాజా దుర్బుధ్ధిరణితేన్ద్రియః. 15

ప్ర. ౪. రావణ = రావణా : యథాం = ఏ రాక్షసులకు, కర్మణః = క్రూరుకృత్య, దుర్బుధ్ధిః = దుర్బుధ్ధి కలవాడవు, అణితేన్ద్రియః = అయింపబడిన ఇంద్రియములు కలవాడవు అయిన, త్వం = నీవు, రాజా = రాజునో, అర్థి, సర్వే = సమస్తమైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, అచక్యం = తప్పుక, విసశిష్యన్తి = నశించగలరు.

తా. రావణా : ఏ రాక్షసులకు క్రూరుకృత్య, దుర్బుధ్ధి, ఇంద్రియములను అయింపజేసినాడవు అయిన నీవు రాజుగా ఉన్నావో ఆ రాక్షసు లందరు, తప్పుక నశించగలరు. 15

మూ. తదిదం తాకలాళియం హైరమాసాదిరం మయా,
అత్ర కిం శోచనీయస్త్యం వ సైన్యో విసశిష్యసి. 16

ప్ర. ౪. మయా = నాచేత, తాకలాళియం = తాకలాళియముగా, హైరమి = తయంకరమైన, తత్ = ఆ, అదమ్ = అది, అసాదితమ్ = పొందబడినది. అత్ర = ఈ విషయమునందు, కిం = ఏమున్నది : త్వం = నీవు, శోచనీయః = విచారించదగినవాడవు, వ సైన్యః = సేనావహితుడైన, విసశిష్యసి = నశించగలవు.

రా. నాకు అకర్మకముగా ఇప్పు డీ అవక వర్తి వడివది అందుకు నాశమి విరాళము లేదు. నిన్ను గొట్టియీ నాకు విరాళము. ఎందుచేత ఎచగా నీవు సైన్యములో నహా నశించియున్నావు. 18

మూ. మాం నిహత్య తు రామస్తు న విరాత్త్యాం పరిష్కరి,
అనేన కృతకృత్యోఽస్మి మ్రియేయమరితా హతః. 17

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, మామ్ = నన్ను, నిహత్య = చంపి, పరిరాత్ = కొద్ది కాలములో, త్యామ్ = నిన్ను, పరిష్కరి = చంపగఁడు. అరితా = క్రతువులేక, హతః = చంపఁబడినవాడనై, మ్రియేయమ్ = మరణించును; అనేన = ఈ కారణముచేత, కృతకృత్యః = కృతకృత్యుడను, అస్మి = అవు యున్నాను.

రా. నిన్ను చంపిన కొందఱు కాలమునకే రాముడు నిన్ను కూడ చంప గఁడు. నేను క్రతువు లేరిలో మరణించుటచే కృతార్థుడను అయ్యితిను 17

మూ. తర్కనాదేవ రామస్య హతం మామవరాఠయ,
అత్మానం త హతం ఏర్థి హృత్వా నీరాం సదాన్తవమ్.

ప్ర. అ. రామస్య = రామనియొక్క, తర్కనాదేవ = తర్కనమువలననే, మామ్ = నన్ను, హతమ్ = చంపఁబడినదనినగా, అవరాఠయ = నిర్ణయించు కొనుము. నీరామ్ = నీరను, హృత్వా = హరించి, సదాన్తవమ్ = బంధువులలో కూరిన, అత్మానమ్ = తనను, హతమ్ = చంపఁబడినదనినగా, ఏర్థి = తెలిసి కొనుము.

రా రాముడు నన్ను చూడగానే నేను తర్కిరొవుడు నని నిర్ణయించు కొనుము. నీరను హరించిన ఎఱుదీ నీవు కూడ, నీ బంధువులలో నహా చంప లకగం వెను ఎవ్వఁడును తెలిసికొనుము. 18

మూ. అనయిష్యసి చేర్పిరామాశ్రమాశ్చహతో మయా,
నైవ త్వమసి నాహం త నైవ లక్ష్మ న రాక్షసాః. 19

ప్ర. అ. మయా = నాలో, సహితః = కూడినవాడనై, అశ్రమాత్ = అశ్రమమునుండి, నీరామ్ = నీరను, అనయిష్యసి చేత = తిసికొనివర్చినట్లయితే,

కృష్ణ = నీవు, నైవ అని = లేవద్దే, అహం చ = నేను కూడ, న = లేను.
 లంకా = లంక, నైవ = లేదు. రాక్షసా = రాక్షసులు, న = లేదు.

రా. నీవు నాతో కలిసి పోయి రాముని అక్రమమునుండి నీకను నీనికాని
 వచ్చినట్లయితే, నీవు ఉండవు; నేనూ ఉండను; లంక ఉండదు; రాక్షసులు కూడ
 ఉండరు. 19

మూ. నివార్యమాణస్త మయా హితైషితా
 న మృష్యసే వాక్యమిదం నిశారత,
 పరేతకల్పా హి గతాయుషో నరా
 హితం న గృహ్లాన్తి సుహృద్విరీరితమ్. 20

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే చాత్మికీయే అధికార్యే లరణ్యకాణ్డే
 ఏకచత్వారింశః పర్వః.

శ్ర. అ. నిశారత = రావణా. హితైషితా = నీ హితమును కోరుచున్న,
 మయా = నావేత, నివార్యమాణః = నివారించబడుచున్నవాడనై నను, ఇదమ్ =
 ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, న మృష్యసే = నహించుటలేదు. గతాయుషః =
 పూర్తియైన అయుష్షాయము గల, పరేతకల్పాః = మరణించినవారిలో నమాను
 లైన, నరాః = నరులు, సుహృద్విః = స్నేహితులవేత, తురితమ్ = పంకబడిన,
 హితమ్ = హితమును, న గృహ్లాన్తి హి = గ్రహించరు కదా.

రా. రావణా. నీ హితమును కోరి నేను నిన్ను నివారించుచు వలుకు
 చున్న ఈ మాటలు నీవు అంగీకరించుట లేదు. అయుష్ష మూడి, మరణించిన
 వారిలో నమానులైన నరులు స్నేహితులు లెప్పిన హితవాక్యములను వివకు
 కదా. 20

"కాదానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాలరణ్యకాణ్డసముపాదు
 లరణ్యకాండలో నలుదిరుకటవే పర్వ వచనము.

అథ ద్విచత్వారింశః పర్వః

[మూరీమకు లంగాదులేటి దూతము తరించి రాముని జగ్రథము నకు వెళ్ళుట; నేత రాచని చూచుట.]

మూ. ఏవముక్త్యా తు వదనం మూరీతో రావణం తతః,
గర్వావేకల్లంబిద్ధీనో తయాద్రాతించరప్రభో. 1

ప్ర. అ. తతః = అటువిప్పుట, మూరీతః = మూరీదుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వదనమ్ = వదనమును, ఉక్త్యా = పరికి, రాతించరప్రభో = ఆ రాక్షసరాజా న్తుండి, తయాత్ = తయముచుండు, రీమః = రీనుడై, గర్వావ = వెళ్ళువము, ఇతి = అని, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, అంబిత్ = పరికింపు.

తా. మూరీదుడు ఈ విధముగా వాతము ఉపదేశించి, విప్పుట ఆ రావణునికి తయవడును, రీనుడై, "వెళ్ళవము" అని అతనికి వరికెను. 1

మూ. దృష్ట్యాహం పునస్తేన కరరాపాసీరారిణా,
మద్యరోద్యతకస్త్రేణ వినష్టం శీపికం చ మే. 2

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, కరరాపాసీరారిణా = కాణములను, తనస్సును, ఉల్లమును తరించిన, మద్యరోద్యతకస్త్రేణ = నన్ను వరించుటకు ఎత్తబడిన అయోధములు గల, లేన = ఆ రామునిచేత, పును = మరల, దృష్టః = చూడబడినాను, మే = నాయొక్క, శీపికం చ = శీపికము, వినష్టమ్ = నశించినది.

తా. కరములు, తనస్సు, ఉల్లము తరించిన ఆ రాముడు మరల నన్ను చూచి, నన్ను చంపుటకై అయోధము ఎత్తినాడా, ఇంక నేను మరణించినట్లే. 2

మూ. న హి రామం పరాక్రమ్య శీపమ్ ప్రరినివర్తతే,
వర్తతే ప్రతిహాపోఽసౌ యమదణ్డాహతస్య తే. 3

ప్ర. అ. రామయే = రాముణ్ణి గూర్చి, వరాక్రమ్య = వరాక్రమించి, తీవన్ = తీవించి, నే ప్రతినివర్తతే హి = తిరిగి రాదు కదా : యమదండహారస్య = యమదండముచేత చంపబడిన నాయొక్క, అహో = ఈ, ప్రతిభావః = ప్రతి దింబము మాత్రమే, తే = నీ ఏదుల, వర్తతే = ఉన్నది.

తా. రాముని నిష్కయములో వరాక్రమము యాపినవాడు సతీవులై తిరిగి పర్వుల కల్గి. యముని దండముచే కొట్టబడి నీ నెప్పుడో చనిపోయిరాను. ఇప్పుడు నీ ఏదుల ఉన్నది నాలోమ్మ మాత్రమే. 8

మూ. కిం ను శక్యం మయా కర్తుమేవం త్వయి దురాత్మని,
ఏష గర్వామ్యహం తాత స్యస్తి తేఽస్తు నిశాచర. 4

ప్ర. అ. త్వయి = నీవు, ఏవమ్ = ఇట్లు, దురాత్మని = దురాత్ముడవై యుండగా, మయా = నాచేత, కిమ్ = నీవు, శక్తుమ్ = చేయుటకు, శక్యమ్ = శక్యమైనది : తాత = నాయనా : నిశాచర = రావణా : ఏషః = ఈ, అహమ్ = నేను, గర్వామి = తెగ్గకను. తే = నీకు, స్యస్తి = ఓహము, అస్తు = అగుగాక.

తా. నాయనా : రావణా : నీవు ఈ విధముగా దురాత్ముడవై ఉన్నప్పుడు నీ నేది చేయగలము : ఇదిగో నేను విప్రుడున్నాను. నీకు ఓహ ముగాక. 4

మూ. ప్రహృష్టస్త్యోతవత్తేన వరజేన వ రావణః,
పరిష్రేణ్య సుసంక్లష్టమిరం వరసమ్రాచీక్. 5

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రాముడు, తేన వరజేన = ఆ మాటచేత, ప్రహృష్టః = చాలా సంతోషించినవాడు, అతవత్ = అయినను, సుసంక్లష్టమ్ = చాలా దగ్గర అగునట్లు (గాఢముగా), పరిష్రేణ్య = తొగరింతుకొని, ఇరమ్ = ఈ, వరసమ్ = వరసమును, అర్రాచీక్ = పరితెను.

తా. ఆ రావణుడు ఆ మాట విని చాలా సంతోషించి, హరియట్టి గాఢముగా తొగరింతుకొని అట్లు పరితెను. 5

మూ. ఏకకౌర్ధ్వీర్యయుక్తం తే మర్చస్యవశవర్తినః,
ఇదాపిమసి హారీదః పూర్వమహ్యో నిశాచరః. 6

ప్ర. ౪. పుర్యష్టచరవర్తిను = నా అర్యకు చరమము చున్న, లే = నియొక్క, పీఠర్ = ఈ వాక్యము, శాస్త్రీర్యయుక్తమ్ = దర్శముతో కూడినది. ఇరానీమ్ = ఇప్పుడు, హరీయ = హరియకవు, అని = అయి ఉన్నావు. పుర్యమ = పూర్వము, అన్యః = మరియొక, రాక్షసః పి = రాక్షసుడవు కదా

తా. నీవు నా అర్య ప్రకారము ప్రవర్తించుటలే అప్పుడు నీ మూలము దర్శముతో కూడి ఉన్నది. అప్పుడు నీవు విజృంభింప మానీయకవు. ఇంతకు ముందు నీవు హరియకవు కలి ప్రవర్తించలేదు. 6

మూ. అరుహ్యరామయం శీఘ్రం రతో రత్నవిభూషితః,
మయా సహ తథా యుక్తః పికారవదన్తైః ఖరైః. 7

ప్ర. ౪. తథా = అట్లు, పికారవదన్తైః = పికారములమయి గల, ఖరైః = గాడిదలతో, యుక్తః = కూర్చుండిన, రత్నవిభూషితః = రత్నములచేత అలంకరింపబడిన, అయం రతః = ఈ రతము, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, మయా సహ = నాతో కూడ, అరుహ్యరామ్ = ఎక్కడయిగాక.

తా. పికారముల ముఖముల పంది ముఖములు గల గాడిదలు కట్టిన, రత్నాలంకృతమైన ఈ రతమును నాతో కూడ శీఘ్రముగా ఎక్కుము. 7

మూ. ప్రలోదయిత్వా వై దేహీం యథేష్ఠం గన్తుమర్హసి,
తాం కూన్యే ప్రసతం సీతామానయిష్యామి మైథిరీమ్. 8

ప్ర. ౪. వై దేహీమ్ = నీరను, ప్రలోదయిత్వా = లోదపెట్టి, యథేష్ఠమ్ = నీకు ఇష్టము వచ్చినట్లు, గన్తుమ్ = వెళ్లుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు కూన్యే = కూన్యమైన ప్రదేశమునందు, మైథిరీమ్ = మెథిలావగరరాజుకుమారియైన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, ప్రసతమ్ = అలాత్కారముగా, అనయిష్యామి = రీసికొనివచ్చెదను.

తా. నీరను లోదపెట్టిన తరువాత నీవు నీ ఇష్టము వచ్చినట్లు వెళ్ళవచ్చును. అప్పుడు కూన్యముగా నున్న ఆ అగ్రమమునుండి నేను సీతను అలాత్కారముగా రీసికొనివచ్చెదను. 8

మూ. తతో రావణమూరితో విమానమివ తం రథమ్,
అరుహ్య యయతుః శ్రీమం తస్మాద్భాకమమృతరాత్. 9

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, రావణమూరితో = ఆ రావణమూరియలు, తం రథమ్ = ఆ రథమును, విమానమివ = విమానమును వలె, అరుహ్య = ఎక్కి, తస్మాత్ = అ, అశ్రమమమృతరాత్ = అశ్రమమంతరియమునుండి, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, యయతుః = వెళ్ళిరి.

తా. పిమ్మట ఆ రావణమూరియలు విమానము వలె ఉన్న ఆ రథము ఎక్కి, ఆ అశ్రమమునుండి బయలుదేరి శ్రీమముగా వెళ్ళిరి. 9

మూ. తత్తైవ తత్ర వశ్యస్తౌ పత్తనాని వనాని చ,
గిరింశ్య సరితః సర్వా రాష్ట్రాణి నగరాణి చ. 10

ప్ర. అ. తత్తైవ = అట్లే, తత్ర = అక్కడ, పత్తనాని = పట్టణములను, వనాని చ = వనములను, గిరింశ్య = పర్వతములను, సర్వా = సమస్తమైన, సరితః = నదులను, రాష్ట్రాణి = రాష్ట్రములను, నగరాణి చ = నగరములను, వశ్యస్తౌ = చూరుతున్నారై, వెళ్ళిరి.

తా. మార్గమర్థమునందు పట్టణములు, అరణ్యములు, పర్వతములు, సమస్తమైన నదులు, రాష్ట్రములు, నగరములు చూరుతు వెళ్ళిరి. 10

మూ. సమేత్య దర్శితారణ్యం రామవస్యాశ్రమం తతో,
దదర్శ సహ మూరితో రావణో రాక్షసారిపః. 11

ప్ర. అ. సహమూరితః = మూరియతో కూడిన, రాక్షసారిపః = రాక్షస రాజైన, రావణః = రావణుడు, దర్శితారణ్యమ్ = దంధకారణ్యమును, సమేత్య = వేరి, తతో = అటుపిమ్మట, రామవస్య = రామనియొక్క, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు, మూరియతో కలిసి వెళ్ళి, దంధకారణ్యమును, దానియందున్న రామని అశ్రమమును చూచెను. 11

మూ. అవతీర్య రథాత్తస్మాత్తతః శాశ్వతదూషణాత్,
హస్తే గృహీత్వా మారీచం రావతో చాకృష్ణుఃపిత్. 12

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, శాశ్వతదూషణాత్ = బంగారు అంబారములు గల, తస్మాత్ = ఇ, తతః = తతమునుండి, అవతీర్య = దిగి, తతః = అటు ఏమ్మది, మారీచమ్ = మారీచుల్లి, హస్తే = హస్తమునందు, గృహీత్వా = గ్రహించి, చాకృష్ణుః = చాకృష్ణుడు, ఇలపిత్ = పలికెను.

తా. రావణుడు బంగారు అంబారములు గల అ తతమునుండి దిగి, మారీచుని తెయ్యి పట్టుకొని అతనితో అట్లు పలికెను. 12

మూ. ఏతత్తద్రాశ్రమపతనం దృశ్యతే కతకీర్తిరమ్ర,
క్రియతాం తత్పతే శ్రీమం యదర్థం వయమాగతాః. 13

ప్ర. అ. సతే = మిత్రులారా, కతకీర్తిరమ్ర = అరణిరెట్లవెత అవరించు రీతి, ఏతత్ = ఈ, తత్ త్రాశ్రమపతనం = ఆ త్రాశ్రమము, దృశ్యతే = భూదలందు చున్నది, వయమ్ = మనము, యదర్థమ్ = ఏ కార్యము విమర్శిస్తే, అగతాః = వర్చివామో, తత్ = ఆ కార్యము, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, క్రియతామ్ = చేయుదుముగాక.

తా. మిత్రులారా! ఇదిగో చుట్టూ అరణి రెట్లు ఉన్న త్రాశ్రమము కనబడుచున్నది. మనము వర్చివ పని శ్రీమముగా చేయుము. 13

మూ. న రావణవతః శ్రుత్వా మారీచో రాక్షసస్తదా,
మృగో దూర్వాఽశ్రమస్త్వాతే రామస్య వివరారహః. 14

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సః = ఆ, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, మారీచః = మారీచుడు, రావణవతః = రావణుని వధవమును, శ్రుత్వా = విని, మృగః = మృగముగా, దూర్వా = అయి, రామస్య = రామునియొక్క, అశ్రమస్త్వాతే = త్రాశ్రమస్థులమునందు, వివరారహః = సంపదించెను.

తా. అప్పుడు ఆ రాక్షసుడైన మారీచుడు రావణుని ముదిలు విని, మృగ భూవము తరించి, రాముని త్రాశ్రమస్థులమునందు పంపరించెను. 14

మూ. న తు తద్రూపమాస్థాయ మహారద్యుతదర్శనమ్,
మణిప్రవరకృత్లాగః సిరానితముఖాకృతిః. 15

ప్ర. అ. సః = ఆ మారీయకు, అద్యుతదర్శనమ్ = అత్యుత్కరమైన దర్శనము గల, మహాత్ = గొప్పలైన, తత్ = ఆ, రూపమ్ = రూపమును, అస్థాయ = గ్రహించి, మణిప్రవరకృత్లాగః = శ్రేష్ఠములైన మణులు గల కృంగముల అగ్రములు కల, సిరానితముఖాకృతిః = తెల్లగాను నల్లగాను ఉన్న ముఖాకారము గల (మృగముగా అయ్యెను).

తా. ఆ మారీయకు యాచుటకు అత్యుత్కరముగా ఉన్న గొప్పలైన ఆ మృగరూపమును తరించెను. దాని కొమ్ముల రివరి తాగములు శ్రేష్ఠములైన మణుల వలె ఉండెను. ముఖము కొంత తాగము తెల్లగాను, కొంత తాగము నల్లగాను ఉండెను. 15

మూ. ర క్షపక్ష్మోత్పంశుళ ఇన్ద్రసిరోత్పల్కవాః,
కిందిదమ్యన్నతగ్నిత ఇంద్రసిందలాదరః. 16

ప్ర. అ. ర క్షపక్ష్మోత్పంశుళః = ఎల్లవి పర్కము వంటి, నల్లకంఠ వంటి ముఖముగల, ఇన్ద్రసిరోత్పల్కవాః = ఇంద్రసింహాదికృము వంటి, నల్ల కంఠ వంటి చెవులు గల, కిందిత = కొండెము, అద్యన్నతగ్నితః = ఎత్తైన కంఠము గల, ఇన్ద్రసిందలాదరః = ఇంద్రసిందలము వంటి క్రింది పెదవి గల (మృగముగా అయ్యెను).

తా. దాని ముఖము ఒక రోట ఎల్లవి పర్కము వలె, మరొక రోట నల్ల కంఠ వలె ఉండెను. చెవులు ఇంద్రసింహము వలె, నల్లకంఠము వలె ఉండెను. పెద కొండెము ఎత్తుగాను క్రింది పెదవి ఇంద్రసిందలము వలెను ఉండెను. 16

మూ. కువ్వేస్తుప్రసంశాశముదరం చాన్య భాన్యరమ్,
మరూతనితపార్వ్యకృ పద్మకెల్లాంకనంనితః, 17
వైరూర్యసంశాశురస్తమజ్జ్ఞా సుసంహతః.

ప్ర. అ. అన్య = ఈ మృగముయొక్క, భాన్యరమ్ = ప్రణాళించుచున్న, ఉదరమ్ = ఉదరము, కువ్వేస్తుప్రసంశాశమ్ = మల్లెపూవులతోను, రంజితుచితోను,

వల్లముతోను సమానముగా ఉండెను. (ఆ మృగము) మరొకనికపాఠ్యక్రమ = ఇచ్చపువ్వుతో సమానమైన పాఠ్యములు కలదిగాను, వత్సకింబర్ణసంవిధః = వత్సముల కింబర్ణములతో సమానముగాను, వైరూర్యసంరాశబుధః = వైరూర్యమాణిక్యములతో సమానమైన తెక్కలుకలదిగాను, తనుజ్ఞః = పన్నుని ఏక్కలు కలదిగాను, సుసంహతుః = చక్కగా కుదిమట్టువలె గాను, ఉండెను.

తా. దాని ఉరరము మల్లిపూపు వలె, చంద్రుడు వలె, వల్లము వలె ప్రకాశించుచుండెను. దాని పాఠ్యములు ఇచ్చపువ్వు రంగులోను కొండనేచామ వత్సకింబర్ణముల రంగులోను ఉండెను. తెక్కలు వైరూర్యమాణిక్యముల వలె ఉండెను, ఏక్కలు పన్నుముగా ఉండెను. ఈ విధముగ ఆ మృగము చక్కగా కుదిరిన అవయవములతో కుదిమట్టుముగా ఉండెను. 17

మూ. ఇన్ద్రాయురసవర్జిత పుర్వేనోర్ధ్వం విరాజతా, 18
మనోహరః స్నిగ్ధవర్ణో రత్నైర్నావావిరైర్వృతః.

ప్ర. ఆ. ఉర్ధ్వమ = పైకి, విరాజతా = ప్రకాశించుచున్న, ఇన్ద్రాయుర సవర్జిత = ఇంద్రాయుధముతో సమానమైన వర్ణము గల, పుర్వేన = తోకతో కూడినదై, మనోహరః = మనోహరమై, స్నిగ్ధవర్ణః = పెరియుచున్న వర్ణము గలదై, నావావిరైః = అనేకవిధములైన, రత్నైః = రత్నములతో, వృతః = కూడినదై, ఉండెను.

తా. ఆ మృగము తోక ఇంద్రాయుధముతో సమానమైన వర్ణముతో పైకి లేరి ఉండును. అనేకవిధములైన రత్నములతో మనోహరముగా నుండెను. దాని రంగు పెరియుచుండును. 18

మూ. క్షణేన రాక్షసో జాతో మృగః పరమకోరసః, 19
వనం ప్రవృంయన్ రమ్యం రామాశ్రమపరం చ తత్.

ప్ర. ఆ. రాక్షసః = రాక్షసుడు, వనమి = వనమును, రమ్యమి = రమ్యమైన, తత్ రామాశ్రమపరమ = ఆ రాముని ఆశ్రమమును, ప్రవృంయన్ = ప్రకాశించ రేయుడు, క్షణేన = క్షణకాలముచేత, పరమకోరసః = చాలా అందమైన, మృగః = మృగముగా, జాతః = అయినాడు.

రా. ఆ హరియ్యు ధ్వజాంశులో లాం అందమైన మృగముగా మారి,
ఆ వనమును దమ్మమైన, రాముని అగ్రమునును ప్రకాశింపజేసెను. 19

మూ. మనోహరం దర్శనీయం దూపం కృత్వా స రాక్షసః, 20
ప్రలోకనార్థం వైలేహ్య నానారాతువిరిత్రితమ్,
విరదన్ గచ్ఛతే తస్మాచ్ఛాద్యలాని సమస్తతః. 21

ప్ర. ఆ. సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, నానారాతువిరిత్రితమ్ = అనేక
విరములైన రాతువుల పర్వములచే చ్చిత్రితమైన, మనోహరమ్ = మనోహరము,
దర్శనీయమ్ = సుందరముగా అయిన, దూపమ్ = దూపమును, కృత్వా = చేసి
(దరించి), వైలేహ్యః = నీరయింక, ప్రలోకనార్థమ్ = ప్రలోకనముకొరకు,
విరదన్ = సందరించుచు, తస్మాత్ = ఆ ప్రలోకమునుండి, సమస్తతః = నలు
వైపులా ఉన్న, శాద్యలాని = పర్వికర్షిణు గూర్చి, గచ్ఛతే = వెళ్ళుచుండును.

రా. ఆ రాక్షసుడు అనేకవిరములైన రాతువుల కంఠం వంది కంఠంచేత
ర్చింపవలసిన, మనోహరము, దూప అంపైనది అయిన దూపము దరించి, నీరయి
లోకపెట్టుటకై అటు అటు తిరుగుచు, ఆ ప్రలోకమునుండి చుట్టుదక్కఱ నున్న
పర్వికర్షిణ వైపు వెళ్ళుచుండును. 20, 21

మూ. యా పైర్విర్విష్టుశత్రోత్త్రో ధూత్వా స ప్రియదర్శనః,
విటపీనాం కిసంయాన్ తక్క్వాదన్ విరదార హ. 22

ప్ర. ఆ. సః = ఆ మృగము, యా పైర్ = వెండిరంగు గం, విష్టుశత్రో =
వందంకొంది చుక్కంచేత, ద్రిత్ర = ద్రితవర్తము కందిగా, ధూత్వా = అటు,
ప్రియదర్శనః = అనందకరమైన దర్శనము కందె, విటపీనామ్ = చెట్లయొక్క,
కిసంయాన్ = దిగుళ్ళను, తక్క్వా = పరిచి, అదన్ = తినుచు, విరదార హ =
సందరించెను.

రా. వెండి పరి తెల్లగా నున్న వందంకొంది చుక్కలతో ద్రితవర్తమై
యాచువారికి అనందము కలిగించు ఆ మృగము, చెట్ల దిగుక్కు విరది తినుచు
సందరించెను. 22

మూ. కదళీగృహకం గర్వా కర్తికారావిత ప్రతః,

సమాశ్రయన్మన్వగతిః సీతావందర్శనం తథా. 23

ప్ర. అ. కదళీగృహకమ్ = అరణ్యము తోపును గూర్చి, గర్వా = వెళ్ళి, కర్తికారాన్ అరవ్వుతః = కర్తికారవృక్షములకు అటు అటు, మన్వగతిః = మంద గమనము కలది, తథా = అట్టి, సీతావందర్శనమ్ = సీత దృష్టివడు ప్రదేశమును, సమాశ్రయత్ = అశ్రయించెను.

తా. అ మృగము అరణ్యతోపులోనికి వెళ్ళి, కర్తికారవృక్షములకు అటు అటు మందముగా వదలుచు, సీత దృష్టి వడే ప్రదేశములకు వెళ్ళెను. 23

మూ. రాజీవరిత్రవృక్షః స విరలాః మహామృగః,

రామాశ్రమపరాత్మాశే విరలాః యథాసుఖమ్. 24

ప్ర. అ. సః = అ, మహామృగః = గొప్ప మృగము, రాజీవరిత్రవృక్షః = వడ్డము వలె రిత్రమైన వృక్షరాగము కలది, విరలాః = ప్రళాళించెను. రామాశ్రమపరాత్మాశే = రాముని అశ్రమము సమీపమునందు, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, విరలాః = సందరించెను.

తా. వడ్డమువలె అశ్రుర్యకరమైన వృక్షరాగముతో అ గొప్ప మృగము రాం అందముగా ఉండెను. అది రాముని అశ్రమము సమీపమునందు సుఖముగా సందరించెను. 24

మూ. పునర్లత్నా నివృత్తశ్చ విరలాః మృగోత్తమః,

గర్వా ముహూర్తం త్వరయా పునః ప్రతినివర్తతే. 25

ప్ర. అ. మృగోత్తమః = అ శ్రేష్ఠమైన మృగము, గర్వా = వెళ్ళి, పునః = మరల, నివృత్తశ్చ = మరలినది, విరలాః = పంపించెను. ముహూర్తమ్ = క్షణకాలముపాటు, గర్వా = వెంటకు వెళ్ళి, పునః = మరల, త్వరయా = తొందరతో, ప్రతినివర్తతే = తిరిగివచ్చును.

తా. శ్రేష్ఠమైన అ మృగము ఒకసారి వెంటకు వెళ్ళి, మరల తిరిగి వచ్చుచు సందరించెను. క్షణకాలము వెంటకు వెళ్ళి, వెంటనే తొందరగా తిరిగి వచ్చుచుండెను. 25

మూ. విక్రీడంశ్య క్వచియ్యమౌ పునరేవ విషిదరి,
అశ్రమర్హారమాగమ్య మృగయాతాని గర్భరి 26

ప్ర. అ. విక్రీడంశ్య = అడుకొనుచు, పునరేవ = మరల, క్వచిత్ =
ఒకానొక చోట, తామౌ = నేనీమీర, పునరేవ = మరల, విషిదరి = కూర్చుండును.
అశ్రమర్హారమ్ = అశ్రమముయొక్క రహితమును, అగమ్య = చేరి, మృగయా
తాని = లేళ్ల గుంపులను గూర్చి, గర్భరి = వెళ్ళుచుండును.

తా. కొంతసేపు అడుకొని ఒక్క చోట నేనీమీర కూర్చుండును. అశ్రమ
ర్హారమచెట్లకు వచ్చి మరల లేళ్లగుంపుల వైపు వరుగిడుతుంటెను. 26

మూ. మృగయాతైరనుగతః పునరేవ నివర్తతే,
నీతాదర్శనమాశ్వాన్ రాక్షసో మృగతాం గతః, 27
పరిత్రమరి చిత్రాణి మద్ధరాని వినిష్కరన్.

ప్ర. అ. మృగయాత్ = మృగశక్తమును, గతః = పొందిన, రాక్షసః =
రాక్షసుడు, నీతాదర్శనమ్ = నీతయొక్క దర్శనమును, అశ్వాన్ = గోరుతున్నచై,
మృగయాతైః = లేళ్ల గుంపులచేత, అనుగతః = అనుసరించబడినచై, పునరేవ =
మరల, నివర్తతే = తిరిగి వచ్చును. వినిష్కరన్ = వీచుముగా వచ్చుచు, చిత్రాణి =
చిత్రములైన, మద్ధరాని = మంతలములను, పరిత్రమరి = తిరుగుచుండును.

తా. మృగయావము తరించిన అ మారీతుడు. నీత దనను చూడవలె వని
కోరుచు, లేళ్ల గుంపులు వెంటింపగా తిరిగి వెనుకకు వచ్చుచుంటెను. పొలాత్తుగా
ఏగిరి గండువేసి అందముగా, గుంకముగా తిరుగుచుంటెను. 27

మూ. నమూర్విష్య త తే నర్వే మృగా హ్యన్యే వనేచరాః, 28
ఉపాగమ్య సమాహూయ విరవన్తి రికో రగ.

ప్ర. అ. ననేచరాః = వనమునందు నేలరలింతురున్న, అన్యే = అతరము
లైన, తే = అ, నర్వే = సమస్తమైన, మృగాః = మృగములు, సమూర్విష్య = చూచి,
ఉపాగమ్య = సమీపించి, సమాహూయ = వానవహరి, రగ రిగః = వరి తిట్కలను
గూర్చి, విరవన్తి = పారిపోవును.

తా. వనములో సంవరించే అథరమలైన మృగములన్నీ, ఈ మృగమును యిది, సమీపించి, వాననయిది, వది రిక్కులకు పారిపోయిను. 28

మూ. రాక్షసః సోఽపి రావ్యన్యాన్నుగాన్నుగవరే రతః, 29
ప్రచ్ఛాదనార్థం భావస్య న రక్షయతి సంస్పృశన్.

ప్ర. అ. మృగవరే = మృగములను చంపుటయందు, రతః = అసక్తి గల, సః = అ, రాక్షసోఽపి = రాక్షసుడు కూడ, మ్మాన్ = వనమునకు సంవరించిన, భాన్ మృగాన్ = అ మృగములను, సంస్పృశన్ = స్పృశించుడు, భావస్య = తన స్వభావముయొక్క, ప్రచ్ఛాదనార్థమే = కప్పివచ్చుకొనుటకొరకు, న రక్షయతి = రక్షించుటలేదు.

తా. మృగములను చంపుటయందు అసక్తి కంటానైనను, అ రాక్షసుడు, వానిని స్పృశించి కూడ, తన స్వభావమును కప్పివచ్చుకొనుటకు, వానిని రక్షించలేదు. 29

మూ. తస్మిన్నేవ తతః వారే వైరేహి ఉతలోచనా, 30
కుసుమావరయన్మగ్రా పారపానర్యవరత.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తస్మిన్నేవ వారే = అ సమయమునందే, ఉతలోచనా = మంగళవ్రతములైన శ్రేతములు గల, వైరేహి = నీర, కుసుమా వరయన్మగ్రా = పుష్పములను కోయుటయందు అసక్తులైన, పారపాన్ = రృక్షము లను, అత్యవరత = సమీపించెను.

తా. మంగళవ్రతములైన శ్రేతములు గల నీర అదే సమయమునందు పుష్పములను కోయుటలై చల్లవైపు వెళ్లెను. 30

మూ. కర్ణికారావళోజాంశ్చ యాజాంశ్చ మదిరేక్షణా, 31
కుసుమాన్యవరిన్వన్తి తరార యుచిరాననా.

ప్ర. అ. మదిరేక్షణా = మరలవ్రతములైన శ్రేతములు గల, యుచిరాననా = సుందరమైన ముఖము గల అ నీర, కర్ణికారాన్ = కర్ణికారవృక్షములను, అళో జాంశ్చ = అళికవృక్షములను, యాజాంశ్చ = యాకవృక్షములను, కుసుమాని = పుష్పములను, అవరిన్వన్తి = కోయుచున్నవై, తరార = సంవరించెను.

రా. పురు కదిగింబే వేరములు, అందమైన ములమో గం అ సీత కర్తికారవృక్షములనుండి, అశోకవృక్షములనుండి, యాకవృక్షములనుండి పుష్పములు కోయుచు నందరించెను. 81

మూ. అనర్ధారణ్యవాసస్య సా తం రత్నమయం మృగమ్, 82
మూర్తామణివిదితాల్లం దదర్శ పరమాల్లనా

ప్ర. అ. అరణ్యవాసస్య = అరణ్యవాసమునకు, అనర్ధా = తగవి, సా = అ, పరమాల్లనా = ఉత్తమస్థి యైన సీత, రత్నమయమ్ = రత్నవికారము, మూర్తామణివిదితాల్లమ్ = ముక్కములచేతను, ములులచేతను విదితమైన అవయవములు కలది అయిన, తం మృగమ్ = ఆ మృగమును, దదర్శ = చూచెను.

రా. అరణ్యవాసమునకు తగవి అ సీత రత్నవికారము, ముక్కముల చేతను, ములులచేతను విదితమైన అవయవములు కలది అయిన ఆ మృగమును చూచెను. 82

మూ. సా తం కుదిరకన్తోస్థి దూప్యరాతుతనూదుహమ్, 83
విస్మయోత్పుల్లనయనా న స్నేహం నమురైక్షత.

ప్ర. అ. కుదిరకన్తోస్థి = అందమైన దంధములు, ఉష్ణములు గల, సా = అ సీత, దూప్యరాతుతనూదుహమ్ = వెండిచంద్రి, రాతువులవంద్రి కోపుములు గల, తమ్ = ఆ మృగమును, విస్మయోత్పుల్లనయనా = అశ్రుర్యముచేత వికసింపిన నేత్రములు కలదై, న స్నేహమ్ = స్నేహపూర్వకముగా, నమురైక్షత = చూచెను.

రా. అందమైన దంధములు, ఉష్ణములు గల అ సీత, వెండి చంద్రి, రాతువుల వెల ఉన్న కోపుములు గల ఆ మృగమును, అశ్రుర్యముచేత వికసింపిన నేత్రములతో స్నేహపూర్వకముగా చూచెను. 83

మూ. న ర తాం రామదయితాం పశ్యన్ మాయామయో మృగః,
విరదార పువక్ష్మితం దీవయన్నివ తద్యనమ్.

ప్ర. అ. మాయామయః = మాయామయమైన, నా మృగః = ఆ మృగము కూడ, తాం రామదయితామ్ = ఆ రాముని భార్యను, పశ్యన్ = చూచుచు, తత్

తనమ = ఆ వనమును, దీవయన్విత = ప్రకాశింపజేయుచున్నది వలె, పును = మరం, ద్రితమ = ద్రితముగా, విరచాత = సంరచించెను.

తా. ఆ మాయోచ్చుగము కూడ రావలసి తార్క యైవ సీతను చూచుచు, ఆ వనమును ప్రకాశింపజేయుచున్నట్లు మరం చ్చికవిద్రితగతులతో సంరచించెను

మూ. అదృష్టపూర్వం తం దృష్ట్యా నానారత్నమయం మృగమ్
విన్నయం వరమం సీతా జ్ఞానం అనరాత్మజా. ౩౩

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే శాన్తిపర్వే ఆదికాండే అరణ్యకాండే
ద్వితీయాంశః సర్గః

ప్ర. ఆ. అదృష్టపూర్వమ్ = పూర్వము చూడవలసి, నానారత్నమయమ్ = అనేకరత్నవికారమైన, తం మృగమ్ = ఆ మృగమును, దృష్ట్యా = చూచి, అనరాత్మజా = అనకుని కుమార్తెయైన, సీతా = సీత, వరమమ్ = గొప్ప, విన్నయమ్ = అకృత్యమును, జ్ఞానం = హించెను.

తా. అనకపండిని యైన సీత, పూర్వ మెన్నడూ చూడని, అనేకరత్న ముల వలది కంగులు గల ఆ మృగమును చూచి తాన అకృత్యము హించెను.

"చి. మృగాన్ని తాని పంజరాలన్ని వర్తిస్తూ బ్రాసిన ఈ సర్గలోని శ్లోకాలు (18-33) ప్రాత్యక్షమిలా కనిపిస్తాయి. ౩౩

"జానామరీచి" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రకావ్యానమునందు అరణ్యకాండలో పలుకబడినదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రివర్ణార్చనః పద్ధః

[అ హియామృగమును మంచి లక్ష్మణువని వందేహము గలుగుట, అ మృగమును వజీరముగా గాని, చంపి గాని తీసికొనిరమ్మని నీత రాముని కోరుట. రాముడు "వీరను రక్షింపుమందుము" అని లక్ష్మణుని లక్షణించి అ మృగముకొరకు వెళ్ళుట]

మూ. సా రం సంప్రేక్ష్య సుగ్రోజీ కుసుమాని పిరిస్వరీ,
పేమరాజరవర్ణార్థ్యం పార్వ్యార్థ్యముపగోరితమ్.   1

ప్రహృష్టా రాసవర్ణాశ్చ మృష్టహాలకవర్ణినీ,
తర్రారమపి తక్రన్థ లక్ష్మణం త్రైవ సాయురమ్.   2

ప్ర. అ. సుగ్రోజీ = అందమైన కర్ణివరేశము గంది, అసవర్ణాశ్చ = రోషములు లేని అవయవములు గంది, మృష్టహాలకవర్ణినీ = పరిశుద్ధమైన లంగారము రాయ గంది, కుసుమాని = ఘృష్యములను, పిరిస్వరీ = కోయుచున్నది అయిన, సా = అ వీర, పేమరాజరహిర్వార్ణార్థ్యమ్ = వెండి లంగారము వంటి పార్వ్యములవేర, ఉపగోరితమ్ = ప్రకాశించుచున్నది, తమ్ = అ మృగమును, సంప్రేక్ష్య = చూచి, ప్రహృష్టా = సంతోషించినదై, తర్రారమపి = తర్రను, సాయురమ్ = అయోధ్యులో కూచిన, లక్ష్మణం త్రైవ = లక్ష్మణుణ్ణి, తక్రన్థ = పిలిచెను.

తా. అందమైన కర్ణివరేశము, రోషములు లేని అవయవములు, పరిశుద్ధమైన లంగారము వర్ణము వంటి వర్ణము గల అ వీర, ఘృష్యములను కోయుచు, వెండిరంగు లంగారురంగు గల పార్వ్యములతో ప్రకాశించుచున్న అ మృగమును చూచి, సంతోషించినదై, తర్రను, అయోధ్యనుండి దిగ్గరగా పిలిచెను.

మూ. తయాచలాతో వరబాహుచో వైవేహ్య రామంక్షుతో,
ఏక్షమాతో తు తో రోశం తరా దర్శకతుర్భుగమ్. 3

ప్ర. ౪. తయా = త, వైవేహ్య = సీతదేవ, అచలాతో = పింపందిన, వరబాహు = వర శిష్టతైద, తో రామంక్షుతో = ఆ రామంక్షులు, తం రోశమ్ = ఆ ప్రదేశమును, ఏక్షమాతో = చూచుచున్నవారై, తరా = అప్పుడు, మృగమ్ = మృగమును, దర్శకతుః = చూచిరి

తా. అప్పుడు ఆ సీత పింపగా రామంక్షులు ఆ ప్రదేశమును చూచుచు అక్కడ మృగమును చూచిరి.

మూ. శంకహానస్త తం రృష్ట్యాంక్షతో రామపుత్రపిత,
రమేనైవమహం మన్యే మారీరం రాక్షసం మృగమ్. 4

ప్ర. ౪. తమ్ = ఆ మృగమును, రృష్ట్యా = చూచి, శంకహాను = సంకేహించుచున్నవారై, లక్ష్యం = లక్ష్యమును, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అంబరీష్ = పరితెను, అహమ్ = నేను, ఏదమ్ = ఈ, మృగమ్ = మృగమును, తమ్ = ఆ, మారీరమేవ = మారీచుణ్ణిగానీ, మన్యే = తలచుచున్నాను.

తా. లక్ష్యము ఆ మృగమును చూచి, శంకించుచు, రామనితో అల్లవెను "ఈ మృగము ఆ మారీచుడే అని తలచెదను."

మూ. తరన్తో మృగయాం హృష్టాః పాపేనోపాధీనా వనే,
అనేన విహతా రాజన్ రాజానా రామరూపిణా. 5

ప్ర. 5. ఆ రాజన్ = రాజా, హృష్టాః = సంతోషించుచున్నవారై, మృగయాం తరన్తః = వేటాడుచున్న, రాజాను = రాజులు, రామరూపిణా = స్వేచ్ఛారూపము గల, అనేన = ఈ, పాపేన = పాపాత్మునిచేత, వత్సేవనమునందు, ఉపాధీనా = వేషముచేత, విహతాః = తలవందినారు.

తా. రామా ! అనందముగా వేటాడుచున్న రాజులను, స్వేచ్ఛగా రూపమును దరింప గల ఈ పాపాత్ముడు ఆ యా వేషములు దరించి తలపెట్టెడు.

వి. "ఉమోనా" అను పాదమున్నచో యోగముగా ఉండును "కపటము వేర" అని అర్థము. 6

మూ. అన్యే మాధూవిరో మాయామృగరూపమిదం కృతమ్,
తానుమర్పురుషవ్యాప్తం గన్ధర్వపురసన్నితమ్. 6

ప్ర. అ. పురుషవ్యాప్తం = పురుష శ్రేష్ఠుడా : మాధూవిరః = మాయలను ఎరిగిన, అన్యే = ఈ మారీయనియొక్క, తానుమిత = తాంరి గలది, గన్ధర్వపుర సన్నితమ్ = గంధర్వపురముతో సహజము అయిన, ఇదమ్ = ఈ, మాయా మృగరూపమ్ = మాయామృగరూపము, కృతమ్ = చేయఁబడినది.

తా. పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన రామా మాయలలో అరితేరిన ఈ మారి యేడు తాంరి గలది, లంకైతాళిగుడు నిర్మించు మాయాసగరము వంటిది అయిన ఈ మాయామృగరూపమును నిర్మించినాడు. 6

మూ. మృగో హ్యేవంపిరో రత్నవిదిత్రో నాన్తి రాఘవ,
జగత్కాం జగతీనాథ మాయోషా హి న సంశయః 7

ప్ర. అ. జగతీనాథ = భూమికి అధిపతియైన, రాఘవ = రామా : జగత్కామ్ = భూమియందు, రత్నవిదితః = రత్నములచేత విదితమైన, ఏవంపితః = ఈ విధమైన, మృగః = మృగము, నాన్తి హి = లేదు కదా : ఏషా = ఇది, మాయా = మాయయే. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. భూమంతలమునకు ప్రభువైన రామా : రత్నములచేరి నిండువుం వేర విదితమైన ఇట్టి మృగము తులకముతో ఉండదు. ఇది మాయయే. సంశయము లేదు. 7

మూ. ఏవం బ్రువాణం కాకుత్స్థం ప్రతివార్య కురిస్మితా,
ఉవాచ సీతా సంహృష్టా తర్మదా హృతచేతనా. 8

ప్ర. అ. కురిస్మితా = తెల్లని రితువేష్య గలది, తర్మదా = (ఆ మృగము యొక్క) తర్మముచేత, హృతచేతనా = హరించఁబడిన మనస్సుగలది, హృష్టా = సంతోషించిసతి అయిన, సీతా = సీత, ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువాణమ్ = వలకుదున్న, కాకుత్స్థమ్ = లక్ష్యమైనది, ప్రతివార్య = చెప్పించిరి, ఉవాచ = వరితెను.

తా. అందమైన చిరువవ్వు గల ఆ నీలి మనస్సును ఆ మృగమందర్శము అర్పించుటచే ఆమె సంకోచించును. ఇట్లు పలుకుచున్న ఆ లక్ష్మణునిః అప్పు డాది ఇట్లు పలికెను.

మూ. అర్యపుత్రారిరామోఽహౌ మృగో హరతి మే మనః,
అనయోనం మహాబాహో క్రిదార్థం నో దవిష్యతి. 9

ప్ర. అ. అర్యపుత్ర = అర్యపుత్రాః అరిరామః = మహాహరమైన, అహౌ = ఈ, మృగః = మృగము, మే = నాయొక్క, మనః = మనస్సును, హరతి = హరించుచున్నది. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా. ఏనమే = దీనిని, అనయ = రిసికొనిరమ్ము. నః = మనయొక్క. క్రిదార్థమ్ = ఆటకొరకు, దవిష్యతి = కాగంతు.

తా. అర్యపుత్రాః సుందరమైన ఈ మృగము నా మనస్సును హరించు చున్నది. ౧. మహాబాహూ దీనిని వల్ల రిసికొనిరమ్ము. మనము దీనితో ఏనోరింద వచ్చును.

మూ. అశ్రమపరేఽస్మాకం బహుః పుణ్యదర్శనా,
మృగాశ్వర వి సహిరాః సృమరాశ్వమరాస్తతా. 10

ప్ర. అ. అస్మాకమ్ = మనయొక్క. అహౌ = ఈ, అశ్రమపరే = అశ్రమము నందు, పుణ్యదర్శనాః = మంచి దర్శనము గల, బహుః = అనేకమైన, మృగాః = మృగములు, సృమరాః = సృమరములు, తతా = మరియు, రమరాః = రమర మృగములు, సహిరాః = కలిపినవై, రత వై = పంచరించుచున్నవి.

తా. మన ఈ అశ్రమములో, యాచుటకు అందమైన ఎన్నోలేక్క, సృమర ములు, రమరములు గుంపులు గుంపులుగా తిరుగుచుండును.

మూ. ఋషాః పృషతనంమాశ్వ వాసరాః కిన్నరాస్తతా,
విచరంతి మహాబాహో రూప్యశేష్టా మహాహరాః. 11

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా. రూప్యశేష్టాః = రూపమునేక శ్రేష్ఠమైన, మహాహరాః = మనస్సును అకర్షించు, ఋషాః = ఎరుగు

బంట్లు, వృషభసంహృత్తు = యక్కఱ లేళ్ల గుంపులు, వాసరాః = కోతులు, రథా = పురియ, కింవరాః = కింవరులు, వివరద్రై = సంవరించుచున్నది.

తా. గొప్ప బాహువులు గల రామాః అందమైన రూపము గలవి, మనోహరములు అయిన ఎలుగుబంట్లు, యక్కఱ లేళ్లు కోతులు, కింవరులు సంరక్షించుచుండును. 11

మూ. న రాన్య నద్యుకో రాజన్ దృష్టపూర్వో మృగో మయా,
తేజసా క్షమయా దీప్త్యా యథాయం మృగనర్తమః. 12

ప్ర. త. రాజన్ = రాజాః అయిత్ = ఈ, మృగనర్తమః = శ్రేష్ఠమైన మృగము, యథా = ఎట్లో అట్లు, తేజసా = తేజస్సుచేతను, క్షమయా = ఓర్పు చేతను, దీప్త్యా = కాంతిచేతను, అన్యః = దీనికి, సదృశః = సమానమైన, మృగః = మృగము, మయా = వారేర, న దృష్టపూర్వః = పూర్వము యాతంకలేదు.

తా. రాజాః ఈ శ్రేష్ఠమైన మృగము తేజస్సుచేతను, ఓర్పు చేతను, కాంతి చేతను ఏ విధముగా ఉన్నదో అవిధముగా ఉండే మరొక మృగమును నేనిన్నకూ యాదలేదు. 12

మూ. నానావర్ణవిరిత్రాక్షో రత్నరిష్టసమాచితః,
ద్యోతయన్వనమవ్యగ్రం శోభతే శశిసన్నిహితః. 13

ప్ర. త. నానావర్ణవిరిత్రాక్షః = అనేకవిధములైన రంగులచేత విరితమైన శరీరము గలది, రత్నరిష్టసమాచితః = రత్నముల వంటి యక్కఱచేత వ్యాప్తమై అయిన, శశిసన్నిహితః = చంద్రునితో సమానమైన ఈ మృగము, అవ్యగ్రమ్ = కలగారు లేకుండా, వనమ్ = వనమును, ద్యోతయన్ = కాంతి కలపానినిగా చేయుచు, శోభతే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా. దీని శరీరము అనేకవిధములైన రంగులతో విరితముగా ఉన్నది. రత్నముల వంటి యక్కఱతో నిండి యున్నది. ఇది ఏ మృగము కయవకుల లేదు. చంద్రుడు వలె ఈ అరణ్యమును కాంతిభరితము చేయుచు ప్రకాశించుచున్నది. 13

మూ. అహో రూపమహో లక్ష్మీః స్వరసంపద్య కోరనా,
మృగోఽద్యుతో నిరిత్రాణ్ణో హృదయం హరదీప మే. 14

ప్ర. అ. రూపమ్ = రూపము, అహో = ఎంత అశ్రుర్యకరముగా ఉన్నది, లక్ష్మీః = కోర, అహో = ఎంత అశ్రుర్యకరముగా ఉన్నది, స్వరసంపద్య = స్వరసంపద కూడ, కోరనా = తాగున్నది, అద్యుతా = అశ్రుర్యకరము, నిరిత్రాణ్ణా = నిరిత్రమైన కరీరము గలది అయిన, మృగా = ఈ మృగము, మే = నాయొక్క, హృదయమ్ = హృదయమును, హరదీప = హరించుచున్నట్లున్నది.

తా. ఏమి రూపము, ఏమి హృదయము, ఏమి స్వరమాదుర్యము, నిరిత్రమైన కరీరముతో అశ్రుర్యకరముగా ఉన్న ఈ మృగము నా మనస్సును హరించుచున్నట్లు ఉన్నది. 14

మూ. యది గ్రహణమర్థేతి తీవన్నేవ మృగ వైవ,
అశ్రుర్యరూఢం తవతి విస్మయం అనయిష్యతి. 15

ప్ర. అ. మృగా = మృగము, తీవన్నేవ = తీవరించి ఉన్నదగుదునే, తవ = నీయొక్క, గ్రహణమ్ = గ్రహణమును, అర్థేతి యది = హరించుటయితే, అశ్రుర్యరూఢమ్ = అశ్రుర్యకరము, తవతి = అగును, విస్మయమ్ = అశ్రుర్యమును, అనయిష్యతి = వేర్చించును.

తా. ఈ మృగము సతీపముగానే నీకు లరించినదో అది అశ్రుర్యకరముగా ఉండును. యాదేవారందరికి అశ్రుర్యము కలిగించును. 15

మూ. సమా వైవనవాసానాం రాజ్యాసానాం తే నః పునః,
అన్తఃపురవిరూపార్థో మృగ ఏష తవిష్యతి. 16

ప్ర. అ. ఏషః మృగా = ఈ మృగము, సమా వైవనవాసానామ్ = సమావైవన వనవాసము గలవారము, పునః = మరల, రాజ్యాస్థానామ్ = రాజ్యమునందు ఉన్నవారము అయిన, నః = మనయొక్క, అన్తఃపురవిరూపార్థః = అంతఃపురమునకు అంంతరముకొరకు, తవిష్యతి = కాగండు.

తా. మనము వనవాసము పూర్తిచేసికొని మరల రాజ్యమును హరించు పిమ్మట, ఈ మృగము, మన అంతఃపురానికి అంతరముగా ఉండగలదు. 16

మూ. భరతస్యోర్జ్యపుత్రస్య శ్చక్షుశాణాం మమ త ప్రతో,
మృగరూపమిదం వ్యక్తమాశ్చర్యం అనయిష్యతి. 17

ప్ర. అ. ప్రతో = ఒకవేళూ. అదమ్ = ఈ. మృగరూపమ్ = మృగము
యొక్క రూపము. భరతస్య = భరతునకు. అర్జ్యపుత్రస్య = అర్జ్యపుత్రునకు,
శ్చక్షుశాణామ్ = అర్థగర్భకు, మమ తే = నాకు, వ్యక్తమ్ = సత్యముగా, అశ్చర్యమ్ =
అశ్చర్యమును, అనయిష్యతి = వృద్ధింపగలదు.

తా. నాకా ఈ మృగరూపము, భరతునకు, నీకు, అర్థంకు, నాకు కూడ
తప్పక అశ్చర్యమును (అనంతమును) కలిగించగలదు. 17

మూ. తీవన్న యతి తేఽశ్శేరి గ్రహణం మృగసత్తమః,
అతీనం సకళాద్ధూల దుచిరం మే భవిష్యతి. 18

ప్ర. అ. సకళాద్ధూలం = సదుంలో శ్రేష్ఠతా మృగసత్తమః = ఉత్తమమైన
ఈ మృగము, తీవన్ = తీవరింపబడినది, తే = నీయొక్క, గ్రహణమ్ = గ్రహణ
మును, స అశ్శేరి యతి = పొందకపోయినచో, మే = నాకు, దుచిరమ్ = అంద
మైన, అతీనమ్ = దీని చక్కము. భవిష్యతి = ఉండగలదు.

తా. కూసపురిలో శ్రేష్ఠుడైన ఒక రామ! ఉత్తమమైన ఈ మృగము
సతీవముగా నీకు లభించనిచో అందమైన దీని చక్కము నాకు ఉండును. 18

మూ. నిహతస్యోస్య సత్త్వస్య జామ్బూనదమయత్త్వరి,
కష్టబ్రస్యాం వివీతాయామిద్రామ్యహముపాసీతుమ్. 19

ప్ర. అ. కష్టబ్రస్యామ్ = లేకగడ్డిలో ఏర్పరువలసిన అసనమునందు,
వివీతాయామ్ = వలవలసిన, నిహతస్య = రంపలసిన, అస్య సత్త్వస్య = ఈ
మృగముయొక్క, జామ్బూనదమయత్త్వరి = అంగారు చర్మమీద, అహమ్ =
నేను, ఉపాసీతుమ్ = కూర్చుంటుంటు, అర్చామి = కోరుచున్నాను.

తా. ఈ మృగమును చంపివేసినచో దీని అంగారు చర్మము లేకగడ్డిలో
ఏర్పరచిన అసనముమీద వలచుకొని కూర్చుండవలె నని నాకు కోరిక ఉన్నది.

మూ. కామవృత్తిహరం తౌద్రం శ్రీదామనర్పకం మతమ్,
వపుషా త్వస్య సత్త్వస్య విస్మయో జనితో మమ. 20

ప్ర. అ. తౌద్రమ్ = తయంతరమైన, ఇదమ్ = ఈ, కామవృత్తమ్ =
కామవృత్తి శ్రీదామ్ = శ్రీంకు, అనర్పకమ్ = తగనిదిగా, మతమ్ = దివ్య
బడినది ఈ = కామి, త్వస్య = ఈ, సత్త్వస్య = బంధువుయొక్క, వపుషా = కరీరము
దేత, మమ = నాకు, విస్మయో = అశ్చర్యము, జనితా = పుట్టించబడినది.

తా. శ్రీంకు తయంతరమైన ఇద్దరి కోరిక తగ దను మాట నిజమే. కాని
ఈ మృగము దూరమును దూరగానే నాకు అశ్చర్యము కలిగినది. 20

మూ. తేన కాజ్ఞానవర్జేన మతిప్రవరశృణ్ణదా,
తదుదారిత్యవర్జేన సక్షత్రపతవర్పసా,
అథావ రామవస్థాపి మతో విస్మయమాగరమ్. 21

ప్ర. అ. కాజ్ఞానరూపేణ = బంగారు దూరము గలది, మతిప్రవర
శృణ్ణదా = శ్రేష్ఠములైన మఱుం వంటి కొమ్ములు గలది, తదుదారిత్యవర్జేన =
తీరనూర్చుని వంటి రంగు గలది, సక్షత్రపతవర్పసా = సక్షత్రపతము వంటి
కాంతి గలది అయితే, తేన = ఆ మృగముచేత, రామవస్య = రామునియొక్క,
మమ = నాకు = మనస్సు కూడ, విస్మయమ్ = అశ్చర్యమును, అగరమ్ = పొందినది.

తా. బంగారు దూరము, శ్రేష్ఠములైన మఱుం వంటి కొమ్ములు, దాం
నూర్చుని వంటి రంగు, సక్షత్రములతో కూడిన అకాశము వంటి శేఱుపు-చీరతో
కూడిన ఆ మృగమును దూరగానే రామునకు కూడ అశ్చర్యము కలిగెను. 21

మూ. ఏవం సీతావరః క్రుత్వాకం దృష్ట్యా మృగమదృశమ్ 22
లోరితస్తేన దూపేణ సీతయా త ప్రవోదితః
ఉవాచ రామతో హృష్టో బ్రాతరం లక్ష్మణం వరః. 23

ప్ర. అ. రామవః = రాముడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, సీతావరః = సీతయొక్క
వరనమును, క్రుత్వా = వివి, అదృశమ్ = అశ్చర్యకరమైన, కం మృగమ్ =
ఆ మృగమును, దృష్ట్యా = చూచి, తేన దూపేణ = ఆ దూరముచేత, లోరితః =
లోరిత పెట్టించినవారై, సీతయా త = సీతచేత కూడ, ప్రవోదితః = ప్రేరేపించ

అరివదానై, హృష్టః = సంకోషించినవాడై, త్రాతరమై = పోదరుడైన, లక్ష్మణమై = లక్ష్మణుని గూర్చి, వయః = బాధ్యును, ఉదార = పరితెను.

తా. రాముడు నీత మాటలు విని, అశ్రుర్యకరమైన ఆ మృగమును దూరి, దాని దూవముచేత అకర్షించబడినవాడై, నీత కూడ ప్రేరేపించగా, సంకోషముతో పోదరుడైన లక్ష్మణునితో ఇట్లు పరితెను. 22, 23

మూ. వశ్య లక్ష్మణ వైదేహ్యః స్పృహం మృగగలామిమామ్,
తూప్రశేష్ఠతయా హ్యేష మృగోఒర్క న కవిష్యతి. 24

న కనే నన్యవోర్ధేశీ న తైత్రకరకసంక్రయే,
కుతః పృథివ్యాం సోమైతే యోఒస్య కశ్చిత్పమో మృగః.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణుడా, వైదేహ్యః = నీతయొక్క, మృగ గలామై = మృగమునకు సంబంధించిన, స్పృహమ్ = ఆసక్తివి, వశ్యః = దూకుము. సోమైతే = లక్ష్మణా అర్కః = ఇప్పుడు, తూప్రశేష్ఠతయా = దూవముచేత శ్రేష్ఠమగుటచే, ఏషే మృగః = ఈ మృగము, కనే = ఈ వనమునందు, న కవిష్యతి = ఉండదు, నన్యవోర్ధేశీ = సందనవనప్రాంతమునందు, న = ఉండదు; తైత్రకరక సంక్రయే = తైత్రకరక మనే వనమునందు, న = ఉండదు. యః = ఏ మృగము, అస్య = దీనికి, సమః = సమానమైనదో అది, పృథివ్యామ్ = భూమియందు, కుతః = ఎట్లా ?

తా. లక్ష్మణా నీతకు ఈ మృగమునందు ఎంత ఆసక్తి ఉన్నదో దూరి తిలా ఇంద శ్రేష్ఠమైన దూవము గల మృగము ఈ వనములో మరెవీ ఉండదు. సందనవనములో గాని, తైత్రకరక మను ఉల్కానములో గాని ఉండదు. ఇంక భూలోకములో ఎట్లా ఉండును ? 24, 25

మూ. ప్రతిలోమానులోమాశ్చ దుధిరా రోమరాజయః,
కోకతై మృగమాశ్రిత్య చిత్రాః కనకవిన్దురి. 26

ప్ర. అ. ప్రతిలోమానులోమాః త = ఎదురుతిరిగినవి రాయగా ఉన్నవి అయినవి, దుధిరాః = అందమైనవి, కనకవిన్దురిః = అంగుడు కంగు యొక్క

నేర, చిత్రా = చిత్రమునా అయిన, శోమరాజయః = శోమమల పంక్తులు,
మృగమ్ = మృగమును, అగ్రత్య = అగ్రయందరి, శోభన్తే = ప్రకాశించుచున్నది.

తా ఈ మృగము శరీరము మీద అందమైన శోమపంక్తులు కాన్ని బోల్ల
ఎరుకు తిరిగి ఉన్నవి; కాన్ని బోల్ల నాలుగా ఉన్నవి. అంగారపు యక్కలరేర
చిత్రముగా ఉన్నవి. 28

మూ. పశ్యాన్య బృహ్మహునన్య రీప్రామగ్నిశోపమామ్,
తస్యోం ముఖాన్నివృత స్తం మేహుదివ శతద్రావామ్. 27

ప్ర. అ. బృహ్మహునన్య = అవురించున్న, అన్య = దీనియొక్క,
ముఖాన్ = ముఖమునుండి, నివృతస్తిమ్ = అయలుబేరుతున్న, రీప్రామ్ = ప్రకా
శించుచున్న, అగ్నిశోపమామ్ = అగ్నిజ్వాలలో సమానమైన, మేహుక్ =
మేనుమునుండి అయలుబేరుతున్న, శతద్రావామ్ అవ = పెరుపు వలె ఉన్న,
తస్యోమ్ = తస్యను, పశ్య = చూడుము.

తా. ఇది అవురింది వచ్చుచు దీని నొదినుండి అగ్నిజ్వాల వలె ప్రకాశించు
చున్న నాలుక పైకి వచ్చుచున్నది. ఇది మేనుమునుండి బైటకు వచ్చుచున్న
పెరుపు వలె ఉన్నది; చూడుము. 27

మూ. మసారగల్లర్కముఖః శక్తముక్తానిరోదరః,
కన్య నామానిరూప్యోఽసౌ న మనో లోదయేన్మృగః. 28

ప్ర. అ. మసారగల్లర్కముఖః = ఇంద్రసింహనినికారమైన పాత్ర వంది
ముఖము గంది, శక్తముక్తానిరోదరః = శంఖములోను, ముక్తములోను సమాన
మైన పొట్టగంది, అనిరూప్యః = వర్ణింప శక్యము కానిది అయిన, అసౌ మృగః =
ఈ మృగము, కన్య నామ = ఎవనియొక్క, మనః = మనస్సును, న లోదయేక్ =
లోదపెట్టదు.

తా వర్ణింప శక్యము కాని సొందర్యము గల ఈ మృగము ముట్టి
ఇంద్రసింహములు మాదివ పాత్ర వలె ఉన్నది. ఉదరము శంఖము వలె, ముక్తము
వలె తెల్లగా నున్నగా ఉన్నది. అట్టి ఈ మృగము ఎవరి మనస్సును ఆకర్షించకుండా
ఉండును. 28

మూ. కన్య భూవమిదం దృష్ట్యా జామ్బూవనమయం ప్రభో,
నానారత్నమయం దివ్యం వ మనో విస్మయం వ్రజేత్.

ప్ర. అ. ప్రభో = సమర్థుడైన ఐక్మతా జామ్బూవనమయమి =
అంగారు విభావము, నానారత్నమయమ్ = అనేకరత్నముల విభావము, దివ్యమ్ =
అద్భుతము అయిన, ఇదమ్ = ఈ, భూవమ్ = భూవమును, దృష్ట్యా = తూచి,
కన్య = ఎవనియొక్క, మనః = మనస్సు, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, వ
వ్రజేత్ = పొందబడును.

రా. ఐక్మతా అంగారు విభావము, అనేకరత్నములతో నిండినది, అద్భు
తము అయిన ఈ భూవమును చూచిన ఏముల ఎవనికి ఆశ్చర్యము కలుగదు?

మూ. మాంసహేతోరపి మృగాన్ విహారార్థం చ దన్యసా,
ఘ్నన్తి ఐక్మం రాజానో మృగమాయాం మహావనే. 30

ప్ర. అ. ఐక్మం = ఐక్మతా రాజానః = రాజులు, మహావనే = మహా
వనమునందు, మృగమాయామ్ = నేలయందు, మాంస హేతోః = మాంసముకొరకు,
దన్యసా = దనస్సుయొక్క, విహారార్థమ్ = విహారముకొరకు, మృగాన్ = మృగము
లను, ఘ్నన్తి = చంపుదున్నారు.

రా. ఐక్మతా : రాజులు మహావనములో వెళుతును, మృగములను
మాంసముకొరకు, దనస్సును ఉపయోగించి విహారము పొందుటకు, చంపుచుండురు.

మూ. తదాని వ్యవసాయేన విరీయస్తే మహావనే,
రాతతో వివిరాళ్యాపి మణిరత్నసువర్ధినా. 31

ప్ర. అ. మహావనే = మహావనమునందు, వ్యవసాయేన = వ్రయత్నము
చేయుటచేత, తదాని = తనములు, మణిరత్నసువర్ధినః = మణులు, రత్నములు,
అంగారము గల, వివిరా = అనేకవిధములైన, రాతవః = రాత్రిపులు, విరీయస్తే =
ప్రోగుచేసికొనబడుచున్నవి.

రా. మహావనమునందు ఉద్యమము చేసి రత్నములను, వివిరరాతువులను,
మణులను, రత్నములను, అంగారమును ప్రోగుచేసికొనవలెను. 31

మూ. తద్బారమఖీలం నృణాం దనం నిరయవర్తనమ్,
మనసా చిద్వితం సర్వం యథా క్షుతస్య లక్షణం. 33

ప్ర. అ. లక్షణం = లక్షణా లఖిం = సమర్థమైన, తత్ = ఆ, పారమ = ప్రశస్తమైన, దనమ్ = అరణ్యములో లభించు దనము, నృణామ్ = మనుష్యులకు, మనసా = మనస్సుచేత, చిద్వితమ్ = ఆలోచించబడిన, సర్వమ్ = సమస్తమూ, క్షుతస్య యథా = క్షుతువకు ఎట్లో అట్లు, నిరయవర్తనమ్ = కోక మును వృద్ధిపొందించును.

తా. లక్షణా అరణ్యములో లభించు సువద అంటా, మనస్సుచేత ఆలోచించిన దంతా క్షుతుని కోకాగారమును అనాయాసముగా వింపి పట్లు, మానవుల కోకాగారమును వింపును.

వి. ఎవరైన గొంతెమ్మకోరికలు కోరుకొనగా అవి ఫలించవిలో, అతడు కోరిన వన్ని క్షుతుని భాగాగారములో చేరుచుండును అని పురాణాదివ్రసితి. 33

మూ. అర్థి యేనార్థకృత్యేన సంప్రజాత్యచిదారయన్,
తమర్థమర్థకాత్రత్వా ప్రాచూర్యాకృ లక్షణం. 34

ప్ర. అ. లక్షణం = లక్షణా అర్థి = అర్థమునుకోరువాడు, యేన = ఏ, అర్థకృత్యేన = అర్థమునకు సంబంధించిన పనిచేత, అచిదారయన్ = ఆలోచించకుండగా, సంప్రజతి = ముందుకు పోవుచో, తమ్ = తానిని, అర్థకాత్రత్వా = అర్థకాత్రము తెరిసినవాక్కు, అర్థ్యా = అర్థమును సంపాదించకరివాక్కు, అర్థమ్ = అర్థమునుగా, ప్రాచూ = చివుడును.

తా. లక్షణా ఏదైన దనమును కోరు ఎవడు ఆ దనమును సంపాదించుటకై, ముందువెనుకలాదక, ముందుకే పోవుచో అతడు సంపాదించిన దనమే దన మని అర్థకాత్రత్వాల, అర్థసంపాదనవిషయములు చివుడును. 34

మూ. ఏతస్య మృగరత్నస్య పరాధ్యై కాఞ్చసక్యరి,
ఉపవేక్ష్యతి వైదేహీ మయా నహ సుమధ్యమా. 35

ప్ర. అ. సుమధ్యమా = అందమైన వయము గల, వైదేహీ = నీత,

ఏతస్య = ఈ, ప్యుగరత్నమ్ = శ్రేష్ఠమైన ప్యుగమయింక, పరాశ్రి = శ్రేష్ఠమైన, కాన్యనత్వది = బంగారు తర్కమపిద, మయా సహ = నాలో కూడ, ఉపలేక్ష్యతి = కూర్చుండగలదు.

రా. అందమైన పడుము గల పీఠ ఈ శ్రేష్ఠప్యుగము ఆమోఽమైన బంగారు తర్కపిద నాలో కూడ కూర్చుండును. 84

మూ. న కాదశీ న ప్రియశీ న వ్రవేదీ న రావిశీ,
తవేదేతస్య నర్మశీ స్వర్కశేవేరి మే ముతి. 85

వ్ర. ఆ. స్వర్కశేన = స్వర్కశేత, కాదశీ = కదశీప్యుగమతర్క, ఏతస్య = దీని, నర్మశీ = నరూషము, న తవేద = నాకాదు, ప్రియశీ = ప్రియకప్యుగ తర్క, న = నాదు, వ్రవేదీ = వ్రవేదీ తర్క, న = నాదు, అవిశీ త = గొట్టి తర్క కూడ, స = నాదు, ఉతి = అని, మే = నామొక్క, ముతి = అర్చిప్రాయము.

రా. కదశీప్యుగతర్కము గాని, ప్రియకప్యుగతర్కము గాని, వ్రవేదీ ప్యుగతర్కము గాని, అవితర్కము గాని పృథుస్వర్కవిషయమునందు దీనిని పోలి రాదని నా అర్చిప్రాయము. 86

మూ. ఏష లైవ ప్యుగః శ్రీమాన్ యక్ష్మ దివ్యో నరక్పరః,
ఉతావేరో ప్యుగో దివ్యో తారామృగమహిమృగ. 87

వ్ర. ఆ. శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తమైన, ఏషః = ఈ, ప్యుగలైవ = ప్యుగము, నరక్పరః = అకాశముపై సంరంభింపు యక్ష్మ = ఏ, దివ్యః = శ్రేష్ఠమైన ప్యుగ మున్నలో అది, దివ్యో = దివ్యములైన, ఏరో = ఈ, తారామృగ మహిమృగ = సక్షత్రమందంతులో (రంధ్రునిలో) ఉన్న ప్యుగము, తూమపిద ఉన్న ప్యుగము, ఉరో = ఈ రెండు ప్యుగములే, ప్యుగో = ప్యుగములు.

రా. శోభాయుక్తమైన ఈ ప్యుగము, దివ్యమైన అకాశమునందు సంచరించే ప్యుగము, రంధ్రునిపైన, తూమపిద ఉన్న ఈ రెండు దివ్యప్యుగములే విజయైన ప్యుగములు. 88

మూ. యది వాయం తతా యన్మాం తవేద్యదసి రిక్షణ,
మాయైషా రాక్షసస్యేతి కర్తవ్యోఽన్య వరో మయా. 89

త్ర. అ. రక్షణ = రక్షణా. ఏషా = ఇది. రాక్షసుని = రాక్షసుని యొక్క. మాయా = మాయ. ఇతి = అని. హమ్ = నన్ను గూర్చి. యత్ = ఏ మాట. పదసి = తప్పుచున్నావో. తదా = అట్లు. అయమ్ = ఇది. కవేర్కరి కా = అయినను కూడ. మయా = వాతేత. అన్య = దీనియొక్క. పదా = పద. కర్తవ్యః = చేయదగినది.

తా. రక్షణా నీవు చెప్పి నట్లు ఇది రాక్షసుని మాయయే అయినను, వేను ఈ రాక్షసుని తంపిచేయవలెను. 37

మూ. ఏతేన హి సృశంసేన మారీతేనాకృతాత్మనా,
తనే విచరతా ఘోర్వం హంసిరా మునిపుష్కరా. 38

త్ర. అ. సృశంసేన = ప్రూరుడు. అకృతాత్మనా = కుష్టబుద్ధికలవాడు. తనే = తనమొకండు. విచరతా = పంచరించుచున్నవాడు అయిన. ఏతేన = ఈ. మారీతేన = మారీతునిచేత. ఘోర్వమ్ = ఘోర్వము. మునిపుష్కరా = మునిపుష్పము. హంసిరా = హంసించుచున్నవాడు.

తా. కుష్టబుద్ధి, ప్రూరుడు అయిన ఈ మారీతుడు అరణ్యములో నందరిండుడు, ఘోర్వము ఎందలో మునిశ్వులును తంపిచేసినాడు. 38

మూ. ఉత్తాయ ఇహవో యేన మృగయాయాం జనాధిపాః,
నిహతాః పరమేష్వాపా స్తస్మాద్వర్కస్త్వయం మృగః. 39

త్ర. అ. యేన = ఏ కారణముచేత. ఘోర్వమ్ = ఘోర్వము. ఉత్తాయ = లేచి (ఎదిరించి). మృగయాయామ్ = వేటయందు. ఇహమ్ = ఇదిగూడైన. పరమేష్వాపాః = గొప్ప దినస్సు గల. జనాధిపాః = రాజులు. నిహతాః = తంపబడినారో. తస్మాత్ = అ కారణమువలన. అయం మృగః = ఈ మృగము. వర్కః కు = తంపదగినది.

తా. ఘోర్వము ఈ మృగము. రనుభవించి వేటకు వచ్చిన ఎందరో రాజులను ఎదిరించి వారిని తంపిచేసినది. అందుచేత దీనిని తంపవలసి ఉన్నది. 39

మూ. పురస్తాదిహ వాతాపిః పరిభ్రూయ తపస్వినః,
ఉదరస్థో ద్విజాన్ హ వై న్యగర్హౌర్యకర్తరిమివ. 40

ప్ర. అ. పురస్తాక = పూర్వము, అహ = ఈ ప్రాంతమునందు, వాతాపి = వాతాపి, కవన్ద్విసు = మునుందు, పరిభూయ = తిరస్కరించి, ఉదరస్థ = ఉదరములో ఉన్నదై, అశ్వతరిమ్ = కంఠబాధితను, వ్యగర్భ = కన గర్భము వలె, ద్విజాన్ = ఆ బ్రాహ్మణులను, హస్తై = చంపెడిదాడు.

తా. పూర్వము ఈ ప్రదేశమునందు, వాతాపి మువ్వకరులను తిరస్కరించి వాళ్ళ ఉదరములో వ్రేలించి, కంఠబాధితను దాని గర్భమునం దున్న శిశువు, గర్భమును దీర్చుకొని పోయెటవే తలపెట్టె, ఆ బ్రాహ్మణులను, ఉదరములను దీర్చి జైటకు వెచ్చి చంపుటంబడిదాడు. 40

మూ. స కదాచిర్నిరాల్తోలాతానసాద మహామూనిమ్,
అగస్త్యం శేషసా యుక్తం తక్షస్తస్య అదూప హ. 41

ప్ర. అ. సా = ఆ వాతాపి, రిరాత్ = రికశాంతునకు. కదారిత్ = ఒక నాడు, లోతాత్ = దురాశపంస, శేషసా = శేషస్సులో, యుక్తమ్ = మాదిసదాకు, మహామూనిమ్ = మహామూని అయిన, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుని, అనసాద = పొందెను. తస్య = ఆ అగస్త్యునకు, తక్షా = అపారముగా, అదూప హ = అయ్యెను.

తా. రాం కదానికి అత కొక రోజున మహాశేషునియైన అగస్త్య మహామూనిని అహ్నినించి అతనికి అపారముగా అయ్యెను. 41

మూ. సముత్థానే త తద్రూపం తర్జుణామం సమీక్ష్య తమ్,
ఉర్క్పయిత్యా తు భగవాన్ వాతాపిమిద స్మృచిత్. 42

ప్ర. అ. సముత్థానే = తిరిగి లేచుట ఏషయమై, తత్ = ఆ, తూనమ్ = తూనమును, తర్జుణామమ్ = తేయుటకు కోరిక గల; తమ్ = ఆ, వాతాపిమ్ = వాతాపిని, సమీక్ష్య = చూచి, భగవాన్ = పూజ్యుడైన అగస్త్యుడు, ఉర్క్పయిత్యా = పచ్చి, ఉదమ్ = ఈ వాక్యమును, స్మృచిత్ = పలికెను.

తా. పూజ్యుడైన ఆ అగస్త్యుడు, ఆ వాతాపి మరల తన తూనము ధరించి లేచుటై ప్రయత్నము లేయుచున్నట్లు చూచి, సప్రయత్నము పలికెను. 42

మూ. త్వయాఽవిగమ్య వాతాపి పరిభూతా వ్యశేషసా,
తేవరోశే ద్విజుశేష్తాస్తస్మాదపి ఇరాం గతా. 43

ప్ర. ౪. వాతాపి = వాతాపి. తీవరోశి = ఈ తీవరోశమునందు, ద్విశ్రేష్ఠా = ప్రశస్తిలైన బ్రాహ్మణులు, త్వయా = నీచేత, అవిగణ్య = లెక్కచేయక, న్యతేంసా = కదలంముచేత, పరిభూతా = లెక్కపర్చింపబడినారు. కస్మాక్ = ఆ కారణమువలన, అథా గతః = తీరించినవాడవు, అసి = అయితివి.

తా. వాతాపి నీవు ఈ తీవరోశములోని ఎందరో ఉత్తమబ్రాహ్మణులను, లెక్కచేయక, నీలంముచేత అవమానించి రంపితివి. అందుచేతనే నీనిష్ఠుడు తీర్చిపెట్టెనువాడవు.

43

మూ. ఏవం తన్న తవేద్రక్షోతాపిరవ రక్షం

మర్దిరం యోఽతిమన్యేత రర్మనిర్యం తేనైస్త్రియమ్. 44

తవేద్రక్షోఽయం వాతాపిరగస్త్యేనేవ మా గతః.

ప్ర. ౪. రక్షం = రక్షణ. ఏవమ్ = ఇట్లు, వాతాపిరవ = వాతాపి పరి, తత్ = ఆ, రక్ష = రక్షింపుడు, ఏ తవేత్ = ఉండడు. యః = ఏ రాక్షసుడు, రర్మనిర్యమ్ = రర్మమునందు నిత్యము ప్రవర్తించువాడు, తేనైస్త్రియమ్ = తేనైస్త్రియుడు అయిన, మర్దిరమ్ = వాచించివానిని, అవమన్యేత = ఎదిరిండుచో, అయమ్ = అట్టి ఈ రాక్షసుడు, మా = నన్ను, గతః = పొందినవాడై, అగస్త్యేన = అగస్త్యునిచేత, వాతాపిరవ = వాతాపి పరి, హతః = రంపబడినవాడు, తవేత్ = అగును.

తా. రక్షణ : ఆ రాక్షసుడు మూడ వాతాపి పరి, ఇంక ఉండడు. నిత్యము రర్మపరాయణుడు, తేనైస్త్రియుడు అయిన వాచించివానిని ఎదిరించి ఈ రాక్షసుడు అపేక్షకు వచ్చినచో, అగస్త్యుని చేతిలో వాతాపి మరణించి నట్లు మరణింపగలడు.

44

మూ. ఇహ త్వం తవ వంశట్టో యస్త్రికో రక్ష మైతిరీమ్, 45

అస్యామాణత్తమస్మాకం యత్కృత్యం రమునన్తన.

ప్ర. ౪. రమునన్తన = రక్షణా త్వమ్ = నీవు, ఇహ = ఇక్కడ, పంశ్టః = అయితమయరలించి నిర్ణయంగా ఉన్నవాడవు, తవ = అగుము.

యన్నిర = ఏకాగ్రచిత్తుడనై, మైత్రీమ = సేవను, కక్ష = కడించుము. అప్పా
కమ = మనయొక్క, యశ = ఏ, కృత్యమ్ = కృత్యము కంటే అది, అప్యామ్ =
ఈమెయందు, అయత్తమ్ = ఇదివలె ఉన్నది.

తా. అక్షుతా : ఏమి అయోధ్యములు దరించి, పావరావరితముతో సీతను
కడించుము. మన కార్యము ఎప్పుడు ఈమెమీరవే అరాచకం ఉన్నది.

వి. ఈ శ్లోకములోని ఉత్తరాశ్చం భావం ఏమిటో అప్పవ్వంగా ఉన్నది.
"మనము వర్చిన భారణసంహారకార్యము ఈమెపై అరాచకం ఉన్నది" అని
విశేషార్థమని వ్యాఖ్యాతలు భ్రానినారు. విశేషార్థం మొదలైనా గుర్తూ మూములుగా
పైకి చెప్పవలసిన భావం ఉండాలి కదా : అదేమిటి : ఈ విశేషార్థం కూడా
అనంగతమే. 'మన మన' ఛార్మికావాంఠే సీతను అక్షుతాడు కడించకూడదు
కదా : ప్రార్థనలలో ఈ శ్లోకార్థము లేదు. 46

మూ. అహమేనం పరిష్కామి గ్రహిష్యామ్యపి తా మృగమ్, 46
యావద్గర్భామి నౌమిత్రే మృగమానయతుం ద్రుతమ్.

ప్ర. అ. నౌమిత్రే = అక్షుతా : అహమ్ = నేను, ఏనమ్ = ఈ, మృగమ్ =
మృగమును, పరిష్కామి = చంపగలను. అపి తా = లేక, గ్రహిష్యామి =
గ్రహించగలను. మృగమ్ = మృగమును, అనయతుమ్ = దీనికొనివచ్చుటను,
ద్రుతమ్ = శ్రమముగా, యావద్గర్భామి = వెళ్ళెదను.

తా. అక్షుతా : నే నీ మృగమును పట్టుకొనెదను. లేదా చంపివేసెదను.
ఈ మృగమును దీనికొనివచ్చుటకై శ్రమముగా వెళ్ళెదను. 46

మూ. పశ్య అక్షుతా వై దేహిం మృగత్వరి గతస్సృహమ్, 47
త్వలా ప్రరావయా హ్యేష మృగోఽర్క న దవిష్యతి.

ప్ర. అ. అక్షుతా = అక్షుతా : మృగత్వరి = మృగచర్మమునందు,
గతస్సృహమ్ = హించలించి అపత్తి గల, వైదేహిమ్ = సీతను, పశ్య = చూడుము.
ప్రరావయా = ప్రరావయిన, త్వలా = తర్మతేత, ఏషః మృగః = ఈ మృగము,
అర్క = ఉప్పును, న దవిష్యతి = ఉండదు.

తా. లక్ష్మణాః, నీతేను ఈ మృగమును చర్మమీక ఎంత అనర్థి ఉన్నదో యాకుము. దీని చర్మమే వ్రతానమైనది గాన ఈ మృగము ఇంక జీవించదు. 47

మూ. అవ్రమత్తేన తే తావ్యమౌశమస్తేన సీరయా, 48
యావర్పుషతమేదేన సాయదేన నిహన్యహమ్,
హర్త్యైతద్చర్మ తాతాయ శ్రీమమేష్యామి లక్ష్మణ. 49

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః అగ్రమస్తేన = అగ్రమములో ఉన్న, తే = నీవు (నీవక), నీరయా = నీరతో కూడ, అవ్రమత్తేన = ఏమరిపాటులేకుంక, తావ్యమ్ = తావతేను. పృషతమ్ = ఈయత్కం యితను, ఏదేన = ఒక్క, తాదేన = తాతముదేన, అహమ్ = నేను, యావత్ నిహన్మి = చంపెదను. హర్త్యా = చంపి, ఏతద్చర్మ = దీని చర్మను, తాతాయ = గ్రహించి, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, ఏష్యామి = తాగెను.

తా. నేని మృగమును ఒక్క తాతమువలె చంపి దీని చర్మను తీసికొని శ్రీమముగా చచ్చెదను. అంతవరకు అగ్రమములో నీవు, నీర కూడ ఏమరిపాటు లేకుండా ఉండువలెను. 49

మూ. ప్రతక్షితేనారితేన పక్షిణా
జటాయషా తారితేన లక్ష్మణ,
రచ్చావమత్తః పరిగృహ్య మైతీరిం
ప్రతిక్షణం సర్వత ఏవ శక్తితః. 50

తేయాదే శ్రీమద్రామాయణే చార్మకీయే అరితావ్యే అరణ్యకాండే
త్రిచర్మాదింశః సర్గః

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః మైతీరిమ్ = నీరను. పరిగృహ్య = తీసికొని, (చర్మక ఉండుకొని), ప్రతిక్షణమ్ = ప్రతిక్షణమునందు, సర్వతః ఏవ = అంతరినుండి, శక్తి, ఈ = శంకించుచున్నాడనై, ప్రతక్షితేన = రాం సమర్థుడు, అరితేన = రాం అరిము కలవాడు, జటాయషా = జటాయువుయందు, పక్షిణా = పక్షియైన, జటాయషా = జటాయువుతోకూడ, అవ్రమత్తః = ఏమరిపాటు లేని వాడనై, తేన = ఉండుము.

తా. నీవు నీతను ఒక్కడవే ఉండుట, అపాయము ఏ వైపునుండైనా రావచ్చు నని కోరించుట, తాం పుడుర్దుడు, మహాలారి, బుద్ధిమంతుడు అయిన జటాయువుతో కలిసి ఏనుడిపాటు లేకుండా ఉండుము.

'తాతానందిని' అను శ్రీమద్రామానుజాచార్యబ్రహ్మభాష్యమునందు అర్హుకాండలో నలుగురిచూడవ వల్ల సమాప్తము.

అథ చతుశ్చత్వారింశః సర్గః

[రాముడు మారీచుని సంప్రది, మారీచుడు నీశాంశ్శిఖర పేర్లు పెట్టి అచట చూచి రాముడు చింహశ్రాంతు తగుట.]

మూ. తథా తు తం సహాశ్శిఖ్రాకరం తమనస్తనః,
అనిష్ఠానం మహాశేఖా భామ్యూనరమయర్పయమ్. 1

ప్ర. అ. మహాశేఖా = గొప్ప శేషు గం, తమనస్తనః = రాముడు, శ్రాకరం = సోదరుడైన, తమ్ = అంక్షిఖర్, తథా = అట్లు, సహాశ్శిఖ్రా = అశ్శాపిరి, భామ్యూనరమయర్పయమ్ = అంగారు ఏడి గం, అనిష్ఠ = అర్థమను, అనిష్ఠ = కదైను.

తా. గొప్ప శేషు గం అ రాముడు సోదరుడైన అంక్షిఖర్ ఈ విధముగా అశ్శాపిరి అంగారు ఏడి గం అర్థమను సదుమునకు కట్టకొనిను. 1

మూ. తతస్త్రివినతం రావమాణాయాశ్మపిఠాషణమ్,
అనిర్భ త కలాపౌ ధ్యౌ జగామోదగ్రవిక్రమః. 2

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తిరగ్రవిక్రమః = అరికమైన వరాక్రమము గల రాముడు, త్రివినతమ్ = మూడు బోట్ల వంగిన, అశ్మపిఠాషణమ్ = తనకు అంశారమైన, రావమ్ = తనమ్మును, అణాయ = గ్రహించి, ధ్యౌ = రెండు, కలాపౌ = అంబుం పోరుంను, అనిర్భ = కదై, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. పిమ్మట, అరికమైన వరాక్రమముగల అ రాముడు తన అంశారము వందీ, మూడు వంపు అన్న తనమ్మును గ్రహించి, రెండు అంబుం పోరుంను కట్టకొని అయడదేరిను. 2

మూ. తం వల్లయోనో రాజేన్ద్రమౌపకన్తం నిరీక్ష్వ తై
 బరూచాన్తర్నికస్రాస్రాశ్చునః సందర్శనేఽథవత్ 3
 బద్ధానీర్జనురాదాయ ప్రదుక్రావ యతో మృగః.

[ప్ర. అ. (మృగము). అవతత్తమ్ = శ్రీమముగా వచ్చుచున్న, రాజేన్ద్రమ్ =
 రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, నిరీక్ష్వ = చూచి, వల్లయోనః = అతనిని
 వలించుచు, త్రాసాన్ = తయమువలన, అన్తర్నికః = అంతర్భావము తెలిసినది,
 బరూచః = అయినను. పునః = మరల, సందర్శనే = చూపునందు, అథవత్ =
 తుంటెను, (రాముడు), బద్ధానీః = కట్టుబడిన అర్థము కంటానై, తనుః = భవస్సును,
 ఆదాయః = గ్రహించి, మృగః = మృగము, యతః = ఎటువైపున ఉన్నదో
 అటువైపు, ప్రదుక్రావ = చదుగెత్తెను.

తా. తన వైపు శ్రీమముగా వచ్చుచున్న రాజులరాజైన ఆ రాముణ్ణి చూచి
 తయవడి ఆ మృగము అతనిని వలించుచు, కనందమువహించును. మరల
 కనందెను. రాముడు అర్థము లించించి భవస్సు రించి మృగ మున్న వైపునకు
 శ్రీమముగా వెళ్లెను. 3

మూ. తం స్మ వశ్యతి యాపేణ లోకమానమివాగ్రతః 4
 అవేక్ష్యవేక్ష్య రావన్తం తనుష్ఠాశీర్మహావనే,
 అరివృత్తమిషోః పాతాల్లోకయానం కదారన 5

శక్తితం తు సముద్రాన్తముత్పత్తమిరామృతే
 దృశ్యమానమర్చ్యకం చ వనోద్ధేశిమ కేమ రిక్. 6
 రిచ్ఛాల్లైక్రివ పంపితం కారతం చన్ద్రముజ్జుంఘ.

[ప్ర. అ. రనుష్ఠాతః = రమస్సు పొసేమనందు గల రాముడు, అవేక్ష్య
 అవేక్ష్య = తన వైపు చూచి చూచి, మహావనే = మహారణ్యములోనిది, రావన్తమ్ =
 వరుగెత్తుచున్న, తమ్ = రానిని, యాపేణ = యావముతో. అగ్రతః = ఎదుట,
 వశ్యతి స్మ = చూచుచుంటెను. కదారన = ఒకప్పుడు, ఇషోః = రాజముయొక్క,
 పాతాల్ = పాతమునుండి, అరివృత్తమ్ = చరిపోయినదై, లోకయానమ్ = అ
 కల్గించుచున్న (రానిని చూచు). శక్తితమ్ = తయవడినదై, సముద్రాన్తమ్ =

కంగారు పడుచున్నట్లై, అయ్యేలే = అశాశమునందు, ఉత్పతన్నమివ = ఎగురు
తున్నది వలె ఉన్న అ మృగమును చూచెను. రిన్నాల్లై = ముక్కలు
ముక్కలుగా ఉన్న పేరుమొలచెనె, పంపికమ = అవరించబడినదై, శారదమ్ =
శరత్కాలనందందమైన, చన్ద్రమ్మలమై ఇవ = చంద్రమండలము వలె, కిమ
చిత్ = కొన్ని, మనోదేవేమ = వన్యవదేశములందు, దృశ్యమానమి = కనబడు
చున్నది, అదృశ్యం చ = కనబడకున్నది అయిన అ మృగమును చూచెను.

తా. రసస్వరూప దరించిన శామవకు, అ మృగము తనను చూచి చూచి,
అరణ్యములోనికి పారిపోవుచున్నట్లు, పురుక్షణములో అది తన మందలదే
అయ్యుత దూవములో ప్రకాశించుచున్నట్లు కనబడెను. మరొక క్షణములో తనను
లోకపెట్టుచు శామము పడకుండా తప్పించుకొనుచున్నట్లు కనబడెను. మరొక
క్షణమున అది దయపడి కంగారుతో అశాశములోనికి ఎగురుచున్నట్లు కనబడెను.
మరొక క్షణమున అ మృగము పేరుమొ ముక్కల నెనుకనున్న శరత్కాలందల్లెడ
మందలము వలె కొన్ని చన్ద్రప్రాంతములందు కనబడి కనబడకుండా
ఉండెను.

4, 5, 6

మూ. ముహూర్తాదేవ దదృశే ముహూర్తాత్పర్యకాలే, 7
దదృశాదదృశాదేవ సోఽపాకర్షత రాఘవమ్,
సుదూరమౌక్రమస్యాస్య మారీచో మృగతాం గతః, 8

ప్ర. అ. మృగతామ్ = మృగరత్నమును, గతః = పొందిన, సః మారీచః
= ఆ మారీచుడు, ముహూర్తాదేవ = ఒక ముహూర్తమువందే, దదృశే = చూడ
బడెను ముహూర్తాత్ = మరొక ముహూర్తమున, రూతాత్ = చూడమునుండి, ప్రకా
శతే = ప్రకాశించుచుండెను. ఈ విధముగా అతడు ఒక మాట కనబడుచు, మరొక
మాట కనబడక, రాముణ్ణి అక్రమమునుండి శామదూరము దీసికొనిపోయెను.

తా. మృగదూవము దరించిన ఆ మారీచుడు, ఒక క్షణములో దగ్గరగా
కనబడి, పురుక్షణములో దూరమునందు ప్రకాశించెను. ఈ విధముగ ఒక మాట
కనబడుచు, ఒక మాట కనబడక రాముణ్ణి అక్రమమునుండి శాలా దూరము దీసి
కొనిపోయెను

7, 8

మూ. అసీక క్రుద్ధస్త్రు తాకుల్తో వివకస్తేన మోహితః,
అథావరస్థే సుశ్రాస్త్రశ్చాయామాశ్రితః కార్యలే 9

ప్ర. అ. తేన = దానిచేత, మోహితః = వందించబడిన, తాకుల్తో = రాముడు, వివకః = వివకత్త, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడు, అసీక = అయిదు, అథ = అటుపిమ్మట, సుశ్రాస్త్ర = తాం అంశిహించినదత్త, తాయామే = నిద్రను, ఆశ్రితః = ఆశ్రయించి, కార్యలే = వర్తికరీతుమీద, అవరస్థే = ఉండినను.

తా. ఈ విధముగా ఆ మృగము వందించుటలే ఏమీ లేదుకాని రామునకు కోపము కల్గెను. ఏదవ అతడు తాం అంశిహించి, నిద్రలో వర్తికరీతుమీద మోయుకెను.

మూ. న తమన్మారయామాస మృగరూపో నిశాచరః,
మృగైః పరివృతో వన్యైకదూరాక్రత్యకృకృకృత. 10

ప్ర. అ. మృగరూపం = మృగరూపము గల, నః నిశాచరః = ఆ రాక్షసుడు, తమ = ఆ రాముణ్ణి, తన్మారయామాస = త్రావించియునిగా చేసెను. వన్యైః = వనమునకు సంబంధించిన, మృగైః = మృగములచేత, పరివృతః = చుట్టు తాకుకొనబడినదై, అదూరాత్ = సమీపమునందే, అకృకృత = చూడకెను.

తా. మృగరూపము తరించిన ఆ రాక్షసుడు ఈ విధముగ రామునకు దిత్త విక్రాంతి కలిగించెను. ఇంతలో ఆ మృగము కొన్ని వన్యమృగములతో కలిసి సమీపమునందే కనబడెను.

మూ. గ్రహీతురామం రృష్టైవం ఘనరేవాత్యరావర,
తత్తదాదేవ పంశ్రాసాన్యునరస్తర్హితోఽతవక్. 11

ప్ర. అ. గ్రహీతురామం = చుట్టుకొనుటకు కోరిక గల, ఏనమ్ = ఈ రాముణ్ణి, రృష్టై = చూచి, ఘనరేవ = తిరిగి, అత్యరావర = తగ్గరగా వరుగెత్తి కొని వచ్చెను. తత్తదాదేవ = వెంటనే, ఘనరేవ = మరల, శ్రాసాత్ = తయము వలన, అస్తర్హితః = అంతర్ధానము లిందివది, అతవక్ = అయిను.

తా. ఆ రాముడు తనను చుట్టుకొనకొరకున్నా తని చూచి, అతనికి రొరక

నున్నదా అన్నట్లు అతని వైపు వరుగెత్తి, మరల వెంటనే భయముతో కనబడ
కుండ పోయెను. 11

మూ. పునరేవ తతో దూరాద్యుక్షషణ్ణార్వినిఃస్పృకమ్,
దృష్ట్యా రామో మహాశేఖాన్తం హస్తం కృకనిశ్చయః. 12

[ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, మహాశేఖాన్తం = గొప్ప తేజస్సు గల, రామః
= రాముడు, పునరేవ = మరల, దూరాత్ = దూరమునందున్న, ద్యుక్షషణ్ణార్ =
ద్యుక్షముల సహాహమునుండి, వినిస్పృకమ్ = లైటకు వచ్చిన, తప్ = అత్యుగ
మును, దృష్ట్యా = దూరి, హస్తమ్ = రంపుటకు, కృకనిశ్చయః = రేయబడిన
నిశ్చయము కలవాడు (అయినా).]

తా. మహాశేఖారియైన రాముడు మరల దూరముగా ఉన్న రెట్ల గుంపు
నుండి లైటకు వచ్చుచున్న అత్యుగమును దూరి రానిది రంపుటకు నిశ్చయించు
కొనెను. 12

మూ. తూయస్తు కరముద్భృత్య కుపిత స్త్రత రామహః,
సూర్యరక్తిప్రతిభాశం జ్వలన్తమరిమద్దనః. 13

సంధాయ సుర్యదే రాసే వికృష్య లంపద్బరి,
తమేవమృగముర్తిశ్చ శ్వసన్తమివ వన్నగమ్. 14
మమోచ జ్వలితం దీప్తమన్తం బ్రహ్మవినిర్మితమ్.

[ప్ర. అ. ర్తత = అ సమయమునందు, తూయః = పొక్కిరి, కుపితః =
కోపించిన, అరిమద్దనః = క్రతువంహరకుడైన, లం = లంకారియైన, రామహః =
రాముడు, సూర్యరక్తిప్రతిభాశమ్ = సూర్యరంజనముతో సహనమైన, జ్వలన్తమ్
= ప్రజ్వలించుచున్న, కరమ్ = బాణమును, ఉద్భృత్య = పైకి రిసి, సుర్యదే =
రాంద్యుతమైన, రాసే = రసమువంటి, సంధాయ = సంధించి, లంపద్ = లం
ముగా, వికృష్య = లాగి, శ్వసన్తమ్ = యసలుకొట్టుచున్న, వన్నగమ్ ఇవ =
సర్పము వదిలివెన్న, జ్వలితమ్ = మెంతురున్న, దీప్తమ్ = ప్రకాశించుచున్న,
బ్రహ్మవినిర్మితమ్ = బ్రహ్మదేవ నిర్మించబడిన, అస్తప్తమ్ = అస్త్రమును, తప్ = అ,
మృగమేవ = మగములే, ఉర్తిశ్చ = ఉద్దేశించి, మమోచ = పడెను.

తా. అప్పుడు, శత్రుసంహారము, అంతరి అయిన రాముడు తాం
శోపించినవాడై, సూర్యకేరణము వలె ప్రకాశించుచున్న రామును పైకి తీసి,
రానిది తాం దృశ్యమైన తనస్థుడై ఎక్కు పెట్టి, గట్టిగా లాగి, అసలుకొట్టుచున్న
సర్పము వలె ఉన్న, బ్రహ్మలించుడు ప్రకాశించుచున్న బ్రహ్మత్వమును ఆ లేడిపై
ప్రయోగించెను. 18, 14

మూ. శరీరం మృగరూపస్య వివిర్విద్య శరోర్తమః, 15
మారీచస్యైవ హృదయం విభేదాశనినన్నిధా.

ప్ర. అ. అశనినన్నిధా = వృక్షాయుధముతో సమానమైన, శరోర్తమః =
శ్రేష్ఠమైన ఆ రాము, మృగరూపస్య = మృగరూపముయొక్క, శరీరమే = శరీర
మును, వివిర్విద్య = తేరించి, మారీచస్య = మారీచునియొక్క, హృదయమేవ =
హృదయమునే, విభేద = తేరించెను.

తా. వృక్షాయుధము వంటి ఆ శ్రేష్ఠమైన రాము మృగరూపములో ఉన్న
ఆ శరీరమును తేరించి మారీచుని హృదయమునే బ్రధ్దంబొడెను. 15

మూ. తాంమూలమబోధ్యుర్య న్యపరత్వ శరాతురః, 16
విసరన్ తైరవం నారం దరభ్యామప్యతీవిరః.

ప్ర. అ. అత = అటుపిమ్మట, సః = మారీచుడు, శరాతురః = రాము
లేత పీడితుడై, అప్యతీవిరః = అప్యమైన తీవ్రము కలవాడై, తైరవం నారమ్ =
తయంతరమైన ద్వనిని, విసరన్ = ద్వనినెయుచు, తాంమూలమ్ = తాటితొట్ట
ఎత్తు, ఉర్లుర్య = ఎగిరి, దరభ్యామ్ = తూచుచు, న్యపరత్ = వదెను.

తా. ఆ మారీచుడు రామునిక పీడితుడై, అప్యమైన తీవ్రముతో, తాటి
తొట్ట ఎత్తు ఎగిరి, తయంతరముగా ద్వని తేయుచు వేచుక వదెను. 16

మూ. మ్రియమాణస్తు మారీతో ఐహా తాం కృత్రిమాం తనుమ్,
స్మృత్వా తద్యుతమం రక్షో దభ్యా కేన తు లక్ష్మణమ్,
ఇహ ప్రస్థాపయేత్పితా కూన్యే తాం రావతో హరేర్. 18

ప్ర. అ. మారీరః = మారీచుడు, మ్రియమాణః = మరణించుచు, కృత్రి

మామి = కృత్రిమమైన, కామి = అ, తమమి = శరీరమును, అహా = విడచిను, రక్ష = మారీయడు, తర్కవనమి = ఇ రావణుని వచనమును, స్మృత్యా = స్మరించి, తర్క = అలోచించును, సీతా = సీత, కిష = దేవితేత, లక్ష్మణమి = లక్ష్మణుణ్ణి, ఇహ = ఇరదిరి, ప్రప్తావయేత్ = సంపదేయును, తాన్యే = తాన్యవ్రతేశమునందున్న, కామి = అమిను, రామణా = రావణుడు, హరేత్ = హరించును

రా. మారీయడు మరణించుచు కృత్రిమమైన అ మృగరూపమును విడచి వేసెను. అతడు రావణుని హులులు స్మరించుచు, "నేను ఇపుడేమి చేసిన సీత లక్ష్మణుని ఇక్కడికి వంపివేయును! తాన్యవ్రతేశమునం దున్న అమిను రావణుడు ఏట్లు హరించుటకు శక్య మగును?" అని అలోచించెను. 17, 18

మూ. స ప్రాప్తకాలమాళ్ళాయ చకార త తరః స్వనమ్,
సర్వకం రామవన్యేహ హా సీతే లక్ష్మణేరి ర. 19

ప్ర. అ. తరః = అటుపిమ్మట, సా = అ మారీయడు, ప్రాప్తకాలమ్ = సమయమునకు తగిన ఉపాయమును, అళ్ళాయ = తెలుసుకొని, ఇహ = ఇక్కడ రామవన్య = రామునకు, సర్వకమ్ = తగిన (ప్రతిస), హా సీతే = అయ్యో! సీతా, లక్ష్మణ = అయ్యో! లక్ష్మణా! ఇతిర = అని, స్వరమి = ర్వనిని, చకార = చేసెను.

రా. పిమ్మట అ మారీయడు అ సమయమునకు తగిన ఉపాయమును అలోచించి, రాముని కంఠస్వరముతో వహించిన స్వరములో, "అయ్యో! సీతా, అయ్యో! లక్ష్మణా!" అని అరచెను. 19

మూ. తేన మర్మణి నిర్విర్థం శరణామప మేన హి,
మృగరూపం తు తత్త్వత్వా రాక్షసం రూపమాస్థితః. 20
రక్తే స సుమహాకాయం మారీనో జీవితం త్యజన్.

ప్ర. అ. సా మారీకః = అ మారీయడు, తేన = అరామునిచేత, అనువ మేన = పొదిలేని, శరణ = శాశ్వతచేత, మర్మణి = మర్మవ్రతేశమునందు, నిర్విర్థమ్ = కొట్టించిన, తత్ = అ, మృగరూపమ్ = మృగరూపమును, త్వత్వా = విడచి, రాక్షసం రూపమ్ = రాక్షసరూపమును, అస్థితః = గ్రహించినవాడై,

శీవరత్న = శీవరత్నమును, తృణన్ = వికలుడు, సుమహానాయకమ్ = రాం పెద్ద
కరీరమును, చక్రే = చేసెను.

తా. ఆ రాముడు పాదలేచి బాణముచేత మర్మస్థానమునందు కొట్టగా,
మారీయడు, ప్రాణములను వికలుడు, మృగరూపమును వికరి రాక్షసరూపము
ధరించి, రాం పెద్ద కరీరముతో ఉండెను. 20

మూ. తం దృష్ట్యా పరితం యౌ రాక్షసం దీమదర్శనమ్,
రామో రుధిరసిక్తాల్లం చేష్టమానం మహితతే
జగామ మనసా నీలాం లక్ష్మణస్య వరః స్మరన్. 22

ప్ర. ఆ. రామః = రాముడు, యౌ = వేంపిక, పరితమ్ = కరీర,
దీమదర్శనమ్ = కలుంగరమైన కరీరము గం, రుధిరసిక్తాల్లమ్ = రక్తముచేత
కళవలదిస కరీరము గం, మహితతే = భూమియందు, చేష్టమానమ్ = కొట్టుచున్న,
తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుడు, దృష్ట్యా = చూచి, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణుని
యొక్క, వరః = వరసమును, స్మరన్ = స్మరించుచు, మనసా = మనస్సుతో
నీలామ్ = నీలను, జగామ = పొందిన.

తా. యాడుటకు కలుంగరముగా ఉన్న ఆ రాక్షసుడు వేంపికకరీ,
రక్తముచే కరీరమైన కరీరముతో వేంపై కొట్టుచుండగా చూచి రాముడు లక్ష్మణుని
మారులు స్మరించుచు, నీలను గూర్చి అలోచించుటకు ప్రారంభించెను. 21, 22

మూ. మారీచస్య తు మాయైషా ఘోర్వౌక్తం లక్ష్మణేన తు,
తత్తథా హ్యతవచ్ఛార్య మారీచోఽయం మయా హతః.

ప్ర. ఆ. ఏషా = ఇది, మారీచస్య = మారీచునియొక్క, మయా =
= మాయ. లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఘోర్వౌక్తమ్ = ఘోర్మము చెప్పబడిన,
తత్ = ఇది, తథా = అట్లే, అతవత్ హి = అయినది కదా మయా = నాచేత,
హతః = దంపబడిన, అయమ్ = ఇతడు, మారీచః = మారీచుడు.

తా. "ఇది మారీచుని మాయయే, లక్ష్మణుడు ముందుగా ఏది చెప్పినాలో
అది సత్యమైనది. నేను దంపిసవాడు మారీచుడే". 23

మూ. హా నీలే లక్ష్మణేత్యేవమాశ్రుశ్చ క మహస్వరమ్,
మమార రాక్షసః సోఽయం శ్రుత్వా నీలా కథం కవేత్.
లక్ష్మణశ్చ మహాబాహుః రామవస్తాం గమిష్యతి,
ఇతి సంవి స్త్య కర్మాత్మా రామో హృష్టతనూరుహః.

ప్ర. అ. ఈ = అట్టి, అయం రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, హానీలే = అయ్యా! నీలా, లక్ష్మణ = అయ్యా లక్ష్మణా ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, మహస్వరమ్ = గొప్ప స్వరము కలుగునట్లుగా, అశ్రుశ్చ = అరచి, మమార = మరణించెను, శ్రుత్వా = ఇదివిని, నీలా = నీత, కథమ్ = ఏట్లు, కవేత్ = అగునో, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, కామ్ = ఏ, అవస్థామ్ = అవస్థను, గమిష్యతి = పొందగంతో, కర్మాత్మా = కర్మాత్ముడైన, రామః = రాముడు, ఇతి = ఇట్లు, సంవి స్త్య = అలోచించి, హృష్టతనూరుహః = గుగుల్పకీరిన భోమములు కలరాడు, (అయిన).

తా. "ఈ రాక్షసుడు "అయ్యా! నీలా, అయ్యా! లక్ష్మణా!" అని గట్టిగా అరచి మరణించినాడు. ఇది విని నీత ఏమగునో, మహాబాహుడైన లక్ష్మణుడు కూడ ఏ అవస్థ పొందునో" కర్మాత్ముడైన రామునికు ఈ అలోచన కలగగానే అరచి ఒడలు జలదరించెను.

24, 25

మూ. తత్ర రామం కయం దీప్రమాచివేక విషాదజమ్,
రాక్షసం మృగరూపం తం హత్వా శ్రుత్వా క తత్స్వరమ్.

ప్ర. అ. మృగరూపమ్ = మృగరూపము గల, రాక్షసమ్ = రాక్షసి, హత్వా = దంపి, తత్స్వరమ్ = దానిస్వరమును, శ్రుత్వార = విని, తత్ర = అక్కడ, రామమ్ = రాముణ్ణి, విషాదజమ్ = దుఃఖమువలన కలిగిన, దీప్రమ్ = దీప్రమైన, కయమ్ = కయము, అచివేక = అచేరించెను.

తా. అక్కడ ఆ మృగమును దంపి, దాని స్వరమును విన్న రామునికు దుఃఖమువలన జనించిన గొప్ప కయము కలిగెను.

26

మూ. నిహత్య వృషతం రాన్యం మాంసమారాయ రామమ్,
త్వరమాతో అవస్థానం నసారాఢిముని నైదా.

27

ఇక్కడ శ్రీమద్రామాయణ వాల్మీకియే అదితావ్యే అరణ్యవాణ్ణి
చతుర్వర్ణ్యురింకః సర్గః.

ప్ర. అ. రథా = అవ్యక్తు, రాధానా = రాముడు, అన్యమ్ = మరియొక,
వృషతమ్ = యుక్కుల తిండి, విహత్య = తిండి, మాంసమ్ = మాంసములు,
అదాయ = గ్రహించి, క్వరనానా = తొందరపడుచు, ఇన్ధానమ్ = అన్ధానమును
గూర్చి, అరిమణః = అరిమణుడై, ససార = వెళ్ళును.

తా. అవ్యక్తు రాముడు మరిక యుక్కుల తిండిని తిండి, తాని మాంసము
తీసికొని, తొందరపడుచు, అన్ధానము వైపు వెళ్ళెను. 27

“తాతానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యానమునందు అరణ్య
భాగంలో నలుగురి భావ సర సమావేశము.

అథ పద్మచత్వారింశః సర్గః

[వరుణవాక్యములు పదికి నేత వంశగా లక్ష్మణుడు రామునివద్దకు వెళ్ళుట]

మూ. ఆర్తస్వరం తు తం తర్తర్తిజ్ఞాయ సదృశం వనే,
ఉవార లక్ష్మణం సీతా గర్వ జానీహ రాఘవమ్. 1

ప్ర. అ. సీతా = సీత. వనే = వనమునందు, తర్తర్త = తర్తయొక్క స్వరమునకు, సదృశమ్ = సమానమైన. తమ్ = అ. ఆర్తస్వరమ్ = దీనస్వరమును, విజ్ఞాయ = గుర్తించి, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఉవార = పరికిను. గర్వ = వెక్కుము. రాఘవమ్ = రాముని గూర్చి, జానీహ = తెలిసికొనుము.

తా. వనమునుండి దినవచ్చుచున్న తన తర్త స్వరమువంటి ఆ దీనస్వరమును గుర్తించి సీత లక్ష్మణునిలో "వెళ్ళ రాముని కేమైనలో తెలిసికొనుము" అని పరికిను.

మూ. స హి మే హృదయం స్థానే శీచికం వాపరివృత్తి,
క్రోశతః పరమాత్తస్య క్రుతః కణ్ఠో మయా ర్చకమ్, 2
అకన్తమానం తు వనే త్రాతర . త్రాతుమర్హసి.

ప్ర. అ. ర్చకమ్ = పిక్కిరి. క్రోశతః = అరచుచున్నవాడు. పరమాత్తస్య = పిక్కిరి దుఃఖితుడు అయిన రామునియొక్క, కణ్ఠః = స్వరము, మయా = నారేత, క్రుతః = చెందినది మే = వాయొక్క. హృదయమ్ = హృదయము గాని, శీచికం తా = శీచికము కాని, స్థానే = స్థానమునందు, స వాపరివృత్తిహ = ఉండుటలేదు. వనే = వనమునందు, అకన్తమానమ్ = అరచుచున్న, త్రాతరమ్ = రోదకుని, త్రాతుమ్ = రక్షించుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. రాండు! అమెలో దిగ్గరగా అరచుచున్న రాముని అరపు విని నా

హృదయము జాని, ప్రాణములు జాని నిండుటలేదు. అరణ్యములో అరడుతున్న
నీ సోదరుని రక్షింపుము. 2

మూ. తం ఓప్రమథిరావ త్వం బ్రాతరం శరదైషిణమ్, 3
రక్షసాం వశమావన్నం సింహావామివ గోవృషమ్.

ప్ర. అ. సింహావామి = సింహాయందు వశమైన, గోవృషమివ = ఎద్దును
వలె, రక్షసామి = రాక్షసులకు, వశమి = వశమును, అవన్నమ్ = పొందిన, శర
దైషిణమ్ = రక్షణమును కోరుతున్న, తం బ్రాతరమ్ = ఆ సోదరుని గూర్చి,
ఓప్రమి = శ్రమముగా, త్వమ్ = నీవు, అధిరావ = వరుగెత్తుము.

తా. ఎద్దు సింహము వశమైపోయి నల్లు రాక్షసులకు వశమైపోయి నీ
సోదరుడు, రక్షణ కోరుతున్నాడు. అతనివద్దకు శ్రమముగా వెళ్లుము. 3

మూ. న జగామ తతోక్తస్తు బ్రాతురాజ్ఞాయ శాసనమ్, 4
తముతార తతన్త్రత కుపితా అనకార్మణా.

ప్ర. అ. తతా = ఆ విధముగా, తిక్తస్తు = పంకంకినదానైనను, బ్రాతుః
= సోదరునియొక్క, శాసనమ్ = ఆజ్ఞను, అజ్ఞాయ = తెలిసికొని, న జగామ =
వెళ్లలేదు. తతః = అటుపిమ్మట, కుపితా = కోపించిన, అనకార్మణా = నీక, తత్ర
= అక్కడ, తమ్ = అతనిని గూర్చి, తిరావ = పలికెను.

తా. నీక ఆ విధముగా చెప్పినను లక్ష్యములు అప్పుగారి అజ్ఞను క్షమించుట
వెళ్లలేదు. అప్పుడు నీక కుపితురాలై అట్లు పలికెను. 4

మూ. సోమిత్రే మిత్రరూపేణ బ్రాతుస్త్యమసి శక్రువక్, 5
యస్త్యమస్యామవస్థాయాం బ్రాతరం నాభివత్స్యసే

ప్ర. అ. సోమిత్రే = లక్షణా : యా = నీ, త్వమ్ = నీవు, అస్మామ్ =
ఈ, అవస్థాయామ్ = అవస్థయందు, బ్రాతరమ్ = సోదరుని, నాభివత్స్యసే =
పొందవో, అర్థి, త్వమ్ = నీవు, బ్రాతుః = నీ సోదరునికి, మిత్రరూపేణ = మిత్ర
రూపముతో ఉన్న, శక్రువక్ = శక్రువు వలె, అసి = అటు ఉన్నావు.

తా. ఐక్షాణా : ఇట్టి కష్టావస్థలో కూడ నీవు నీ సోదరునిః సహాయము చేయుటకు వెళ్ళుటలేదు. నీవు రామునకు పైకి వెళ్ళుదు వలె కనంత క్రతువు. 6

మూ. ఇచ్చునీ త్వం వివశ్యస్తం రామం ఐక్షాణ మత్కృతే, 6
లోచాత్త్వం మత్కృతే నూనం వాసుగర్చసి రామవత్.

ప్ర. అ. ఐక్షాణ = ఐక్షాణా : త్వమ్ = నీవు, రామమ్ = రాముణ్ణి, వివశ్యస్తమ్ = సకలయత్నమునగా, మత్కృతే = వాచిత్యమై, ఇచ్చునీ = కోరుచున్నావు, త్వమ్ = నీవు, మత్కృతే = నా విచిత్రమై, లోచాత్ = అశవంశ, రామమ్ = రాముణ్ణి, రాసుగర్చసి = అనుసరించుటలేదు, నూనమ్ = సత్యము.

తా. ఐక్షాణా : నీకు వాపై అనతి ఉండుటలేక, రాముడు సకలవలె పని కోరుకొనుచున్నావు. వాచిత ఉన్న అశవంశనే రామనివర్తకు వెళ్ళుటలేదు. 6

మూ. వ్యసనం తే ప్రియం మన్యే స్నేహో వ్రాతరి వాన్తి తే, 7
తేన తిష్ఠసి చిక్ల్యస్తమపశ్యన్ మహాద్యురిమ్.

ప్ర. అ. తే = నీకు, వ్యసనమ్ = (రామునికి కలుగు) వ్యసనమే, ప్రియమ్ = ఇష్టమైన దని, మన్యే = తంజెడను. తే = నీకు, వ్రాతరి = సోదరునియందు, స్నేహః = స్నేహము, వాన్తి = లేదు. తేన = అ కారణములేకనే, మహాద్యురిమ్ = గొప్ప కాంఠిగం, తమ్ = అ రాముణ్ణి, అపశ్యన్ = చూడనిచాకనై, చిక్ల్యమ్ = నమ్మకముగా, తిష్ఠసి = ఉన్నావు.

తా. రామునకు కష్టము కలుగవలె పనియే నీవు కోరుకొనుచున్నావు. నీకు సోదరునిపై ప్రేమ లేదు. అందుచేతనే మహాకేళిగారియైన అతడు కఠిన దకపోవుటచే నమ్మకముగా ఉన్నావు. 7

మూ. కిం హి సంశయమాపన్నే తస్మిన్నిహ మయా తవేత్, 8
క ర్వవ్యమిహ తిష్ఠన్త్యా యత్రరానస్త్యమాగతః.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, యత్రరానః = ఏ రాముడు ప్రలాసుడుగా కంఠాదనై, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతః = వచ్చినావో, తస్మిన్ = అ రాముడు, సంశయమ్ = సంశయమును, అవన్యే = పొందినవాడగుచుండగా, ఇహ = ఇప్పుడు,

శిష్యత్వాః = ఉన్న. మయా = నాలో, కమ్ = ఏమి. కర్తవ్యమ్ = చేయదగినది.
కరేక = ఉండును.

కా. ప్రధానముగా ఏ రామునికొరకై ఏమి ఇక్కరికి వర్చిరావో ఆ
రామునకు ప్రాచనంశయము ఏర్పడిన ఏముట ఇప్పుడు ఇక్కడ మన్న నాలో
నీకు ప్రయోజన మేమి; అనగా నీకు రాముల్ని కడింపుట ప్రధానకర్తవ్యము కాని,
నన్ను కడింపుట కాదు.

మూ. అతి బ్రుదాదాం వైరేహిం తాష్యకోకపరిష్కరామ్, 8
అబ్రవీల్లక్ష్మరాప్తస్త్రాం సీతాం మృగవయామివ.

ప్ర. అ. అరి = అట్లు, బ్రుదాదామ్ = వలకురున్నది, తాష్యకోకపరిష్క
రామ్ = కన్నీళ్లతోను కోకముతోను నిండినది, క్రస్త్రామ్ = తయవడిన, మృగ
వయామివ = అదలేది వరి ఉన్నది, వైరేహిమ్ = విరేహరాజకుమారి అయిన,
సీతామ్ = సీతకు గూర్చి, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, అబ్రవీత్ = పరిచెను.

కా. విరేహరాజకుమారి యైన సీత కన్నీళ్లు జారుచు, చుట్టాంతయై,
అదలేది వరి తయవడిపోయి, ఈ విధముగా నలుకుయందగా లక్ష్మణుడు అమెతో
ఇట్లనెను.

మూ. వన్నగాసురగన్ధర్వదేవమానుషరాక్షసైః, 10
అకక్కస్తవ వైరేహి కర్తా జీతుం వ సంశయా.

ప్ర. అ. వైరేహి = సీతా; కవ = నీయొక్క, కర్తా = కర్త, వన్నగా
సురగన్ధర్వదేవమానుషరాక్షసైః = వన్నగులచేత, అసురులచేత, గంధర్వులచేత,
దేవతలచేత, మనుష్యులచేత, రాక్షసులచేత, జీతుమ్ = జయించుటకు, అకక్కః =
కక్కమైననాడు కాదు. సంశయాః = సంశయము, వ = లేదు.

కా. ౬ : సీతా వన్నగులు గాని, అసురులు గాని, గంధర్వులు గాని,
దేవతలు గాని, మానవులు గాని, రాక్షసులు గాని, నీ కర్తను జయించజాలరు.
సందేహము లేదు.

మూ. దేవి దేవమానుష్యేషు గన్ధర్వేషు పతర్త్రిషు 11
రాక్షసేషు పితారేషు కిన్నరేషు మృగేషు వ,

రానచేపు త మోరేపు న న విద్యేత శోధనే 12
యో రామం ప్రతియుద్యేత నమరే వాసవోపమమ్.

ప్ర. అ. శోధనే = మంగళప్రదురాలా. దేవి = ఓ. దేవి. పనురే = యుద్ధము
సంఘ, వాసవోపమమ్ = దేవేంద్రునితో సమానులైన, రామమ్ = రాముణ్ణి, యా =
ఏవడు, ప్రతియుద్యేత = ఎదిరించి యుద్ధము చేయవో అర్థివాడు, దేవమను
ష్యేమ = దేవతలలోను మనుష్యులలోను, గన్ధర్వేమ = గంధర్వులలోను, పితృ
మ = పక్షులలోను, రాక్షసేమ = రాక్షసులలోను, పిశాచేమ = పిశాచములలోను,
కిన్నరేమ = కింసరులలోను, మృగేమ = మృగములలోను, మోరేమ = తయంకడు
లైన, రానచేపు = రానపులలోను, న విద్యేత = ఉండడు.

తా. మంగళప్రదురాలైన ఓ. దేవి : యుద్ధములో, దేవేంద్రునితో
సమానులైన రాముని ఎదిరించి యుద్ధము చేయగలవాడు దేవతలలో గాని,
మనుష్యులలో గాని, గంధర్వులలో గాని, పక్షులలో గాని, రాక్షసులలో గాని,
పిశాచులలో గాని, కింసరులలో గాని, మృగాలలో గాని, తయంకడులైన రానపు
లలో గాని ఉండడు. 11, 12

మూ. అవధ్యః సమరే రామో వైపం త్వం వక్తుమర్హసి, 13
స త్యామన్మిన్వనే హృదుముక్సహే రాఘవం వినా.

ప్ర. అ. రామ = రాముడు, సమరే = యుద్ధముసంఘ, అవధ్యః = రంభ
శక్యము కానివాడు. త్వమ్ = నీవు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వక్తుమ్ = వచుచుండు,
నార్హసి = తగవు. త్యామ్ = నిన్ను, రాఘవం వినా = రాముడు లేకుండా,
అన్మిన్ = ఈ, వనే = వనముసంఘ, హృదుమ్ = విడచుటకు, స ఉక్సహే =
ఇవ్వయిందను.

తా. రాముణ్ణి యుద్ధములో ఎవ్వరూ సంహరించజాలదు. నీవు ఈ విధముగా
మూలదారుల తగవు. రాముడు లేవచ్చుట నిన్ను ఈ వనములో ఒంటరిగా
విడచుట నా శక్యము కాదు. .

మూ. అనివార్యం అలం తస్య అలైర్పంచరామపి, 14
రిరిక్తోతై సముద్యుతైః సేవ్యతైరపి సామరైః.

ప్ర. అ. అంబతాన్ = అంబంతులయొక్క, అలైరపి = సేనంధేత కూడ, సేక్కులై = ప్రతుష్టతో కూడిన, పామలైరపి = దేవతలతో కూడిన, సముడ్కులై = దండత్రి వర్చిస, త్రిలిం లోలై = మూడు లోకములందేతను కూడ, తస్య = ఆ రామునియొక్క, అంమ = అంమో, అనివార్కమ్ = వివారించ శక్యము కానిది.

తా. అంబంతుల సైన్యము లప్పి వర్చిస, దేవేంద్రునితోను దేవతల తోను కలిసి మూడు లోకములు దండత్రివర్చిస రాముని అంమోను ఎరుక్కొన జాలరు.

14

మూ. హృదయం నిర్వృతం శేఠస్త్ర సంతాప స్త్యజ్యరామయమ్,
అగమిష్యతి తే తర్తా శ్రీమం హర్త్యా మృగోత్తమమ్.

ప్ర. అ. శే = సియొక్క, హృదయమ్ = హృదయము, నిర్వృతమ్ = ఊరదిల్లినది, అస్త్ర = అగుగాక, అయమ్ = ఈ, సంతాప = దుఃఖము, త్యజ్య తామ్ = విడువఁడుగాక. తే తర్తా = ఏ తర్త, మృగోత్తమమ్ = ఉత్తమమైన ఆ మృగమును, హర్త్యా = చంపి, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, అగమిష్యతి = రాగఁడు.

తా. నీ దుస్తునకు ఊరది కలుగుగాక. ఈ దుఃఖమును విడుపుము. నీ తర్త ఆ మృగమును చంపి శ్రీమముగా రాగఁడు.

15

మూ. న త తస్య స్వరో వ్యక్తం మాయయా శేన రిక్కురః,
గన్ధర్వనగరప్రభ్యా మాయా పా తస్య రక్షసః.

16

ప్ర. అ. (అది). తస్య = ఆ రామునియొక్క, స్వరః = స్వరము, న = కాదు, వ్యక్తమ్ = ఈ విషయము స్పష్టమే. శేన రిక్ = ఎవనిచేతనో, మాయయా = మాయచేత, కృరః = చేయఁబడినది. పా = అది, తస్య రక్షసః = ఆ రాక్షసుని యొక్క, గన్ధర్వనగరప్రభ్యా = గంధర్వనగరము వంటి, మాయా = మాయ.

తా. విషముగా అది రాముని స్వరము కాదు. ఇది ఎవరో మాయచేత అరచిన అరుపు. ఇది ఆ మోరేయరు చేసిన మాయ, ఇంద్రజారికుడు చూపించే నగరము వంటిది.

16

మూ. వ్యావధూతాని వైరేహి వ్యస్తా మయి మహాత్మనా, 17
రామేణ త్వం వరాలోహే న త్వాం తృప్తుమిహోత్సహే

ప్ర. అ. వరాలోహే = ఉత్తమశ్రీవైష, వైరేహి = నీతా : వ్యావధూతాని = నీవు వ్యాసముగా ఉన్నావు. మహాత్మనా = మహాత్ముడవై, రామేణ = రామనిచేత, మయి = నాయందు (చర్చ), వ్యస్తా = రక్షించుటచే ఉంచబడితివి. ఇహ = ఇక్కడ, త్వామ్ = నిన్ను తృప్తుమ్ = విడుదలకు, హోత్సహే = అంగీకరించను.

తా. నీతా : మహాత్ముడైన రామయి రక్షింపు మని చెప్పి వాదగ్ధర నిన్ను ఉంచినాడు. అందుచేత నీవు వ్యాసముగా ఉన్నావు. అర్థి నిన్ను విడుదలకు నేను ఇష్టపడను. 17

మూ. కృతవైరాశ్య వైరేహి పయమేతైర్నిశాచతైః, 18
అరణ్య నిరసారేప అనస్థానవరం వ్రతి.

ప్ర. అ. వైరేహి = నీతా : అరణ్య = అడువియార్క, నిరసారేప = రావు వలన, అనస్థానవరం వ్రతి = అనస్థానమునం దున్నవారి సంహారమును గూర్చి, వయమ్ = మనము, ఏతైః = ఈ, నిశాచతైః = రాక్షసులతో, కృతవైరాః = చేయబడిన వైరము గలవారము

తా. నీతా : అనస్థానములోని రాక్షసులను, అడుగ్గి లంఘుటచేత ఈ రాక్షసు లందరూ మనలో వైరము పూని ఉన్నారు. 18

మూ. రాక్షసా వివిరా వాలో విస్మయిన్తి మహావనే, 19
హింసావిహారా వైరేహి న చిస్తయితుమర్హసి.

ప్ర. అ. వైరేహి = నీతా : మహావనే = ఈ మహావనమునందు, హింసా విహారాః = హింసతో విహరిండు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, వివిరాః = అనేకవిధము లైన, వాలో = వాల్మీకియను, విస్మయిన్తి = విడుదలండు (చేయరుండురు). చిస్తయితుమ్ = విరారిండుటకు, వార్హసి = తగవు.

తా. నీతా : ఈ మహావనములో హింసావృత్తితో విహరించే రాక్షసులు అనేకవిధములైన అరవులతో, హాటలు చేయరుండురు. నీవు విరారింరటూరదు.

మూ. లక్ష్మణేనైవమూక్తా సా క్రుద్ధా నంక క్షలోచనా, 20
అబ్రవీత్పరుషం వాక్యం లక్ష్మణం నత్యవారిసమ్.

ప్ర. అ. లక్ష్మణేన=లక్ష్మణునిచేత, ఏవమ్=అట్లు, ఉక్తా=పంకబడిన, సా=ఆమె, క్రుద్ధా=కోపించినదై, నంక క్షలోచనా=ఎత్తైన నేతములు కంటై, నత్యవారిసమ్ = నత్యమును వలుకుచున్న, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, పరుషమ్ = పరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పరికింప.

తా. నీత లక్ష్మణుని మాటలు విని రాణి కోపించినదై, ఎత్తని నేతములు కంటై, నత్యము పరికిన ఆ లక్ష్మణునితో పరుషమైన వాక్యమును పరికింప. 20

మూ. ఆశాశ్మకరదారమృన్మకంస సుంపాంసస, 21
అహం తవ ప్రియం మన్యే రామస్య వ్యసనం మహత్.

ప్ర. అ. ఆశాశ్మకరదారమృ = ఆశాశ్మకు లేయుటకు ప్రారంభించుచున్నదాదా, మృంకంస = కూరుదా, సుంపాంసస = కుంపమును అవధిగ్రహించి నీనదాదా, రామస్య = రామునియొక్క, మహత్ = గొప్పదైన, వ్యసనమ్ = వ్యసనమును, తవ = నీకు, ప్రియమ్ = అప్యమైనదానినిగా, అహమ్ = నేను, మన్యే = తలచుచున్నాను.

తా. కుంపము దెత బట్టిన ఆ కూరుదా, తయగుచున్నది పని లేయుటకు ప్రారంభించుచున్నావు. రామునిను పెద్ద కష్టము తవరె ననియే నీవు కోరుకొనుచున్నా వని నా అభిప్రాయము. 21

మూ. రామస్య వ్యసనం దృష్ట్వా తేనైతాని ప్రభాషసే, 22
నైతర్పిత్రం నవత్నేషు సావం లక్ష్మణ యత్ తతేత్,
త్వద్విరేషు మృంకంసేషు నిత్యం ప్రవృన్నరారిషు. 23

ప్ర. అ. లక్ష్మణం = లక్ష్మణా రామస్య = రామునియొక్క, వ్యసనమ్ = వ్యసనమును, దృష్ట్వా = చూచి, తేన = ఆ తారణముచేత, ఏతాని = ఈ మాటలు, భాషసే = వలుకుచున్నావు. విత్కమ్ = ఎల్లప్పుడు, ప్రవృన్నరారిషు = తపస్యముగా ప్రవర్తించు, మృంకంసేషు = కూరులైన, త్వద్విరేషు = నీవంటి, నవత్నేషు =

శ్రువులయందు, పావమ్ = పావము, తవీక్ ఇతియక్ = తండు ననునది ఏది కంటో, ఏరక్ = ఇది, విక్రమ్ = అగ్ర్యకరము, వ = వాడు

తా. లక్ష్మణా ఇష్టయ రామునకు అవర సంభవించినదను విషయము యాచుటచే నీ ఎట్లు మాటలాడుచున్నావు. తపాస్యముగా ప్రప ర్థిత నీవంద కూడులైన శ్రువులు ఇట్టి పాపానికి ఒడికట్టుచున్నారనగా దీనిలో అగ్ర్యక మేమి లేదు. 22, 23

మూ. సుదుష్టస్త్వం వనే రామమేక మేకోఽనుగచ్ఛసి,
మమ హేలోః ప్రతిచ్ఛన్నః ప్రయుక్తో తరతేన వా 24

ప్ర. అ. సుదుష్టః = చాలా దెడ్డవారవైన, త్వమ్ = నీవు, ఏకోః = ఒంటరి వాడవై, ప్రతిచ్ఛన్నః = కప్పించినవాడవై, మమ హేలోః = వాకొరకు గాని, తరతేన = తరడునిదేర, ప్రయుక్తః వా = ప్రేరేపించబడి గాని, ఏకమ్ = ఒంటరి యైన, రామమ్ = రాముణ్ణి, వనే = కడమనిండు, అనుగచ్ఛసి = అనుసరిండు చున్నావు.

తా. దుష్టయిది వైన నీవు ఒంటరిగా, నీ వావము పై! ఏమి తెలియనీ యక, వా నిమిత్తమై, లేరా తరడుని ప్రేరయిదేర, అత్యుములో ఒంటరిగా ఉన్న రాముణ్ణి అనుసరించి వచ్చుచున్నావు. 24

మూ. తన్న నీర్యరి సోమిత్రే తవ వా తరతస్య వా,
తథమిన్ధీవరశ్యామం పర్మష్వరనిలేషణమ్, 25
ఉపసంక్రీత్య తర్హారం కామయేయం మృతగ్జ్జనమ్.

ప్ర. అ. సోమిత్రే = లక్ష్మణా తవ వా = నీయొక్క గాని, తరతస్య వా = తరతునియొక్క గాని, తత్ = అ ఆలోచన, వ నీర్యరి = నిర్దించడు. పర్మ వ్రతనిలేషణమ్ = పర్మష్వరముతో పమానమైన వేళములు కలవాడు, ఇన్ధీవర శ్యామమ్ = నిల్లకలువ వలె శ్యామవర్ణము కలవాడు అయిన, రాముణ్ణి, తర్హారమ్ = తరతుగా ఉపసంక్రీత్య = ఇశ్రయించి, మృతగ్జ్జనమ్ = అన్యజనుణ్ణి, తథమ్ = ఎట్లు, కామయేయమ్ = కోరుదును.

తా. లక్ష్మణా ఇది నీ కన్నాగ మైనను, తరతుని కన్నాగ మైనను,

ఇది సిద్ధించదు. పద్మవక్త్రముల వంటి వేదములు, పల్లవలువ వంటి ఇసుక
పద్మము గల రాముణ్ణి కర్తగా ఆశ్రయించిన వేను ఇతరకరుణ్ణి ఎట్లు కోరుదును:

మూ. నమశ్శం తవ సోమిత్రే ప్రాణాంత్యక్ష్యే న సంశయః,
రామం వినా క్షణమపి న హి తీహమి ధూరతే.

ప్ర. అ. సోమిత్రే = లక్ష్మణా తవ = రీయక్ష్మ, నమశ్శమ్ = ఎదురుచే,
ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యక్ష్యే = వికలకను, సంశయః = సంశయము, న =
లేదు, రామం వినా = రాముడు లేకుండా, క్షణమపి = క్షణకాలమైనా, ధూరతే =
ధూరణమునందు, న తీహమి హి = తీవించను కదా.

రా. నీ ఎదురు చేసు ప్రాణాలు వికలకను; సంలేహము లేదు రాముడు
లేకుండా ఈ ధూరణముపైద క్షణకాలమైనా తీవించను కదా. 26

మూ. ఇయ్యక్షః పరుషం వాక్యం సీతయా రోమహర్షణమ్, 27
అబ్రవీల్లక్ష్మణః సీతాం ప్రాశ్నాచిర్విజితేష్విర్యయః.

ప్ర. అ. విజితేష్విర్యయః = అయింపందిన ఇంద్రియములు గల, లక్ష్మణః
= లక్ష్మణుడు, సీతయా = సీతనిక, అలి = అట్లు, రోమహర్షణమ్ = రోమాండ
మును కరిగించి, పరుషమ్ = పరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉక్షః =
వంకరినవాడై, ప్రాశ్నాచి = ఎత్తందిన దోసిరి కలవాడై, సీతామ్ = సీతను
గూర్చి, అబ్రవీత్ = వరికెను.

రా. రోమాండమును కరిగించి పరుషములైన సీత మాటలు విని, ఇంద్రి
యన్నిగహవంతుడైన లక్ష్మణుడు అంతరి పురించి నమస్కరించుచు సీతతో
అట్లు వరికెను. 27

మూ. ఉత్తరం వోక్తృహే పక్షుం రైవరం తవతి మమ, 28
వాక్యమప్రతిరూపం తు న చిత్తం శ్రీమ మైథిరి.
నర్తరావస్త్యేష వారీణామేవం లోకేషు రృక్యతే. 29

ప్ర. అ. మైథిరి = సీతా, ఉత్తరమ్ = సమాధానమును, పక్షుమ్ = పెద్దటకు,
వోక్తృహే = ఇచ్చయించను. తవతి = విచ్చ, మమ = నాకు, రైవరమ్ = రైవరము,
అప్రతిరూపమ్ = పోటి లేని, వాక్యమ్ = ఈ వాక్యము, శ్రీమ = శ్రీంయందు,

ద్విరహం = అశృక్కరదమైనది, న = నాడు, ఏషా = ఇది, శాశిదామ = శ్రీం
యొక్క, స్వభావస్తు = స్వభావము కదా! లోకీషు = లోకములో, ఏవమ్ = ఇద్దే,
దృక్కరే = చూడబడుచున్నది.

తా. "సీతా! నీ మూలము లదులు చెప్పుటకు శాశిదామ లేడు. నీవు నాకు
ద్విరహము. సాచి లేని ఈ విరహమైన మూలము శ్రీం విషయములో అశృక్కర
ములు కావు. ఇది శ్రీం స్వభావమే. ఇది లోకములో ప్రసిద్ధమైన విషయము."

మూ. విము క్తరక్మాక్రపలా నీక్తా లేరకరాః శ్రీయః,

న న హి హిద్యకం వాక్యం వై లేహి అనకాత్మతే. 30

కౌర్యయోరుతయోర్మేఽర్య త ప్రచారాదసంవిరహమ్.

ప్ర. అ. శ్రీయః = శ్రీయ, విముక్తరక్మాః = విరహవహిన రక్తము కల
నాడు. లేరకరాః = రహస్యభావము గలనాడు. నీక్తా = నీక్తమైన ప్రకృతి కలనాడు,
లేరకరాః = లేరమును పుల్లించునాడు. అనకాత్మతే = అనకుని మూలమైన,
వై లేహి = సీతా! మే = నాయొక్క, ఉతయో = రిండు, క్రోధయో = చెప్పులో,
త ప్రచారాదసంవిరహమ్ = కాంక్షవహిన వారాచలములలో సమానమైన, ఈర్ష్యమే
ఈ విరహమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అర్య = ఇప్పుడు, న న హి హి = సహించ
నాడు.

తా. శ్రీయ రక్తమును పరిర్యజించి రహస్యభావములో నీక్తముగా
ప్రవర్తించుచు లేరమును (విరోధమును) కలిగించును. అనకుని మూలమైన
సీతా! కార్పిణ వారాచలముల పరి వా రిపులలో గుచ్చుకొనిన ఇద్ద రుషేవాక్య
మును సహించజాలను.

30

మూ. ఉపకృణ్యస్తు మే సర్వే సాక్షిభూతా వనేరరాః, 31

న్యాయవాచీ యథాఽన్యాయముక్తోఽహం పరుషం త్వయా.

ప్ర. అ. న్యాయవాచీ = న్యాయమును చెప్పుచున్న, అహమ్ = నీడు,
త్వయా = నీచేత, యథా = ఎట్లు, పరుషమ్ = పరుషమైన, అన్యాయమ్ =
అన్యాయమును, ఉక్తః = వలుకబడితివో, మే = నాడు, సాక్షిభూతాః = సాక్షులై,
సర్వే = సమస్తమైన, వనేరరాః = వనములో నివసించు చేపకలు, ఉపకృణ్యస్తు =
పించుట గాక.

తా. యే క్షణముగా మోటలాడుచున్న నన్ను నీవు వరుషముగా, తర్క విరుద్ధముగా ఎట్లు వింటిందుచున్నావో ఈ వనదేవతలందరూ వాకు సాక్షులుగా నిలిచి విందురుగాక. 31

మూ. ధీక్ త్యామధ్య ప్రియశ్చ త్వం యన్నా మేవం విశంకా సే,
ప్రీత్యాద్భుష్టస్యరావేన గురువాశ్చే వ్యవస్థితమ్ 32

ప్ర. అ. త్యామ్ = నిన్ను గూర్చి, ధీక్ = వింద అగుగాక, ప్రీత్యాక్ = ప్రీత్యమువలన, దుష్టస్యరావేన = దుష్టస్యరావముతో, త్వమ్ = నీవు, గురువాశ్చే = అన్నగారి కాశ్యమువలన, వ్యవస్థితమ్ = నిలిపిన, మామ్ = నిన్ను, యక్ = ఏ కావలెమువలన, ఏవమ్ = ఎట్లు, విశంకాసే = శంకించుచున్నావో, అందు వలన, ప్రణామ్య = నిలిపెదము.

తా. ప్రీతగుటచే, దుష్టమైన స్వరావముతో నీవు, అన్నగారి అశ్టను పొందించుచున్న నన్ను ఈ విధముగా శంకించుచున్నావు; ధీ నీ విధుడు శంకింపెదవుగాక. 32

మూ. గమిష్యే యత్ర కాకుర్భుః స్వస్తి తేఽస్తు వరాసనే, 33
రక్షస్తు త్వాం విశాలాక్షి సమగ్రా వనదేవతా.

ప్ర. అ. వరాసనే = శ్రేష్ఠమైన ముఖము గలదానా; కాకుర్భుః = కామము, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నావో అక్కడికి, గమిష్యే = వెళ్ళగలను, తే = నీకు, స్వస్తి = శ్రేమము, అస్తు = అగుగాక, విశాలాక్షి = విశాలమైన నేత్రములు కల దానా! త్యామ్ = నిన్ను సమగ్రా = సమస్తమైన, వనదేవతా = వనదేవతలు, రక్షస్తు = రక్షింపెదముగాక.

తా. శ్రేష్ఠమైన ముఖము గల ఓ నీతా! నేను రామమున్ను రోటుకు వెళ్ళదను నీకు శ్రేమ మగుగాక. ఓ విశాలాక్షి! నిన్ను వనదేవత లందరూ రక్షింపుదుగాక. 33

మూ. నిమిత్తాని త హెరాణి యాని ప్రాదుర్భవన్తి మే, 34
అపి త్వం సహ రామేన పశ్యేయం వుసరాగతా.

న వేర్వేకన్న తానామి వైదేహి అనరాకృతే, 35

ప్ర. అ. అనరాకృతే = అనకుని కుమార్తెవ, వైదేహి = నీతా! హెరాణి

= తయారకములైన, యాచి = ఏ, నిమిత్తాచి = శకునములు, మే = నాకు, ప్రాదుర్భవనై = పుట్టుచున్నవో, వారిని వల్ల, పునః = తిరిగి, అగతః = వచ్చినవాడనై, త్యామ్ = నిన్ను, రామేణ సహ = రామునితో కూడ, అపి పశ్యేయమ్ = చూడదనా, న వా = చూడనా, త్యేకత్ = అను ఈ విషయమును, న జానామి = ఎరుగను.

రా. జనకని సుమాత్రైచైవ సీతా! నాకు కనబడుచున్న తయారకములైన శకునములను పట్టి, నేను తిరిగి వచ్చి రాముడూ నువ్వూ క్షేమముగా కలిసి ఉండగా చూడగలగా చూడలేనా అని సంభేదము కలుగుచున్నది. 34, 35

మూ. లక్ష్మణేనైవముక్తా సా దురన్తి జనకార్మణా,
ప్రత్యుదార తతో వాక్యం శీఘ్రం తాప్తపరిప్లవ. 36

ప్ర. అ. లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = వలకబడిన, సా = నాకూర్మణా = ఆ సీత, తతో = అటుపిమ్మట, దురన్తి = ఏడ్చుచున్నదై, తాప్తపరిప్లవ = కన్నీళ్ళచేత వ్యాప్తరాలై, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రత్యుదార = తిరిగివరికెను.

రా. లక్ష్మణుడు ఈ విధముగ పలుకగా ఆ మాటలు విని సీత, ఏడ్చుచు, కన్నీళ్ళతో నిండినదై వరుషమైన వాక్యములు వరికెను. 36

మూ. గోరావరీం ప్రవేక్ష్యామి మినా రామేణ లక్ష్మణ,
అలన్తిష్యేఽతదా త్యక్తే విషమే దేహమాత్మనః. 37

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా! రామేణ మినా = రాముడు లేకున్నవో, గోరావరీమ్ = గోరావరిని, ప్రవేక్ష్యామి = ప్రవేశించెదను, అథవా = లేక అలన్తిష్యే = ఉరిపోసికొనినెదను, విషమే = ఎత్తైన ప్రదేశమునందు, త్యక్తే = వాయుక్య, దేహమ్ = దేహమును, త్యక్తే = విడలెదను.

రా. లక్ష్మణా! రాముడు లేనిచో నేను గోరావరిలో వదిలెను లేదా ఉరి పోసుకొనినెదను. లేదా ఎత్తైనందు కుమిలి దేహము విడలెదను. 37

మూ. ఏలామ్యహం విషం శీఘ్రం ప్రవేక్ష్యామి హురాశనమ్,
న త్వహం రామవాదన్యం పరాపి పురుషం స్పృశే. 38

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తీర్త్తమ్ = తీర్త్తమైన, విషమ్ = విషమము, విదామి = త్రాగెదను, హేతాశవమ్ = అగ్నివి, ప్రవేష్యామి = ప్రవేశింపెదను. తు = కాని, అహమ్ = నేను, రామూత్ = రామునికంటె, అన్యమ్ = ఇతరుడైన, పురుషమ్ = పురుషుణ్ణి, వదామి = పాదములేతకూడ, న స్పృశే = స్పృశింపను.

తా. నేను తీర్త్తమైన విషమము త్రాగెదను, అగ్నిలో వదెదను. అంతేకాని రామునికంటె అన్యుడైన పురుషుణ్ణి పాదముతో కూడ స్పృశింపను. 38

మూ. ఇతి లక్ష్మణమాశ్రుశ్శ సీతా దుఃఖనమన్వితా,
పాణిభ్యాం దురరీ దుఃఖాదుదరం ప్రణమాన హ. 39

ప్ర. అ. సీతా = సీత, ఇతి = ఇట్లు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుణ్ణి, అశ్రుశ్శ = దూసింది, దుఃఖనమన్వితా = దుఃఖముతో కూడినదై, దురరీ = ఏడుపుచున్నదై, దుఃఖాత్ = దుఃఖమువలన, పాణిభ్యామ్ = చేతులతో, ఉదరమ్ = పొట్టను, ప్రణమాన హ = వాడుకొనెను.

తా. దుఃఖాశ్రాంతురాలైన ఆ సీత లక్ష్మణుణ్ణి ఈ విధముగా దూసింది, దుఃఖము లేక చేతులతో ఉదరము వాడుకొనుచు ఏడ్చెను. 39

మూ. తామా త్రరూపాం విమనా దుర స్తీం,
నోమిత్రరాలోక్య విలాంషేత్రామ్,
అశ్వాసయామాస న లైవ భక్తు
స్తం బ్రాతరం కిం చిదువార సీతా. 40

ప్ర. అ. నోమిత్రాః = లక్ష్మణులు, విమనాః = దూసిందిన మనస్సు కంటాడై, త్రరూపామ్ = తాం దూశించుచున్నదీ, దుర స్తీమ్ = ఏడుపుచున్నదీ అయిన, తామ్ = ఆ, విలాంషేత్రామ్ = విలామములైన వేలములు గల సీతను, అలోక్య = చూచి, అశ్వాసయామాస = ఓడచెప్పెను. సీతా = సీత. భక్తుః = భక్తయొక్క, బ్రాతరమ్ = పోదరుడైన, తమ్ = అతనిని గూర్చి, కిం చిత్ = ఏమీ, ని ఉవార = పంకలేదు.

తా. విలాంషేత్రమైన ఆ సీత తాదా దూశించుచు ఏడుపుచుండగా చూచి

లక్ష్మణుడు చూచింతుడు ఓదార్చెను. కాని నీత నవ భర్త సోదరుడైన లక్ష్మణు
నకు ఏమి అడులు పెప్పలేదు. 40

మూ. తరస్తు సీతామతివార్య లక్ష్మణా
కృతాజ్ఞలిః కించిదర్చివణమ్మ త,
అన్వీక్షమాణో అహళక్య మైతిరీమ
జగామ రామస్య పమీవమాత్మనాన్. 41

అర్థార్థ శ్రీమద్రామాయణే చార్మికియ అరితావ్యే అరణ్యకాండే
పంచరత్నారంభః సర్గః.

ప్ర. అ. తరః = అటు ఏమ్మరి, అర్మణాన్ = అర్థిమందుడైన, లక్ష్మణా
= లక్ష్మణుడు, సీతామ్ = సీతను. అరివార్య = సమస్కరించి కృతాజ్ఞలిః =
చేయబడిన దోసిరి కండాజ్ఞ, కించిత్ = కొంచెము, అర్చివణమ్మ = అరిముఖముగా
వెళ్ళి నమస్కరించి, అహళః = అనేకపర్యాయములు, మైతిరీమ = అ సీతను,
అన్వీక్షమాణః = చూచుచు, రామస్య = రామునిముక్కు, పమీవమ్ = పమీవమును
గూర్చి జగామ = వెళ్ళెను

తా. ఏమ్మరి, అర్థిమందుడైన లక్ష్మణుడు సీతకు అరివారనము చేసి,
అంజరి మదించి కొంచెము ఎదురుగా వెళ్ళి నమస్కరించి, మారీమాదిక వెనుకకు
వీరిగి సీతనే చూచుచు రాముని దగ్గరకు వెళ్ళెను. 41

'తాలానందిని'అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రాభ్యాసమునందు అరణ్యకాండలో
సలుబది యేడవ సర్గ సమాప్తము.

అతః పద్యత్వారింకః పర్వః

[రావణుడు సంన్యాసివేశములో వీరకర్ణుడు వెళ్ళి అమెను గూర్చి అడుగుట వీర అశ్వినీ అశతినశ్శాపము వేయుట]

మూ. తయా వరుషము క్షస్త్ర కుపితో రామదాసుః,
స వికాల్మన్ తృకం రామం ప్రతస్థే నరిరాదివ. 1

ప్ర. అ. తయా = అనీతతత. వరుషమ్ = వరుషముగా, ఉక్తః = పంక జతిన, సః =, రామదాసుః = అక్షుణుడు కుపితః = కోపించినవాడై, తృకమ్ = చుక్కిరి, వికాల్మన్ = (రాముణ్ణి యాదవలె నని) కోరుడు, నరిరాదివ = రెంటినీ, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, ప్రతస్థే = ప్రయాణియాయెను.

తా. నీర వరుషవాక్యములు విని అక్షుణుడు, కోపించినవాడై రాముణ్ణి యాదవలె నని ఎక్కువ అడుగుతై నింటనీ అతనివల్లకు లయలుదేరెను. 1

మూ. తదాసౌర్య దళగ్రీవః క్షిప్రమ వ్రతమాస్థితః,
అలిరత్రామ వైరేహీం పరివ్రాజకరూపకర్మక. 2

ప్ర. అ. అస్తరమ్ = అవళాకమును, అస్థితః = అవలంబించి ఉన్న (ఎరుడు యుడున్న), దళగ్రీవః = రావణుడు, తత్ = అవళాకమును, అసౌర్య = పొంది, పరివ్రాజకరూపకర్మక = సంన్యాసివేశమును తలచినవాడై, వైరేహీమ్ = నీరాదీవిని గూర్చి, అలిరత్రామ = వెళ్ళెను.

తా. అవళాకముకొరతై వేరియున్న రావణుడు ఆ అవళాకమును పొంది సంన్యాసి రూపము తలచి, నీర దగ్గరకు వెళ్ళెను. 2

మూ. క్షుద్ధశాషాయపంపితః శ్రీ త్సరి ఉపాసహి,
వామే దాంసేఽవమత్యాక శవే యస్మిన్మణ్డలా.
పరివ్రాజకరూపేణ వైరేహీమన్యపకర్మక. 3

ప్ర. అ. అత్ = ఏమ్మరి, క్షుద్ధశాషాయపంపితః = మృదువైన శాషాయ

వస్త్రములేక యట్టిరినవాడై, శీతీ = శీతగంధాడై, రక్షితీ = రక్షతము గలవాడై, ఉపాసహీ = పాదుకలు కలవాడై, నామే అంసే = ఎడమ బుజమునందు, శుభే = మంగళకరములైన, యష్టికమట్టరా = దండమును కనుంగలుపును, అసఖ్య = రగర్పి, పర్జివాజకరూపేతి = సంన్యాసిరూపముతో, వై రేహీమ్ = నీకను, అన్య వద్యక = పమిపించెను.

తా. ఆ రావణుడు మృదులైన కాషాయవస్త్రమును, శీతను, రక్షతమును, పాదుకలను ధరించి, మంగళకరములైన దండకమందంములు ఎడమ బుజానికి తగల్పుకొని సంన్యాసిరూపముతో నీత దగ్గరకు వెళ్ళెను.

మూ. రామానసారాధిలో బ్రాశ్మత్యాం రహితాం వనే, 4
రహితాం రస్త్రానూర్యాత్యాం సన్యామిన మహత్తమః.

ప్ర. ఆ. అరింఱ = అధికమైన యము గల ఆ రావణుడు, వనే = వనమునందు, బ్రాశ్మత్యామ్ = (హోదకులైన) రామలక్ష్మణులలో, రహితామ్ = తాముకలైన, తామ్ = ఆ నీకను, రస్త్రానూర్యాత్యామ్ = రంధ్రనూర్ములలో, రహితామ్ = తాముకలైన, సన్యామ్ = సంర్యును, మహత్ = గొప్పలైన, తమః ఇవ = దీకది కరి, అసహిత = పమిపించెను.

తా. రాం లంకందులైన ఆ రావణుడు వనమునందు రామలక్ష్మణులు దగ్గర లేని ఆ నీకను, రంధ్రనూర్ములు లేని సంర్యును అంతకారము అవరించి న్ను, పమిపించెను.

మూ. రామవశ్యత్తతో బాలాం రామవర్షిం యశస్వినీమ్, 5
రోహిణీం శశా హీనాం గ్రహవర్పుకరారుణః.

ప్ర. ఆ. కరః = పిమ్మది, తృకరారుణః = రాం క్రూరులైన ఆ రావణుడు, యశస్వినీమ్ = కీర్తి గలది, రామవర్షిమ్ = రాముని తార్య, బాలామ్ = చిన్న వయస్సు కంటి అయిన, తామ్ = ఆ నీకను, శశా = రంధ్రునితో, హీనామ్ = హీనులైన, రోహిణీమ్ = రోహిణిని, గ్రహవక్ = క్రూరుగ్రహము వది, అవశ్యక్ = తూరసు.

తా. రాంకూరులైన ఆ రావణుడు కీర్తి కలది, రాముని తార్య, చిన్న

వయస్సులో ఉన్నది అయిన ఆ సీతను, తల్లెడును దగ్గర లేచి కోపించి క్రూర శ్రహము చూచి నట్లు చూచెను. 6

మూ. తముగ్రతేజాకర్మాణం బసస్థానదుహో ద్రుమా, 6
సహిష్య సంతప్తకమ్పై తే న ప్రవారి త మారుతః.

ప్ర. అ. ఉగ్రతేజాకర్మాణమ్ = ఉగ్రమైన తేజస్సు, కర్మ గం, తమ్ = అశనిని, సహిష్యః = చూచి, బసస్థానదుహా = బసస్థానమునందు మొలచిన, ఘోద్రుమా = పెద్దపక్షములు, సంతప్తకమ్పై తే = వణికిపోయినవి, మారుతః త = వాయువు కూడ, న ప్రవారి = ఏరలేదు.

తా. ఉగ్రమైన తేజస్సు గలిగి తయంతరములైన వసులు లేయు ఆ రావణుణ్ణి చూచి బసస్థానములోని పృథ్వీని వణికిపోయినది. గాలి కూడ ఏరలేదు.

మూ. శ్రీమద్రోతాశ్చ తం దృష్ట్వా పిక్షస్తం రక్షతోదనమ్, 7
స్త్రీమితం గస్తుమారేలే తయాశ్శోరావరీ సదీ,

ప్ర. అ. శ్రీమద్రోతా = శ్రీమముగా ప్రవహించు ప్రవాహముగల, గోదావరీవరీ = గోదావరీనది, రక్షతోదనమ్ = ఎల్లవి నేతములు గల, పిక్షస్తమ్ = చూచుచున్న, తమ్ = దానిని, దృష్ట్వా = చూచి, తయాశ్ = తయమునందు స్త్రీమితమ్ = మందముగా, గస్తుమ్ = వెళ్లుటకు, ఆరేలే = ప్రారంభించెను.

తా. శ్రీమముగా ప్రవహించుచున్న గోదావరీనది అటు నటు చూచుచున్న ఎల్లవి నేతములు గల, ఆ రావణుణ్ణి చూచి, తయవరీ మెల్లగా ప్రవహించ పోయెను. 7

మూ. రామస్య త్వస్తర ప్రేక్షుర్దశగ్రీవ స్తతస్తరే, 8
ఉపతస్థే త వైరేహిం విశ్వయాపేణ రావణః.

ప్ర. అ. రామస్య = రామనియొక్క, త్వస్తర ప్రేక్షుః = రిదమును (పొర కాటును) కోరుచున్న, దశగ్రీవః = వది కంఠములు గల, రావణః = రావణుడు, తతస్తరే = ఆ పుర్యయందు, విశ్వయాపేణ = సంభాసించుచుములో, వైరేహిమ్ = సీతను, ఉపతస్థే = సమీపించెను.

తా. రామునిలో ఏదైన పాతలాదు బొడుగునా అని వేరి యున్న, ఆ పది తొం రావణుడు, ఆ అవతారమును యాచుకొని, సంన్యాసిహవములో నీర దగ్గరకు వచ్చెను. 8

మూ. అభివ్యో భవ్యదూపేణ తర్హరమునుకోరదీమ్, 9
అభ్యవర్తత తై దేహిం చిత్రామివ శనైశ్చరః.

ప్ర. అ. అభివ్యః = అనుంగకవ్యభాషితైన రావణుడు, తర్హరమ్ = తర్తను గూర్చి, అనుకోరదీమ్ = విచారించుచున్న, తై దేహిమ్ = నీరను, భవ్య దూపేణ = మంగళకరమైన సంన్యాసిహవములో, శనైశ్చరః = శని, చిత్రామివ = చిత్రావక్త్రమును వలె, అభ్యవర్తత = సమీపించెను.

తా. దెళ్ళవారైన ఆ రావణుడు, తర్తను గూర్చి విచారించుచున్న నీర దగ్గరకు మంగళకరమైన సంన్యాసిహవములో, శని చిత్రావక్త్రము దగ్గరకు వచ్చి నట్లు వచ్చెను. 9

మూ. స పాపా భవ్యదూపేణ తృప్తిః కూప ఇవావృతః, 10
అభిష్ఠత్రేక్ష్య తైదేహిం రామపర్నిం యశస్వినిమ్.

ప్ర. అ. కూపః = కూపము, తృప్తిః = తృప్తిముంచేర వలె, భవ్యదూపేణ = మంగళకరమైన హవముచేర, అవృతః = కప్పబడిన, సః పాపః = ఆ పాపాత్ముడు, యశస్వినిమ్ = కీర్తి గంది, రామపర్నిమ్ = రాముని బాల్కా అయిన, తైదేహిమ్ = నీరను, త్రేక్ష్య = చూచి, అభిష్ఠత = నిలచెను.

తా. తృప్తిముంచేర కప్పబడిన కూపము వలె, మంగళకరమైన హవము చేర కప్పబడిన ఆ పాపాత్ముడు, కీర్తి గంది, రాముని బాల్కా అయిన నీరను చూచి నిలచెను. 10

మూ. కులాం దురిరదవ్రోషీం పూర్తవన్దానిరాననామ్, 11

అసీనాం పర్తకాలాయాం వాప్యకోవాదిపీదీరామ్,

స రాం పర్మవలాగ్నీం నీరకాశేయాననిమ్, 12

అభ్యగచ్ఛత తైదేహిం దుష్టదేరా విశాకరః.

ప్ర. అ. దుష్టవేదాః = దుష్టమైన దిక్షము గల, సా వికారరః = అ రాక్షసుడు, కులాహ్ = మంగళప్రదురాలు, తురితరవౌష్ణిమ్ = అందమైన దంకములు ఓష్ఠములు కలది, పూర్ణదన్తసింహానామ్ = పూర్ణదండుని వంటి ముఖము గలది; పర్ణకారాయామ్ = పర్ణకాండలో, అహీనామ్ = కూర్చున్నది, బాష్పకోశారిపీడిరామ్ = కన్నీటివేరను కోకములేరను పీడించుచున్నది, వత్సవలాగః = వత్సము లేకుల వంటి నేత్రములు కలది, పితౄశీయబాహినిమ్ = వచ్చని పట్టుబట్ట రంబిసరి అయిన, తాం వై దేహిమ్ = అ నీకను, అత్యగర్భకః = సమీపించు.

తా. అందమైన దంకములు, ఓష్ఠములు, పూర్ణదండుని వంటి ముఖము, వత్సము లేకుల వంటి నేత్రములు గల మంగళప్రదురాలైన అ నీర కన్నీడు బాష్పము, దుఃఖాగ్రాంశయై పర్ణకాండలో కూర్చుని ఉండెను. వచ్చని పట్టుబట్ట కట్టుకొనెను. దుష్టబద్ధియైన అ రాక్షసుడు అర్థ నీరకగర్భకు వెళ్ళెను. 11, 12

మూ. స మన్మథకరావిష్టో బ్రహ్మ హౌషమూర్తిరయన్, 13
అబ్రవీత్ప్రకరం వాక్యం రహితే రాక్షసాధిపః.

ప్ర. అ. మన్మథకరావిష్టః = మన్మథుని తాదమూలవేర వ్యాపించుచున్న, సః రాక్షసాధిపః = అ రాక్షసుడు, బ్రహ్మ హౌషమ్ = వేద హౌషను, ఉపీరయన్ = వలకుడు, రహితే = అనతాశ్యమైన అ ప్రరేకమునందు, ప్రకరమ్ = విషయములో కూచిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వలెనెను.

తా. మన్మథకరాణములవేర పీడించుచున్న అ రాక్షసుడు వేద హౌష దేయుడు, అనులేవ్యతా లేని అ ప్రరేకమునందు విషయపూర్వకముగా నీరతో అల్లు వలెనెను. 13

మూ. రాము ర్తమాం శ్రీయం లోకే పర్మహీనాదివ శ్రియమ్, 14
ఏత్రాజమానాం వపుషో రావణా ప్రళకంస హః.

ప్ర. అ. లోకే = లోకమునందు, ఉత్తమామ్ = ఉత్తములైన, శ్రీయమ్ = శ్రీయైన, పర్మహీనామ్ = పర్మము లేని, శ్రియమ్ ఇవ = ఓక్కితేని వలె ఉన్న, వపుషో = దేహములో, ఏత్రాజమానామ్ = ప్రకాశించుచున్న, రామ్ = అయెను, రావణః = రావణుడు, ప్రళకంస హః = ప్రళంసించెను.

రా. భోగములో ఉత్తమస్థి యైన అ నీక శరీరసౌందర్యములో వర్జము లేని లక్ష్మీలేని వలె ప్రకాశించియుండును. రావణుడు అమెను ఇట్లు ప్రకంపించెను.

14

మూ. కా త్వం కాశ్చ సవర్ణాభే పితృ శేయవాసిని, 15
కమలానాం కులాం మాతాం పద్మినీవ సా ద్వికరీ.

ప్ర. అ. కాశ్చ సవర్ణాభే = లంగారము రంభ వంటి శాంతి గలదానా ! పితృ శేయవాసిని = పర్వని పట్టువస్త్రము ధరించిదానా : పద్మినీవ = పద్మంక వలె, కమలానాం = పద్మములయొక్క, కులాం = అందమైన, మాతాం = ముండు, ద్వికరీ = దరించుదున్న, త్వం = నీవు. కా = ఎవ్వరెవ్వ.

రా. లంగాడు శరీరవ్యాధులో, పర్వని పట్టువస్త్రమును ధరించి ఉన్నదానా. పద్మంక వలె పద్మముల వంటిని, అనగా పద్మముల వంటి ముఖము, హస్తములు, పాదములు, స్నేకములు. పితని, దరించిన నీవు ఎవ్వరవు. 15

మూ. హ్రీః శ్రీః శ్రీః కులా లక్ష్మీరవ్వలా వా కులానదే, 16
భూతిర్యా త్వం వరాకోహ రతిర్యా స్వైరదారిణీ.

ప్ర. అ. కులానదే = మంగళకరమైన ముఖము గలదానా. వరాకోహ = శ్రేష్ఠమైన కద్దిపర్యేము గలదానా. త్వం = నీవు, హ్రీః = పార్యురివా : శ్రీః = శ్రీరివా. కులా = మంగళకరమైన, శ్రీః = శాంతివా. లక్ష్మీః = లక్ష్మీవా. అవ్వలా వా = అవ్వరసనా : భూతిర్యా = భూతివా. స్వైరదారిణీ = స్వేర్వగా సంభరించుచున్న, రతిర్యా = రతివా.

రా. కులకరమైన ముఖము, శ్రేష్ఠమైన కద్దిపర్యేము గలదానా ! నీవు పార్యురివా : శ్రీర్వదిష్టావదేవతవా : శాంత్యుదిష్టావదేవతవా : మంగళవతులైన లక్ష్మీవా : అవ్వరసనా : అవ్వర్యాదిష్టావదేవతవా : స్వేర్వగా సంభరించుచున్న రతిదేవివా :

16

మూ. సమాః శిఖరిణః స్నిగ్ధా హృత్తులా దళనాస్తతా, 17
విగాలే విచులే స్నేతే కల్పవే కృష్ణరాకతే.

ప్ర. ౪. దశవా = దశమములు, సహా = సమములు, శిఖరిలు = కొనలు గలవి. స్నిగ్ధా = మృదుగా ఉన్నవి. కళా = మరయు, పాణ్డర్యా = రెల్లగా ఉన్నవి. వేలే = వేలములు, విలాసే = విలాసములు, విమలే = విమలములు, రక్తాన్తే = ఎఱ్ఱని కొనలు గలవి. కృష్ణతారతే = పల్లవి గ్రుడ్డు గలవి.

కా. ఏ తల్లని దంశములు సమములై, కొనలు లేని, మృదుగా ఉన్నవి. విలాసములైన ఏ వేలములు విమలములుగా ఉన్నవి. ఏది కొనలు ఎల్లగా ఉన్నవి. గ్రుడ్డు పల్లగా ఉన్నవి. 17

మా. విలాసం అమనం పీనమూరూ కరికరోపచౌ 18

ఏతావృపరితో వృత్తౌ సంహతో సంప్రపర్ణితౌ

పీనోన్నరముతో కాన్తౌ స్నిగ్ధౌ లాంఛరోపచౌ. 19

మణీప్రవేశాతరణౌ రుచిరౌ తే పయోధరౌ.

ప్ర. ౪. విలాసం = విలాసమైన, అమనం = అమనము, పీనం = లలిని యున్నది. ఈరూ = కొదలు, కరికరోపచౌ = ఏనుగు లాంఛముతో నడుచు ములు. తే = నీయొక్క, ఏరౌ = ఈ. మణీప్రవేశాతరణౌ = శ్రేష్ఠములైన ములులు అతరణముగా గల, పయోధరౌ = స్త్రీములు, ఉపరిరౌ = రక్కగా పెరిగినవి, వృత్తౌ = గుండ్రముగా ఉన్నవి, సంహతో = కరిసిఉన్నవి, సంప్ర పర్ణితౌ = కడలుచున్నవి. పీనోన్నరముతో = లలినిన ఎత్తుగా ఉన్న ముఖములు గలవి. కాన్తౌ = మనోహరముగా ఉన్నవి, స్నిగ్ధౌ = కాంతిగలవి, లాంఛరోపచౌ = తారవండ్లతో సమానములు, రుచిరౌ = అందముగా ఉన్నవి.

కా. విలాసమైన ఏ అమనము లలిని ఉన్నది. తోడలు ఏనుగులాంఛము వలె ఉన్నవి, శ్రేష్ఠములైన ములులచేత అలంకరించబడిన అందమైన ఈ స్త్రీ ములు దగ్గరగా, గుండ్రముగా పెరిగిఉన్నవి. కొంతము కడలుచున్నవి. లలిని ఎత్తుగా ఉన్న ముఖములతో మనోహరములై కాంతి గల ఈ స్త్రీములు తార వండ్ల వలె ఉన్నవి. 18, 19

మా. రాయన్నితే రాయదతి రాయవేత్రే విలాసిని 20

మనో హరని మే కాన్తే సదీ కూంచితామృసా

కలా స్తమిథమర్హాసి సుతే నంహత స్తని. 21

ప్ర. అ. రాకున్నీలే = అందమైన చిరునవ్వు కందానా ! రాకుదరి = అందమైన కంఠములు కందానా : రాకున్నేలే = అందమైన నేత్రములు కందానా : విలాసిని = విలాసము కందానా : తాజే = పౌండర్యము కందానా : పరి = పరి, అమృత = నిరీరేత, కూంచిత = ఒడ్డును వది, మే = నాయొక్క, మన = మనస్సును, పారసి = పారించుచున్నావు, కలాప్రవితమర్యా = పరికిరిచేత కొంప దగిన పడుము కందానవు, సుపిరి = అందమైన శిశువులు కందానవు, పంపాత సరి = దగ్గరగా ఉన్న ప్రవములు కందానవు, అసి = అయి ఉన్నావు.

తా. అందమైన చిరునవ్వు, సుందరములైన కంఠములు, చక్కని నేత్రములు గల విలాసవరి వైన ఓ : తాతా : పరి నిరీరేతాపామరేత ఒడ్డును పారించు నీట్లు నా మనస్సును పారించుచున్నావు. నీ పడుము పరికిరిచే కొలుచుటకు పిలుగా ఉన్నది. శిశువులు చక్కగా ఉన్నది. ప్రవములు దగ్గరగా కలిసి ఉన్నవి.

20, 21

మూ. వైవ దేవి న గన్దర్వ న యక్ష న చ కన్నరి,
వైవందూపా మయా నారి దృష్టపూర్వా మహితరే. 22

ప్ర. అ. మయా = నారేత, మహితరే = ఈ భూతలమునందు, వివందూపా = ఇద్దరు భూతము గల, నారి = మనుష్యుర్య, న దృష్టపూర్వా = పూర్వ మెన్నఁగా భూతలకలేదు, వేరి = దేవతాశ్రీ, వైవ = భూతలకలేదు, గన్దర్వ = గంధర్వుర్య, న = భూతలకలేదు, యక్ష = యక్షుర్య, ఏ = భూతలకలేదు, కన్నరి = కింసరశ్రీ, న = భూతలకలేదు.

తా. వేరి భూతలమునందు ఇద్దరు భూతము గల మనుష్యుర్యు పూర్వ మెన్నఁగా భూతలేదు. దేవతాశ్రీని గాని, గంధర్వుర్యుని గాని, యక్షుర్యుని గాని, కింసరశ్రీని గాని భూతలేదు.

22

మూ. భూవముగ్ధం చ లోకేషు సౌకుమార్యం వయక్చ తే,
ఇహ వాపక్చ తానారే చిత్తమున్నారయన్తి మే. 23

ప్ర. అ. లోకేషు = లోకములలో, అగ్ధం = ప్రవృత్తమైన, తే = నీయొక్క, భూవము = భూతము, సౌకుమార్యం = సౌకుమార్యము, వయక్చ = వయస్సు,

ఇహ = ఈ, కాస్తాశే = అడవియందు, కానకృ = విరాసము, శే = నాయొక్క.
 రితమ = మనస్సును, ఉన్నాదయన్తి = కంఠపెట్టుచున్నది.

రా. మూడు బోకములలో శ్రీష్టమైన భావము, సౌఖ్యమార్గము గల నీవు
 ఈ వయస్సునందు, ఈ అరణ్యములో నివసించుట చూచి నా మనస్సు కంఠ
 పెంచుచున్నది. 23

మూ. సా ప్రతిక్రామ తద్రం తే నైవ వస్తుమిహార్హసి.

రాక్షసానామయం వాసో హిరాణాం కామరూపితామ్. 24

ప్ర. అ. సా = అర్ధనీవు, ప్రతిక్రామ = అక్కరిచుండి వెళ్ళిపోము. తే =
 నీకు, తద్రమ్ = ఓరు మగుగాక. ఇహ = అక్కడ, ఏవమ్ = ఈ విధముగా,
 వస్తుమ్ = నివసించుటకు, న అర్హసి = తగవు. అయమ్ = ఇది, హిరాణామ్ =
 తయోంకడులు, కామరూపితామ్ = స్వేచ్ఛాభావులూ అయిన, రాక్షసానామ్ =
 రాక్షసులయొక్క, వాసః = నివాసము.

రా. అర్ధ నీవు అక్కరిచుండి వెళ్ళిపోము. నీకు ఓరు మగుగాక, నీవు
 అక్కడ నివసించకూడదు. ఇది స్వేచ్ఛానుసారము భావమును తరించగల
 తయోంకడులైన రాక్షసుల నివాసస్థానము. 24

మూ. ప్రాసార్తగాతీ రహ్యాతి సగరోపవనాని త,

సంపన్నాని ముగన్ధీని యుక్తావ్యాపరితుం త్వయా. 25

ప్ర. అ. ప్రాసార్తగాతీ = ప్రాసారముం పైతాగములు, రహ్యాతి = సుంద
 రములు, సంపన్నాని = అక్యర్యభవ్యుర్థములు, ముగన్ధీని = మంచి సువాసనలు
 కలవి అయిన, సగరోపవనానిత = వగరములలోని ఉచ్ఛాసములు, త్వయా = నీవేత,
 అచరితుమ్ = సంచరించుటకు, యుక్తాని = తగివవి.

రా. ప్రాసారముం పైతాగములు, రహ్యములు, అక్యర్యములో పండివవి,
 మంచి సువాసనలు కలవి అయిన వగరప్రాంతములం దున్న ఉచ్ఛాసములు
 నీవు పంచరించుటకు తగివవి. 25

మూ. వరం మూల్యం వరం బోజ్యం వరం వస్త్రం చ కోరనే,

తరారం త వరం మయ్యే త్వయ్యుక్తమసితేషతే. 26

ప్ర. అ. అనితేక్షణే = వల్లని వేతములు గలదానా : శోరణే = సుందరి :
 తరహ = శ్రేష్ఠమైన, హుల్కహ = హుంను, వరహ = శ్రేష్ఠమైన, లోబ్ధహ =
 లోబ్ధవర్తమాను, తరహ = శ్రేష్ఠమైన, వత్తహ = వత్తమును, వరహ = శ్రేష్ఠ
 మైన, తర్రాకం త = తర్రమ, త్వక్కుక్తహ = నిరుకవివదానినిగా, మక్కి = తండు
 చున్నాను.

తా. వల్లని వేతములు గల సుందరి : శ్రేష్ఠమైన పుష్పహంలు, శ్రేష్ఠ
 మైన అహారము, శ్రేష్ఠమైన వత్తము, శ్రేష్ఠమైన తర్ర నీకు ఉండుట యుక్త మని
 తలచెదను 26

మూ. కా త్వం తవసి రుద్రాణాం మరుణాం వా వరాననే,
 వసూణాం వా వరానోహే దేవతా ప్రరితాసి మే. 27

ప్ర. అ. వరాననే = శ్రేష్ఠమైన ముఖము గలదానా : వరానోహే =
 సుందరమైన కర్ణప్రదేశము గలదానా : త్వమ్ = నీవు, తా తవసి = ఎక్కడెక్కడ
 ఉన్నావు : రుద్రాణామ్ = రుద్రులందఱునా, మరుణాం తా = మరుత్తులందఱునా,
 వసూణాం వా = వసువులందఱునా : మే = నాకు, దేవతా = దేవతవుగా, ప్రరితాసి =
 తోడుచున్నావు.

తా. శ్రేష్ఠమైన ముఖము, కర్ణప్రదేశము గలదానా : నీవెక్కడెక్కడ : రుద్రు
 లకు గాని, మరుత్తులకు గాని, వసువులకు గాని సంబంధించిన దావదా : నీవు
 నాకు దేవతాస్త్రిగానే కనిపించుచున్నావు. 27

మూ. నేహ గర్వంతి గన్ధర్వా న దేవా న చ కిన్నరాః,
 రాక్షసానామయం వాసః కథం ను త్వమిహగతా. 28

ప్ర. అ. ఇహ = ఇక్కడికి, గన్ధర్వాః = గంధర్వులు, న గర్వంతి =
 తారు, దేవాః = దేవతలు, వ = తారు, కిన్నరాః వ = కిన్నరులు కూడ, వ = తారు,
 అయమ్ = ఇది, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, వాసః = నివాసము, త్వమ్ =
 నీవు, కథమ్ = ఎట్లు, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతా = వచ్చిరావు :

తా. ఇది రాక్షసులు నివసించు ప్రదేశము, ఇక్కడికి గంధర్వులు గాని,
 దేవతలు గాని, కిన్నరులు గాని తారు, నీవెట్లు వచ్చిరావు :

మూ. ఇహ కాళామృగాః సింహా ద్వీపివ్యాఘ్రమృగాస్తథా,
యజ్ఞస్తరక్షవః కర్కాః కథం తేభ్యో న దిభ్యసి. 29

ప్ర. ౪. ఇహ = ఇక్కడ, కాళామృగాః = వాచరములు, సింహాః = సింహములు, ద్వీపివ్యాఘ్రమృగాః = చిరుతపులులు, యజ్ఞంపులులు, మృగములు, తథా = అట్లే, యజ్ఞః = యజ్ఞములు, తరక్షవః = పెద్దపులులు, కర్కాః = రాండులు (ఉండును). తేభ్యః = వాటినుండి, కథమ్ = ఎట్లు, న దిభ్యసి = (నీవు) తయవకుటలేదు.

తా. ఇక్కడ కోతులు, సింహాలు, వాచరపులులు, చిరుతపులులు, యజ్ఞములు, పెద్దపులులు, రాండులు తిరుగు చుండును. వాటిని చూచి నీకు తయము కలుగుటలేదా ? 29

మూ. మదాన్వితానాం హేరాణాం కుల్లరాణాం తరస్వినామ్,
కథమేహ మహారథ్యో న దిశేషి వరాననే. 30

ప్ర. ౪. వరాననే = గ్రేష్ఠమైన ముఱము గంధారా, మహారథ్యో = ఈ మహారథ్యములో, మదాన్వితానామ్ = మదములో కూరిన, హేరాణామ్ = తయంకరములైన, తరస్వినామ్ = బలము గల, కుల్లరాణామ్ = ఏనుగులకు, ఏతా = ఒంటరితానవై ననీవు, కథమ్ = ఎట్లు, న దిశేషి = తయవకుటలేదు ?

తా. సుందరమైన ముఱము గంధారా, ఈ అరణ్యములో ఒంటరిగా ఉన్న నీవు తయంకరములైన, మదింరిన మహాబలము గల ఏనుగులకు ఎట్లు తయవకున్నావు ? 30

మూ. కాసి కన్య కురశ్చిత్త్వం కిం నిమిత్తం చ దడ్ధానన్,
ఏతా చరసి కల్యాణి హేరాన్ రాక్షససేవితాన్. 31

ప్ర. ౪. కల్యాణి = మంగళవరులారా, కన్య = నీవు, కా కాసి = ఎవరవు ? కన్య = ఎవని రావవు ? కురశ్చిత్ = ఎక్కడినుండి వచ్చినావు ? రాక్షససేవితాన్ = రాక్షసులచేత పేషించబడిన, హేరాన్ = తయంకరములైన, దడ్ధానన్ = దండకారణ్యమును, ఏతా = ఒంటరితానవై, కిం నిమిత్తమ్ = ఎందువలన, చరసి = సందరించుచున్నావు ?

తా. మంగళవ్రతులారా : వీళ్లు ఎవరవ్వు : ఎవరిదానవు : ఎక్కడినుండి వచ్చినావు : రాక్షసులకు అగ్రయమైన కయంతరమైన ఈ దండకారణ్యములో (ఓంబడిగా)ఎందుకు పంచరించుచున్నావు : 31

మూ. ఇతి ప్రళస్తా వైరేహీ రావణేన దురాత్మనా,
ద్విజాతివేషేణ హి తం కృష్త్వా రావణమాగతమ్. 32
సస్త్రిరతిథిసత్కారైః పూజయామాస మైథిరీ

ప్ర. ఆ. దురాత్మనా = దురాత్ముడైన, రావణేన = రావణునిచేత, ఇతి = ఇట్లు, ప్రళస్తా = ప్రళంసించుచు, మైథిరీ = జనకుని కూడురైత, వైరేహీ = నీత, ద్విజాతివేషేణ = బ్రాహ్మణవేషముతో, అగతమ్ = వచ్చిన, తం రావణమ్ = ఆ రావణుని, కృష్త్వా = చూచి, సస్త్రిః = సమస్తమైన, అతిథిసత్కారైః = అతిథి సత్కారములతో, పూజయామాస = పూజించెను.

తా. దురాత్ముడైన రావణుడు ఈ విధముగా ప్రళంసించగా, జనకరాజు నందినియైన నీత, బ్రాహ్మణవేషముతో వచ్చిన ఆ రావణుని చూచి, సమస్తమైన అతిథిసత్కారములతో పూజించెను. 32

మూ. ఉపనీయాసనం పూర్వం పాత్యేనాదినిమత్క్రియ, 33
అప్రవీర్ణిర్దమిత్యేవ తదా తం సౌమ్యదర్శనమ్.

ప్ర. ఆ. రథా = అప్పుడు, పూర్వమ్ = ముందుగా, అననమ్ = అనన మును, ఉపనీయ = సమర్పించి, పాత్యేన = పార్శ్వముతో, అరిచిపున్ర్య ర = అమల క్రయము : నీ, సౌమ్యదర్శనమ్ = సౌమ్యమైన దర్శనము గల, తమ్ = అతనిని గూర్చి, నిర్దమిత్యేన = నిర్దమింపిన దని, అప్రవీర్ణ = పరిశుభ

తా. అప్పుడు నీత అతనికి ముందు అనన మిచ్చి, పార్శ్వము కూడ ఇచ్చి, సౌమ్యముగా కనెడుచున్న అతనితో "అపారము కూడ నిర్దమముగా ఉన్నది" అని పలికెను. 33

మూ. ద్విజాతివేషేణ సమీక్ష్య మైథిరీ
సమాగతం ప్రాత్రకుసుమ్యుదారిణమ్.

అశక్యముల్లేస్తుమపాయదర్శనమ్

స్యమస్త్రయోద్రాహ్మ అన త్రరాజ్లాహ.

24

ప్ర. అ. కరా = అప్పుడు, మైతిరి = మిరిరారా అనుచున్నది. అల్లాహ = సీత, ద్వితారిచేషణ = బ్రాహ్మణచేషణతో, సమాగతమ్ = వచ్చినవాడు, హిత్ర కుసుమ్యురారిణమ్ = కమలంబును కాపాయవస్త్రమును ధరించినవాడు, ఉల్లేస్తుమ్ = లేచిపోయెదను, అశక్యమ్ = శక్యము కానివాడు, అపాయదర్శనమ్ = అపాయమునందు దృష్టి గలవాడు అయిన అతనిని, బ్రాహ్మణపక్ = బ్రాహ్మణుని వదిలి, స్యమస్త్రయక్ = అశిశ్యమునకై పంపెను.

తా. కమలంబును కాపాయవస్త్రమును ధరించి బ్రాహ్మణచేషణతో వచ్చిన అరావణుడు లేచిపోవరాని ప్రకాశమైన వ్యక్తిగా కనబడుచుండెను. కాని అతడు సీతకు అపాయముచే కంటెట్టుచుండెను. అట్టి అరావణుని చూచి ఆమె బ్రాహ్మణులట్టె ఎట్లు అశిశ్యమునకు నిమగ్నరింపకతితో అట్లు నిమగ్నరింపెను. 24

మూ. ఇయం బృసీ బ్రాహ్మణ రామమాస్యరా

మిరం త పార్శ్వం ప్రతిగృహ్మారామిరి,

ఇదం త సిద్ధం వనజాతముత్తమం

త్యదర్శమవ్యగ్రమిహోపదుభ్యరామ్.

25

ప్ర. అ. బ్రాహ్మణ = బ్రాహ్మణుడా, ఇయమ్ = ఇది, బృసీ = అననము, రామమ్ = సుఖముగా, అస్యరామ్ = కూర్చుండువుగాక. ఇదమ్ = ఇది, పార్శ్వమ్ = పార్శ్వము, ప్రతిగృహ్మారామ్ = స్వీకరింపబడుగాక. ఇరి = అని పలికెను. ఇదమ్ = ఇది, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, వనజాతమ్ = వనములో పుట్టిన పలారి కము, త్యదర్శమ్ = నీకొరకు, సిద్ధమ్ = సిద్ధముగా ఉన్నది. ఇహ = ఇప్పుడు, అవ్యగ్రమ్ = తొందరలేకుండా, ఉపదుభ్యరామ్ = దిసబడుగాక.

తా. "ఓ బ్రాహ్మణుడా : ఇదిగో నువ్వులు కూర్చుంటే అననము. సుఖముగా కూర్చుండుము. ఇదిగో పార్శ్వము. స్వీకరింపుము. విష్ణు దినుటకై ఉత్తమమైన వనములో లరించే పలారికము సిద్ధముగా ఉన్నది. తొందర లేకుండా తినుము " అని సీత పలికెను. 25

మూ. నిమ స్త్యమాణః ప్రతిపూర్ణకాషిణీం
 వరేన్ద్రవర్షిం ప్రసమిష్య మైథిరీమ్,
 ప్రసహ్య తస్మాహరణే ర్భవం మనః
 సమర్పయత్వాత్మవధాయ రావణః.

36

ప్ర. అ. నిమ స్త్యమాణః = ఈ విధముగా నిమగ్తింపబడుచున్న, రావణః = రావణుడు, ప్రతిపూర్ణకాషిణీమ్ = వింతుగా హుటలాడుచున్న, వరేన్ద్రవర్షిమ్ = రాముని రాక్షయైన, మైథిరీమ్ = సీతను, ప్రసమిష్య = చూచి, స్వాత్మవధాయ = తన కాపుకొరకే, ప్రసహ్య = ఇలాక్కరించి, తస్మా = అమెయొక్క, హరణే = హరణమునందు, మనః = మనస్సును, ర్భవం = స్థిరముగా, సమర్పయత్ = వేమర్పించెను

తా. ఈ విధముగా వింతుగా హుటలాడుచు, అరిక్కుమును స్వీకరింపు మని పించుచున్న ఆ సీతను చూచి రావణుడు అమెను ఇలాత్కారముగా అవహరింపవలె నని, తన కాపునకే, మనస్సులో నిశ్చయముచేసుకొనెను.

37

మూ. తతః సువేషం మృగయాగతం పరిం
 ప్రవీక్షమాణా సహంక్షణం తదా,
 వివీక్షమాణా హరితం దదర్శ త
 న్మహద్వనం నైవ తు రామంక్షణౌ.

37

శిష్యాస్తే శ్రీమద్రామాయణే వార్షికియే ఆదిపాద్యే అరణ్యపాద్యే
 షట్పత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అంతపిమ్మట, సువేషమ్ = సుందరమైన అశారము గల తాడు, మృగయాగతమ్ = వేటకొరకు వెళ్ళినవాడూ అయిన, సహంక్షణమ్ = ఐక్షణునితో కూడిన, పరిమ్ = తర్రను గూర్చి, ప్రవీక్షమాణా = వివీక్షించుచున్న సీత, తదా = అప్పుడు, వివీక్షమాణా = నలునైపులా చూచుచు, హరితమ్ = ఆకు వర్చని రంగు గల, తత్ = ఆ, మహత్ = గొప్పదైన, వనమ్ = వనమును, దదర్శ = చూచెను, రామంక్షణౌ తు = రామంక్షణులనై తే, నైవ = చూడలేదు.

తా. వేటకై వెళ్ళిన, మందకమైన అశ్వము గల లక్ష్మణసమేతుడైన రామునికొరకై విరీక్షించుచు, నలువైపులా యాచుచున్న పీఠము అనువర్తని అమరభాష్యమే కనబడెను. రామలక్ష్మణులు మాత్రము కనబడలేదు. 87

"కాకానందిని" యేమి శ్రీమద్రామాయకాండవ్యాఖ్యానమునందు
అరణ్యకాండలో నేలువదిలినవే నర్చి పరమాత్తము

ఆథ వ ప్రవక్తారీతిః సర్గః

[నేత రామశ్చ గూర్చి తనమి గూర్చి రావణునకు చెప్పి రామ తనమొనక ఎందుచేత వచ్చినాఁ ఁ చెప్పుట. వా పట్టస్థరాజీవి కమ్మని రావణుడు అయిన కోరుట, నేత అతనిని నిందించుట].

మూ. రావణేన తు నై రేహి తదా పృష్టా జహీర్షతా,
పరివ్రాజకరూపేణ కళంసాత్మానమాత్మనా. 1

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు. జహీర్షతా = అవహరిండుటకు కోరుతున్న, పరివ్రాజకరూపేణ = సంన్యాసిరూపములో ఉన్న, రావణేన = రావణునిచేత, పృష్టా = అడగఁబడిన, నై రేహి = నీత, అత్మానమ్ = తనను గూర్చి, ఆత్మనా = స్వయముగా, కళంసా = రెప్పెను

తా. తనను అవహరిండుటపై కోరుతున్న, సంన్యాసిరూపము దరించి, రావణుడు ఇట్లు ప్రశ్నించగా నీత తనను గూర్చి తానే ఇట్లు చెప్పెను. 1

మూ. బ్రాహ్మణశ్చారిధిశ్చాయమనుతో హి కపిత మామ్,
ఇతి ద్యాత్యా ముచశార్తం తు నీలా వచనమ్మలీక. 2

ప్ర. అ. బ్రాహ్మణశ్చ = బ్రాహ్మణుడు, అరిధిశ్చ = అరిపి అయిన, అయమ్ = ఇతడు, అనుక్ర = యృణదనివాడై, మామ్ = నన్ను, కపిత హి = కపించును కదా ఇతి = అని, ముచశార్తమ్ = క్షణకాలము, ద్యాత్యా = అలోరింది, నీలా = నీత, వచనమ్ = వచనమును, అలీక = పరిశెను.

తా. "ఇతడు బ్రాహ్మణుడు, అరితిగా కూడ వర్చివాడు; నేను చెప్పనితో కపించవచ్చును" అని క్షణకాలము అలోరింది నీత ఇట్లు పరిశెను. 2

మూ. దుహితా జనకస్యాహం మైత్రీంశ్య మహాత్మనః,

సీతా నామ్నాస్మి కద్రం తే రామలక్ష్మ్యా ద్విభో ద్రమ. 3

ప్ర. ౪. ద్విభోద్రమ = ౬ : బ్రాహ్మచోద్రమా : అహమ్ = వేసు, మైత్రీంశ్య = మిత్రీలాదివది, మహాత్మనః = మహాత్ముడు అయిన, జనకస్య = జనకుని యొక్క, దుహితా = కుమార్తెను. నామ్నా = పేరువేత, సీతా అస్మి = నీరను. రామలక్ష్మ్యా = రాముని లాక్ష్యము, తే = నీకు, కద్రమే = దుంగళ మగుగాక.

తా. ౬. బ్రాహ్మచోద్రమా : వేసు మిత్రీలాదివదియైన మహాత్ముడైన జనకుని కుమార్తెను. రాముని లాక్ష్యము. నా పేరు సీత. నీకు కైదు మగుగాక. 3

మూ. ఉపిత్వా ర్ధారక సమా ఇద్యకూడాం నివేశనే,

కుష్మానా మానుషాన్ లోగాన్ సర్వరామసమృద్ధిన్. 4

ప్ర. ౪. ర్ధారక = పండ్రిండు, సమా = సంవత్సరములు, ఇద్యకూడామ్ = ఇద్యకురాజులయొక్క, నివేశనే = గృహమనందు, ఉపిత్వా = ఉండి, మానుషాన్ = మనుష్యులకు లభ్యమైన, లోగాన్ = లోగములను, కుష్మానా = అనుభవించుచున్నదాననై. సర్వరామసమృద్ధిన్ = సమస్తలోగముల సమృద్ధి కలదాననై (ఉండిన).

తా. నేను సకలలోగములు సమృద్ధిగా లభించగా, మనుష్యులు ఏ లోగములు అనుభవించగలరో ఆ లోగము లన్ని అనుభవించుచు, వన్నియు సంవత్సరములు ఇద్యకుపంకియైనైవ దళరథుని గృహములో ఉండిన. 4

మూ. తత స్త్రియోదతే వర్తే రాజామస్త్రీయత ప్రభుః,

అభిషేచయితుం రామం సమేరో రాజమ నిర్ధిః. 5

ప్ర. ౪. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రభుః = ప్రభువైన, రాజా = రళరథమహారాజ, స్త్రియోదతే వర్తే = పరమూతవ సంవత్సరమునందు, రామ స్త్రిధిః = రామమౌలులలో, సమేరో = కూడినవాడై, రామమ్ = రాముణ్ణి, అభిషేచయితుమ్ = అభిషేచించియుటకు, అమ స్త్రీయత = అరోపించెను.

తా. పితవ, పరిమూతవ సంవత్సరమునందు, ప్రభువైన రళరథమహారాజ, రామునకు వట్టారిషేకము లేయవలె నని తన మౌలులలో ఆరోపించెను

మూ. తస్మిన్ సంధ్రియమాజే తు రామవస్థ్యాధిషేచనే,
తై శేయీ నామ తర్తారమార్యా సా యారతే వరమ్. 6

ప్ర. అ. రామవస్య = రామనియోక్త, తస్మిన్ = అ, అధిషేచనే = అధిషేకము, సంధ్రియమాజే = ఏర్పరుచుకొనుచున్న దగుదుండగా, తై శేయీ నామ = తై శేయిఅను, సా = అ, అర్యా = పూజారాలు, వరమ్ = వరమును, యారతే = యాచించెను.

తా. రామునకు రాజ్యాధిషేకము చేయుటకు ఏర్పాట్లు అగుదుండగా తై శేయి అనే మా అర్త వరమును కోరెను. 6

మూ. ప్రతిగృహ్య తు తై శేయీ శ్వశరం సుకృతేన మే,
మమ ప్ర్రవాజనం తర్తరృకతస్యాధిషేచనమ్. 7
ద్వావయారత తర్తారం సత్యసన్తం వృహోత్తమమ్.

ప్ర. అ. తై శేయీ = తై శేయి, మే శ్వశరమ్ = నా మామగారిని, సుకృతేన = (తాను అవనికి చేసిన) ఉపకారముచేత, ప్రతిగృహ్య = విగ్రహించి, సత్య సన్తమ్ = సత్యమైన ప్రతిష్ఠగం, వృహోత్తమమ్ = రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన, తర్తరమ్ = తర్తరను, మమ తర్తరః = నా తర్తరయొక్క, ప్ర్రవాజనమ్ = అవనికి వంపుట, తరతస్య = తరతునియొక్క, అధిషేచనమ్ = అధిషేకము అను, ద్వా = ఈ రెండింటిని, అయారత = కోరెను.

తా. తై శేయి, తాను పూర్వము చేసిన ఉపకారమును చూచి మా మామ గారిని విర్బంధించి, నా తర్తరయైన రాముణ్ణి అరణ్యమునకు వంపుట, తరతునకు రాజ్యాధి షేకము చేయుట అను రెండువరము లిమ్ముచి సత్యసండుడు, తన తర్తర అయిన ఆ దిగవరమహారాజును కోరెను. 7

మూ. నాద్య లోక్తే న త స్యప్యే న పాస్యే త కథంచన, తి
ఏష మే జీవితస్యాహ్ రామో యద్యధిష్యతే.

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, రామః = రాముడు, అధిష్యతే యతి = అధి షేకింపబడుచున్నచో, న లోక్తే = జీవించడు. న త స్యప్యే = నిరీరించడు.

కథంచన = వివిధముగాను కూడ, ప పాశ్చే క = పాపములేయను ఏషః = ఇదే, మే = నాయొక్క, తీవరస్య = తీవరముయొక్క, అస్తః = అంకము.

తా. 'ఇప్పుడు రామునకు వట్టాది పేకము దేవవదో, ఏమైనను లేదు అన్నము తినము ఏడు త్రాగము; విద్రవోను. ఇదే నా తీవరానికి అంకము'.

మూ. ఇతి బ్రువాదాం తై శేయాం శ్త్రుకరో మే న మానదా, 9
అయాచతాస్థైరస్యర్థగ్న చ యాద్ధాం చకార సా,

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, బ్రువాదామ్ = పలుకుచున్న, తై శేయామ్ = తై శే యాని, మానదా = గౌరవమును ఇచ్చుచున్న, సా = అ, మే శ్త్రుకరః = నా మాను గారు, అస్యర్థైః = యథార్థములైన, అస్థైః = కఠినులచేత, అయాచత = యాచించెను, సా = అమె, యాద్ధామ్ = అ యాచనను, స త చకార = చేయలేదు.

తా. ఈ విధముగా పలుకుచున్న తై శేయి మాటలు విని, సత్కారములు లేయు నా మామగారు విజయైన సుఖముని విచ్చు భవముండు ఇచ్చెర నని. ఇచ్చి ప్రార్థించెను. కాని అమె అ ప్రార్థనను వివలేదు.

మూ. మమ కర్తా మహాశేఖ వయసా పశ్యసింహకః, 10
అస్తాదశ పా వర్షాణి మమ అన్మని గద్యతే.

ప్ర. అ. మహాశేఖః = గొప్ప శేఁస్సు గం, మమ కర్తా = నా కర్త, వయసా = వయస్సుచేత, పశ్యసింహకః = ఇరుచరియైదు సంవత్సరములవాడు, మమ = నాకు, అన్మని = అన్మయందు (మందీ), అస్తాదశ = పద్దెనిమిది, వర్షాణి = సంవత్సరములు, గద్యతే = లెక్కించవలయున్నది.

తా. అ నారికి నా కర్త వయస్సు ఇరుచరియైదు సంవత్సరాలు. నా వయస్సు పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు.

వి. ఈ శ్లోకం ప్రారబ్ధపరిలో లేదు. 10

మూ. రామేతి ప్రథితో లోకే గుణవాన్ సర్వవాన్ కుచి, 11
విశాలాక్షో మహాబాహుః సర్వభూతహితే రతః.

ప్ర. ౪. రామేతి = రాముడుఅని, తోశే = తోకమునందు, ప్రతికః = ప్రసీద్ధుడు, గుణవాన్ = గుణవంతుడు, వర్కవాన్ = వర్కవంతుడు, కుచి = పరిశుద్ధుడు. విశాలాక్షః = విశాలములైన క్షేత్రములు కలవాడు, మహాదాహాః = గొప్ప దాహపులు కలవాడు. వర్కభూకహితే = నను ప్రభూతముం పాతమునందు, దరః = అసక్తుడు

తా. రామదనే పేరుతో తోకముతో ప్రసిద్ధులైన నా భర్త గుణవంతుడు, పర్కవంతుడు. మహాదాహా యములందు పరిశుద్ధమైనవాడు, విశాలములైన క్షేత్రములు, గొప్ప దాహపులు కలవాడు. నశంభూతములకు పాతమును కూర్చుటకు అసక్తుకలవాడు.

11

మూ. రామాత్తస్తు మహాశేఖః పితా దళరతః స్వయమ్, 12

తై శేయ్యాః ప్రియరామాత్మం తం రామం నాభ్యషేరయత్.

ప్ర. ౪. రామాత్తః = రాముడెత దీక్షితులైన, మహాశేఖః = గొప్ప శేఖస్సు గం, పితా = తండ్రియైన, దళరతః = దళరతుడు, స్వయమ్ = స్వయముగా, తై శేయ్యాః = తై శేయియొక్క, ప్రియరామాత్మమ్ = ఇష్టమైన కోరికకొరకు, తం రామమ్ = ఆ రాముణ్ణి, నాభ్యషేరయత్ = అరిషేరింపలేడు.

తా. మహాశేఖఃగారియైన దళరతుడు రామాత్తునై, తై శేయికి ప్రియమును చేయుటనై, స్వయముగ రాముణ్ణి రాజ్యారిపిత్తుని రేయలేడు.

12

మూ. అరిషేకాయ తు పితూః సమీపం రామమాగతమ్, 13

తై శేయా మమ తర్హరమియ్యవార ధృతం వచః.

ప్ర. ౪. అరిషేకాయ = అరిషేకముకొరకు, పితూః = తండ్రియొక్క, సమీపమ్ = సమీపముగూర్చి. అగతమ్ = వెచ్చిన, మమ తర్హరమ్ = నా భర్తయైన, రామమ్ = రాముణ్ణిగూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, ధృతమ్ = నిశ్చితమైన, వచః = వచనమును, ఉవారః = పలికినను.

తా. నా భర్తయైన రాముడు అరిషేకము నిమిత్తము తండ్రి దగ్గరకు వెళ్ళి చెప్పుడు తై శేయి, నిశ్చితముగా ఇట్లు పలికినను.

13

మూ. తవ పిత్రా నమాన్త్యస్తం మమేకం శృణు రామవ. 14
 తరతాయ ప్రదాతవ్యమిదం రాజ్యమకన్తకమ్.

ప్ర. అ. రామవ = రామా : తవ = నీయొక్క. పిత్రా = తండ్రిచేత.
 నమాన్త్యస్తం = అజ్ఞాపించబడిన, ఇదమ్ = దీనిని, మమ = నాకు (నుండి).
 శృణు = వినుము. అకన్తకమ్ = శత్రువార లేని, ఇదం రాజ్యమ్ = ఈ రాజ్యము.
 తరతాయ = తరతునకు, ప్రదాతవ్యమ్ = ఇవ్వవలసింది.

తా. 'రామా : నీ తండ్రి అజ్ఞాపించిన విషయమును వినుము శత్రువార
 లేని లేని ఈ రాజ్యము తరతునకు ఇవ్వవలెను.' 14

మూ. త్వయా హి ఖలు వస్తవ్యం నవ వర్షాణి వజ్ర వ. 15
 వనే ప్రప్రణ కాకుత్స్థ పితరం మోచయాన్మరాన్.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా : త్వయా = నీచేత, నవ వజ్రా చ వర్షాణి =
 వరువారుగు సంవత్సరములు, వనే = వనమునందు, వస్తవ్యమ్ ఖలు = నివసించ
 వలసి యున్నది; ప్రప్రణ = అకలి వెళ్ళుము. పితరమ్ = తండ్రిని, అన్యరాత్ =
 అనర్కమునుండి, మోచయ = విడిపించుము.

తా. 'రామా : నీవు వరువారుగు సంవత్సరములు అకలములో నివ
 సించవలెను, అందుచే నీవు వనమునకు వెళ్ళుము, నీ తండ్రిని అనర్కమునుండి
 కాపాడుము.' 15

మూ. తథేయ్యత్త్వా చ తాం రామః తై కేయాసుకురోదయః, 16
 తతా తర్వతస్తస్యా మమ తర్తా ర్పరత్తతః.

ప్ర. అ. అసురోదయః = ఏ వైష్ణవుండి తయము లేనివారు, ర్పరత్తతః =
 ర్పరమైన విషయమును కలవారు అయిన, మమ తర్తా = నా తరతయైన, రామః =
 రాముడు, తథేరి = "అట్లే" అని, తామ్ = అ. తై కేయామ్ = తై కేయిని గూర్చి.
 ఉత్తా = పరికి, తస్యా = అమెయొక్క, తత్ = అ. వరః = వరసమును,
 తతా = దీనిని.

తా. దీనికి తయవడని వారు, ర్పరమైన విషయము కలవారు అయిన

నా తల్ల, రామడు, "అట్లే లేనెదను" అని అమెతో నెప్పి అమె మాట ప్రకారము లేనెను.

16

మూ. దర్శ్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్కళంబ్రాయాన్న ఇన్సృరమ్,
ఏకద్రాహ్మణ రామస్య ద్రువం ప్రకమనుతమ్.

ప్ర. అ. దర్శ్యాత్ = ఇచ్చును; న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ = ప్రతిగ్రహించడు, సర్వమ్ = సర్వమును, బ్రాయాత్ = వలుకును, ఇన్సృరమ్ = అసర్వమును, న ద = వంకడు. ద్రాహ్మణ = ౬; ద్రాహ్మణాః, ఏకత్ = ఇది, రామస్య = రామనియొక్క, ద్రువమ్ = నిశ్చితమైన, అనుతమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, ప్రకమ్ = నియమము.

తా. ద్రాహ్మణాః రామయ ఇతరుంకు రానము లేయును కాని రా వెన్నడు ఇతరుండునది ప్రతిగ్రహించడు. సర్వమ్ వలుకును, అసర్వమును వంకడు. ఇది రామని అనుతమమైన, స్థితమైన నియమము.

17

మూ. తస్య బ్రాతా తు ద్విమాత్ లక్ష్మణో నామ ఏకృదాన్,
రామస్య పురుషత్వాదుః సహాయః సమరేఽరిహః.

ప్ర. అ. తస్య రామస్య = అ రామనియొక్క, ద్విమాత్ బ్రాతా = సవతి తమ్ముడు, ఏకృదాన్ = వరాక్రమించుడు, పురుషత్వాదుః = పురుషశ్రేష్ఠుడు అయిన, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణు డనువాడు, సమరే = యుద్ధమునందు, సహాయః = సహాయుడు.

తా. వరాక్రమణారి, పురుషులలో శ్రేష్ఠుడు, యుద్ధములో క్రతుసంహారము చేయువాడు, అయిన లక్ష్మణుడు రామనికు సవతి తమ్ముడు. అతడు రామనికు యుద్ధములలో సహాయము చేయుచుండును.

18

మూ. న బ్రాతా లక్ష్మణో నామ తర్మరారి దృఢవ్రతః,
అస్యగర్భద్ధనుష్పాదాః ప్రవ్రణస్తం మయా సహ.

ప్ర. అ. తర్మరారి = తర్మమును అరచింపాడు, దృఢవ్రతః = దృఢ మైన నియమము కలవాడు అయిన, లక్ష్మణో నామ = లక్ష్మణు డను పేరు గల,

సా బ్రాతా = ఆ పోదరుడు, తమస్మాదే = తమస్సు పాస్తమనందు కంటాతై,
మయా సహ = నాతో కూడ, ప్ర వస్తమ్యే = అరణ్యమునకు వెళ్ళుచున్న రాముణ్ణి,
అన్యగచ్ఛత్ = అనుసరించెను.

రా. తర్కము అరరించువాడు, ద్విధమైన నియమము కంటాడు అయిన
లక్ష్మణుడు తనే పేరు గల పోదరుడు, నాతో కలిసి అరణ్యమునకు వెళ్ళుచున్న
ఆ రాముని వెనుక, తమస్సు తరించి అరణ్యమునకు వచ్చెను. 19

మూ. అట్టి తాపసరూపేణ మయా సహ సహానుజః, 20
ప్రవిష్టో దణ్డకారణ్యం తర్కనితోః తిలేన్ద్రియః.

ప్ర. అ. తర్కనితోః = నిత్యము తర్కమునంతటి అపక్తి గల వాడు,
తిలేన్ద్రియః = అయిందలచిన ఇంద్రియములు కంటాడు అయిన ఆ రాముడు,
అట్టి = అట్లు కంటాతై, మయా సహ = నా తోను, సహానుజః = తమ్మునితో
కూడినవాడై, దణ్డకారణ్యం = దండకారణ్యమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించివాడు.

రా. నిత్యము తర్కమును అరరించు స్వభావము గలవాడు, తిలేన్ద్రి
యీడు అయిన రాముడు అటాదారిట్టి, నాతోను, తమ్మునితోను కలిసి దండ
కారణ్యమునకు వచ్చివాడు. 20

మూ. తే వయం ప్రత్యుతా రాక్షాల్లై కేయాన్తు కృతే త్రయః
విరరామౌ ద్విజ్ఞశేష్ఠ వనం గచ్ఛిరమౌజసౌ.

ప్ర. అ. ద్విజ్ఞశేష్ఠ = బ్రాహ్మణశేష్ఠులః, తే = అట్టి, కయమ్ = మేము,
త్రయః = ముగ్గురము, తైకేయాన్ కృతే = తైకేయి నిమిత్తమై, రాక్షాత్ =
రాక్షసులనుండి, ప్రత్యుతా = త్రష్టంపై, ఉజసౌ = తేనుస్సురక, గచ్ఛిరమ్ =
గంభీరమైన, వనమ్ = వనమును, విరరామౌ = పరిరరించుచున్నాము.

రా. బ్రాహ్మణశేష్ఠులః మేము ముగ్గురము తైకేయి మూలాన రాక్ష
త్రష్టంపై కేవలము విరరామాయముతో, ఈ గంభీరమైన వనములో సంచ
రించుచున్నాము.

మూ. సమాశ్మన ముహూర్తం చ శక్త్యం వస్తుమిహ ద్వయా, 22
అగమిష్యతి పే తరా వన్యమారాయ ఘృష్ణంమ్.
రుహన్ గోరా వరాహంశ్చ హత్యారాయామిషాన్ లహాన్

ప్ర. అ. ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలము పాటు, సమాశ్వాస = విశ్రాంతియు శ్వాసా = నీచేత, ఇహ = ఇక్కడ, వస్తుమ్ = నివసించుటను, శక్యమ్ = శక్యము, మే తర్త = నా తర్త, కురున్ = కురింపను, గోదా = కురుము లను, వరాహాంబు = అరవివండులను, హాత్వా = చంపి, విదళాన్ = అనేక మైన, అమిషాన్ = మాంసములను, అదాయ = గ్రహించి, వృక్షంమ్ = పచ్చివృక్షముగా, వన్యమ్ = వనమునందు లభించు వేదార్థజాతమును, అదాయ = గ్రహించి, అగమిష్యధి = దాగలదు.

రా. లక్ష్మ. ముహూర్తము పాటు వేది ఉండుము, నీవు ఇక్కడ నివసించ వచ్చును, నా తర్త కురింపను, కురుమును, వరాహములను చంపి వారి మాంసములను, ఇంకా అరకపన్నవదార్థములను సమృద్ధిగా దీసికొనివచ్చును.

మూ. న త్వం నామ చ గోత్రం చ కులం చారక్ష్య రత్త్వరః,
ఏకశ్చ ద్ధృతారణ్యే కిమర్థం చరసి ద్విజ. 24

ప్ర. అ. ద్విజ = బ్రాహ్మణుడా, సాశ్వాస = అ తుదిపు, నామర = నీసేరును, గోత్రంర = గోత్రమును, కులంర = కులమును, రత్త్వరః = యదార్థముగా, అరక్ష్య = చెప్పుము, ఏకఃర = ఒంటరిగా, దధృతారణ్యే = రంకశారణ్యము నందు, కిమర్థమ్ = ఎందుకు, చరసి = సంచరించుచున్నావు :

రా. బ్రాహ్మణుడా, నీవు నీ సేరు, గోత్రము, కులము యదార్థముగా చెప్పుము; నీవు ఒంటరిగా రంకశారణ్యములో ఎందుకు తిరుగుచున్నావు : 24

మూ. ఏవం బ్రువన్త్వాం నీతాయాం రామవర్ణ్యాం మహాబలః,
ప్రత్యుచారోత్తరం తీవ్రం రావణో రాక్షసాదిపః 25

ప్ర. అ. రామవర్ణ్యామ్ = రాముని చార్యమైన, నీతాయామ్ = నీత, ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువన్త్వామ్ = వలుకుతుండగా, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, రాక్షసాదిపః = రాక్షసప్రభువైన, రావణః = రావణుడు, తీవ్రమ్ = తీవ్రమైన, ఉత్తరమ్ = బదులును, ప్రత్యుచార = మరికెను.

రా. రాముని చార్యయైన నీత మాటలు విని, మహాబలారి రాక్షస ప్రభువు అయిన రావణుడు తీవ్రమైన బదులు చెప్పెను. 25

మూ. యేన విక్రాసిరా లోకాః సదేవాసురవన్నగాః,
అహం తు రావతో నామ నీలే రక్షగజేక్షరః. 26

ప్ర. అ. నీలే = పీతాః అహం = నేను, యేన = ఎవనిచేత, సదేవాసుర
వన్నగాః = దేవతలతోను, అసురులతోను, వస్తువులతోను కూడిన, లోకాః =
లోకములు, విక్రాసిరాః = తయిపెట్టబడినవో, అర్జు, రక్షగజేక్షరః = రాక్షస
గణముల వ్రతులైన, రావతో నామ = రావణుడు కనువాడను.

తా. నీలా! నేను, దేవ-అసుర-వన్నగులతో సహా సకలలోకములకు తయి
పెట్టిన, రాక్షసరాజైన రావణుడను. 26

మూ. త్వాం తు కాఞ్చనవర్ణాణాం రృష్ట్యా కౌశేయవాసినామ్,
రఠిం స్వకేషు చారేషు నాథిగచ్ఛామ్యనిధితే. 27

ప్ర. అ. అనిధితే = నింఠించుకవిరాళాః కాఞ్చనవర్ణాణామ్ = అంగారు
వర్ణములందరి గల, కౌశేయవాసినామ్ = పట్టువస్త్రము ధరించిన, త్వామ్ = నిన్ను,
రృష్ట్యా = తూరి, స్వకేషు = నాసంబంధమైన, చారేషు = చార్యులయందు, రఠిమ్
= అనందమును, నాథిగచ్ఛామి = పొందజొందుచున్నాను.

తా. దోషములు లేనిదానాః అంగారము కంగు శాంతిగలిగి, పట్టువస్త్రము
ధరించి యున్న నిన్ను తూరిన పిమ్మట నా చార్యులనుండి అనందము పొంద
జేయుటా ఉచ్ఛాను. 27

మూ. విహ్వనాము త్తమశ్రీరామాహృతానామిత స్తరః,
సర్వాసామేవ తద్రథం తే మమాగ్రమపిషీ తవ. 28

ప్ర. అ. తర స్తరః = తర్రుతమందరి తక్కితమందరి, అహృతానామ్ = తీసి
కొనిరాబడిన, విహ్వనామ్ = అభేకమైన, సర్వాసామేవ = సమస్తమైన, తత్తమశ్రీ
రామ్ = తత్తమమైన శ్రీంలో, మమ = నాయొక్క, అగ్రమపిషీ = ప్రధానమైన
వట్టపురాబడినా, తవ = అగుము, తే = నీకు, తద్రథమ్ = మంగళ మగుగాక.

తా. నేను ఎందరో తత్తమశ్రీంను అభేకప్రదేశములనుండి తీసికొనివచ్చి
నాను. నీవు వాళ్ల అందరితోను ప్రధానులైన వట్టమపిషివి అగుము. నీకు
మంగళ మగుగాక. 28

మూ. లక్ష్మీనామ సముద్రస్య మమ మర్త్యే మహాపురీ,
సాగరేణ వరిషిస్తా వివిష్టా సగమూర్ధని.

29

ప్ర. అ. లక్ష్మీనామ = లంక అను పేరు గల, మమ = నాయొక్క, మహాపురీ = గొప్ప పట్టణము, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, మర్త్యే = మర్త్య యందున్నది | సాగరేణ = సముద్రముచేత, వరిషిస్తా = చుట్టబడిన అ లంక, సగ మూర్ధని = పర్వతాగ్రము పీఠ, వివిష్టా = వివర్ణమవలంబించి.

తా. నా సగరము పేరు లంక. అది సముద్రమర్త్యమునం దున్నది; నాల్గ వత్కం సముద్ర మున్న అ పట్టణము పర్వతాగ్రమునందు విర్జీవించినది. 29

మూ. తత్ర సీతే మయా సార్థం వనేషు విహరిష్యసి,
న దారణ్యస్య వాసస్య స్పృహయిష్యసి తామిని.

30

ప్ర. అ. సీతే = సీతా, తత్ర = అక్కడ, మయా సార్థమ్ = నాతో కూడ, వనేషు = ఉద్యానవనములందు, విహరిష్యసి = విహరించగలవు. తామిని = ౬ : సీతా, అరణ్యస్య = అరణ్యమునకు సంబంధించిన, వాసస్య = నివాసమునకు, న ద స్పృహయిష్యసి = అధింపించవు

తా. సీతా : అక్కడ నీవు నాతో కలిసి ఉద్యానములలో విహరించవ్వును. అప్పు డింక అరణ్యవాసమునందు నీకు అభిలాష ఉండదు. 30

మూ. పశ్య సహస్రాః సహస్రప్రాణి సర్వార్థరణభూషితాః,
సీతే పరిచరిష్యన్తి తాన్యా తవని మే యతి.

31

ప్ర. అ. సీతే = సీతా : మే = నాయొక్క, తాన్యా = తాన్యము, తవని యతి = అయినట్లయితే, సర్వార్థరణభూషితాః = సమస్తమైన అభరణములచేత అలంక రించబడిన, పశ్య సహస్రప్రాణి = ఇటు వేల, రాస్యాః = రాసీలు, పరిచరిష్యన్తి = సేవ చేయగలరు.

తా. సీతా : నీవు నాకు తాన్యవైష్ణవ్యముతో అన్ని విధముల అలంకారములు అలంకరించుకొని ఉన్న ఇటు వేలమంది రాసీలు నీకు సేవచేయగలరు 31

మూ. రావణేనైవమూక్తా తు కుపితా అనకాత్మకా,
ప్రత్యుపాదానవర్జ్యాశ్చ తమనాదృశ్య రాక్షసమ్. ౩౨

ప్ర. అ. రావణేన = రావణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = పంకలదిన, అనవర్జ్యాశ్చ = దోషములు లేని శరీరము గల, అనకాత్మకా = నీత, కుపితా = కోపించినదై. తమ్ = అ. రాక్షసమ్ = రాక్షసుణ్ణి, అనాదృశ్య = అనారకముదేసి, ప్రత్యుపాద = దీరిగి పరిగెను.

తా. ఎట్టి దోషములూ లేని శరీరము గల నీత రావణుని మూటలు విని, కోపించినదై. అ రాక్షసుణ్ణి నింపించుచు, ఇట్లు పరిగెను. ౩౨

మూ. మహాగిరిమిరాకమృతం మహాస్థ్రాసదృశం పరిమ్,
మహాదధిమివాక్షోర్యమహం రామమనుప్రరా. ౩౩

ప్ర. అ. మహాగిరిమిర = మహాపర్వతము వలె, అకమృతమ్ = కదల్చు శక్యము కానివాడు. మహాస్థ్రాసదృశమ్ = మహాల్మరునితో సమానుడు. మహాదధిమిర = మహాసముద్రము వలె, అక్షోర్యమ్ = ఖోటపెట్ట శక్యము కానివాడు, పరిమ్ = నా కదల అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అహమ్ = నేను, అనుప్రరా = అనుసరించిన ప్రకము కందానను.

తా. నా కదలయైన రాముడు మహాపర్వతము వలె కదల్చు శక్యము కాని వాడు. మహాల్మరుడు వంటివాడు. మహాసముద్రము వలె ఖోటించ లేదు శక్యము కానివాడు. నేను అట్టి రాముని విషయమునందే ప్రకము కందానను. ౩౩

మూ. సర్వంక్షణసంపన్నం స్మగోదపరిమణ్ణమ్,
సర్వసత్త్వం మహాభాగమహం రామమనుప్రరా. ౩౪

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, సర్వంక్షణసంపన్నమ్ = సకలక్షణములతో కూడినవాడు, స్మగోదపరిమణ్ణమ్ = మరువృక్షము వంటి నైకాంకుము కలవాడు, సర్వసత్త్వమ్ = సర్వసంపన్నుడు, మహాభాగమ్ = గొప్ప భాగ్యము కందాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అనుప్రరా = అనుసరించిన ప్రకము కందానను

తా. రాముడు సర్వంక్షణసంపన్నుడు. మరువృక్షము వలె అగ్రీరులకు

నుభవము కలిగించువాడు. సత్కర్మండుడు. మహాబాగ్యవంతుడు. నేను అట్టి రాముణ్ణి
మాత్రమే అనుసరించుట అను ప్రథమ కంఠానను. 34

మూ. మహాబాహుం మహోరస్కం సింహపిత్రాస్తగామినమ్,
స్వసింహం సింహసంతానమహం రామమనువ్రతా. 35

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, మహాబాహుమ్ = గొప్ప బాహువులు కలవాడు. సుహోరస్కమ్ = గొప్ప వక్షస్థలము కలవాడు. సింహపిత్రాస్తగామినమ్ =
సింహమువంటి గరునిము కలవాడు. స్వసింహమ్ = మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడు. సింహ
సంతానమ్ = సింహముతో పరమానుడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అనువ్రతా =
అనుసరించిన ప్రథమ కంఠానను.

తా. రాముడు మహాబాహువు, ఏకాం మైన వక్షస్థలము కలవాడు. నరులలో
శ్రేష్ఠుడు. సింహము వంటివాడు. సింహము వలె సతరువాడు. నేను అట్టి రాముని
యందే ప్రథమ కంఠానను. 35

మూ. పూర్వచన్ద్రానివసం రామం రాజవర్చం శిరేస్థియమ్,
వృకుశీర్తిం మహాత్మాసమహం రామమనువ్రతా. 36

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, పూర్వచన్ద్రానివసమ్ = పూర్వచంద్రునివంటి
ముఖము కలవాడు, రాజవర్చమ్ = రాజకీయము, శిరేస్థియమ్ = అయిద
వదిన అందరియములు కలవాడు. వృకుశీర్తిమ్ = గొప్ప కీర్తి కలవాడు, మహాత్మా
నమ్ = మహాత్ముడూ అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి, అనువ్రతా = అనుసరించిన
ప్రథమ కంఠానను.

తా. రాజకుమారులైన రాములు పూర్వచంద్రునివంటి ముఖము కలవాడు.
అందరియములను అయిదవవాడు గొప్ప కీర్తి కల మహాత్ముడు. అట్టి రాముని
యందే నేను ప్రథమ కంఠానను. 36

మూ. త్వం పునర్జన్ముకః సింహం మామిర్వసి సుదుర్లభమ్,
నాహం శత్యాత్వయాస్రప్తమాదిర్మస్య వ్రతా యతా. 37

ప్ర. అ. జన్ముకః = మళ్ళిచైన, త్వం పునః = నాకైతే, సుదుర్లభమ్
= ఏ మూలము లుండురానిది కాని, సింహమ్ = అది సింహమైన, మామ్ = నన్ను.

ఇచ్చసి = కోరుచున్నావు, అదిత్యస్య = సూర్యునియొక్క, వ్రతా యతా = కాంతి వలె, అహప = నేను, త్వయా = నీవేత, ప్రవృత్తమ్ = పుష్కలించుటకు, న కళ్యా = కల్యణము కాదు.

తా. సక్కలైన నీవు ఏ మాత్రము లభ్యురాలు కాది అద సింహమైన నమ్మ కోరుచున్నావు. సూర్యుని కాంతిని వలె నమ్మ నీవు పుష్కలించజాలవు 37

మూ. పాదపాన్ రాజ్యనామ్నానం అవహన్ వశ్యసి మన్దబాక్,
రాఘవస్య ప్రయాం బాఝాం యస్త్యహిచ్చసి రావణ. 38

ప్ర. అ. రావణ = రావణా : యా = ఏ, త్వహ = నీవు, రాఘవస్య = రామునియొక్క, ప్రయామ్ = ప్రయాణమైన, బాఝామ్ = బాఝను, ఇచ్చసి = కోరుచున్నావో, మన్దబాక్ = అప్పుమైన అయ్యుద్ధాయాదులను పొందిన అట్టి నీవు, మూలమ్ = నిశ్చయముగా, రాజ్యనాన్ = లంగాదునికారమైన, పాదపాన్ = పృథ్వులముండు, వశ్యసి = చూచుచున్నావు.

తా. రావణా : రాముని ప్రయాణమైన బాఝను కోరుతున్న మందమైన అయ్యుద్ధాయాదులు గల నీవు నిశ్చయముగా అనేకములైన లంగాదు పృథ్వులముండు చూచుచున్నావు. (మరల మామన్నమైన బారికి లంగాదు పృథ్వులు కనలకు నని ప్రసిద్ధి). 38

మూ. శుచితస్య హి సింహస్య మృగశక్రతో న్తరస్త్రినః,
అశివిషస్య వరనార్థంస్తామారామిచ్చసి. 39

ప్ర. అ. మృగశక్రతో = మృగముల శక్రము, తరస్త్రినః = లంఘన కంటి అయిన, శుచితస్య = అశరికొన్న, సింహస్య = సింహముయొక్క, అశివిషస్య = పరమముయొక్క, వరనాత్ = మోలముచుండి, లంస్తామ్ = కోరను, అరామమ్ = గ్రహించుటకు, ఇచ్చసి = కోరుచున్నావు.

తా. మృగాలకు శక్రము చాలా లంఘన కంటి అయిన అశరికొన్న సింహము కోరను, మహాపరమమోలను లాగవలె నని కోరుచున్నావు. 39

మూ. మన్దరం వర్తకశ్రేష్ఠం పాణినా హత్రుమిచ్చసి,
కాంక్షాటం విషం వీర్యా వ్యసీమాన్ గన్తుమిచ్చసి. 40

ప్ర. ౪. వర్మభ్రష్టమి—వర్మకములలో శ్రష్టమైన, మర్దకమి—మందక
వర్మకమును, పాణిని = హస్తములో, హస్తమి = గ్రహించుటకు, ఇర్పసి=కోరు
తున్నావు. కాంక్షులం విషమి=కాంక్షులవిషమును, వీర్యా = బ్రాహ్మి, స్వస్తిమాన్
= క్షేమవంతుడవై. గతుమి = వెళ్లుటకు, ఇర్పసి=కోరుచున్నావు.

తా. నీవు, వర్మకములలో శ్రష్టమైన మందకవర్మకమును హస్తములో
గ్రహించవలె నని కోరుచున్నావు. కాంక్షులవిషము బ్రాహ్మి సుఖముగా ఉండువలె
వనుకొనుచున్నావు. 40

మూ. అక్షి సూర్యా ప్రమృణసి విహ్వయా లేక్షి త ఖరమి,
రామవస్య ప్రియాం లాభ్యాం యోఽధిగతుం త్వమిచ్ఛసి.

ప్ర. ౪. యుఁ = ఏ నీవు, రామవస్య = రామనియుక్తి, ప్రియామి =
ప్రియురాలైన, లాభ్యామి = లాభ్యను, అధిగతుమి = పొందుటకు, ఇర్పసి=కోరు
తున్నావో, అర్థి నీవు, సూర్యా = సూరిలో, అక్షి = క్షేత్రమును, ప్రమృణసి =
తుడుచుకొనుచున్నావు. విహ్వయా = నాలుకలో, ఖరమి = కర్తరి. లేక్షి = నాకు
తున్నావు.

తా. రాముని ప్రియురాలైన లాభ్యను నీవు పొందువలె నని కోరుచున్నా
వనగా నీవు సూరిలో క్షేత్రము తుడుచుచున్నావు. నాలుకలో మంగళ
కర్తరి తాకుచున్నావు. 41

మూ. అవసఖ్య శిలాం కట్టి సమ్మరం తత్తుమిచ్ఛసి,
సూర్యారస్థమసౌ చోలో పాణిర్యాం హస్తమిచ్ఛసి. 42
యో రామస్య ప్రియాం లాభ్యాం ప్రకర్తయితుమిచ్ఛసి.

ప్ర. ౪. యు = ఏ నీవు, రామస్య = రామనియుక్తి, ప్రియామి =
ప్రియురాలైన, లాభ్యామి = లాభ్యను, ప్రకర్తయితుమి = అవమానించుటకు,
ఇర్పసి = కోరుచున్నావో, అర్థి నీవు, కట్టి = కంకముసెందు, శిలామి = శిలును,
అవసఖ్య = కట్టుకొని, సమ్మరమి = సమ్మరమును, తత్తుమి = రాలుటకు,
ఇర్పసి = కోరుచున్నావు. సూర్యారస్థమసౌ = సూర్యరంధ్రుండు, చోలో =
ఇర్థంబి, పాణిర్యామి = హస్తములచేత, హస్తమి = హరించుటకు, ఇర్పసి =
కోరుచున్నావు.

తా రాముని ప్రయోగాలైన తాళ్ళను అవహించినదందుచున్నా వనగా నీవు పిల్ల తారించడను పెడకు కట్టుకొని సముద్రము లాట గోరుచున్నావు. చేతులతో సూర్యచంద్రులం విడ్డరిని హరించ వలె నని కోరుచున్నావు. 42

మూ. అగ్నిం ప్రవృత్తిరం దృష్ట్యా వత్త్రేణాహతుమిచ్ఛసి, 43
కాల్కాదవృత్తాం రామస్య యో తాల్కాం హతుమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. యః ఏ నీవు, రామస్య=రామునియొక్క, కల్కాదవృత్తామ్=మంగళకర మైన చర్మిత గం, కాల్కామ్=తాళ్ళను, హతుమ్=హరించుటకు, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావో అర్థి నీవు, ప్రవృత్తిరమ్=మండుచున్న, అగ్నిమ్=అగ్నిని, దృష్ట్యా=చూచి, వత్త్రేణ=వత్త్రముచేత, అహతుమ్=గ్రహించి తీసికొని వచ్చుటకు, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావు.

తా. నీవు ఉత్తమచర్మితవంతులైన రాముని తాళ్ళను హరించకోరుచున్నా వనగా, మండుచున్న అగ్నిని చూచి, తానిని వత్త్రముచే మూటకట్టుకొనుటకు కోరుచున్నావు. 43

మూ. అయోములానాం కూలానామగ్రే చరితుమిచ్ఛసి, 44

రామస్య సర్వశీం తాల్కాం యోఽధిగస్తుం త్వమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. యః త్వమ్=ఏ నీవు, రామస్య=రామునియొక్క, సర్వశీమ్=రగిన, తాల్కామ్=తాళ్ళను, అధిగస్తుమ్=హించుటకు, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావో, అర్థి నీవు, అయోములానామ్=ఇనువకొనియ గం, కూలానామ్=కూంముం యొక్క, అగ్రే=రివః తాగముల మీద, చరితుమ్=నడుచుటకు, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావు.

తా రామునికి రగిన అరవి తాళ్ళను హించకోరుచున్నా వనగా, నీవు ఇనువ కొన యన్న కూంముం చివరి తాగముల మీద నడవవలె నని కోరు చున్నావు. 44

మూ. యదస్తరం పింహాకృగాలయోర్యసే
యదస్తరం స్యన్ధినితా సముద్రయోః.
సురాగ్ర్యసౌపీరకయోర్యదస్తరం
రదస్తరం వై తవ రామవస్య త.

ప్ర. అ. తతే = తపమునందు, నింహశ్చూంయోః = నింహమునకు
వక్కాకు, యక్ = ఏ, అస్తరమ్ = లేద మున్నతో, స్కన్ధినిశాపముద్రయోః =
తోటిశాపము నమ్మదానికి, యక్ = ఏ, అస్తరమ్ = లేదమున్నతో, సురాగ్ర్య
హివీరకయోః = అప్పుకమునకు (లేదా శ్రేష్ఠమైన మర్కమనకు) కడుగునీళ్లు,
యక్ = ఏ, అస్తరమ్ = లేదమున్నతో, తవ = నీకు, రామవన్య త = రామునకు
తక్ = ఆ, అస్తరమ్ = లేదమున్నది.

తా. తపములో నివసించే నింహానికి వక్కాకి ఎంత లేదమో, దిన్న
తోటిశాపము నమ్మదానికి ఎంత లేదమో, ఉత్తమమైన మర్కానికి కడుగునీళ్లు
ఎంత లేదమో, నీకూ రామునకూ కూడ అంత లేద మున్నది. 48

మూ. యదస్తరం కాఞ్చనసీసలోహయో
ర్యదస్తరం తస్యనవారిపక్కుయోః,
యదస్తరం హ పిలిరాంయోర్యచే
తదస్తరం దాశరథే నైవ త. 49

ప్ర. అ. కాఞ్చనసీసలోహయోః = అంగారమునకు, సీసమునకు, యక్ =
ఏ, అస్తరమ్ = లేదమో, తస్యనవారిపక్కుయోః = మంచిగండమునీటికి బురదకు,
యక్ = ఏ, అస్తరమ్ = లేదమో, దాశరథీః = రామునకు, తనైవ త = నీకూ,
తక్ = ఆతే, అస్తరమ్ = లేదమో.

తా. అంగారానికి సీసానికి ఎంత లేదమో, మంచి గండము నీటికి
బురదకు ఎంత లేదమో, తపములో నివసించే ఏనుగుకు పిల్లికి ఎంత లేదమో,
నీకు రామునకు ఉన్న లేదము కూడ అంతే. 49

మూ. యదస్తరం వాయుసత్తవతేయయో
ర్యదస్తరం మద్గుమయూరయోరపి,
యదస్తరం సారనగ్నద్రూపార్యచే
తదస్తరం దాశరథేనైవ త. 50

ప్ర. అ. వాయుసత్తవతేయయోః = కాకి గరుత్మంతునికి, యక్ = ఏ,
అస్తరమ్ = లేదమో, మద్గుమయూరయోరపి = వీరభాగికి నెమరికి, యక్ = ఏ.

అస్తరమ్ = లేదమో, వజీ = వసమునందు, పాకనగ్నృతయో = హంసకు, గర్జకు,
యత = ఏ, అస్తరమ్ = లేదమో, రాశరజే = రామునకు, తనైవ త = నీకు,
తత = ఆ, అస్తరమ్ = లేదమే.

తా. రాశి గడుర్మందునకు ఎంత లేదమో, నీదికాశి నమరికి ఎంత
లేదమో, వసములో హంసకు గర్జకు ఎంత లేదమో, రామునకు నీకు
అంతే లేదము. 47

మూ. తస్మిన్పహస్రాక్షనమ్ప్రతానే
రామే స్థితే కార్ముకరాజపాతౌ,
హృరాపి లేఽహం న ఇరాం గమిష్యే
వక్రం యథా మక్షికయావశీర్ణమ్. 48

ప్ర. అ. హృరాపి = హరించరితరావనైకను, అహమ్ = నేను, సహ
ప్రాక్షనమ్ప్రతానే = దేవేంద్రునితో సమానమైన ప్రతాపము గల, కార్ముక
రాజపాతౌ = తనస్సు రాజములా పాతములందు గల, తస్మిన్ = ఆ, రామే =
రాముడు, స్థితే = నిందియందగా, మక్షికయా = ఈగవేత, అవశీర్ణమ్ = మ్రింగ
లకిన, వక్రం యథా = వక్రము వలె, తే = నీకు, ఇరాం న గమిష్యే = తీర్ణము
కాను.

తా. నీవు నన్ను అవహరించినా కూడ, ఇంద్రునితో సమానమైన ప్రతా
పము గల ఆ రాముడు తనుల్పాయుల దరించి నిలచినచో ఈగ మింగిన
వక్రమునువలె నీవు నన్ను తీర్ణము చేసికొనవలంపు. 48

మూ. ఇతివ తద్వాక్యమరుష్టతావా
సురుష్టముక్త్యా రణవిరరం తమ్,
గ్రాతప్రకమౌర్వ్యథితా బభూవ
సరోర్థతా సా కరరీవ తస్యి. 49

ప్ర. అ. అరుష్టతావా = రుష్టము కాని భావము గల, తస్యి = నన్ను ని
కరరీవ గల, సా = అనీత, సురుష్టమ్ = తారా దుష్టులైన, తం రణవిరరమ్ =
ఆ రాక్షసుల్లి గూర్చి, తత = ఆ, వక్రమ్ = వక్రమును, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తియై =

వరికి, గాత్రవకమ్మక = శరీరమునుముక్క వలకువలన, వారోద్ధరా = గారి
 లేత ఎగువకొట్టించిన, కదలివ = అరదియ్యి వరి, వృథితా = వృథయిందినది,
 లభావ = అయిన.

తా. పరిశుద్ధ ధైవ మనోభావము గల ఆ సీత లాం దుష్టుడైన ఆ రాక్ష
 సునితో ఇట్లు వరికి, గారికి ఊపివేయించిన అరది వెల్లు వరి, శరీరము వలకి
 పోగా వృథ పొందెను. 49

మూ. లాం ప్రేవమానామువంశ్య సీలాం
 స రావతో మృత్యుసమప్రభావః,
 కులం లలం నామ ర కర్మ రాత్మనః
 సమాదరక్షే కయశారదార్థమ. 50

ఇత్యాది శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియో అరణ్యకాండే
 సప్తచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. ఆ. మృత్యుసమప్రభావః = మృత్యురేవతతో సమానమైన ప్రభావము
 గల, సః = ఆ, రావతః = రావణుడు, వేవమానామ్ = వలకుయన్న, కామ్ =
 అయెను, ఉవంశ్య = యారి, కయశారదార్థమ్ = కయముకొరకు, రాత్మనః =
 తనయొక్క, కులమ్ = కులమును, లలం ర = లలమును, కర్మ ర = రనిని,
 సమాదరక్షే = రెప్పెను.

తా. మృత్యురేవతతో సమానమైన ప్రభావము గల ఆ రావణుడు వలకి
 పోవుచున్న ఆ సీతను యారి, అయెను కయము కలిగించుటకై తన కులమును,
 లలమును, కర్మను గూర్చి రెప్పెను.

“వారానందినీ” అను శ్రీమద్రామాయణాద్వైతవ్యాఖ్యానమునందు
 అరణ్యకాండలో నలుండెడితవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టవశ్యారింశః పర్వః

[రావణుడు తన వరాశ్రమమును వర్జించి చెప్పుట, నీత జతవిని శయపెట్టుట.]

మూ. ఏవం బ్రువన్త్యాం సితాయాం సంరద్ధాః పరుషం వరః,
లలాచే ద్రుకురిం కృత్వా రావణః ప్రత్యువాచ హ. 1

ప్ర. అ. సితాయామ్ = సీత, ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువన్త్యామ్ = చెప్పుచుండగా,
రావణః = రావణుడు, సంరద్ధాః = కోపించినవారై, లలాచే = లలాటమునందు,
ద్రుకురిష్ = ద్రుకురిని, కృత్వా = చేసి, పరుషమ్ = పరుషమైన, వరః =
వరనమును, ప్రత్యువాచ = తిరిగివారింపెను.

తా. రావణుడు సీత మాలలు విని, కుపితులై, కనులొమ్ములు విరచి
పరుషముగా ఇట్లు వారింపెను. 1

మూ. త్రాతా తైశ్రవణస్యాహం సావత్స్యో వరవర్తిని,
రావణో నామ తద్రం తే దశగ్రీవాః ప్రతాపవాన్. 2

ప్ర. అ. వరవర్తిని = శ్రేష్ఠమైన కలికవర్ణము గల సీతా, అహమ్ = నేను,
తైశ్రవణస్య = కుబేరునియొక్క, సావత్స్యః త్రాతా = సవరికమ్ముకను. దశ
గ్రీవాః = పది కంఠములు గల, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడైన, రావణో నామ =
రావణుడు తను ప్రసిద్ధి కలవాడను. తే = నీకు, తద్రమ్ = మంగళ ముగాక

తా. సీతా, నీకు మంగళ ముగాక. పదికంఠములు కలవాడను, ప్రతాప
వంతుడను అయిన నేను కుబేరుని పవరి కమ్ముకను; రావణుడు తని ప్రసిద్ధి
పొందినవాడను. 2

మూ. యస్య రేవా నగవృత్త్యాః విశాచపరగోరగాః,
విద్రవన్తి కయాద్వీరా మృత్యోరివ వరా ప్రజాః. 3

ప్ర. ౪. ప్రణా = ప్రణా, మృత్యోరీవ = మృత్యువుయొక్క తయము
వలన వదిలి, యస్య = ఎవనియొక్క, తయోక్ = తయమువలన, దివా = తయ
వదిలినవలె, సగన్ధర్వా = గంధర్వులతో కూడిన, దేవా = దేవతలు, పితృవర
గోరగా = పితృమూలు, వరగమూలు, ఉరగమూలు, పితృవర్తి = పితృవర్తి.
(అర్థి కావలయును).

తా. మృత్యువునకు తయవది అయి పితృవర్తివల్ల, వస్తు కూర్చి తయ
వది దేవతలు, గంధర్వులు, పితృమూలు, వరగమూలు, ఉరగమూలు మరలమూ
పితృవర్తి.

మూ. పునః ప్రైవదో రాణా దైవమాతః శారణావతే,
దంష్ట్రమాసారికః క్రోధాదే విక్రమ్య నిర్ధిరః. 4

ప్ర. ౪. యేన = ఎవనిచేత, శారణావతే = శారణమువలన,
క్రోధా = కోపమువలన, దంష్ట్రమ్ అసారికః = దంష్ట్ర యుద్ధమును పొందిన
వది, దైవమాతః = సవతికర్ణి కొడుకైన, ప్రైవదః రాణా = కులేరుడు, కణే =
యుద్ధమునందు, విక్రమ్య = పరాక్రమించి, నిర్ధిరః = అయివలదివాడో.

తా. నేను శారణాంతరముననే కోపించి, నా సవతికర్ణి కుడుకునైన
కులేరునితో యుద్ధము చేసి పరాక్రమముచేత అతనిని అయివలదిది.

మూ. యద్భయాత్తః పరిత్యజ్య స్వమధిష్ఠానమృద్ధిమత్,
తైలానం పర్యత్ శేష్మమర్హాప్తే నరవాహనః. 5

ప్ర. ౪. నరవాహనః = కులేరుడు, యద్భయాత్తః = ఎవనిముంది తయము
వలన వీడియై, యృద్ధిమత్ = అర్థిగ్యనవన్నమైన, స్వమ్ = తన సంబంధమైన,
అధిష్ఠానమ్ = స్థానమును, పరిత్యజ్య = విడిచి, పర్యత్ శేష్మమ్ = పర్యత్తులలో
శేష్మమైన, తైలానమ్ = తైలానమును, అర్హాప్తే = అధిష్ఠించి యున్నాడో.

తా. కులేరుడు నా తయమునే వీడియై అర్థిగ్యనవన్నమైన తన
వివాసస్థలమును విడిచి పర్యత్ శేష్మమైన తైలానమునకు వివసించుచున్నాడు.

మూ. యస్య తత్పుష్పకం నామ విమానం కామగం కురమ్,
విర్యాదేవార్చితం తత్రే యేన యాపి విహాయనమ్. 6

ప్ర. అ. త్తలే = మంగళప్రదురాలా : యస్య = ఏ కుబేరునియొక్క, తక్ = అ, పుష్పకం బాహు = పుష్పక పును పేరు గల, శామగమ = ఇల్లాను సారము వెళ్ళి, తత్వమ్ = మంగళకరమైన, విమానమ్ = విమానము, ఏర్పాదేవ = పరాక్రమముచేసి, (అనెక), అర్చితమ్ = సంప్రారించబడినదో, యేవ = ఏ విమానముచేత, విహాయనమ్ = అశాశమును గూర్చి, యాహి = తిట్లడున్నానో.

తా. మంగళప్రదురాలా : ఇల్లానుసారము ప్రయాణము చేసి, మంగళ వ్రదమైన పుష్పకపును పేరు గల విమానము అ ఒడేనుచిదే. నేను తానిని పరాక్రమముచేత అరచినుంటి సంప్రారించిరి. తానిపై ఎక్కి అశాశమునందు నందరించుచుందును.

మూ. మను సంజాతరోషస్య ముఖం దృష్ట్యైవ మైతిరి,

విక్రవన్తి పరిత్రస్తాః సురాః శక్రపురోగమాః. 7

ప్ర. అ. మైతిరి = నీరా ! సంజాతరోషస్య = పుట్టిని కోపము గల, మను = నాయొక్క, ముఖమ్ = ముఖమును, దృష్ట్యైవ = చూడగానే, పరిత్రస్తాః = కయవడివలె, శక్రపురోగమాః = దేవేంద్రుడు నాయొక్కటుగా గల, సురాః = దేవతలు, విక్రవన్తి = పొరిపోవుదురు.

తా. నీరా : నాకు కోపము వర్చి నట్లు చూడగానే, కయవడిపోయి, దేవేంద్రుడు మొదలైన దేవత లందరూ పొరిపోవుదురు.

మూ. యత తిష్ఠామ్యహం తత్ర మారుతో చారి శబ్ధీతః,

గ్రివాంకుః కిరణంకుశ్చ కయాత్సంపద్యతే కపిః. 8

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, యత్ర = ఎక్కడ, తిష్ఠామి = ఉండునో, తత్ర = అక్కడ, మారురో = బాధాపు, శబ్ధీతః = కయవడుచున్న అనై చారి = ఏరును. గ్రివాంకుః = దీనమైన కిరణములు గల, కపిః క = సూర్యుడు కూడ, కయాత్ = కయముచేసి, కిరణంకుః = చల్లని కిరణములు కలవాటుగా, సంపద్యతే = అగును.

తా. నేను నింది ఉన్న చోట బాధాపు కయవడునూ ఏరును. దీనము లైన కిరణములు గల సూర్యుడు కూడ తన కిరణములను చల్లగా వేయును.

మూ. నిష్కమ్పవత్రాస్తరతో నద్యక్య స్తిమితోరణా,
తవన్తి యత్ర యత్రాహం తిష్ఠామి విరణామి త. 9

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను. యత్ర యత్ర = ఎక్కడెక్కడ, తిష్ఠామి = నిలబడుచున్నాను. విరణామి త = సందరించుచున్నాను అక్కడ, తవన్తి = వర్షములు, నిష్కమ్పవత్రా = కదలని అటులు కంపిగాను, నద్యక్య = నదులు, స్తిమితోరణా = నిక్రమింపైన ఉదకము కంపిగాను, తవన్తి ఇ అగును.

తా. నేను ఎక్కడ ఉండునో, నేను ఎక్కడ సందరించునో అక్కడ చెట్లు అటులు కూక కదల్చును; నదులు మందముగా ప్రవహించును. 9

మూ. మమ పాశే సముద్రస్య లజ్జా నామ ఘరీ భద్రా,
సంఘర్షా రాక్షసైర్లోరైర్యతేన్ద్రస్యామరావరీ. 10

ప్ర. అ. మోర్షా = తయంకులైన, రాక్షసై = రాక్షసులతో, సంఘర్షా = నిండినది, లజ్జా నామ = లంక అను పేరు గలది, భద్రా = సుందరమైనది, ఇంద్రస్య = ఇంద్రునియొక్క, అమరావరీ = అమరావరి వందది అయిన, మమ = నామొక్క, ఘరీ = వల్లంబు, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, పాశే = అవతలి ఒడ్డునందు ఉన్నది.

తా. సుందరమైన నా లంకావల్లంబు ఇంద్రుని అమరావరి వందది. తయంకులైన రాక్షసులతో నిండిన ఆ వల్లంబు సముద్రము అవలి ఒడ్డునందున్నది. 10

మూ. ప్రాకారేణ పరిషిష్టా పాణ్డారేణ విరాజితా,
పౌమకవ్యా ఘరీ రమ్యా వైరూర్యమయతోరణా. 11

ప్ర. అ. రమ్యా = సుందరమైన, ఘరీ = ఆ వల్లంబు, పాణ్డారేణ = తల్లని, విరాజితా = ప్రకాశించుచున్న, ప్రాకారేణ = ప్రాకారమువలన, పరిషిష్టా = చుట్టరికినది. పౌమకవ్యా = లంగాడు మేడలు గలది; వైరూర్యమయతోరణా = వైరూర్య మాదిర్యపితారమైన తోరణములు గలది.

తా. సుందరమైన ఆ లంకావల్లంబు చుట్టూ తెల్లగా ప్రకాశించుచున్న

ప్రాకారము, దానిలో లంగారు పేడలు. వైయాకృమణివికారమైన శోరణములు ఉన్నవి. 11

మూ. పాస్త్యకృతసంభారా తూర్కనాదవిసాదితా,
సర్వకాలవలైర్వృత్తైః సంకులోద్భావశోధితా. 12

ప్ర. అ. పాస్త్యకృతసంభారా = గణములతోను, అశ్వములతోను, రథములతోను ఇరుకూగా ఉన్నది. తూర్కనాదవిసాదితా = తూర్కముల ద్వైమంబేత ద్వయింపవేయబడినది. సర్వకాలవలైః = సర్వకాలములయందు పలములు గల, వృత్తైః = వృత్తములతో, సంకులోద్భావశోధితా = విచారించి ఉత్పాదనములచేత ప్రకాశింపవేయబడినది.

తా. పాంశావర్జితము ఏనుగులతోను, అశ్వములతోను, రథములతోను క్లిరిచిన ఉండును. మంగళతూర్కముల ద్వైమంబేత మార్మమైగుడుండును. అన్ని కాలములందు పలముల నిచ్చే వృత్తములతో విచారించి ఉత్పాదనములచేత శోధించు యందును. 12

మూ. తత్ర త్వం వసతి సీతే రాజపుత్రి మయా సహ,
న స్మరిష్యసి నారీణాం మానుషీణాం మనస్విని. 13

ప్ర. అ. రాజపుత్రి = రాజకుమారి : మనస్విని = మానవంకురాలా. సీతే = సీతా : తత్ర = అంశావర్జితమునందు, మయా సహ = నాతో కూడ, వసతి = నివసిండుచున్నదాననై. మానుషీణామ్ = మనుష్యులారా సంబంధించిన, నారీణామ్ = స్త్రీలకు (ను). న స్మరిష్యసి = స్మరింపవు.

తా. రాజపుత్రివి, మానవంకురాలా అయిన సీతా : నీవు నాతో కలిసి అంశావర్జితములో నివసించి వర్జితమై మనుష్యుల నవలంబింపవు. 13

మూ. కుష్మానా మానుషాన్ భోగాన్ దివ్యాంశ్య వరవర్ధిని,
న స్మరిష్యసి రామన్య మానుషన్య గతాయుషః. 14

ప్ర. అ. వరవర్ధిని = శ్రేష్ఠమైన వర్తము గల సీతా : మానుషాన్ = మనుష్యులకు సంబంధించిన, భోగాన్ = భోగములను, దివ్యాంశ్య = దివ్యమైన భోగము

అను, తుడ్డావా = అనుదమించుచున్నరావత్తె, మానుషస్య = మానవుడు, గతాయుషః = గతది ప్రాయిన అయోర్థాయము కంటాడు అయిన, రామస్య = రామవకు, స స్మరిష్యసి = స్మరించవు.

తా. ౬ : సీతా ! మనుష్యులకు లభించే బోగాంసు, దేవతలకు లభించే బోగాంసు అనుదమించుచు నీవు అయోర్థాయము చెల్లిప్రాయిన పాహుస్యహునవులైన రాముణ్ణి స్మరించవు. 14

మూ. స్థావయిత్వా ప్రయం పుత్రం రాజ్ఞా దళరథేన యా,
చున్దపీఠ్యః సుతో జ్యేష్ఠస్తతః ప్రస్థాపితో వనమ్. 15

ప్ర. అ. చున్దపీఠ్యః = చుందమైన వరాక్రమము కంటాడు, జ్యేష్ఠః సుతః = జ్యేష్ఠకుమారుడు అయిన, యా = ఏ రాముడు, రాజ్ఞా = రాజైన, దళరథేన = దళరథునిచేత, ప్రయమ్ = ప్రయమైన, పుత్రమ్ = పుత్రుణ్ణి, స్థావయిత్వా = స్థాపించి, తతః = అక్కడినుండి, వనమ్ = వనమును గూర్చి, ప్రస్థాపితః = వంచించినాడో.

తా. రాముడు జ్యేష్ఠపుత్రుడే యైనను అప్పుమైన వరాక్రమము కంటాడగుటచే, దళరథకుమారాఁ, తన ప్రయపుత్రులైన తరయనకు రాజ్య మిచ్చి ఇతనిని అరణ్యమునకు వంపిచేసినాడు. 15

మూ. తేన కిం క్రష్టరాజ్యేన రామేన గతరేతసా,
కరిష్యసి విశాలాక్షి తావసేన తవస్త్రినా. 16

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలమైన శ్లోకములు కంటాఁ : క్రష్టరాజ్యేన = రాజ్యక్రష్టకు, గతరేతసా = ప్రాయిన బుద్ధికంటాడు, తావసేన = రీతుడు, తవ స్త్రినా = ముని అయిన, తేన రామేన = ఆ రామునితో, కిం కరిష్యసి = ఏమి చేయుదువు ?

తా. ౬ : విశాలశ్లోకములు గల సీతా ! రాముడు రాజ్యక్రష్టకు, బుద్ధి విహీనుడు, రీతుడు, మునివృత్తిలో ఉన్నవాడు. అట్టివానితో నీవేమి చేసినదవు ? 16

మూ. సర్వరాక్షసకర్తారం శామాశ్చ్యయమిహోగతమ్,
న మన్మథకరావిష్టం ప్రత్యాభ్యాసుం త్యమర్హసి. 17

ప్ర. ౪. కామాత్ = కామమువలన, వ్యయమ్ = స్వయముగా, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతమ్ = వచ్చిన, మమ్మతకలావిష్టమ్ = మమ్మతకలాదులచేత వ్యాప్తకలైన, సత్యరాక్షసభద్రాక్షమ్ = సత్యరాక్షసుల ప్రభువులైన వచ్చు, త్వమ్ = నీవు, వ్రత్యాభ్యాదుమ్ = వ్రత్యాభ్యాసము చేయుటకు, వ అర్హసి = తగవు.

తా. సత్యరాక్షసులను ప్రభువులైన వేను, మమ్మతకలాదులచేత పీడించబడినదనై కామముతో స్వయముగా నీవర్తకు వచ్చినాను. అట్టి నన్ను నీవు నిరాకరించకూడదు. 17

మూ. వ్రత్యాభ్యాయ హి మాం నీరు పరితాపం గమిష్యసి,
తరణేనాధిహత్యేన పురూరపనమూర్యుః. 18

ప్ర. ౪. నీరు = తయస్వలావము గలదాదా : మామ్ = నన్ను, వ్రత్యాభ్యాయ = నిరాకరించి, పురూరపనమ్ = పురూరపునుట్టి, తరణేన = పాదముచేత, అధిహత్య = తన్ని, తూర్యుః = తూర్వక వరి, పరితాపమ్ = వ్యాధివమును, గమిష్యసి = పొందగలవు.

తా. నీరా : పూర్వము తూర్వక శాగ్గపాద వదిన పురూరపునుట్టి నిరాకరించి వ్యాధివము పెంచి నట్లు, నీవు కూడా నన్ను నిరాకరించినచో వ్యాధివము పెందగలవు. 18

మూ. అల్లల్యా న సమో రామో మమ యుద్ధే స మానుషః,
తవ భాగ్యేన సప్రాప్తం తజన్య వరవర్ధిని. 19

ప్ర. ౪. వరవర్ధిని = శ్రీకృష్ణుని కరిరవర్ధము గల సీతా ! మానుషః = మానవులైన, స, రామః = ఆ రాముడు, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, మమ = నాయొక్క, అల్లల్యా = వ్రేలితో కూడ, సమా = సమానుడు, న = కాదు, తవ = నీయొక్క, భాగ్యేన = అదృష్టముచేత, సప్రాప్తమ్ = లభించిన నన్ను, తజన్య = పొందుము.

తా. సీతా : మానవమూలములైన ఆ రాముడు యుద్ధములో నా వ్రేలితో కూడ పొందు. నీవు నీ అదృష్టవశముచేత వచ్చినాను. అట్టి నన్ను అంగీకరిందుము. 19

మూ. ఏవముల్లా తు వై రేహీ క్రుద్ధా సంర క్తలోచనా,
అబ్రవీర్వరుషం నాక్యం రహితే రాక్షసాద్విపత్తు. 20

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, తు = నువ్వవని, వై రేహీ = నీక, క్రుద్ధా = కోపించినట్టి, సంర క్తలోచనా = ఎల్లనైవ షేతములు గలరై, రహితే = ఇసులు లేని అ ప్రదేశమునందు, రాక్షసాద్విపత్తు = రావలుని గూర్చి, నాక్యమ్ = పరమమైన, రాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. నీక అ మాటలు విని, కోపమునకె ఎల్లవలెన కన్నులు కలరై, అన జూన్మపైన అ ప్రదేశములో రాక్షసాద్విపత్తునైన రావలునిలో ఇట్లు పలికెను. 20

మూ. కథం వైశ్రవణం దేవం సర్వరూతనమస్కృతమ్,
త్రాతరం వ్యవతీక్య త్వమకుటం కత్తుచిత్పసి. 21

ప్ర. అ. సర్వరూతనమస్కృతమ్ = సకలప్రాణులచేతను నమస్కరింపఁ దలచిన, దేవమ్ = దేవతైన, వైశ్రవణమ్ = కుబేరుఁడీ, త్రాతరమ్ = సోదరునిగా, వ్యవతీక్య = చెప్పి, త్వమ్ = నీవు, అకుటమ్ = అకుటమైన శార్కమును, కత్తుమ్ = చేయుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, అత్పసి = అత్యుంఁడుచున్నావు.

తా. సకలప్రాణులచేత నమస్కరింపఁదలచిన కుబేరుడు నా సోదరు డని చెప్పుకొనుచు నీవు ఈ అశార్కము చేయుటకు ఎట్లు భావించున్నావు? 21

మూ. అవశ్యం విసశిష్యస్తే సర్వే రావణ రాక్షసాః,
యేషాం త్వం కర్కశో రాజా దుర్యుద్ధిరశితేష్ఠియః. 22

ప్ర. అ. రావణ = రావణా, కర్కశః = క్రూరుడవు, దుర్యుద్ధిః = చెడ్డ యుద్ధి కలవాడవు, అశితేష్ఠియః = అయింపఁదలచి ఇంద్రియములు కలవాడవు అయిన, త్వమ్ = నీవు, యేషామ్ = ఏ రాక్షసులకు, రాజా = రాజావో, అర్థి, సర్వే = సమస్తమైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, అవశ్యమ్ = తప్పక, విసశిష్యస్తే = నశింపఁగలరు.

తా. రావణా : క్రూరుడవు, దుర్యుద్ధివి, ఇంద్రియనిగ్రహము లేనివాడవు అయిన నీవు రాజాగా ఉన్న రాక్షసు లందఱు నశింపఁగలరు. 22

మూ. అవహృత్య శరీం తార్యాం శక్యమిన్ద్రస్య తీవితుమ్,

స త రామస్య తార్యాం మానుషనీయాన్తి తీవిరమ్. 23

ప్ర. అ. ఇన్ద్రస్య = ఇంద్రునియొక్క. తార్యామ్ = తార్కయ్యెను. శరీమ్ = శరీరేనిని, అవహృత్య = అవహరించి, తీవితుమ్ = తీవింతులను. శక్యమ్ = శక్యమైనది. రామస్య = రామనియొక్క. తార్యామ్ = తార్కయ్యెను మామ్ = నన్ను, అవనీయ = అవహరించి, తీవిరమ్ = తీవిరము. నన్తి = లేదు.

తా. ఇంద్రుని తార్కయ్యెను శరీరేనిని అవహరించి మ్రొత తీవింపవచ్చువేమో కాని, రాముని తార్కయ్యెను నన్ను అవహరించినలో తీవిరము లేదు. 23

మూ. తీవేర్చిరం వృతరశస్య హస్తా

ర్పురీం వ్రత్యప్యోప్రతిహాపమాపామ్,

స మాద్యశీం రాక్షస దూషయిత్వా

పీతామృతస్యాపి తతాన్తి మోక్షః

24

అథాశ్చ శ్రీమద్రామాయణే తార్కీయే అరితాద్యే అరణ్యకాణ్డే
అష్టపర్వారంశః సర్గః.

ప్ర. అ. రాక్షస = రాక్షసుడా : అపరిహావమాపామ్ = హరి లేని భూవము గం, శరీమ్ = శరీరేనిని, వృతరశస్య = ఇంద్రునియొక్క. హస్తాన్తమ్ = హస్తమునుండి. వ్రత్యప్య = ఇలాత్కారముగా తాగిని, రిరమ్ = రిరకాలము, తీవేత్ = తీవింపవచ్చును. మాద్యశీమ్ = నామందిరానిని, దూషయిత్వా = దూషించి, పీతామృతస్యాపి = బ్రాగంధిన అమృతము కలవాడైనను, తత = నీను, మోక్షః = విముదల, స = లేదు.

తా. 24 రాక్షసుడా ! హరి లేని భూవరశము గం శరీరేనిని వస్త్రాయుధము దరించిన ఇంద్రుని హస్తమునుండి ఇలాత్కారముగా అవహరింతుకొనిపోయి భూద రిరకాలము తీవింపవచ్చువేమో : నామందిరానిని దూషించినలో నీవు అమృతము తాగిన భూత నీను విముదల ఉండదు. 24

“తాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాష్యానమునందు అరణ్యకాండలో మణిమరి పెనిమిదవ పక్ష సమాప్తము.

అథ ఏకోపఖ్యాకః పర్వః

[రావణుడు నీతని అవహరించుట, అమె వింబించుట, బలాదులతో కనలడుట.]

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా తగగ్నిః ప్రతాపవాన్,
హస్తే హస్తం సమాహర్య తతః సుమహద్వపుః. 1

ప్ర. అ. ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంశుడైన, తగగ్నిః = రావణుడు, సీతాయా = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, హస్తే = హస్తమునందు, హస్తమ్ = హస్తమును, సమాహర్య = కొట్టి, సుమహద్ = రాం పెద్దదైన, వపుః = శరీరమును, తతః = తేనెను.

తా. ప్రతాపవంశుడైన రావణుడు సీత మూలము విని, ఆగ నెరిలో మరొక కేయి వేసి తకరి, శరీరమును పెద్దగా తేనెను. 1

మూ. న మైత్రీం పునర్వాక్యం బలాపి బాక్యకోపిదా,
శోన్మ త్తయా శ్రుతో మన్యే మమ వీర్యవరాక్రమో. 2

ప్ర. అ. బాక్యకోపిదా = మూలంలో వీర్యరియైన, నా = అతడు, మైత్రీమ్ = సీతను గూర్చి, పునః = మరల, బాక్యమ్ = బాక్యమును, బలాపి = విరితము. ఉన్న త్తయా = ఉన్న స్తురాంనైన వీరేత, మమ = నాయొక్క, వీర్యవరాక్రమో = వీర్యవరాక్రమములు, శ్రుతో = వినినదలెడు అని, మన్యే = కలనిదను.

తా. మూలంలో వీర్యరియైన ఆ రావణుడు సీతలో మరల బల్లు వరితను. నీకు విరికిఉన్నది కాలోలు, అందుచేతనే నా వీర్యమును గూర్చి వరాక్రమమును గూర్చి నీకు పెద్దవిరితవిహ విపు వివరీ దవి అనుకొనుచున్నాను. 2

మూ. ఉద్యమాయం కుశాల్కాం ఈ మేరిసిమమ్మరే స్థితః,
అపిదేయం వమోక్తం చ హన్యాం మృత్యుం రవే స్థితః. 3

ప్ర. ౪. అప్పుడే = అకాశమునందు, స్థితి = ఉన్నచోదనై, దువాద్యామ్ = దుశమంతో, పీరిసిమ్ = తూచిని, ఉద్యహాయమ్ = మోయగలను సముద్రం త = సముద్రమును కూడ, అపివీయమ్ = త్రాగివీయుదును. తతే = యుద్ధము వందు, ప్థితః = ఉన్నచోదనై, పృథ్వీమ్ = పృథ్వీవును, హర్షామ్ = రంపు దును

తా. అకాశమునందు నిలచి నిందు నియంతో తూచిని ఎత్తి మోయుదును. సముద్రమును త్రాగుదును. యుద్ధరంగములో నిలచి పృథ్వీవును కూడ రంపు దును.

మూ. అర్కం రుద్యాం శరైస్తీర్ణిర్విరిన్ద్యాం హి మహీరంమ్,
కాచురూపిణమున్నై పశ్య మాం కామదం పరిమ్. 4

ప్ర. ౪. అర్కమ్ = సూర్యుణ్ణి, రుద్యామ్ = అక్షుకొనెదను, తీర్ణి = తీర్ణములైన, శరైః = బాణములనెడ, మహీరంమ్ = తూచిని, విరిన్ద్యామ్ = బ్రహ్మణ్ణి దైతను. ఉన్నై = ఏర్చిదానా, కామదమ్ = కోరికలను ఇచ్చే, పరిమ్ = తర్రనైన, కాచురూపిణమ్ = స్వేచ్ఛాకూపము గల, హమ్ = నన్ను, పశ్య = చూడుము.

తా. సూర్యుణ్ణి అక్షుకొందును. తీర్ణములైన బాణములతో తూచిని బ్రహ్మణ్ణి దైతుడును. ఏర్చిదానా : ఉద్యానుపారము కూపము తరింద గరిగినదాకను, నీ కోరికలన్నీ తీర్చగలవాడను అయిన నీ తర్ర నైన నన్ను చూడుము.

మూ. ఏవము క్రవత స్తస్య సూర్యకల్పే శీఘ్రతే,
క్రుద్ధస్య హరిపర్యవై రతై వేదై అటూపకుః. 5

ప్ర. ౫. ఏవమ్ = బిల్లు, ఉ క్రవతః = పరిశిన, క్రుద్ధస్య = కోపించిన, తస్య = ఆ రావణునియొక్క, సూర్యకల్పే = సూర్యునిలో సహనములు, శీఘ్రతే = అగ్ని వంటి కాంతి గలది, హరిపర్యవై = త్యామవర్థము గల ప్రాంతములు గలవి అయిన, వేదై = వేదములు, రతై = ఎఱ్ఱగా, అటూపకుః = అయినది

తా. కోపించి ఈ విధముగా మూలదాడుచున్న ఆ రావణుని, సూర్యుని వలె ఉన్నది, అగ్ని కాంతి వంటి కాంతి గలది, వర్ణవి రీపరి భాగములు గలవి అయిన వేదములు ఎఱ్ఱబడినవి.

మూ. సద్యః సౌమ్యం పరిత్యజ్య భిక్షురూపం త సమతప్, 6
స్యం రూపం శారూపాథం భేదే వైశ్రవదానుజః.

ప్ర. అ. వైశ్రవదానుజః = రావణుడు, సద్యః = వెంటనే, సౌమ్యమ్ = సౌమ్యము, సమతప్ = పూజనీయము అయిన, భిక్షురూపమ్ = సంన్యాసీరూపమును, పరిత్యజ్య = విడచి, స్యమ్ = తన పంపిందమైన, శారూపాథమ్ = యముని రూపము వంటి, రూపమ్ = రూపమును, భేదే = పొందెను.

తా. ఆ రావణుడు సౌమ్యము, పూజనీయము అయిన సంన్యాసీరూపమును విడచి, యముని రూపము వంటి తన రూపమును గ్రహించెను. 6

మూ. సంక క్తవయనః శ్రీమాం ప్రవ్రజ్యానరూషణః. 7
క్రోధేన మహతావిప్రో నిలతీమూతసంనిరః.
దశాన్యః శార్కుః! రాణి లరూప క్షణదారకః.

ప్ర. అ. మహతా = గొప్పదైన, క్రోధేన = క్రోధముచేత, అవిప్రో = అవహించబడిన అతడు, సంక క్తవయనః = ఎఱుగిన స్నేహములు కలవాడు, శ్రీమాన్ = శోభ కలవాడు, ప్రవ్రజ్యానరూషణః = పరిత్యజ్యమైన లంగాడు అలంకారములు కలవాడు, నిలతీమూతసన్నిరః = నల్లని మేఘముతో నహునుడు, దశాన్యః = పది రంపు కలవాడు, శార్కుః = రసస్సు కలవాడు, రాణి = రాణిమ కలవాడు, అయిన, క్షణదారకః = రాక్షసుడుగా, లరూప = అయిన.

తా. అధికమైన కోపముతో నిండిన అతడు పది రంపు గల రాక్షసుడుగా మారెను. శోభాయుక్తుడైన అతని స్నేహములు ఎఱుగా ఉండెను. అతడు లంగాడు అదరణములు దలించెను. నల్లని మేఘము వలె ఉండెను దనుర్బాణములు దరించెను. 7

మూ. న పరివ్రాణకచ్చర్మ మహాశాయా విహాయ రత్, 8
ప్రతిపద్య స్వకం రూపం రావతో రాక్షసారిపః.
సంక క్తవయనః క్రోధాశ్చీమూతనిదయ ప్రతః, 9
రక్తామృరరకవస్త్రా శ్రీరక్తం ప్రీక్ష్య ప్రశీరిత్.

ప్ర. త. రాక్షసాధిపాః = రాక్షసరాజైన, సా రావణాః = ఆ రావణుడు, తత్ = ఆ, వర్తమానకర్పర్క = వర్తమానక కర్మచేషమును, విహాయ = విడచి, స్వకమ్ = తనవంబందమైన, యావత్ = యావమును, ప్రతిపద్య = పొంది, క్రోరాక్ = కోపమువలన, సంరక్త మయ్యును = ఎల్లవైప నేత్రములు కంపించె. తమోఽపి విరయప్రభాః = పేరునముదాయము వంటి కాంతి గలవాడై, తత్తామృతధరః = ఎల్లవి వస్త్రములు ధరించినవాడై, శ్రీరత్నమ్ = శ్రీంలో శ్రేష్ఠుడైన, మైథిరీమ్ = నీతను, ప్రేక్ష్య = చూచి, తస్మా = నెంచెను.

తా రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు ఆ కవలవర్ణివాణకభూపమును విడచి, పేర్ల కరీరము ధరించి, కోపముచేత ఎల్లవైన నేత్రములతో, పేరునముదాయము వంటి కరీరకాంతితో, ఎల్లది వస్త్రములు ధరించి, శ్రీంలో శ్రేష్ఠుడైన నీతను చూచుచు నెంచెను.

౧, ౪

మూ. న రామనికగేళాస్తాం తాస్కరస్య ప్రథామివ, 10
వసనాతరతోపేలాం మైథిరీం రావణోఽబ్రవీర.

ప్ర. త. సా = ఆ, రావణాః = రావణుడు, అనికగేళాస్తామ్ = నల్లని కేళ పాళము కంటి, తాస్కరస్య = మోర్చుచియొక్క, ప్రథామివ = కాంతి వలె ఉన్నది, వసనాతరతోపేలామ్ = వస్త్రములతోను అతరణములతోను కూడినది అయిన, మైథిరీమ్ = నీతను గూర్చి, అబ్రవీర = పలికెను.

తా. పుంది వస్త్రములను అతరణములను ధరించి, నల్లని కేళపాళము గలిగి, మోర్చుకాంతి వలె ప్రకాశించుచున్న ఆ నీతతో రావణుడు ఇట్లు పలికెను.

మూ. శ్రీమ లోకేషు విఘ్నాకం యది తర్హరపిర్వసి, 11
మామాశ్రయ వరాలోపే తవాహం సర్వకః పతిః.

ప్ర. త. వరాలోపేః = శ్రేష్ఠమైన కర్మప్రదేశము గలవాఁ, శ్రీమ లోకేషు = మూడు లోకములలో, విఘ్నాకమ్ = ప్రసన్నుడైన, తర్హరమ్ = తర్లను, ఇర్పసి యది = (నీవు) కోరినట్లయితే, మామ్ = నన్ను, ఆశ్రయం = ఆశ్రయించుము అహమ్ = నేను, తవ = నీకు, సర్వకః = తగిన, పతిః = తర్లను.

తా. అంతమైన కర్మప్రదేశము గలవాఁ నీకు మాడు లోకాల్లో ప్రసన్ను

తైన తర కాదాని అనుకొన్నచో నన్ను అక్రమము. నీకు తర అగుటకు తగినదాదను నేనే.

11

మూ. మాం తజస్య చిరాయ త్వమహం శ్లాఘ్యః పరిస్తవ, 12
తైవ రాహం క్వచిద్భుద్రే కరిష్యే తవ విప్రియమ్,
త్యజ్యరాం మానుషే తావో మయి తావః ప్రణీయరామ్.

న. అ. త్తలే = మంగళప్రతురాలా : చిరాయ = చిరకాలము. మామ్ = నన్ను. తజస్య = పొందుము. అహమ్ = నేను. తవ = నీకు. శ్లాఘ్యః = శ్లాఘించదగిన, పరిః = తరస్సు. అహమ్ = నేను. క్వచిత్ = ఎన్నడూ. తవ = నీకు. విప్రియమ్ = అవకాశమును. న కరిష్యే త = రెయ్యను. మానుషే = మానవులైన రామునియందు. తావః = ప్రేమ. త్యజ్యరామ్ = విరమించుగాక. మయి = రాహిర, తావః = ప్రేమ. ప్రణీయరామ్ = రేయందుగాక.

తా. నీవు రాం కాంతు రా సహచరిగా ఉండుము నేను నీకు శ్లాఘించదగిన తరస్సు. 12 : మంగళప్రతురాలా : నేను నీ కెన్నడూ అప్రియ మీదీ రేయను. మానవులైన అ రాహునిమంది నీ మనస్సు మరలుము. నాపై ఉండుము. 12, 13

మూ. రాజ్యాచ్యుతమసిర్ధార్థం రామం పరిమితాయుషమ్,
తైర్లభైరనురక్తాని మూలే పద్ధతమానిని. 14

యః శ్రీయా వచన్తరాజ్యం విహాయ సమహృక్ష్ణనమ్,
అస్మిన్ వ్యాకానుచరితే వనే చరతి దుర్మతిః. 15

న. అ. మూలే = మూతురాలా : పద్ధతమానిని = బుద్ధిమంతురాల నని అనుకొనుచున్నలా : దుర్మతిః = దుష్టచిత్తి గం. యః = ఏ రాముడు. శ్రీయా = శ్రీయొక్క. వచన్త = వచనమువంపు. సమహృక్ష్ణనమ్ = స్నేహముతో కూడిన. రాజ్యమ్ = రాజ్యమును. విహాయ = విడచి. వ్యాకానుచరితే = ప్రాకమృగములవే సందరించబడిన. అస్మిన్ = ఈ. వనే = వనమునందు. చరతి = సందరించుచున్నాచో, అర్థ. రాజ్యార్ = రాజ్యమునుండి. యృతమ్ = బ్రతుకు. అసిర్ధార్థమ్ = నవంము కాది ప్రయోజనము కలదాయ, పరిమితాయుషమ్ = పరిమితమైన ఆయు

ద్రావణము కలవాడు అయిన, రామయే రామయే గూర్చి, కై = ఏ, గుణై = గుణములచేత, అనురక్తా = అనురాగము కలదానపు, అపి = అయితర్వాపు.

తా. తెలివిగలదాన వివి అనుకొనేట : తెలివితక్కువదాదా : ఏ రామయే బుద్ధివిహీనుడై స్త్రీ మాటలు వివి రాజ్యమును, ప్రిహతులను విడిచిపెట్టి క్రూర మృగములతో విడిచిన ఈ ఇరవ్యములో నిడుగాడున్నాడో, అర్ధి రాజ్యభక్తుడూ, విప్ర్యయోజనుడూ, అప్రాయధ్యాయవంతుడూ అయిన రామయే ఏ గుణములు చూచి ప్రేమించుచున్నావు : 14, 15

మూ. ఇర్వుర్వా ప్రతిరీం వాక్యం ప్రయార్థాం ప్రయవారిసిన్,
అరిగమ్య సుదుష్టాత్మా రాక్షసః కామమోహితః, 16
అగ్రాహ రావణః సిరాం బురః తే రోహితీమిత.

ప్ర. అ. సుదుష్టాత్మా = మిక్కిలి దుష్టబుద్ధి గల, కామమోహితః = కామము చేత మోహితుడైన, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, రావణః = రావణుడు, ప్రయార్థాం = ప్రయవరణములకు తగినదీ, ప్రయవారిసిన్ = ప్రయముగా మాటలాడునదీ అయిన, ప్రతిరీం = సీతను గూర్చి, అరి = అర్ధు, ఉర్వా = పరి, అరిగమ్య = వదిలిపించి, తే = అరాకమునందు, బురః = బురుడు, రోహితీమిత = రోహితీని వదిలి, సిరాం = ఆ సీతను, అగ్రాహ = వట్టుకొనెను.

తా. కామముచే లక్ష్మి తెలియని ఆ రావణుడు, ప్రయమైన మాటలతో తగినదీ, ప్రయముగా మాటలాడెదీ అయిన సీతతో ఈ విరముగా పరికి, అరాకమునందు బురుడు రోహితీని వదిలిపించి వట్టు వదిలిపించి, ఆమెను వట్టుకొనెను.

మూ. వామేన సిరాం వర్మాక్షిం మూర్ధతేపు కరేణ స, 17
ఈర్వోస్తు రక్షితేనైవ పరిజగ్రాహ పాణినా.

ప్ర. అ. సః = అతడు. వర్మాక్షిమ్ = పర్వముల వంటి వేరములు గల, సిరామ్ = సీతను, వామేన కరేణ = ఎడమచేతితో, మూర్ధతేపు = తేరములయందు, రక్షితేన పాణినా = కుడిచేతితో, ఈర్వో = తొడలయందు, ప్రతిజగ్రాహ = వట్టుకొనెను.

తా. ఆ రావణుడు పర్వముల వంటి వేరములు గల సీతను ఎడమ

తేదిలో కేకపాకమునందు, బుదితేదిగోకాదలయందు వట్టుకొని లేవదీసికొని పోయెను. 17

మూ. రం దృష్ట్యా మృత్యుసంతాపం దీక్షదంష్ట్రం మహాదుఃఖమ్,
ప్రాద్రవన్ గిరిసంతాపం తయాత్రా వనదేవతాః.

ప్ర. అ. మృత్యుసంతాపం = మృత్యువుతో సహామధు, దీక్షదంష్ట్రమ్ = దీక్షములైన కోరలు గలవాడు, మహాదుఃఖమ్ = గొప్ప దుఃఖములు కలవాడు, గిరిసంతాపం = పర్వతముతో సహామధు అయిన, తప్ = తానిని, దృష్ట్యా = చూచి, వనదేవతాః = వనదేవతలు, తయాత్రా = తయముచేత పీడింపబడినవై, ప్రాద్రవన్ = పారిపోయిరి.

తా. దీక్షములైన కోరలతో, పెద్ద దుఃఖములతో, పర్వత మంత అతారముతో మృత్యువు వలె ఉన్న ఆ రావణుణ్ణి చూచి వనదేవతలు తయముచేత పీడింపబడి, పారిపోయిరి. 18

మూ. స చ మాయామయో రిన్యః ఖరయుక్తః ఖరస్యసః, 19
ప్రత్యర్థకృత హేమాగ్లో రావణస్య మహారథః.

ప్ర. అ. మాయామయః = మాయానికారము, రిన్యః = అర్చురము, ఖరయుక్తః = గాడిదలతో కూర్పబడినది, ఖరస్యసః = పరుషమైన ధ్వని కలది, హేమాగ్లో = అంగారు అవయవములు గలది అయిన, రావణస్య = రావణుని యొక్క, సః మహారథః = ఆ మహారథము, ప్రత్యర్థకృతః = చూకబెసెను.

తా. మాయానిర్మితము, అర్చురము, పరుషమైన ధ్వని గలది, అంగారు అవయవములు గలది అయిన, గాడిదలు కల్గిన రావణుని రథము అప్పుడు మరల కనబడెను. 19

మూ. రథస్తాం పరుషైర్వాత్సైర్మర్మయన్ స మహాస్యసః, 20
అత్కేనారాయ వై దేహీం రథమారోపయత్తదా.

ప్ర. అ. రథా = అప్పుడు, మహాస్యసః = గొప్ప ధ్వని గల, సః = ఆ రావణుడు, తాం దైహీమ్ = ఆ సీతను, పరుషైః = పరుషములైన, వాత్సైః =

వాక్యములచేత, కర్తృయవ = కయ పెట్టును, అశ్వేన = ఒడిలో, అదాయ = గ్రహించి, రతమ్ = రతమును, అలోపయత్ = ఎక్కించెను.

తా. పెద్ద కంకస్థరము గల ఆ రావణుడు పరుషములైన మాటలచేత ఆ సీతను కయ పెట్టును. ఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని రతము ఎక్కించెను 20

మూ. సా గృహీతా ఏయక్రోశ రావణేవ యశస్విని, 21

రామేతి సీతా దుఃఖాత్తా రామం దూరగతం వనే.

ప్ర. అ. రావణేన = రావణునిచేత, గృహీతా = గ్రహించబడిన, యశస్విని = కీర్తి గల, సా సీతా = ఆ సీత, దుఃఖాత్తా = దుఃఖాదులచేత, వనే = వనమునందు, దూరగతమ్ = దూరముగా వెళ్ళిన, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, తామ అతి = రామా అని, ఏయక్రోశ = అరచెను.

తా. రావణునిచేత పట్టుకొనబడిన కీర్తిమంతులైన ఆ సీత, దుఃఖపీడితులచేత, వనములో దూరముగా వెళ్ళిన రాముణ్ణి గూర్చి 'రామా : 'అని అరచెను.

మూ. తామతామాం స తామార్తః పన్నగేన్ద్రవదూపిత, 22

వివేకమానామారాయ ఉత్పసాతాత్ రావణః.

ప్ర. అ. తత్ = అటుపిమ్మట, తామార్తః = తామపీడితులైన, సః = ఆ, రావణః = రావణుడు, అతామత్ = తామములేనిది, పన్నగేన్ద్రవదూపిత = అద సకృదు తలె, వివేకమానమ్ = తొరలుచున్నది అయిన, తామ్ = అమెను, అదాయ = గ్రహించి, వేగేన = వేగముతో, ఉత్పసాత = ఎగిరినది.

తా. సీత విషయమై తామార్తులైన ఆ రావణుడు, తనపై అర్ప లేని ఆ సీత అతహము వలె మెలికలు తిరిగిపోవుచుండుగా అమెను పట్టుకొని అతములోనికి ఎగిరినది

మూ. తతః సా రాక్షసేన్ద్రేణ హ్రయమాణా విహాయసా, 23

కృకం యక్రోశ మలేవ త్రాన్తరా యథాకరు

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రాక్షసేన్ద్రేణ = రావణునిచేత, విహాయసా = అతాతమార్గముచేత, హ్రయమాణా = హరింపబడుచున్న, సా = ఆ సీత,

మత్తేన = మరిందెనది వది. బ్రాహ్మరిజ్ఞా = బ్రహ్మమెందెన దిత్తము కంటె, అతురాయణ = రోగముతో బాధపడుచున్నది వది, తృకమ = మిక్కిలి, మక్రొక = అరణ్యము.

తా. రావణునిచేత అరాకహ్యమువలన పొందింపబడుచున్న అ నీర, మత్తక్కినదాని వది దిత్తబ్రహ్మ మెందెనలై, రోగపీడితురాలు వది మిక్కిలి అరణ్యము. 23

మూ. పో లక్ష్మణ మహాబాహో గురుదిత్తప్రసారక, 24
హ్రయమాణాం న జానీషే రక్షసా మామమర్షితా.

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా : గురుదిత్తప్రసారక = పెద్దది దిత్తమును అనందించేయువాడా : పో లక్ష్మణ = అయ్యో : లక్ష్మణా : అమర్షితా = కోపము గల, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, మామ = నన్ను, హ్రయమాణామ్ = పొరింపబడుచున్నదానినిగా, న జానీషే = ఎరుగవు.

తా. అయ్యో : లక్ష్మణా : గొప్ప బాహువులు కలవాడా : పెద్దది దిత్తమును అనందించేయువాడా : రాక్షసుడు కోపముచేత నన్ను అవహరించుకొనిపోవుచున్నట్లు నీకు తెలియదు కదా : 24

మూ. శీవిరమ్ సుఖమర్థాంశ్చ దర్శపేతోః పరిత్యజన్, 25
హ్రయమాణామరక్షేణ మాం రామవ న పశ్యసి.

ప్ర. అ. శీవిరమ్ = శీవిరమును, సుఖమ్ = సుఖమును, అర్థాంశ్చ = భాగములను, దర్శపేతోః = దర్శము విహితమై, పరిత్యజన్ = విడచుచున్న, రామవ = రామా : అరక్షేణ = అరక్షాత్ముడైన రాక్షసునిచేత, హ్రయమాణామ్ = పొరింపబడుచున్న, మామ్ = నన్ను, న పశ్యసి = చూచుటలేదు.

తా. దర్శముకోరకలై శీవిరమును, సుఖమును, సంపదలను విడచివేసిన రామా : అరక్షాత్ముడైన నీనిచే అవహరింపబడుచున్న నన్ను నీవు చూచుటలేదు.

మూ. నను నామావినితానాం వినితాని వరంతప, 26
కథమేవంవిరం పాపం న త్వం కాస్మి హ రావణమ్.

ప్ర. అ. వరంతప = కడువంపొరడుటగా : అవినితానామ్ = దుష్టులను,

ఏనేతా = క్షయకర్త, అని నమ = అయి ఉన్నాడు కదా : ఏవంధికమ్ = అర్ధి, పావమ్ = పాపాత్ముడైన, రావణుడు = రావణుణ్ణి, కథమ్ = ఎట్లు, న పాశాన్సి = క్షయింపబడెను :

తా. క్షయనంపాదతా : ఏవు యుష్టులను క్షయించెదవ్వు కదా : అర్ధి ఏవు, అర్ధి పాపాత్ముడైన రావణుణ్ణి ఎందువలన క్షయింపబడెను : 26

మూ. న ను నభ్యోఽపివీతస్య కృశ్యతే కర్మణా ఫలమ్, 27
కాలోఽప్యగ్నేభవత్యగ్నో న స్యాదామిత వ క్తయే.

ప్ర. అ. అపివీతస్య = తుష్టమైన, కర్మణా = కర్మయొక్క, ఫలమ్ = ఫలము, సద్యః = వెంటనే న కృశ్యతే ను = యాదంతడు కదా : న స్యాదామి = నెవ్వమొలయొక్క, వ క్తయే ఇవ = పాశముకొరకు వదిలి, అగ్నః = దీని విషయము నందు, కాలోఽపి = కాలము కూడ, అగ్నేభవతి = అంగ మగును.

తా. యుద్ధకర్మ ఫలితము వెంటనే కనందడు. నెవ్వమొల పాశము రెండు టకు (పంతులుకు) ఎట్లో అగ్నే పావము ఫలమును ఇచ్చుటలోకూడ కాలము అంగ మగును. కొంత కాలము కరదాత నైతి పాపఫలము అనుకరించక రచ్చడు 27

మూ. త్వం కర్మ కృతవానేతక్మాలోవహితనేతసా, 28
తీవితాస్తకరం హిరం రామాద్య్వననమాప్నుహి.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, కాలోవహితనేతసా = కాలముచేత కొట్టబడిన బుద్ధి కంఠాదతై, ఏతత్ = ఈ, కర్మ = కర్మము, కృతవాన్ = చేసినావు, కాహిత్ = రామునివలన, తీవితాస్తకరమ్ = తీవితాంతమును కలిగించు, హిరమ్ = తీయంతరమైన, ద్యవన్ = వ్యవసమును, ఆప్నుహి = పొందుము.

తా. రావణా! కాలముచేత వివరీకబుద్ధికంఠాదతై, నీవు ఈ పని చేసినావు అందుచేత రామునివలన నీకు ప్రాణములను తీయ హిరమైన అవత సంకవించు గాక. 28

మూ. హస్తేదానీం వశామాస్తు తై క్షియా వహ కాన్తవై, 29
హియే యద్ధర్మకామస్య కర్మవర్షి యశస్వినః.

ప. అ. తర్కశామన్య = తర్కమునందు శ్రద్ధ కలవాడు, యశస్విన్ =
 కీర్తి కలవాడు అయిన రామునియొక్క, తర్కవర్తి = తర్కవర్తియైన నేను, యశ్
 = ఏ తారణమువలన, ప్రాయే = హరించుచున్నానో, ఆ తారణమువలన,
 శరానీమ్ = శివుడు, శైశియా = శైశియ, బాన్ధవైః పహ = బంధువులతో కూడ,
 సకామా = పరించిన కోరికగలది, అస్తు = అగుగాక. హన్త = అయ్యో.

తా. అయ్యో! ఈ వారికి శైశియ కోరిక, అది బంధువుల కోరిక వలనది,
 బంధువేదననగా తర్కవరాయణుడు, కీర్తికారి అయిన రాముని తర్కవర్తి యైన
 నన్ను ఈ రాక్షసుడు హరించుచున్నాడు. 29

మూ. అమన్త్రయే అనస్తానే కర్ణికారాన్ సుపుష్పిరాన్, 30
 క్షిప్రం రామాయ శంసత్వం సీతాం హరతి రావణః.

ప. అ. అనస్తానే = అనస్తానమునం దున్న, సుపుష్పిరాన్ = బాగుగా
 పుష్పించిన, కర్ణికారాన్ = కర్ణికారవృక్షములను (కొంకగోగుల్లను), అమన్త్రయే
 = పిరిచి కోరుచున్నాను. రావణః = రావణుడు, సీతామ్ = సీతను, హరతి =
 = హరించుచున్నాడు అని, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, రామాయ = రామునకు, శంస
 త్వమ్ = చెప్పుడు.

తా. "రావణుడు సీతను హరించుచున్నాడని క్షిప్రముగా రామునితో
 చెప్పండి" అని అనస్తానమునం దున్న బాగుగా పుష్పించిన కొంకగోగుల్లను
 కోరుచున్నాను. 30

మూ. మాల్యవన్తం శిఖరిణం వన్తే ప్రప్రవణం గిరిమ్, 31
 క్షిప్రం రామాయ శంసత్వం సీతాం హరతి రావణః.

ప. అ. మాల్యవన్తమ్ = మంచితైష్యములు గలది, శిఖరిణమ్ = ఉన్నత
 మైన శిఖరములు గలది అయిన, ప్రప్రవణం గిరిమ్ = ప్రప్రవణవర్తకమును,
 వన్తే = నమస్కరించుచున్నాడు. రావణః = రావణుడు, సీతామ్ = సీతను, హరతి
 = హరించుచున్నాడు అని, త్వమ్ = నీవు, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, రామాయ =
 రామునకు, శంస = చెప్పుము.

తా. పుష్పవంతులతో నిండి ఉన్నది, ఉన్నతమైన శిఖరములు కలది

అయిన ప్రసవజవర్జకాదికి నమస్కరింతున్నాను. రావణుడు నీరను పొందు
తున్నాడని రామునితో శ్రీఘణుగా చెప్పుము.

పి. ప్రాశస్త్యపాశంఠో "మూల్యవస్తమ్" యథా "పిత్తవస్తమ్" అని
ఉన్నది "పిత్తవాయుగా ఉంటే చరియలు గలది" అని అర్థము. ఈ పాశము కాగు
న్నది. మూల్యవస్తం మనేది ౨౪ వర్జకాదికి పేరు అవదం నీర అది కుదరక
వీరో అర్థం చెప్పవలసి వచ్చింది. 81

మూ. హంససాకనసంఘస్థాం వస్తే గోరావరీం వదీమ్, 82
శ్రీరం రామాయ శంస త్వం నీరాం హరతి రావణా.

ప్ర. అ. హంససాకనసంఘస్థాం = హంసలెరను, సాకనవత్సం
లేరను త్వనిలేయించలదన, గోరావరీం వదీమ్ = గోరావరీరిరి, వస్తే = నమస్క
రింతున్నాను. రావణా = రావణుడు, నీరాం = నీరను, హరతి = పొందు
తున్నాడు అని, త్వం = నీవు, శ్రీరమ్ = శ్రీఘణుగా, రామాయ = రామునకు,
శంస = చెప్పుము.

రా. హంస.సాకనవత్సం త్వనులతో నిండిన గోరావరీనదికి నమస్కరింతు
న్నాను. రావణుడు నీరను పొందుతున్నాడని శ్రీఘణుగా రామునకు
చెప్పుము. 82

మూ. రైవతాని ర యాన్యస్మిన్ వస్తే వివిధపాదపే, 83
నమస్కరోమ్యహం తేర్కో తత్తుః శంసస్తు మాం హృరామ్.

ప్ర. అ. వివిధపాదపే = అనేకవిధములైన వృక్షములు గల, అస్మిన్ వస్తే
= ఈ వనమునందు, యాని = ఏ, రైవతాని = రైవతములు, సస్తే = ఉన్నచో,
తేర్కో = వారికి, అహమ్ = నేను, నమస్కరోమి = నమస్కరింతున్నాను.
మామ్ = నన్ను, హృరామ్ = హరించలదనరానినా, తత్తుః = త దత్తు, శంసస్తు
= చెప్పెదమగాక.

రా. అనేకవిధములైన వృక్షములతో నిండిన ఈ వనములో ఉన్న రైవత
లందరికీ నమస్కరింతున్నాను. నన్ను రాక్షసులు అపహరించినా డని మీరు
రామునికి చెప్పుము. 83

మూ. యాని కాని చిరవృక్షత వత్త్యాని నివసస్త్వత, 34
సర్వాతీ శరణం యామి మృగవక్షిగదానపి.

ప్ర. అ అక్షత = అక్కత, యాని కాని చిర = ఏ కొన్ని, వత్త్యాని = ప్రాణులు, నివసన్తి = నివసించుచున్నచో, సర్వాతీ = నాదినన్నింటిని, మృగ వక్షిగదానపి = మృగములయొక్క వక్షులయొక్క గణములను, శరణమ్ = శరణమునుగా, యామి = పొందుచున్నాను.

తా. అక్కత నివసించి ఉన్న అన్ని ప్రాణులను, మృగముల గణము లను, వక్షిగణములను కూడ నేను శరణపేరుచున్నాను. 34

మూ. ప్రాయమాదాం ప్రయాం తర్తుః ప్రాజేల్కోఽపి గరియసీమ్,
వివళావహృతా సీతా రావతీనేతి శంపర.

ప్ర. అ. ప్రాజేల్కోఽపి = ప్రాణములకంటె కూడ, గరియసీమ్ = గొప్ప దానను, ప్రాయమాదామ్ = హరించబడుచున్నదానను, ప్రయామ్ = ప్రయాణం ను అయిన నన్ను గూర్చి, వివళా = వివళులైన, సీతా = సీత, రావతీ = రావణునిచేత, అవహృతా ఇతి = అవహరించబడినది అని, తర్తుః = నా తర్తు, శంపర = చెప్పుడు.

తా. అవహరించబడుచున్న, ప్రాణములకంటె కూడ అరికముగా ప్రయాణం నైన నన్ను గూర్చి నా తర్తుతో. "ఏమీ చేయజాలని స్థితిలో ఉన్న సీతను రావణుడు అవహరించివాడు" అని చెప్పుడు. 35

మూ. విదిత్యా మాం మహాబాహురముత్రాపి మహాబలా, 36
అనేష్యతి వరాక్రమ్య వైవస్వతహృతామపి.

ప్ర. అ. మహాబలా = గొప్ప బలము గలవాడు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గలవాడు అయిన రాముడు, వైవస్వతహృతామపి = యమునిచేత హరించబడినదానైనవైనను, మామ్ = నన్ను, అముత్రాపి = వరలోకములో ఉన్నను, విదిత్యా = తిరిగిచూచి, వరాక్రమ్య = వరాక్రమించి, అనేష్యతి = తినికొని తాగెడు.

తా. గొప్ప బాహువులు గలవాడు, మహాలాభి అయిన రాముడు, నన్ను యముడు అవహరించినను వరలోకములో నున్నట్లు తెలిసినచో వరాక్రమముచేత దీసికొని రాగలడు. 36

మూ. సా తదా కరుణా వాచో వింపన్తీ సురుఃఖితా, 37
వనస్పరిగతం గృత్రం దదర్శాయతలోకనా.

ప్ర. ౪. తదా = అప్పుడు, కరుణా = కరుణతో విందిన, వాచః = వాక్కులను, వింపన్తీ = వింపించుచున్న, అయతలోకనా = దీర్ఘములైన నేత్రములు గల, సా = ఆ నీత, సురుఃఖితా = చాలా యుతించినదై, వనస్పరిగతమ్ = వృక్షముపై నున్న, గృత్రమ్ = అటాయువును, దదర్శ = చూచెను.

తా. చాలిగొట్టునట్లు వింపించు రాంబుఃఖాతయైన, వింపన్తీయైన ఆ నీతకు ఆ ప్రాంతమునందు పెట్టుపీఠ నున్న అటాయువు కనబడెను. 37

మూ. సా తమద్వీక్ష్య సుశ్రోతీ రావణస్య వశం గతా, 38
సమాకన్తర్పయపరా దుఃఖోపహతయా గిరా.

ప్ర. ౪. రావణస్య = రావణునియొక్క, వశమ్ = వశమును, గతా = పొందిన, సుశ్రోతీ = అందమైన కర్ణప్రదేశము గల, తయపరా = తయమునకు అరీసురాలైన, సా = ఆ నీత, తమ్ = వానిని, తద్వీక్ష్య = చూచి, దుఃఖోపహతయా = యుఘముచేత కొట్టించిన, గిరా = రాక్షులో, సమాకన్తర్ప = దిగ్గరగా అరచెను.

తా. రావణునికు పనురాలై, తయారాంబురాలైన, చక్కని కర్ణప్రదేశము గల ఆ నీత అటాయువును చూచి యుఘముచేత తొలువకుచున్న చూటలతో అతనిని గూర్చి దిగ్గరగా అరచెను. 38

మూ. అటాయా పశ్య మామర్య ప్రాయమాణామనాథవర్, 39
అనేన రాక్ష పేన్ద్రీణ కరుణం పాపకర్మణా.

ప్ర. ౪. అటాయా = అటాయా, పశ్య = అప్పుడు, అనేన = ఈ, పాప కర్మణా = పాపాత్ములైన, రాక్ష పేన్ద్రీణ = రాక్షసరాజుచేత, అనాథవర్ = అనాథురారి వలె, కరుణమ్ = చాలి కరుణనట్లుగా, ప్రాయమాణామ్ = పొరింపబడుచున్న, మామ్ = నన్ను, పశ్య = చూడుము.

రా. ౬! అటాయో! పాపాత్ముడైన ఈ రావణుడు ఇప్పుడు జారిగొలుపు స్థితిలో ఉన్న నన్ను అవాకురాలిని వలె తీసికొనిపోవుదున్నాడు; దూకుము. 39

మూ. నైష వారయుతుం శక్యస్తవ క్రూరో నికారరః, 40
సత్త్వవాన్ తిరతాశీ త సాయురశ్చైవ దుర్మరిః.

ప్ర. అ. క్రూరః = క్రూరుడు, సత్త్వవాన్ = బలవంతుడు, తిరతాశీ = అయముతో న్రతాకించుచున్నవాడు, సాయురశ్చైవ = అయుధములతో కూడినవాడు, దుర్మరిః = కుష్టబుద్ధి కలవాడు అయిన, ఏషః = ఈ, నికారరః = రాక్షసుడు, తవ = నీకు, వారయుతుః = నిరారించుటకు, న శక్యః = శక్యమైనదామౌ కాదు.

రా. ఈ రాక్షసుడు క్రూరుడు, బలవంతుడు, అయములను సంపాదించినవాడు, అయుధము చేతిలో ఉన్న కుష్టబుద్ధిః అల్లి ఏనివి వీవు నివారించజాలవు.

మూ. రామాయ తు యతారత్వం అటాయో హరణం మమ, 41
లక్ష్మణాయ త తర్పర్యమాభ్యాకర్యమశేషరః.

అర్భాణే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకోనవశ్వాశః సర్గః.

ప్ర. అ. అటాయో = అటాయో! మమ = నా యొక్క, హరణమ్ = అవహరణమును గూర్చి, యతారత్వమ్ = యతార్థముగా, తత్ సర్వమ్ = అది అంతా, అశేషరః = పూర్తిగా, రామాయ = రామునకు, లక్ష్మణాయ త = లక్ష్మణునకూ, అభ్యాకర్యమ్ = నివృత్తగినది.

రా. అటాయో! నా అవహరణమునకు సంబంధించిన విషయము లన్ని పూర్తిగా, ఉన్నది ఉన్నట్లుగా రామునకు, లక్ష్మణునకూ చెప్పుము. 41

‘కాదానందిని’ అను శ్రీమద్రామాయణాగ్రరత్నాభ్యాసమునందు అరణ్యశాంకలో
వలలది తొమ్మిదవ సర్గ మనా వ్రము.

ఆథ వజ్రాకా వర్గః

[నేతను హరించవద్దని అటాయువు రావణువకు ఉపదేశించుట.
అట్లు కానిచో యుద్ధానికి రమ్మని నియమింతు.]

మూ. తం శబ్దమవసు వ్రస్తు అటాయురత కుక్రవే,
నిరిక్ష్వ రావణం క్షిప్రం వై తేహీం త దదర్శ సః. 1

ప్ర. అ. అవసుస్తే = స్మరించిన, అటాయుః = అటాయువు, తం శబ్దమ్ = త శబ్దమును, కుక్రవే = ఎవెను, అతః = అటు పిమ్మట, సః = అతడు, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, నిరిక్ష్వ = పరిశీలించి, రావణమ్ = రావణుడై, వై తేహీం త = నీతను, దదర్శ = చూచెను.

తా. నీత అర్జునుని నిర్రుచోవుచున్న అటాయువునకు వివరించెను. అతడు వెంటనే పరిశీలించగా అతనికి నీత, రావణుడు కనబడిరి. 1

మూ. తతః పర్వతకూటాత రీక్షతుర్థాః అగోత్రమః,
వనస్పతిగతః శ్రీమాన్ వ్యాఘ్రహర కుతాం గిరమ్. 2

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, పర్వతకూటాతః = పర్వతశిఖరమువంటి తాడు, రీక్షతుర్థాః = రీక్షపైస ముద్దై కంచాడు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు అయిన, వనస్పతిగతః = చెట్టాపీఠ మున్న, అగోత్రమః = అ అటాయువు, కుతామ్ = మంగళకరమైన, గిరమ్ = మాటను, వ్యాఘ్రహర = పరిచెను.

తా. పిమ్మట, పర్వతశిఖరము వంటి అరారము, రీక్షపైస ముద్దై కం శోభాయుక్తుడైన అ అటాయువు, చెట్టాపీఠవే ఉండి మంగళకరమైన మాట పలికెను. 2

మూ. దశగ్రీవ స్థితో దర్శే పురాతే పర్వసంక్రయః,
అటాయుర్నామ వామ్నాహం గృత్రరాతో మహాబలః. 3

ప్ర. ౪. దశగ్రీవ = రావణా! అహమ్ = వేమ, పురాణ రత్న = ప్రారిన
మైన ధర్మమునందు, స్థితః = ఉన్న, సత్యసంక్రయః = సత్యమును అక్ర
యించిన, మహాలంఘ = గొప్పలంఘు గం, గృహ్రణాయ = గృహ్రణాకాను. నామ్నా
= పేరుచేత, అటాయ్నామ = అటాయ్న పని ప్రసిద్ధుడను.

రా. రావణా : వేమ సూతనధర్మమును పొందించుచు, సత్యవరమును
అవలంబించిన మహాలంఘుడైన గృహ్రణాకాను; నా పేరు అటాయ్నపు. ౩

మూ. రాజా సర్వస్య లోకస్య మహేష్ఠ్యవరుణోపమా,
లోకానాం చ హితే యుక్తో రామో దశరథాత్మకః. 4

ప్ర. ౪. దశరథాత్మకః = దశకుని కుమారుడైన, రామః = రాముడు,
సర్వస్య = సమస్తమైన, లోకస్య = లోకమునకు, రాజా = వ్రతుడు, మహేష్ఠ్య
వరుణోపమా = మహేంద్రునిలోను వరుణునిలోను సమానుడు, లోకానామ్ =
లోకములయొక్క, హితే = హితమునందు, యుక్తః = ప్రయత్నము చేయువాడు.

రా. దశకుని కుమారుడైన రాముడు సకలలోకములకు రాజా.
మహేంద్రవరుణులవంటివాడు, లోకముం హితముకొరకై ప్రయత్నించువాడు. 4

మూ. తస్యైషా లోకనాథస్య రత్నవర్హి యశస్విని,
సీరా నామ వరారోహ యాం త్వం హర్తుమిహేచ్ఛసి. 5

ప్ర. ౪. యామ్ = ఎవరెను, త్వమ్ = నీవు, ఇహ = ఇప్పుడు, హర్తుమ్ =
హరించుటకై, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావో, ఏషా = ఈమె, సీరా నామ = సీత అను
పేరు గం, వరారోహ = మందరమైన కర్మవలేకము గం, యశస్విని = 1. ౧
మంతురాలు లోకనాథస్య = లోకములకు వ్రతుడైన, త్వం = నీ రామునియొక్క,
రత్నవర్హి = రత్నవర్హి.

రా సీ విష్ణుకు అవహరించుచున్న శ్రీ సీత. కీర్తిమంతురాలైన ఈమె,
లోకములకు వ్రతుడైన నీ రాముని రమ్మవర్హి. 5

మూ. కథం రాజా స్థితో దత్తే వరదారాన్ వరామృతేర,
రక్షణీయా విశేషిణ రాజరారా మహాలం. 6

ప్ర. అ. రత్నీ = రత్నమునందు, స్థితః = ఉన్న, రాజా = రాజు, వరదా
తాన్ = వరదార్యును, కళమ్ = ఎట్లు, పరామృతే = స్మరించును + మహాంబు
గొప్ప లంఘన గలదాదా : రాజదారా = రాజదార్య, విశేషణ = విశేషముచేత,
రక్షణీయాః = రక్షించదగినది.

తా. రత్నహర్షమునందు ఉన్న రాజ వరదార్యులను స్మరించువా . ౬ .
మహాంబుదా : రాజదార్యులను విశేషించి జాగ్రూ రక్షించవలెను. 6

మూ. నివర్తయ మనం నీదాం పరదారాధిమర్శనాత్
న కత్పమాచలేద్ధీర్ యత్పరోఽన్య ఏగర్హయేత్, 7
యథాత్మనస్తతాన్మేషాం తాతా రక్షా విమర్శనాత్.

ప్ర. అ. నీరాత్ = నీరత్నైవ, మతిమ్ = బుద్ధిని, పరదారాధిమర్శనాత్ =
వరదార్యును స్మరించుటనుండి, నివర్తయ = మరల్చుము, వరః = ఇరతుడు,
అన్యః = నీనియొక్క, యత్ = ఏ వనిని, ఏగర్హయేత్ = నిందించునో, తత్ =
దానిని, తీరః = తీరుము, న సమాచలేత్ = నేయకూడదు, అత్మసుః = తనయొక్క
తార్య, యథా = ఎట్లో, తతా = అట్లే, అన్మేషాత్ = ఇరతులయొక్క, తాతా =
తార్య, విమర్శనాత్ = వరపురుషస్వరూపంబు, రక్షాః = రక్షించదగినది.

తా. వరదార్యాస్వరూపుండి నీ నీరబుద్ధిని మరల్చుము. బుద్ధిమంతుడు
ఇరతులు నిందించే ఏ వని నేయకూడదు. తన తార్యను వరపురుషస్వరూపుండి
రక్షించకొనుచున్నదై ఇరతుల తార్యంను కూడ రక్షించవలెను. 7

మూ. అర్థం వా యది వా కామం శిష్టాః శాస్త్రేష్యనాగతమ్, 8
వ్యవస్యన్త్యను రాజానం దర్శం పౌన్ద్ర్యనన్తన.

ప్ర. అ. పౌన్ద్ర్యనన్తన = రావడా : శిష్టాః = శిష్టులు, శాస్త్రేషు = శాస్త్ర
ములందు, అనాగతమ్ = తలచుటకని, అర్థం నా = అర్థమునైనా, యది వా =
తేక, కామమ్ = కామమునైనా, దర్శమ్ = దర్శమునైనా, రాజానమ్ అను = రాజును
అనుసరించి, వ్యవస్యన్తి = నిశ్చయించుదురు.

తా. రావడా అర్థమును గూర్చి కాని, కామమును గూర్చి కాని, దర్శ
మును గూర్చి గాని సందేహము కలిగి, = సందేహము శాస్త్రముం ద్వారా నిర్ణ

యిందులకు శక్యము కానప్పుడు, కష్టము అ విషయమునందు రాజానే అనుసరించుచుండును.

మూ. రాజా ధర్మస్య కామస్య ద్రవ్యాదాం తోత్తమా నిధిః, 9
ధర్మః కురం వా పాపం వా రాజమూలం ప్రవర్తతే.

ప్ర. అ. ధర్మస్య = ధర్మమునకు, కామస్య = కామమునకు, ద్రవ్యాదాం = ద్రవ్యములకు, రాజా = రాజు, తోత్తమా = తోత్తమమైన, నిధిః = నిధి, ధర్మః = ధర్మమైనా, కురం వా = కురమైనా, పాపం వా = పాపమైనా, రాజమూలం = రాజమూలముగానే, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది.

తా. ధర్మానికి, కామానికి, ద్రవ్యాలకి కూడ రాజు తోత్తమమైన నిధి. ధర్మమైనా, పుణ్యమైనా, పాపమైనా, ఏదో రాజు మూలము. 9

మూ. పాపస్యభావకృపంః కథం త్వం రక్షసాం వర, 10
లక్ష్మ్యర్కమభిసంప్రాప్తో విమానహివ దుష్కృతిః.

ప్ర. అ. రక్షసాం = రాక్షసులొక్కరి, వర = నాయకుడా, పాపస్యభావః = పాపస్యభావము కలవాడవు, కథం = కథలుకథ అయిన, త్వమ్ = నీవు, దుష్కృతిః = పాపాత్ముడు, విమానహివ = (స్వర్గలోకమునకు పోయి) విమానమును వదిలి, లక్ష్మ్యర్కం = వ్రతుర్వమును, కథం = ఎట్లు, అభిసంప్రాప్తో = పొందినావు.

తా. రాక్షసుల నాయకుడా, పాపస్యభావము కలవాడవు. కథలుకథ అయిన నీకు, పాపాత్మునకు స్వర్గారోహణము చేయుటకు ఉపయోగించి విమానము లభించి ఎట్లు లక్ష్మ్యర్కము (రాజ్యారోహణము) ఎట్లు లభించినది. 10

మూ. కామం పృథావో యో యస్య న శక్యః పరిమార్జితుమ్, 11
న పా దుష్టాత్మనామాత్యమావనర్యాంయే చిరమ్.

ప్ర. అ. యః = ఎది, యస్య = ఎవనికి, పృథావః = పృథావమో అది, పరిమార్జితుమ్ = తుడిచివేయుటకు, కామమ్ = వెలముగా, న శక్యః = శక్యమైనది కాదు దుష్టాత్మనామ్ = దుష్టజాతులయొక్క, అంయే = గృహమునందు, చిరమ్ =

దిరణాంము, అర్కమ్ = మందిరము (పుణ్యము), న వసతి హి = నివసించు కదా.

తా. ఎచటికి ఎట్టి స్వభావమో రావని మాత్రుల రాం కష్టము. దుష్టాత్ముల గృహములలో పుణ్యము రాం భాంము ఉండదు కదా : పావనివారకమైన పుణ్యము చేయబాంకపోవుట లేక వాళ్లు స్వాభావికమైన పాపవస్థులనే యాపుచుండుట అని భావము. 11

మూ. విషయే తా పులే వా లే యదా రామో మహాలి, 12
నావరాధ్యురి తర్మాత్మా కథం తస్మాపరాధ్యసి.

ప్ర. అ. మహాలి = గొప్ప అంతు గం, తర్మాత్మా = తర్మాత్ముడైన, రామః = రాముడు, యదా = ఎప్పుడు, లే = నీయొక్క, విషయే తా = దేకము నందు గాని, పులే తా = పట్టణమందు గాని, నావరాధ్యురి = అవరాధము చేయుట లేదో, తస్య = అతని విషయమునందు, కథమ్ = ఎట్లు, అపరాధ్యసి = అవరాధము చేయుచున్నావు :

తా. మహాలివందుడు, తర్మాత్ముడు అయిన రాముడు నీ దేకమునందు గాని, పుకమునందు గాని ఏ అవరాధము చేయలేదు కదా: అట్టి రాముని విషయములో నీ చెందుట అవరాధము చేయుచున్నావు : 12

మూ. యది శూర్యుభాషేతోర్ధవస్థానగతః అతః, 13
అరివృత్ హతః పూర్వం రామేణాక్షిప్తకర్మణా,
అత్ర బ్రాహ్మ యథాతత్త్వం కో రామస్య వ్యతిక్రమః 14
యస్య త్వం లోకనాతస్య బాహ్మం హృత్వా గమిష్యసి.

ప్ర. అ. శూర్యుభాషేతోః = శూర్యుభాషారతై, అనస్థానగతః = అనస్థానములో ఉన్న, అతః = అతడు, అరివృత్తః = మర్యాదను అతిక్రమించిన వాడై, అక్షిప్తకర్మణా = శ్రమ లేకుండా పనులు చేయు, రామేణ = రామునిచేత, పూర్వమ్ = పూర్వము, హతః యది = రంపలడినట్లుగానే, అత్ర = ఈ విషయము నందు, లోకనాతస్య = లోకముల ప్రభుడైన, యస్య = ఎవనియొక్క, బాహ్మమ్ =

చార్యుని, తత్వమ్ — నీవు, హరిష్యసి = హరించగలవో (హరించుచున్నావో), అర్థి, రామస్య = రామునియొక్క, వ్యతిరేకము = పోరకాలు, కః = ఏమి, యథాతత్త్వమ్ = యథార్థముగా, బ్రూహి = చెప్పుము.

రా. శ్రమవడకుండా వమయ నిర్వహించు రాముడు, భార్యలను వెనక వేసికొన వచ్చిన అవస్థాపనివాని యైన అరుణుని ఇంతకు ముందు కంపనా కంటి దీనిలో ఆ రాముని జోష మేమిన్న దని నీవు అతని చార్యుని హరించుచున్నావు. యథార్థముగా చెప్పుము. 13, 14

మూ. క్షిప్రం విస్మయై వైదేహీం మా త్యా హేరేణ రక్షషా, 15
దహేద్దహనరూతేన వృతమిన్ద్రాగ్నిర్యథా.

ప్ర. అ. క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, వైదేహీమ్ = నీరను, విస్మయై = విశిలించెట్లుము. త్యా = విస్మయి, ఇన్ద్రాగ్నిః = ఇంద్రుని క్షత్రాయుధము, వృతం యథా = వృత్రాసురుణ్ణి వధి, దహనరూతేన = అగ్నిగా అయిన, హేరేణ = హేరమైన, రక్షషా = నేత్రముతో, మా దహేత్ = కాంక్షకుండుగాక.

రా. వెంటనే నీరను విశిలించెట్లుము. అట్లు కాకపోయినచో, ఇంద్రుని క్షత్రాయుధము వృత్రాసురుణ్ణి కాల్చివేసి స్వల్ప కాలమి అగ్నిగా మారినట్లయిన నేత్రముతో (దృష్టితో)నిన్ను కాల్చివేయగలను. 15

మూ. సర్వమాశీవిషం బద్ధ్యా వస్త్రాన్తే నావయ్యసి, 16
గ్రిహయాం ప్రసీదతం త జాలపాకం న వక్యసి.

ప్ర. అ. అశీవిషమ్ = కోరంలో విషము గల, సర్వమ్ = సర్వమును, వస్త్రాన్తే = బట్టకొంగునందు, బద్ధ్యా = కట్టి, నావయ్యసి = తెలిసికొనలేకున్నావు. గ్రిహయామ్ = కంఠమునందు, ప్రసీదతమ్ = తగవుంటిన, జాలపాకమ్ = కాంక్షమును, న వక్యసి = చూచుచులేదు.

రా. కోరంలో విషము వింటి ఉన్న సర్పాన్ని బట్ట తెరిచిన కట్టకొని తెలుసుకొనజాలకున్నావు. కంఠానికి తగిలి ఉన్న యమపాకాన్ని చూచుకొనుట లేదు. 16

మూ. పథారః సౌమ్య త ద్రవ్యో యో వరం నావసాదయేత్, 17
తదన్నమపి తో త్రవ్యం శీర్షతే యదనామయమ్.

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా, యః = ఏది, వరమ్ = మనుష్యుని, నావ సాదయేత్ = క్రుంగడియతో, తః = అ, తారః = తారము, త ద్రవ్యః = మోయ దగినది. యత్ = ఏది, అనామయమ్ = తోగము లేకుండా, శీర్షతే = తీర్చించునో, తత్ = అర్థి, అన్నమపి = అన్నము, తో త్రవ్యమ్ = తినదగినది.

తా. సౌమ్యుడా! ఏ యువు మనిషిని క్రుంగడియతో అర్థి తారమువై మోయవలెను. ఏది తోగము కలిగించకుండా తీర్చించునో అర్థి అన్నమే తిన వలెను. 17

మూ. యత్కృత్వా స తవేత్థర్కా స కీర్తిర్న యతో యువి, 18
శరీరస్య తవేత్థేరః కస్తక్కర్మ సమాచరేత్.

ప్ర. అ. యత్ = ఏ వనిని, కృత్వా = చేసి(చేయుగా), తర్కః = తర్కము, స తవేత్ = కలుగరో, యువి = భూమియందు, కీర్తిః = కీర్తి, స = కలుగరో, యతో = యశస్సు, స = కలగరో, శరీరస్య = శరీరమునకు, తేరః = కూచము, తవేత్ = కలుగునో, తత్ = అర్థి, కర్మ = కర్మము, తః = ఎవడు, సమాచరేత్ = చేయును. (పుష్కరల్కారులు చేయుటవలన కలిగిన ప్రసిద్ధి కీర్తి. ఇక్కర్కారుల వలన కలిగిన ప్రసిద్ధి యశస్సు).

తా. ఏ వనులు చేయుటవలన తర్కము జాని, భూలోకములో కీర్తి గాని, యశస్సు గాని కలగరో, చేనివలన శరీరమునకు తేరము కలుగునో అర్థి వని ఎవడు చేయును? 18

మూ. షష్టిర్వర్తసహస్రాణి మమ జాతస్య రావణ, 19
పిర్వప్రైలామహం రాజ్యం యథావదనురిష్ఠరః.

ప్ర. అ. రావణ = రావణా! పిర్వప్రైలామహమ్ = కల్గురుంకు, జాతంకు సంబంధించిన, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, యథావత్ = యథావిధిగా, అనురిష్ఠరః = చేయుచున్న. జాతస్య = పుట్టిన, మమ = నాకు, షష్టిః = అరవై, వర్తసహస్రాణి = సంవత్సరములయొక్క పహస్రములు

తా. రావడా : నేను పుట్టి అయిదవేం సంవత్సరము లైనది. నేను నా తండ్రినుండి, తాతలనుండి సంక్రమించిన రాజ్యమును యథావిధిగా పొందుచున్నాను.

18

మూ. పృథ్వీఽహం త్వం యావా రన్వీ వశరః కవరీ రశీ, 20
తథాస్యారాయ వై లేహిం కుశరీ న గమిష్యసి.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, త్వమ్ = మునరివాడను. రన్వీ = నీవు, యావా = యువకుడవు, రన్వీ = రనుభవకుడవు, వశరః = బాణముతో కూడినవాడవు. కవరీ = కవరము కంబాడవు. రశీ = రతము కంబాడవు. తథాచి = అట్టియినను, వై లేహిం = నీరను, అరాయ = గ్రహించి, కుశరీ = క్షేమరంభుడవై, న గమిష్యసి = వెళ్ళవు.

తా. నేను మునరివాడను. నీవు యువకుడవు. నీకు రనుభవాములు, కవరము, రతము ఉన్నవి. అయినను నీరను రీసీని నిన్ను క్షేమముగా వెళ్ళ వీయను.

20

మూ. న శ క్తస్త్వం లలాత్థత్వం వై లేహిం మమ వశ్యతః, 21
హేతుర్నిర్భాయసంయుతైర్వృణాం వేరశ్రురీమివ.

ప్ర. అ. మమ = నేను, వశ్యతః = యాచుండుగా, త్వమ్ = నీవు, వై లే హీమ్ = నీరను, న్భాయసంయుతైః = భాయముతో కూడిన, హేతుః = హేతువుండేత, ద్రువామ్ = స్థిరమైన, వేరశ్రురీమివ = వేరమును వరి, లలార్ = లలాత్కారముగా, హేతుమ్ = హరించుటకు, న శ క్తః = ననుభవకుడవు కావు.

తా. భాయముతో కూడిన యుక్తులు భావి స్థిరమైన ప్రామాణ్యము గల వేరమును (దార్మికులు మొరలైనవారు) ఎట్లు హరించడాంకో అట్లే నేను యాచుండుగా నీవు నీరను లలాత్కారముగా అవహరించజాలవు. లేదా వేరము వరము ప్రమాణము. భాయసంయుతము లైన హేతువుండేత కూడ దాని ప్రామాణ్యము స్థిరీకరింపబడినది. అట్టి వేరమును ఎట్లు విరాళింపజాలాంకో అట్లే నీవు నేను యాచుండుగా నీరను హరించజాలవు అని భావము

21

మూ. యుద్ధస్య యది కూరోఽసి ముహూర్తం తిష్ఠ రావణ, 22
 కయిష్యసే హతో రూపో యథాపూర్వం ఖరస్తవా.

ప్ర. అ. రావణ = రావణుడా : కూరో అసి యది = కూరుకప్పు అయినట్లయితే, యుద్ధస్య = యుద్ధము చేయుము. ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలమును, తిష్ఠ = నిలుపుము. పూర్వమ్ = పూర్వము, ఖరః = ఖరుడు, యథా = ఏట్లా, తథా = అట్లే, హతః = చంపబడినవాడవై, రూపో = రూపియందు, కయిష్యసే = కయినందగంపు.

తా. రావణుడా : నీవు కూరుక రైసరో ముహూర్తకాలముపాటు అగినాతో యుద్ధము చేయుము. పూర్వము అరుడు హతు రైనట్లు హరుకవై, నేంపిక కయనందెకపు. 22

మూ. అనకృత్యంయుగే యేన నిహతా రైత్యదానవా, 23
 నవిరాద్ధీరతాసాస్త్రాం రామో యది పథిష్యతి.

ప్ర. అ. యేన = ఏ నీరత, అనకృత్ = అనేకపర్యాయములు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, రైత్యదానవా = రైత్యులు దానపులు, నిహతా = చంపబడితారో, త్యామ్ = అర్థ నిమ్న, పరితాక్ = కొద్ది కాలములో, దీరవాసాః = నారదీరలను భరించిన, రామః = రాముడు, యది = యుద్ధమునందు, పథిష్యతి = చంపగండు.

తా. నీవు అనేకపర్యాయములు యుద్ధములో రైత్యులను సంహరించి ఉన్నావు. ఇది, అర్థ నిమ్న, నారదీరలను భరించి తాపనవృత్తిలో ఉన్న రాముడు కొద్ది కాలములోనే చంపగండు. 23

మూ. కిం ను శత్యం మయా కర్తుం గతో రూరం నృపాత్మజా,
 క్షిప్రం త్వం నశ్యసే నీర తయోద్ధీతో న సంశయః.

ప్ర. అ. మయా = వారేత, కిం ను = ఏమి, కర్తుమ్ = చేయుటకు, శత్యమ్ = శత్యమైనది, నృపాత్మజా = రాజుమారులు, రూరమ్ = రూరముగా, గతో = వెళ్ళినారు నీర = నీరుదా, తయోః = అరికి, దీరః = భయపరిస, త్వమ్ = నీవు, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, నశ్యసే = నశించెదవు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు

తా నేనేమి చేయగలను? ఆ రాక్షసుడూ తివ్రరూ దూరమనకు వెళ్ళి పోయినాడు. వారిని వెంటనే రీనికొని రాజాలము. కాని, ఓ సీతరా! వారికి తయ్యక పరిపాపాపురుషుని నీవు తప్పక పశుంబరవు. సంప్రేమాము లేదు. 24

మూ. న హి మే జీవమానస్య నయిష్యసి కులామిమామ్, 25

సీతాం కమంవత్క్రీడిం రామస్య మహాద్విం ప్రియామ్.

ప్ర. ఆ మే = నీవు, జీవమానస్య = జీవించి ఉండగా, కులామ్ = పుంగళ ప్రదురాలు, కమంవత్క్రీడిమ్ = కమంవత్క్రమం వంటి వేక్రమము కంటి, రామస్య = రామునియొక్క, ప్రియామ్ = ప్రియురాలా, మహాద్విమ్ = భార్య అయిన, ఇమామ్ = ఈ, సీరామ్ = సీతను, న నయిష్యసి = రీనికొని వెళ్ళవు.

తా. పుంగళప్రదురాలు, కమంవత్క్రమం వంటి వేక్రమము కంటి, రాముని ప్రియురాలైన పద్మమహాద్వి అయిన ఈ సీతను నేను జీవించి ఉండగా రీని కొని వెళ్ళజాలవు. 25

మూ. అవశ్యం తు మయా వార్యం ప్రియం తస్య మహాత్మనః,

జీవితేనాపి రామస్య తథా దశరథస్య త.

ప్ర. ఆ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆ, రామస్య = రామునకు, తథా = మరియు, దశరథస్య త = దశరథునకు, మయా = వారేత, అవశ్యమ్ = తప్పక, జీవితేనాపి = ప్రాణములేత నైనా, ప్రియమ్ = ప్రియము, వార్యమ్ = చేయదగినది.

తా. మహాత్ముడైన ఆ రామునకు, దశరథునకు ప్రియమైన వార్యము నేను తప్పక నా ప్రాణాలు సమర్పించియైనా చేయవలెను. 26

మూ. తిష్ఠ తిష్ఠ దశగ్రీవ ముహూర్తం పశ్య రావణ. 27

యుద్ధారిభ్యం ప్రరాప్యౌమి యథాప్రాణం నిశాదర,

పృస్తాదివ ఫలం త్వాం తు పాతయీయం రథోత్తమాత్. 28

ఇత్యాదే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
పంచాశః పర్వః.

ప్ర. అ. దశగ్రీవ = దశకంఠుడా. ముహూర్తమ్ = క్షణకాలముపాటు, తిష్ఠ తిష్ఠ = నిలువుము నిలువుము. రావణ = రావణా. వక్త = చూడుము. నిశాదర = ౬ : రాక్షసుడా. యతాప్రాణమ్ = నా శక్తికి కను పెట్టుగా, యద్ధాతిత్కమ్ = యుద్ధమును అతిత్కమును. ప్రణామ్యమి = ఇచ్చెదను. వృన్తాత్ = తొడిమినుండి, ఫలమివ = ఫలమును వలె. త్యామ్ = విన్ను. రతోర్తమాత్ = శ్రేష్ఠమైన రథము నుండి, పాతయేయప = క్రింద పడవేయుదును.

తా. దశకంఠుడా : అగుము; క్షణకాలము అగుము. రావణా : చూడుము. రాక్షసుడా : నీకు నా శక్తికొంది యుద్ధభూషమైన అతిత్కము ఇచ్చెదను. విన్ను నీ రథమునుండి, తొడిమినుండి వంటి ఫలగొల్లి నట్లు వదలగొల్పెదను. 27,28

‘తాతానందిని’అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రకావ్యానమునందు అర్చనాకాండలో
ఏలకవ సత్త సమా వ్రము.

అథ ఏకవచ్చాః పర్వః

[రావణునితో జటాయువు ఘోరముగా యుద్ధము చేయుట, రావణుడు అతనిని వధించుట]

మూ. ఇత్యుక్తస్య యథాన్యాయం రావణస్య జటాయుషా,
క్రుద్ధస్యాగ్నినిధాః సర్వా రేణుర్వింశతిదృష్టయః. 1

ప్ర. జ. జటాయుషా = జటాయువుచేత, యథాన్యాయమ్ = న్యాయము
సాధముగా, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తస్య = చంకరించిన, క్రుద్ధస్య = కోపగించిన, రావణస్య = రావణునియొక్క, సర్వా = సమస్తమైన, వింశతిదృష్టయః = అరువది
కళ్లు, అగ్నినిధాః = అగ్నితో సమీపములై, రేణుః = ప్రకాశించినవి.

తా. జటాయువు వరికిన న్యాయసంతులములైన చూటలు విన్నగానే రావణునకు రాం కోపము వచ్చెను. అతని ఇరవై కళ్ళూ జూత నిప్పు వలె ఎఱుకారెను. 1

మూ. సంక త్తనయనః కోపా ర్థవ్రతాశ్చనకుర్జ్వలా,
రాక్షసేన్ద్రోఽరిరుద్రావ పతగేన్ద్రమమర్షణా. 2

ప్ర. జ. ర్థవ్రతాశ్చనకుర్జ్వలా = పరిశుద్ధమైన బంగారు శుంధంములు గల, అమర్షణా = కోపస్వభావవంతులైన, రాక్షసేన్ద్రో = రాక్షసుడు, కోపాత్ = కోపము
వలన, సంక త్తనయనః = ఎఱుకైన శీతములు కలరాదై, పతగేన్ద్రమ్ = ఆ పక్షి
రాతైన జటాయువును గూర్చి, అభిరుద్రావ = వరుగి లెను.

తా. పరిశుద్ధమైన బంగారు శుంధంములు దరించిన, కోపస్వభావుడైన ఆ రాక్షసుడు కోపముచేత ఎఱుకైన శీతములతో ఆ జటాయువుమీదికి వేగముగా వెళ్ళెను. 2

మూ. న నల్లవహారమునుల న్నయో వ్రస్మిన్ మహావనే,
బహువ వాతోద్ధతయోర్మే మయోర్లగవే యథా. 3

ప్ర. అ. తస్మిన్ = ఇ, మహావనే = మహారజ్యమునందు, తయోః = అ
ఇద్దరిమధ్య, తమలః = వ్యాకులమైన, ను నల్లవహారః = అ యుద్ధము, గగవే
= అభయమునందు, వాతోద్ధతయోః = వాయువనీత ఎగరగొట్టబడిన, మేమ
యోర్యథా = రెండు మేమమల మధ్యయందు వలె, బహువ = అయెను.

తా. అ మహావనిలో అ ఇద్దరి మధ్య బడిగిన రీతమైన యుద్ధము, అభా
యమునందు గారికి ఎగరగొట్టబడిన రెండు మేమములు దీక్షలుల వలె ఉండెను.

మూ. తద్భూతాశ్చుతం యుద్ధం గృధ్రరాక్షసయో వ్రతా,
సవక్షయోర్మా ల్యవతోర్మహావర్తకయోర్మథా. 4

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తయోః = అ, గృధ్రరాక్షసయోః = అటాయు
రావణులయొక్క, తత్ = అ, అశ్చుతమ్ = అశ్రుత్యకరమైన, యుద్ధమ్ =
యుద్ధము, సవక్షయోః = రెక్కలలో కూడిన, మాల్యవతోః = మాల్యవంకము లను,
మహావర్తకయోః యథా = మహావర్తకముల మధ్యయందు వలె, బహువ =
ఉండెను.

తా. అ అటాయురావణుల మధ్య జరుగుచున్న అశ్రుత్యకరమైన అ
యుద్ధము, రెక్కలను మాల్యవంకము లను రెండు మహావర్తకముల మధ్య
జరుగుచున్న యుద్ధము వలె ఉండెను.

వి. ఒక మాల్యవంకము మేరుపహిసాన ఉన్నది. ఒకటి దండచారణ్యంలో
ఉన్నది. అ రెండింటి యుద్ధము జరుగుచున్నట్లున్న దని ఒక బ్యాబ్జాత, దండ
కలో ఉన్న దానికీ, కష్కింద్రాప్రాంతంలో ఉన్నదానికీ జరుగుచున్న యుద్ధము
వలె ఉన్న దని మరొక బ్యాబ్జాత వ్రాసినాడు. 4

మూ. తతో నాశితనారాతై స్తీక్షణగ్రోగ్న వికర్ణిణి,

అర్జవర్షన్నహ హైరైర్గ్నదరాణం మహాంబః. 5

ప్ర. అ. తతో = అటపిమ్మరి, మహాంబః = గొప్ప అరిముగం రావణుడు,
తీక్షణగ్రోః = తీక్షణులైన అగ్రభాగములు గల, మహా హైరైః = రాం భయంకర

మొలైన, నాకనారాతై : = నాకకలాణముంచేతను, నారాకలాణముంచేతను,
వికర్ణిః = వికర్ణలాణముంచేతను (వంకర మొలుకుల లాణములు), గృతరాశమ్
= అటాయువును, అర్కవర్ణః = వర్ణించెను.

రా. ఏమ్మట మహాలాభిర్భువ రావణుడు శిక్షమొలిన అగ్రతాగములు
గం కయంకరమొలిన నాకకలాణములను, నారాకలాణములను, వికర్ణలాణములను
అటాయువు పై వర్ణించెను. 6

మూ. న రాని కరణారాని గృతః పత్తరతేకృతః,
అటాయుః ప్రతిజగ్రాహ రావదాస్త్రాడి సంయుగే. 6

ప్ర. అ. ప్తరతేకృతః = పక్షిరాతైన, సః = అ, గృతః = గ్రథమైన,
అటాయుః = అటాయువు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, రాని = అ, కరణారాని
= లాణముల సముదాయములను, రావదాస్త్రాడి = రావదారి అస్త్రములను, ప్రతి
జగ్రాహ = స్వీకరించెను.

రా. పక్షిరాతైన అ అటాయువు అ లాణసముదాయములను, రావదారి
అస్త్రములను వైర్భముగా ఎదుర్కొనెను. 6

మూ. కస్య శిక్షనలాభ్యాం తు ఛరణాభ్యాం మహాలా,
చకార బహురా గాత్రే ప్రణాన్ పరగనత్తమః. 7

ప్ర. అ. మహాలా = గొప్ప లలము గం, పరగనత్తమః = పక్షులలో
శిష్టమైన అటాయువు, శిక్షనలాభ్యామ్ = శిక్షమొలిన గోళ్ల గం, ఛరణాభ్యామ్
= పాదములచేత, కస్య = దానియొక్క, గాత్రేషు = అవయవములయందు,
బహురా = అనేకవిధములుగ, ప్రణాన్ = ప్రణమించు, చకార = చేసెను.

రా. గొప్ప లలము గం అ అటాయువు నాదియైన గోళ్ల ఉన్న పాదాలతో
అతని కరీరముమీద అనేకవిధముల గాయములు కలుగునట్లు చేసెను. 7

మూ. అద క్రోధార్థకగ్రివో జగ్రాహ చక మార్గదాన్,
మృత్యురణ్ణనితాన్ మోరాన్ క్రతుమర్దనశాఖయా. 8

ప్ర. అ. అద = అటుపిమ్మట, చకగ్రివః = రావణుడు, క్రోధార్థ = కోపము

వంస, శత్రుమర్ధనశాస్త్రము = శత్రువును వంపుటయందు శారీరకచేత, పుష్కర
 కల్పనిలాస్ = పుష్కరంకముతో సమానములైన, హైలాన్ = కయంకరములైన,
 రథ మార్గదాన్ = పది బాణములను, అగ్రాహ = గ్రహించెను.

తా. ఏమ్మట రావణుడు కోపించి, శత్రువును కంపవలె నని నిశ్చయించు
 కొని, పుష్కరంకము వలె కయంకరములైన పది బాణములు తీసెను. 8

మూ. న తైర్పాతైర్మహావీర్యః పూర్ణముతైరశిహ్నైః,
 రితేర నితైస్తీతైర్మగ్రం పూర్తైః శరీముతైః.

ప్ర. అ. మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, సః = ఆ రావణుడు,
 పూర్ణముతైః = పూర్తిగా లాగి విడుదలచిన, అశిహ్నైః = తిన్నగా తెట్ల, నితైః
 = రాతీయైన, తీతైః = బాదను కరిగించు. హైలైః = కయంకరములైన, శరీ
 ముతైః = ఉక్కు కొనలు గల, తైః = ఆ, తైః = బాణములచేత, గృహీతమ్ =
 అటాయువును, రితేర = తీరించెను.

తా. గొప్ప పరాక్రమము గల ఆ రావణుడు, బాధగా ఉన్నవి, రాత కలి
 గించేవి, కయంకరములు, ఉక్కు కొనలు గలవి, తిన్నగా ఎగురునవి అయిన,
 తవన్మును పూర్తిగా లాగి విడుదలచిన ఆ బాణములతో అటాయువు కరీరము లుత్త
 రగు నట్లు కొట్టెను.

మూ. స రాక్షసరథే పశ్యన్ జానకిం బాష్పలోరనామ్,
 అచిత్తయిత్యా రాన్ బాణాన్ రాక్షసం సమర్పితవత్. 10

ప్ర. అ. సః = అటాయువు, రాక్షసరథే = రావణుని రథమునందు, బాష్ప
 లోరనామ్ = కన్నీరు నేత్రములందు గల, జానకిమ్ = సీతను, పశ్యన్ = చూచు
 చున్నవాడై, రాన్ = ఆ, బాణాన్ = బాణములను, అచిత్తయిత్యా = లెక్కచేయక,
 రాక్షసమ్ = రాక్షసుల్ల గూర్చి, సమర్పితవత్ = వేగముగా తెగెను.

తా. కన్నీళ్లు బాధ్యుడు రావణుని రథమునందు చూచున్న సీతను
 చూచుచు, ఆ అటాయువు ఆ బాణము లెక్కచేయక వేగముగ రావణునిమీదికి
 తెగెను.

మూ. తతోఽన్య సకరం దాపం ముక్తామతివిరూపణమ్,
రరదాన్యాం మహాదేవా ఐతన్త వరగేశ్వరః. 11

ప్ర. అ తతో = అటుపిమ్మట, మహాదేవా = గొప్ప తేజస్సు గల, వర
గేశ్వరః = ఐటాయువు, అన్య = రావణానియొక్క, ముక్తామతివిరూపణమ్ =
ముక్తములు ములులు అలంకారముగా గల, సకరమ్ = శరముతో కూడిన, దాపమ్
= తనస్సును, రరదాన్యామ్ = పాదములచేత, ఐతన్త = విరచిను.

తా. పిమ్మట గొప్ప తేజస్సు గల అ ఐటాయువు, ముక్తములచేత, ములు
లచేత అలంకరించబడిన ఆ రావణాని తనస్సును, దానిమును, పాదములచేత
విరచిచేసెను. 11

మూ. తతోఽన్యధ్వమరాదాయ రావణః క్రోధమూర్చితః,
వవర్ష శరవర్షాణి శరతోఽత సహస్రకః. 12

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మట, రావణః = రావణుడు, క్రోధమూర్చితః =
క్రోధముతో బాధితుడై, అన్యః = మరియొక, తమః = తనస్సును, ఆదాయ =
గ్రహించి, శరకః = వేలవలెగొలిచి, అత = మరియొక, సహస్రకః = వేలగొలిచి,
శరవర్షాణి = దానిముల వర్షములను, వవర్ష = వర్షించెను.

తా. అప్పుడు రావణుడు క్రోధాబిధితుడై మరియొక తనస్సు గ్రహించి
వేలవలెగొలిచి, వేలగొలిచి దానిములను వర్షించెను. 12

మూ. శరై రావారిత స్తస్య సంయుగే వరగేశ్వరః,
కులాయమువనప్రాప్తా వక్షివ ప్రలలో తరా. 13

ప్ర. అ తరా = అప్పుడు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, తస్య = అతని
యొక్క, శరైః = శరములచేత, అవారితః = కప్పబడిన, వరగేశ్వరః =
ఐటాయువు, కులాయమ్ = గూరును, ఉవనప్రాప్తా = పొందిన, వక్షివ = వక్షి
వలె, ప్రలలో = ప్రళాళించెను.

ప్ర. అ. అప్పుడు యుద్ధమునందు ఆ రావణుని దానిములచే కప్పబడి
ఐటాయువు గూరులో ఉన్న వక్షి వలె ప్రళాళించెను. 13

మూ. న నాని శరవర్షాణి వజ్రాభ్యాం చ విరూయత,

చరణాభ్యాం మహాశిఖా బభ్రువాన్య మహర్దనుః. 14

ప్ర. అ. మహాశిఖా = గొప్ప శేఘ్రము గల, హ = ఆ బటాయువు, నాని = ఆ, శరవర్షాణి = రాజవర్షములను, వజ్రాభ్యాం = రెక్కలచేత, విరూయత = ఎగరగొట్టి, అన్య = తులసియొక్క, మహా = గొప్పదైన, రనుః = తనస్సును, చరణాభ్యాం = పాదములచేత, బభ్రు = విరచిను.

తా. గొప్ప శేఘ్రము గల ఆ బటాయువు, ఆ రాజవర్షములను రెక్కల చేత ఎగరగొట్టి అతని గొప్ప రవస్సును పాదాలచేత విరచిను. 14

మూ. తర్వాన్ని సర్పకం దీప్తం రావణస్య శరావరహ్,

పక్షాభ్యాం న మహావీర్యో వ్యాదునోర్పరగేశ్వరః. 15

ప్ర. అ. మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, సు = ఆ, పరగేశ్వరః = బటాయువు, రావణస్య = రావణునియొక్క, అన్ని సర్పకం = అన్నిలో సమానమైన, దీప్తం = ప్రకాశించుచున్న, త = ఆ, శరావరహ్ = శరవమును, పక్షాభ్యాం = రెక్కలచేత, వ్యాదునోర్ = పరగొట్టిను.

తా. గొప్ప పరాక్రమము గల ఆ బటాయువు, రావణుని అన్ని కలి ప్రకాశించుచున్న శరవమును రెక్కల చేత పారగొట్టి క్రింద పడవేసిను. 15

మూ. లాన్యానోరశ్వరాన్ రివ్యాన్ పిశాచవదనాన్ అరాన్,

రాంశ్వాన్య ఇవసంవన్నాన్ అమాన సమరే లభి. 16

ప్ర. అ. లభి = లభించుచున్న ఆ బటాయువు, లాన్యానోరశ్వరాన్ = అంగారు కవచములు కలిపి, రివ్యాన్ = అర్చితమైనవి, పిశాచవదనాన్ = పిశాచముల వంటి ముఖములు కలిపి, ఇవసంవన్నాన్ = వేగముతో కూడినవి అయిన, రాన్ = ఆ, అరాన్ చ = గాడిదలను కూడ, సమరే = యుద్ధమునందు, అమాన = తలపెను.

తా. అంగారియైన ఆ బటాయువు, అంగారు కవచములు దరించినవి, అశ్వర్యకరములు, పిశాచముల ముఖముల వంటి ముఖములు కలిపి, మంచి వేగము గలవి అయిన గాడిదలను యుద్ధములో తలపెట్టెను. 16

మూ. వరం ద్రివేణునంపన్నం కామగం పావకార్పిషమ్,
మదీ హేమవిదిత్రాణ్ణం బభజ్జ త మహారథమ్. 17

ప్ర. అ. వరమ్ = శ్రేష్ఠమైనది, ద్రివేణునంపన్నమ్ = నౌగతో కూడి
ఁది, కామగమ్ = స్వేచ్ఛగా నెత్తది, పావకార్పిషమ్ = అగ్నివంటి వేలస్సు
కంటి, మదీ హేమవిదిత్రాణ్ణమ్ = మణులచేతను, బంజారముచేతను విరితమైన
ద్రోణములు కంటి అయిన, మహారథమ్ = గొప్ప రథమును, బభజ్జ = విరచిను.

తా. శ్రేష్ఠమైనది, అందమైన నౌగ కంటి, మణులచేత, బంజారముచేత
విరితమైన ద్రోణములు కంటి, రథముని అప్పుము ప్రకారము పోవునది అయిన
మహారథమును విరుగజాలెను. 17

మూ. పూర్వరత్నగ్రహణకం రత్నగ్రిం త వ్యజనైః సహ,
పాతయామాన వేగేన గ్రాహిరీ రాక్షసైః సహ. 18

ప్ర. అ. పూర్వరత్నగ్రహణకమ్ = పూర్వరత్నమునతో సహసమైన, రత్నగ్రిం
ర = రత్నమును కూడ, వ్యజనైః సహ = వింశతివరంతో కూడ, గ్రాహిరీ =
అ రత్నమును వట్టుకొని ఉన్న, రాక్షసైః సహ = రాక్షసులతో కూడ, వేగేన =
వేగముతో, పాతయామాన = పతనమైన.

తా. పూర్వరత్నమున వంటి శ్రేష్ఠరత్నమును, వింశతివరంను, బాదని
వట్టుకొని ఉన్న రాక్షసులను కూడ వేగముతో క్రింద పతనమైన.

మూ. సారథీశ్చాస్య వేగేన కుట్టేనైవ మహర్చిరః,
పునర్యపాహరన్త్రీమాన్ పక్షిరాతో మహాలలిః. 19

ప్ర. అ. పునః = ఇంకా, మహాలలిః = మహాలంపంబులైన, త్రీమాన్ =
కోటాయుక్తులైన, పక్షిరాజః = అటాయువు, అస్య = ఈ రావణునియొక్క,
సారథీ = సారథియొక్క, మహర్ = గొప్పరైన, లలిః = శిశువును, వేగేన =
వేగముతో, కుట్టేనైవ = ముట్టిచేత, పునఃపాహరత్ = అవహరించెను.

తా. గొప్ప లంపంబు కలవాడు, కోటాసంపన్నుడు అయిన అటాయువు
గొప్ప వేగముతో, అ రావణుని సారథి శిశువును ముట్టితో అందించెను. 19

మూ. న కగ్నదన్యా విరతో హతాశో హతసారథిః,
అత్కే నారాయ తై రేహీం వసాత తువి రావణః. 20

ప్ర. అ. కగ్నదన్యా = కగ్నమైన తనస్సు కలవాడు, విరతో = రథము లేనివాడు, హతాశో = చంచలమైన అశ్వములు కలవాడు, హతసారథిః = చంచలమైన సారథి కలవాడు అయిన, నః రావణః = ఆ రావణుడు, తై రేహీం = సీతను, అత్కే = ఒకరి, అరాయ = గ్రహించి, తువి = నేలపై, వసాత = వదిలెను.

తా. ఆ విరథుగ అరాయువు తనస్సును, తథమును విరిచి, అశ్వా లను సారథిని చంచలముగా రావణుడు సీతను ఒకరి కుండుకొని నేలపై వదిలెను. 20

మూ. దృష్ట్యా నివరితం తూహ రావణం కగ్నవాహనమ్,
సాదుసార్వత్రి తూలాని గ్నదరాజమహాజయన్. 21

ప్ర. అ. కగ్నవాహనమ్ = కగ్నమైన వాహనము కలదై, తూహ = నేలపై, నివరితమ్ = వదిలెను, రావణమ్ = రావణుని, దృష్ట్యా = చూచి, సాదు సాదు ఇతి = "దాగు దాగు" అని, తూలాని = ప్రాణులు, గ్నదరాజమ్ = అరాయువును, అహాజయన్ = పూజించెను.

తా. వాహనము కగ్నమైపోగా నేలపై వదిలొయిన రావణుణ్ణి చూచి అక్కడ నున్న వారందరూ "అహా! అహా! మంచి వని చేసిరి" అని అమమ అరాయువును పూజించిరి. 21

మూ. పరిశ్రాన్తం తు తం దృష్ట్యా జరయా పక్షియాతవమ్,
ఉత్తపాత పునర్భృష్టో మైత్రిరీం గృహ్య రావణః. 22

ప్ర. అ. పక్షియాతవమ్ = పక్షిరాతైన, తమ్ = ఆ అరాయువును, జరయా - ముసలితనముచేత, పరిశ్రాన్తమ్ = అలసిపోయినవానినిగా, దృష్ట్యా = చూచి, రావణః = రావణుడు, పృష్టా = పంజీషించినదై, మైత్రిమ్ = సీతను, గృహ్య = గ్రహించి, పునః = మరల, ఉత్తపాత = అశాశములోనికి ఎగిరెను.

తా. ఆ అరాయువు ముసలితనముచేత అలసిపోయి నట్లు గమనించి రావణుడు పంజీషించుచు, మరల అశాశములోనికి ఎగిరెను. 22

మూ. శంప్రహృష్టం నిరాయాజ్ఞే గర్వస్తం జనతాత్మజామ్,
గృధ్రరాజాః సముత్పత్క సమర్థిద్రుత్క రావణమ్, 23
సమాచార్య మహాశేఖా జటాయురీదమృతవిత్

ప్ర. అ. గృధ్రరాజాః = గృధ్రముల రాజు, మహాశేఖా = గొప్ప శేఖసు గలవాడు అయిన, జటాయుః = జటాయువు, సముత్పత్క = ఎగిరి, ప్రహృష్టమ్ = సంకోషించుచున్న వాడు, జనతాత్మజామ్ = సీతను, అర్జు = ఒడిలో, నిరాయ = ఉంచుకొని, గర్వస్తమ్ = పెక్కుచున్న వాడు అయిన, శం రావణమ్ = ఆ రావణుణ్ణి, సమర్థిద్రుత్క = ఎదురుకు వరుగెత్తి వెళ్ళి, సమాచార్య = అడ్డుకొని, జటమ్ = ఈ వాక్యమును, అప్రపిత్ = వదిలిను.

తా. ఆ రావణుడు సంకోషించుచు సీతను ఒడిలో ఉంచుకొని వెళ్ళిపోవు తుండగా, గొప్ప శేఖసు గల గృధ్రరాజైన జటాయువు, ఎగిరి, అతనికి ఎదు రుగా వెళ్ళి, అడ్డుకొని జట్లు వదిలిను. 23

మూ. వక్షసంస్పర్కబాంస్య తాత్కాలం తామస్య రావణ,
అర్చిబుధ్ధే హరస్యేనాం పరాయ జయ రక్షసామ్, 24

ప్ర. అ. అర్చిబుధ్ధే = అర్చిమైన బుధ్ధి గల, తామః = తామరా, వక్ష సంస్పర్కబాంస్య = వక్షాయుతము వంటి స్పర్శ గల బాణములు గల, తామస్య = తామనియొక్క, తాత్కాలమ్ = తాత్కాలిక, ఏనామ్ = ఈ సీతను, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, పరాయ = వరకొరకే, హరసి = హరించుచున్నావు.

తా. అర్చిబుధ్ధిలైన తామరా ఏ రాముని బాణముల ప్రహారము (దెబ్బ) వక్షాయుతము ప్రహారము వంటిదో అట్టి రాముని తాత్కాలిక ఈ సీతను హరించు చున్నావు; ఇది రాక్షసుల విభావమునకే లాగియును. 24

మూ. సమీశ్రవన్తాః సామాత్యః సలరాః సపరిచ్ఛరాః,
విషపానం విబస్యేతత్ప్రిపాసిత ఇహోదకమ్, 25

ప్ర. అ. సమీశ్రవన్తాః = మైత్రులతోను లంఘనలతోను కూడిన, సామాత్యః = మైత్రులతో కూడిన, సలరాః = వైష్ణవులతో కూడిన, సపరిచ్ఛరాః = పరివార ముతో కూడిన నీవు, విపాసితః = తప్పిపోవువాడు, ఉదకమిత = ఉదకమును

వలె, ఏకత్వ = ఈ నీతావహరణ మనే, విషపానమ్ = విషవిశ్రయైన పానీయమును, పిరిసి = త్రాగుచున్నావు.

తా. నీ ముక్కులతో, బురుగులతో, అమాత్యులతో, సైన్యముతో, పరివారముతో నహా నీవు నీతావహరణ మనే ఈ విషము కలిపిన పానీయమును, దప్పికొన్నవాడు ఉదకమును త్రాగినట్లు త్రాగుచున్నావు. 25

మూ. అనుబంధమజ్జానస్త్రా కర్మదామవిరక్షణా, 26

శీత్రుచేత వినశ్యుని యథా త్వం వినశిష్యసి.

ప్ర. అ. కర్మదామ = కర్మలయొక్క, అనుబంధమ్ = పరిరమము, అజానస్త్రా = ఎరుగనివారై, అవిరక్షణా = బుద్ధిలేనివారై, యథా = ఎట్లు, శీత్రుచేత = శీత్రుడుగానే, వినశ్యుని = నశించులో, అర్థే, త్వమ్ = నీవు, వినశిష్యసి = నశించగలవు.

తా. బుద్ధివిహీనులు కాము వేయు కర్మలకు ఎట్టి పరిరమము కలుగునో తెలుసుకొనక ఆ కర్మలు చేసి ఎట్లు నశించులో అర్థే నీవు కూడ నశించగలవు.

మూ. అర్థస్త్రం తాంపాశేన క్వ గతస్తస్య మోక్ష్యసే, 27

వరాయ లలికం గృహ్య సామిషం అలతో యథా.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, తాంపాశేన = యమపాశముచేత, వరాయ = వరకొరకు, అర్థా = కట్టించినావు. సామిషమ్ = మాంసముతో కూడిన, లలికమ్ = గేంబును, గృహ్య = మ్రింగి, అంజా యథా = చేప వలె, తస్య = ఆ తాంపాశమునకు (మందీ), క్వ గతః = ఎక్కడికి వెళ్ళినవాడనై, మోక్ష్యసే = విడిపించుకొనగలవు.

తా. దివర మాంసపుముక్క కట్టిన గేంబును చేప మ్రింగినట్లు నీవు రయ్యరికి యమపాశమును తగల్చుకొన్నావు. నీ ఎక్కడికి వెళ్ళినా లానివి తప్పించుకొనివలేవు. 27

మూ. న హి జాతు దురాదర్శౌ కాకుత్స్థౌ తవ రావణ, 28

రర్షణం రాక్రమస్యాన్య క్షమిష్యేతే న రామవౌ.

ప్ర. అ. రావణ = రావణుడా : దురాధర్ష = ఎదిరించిన కక్కుములానినాడు, కాకుత్స్థ = కాకుత్స్థచంకమునందు వుద్దివనాడు అయిన, రామన్ = రామండ్లలులు, కవ = సియొక్క, అన్య అక్రమస్య = ఈ అక్రమముయొక్క, ధర్మమే = అవమానమును, కాదు = ఎన్నయును, న క్షమి స్మితే = పహించడు.

తా. రావణా : ఎదిరించిన కక్కుములాని, కాకుత్స్థచంకమునందులైన రామండ్లలులు నీవు అక్రమమునకు చేసిన అవమానమును ఎన్నదికీ పహించడు. 28

మూ. యథా క్షయో గృతం కర్మ వీరుతా లోకగర్భితమ్, 29
తస్మిన్ రాచరితో మార్గో నైవ వీరనిష్ఠివరః.

ప్ర. అ. వీరుతా = విరికితాకమైన, క్షయో = నీరేత, యథా = ఏ విధముగా, లోకగర్భితమ్ = లోకముచేత నిండితమైన, కర్మ = పని, గృతమ్ = చేయబడినదో, అ విరము, తస్మిన్ రాచరితః = కొంగుచేత అనునరించబడిన, మార్గః = మార్గము, వీరనిష్ఠివరః = వీరులచేత నెవించబడినది, నైవ = కాదు.

తా. విరికితాకమైన నీవు లోకములో అంచరించేత నిండినంతచే పని చేసినావు. నీవు అచలించిందిన మార్గము కొంగులు అనునరించునది. వీరులు అనునరించేది కాదు. 29

మూ. యుర్యస్య యది కూరోఽసి ముచా ర్థం తిష్ఠ రావణ,
కయిష్యసే హరో కూమో యథా బ్రాతా భరస్తథా.

(ప్రతిపదార్థభావ్యర్థాంకు 50 వ పల్లలోని 22 వ శ్లోకం చూడుడు).

మూ. పరేతకాలే పురుషో యత్కర్మ ప్రతిపద్యతే, 31
ఏనాకాయాత్మనోఽరర్మ్యం ప్రతిపన్నోఽసి కర్మ తత్.

ప్ర. అ. పురుషః = పురుషుడు, పరేతకాలే = మరణకాలమునందు, యత్ = ఏ, కర్మ = కర్మము, ప్రతిపద్యతే = పొందుతాడో, అరర్మ్యమ్ = రర్మసంఘము కాని, తత్ కర్మ = ఆ కర్మము, అత్మనః = సియొక్క, ఏనాకాయ = ఏనా కముకొరకు, ప్రతిపన్నః = పొందినవాడవు, అసి = అయి ఉన్నావు.

రా. రావు మూడినవాడి ఇల్లి కర్మచతుర్థమైన పని చేయును అందుచేత
నీవు నీ నాశముకొరకే ఈ పాపకర్మ చేయుచున్నావు. 81

మూ. పాపానుబంధో వై యస్య కర్మణః కర్మ కో ను రత్, 82
కుర్వీత లోకాదివతిః స్వయంభూర్యగవానపి

ప్ర. అ. యస్య = ఏ, కర్మణః = కర్మయొక్క, పాపానుబంధః = పాప
మైన వలె ముందునో, కర్మ = ఇల్లి, కర్మ = కర్మను, లోకాదివతిః = లోకము
లకు అధిపతియైన, భగవాన్ = భగవంతుడైన, స్వయంభూరపి = సాక్షాత్తు
ప్రహృయే యైనను, ఈ = ఎవ్వడు, కుర్వీత = చేయును.

రా. ఏ పని చేసినదో చివరికి చెళ్ళ పంపి కలుగునో అల్లి కర్మను,
సాక్షాత్తు నకంబోకముం అధిపతియైన భగవంతుడు ప్రహృలేవుని అందరికాతైనా
ఎత్తవైనా చేయునా ? 82

మూ. ఏవముక్త్యా కురం వాక్యం అటాయు స్తస్య రక్షసా, 83
నివహత కృకం పృష్ఠే రశగ్రీవస్య వీర్యవాన్.

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, అటాయు = అటాయువు,
ఏవమ్ = ఇట్లు, కురమ్ = మంగళకరమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, చిక్త్యా =
చరిరి, రక్షసా = రాక్షసుడైన, తస్య రావణస్య = ఆ రావణునియొక్క, పృష్ఠే =
పిష్టపీఠ, కృకమ్ = చిక్కిరి (అహతము కలుగునట్లు), నివహత = వ్రాలెను.

రా. పరాక్రమవంతుడైన అటాయువు ఆ రావణునిలో ఇట్లు మంగళకర
మైన మోటలు చెప్పి, అతడు వివశపోవుటచే, మహావీర్యముగా అతని పిష్టపీఠ
వ్రాలెను. 83

మూ. తం గృహీత్వా నఖై స్తీక్తిర్విరదరాశ నమ స్తతః, 84
అరిహతో గణారోహో యథా ప్యాద్ధుష్టవారణమ్.

ప్ర. అ. తమ్ = ఆ రావణుని, గృహీత్వా = పట్టుకొని, అరిహతః =
వినుగుపైకి ఎక్కిన, గణారోహః = మావరితు, ధుష్టవారణమ్ = దుష్టమైన గణ
మును, యథా = ఎట్లు, ప్యాక్ = అగునో (చేయునో) అట్లు, రీక్తిః = కాదియైన,
నఖై = గోళ్ళచేత, నమ స్తతః = అంతటా, విరదరాశ = రిలెను

తా. అ రావణుని గట్టిగా వట్టుకొని, హవరీతు రుద్రమైన ఏనుగును ఎక్కి
తానిని అంబుకములో పొడిచివట్టు వదిలైన గోళ్లతో రీర్చును. 84

మూ. విరదార వల్లై రవ్య తుర్ణం వృష్టే సమర్చయన్, 85
శేకాంశ్చోత్పాదియామాస నభవక్షముఖాయురః.

ప్ర. అ. అన్యః=ఈకపియొక్క, వృష్టే=చివువందు, తుర్ణమ్=ముర్తైన,
సమర్చయన్ = ఉంచుచు, వల్లై = గోళ్లతో, విరదార = రీర్చును. నభవక్షము
ఖాయురః = గోళ్లు, రెక్కలు, ముర్తి అయ్యదములుగా కలవాడై, శేకాంశ్చ =
శేకముండు కూడ, ఉత్పాదియామాస = పెరిగివేసెను.

తా. ముర్తితో అతని చివుమీర పొరురుచు, గోళ్లతో రీరెను. గోళ్లు, రెక్కలు,
ముర్తి అయ్యరాలుగా ఉపయోగించుచు అతని బట్టు పీకివేసెను. 85

మూ. స తథా గృత్రరాజేన క్లిశ్యమానో ముహుర్ముహూః, 86
అమర్తస్సురిరోష్ణః సన్ ప్రాకమృత త రావణః.

ప్ర. అ. గృత్రరాజేన=అటాయువుచేత, ముహుర్ముహూః=మారితమారిత,
తథా = అ విధముగా, క్లిశ్యమానః = తారించుచున్నవాడై, సః రావణః = అ
రావణుడు. అమర్తస్సురిరోష్ణః సన్ = కోవముతో కదలుచున్న పెదవులు కల
వాడై, ప్రాకమృత = పొలెను.

తా. అటాయువు అ విధముగా మారితమారిత పీడించగా, రావణుడు కోవము
చేత పెదవులు అదరగా పొలెను. 86

మూ. పరిగృహ్య త వై వేహిం వామేనాక్కిన రావణః, 87
తలీనాభిజమానానాన అటాయుం క్రోధమూర్చితః

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, క్రోధమూర్చితః=క్రోధముచేత వ్యాప్తతై,
వామేన అక్కిన=ఎడమ దంకచేత, వై వేహిమ్=నీరను, పరిగృహ్యః=గ్రహించి,
అనాన = ఏనుముగా, అటాయుమ్ = అటాయువును, తలీన = అరచేతితో, అభిజ
మాన = కొద్దెను.

తా. రావణుడు, నీరను ఎడమదంకయందు ఉంచుకొని, కోవముతో
చించినవాడై, వెంటనే అరచేతితో అ అటాయువును కొడెను. 87

మూ. జటాయు వ్రమత్రికమ్య కుష్ఠేవాన్య ఖగారీపః, 38
వామదాహవాన్ దశ తరా వ్యపాహరద రిందమః.

ప్ర. అ. తరా = అప్పుడు, ఖగారీపః = వక్షిరాశైన, రిందమః = శత్రు సంహారకుడైన, జటాయుః = జటాయువు, దశ = అ రావణుని అర్చితమ్య = అక్రమించి, కుష్ఠేప = ముద్దెతో, అన్య = ఇతనియొక్క, దశ = వది, వామదాహవాన్ = ఎడమ చేతులను, వ్యపాహరక = హరించెను.

తా. వక్షిరాశా, శత్రుసంహారకుడు అయిన జటాయువు, అప్పుడు, ఆ రావణునిపై అక్రమము చేసి అతని వది ఎడమ కుంఠములను ముద్దెతో లేపించి వేసెను. 38

మూ. సంధిన్నతాహోః సర్వైవ తాహవః సహసాదవన్, 39
విషత్వాతావరీయత్రా పర్మికారివ పన్నగాః.

ప్ర. అ. సంధిన్నతాహోః = లేరించబడిన తాహవులు గల అరవియొక్క, తాహవః = తాహవులు, సర్వైవ = వెంటనే, పర్మికార్ = పుట్టనుండి, విషత్వాతావరీయత్రా = విషత్వాంతం కంతుంతో కూడిన, పన్నగాః ఇత = సర్పములు వది, సహసా = శ్రుముగా, అరవన్ = పుట్టను.

తా. ఈ విధముగ తాహవులు తెగి వదిపోయిన ఆ రావణుని శరీరము నుండి వెంటనే, పుట్టనుండి విషత్వాంతం కక్కుయెన్న సర్పములు పైకి వచ్చి నట్లు శ్రుముగా తాహవులు మొంది పైకి వచ్చినవి. 39

మూ. తరః క్రోరాద్దశగ్రీవః స తామృత్ప్రజ్య రావణః, 40
మృష్టిత్యాం చరదాత్యాం చ గ్వృరరాణమపోశయత్.

ప్ర. అ. తరః = అరుపిమ్మది, దశగ్రీవః = పది కంఠములు గల, రావణః = రావణుడు, రామ = సీతను, ఉత్పన్నా = విడలి, మృష్టిత్యామ్ = పిడికల్లతోను, చరదాత్యాం చ = పారముతోను, గ్వృరరాణమ్ = జటాయువును, క్రోరాక = కోరమువలన, అపోశయత్ = కుప్పెను.

తా. పిమ్మది దశకంఠుడైన రావణుడు సీతను విడలి, కోపావిష్టుడై పిడి కల్లతోను పారాంతోను జటాయువును కుప్పెను. 40

మూ. తతో ముహూర్తం సంగ్రామో బభూవాశులవీర్యయోః, 41
రాక్షసానాం చ ముఖ్యస్య పక్షిణాం ప్రవరస్య చ.

ప్ర. ఆ. తతో = అటుపిమ్మది, అశులవీర్యయోః = సోదరేని వరాక్రమము గల, రాక్షసానాం ముఖ్యస్య = రాక్షసరాజునకు, పక్షిణాం ప్రవరస్య = పక్షిశిష్యునకు, ముహూర్తమ్ = ముహూర్తకాలముపాటు, సంగ్రామో = యుద్ధము, బభూవ = ఆయెను.

తా. ఏదవ, సోదరీ లేని వరాక్రమము గల ఆ రాక్షసరాజు. పక్షిరాజులయర్య కాలం గేవు యుద్ధము ఆరిగెను. 41

మూ. తస్య వ్యాయర్చమానస్య రామస్యాశ్లే స రావణః, 42
పక్షి పాశ్చ్యో ర పారో ర ఇర్లముర్ధ్వర్య సోఽర్చివర్.

ప్ర. ఆ. సః = ఆ, రావణః = రావణుడు, ఇర్లమి = ఇర్లమును, తస్య = అ, రామస్య = రామనియొక్క, అశ్లే = ప్రయోజనము నుద్దేశించి, వ్యాయర్చ మానస్య = తర్కించుచున్న, తస్య = ఆ అటాయువుయొక్క, పక్షి = రెక్కలను, పాశ్చ్యో ర = పాశ్చ్యములను, పారో ర = పారములను, అర్చివర్ = రేడించెను.

తా. రావణుడు ఇర్లము ఎత్తి, రాముని విచిత్రమై పోరాడుచున్న ఆ అటాయువు రెక్కలను, పాశ్చ్యములను, పారములను నరికివేసెను. 42

మూ. స ర్చిన్నపక్షః సహపా రక్షసా ర్త్రకర్మణా, 43
నివపాత హతో గృతః తరణ్యామల్యశీవిరః.

ప్ర. ఆ. ర్త్రకర్మణా = తయంతరమైన కర్మ గల, రక్షసా = రాక్షసునివీర, ర్చిన్నపక్షః = రేడించబడిన రెక్కలు గలవాడై, సః = ఆ, గృతః = అటాయువు, హతో = కొట్టబడినవాడై, అల్యశీవిరః = అల్యమైన శీవిరము కలవాడై, తరణ్యామి = వేలచీర, నివపాత = వదిలు.

తా. తయంతరమైన వములు లేయు ఆ రావణుడు రెక్కలను రేడించి వేయగా, అటాయువు. ఆ విధముగా కొట్టబడినవాడై, కొన అపిరితో వేలపై ఒరిగెను. 43

మూ. తం దృష్ట్యా పరితం యామా క్షరజాత్వం జటాయుషమ్,
అర్కరావత తైరేహి వ్యలన్తుమివ యాభిరా. 44

ప్ర. అ. తైరేహి = సీత, యామా = వెంటిక, పరితమ్ = పడిన, క్షర
జాత్వమ్ = రక్తముచేత తడిసిన, తం జటాయుషమ్ = ఆ జటాయువును, దృష్ట్యా
= చూచి, యాభిరా = యాభిరించినది, వ్యలన్తుమివ = తన అంతువును గూర్చి వది,
అర్కరావత = అతనివద్దకు వరుగెత్తి వెళ్ళును.

తా. నీంపై లోక, రక్తముచే తడిసిన ఆ జటాయువును చూడగానే సీత
యాభిరూరై, తన అంతువువద్దకు వెళ్ళునట్లు అతని వద్దకు ప్రేమముగా వరు
గెత్తును. 44

మూ. తం నీలకీమూతనికాకళాయం
సుపాణ్ణారోరస్కముదారపీర్కమ్,
దదర్శ లక్ష్మీరిపతిః పృథివ్యాం
జటాయుషం కాన్తమివాగ్నిరావమ్. 45

ప్ర. అ. లక్ష్మీరిపతిః = రావణుడు, నీలకీమూతనికాకళాయమ్ =
నల్లని మేఘములో నహవమైన శరీరము కలవాడు, సుపాణ్ణారోరస్కమ్ = రాసుగా
తెల్లనైన వక్షస్థలము కలవాడు, ఉదారపీర్కమ్ = గొప్ప పరాక్రమము గలవాడు,
కాన్తమ్ = కాంతించిన, ఇగ్నిరావమివ = రాదాగ్నివలె ఉన్నవాడు అయిన, తం
జటాయుషమ్ = ఆ జటాయువును, పృథివ్యామ్ = వెంటిక, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు నీలపై పరిఉన్న జటాయువును చూచెను. మహాపరాక్రమ
వంతుడైన ఆ జటాయువు మేఘములో నహవమైన శరీరములో తెల్లని వక్షస్థం
ములో కాంతించిన రాదాగ్ని వలె ఉండెను. 45

మూ. తరస్తు తం పత్నీరతం మహీరథే
నిపారిరం రావణేగమర్థితమ్,
పునశ్చ సంగృహ్య శశివ్రతావనా
రురోద సీతా జవహత్మజా తరా. 46

అర్హార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకవత్సాకః సర్గః.

ప్ర అ కథః = అటపిమ్మట, కశీవ్రతామహా = చంద్రునివంటి శాంతి గల
ముఖము గల, అనకాత్మజా = అనకుని పుత్రియైన, నీతా = నీత, కలా = అప్పుడు,
రావణ వేగమర్థికమ్ = రావణుని వేగములేత పీడింపబడినవాడు, సుహిత లే = సేంపిర,
నిహితకమ్ = వడగొట్టిబడినవాడు అయిన, తం వత్సరకమ్ = ఆ అటాయువును,
పునః = మరల, వరీగృహ్య = వట్టుకొని, దురోత = ఏర్పెను.

కా. పిమ్మట, చంద్రునివంటి ముఖము గల, అనకపుత్రియైన నీత,
అప్పుడు, రావణుని వేగములేత మర్థికుడై సేంపిర పరి యున్న ఆ అటాయువును
మరల వట్టుకొని ఏర్పెను.

48

“కాలాసంతిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవాఙ్మన్యనమునందు అరణ్య
కాండలో ఏలరియొకలవ సక వమావము.

అథ ద్విపాద్యాకః పర్వః

[రావణుడు సేవను ఇవహించుట].

మూ. సా తు తాతాధిపముఖీ తావజీన నిరీక్ష్య తమ్,
గృక్రకాశం వినిహతం విరాధాప సుదుఃఖితా. 1

ప్ర. అ. తాతాధిపముఖీ = తంబ్రునివంటి ముఖము గల, సా తు = ఆ సీత,
తావజీన = రావణునిచేత, వినిహతమ్ = తంచరించిన, తం గృక్రకాశమ్ = ఆ
అటాయువును, నిరీక్ష్య = చూచి, సుదుఃఖితా = తాం దుఃఖించినదై, విరాధాప =
విరిపించెను.

తా. తంబ్రునివంటి ముఖము గల సీత రావణునిచేత తంచరించిన ఆ అటాయువును చూచి, తాం దుఃఖించుచు విరిపించెను. 1

మూ. నిమిత్తం లక్షణజ్ఞానం శకునస్వరదర్శనమ్,
అచక్కం సుఖదుఃఖేషు సరాణాం ప్రతిదృశ్యతే. 2

ప్ర. అ. లక్షణజ్ఞానమ్ = ఆ యా లక్షణముం (శక్కు అదరుట మొద
లైనవి) జ్ఞానము, శకునస్వరదర్శనమ్ = వేషుల స్వరముల జ్ఞానము, సరాణామ్
= మనుష్యులయొక్క, సుఖదుఃఖేషు = సుఖదుఃఖములందు, అచక్కమ్ = తప్పక,
నిమిత్తమ్ = సూచకముగా, ప్రతిదృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా. లక్షణముం జ్ఞానము, కమ్ము అదరుట, (అర్థములో తం శసంతక
పోవుట మొదలైన లక్షణాల జ్ఞానము), వేషుల స్వరములు వినిండుట మొదలైనవి
మానవులకు లాభోప సుఖదుఃఖములను తప్పక మోచించుచుండును. 2

మూ. మానం రామ వ జ్ఞానాని మహర్ష్యాననమాత్మనః,
తావన్తి మానం కాకుత్స్థం మదర్థం మృగపక్షికా. 3

ప్ర. అ. రామ = రామా ! అత్మను = నీయొక్క, మహత్ = గొప్పదైన, వ్యసనమ్ = వ్యసనమునుగూర్చి, వ తానాని = ఎరుగవు. నూనమ్ = విశ్వయము. మదర్శమ్ = నా నిమిత్తమై, మృగమణి = మృగములు, పక్షులు, కాకుళ్ళమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, తావన్తి = వరుగెత్తురున్నవి. నూనమ్ = విశ్వయము.

తా. రామా ! నీకు కలిగిన ఈ గొప్ప అవరణము గూర్చి నీకు తెలియదు కదా (అ యా శకునములనువల్ల యైనా తెలుసుకొనజాలరా అని తావము), ఈ మృగములు, పక్షులు పరుగెత్తుచున్నవి రామునకు నా విషయము తెప్పుటకే వరుగెత్తుచున్నవి. విశ్వయము.

మూ. ఆయం హి పాపరాశిం మాం త్రాదుమధిసంగతః,
శేతే వినిహతౌ తూచౌ మమ త్యాగ్యర్థిహంగమః. 4

ప్ర. అ. హమ్ = నన్ను, త్రాదుమ్ = రక్షించుటకు, అధిసంగతః = వర్చివ, ఆయమ్ = ఈ, విహంగమః = ఎటాయువు, మమ = నాయొక్క, త్యాగ్యత్ = ఉరద్యక్షమువలన, పాపరాశిం = పాపాత్ముడైన రామునిచేత, వినిహతః = రంపందినదానై, తూచౌ = తూచుచు, శేతే = కయనించిఉన్నాడు.

తా. నన్ను రక్షించుటకై వర్చివ ఈ ఎటాయువు, నా త్యాగ్యవశము చేత ఈ పాపాత్మునిచే రంపంది నెంతై వది యున్నాడు.

మూ. త్రాహి మామర్య కాకుళ్ళం ఒక్మతేరి వరాల్లానా,
సుసంక్రస్తా సమాక్రవృన్పృథ్వాణాం తు యథాన్తిశే. 5

ప్ర. అ. వరాల్లానా = ఉత్తమస్థి యైన నీత, సుసంక్రస్తా = రాం రయ వడినదై, కాకుళ్ళం = రామా ! ఒక్మణ = ఒక్మణ ! అర్య = అప్పుడు, హమ్ = నన్ను, త్రాహి = రక్షించుము, అరి = అని, అన్తిశే = సమీపమునుండి, పృథ్వాణాం యథా = వినుచున్నారా అన్నట్లు, సమాక్రవృత్ = అరణ్యము.

ప్ర. అ. ఉత్తమస్థి యైన ఆ నీత రాం రయవడినదై, "రామా ! ఒక్మణా! అప్పుడు నన్ను రక్షించండి" అని వారిద్దరు దగ్గర ఉన్నారా అన్నట్లు అరణ్యము.

మూ. రాం క్లిష్టమార్యాత్తరణాం వింప స్తీమనాథవర్,
అర్యరావత వైదేహీం రామతో రాక్షసారిపః. 6

ప్ర. అ. కిష్కపూర్వాశ్రమణామ్ = నరిగిపోయిన మూలలు అశ్రమములు కల, అనాశ్రమక = అనాశ్రమములు వదిలి, వింపస్తిమ్ = వింపించుచున్న, తాం తైరహీమ్ = ఆ నీరను గూర్చి, రాక్షసాదివః = రాక్షసరాక్షస, రావణః = రావణుడు, అర్జురావక = తొందరగా వెళ్లను.

తా. పుష్పమూలలు, అంశారములు నరిగిపోయి, అనాశ్రమములు వదిలి వింపించుచున్న ఆ నీర దగ్గరకు రాక్షసరాక్షస రావణుడు శ్రమముగా వెళ్లను. 6

మూ. తాం అలామివ వేష్టనీమారిల్లాస్తిం మహాద్రుమాన్,
ముఖ్య ముఖ్యేరి అహంకః ప్రవదన్రాక్షసాధిపః. 7

క్రొక స్త్రీం తామ రామేరి రామేణ రహితాం వనే,
తీపితానాయ కేశేషు అగ్రాహా న్తకసన్నికః. 8

ప్ర. అ. అన్తకసన్నికః = యమునిలో నమానుడైన, రాక్షసాధిపః = రావణుడు, అలామివ = అలావది, మహాద్రుమాన్ = పెద్దపృక్షముండు, వేష్టనీమ్ = యట్టుకొనుచున్నది, అరిల్లాస్తిమ్ = వారిని తొగలించుకొనుచున్నది, వనే = వనము వందు, రామేణ = రామునితో, రహితామ్ = తాముయొక్కది, తామ రామేరి = రామా! రామా! అని, క్రొక స్త్రీమ్ = వింపించుచున్నది అయిన, తామ్ = ఆ నీరను, ముఖ్య ముఖ్య కిరి = (పెల్లను) విరువుము, విరువుము అని, అహంకః = అనేకవర్గాయ ములు, ప్రవదన్ = వలుతురు, తీపితానాయ = తన ప్రాణముం అంశముకొరకీ, కేశేషు = కేశములయందు, అగ్రాహా = వట్టుకొనెను.

తా. అ వనములో రామునకు దూరమైన ఆ నీర రామా! రామా! అని వింపించుచు, అక్కడ నున్న మహాపృక్షములను తొగలించుకొని అత వదిలి వారికి యట్టుకొనుచుండుగా యముని వంటి ఆ రావణుడు "పెట్ట విరువుము, విరువుము" అని మదిమాదికి అనుచు, దివరికి మరలము వింపించుకీ అమెను తాట్లు పట్టుకొనెను. 7, 8

మూ. ప్రధర్మిరాయాం నీరాయాం బభూవ సదరావరమ్,
అగత్పర్వమమర్యాదం తమస్థాన్యేన సంవృతమ్, 9
న వారి మారుత స్తత విప్రులోఽభూద్ధివాకరః.

ప్ర. అ. సీతాయామ్ = సీత, ప్రరగ్నితాయామ్ = అవమానించబడిన దగు
యందగా, సదరాచరమ్ = అంగమమంతోను స్థావరమంతోను కూడిన, సర్వమ్
= సమస్తమైన, అగత్ = అగత్తు, అమర్త్యాదమ్ = కట్టుబాట్లు లేనిదై, అన్యేన కమపా
= గ్రుడ్డి చీకటిలేక. సంవృతమ్ = కప్పబడినది. ఇథూప = అయిను, తత్ర =
అక్కడ, చూరుతః = వాయువు, న చారి = ఏరలేదు. దివాకరః = సూర్యుడు,
నిష్క్రమః = కాంతిహీనుడు, అథూత్ = అయిను.

తా. ఆ పరమంగా సీత అవమానించబడగా స్థావరఅంగమూర్త్యకమైన
అగత్తు అంతా కట్టుబాట్లు లేనిదై కదిల చీకటిలేక కప్పబడెను. అప్పుడు గారి
సరిగా చీకటిలేదు. సూర్యుని కాంతి తగ్గెను. 9

మూ. దృష్ట్యా సీతాం పరామృష్టాం దీనాం తివ్యేన చక్షుషా, 10
కృతం తార్కమితి శ్రీమాన్ వ్యాకహర పితామహః.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = కోడ గం, పితామహః = బ్రహ్మజేవుడు, దీనామ్ =
దీనులైన, సీతామ్ = సీతను, పరామృష్టామ్ = స్పృశించబడిన దానినిగా, తివ్యేన
= తివ్యమైన, చక్షుషా = వేత్రములేక, దృష్ట్యా = దూరి, తార్కమ్ = తార్కము,
కృతమ్ = చేయబడినది, అతి = అది, వ్యాకహర = పరిగెను.

తా. దీనులైన ఆ సీతను రావణుడు స్పృశించినట్లు తివ్యదృష్టితో దూరి,
“తార్కములైన బ్రహ్మజేవుడు.” కందిన పని పూర్తి అయినట్లే” అని అనెను. 10

మూ. ప్రహృష్టా వ్యతిరాశ్వాసన్ సర్వే తే పరమర్షయా, 11
దృష్ట్యా సీతాం పరామృష్టాం దణ్ణకారణ్యావాసినః.
రావణస్య వినాశం చ ప్రాప్తం బుద్ధ్యా యద్భర్మయా.

ప్ర. అ. దణ్ణకారణ్యావాసినః = దండకారణ్యమునందు నివసించు, సర్వే
= సమస్తమైన, తే = ఆ, పరమర్షయా = మహర్షులు, సీతామ్ = సీతను, పరా
మృష్టామ్ = స్పృశించబడినదానినిగా, దృష్ట్యా = దూరి, యద్భర్మయా = దైవ
వేత్రములేక, రావణస్య = రావణునియొక్క, వినాశం చ = వినాశమును కూడ,
ప్రాప్తమ్ = పర్చినదానినిగా, బుద్ధ్యా = తిరుగుకొని, ప్రహృష్టాః = సంతోషించిన
దారు, వ్యతిరాశ్వు = వ్యతరించినవారుకూడ, అనన్ = అయిది.

తా. కంఠకాశక్యముతో చెప్పినట్లే మహర్షి లంకకు నీరను రావణుడు వట్టి దీనికొదిపోవుట చూచి, బైవనకముచేత ఇంకలానిది రావణుని వినాకము రానున్న దని కూడ తెలిసికొని సంతోషమును, యుజును కూడ పొందిరి. 11, 12

మూ. నే ను కాం రామ రామేతి దురప్రేం లక్ష్మణేతి త,
అగామాదాయ భావకం రావతో రాక్ష సేక్యతా. 13

ప్ర. అ. రాక్ష సేక్యతా = రాక్షసుల ప్రభువైన, నా రావణా = ఆ రావణుడు, కాపు రామేతి = రామా! రామా! అని, లక్ష్మణేతి త = లక్ష్మణా అని, దురప్రేం = విడుచుచున్న, కామ్ = ఆ నీరను, అదాయ = గ్రహించి, అశాకమ్ = అశాకమును గూర్చి, అగామ = వెళ్ళెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు, "రామా! రామా!" అని, "లక్ష్మణా!" అని విడుచుచున్న ఆ నీరను గ్రహించి అశాకమర్షమునందు వెళ్ళిపోయెను. 13

మూ. తప్తైకరణఅప్తాల్లీ పీరకాశేయదాసిని,
రరాణ రాఅపురీ దు విద్యుత్పరామిని యతా. 14

ప్ర. అ. తప్తైకరణఅప్తాల్లీ = పరిశుద్ధమైన అంగాడు అథరణములలో కూడిన అవయవములు కలిపి, పీరకాశేయదాసిని = పర్వని వట్టువస్త్రము కలిపి దీనికి అయిన, రాఅపురీ = ఆ రాఅనుమారి యైన నీర, విద్యుత్ = మెరుపును, పారామిని యతా = మెరుపు వలె, రరాణ = ప్రకాశించెను.

తా. అన్ని అవయవములందు శుద్ధమైన అంగాడు అథరణములు కలిపి, పర్వని వట్టుచేత కట్టుకొని ఉన్న ఆ నీర మెరుపున్న మెరుపు వలె ప్రకాశించెను. 14

మూ. ఉర్ధ్వారేవ త పస్త్రేణ తపాః పీరేన రావణః,
అధికం పరిబ్రాజ గిరిశీవ ఇవాగ్నినా. 15

ప్ర. అ. తపాః = అమెయొక్క, ఉర్ధ్వారేవ = ఎగురగొట్టబడిన, పీరేన = పర్వని, పస్త్రేణ = వస్త్రముచేత, రావణః = రావణుడు, అగ్నినా = అగ్నిచేత, దీప్తా = ప్రకాశించబడియుండిన, గిరిశీవ = పర్వతము వలె, అధికమ్ = అధికముగా, పరిబ్రాజ = ప్రకాశించెను.

తా నీర కరీరముమీద ఉన్న పర్వని వక్రము గారికి ఎగురుతుండగా,
అ రావణుడు అన్నిదేర ప్రకాశింపజేయబడిన పర్వతము వలె అధికముగా ప్రకా
శించెను. 15

మూ. తస్యాః పరమకల్యాణ్యాస్తామ్రాణి సురధీణి త,
పర్వవ్రతాణి వైరేహ్య అర్కకీర్క వై రావణమ్. 16
(య్యతాని పర్వవ్రతాణి రావణం సమావాకిరన్)

ప్ర. అ. పరమకల్యాణ్యాః = రాం మంగళవ్రతులైన, తస్యాః = అ,
వై రేహ్యః = నీరయిక్క, తామ్రాణి = ఎఱ్ఱవైస, సురధీణి = చంపింతురున్న,
పర్వవ్రతాణి = పర్వముల శేషులు, య్యతాని = తొలినవై, రావణమ్ = రావణుని,
సమవాకిరన్ = దిమ్మిసని.

తా అధికముగ మంగళవ్రతులైన అ నీర కొప్పులోనుండి తొలిన పరి
మింతురున్న ఎఱ్ఱని పర్వవ్రతములు అ రావణునిమీద తల్లి నట్లు పడినవి. 18

మూ. తస్యాః కిశోరుముద్ధారమాకాశే కనకవ్రతమ్,
ఐతౌ రాదిత్యరాగేణ తామ్రపత్రదివారపే. 17

ప్ర. అ. తస్యాః = అమెయిక్క, అకాశే = అకాశమునందు, ఉద్ధారమ్
= ఎగురగొట్టబడిన, కనకవ్రతమ్ = అంగుడు కాంతి గల, కిశోరుమ్ = వట్టు
దీర, ఐతపే = ఎండయందు, అదిత్యరాగేణ = సూర్యుని ఎరుపుచేత, తామ్రమ్
= ఎఱ్ఱవైస, అత్రదివ = మేఘము వలె, ఐతౌ = ప్రకాశించెను.

తా. నీర కలించిన, అకాశముపై గారికి ఎగురుతున్న, అంగుడు తన్నె
గల వట్టుదీర, ఎండలో సూర్యుని కాంతి ప్రసరించిన మేఘము వలె ఉండెను.

మూ. తస్యాన్తర్ముననం పత్త్రీమారాశీ రావణాంకమ్,
న రరాణ వివా రామం వివాళమివ పక్షిణమ్. 18

ప్ర. అ. అకాశే = అకాశమునందు, రావణాంకమ్ = రావణుని అంకము
నందున్న, మనసమ్ = అందమైన వానిక గల, తస్యా పత్త్రీమ్ = అ నీర
ముఖము, రామం వివా = రాముడు తినుండునది, వివాళమ్ = తొడలీని, పక్షిణమ్
ఇవ = పర్వము వలె, న రరాణ = ప్రకాశించలేదు.

రా. అశాశమార్గమునందు రావణుని అంకముపైక మన్న సుందకమైన బానిక గం అమె ముఖము, రామడు లేకపోవుటచేత, కాక లేని వర్మము వలె కాంతివిహీనమై ఉండెను. 18

మూ బటూప అందం ఏం బిల్వ చక్ర ఇవోదిక,
సుందరాలం సుకేక నం వర్మగర్భావమవమ్. 19

ఉత్తై సునిమలైర్దనై ప్రతావర్పికంకృతమ్,
తస్యై వర్మమలం వక్రమాశాశే రావణాన్కగమ్. 20

కుడిరం వ్యవమృష్టాస్రం తన్వగివర్పియకర్కనమ్,
సువాసం రాక్షసాహైష్ఠమాశాశే హటకప్రథమ్. 21

ప్ర. అ. సుందరాలమ్ = అందమైన లలలము కంది, సుకేక నమ్ = అంకమైన కేకాంకములు కంది, వర్మగర్భావమ్ = వర్మము గర్భమువంటి కాంతి గంది, అప్రథమ్ = ప్రథములు లేనిది, ఉత్తై = తల్లిని, సునిమలై = మిక్కిలి నిర్మలములైనది, ప్రతావర్పిః = కాంతి గంది అయిన, దనై = దంకముండేత, అంకృతమ్ = అంకరిందబడినది, కుడిరమ్ = రోదనము చేసినది, వ్యవమృష్టాస్రమ్ = కుకవలదిన కన్నిళ్లు కంది, తన్వగివక్ = చంద్రుడు వలె, ప్రేయదర్క నమ్ = అనందకరమైన దర్శనము కంది, సువాసమ్ = అందమైన ముక్కు గంది, రాక్షసాహైష్ఠమ్ = అందమైన ఎత్తుని పెదవులు కంది, అశాశే = అశాశమునందు, హటకప్రథమ్ = అంగారము వంటి కాంతి గంది, అశాశే = అశాశమునందు, రావణాన్కగమ్ = రావణుని ఒడిలో ఉన్నది అయిన, తస్యై = అమెయొక్క, తక్ = ఆ, విమలమ్ = నిర్మలమైన, వక్రమ్ = ముఖము, నిమ్ = నిల్లనైన, అందమ్ = మేఘమును, బిల్వ = లేదెందుకొని, ఉదిక = ఉరయించిన, తన్వగివక్ = చంద్రుడు వలె, బటూప = ఉండెను.

రా. అనమయమైన రావణుని అంకమునందున్న నిర్మలమైన నీక ముఖము నల్లని మేఘమును లేదెందుకొని పైకి వచ్చిన చంద్రునిండు వలె ఉండెను. అందమైన లలలము, చక్కని ముఖములు గల ఆ ముఖము మెరిమలులేనిదై, వర్మము వర్మ లాగము వలె ప్రకాశించుచుండెను. తెల్లగా, నిర్మలములుగా ఉన్న, కాంతిమంతములైన దంకములతో ఒప్పుచుండెను. ఏడుచుటచే కాదును కన్నిళ్లు

శుభవతిది యుండిను. చల్లదనియింపఁ జరి యాదుటకు అనందజనకమై చక్కని ముక్కు, అందమైన పెట్టుని పెడపుణ గల ఆ ముఖము అభాగమునందు లంగా రము వలి ప్రకాశించుచుండెను. 19, 20, 21

మూ. రాక్ష సేవ సమారూఢం తస్యా పద్మదశం శుభమ్,
శుభలే న విశా రామం దివా చన్ద్ర ఇవోదితః. 22

ప్ర. ఆ. రాక్ష సేవ = రాక్షసునిసేవ, సమారూఢమ్ = కదంబులదిన, తస్యా = సీతయొక్క. శుభమ్ = మంగళకరమైన, రత్ = ఆ. ముఖమ్ = ముఖము, రామం దివా = రాముడు లేక, దివా = వగలు, ఉదితః = ఉదయించిన, చన్ద్రః = చంద్రుడు వలి, న శుభలే = ప్రకాశించలేదు.

తా. రాక్షసునిసేవ తయకలంకరమైపోవు నట్లు కేయలదిన ఆ సీత ముఖము రాముడు తగ్గద లేకపోవుటచే, వగలి చంద్రుడు వలి శాంతినిహీనమై ఉండెను.

మూ. సా హేమవర్ణా నీలాక్షం మైత్రీ రాక్షసాదివమ్,
శుభలే కాన్యసి కాన్యే నీలం మణిమిచ్ఛతి. 23

ప్ర. ఆ. నీలాక్షమ్ = నల్లని కరీరము గల. రాక్షసాదివమ్ = రాక్షసాది, అశ్రితా = అగ్రయించి ఉన్న, హేమవర్ణా = లంగారు రంగు గల, సా మైత్రీ = ఆ సీత, నీలమ్ = నల్లని, మణిమ్ = మణిని (అగ్రయించిన). కాన్యసి = లంగారు విభావమైన, కాన్యే ఇవ = వర్ణము వలి, శుభలే = ప్రకాశించెను.

తా. నల్లని కరీరము గల రాక్షసాది వమీవమునందున్న లంగారు రంగు గల సీత, అందనీలమాణిక్యము తగ్గద ఉన్న లంగారు వర్ణము వలి ప్రకాశించెను. 23

మూ. సా పద్మగౌరీ హేమాభా రావణం జనకార్మణా,
విద్యుద్ధనమివావిక్య శుభలే త వ్రతౌషణా. 24

ప్ర. ఆ. పద్మగౌరీ = పద్మము వలి వర్చుగా మన్నరి, హేమాభా = లంగారము వంటి శాంతి గంది, త వ్రతౌషణా = పరిశుద్ధమైన (లంగారు) అంబా

కములు గలది అయిన, సా తనకాత్మజా = అ సీత, రావణుని = రావణుని, అవిశ్వ
= సమీపించి, మనస్ = మేళనముచే, అవిశ్వ = ప్రవేశించి (సమీపించి), విద్యు
దీప = మెరుపు వలె, కుతలే = ప్రకాశించును.

తా. వర్మము వలె వచ్చగా అంగారము వంటి జాతిలో ప్రకాశించుచు,
పరిశుద్ధమైన అంగారు అలంకారములు ధరించి అ సీత, రావణుని సమీపము
సంధి, మేళనముతో ప్రవేశించి ఉన్న మెరుపు వలె ప్రకాశించుచుండును. 24

మూ. తస్యా భూషణమోషేణ నైరేహ్యః రాక్షసారిసః,
అథో సరవలో నీలః సమోష ఇవ తోయదః. 25

ప్ర. అ. రాక్షసారిసః = రావణుడు, తస్యాః నైరేహ్యః = అ సీతయొక్క,
భూషణమోషేణ = అలంకారముల ద్వనిరీత, సరవలు = మెరుపుతో కూడిన,
సమోషే = ద్వనితో కూడిన, నీలః = నల్లని, తోయదః ఇవ = మేళనము వలె,
అథో = ప్రకాశించెను.

తా. సీత అలంకారములు ద్వనిరేయులరీత అమెలో కూడిన అ రావణుడు
మెరుపుతో కూడిన, ద్వని రేయులన్న నల్లని మేళనము వలె ఉండెను. 25

మూ. ఉత్తమాన్లాయుతా తస్యాః పుష్పవృష్టిః సమస్తతః,
నీలాయా హ్రిమమాజాయాః పపాత దరశీరలే. 26

ప్ర. అ. హ్రిమమాజాయాః = పారించుచున్న, తస్యాః నీలాయాః =
అ సీతయొక్క, ఉత్తమాన్లక్ = శిరస్సునుండి, యుతా = జారిన, పుష్పవృష్టిః =
పుష్పముల వర్షము, సమస్తతః = మూలైపుతా, దరశీరలే = భూమిమీద, పపాత
= పడెను.

తా. పారించుచున్న సీత శిరస్సాళమనుండి జారిన పుష్పముల వర్షము
అంతటా నేలమీద పడెను. 26

మూ. సా తు రావణవేగేన పుష్పవృష్టిః సమస్తతః,
సమాకూతా దశగ్రీవం పునరేవార్కవర్తత. 27

ప్ర. అ. సమస్తతః = మూలములం పడిన, సా పుష్పవృష్టిః = అ పుష్ప

పర్వము, రావణవేగవేదరావణుని వేగమువేత, సమాధూతా = ఎగురగొట్టబడినదై,
 పునః = మరల, దక్షగ్రహమేవ = రావణుని గూర్చియే, అర్జవర్తక = వర్చిను

తా. నలుమూలలా రారిన ఆ పుష్పములు, రావణుని వేగమువేత ఎగిరి
 మరల ఆ రావణునివై పై ఎగ్గెను. 27

మూ. అర్జవర్తక పుష్పాణాం రాతా వైశ్రవణానుజమ్,
 నక్షత్రమాలా విమలా మేరుం నగమివోన్నతమ్. 28

ప్ర. ఆ. పుష్పాణామ్ = పుష్పములయొక్క, రాతా = పంక్తి, విమలా =
 స్వర్ణమైన, నక్షత్రమాలా = నక్షత్రపంక్తి, ఉన్నతమ్ = ఎత్తైన, మేరుం నగమిత
 = మేరువర్వరమును వలె, వైశ్రవణానుజమ్ = రావణుని, అర్జవర్తక = వెళ్ళి
 చేరిన.

తా. నిక్కంపైన నక్షత్రపంక్తి ఉన్నతమైన మేరువర్వరము వైపు వెళ్ళి
 నట్లు, పుష్పముల పంక్తి రావణుని వైపు వెగ్గెను. 28

మూ. చరణాన్నాపురం క్రవ్వం వైదేహ్యః కర్మరూపితమ్,
 విద్యున్నద్ధులసంశాకం వపాత మరుకస్యవమ్. 29

ప్ర. ఆ. వైదేహ్యః = నీతయొక్క, చరణాః = పాదమునుండి, క్రవ్వమ్ =
 జారిన, కర్మరూపితమ్ = కర్మములవేత అలంకరించబడిన, నూపురమ్ = నూపు
 రము, విద్యున్నద్ధులసంశాకమ్ = మెరుపుమండలముతో సమానమైనదై, మరుక
 స్యవమ్ = మరుకమైన ద్వని గలదై, వపాత = వడిను.

తా. నీర పాదమునుండి జారిపోయిన, కర్మములవేత అలంకరించబడిన
 నూపురము, మెరుపు త్రక్కుమవలె, మరుకముగా ద్వనిదేయుడు వడిను. 29

మూ. తరువ్రవాః కతా పా నిలాల్లం రాక్షసేశ్వరమ్,
 ప్రాకోదయత వైదేహీ గణం కష్మీన కాశ్చరీ. 30

ప్ర. ఆ. తరువ్రవాః కతా = వృక్షముల రొండు వలె ఎత్తైన, పా
 వైదేహీ = ఆ నీర, నిలాల్లమ్ = నల్లని కరిరము గల, రాక్షసేశ్వరమ్ = రావణుణ్ణి,

కాన్బి = బంగారుపికారమైన, కన్బా = నడుముత్రాడు, గణపిత = ఏనుగును
వలె, ప్రాళోదయత = ప్రకాశింపజేయు.

తా. చిట్ట ఏనుగు వలె ఎత్తుగా ఉన్న అ నీర, పల్లవి కరీరము గం
రావణుణ్ణి, బంగారు నడుముత్రాడు ఏనుగును ప్రకాశింపజేసి పట్టు ప్రకాశింప
జేసెను. 30

మూ. తాం మహోల్కామివాతాశీ దీప్యమానాం స్యలేఽసౌ,
జహారాకాళమావిక్య సీతాం తైశ్రవదాసుః॥ 31

ప్ర. అ. తైశ్రవదాసుః = రావణుడు, మహోల్కామిత = గొప్ప అగ్ని
పిండము వలె, స్యలేఽసౌ = తన శేఁసువులో, అశాశీ = అశాళమునందు, దీప్య
మానాః = ప్రకాశించుచున్న, తాం సీతామ్ = అ నీరను, అకాళమ్ = అశాళమును,
అవిక్య = ప్రవేశించి, జహార = అవహరింపెను

తా. నీర తన శేఁసువులో అశాళములో పెద్ద అగ్ని పిండము వలె ప్రకా
శించుచుండెను. అర్ధ నీరను రావణుడు అశాళమార్గమునందు అవహరించెను. 31

మూ. తస్యాస్తాస్యగ్నిచర్తాని ధూషణాని మహీతలే,
స హోషాణ్డవరీర్కస్త క్షితాస్తారా ఇరామృతార్. 32

ప్ర. అ. తస్యా = అపెయొక్క, అగ్నిచర్తాని = అగ్నియొక్క వర్తము
వంటి వర్తము గల, తాని ధూషణాని = అ అలంకారములు, స హోషాణ్డ =
ర్వనిలో కూడినవై, అమృతార్ = అశాళమునుండి, క్షితాః = పడిపోయిన, తారా.
ఇవ = నక్షత్రములువలె, మహీతలే = నేలమీద, అవరీర్కస్త = రిమ్ము అడినవి.

తా. అగ్ని వంటి తలల గల అ నీర అలంకారములు, అశాళమునుండి,
జారిపోయిన నక్షత్రముల వలె నేలపై పలుమూలలా విసిరిచేసినట్లు పడిపోయి
నవి. 32

మూ. తస్యాః స్తనాస్తరాద్రుష్టో హాకస్తారారిపద్యురిః,
తైరేహ్య విపతన్వాతి గజ్జేవ గగనాద్యుతా. 33

ప్ర. అ. తస్యాః = అ నీరయొక్క, స్తనాస్తరాత్ = వక్షస్థంము

మండి, త్రవ్వ = తొలిపోయిన, తారాచివర్ణురీ = తండ్రుని వంటి కాంతి గల, పోర = పోరము, నివరణ = క్రింద వరుచు, గగనాత్ = ఆకాశమునుండి, యుతా = తొలిన, గజ్జీవ = గంగ వలె, తాత = ప్రకాశించెను.

తా. ఆమె వక్షస్థంఘమునుండి తొలి క్రిందికి వడిపోవుచున్న, తండ్రుని వంటి కాంతిగల ముత్యాల పోరమే ఆకాశమునుండి క్రిందికి వరుచున్న గంగ వలె ప్రకాశించెను.

33

మూ. ఉర్వాశవాతారిహతా నానార్థిభగజాయుతా,

మా తైరిరి ఏదూరాగ్రా వ్యాజ్జహరివ పాదపా. 34

ప్ర. అ. ఉర్వాశవాతారిహతా = రావణుడు పైకి ఎగుడుటకలన కలిగిన గారిచే కొట్టబడిన, నానార్థిభగజాయుతా = అనేకములైన వక్ష స్థంఘములతో కూడిన, పాదపా = వృక్షములు, ఏదూరాగ్రా = కదల్చబడిన అగ్ర భాగములు గలవై, మాతైః ఇరి = భయవదకుము అని, వ్యాజ్జహః ఇవ = వరిగివట్టున్నవి.

తా. రావణుడు పైకి ఎగుడుటచే కలిగిన గారికి కదరిన, అనేకవక్షులతో కూడిన వృక్షములు, చివరి కొమ్మలు తొగుటచే, "భయవదకుము" అని నీరను ఓదాపుచున్నవా అన్నట్లున్నవి.

34

మూ. సరిన్యో ద్వస్తకమలా శ్రస్తపినులేకరా,

సఖిమివ గతోర్వాసాచన్యతోర వై మైథిరిమ్. 35

ప్ర. అ. ద్వస్తకమలా = వశించిన వర్మములు కలవి, శ్రస్తపినులేకరా = భయపడిన పినుములు ఇతరజంతువులు కలవి అయిన, సరిన్యః = వర్మవరస్సులు, గతోర్వాసామ్ = పోయిన వ్యాసలు గల, సఖిమివ = సఖులారాని వలె, మైథిరిమ్ = నీరను గూర్చి, అన్యతోర వై = దూరించినవి.

తా. అప్పుడు వర్మవరస్సులలోని వర్మాలు ఎండిపోయినవి. పినుములు, ఇతర జంతువులు భయపడుతుంటెను. అట్టి వర్మవరస్సులు మూర్ఖు లెరిచిన పఖులారాని గూర్చి దూరించి వట్లు నీరను గూర్చి దూరించినవి.

35

మూ. సమస్తాదభినవత్య సింహవాహుమ్యుగద్విజాః,
అన్యరావంస్తదా కోషాత్పితాం రాయానుగామినః. 38

ప్ర. ౪. తదా = అప్పుడు, సింహవాహుమ్యుగద్విజాః = సింహములు, వాహుమములు, లేళ్లు, వేళ్లు, సమస్తాత్ = సమస్తములలా, అభినవత్య = గుంపులుగా చేరి, కోషాత్ = కోవమువలన, రాయానుగామినః = నీకను అనుసరించుచున్నవై, సీతామ్ = సీతను, అన్యరావన్ = అనుసరించి పరుగెత్తినవి.

తా. అప్పుడు సింహములు, వాహుమములు, లేళ్లు, వేళ్లు, గుంపులుగా చేరి, రావణునిపైద కోవములో, నీకను అనుసరించి, నీక వత్తుక పరుగెత్తి వెళ్లినవి. 38

మూ. అంప్రపాతాన్రముఖాః కృశ్నేరుద్విరతాహరిః,
సీతాయాం హ్రయమాదాయాం ప్రికోక స్తవ వర్తతాః.

ప్ర. ౪. సీతాయామ్ = సీత, హ్రయమాదాయామ్ = హరించుచున్న దగుచుంకగా, వర్తతాః = వర్తకములు, అంప్రపాతాన్రముఖాః = అంపారము లనే కన్నీళ్లు ముఖములందు కలవై, కృశ్ణైః = శివములనే, ఉద్విరతాహరిః = ఎత్తరిచిన తామపులలో కూడినవై, ప్రికోక స్తవ = ఏడుచున్నట్లుండెను.

తా. హరించుచున్న సీతను చూచి, వర్తకములు అంపారము లనే కన్నీళ్లు తాడుచు, శివములనే తామపులు పైకి ఎత్తి ఏడుచున్నట్లు ఉండెను.

మూ. హ్రయమాదాయం తు వై దేహీం దృష్ట్వా రీనో రివాకరః,
ప్రతిద్యస్తప్రవరః శ్రీమానాసీత్యాణ్ణరవల్లభః. 39

ప్ర. ౪. హ్రయమాదాయమ్ = హరించుచున్న. వైదేహీమ్ = సీతను, దృష్ట్వా = చూచి, శ్రీమాన్ = కోకగరి, రివాకరః = నూడు, రీనః = రీనుడు, ప్రతిద్యస్తప్రవరః = నశించిన కాంతి కలవాడై, పాణ్ణరవల్లభః = తెల్లని మందలము కలవాడుగా, అసీత్ = అయ్యెను.

తా. కాంతి గల నూడుకు కూడ హరించుచున్న సీతను చూచి రీనుడై, కాంతినిహీను డగుటచే అతని మందలము తెల్లగా కనబడుచుండెను 39

మూ. నాన్తి తర్కః కుతః సర్వం వార్థవం వాన్యకంసలా,
యత్ర రామస్య వైదేహీ భార్యాం హరతి రావణా. 38
ఇతి సర్వాణి తూతాని గణకః పర్యచేవయన్.

ప్ర. అ. యత్ర = ఎప్పుడు, రామస్య = రామునియొక్క, భార్యామ్ = భార్యయైన, వైదేహీమ్ = వీరను, రావణా = రావణుడు, హరతి = హరించుచున్నాడో, అర్థ సమయమునందు, తర్కః = తర్కము, నాన్తి = లేదు సర్వమ్ = సర్వము, కుతః = ఎట్లు : అర్థవత్ = ఋతార్థము, స = లేదు, అన్యకంసలా = అత్యంతము కూత, స = లేదు, ఇతి = అని, సర్వాణి = సమస్తమైన, తూతాని = ప్రాణులు, గణకః = గుంపులుగా చేరి, పర్యచేవయన్ = విరాజించినది.

తా. "రాముని భార్యయైన వీరనే రావణుడు అవహరించుకొనిపోవుచున్నాడనగా ఇంక తర్క మనేది లేదు. సర్వానికి స్థాన మేది : ఋతార్థానికి కాని, మందిరవానికి కాని రోజులేదు" అని అనుకొనుచు సమస్తతూతములు గుంపులు గుంపులుగా చేరి విరాజించిరి.

39

మూ. చిత్రక్షణ దీపములా దురుదుర్భృగచోరణా,
ఉద్వీక్షోద్వీక్ష్య వయన్తై రానసాతాచిత్రేక్షణా. 40

ప్ర. అ. మృగచోరణా = లేది పిల్లలు, చిత్రక్షణః = తయవడినవై, దీపములా = దీపములైన ముఖములుకంటై, రానసాతాచిత్రేక్షణా = కన్నీళ్లు కాదులదే బాగులమైన చూపులు కంటై, వయన్తైః = వేరములలో, ఉద్వీక్షోద్వీక్ష్య = పైకి చూచి చూచి, దురుదుః = ఏడ్చుచు.

తా. అక్కడ నున్న లేది పిల్లలు తయవడిపోయిను. వారి ముఖములు దీపములుగా ఉండెను. కన్నీళ్లు కాదులదే వారి చూపులు బాగులము లయ్యెను. అవి మదిమదికి కళ్లు పైకి వ్రసరించెనేని చూచుచుండెను.

40

మూ. సుప్రవేపితగ్రాశ్య లతాపుర్యనదేవలా,
ఏక్రోశన్తిం దృఢం సీతాం దృష్ట్యా దుఃఖం రథా గరామ్. 41

ప్ర. అ. రథా = అరికముగా, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, గరామ్ = పొందిన, దృఢమ్ = అరికముగా, ఏక్రోశన్తిమ్ = అరచుచున్న, సీతామ్ = వీరను, దృష్ట్యా =

చూచి, పసదేవతాః = పసదేవతలు, స్మృతవేదితాగ్రాశ్య = తానా వలకుచున్న
దేవతలు కలసి, లభాన్మః = అయినవి.

తా. ఆ విధముగా యజ్ఞశాంతతాల్లి దిగ్గరగా ఏర్పడుచున్న ఆ సీతను
చూచి పసదేవతలు వలసిపోయినవి. 41

మూ. తాం తు లక్ష్మణ రామేతి శ్రోత స్తే మధురస్వరమ్, 42

అవేక్షమాదాం లహరో వైదేహీం ధరణీరమ్,

స రామాకులకేణాంతాం విప్రస్ఫుష్టచిశేషకామ్, 43

అహారాశ్మవినాకాయ తక్రగ్నిహో మనస్వీనీమ్.

ప్ర. త. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : రామ = రామా : తేరి = అని, మధుర
స్వరమ్ = మధురమైన స్వరము కలుగునట్లుగా, శ్రోత స్తే = ఏర్పడుచున్నది,
లహరో = అనేకవర్ణాయములు, ధరణీరమ్ = భూమిని, అవేక్షమాదామ్ =
యోచించుచున్నది, అకులకేణాంతామ్ = కులములమైన కేణాంతములు గలది, విప్రస్ఫుష్ట
చిశేషకామ్ = వెదికిపోయిన తింకము కలది, మనస్వీనీమ్ = ఉత్తమమైన
మనస్సు కలది అయిన, తాం వైదేహీమ్ = ఆ సీతను, సః తక్రగ్నిహః = ఆ రావ
ణుడు, అర్శ్మవినాకాయ = తన వినాశముకొరకే, అహార = హరించెను.

తా. అప్పుడు ఆ సీత "రామా : లక్ష్మణా : "అని మధురమైన స్వర
ముతో వినిపించుచుండెను రామంక్ష్మణు లెక్కడ నైవా వచ్చుచున్నా కేమీ అని
మాదిమాదికి నేలవైపు చూచుచుండెను. అయె నాట్లు ముడి విడిచిపోయెను. తింకము
వెదికిపోయెను అట్టి ఉత్తమ మనస్సు గల సీతను ఆ రావణుడు తన వినాశము
కొరకే అవహరించుకొనిపోయెను. 44, 45

మూ. తరస్తు సా రామదత్తీ కుచిస్మితా

వినాశ్యరా లన్ఠుజనేప మైతరీ,

అపశ్యరీ రామపంక్ష్మదాపురౌ

వివర్ణవక్త్రౌ తయభారపీడితా.

44

అర్కాశ్చే శ్రీమద్రామాయవే చార్మికీయే అదికావ్యే అరణ్యకాశ్చే

ద్వివర్ణాశ్చ పర్ణః.

ప్రే. అ. దరః = జలపిష్టురీ. నాదరీతి = అందమైన దంతములు కలది, కుచిస్మితా = తెల్లని చిరువప్పు గలది, బద్ధుజితేన విదా = బంధుజనులు లేకుండా, కృతా = చేయబడినది అయిన, మైత్రీ = సేత, రామచంద్మణా = రామచంద్మణులను, ఉదా = ఇద్దరినీ, అవశ్యతీ = యావనిత, వివర్తవత్సా = వెడిసి రంగు గల ముఖము గలదై, భయభాగపీడితా = భయభాగములేత పీడింప బడెను.

తా. అందమైన పలువరున, తెల్లని చిరువప్పు గల ఆ సేత బంధువులను దూరమచేయబడి, రామచంద్మణులను ఇద్దరినీ కూడ యావక వెలవెలదారిన ముఖముతో భయభాగములేత పీడింపబడెను.

దాదానందినీ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రభాగ్యభాగమునందు అరణ్యశాంతలో
పేరిరిలెంతవ సర నమా వము.

అథ త్రివర్ణాకః సర్గః

[నేత తావత్తుని వింతిమయః]

మూ. ధమశ్చరక్షం తం కృష్ట్యా మైథిరి అనకాకృతా,
యథితా వరమోర్విగ్నా తయే మహరి వర్తిసి. 1

ప్ర. అ. అనకాకృతా = అనకుని కుమార్తెయైన, మైథిరి = సీత, అయ్ = అకాకమును గూర్చి, ఉత్పరక్షయే = ఎగురుచున్న, తయే = రావణుని, కృష్ట్యా = తూరి, వరమోర్విగ్నా = రాం దిగులు వెంచినరై, మహరి = గొప్ప, తయే = తయమునందు, వర్తిసి = ఉంటున్నరై, యథితా = యథితురాలు అయ్యిను.

తా. అనకుని కుమార్తె యైన సీత, అకాకములో ఎగురుచున్న ఆ రావణుని తూరి, రాం దిగులు వెంచి, అశ్శరికముగా తయవేతురు యథితురా అయ్యిను. 1

మూ. లోషరోదనత్తామాః నీమాక్షం రాక్షసారివయ్,
యదన్తి కరుణం నీలా ప్రాయమాతేర మ్బ్రవీర. 2

ప్ర. అ. ప్రాయమాతా = హరించుచున్న, నీలా = సీత, కరుణయే = దీనముగా, యదన్తి = ఏడుచున్నరై, లోషరోదనత్తామాః = లోషములేతను, ఏడుచులేతను ఎఱ్ఱనైన వేత్రములు కలరై, నీమాక్షయే = కయంకరములైన నేత్రములు గల, రాక్షసారివయ్ = రావణుని గూర్చి, ఇదయే = ఈ వాక్యమును, మ్బ్రవీర = పలికెను.

తా. రావణునినేత హరించుచున్న సీత లోషములేతను, ఏడుచు లేతను ఎఱ్ఱనైన వేత్రములు గలరై, కయంకరములైన నేత్రములు గల రావణునితో ఇట్లు పలికెను.

మూ. స వ్యవక్రవసే వీర కర్మదానేన రావణ.

జ్ఞాల్పా విరహితాం యన్మాం తోరయిల్పా పరాయసే. 3

ప్ర. అ. వీర = సిరుకవైస, రావణ = రావణా : విరహితామ్ = ఒంటరిగా ఉన్న, మామ్ = నన్ను, తోరయిల్పా = అవహరించి, పరాయసే ఇతి యక్ = పారిపోవుచున్నావుకదా; అనేన = ఈ, కర్మదా = వదిలేత, స వ్యవక్రవసే = సిగ్గునడుచుకదా :

తా. ౬ : సిరుకవైస రావణారామంక్షయించు లేక ఒంటరిగా ఉన్న నన్ను ఈ విధముగా అవహరించుకొని పారిపోవుచున్నావే; ఈ వనికి నీకు సిగ్గు కలుగుట లేదా. 3

మూ. ర్వయైవ నూనం దుష్టాత్మన్ పీడతా హత్తువిర్వతా,

మహాపరాహితో తర్తా మృగరూపేణ మాయయా. 4

ప్ర. అ. దుష్టాత్మన్ = దుష్టబుద్ధి కలవాడా : హత్తున్ = హరించుటకు, విర్వతా = కోరుతున్న, పీడతా = పీడించుచున్న, ర్వయైవ = నీచేతనే, మమ = నాయొక్క, తర్తా = తర్త, మాయయా = మాయచేత, మృగరూపేణ = మృగ రూపముచేత, అపరాహితా = దూరముగా దీసికొనిపోయినాడు.

తా. దుష్టబుద్ధి కలవాడా : నన్ను హరించవలె నను ఉద్దేశ్యముతో పీడించుచున్న నీచే మాయచేత మృగరూపము కల్పించి, నా తర్త దూరముగా వెళ్లి పోవు నట్లు చేసిరావు. 4

మూ. యో హి మామర్కతస్త్రికుం పోఽప్యయం వినిపారితః.

గ్నైరరాణః పురాతోఽసౌ శ్వకురస్య నఖా మమ. 5

ప్ర. అ. యః = ఏ, గ్నైరరాణః = బాబులు, అర్క = ఇప్పుడు, మామ్ = నన్ను, రాకుమ్ = రక్షించుటకు, ఉర్కతః = ఉర్కమిందిరాతో, మమ శ్వకురస్య = నా మామగారియొక్క, పురాణః = ప్రాచీనులైన, నఖా = స్నేహితులైన, సః అయమ్ = అట్టి, అసౌ అపి = ఇతడు కూడ, వినిపారితః = వరగొట్టబడినాడు

రా. నా మామగారి ప్రాచీనమిత్రుడైన ఆ యాయత్త నన్ను రక్షించుటకు
రాగా అరసిని ఒక పక్షగొట్టివాడు. 5

మూ. పరమం ఇలు లే నీర్వం దృక్వలే రాక్షసాదమ,
ఏకాపక్వ నామలేయం పా యుద్ధే నాస్మి కీరా త్వయా. 6

ప్ర. ఆ రాక్షసాదమ = రాక్షసాదములా. లే నీర్వం = నీ పరాక్రమము,
పరమమ్ = రాం గొప్పదిగా, దృక్వలే అయ = చూడబడుచున్నదికదా. నామ
లేయమ్ = పేరును, ఏకాపక్వ = ఎనిపించి, త్వయా = నీచేత, యుద్ధే = యుద్ధము
నందు, కీరా = అయింపబడినదాదమ, నాస్మి హి = కాను కదా.

రా. రాక్షసాదమా ! నీ పరాక్రమము రాం గొప్పది వది కనబడుచున్నది.
నీవు నీ పేరును గొప్పగా చెప్పుకొని నన్ను రామునితో యుద్ధము చేసి అయింప
బడంక అపహరించుకొనిపోవుచున్నావు. 6

మూ. ఈదృశం గర్హితం కర్మ కథం కృత్వా న లజ్జసే,
ప్రీయాశ్చ హరణం నీర రహితే త పరస్య త. 7

ప్ర. ఆ. నీర = నీరుదా. రహితే = కూర్చుండలేకయుండు, పరస్య త =
వేరునియొక్క, ప్రీయా = ప్రీయిక్కు, హరణమ్ = హరణ మనే, ఈదృశమ్ =
ఇట్టి గర్హితమ్ = నింద్యమైన, కర్మ = పనిని, కృత్వా = చేసి, కథమ్ = ఎట్లు,
న లజ్జసే = సిగ్గుపడుట లేదు.

రా. నీరుదా. కూర్చుండలేకయునో ఉన్న పరస్థితి అపహరించుట అనే
ఇట్టి నింద్యమైన పని చేయుటకు నీకు సిగ్గు కలుగుటలేదా. 7

మూ. కథయిష్యన్తి లోకేషు పురుషాః కర్మ కుర్పితమ్,
సున్యశంసమరర్మిష్టం తవ శౌర్యీర్యమానినః. 8

ప్ర. ఆ. శౌర్యీర్యమానినః = శూరుల ననే అరిమానము గల, తవ =
నీయొక్క, సున్యశంసమ్ = రాం ప్రశంస, అరర్మిష్టమ్ = రర్మపిదుర్దము,
కుర్పితమ్ = నింద్యము అయిన, కర్మ = ఈ పనిని, లోకేషు = లోకములలో,
పురుషాః = పురుషులు, కథయిష్యన్తి = చెప్పుకొనగలరు.

తా. గొప్ప కూడుక వనే కర్మము గల నీవు చేసిన ఈ క్రూరము, దర్మ విరుద్ధము, పీడము అయిన ఈ కర్మము గూర్చి లోకములలో అనుచు నిందా పూర్వకముగా చెప్పుకొందురు. 8

మూ. రిక్తే శౌర్యం చ సత్త్వం చ యత్త్వం కథితవాంస్తదా,
కులాక్రోధకరం తోఽతి రిక్తే దారిద్రమిద్యుమ్. 9

ప్ర. అ. యత్ = చేసిన గూర్చి, త్వమ్ = నీవు, కదా = అప్పుడు, కథితవాన్ = చెప్పినవా, తే = నీయొక్క, శౌర్యమ్ = అర్ధ శౌర్యమును గూర్చి, సత్త్వం చ = లలమను గూర్చి, రిక్ = వింత అగుగాక, తోఽతి = లోకమునందు, కులాక్రోధకరమ్ = కులమునకు విందను కలిగించు, తే = నీయొక్క, ఉద్యుమ్ = అర్ధ, దారిద్రమ్ = దరిద్రము గూర్చి, రిక్ = వింత అగుగాక

తా. అప్పుడు నీవు నీ శౌర్యంలములను గూర్చి గొప్పగా చెప్పినావు. అర్ధ నీ శౌర్యంలములను గూర్చి వింద అగుగాక. రి. అర్ధ నీ దరిద్రము నీ కులమునకే కలంకము తెచ్చుచున్నది. 9

మూ. కిం కర్తుం శక్యమేవం హి యజ్ఞవేదైవ దావసి,
మహారత్నమపి రిష్టస్య స తీవన్ ప్రతియాస్యసి. 10

ప్ర. అ. కిమ్ = ఏమి, కర్తుమ్ = చేయుటకు, శక్యమ్ = శక్యము; యత్ = ఎందువలన అనగా, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, జవేదైవ = వేదముతోనే, దావసి = పారిపోవుచున్నావు. మహారత్నమపి = మహారత్నకాలస్త్రైవా, రిష్టస్య = అగుము, తీవన్ = తీవించుచున్నవాడవై, స ప్రతియాస్యసి = రిరిగి వెళ్లవు.

తా. నీ పీడముగా మహావేదముతో పారిపోవుచుండగా ఏమి చేయ గలను; మహారత్నకాలము పాలు అగుము. ప్రాణాంతో రిరిగి వెళ్లవు. 10

మూ. న హి రక్షవృక్షం ప్రాప్య కయోః పార్థివపుత్రయోః,
స నైన్యోఽపి నమర్థవృక్షం మహారత్నమపి తీవియమ్. 11

ప్ర. అ. రయోః = అ. పార్థివపుత్రయోః = రాజపుత్రులయొక్క, రక్షవృక్షమ్ = వైతరత్నమును, ప్రాప్య = పొంది, త్వమ్ = నీవు, స నైన్యోఽపి =

నైశ్యసహితుడైనను, ముహూర్తమే = ముహూర్తకాలమైనను, తీపితుమ్ = తీపించుటకు, నీ సమర్థుఁ డా = సమర్థుడవు కాదు కదా :

రా. ఆ రామంక్షుణుల కంటి లదివతో, నీవు, నైశ్యములో వర్చివా కూడ, ఒక్క ముహూర్తము కూడ తీపించజాలవు. 11

మూ. న త్వం తయోః శరస్వర్కం సోదుం శత్రు కథంచన,
చనే ప్రజ్వలితస్యేవ స్వర్కమగ్నీర్విహంగమః. 12

ప్ర. ఆ. వనే = చనియునందు, ప్రజ్వలితస్య = మండుతున్న, అగ్నిః = అగ్నియొక్క, స్వర్కమ్ = స్వర్కను, విహంగమః అత = వక్షి వరి, త్వమ్ = నీవు, తయోః = అ క్షరియొక్క, శరస్వర్కమ్ = రాణముల స్వర్కను, సోదుమ్ = సహించుటకు, కథంచన = ఏ విధముగాను కూడ, న శత్రుః = సమర్థుడవు కాదు.

రా. ఆరణ్యములో మండుతున్న అగ్ని స్వర్కను వక్షి ఏ విధముగ సహించజాలరో అట్లే నీవు ఆ రామంక్షుణుల రాణముల స్వర్కను ఏ విధము గానూ కూడ సహించజాలవు. 12

మూ. సోరు కుర్వార్కమః వత్కం సోరు మాం ముఖ్య రావణ,
మద్రవర్తదరుష్టో హి బ్రాతా నహ పతిర్కమ.
విరాస్యతి వివాళాయ త్వం మాం యది న ముఖ్యసి.

ప్ర. ఆ. రావణ = రావణుడా : సోరు = తాగుగా, అర్కమః = నీకు, వత్కమ్ = హితమైన వనిని, కురు = చేయుము. మామ్ = నన్ను, సోరు = తాగుగా, ముఖ్య = విధవి చేయుము. త్వమ్ = నీవు, మామ్ = నన్ను, న ముఖ్యసి యది = విధవక పోయినట్లయితే, మద్రవర్తదరుష్టః = నా అవమానములేక కోపించిన, మమ వతిః = నా తల్లి, బ్రాతా నహ = సోదరునిలో కూడినవాడై, వివాళాయ = నీ వివాళమునకు, విరాస్యతి = ఉపాయములేయగలదు.

రా. రావణుడా : మంచికనముతో నన్ను విధివి పెట్టము. అది నీకు హిత కరమైనది. నీవు నన్ను విధవకపోయినతో, నన్ను అవమానించుటలేక కోపించిన నా తల్లి, సోదరునిలో కలిసి, నన్ను సహించవేయుటకై ఉపాయములను అవలంబించగలదు. 13

మూ యేన త్వం వ్యవసాయేన విలాన్నాం హర్తుమిచ్ఛసి, 14
వ్యవసాయః స తే నీర తవిష్యతి నిరర్థకః

ప్ర. ౪. నీర = నీరుదా : త్వమ్ = నీవు, యేన = ఏ, వ్యవసాయేన = ఉద్యమముచేత, మామ్ = నన్ను, విలాన్ = విలాస్కారముగా, హర్తుమ్ = హరించుటకు, ఇచ్ఛసి = కోరుచున్నావో, తే = నీయొక్క, సః = అ, వ్యవసాయః = వ్యయశ్చము, నిరర్థకః = వ్యర్థము, తవిష్యతి = తాగెను.

తా. నీరుదా : నీవు ఏ ప్రయత్నము చేసి నన్ను విలాస్కారముగా హరించుటకు కోరుచున్నావో, నీవు చేసే ఆ ప్రయత్నము పుంజా వ్యర్థము తాగెను.

మూ. స హ్యహం తమవశ్యన్తి తర్జారం విలుతోపమమ్, 15
ఉత్పహే శత్రువశగా ప్రాణాన్ తారయితుం చిరమ్.

ప్ర. ౪. అహమ్ = నేను, విలుతోపమమ్ = చేతనతో సమానులైన, తర్జారమ్ = తరయైన, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి. అవశ్యన్తి = యాచనిదాననై, శత్రువశగా = శత్రువుల వశమునం దున్నదాననై, చిరమ్ = చిరకాలము, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, తారయితుమ్ = తరించుటకు, స ఉత్పహే హి = ఉత్సాహపించులాంను గాను కదా.

తా. చేతనతో సమానులైన నా తరయైన రాముణ్ణి యాచకుండగా, శత్రువుల చేత చిక్కి నేను చిరకాలము ప్రాణములు తరించజాలను కదా. 15

మూ. స సూనం తాత్మనః పథ్యం శ్రేయో వా సమవేక్ష సే, 16
మృత్యుకాలే యథా మర్త్యే వివరీతాని సేవరే.

ప్ర. ౪. మర్త్యః = మానవుడు, మృత్యుకాలే = మృత్యునమయ మునందు, యథా = ఎట్లు, వివరీతాని = వివరీతకార్యమంను, సేవరే = సేవించునో ఆ విధముగా, తాత్మనః = నీయొక్క, పథ్యమ్ = హితమును గాని, శ్రేయో వా = శ్రేయస్సును గాని, స సమవేక్ష సే = యాచుటలేదు.

తా. మరణకాలము అసన్న మైనపుడు మానవుడు వివరీతముగా ప్రవర్తించును అందుచేతనే నీవు నీ హిత మేకో, శ్రేయస్సు ఏకో తెలుసుకొనలేకున్నావు.

మూ. ముమూర్షూణాం హి సర్వేషాం యత్పత్కం తన్న లోకతే,
వశ్యామ్యుర్య హి క్షేత్యాం కాలపాశవపాశకమ్ 17

ప్ర. అ. ముమూర్షూణామ్ = తచ్చుటకు నిర్ణయముగా ఉన్న, సర్వేషామ్ = అందరికి, యత్ = ఏది, పత్కమ్ = పత్కమీ, తత్ = అది, త లోకతే = ఇష్టము కాదు. అర్యః = ఇష్టుడు, త్యామ్ = నిమ్ను, క్షేత్యే = కంఠమునందు, కాలపాశవ పాశకమ్ = యదుపాశమునకే కట్టబడినవానినిగా, వశ్యామి హి = చూచుచున్నాను కదా.

తా. తచ్చుటకు నిర్ణయముగా ఉన్నలాగ్నే కెవ్వరికి పత్కమైనది ఇష్టముగా ఉండదు, నీ కంఠమునకు యదుపాశము దిగిందంటఉన్న దని నేను అహించు చున్నాను. 17

మూ. యథా రాస్మిన్ కయస్థానే న విలేషి తానన,
వ్యక్తం హిరణ్మయాన్ హి క్యం సంవశ్యసి మహిరుహన్. 18

ప్ర. అ. తానన = రావణుడా, క్యమ్ = నీవు, రాస్మిన్ = ఈ, కయస్థానే = కయమనకు హేతువైన విషయమునందు; యథా = ఎట్లు, న విలేషి = కయ పడుటలేదో, హిరణ్మయాన్ = అంగారుపిశాకమైన, మహిరుహన్ = వృక్షమందు, సంవశ్యసి = చూచుచున్నావు; వ్యక్తమ్ = స్పష్టము.

తా. రావణా, కయవరమనిన ఇల్లి స్థితిలో నీవు కయవరకపోవుటను బట్టి యాదగా, నీవు, అంగారు వృక్షమందు చూచుచున్నా వనుట స్పష్టము. 18

మూ. నరీం చైతరణిం హైలాం దురిరౌమనివాహినీమ్,
అనివత్రవనం చైవ నీమం వశ్యసి రావణ. 19

ప్ర. అ. రావణ = రావణుడా, దురిరౌమనివాహినీమ్ = కత్తవలాహములో ప్రవహించు, హైలామ్ = కయంకరమైన, చైతరణిం నరీమ్ = చైతరణి నదిని, నీమమ్ = కయంకరమైన, అనివత్రవనం చైవ = అనివత్రవనమును, వశ్యసి = చూచుచున్నావు.

తా. రావణుడా, నీవు మరచించి, వరకములో కత్తవలాహములో ప్రవ

హింయ తయంకరమైన వైతరణీనదిని, తయంకరమైన అంబటా కక్షలు వరచిన
అనీవరవనమును చూడగలవు. 19

మూ. తప్తకాశ్వానపుష్పాం త వై కూర్మప్రవరకృతామ్, 20
ద్రక్ష్యసి కాంక్షరిం రీక్షామాయసై కల్లైశ్చరామ్.

ప్ర. అ. తప్తకాశ్వానపుష్పామ్ = శుద్ధమైన అంగారము వంటి పుష్పములు
కలిపి, వైకూర్మప్రవరకృతామ్ = ప్రవృత్తమైన వైకూర్మములు వంటి అకులు
కలిపి, అయసై = అనుము విశారమైన, కల్లైశ్చ = ముళ్ళతో, రితామ్ = త్యాగ
మైనది, రీక్షామ్ = రీక్షమా అయిన, కాంక్షరిమ్ = కాంక్షరిపృక్షమును, ద్రక్ష్యసి
= చూడగలవు.

తా. అనకకములో అంగాలు కలసి పుష్పములు, వైకూర్మములు వంటి
అకులు ఉన్న, కాంక్షరిపృక్షమును (బాతుగుట్టు) చూడగలవు. దాని నింతా
అనువ ముట్ల గుర్చి ఉండుటచే అది రాం రీక్షమాగా ఉండును. 20

మూ. సహితృపిర్భుకం కృత్వా తస్మాదీకం మహాత్మనః, 21
దరితుం కక్ష్యసి రిరం విషం పీతృవ నిర్మణా.

ప్ర. అ. నిర్మణః = జారి లేని, తృమ్ = నీవు, మహాత్మనః = మహాత్ము
డైన, తస్య = ఆ రామునకు, కృత్వా = ఇట్టి, అరీకమ్ = అవశారమును, కృత్వా
= లేని, విషమ్ = విషమును, పీతృవ = త్రాగి వలి, రిరమ్ = రిరకాండు, దరి
తుమ్ = తీరించుటకు, స కక్ష్యసి = పమర్దుకపు శాశాంపు.

తా. శ్రూతుకైన నీవు, మహాత్ముడైన ఆ రామునకు ఇట్టి అవశారము
లేనిన విష్కర, విషము త్రాగినాడు వలి రాం కాండు తీరించశాంపు. 21

మూ. ఐర్దస్త్యం శాలపాశేన దుర్నివారేణ రావణ, 22
కృగతో లప్పునే కర్మ తరుక్మమ మహాత్మనః.

ప్ర. అ. రావణ = రావణుడా : కృమ్ = నీవు, దుర్నివారేణ = నివారించ
కళ్ళము కాని, శాలపాశేన = శాలపాశముచేత, ఐర్దః = కట్టించినావు, మమ =
నాయొక్క, తరు = తర్రయైన, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన రామునినుండి, కృ

= ఎక్కడికి, గతః = వెళ్ళినవారైనై, కర్మ = ముఖమును, లచ్చ్యపి = పొంద గలవు.

తా. రావణుడా : నీవు విచారించ కర్మము కాని కాంక్షాకములేక కట్టబడి ఉన్నావు. నీవు ఎక్కడికి పోయినను, మహాత్ములైన నా కర్తవ్యుండి తప్పించుకొని సుఖముగా ఉండజాలవు. 22

మూ. నిమిషాంతరమాత్రేణ వినా బ్రాతా మహావతే, 23

రాక్షసా నిహతా యేన సహస్రాభి కరుర్దక,

న కథం రామవో వీరః సర్వాస్త్రకుళలో లరి, 24

న ర్వాం హన్యాశ్చైవీక్షైరిష్టరాశ్మాపహరింతు.

ప్ర. ఆ. యేన = ఏ రామునిచేత, మహావతే = మహాకల్యాణమునందు, బ్రాతా వినా = సోదరుడు లేకుండా, నిమిషాంతరమాత్రేణ = రెవ్వపాటు సమయములో, కరుర్దక సహస్రాభి = వరుసలుగు వేలు, రాక్షసా = రాక్షసులు, నిహతా = చంపబడినారో, వీరః = వీరుడు, సర్వాస్త్రకుళలో = సర్వాస్త్రముల యందు వేర్చు గలవాడు, లరి = లంఠించుడు అయిన, సః = అర్థి, రామవః = రాముడు, అష్టరాశ్మాపహరింతు = ఉష్టరాశ్మని భార్యను అపహరించిన, త్యాప్ = నిన్ను, రీక్షైః = రీక్షములైన, కర్తైః = కారములచేత, కథమ్ = ఎట్లు, న హన్యాత్ = చంపేకుండును.

తా. ఏ రాముడు, మహాకల్యాణంలో, సోదరుని సహాయము కూడ లేకుండాగా రెవ్వపాటు కాలములో, వరుసలుగు వేలముంది రాక్షసులను చంపినాడో, అర్థి మహావీరుడు, లంఠారి, సర్వాస్త్రములందు వేర్చుకలవాడూ అయిన రాముడు తన ప్రయుధులైన భార్యను అపహరించిన నిన్ను, రీక్షములైన బాణలతో చంపకుండా ఉండునా : 23, 24

మూ. ఏతర్వాన్యశ్చ పరుషం వై దేహీ రావణాన్కగా. 25

తయకోకపమావిష్టా కరుణం వింలాప హ.

ప్ర. ఆ. రావణాన్కగా = రావణుని అంశమును పొందిన, వై దేహీ = నీత, తయకోకపమావిష్టా = తయముతోను కోకముతోను కూడినదై, ఏతత్ = దీనిని,

అన్యథ్య = అరణ్యమునూ, వరుష్యమ్ = వరుష్యాశ్శమునూ (వలకుచు), కరుణమ్ = దీనముగా, విలపాన హ = విలపించెను.

తా రావణుని ఒదిలో ఉన్న వీర ఈ వరుష్యాశ్శములను, వరుష్యములైన మరి కొన్ని మూలము వలకుచు, భయముచేడను, కోకముచేడను జవేళించుచు నది, దీనముగా ఏడ్చెను. 28

మా. తదా త్యక్తార్తం బహు లేవ భాషితం
విలాపభార్యం కరుణం త తాపివీమ్,
అహర హవః కరుణం వివేష్యతీం
స్పృహార్మతాచూగతగ్రాతవేపతుమ్. 29

అర్థార్థే శ్రీమద్రామాయణే చార్మకీయే అధికార్యే అరణ్యశాన్తే
త్రిపత్యాకః సర్గః.

ప్ర. అ. తదా = అ పరముగా, త్యక్తార్తమ్ = పెక్కిరి యిరియచున్నది, విలాపభార్యమ్ = విలాపభార్యకముగాను, కరుణం త = దీనముగాను, అహం లేవ = అధికముగా, భాషితమ్ = మూలముచున్నది, కరుణమ్ = తారిత్రయపు నట్లుగా, వివేష్యతీమ్ = పెరికలు రిరుగుచున్నది, స్పృహార్మతామ్ = రాంకుమారి, అగతగ్రాతవేపతుమ్ = హిందందిన శరీరకంపము గలది అయిన, తాపివీమ్ = వీరను, హవః = హిహన్యులైన రావణుడు, అహర = హరించెను.

తా. రాంకుమారియైన వీర అ పరముగా రాం దురియరాని దీనముగా విలపించుచు ఏమేమో అధికముగా మూలముచుండెను. తారి గొయపు నట్లు పెరికలు రిరిగిపోవుచుండెను. అమె శరీరము వణిగిపోవుచుండెను. అట్టి వీరను అ హిహన్యుడు హరించెను. 29

“తాతానందినో” అను శ్రీమద్రామాయణాంతర్వ్యాఖ్యానమునందు అరణ్య
శాంకలో ఏలదియూరకవ సర్గ వచనము.

అథ చతుఃపాదాశ్చర్యః పర్వః

[నీత శన అతరముమయి మూడుకట్టి యుగుదు వానరుల
పుత్రు భానవికపుట, కావమును నీతపు శన అంశఃపురములో తీయుట,
ఎనమెంతుగుదు గూఢవాదులను అనస్తానమునక వంపుట]

మూ. హ్రయమాదా తు వైరేహీ కందిన్నాకమపక్కరీ,
కరక్క గిరికృష్ణస్థాన్ పత్య వానరపుష్పవాన్. 1

ప్ర. అ. హ్రయమాదా = హరించందురున్న, వైరేహీ = నీత, వాకమ్ =
రక్షకుల్లే, కందిక్ = ఎవనినీ, అపక్కరీ = యాకనినై, గిరికృష్ణస్థాన్ = వర్మర
శిరముమీద ఉన్న, పత్య = యుగుదు, వానరపుష్పవాన్ = వానరశ్రేష్ఠులను,
కరక్క = తూరెను.

తా. ఈ విధముగా అవహరించందురున్న నీతకు రక్షకు లెవ్వరూ కన
బడలేదు. ఇంకలో అమెను వర్మరశిరముమీద ఉన్న యుగుదు వానరశ్రేష్ఠులు
కనబడిరి. 1

మూ. తేషాం మర్జ్యే వికారాక్షి శౌశేయం కనకవ్రతమ్,
ఉత్తరీయం వరాకోహ కులాన్యారరణ్యాని త,
మమోర యది రామాయ కం సేయురితి రామిసి. 2

ప్ర. అ. వికారాక్షి = వికారములైన వ్రేతములు గల, వరాకోహ =
సుందరమైన కద్రిప్రదీకము గల, రామిసి = నీత, కనకవ్రతమ్ = లంగాడు
కాంతి గల, శౌశేయమ్ = వట్టులైన, ఉత్తరీయమ్ = ఉత్తరీయమును, కులాని =
మంగళకరములైన, అతరణ్యాని త = అతరములను, రామాయ = రామనకు,
కం సేయః యది = చెప్పిన చెప్పవచ్చును, ఇతి = అని అలోచించి, తేషామ్ =
దానియొక్క, మర్జ్యే = మర్మయందు, మమోర = వికరెను.

రా ఏకాంశులైన వేదములు శ్రీష్టమైన కర్మవర్జము గల అ నీర,
 “ఈ వానియలు కామనకు తెప్పిన తెప్పవచ్చును” అని అబోపించి, అంగారు
 కాంతి గల, ఉత్తరీయముగా ఉన్న మల్లువప్రమును, మంగళకరములైన అరణ
 అమలను చూచి మెచ్చ వికలెను.

మూ. వప్రముక్పుజ్య తన్నుల్కే నిక్షిప్తం సహభూషణమ్, శి
 సంక్రమాత్తు రక్రగ్రివస్తత్కర్మ స స బుద్ధవాన్.

ప్ర. అ. సహభూషణమ్ = భూషణములతో కూడిన, వప్రమ్ = వప్రము,
 ఉర్పుజ్య = పీరినీ, తన్నుల్కే = అ వానరుల మధ్యయందు, నిక్షిప్తమ్ = ఉండ
 లగినది. సః రక్రగ్రివః = అ రావణుడు, సంక్రమాత్ = తొందరవంస, తత్ = అ,
 కర్మ = పనిని, స బుద్ధవాన్ = తెలిసికొనలేడు.

రా. అంశాకములతో కూడ అ వప్రమును రీక్షి అమె అ వానరుల మధ్య
 వికలెను. రావణుడు తొందరలో ఉండుటచే అమె తెలిస పనిని గుర్తించలేడు. శి

మూ. ఏళ్లా ఇస్థాం ఏకలాక్షిం నేత్రైరనవిమితైరివ, 4
 ఏక్రోశ స్థిం తథా నీలాం దదృశద్వానరర్షభాః.

ప్ర. అ. ఏళ్లా ఇస్థాం = పర్వని వేదములు గల, వానరర్షభాః = వానర
 శ్రీష్టలు, ఏకలాక్షిమ్ = ఏకాంశులైన వేదములు కల, తథా = అవిధముగా,
 ఏక్రోశ స్థిమ్ = ఏయ్యరున్న, తాం నీలామ్ = అ నీలను, అనిమితైరివ = తెప్ప
 పాటు లేనివి వలె ఉన్న. నేత్రైః = వేదములతో, దదృశః = చూచిరి.

రా. పర్వని వేదములు గల అ వానరశ్రీష్టలు, అ విధముగా ఏయ్య
 రున్న ఏకలాక్షిమైన అ నీలను తెప్పపాటు లేని శంఖలో చూచిరి. 4

మూ. స త పమ్నామర్తక్రమ్య లక్ష్మామర్తిముఖా పురీమ్, 5
 జగామ రుదతీం గృహ్య వైదేహీం రాక్ష సేశ్వరీ.

ప్ర. అ. సః రాక్ష సేశ్వరీః = అ రావణుడు, పమ్నమ్ = పంపానదీని,
 అర్తక్రమ్య = రారే, లక్ష్మాం పురీమ్ = లంకావర్ణలమును గూర్చి, అర్తిముఖాః =
 అర్తిముఖులై, రుదతీమ్ = ఏయ్యరున్న, వైదేహీమ్ = నీలను, గృహ్య = గ్రహించి,
 జగామ = వెళ్లెను.

తా. ఆ రావణుడు వీడ్పునున్న ఆ నీరసు తిసిగొని, పంపించితిని దాని
 లంకాపురానికిముఖమై వెళ్లెను. 3

మూ. తాం ఇహార సుసంహృష్టో రావతో మృత్యుమాత్మనః, తి
 ఉత్పల్లవేన కుఱగిం తీక్షణంష్ట్రాగ్నిం మహావిషామ్.

ప్ర. ఆ. రావణః = రావణుడు, సుసంహృష్టః = తాతా సంకోపించిన
 వాడై, అత్మనః = తనకు, మృత్యుమ్ = మృత్యుదేవతయైన, రావో = ఆ నీరసు,
 తీక్షణంష్ట్రాగ్నిమ్ = తీక్షణమైన కోరణగండి, మహావిషామ్ = గొప్ప విషమ.
 గండి అయిన, కుఱగిమ్ = అడసకర్మమును, ఉత్పల్లవేన = ఒకచేర వలె, ఇహార =
 అవహరించెను.

తా. రావణుడు తనకు మృత్యుదేవతయైన ఆ నీరసు, తీక్షణమైన కోరణ,
 గొప్ప విషమ గం అడసకర్మమును ఒకచో ఉంచుకొని తిసిగొనివెళ్ళి నట్లు,
 సంకోపించుచు తిసిగొని వెళ్ళెను. 4.

మూ. వనాని సరితః శైలాన్ సతాంసి త విహాయసా, 7
 స క్షిప్రం సమతీయాయ కరణ్యపారివ య్యరః.

ప్ర. ఆ. వః = అరకు, శైలాన్ = ధనస్సునుండి, య్యరః = వారిని,
 కరః ఉత్త = తాము వలె, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, వనాన్ = వనములను, సరితః =
 నదులను, శైలాన్ = పర్వతములను, సతాంసి త = సరస్సులను, విహాయసా =
 అలాశముచేత, సమతీయాయ = తా దెను.

తా. ధనస్సునుండి వెడలివ లాదము వలె అరకు అరిచేగముగా వనము
 లను, నదులను, పర్వతములను, పరస్పరము అలాశమార్థమున దాటివెళ్లెను. 7

మూ. తిమిన్తక్రవిశేతం తు వరుణాయమక్షయమ్, 8
 సరితాం కరణం గత్వా సమతీయాయ సాగరమ్.

ప్ర. ఆ. తిమిన్తక్రవిశేతమ్ = తిమింతు, తిమిన్తకు స్థానిమైన, అక్షయమ్ =
 అనంతమైన, సరితాం కరణమ్ = నదులకు కరణమైన, వరుణాయమ్ = సముద్ర
 మును, గత్వా = చేరి, సాగరమ్ = ఆ సముద్రమును, సమతీయాయ = తా దెను

తా. తిమింగిదాంతు, మిసళ్లకు నివాసస్థానము, అనందము, నకు లిస్త్రి ప్రవేశించి స్థానము అయిన పముక్రమము పసిపించి తానిని తాదను 8

మూ. సంక్రమాత్పరివృత్తోర్మి రుద్ధహినమహోరగా, 9
తై దేహ్యం హ్రాయమాదాయాం బహువ వరుదాంయః.

ప్ర. అ. తైదేహ్యమ్ = వీర, హ్రాయమాదాయామ్ = హరించముచున్న దగుచుండగా, వరుదాంయః = పముక్రమము, సంక్రమాత్ = తొట్టతొట్టవలన, పరివృత్తోర్మిః = తొట్లయన్న తరంగములు కందిగాను, రుద్ధహినమహోరగాః = నిశ్చలములైన దినములు, మహాసర్పములు కందిగాను, బహువ = అయెను.

తా. తైదేహిని తావణుడు హరించుట తూరి పముక్రమము కూడ కందిగా వలెను. తాని తరంగములు అస్తవ్యస్తములుగా తొల్లెను. దినములు, మహా వర్షములు కరలకుంటా వరియుంటెను. 9

మూ. అస్తరిక్షగతా తాతః సప్యజ్ఞాపరదాస్తదా, 10
ఏతత్తన్తో దక్షగ్రివ ఇతి సిద్ధాస్తదాబ్రువన్.

ప్ర. అ. తతః = అప్పుడు, అస్తరిక్షగతాః = అశాశమునందున్న, తాతః = తరణులు, దక్షగ్రివః = తావణుడు, ఏతత్తన్తః = ఇదే అంశము గలదాడు, ఇతి = అని, తాతః = తాత్పర్యము, సప్యజ్ఞః = పరికిరి తతః = అప్పుడు, సిద్ధాః = సిద్ధులుకూడ, అబ్రువన్ = అట్లే పరికిరి.

తా. అప్పుడు తరణులు, సిద్ధులు అశాశమునందు కేరి కినితో తావణుడు అంశము నొందును" అని పరికిరి. 10

మూ. స తు నీలాం వివేష్ట నీచుక్చేనాదాయ తావణః, 11
ప్రవివేళ పురీం లక్ష్మం రూపిణీం మృత్యుమాత్మనః.

ప్ర. అ. సః తావణః = ఆ తావణుడు, అత్మనః = తనయొక్క, రూపిణీమ్ = రూపము గల, మృత్యుమ్ = మృత్యువైన, వివేష్టన్తిమ్ = పెరికలు తిరుగుచున్న, నీలామ్ = నీరను, లక్ష్మమ్ = అంశమువీర, అదాయ = గ్రహించి, లక్ష్మం పురీమ్ = లంకావర్ణమును, ప్రవివేళ = ప్రవేశించెను.

తా. ఆ తావణుడు, తరీరము తార్చిన తన మృత్యువైన, పెరికలు తిరిగి ప్రోవుచున్న ఆ నీరను తంక వెల్లుకొని లంకాపురములో ప్రవేశించెను. 11

మూ. సోఽర్థిగమ్య పురీం లక్ష్మీం సువిర క్తమహవదామ్, 12
సంహారకఙ్కాంహళం స్వమస్తాపురమావిళత్.

ప్ర. అ. సః = అతడు, సువిరక్తమహవదామ్ = చక్కగా వేరుగా ఏర్పరుచబడిన విశాంహర్ణములు గల, లక్ష్మీం పురీమ్ = లంకానట్టణమును, అర్థిగమ్య = చేరి, సంహారకఙ్కాంహళమ్ = ఇనములో నిండిన అనేకములైన చాకిళ్లు గల, స్వమ్ అస్తాపురమ్ = తన అంతఃపురమును, అవిళత్ = ప్రవేశించెను.

రా. రావణుడు విశాంముగా ఏర్పరచిన హర్ణములు గల లంకానగరమును ప్రవేశించి, అసులలో నిండిన చాకిళ్లు గల అంతఃపురములో ప్రవేశించెను.

మూ. తత్ర రామసిరాపాణ్ణం శోకహేహవరాయణామ్, 13
నివర్తే రావణః సిరాం మయో మాయామివాసురీష్.

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, అసిరాపాణ్ణమ్ = నల్లని నేత్రాంశములు కలది, శోకహేహవరాయణామ్ = శోకమువలన కలిగిన హేహమునకు వరురాలు అయిన, తాం సిరామ్ = ఆ నీరను, మయః = మయుడు, అసురీష్ = అసురుల సంబంధమైన, మాయామివ = మాయను చలె, తత్ర = అక్కడ, నివర్తే = ఉండెను.

రా. మయుడు అసురుల మాయను ఒక్క రోజు ఉంచి నట్లు రావణుడు నల్లని నేత్రాంశములు కల, శోకమువలన కలిగిన మూర్ఛలో ఉన్న, నీరను ఆ అంతఃపురములో ఉండెను. 13

మూ. అలంబీర్య దశగ్రీవః ఏకాదీర్థోరదర్శనాః, 14
యథా వేమాం పుమాన్ శ్రీ వా నీలాం వశ్యత్యసంమతః.

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, హేరదర్శనాః = రయంకరమైన దర్శనము గల, ఏకాదీః = ఏకాదశ్రియ గూర్చి, అలంబీర్య = పలికెను, అసంమతః = అనుష్ఠ వివ్వంబది, పుమాన్ = పురుషుడు గాని, శ్రీ వా = శ్రీ గాని, ఇమామ్ = ఈ, నీలామ్ = నీలము, యథా = ఎట్లు, వ వశ్యతి = చూడలో, అట్లు ఉండును.

రా. "వా అమృత రేఖంధగా ఎవ్వరైనా పురుషుడు గాని, స్త్రీ గాని ఈ
నీరను పాదకుండా కష్టించుచో" అని రావణుడు హులుకు భయము కలిగించు
పిశాచస్త్రీలను ఆదేశించెను. 14

మూ. ముక్తామణినువర్ణాని వస్త్రాన్యారరణాని ర, 15
యద్యదిచ్చేత్తదేవాస్యా తేయం మర్చన్యతో యతా.

ప్ర. అ. ముక్తామణినువర్ణాని = ముక్తములు, మణులు, సువర్ణము,
వస్త్రాణి = వస్త్రములు, అరరణాని ర = అరరణములు, యత్ యత్ = తేని
తేనిని, ఇచ్చేత్ = కోరునో, తదేవ = అది, అస్యా = ఈమెను, మర్చన్యతో యతా =
నా కోరిక ప్రకారము అర్చి పర్చి, తేయమ్ = అవ్వకగినది.

రా. ముక్తము, మణులు, బంగారము, వస్త్రములు, అరరణములు ఎదేవి
ఈమె అడుగునో వాటి నన్నింటిని నేను అరిగినపుడు అర్చిపట్ల వెంటనే అవ్వ
వలెను. 16

మూ. యా ర పక్షురి వై వేహం వచనం కిందిదప్రియమ్, 17
అశ్వాదాద్యుచి వా శ్వానాన్ పస్యా జీవితం ప్రియమ్.

ప్ర. అ. యా ర = ఎవ్వరె, అశ్వాదా = అశ్వాదులవలన గాని, శ్వానాత్ =
శ్వానమువలనగాని, వై వేహమ్ = నీరము గూర్చి, కిందిత్ = ఏదై న, అప్రియమ్
= అప్రియమైన, వచనమ్ = వచనమును, పక్షురి = పలుకగలదో, తస్యా =
ఆమెకు, జీవితమ్ = జీవితము, అప్రియమ్ = ప్రియము కాదు.

రా. ఏ స్త్రీ యైనా, వెదికి గాని వెలియక గాని నీరలో అప్రియమైన
మాట మాటలాచినదో, ఆ స్త్రీకి తన జీవితమునందు అవ్వము లేదనియే అర్థము.

మూ. రతోల్లాస రాక్షసిస్తాస్త్ర రాక్షసేన్ద్రాః ప్రలాపహన్, 17
నిష్క్రమాన్తాః పురాత్ స్పృశ్కింకృత్యమిరి చిన్తయన్,
దదర్శాన్తౌ మహాచిర్యాన్ రాక్షసాన్ పిశాచాన్. 18

ప్ర. అ. ప్రలాపహన్ = ప్రలాపవంతుడైన, రాక్షసేన్ద్రాః = రావణుడు,
రా = అ. రాక్షసి = రాక్షసస్త్రీలను గూర్చి, తేనా = అట్లు, చిన్తా = పరిశీ.

కస్మాక్ = అ, అస్తాన్తరాక్ = అంతఃపురమునుండి, నిష్క్రమ్య = బయట
వెళ్లి, ఏమి = ఏమి, కృత్యమ్ = చేయవలసిన పని అని, చిన్తయన్ = అలో-
చించుచు, మహావీర్యాన్ = గొప్ప పరాక్రమము గల, వీరభావాన్ = సరహంస
మును కలిగియు, అహ్వా = ఎవమందుగను, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, కరకర్క =
చూచెను

తా. ప్రతాపవంతుడైన రావణుడు అ శ్రీంసు అ విధముగా అదేగింది,
అంతఃపురమునుండి బయట వచ్చి, అప్పుడు అంక చేయవలసినది ఏమి అని
అలోచించి, గొప్ప పరాక్రమము గల సరహంసపథక్షకులైన ఎవమందుగను
రాక్షసులలో ఇట్లు చరితెను. 17, 18

మూ. స తాన్ కృష్ట్యా మహావీర్యో వరదానేన హేహితః,
ఉచాచైతానిరం రాక్యం ప్రకస్య లంబీర్యతః. 19

ప్ర అ. మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, వరదానేన = వర-
దానముచేత, హేహితః = హేహము చెరిగిన (గర్వితుడైన), సః = రావణుడు,
లంబీర్యతః = లంబువేరను, పరాక్రమము చేతను, ప్రకస్య = ప్రశంసించి,
వీరాన్ = వీళ్లను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, చర్కమ్ = చర్చయును, ఉచార =
చరితెను.

తా. గొప్ప పరాక్రమము గల రావణుడు బ్రహ్మనుండి వరములను
పొంది ఉండుటచే తన నెవ్వరూ ఏమీ చేయజాలదు గదా అను భ్రాంతిలో కూడిన
తాడై, అ రాక్షసులను చూచి, వాళ్ల లంబును, పరాక్రమమును కొనిచూడుదు
ఇట్లు చరితెను. 19

మూ. నానాప్రహరణాః క్షిప్రమితో గర్వత సర్వరాః,
అనస్థానం హరస్థానం తూరహార్యం అరాలయమ్. 20

ప్ర. అ. నానాప్రహరణాః = అనేకవిధములైన అయుధములు కరిచారై,
సర్వరాః = అందరితో కూడినవారై, ఇతః = ఇక్కడినుండి, క్షిప్రమ్ = క్షిప్ర-
ముగా, హరస్థానమ్ = శంఖలడిమారీకి ప్లావనైవ, అరాలయమ్ = అరువి నివాస
ముగా, తూరహార్యమ్ = పూర్వమునందున్న, అనస్థానమ్ = అనస్థానమును గూర్చి,
గర్వత = విశ్వంది.

రా. మీరు శాందరగా అనేక విధములైన అయోధములు దరించి, పూర్వము అరునకు నివాసస్థానమై ఇప్పుడు కూన్యముగా ఉన్న అనస్థానమునకు వెంటనే ఎరుగు.

20

మూ. తక్రతోష్కలాం అనస్థానే కూన్యే విహారిరాక్షసే,
పౌరుషం లంఘాశ్రిత్య బ్రాహ్మణ్యకృష్ణ దూరతః. 21

ప్ర. అ. పౌరుషమ్ = పౌరుషమును, లంఘ = లంఘును, అశ్రిత్య = అశ్రయించి, బ్రాహ్మ = భయమును, దూరతః = దూరముగా, ఉత్పన్న = వికరి, విహారిరాక్షసే = రంపంబిన రాక్షసులు గల, కూన్యే = కూన్యమైన, తక్ర = అ, అనస్థానే = అనస్థానమునందు, ఉష్కలామ్ = నివాసముచేయఁడుగాక.

రా. మీరు పౌరుషమును, లంఘును తావును, భయమును దూరముగా వికరి, రాక్షసు లందఱూ రామునిచేత రంపంబులచేత కూన్యముగా ఉన్న అ అనస్థానములో నివసించవలెను.

21

మూ. లంఘం హి సుమహర్మన్యే అనస్థానే నివేశితమ్,
సమాషణ్ణం యుద్ధే హరం రామేణ సాయతైః. 22

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, సుమహత్ = రాం పెద్దదైన, యత్ = ఏ, లంఘ = సేన, అనస్థానే = అనస్థానమునందు, నివేశితమ్ = ఉంచఁబడినదో, సమాషణ్ణమ్ = మాషణునితోను అరునితోను కూడిన అ సైన్యము, రామేణ = రామునిచేత, సాయతైః = రాజములచేత, హరమ్ = రంపంబినది.

రా. నేను అనస్థానములో ఉంచిన మహా సైన్యమును, అరమాషణులతో సహా రాముడు యుద్ధములో బాణములచేత సంహరించివారు.

22

మూ. తతః క్రోధో మమాపూర్వో రైర్యస్థాపరి పథతే,
వైరం చ సుమహాత్థాతం రామం ప్రతి సుదారుణమ్. 23

ప్ర. అ. తతః = అందువలన, మమ = నాకు, అపూర్వః = పూర్వము నందు లేని, క్రోధః = క్రోధము, రైర్యః = రైర్యముయొక్క, ఉపరి = సైన, పథతే = వృద్ధిపొందుచున్నది. రామం ప్రతి = రాముణ్ణి గూర్చి, సుమహత్ =

రాం గొప్పదైన, సుదారుణమ్ = రాం భయంకరమైన, వైరం చ = వైరము
చూడ, జాతమ్ = ఏర్పడినది.

రా. ఆ కారణముచేత నాకు చిత్తస్థైర్యముచేత అపుకొనుటకు శక్యము
కాని, పూర్వమెన్నడూ గలుగని కోపము పెరుగుచున్నది. రామునితో అరితయం
కరమైన గొప్ప వైరము ఏర్పడినది. 23

మూ. నిర్భాతయితుమిచ్చామి తర్వ వైరమహం రిపోః,
న హి లంఘ్యమ్యహం నిర్రామహర్త్యా సంయుగే రిపుమ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రిపోః = శత్రువుయొక్క, తక్ = ఆ, వైరమ్
= వైరమును, నిర్భాతయితుమ్ = తీర్చుకొనుటకు, ఇచ్చామి = కోరుచున్నాను.
సంయుగే = యుద్ధమునందు, రిపుమ్ = శత్రువును, అహర్త్యా = చంపకుండగా,
అహమ్ = నేను, నిర్రామ్ = నిర్రను. న లంఘ్యమి హి = పొందను శత్రు.

రా. శత్రువునై కలిగిన ఆ పగ తీర్చుకొనవలె నని కోరుచున్నాను.
యుద్ధములో ఆ శత్రువును చంపనందవలకు నాకు నిర్ర వట్టదు. 24

మూ. తం త్విరానీమహం హర్త్యా అరదూషణమూరినమ్,
రామం శక్నోపంస్పామి తనం లభ్యేవ నిర్దనః. 25

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, అరానీమ్ = ఇప్పుడు, అరదూషణమూరినమ్ =
అరదూషణంను చంపిన, తమ్ = ఆ, రామమ్ = రాముణ్ణి, హర్త్యా = చంపి,
నిర్దనః = నిర్దనుడు, తనమ్ = తనమును, లంఘ్య ఇవ = పొంది పరి, శర్మ = ను
మును, ఉపంస్పామి = పొందగలను.

రా. అరదూషణంను చంపిన ఆ రాముణ్ణి చంపిన ఏకవనే నేను
ఇప్పుడు, తనము తనివాడు తనము పొంది సంకోషించి నట్లు సంకోషించ
గలను. 26

మూ. జనస్థానే వసద్విస్తు తవర్షి రామమాశ్రితా,
ప్రవృత్తిరువవేరవ్యా ణి కరోతి త త్త్వరః. 27

ప్ర. అ. అనస్థానే = అనస్థానమునందు, వసన్తిః = నివసించుచున్న, కవన్తిః = మీదేర, కిం = ఏమి, కరోతి ఇతి = చేయుచున్నాకో, రామమ్ = రాముణ్ణి అగ్రితా = అగ్రయించిన, ప్రవృత్తిః = వృత్తాంతము, కర్తృకః = యతార్థముగా, ఉపనేరన్యా = తీసికొనిరాదగినది.

రా. మీరు అనస్థానములో నివసించుచు, అక్కడ రాముడు ఏమి చేయుచున్నాకో యాచుచు, అతనికి సంబంధించిన వృత్తాంతమును యతార్థముగా నాకు తెలుపవలెను. 26

మూ. అప్రమాదాద్య గత్తవ్యం సర్వైరపి నిశాచరైః,
కర్తవ్యేన సదా యత్నో రామవన్య వరం వ్రతి. 27

ప్ర. అ. నిశాచరైః = రాక్షసులైన, సర్వైరపి = మీ అందరిచేత, అప్రమాదాత్ = ఏమరిపాటు లేకుండా, గత్తవ్యమ్ = వెళ్లదగినది, రామవన్య = రాముని యొక్క, వరం వ్రతి = వరము గూర్చి, సదా = ఎల్లప్పుడూ, యత్నః = ప్రయత్నము, కర్తవ్యేన = చేయదగినది.

రా. మీరందరు రాం నాగదూకరతో అక్కడికి వెళ్లి రాముని రక్షింపఁ జేసి అన్ని వేళలా నిరంతరప్రయత్నము చేయవలెను. 27

మూ. యుష్మాకం త ఇలక్ష్మోఽహం బహుళో రణమూర్ధని,
అచన్యాస్మిన్ అనస్థానే మయా యాయం నియోజితా. 28

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రణమూర్ధని = రణాగ్రమునందు, బహుళః = అనేకవర్షాయుములు, యుష్మాకమ్ = మీయొక్క, ఇలక్ష్మః = ఇలమును ఎరిగిన రాదను, అత్య = అ తారలమువలననే, యాయమ్ = మీరు, అస్మిన్ = ఈ, అనస్థానే = అనస్థానమునందు, మయా = నాచేత, నియోజితా = నియమించబడినారు.

రా. నేను అనేకవర్షాయుములు రణరంగములో మీరు యాపిన వర్షాక సమును యొరికినాను. అందుచేతనే మీమ్మలను అనస్థానానికి సంపురున్నాను.

మా. తతః ప్రయం వాక్యము పేత్య రాక్షసాః
 మహార్థమస్తావలివాద్య రావణమ్,
 విహాయ లక్ష్మ్యం నహితాః ప్రతస్థితే
 యతో జనస్థానమలక్ష్మరర్కనా.

20

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, లక్ష్మ్యం = ఎవమందుగఁడు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, ప్రయమ్ = ప్రయము, మహార్థమ్ = గొప్ప అర్థము గలది అయిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉపేత్య = పొంది, రావణమ్ = రావణుని, అలివాద్యః = నమస్కరించి, లక్ష్మ్యమ్ = లంకను, విహాయ = విడచి, సహితాః = కలిపినవాడై, అలక్ష్మరర్కనాః = కనకరవి తర్కనము గలవారై, జనస్థానమ్ = జనస్థానము, యతో = ఎటువైపున ఉన్నదో అటువైపు, ప్రతస్థితే = ప్రయాణమైతి.

తా. పిమ్మట ఆ ఎవమందుగఁడు రాక్షసులు, ప్రయము, మంచి అర్థము కలది అయిన రావణుని మాట విని, రావణునకు నమస్కరించి, లంకను విడచి, అందరూ కలిసి, మాయలే ఇతరు లెవ్వరికి కనంతవివారై, జనస్థానము వైపు వెళ్ళిరి.

29

మా. తతస్తు సీతామువలక్య రావణః
 సుసంప్రహృష్టః పరిగృహ్య మైథిరీష్ట,
 ప్రసజ్య రామేణ చ తైరముత్తమం
 లభౌ ప మోహాన్మురితః పరాక్షసః.

30

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే బాల్మీకియో లలితావ్యో అరణ్యకాండే
 చతుఃషష్ఠాః పర్వః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాక్షసః = రాక్షసుడైన, సః రావణః = ఆ రావణుడు, సీతామ్ = సీతను, ఉపలక్య = పొంది, మైథిరీష్ట = సీతను, పరిగృహ్య = గ్రహించి, సుసంప్రహృష్టః = చాలా సంతోషించినవాడై, రామేణ = రామునితో, ఉత్తమమ్ = అధిక మైన, తైరమ్ = తైరమును, ప్రసజ్య = ఏర్పరచుకొని, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన, మురితః = సంతోషించినవాడు, లభౌ = అయిను.

తా. రావణుడు ఈ విధముగ వీధము పొంది, అమెను పొందిరిని కదా
అని రాం సంకోషించుచు, కామునితో గొప్ప తైరము పెట్టుకొని కూడ అజ్ఞానము
చేత అనందిండుడుడెను.

30

"కాలాపందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
అరణ్యకాండలో ఏలరియైదవ స్కంధ పంచాంతము

ఆత పట్టభాగ్యుఁ సర్గ.

[రావణుడు వేతన తన రావభైరమువంశా మాత "వాది భార్య వగుము" అని కోడుట].

మూ. సంతిక్య రాక్షసాన్ పౌరాన్ రావదోఽష్టౌ మహాలాన్,
అర్కానం బుద్ధివైక్లభ్యాక్ కృతకృత్యమమన్యక. 1

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, మహాలాన్ = గొప్ప లంఘ గం, అష్టా = ఎవమందుగుడు, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, సంతిక్య = అదేకింది, బుద్ధివైక్లభ్యాక్ = బుద్ధిహీనకృత్యమవంశ, అర్కానమ్ = తనను, కృతకృత్యమ్ = చేయవలసిన పను లన్ని పూర్తిచేసుకొన్నవానినిగా, అమన్యక = తలచెను.

తా. రావణుడు గొప్ప లంఘ గం, తయంతరులైన ఎవమందుగుడు రాక్ష సులను ఇట్లు అదేకింది, బుద్ధిహీను కగుటచే "కృతకృత్యుడను అయినాను" అని తాచిచెను. 1

మూ. స రిప్తయానో వైరేహిం ఖమలాత్తైః ప్రపీడితః,
ప్రవివేక గృహం రమ్యం సీతాం క్రష్టమరిత్యరన్. 2

ప్ర. అ. సః = అతడు, వైరేహిమ్ = పీడను గూర్చి, రిప్తయానః = అలోరించుచు, ఖమలాత్తైః = మన్మథభావములచేత, ప్రపీడితః = పీడించబడిన రాత్రి, సీతామ్ = సీతను, క్రష్టమ్ = చూచుటకు, అరిత్యరన్ = తొందరపడుచు, రమ్యమ్ = సుందరమైన, గృహమ్ = గృహమును, ప్రవివేక = ప్రవేశించెను.

తా. అ రావణుడు పీడను గూర్చి అలోరించుచు, మన్మథభావములచేత పీడించబడినరాత్రి, అమెను చూచుటకు తొందరపడుచు, సుందరమైన అంతః పురములో ప్రవేశించెను. 2

మూ. న ప్రవిశ్య తు తద్యేళ్ళ రావతో రాక్షసారిషః,
అవశ్యబ్రాక్షసీమయ్యే నీలాం శోకపరాయదామ్. 3

ప్ర. అ. రాక్షసారిషః = రాక్షసరాక్షస, న. రావదా = అ రావణుడు, తత్ = అ, వేళ్ళ = గృహమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, బ్రాక్షసీమయ్యే = రాక్షసస్త్రిం పుర్వాయందు, శోకపరాయదామ్ = రుణమునకు అరీసురాలైన, నీలామ్ = నీరను, అ యదెను.

తా. రాక్షసరాక్షస అ రావణుడు గృహములో ప్రవేశించి, శోకముతో నిండి యున్న నీరను రాక్షసస్త్రిం పుర్వ యాము.

మూ. అశ్రుపూర్ణముతీం దీనాం శోకభారాధిపీతిలామ్,
బాఘవేగైరితాత్రానాం ముక్తనీం నావమర్థవే. 4

మృగయాతపరిత్రస్థాం మృగీం శ్వరిరిచావృతామ్,
అదోముఖముతీం నీరామయ్యేత్య త నిశావరః. 5

తాం తు శోకపరాం దీనామవళాం రాక్షసారిషః,
స విలాద్ధర్యయామాస గృహం దేవగృహోపమమ్. 6

ప్ర. అ. అశ్రుపూర్ణముతీమ్ = కన్నీళ్లలో నిండిన ముఖము గలది, దీనామ్ = దీనురాలు, శోకభారాధిపీతిలామ్ = రుణభారముచేత నీడించబడినది, బాఘవేగైః = బాఘపుయొక్క వేగముచేత, సమ్రాత్రామ్ = అక్రమించే బడినదై, అర్థవే = సమ్రాటనునందు, ముక్తనీమ్ = మునిగిపోవుచున్న, నావమివ = ఓడ వలె ఉన్నది, మృగయాతపరిత్రస్థామ్ = లేళ్ల గుంపునుండి తప్పిపోయినదై, శ్వరిః = తుక్కంటిక, అవృతామ్ = చుట్టయిన్న మృగీమివ = అకలితి వలె ఉన్నది, అదోముఖముతీమ్ = క్రిందికి వంచబడిన ముఖము గలది అయిన, నీరామ్ = నీరను, నిశావరః = అ రాక్షసుడు, అయ్యేత్య = సమీపించి, శోకపరామ్ = శోకమునకు అరీసురాలు, దీనామ్ = దీనురాలు, అవళామ్ = రస వళములో తేనిది అయిన, తామ్ = అమెను (మీ), న. రాక్షసారిషః = అ రావణుడు, విలాత్ = విలాత్కారమువలన, దేవగృహోపమమ్ = దేవతాగృహములో సమానమైన, గృహమ్ = గృహమును, తద్యయామాస = యాపించెను.

రా. దుఃఖకారముచేత క్రుంగిపోతూన్న దీమలాదిన ఆ సీత ముఖము కన్నీళ్లలో నిండి యుండెను. వాయువీగమునకు యీ అటు కొట్టుకొని నమ్మద్రములో మునిగిపోతూన్న ఓడ వలె ఉండెను. లేళ్ల గుంపుమంది విడిపోగా, బుక్కలు చుట్టముట్టిన ఆడలేడి వలె ఉండెను. తం క్రిందికి వంది కూర్చుండెను. ఈ విధముగా దీనులాది, దుఃఖముతో నిండి తన పోషణ తప్పి ఉన్న ఆ సీతను సమీపించి కాపాడుటైన ఆ రావణుడు ఆమెను ఇలాత్కారముగా దీసికొనివెళ్ళి, దేవతల గృహముతో సమానమైన తన గృహమును ఆమెకు యాపించెను. 4, 5, 6

మూ. హర్ష్యప్రాసాదసంతారం శ్రీసహస్రనిషేవితమ్,

నానాపక్షిగదైర్భవం నానారత్నసమన్వితమ్, 7

తా న్నత్ర ప్రాపనీయైశ్చ స్ఫురితై రాజతైరపి,

వజ్రవైతూర్యచిత్రైశ్చ సప్తైర్వృష్టిమనోహరైః, 8

దివ్యదుస్తురినిర్భారం తప్తకాన్యసతోరణమ్.

శ్ర. ౪. హర్ష్యప్రాసాదసంతారమ్ = మేడలలోను ప్రాసాదములలోను ఇరుడుగా ఉన్నది, శ్రీసహస్రనిషేవితమ్ = శ్రీం సహస్రములచేత సేరించబడినది, నానాపక్షిగదైః = అనేకవిధములైన పక్షుల సముదాయములచేత, కాప్యమ్ = పొందబడినది, నానారత్నసమన్వితమ్ = అనేకవిధములైన రత్నములతో కూడినది, తా న్నత్ర = దండసంఘం పైనది, తాపనీయైః త = సువర్ణమయములు, స్ఫురితైః = స్ఫురితమౌడక్య వికారములు, రాజతైరపి = రజతవికారములు, వజ్రవైతూర్యచిత్రైః = వజ్రములచేతను, వైతూర్యములచేతను చిత్రవర్ణములైన, వృష్టిమనోహరైః = చూచుటకు మనోహరములుగా ఉన్న, సప్తైః = సప్తములతో కూడినది, దివ్యదుస్తురినిర్భారమ్ = ప్రశస్తములైన దుందుకుల ద్వని గలది, తప్తకాన్యసతోరణమ్ = ఉత్తమైన అంగారములో నిర్మించిన ముఖ్యకములు కలది అయిన (గృహమును యాపించు).

తా ఆరవి గృహము (అంతఃపురము) మేడలలోను, ప్రాసాదములలోను నిర్మించి ఉండెను. అక్కడ మేలొంది శ్రీయ నివసించుచుండిరి అనేక విధములైన పక్షులు అక్కడ ఉండెను. అది అనేకవిధములైన రత్నములతో నిండి యుండెను. చూచుటకు అందముగా ఉన్న ఆ గృహ స్తంభములు అంగారము

రోను, వెండిరోను విర్మింపబడిను. చాల్పై దండముతో నగిషిలు వెక్కి ప్పరికములు, ప్లతములు, వైకూర్యములు మొదలుచే అవి ద్విరవిచ్చితములుగా ఉండెను. అంగారు ముఖచాతములు గల ఆ గృహము దివ్యములైన మందులను ర్యనులతో మారుమోగుచుండెను. 7, 8

మూ. పోషానం కాశ్వాసం చిత్రమారురోహ తయా వహ, 9
రాస్తకా రాణతావైవ గవాక్షా ప్రయదర్శనా,
హేమజాలావృణాశ్వాసన్ తత్ర ప్రాసాదపత్తయః.10

ప్ర. అ. కాశ్వాసమ్ = అంగారువికారమైన, చిత్రమ్ = అక్కర్కకరమైన, పోషానమ్ = పెట్టచూర్లమును, తయా వహ = అమెలో కూడ, అనురోహ = ఎక్కిను. తత్ర = అక్కడ, రాస్తకా = దండవికారములు, రాణతాశ్వు = రణకవికారములు, ప్రయదర్శనా = అసంకమును కలిగించు దర్శనము కలది అయితే, గవాక్షా = కిరీటము, హేమజాలావృణా = అంగారు పంచిత కప్పించిన, ప్రాసాద పత్తయః = ప్రాసాదముల పంక్తులు, అసన్ = ఉండెను.

తా. అతడు అమెలో కూడ కలిసి, అంగారు వికారమైన అక్కర్కకరమైన పోషానచూర్లమును ఎక్కిను. అక్కడ దండముతోను, వెండిరోను దిక్కిలించిన కిరీటము యాదులకు ముచ్చట కలిగిపెనిగా ఉండెను. అంగారు కల కప్ప అలంకరింపబడిన ప్రాసాదముల పంక్తులు కనబడుచుండెను. 9, 10

మూ. సురామణిచిచ్ఛిరాణి భూమిభాగాని సర్వకః,
రకగ్రీవాః స్వతవనే ప్రాదర్శయత మైథిరీమ్. 11

ప్ర. అ. రకగ్రీవాః = రావణుడు, స్వతవనే = తన గృహమనందు, సర్వకః = అన్నిచై పులందు, సురామణిచిచ్ఛిరాణి = సున్నమువలెను, ములులవేరను విద్విరములుగా ఉన్న, భూమిభాగాని = అంకస్తులను, మైథిరీమ్ = నీరను (కు), ప్రాదర్శయత = చూపెను.

తా. రావణుడు నీరకు తన అంకస్తులకవనములో ఉన్న అన్ని అంకస్తులను చూపించెను ఆ అంకస్తులన్నీ సున్నము వేసి ములులు అలంకరించుటచే అక్కర్కకరములుగా ఉండెను. 11

మూ. దీర్ఘికాః పుష్కరిణ్యశ్చ వానావృక్షసమన్వితాః,
రావణో దర్శయామాన సీతాం శోకపరాయణామ్. 12

ప్ర. ఆ. రావణాః = రావణుడు, దీర్ఘికాః = దిగుడురావులను, వానావృక్ష
సమన్వితాః = అనేకవిధములైన వృక్షములతో కూడిన, పుష్కరిణ్యశ్చ = పరస్పర
లను, శోకపరాయణామ్ = శోకమునకు అరిచురాజైన, సీతామ్ = సీతను (కు),
దర్శయామానే = చూపించెను.

తా. రావణుడు యాత్రాశాయరాజైన సీతకు దిగుడురావులను, కట్టా
రెట్లు ఉన్న రెరువులను చూపించెను. 12

మూ. దర్శయిత్వా తు వై రేహ్యః కృర్న్మం తదవశోత్తమమ్,
ఉదార వాక్యం పాపాత్మా సీతాం లోభికుచిర్యయా. 13

ప్ర. ఆ. పాపాత్మా = పాపాత్ముడైన రావణుడు, కృర్న్మమ్ = నమస్త
పైన, తత్ = ఆ. తదవశోత్తమమ్ = శ్రద్ధయైన గృహమును, వై రేహ్యః = సీతకు,
దర్శయిత్వా = చూపించి, సీతామ్ = సీతను, అర్యయా = కోరికచేత, లోభికుమ్
= లోభ పెట్టుటకు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉదార = పరిగెను.

తా. పాపాత్ముడైన ఆ రావణుడు శ్రద్ధయైన ఆ తదనము నంతా సీతకు
చూపి, అతడు కోరిక పుట్టించవలె నను అరిప్రాయముతో అట్లు పరిగెను. 13

మూ. తత రాక్షసకోట్యశ్చ ద్వావింశతిరథాపరాః,
తేషాం వ్రతురహం సీతే సత్వేషాం దీమకర్మణామ్, 14
వర్ణయిత్వా అరావృద్ధాన్ బాలాంశ్చ రణసిధరాన్.

ప్ర. ఆ. సీతే = సీతా, అరావృద్ధాన్ = ముసలితనముచేత వృద్ధులు,
బాలాంశ్చ = బాలులు అయిన, రణసిధరాన్ = రాక్షసులను, వర్ణయిత్వా = వివరించి,
తత = పరి, రాక్షసకోట్యశ్చ = రాక్షసుల కోటలు, అత = మరియు, అవరా =
ఇంకను, ద్వావింశతిః = ఇరువదిరిండు కోట్లు ఉన్నవి, దీమకర్మణామ్ = తయల
కరమైన కర్మగల, తేషామ్ = వారికి, సత్వేషామ్ = అంతరికి, అహమ్ = నేను,
వ్రతుః = వ్రతువును.

రా. సీతా! మనశిబాధ్య, బాలులు అయిన రాక్షసులు నాక మిత్రము ముప్పేరిలెందు కోట్లమంది రాక్షసు లున్నాడు. తయంకరములైన వనులు చేయు వారి కందరికి వేడు వ్రతువును. 14

మూ. సహస్రమేకమీకస్య మమ కార్యపురఃసరమ్, 15

యదిదం రాజతస్త్రిం మే త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్,

జీవితం త వికలాక్షి త్వం మే ప్రాజ్ఞర్గరీయసి. 16

ప్ర. అ. ఏకస్య = ఒక్క, మమ = నాకు, ఏకమ్ = ఒక, సహస్రమ్ = సహస్రము, కార్యపురఃసరమ్ = కార్యములందు ముందునకు వచ్చునది, యదీ = ఏ, ఇతమ్ = ఈ, రాజ్యతస్త్రిమ్ = రాజ్యవహారమున్నదో, సర్వమ్ = అది అంతా, జీవితం త = జీవితమూ, త్వయి = నీయందు, ప్రతిష్ఠితమ్ = నింది ఉన్నది, వికలాక్షి = వికలములైన వేదములు గలదానా, త్వమ్ = నీవు, మే = నాయొక్క, ప్రాజ్ఞి = ప్రాణముంలేక, గరీయసి = గొప్పరావవు.

రా. నాకు ఏ దిన్న చని పరివను వెల్లుమంది ముందుకు వచ్చుచుండును. 14. వికలవేదములు గల సీతా! నమవ మైన ఈ రాజ్యసంవిధానము, నా జీవి తమూ కూడ నీమీద ఆరాకపడి యున్నది. నీవు నా ప్రాణములకంటె కూడ గొప్పరావవు. 15, 16

మూ. అహ్వనాముత్రమస్త్రితాం మమ యోగినౌ పరిగ్రహా,

తాసాం త్వమీశ్వరా నీతే మమ తార్కా తవ ప్రియే. 17

ప్ర. అ. నీతే = సీతా! అహ్వనమ్ = అవేక్షలైన, ఉత్తమస్త్రితామ్ = ఉత్తమస్త్రితయొక్క, యః = ఏ, అహ్ = ఈ, పరిగ్రహః = సంపాదనము కందో, తాసామ్ = నాళ్లకు, త్వమ్ = నీవు, ఈశ్వరీ = వ్రతువుగా, తవ = అగుము ప్రియే = ప్రియురాలా! మమ = నాయొక్క, తార్కా = తార్కవు, తవ = అగుము

రా. సీతా! వేడు సంపాదించుకొని పర్చిన అహంసంఖ్యలో ఉన్న ఉత్తమ స్త్రింకు నీవు వ్రతువుగా ఉండుము. ప్రియురాలా! నా తార్కవు అగుము 17

మూ. సాదు కిం తేఽన్యయా బుద్ధ్యా రోచయస్య వదో మమ,

తామారితవ్రత్య మమ వ్రసాదం కర్తుమర్హసి. 18

ప్ర. అ. తే = తీకు, అన్యయా = మరి యొక, బుద్ధ్యా = అలోచనచేత,
 తే = ఏమి ప్రయోజనము? పాఠు = మందిరైన, మను వరః = వా వరసమును,
 లోరయస్య = ఇష్టమైకదానినిగా చేసికొనుము. కామూరితప్తస్య = కామమనేత
 తపింపలేదుకదా, మను = వాయుక్కు. ప్రసారమే = అనుగ్రహమును, కర్తవ్యం =
 చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

కా నీవు మరొక అలోచన ఎందుకు చేసెదవు? నేను చెప్పిన మంచి
 మాటను అంగీకరించుము. కామమనేత తప్తశక్తైన నన్ను అనుగ్రహించుము. 18

మూ. పరిక్షిప్తా నముద్రేణ లక్ష్మీయం శరయోజనా,
 నేయం దర్శయితుం శక్యా స్తేన్ద్రకపి సురాసురైః. 19

ప్ర. అ. శరయోజనా = నూరు యోజనముల ప్రమాణము గల, అయమ్
 = ఈ, లక్ష్మీ = లంక, సముద్రేణ = సముద్రముచేత, పరిక్షిప్తా = దుట్టించినది,
 స్తేన్ద్రకపి = ఇంద్రునితో కూడిన, సురాసురైకపి = సురులచేత అనురులచేత కూడ,
 అయమ్ = ఈ లంక, దర్శయితుమ్ = ఎదిరించుటకు, న శక్యా = శక్యమైనది
 కాదు.

కా. నూరు యోజనముల ప్రమాణము గల ఈ లంక దుట్టూ సముద్ర
 మున్నది. అందుచేత సురాసురులు దేవేంద్రునితో కంపి దండెత్తివచ్చినా దీనిని
 జయింపజాలరు. 19

మూ. న దేవేషు న యక్షేషు న గన్ధర్వేషు పక్షిషు,
 అహం వశ్యామి లోకేషు యో మే ఏక్యసమో తవేత్. 20

ప్ర. అ. లోకేషు = లోకములలో, యః = ఎవడు, మే = నాకు ఏక్యసమః
 = సర్వోత్తమముచేత సమానుడు, తవేత్ = అగునో, అర్థిచానిని. అహమ్ = నేను,
 దేవేషు = దేవతలలో, న వశ్యామి = చూడను. యక్షేషు = యక్షులలో, న =
 చూడను గన్ధర్వేషు = గంధర్వులలో, న = చూడను. పక్షిషు = పక్షులలో, న =
 చూడను.

కా. మూడు లోకములలోను, దేవతలలో/గారి, యక్షులలో గాని గంధ

ద్వారలో గాని, పడులలో గాని పరాక్రమములేత వాలో సమానుడు ఎవ్వరూ లేడు. 20

మూ. రాజ్యభక్త్యేన తీవ్రేన తావ సేన గతాయుషో,
ఓం కరిష్యమి రామేణ మానుషేణాప్యరేకసా 21

ప్ర. ఆ. రాజ్యభక్త్యేన = రాజ్యమునుండి క్రవ్వుడు, తీవ్రేన = తీవ్రము, తావ సేన = మునివృత్తిలో ఉన్నవాడు, గతాయుషో = గతరిన ఆయుర్దాయము గలవాడు, మానుషేణ = మానవుడు, అప్యరేకసా = అప్యమైన తేజస్సు కలవాడు అయిన, రామేణ = రామునితో, ఓం కరిష్యమి = ఏమి చేయగలవు :

రా. రాముడు రాజ్యభక్తుడు, తీవ్రుడు. మునివృత్తిలో ఉన్నవాడు. మానవ మూర్తుడు. అప్యమైన తేజస్సు కలవాడు. అతని ఆయుస్సు తీరిపోయినది. అట్టి రామునితో ఏమి చేసెదవు ? 21

మూ. తజస్య నీతే మామేవ తర్తాహం సర్వకస్తవ,
యోవనం హ్నిరువం నీరు రమ స్వేహ మయా సహ. 22

ప్ర. ఆ. నీతే = నీలా ! మామేవ = నన్ను, తజస్య = పొందుము. అహమ్ = నేను, తవ = నీకు, సర్వకః = తగిన, తర్తా = తర్తను. నీరు = తయస్వరావము కలదానా : యోవనమ్ = యోవనము, అగురువం హి = అస్థిరము కదా. అహ = ఇక్కడ, మయా సహ = నాతో కూడ, రమస్య = క్రిందియుము.

రా. ౧. నీలా : నన్ను చేరుము. నేనే నీకు తగిన తర్తను. ౨. తయస్వరావము కలదానా : యోవనము స్థిరముగా ఉండేది వారు కదా! ఇక్కడ నాతో కూడ రమించుము. 22

మూ. తర్కనే మా కృతా బుద్ధిం రామవన్య చరాననే,
వాన్య శక్తిరిహగన్తుమపి నీతే మనోరథైః. 23

ప్ర. ఆ. వరాననే = శ్రేష్ఠమైన ముఖము కలదానా : రామవన్య = రాముని యొక్క, తర్కనే = తర్కనమునందు, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, మా కృతా = చేయబడుము.

సీతే = సీతా : అన్య = ఈతనికి, మనోరథైరపి = మనోరథములచేత కూడ,
 అహ = ఇక్కడికి, అగస్త్యమ్ = వచ్చుటకు, శక్తిః = శక్తి, తా = ఏమిటి :

తా సుందరమైన ముఖము గలదాదా : రాముడు నీకు కనబడగలగదని
 కూడ అళ వేదకుము. 23 సీతా : అతడు ఇక్కడికి ఊహించేత కూడ రాజాండు.

మూ. న శక్యో వాయురాకాశే పాత్తిర్యస్థం మహాబవ,
 దీప్యమానస్య వాన్యగ్నైర్గ్రహీతుం విమరాం శిలామ్. 24

ప్ర. 9. మహాబవ = గొప్ప వేగము గల, వాయుః = వాయువు, అకాశే =
 అకాశమునందు, పాత్తిః = పోవలచేత, లస్థమ్ = లంఠించుటకు, న శక్యః =
 శక్యమైనది కాదు. దీప్యమానస్య = ప్రకాశించుచున్న, అగ్నేః = అగ్నియొక్క,
 విమరామ్ = నిర్మలమైన, శిలామ్ = త్వారను, గ్రహీతుమ్ = గ్రహించుటకు
 (శక్యము కాదు).

తా. మహావేగము గల వాయువును అకాశమునందు లంఠించుట శక్యము
 కాదు. అగ్ని ప్రకాశించుచుండుకగా దాని నిర్మలమైన త్వారను పట్టుకొనుట కూడ
 శక్యము కాదు.

మూ. ప్రయాణామపి లోకానాం న తం పశ్యామి కోరణే,
 విక్రమేణ సయేర్మస్త్రాంతం మర్త్యాహుపరిపారితామ్. 25

ప్ర. 10. కోరణే = మంగళవ్రతురాలా : ప్రయాణామ్ = మూడు, లోకానా
 మపి = లోకములలోకూడ, యః = ఎవడు, మర్త్యాహుపరిపారితామ్ = తా దాహం
 పుండరేత పాలించుచున్న, త్వమ్ = విన్ను. విక్రమేణ = పరాక్రమముచేత, సయేర్
 = రీసికొని వెళ్లినో, తమ్ = అర్థివానిని, న పశ్యామి = చూడను.

తా మంగళవ్రతురాలా ! నా కడలలో ఉన్న విన్ను రీసికొని వెళ్లగలి
 గినవా వెవ్వడూ, ఈ మూడు లోకములలో కూడ లేడు. 25

మూ. లక్ష్మాయాం సుమహద్రాజ్యమిదం త్వమనుపాలయ,
 త్వత్ప్రేష్యా మర్విరాత్నైవ దేవాప్యపి కరావరా. 26

ప్ర. 11. త్వమ్ = నీవు, లక్ష్మాయామ్ = లంకయందు, సుమహాత్ =

తాం పిద్యతైః, ఇదమ్ = ఈ, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, అనుపాయ = అంగీకరించుము, మర్విరా = వానంటివారు, దేవాస్మాని = దేవతలు, రరాచరా = స్థావరజంగమములు, త్వత్ప్రేష్టా = నీకు కింకరులు అగుదురు

తా. నీవు లంకలో తాం గొప్పలైన రాజ్యమును స్వీకరించిస్వల్పములే, వానంటివారై, దేవతలు, స్థావరములు, జంగమములు కూడ నీకు కింకరు లగుదురు.

28

మూ. అధిష్ఠేకోదకక్లిష్ణా తుష్టా త రమయన్య మామ్,
దుష్కృతం యత్ పురా కర్మ వనవాసేన రద్ధతమ్, 27
యశ్చ తే సుకృతో తర్మస్త స్కేహ పంచాష్టహి.

ప్ర. ౪. అధిష్ఠేకోదకక్లిష్ణా = రాజ్యాధిష్ఠకంబులేత రదిసినదానలై, తుష్టా త = పంజీపించినదానలై, మామ్ = నన్ను, రమయన్య = రమింపవేయుము. పురా = పూర్వమునందలి, యత్ = ఏ, దుష్కృతమ్ = రద్దలైన, కర్మ = కర్మ ఉండెనో, తత్ = అది, వనవాసేన = వనవాసములేత, గరమ్ = హాయిసది. తే = నీయొక్క, యః = ఏ, సుకృతః = దాగ్గా పేయంతిన, తర్మః = తర్కము గంకో, తస్య = దానియొక్క, పంచ = పంచును, ఇహ = ఇక్కడ, అష్టహి = హించుము.

తా. రాజ్యాధిష్ఠకము నెయింతుకొన్న ఉదకములేత రదిసినదానలై, అనంరించుచు నన్ను అనింపింపవేయుము. నీవు పూర్వము లేసిన పావములా వనవాసమూలమును అనుభవించుచులేత తొంగిపోయినది. ఇంక లేసిన వ్యయము నకు పలికమును అనుభవించుము.

27

మూ. ఇహ మాన్యాని సర్వాణి దివ్యగన్ధాని మైత్రీ, 28
రూషణాని త ముఖ్యాని నేవన్య త మయా నహ.

ప్ర. ౪. మైత్రీ = నీరా : ఇహ = ఇక్కడ, దివ్యగన్ధాని = దివ్యమైన సువాసన గం, సర్వాణి = సమస్తమైన, మాన్యాని = మాలింను, ముఖ్యాని = ముఖ్యములైన, రూషణాని త = అలంకారములను, మయా నహ = నాలో కూడ, నేవన్య = నేవించుము.

రా. సీతా ! నీవు ఇక్కడ నాతో కలిసి, దివ్యమైన మహాసన గల అన్ని పుష్పహారమును, శ్రేష్ఠమైన అలంకారమును తరించి అవలంబించుము. 28

మూ. పుష్పకం నామ ముగ్రోటి బ్రాతురైక్రవణస్య మే, 29
విమానం సూర్యసంభావం తరసా నిర్ధితం మయా.

ప్ర. అ. ముగ్రోటి = అందమైన కర్ణిపరీకము కందానా ! మీ = నా యొక్క, బ్రాతుః = సోదరుడైన, రైక్రవణస్య = కుబేరునియొక్క, పుష్పకం నామ = పుష్పక మనే పేరు గల, సూర్యసంభావం = సూర్యునితో సమానమైన, విమానమ్ = విమానము, తరసా = అలంకారము, మయా = నాచేత, నిర్ధితమ్ = అయింపబడినది.

రా. అందమైన కర్ణిపరీకము గల ౬ ! సీతా ! నా సోదరుడైన కుబేరుని కలిగిన సూర్యుని వంటి వానికి గల పుష్పక మనే విమానమును నేను వర్తాక మముచేత అయింపిరివి. 29

మూ. విశాలం కమటియం క రర్చిమానమనుత్తమమ్, 30
తత్ర సీతే మయా సార్థం విహరస్య యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. సీతే = సీతా ! అనుత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, తత్ర = అ, విమానమ్ = విమానము, విశామ్ = విశాలమైనది, కమటియం క = అందమైనది, తత్ర = దానియందు, మయా సార్థమ్ = నాతో కూడ, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, విహరస్య = విహరించుము.

రా. సీతా ! రాం శ్రేష్ఠమైన ఆ విమానము విశాలమైనది, అందరమైనది. నీవు నాతో కలిసి సుఖముగా దానియందు విహరించుము. 30

మూ. వర్జనం వర్జనంభావమమథం దారుదర్శనమ్, 31
కోదార్తం తు వరాలోహే న బ్రాజతి వరావనే

ప్ర. అ. వరాలోహే = శ్రేష్ఠమైన కర్ణిపరీకము కందానా ! వరావనే = సుందరమైన ముఖము కందానా ! వర్జనంభావమ్ = వర్జముతో సమానము, అమంమ్ = నిర్మలము, దారుదర్శనమ్ = అందమైన దర్శనము గలది అయిన,

వచనమ్ = దీ ముఖము, శోభార్తమ్ = దుఃఖములేక పీడితమై, సక్రాంతి = ప్రకాశించుటలేదు.

తా. శ్రేష్ఠమైన కచ్చిద్రవోకము, అందమైన ముఖము గల ఓ : సీతా : వర్మముతో సమావము, నిర్మలము, చూడ మంద్యుల గొల్పునది అయిన దీ ముఖము దుఃఖములేక పీడించండుటలే ప్రకాశహీనముగా ఉన్నది 30

మూ. ఏవం వదతి తస్మిన్ సా వస్త్రాశ్చైవ వరాజ్జనా,
ఏదాయేస్తునితం సీతా ముఖమశ్రుత్యవర్తయత్. 32

ప్ర. తా. తస్మిన్ = అతడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వదతి = పలుకుచుండగా, వరాజ్జనా = ఉత్తమ శ్రీ అయిన, సా సీతా = ఆ సీత, అస్తునితమ్ = చంద్రునితో సమానమైన, ముఖమ్ = ముఖమును, వస్త్రాశ్చైవ = వస్త్రాంతములేక, ఏదాయే = కప్పి, అశ్రుతే = కన్నీళ్లను, అవర్తయత్ = ప్రవర్తించలేనను.

తా. ఆ రావణుని హరిత ఎని, త్రింకో శ్రేష్ఠుడాలైన ఆ సీత, చంద్రుని వంటి ముఖము దీకగొనుతో కప్పి కొని కన్నీళ్ల కార్చెను. 32

మూ. ధ్యాయన్తీం తామివాస్యస్థాం దీనాం చింతాహతవ్రతామ్,
ఉదాక వచనం పాపో రావతో రాక్షసేశ్వరః.

ప్ర. తా. పాపః = పాపాత్ముడైన, రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, ధ్యాయన్తీమివ = ధ్యానముచేయుచున్నది వలె ఉన్నదీ, అస్యస్థామ్ = అస్యస్థురాలు, దీనామ్ = దీనురాలు, చింతాహతవ్రతామ్ = ఏరాకములేక కొత్త అదీన కాంతి గలది అయిన, తామ్ = ఆ సీతను గూర్చి, వచనమ్ = వచనమును, ఉదాక = పరిశేష.

తా. దీనుడాలైన ఆ సీత వికలమైన మనస్సుతో ఏలో ధ్యానము చేయు చున్నదా అన్నట్లు ఉండెను చింతతో కాంతివిహీనుడాలైన అట్టి సీతతో పాపాత్ము డైన ఆ రాక్షసరాజా రావణుడు ఇట్లు వలెకను. 33

మూ. అలం ప్రీతేవ వై దేహి దర్శలోపకృదేన చ,
అర్హోఽయం లైవనిష్యన్తో యస్త్రామభిగమిష్యతి. 34

ప్ర. అ. వైదేహ = సీతా : రక్కలోవకృతేన = రక్కలోవములేన ఏర్పడిన, ప్రతేన = సిగ్గులేన, అయం = బాలును. యః = ఏది, త్యామ్ = విన్ను. అరిగపిష్యతి = పొందనున్నదో, అయం = ఈ, దైవవిష్యంతః = దైవసంబంధము. అర్థః = ఋషిప్రోక్షమైనది.

కా. సీతా : రక్కలోవము కలుగ నున్న దని సిగ్గువకవట్లు నీకు దైవ వశములేన లభించ నున్న ఈ సంబంధము రక్కలాస్త్రాంతలో ఋషులలేన అంగీకరించబడినదే.

వి. ఈ శ్లోకమునకు అర్థము సరిగా లేదు. వ్యాఖ్యాతలు ఏదేదో వ్యాఖ్యానించినారు. కొన్ని పరిస్థితులలో శ్రీ పునర్వివాహము లేనికొనవచ్చు నని రక్కలాస్త్రాంతలో ఋషులు రిప్పిరారు గాన అది కాస్త్రసమ్మతమే అని తావ మన్నట్లు కొందరు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినారు. 'విష్యంత' కల్పానికి "సంబంధము" అనే అర్థం ఎక్కడ ఉన్నదో తెలియదు. అట్లే అరకవ్యాఖ్యాతం వ్యాఖ్యానములు కూడా ఏదో వ్రాయాలని వ్రాసినట్లు ఉన్నవి. ప్రార్థనాకము తాగున్నది -

''అలం ప్రతేన వైదేహ రక్కలావకృతేన త,
పార్థోఽయం దేవి విష్యస్తో యస్త్రామువగపిష్యతి.''

పూర్వాశ్లోకమునకు వెనుక రిప్పిన అర్థమే. దేవి = ఓ ! దేవి ! యః = ఏ సంశోషము, త్యామ్ = విన్ను, ఉవగపిష్యతి = పొందగలదో, అయం పార్థః = ఈ సంశోషము, విష్యంతః = స్పష్టమైనదే. నీకు అసంబంధము ఎంతో కలుగ నున్న దనే విషయము సుస్పష్టము. అంత రక్కలోవకయంతేన సిగ్గు వకడం మంచిది కాదు అని తావము.

84

మూ. ఏతా పాతా మయా స్నిగ్ధౌ శిరోలిః పరిపీడితా, 35
ప్రసాదం కురు మే శ్చివం వగ్మో రాసోఽహమస్మి తే.

ప్ర. అ. ఏతా = ఈ, స్నిగ్ధౌ = సుందరములైన, పాతా = పాదములు, మయా = నాచేత, శిరోలిః = శిరస్సులచేత, పరిపీడితా = పీడించబడినవి శ్చివమ్ = శ్రీమముగా, ప్రసాదమ్ = అమృగహమును, కురు = చేయుము. అహమ్ =

నేను, లే = నీకు, వశ్యః = వశమైన, రాహు = రామకను, అన్యే = అంబు ఉన్నాను.

రా సుందరమైన నీ పాదములను స్పృశించి వశమృదించుచున్నాను. నా పాద స్పృశముగా అనుగ్రహము చూపుము. నేను నీకు వశమైన రామకను. 36

మూ. ఇమాః కూన్యా మయా వారః కుష్మమాదేన రాషితాః,
న రాపి రాహుః శాంతిస్మాల్లాన్త్రీం ప్రణమేక హి.

ప్ర. అ. కుష్మమాదేన = కామపీరితుడనైన, మయా = నాచేత, ఇమాః = ఈ, కూన్యాః = కూన్యమైన, వారః = రాహులు, రాషితాః = సంకలదీనవి, రాహుః = రాహుడు, శాంతిమ్ = ఏ ప్రీతి కూడ, మాల్లాన్త్రీం = శిరస్సుతో, న ప్రణమేక హి = సమస్కరించుకదా.

రా. కామపీరితుడనైన నేను ఈ కూన్యమైన (వాసందీరాడు చెప్ప కూడని) మాటలు చెప్పుచున్నాను. రాహుడు ఏ ప్రీతి సమస్కరించడు కదా.

వి. కూన్యాః = అనేదాని అర్థం ఎరిగి పదకడం చేతు.

"నేమాః కూన్యాః కృతా వారః కుష్మమాదేన రాషితాః"

అనే ప్రార్థనాపాఠం రాగున్నది. "కుష్మమాదేన = ఎండిపోవుదున్న (కామ పీరితుడనైన) నాచేత, రాషితాః = సంకలదీన, ఇమాః వారః = ఈ రాహులను, కూన్యాః = కూన్యమైనవారినిగా, న కృతాః = చేయుచును". అని అర్థము. ఈ పాఠంలో కూడా 'న'కు ఎదురు 'మా' ఉంటే రాగుండును. 38

మూ. ఏవముక్త్యా దక్షగ్రివో మైథిరిం జనకాత్మజామ్, 37
కృతాంతవశమాపన్నో మమేయమితి మస్యరే.

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వార్మిరీయే అధికావ్యే అరణ్యకాండే
వజ్రపద్మాకా సర్గః.

ప్ర. అ. దక్షగ్రివః = రాహుడు, జనకాత్మజామ్ = జనకుని కుమారుడైన, మైథిరిమ్ = నీకను గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరిశి, కృతాంతవశమ్

అ యమచి వశమును, అచన్నః = పొందినవారై, ఇయన్ = ఈయ, మమ అ నారి, ఇరి = అని, మన్మతే = కందుచుంటెను.

రా. భాగ్యులును సీతతో ఇట్లు వదిలి, యమునకు వరుడైపోవుటలే "ఈయె ఇంక నాకు నెందరివదే" అని సంకోషించుచుంటెను. 37

"కాలానందినీ" అను శ్రీమద్రామానుజాంధ్రభాగ్యునిమనందు అరణ్యకాండలో విలసిల్లుకడన సర్వ సమాప్తము.

అథ మట్టశ్శాఖః పర్వః

[నేన రామనిపై తన కున్ని నిశ్చలప్రేమతో ఉంచు ప్రకటించి
రావణుని నిందించుట. రాక్షసస్త్రీయ యెను లోకవానిగల కిసికొని
పోయి తయిపెట్టుట].

మూ. సా తతోక్తా తు వైరేహి నిర్మయా శోకకర్షితా,
తృణమస్తరతః కృత్వా రావణం ప్రత్యరాషర. 1

ప్ర. ౪. తథా = అట్లు, ఉక్తా = పంకండిన, శోకకర్షితా = శోకముచేత
కృశించిపోయిందిన. సా వైరేహి = ఆ సీత, నిర్మయా = తయము లేనిదై,
తృణమ్ = గడ్డిపత్రము, అస్తరతః = పువ్వుయందు, కృత్వా = ఉంచి, రావణమ్
= రావణునిగూర్చి, ప్రత్యరాషర = సమాధానము చెప్పెను.

రా. శోకముతో కృశించి ఉన్న ఆ సీత ఆ రావణుని మూటలు విని, ఏ
మూరమో తయము లేనిదై, పువ్వులో గడ్డిపత్రము ఉంచి రావణునకు ఇట్లు సమా
ధానము చెప్పెను. 1

మూ. రాజా దశరథో నామ తర్మసేతురివారణః,
సత్యసన్ధః పరిజ్ఞాతో యన్య పుత్రః స రామపః. 2

ప్ర. ౪. దశరథో నామ = దశరథు దశే పేరు గల, రాజా = రాజు,
అరణ = స్థిరమైన, తర్మ సేతురివ = తర్మమును నిలుపు సేతువు వంటివాడు
గాను, సత్యసన్ధః = నిత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడుగాను, పరిజ్ఞాతః = ప్రసిద్ధుడు.
సః రామపః = ఆ రాముడు, యన్య = ఎవనియొక్క, పుత్రః = పుత్రుతో.

రా. దశరథు దశే రాజు తర్మమును నిలుపు స్థిరమైన సేతువు వంటివాడు
అని, సత్యసన్ధు దశి ప్రసిద్ధుడు, శ్రీరాముడు అతని పుత్రుడే 2

మూ. రామా నామ స దర్శాత్మా త్రిపు లోకేషు విశ్రుతః,
 దీర్ఘబాహుర్వికలాక్షో లైవతం హి పరికృమ. 3

ప్ర. ౪. త్రిపు = మూడు, లోకేషు = లోకములయందు, విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుడు, దీర్ఘబాహుః = దీర్ఘములైన బాహువులు కలవాడు, వికలాక్షః = వికలములైన నీరములు కలవాడు, రామా నామ = రామ దను పేరు గలవాడు అయిన, సః = ౪. దర్శాత్మా = దర్శాత్ముడు, మమ = నామొక్క, పరిః = కర్త, లైవతమ్ = నాకు లైవతము.

తా. మూడు లోకాలలోను ప్రసిద్ధుడు, దీర్ఘములైన బాహువులు వికలములైన నీరములు కలవాడు అయిన, రామ దను పేరు గల ౪ దర్శాత్ముడు నా కర్త, అతడే నా లైవతము. 3

మూ. ఇద్యకూడాం కులే జాతః సింహస్కన్ధో మహాద్యుతిః,
 లక్ష్మణేన సహ బ్రాత్రా యస్తే ప్రాణాన్ హరిష్యతి. 4

ప్ర. ౪. ఇద్యకూడామ్ = ఇద్యకురాజు, కులే = కులమునందు, జాతః = పుట్టినవాడు, సింహస్కన్ధః = సింహమువంటి మోపు కలవాడు, మహాద్యుతిః = గొప్ప కాంతి గలవాడు, బ్రాత్రా = సోదరుడైన, లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితో కూడిన, యః = ఏ రామడు, తే = నీమొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, హరిష్యతి = హరించగలవో.

తా. ఇద్యకువంశమునందు పుట్టినవాడు, సింహము వంటి మోపు గల వాడు, గొప్ప కాంతి గలవాడు అయిన ౪ రామడు సోదరుడైన లక్ష్మణునితో కలిసి ఏ ప్రాణములను తీసివేయగలడు. 4

మూ. వ్రత్యక్షం యత్యహం తస్య త్వయా స్కాం దర్శితా బలాత్,
 కయిరా త్వం హతః సంఖ్యే జనస్థానే యథా భరః. 5

ప్ర. ౪. అహమ్ = నేను, త్వయా = నీవేత, తస్య = అతనికి, వ్రత్యక్షమ్ = ఎదురు, బలాత్ = బలాత్కారముగా, దర్శితా = అవహించుకొనినది, స్కాం = యది = అది ఉన్నట్లయితే, త్వమ్ = నీవు, జనస్థానే = జనస్థానమునందు, భరః

యథా = అయిదు వరి, రాతుః = చంద్రుడిచాతనై, కయితా = కయనించడి
చాతనై

తా నీవు వన్ను ఆ రాముని పనుషంలో అవమానించి ఉన్నట్లయితే, అవ
స్థానంలో అయిదు వరి, రాతుడై నేంపిక పెడి యుండెడిచాతనై 7

మూ. య ఏతే రాక్షసాః ప్రోక్షా హిరయాపా మహాలా,
రాతువే నిర్విషాః సర్వే సువర్తే వన్నగా యథా. 8

ప్ర. అ. హిరయాపాః = హిరమైన రూపము గలవాడు, మహాలాః =
గావ్య బంధు గలవాడు అయిన, యే = ఏ, ఏతే = ఈ, రాక్షసాః = రాక్షసులు,
ప్రోక్షాః = చెప్పబడినారో, సర్వే = వాళ్ళందరూ, సువర్తే = గతుర్మంతుని విష
యమునందు, వన్నగాః యథా = సర్వముం వరి, రాతువే = రాముని విషయము
నందు, నిర్విషాః = విషము లేనివాడు.

తా కయంకరమైన రూపములు గల మహాలంకురైన రాక్షసులను
గూర్చి ఏతేహా వర్ణించి చెప్పినావు. కాని ఈ రాక్షసు లందరూ, గతుర్మంతుని
ముందు సర్వములు విషభోద్యము లైనట్లు, రాముని ముందు నిర్విషములు. 8

మూ. తస్య జ్ఞాప్తిప్రముక్తాస్తే శరాః కాన్యసభూషణాః,
శరీరం విరవిష్యన్తి గల్లాకూలమిహోర్మయః. 9

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రామునియొక్క, జ్ఞాప్తిప్రముక్తాః = నాశించి విడువ
బడిన, కాన్యసభూషణాః = బంగారు అలంకారములు గల, శరాః = బాణములు,
కూర్మయః = తీరంగములు, గల్లాకూలమిత = గంగాతీరమును వరి, తే శరీరమ్
= నీ శరీరమును, విరవిష్యన్తి = హింసించగలవు.

తా. బంగారముచేత అలంకరించబడిన బాణములు ఆ రాముని దనస్సు
నుండి బయలుదేరి వర్చి, గంగాతీరంగములు గంగాతీరమును కూలద్రోసినట్లు,
నీ శరీరమును హింసించగలవు. 9

మూ. అసురై ర్వా సురై ర్వా త్వం యద్యవశోఽసి రావణ,
ఉర్వాత్మ సుమహర్తైర్వరం జీవంతస్య న మోక్షయే. 10

ప్ర. అ. రావణ = రావణుడా : త్వమ్ = నీవు. అసురైశ్చా = అసురుల
చేతగాని, సురైశ్చా = దేవతలచేత గాని, అవద్యః = అంత కక్కము కానివాడవు,
అని యది = అయినను మమహత్ = రాజా గొప్పదైన, తైరమ్ = తీరమును,
అశ్వాత్మః = పుట్టింది, శీవన్ = శీవించుచున్నాడనై, తవ్యః = అరవి, న హిక్ష్య
నే = విడువబడవు.

కా. రావణుడా : నిన్ను అసురులు గాని, సురులు గాని చంపలేక
పోవచ్చును. కాని రామునిలో అంత గొప్ప వైరము పెట్టుకొని నీవు ప్రాణాంతో
లైలవడవు. 8

మూ. న తే శీవితశేషస్య రాఘవోఽస్తకరో లరీ,
పరోఽఘోరగతస్యేవ శీవితం తవ దుర్గతమ్. 9

ప్ర. అ. లరీ = అంచుతుడైన, నః రాఘవః = అ రాముడు, తే = నీ
యొక్క, శీవితశేషస్య = మిగిలిన శీవితముయొక్క, అస్తకరః = అంకమును
చేయువాడు. యావదగతస్య = యావత్తంతమును పొందిన, పరోఽఘోర = పశువునకు
వలె, తవ = నీకు, శీవితమ్ = శీవితము. దుర్గతమ్ = దుర్గతము.

కా. మహాఅంచుతుడైన అ రాముడు నీ మిగిలిన అయ్యర్థాయమును
అంకము చేయగలడు. యావత్తంతలానికీ కల్గిన పశువునకు వలె నీకు శీవితము
అంత కక్కదు. 9

మూ. యది పశ్యేత్స రామస్త్వాం రోషరీప్తేన తఖషా,
రక్షస్త్యమద్య నిర్లగ్నో గచ్ఛేః వద్యః పరాభవమ్. 10

ప్ర. అ. రక్షః = రాక్షసుడా : నః రామః = అ రాముడు, రోషరీప్తేన =
రోషముచేత మంతుచున్న, తఖషా = క్షేతములో, శ్వామ్ - నిన్ను, పశ్యేత్కరి =
చూచినట్లయితే, అద్యః = ఇప్పుడు, వద్యః = వెంటనే, త్వమ్ = నీవు, నిర్లగ్నః =
కాల్యణదీనవాడనై, పరాభవమ్ = పరాభవమును, గచ్ఛేః = పొందెదవు.

కా. 1 : రాక్షసుడా : అ రాముడు నిన్ను రోషముచేత ప్రతి లించుచున్న
యాడులో చూచినట్లయితే, నీవు ఇప్పుడే వెంటనే, కాల్యణదీనవాడనై పరాభవమును
పొందెదవు. 10

మూ. యశ్చన్త్రం వతసో భూమౌ పాతయేన్నాశయేత నా,
సాగరం శోషయేద్వాపి న సీతాం హతయేదిహ. 11

ప్ర. అ. యః = ఏ రాముడు, చన్త్రం = చంద్రుణ్ణి, వతసః = అకాశము
నుండి, భూమౌ = వేలది, పాతయేత్ = వకవేయగలంతో, శా = లేక, శాశయేత్
= నశింపజేయగలంతో, సాగరమ్ = సముద్రమును, శోషయేద్వాపి = ఎండించ
వేయగలంతో, సః = ఆ రాముడు, ఇహ = ఇప్పుడు, సీతామ్ = సీతను, హతయేత్
= చిదిపించును

తా. ఏ రాముడు చంద్రుణ్ణి అకాశమునుండి క్రిందికి పడగొట్టగలంతో,
లేదా నశింపజేయగలంతో, సముద్రమును మార ఎండించవేయగలంతో ఆ రాముణ్ణి
ఇప్పుడు సీతను చిదిపించగలడు 11

మూ. గణాయన్త్యం గతక్రికో గతసత్త్వో గతేద్ధ్రియో,
లక్ష్మో వైరవ్యసన్యుక్తా త్వత్కృతేన తవిష్కరి. 12

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, గణాయః = గడచిన ఆయుర్దాయము కలవాడవు.
గతక్రికః = పోయిన లక్ష్మరక్తము కలవాడవు. గతసత్త్వః = పోయిన లబ్ధి
గలవాడవు. గతేద్ధ్రియః = నశించిన ఇంద్రియములు కలవాడవు. త్వత్కృతేన =
నీవు చేసిన పనిచేత, లక్ష్మో = లంక, వైరవ్యసన్యుక్తా = వైరవ్యముతో కూడి
నది, తవిష్కరి = కాగలదు

తా. నీ ఆయుస్సు మూడినది. నీ లక్ష్మరక్తము అంతమొందినది. నీ లబ్ధి
నశించినది. నీ ఇంద్రియములు పాతయినవి. నీవు చేసిన పనికి లంక వైరవ్య
మును పొందనున్నది. 12

మూ. న శే పాపమితం కర్మ కురోదర్కం తవిష్కరి,
యాహం వీరా వివాలాపం పరిపాశ్వాత్త్వయా వనే.

ప్ర. అ. శే = నీయొక్క, ఇదమ్ = ఈ, కర్మ = పని, కురోదర్కమ్ =
ఉత్తమైన తవిష్కర్తృలము గలది, న తవిష్కరి = కాదు. యా = ఏ, అహమ్ =
నేను, త్వయా = నీచేత, పశే = వనమునందు, పరిపాశ్వాత్ = తర్రతగ్గరనుండి,
వివాలాపమ్ = వియోగమును, వీరా = పొందిందంటికితో.

తా నీవు వనములో భర్త దగ్గర నున్న చాటు భర్తలో వియోగము కల్పించివావు నీవు చేసిన ఈ పాపకర్మ నీకు భవిష్యత్తునందు శుభఫలమును ఇవ్వదు. 13

మూ. న హి తై వతసంయుక్తో మమ తర్తా మహాద్యుగ్రి,
నిర్భయో వీర్యమౌత్ర్య కూశ్యే వవతి దర్థకే. 14

ప్ర. ఆ. మహాద్యుగ్రి = గొప్ప కాంతి గలవాడైన, మమ = నాయొక్క, తర్తా = భర్తయైన, నా = ఆ రాముడు, వీర్యమ్ = వీర్యమును, అౌత్ర్య = అగ్ర యుంచి, నిర్భయః = భయములేనివాడై, తై వతసంయుక్తః = తై వముతో మూలమే కూడినవాడై, కూశ్యే = కూశ్యమైన, దర్థకే = దండకారణ్యమునందు, వవతి = నివసించుచున్నాడు.

తా మహాశక్తిగాలియైన నా భర్త తన పరాక్రమముపైననే ఆధారపడి, నిర్భయుడై, తై వము తప్ప మరెవ్వరి సహాయము లేనివాడై, స్వయముల ఎవ్వరూ లేని దండకారణ్యములో నివసించుచున్నాడు. 14

మూ. న తే దర్పం బలం వీర్యముల్పేకం త తథాచిరమ్,
అవనేష్యతి గాత్రేభ్యః శరవర్షేణ సంయుగే. 15

ప్ర. ఆ. నా = అతడు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, శరవర్షేణ = రాణ వర్షముచేత, తే = నీయొక్క, గాత్రేభ్యః = అవయవములనుండి, దర్పమ్ = గర్వమును, బలమ్ = బలమును, వీర్యమ్ = పరాక్రమమును, తథాచిరమ్ = అట్టి ఉత్పేకం త = ఎవ్వరినీ రెక్కలేదుకుండుటను, అవనేష్యతి = తొలగించ గలడు.

తా. నా భర్త ముద్ధములో బాణవర్షము వర్షించి నీ అవయవములలో (శరీరములో) ఉన్న గర్వమును, బలమును, పరాక్రమమును, ఎవ్వరినీ రెక్క లేయవి అనూరాధమును కడిగివేయగలడు. 15

మూ. యదా వినాశో కూలానాం దృశ్యతే కాంతోదితః,
తదా తాన్యే ప్రమాద్యన్తి పరాః కాలవశం గతాః. 16

ప్ర. ౪. భూతానామ్ = ప్రాణులకు, యదా = ఎప్పుడు, కాంక్షోపితః = కాంక్షుడైన చేయండిన, వివాహః = వివాహము, దృశ్యతే = చూడలకుచున్నదో, రదా = అప్పుడు, సదా = సదులు, కాంక్షకమ్ = కాంక్షునకు వశమును, గతాః = పొందినవారై, కార్యే = కార్యమునందు, ప్రమాద్యన్తి = ప్రమాదము లందుదురు.

తా. ప్రాణులకు (వరులకు) కాంక్షునకు కలగవలసిన వివాహము రాపు రించినప్పుడు, ఆ వరులు కాంక్షునకు లొంగిపోయి తాము చేయవలసిన కార్యము లందు ప్రారబ్ధులు చేయుచుండుదురు. 16

మూ. తూం ప్రదృశ్యః స తే శాలః ప్రాస్తోఽయం రాక్షసాదమ, అత్మనో రాక్షసానాం త వధాయాన్తఃపురస్య త. 17

ప్ర. ౪. రాక్షసాదమ = ౬ : రాక్షసాదముతా : మామ్ = నన్ను, ప్రదృశ్యః = అవమానించి, అత్మనః = నీయొక్క, రాక్షసానాం త = రాక్షసులయొక్క, అన్తఃపురస్య త = అంతఃపురముయొక్క, వధాయ = వధకొరకు, సః శాలః = ఆ శాంము, తే = నీకు, ప్రాస్తః = వచ్చినది.

తా. రాక్షసాదముతా : నన్నిచరముగా అవమానించుటచేత, నువ్వు, రాక్షసులు, నీ అంతఃపురమా నకింటి అర్ధి శాంము నీకు ప్రాప్తింపినది. 17

మూ. స కళ్యా యజ్ఞమర్చస్తా వేదీ సృగ్మృగ్మణ్డీలా, ద్విజాతిమన్త్రీహరా త చద్ధారేనావమర్దితుమ్. 18

ప్ర. ౪. యజ్ఞమర్చస్తా = యజ్ఞమర్చమునందు ఉన్నది, సృగ్మృగ్మణ్డీలా = సుక్కులైనను, ఇతరప్రాకరలైనను అలంకరింపబడినది, ద్విజాతిమన్త్రీ హరా త = బ్రాహ్మణుల మంత్రములచేత వర్జితము చేయబడినది అయిన, వేదీ = వేదిక, చద్ధారేన = చందాలుచేత, అవమర్దితుమ్ = గ్రాహ్యులకు, స కళ్యా = కల్యప్తైనది కాదు.

తా. యజ్ఞా సుక్కులు, ఇతరప్రాకరలు వదిలి ఉన్నది, బ్రాహ్మణుల మంత్రములచేత వర్జితముచేయబడినది అయిన, యజ్ఞకాలమర్చమునందున్న వేదికను చందాలుకు గ్రాహ్యులకు.

మూ. తథాహం తర్కనిర్వృన్య తర్కపర్వీ పరివ్రతా.

త్వయా ప్రవృత్తం న శక్యాన్వి రాక్షసారమ పాపినా. 19

ప్ర. ఆ. రాక్షసారమ = రాక్షసారములా. తథా = అట్లే తర్కనిర్వృన్య = తర్కమునందు స్థిరమైన రామునియొక్క. తర్కపర్వీ = తర్కపర్వినీ, పరివ్రతా = పరివ్రతను అయిన, అపామ్ = నేను, పాపినా = పాపాత్ముడవైన, త్వయా = నీవేక, ప్రవృత్తం = స్పృశించుటకు, శక్యా = శక్యమైనదావను, నాన్వి = కాను.

తా. రాక్షసారములా. తర్కమునందు స్థిరమైన రాముని తర్కపర్వినీ, పరివ్రతను అయిన నన్ను, ఆ విధముగనే, పాపాత్ముడ వైన నీవు స్పృశించ జాలవు. 18

మూ. క్రిదన్తి రాజహంసేన పర్కషణ్ణేషు నిర్వరా,

హంసీ సా తృణషణ్ణస్థం కథం పశ్యేర మద్భుకమ్. 20

ప్ర. ఆ. పర్కషణ్ణేషు = పర్కషణముహములందు, నిర్వరా = ఎల్లప్పుడు, రాజహంసేన = రాజహంసలో, క్రిదన్తి = క్రిందించుచున్న, సా హంసీ = ఆ ఆక హంస, తృణషణ్ణస్థమ్ = తృణములయందులో ఉన్న, మద్భుకమ్ = నీదిశాని, కథమ్ = ఎట్లా, పశ్యేర = చూచును.

తా. వర్మాం వనములో నిర్వమా రాజహంసలో క్రింది ఆకహంస నీది గడ్డిలో తిరిగి నీదిశాని చూచుటకు కూడ ఇచ్చవలెనా. 20

మూ. ఇదం శరీరం నిసంజ్ఞం బన్ధ వా హతయన్త్య వా,

నేరం శరీరం తక్ష్యం మే జీవితం వాపి రాక్షస, 21

న తు శబ్దామ్యుపక్రోశం పృథివ్యాం భాతుమాత్మనః.

ప్ర. ఆ. రాక్షస = రాక్షసులా. నిసంజ్ఞమ్ = సంజ్ఞ లేని, ఇదమ్ = ఈ శరీరమ్ = శరీరమును, బన్ధ వా = బంధించుము, వా = లేదా, హతయన్త్య = నశింపజేయుము మే = నాకు, ఇదమ్ = ఈ, శరీరమ్ = శరీరము గాని, జీవితం వా = జీవితము గాని, తక్ష్యమ్ = తక్షింపదగినది, వి = కాదు, తు = కాని, పృథివ్యామ్ = భూలోకమునందు, అత్మనః = నాకు, ఉపక్రోశమ్ = నిందను, భాతుమ్ = కరిగించుకొనుటకు, న శబ్దామి = నమకులాలను కాను

తా. రాక్షసుడా : ఇదమైన ఈ కవీరమును నీ కిష్టమైనలో అందించుము, లేదా తంపించివేయుము. ఈ కవీరమును కాని, ప్రాణాను కాని రక్షించుకొనవలె నని నాకు కోరిక లేదు. ఈ భూలోకములో నాకు అవర్తి కలిగి వని మాత్రము చేయును. 21

మూ. ఏవముక్త్యా ము వై దేహీ క్రోరాశ్చుపరుషం వతః, 22
రావణం మైత్రీరీ క్రత్ర పునర్నోచార కిందన.

ప్ర. అ. వై దేహీ = విదేహరాజుమూరియైన, మైత్రీరీ = నీర, క్రోరాశ్ = కోపమువలన, రావణమ్ = రావణునిగూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, సుపరుషమ్ = రాజా పరుషమైన, వతః = వదనమును, ఉక్త్యా = పలికి, క్రత్ర = అప్పుడు, పునః = మరల, కిందన = ఏదీ, నోచార = వంకలేదు.

తా. అనకలాంఘ్రియైన నీర రావణునితో ఈ ఏవముగా కోపముతో నిండిన, రాం పరుషములైన మూలలు పలికి, మరల ఏదీ మూలరాక్షక కూర కుండెను. 22

మూ. సీతాయా వదనం క్రుత్వా పరుషం రోమహర్షణమ్, 23
ప్రయ్యుచార తతః సీతాం తయనందకృనం వతః.

ప్ర. అ. సీతాయా = సీతయొక్క, పరుషమ్ = పరుషమూ, రోమహర్షణమ్ = రోమాంశమును కలిగించేటి అయిన, వదనమ్ = వదనమును, క్రుత్వా = విని, (రావణుడు) తతః = అటుపిమ్మట, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, తయనందకృనమ్ = తయమును చూపి, వతః = వాక్యమును, ప్రయ్యుచార = పలికి పలికినను.

తా. నీర పలికిన పరుషములూ, రోమాంశమును కలిగించేటి అయిన ఆ మూలలు విని రావణుడు అమెను తయపెట్టుడు ఇట్లు పలికినను. 23

మూ. శృణు మైత్రీరీ మత్వాక్యం మాసాన్ ద్వాదశ రామిని, 24
తానేనావేన వాల్మేషి యది మాం రాక్షహసిని,
తతస్త్యాం ప్రాతరాకార్యం సూదాశ్చైర్వ్యుని లేకళః. 25

ప్ర. అ. మైత్రీరీ = మిత్రరావగరరాజుమూరియైన, రామిని = 1. సీతా.

సువ్యాకృష్ట = సామాన్యము, కృణు = వినుము. వ్యాకృష్ట = వెంట్రెండు, ముసాన్ = మానములను, మానములు) (అవరి). రామహాసిని = అందమైన చిరునవ్వు గల రామ. అవేస = ఈ, కాలేస = కాంక్షించేక. మామ్ = నన్ను. వాల్మేషి యది = వేరకపోయినట్లయితే, తతః = అటుపిమ్మట, మోహా = పంటవాళ్లు, త్యామ్ = విన్ను, ప్రాణరాణాశ్చే = ప్రాణరాణ లోనవము నిమిత్తము, తేకః = ముక్కలు ముక్కలుగా, వేర్వేర్లు = వేరించగలరు.

రా. ౬ : సీతా : వెను పువ్వుయన్నది వినుము. నీకు పన్నెండుమాసాలు అవరి అయ్యియున్నావు. అందమైన చిరునవ్వు గలరామ : ఈ పంటయము లోగా నీవు నన్ను వేరకపోయినలో పంటవాళ్లు ప్రాణరాణమునందు చివే అవ్యాపారము నిమిత్తము విన్ను ముక్కముక్కలుగా వేరించవేయగలరు.

పి. ఈ ఒకతిన్నకల్గోకాయ ప్రాశ్నమరిలో తవు. 24.25

మూ. ఇత్యుక్త్యా పరుషం వాక్యం రావణః శత్రురావణః,
రాక్షసికృతతా క్రుద్ధ ఇరం పరవచుబ్రవీత్. 26

ప్ర. అ. శత్రురావణః = శత్రువులను ఏర్పించిన, రావణః = రావణుడు, ఇరి = ఇట్లు, పరుషమ్ = పరుషమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉక్త్యా = వరికి, తతః = అటుపిమ్మట, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, రాక్షసిః = రాక్షసస్థిలను గూర్చి, ఇరమ్ = ఈ, పరవచః = పరవచును, అబ్రవీత్ = వరికెను.

రా. శత్రువులను ఏర్పించే అ రావణుడు సీతతో ఈ విధముగా పరుషముగా వరికి, అం కోపించినవాడై రాక్షసస్థిలలో ఇట్లు వరికెను. 26

మూ. శ్రీమమేవ పా రాక్షస్యా ఏకృతా హారరరృణా,
దర్శమస్యా వివేష్యర్థం మాంసకోటిరలోకనా. 27

ప్ర. అ. ఏకృతాః = ఏకృతమామము గలవాళ్లు, హారరరృణాః = తయల కరమైన దర్శనము కలవాళ్లు, మాంసకోటిరలోకనాః = మాంసము రక్తము లోకనముగా కలవాళ్లు అయిన, రాక్షస్యాః = రాక్షసస్థిలరామ ! శ్రీమమేవ = శ్రీమముగా, అస్యాః = ఈమెయొక్క, దర్శమ్ = దర్శనమును, వివేష్యర్థమ్ = లొంగించుట.

రా. ఏకృతములైన అహరములలో యాడుట తయలకరంగా ఉండే,

మాంసరక్తములను తులించి రాక్షసస్థిరాలలా : ఈమె గర్భమును శిశువుగా పోగొట్టెడి.

27

మూ. వచనాదేవ తాస్త్రస్య సుహౌరా రాక్షసిగదా,

కృతప్రాక్షంయౌ భూత్వా మైత్రిలిం వర్యవారయన్. 28

ప్ర. అ. సుహౌరా = తాం తయంతరములైన, తా = ఆ, రాక్షసిగదా = రాక్షసస్థి గణములు, తస్య = అతనియొక్క, వచనాదేవ = మాటవలననే, కృతప్రాక్షంయౌ = నేయందేవ సమస్కారము కలవి, భూత్వా = అయి, మైత్రిలిమ్ = సేతను, వర్యవారయన్ = చుట్టి విలరినవి.

తా. తయంతరమైన ఆ రాక్షసస్థిల రావణుని మాట వినిన వెంటనే అతనికి సవినయముగా సమస్కరించి సేతను చుట్టి విలరిరి.

28

మూ. న రాః ప్రోచార రాజా య రావణో హైరదర్శనః,

ప్రతాన్య చరణోఽశ్మరైర్ధారయన్నివ మేదిసిమ్. 29

ప్ర. అ. హైరదర్శనః = తయంతరమైన దర్శనము గల, రాజా = రాజైన, నః రావణః = ఆ రావణుడు, చరణోఽశ్మరైః = పాదములచే రాగుటచేత, మేదిసిమ్ = తూచిరి, ప్రతాన్య = కరల్వి, దారయన్నివ = రీఱుచున్నవాడు వలె, తా = ఆ రాక్షసస్థిలను గూర్చి, ప్రోచార = పలికినది.

తా. తూచుటకు తయంతరమైన రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు ప్రాతాహత ముందేత తూచిని కరల్వి రీఱుచేయుచున్నాడని అన్నట్లు కనఁకుచు ఆ రాక్షసస్థిలలో ఇట్లు పలికినది.

29

మూ. అశోకవనితామర్త్యే మైత్రిరీ నీయతామయమ్,

తత్రేయం రక్షకాం గూఠం యుష్కారి పరివారితా. 30

ప్ర. అ. ఇయం మైత్రిరీ = ఈ సేత, అశోకవనితామర్త్యే = అశోకవన సుర్యమునందు, నీయతామ = తీసికొనివెళ్ళుటగాక, తత్ర = అక్కడ, ఇయమ్ = ఈమె, యుష్కారి = పీచిత, పరివారితా = యుట్టుకొనఁబడినదై, గూఠమ్ = రహస్యముగా, రక్షకామ్ = రక్షించుటగాక.

రా మీరు ఈ సీతను అలోకవనమధ్యమొనకు దీసికొని వెళ్ళి, అక్కడ ఈమె చుట్టూ ఉంటూ, ఈమెను రహస్యముగా దాచి ఉంచి రక్షించండి 90

మూ. కత్తప్రవాం కత్తవైల్లైరై వును సావైల్వక్క మ్మిరిరమ్,
అనయధ్వం వళం నర్వా వన్యాం గణవరూమివ. 91

ప్ర. అ. కత్త = అక్కడ, నర్వా = మీరందరూ, ఏనాం మ్మిరిరమ్ = ఈ సీతను, మ్మైరై = కయచకములైన, కత్తవై = కయ పెట్టుటచేతను, వును = మరల, సావైల్వక్క = ప్రతిమారుకొనుటచేతను, వన్యామ్ = వనసంబంధమైన, గణవరూమివ = అక ఏనుగును వలె, వళమ్ = వళమును, అనయధ్వమ్ = దీసికొనికండి.

రా. అక్కడ మీరందరూ ఈ సీతను, వనములోని అక ఏనుగును వలె, దీవములైన కయపెట్టే మాటంచేతను, మంచి మాటంచేతను లొంగదీయండి.

మూ. ఇతి ప్రతిసమూదిస్తా రాక్షస్యై రావణేన రాః,
అలోకవనితాం అగ్నుర్మైత్తితిరిం పరిగృహ్య రు. 92

సర్వకాలపల్లె ర్వృక్షైర్వా నాపుష్పవల్లె ర్వృతామ్,
సర్వకాలమల్లెర్వాపి ర్విత్తైః సమువ సేవితామ్. 93

ప్ర. అ. రావణేన = రావణునిచేత, ఇతి = ఇట్లు, ప్రతిసమూదిస్తాః = అట్లా పింపబడిన, రాః = అ. రాక్షస్యై = రాక్షసస్త్రీలు, మైత్తిరమ్ = సీతను, ప్రరిగృహ్య = దీసికొని, సర్వకాలపల్లెః = సర్వకాలములందు పండులు గల, నానాపుష్ప వల్లెః = అనేకవిధములైన పుష్పములు పండులు గల, వృక్షైః = వృక్షములలో, వృతామ్ = కూడినది, సర్వకాలమల్లెః = అన్ని కాలములందు మదము గల, ర్విత్తైః = పప్పులచేత, సమువ సేవితామ్ = సేవించబడిన, అలోకవనితామ్ = అలోకవనమును గూర్చి, అగ్నుః = వెళ్లితి.

రా. అ రాక్షసస్త్రీలు రావణుని అట్లాను అనువరించి, సీతను దీసికొని అలోకవనమునకు వెళ్ళిరి. అ అలోకవనము అన్ని కాలములలోనూ పండులు ఇచ్చే వృక్షములలోను, అనేకవిధములైన పుష్పములలో, పండ్లలో విండిన వృక్షములలోను

అంతముగా ఉండెను. ఆ వనమనందు అన్ని శాంతములందును మదింది ఉండు వస్తులు నివసించుచుండెను. 82-83

మూ. సా తు శోకపరితాప్తి మైత్రిరీ అనశాత్మజా,

రాక్షసివళమాపన్నా వ్యాప్తిదాం హరిణీ యథా. 84

ప్ర. ఆ శోకపరితాప్తి = శోకముతో బాధపడే వాడైన శరీరము గల, అనశాత్మజా = అనశుని కుమార్తె యైన, సా మైత్రిరీ = ఆ సీత, హరిణీ = అడవికి, వ్యాప్తిదాం యథా = అకపెద్దపులుసు వది, రాక్షసివళమ = రాక్షసత్వం వళమును, అపన్నా = పొందవది.

తా. శోకముతో నిండిన శరీరము గల, అనశనుందిని యైన ఆ సీత అడవికి అక పెద్దపులుసు వళమైపోయి వట్లు రాక్షసత్వం వళమై పోయిను. 84

మూ. శోకేన మహతా గ్రస్తా మైత్రిరీ అనశాత్మజా,

స శర్మ లరణీ రీరుః పాశంధా మృగీ యథా. 85

ప్ర. ఆ. మహతా = గొప్పరైన, శోకేన = శోకముచేత, గ్రస్తా = అవహించబడిన, రీరుః = కయస్యతావముగల, అనశాత్మజా = అనశుని కుమార్తెయైన మైత్రిరీ = సీత, పాశంధా = పాశములచేత కట్టబడిన, మృగీ యథా = అడవికి వది, శర్మ = సుఖమును, స లరణీ = పొందలేదు.

తా. అనశుని కుమార్తె యైన, కయస్యతావము గల ఆ సీత గొప్ప శోకముచేత అవహించబడినరై పాశములచేత కట్టబడిన అడవికి వది ఏ సుఖము సుఖము పొందకుండెను. 85

మూ. స విన్యతే తత్ర తు శర్మ మైత్రిరీ

విరూపక్షేత్రాధిరణీవ తర్జితా,

పరిం స్మరన్తి రయితం త దీవరం

విచేతనాదూర్వయశోకపీడితా.

,86

అత్యంత శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయ అరితావ్యే అరణ్యశాంతే
పట్టుకావ్యం మధ్యం.

ప్ర. ౪. ఏకావనేశాఖః = ఏకవక్తవైవ శ్లేకములు గల రాక్షసస్థిరత,
 అశీవ = మిక్కిలి, తర్జిత = తయ పెట్టించినది, మైతరీ = నీర, తక్ర =
 అక్కడ, కర్మ = సుఖమును, న వివృతే = పొందలేదు. తయితమ్ = ఏయ
 దైన, వరిమ్ = తరము, దేవరం త = మరలని, స్మరన్తి = స్మరించుచున్నది,
 తయశోకప్రితా = తయముచేతను, శోకములేతను పీడింపబడినది, ఏరేతనా =
 ద్దైత్యము లేవిది, అథాత్ = అయిన.

తా. ఏకవక్తములైన శ్లేకములు గల ఆ రాక్షసస్థిలు ఎక్కువగా తయ
 పెట్టుటచే అవలంబి జూతులైన ఆ నీర సుఖము లేనిది అంటెను. ఏయైన
 తరము, మరలని స్మరించుచు తయశోకముచేత పీడింపబడినది స్మరి
 శోకము వలె యుండెను. శీరి

‘తాతాసందిని’ అను శ్రీమద్రామాయాల్పరత్నాభాసమునందు అరణ్యకాండలో
 ఏకదిఅరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తపాద్యైః సర్గః

[మాయామృగమును చంపి విరిగివచ్చుచున్న రాముడు మార్గములో కొన్ని అవశిష్టములు చూచి చింతించుట. తన భర్తకు వచ్చిన లక్షమని నింపించుచు నీత విషయమున భయము చెందుట].

మూ. రాక్షసం మృగరూపేణ తరంతం కామరూపిణమ్,
నిహత్య రామో మారీచం తూర్ణం పతి స్వవర్తత. 1

ప్ర. అ. రామః = రాముడు. మృగరూపేణ = మృగరూపముతో. తరంతమ్ = సంచరించుచున్న. కామరూపిణమ్ = స్వర్పరూపము గల, రాక్షసమ్ = రాక్షసుడైన, మారీచమ్ = మారీచుల్లి. నిహత్య = చంపి. తూర్ణమ్ = క్షిప్రముగా, పతి = మార్గమునందు, స్వవర్తత = మరలిను.

తా. మృగరూపముతో సంచరించుచున్న, అస్త్రానుసారము రూపము తరించ గలిగిన రాక్షసుడైన ఆ మారీచుల్లి చంపి రాముడు క్షిప్రముగా వినుకకు మరలి వచ్చుచుండును. 1

మూ. తస్య నంతర్వరమాణస్య ద్రష్టకామస్య మైథిరీమ్,
క్రూరస్యనోఒథ గోమాయుర్విసనారాస్య వృష్ణతః. 2

ప్ర. అ. మైథిరీమ్ = నీతను. ద్రష్టకామస్య = చూచుటకు కోరుచున్న. తస్య = ఆ రాముడు. నంతర్వరమాణస్య = తొందరపడుచుండగా. అథ = అటు ఏముట. క్రూరస్యనః = క్రూరమైన ద్వని గల, గోమాయుః = చక్క, అస్య = ఈ రామునియొక్క, వృష్ణతః = వినుక, విసనార = అరవిను.

తా. రాముడు నీతను చూడవలె నని తొందరగా వచ్చుచుండగా అతని వినుక క్రూరమైన ద్వని గల చక్క అరవిను. 2

మా. స తస్య స్వరమాజ్ఞాయ దారుణం రోమహర్షణమ్,
చిన్తయామాస గోమాయోః స్వరేణ పరిశక్తిరః. ౩

ప్ర. అ. స = రాముడు, తస్య గోమాయోః = ఆ నక్కయొక్క, దారుణమ్ = కఠింకరము, రోమహర్షణమ్ = రోమాంతమును కరిగించిరి అయిన, స్వరమ్ = స్వరమును, అజ్ఞాయ = విసి, స్వరేణ = దాని స్వరముచేత, పరిశక్తిరః = కంకింతురున్నవాడై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. కఠింకరము, రోమాంతము కరిగించిరి అయిన ఆ నక్క కూర విసి, రాముడు ఆ కూరకు కంకింతురు అట్లు ఆలోచించెను. ౩

మా. అశురం ఐత మన్యేఽహం గోమాయుర్వాక్యతే యథా,
స్వస్తి స్థావరీ వై రేహ్య రాక్షసైర్పక్షణం వినా 4

ప్ర. అ. ఐత = అయ్యా, గోమాయుః = నక్క, యథా = ఎట్లు, రాక్యతే = ర్వనిరేయుడున్నరో, (దానిచేత), అహమ్ = నేను, అశురమ్ = అశురమును, మన్యే = తుహించుచున్నాను. రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, పక్షణం వినా = తక్షణము లేకుండా, వై రేహ్యః = నీరకు, స్వస్తి = శ్రేయము, స్థావరీ = అగునా.

తా. అయ్యా, ఈ నక్క కూయుట చూడగా అశురము ఏదో అటుగ ఉన్న దని అనిపించుచున్నది. నీరకు రాక్షసు లెవ్వరూ దక్షింపిరేయకుండా అది శ్రేయముగా ఉండునా. 4

మా. మారీచేన తు విజ్ఞాయ స్వరమాలమ్పుః మామకమ్,
విక్రుప్తం మృగరూపేణ లక్ష్మణః శృణుయాద్యది. ౫

స సౌమిత్రిః స్వరం శ్రుత్వా తాం రహిత్యా చ ప్రతిరీత్,
తయేహ వ్రహతః క్షిప్రం మత్సృతాకమిహేష్యది. ౬

ప్ర. అ. మృగరూపేణ = మృగరూపము గల, మారీచేన = మారీచునిచేత, విజ్ఞాయ = తెలిసికొని, మామకమ్ = నా సంబంధమైన, స్వరమ్ = స్వరమును, అంపుః = అవలంబించి, విక్రుప్తమ్ = అతవును, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, శృణుయాద్యది = విన్నట్లయితే, స సౌమిత్రిః = ఆ లక్ష్మణుడు, స్వరమ్ =

స్వరమును, బ్రహ్మ = ఏది, తాం మైతిరిమ్ = అ నీతను, హిత్వా త = విడలి,
తయా = ఆ మైతేత, ఇహ = ఇరదికి, ప్రహితః = వంపందినవాడై, శ్రివమ్ =
శ్రీఘముగా, ఇహ = ఇప్పుడు, మత్సరాకమ్ = నా నమివమును గూర్చి, ఏవ్యధి =
రాగండు.

తా. మృగరూపమును తరించి ఉన్న ఆ మూరీయడు తావలె ఏది నా స్వర
ముతో చేసిన అరవును లక్షణము వివి యుండవచ్చును. లక్షణము ఆ స్వర
మును విని, నీత చేత వంపందినవాడై, అమెను విడలి, శ్రీఘముగా నా దగ్గరకు
వచ్చును. 6. 6.

మూ. రాక్షసైః సహతైర్జ్ఞానం నీతాయా ఈప్సిరో వరః,
తాన్యనకృ మృగో రూత్వా వ్యవసీయాశ్రమాత్తు మామ్,
దూరం నీత్వా తు మూరీరో రాక్షసోఽభూర్మలాహతః,
హం లక్షణ హతోఽస్మితి యద్వాక్యం వ్యాజహాత హ. 8

ప్ర. ౪. యత్ = ఏ కారణమువలన, మూరీరః = మూరీయడు, తాన్యనః
మృగః = అంగుడు లేడిగా, రూత్వా = అయి, మామ్ = నన్ను, అశ్రమాత్ =
అశ్రమమునుండి, వ్యవసీయః = తొలగించి, దూరమ్ = దూరముగా, నీత్వా =
తీసికొనివెళ్లి, కలాహతః = కాలమునక కట్టించినవాడై, రాక్షసః = రాక్షసుడుగా,
అభూత్ = అయినో, హం లక్షణం = అయ్యో : లక్షణం : హతః అస్మి = దంప
లదిరిది, ఇతి = అది, రాక్యమ్ = రాక్యమును, వ్యాజహాత = పలికెనో, (అందు
వలన), సహతైః = కలిసిన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, నీతాయా = నీతయొక్క,
వరః = వర, ఈప్సిరః = చేయ తల పెట్టించినది, నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. రాక్షసు లందరూ కలిపి నీతను దంపవలె నని ఉపాయము వన్ని
నాకు సంభేదము లేదు. అందుచేతనే మూరీయడు అంగుడు లేడి రూపము తరించి,
నన్ను అశ్రమమునుండి దూరముగా తీసికొనిపోయి, కాలమునక దంపించినవ్వడు
"అయ్యో : లక్షణం : తర్పిరివి" అని పలికినాడు. 7. 8

మూ. అపి వ్యస్తి రవేత్తార్థ్యాం రహితార్థ్యాం మహావనే,
జనస్థానవిమోక్షం హి కృతతైరోఽస్మి రాక్షసైః, 9.
నిమిరాని చ మోరాణి దృక్యన్తేఽదృక్ అపరాని చ

ప్ర. అ. మహావనీ = మహావనమునందు, రహితాత్మామి = (వాలో) కూర్చున్నది. తాత్మామి = వారిద్దఱి, స్వస్తి = శ్రేయము, అపి తవేత్ = అగునా : అనన్తాన విమిర్శయ = అనన్తానము విమిర్శయము, రాక్షసైః = రాక్షసులలో, కృతవైరః = రేయంకిన వైరము కలవాడను, అష్టి హి = అయి ఉత్పాను కదా : అర్క = ఇప్పుడు, హిరాణి = తయంకరములైన, అహిని = అహిములైన, నిమిత్తాని త = కనునములు కూడ, దృశ్యన్తే = చూడఁబడుచున్నవి.

తా. మహావనములో, నేను రక్కర లేని సమయమునందు ఆ నీలాంక్ష మయి శ్రేయముగా ఉండురా : అనన్తానము మూలమున నాకు రాక్షసులలో వైర మేర్పడినది కదా : అప్పుడు తయంకరములైన అనేక అపకనునములు కూడా కనఁబడుచున్నవి.

మూ. ఇత్యేవం రిప్తయన్త్రామః శ్రుత్వా గోమాయునిస్వనమ్,
అర్కనన్తాపనయనాన్మృగదూపేణ రక్షసా,
అజగామ అనన్తానం రామః పరికల్పితః. 11

ప్ర. అ. రామః = రమణులమునందు పుట్టిన, రామః = రాముడు, గోమాయునిస్వనమ్ = నక్క కూతను, శ్రుత్వా = విని, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, రిప్తయన్ = రింతిండుడు, మృగదూపేణ = మృగదూపము గల, రక్షసా = రాక్షసునిలేక, అర్కను = తనయిక్క, అవనయనాత్ = దూరముగా తొంగిండుటవలన, పరికల్పితః = కలంకించుచున్నాడై, అనన్తానమ్ = అనన్తానమును గూర్చి, అజగామ = తప్పెను.

తా. రమణులమునందును ఆ రాముడు నక్క కూత విని ఈ విధముగా అలోచించుడు, ఆ రాక్షసుడు మృగదూపము దలిచి తనను దూరముగా నీసి కొనిపోయినందుకు శంకాకుండున మనస్సుతో అనన్తానము వైపు వెళ్లెను. 1011

మూ. తం దీనమనసో దీనమాపేదుర్మృగపక్షిణః,
నవ్యం కృత్వా మహాత్మానం మోరాంకృ సవ్యజః స్వనాన్.

ప్ర. అ. దీనమనసః = దీనమైన మనస్సు గల, మృగపక్షిణః = మృగములు, పక్షులు, దీనమ్ = దీనులైన, మహాత్మానమ్ = మహాత్ములైన, తమ్ = ఆ

రాముణ్ణి, సవ్యసాచి కృత్యా = ఏదను ప్రకట్టగా తిరుగురు, అ పీఠుఁ - సమీపించి నది. హిరాన్ = హిరములైన, స్వరాన్ = స్వరములను, సవ్యసాచి = విడిచి వది.

రా. మృగములూ, వృక్షములూ, దీనమైన మనస్సుతో మాడినవై, దీనులైన అ మహాత్ములకు ఎదను వైపుగా తిరుగురు సమీపించి హిరముగా త్వరితము చేసి నది. 12

మూ. తాని దృష్టియా నిమిత్తాని మహా హిరాణి రాఘవాః,
స్వవర్తరాత త్వరితో జవీనాశ్రమమాత్మనః. 13

ప్ర. అ. రాఘవాః = రాముడు. మహా హిరాణి = రాణి కయంకరములైన, తాని నిమిత్తాని = అ కనునములను, దృష్టియా = చూచి, అతః = అటుపిమ్మట, త్వరితః = తొందరపడుచున్నవారై, జవీనాశ్రమములో, ఆత్మనః = తనయొక్క, అశ్రమస్థ = అశ్రమమును గూర్చి, స్వవర్తత = మరలెను.

రా. రాముడు రాణి కయంకరములైన అ కనునములను చూచి, తొందర పడుచు, తేగముగా తన అశ్రమము వైపు మరలి వచ్చెను. 13

మూ. సీతాం స తు పరారోహం లక్ష్మణం చ మహాలక్ష్మణమ్,
అజగామ అనస్థానం చింతయన్మేత రాఘవాః 14

ప్ర. అ. సీ రాఘవాః = అ రాముడు, పరారోహమ్ = శ్రీశ్రీమైన కది ప్రదేశము గల, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, మహాలక్ష్మణమ్ = గొప్ప లంకా గల, లక్ష్మణం చ = లక్ష్మణుని గూర్చి, చింతయన్మేత = ఆలోచించుచుచే, అనస్థానమ్ = అనస్థానమును గూర్చి, అజగామ = వచ్చెను.

రా. అ రాముడు మందరమైన కర్ణిప్రదేశము గల సీతను గూర్చి, మహాలక్ష్మణులైన లక్ష్మణుని గూర్చి ఆలోచించుచు అనస్థానము వైపు వచ్చెను. 14

మూ. తతో లక్ష్మణమాయాత్తం దదర్శ విగతప్రభమ్,
తతోఽవిదూరే రామేన సమియాయ స లక్ష్మణాః, 15
విషణ్ణాః సువిషణ్ణేన దుఃఖితో దుఃఖితాగినా.

ప్ర. అ. తరః = అటువిప్పుట, అయోత్తమ్ = వచ్చుచున్న, ఏగత ప్రతమ్ = పోయిన తారల గం, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని, దరర్య = దూరెను. తరః = అటు విప్పుట, విషణ్ణః = దిగులు పెందివదాడు, దూలితః = దూలితుడు అయిన, సః లక్ష్మణః = ఆ లక్ష్మణుడు, సువిషణ్ణేన = మిక్కిలి దిగులు పెందిన, దూళ తాగితా = దూలమును పొందిన, రామేణ రామునితో, అవిదూరే = కొద్ది దూరము నందు, సపియాయ = కలిసిను.

తా. విప్పుట దిగులు పెంది, దుష్కాశాంతుడై ఉన్న ఆ లక్ష్మణుడు, తాం దూలితుడై, దిగులు పెంది యున్న రాముణ్ణి కొద్ది దూరమునందే కలిసి కొనెను. 16

మూ. సంజగల్గే ఒక తం బ్రాతా శ్వేష్టో లక్ష్మణమాగతమ్, 16
విహాయ నీలాం విజనే వనే రాక్షససేవితే.

ప్ర. అ. అత = అటువిప్పుట, శ్వేష్టః బ్రాతా = అప్పుడైన రాముడు, రాక్షససేవితే = రాక్షసులచేత సేవించుచున్న, విజనే = విజనమైన, వనే = వనము నందు, నీలామ్ = నీలను, విహాయ = విడచి, అగతమ్ = వచ్చిన, తం లక్ష్మణమ్ = ఆ లక్ష్మణుణ్ణి, సంజగల్గే = నిండించెను.

తా. అప్పుడు శ్వేష్టబోధకుడైన రాముడు రాక్షసులకు నివాసమైన ఆ విజనమైన వనమునందు నీలను ఒంటరిగా విడిచి వచ్చిన ఆ లక్ష్మణుని నిండించెను. 16

మూ. గృహీత్వా త కరం పర్యం లక్ష్మణం కమునన్తనః, 17
ఉవార మరురోరర్యమిదం పరుషమాత్తవక్.

ప్ర. అ. కమునన్తనః = రాముడు, అత్తవక్ = దూలపీడితుడై, పర్యం కరమ్ = కుడి చేరిని, గృహీత్వా = గ్రహించి, మరురోరర్యమ్ = మరురమైన తావిలము గం, పరుషమ్ = పరుషమైన, ఇరమ్ = ఈ వాక్యమును, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఉవార = వలికెను.

తా. రాముడు తాం దూలించుచు, లక్ష్మణుని కుడి చేయి తన చేరితో వట్టుకొని, కవిష్కృతులతో మంచి వలము గల పరుషమైన వాక్యమును ఇట్లు వలికెను. 17

మూ. అహో లక్ష్మణ గర్భ్యం తే కృతం యస్త్యం విహాయ రామ,
 సీతాపిహగతః సౌమ్య కర్పిత్యస్తి తవేతిహ.

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యతా : లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : యః కృత్ = ఏ
 నీవు, రామ = అ, సీతామ = సీతను, విహాయ = విడిచి, అహ = అక్కడి,
 అగతః = వచ్చినాహో, తే = అర్థి నీకు, (వీరేత), గర్భ్యమ్ = విడిచివదిలిన వని,
 కృతమ్ = చేయబడినది, అహ = అప్పుడు, కర్పిత్య = క్షేమము, తవేత కర్పిత =
 అగునా, అహో = అయ్యా :

తా. సౌమ్యతవైన లక్ష్మణా : నీవు సీతను విడిచి అక్కడి వచ్చినావు
 అయ్యా : నీ వెంత దగ్గర వని తెలిసివి : అప్పుడు అంతా క్షేమముగా ఉండునా : 18

మూ. న మేఽస్తి సంయో వీర సర్వతా అనరాత్మతా, 19
 విసప్తా తక్షితా తాపి రాక్షసైర్వనరాదిభిః,
 అశురాన్యేవ తూయిష్ఠం యతా ప్రాయశ్చపన్తి మే. 20

ప్ర. అ. వీర = ఓ : వీరురా : మే = నాకు, తూయిష్ఠమ్ = అరికముగా,
 అశురాన్యేవ = అశురములే, యతా = ఎట్లు, ప్రాయశ్చపన్తి = కదలుతున్నవో,
 తాపిని వర్ణి, అనరాత్మతా = నీర, సర్వతా = అన్ని విధములా, విసప్తా = విడిచి
 వదిలినది గాని, వనరాదిభిః = వనములో సంభవించు, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత,
 తక్షితా తాపి = తక్షించబడినది గాని, అయి ఉండును. మే = నాకు, సంయోః =
 సంయోగము, వాస్తి = లేదు.

తా. ఓ : లక్ష్మణా : నాకు అన్నీ అశుర మైన కడునములే కదలుతున్నవి.
 వీరిని ఇర్చి, అన్ని విధాలా, నీర విడిచివేయరా ఉండును. లేరా వనములో సంభ
 వించే రాక్షసులచేత తక్షించబడి ఉండును. నా నీమి సంభోహము లేదు. 19, 20

మూ. అపి లక్ష్మణ సీతాయాః పామగ్ధ్యం ప్రాప్నుయావహే,
 తీవ్రన్యాః పురుషన్యామ్రు సుతాయాః అనకన్యః తై. 21

ప్ర. అ. పురుషన్యామ్రు = పురుషశ్రేష్ఠుడ వైచి, లక్ష్మణ = లక్ష్మణా :
 తీవ్రన్యాః = తీవ్రించి యున్న, అనకన్యః సుతాయాః = అనకపురియైన, సీతాయాః

= సీతయొక్క, సామగ్రియై = పరిపూర్ణత్యమును, అది ప్రాప్తు యావహే = పొందుదుమా.

కా పురుష శ్రీపురుషుడవైన యక్షుడా : అనకరాజపురియైన సీతను, సాతా
లతో, ఎట్టి అపాయము లేని పరిపూర్ణకళికమతో చూడగలుగురామా : 21

మూ. యదా వై మృగసంహాకృ గోమాయత్సైవ తై రవమ,
కాకృన్తే కకునాశ్వాసి ప్రదీప్తా మధిరో రిశమ్, 22
అపి న్యన్తి తవేత్తస్యా రాజపుత్ర్యా మహాబలం.

ప్ర. అ. మహాబలం = గొప్ప బలము గలవాడా ! మృగసంహాకృ =
మృగమీలం గుంపులు, గోమాయత్సైవ = సక్క, కకునాశ్వాసి = పక్షులు, ప్రదీప్తా
= మంటుచున్న, రిశమ్ అరికః = రిక్కు వైపు, యదా = ఎట్లు, తై రవమ =
తయంతరముగా, కాకృన్తే = అరచుచున్నచో, (రీచిని ఇట్టి), రాజపుత్ర్యా =
రాజపురియైన, తస్యా = అ సీతకు, న్యన్తి = క్షేమము, అపి తవేత్ = అగునా

కా. మంటలు మంటుచున్న రిక్కు వైపు తిరిగి మృగాల గుంపులు, సత్త,
పక్షులు తయంతరముగా అరచుచున్నవి. రీచిని ఇట్టి రాజపురియైన సీత క్షేమ
ముగా ఉండునా అని సంభేదము కలుగుచున్నది. 22

మూ. ఇదం హి రక్ష మృగసంనితాశం
ప్రలోభ్య మాం దూరమనుప్రయాత్తమ్,
హతం కథంచిన్మహతా శ్రమేణ
స రాక్షసోఽరూప్సి యమాణ ఏవ. 23

ప్ర. అ. మృగసంనితాశమ్ = మృగముతో సమావహునైన, ఇదం రక్షః =
ఈ రాక్షసుడు, అనుప్రయాత్తమ్ = అనుసరించి విడుచున్న, మామ్ = నన్ను,
దూరమ్ = దూరముగా, ప్రలోభ్య = లోభ పెట్టి నీచికొనిపోయి, మహతా = గొప్ప,
శ్రమేణ = శ్రమచేత, కథంచిత్ = ఎటులనో, హతమ్ = వంపబడినాడు. సః =
అ మృగము, మియమాణ ఏవ = రక్షయంతగానే. రాక్షసః = రాక్షసుడుగా,
అరూప్ = అయినది.

కా మృగహవములో ఉన్న అ రాక్షసుడు అనుసరించి వెళ్ళిన నన్ను

లోభపెద్ద రాం దూరము కినికొనబోయినాడు. ఆ మృగమును రాం శ్రమచేర ఎటులనో చంపిరిని. అది రామానే రాక్షసులుగా మారిపోయినది. 23

మూ మనశ్చ మే దీనమిహావ్రహ్మవ్యం
 తమశ్చ నవ్యం కురుతే వికారమ్,
 అసంకయం లక్ష్మణ నాస్తి సీతా
 హృతా మృతా వా పతి వర్తతే చ. 24

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వార్మికియే అదితావ్యే అరణ్యకాండే
 సప్తపథ్యాశః సర్గః.

ప్ర. అ. ఇహ = ఈ సమయమునందు, దీనమ్ = దీనమైన, మే మనశ్చ = నా మనస్సు కూడ, అవ్రహ్మవ్యమ్ = సంలోషము లేకుండా ఉన్నది. నవ్యం తమశ్చ = ఎడమ కన్ను కూడ, వికారమ్ = వికారమును, కురుతే = చేయుచున్నది. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః, అసంకయమ్ = నిస్సంకయముగా, సీతా = సీత, నాస్తి = (అశ్రమములో) లేదు. హృతా = హరించుచి ఉండవలెను, మృతా వా = లేదా మరణించి ఉండవలెను. పతి = మార్గమధ్యమునందు, వర్తతే చ = ఉండవలెను.

తా. నా మనస్సు ఇప్పుడు, లైన్యములో నిండినదై సంలోషవిహీనముగా ఉన్నది. నా ఎడమ కన్ను కూడ అవదుచున్నది. లక్ష్మణాః, సీత అశ్రమములో ఉండదు. సంశయము లేదు. హరించుచి ఉండవలె, లేదా మరణించి ఉండవలె; లేదా హరించుచు మార్గమధ్యములో ఉండవలె. 24

"తాలానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాక్షరవ్యాఖ్యానమునందు
 అరణ్యశాంతలో ఏబదిఏడవ సర్గ వచనము

అథ అష్టపాద్యైః సర్గః

[అనేకవిధాం అరోచనంతో రామయః లక్ష్మణునితో ఆశ్రమమూ
వేదికు, అక్కడ నీలమ కానక దుఃఖాశ్రాంతి తగుట.]

మూ. స కృష్ణా లక్ష్మణం దీనం కూర్మే దశరథార్కణః,
పర్యవృత్త రత్నార్కా వైలేహీమాగరం విధా. 1

ప్ర. అ. రత్నార్కా = రత్నార్కవైస, స దశరథార్కణః = ఆ రామయః,
కూర్మే = అనకూర్మమైన ఆ అరణ్యమునందు. వైలేహీం విధా = నీర లేకుండా,
అగరమ్ = వర్షిస, దీనమ్ = దీనులైన, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుణ్ణి, కృష్ణా =
యారి, పర్యవృత్త = అదిగను.

తా. రత్నార్కవైస ఆ రామయః ఆ కూర్మారణ్యములో. నీర లేకుండా
వర్షిస దీనులైన లక్ష్మణుణ్ణి చూచి, ఇట్లు అదిగెను. 1

మూ. ప్రస్థితం దర్శితారణ్యం యా మామనుజగామ హే,
కృ సా లక్ష్మణం వైలేహీ యాం హిర్యా త్వమిహగతః. 2

ప్ర. అ. లక్ష్మణం = లక్ష్మణః; దర్శితారణ్యమ్ = దంకశారణ్యమును
గూర్చి ప్రస్థితమ్ = ప్రయోజనమైన, మామ = మమ్ము, యా = ఏ నీర, అనుజ
గామ హే = అనునదించి వచ్చిపో, యామ్ = ఏ నీరను, హిర్యా = విడిచి, త్వమ్ =
నీవు, ఇహ = ఇక్కడ, అగతః = వచ్చిరావో, సా వైలేహీ = ఆ నీర, కృ =
ఎక్కడ.

తా. ఏ నీర దంకశారణ్యానికి అయలుదేరిన నా వెనుకనే వర్షిసలో, ఏ
నీరను నీవు విడిచి వచ్చిరావో ఆ నీర ఎక్కడ ఉన్నది. 2

మూ. రాజ్యద్రష్టస్య దీనస్య దర్శితాన్ పరిలావతః,
కృ సా దుఃఖనహాయా మే వైలేహీ తనుమర్యమా. 3

ప్ర. అ. రాళ్ళురప్పస్య = రాళ్ళురప్పకనై, రంధరాన్ = రంధరానరణ్యమును గూర్చి, వరదావళః = వరుగిత్తుచున్న, దీపస్య = దీపక వైవ, మే = నాకు, యానసహయా = యానసమయమునందు వహాయురాలుగా నింపిన కనుమర్యమా = నన్నని కనుమ గల, సా వైదేహీ = ఆ నీక, క్వ = ఎక్కడ :

తా. రాళ్ళురప్పకనై నేను దీపకనై రంధరానరణ్యానిః క్రిమముగా పోవు చున్న నమయమునందు నాకు యానసమయమునందు వహాయురాలుగా నింపిన ఆ నన్నని కనుమ గల నీక ఎక్కడ :

మూ. యాం వివా నోర్వహే వీర ముహూర్తమపి తీపితుమ్,
క్వ సా ప్రాణసహయా మే నీతా సురసుతోవమా. 4

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా : యాం వివా = ఎవ్వరే లేకుండా, ముహూర్త మపి = ముహూర్తకాలము కూడ, తీపితుమ్ = తీపించుటకు, నోర్వహే = ఇర్వు యందనో, సా = ఆర్తి, సురసుతోవమా = దేవతా భూమిలో నమానురాలైన, మే = నాయొక్క, ప్రాణసహయా = ప్రాణముండు సహాయభూతురాలైన, నీతా = నీక, క్వ = ఎక్కడ :

తా. 4 : వీరుకనైన లక్షణా : ఎవ్వరే లేనిలో నేను ముహూర్తకాలము కూడ తీపించెనో ఆర్తి దేవతాస్థిలో నమానురాలు, నా ప్రాణముండు సహాయ భూతురాలు అయిన నీక ఎక్కడ :

మూ. వరిర్యమమరాణాం చా పృథివ్యాశ్చాపి లక్షణ,
లాం వివా తపనీయాణాం నెవ్రేయం అనకాత్మకమ్. 5

ప్ర. అ. లక్షణ = లక్షణా : తపనీయాణామ్ = అంగారు పర్వము గల, కాన్ = ఆ, అనకాత్మకాం వివా = నీక లేకుండా, అమరాణామ్ = దేవతలయొక్క, వరిర్యమ్ = అరివర్యమును గాని, పృథివ్యాశ్చ = భూమియొక్క అరివర్యమును గాని, నెవ్రేయమ్ = కోరను.

తా. లక్షణా : అంగారు పర్వము గల ఆ నీక లేకుండా నాకు దేవతాది వర్యము కాని, భూలోకరాజ్యము గాని అవ్వము కాదు.

మూ. కర్పిశ్చీవతి వై దేహీ ప్రాతైః ప్రయతరా మమ,
కర్పిత్రవ్రాణవం సౌమ్య న మే మిత్థా తవిష్యతి. 6

ప్ర. ౪. సౌమ్య = సౌమ్యుడా : మమ = నాకు ప్రాతైః = ప్రాణములతో, ప్రయతరా = ఎక్కువ ఇష్టురాలైన, వై దేహీ = సీత, తీవతి కర్పిత = తీవరి ఉన్నది కదా : మే = నాయొక్క, ప్రవ్రాణవం = అతనికి సంఘట, మిత్థా = అనన్యము (వ్యర్థము), న తవిష్యతి కర్పిత = కాదు కదా :

తా. ౬ : సౌమ్యుడా : నాకు ప్రాణములతోకంటె కూడ ప్రయతరాలైన సీత తీవరి ఉండునుకదా : నేను లేచిన ఈ అరణ్యనివాసము వ్యర్థముకాదు కదా.

మూ. సీతానిమిత్తం సౌమిత్రే వృత్తే మయి గతే త్వయి,
కర్పిత్రవ్రాణా సుఖితా తై కేయి సా తవిష్యతి. 7

ప్ర. ౪. సౌమిత్రే = లక్ష్మణా : సీతానిమిత్తం = సీతకోరతై, మయి = నేను, వృత్తే = మరగించినదాక నగుచుంకగా, త్వయి = నీవు, గతే = వెళ్ళిన దాకనగుచుంకగా, సా తై కేయి = ఆ తై కేయి, వ్రాణా = తీరిన కోరిక గంతై, సుఖితా = సుఖించినది, తవిష్యతి కర్పిత = అగునా :

తా. లక్ష్మణా : సీత కోరతై నేను మరతించగా, నీవు తీరిగి అయోధ్య లేరగా, తై కేయి కోరిక తీరి అనుచుండునా ఏమి :

మూ. నపుత్రరాజ్యాం సిద్ధార్థాం మృతపుత్రా తపస్విని,
ఉవస్థాస్యతి తౌపత్యా కర్పిత్రామ్య న కేకయామ్. 8

ప్ర. ౪. సౌమ్య = సౌమ్యుడా : మృతపుత్రా = మరతించిన పుత్రుడు గల, తపస్విని = తీసురాలైన, తౌపత్యా = తౌపత్య, నపుత్రరాజ్యామ్ = పుత్రునితోను రాజ్యముతోను కూడిన, సిద్ధార్థామ్ = సిద్ధించిన ప్రయోజనము గల, కేకయామ్ = తై కేయిని, న ఉవస్థాస్యతి కర్పిత = పేచించదు కదా :

తా. లక్ష్మణా : పుత్రుడు మరతించగా తీసురాలైన తౌపత్య, పుత్రవంతు రాలై రాజ్యమును సంపాదించి కోరిక సిద్ధించిన తై కేయిని పేచించవలసి ఉండునా.

మూ. యది నీవతి వై దేహీ గమిష్యామ్యాశ్రమం పునః,

సువృత్తా యది వా వృత్తా ప్రాణాంస్త్యజ్యామి లక్ష్మణ 9

ప్ర. అ లక్ష్మణం = లక్ష్మణా : వై దేహీ = నీక, నీవతి యది = నీవెరిరి ఉన్నట్లయితే, పునః = మరల, అశ్రమమ్ = అశ్రమమును గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్లగలను యది వా = లేక, సువృత్తా = మంచి చరిత్రగల అయి, వృత్తా = మరలించినదో, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యజ్యామి = వికలెదను.

తా. లక్ష్మణా : నీక నీవెరిరి ఉన్నట్లయితే తిరిగి అశ్రమానికి వెళ్లెదను. ఉత్త మమైన చరిత్ర గల అయి మరలించినదో ప్రాణములు వికలెదను. 9

మూ. యది మామాశ్రమగతం వై దేహీ వారిరాషతే,

పునః ప్రహసితా నీరా విసశిష్యామి లక్ష్మణ. 10

ప్ర. అ. లక్ష్మణం = లక్ష్మణా : అశ్రమగతమ్ = అశ్రమమునకు వెళ్లిన, మామ్ = నన్ను, వై దేహీ = అనకుని కుమార్తె యైన, నీరా = నీక, ప్రహసితా = నవ్వుచున్నట్లై, పునః = మరల, వారిరాషతే యది = వంకరించకపోయినట్లయితే, విసశిష్యామి = నశించెదను.

తా. లక్ష్మణా : నేను అశ్రమమునకు వెళ్ళు నరీ. అనకరాజునందవయైన నీక నవ్వుతూ నన్ను వంకరించకపోయినట్లయితే నేను మరలించెదను. 10

మూ. బ్రాహ్మి లక్ష్మణ వై దేహీ యది నీవతి వా స వా,

త్యయి ప్రమత్తే తక్షరిరృషితా వా తపస్వినీ. 11

ప్ర. అ లక్ష్మణం = లక్ష్మణా : వై దేహీ = నీక, నీవతి వా = నీవెరిరి ఉన్నదా : స వా = లేదా త్యయి = నీవు, ప్రమత్తే = ఏమడుపాలు వెంచి ఉండగా, తపస్వినీ = తీసుకొన్న అయి, తక్షరిః = రాక్షసులచేత, తక్షితా వా = తక్షించ బడినదా : బ్రాహ్మి = వెప్పుము.

తా. లక్ష్మణా : నీక నీవెరిరి ఉన్నదా లేదా : నీవు ఏమరి ఉండగా తీసు కొన్న అయిను రాక్షసులు తక్షించినదా : తప్పుము. 11

మూ. సుకుమారీ చ బాలా చ విత్త్యం చాదుఃఖరర్పిణి,

మర్దియోగేన వై దేహీ వ్యక్తం శోచతి దుర్మవాః. 12

ప్ర. అ. సుకుమారీ త=సుకుమారురాలు, వారా త=చిన్న వయస్సులో ఉన్నది, నిత్యమ్ = నిత్యము, అరుణరవిసి = రుణమును చూడనిది అయిన, వైదేహీ = సీత, తుర్మలా = రుణించిన మనస్సు కలదై, మద్వియోగేన = రావియోగముచేత, కోరతి = రుణించుచున్నది. వ్యక్తమ్ = స్పష్టము.

తా. సుకుమారురాలు, చిన్నవయస్సులో ఉన్నది, ఎన్నడూ (వియోగ) రుణమును చూడనిది అయిన సీత నా వియోగము మనస్సును పీడింతుగా రుణించుచుండును; సర్వము. 12

మూ. సర్వతా రక్షసా తేన తి హ్నిన సురురాక్షసా,
వదరా లక్ష్మణేర్మురైస్తవాలి అనితం తయమ్. 13

ప్ర. అ. తిహ్నిన = వక్రస్వభావము గలవాడు, సురురాక్షసా = చాల దుష్టబుద్ధి గలవాడు అయిన, లక్ష్మణ ఇతి = లక్ష్మణా అని, ఉరై = గర్జిగా, వదరా = వదిలిన, తేన రక్షసా = ఆ రాక్షసునిచేత, సర్వతా = అన్ని విధములా, తవలి = నీకు కూడా, తయమ్ = తయము, అనితమ్ = పుట్టింరబడినది.

తా. వక్రస్వభావము గల దుర్బుద్ధియైన ఆ రాక్షసుడు "లక్ష్మణా": అని గర్జిగా అరచినపుడు, లహళా నీకు కూడ తయము కలిగి యుండును. 13

మూ. శ్రుతస్త్రై కల్మే వైరేహ్య స స్వరః సర్వకో మమ,
త్రస్తయా ప్రేషిత స్త్వం త త్రప్తం మాం శీమమాగతః.

ప్ర. అ. వైరేహ్య = సీతచేత, కుమారా స్వరమునకు, సర్వకో = పహిన మై., నా = ఆ, స్వరః = స్వరము, శ్రుతః = వినిపింపరి అని, కల్మే = తాపించు యున్నాను. త్రస్తయా = తయవలన అమెచేత, ప్రేషితః = పంపింపినవాడనై, త్వం త = నీవు, మామ్ = మమ్మ, త్రప్తమ్ = చూచుటకు, శీమమ్ = శీమముగా, అగతః = వచ్చినావు.

తా. నా కంతస్వరము వంటి స్వరమును విని తయవది. సీత పంపగా నీవు మమ్మ చూచుటనై శీమముగా వచ్చి ఉంటా వని తాపించుచున్నాను. 14

మూ. సర్వతా తు కృతం కష్టం సీతాముర్ఘురౌ వనే,
ప్రలికర్తం వ్యకంసావాం రక్షసాం త త్రమ స్తరమ్. 15

ప్ర. అ. నీలామ్ = నీలము, వజ్రే = వసమునందు, ఉర్బుజా = వికరిన
 వీరేత, సర్వతా = అన్ని విధములూ, కష్టమ్ = దుఃఖిత మైన పని, కృతమ్ =
 చేయబడినది ప్రతికర్తవ్యమ్ = ప్రతికారము చేయుటకు, వ్యకంసానామ్ = క్రూరు
 లైన, రాక్షసామ్ = రాక్షసులకు, అస్తదమ్ = అవకాశము, దత్తమ్ = ఇవ్వబడినది.

తా. నీవు నీతను వసములో ఒంటరిగా వికరి వస్తుటచే రాం దుఃఖమును
 కలిగించు పని చేసినావు. క్రూరులైన రాక్షసులకు నువ విషయమున ప్రతికరియ
 చేయుటకు అవకాశము ఇచ్చిన దుయివది. 18

మూ. దుఃఖితాః ఉరహలేన రాక్షసాః పిశరాశనాః,

తైః నీలా విహతా హైరైర్బువిష్యతి న సంశయః. 19

ప్ర. అ. పిశరాశనాః = పరహంసరక్షకులైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు,
 ఉరహలేన = అరుని సంహారముచేత, దుఃఖితాః = దుఃఖించి యున్నారు. హైరైః
 = తయారేతులైన, తైః = బాల్లచేత, నీలా = నీల, విహతా = తంజంజినది,
 రవిష్యతి = బాగించు. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. సరహంసమును తమిచే రాక్షసు లందరూ చేసు బరుణ్ణి దంపులచేత
 దుఃఖితులై ఉన్నారు. క్రూరులైన బాల్ల నీలను దంపి ఉందురు. సంశయము
 లేదు. 19

మూ. అహోఽస్మిన్వ్యవనే మగ్నః సర్వతా క్రూరసూరస,

కిం స్వదానీం కరిష్యామి కశ్చే ప్రాప్తవ్యమిదృశమ్. 20

ప్ర. అ. క్రూరసూరస = క్రూరసంహారకులూ : సర్వతా = అన్నివిధాల,
 అస్మిన్ = ఈ, వ్యవనే = దుఃఖమునందు, మగ్నః = మునిగివాను ఇదానీమ్ =
 ఇప్పుడు, కిం ను కరిష్యామి = ఏమి చేయుదును : ఉర్బుజమ్ = ఇల్లి, దుఃఖము,
 ప్రాప్తవ్యమ్ = పొందదగి ఉన్నది అని, కశ్చే = దుఃపొందుదున్నాను. అహో =
 అయ్యో !

తా. క్రూరసంహారకుడైన ఓ బుద్ధుడా ! అయ్యో ! నేను అన్ని విధాల
 ఈ వ్యవస్థములో మునిగి పోయినాను. ఇప్పుడు ఏమి చేయుదును : నాకు ఇల్లి
 కష్టము రావలసి ఉన్నది కాబోలు. 20

మూ. ఇది సీతాం వరాలోహం చిత్తయన్నేవ రామమ,
అజగామ అనస్తానం త్వరయా నహం యక్షణా. 18

ప్ర. అ. రామమ = రాముడు, ఇతి = ఇట్లు, వరాలోహమ్ = శ్రష్టమైన
కర్ణవరేశము గల, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, చిత్తయన్నేవ = అలోచించుచు,
నహం యక్షణా = యక్షణమేయైనది, త్వరయా = తొందరగా, అనస్తానమ్ = అన
స్థానమును గూర్చి అజగామ = వచ్చెను.

తా. రాముడు, అందమైన కర్ణవరేశము గల సీతను గూర్చి ఈ విధముగా
అలోచించుచునది, యక్షణమేయైనది, తొందరగా అనస్తానము చేసెను. 18

మూ. విగర్త మాదోఽనుజమా ర్తరూపం
శుభా శ్రమాన్వైవ ఏపాసయా త,
వినిశ్చయన్ ఉష్ణముతో వివర్త,
ప్రతిక్రయం ప్రాప్య నమిష్య తాన్యమ్. 19

స్వమౌక్రమం సంప్రవిగాహ్య ఏరో
విహరదేశానఽస్పృక్య తాన్యిక్,
ఏతత్తదిత్యేవ నిదానరూపా
ప్రహృష్టరోమా వ్యతిరో బహువ 20

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయతే పార్వీతీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
అష్టపంచాశః పర్వః.

ప్ర. అ. ఏరో = ఏరులైన రాముడు, అర్తరూపమ్ = పిక్కిరి యితిరు
లైన, అనుజమ్ = కమ్ముట్టి, విగర్త మాదా = విందించుచు, శుభా = అకలిదీరను,
శ్రమాన్వైవ = అంపరివలంబను, ఏపాసయా త = కష్టపడిరను, వినిశ్చయన్ =
నిష్ఠూర్పుడు, ఉష్ణముణా = ఎరిసిన ముఖము గలవాడై, వివర్త = మారిపోయిన
కరీరలాయ గండాడై, ప్రతిక్రయమ్ = అగ్రమప్రాంతమును, ప్రాప్య = పొంది
తాన్యమ్ = తాన్యమైనదానినిగా, నమిష్య = యారి, స్వమ్ = తన సంబంధమైన,
అగ్రమమ్ = అగ్రమమును, సంప్రవిగాహ్య = ప్రవేశించి, తాన్యిక్ = తొన్ని.

విహరదేశాన్ = విహరప్రదేశములను, అనుష్ఠత్య = అనుష్ఠరించి, నివాసత్రాహ్
 = నివాసస్థానమునందు, (యాచి), ఏతక్ = ఇది, తదేవ = అదే, అరి = అని
 నిశ్చయించుకొని, ప్రహృష్టకోమా = గగుర్పాడివివ రోషములు కలవాడై,
 వ్యధిరః = వ్యధవెందినవాడుగా, అభావ = ఇయ్యెను.

తా. ఆ రాముడు పిక్కిలి దుఃఖించుచున్న తమ్ముడై వెండించుచు అశ్రు
 మము వైపు నెళ్ళెను. అకలితేర, అంశటితేర, దాహముతేర అతని ముఖము
 పెండిపోయెను. శరీరము తంగు బాడిపోయెను. అతడు నిట్టూర్పుడు, అశ్రు
 సమీప్తప్రాంత మంతా తొన్నముగా ఉన్నట్లు యాచి తన అశ్రుములలో ప్రవేశిం
 చెను. అక్కడినుండి తాము విహరించుచుండు కొన్ని ప్రదేశములకు వెళ్లెను.
 అతడినుండి మరల నివాసస్థానమువకు వచ్చెను. సీత ఎక్కడా కనబడకపోవు
 టచే, "నేను అనుకొనినట్లే అరిగినది" అని అనుకొనుచు, శరీరము గగుర్పాటు వెంక,
 దాని దుఃఖించెను.

20

"దాలానందిని" అను శ్రీమృదాహుయితాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్య
 కాండలో ఏలదిపెనిమికవ సర సమావము

అథ ఏకోనవప్తితమః సర్గః

[రామలక్ష్మణుల సంభాషణము]

మూ. అత్రాశమాదుపాప్య త్రమత్రా రమునన్దనః,
పరివ్రతశ్చ సోహృదిం రామో దుఃఖార్థిరం పునః. 1

ప్ర. అ. అతః = అటుపిమ్మట, రమునన్దనః = రమువంశమునకు అనంద
వర్ణమైన, రామః = రాముడు, దుఃఖార్థిరమ్ = దుఃఖముచేత నీడించబడినవాడు,
అగ్రహాత్ = అగ్రహమునుండి, ఉపాప్యత్రమ్ = తిరిగి వచ్చినవాడు అయిన,
సోహృదిమ్ = లక్ష్మణుణ్ణి. అత్రా = మార్గమధ్యమునందు, పునః = మరల, పరి
వ్రతశ్చ = అడిగెను.

తా. రమువంశమునకు అనందవర్ణమైన రాముడు, అగ్రహమునుండి
వచ్చిన, దుఃఖాదుడైన లక్ష్మణుణ్ణి, మార్గమధ్యములో, మరల ఇట్లు ప్రశ్నించెను.

మూ. రమువార కిమర్థం త్వమాగతోఽపాన్యః ప్రైథిరీమ్,
యదా సా తవ విశ్వాసాద్యతే విరహితా మయా. 2

ప్ర. అ. తమ్ = అతనిని గూర్చి, ఉవారః = పరిచెను. తవ = నీయొక్క,
విశ్వాసాత్ = విశ్వాసమువలన, మయా = నాచేత, సా = ఆమె, తవే = వనము
నందు, యదా = ఎప్పుడు, విరహితా = విడువబడినతో, ప్రైథిరీమ్ = సీతను,
కిమర్థమ్ = ఎందువలన. అపాన్యః = విడచి, త్వమ్ = నీవు, అగతః = వచ్చినావు.

తా. నేను నీమిత్ర ఉన్న విశ్వాసముచేత సీతను అతనిలో విడచి వచ్చి
నాను కదా. అలాంటప్పుడు నీ నామెను విడచి ఎందుకు వచ్చినావు? 2

మూ. కృష్ణైవాత్మాగతం త్వాం మే ప్రైథిరీం క్షణ్య లక్ష్మణ,
శక్తిమానం మహత్పావం యత్పర్యం వ్యధిరం మనః.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : పైతిరీహ్ = సీతను. క్షణ్య = విడచి, అర్థాగతమ్ = వచ్చిన, త్యామ్ = విన్ను. దృష్ట్యాన = చూడగానే, మనః = నా మనస్సు. మహాత్ = గొప్ప. పావమ్ = పాపమును. కంకింతు యస్మిన్ = కంకింతు యస్మిన్. వ్యతిరీహ్ అతి యత్ = వ్యతిరీహితుడను విషయ మేది గలలో. అది, సత్యమ్ = సత్యము.

తా. లక్ష్మణా : సీతను విడచి వచ్చుచున్న విన్ను చూడగానే నా మనస్సు గొప్ప పాపమును కంకింతుడు విషయముగానే వ్యతిరీహితుడని గురించి.

మూ. స్మరతే నయనం సవ్యం తాహుశ్చ హృదయం త మే,
దృష్ట్యా లక్ష్మణ దూతే త్యాం సీతాపరహితం వతి. 4

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : సీతాపరహితమ్ = సీతలో భాగ్యుడైన, త్యామ్ = విన్ను. దూతే = దూతమునందు. వతి = హృదయమునందు, దృష్ట్యా = చూచి. మే = నాయొక్క. సవ్యమ్ = ఎడమచైత, నయనమ్ = దీక్షము. తాహుశ్చ = తాహువు, స్మరతే = అచురుచున్నది. మే = నాయొక్క. హృదయం త = హృదయము కూడ, అచరుచున్నది.

తా. లక్ష్మణా : సీత లేకుండా వచ్చుచున్న విన్ను చూడగానే నా ఎడమ కన్ను, ఎడమ బాహు అదింపచి, హృదయము కంపించినది.

మూ. ఏవము క్షస్తు సౌమిత్రిర్లక్ష్మణః కుతంక్షణః,
దూయో దూణసమావిష్టో దుఃఖిరం రామమ్రుణిక్. 5

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు. ఉక్తః = పంకలీన, సౌమిత్రిః = సుమిత్ర కుమారుడైన, కుతంక్షణః = కుతంత్రన లక్షణములు గల, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, దూయః = మరల, దూణసమావిష్టః = దూణమునకే అవరింపబడినవాడై. దుఃఖి రమ్ = దుఃఖించుచున్న, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అ్రుణిక్ = వరికెను.

తా. సుమిత్ర కుమారుడు, కుతంక్షణములు కలవాడు అయిన లక్ష్మణుడు రాముని మాటలు విని, ఇంతకు అధికముగా దుఃఖించుడు, దుఃఖించుచున్న రామునితో ఇట్లు వరికెను.

మూ. స స్వయం కామకారణ తాం త్యక్త్యాహమిహగతః,
ప్రలోదిత స్తయైవోగైస్త్యక్త్యాహమిహగతః.

6

ప్ర. అ అహమ్ = నేను, కామ్ = అమెను, స్వయమ్ = స్వయముగా, త్యక్త్యా = విడచి, కామకారణ = ప్యేర్పారకముచేత, ఇహ = ఇక్కడికి, స అగతః = తాళేడు. తయైవ = అమెచేతనే, ఉగైః = తీవ్రములైన మూలలచేత, ప్రలోదితః = ప్రేరేపించబడినవాడనై, ఇహ = ఇక్కడికి, త్యక్త్యాహమ = విడిచినమును గూర్చి, అగతః = వచ్చినాను.

తా. నేను నా అంతట నేనుగా అమెను విడచి, నా యావృత్తు ప్రకారము ప్రవర్తించుచు ఇక్కడికి తాళేడు. తీవ్రములైన మూలలు వరికి అమె నన్ను ప్రేరేపించుటచే నేను ఇక్కడికి, తీవ్రగ్గరకు వచ్చినాను.

6

మూ. అశ్వేదేవ పరాక్రుష్టం హా నీతే లక్ష్మణేతి త,
పరిత్రాహిత యత్వాక్యం మైథిల్వాస్తప్రుతిం గతమ్.

7

ప్ర. అ. హా నీతే = అయ్యో నీలా! హా లక్ష్మణ = అయ్యో లక్ష్మణా, ఇతి త = అని, పరిత్రాహి ఇతి = రక్షించుము అని, యత్ = ఏ, లాక్ష్మణు. అశ్వేదేవ = పూర్వక దైవ దీక్షిత వరి, పరాక్రుష్టమ్ = అరచండినదో, తత్ = అది, మైథిల్వా = నీడయొక్క, ప్రతిమ్ = ఇది, గతమ్ = పొందినది.

తా. "అయ్యో! నీలా!" "అయ్యో! లక్ష్మణా!" అని, "రక్షించుము" అని లాక్ష్మణు నీడే వరికినట్లుగా నీర పెరికి వివండినది.

7

మూ. సా తమా ర్తస్వరం క్రుత్వా తవ స్నేహేన మైథిరీ,
గర్వ గర్వేతి మామాహ దురన్తీ తయవిహ్వలా.

8

ప్ర. అ. సా మైథిరీ = అ నీర, తమ్ = అ, అర్తస్వరమ్ = దుఃఖితస్వరమును, క్రుత్వా = విని, దురన్తీ = ఏయ్యరు, తవ స్నేహేన = నీమీర మన్ని ప్రేమచేత, తయవిహ్వలా = తయముచేత వ్యాకులుతాలై, గర్వ గర్వ ఇతి = వెళ్లము వెళ్లము అని, మామ్ = నన్ను గూర్చి, అహ = వరితెను.

తా. నీర అ దీనస్వరమును వినిగాడే నీపై ఉన్న ప్రేమచేత తయల్రాంతు లానై, ఏయ్యరు, "వెళ్లము వెళ్లము" అని నాలో వరితెను.

8

మూ. ప్రచోద్యమావేస మయా గర్వేరి బహుశ స్తయా,
ప్రయ్యక్తా మైతిరీ వాక్యమిదం త్వత్ప్రకృత్యయాన్విరమ్. 9

ప్ర. ౪. గర్వ ఇతి = వెళ్లము అని. తయా = అమెతేత, బహుశః = అనేకవర్ణాయములు, ప్రచోద్యమావేస = ప్రేరేపించుచున్న, మయా = నా తేత, మైతిరీ = నీత, త్వత్ప్రకృత్యయాన్విరమ్ = నీమీద(నాకున్న) నమ్మకముతో కూడిన, ఇదమ్ = ఈ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రయ్యక్తా = చంకరినది.

తా. "వెళ్లము వెళ్లము" అని అమె అనేకవర్ణాయములు ప్రేరేపించగా నేను నీ విషయమునందు నాకున్న విశ్వాసమును ప్రకరించుచు ఇట్లు పలికిరిని. 9

మూ. న తత్ప్రకృత్యాయహం తక్షో యదస్య తయమావహేత్,
నిర్వృతా తవ వాస్త్యేతక్రేవాప్యేతదుదాహృతమ్. 10

ప్ర. ౪. తస్య = ఈ రామునకు, యత్ = ఏ రాక్షసుడు, తయమ్ = తయమును, అవహేత్ = కరిగించునో, తత్ = అర్థ, తక్షః = రాక్షసుణ్ణి, అహమ్ = నేను, న తక్యాయ = చూడను. నిర్వృతా = సుఖము గలరానవు, తవ = అగుము. ఏతత్ = ఇది, వాస్త్యే = లేదు. కేవాపి = ఎవనితనో, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉదాహృతమ్ = చంకరినది.

తా. రామునకు తయము కరిగించ గల రాక్షసుడు అంటా తని నేను కలవను. నీవు నిర్వయముగా ఉండుము. ఇతంలా అనర్థము. ఎవ్వడో ఈ విధముగా అరదివారు. 10

మూ. విగర్హితం త వీరం త కథమాశ్శోఽదిరాస్యతి,
త్రాహేతి వరవం నీతే యస్మాశ్శ్రుతిద్రావపి. 11

ప్ర. ౪. నీతే = నీరా : యః = ఏ అన్నగాడు, త్రిదశానపి = దేవతలను కూర, త్రాహేత్ = రక్షించునో, అర్హః = ఇట్టి మా అన్నగాడు, విగర్హితమ్ = నింద్యము, వీరం త = వీరమూ అయిన, త్రాహ ఇతి = రక్షించుము అని, వరమ్ = వరనమును, కథమ్ = ఎట్లు, అధిరాస్యతి = వలుకును :

తా. నీరా : దేవతలను కూడా రక్షించ నమర్తుదైన మా అన్నగాడు,

నింద్యము, వీరము అయిన "రక్షించుము రక్షించుము" అను మాట ఎన్నడైనా వలుకునా ? 11

మూ. కిందిమిత్తం తు కేనాపి త్రాతురాలమ్ము మే న్వరమ్,
రాక్షసేవేదితం వాక్యం త్రాహి త్రాహిరి శోభతే. 12

ప్ర. అ. శోభతే = శుభప్రదురాలా : కిందిమిత్తం తు = ఏ కారణము లేకనో, కేనాపి రాక్షసేక = ఎవ్వరో రాక్షసునిచేత, మే త్రాతుఁ = నా సోదరుని యొక్క, న్వరమ్ = స్వరమును, అరిమ్ము = గ్రహించి, త్రాహి త్రాహి శరి = రక్షించుము రక్షించుము అని, వాక్యమ్ = వాక్యము, శుభతమ్ = శుభకలదివది.

తా. మంగళప్రదురాలా : ఎవ్వరో రాక్షసుడు, ఎందులేకనో నా సోదరుని కంఠస్వరముతో "రక్షించుము రక్షించుము" అను వాక్యము వరికిరాదు. 12

మూ. విస్వరకం వ్యాహృతం వాక్యం లక్ష్మణ త్రాహి మామిరి,
న తవత్యా వ్యథా కార్యా కునారీవససేవిరా. 13

ప్ర. అ. లక్ష్మణం = లక్ష్మణా : మామ్ = నన్ను. త్రాహి = రక్షించుము, శరి = అని, విస్వరకమ్ = వివరితస్వరము గల, వాక్యమ్ = వాక్యము, వ్యాహృతమ్ = వలంబుదివది, తవత్యా = నీచేత, కునారీవససేవిరా = రామాన్యప్రేమముచేత సేవించబడిన, వ్యథా = వ్యథ, న కార్యా = చేయదగినది కాదు.

తా. "లక్ష్మణా : నన్ను రక్షించుము" అని వివరితస్వరముతో ఎవ్వరో అకరిచాడు. నీవు పాదాకంఠప్రీతి వలె వ్యథ చెంకటాడదు. 13

మూ. అలం వైక్లవ్యమాలమ్ము న్వస్థా తవ నిరుత్సుకా,
న సోఽన్తి త్రిపు తోశేపు పుమాన్వై రామవం రజే, 14

జాలో నా జాయమానో న సంయుగే యః పరాజయేత్,
న జయ్యా రామనో యుద్ధే ఔవై : శక్రపురోగమై. 15

ప్ర. అ. వైక్లవ్యమ్ = వ్యాకులత్వమును, అరిమ్ము = అపించించిరి, అంమ్ = రామును, నిరుత్సుకా = తొందర లేనివాడనై స్వస్థా తవ = స్వస్థుడై రాంపు అగుము. యః = ఎవడు, సంయుగే రజే = దీక్షింపిన యుద్ధము

నందు, రామవమ్ = రామణ్ణి, పరాశయిక్ = ఓడిండునో, సః = ఇద్దఱి, పుమాన్ = పురుషుడు, త్రిమ లోకేషు = మూడు లోకములందు కూడ, తాతో వా = పుట్టి ఉన్నవాడు తాని, తాయమానో వా = పుట్టి నున్నవాడు గాని, వా స్తి = లేడు, రామచః = రామడు, శక్రవృరోగ మ్రి = దీవేంద్రుడు మొదలైన, దీప్తైః = లేవకలచేత, యుద్ధైః = యుద్ధమునందు, న ఇయ్యః = ఇయింప శక్యము కాని వాడు.

తా మనస్సు కంత పెండ్లనీయకుము. ఏమైనదా అని విచించకుము. స్వస్థుడాలై ఉండుము. యుద్ధములో రామణ్ణి ఓడించగలిగినవాడు ఇంతవరకు పుట్టి ఉండలేడు. ఇటుపైన పుట్టడు. దీవేంద్రుడు మొదలైన లేవకలు కూడ రామణ్ణి యుద్ధములో ఇయింపజాలరు. 14, 15

మూ. ఏవముక్తా య నై రేహి పరిమోహితకేతనా,

ఉచార్తాకూటి ముఖ్యస్త్రీ తామరం మామిదం వరః. 16

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వంశంధిని, నైరేహి = నీర, పరి మోహితకేతనా = మోహింపలేయంధిని యిట్టి గంధై, అకూటి = కన్నీగ్గును, ముఖ్యస్త్రీ = పెడయరున్నదై, మామ్ = నన్ను గూర్చి, ఉదం వరః = ఈ వరని మును, ఉచార = పలికిన.

తా. నా కూటలు పెరిగిన ఏమ్మల గూడ నీర మోహము పెరిగిన మనస్సులో కన్నీళ్లు నిర్పుడు అరిత్రాకపైన పాలలు ఎల్లు పలికిన. 16

మూ. తానో మయి కవాత్కర్ణం పావ ఏవ నివేగితః,

ఏనష్టే బ్రాతరి ప్రాప్తం వరత్వం మామవాప్స్యసి. 17

ప్ర. అ. బ్రాతరి = పోదరుడు, ఏనష్టే = నశించినదా తగుతుండగా, ప్రాప్తమ్ = పొందుటకు, మయి = నాయందు, అత్కర్ణమ్ = చెక్కిరి, పావః ఏవ = పావపైన, తవ = నీయొక్క, తామ = తావము, నివేగితః = ఉంచంధినిని త్వమ్ = నీవు, మామ్ = నన్ను, వర ఇవాప్స్యసి = పొందవు

తా. నీ పోదరుడు మరణించిన తరువాత నన్ను పొందవలెనని నా ఏషయము నందు తాం పావపైన తావములో ఉన్నావు. కాని నీవు నన్నెన్నటికి పొందజాలవు

మూ. సంకేతాద్భుతతేన త్వం రామం వమనుగచ్ఛసి.

క్రోశస్తం హి యథాత్మర్థం నై వమత్వవద్య సే. 18

ప్ర. అ. అత్మర్థమ్ = మిక్కిలి, క్రోశస్తమ్ = అరచుచున్న అ రాముణ్ణి, యథా = ఎట్లు, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, నాత్వవద్యసే = పొందుటలేదో, దానిని వచ్చి, త్వమ్ = నీవు, తరతేన = తరచునితో, సంకేతాత్ = సంకేతమువలన, రామమ్ = రాముణ్ణి, నాత్వవద్య సే = చేయని చేదు.

తా. రాముడు అంతగా అరచుచున్నా నుక నీవు అతనివద్దకు వెళ్ళుటలే తనగా నీవు తరచునితో ఎవో ఏర్పాట్లు చేసికొనుటలేకనే అట్లు చేయుచున్నావు.

మూ. దిపుః ప్రచ్యన్నరాశీ త్వం మదర్థమనుగచ్ఛసి,

రామవస్యాస్తరప్రేచ్ఛస్తత్రైసం వారిపద్యసే. 19

ప్ర. అ. ప్రచ్యన్నరాశీ = రహస్యముగా సంచరించుచున్న, దిపుః = శక్తువైస, త్వమ్ = నీవు, రామవర్యః = రామునియొక్క, అస్తరప్రేచ్ఛ = అవ తాళమును (చీరమును) అన్వేషించుచున్నారతనై, మదర్థమ్ = నాకోరకే, అను గచ్ఛసి = అనుసరించి వచ్చుచున్నావు, తతా = అట్లు (అ తారణముచేతనే), ఏవమ్ = ఈ రాముణ్ణి, వారిపద్యసే = పొందుటలేదు.

తా. ఎప్పుడు అవతాళము దొరకునా అని చూచుచు, నా నీచిత్తమై అనుస రించి వచ్చుచున్నావు. నీవు రాముని ప్రచ్యన్నశక్తువు. అందుచేతనే అతనివద్దకు వెళ్ళుటలేదు. 19

మూ. ఏవముక్తో హి నై దేహ్యా సంరక్షో రక్షతోరసః,

క్రోరాత్రస్ఫురమాతోష్ఠ అశ్రమారభినిర్గతః. 20

ప్ర. అ. నైదేహ్యా = నీరచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, శక్తః = వంశబలిన తాడనై, సంరక్షా = తొందరవడుచు, క్రోరాత్ = కోవమువలన, రక్షతోరసః = ఎత్తైన నేత్రములు కంపాదనై, స్ఫురమాతోష్ఠః = కదలుచున్న పెదవులు కం పాదనై, అశ్రమాత్ = అశ్రమమునుండి, అభినిర్గతః = అయలుదేరిరిని.

తా. నేను నీర మారలు విని, కోవముచేత ఎత్తైన నేత్రములతో, కదలు చున్న పెదవులతో తొందరగా అశ్రమమునుండి అయలుదేరివచ్చిరిని. 20

మూ. ఏవం బ్రువాణం సోమిత్రిం రామః సంశాపమాహితః,
అబ్రవీద్ధుష్కృతం సోమ్య తాం వివా యత్త్యమాగతః.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువాణమ్ = వలలుతున్న, సోమిత్రిమ్ =
ఐక్ష్మణుని గూర్చి, సంశాపమాహితః = దుఃఖముచేత హాహుతైన, రామః =
రాముడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. సోమ్య = సోమ్యుడా : యత్ = ఏ కారణము
వలన, త్యమ్ = నీవు, తాం వివా = నీక లేకుండగా, అగతః = వచ్చినావో, అ
కారణమువలన, దుష్కృతిమ్ = చెడ్డ పని, కృతమ్ = చేయబడినది.

తా. కుఱ్ఱముతో వెంటి యున్న రాముడు ఐక్ష్మణుని మాటలు విని ఇట్లు
పలికెను. "ఐక్ష్మణా ! నీవు నీతను వికరి వర్చితివి; నీవు లేనిన పని చేసితి
తివా." 21

మూ. జానన్మపి సమర్థం మాం రక్షసాం వినివారణే,
అనేన క్రోధరాక్యేన మైథిల్యా నిస్సృతో తదాన్. 22

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, రక్షసామ్ = రాక్షసులొక్క, వినివారణే =
నివారించుటయందు, సమర్థమ్ = సమర్థుల్లిగా, జానన్మపి = ఎరిగినవాడ వై నను,
తదాన్ = నీవు, మైథి ల్యా = నీకయొక్క, అనేన = ఈ, క్రోధరాక్యేన = కోప
ముతో కూడిన నాక్యముచేత, నిస్సృతః = వర్చివేసినావు :

తా. రాక్షసులకు నివారించుటలో నేను సమర్థుడ ననే విషయము తెలిసి
ఉండి కూడ నీవు నీత కోపముతో ఏమేమో అన్నది కదా అని వర్చివేసినావు. 22

మూ. న హి తే పరికుష్మాచి త్యక్త్యా యద్యాని మైథిరీమ్,
క్రుర్థాయాః పరుషం క్రుర్థ్యా తాం ఏహాయ త్యమాగతః

ప్ర. అ. మైథిరీమ్ = నీకను, త్యక్త్యా = వికరి, యద్యాని = పచ్చుచున్నావే,
తే = నీకు న పరికుష్మాచి = నుతోడించను. త్యమ్ = నీవు క్రుర్థాయాః = కోపం
చిన అమెయొక్క, పరుషమ్ = పరుషవాక్యమును, క్రుర్థ్యా = విని, తామ్ =
అమెను, ఏహాయ = వికరి, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతః = వచ్చినావు

తా. నీవు నీకను వికరి వచ్చేసినావు : ఈ విషయము నాకేమాత్రము

సంతోషవశముగా లేదు. అయి శోవములో ఏమో వరుషముగా మారులాడినదని అమెను వికపికర్చినాదా ! 23

మూ. సర్వతా త్వవిసీతం తే సీతయా యత్రబోధితః,

క్రోధస్య వశమామహ్నో నాకరోః కాననం మమ 24

ప్ర. అ. సీతయా = సీతవేత. వ్రబోధితః = ప్రేరేపించుచినవాడనై, క్రోధస్య = కోపముయొక్క, వశమే = వశమును, అగతః = పొందినవాడనై, మమ = నాయొక్క, కాననమ్ = కాననమును, నాకరోః అరి యత్ = లేయలే దనునది ఏది కలదో, అరి, సర్వతా = అన్నివిధములా, తే = ఏయొక్క, అరి సీతమ్ = ప్రాకరాలు.

తా. సీత ప్రేరేపించగా, నీవు కోపమునకు వశుడనై పోయి నా అల్పకళా రము లేయలేదు. నీవు అన్ని విధములా పెద్ద తప్పు చేసిరావు. 24

మూ. అహో హి రాక్షసః శేతీ శరేణాధిహతో మయా,

మృగయాపేణ యేనాహమాశ్రమాదవహాతః. 25

ప్ర. అ. మృగయాపేణ = మృగయావము గల, యేన = ఎడవిలేత, అహమ్ = నేను, అశ్రమాత్ = అశ్రమమునుండి, అవహాతః = తొంగిలించిరినో, అహో రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, మయా = నాచేత, శేతీ = రాణములేత, అరి హాతః = కొట్టబడినవాడై, శేతీ = శయనించి ఉన్నాడు.

తా. మృగయావము దలించి నన్ను అశ్రమమునుండి యారముగా తీసికొని పోయిన ఈ రాక్షసుణ్ణి నేను బాణముచేత కొట్టివేయగా నీతిక్కడ వది ఉన్నాడు.

మూ. వికృష్ట రాపం వరిరాయ సాయకం

సలిలబాజేన చ తాదితో మయా,

మార్గీం తనుం త్యజ్య సవిక్లంస్వరో

అరూప శ్రేయారధరః న రాక్షసః. 26

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, రాపమ్ = దనస్సును, వికృష్ట = రాగి, సాయకమ్ = రాణమును, వరిరాయ = ప్రయోగించి, సలిలబాజేన = విలాసముతో

మూడిన బాణముచేత, కాశికః = కొట్టబడిన, నః = ఆ మృగము, మార్జీమ్ = మృగసంబంధమైన, తనుమ్ = శరీరమును, త్కన్యా = విడలి, సవిక్లంస్కరః = తీనస్వరము కలవాడైన, వేయోరతరః = రాహువురులు దరించి, రాక్షసః = రాక్షసుడుగా, బధ్నావ = అయెను.

రా. వేను భవస్యుమే తాగి, బాణమును సంధించి అపాయాపముగా బాణముతో కొట్టగా ఆ మృగము, మృగశరీరము విడలి, తీనముగా అరచుచు, రాహువురులు మొదలైన అంశరములు దరించిన రాక్షసుడుగా మారివది. 26

వి. ఈ క్లోకంలోని 'సరింబాదేన' ఇత్యాదులు అందగా ప్రకరణోచితములుగా లేవు. ఇవి ప్రాచ్యప్రాకంలో లేవు.

మూ. శరాపాతేనైవ తరాత్రయా గిరా
స్వరం సమాంఘ్య సురూరస్సుశవమ్,
ఉరాహ్వరం తర్వరసం సురారుణం
త్వమాగతో యేన విహయ మైతిరీమ్. 27

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయతే బార్మికియే అదితావ్యే అరణ్యకాణ్డే
ఏకోనవప్తిరమః సర్గః.

ప్ర. అ. శరా = అవుతు, శరాపాతేనైవ = శరముచేత కొట్టబడిన ఆ రాక్షసునిచేత, ఆ త్రయా = తీనమైన, గిరా = బాక్కుతో, సురూరస్సుశవమ్ = రాంధూరమువరకు తాగుగా వివశక్యమైన, స్వరమ్ = స్వరమును, సమాంఘ్యం = అవలంబించి, సురారుణమ్ = రాం బారుణమైన, తత్ = ఆ, తరసమ్ = తరసము, ఉరాహ్వరమ్ = వంక అడివది. యేన = దేవితేక, త్వమ్ = నీవు, మైతిరీమ్ = సేతను, విహయ = విడలి, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతః = వచ్చిరావో.

రా సేను బాణముచేత కొట్టగా, అవురావతు ధూరరీరమైన బాక్కుతో రాం ధూరమువరకు వివశక్త స్వరమును అవలంబించి, బారుణమైన ఆ తరసము వలికినాడు. అది వినియే నీవు సేతను విడిచి వచ్చిరావు. 27

"బాలామందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యశాండలో
ఏరికోమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

ఆథ వష్టితమః పథః

[రాముడు నేతను గూర్చి వృశములను, అంతువులను అడుగుచు, విరిచించుచు నేతను అన్వేషించుచు].

మూ. కృశమావ్రజమానస్య కస్యారో వామలోరసమ్,
ప్రాస్ఫురర్యాస్థంధ్రామౌ వేవకుక్యాస్య తాయతే. 1

ప్ర. అ. అవ్రజమానస్య = నడచుచున్న, కస్య = ఆ రామునియొక్క, వామ
లోరసమ్ = ఎడమకన్ను, అతః = క్రింది భాగమునందు, కృశమ్ = దుక్కిరి,
ప్రాస్ఫురక = అడరెను. రామౌ = రాముడు, ప్రాస్థంధ్ర = తొట్రువెను. అస్య
= ఈతనికి, వేవకుక్య = కంఠము కూత. తాయతే = కరిగెను.

తా. నడచి వెళ్ళుచున్న రాముని ఎడమ కన్ను క్రింది భాగమునందు
అడరెను, అతని ప్రాదములు కరిగెను. అతనికి కంఠము వుడ్రెను. 1

మూ. ఉపాంక్య నిమిత్తాని సోఽకలాని మహర్ముహూః,
అపి వేమం ను సీతాయా ఇతి వై వ్యాజహార త 2

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, అకలాని = అకలములైన, నిమిత్తాని =
నిమిత్తములను, ఉపాంక్య = చూచి, సీతాయా = సీతకు, వేమమ్ అపి ను =
వేమము అయి ఉండునా అని, మహర్ముహూః = మూరిచూచి, వ్యాజహార త =
= పరిగెను.

తా. రాముడు ఆ అకలకలములను చూచి, "సీత వేమముగానే ఉండి
ఉండునా" అని మూరిచూచి వెలుకుచు వచ్చెను. 2

మూ. క్వరమాత్ అగామాత్ సీతాదర్శనలాంఘ,
కూన్యమావపతం ర్భుష్ట్యా ఐథోవోద్విగ్నమానసః. 3

ప్ర. అ. అక = అటవిమ్మరి, కర్కమాణః = తొందరపడుచున్నవాడై, సీతా
దర్శనతాలసః = సీతను చూచుచుండు అనర్థి కంఠాదై, అగామః = వెళ్లెను.
కూన్యమ్ = కూన్యమైన, అవసకమ్ = గృహమును, కృష్ట్యా = చూచి, ఉర్విగ్మ
మావసః = దుఃఖించిన సుసమ్మ కంఠాదు, లభావః = అయినను.

తా. సీతను చూడవలె నను అనర్థి తో తొందరపడుచు వెళ్లిన రాముడు
వర్తకం కూన్యముగా ఉండుచి చూడగానే అతని సుసమ్మ దిగులు కలెడెను, శి

మూ. ఉర్వీమన్మిత వేగేన విక్షిప్తప్రమువస్థనః,

తత్ర తత్రోటాస్థానమరివీక్య సమస్తతః. 4

దదర్శ వర్తకాలాం త రహితాం సీతయా తతా,

క్రియా విరహితాం కృష్టాం హేమస్తే పద్మినీమిత. 5

ప్ర. అ. కమునస్థనః = రాముడు, వేగేన = వేగముచేత, ఉర్వీమన్మిత
= తిరిగిపోవుచున్నవాడు వలె, విక్షిప్త = హస్తపాదాదులు విసరుడు, తత్ర
తత్ర = అక్కడక్కడ, ఉటాస్థానమ్ = వర్తకాలాస్థానమును, సమస్తతః =
నలు వైపులా, అరివీక్య = చూచి, తతా = అప్పుడు, సీతయా = సీతతో, రహి
తామ్ = కూన్యమైనదీ, హేమస్తే = హేమంత లంఘనమును, కృష్టామ్ = పరిచిన,
పద్మినీమిత = పద్మంతవలె, క్రియా = కోతతో, విరహితామ్ = కూన్యము
అయిన, వర్తకాలామ్ = వర్తకాలను, దదర్శ = చూచెను

తా. రాముడు వేగముగా తిరిగిపోవుచున్నాడని అన్నట్లు హస్తపాదాదులు
విసరివేయుచు, వర్తకం ఉన్న ప్రదేశమును అంతా వెదకినది. అతనికి సీత లేని
వర్తకం కనలెడెను. అరి హేమంతలంఘనో పద్మము లన్ని నశించగా కోత
విహీన మైన పద్మంత వలె కాంతివిహీనమై ఉండెను 4, 5

మూ. దుర స్తమిత వృత్తైశ్చ మ్హనఘృష్యమృగర్విజమ్,

క్రియా విహీనం విర్వృత్తం సంత్కృతవనదేవరమ్ 6

విప్రకీర్తాజనమకం విప్రవిత్తః సుకటమ్,

కృష్ట్యా కూన్యం నితస్థానం విరితావ ఘనః ఘనః. 7

ప్ర. అ. వృక్షైః = వృక్షములచేత. తదవృక్షైః = ఏడుపురున్నట్లున్నది, ప్లానఫుష్పస్యగద్గియైః = బాదిపోయిన ఫుష్పములు, మృగములు, పక్షులు కంది, క్రియా = కోరికతో, ఎహిమమ్ = కూర్చున్నాననీ, విర్యవత్ = లేడిపోయినది, సంత్కృతవనదేవతమ్ = విడువబడిన వనదేవతలు కంది, ఏనక్రియాణినకుళమ్ = వెల్లాదెరుగుచేయబడిన కృష్ణాణినములు దర్పలు కంది, ఏనవిర్యత్రయసికలమ్ = రిమ్మిచేయబడిన దర్పాననములు రావలు కంది, కూర్మమ్ = కూర్మమో అయిన, విజస్థానమ్ = తన విరాళస్థానమును, కృష్ణా = యారి, పునః పునః = మూడో మూడో, విలలాప = విలపించును.

తా. రామసి అశ్రుములో ఉన్న వృక్షములు ఏడుపురున్నట్లు కనబడు తుండెను. ఫుష్పములు బాదిపోయెను. మృగములు, పక్షులు దీనములై ఉండెను. ఆ ప్రాంతములలో బాదిపోయిన పాకువడి ఉండెను వనదేవతలు ఆవ్రజేగమును వికరి వెళ్ళిపోయిరి. కృష్ణాణినములు, దర్పలు, తర్పాననములు, రావలు వెల్లా దెరుగుగా వడి ఉండెను. ఈ విధముగా కూర్మముగా ఉన్న ఆ వ్రజేగమును యారి రాముడు మూడోమూడో వింపించెను.

6,7

మూ. పృథా మృతా వా నస్తా వా తక్షితా వా తవిష్కరి,
నిరీనామ్నతవా వీరురతవా వనమ్నాశితా.

8

ప్ర. అ. రీరుః = తయస్యతావము గల నీర, పృథా = హరించబడినదో, మృతా వా = మరణించినదో, నస్తా వా = తప్పిపోయినదో, తక్షితా వా = తక్షించ బడినదో, తవిష్కరి = కాగలదు (అయి ఉండును). అతవా = లేక, నిరీనా = రాగినదో, అతవా = లేక, వనమ్ = వనమును, అశ్రితా = అశ్రయించినదో.

తా. తయస్యతావము గల నీరను ఎవరో హరించి ఉండురు. లేదా అమి మరణించి ఉండును. లేదా తప్పిపోయి ఉండును. లేదా ఎవరో అమెను తక్షించి ఉండురు. లేదా ఎక్కడవైనా రాగియుండును. లేదా వనములోనికి వెళ్ళియుండును.

మూ. గతా విలేరుం ఫుష్పాణి పలాన్యపి త వా పునః,

అతవా వర్షిసిం యాతా అలాత్థం వా వడిం గతా.

9

ప్ర. అ. అపితా = లేదా. ఫుష్పాణి = ఫుష్పములను. పలాని త = వలములను, విలేరుమ్ = కోయించు, గతా = వెళ్ళినదా అతవా = లేక, వర్షి

సీమ్ = వర్మనరస్సును గూర్చి, యాతా = వెళ్ళినదా; అరాత్తమ్ = పదికొరతై.
సదీమ్ = సదిని గూర్చి, గతా = వెళ్ళినదా :

తా. లేదా అమె వువ్వమూలు, వంమూలు కోయొటై వెళ్ళి యుండును,
లేదా వర్మనరస్సుకు వెళ్ళి యుండును. లేదా పదికొరతై సదికి వెళ్ళి ఉండును. 9

మూ. యత్నాన్మృగయమానస్త నావసార వనే ప్రియామ్,
కోకర తైక్షణః కోకాదున్మత్త ఇవ లక్ష్మణే. 10

ప్ర. అ. యత్నాత్ = ప్రయత్నమువలన, మృగయమానః తు = వెదకు
తున్నతాతై నను, వనే = వనమునుండు, ప్రియామ్ = ప్రియువారిని, నావసార =
పొందలేడు. కోకర తైక్షణః = కోకములేక ఎల్లదైన నేత్రములు గింపానై,
కోకాత్ = కోకమువలన, ఉన్మత్త ఇవ = పిర్చివాడు వరి, లక్ష్మణే = కనండు
తున్నాడు (చుండును).

తా. రాముడు ప్రయత్న పూర్వకముగా ఎంత వెదకెడు వనములో
ప్రియురాలు కనంతక యుండులేక కన్య ఎల్లదగా, అప్పుడు కోకముతో
పిర్చివాడు వరి కనండుచుండును. 10

మూ. వృక్షార్వృక్షం ప్రరావన్ స గిరేరత్రిం నదాన్నదీమ్,
అథావ వింపనామః కోకార్థవవరిష్టతః. 11

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, వృక్షాత్ = ఒక వృక్షమునుండి, వృక్షమ్
= మరొక వృక్షమును గూర్చి, గిరేః = ఒక పర్వతమునుండి, అత్రిమ్ = మరొక
పర్వతమును గూర్చి, నదాత్ = నదావనుండి, సదీమ్ = సదివిగూర్చి, ప్రరావన్
= పరుగెత్తుడు, వింపన్ = వింపించుడు, కోకార్థవవరిష్టతః = కోకపముద్రములో
తేలుచున్నవాడు, అథావ = కాదును

తా. రాముడు ఒక బెట్టరగ్గరముంచి మరొక బెట్టరగ్గరకు ఒక పర్వతము
నుండి మరొక పర్వతమువద్దకు, ఒక నదావనుండి మరొక నదావ దగ్గరికి పరు
గెత్తుడు, వింపించుడు, కోకపముద్రములో తేలుచుండును. 11

మూ. అపి కారిత్వయా దృష్టా సా కరచ్చుప్రియా ప్రియా,
కరచ్చు యది తానీషే కంప సీతాం తురావనామ్. 12

ప్ర. అ. కదమ్మ = కదంబమ్మకమా. కదమ్మప్రియా = కదంబమ్మ ములు ప్రియములుగా గల, ప్రియా = నా ప్రియురాలైనది, నా = అ, కదిక్ = ఒకానొక శ్రీ, ర్యయా = నీవేత, అవి రృష్టా = తూరంకినదా. నానిన్నే యది = నీవు ఎరిగి ఉన్నట్లయితే, భావనామ్ = మంగళకరమైన ముఖము గల, నీతామ్ = నీతను గూర్చి, శంస = చెప్పుము.

జా. కదంబమ్మకమా! నీ వెరిగినైన ఒక శ్రీని యాచిసదా, అమె కదంబ మ్మముందిద రాం ప్రేమ గలది; నా ప్రియురాలు, నీకు తెలివినట్లయితే నీకు మైన ముఖము గల నీతను గూర్చి చెప్పుము. 12

మూ. స్నిగ్ధవల్లవసంకాశా పీతకాశీయదానినీ,
శంసన్య యది నా రృష్టా దిన్యా దిశోపమస్తనీ. 13

ప్ర. అ. దిన్యా = దిన్యమ్మకమా. స్నిగ్ధవల్లవసంకాశా = నిగనిగలాడు తున్న దిగురుతో సమానమైనది, పీతకాశీయదానినీ = వసువువచ్చుని వట్టారిక కలిపినది, దిశోపమస్తనీ = దిన్యసంఘం వంటి వ్రనములుకంది అయిన నా ప్రియురాలు, యది నా రృష్టా = తూరంకినదా, శంసన్య = చెప్పుము.

జా. ఓ! దిన్యమ్మకమా! దిన్యసంఘం వంటి వ్రనములు గల నా ప్రియు రాలిని యాచినదో చెప్పుము. అమె శరీరశాంతి దిగురు వలె మెరయుచుండును. అమె వసువువచ్చు కలం వట్ట పీత కట్టుకొని ఉన్నది. 13

మూ. అతవాత్మన శంస ర్త్వం ప్రియాం రామద్ధనప్రియామ్,
అనకస్య సుతా వీరుర్కరి శీవతి నా న నా. 14

ప్ర. అ. అతవా = లేదా, అత్మన = ఓ! అత్మన (మద్ది) మ్మకమా. ర్త్వమ్ = నీవు, అత్మనప్రియామ్ = అత్మనమ్మకములు ప్రియములుగా గల, తాం ప్రియామ్ = అ ప్రియురాలిని గూర్చి, శంస = చెప్పుము. వీరు = భయస్యరావము గల, అనకస్య సుతా = అనకుని కుమార్తె, యది శీవతి నా = నీవింది ఉన్నదా, న నా = లేదా (చెప్పుము).

జా. అత్మనమ్మకమా! నా ప్రియురాలెక్కడ ఉన్నదో నీవైనా చెప్పుము.

అమెను అర్జునవృక్షము అన్న భాగ ప్రేమ. తయస్యభావము గల అ నవకలాప పుద్రి తిలించి ఉన్నచో లేచి వెళ్ళును.

మూ. కకుటః కకుటోరూం తాం వృక్షం జానాతి మైతరీమి,
యథా వర్ణవపుష్పాత్కృతౌ తాతి హ్యేష వనస్పరిః 15

ప్ర. అ. ఏషః = ఈ, వనస్పరిః = వృక్షము, వర్ణవపుష్పాత్కృతౌ = రంగుల
లోను పుష్పములలోను నిండినట్లే, యథా = ఎట్లు, తాతి = ప్రకాశించుచున్నచో
(దీనినివల్ల), కకుటః = కకుటవృక్షము, కకుటోరూం = కకుటవృక్షము వలది
లోకలు గల, తామి = అ. మైతరీమి = నీరను, వృక్షమ్ = విశ్వయముగా,
జానాతి = ఎరిగి ఉన్నది.

తా. ఈ కకుటవృక్షము భావంతోను, రంగులలోను నిండి ప్రకాశించు
చున్నది. దీనికి కకుటవృక్షము మానువలది లోకలు గల నీరను గూర్చి తప్పక
తెలిసి ఉండును. 15

మూ. క్రమరైరుపగీరశ్చ యథా క్రమవతో హ్యాయమ్,
ఏష వృక్షం విజానాతి తిలక ప్రియమ్ 16

ప్ర. అ. క్రమవతః = వృక్షములలో శ్రేష్ఠమైన, అయమ్ = ఈ, తిలకః
= తిలకవృక్షము, యథా = ఎట్లు, క్రమరైః = క్రమముకంటె, ఉపగీతః = సమీ
పమునందే ఉండి గానమును వినిపించ చేయుచున్నచో (చానిని వల్ల), ఏషః
= ఈ వృక్షము, తిలకప్రియమ్ = తిలకము ప్రయముగా గల నీరను, వృక్షమ్
= విశ్వయముగా, విజానాతి = ఎరుగను.

తా. వృక్షములలో శ్రేష్ఠమైన ఈ తిలకవృక్షమువల్లకు నీర క్రమముకంటె
పొదులున్నది దీనిని వల్ల ఈ వృక్షమునకు తిలకమునై ఎక్కువ ప్రేమ గల
నీర తప్పక తెలిసి ఉండును. 16

మూ. అశోక శోభావనుర శోకోవహతరేతనమ్, 17

త్వన్నామావం కురు క్షిప్రం ప్రియాసందర్శనేన మామ్.

ప్ర. అ. శోభావనుర = శోభమును తొంగించు, అశోక = అశోకవృక్షము,
ప్రియాసందర్శనేన = చా ప్రియతాలిని చూపుటచేత, శోకోవహతరేతనమ్ =

శోకముచేత పీడింపబడిన దిశ్శము గల, మాకు = నన్ను, క్షిప్రమ = శ్రీమముగా, కృష్ణాచూనమ్ = నీ పేరు గలవానినిగా, కురు = చేయుము.

తా. శోకముచేత బానిగించు అశోకవృక్షమా! శోకముచేత పీడింపబడిన మనస్సు గల నాకు నా ప్రయోజనిని చూపించి, శ్రీమముగా, నీ పేరుగలవానినిగా, అనగా అశోకుణ్ణిగా (శోకము చేయించినవానిగా) చేయుము. 17

మూ. యది తాం కృయా ర్పస్థా పక్వతాలపంస్తనీ,
కథయన్య వరాలోహం కారుణ్యం యది తే మయి. 18

ప్ర. అ. తాం = తాలవృక్షమా! పక్వతాలపంస్తనీ = పక్వమైన తాలిపండ్ల వంటి స్తనములు గల నీర, కృయా = నీచేత, ర్పస్థా యది = దూడబడినట్లయితే, తే = నీకు, మయి = నాయందు, కారుణ్యం యది = తాలి ఉన్నట్లయితే, వరాలోహమ్ = సుందరమైన కర్ణివరేశము గల అమెను గూర్చి, కథయన్య = చెప్పుము.

తా. ౬ | తాలవృక్షమా! పక్వమైన తాలపండ్లముల వంటి స్తనములు గల నీతను నీవు చూచినారా! నీకు రానై కయ ఉన్నచో, అంతమైన కర్ణివరేశము గల అమె తాత తెలుపుము. 18

మూ. యది ర్పస్థా కృయా నీతా ఇమ్ము ఇమ్మాపలోపమామ్,
ప్రియాం యది విజానీషే నికల్పం కథయన్య మే. 19

ప్ర. అ. ఇమ్ము = ఇంద్రావృక్షమా! (వేరేకుట్టు), కృయా = నీచేత, నీతా = నీర, యది ర్పస్థా = దూడబడినరా! ఇమ్మాపలోపమామ్ = వేరేకు పండ్ల వలె (మన్నగా) ఉన్న శరీరముగల, ప్రియామ్ = ప్రయోజనిని, జానీషే యది = నీవు ఎరిగి ఉన్నట్లయితే, మే = నాకు, నికల్పమ్ = నిరసంలేపముగా, కథయన్య = చెప్పుము.

తా. ౬ | ఇంద్రావృక్షమా! నీవు నీతను చూచినారా! వేరేకుపండు వలె మన్నగా పెరయుచున్న శరీరము గల నీతను గూర్చి నీకు తెలిసినచో నిరసంలేపముగా నాకు చెప్పుము. 19

మూ. అహో క్వం కర్ణికారాద్య సుపుష్పైః శోర సే కృశమ్,
కర్ణికారప్రియా సాధ్వీ శంస కృష్టా ప్రియా యది 20

ప్ర. అ. కర్ణికార : కర్ణికారవృక్షము : క్వమ్ = నీవు, అద్య = ఇప్పుడు, సుపుష్పైః = అందమైన పుష్పములతో, కృశమ్ = మిక్కిలి, శోరసే = శోరించుచున్నావు, అహో = ఏమి హిందర్యము! కర్ణికారప్రియా = కర్ణికారపుష్పము ప్రിയముగా గల, సాధ్వీ = మన్నివతయైన, ప్రియా = నా ప్రियురాయి, కృష్టాయది = చూడవలెట్లయితే, శంస = చెప్పుము.

తా. ౬ : కర్ణికారవృక్షము : నీవు ఇప్పుడు మంచి పుష్పములతో ఎంత ప్రకాశించుచున్నావు : కర్ణికారపుష్పములపై ముక్కువ గల వరిత్రత యైన నా ప్రियురాయిని నీవు చూచినావా : చెప్పుము 20

మూ. చూరనీవమహాసాలాన్ వనసాన్ కుశవాన్ తదాన్,
తాడిమానససాన్ గత్వా కృష్టా రామో మహాయశాః, 21
మర్లికా మారసిత్సైవ రమ్యకాన్ శేరశీన్తదా,
వృద్ధ్రామో వతే రాస్తాః ఉన్నత ఇవ లక్ష్మణే. 22

ప్ర. అ. మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల, రామః = మనోహరుడైన, తామః = రాముడు, వతే = అ వసుమందు, చూరనీవమహాసాలాన్ = చూరవృక్షములను, నీవవృక్షములను, పెద్దకుర్చిల్లను, వనసాన్ = వనవృక్షములను, తదాన్ = తండ్రిల్లను, తాడిమాన్ = తామెమ్మల్లను, అనసాన్ = వేగినల్లను, మర్లికా = మర్లికాంతలను, మారసిత్సైవ = మారసింతలను, రమ్యకాన్ = సుందరిల్లను, తదా = మరియు, శేరశీ = మొగరిల్లను, కృష్టా = చూచి, గత్వా = తాళవర్తకు వెళ్ళి, వృద్ధ్రాన్ = అయిదుగురు, రాస్తాః = తిరుగుతున్న వారి, ఉన్నతః = ఎదిరువాడు వరి, లక్ష్మణే = కనుచుచుండును.

తా. గొప్ప కీర్తి గలవాడు, అందరికి మనోహరుడు అయిన రాముడు, అ వసుమలో కలు అటు తిరుగుచు, ముహురిల్లను, నీవవృక్షములను, పెద్ద సాలవృక్షములను, వనసిల్లను, గోరిందిల్లను, తండ్రిల్లను, తాడిమ్మల్లను, వేగిసిల్లను మర్లికాంతలను మారసింతలను, సుందరిల్లను, మొగరిపొదలను చూచి తాళ వర్తకు వెళ్ళి వ్రచ్చించుడు, ఎదిరువాడు వరి కనబడెను. 22

మూ. అథ రా మ్యుగళాక్షిం మ్యుగ జానాని మైథిరీమ్,
మ్యుగవి ప్రేక్షణీ జానా మ్యుగిరిః సహితా తవేర్ 23

ప్ర. అ. అథ రా = లేరా, మ్యుగ = మ్యుగమా : మ్యుగళాక్షిమ్ = మ్యుగ శత్రువు నేత్రముం వంది నేత్రములు గం, మైథిరీమ్ = నీతను, జానాని = ఎదుగుదురా : మ్యుగవి ప్రేక్షణీ = మ్యుగముం వంది నేత్రములు గం, జానా = ఆ నీత, మ్యుగిరిః = అథ లేళ్ళతో, సహితా = కూడివది, తవేర్ = అయిఉండును

తా. లేరా ఈ మ్యుగమును అడిగెదను, ఓ : మ్యుగమా : లేరిపెన్ల కళ్ళ వంది కళ్లు గం, నీతను ఎదుగుదురా : మ్యుగము నేత్రముం వంది నేత్రములు గం నీత మ్యుగాంకో కలిసిపోయి యుండును. 24

మూ. గజ సా గజనాసోరూర్యరి ర్మస్తా త్వయా తవేర్,
తాం మన్యే విదితాం తుత్యహాత్మాహి వరదారణ. 25

ప్ర. అ. గజ = ఓ : గజమా : గజనాసోరూః = ఎదుగుకొందము వంది తొడలు గం, సా = ఆ నీత, త్వయా = నీతేత, ర్మస్తా = యాకలితవది, యది తవేర్ = తావచ్చును, తామ్ = అయెను, తుత్యహ్ = నీకు, విదితామ్ = తెలియకలిపరాదియిగా, మన్యే = తంపెదను, వరదారణ = ఓ : శ్రేష్ఠమైన గజమా : అత్మాహి = చెప్పుము.

తా. ఓ : గజమా : ఎదుగు కొందము వంది తొడలు గం ఆ నీతను నీవు యారి ఉండవచ్చును, ఓ : శ్రేష్ఠమైన గజమా : నీకు అయె తెలియు నని తంపెదను, అందువేర చెప్పుము. 26

మూ. కార్థూం యది సా ర్మస్తా ప్రియా తస్త్రినిలాసనా,
మైథిరీ మమ విస్రబ్ధం తతయస్య న తే తయమ్. 26

ప్ర. అ. కార్థూం = ఓ : కార్థూంమా (పెద్దవారి), తస్త్రినిలాసనా = రంజితునితో సహావమైన ముఖము గం, ప్రియా = ప్రియురాలైన, సా మైథిరీ = ఆ నీత, ర్మస్తా యది = యాకలితవద్దయితే, విస్రబ్ధమ్ = నమ్మకముగా, మమ = నాకు, తతయస్య = ఇప్పుడు, తే = నీకు, తయమ్ = తయము, న = లేదు.

తా. ఓ : బాల్మహుమా : రంజితునితో సహావమైన ముఖము గంది, నా

ప్రియురాలా అయిన ఆ సీతను యాచితో నిదంబేహముగా పెప్పుము. ఏకమీ
భయము లేదు. 26

మూ. కిం దావని ప్రయే దూరే దృష్టాని కమరేక్షదే,
వృత్తైరాధ్యార్య లాత్మావం కం మాం న ప్రతిలాష సే.

ప్ర. అ. కమరేక్షదే = పర్వముల వంటి శ్లేశములు గల, ప్రయే =
ప్రియురాలా. దూరే = దూరమువంతు, కమ = ఎంచువంప, దావని = పరుగిర్తు
తున్నావు. దృష్టా = చూడబడినదావపు. అవి = అయినావు. అత్మావం = రవను,
వృత్తై = పర్వములవేర, అధ్యార్య = కప్పికొని, మామ్ = నన్ను గూర్చి,
కమ్ = ఎంచువంప, న ప్రతిలాష సే = వలకుటలేదు.

తా. పర్వముల వంటి శ్లేశములు గల ఓప్రియురాలా. దూరముగా
హరిపోవుతున్నా లేదు. నాకు కనంకిరింపలే. పెట్ల చాలున దాని యుంకి నాకు
లయలుపెట్టుట లేదేమి. 26

మూ. రిష్ట రిష్ట పరాలోహే న తేఽన్తి కరుణా మయి,
నాత్యర్థం హాస్యకీలాని కిమర్థం మాముపేక్ష సే. 27

ప్ర. అ. పరాలోహే = సుందరమైన కల్పవర్షము గలదానా. రిష్ట
రిష్ట = అగుము అగుము. తే = నీకు, మయి = నాయుండు, కరుణా = కరుణ,
దాన్తి = లేదా. అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, హాస్యకీలా = హాస్యవ్యభావము గల
దానివు, దాని = నావు. మామ్ = నన్ను, కిమర్థమ్ = ఎందుకు, ఉపేక్ష సే =
ఉపేక్షించుచున్నావు.

తా. సుందరమైన కల్పవర్షము గల ఓ. సీతా : అగుము, అగుము.
నామీద జారి లేదా. ఏకప్పురూ ఇంత మరహాసము చేసే స్వభావము లేదుకదా.
ఇప్పుడు నన్ను ఎందుకు ఉపేక్షించుచున్నావు. 27

మూ. వీరకాశేయకేనాని మూచితా పరవర్ణిని,
దావ స్త్యపి మయా దృష్టా తిష్ఠి యద్యన్తి సోహృదమ్. 28

ప్ర. అ. పరవర్ణిని = శ్రేష్ఠమైన కరీకపర్వము గలదానా. వీరకాశేయ

శేవ = పశుని వట్టరికలేత, హానితా = హానించుకొనరావచ్చు, అని = అయిరిని.
 రాత స్తృపి = వరుగిత్తుచున్నదానైనను, మయా = వాచిక, దృష్టా = చూడబడినది,
 సోహ్యకమ్ = స్నేహము, అన్తి యిది = ఉన్నట్లయితే, రిశ్శ = విందుము

తా. శేష్మైన కరిరల్పాయ గల ఓ : నీతా : నీ పశుని వట్టరికను
 బట్టి గుర్తించినాడులే. నీవు వరుగిత్తుచున్నను చూచినాను. నా మీద నీ కేమైన ప్రేమ
 ఉన్నదో అగుము. 28

మూ. నైవ సా మానమథవా హానితా రామహానినీ,

కృత్యప్రాప్తం న మాం మానం యతో పేక్షితుమర్హతి.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, సా = అయి, నైవ = కాదు, రామహానినీ =
 అందమైన పశువు గల అ నీక, హానితా = హానించుకొననది, మానమ్ = నిశ్చ
 యము, యథా = ఎట్లు, (ఎందువలన అమా) కృత్యప్రాప్తమ్ = కష్టమును
 పొందిన, మామ్ = నన్ను, ఉపేక్షితుమ్ = ఉపేక్షించుటకు, నార్హతి = రగదు,
 సూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. లేదా, అ కనంకనది నీక అయి ఉండును. సుందరమైన చిరుపశువు
 గల అమెను ఎవ్వరో చూచివేసి ఉండును. ఎందుచేత ననగా ఇట్లు కష్టములో
 నన్ను అయి ఉపేక్షించదు. నిలము. 29

మూ. వ్యక్తం సా తక్షలా చాలా రాక్షసైః పిశాచనైః,

విరజ్యాజ్లాని సర్వాణి మయా విరహితా ప్రియా. 30

ప్ర. అ. మయా = నాలో, విరహితా = తానుకాలెన, ప్రియా = నాప్రియ
 కాలెన, సా తాలా = చిన్న వయస్సులో ఉన్న అ నీక, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా
 (నిజముగా), సర్వాణి = సమస్తమైన, అజ్లాని = అవయవములను, విరజ్యా =
 విరజించి (అందించి), పిశాచనైః = వర్షిహాసమును తిను, రాక్షసైః =
 రాక్షసులచేత, తక్షలా = తక్షించబడింది.

తా. చిన్న వయస్సులో ఉన్న నా ప్రియురాలిని, నేను దగ్గర లేకుండు
 దిలే, వర్షి హాసము తినే రాక్షసులు, అయి అవయవము లన్నింటిని అందించి
 తినివేసి ఉండును, సంవేషము లేదు. 30

మూ. సూనం తచ్చుతరస్తోష్ణం సునానం రారుకుల్లంమ్,
పూర్ణతప్తగ్నితం గ్రస్తం ముఖంవిప్రురణం గతమ్. 31

ప్ర. ఆ సూనమ్ = విక్రయముగా, తుతరస్తోష్ణమ్ = సుందరములైన
దండములు, పెరవులు గలది, సునానమ్ = అందమైన ముక్కు గలది, రారు
కుల్లంమ్ = అందమైన కుండలములు గలది, పూర్ణతప్తగ్నితమ్ = పూర్ణరంధ్రునితో
సమానమూ అయిన, తత్ = ఆ, ముఖమ్ = ముఖము, గ్రస్తమ్ = మ్రొంగివేయ
బడివలె, విప్రురణమ్ = కాంతి లేనిదగుటను, గతమ్ = పొందినది

తా. అందమైన దండములు, పెరవులు, ముక్కు, కుండలములూ గలది,
పూర్ణరంధ్రునితో సమానమూ అయిన ఆ ముఖము రాక్షసులు మ్రొంగివేయ
వలయు కాంతివిహీనమై పోయి ఉండును. నిశ్చయము. 31

మూ. సా హి తచ్చుకవర్ణాతా స్రీవా గైర్గ్రీవేయగోరితా,
కోమలా వింపన్త్యాస్తు తాన్తాయా తక్షితా కుతా. 32

ప్ర. ఆ. వింపన్త్యా = వింపించుచున్న, తాన్తాయా = నా ప్రియురారి
యొక్క, తచ్చుకవర్ణాతా = తంపకపుష్పముయొక్క చర్మమువంటి కాంతి గలది,
గైర్గ్రీవేయగోరితా = కంఠాంతరమువలన ప్రకాశించ వేయబడినది, కోమలా =
కోమలమూ, కుతా = సుందరమూ అయిన, సా స్రీతా = ఆ కంఠము, తక్షితా =
తక్షింపబడినది.

తా. నా ప్రియురాలు వింపించుచుండగా, అంగులు కలసి గలదై, కంఠ
తరణముంచేత అలంకరింపబడి, అందముగా ఉన్న కోమలమైన ఆమె కంఠ
మును రాక్షసులు తక్షింపి ఉండును. 32

మూ. సూనం విక్షిప్యమాతో తౌ బాహు పల్లవకోమలా,
తక్షితౌ వేదమాన్వాగౌ నహస్తాతరణాల్లరౌ. 33

ప్ర. ఆ. విక్షిప్యమాతో = తొందరగా కదలబడుచున్నది, పల్లవకోమలా
= దిగురు వలె కోమలమయూ, వేదమాన్వాగౌ = వణకుచున్న అగ్రభాగములు
కలవి, నహస్తాతరణాల్లరౌ = కంఠములతోను బాహువులతోను కూడినవి
అయిన, తౌ బాహు = ఆ బాహువులు, మానమ్ = విక్రయముగా, తక్షితౌ =
తక్షింపబడినవి.

తా. చిగురు వలె కోమలముగా ఉన్న ఆమె బాహువులు కంకణములచేత, బాహువుకులచేత అలంకరింపబడి ఉన్నవి. వ్రేళ్లు వణికిపోవుచున్న, ఆ బాహువులను ఆమె ఇటు నటు వేగముగా కదల్చుతుంటగా వాటిని రాక్షసులు తక్షింపి ఉండును. నిజము. 33

మూ. మయా విరహితా చాలా రక్షసాం తక్షణాయై.

సార్థేనేవ పరిత్యక్తా తక్షితా బహుభాన్తవా. 34

ప్ర. ఆ. చాలా = చాలయైన సీత, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, తక్షణాయై = తక్షణములచేత, మయా = నాచేత, విరహితా = తామురాత్రినది. బహుభాన్తవా = రాంతురి బంతువులు గల ఆ సీత, సార్థేక = వర్తకుల గుంపు చేత, పరిత్యక్తా ఇత = విడువబడినది వలె, తక్షితా = తక్షింపబడినది.

తా. రాక్షసులు తక్షింపుట? నేను సీతను వరలివెళ్ళి నట్లు అయినది. ఎందరో బంతువులున్న సీత కూడ వర్తకుల గుంపు విడిచి వెళ్ళిపోయిన స్త్రీ వలె రాక్షసులచేత తక్షింపబడినది. 34

మూ హా లక్ష్మణ మహాబాహో వశ్యసి క్వం ప్రియాం క్వరిత్,
హా ప్రియే క్వ గతా తత్రే హా సీతేతి పునః పునః. 35

ప్ర. ఆ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గల, హా లక్ష్మణ = అయ్యో! లక్ష్మణా! క్వమ్ = నీవు, క్వరిత్ = ఎక్కడవైనా, ప్రియామ్ = ప్రിയురారినీ, వశ్యసి = చూడరున్నావా, తత్రే = మంగళప్రదులారైన, హా ప్రియే = అయ్యో! ప్రിയురారా! క్వ = ఎక్కడికి, గతా = వెళ్ళినావు, హా సీతే = అయ్యో! సీతా! ఇతి = అని, పునః పునః = మరలమరల (వలంబించి).

తా. "అయ్యో, మహాబాహువైన లక్ష్మణా! నీకు నా ప్రിയురాలు ఎక్కడ వైనా కనబడుచున్నదా? అయ్యో, మంగళప్రదులారైన ప్రിയురారా! ఎక్కడికి వెళ్ళినావు; అయ్యో, సీతా! అని మరల మరల అనుచు విలంబించు. 35

మూ. ఇత్యేవం విలషవ్రామః పరిరావన్తనాద్యనమ్,

క్వదిరుద్రృమతే వేగాత్క్వరిదిన్త్రుకమతే బలాత్, 36

క్వచిన్న త ఇవాథాతి తావ్రాన్వేషణరక్రరః

ప్ర. ౪. రామః = రాముడు, ఇత్యేవమ్ = ఈ విధముగా, వింపన్ = వింపిండును, వనాత్ = ఒక వనమునుండి, వనమ్ = మరొక వనమును గూర్చి, పరిరావన్ = పరుగెత్తుచు, క్వచిత్ = ఒకచోట, మోత్ = యాభివేగమువలన, ఉద్రృమతే = రిరిగిపోవుచున్నాడు (రిరిగిపోవుచుండును). క్వచిత్ = ఒకచోట, అరాత్ = యాభివేగమువలన, ప్లాతమతే = త్రాచి రెండుతున్నాడు (రెండుచుండును) క్వచిత్ = మరొకచోట, శాస్తాన్వేషణతత్పరాః = తాత్పర్యముకల, వెదకుటయందు అసక్తి కలవాడై, మత్తః ఇన్ = మరియొకవాడు వలె, అరాత్ = ప్రేరేపించుచుండును.

తా. రాముడి విధముగా వింపిండును ఒక వనమునుండి మరొక వనమునకు రిరుగుచు, ఒక చోట యాభివేగమువలన రిరిగిపోవుచున్నట్లు అయిపోయెను. మరొక చోట యీరలంహవలన త్రాచి రెండుతుంటెను. మరొక చోట తాత్పర్యము వెదకుటలో లగ్నమైన మనస్సులో ఉన్నట్లుకు వలె అగుచుండును. 36

మూ. న వనాని నరీః శైలాన్ గిరిప్రప్రచణాని చ, 37
శాననాని చ వేగేన త్రమత్యపరిసంస్థితః.

ప్ర. ౪. నః = ఆ రాముడు, వనాని = వనములను, నరీః = నరులను, శైలాన్ = పర్వతములను, గిరిప్రప్రచణాని చ = పర్వతముల అరిపాతములను, శాననాని చ = అతప్తలను. అపరిసంస్థితః = ఒక్కచోట నిలకదనినాడై, వేగేన = వేగముతో, త్రమతి = రిరుగుచుండును.

తా. ఆ రాముడు ఒక్క చోట నిలకద లేక, రాం వేగముగా, వనములకు, నరులవద్దకు, పర్వతములవద్దకు, పర్వతములపై ఉన్న సెంట్రేళ్ళవద్దకు, దట్టమైన అతప్తలకు వెళ్ళి ఇటు అటు రిరుగుచుండును. 37

మూ. తథా న గర్వా విపులం మహర్వనం
పరీర్య సర్వం త్వత్ మైతీరిం వ్రతి,
అనిష్టితాళః ప చకార మార్గజే
పునః ప్రియాయా పరమం పరిశ్రమమ్. 38

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే అరితాన్వే అరణ్యశాస్త్రే
వృత్తితమా సర్గః.

ప్ర. ౪. సః = ఆ రాముడు, విభుమ్ = విభాలమైన, మహాత్ = గొప్ప
 లైన, వనమ్ = వనమును గూర్చి, తతా = ఆ విధముగా, గత్యా = వెళ్ళి, సర్వమ్
 = సమస్తమైన వనమును, వరిత్య = వెదకి, మైత్రిరీం వరి = సీతను గూర్చి,
 అవిష్ఠితాః = స్థిరము కావి అక కలవాడై, మః = అతడు, పునః = మరల,
 ప్రియాయా = ప్రియారాతియొక్క, మార్గజే = అన్వేషణమునందు, పరమమ్ =
 గొప్ప, పరిశ్రమమ్ జీ పరిశ్రమము, తతాత = లేసెను.

తా. రాముడా విధముగా విభాలమైన మహావనములో ప్రవేశించి, అంతటా
 వెదకి, సీత విషయమున అక కీర్తింము తాగా, అమెను వెదకుటలై మరల గొప్ప
 ప్రయత్నము లేసెను. ౪౪.

వి. ఈ పద్యలో వర్ణించిన రామవిలాపము ప్రాశస్త్యప్రసరిలో లేదు. లేక
 పోవుటయే యు కము.

'తాలానందిని' అను శ్రీమద్రామానుజాద్వైతాద్వైతమునందు అరణ్యకాండలో
 అశ్వతథవ సగ్గ సమాప్తము.

చథ ఏకవృత్తము: పద్య:

[రామండ్లములు నేతను వెడలుట. ఇది కనంతకపోవుటచే
రాముడు చింపించుట].

మూ. తృప్త్యాశ్రమపదం కూస్యం రామో దశరథార్కః,
రహితాం పర్థకాలాం చ ప్రవిధ్యాన్యాసనాని త. 1

అదృప్త్యా తత్ర వైరేహీం సంవిరీక్ష్వ చ సర్వకః,
ఉచార రామః ప్రాశ్రుక్య ప్రగృహ్య దురిరో తువో. 2

ప్ర. అ. దశరథార్కః = దశరథకుమారుడైన, రామః = రాముడు,
కూస్యమ్ = కూస్యమైన, అశ్రమపదమ్ = అశ్రమమును, రహితామ్ = సీతతో
కూస్యమైన, పర్థకాలాం చ = పర్థకాలము, ప్రవిధ్యాని = విసరివేయఁబడిన, అననాని
చ = అననములను, తృప్త్యా = చూచి, తత్ర = అక్కడ, వైరేహీమ్ = సీతను,
అదృప్త్యా = చూడక, సర్వకః = అన్ని వైపులా, సంవిరీక్ష్వ చ = చూచి, ప్రాశ్రుక్య
= అరచి, దురిరో = అందమైన, తువో = (అమ్మాయిని) కులముండు, ప్రగృహ్య
= గ్రహించి, ఉచార = పలికెను.

ఈ దశరథకుమారుడైన రాముడు కూస్యముగా ఉన్న అశ్రమప్రాంత
మును, సీతలేరి పర్థకాలము, వెల్లాలెడకుగా పడి ఉన్న అననములను చూచి,
అక్కడ సీతను కానక, అన్ని వైపులా చూచి, విగ్గరగా అరచుచు, అమ్మాయిని
అందమైన కులములు వట్టుకొని జల్లు పలికెను. 1, 2

మూ. క్వ ను లక్ష్మణ వైరేహీ కం వా రేకమితో గతా,
కేనాహృతా వా సౌమ్యతే తక్షితా కేన వా ప్రియా. 3

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణుడు | వైరేహీ = సీత, క్వ ను = ఎక్కడ ఉన్నదో,

ఇతః = ఇక్కడినుండి, కం వా లేమ = ఏ ప్రదేశమును గూర్చి, గతా = వెళ్ళి
నదో, సోమిత్రే = ఇక్కడా : కేవలమవిలేక, అహృతా వా = హరించుచున్నదో ?
ఏయో = ఏయెలాలు, కేవల వా = ఎవనిలేక, తక్షిణా = తక్షణమందెనదో.

రా. ఇక్కడా : నీక ఎక్కడ ఉన్నదో : ఇక్కడినుండి ఏ ప్రదేశమునకు
వెళ్ళినదో : ౬ : సోమిత్రీ : అయ్యెను ఎవరు హరించివారో : నా ఏయెలాదివి ఎవరు
తక్షణమందెనదో !

మూ. పృథ్విదావార్య యది మాం నీతే హసితమిర్వసి,
అంఠం తే హసితేనార్య మాం తలస్త్వ సుదుఃఖితమ్. 4

ప్ర. అ. నీతే = నీకా : పృథ్వి = పృథ్వులేక, అవార్య = దాగి, మామ్
= నన్ను. హసితమ్ = పరిహసించుటకు, ఇర్వసి యది = ఇర్పయించుచున్న
ట్లయితే, తే = ఏయొక్క, హసితేన = పరిహసములేక, అంఠమ్ = రాయిను. అర్య
= అప్పుడు, సుదుఃఖితమ్ = ఇం దుఃఖించుచున్న, మామ్ = నన్ను. తలస్త్వ =
పొందుము.

రా. నీకా : నాతో పరిహారక మాయులై ఎల్ల వెనుక దాగి యున్నావా
ఇంక ఈ పరిహాసము రాయిను. ఇం దుఃఖానాంకుకలైన నన్ను పొందుము. 4

మూ. యో సహ క్రిదసే నీతే విక్యప్తైర్మృగపొకతైః,
ఏతే హివా స్త్యయా సోమ్యై ర్భాయత్వాప్రావిలేక్షణాః. 5

ప్ర. అ. సోమ్యై = సోమ్యులారైవ, నీతే = నీకా విక్యప్తైః = నీయందు
నమ్మిక గం, యో = ఏ, మృగపొకతైః సహ = లేడిపిల్లలతో, క్రిదసే = అడు
కొనుచున్నావో, ఏతే = ఇవి, త్యయా = నీతో, హివా = ఈశ్యములైవనై, అప్రా
విలేక్షణాః = కన్నీళ్ళలేక బాగుండుమైన వేరములు కంనై, భాయన్తై = ఏమో
అలోచించుచున్నవి.

రా. సోమ్యులారైవ ౬ : నీకా : నమ్మిక గం ఏ లేడిపిల్లలతో ఏమి
అడుకొనుచుంటిరానవో : అ లేడిపిల్లలు, నీవు కనుకకపోవుటచే, కన్నీళ్ళతో
విందిన కళ్ళతో విరాడగ నైములై వింటి ఉన్నవి.

మూ. సీతయా రహితోఽహం తై వ హి శీవామి లక్ష్మణ,
వృథం శోకేన మహతా సీతాహరణశేన మామ్. 6
వరలోకే మహారాజో నూనం ద్రక్ష్యతి మే ఏతా.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : సీతయా = సీతతో, రహితః = శూన్యక
స్థితః, అహమ్ = నేను, వ హి శీవామి = తీవ్రించును. సీతాహరణశేన = సీతను
హరించుటవల్ల కలిగిన, మహతా = గొప్ప, శోకేన = శోకముతో, వృథమ్ = కూర్చిన,
మామ్ = నన్ను, మహారాజః = మహారాజైన, మే ఏతా = నా కండ్రి, నూనమ్ =
రవ్వక, వరలోకే = వరలోకమునందు, ద్రక్ష్యతి = చూడగలడు.

తా. లక్ష్మణా : నేను సీత లేకుండా తీవ్రించును కదా. సీతను హరించుట
వలన కలిగిన గొప్ప శోకముతో తాదవదుచున్న నన్ను నా కండ్రియైన దళదళ
మహారాజ రవ్వక వరలోకములో చూడగలడు. 6

మూ. కథం ప్రతిజ్ఞాం సంశ్రుత్వ మయా త్వమభియోజితః, 7
అపూరయిత్వా తం కాలం మత్సకాశమిహగతః.
కామవృత్తమసార్థ్యం మాం మృషావాదినమేవ ర, 8
దిక్ష్వామితి పతే లోకే వ్యక్తం వక్ష్యతి మే ఏతా.

ప్ర. అ. మామ్ = నిన్ను గూర్చి, మయా = నాచేత, అభియోజితః =
అభ్యసించినవని, త్వమ్ = నీవు, ప్రతిజ్ఞామ్ = ప్రతిజ్ఞను, సంశ్రుత్వ = (ప్రతిజ్ఞ)
చేసి, తం కాలమ్ = ఆ కాలమును, అపూరయిత్వా = నింపక, మత్సకాశమ్ =
నా సమీపమును గూర్చి, కథమ్ = ఎట్లా, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతః = వచ్చినాడు.
కామవృత్తమ్ = స్వేచ్ఛాప్రవృత్తిగలవాడవు, అసార్థ్యమ్ = నిర్భలాడవు, మృషా
వాదినమేవ ర = అసర్థముగా మాటలాడువాడవు అయిన, త్వమ్ = నిన్ను గూర్చి,
దిక్ = నింద అగులాక, ఇతి = అది, పతే లోకే = వరలోకమునందు మే ఏతా =
నా కండ్రి, వ్యక్తమ్ = సర్థముగా, వక్ష్యతి = వలకగలడు.

తా. "నేను అభ్యసించగా అట్లే చేసెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి, ఆ కాలమును
పూర్తిచేయుటకుండా ఇక్కడికి వాదగ్గరకు ఎట్లా వచ్చినాడు. ఓ! నీవు ప్రియంగా
ప్రవర్తించివాడవు. గౌరవమునకు అసర్థుడవు. అసర్థము చేయువాడవు" అని
వరలోకములో నా కండ్రి నన్ను నిందించును. 7, 8

మూ. వివళం శోకవంశ వ్రతం దీపం తగ్గుమనోరథమ్, 9
 మామిహోత్పుష్క కరుణం కీర్తిర్నరపివాశ్పహమ్,
 క్య గర్భసి వరాలోహే మా మోత్పుష్క సుమర్శయే, 10
 త్వయా విరహితకృపాం మోక్షే నీవిరమాత్మనా.

[ప్ర. అ. వరాలోహే = శ్రేష్ఠమైన కదిలైనదేశము గలదానా । వివళమ్ =
 నా పళములో లేనివాడను, శోకవంశ వ్రతమ్ = శోకముచేత నీదించివడినవాడను,
 దీపమ్ = దీపము, తగ్గుమనోరథమ్ = తగ్గుమైన మనోరథము కలవాడను
 అయిన, మామ్ = నన్ను. కీర్తిః = కీర్తి, అమృతమ్ = యామృతావము లేని,
 నరపివ = మనుష్యుల్లో వారి, అహ = అక్కడ, కరుణమ్ = దీనునిగా, ఉత్పుష్క
 = వికరి, క్య గర్భసి = ఎక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు, సుమర్శయే = మంచి నడుము
 గలదానా, హా = నన్ను, మా ఉత్పుష్క = విడువకుము, త్వయా = నీతో, విరహితః
 = తొమ్మిదివైన, అహమ్ = నేను, అత్మనః = నాయొక్క, నీవిరమ్ = నీవిర
 మును, మోక్షే = విడువగలను.

తా. అందమైన కదిలైనదేశము, సుందరమైన నడుము గల దీపా । శోక
 ముచేత నీదించివడి, పళము తప్పి, దీపమునై, మనోరథము లన్ని తగ్గుమై
 పోయిన నన్ను, అక్కడ, కుదింపరావము గలదానిని కీర్తి వికరి నట్లా, దీనునిగా
 విరహివేసి ఎక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు । నన్ను విడువకుము. నీవు నన్ను వికరి
 కతో నా నీవిరమునీ విరవిరను. 9, 10

మూ. ఇరీవ వింపన్ రామః నీతారర్యనరాంసా, 11
 న రదర్య సుదుఃఖార్త రాఘవో జనకాత్మజామ్.

[ప్ర. అ. నీతారర్యనరాంసా = నీతయొక్క రర్యనమునందు అన కీ కం
 వాడు, సుదుఃఖార్తః = అధికముగా యుజుముచేత నీడియడు, రాఘవః = రఘు
 వంశమునకు చెందినవాడు అయిన, రామః = రాముడు, ఇరీవ = ఇట్లు, వింపన్ =
 వింపించుడు, జనకాత్మజామ్ = నీతను, న రదర్య = చూడలేదు.

తా. నీతను చూడవలె నను తీవ్రానిలాష గల, రఘువంశసంజాతుడైన
 ఆ రాముడు యుజుమతో లాం బారవడుడు, ఈ పెదముగా వింపించుచుండెను.
 అతనిః నీరకవంకలేదు. 11

మూ అనాసారయమానం తం నీలాం దశరథాత్మజమ్, 12
వజ్రమాసార్య విపులం నీదస్తమివ కుశ్ఠరమ్,
ఁక్ష్మణో రామమత్యర్థమువార హితశామ్యయా. 13

ప్ర. అ. నీలామ్ = నీలము, అనాసారయమానమ్ = పొందనివాడు, దశరథాత్మజమ్ = దశరథుని కుమారుడు, విపులమ్ = అధికమైన, వజ్రమ్ = బురదను, అసార్య = పొంది, నీదస్తమ్ = నశించుచున్న, కుశ్ఠరమ్ అత = ఏనుగువలె ఉన్న, తం రామమ్ = ఆ రాముని గూర్చి, ఁక్ష్మణాఁ = ఁక్ష్మణుడు, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, హితశామ్యయా = హితమునందు కోరికలేక, ఉదాత = పరితేను.

తా. దశరథకుమారుడైన ఆ రాముడు నీల కవచకపోవుటచే, అరివిశాం మైన బురదతో మునిగిపోవుచున్న ఏనుగు వలె తాదవతులుండగా, ఁక్ష్మణుడు, అతని హితమును కోరుచు ఇట్లు పలికెను. 12, 13

మూ. మా విపారం మహాభావో కురు యత్నం మయా నహి,
ఇదం చ హి వనం కూర ంహాకన్ఠరకోధితమ్. 14

ప్ర. అ. మహాభావో = గొప్ప భావాలు కలవాడా; విపారమ్ = దుఃఖమును, మా = పొందకుము. మయా నహి = నాలో కలిసినవాడనై, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, కురు = చేయుము. కూర = ఓ. కూరుతా : ఇదమ్ = ఈ, వనమ్ = వనము, ఇహాకన్ఠరకోధితం హి = అనేకములైన గుహాంతర ప్రశాంతవనము లదీనదీ కదా.

తా. ఓ. మహాభావా : విపారము చెందకుము. నాలో కలిసి ప్రయత్నము చేయుము. ఓ. కూరుతా : ఈ వనములో ఎన్నో గుహలు ఉన్నవి కదా.

మూ. ప్రయతానవనంబారా మహోన్నతా చ మైథిరీ,
సా వనం వా ప్రవిష్టా ప్యాన్నశిరిం వా సుపుష్పిలామ్. 15

ప్ర. అ. ప్రయతానవనంబారా = ఇష్టమైన అరణ్యసంబారము గంది, మహోన్నతా చ = అంశునందు అత్యవత్తి గంది అయిన, సా మైథిరీ = ఆ నీల, వనం వా = వనమును గాని, సుపుష్పిలామ్ = తాగుగా వుద్భించిన, నశిం వా = పర్మవతమును గాని, ప్రవిష్టా = ప్రవేశించినది, ప్యాన్ = అయిఉండును.

రా. నీరకు అరణ్యములో సంచరించుట అవగా రాం ఇష్టము. అందు నందు కూడ అమెకు అవీరకమైన అసక్తి. అందుచేత అమె పనుమునకు వెళ్ళి యుండును. లేదా వైష్ణవంలో నిండిన వర్మపరమ్యవకు వెళ్ళి యుండును. 15

మూ. సరికం వాచి సంప్రప్తా పినవక్షాం నేరితామ్.

స్నాతుకామా విరీవా స్యాత్కాశామా వనే క్వచిత్. 16

ప్ర. అ. స్నాతుకామా = స్నానము చేయుటకు ఉద్యమించి, పినవక్షాం నేరితామ్ = పినముందేత, నీర్మల్యునివెల్లనేత నేమింపండిన, సరికం వాచి = సరివైనా, సంప్రప్తా = పొందియింతును. హాసకామా = పరిహాసమునందు కోరికగలది, క్వచిత్ = ఎక్కడనైనా, విరీవా వా = రాగిననైనా, స్యాత్ = అయి ఉండవచ్చును.

రా. అమె స్నానముచేయుటకై, పినముందోను, నీర్మల్యునిపొదలతోను నిండిన సరికైనా వెళ్ళి ఉండవచ్చును, లేదా పరిహాసము చేయుటకై ఎక్కడ నైనా రాగి నైనా ఉండవచ్చును. 16

మూ. విశ్రాంతయితుకామా వా రీవా స్యాత్కాశాననే క్వచిత్.

జిజ్ఞాసమానా వైరేహీ క్వాం మాం త పురుషర్షత, 17

తస్యాహ్యన్వేషణే శ్రీమన్ క్షితమేవ యతావహై.

ప్ర. అ. పురుషర్షత = పురుషశ్రేష్ఠుడా : వైరేహీ = నీర, క్వాం త = నిన్ను, మాం త = నిన్ను. విశ్రాంతయితుకామా వా = తయిపెట్టి కోరిక గలది, జిజ్ఞాసమానా = వెలుసుకొనరందుచున్నది, తాననే = అడవియందు, క్వచిత్ = ఎక్కడనో, రీవా = అదిగిసరి, స్యాత్ = అయి ఉండును. శ్రీమన్ = ఓ శ్రీమం దుడా! తస్యా = అమెయొక్క, అన్వేషణే = వెదకుటయందు, క్షితమేవ = శ్రీమం దుగా, యతావహై = ప్రయత్నింపకము.

రా. పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన రామా! మన మేమి చేసికమా చూడుటకై, మనయ కయి పెట్టారితై, నీర, అడవిలో ఎక్కడనైన రాగియింతును. ఓ! శ్రీమండుడా! మనము వెంటనే అమెను వెదకుటకు ప్రయత్నము చేసెదము. 17

మూ. వనం వర్మం విచిమునో యత్ర సా అనకాత్మతా, 18

మన్యసే యది కాకుత్స్థ మా స్మ శోకే మనః కృథాః.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామ! మయ్య నీ యిది = వీవు తండ్రినతో, పా = అ, అనరాత్మతా = సీత, యాత్ర = ఎరకు నున్నతో, సర్వమే = నకు ప్రప్తైన, వనమే = వనమును, విధినుమా = ఎరకతెదము. కోశే = కోకమునందు, మన = మన స్తును, మా న్మ కృతా = తేయకుము.

రా. రామ! వీవు వదే అన్నతో ఈ వనమునంతా వెరక సీత ఎక్కడ ఉన్నతో యాతెదము నీ మనమును యాచనము తేయకుము. 18

మూ. ఏవముక్తస్తు సౌహార్ద్యాత్మజేన సమాహతః, 19
సహ సౌమిత్రితా రామో విదేతుముపరక్రమే.

ప్ర. అ. అత్మజేన = అత్మయనితెన, సౌహార్దాత్ = ప్రేమభవన, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పంకంధినివారై, రామః = రాముడు, సమాహతః = సమా తానము పొందినవారై, సౌమిత్రితా సహ = అత్మయనితో కూడ, విదేతుమ్ = అన్వేషించుటకు, ఉపరక్రమే = ప్రారంభించెను.

రా. అత్మయడు స్నేహపూర్వకముగా పలికిన ఈ మాటలు విని రాముడు కొంత సమాధానము చెంది, అతనితో కలిసి సీతను వెదకుటకు ప్రారంభించెను.

మూ. తౌ చనాని గిరింశైవ సరితశ్చ సరాంసి త, 20
నిభిలేన విరిన్యానౌ సీతాం దళరతార్మభౌ.

ప్ర. అ. తౌ దళరతార్మభౌ = అ దళరతకుమారులు, చనాని = వనము లను, గిరిం శైవ = పర్వతములను, సరితశ్చ = నదులను, సరాంసి త = సరస్సులను, నిభిలేన = పూర్తిగా, సీతామ్ = సీతను, విరిన్యానౌ = వెదకుడు, (అమెను పొందలేడు).

రా. దళరతకుమారులైన అ రామఅత్మయలు సీతకోసమై వనములు, పర్వతములు, నదులు, సరస్సులు, అన్ని చోట్లా వెరకరి. 20

మూ. తస్య శైలస్య సౌనూని గుహశ్చ కిలరాతి త, 21
నిభిలేన విరిన్యానౌ వైవ తామరిజగ్మరుః.

ప్ర. అ. తస్య శైలస్య = అ పర్వతముయొక్క, సౌనూని = చరియలను,

గుహ్యం = గుహలను, శివరాజీ ద = శివరములను, నిరీతేన = పూర్తిగా, విరిన్యానో = వెరకుచున్నవారై, తామ్ = తమను, వైవ = అరిగిగ్గుడు, పొందలేదు

తా. ఆ పర్యవసానము దరియైన, గుహలు, శివరములు అంతటా వెరకినా మాత్రం రామలక్ష్మణులకు సీత కనబడలేదు. 21

మూ. విచిత్ర సర్వతః శ్రైలం రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్, 22
నేహ వశ్యామి సోమిత్రే వై దేహీం పర్యతే కులామ్.

ప్ర. ఆ రామః = రాముడు, సర్వతః = అంతటా, శ్రైలం = పర్యవసానమును, విచిత్రం = వెరకి, లక్ష్మణం = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. సోమిత్రే = లక్ష్మణాః. ఇహ = ఈ, పర్యతే = పర్యవసానమునందు, కులామ్ = మంగళవ్రతులారైన, వైదేహీమ్ = సీతను, న వశ్యామి = తాడను.

తా. రాముడు ఆ పర్యవసానమీద అంతటా వెరకి లక్ష్మణునిలో ఇట్లు పలికెను. 'లక్ష్మణా! ఈ పర్యవసానమీద ఎక్కడా మంగళవ్రతులారైన సీత కనబడుటలేదు.' 22

మూ. రతో దుఃఖారిసంతప్తో లక్ష్మణో వాక్యమబ్రవీత్, 23
పిచరన్ దణ్డకారణ్యం త్రాతరం దీప్త తేజసమ్.

ప్ర. ఆ రతః = అటు ఏడ్చుట, దుఃఖారిసంతప్తః = దుఃఖముచేత పీడితులై న, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, దణ్డకారణ్యమ్ = దండకారణ్యమును, పిచరన్ = సంచరించుట, (వెరకుచు), దీప్త తేజసమ్ = ప్రకాశించుచున్న తేజస్సు గల, త్రాతరమ్ = సోదరుడైన రాముణ్ణి గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిచరన్ దుఃఖాత్రాంతుడైన లక్ష్మణుడు దండకారణ్యములో వెరకుచు, తేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న సోదరుడైన రామునిలో ఇట్లు పలికెను. 23

మూ. ప్రాప్యసి త్వం మహాప్రాణ్ణ మైతిరీం జనకార్మణామ్,
యథా విష్ణుర్మహావాహర్యరిం బర్హా మహిమిమామ్.

ప్ర. అ. మహాప్రాణ్ణ = గొప్ప బుద్ధి గలవాడా : త్వమ్ = నీవు, అనితాత్మ
 తామ్ = అనతని కుమార్తె యైన, మైత్రిహిమ్ = సీతను, మహారాహా = గొప్ప
 రాహువులు గల, విష్ణుః = విష్ణువు, అరిమ్ = అరితక్రవరిసి, అర్హ్యా = అరిరించి,
 ఇమామ్ = ఈ, మహిం యతా = తూచిని వలె, ప్రావ్యసీ = పొందగలవు.

రా. మహాబుద్ధిశాలివైన రాహు : మహారాహువైన విష్ణుమూర్తి అరితక్ర
 వర్తరిసి అరిరించి ఈ తూచిని పొంది నట్లు నీవు అనితరాహకుమారి యైన సీతను
 పొందగలవు. 24

మూ. ఏవముక్తస్తు సౌహార్దాల్లక్ష్మితేన స రామనః, 25
 ఉచార దీనయా చారా దుఃఖారిహతరేతనః.

ప్ర. అ. అల్క్మితేన = అల్క్మయనిరేత, సౌహార్దాత్ = స్నేహమువలన,
 ఏతమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వలకలడిన, సః రామనః = ఆ రాముడు, దుఃఖారిహత
 రేతనః = దుఃఖమురేత కొట్టింకిన మనస్సు కలవాడై, దీనయా = దీనమైన చారా
 = బాప్పుతో, ఉచార = పలికెను.

రా. అల్క్మయను స్నేహపూర్వకముగా పలికిన మాటలు విని, ఆ రాముడు
 దుఃఖముతో నిండిన మనస్సుతో, దీనముగా ఇట్లు పలికెను. 26

మూ. వనం సర్వం సువిరితం వద్మిన్యః పుల్లవజ్జితాః, 26
 గిరిశ్చాయం మహాప్రాణ్ణం హంకన్తరనిర్జ్జరః,
 న హి వశ్యామి వై దేహిం ప్రాణేభ్యోఽపి గరియసిమ్. 27

ప్ర. అ. మహాప్రాణ్ణ = గొప్ప బుద్ధి గలవాడా : సర్వమ్ = వసువ మైన,
 వనమ్ = వనము, సువిరితమ్ = తాగుగా తెదకలడినది. పుల్లవజ్జితాః = ఏక
 నీరిన పద్మములు గల, వద్మిన్యః = వర్మనకప్పులు, వెదకలడినది. అహంకన్తర
 నిర్జ్జరః = అనేకమైన గిహలు, పెరియేక్కు గల, అయప్ = ఈ, గిరిశ్చ =
 వర్మరము కూడ (వెదకలడినది). ప్రాణేభ్యోఽపి = ప్రాణములకంటె కూడ,
 గరియసిమ్ = గొప్పరైన, వై దేహిమ్ = సీతను, న హి వశ్యామి = చూడను
 గరా.

రా. బుద్ధిగారివైన యక్షజాః వన మంతా వెదకినాము. ఏకనించిన
చెర్మమ బున్న చెర్మనకమ్మలు, అనేకములైన గుహలు, పెరియేళ్ళు ఉన్న ఈ
వర్మకము కూడ వెదకినాము. కాచి వా ప్రాణములకంటె కూడ గొప్పవైన నీక
కవలకులరేడు. 27

మూ. ఏవం న విలమనామః సీతాపాశయకర్పికా,

దీనః కోకనమావిష్టో ముహూర్తం విహ్వలోఽతవక. 28

ప్ర. అ. సీతాపాశయకర్పికః = నీకయొక్క పాశయములేక కృశించియు
అదిన, నా రామః = ఆ రాముడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, విలవకః = విలపించుడు, దీనః
= దీనుడై, కోకనమావిష్టః = కోకములేక బ్యాప్తుడై, ముహూర్తమ్ = ముహూర్త
కాలముపాటు, విహ్వరః = బ్యాధుడు, అతవకః = అయెను.

రా. సీతాపాశయములేక కృశించిపోయిన ఆ రాముడు ఈ విధముగా
విలపించుడు, దీనుడై. దుఃఖిత్రాంతుడై ముహూర్తకాలముపాటు బ్యాధులక
విధియెను.

మూ. సంకప్తో హ్యవసన్నాత్ గతబుద్ధిర్విచేతనః,

నిషసాదాదురో దీనో నిశ్శక్యస్యాశీతమాయతమ్. 29

ప్ర. అ. సంకప్తః = తపించియుండినవాడై, అవసన్నాత్ = కృశించిన
తేహముకలవాడై, గతబుద్ధిః = బోయిన బుద్ధిలయము కలవాడై, విచేతనః = తొం
గిన వైతస్యము కలవాడై, అదురః = పీడితుడై, దీనః = దీనుడై, అశీతమ్ =
వేడిగాను, అయతమ్ = దీర్ఘముగాను, నిశ్శక్యః = నిట్టూర్చి, నిషసాదః =
కూర్చుండెను.

రా. అవ్వడు రాముడు సంతాపము చెంది యుండెను. కఠిరము కృశిం
చెను. బుద్ధి సరిగా వనిచేయకుండెను. స్పృహ కూడ తవ్వకుండెను. ఈ విధముగ
రాముడు దుఃఖిపీడితుడై, దీనుడై, వేడిగా, దీర్ఘముగా నిట్టూర్చి కూర్చుండి
పోయెను.

మూ. యవలకం న తు విశ్వస్య రామో రాజీవలోకనః,

హ ప్రయేతి వినుక్రోశ యవలో బాష్పగర్భకః. 30

ప్ర. అ. రాజేవరోచనః = కనులలోచనమైన, సః రామః = ఆ రాముడు, అహంకమ్ = అరికముగా, విశ్వస్య = విష్ణునకు, తాష్యగర్భరః = కన్నీటిచేత దగ్గురిక కలవాడై, హి ప్రయోజి = అయ్యా : ప్రయోరాలా : అని, అహంకః = అనేక వర్షాయములు, విశుక్రోశ = అతనెను.

తా. వర్షములవలన నేతములు గల రాముడు మరణించి విష్ణునకు, తాష్యముచేత దగ్గురిక కలదిన కంఠముతో "అయ్యా : ప్రయోరాలా : " అని అనేక వర్షాయములు అతనెను.

మూ. తం తతః సాస్త్యయామాస లక్ష్మణః ప్రయథాన్తపః,
అహోవ్రతారం తర్కజ్ఞః ప్రక్రితం ప్రక్రితాశ్చరిః. 81

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రయథాన్తపః = ప్రయత్నమున లంఘనము గలవాడు, తర్కజ్ఞః = తర్కములు తెలిసినవాడు అయిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, ప్రక్రితాశ్చరిః = కట్టలవలన దోసిరి గలవాడై, ప్రక్రితమ్ = వినయముతో కూడు నట్లుగా, అహోవ్రతారమ్ = అనేకవిధముల, తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, సాస్త్యయామాస = ఓదార్చెను.

తా. అప్పుడు, లంఘనముచేత ప్రేమ గలవాడు, తర్కములను ఎరిగిన వాడు అయిన లక్ష్మణుడు, అంతరి మరలించి, వినయపూర్వకముగా, అనేకవిధముల, ఆ రాముణ్ణి ఓదార్చెను. 81

మూ. అనార్యక్య రు తద్వార్యం లక్ష్మణోష్ఠపుటాచ్యుతమ్,
అవశ్యంస్తాం ప్రయాం సీతాం ప్రాక్రోశత్స పునః పునః.

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకవృద్ధిరమః పర్వః.

ప్ర. అ. సః తు = ఆ రాముడైతే, లక్ష్మణోష్ఠపుటార్ = లక్ష్మణుని పెద వులనుండి, చ్యుతమ్ = పర్చిన, తత్ వార్యమ్ = ఆ వార్యమును, అనార్యక్య = అతరించక, ప్రయామ్ = ప్రయోరాలైన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, అవశ్యన్ = యడనినాడై, పునః పునః = మరలమరల, ప్రాక్రోశత్ = వింటుంటెను.

తా తాని రాముడు లక్ష్మణుడు పలికిన మాటలు లెక్కచేయక, ప్రియు
 రాతని ఆ నీక కపటకవచోవుటచే మారిమారికి విరివించెను. 82

‘కాలానందిని’అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రబృహద్రహస్యకాండలో
 ఆరవదియొకటవ పర్వ పద్య ప్రముఖము.

ఆక ద్విషష్టితమః పర్వః

[రాముడు నీకకౌరవై విలసింపట]

మూ. సీతామవశ్యన్ రథ్యాత్మా శోకోవహతరేతసః,
వింలాస మహాభావనా రామః కమలలోదరసః. 1

ప్ర. ౪. రథ్యాత్మా = రథ్యాత్ముడు, మహాభావనః = గొప్ప భావోవులు
కలరాడు, కమలలోదరసః = కమలమాల కంటి నేతములు కలరాడు అయిన,
రామః = రాముడు, సీతామ్ = సీతను, అవశ్యన్ = యాదనితానై, శోకోవహత
రేతసః = శోకములేత కొట్టించిన బుద్ధి కలరానై, వింలాస = విలసింపడు.

తా. రథ్యాత్ముడు, మహాభావన, పర్మనేత్రుడు అయిన రాముడు సీత
కనకకరహృదయలేత యాములే కొట్టించిన బుద్ధికలరానై విలసింపెను. 1

మూ. పశ్యన్నివ త తాం సీతామవశ్యన్మదనార్థికః,
ఉవాచ రామతో బాక్యం విలాప్రాశయదుర్వరమ్. 2

ప్ర. ౪. మదనార్థికః = మన్నుతునిలేత పీడితుడైన, రామః = రాముడు,
తామ్ = ఆ, సీతామ్ = సీతను, అవశ్యన్ = యాదకహృదయనను, పశ్యన్నివ =
యాయున్నవాడు వలె, విలాప్రాశయదుర్వరమ్ = విలాపమును ఆశ్రయించుటలేత
వలుతుడును కష్టముగా ఉన్న, బాక్యమ్ = బాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. మన్నుతునిలేత పీడితుడైన రాముడు సీత కనకకరహృదయనను కన
యాయున్న వని జానెయడు వెలసింపటలేత నైక స్పష్టముగా రాని మాటలు అట్లు
పలికెను. 2

మూ. త్వమశోకస్య కాళాః పుష్పప్రియతయా ప్రియే,
అవృణోషి కరీరం తే మమ శోకవివర్ధినీ. 3

ప్ర. అ. ప్రేయే = ప్రేయూరాలా : శ్వేత్ = నీవు, పుష్పప్రియరయా = పుష్పములు ప్రేయములుగా కంఠాన వగుటచేత, మమ = నాయొక్క, శోకవివర్ధిని = శోకమును వృద్ధి పొందించుచు, అశోకన్య = అశోకవృక్షముయొక్క, కాళాది = కొమ్మలచేత, తే = నీయొక్క, శరీరమ్ = శరీరమును, అవ్యతాపి = కప్పు కొనుచున్నావు.

రా. ప్రేయూరాలా : నీవు పుష్పములపై అరికన్నీరి కంఠాన వగుటచేత నీ శరీరమును అశోకవృక్షము కొమ్మలచేత కప్పుకొనుచున్నావు. దానివలన నా శోకము వృద్ధి పొందుచున్నది. ౪

మూ. కదశస్కన్ధసర్పశౌ కదళ్యా సంవృతాపుటౌ.

ఆరూ వళ్యామి తౌ దేవి నానీ శశా విగూహాదుమ్. ౪

ప్ర. అ. దేవి = దేవి : కదశస్కన్ధసర్పశౌ = అరదిస్తంభములతో సమానములు, కదళ్యా = అరదిట్టచేత, సంవృతౌ = కప్పించిరిచి అయిన, తే ఆరూ = నీ కొదంను, వళ్యామి = చూచుచున్నాను. విగూహాదుమ్ = కప్పుటకు, శస్త్ర = సరుద్ధులారావు, నానీ = కావు.

రా. ౬ : నీరా : అరదిస్తంభాలతో సమానములైన నీ రెండు కొదంను అరదిట్ట కప్పివేయునట్లు లేనీరావు కాని నాకు అవి కనంపిపోయినవి. దానిని తాతలేకపోయినావు. ౪

మూ. కర్ణికారవనం భద్రే హవన్తి దేవి సేవసే,

అలం తే పరిహాసేన మమ తారావహేన తై. ౫

ప్ర. అ. దేవి = ౬ : దేవి : భద్రే = మంగళవ్రతురాలా : హవన్తి = నవ్వుచు, కర్ణికారవనమ్ = కర్ణికారవృక్షవనమును, సేవసే = సేవింపుచున్నావు. మమ = నాకు, తారావహేన = తారకరిగించు, తే పరిహాసేన = నీ పరిహాసము చేత, అలం = రాయను.

రా. మంగళవ్రతులారావైన ౬ : దేవి : నీవు నవ్వుచు కర్ణికారవృక్షమొం గుంపులోనికి వెళ్లుచున్నావు. నాకు తార కరిగించే ఈ పరిహాస మింక రాయను.

మూ. పరిహాసేన కిం నీతే పరిగ్రాహ్యస్య మే ప్రియ,
అయం న పరిహాసోఽపి పాదు రేవి న రోదతే 6

ప్ర. అ ప్రియే = ప్రియురాలా. నీతే = నీలా. పరిగ్రాహ్యస్య = అరిసి
ఉన్న, మే = నాకు, పరిహాసేన = పరిహాసముచేత, కిం = ఏమి ప్రయోజనము.
రేవి = ఓ. రేవి : అ యమ్ = ఈ మాఁ అర్థి, పరిహాసోఽపి = పరిహాసము కూడ.
పాదు = కాగుగా, న రోదతే = నాకు ఇష్ట మగుట లేదు.

రా. ప్రియురాలవైన ఓ. నీలా : నేను అరిసిపోయి ఉన్నప్పుడు పరి
హాసము చేసి ఏమి ప్రయోజనము? ఓ : రేవి : పరిహాసమే యైనా నీవు లేయు
చున్న ఈ పని నాకు ఇష్టము కాదు.

మూ. విశేషేణాశ్రమస్థానే హాసోఽయం న ప్రకస్యతే,
అవగర్హామి తే కిం పరిహాసప్రియం ప్రియే,
అగర్భ్య త్వం ఏకాలాక్షి కూహ్యోఽయములజన్తవ.

ప్ర. అ. విశేషేణ = విశేషముచేత, అశ్రమస్థానే = అశ్రమస్థానమునందు,
అయమ్ = ఈ, హాసః = పరిహాసము, న ప్రకస్యతే = ప్రకస్తముకాదు. ప్రియే =
ప్రియురాలా. తే = నీయొక్క, పరిహాసప్రియమ్ = పరిహాసము ప్రియముగా
గల, కిమ్ = స్వలాభమును, అవగర్హామి = ఎరుగుదును. ఏకాలాక్షి = ఏకాంతు
లైన స్త్రీతములు కంటలా. త్వమ్ = నీవు, అగర్భ్య = రమ్ము. తవ = నీయొక్క,
అయమ్ ఉదః = ఈ వర్తకం, కూహ్యోఽయముగా ఉన్నది.

రా. ప్రియురాలా. నీకు పరిహాసము చేయుట లాం ఇష్ట మని నాకు తెలి
యును. కాని ఇట్టి పరిహాసము, విశేషించి అశ్రమములో ప్రకస్తము కాదు. అందుచే
ఓ. ఏకాలాక్షి : నీవు రమ్ము. నీ వర్తకం కూహ్యముగా ఉన్నది.

మూ. సువ్యక్తం రాక్షసైః నీలా తక్షిణా వా హృతాపి వా,
న హి సౌ వింశంతం మామువసంప్రేరి లక్ష్మణ.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా నీలా = నీల, సువ్యక్తమ్ = విశ్చితముగా,
రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, తక్షిణా వా = తక్షిణంబునకెరి గాని, హృతాపి వా =

హరించుకొనది గాని అయి ఉండును. పా=అపే, విచక్షన్=విచించుచున్న.
మామ=నన్ను, న ఉచసంత్రైతి పా=లేకుండుట కదా.

తా. లక్ష్మణా! నిర్వికముగా నీరకు రాక్షసులు కక్షించి ఉండురు. లేరా
హరించి ఉండురు అట్లు కానిచో నీ నిట్లు విచించుచుండగా అపే రాకుండా
ఉండునా ?

మూ. ఏరాని మృగయాదాని పాశ్రవేత్రాణి లక్ష్మణ, 9
కంస నీర పా వై దేహీం కక్షితాం రజనిరతై.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ=లక్ష్మణా : పాశ్రవేత్రాణి = కన్నీళ్ళతో కూరిన.
శైరములు గల, ఏరాని = ఈ, మృగయాదాని = లేళ్ల గుంపులు, వై దేహీం =
నీరకు, రజనిరతై = రాక్షసులచేత, కక్షితాం = కక్షింపఁచినరానినిగా, కంస
నీర = చెప్పుచున్నట్లున్నది.

ప్ర. అ. లక్ష్మణా ! కన్నీళ్ళ నాయుచున్న ఈ లేళ్ల గుంపులు, నీరకు
రాక్షసులు కక్షించినా రని చెప్పుచున్నది అన్నట్లు ఉన్నది.

మూ. హా మమాశ్మే క్వ యాదాని హా పార్థి వరవర్ణిని, 10
హా నకామా క్వయా దేవీ తై శేయా పా కవిష్కరి.

ప్ర. అ. హా = అయ్యో! మమ = నాయొక్క. అశ్మే = పూజ్యురాలా :
క్వ = ఎక్కడికి, యాదా అని = వెళ్ళినావు : హా పార్థి = అయ్యో! పరివ్రతా :
వరవర్ణిని = శ్రేష్ఠమైన వర్ణము గలదానా : హా = అయ్యో! క్వయా = ఏచేత,
దేవీ = దేవియైన, పా = అ. తై శేయా = తై శేయ, అక్వ = ఇప్పుడు, నకామా =
నీరన కోరిక గలది, కవిష్కరి = కాగలదు.

తా. అయ్యో! అమ్మరాలా : ఎక్కడికి వెళ్ళినావు : అయ్యో! పరివ్రతా!
శ్రేష్ఠమైన దేహిరాయ గలదానా : అయ్యో! ఇప్పుడు ఏ కి అవక సంతపించు
టచి అ తై శేయాదేని కోరిక నీరనది.

మూ. నీరయా నహ నిర్మాతో విరా నీరాముపాగతా, 11
కథం నామ ప్రవేశ్యామి కూన్యమస్తాపురం పునః.

ప్ర. అ. నీకయా నవా = నీకలో కూడ, నిర్వాకు = యిలుచుకొనిన నేను, ఎలా నీలాకు = నీక లేకుండాగా, ఉపాగకు = వర్చిసవాడనై (తిరిగి అయోధ్య చేరివచ్చాడనై), కూష్యమే = కూష్యమైన, అస్తేభరమే = అంకాపురమును, వసు = మరల, కథం వాచు = ఎట్లు, ప్రవేశ్యామి = ప్రవేశించెదను :

కా నీకలో కలిసి యిలుచుకొని వెళ్ళిన నేను అమె లేకుండా అయోధ్య చేరి కూష్యమైన అంకాపురములో మరల ఎట్లు వాణ పెట్టగలను ? 11

మూ. నిర్వీర్య ఇతి లోకో మాం నిర్దయశ్చేరి వక్ష్యతి, 12
కాతరత్వం ప్రకాశం హి నీలావనయనేన మే.

ప్ర. అ. లోకః = లోకము, మామ్ = నన్ను గూర్చి, నిర్వీర్యః ఇతి = పరాక్రమవిహీనుడు అని, నిర్దయశ్చేరి = దయ లేనివాడు అని, వక్ష్యతి = వంక గలడు, నీలావనయనేన = నీలావనాకమునక, మే = నాయొక్క, కాతరత్వమ్ = విరిగిపోవడ నగుట, ప్రకాశం హి = స్పష్టము కదా :

కా. నేను పరాక్రమము లేనివాడ ననీ, దయ లేనివాడ ననీ లోకులు చెప్పుకొందురు. నీకను కోల్పోవుటవలన నేను నిరీహాడ వనే విషయము స్పష్టమే కదా. 12

మూ. నివృత్త వనవాసకృ జనకం మితిలారిపమ్, 13
కుకలం పరివృర్చస్తం కథం శక్యే నిరీక్షితుమ్.

ప్ర. అ. నివృత్తవనవాసకృ = పూర్తియైన వనవాసము గలవాడనై, జనక అమ్ = కేమమును, పరివృర్చస్తమ్ = ప్రశ్నించుచున్న, మితిలారిపమ్ = మితిలా ప్రతునైన, జనకమ్ = జనకమహారాజును, నిరీక్షితుమ్ = చూచుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, శక్యే = సమర్థుడ నగుదును :

కా నేను వనవాసము పూర్తి చేసికొని వెళ్ళిన ఏమ్యట మితిలారిపతి యైన జనకమహారాజు వచ్చి "కేమమా ?" అని ప్రశ్నించునపుడు అతని ముందు ఎట్లు చూడగలను ? 13

మూ. విదేహరాజో నూనం మాం దృష్ట్వా విరహితం రయా, 14
సురా స్మి హేన సంకప్తో మోహన్య చకమేష్యతి.

ప్ర. అ. ఏదేహరాజు = అనకమహారాజు, దయా = అ సీతతో, ఎరహితమై = కూర్చుండవైచ, హృద = నన్ను, దృష్ట్యా = తూరి, సుతాన్ని హేన = కుమార్తెయందరి ప్రేమచేత, సంకప్త = పీడించబడినవారై, హౌహస్య = హౌహస్యయొక్క, వగై = చగమమ, ఏష్యతి = పొందగలదు. మానవ = విద్యయము.

తా. సీత నా ప్రక్క లేకుండుట తూరి, అనకమహారాజు వ్యతిరేకయందరి ప్రేమచేత దుఃఖితుడై తవ్వక మొదలు పెడును. 14

మూ. అథవా న గమిష్యామి పురిం తరతపారిరామ్, 15
స్వర్లోఽపి సీతయా హీనః కూన్య ఏవ మతో మమ.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, తరతపారిరామ్ = తరకుచిరేత పారించబడిన, పురిమ్ = అయోధ్యానగరమును గూర్చి, న గమిష్యామి = వెళ్ళను. సీతయా = సీతతో, హీనః = కూన్యమైన, స్వర్లోఽపి = స్వర్గము కూడ, మమ = నాకు, కూన్యః ఏవ = కూన్యమైనదిగానే, మతః = తంపండినది.

తా. లేదా నేను తరకుకు పారించుటన్న అయోధ్యానగరమునకు వెళ్ళనే వెళ్ళను. సీత లేని స్వర్గము కూడ నాకు కూన్యప్రదేశమునందే. 16

మూ. మామిహోర్పుణ్య హి వనే గర్వామౌర్వాం పురిం కురామ్,
న త్యహం తాం ఏనా సీతాం శీవేయం హి కథంచన.

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, అహం = ఈ, వనే = వనమునందు, ఉర్పుణ్య = విదరి, కురామ్ = మంగళకరమైన, అయోర్వాం పురిమ్ = అయోధ్యానగరమును గూర్చి, గర్వ = వెళ్ళుము. అహం తు = నేనైతే, తాం సీతాం ఏనా = అ సీత లేకుండగా, కథంచన = ఏ విధముగాను కూడ, న శీవేయం హి = శీవించనుకదా.

తా. య్యతా : నన్ను ఈ వనములోనే పెరిగిపెద్ది ఏపు మంగళకరమైన అయోధ్యానగరమునకు వెళ్ళిపోయి. సీత లేకుండా నేను ఏవిధముగానూ కూడ శీవించజాలను. 16

మూ. గాదమాశ్లిష్య తరతో వాల్మో మర్వరనాత్త్వయా, 17
అనుజ్ఞతోఽసి రామేతి పాంయేతి వసున్ధరామ్.

ప్ర. అ. తరతః = తరతులు, గాఢమ = గాఢముగా, అల్లివ్వ = కొగరించుకొని, మత్తరవాక్ = నా మాటవలన, త్వయా = నీచేత, వాక్యః = తప్పకగినవాడు. వసుష్టరామ్ = తూమిది, పాఠ్యేతి = పాఠించుము అని, రామే = రామునిచేత, అనుష్ఠాతః = అనుష్ఠానముచేసినవాడవు, అసి = అయిరిని.

తా. తరతులై గాఢముగా కొగరించుకొని “రాముడు ఏలము అని రాముడు నీకు అనుమతి ఇచ్చినాడు” అని నా మాటగా అతనికి చెప్పుము. 17

మూ. అహ్యు ర మమ శై శేయా సుమిత్రా ర త్వయా విరో,
కౌసల్యా ర యథావ్యాయమరిచార్యా మహాజ్ఞయా,
రక్షణీయా వ్రయత్నేన రవలా సోక్తకారిణా. 19

ప్ర. అ. విరో = సమర్థుడవైన ఐక్యతా, మమ = నాయొక్క, అహ్యు = తల్లియైన, శై శేయా = శై శేయ, సుమిత్రా ర = సుమిత్ర, కౌసల్యా ర = కొసల్య, త్వయా = నీచేత, మమ = నాయొక్క, అల్లియా = అల్లిచేత, యథావ్యాయమ్ = వ్యాయాసుసహకముగా, అరిచార్యా = అరిచారనము చేయకగినవాడు. ఉక్తకారిణా = చెప్పిన వని శేయు, రవలా = నీచేత, సా = అ కౌసల్య, వ్రయత్నేన = వ్రయత్నముచేత, రక్షణీయా = రక్షింపదగినది.

తా. సమర్థుడవైన ఐక్యతా, నీవు, నా అల్లిప్రకారము తల్లియైన శై శేయి, సుమిత్రకు, కొసల్యకు వ్యాయాసుసహకము అరిచారనము చేయవలెను. నీవు కొసల్య చెప్పిన వసులు చేయులు అమెను వ్రయత్నపూర్వకముగా రక్షించవలెను 18, 19

మూ. నీతాయాశ్చ వివాళోఽయం మమ రామిత్రకర్తన,
ఏవరేణ అనన్యా మే వినివేర్హన్వయా తవేత్. 20

ప్ర. అ. అమిత్రకర్తన = శత్రువులను పశించలేయవాడా. నీతాయాశ్చ = నీకయొక్క, మమ ర = నాయొక్క, అయమ్ = ఈ, వివాళః = వివాళము, త్వయా = నీచేత, మే = నాయొక్క, అనన్యా = తల్లి, ఏవరేణ = ఏవార పూర్వకముగా, వినివేర్హః = తెలుపదగినది, తవేత్ = అగును.

తా. శత్రుసంపాదకుడవైన ఐక్యతా, మేను, నీర నీ విధముగా వివాళము పొందినాను ఈ ఏవయ మంతా నా తల్లికి నవివరముగా తెలుపవలెను. 20

మూ. ఇతి విలవతి రాఘవే సుదీనే
 వనమువగమ్మ తయా విరా సుకేశ్యా,
 తయవికలముఖస్తులక్ష్మణోఽపి
 వ్యధిరమనా కృకమాతురో బభూవ.

21

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే బాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
 ద్విపద్యకము సర్గః.

ప్ర. అ. సుదీనే = రాం దీనుడైన, రాఘవే = రాముడు, వనమ్ = వనమును, ఉవగమ్మ = పొంది, సుకేశ్యా = అందమైన కేశములు గల, తయా విరా = ఆ నీర కేశుండ, ఇతి = ఇట్లు, విలవతి = విలపించుచుండగా, లక్ష్మణోఽపి = లక్ష్మణుడు కూడ, తయవికలముఖః = తయముదేత వికలమైన ముఖము గలవాడై, వ్యధిరమనా = వ్యధిరెరిన మనస్సు కలవాడై, కృకమ్ = మిక్కిలి, అతురః = పీడిరుడు, బభూవ = అయిను.

తా. రాం దై న్యము పొందిన రాముడు అరణ్యములో నీర కపిలకుసుండు టనె, ఈ విధముగా విలపించుచుండగా, లక్ష్మణునకు కూడ తయముదేత ముఖము వాచిపోయిను; మనస్సు వ్యధ వెలెను. ఈ విధముగ అతడు కూడ రాం దుఃఖాత్తు డయ్యెను.

21

‘వాలానందీని’ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్య
 కాండలో అరవదిరెండవ సర్గ నమానము.

అథ త్రివష్టికముః పర్వః

[రాముడు ఎంపించుట]

మూ. స రాజపుత్రః ప్రయయా విహీనః
 కోశేన మోహితః త పీత్యమానః,
 విషాదయన్ బ్రాతకమాత్తరూపో
 యాయా విషాదం ప్రవితేక తీవ్రమ్.

1

ప్ర. ౪. ప్రయయా = ప్రయయాదిలో, విహీనః = తానుకైన, స రాజపుత్రః = ఆ రాజపుత్రుడైన రాముడు, కోశేన = కోశము లేకను, మోహితః = మోహములేకను, పీత్యమానః = పీడించుచున్నవాడై, ఆత్తరూపో = రాజపుత్రుడై, బ్రాతకమ్ = పోదకుడైన యక్షుని, విషాదయన్ = దుఃఖము కల దానిని లేపుచు, యాయః = మరల, తీవ్రమ్ = తీవ్రమైన, విషాదమ్ = దుఃఖమును, ప్రవితేక = ప్రవేశించెను.

తా. ప్రయయాది లేని ఆ రాముడు కోశములేక, మోహము లేక పీడించుచున్నవాడై, రాజా దుఃఖించుచు, పోదకుడైన యక్షునిను కూడ దుఃఖము కలిగించుచు, మరల తీవ్రమైన దుఃఖమును పొందెను.

1

మూ. స యక్షుణాం కోశవశాభిపన్నం
 కోశే నిమగ్నో విపులే తు రామః,
 ఉవాచ వాక్యం వ్యసనానురూప
 ముష్టం విన్యాశస్య రుదన్ సకోకమ్.

2

ప్ర. ౪. విపులే = అరికమైన, కోశే = కోశమునందు, నిమగ్నః = మునిగిన, స రామః = ఆ రాముడు, సకోకమ్ = కోశముతో కూడినట్లుగా, రుదన్ = ఏడుచు, కోశవశాభిపన్నమ్ = కోశమునకు వశత్యమును పొందిన, యక్షుణాం = యక్షుని

గూర్చి, ఉష్ణమ్ = వేడిగా, వివిశ్యన్య = విట్టూర్చి, వ్యసనానురూపమ్ = దుఃఖమునకు రగిచ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉదాత = వరితెను.

తా. అధికమైన శోకముతో మునిగిపోయిన ఆ రాముడు దుఃఖముతో ఏడ్చుచు, వేడి నిట్టూర్పులు విడచుచు, దుఃఖమునకు పశులైన లక్ష్మణునితో, దుఃఖమును ప్రకటించు విరమన ఇట్లు వరితెను.

మూ. న మద్విరో ధువ్యుతకర్మచారి
మవ్యే ర్విరీయోఽస్తి వసున్తరాయామ్,
శోకేన శోకో హి పరమృతాయా
మా మేతి రిన్దన్ హృదయం మనశ్చ.

8

[ప్ర. ఆ. వసున్తరాయామ్ = రూపియందు, మద్విరో = నావంది, ఉష్ణుతకర్మచారి = పాపకర్మలు చేసినవాడు, ర్విరీయః = శంకరవాడు, నాస్తి = లేడు అని, మవ్యే = తలచెదను. శోకేన = ఒక శోకముతో, శోకః = మరియొక శోకము, పరమృతాయా = వరంపరచంప, హృదయమ్ = హృదయమును, మనశ్చ = మనస్సును, రిన్దన్ = శేరించుచు, మామ్ = నన్ను, ఏతి హి = పొందుతున్నది కదా.

తా. ఈ రూపిలో పాపకర్మలు అరరించినవాడు నారందరివాడు మరియొక తెనకూ లేదని తలచెదను ఎందుకేత నునగా ఒక శోకము తరువాత మరియొక శోకము, అవిర్విన్నముగా, నా హృదయమును మనస్సును శేరించుచు వచ్చుచున్నది.

8

మూ. పూర్వం మయా మానమభీప్సితాని
పాపాని కర్మాణ్యనకృత్కృతాని,
తత్రాయమర్వాపతితో విపాకో
దుఃఖేన దుఃఖం యదహం విశామి.

4

[ప్ర. ఆ. మయా = నాచేత, పూర్వమ్ = పూర్వము, మానమ్ = నిశ్చయముగా, అభీప్సితాని = ఇష్టమైన, పాపాని కర్మాణి = పాపకర్మలు, అనకృత్ = మారినూరిక, కృతాని = చేయండినవి. తత్ర = ఆ నిశ్చయమునందు, అర్వా =

ఇచ్చడు, విపాకః = పరిపాకము, అవశిశః = వర్షిపరి. యథ = ఏ కాలము సంస, అహమ్ = నేను, దుఃఖేన = ఒక దుఃఖముచేత, దుఃఖమ్ = మరియొక దుఃఖమును. విశాది = ప్రవేశించుచున్నావో.

తా. పూర్వజన్మలో నేను అనేకవర్షాయములు, ఇష్టమువచ్చినట్లు పాప కర్మలు చేసి ఉన్నాను, సంపాదించు లేదు. ఇది వరికపే ఇచ్చడు వచ్చి నది పది అందుచేతనే నేను కష్టముచేత కష్టము అనుభవించుచున్నాను. 4

మూ. రాజ్యప్రదానః స్వజనైర్వియోగః
ఏయర్థినాకో అననీవియోగః,
సర్వాణి మే లక్ష్మణ శోకవేగ
మాఘాతయన్తి ప్రవిధిన్తితాని. 5

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణాః రాజ్యప్రదానః = రాజ్యదానము, స్వజనైః = అందులనులలో, వియోగః = వియోగము, ఏయః = తల్లియొక్క, వివాహః = పెరణము, అననీవియోగః = తల్లియొక్క వియోగము, సర్వాణి = ఇది అర్హి, ప్రవిధిన్తితాని = అలోచించబడినవై, మే = నామొక్క, శోకవేగమ్ = శోకము యొక్క వేగమును, అఘాతయన్తి = వింపుచున్నవి.

తా. లక్ష్మణాః రాజ్యము పోయినది. అందులనులు దూరమైనారు, తల్లి మరణించినాడు, తల్లికి దూరమైనాడు. వీరిని అప్పించిని గూర్చి అలోచించు రుంధగా ఇది నా దుఃఖావేగమును పెంచుచున్నది. 5

మూ. సర్వం య దుఃఖం మమ లక్ష్మణేరం
కాంతం శరీరే వనమేత్య ఈన్యమ్,
నీలావియోగాత్పునరఘ్నశీర్షం
కాష్ఠైరివాగ్నిః నహసా వ్రతీప్రః. 6

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణాః ఇరమ్ = ఈ, సర్వమ్ = సమస్తమైన, దుఃఖమ్ = దుఃఖము, ఈన్యమ్ = ఇవభూన్యమైన, వనమ్ = చనమును, ఏత్య = పొంది, శరీరే = శరీరమునందు, కాంతమ్ = కాంతించినది, నీలావియోగాత్ = నీలావియోగమువలన, కాష్ఠైః = కట్టలచేత, నహసా = వెంటనే, వ్రతీప్రః = ప్రత్య

లింతుడున్న. అగ్నిః = ఇవ = అగ్ని వది, వువరవి = మరల. ఉదీర్ఘమ్ = అధికమైనది.

కా. ంక్షణః : ంసకూన్యమైన అరణ్యములో ప్రవేశించిన పిమ్మట అరుణము అంటావా శరీరములో కాంతించినది. తావి ఇచ్చుడు నీతావియోగము కలుగుటలే అరుణ మంటా మరల, కర్తెలు నేయుటలే వెంటనే అగ్ని ప్రజ్వలించి నట్లు, మరల విజ్వలించినది. 6

మూ. సా సూనమాశ్శా మమ రాక్షసేన
ఇలాద్ధృరా అం సముపేత్య రీరుః,
అవస్వరం సస్వరప్రవలాపా
తయేన విక్రద్ధిరవత్యరీర్ఘమ్. 7

త్ర. అ. మమ = నా యొక్క. రీరుః = తయస్వరావముగల, సా అశ్శా = అ పూజ్యురాలైన నీత, రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత, ఇలాత్ = ఇలాత్కారముగా, పూరా = పూరించబడినరై, అమే = అశాశమును, సముపేత్య = పొంది, సస్వరప్రవలాపా = స్వరముతో కూడిన ఏడు గంరై, తయేన = తయముచేత, అర్ఘమ్ = మిక్కిలి, అవస్వరమ్ = విక్రవస్వరము కలుగునట్లుగా, విక్రద్ధిరవతీ = అకరినది. సూనమ్ = నిశ్చయము.

కా. తా ప్రియరాలు, తయస్వరావముగలది, పూజ్యురాలా అయిన అ నీతకు రాక్షసుడు ఇలాత్కారముగా పూరించగా, అమే అశాశమును పొంది, సస్వరముగా వింపించుడు. తయముతో, విక్రవస్వరముతో మిక్కిలి ఏడ్చి ఉండును. నిశ్చయము. 7

మూ. తౌ లోహితస్య ప్రియదర్శనస్య
నదోదిరావృత్తమరన్ధనస్య,
పుత్రౌ ననౌ శోణితవర్మదిగ్ధౌ
సూనం ప్రయాయా మమ నారితాతః. 8

త్ర. అ. లోహితస్య = ఎఱ్ఱునిది. ప్రియదర్శనస్య = దూతులకు ప్రియముగా ఉండునది అయిన, ఉత్తమరన్ధనస్య = ఉత్తమమైన మంచిగంధమునకు,

సతా = ఎల్లప్పుడు, ఉదితో = అంబావదివది, వృత్ = వర్తరాకారముగా ఉన్నదీ అయిన, మమ ప్రయాణా = నా ప్రయాణాలింక, రో ననో = అస్తవములు, నూనమ్ = విశ్రయముగా, కోణికమ్మదిగ్ధం = రక్తవంశములేత పూయబడినవై, వాచీతాకం = ప్రకాశించుటలేదు.

తా. వర్తంములైన నా ప్రయాణాలి అస్తవములు ఎల్లప్పుడు, చూచుటకు అందముగా ఉండు ఎఱ్ఱని, ఉత్తమమైన మందిగంధము పూసికొనుటకు అంబావ వదివది, అట్టి స్తవములు రక్తపు బురదలేత పూయబడి, ప్రకాశహీనములై ఉండి యుండును. సత్యము.

మూ. తర్పత్వ సుత్యక్తమృదుప్రలాపం

తస్యా ముఖం కుశ్చోరకేళితారమ్,

తక్షోపశం నూనముపాగలాయా

న బ్రాజతే రాహుముఖే యతేన్దుః.

9

ప్ర. అ. తక్షోపశమ్ = రాక్షసుం వశమును, ఉపాగలాయా = పొందిన, తస్యా = అపెయింక, క్షత్వసుత్యక్త మృదుప్రలాపమ్ = మృదుకములు, రాగ స్పృశ్యములు, మృదువులు అయిన మాటలు గంది, కుశ్చోరకేళితారమ్ = ముతకన బడిన కేళిపాళము గంది అయిన, తక్ ముఖమ్ = ఆ ముఖము, రాహుముఖే = రాహువు ముఖమునందు, ఉన్దుః యతా = చంద్రుడు వలె, న బ్రాజతే ప్రకాశించుటలేదు నూనమ్ = విశ్రయము.

తా. నీర రాక్షసుం వశమైపోయి ఉండును. అందులేక మృదుకములు, సుస్పృశ్యములు, మృదువులు అయిన మాటలు వలెకేడి, ముడిచిన కేళిపాళము గంది అయిన అపె ముఖము రాహువు వోల్లో దిక్కిన చంద్రునింబడు వలె కాంతి విహీనమై యుండును.

మూ. తాం హరపాళవ్య నభోదితాయా

గ్రీవాం ప్రయాణా మమ స్మరణాయా,

రజాంసి నూనం పరివీరవన్తి

విరిక్య కూచ్యే రుదిరాకనాని.

10.

ప్ర. అ. నదా = ఎల్లప్పుడూ, హారహాశ్య = హారమునకు, ఉరితాయా = అరితాటువడినది, మేతతాయా = మంచి వియము కలది అయిన, మమ ప్రయాయా = నా ప్రయోరాతియొక్క, తాం గ్రివామ్ = ఆ కంఠమును, రుధి రాశనాని = రక్తమును కుళించు, రజాంశి = రాక్షసులు. కూన్మే = కూన్మలవేళము వందు, విధిక్య = విరగగొల్చి, సూనమ్ = వప్పక, వరిపీతవస్త్రి = బ్రాహ్మణులందును.

తా. ఉత్తమమైన వియములందు సారించు నా ప్రయోరాలు ఎల్లప్పుడూ హారములు ధరించుటకు అరితాటు పడినది. అట్టి అమి కంఠమును, రక్తము బ్రాహ్మణ రాక్షసులు సురిమిచేసి రక్తము బ్రాహ్మణులందును.

10

మూ. మయా ఏహీవా ఏజనే వనే యా
రక్షోధిరాహ్మర్య వికృష్యమాతా,
సూనం వినారం కురళీవ దీనా
సా ముత్తరక్మాయరతా న్దనేత్రా.

11

ప్ర. అ. యా = ఏ నీక, ఏజనే వనే = అమలు లేని వరమునందు, మయా = నాతో, ఏహీవా = కూన్మలారై ఉన్నరో, సా = ఆ, అయరతా న్దనేత్రా = దీర్ఘమైన సుందరమైన శ్మీతములు గల నీక, రక్షోధి = రాక్షసులచేత, అహ్మర్య = హరించి, వికృష్యమాతా = లాగుతుచున్నది, దీనా = దీనులారై, కుర లీవ = గోరింక వలె, సూనమ్ = వికృయముగ, వినారమ్ = ద్వనిని, ముత్తరళి = విరచినది.

తా. విజాంములైన సుందరమైన శ్మీతములు గల ఆ నీకను నేను దగ్గర లేనినమయమునందు రాక్షసులు ఆ విలాసిమైన వనమునుండి అవహరించి లాగి వచ్చును అమె దీనులారై, గోరింక వలె అరచికుండును. వికృయము.

11

మూ. అన్మిన్మయా సార్థముదారశీలా
లారతే పూర్వముబోవవిష్టా,
తాన్మీలాంక్షుల జాతహాసా
త్యామాహ నీలా విమలవక్త్రజాతమ్.

12

ప్ర. అ. లక్షుల = లక్షుల. ఉదారశీలా = ఉత్తమమైన శీలము గలది,

కాస్తస్మిన్ = మనోహరమైన విభవస్థ గలది అయిన, నీతా = నీత. అస్మిన్ = ఈ, కిలాకలే = కిలాశంకముమీద, మహాపార్థవ = వాలో కూక, పూర్వమ = పూర్వము, ఉపోపదిష్టా = నా దగ్గరగా కూర్చున్నదై, తాదహసా = పుట్టిన సమయ గలదై, త్యామ్ = నిన్ను గూర్చి. అవతారికాకమ్ = అనేక వాక్యముల సముదాయమును, అపా = పరికిపరి.

తా. అక్కడా : ఉత్తమశిలము సుందరమైన విభవస్థ గల నీత, పూర్వము, ఈ కిలాశంకముపై వాలో కూక, నా సమీపమున కూర్చుండి, సప్తయ, నీతో ఎన్నో చూపులు చూపరాకుచుంటిరి. 12

మూ. గోదావరీయం సరితాం పరిష్టా
ప్రియా ప్రియాయా మమ విత్యకాంమ్,
అప్యత్ర గర్భిరీతి రిస్తయామి
నైకాకినీ యారి హి సా కలా రిక. 13

ప్ర. అ. సరితామ్ = సరుంలో, పరిష్టా = గార్భిరీత, ఇయం గోదావరి = ఈ గోదావరి. మమ ప్రియాయా = నా ప్రియరానికి, విత్యకాంమ్ = పెల్లవ్వదూ, ప్రియా = ఇష్టమైనది. అత్ర = ఈ సరికి, గర్భిరీతి = బెళ్ళి ఉండ వచ్చును, ఇరి = అని, రిస్తయామి = అనుకుంటున్నాను. హి = అయి, నైకాకినీ = అంటరిదై, కలా రిక = ఎన్నడూ, న యారి హి = వెళ్లదు కలా :

తా. సరుంలో శ్రేష్ఠమైన ఈ గోదావరీసరి నా ప్రియరానికి, సర్వతా, లాం ఇష్టమైనది. అయి అ సరికి బెళ్ళి యుండునా అని అలోచింతున్నాను. కాని అయి అంటరిగా ఎన్నడూ వెళ్లదు కలా : 13

మూ. పద్మాననా పద్మవిగాంవేత్రా
పద్మాని వానేతుమర్చిప్రయాతా,
తదస్య యుక్తం న హి సా కలాచి
న్మయా వినా గర్భుతి మక్కుతాని. 14

ప్ర. అ. పద్మాననా = పద్మమువంటి ముఖము గలది, పద్మవిగాంవేత్రా = పద్మముల వలె విగాంములైన వేళములు గలది అయిన నీత, పద్మాని =

వర్జముంను, అనేకున్ = తీసికొనివచ్చుటకు, అర్చితయాతా రా = వెళ్ళి
యుండునా : తదపి = అది కూడ, అయ్య క్రమ్మయ్య క్రమము కాదు. పా = అమె,
కదారిక = ఎప్పుడూ, మయా మీ = వేసు లేకుండా, ముఖాని = వర్జము
లను గూర్చి, న గర్వతి పా = వెళ్ళదు కదా :

తా. వర్జము వంటి ములము, వర్జము వంటి వికాంక్షితములు గల నీత
వర్జము తీసికొనివచ్చుటకు వెళ్ళి యుండునా : అది కూడ యొ క్రమము కాదు.
ఎందుచేతనగా అమె ఎన్నడూ వేసు దగ్గర లేకుండా వర్జానికోసము వెళ్ళదు.

మూ. తామం త్వికం పుష్పితవృక్షపల్లం
నానావిధైః, పక్షిగత్తైరుచేతన్,
వనం ప్రయాతా ను తదవ్యయోక్త
మేకాకిన్ సాశివీరేతి రీరుః.

15

ప్ర. తా. తామం = మిక్కిలి, పుష్పితవృక్షపల్లం = పుష్పించిన వృక్ష
సముదాయము గలది. నానావిధైః = అనేకవిధములైన, పక్షిగత్తైః = పక్షిసము
దాయములతో, ఉచేతన్ = కూడినదీ అయిన, తదన్ = ఈ, వనన్ = వనమును
గూర్చి, ప్రయాతా ను = వెళ్ళినదా : తదపి = అది కూడ, అయ్య క్రమ్మయ్య క్రమము
కాదు. రీరుః = తయస్యతా వము గల, పా = అమె, ఏకాకిన్ = ఒంటరినై, అశివీ
రేతి = చాంకయవడును.

తా. అనేక విధములైన వృక్షల సముదాయములతో కూడిన ఈ వనము
లోని వృక్షముల గుంపులు చక్కగా వూసి ఉన్నవి. ఈ వనములోనికి వెళ్ళి
యుండునా : అది యొ క్రమము కాదు ఎందుచేత ననిగా. అసలే తయస్యతావము
గల అమె ఒంటరిగా చాం కయవడును.

15

మూ. అదిత్య లో లోకకృతాకృత్య
లోకస్య సత్యావృతకర్మపాషిన్,
మమ ప్రయా పా త్వ గతా హృతా వా
కంసస్య మే లోకవశస్య విత్తమ్.

16

ప్ర. తా. లోకకృతాకృత్య = లోకముయొక్క చేయించిన కర్మను లేయ

అదవి కర్మను ఎరిగిచూచా : లోకస్య = లోకముయొక్క, సత్కామ్యకర్మ
సాక్షిన్ = సత్కర్మకు, అసత్కర్మకు సాక్షియైనవాడ : అదిత్య = మార్కుటా :
మమ = వాయొక్క, ప్రియో = ప్రియురాలైన, సా = ఆ సీత, క్య = ఎక్కడి,
గతా = వెళ్ళినది : హృతా వా = హరించబడినదా : విద్యమ్ = ఎల్లప్పుడు,
లోకవశస్య = లోకమునకు వశపడెను, మే = నాకు, కంనస్య = వెప్పుడు.

తా. ౬ : మార్కుటా : లోకములో ఎవరేమి చేసినాలో, ఎవరేమి చేయ
లేదో నీకు తెలియును, లోకుల సత్కమునకు, అసత్కమునకు నీవు సాక్షివి.
అందులే నా ప్రియురాలు ఎక్కడికైనా వెళ్ళినదా, లేదా ఎవరైనా ఆమెను
హరించినదా అను విషయమును విద్యమో లోకమునకు వశపడెను నాకు
వెప్పుడు.

18

మూ. లోకేషు సర్వేషు త నాస్తి కింది
ద్యతే న విద్యం విదితం తపేక్షత్,
కంనస్య వాయో కుంజారిసిం తాం
హృతా మృతా వా పథి పక్షతే వా.

17

ప్ర. ౪. వాయో = ౬ : వాయుదేవుడా : సర్వేషు = సమస్తమైన, లోకేషు
= లోకములయందు, ద్యత్ = ఏది, విద్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, తే = నీకు, విది
తమ్ = తెలియబడినది, త తపేక్ష = తాలో, తత్ = అది, కిందిత్ = ఏదీ, నాస్తి
= లేదు. కుంజారిసిమ్ = కుంజురేత ప్రకాశించుచున్న, తామ్ = ఆ సీతను
గూర్చి, కంనస్య = వెప్పుడు. హృతా = హరించబడినదా : మృతా వా = మర
ణించినదా : పథి = మార్గముయందు, పక్షతే వా = ఉన్నదా :

తా. ౬ : వాయుదేవా : అన్ని లోకములలోను, నీకు తెలియనిది ఏదీ
లేదు. అందులేక సమస్తమును అందివి సీతను గూర్చి వెప్పుడు. ఆమె వెన
కైనా హరించినదా : లేక మరణించినదా : దారిలో ఉన్నదా :

17

మూ. అతీత తం లోకవిరేయరేహం
రామం వినంజ్ఞం విలవత్తమేవమ్,
ఉచార సౌష్ఠితిరతీపవత్క్యో
న్యాయే స్థితః కాలయోగం త వాక్యమ్.

18

ప్ర. అ. అతీత = ఈ విధముగా, శోకవిధేయదేహమ్ = శోకమునకు లొంగిపోయిన దేహము గలవాడు, విసంక్లమ = సంక్లమ లేనివాడు, ఏవమ్ = అట్లు, విలపంతమ్ = విలపించుచున్నవాడు అయిన, కం రామమ్ = ఆ రాముణ్ణి గూర్చి, అతీతనక్షత్రమ్ = దీపము కావి బుద్ధి గలవాడు, వ్యాధే = వ్యాధిమునందు, స్థితః = ఉన్నవాడు అయిన, సౌమ్యశః = లక్షణము, శాంతయితమ్ = శాంతములో కూడిన, లాభ్యమ్ = లాభ్యమును, ఉపార = పరిగెను.

తా. ఈ విధముగ శరీరము శోకమునకు లొంగిపోగా, సంక్లమ శోభోయి, అట్లు విలపించుచున్న రామునిలో, బుద్ధియందు లైప్యము లేనివాడు, వ్యాధి మోక్షము నడుసరించువాడు అయిన లక్షణము శాంతమునకు రగిన లాభ్యము పరిగెను.

18

మూ. శోకం విమోక్షార్థ ర్మరిం తజన్య
సోల్పాహలా రాస్తు విమార్గజేఽస్యాః,
ఉల్పాహవస్తో హి నరా న లోకే
సీతన్తి కర్మస్వరిరుష్కరేషు.

19

ప్ర. అ. అర్క = పూజారా : శోకమ్ = దుఃఖమును, విమోక్షా = విమోక్షము, ర్మరిమ్ = లైర్కమును, తజన్య = పొందుము. అస్యాః = సీతయొక్క, విమార్గజే = వెరకుటయందు, సోల్పాహలా = ఉల్పాహములో కూడియుండుట, అస్తు = అగుగాక, లోకే = లోకమునందు, ఉల్పాహవస్తా = ఉల్పాహము గల, నరా = మనుష్యులు, అరిరుష్కరేషు = వేయుటకు లాభ కష్టమైన, కర్మసు = పనులయందు, న సీతన్తి హి = క్రుంగిపోరు కలా :

తా. పూజారతైన రామా దుఃఖమును విడలి లైర్కము అవలంబించుము. సీతకు వెరకుటలై ఉల్పాహము రూపుము. లోకములో ఉల్పాహవందులైన మనుష్యులు లాభ కష్టమైన పనులు వేయవలసివచ్చినా కూడ దిగులురెందరు.

19

మూ. ఇతీవ సౌమ్యశముదగ్రపౌరుషం
బ్రువంతహారో రఘుభంజవర్ణనా,
న చిన్తయామాన ర్మరిం విమోక్షణ
స్మృనక్య దుఃఖం మహాదమ్భసాగమక.

20

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చాత్మికీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
 త్రిషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. అర్కః = యుఖియైవ, రమణంశసర్గమః = రామయ, ఆరీష =
 ఇట్లు, బుధస్తమ్ = వరుణుడున్న, ఉరగ్రహితుష్టమ్ = అరికమైన హితువును
 గల, నౌమిత్రమ్ = ఐక్యముని గూర్చి, స చిత్తయామాస = అలోచించలేదు.
 తృతిమ్ = తైర్జమును, విశు క్తవాన్ = విశదించాడు. పునక్య = మరల, మహా
 = గొప్ప, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, అత్యుపాగమత్ = పొందిన.

తా. దుఃఖాదు కైన రాముడు ఈ విధముగా వరుణుడున్న గొప్ప హితు
 వును గల ఐక్యముని మూలము లెక్కలేయలేదు. తైర్జమును కోల్పోయి మరల
 గొప్ప దుఃఖమును పొందిన.

వి. ఈ సర్గ ప్రాశ్నపాకములో లేదు. తీసిలో కవిరాసోదర్యము
 ద్విగ్యము. పదగుంప సలో అందము లేదు. చాత్మికీ ముద్ర లేదు. గోదావరికిగాని
 వర్షాలు తీసికొనివచ్చుటకు గాని నీత వెళ్ళియుండునని తీసిలో చెప్పిన రాముడు
 చాలోపు సర్గలో ఐక్యముని గోదావరి దగ్గర ఉన్నచేయి చూడు మని అక్కడికి
 పంపుదున్నాడు. వెనుకటి (80.82) సర్గంలో రాముడు ఉన్నట్లుకు వలె చెల్లను
 లేమందు, మృగాలను, పక్షులను నీరను గూర్చి అడిగినట్లు, నీత కనిపిచి నట్లు
 తాచింది ఏదేనో ఉన్న క్షత్రలాపములు చేసినట్లు వర్ణించిన శ్లోకాలు పూత ప్రాశ్న
 పాకములో లేవు. అది భేదంబునయే పడుంబనము. తాచికలన రాముని తీలో
 చాత్రలానికి లోపము కలుగుచున్నది. వెరకి వెరకి విరాళ చించిన ఏముట
 కొన్నాక్కరి ఇలాంటి ఉన్నారము కలగవచ్చునేయో అని ఆ అర్చనారములో కలు
 గదు.

20

"చాలానందిని" యను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
 అరణ్యకాండలో అరువదిమూడవ సర్గ సహస్రము.

అథ చతుఃషష్ఠీకముః పర్వః

[రామంశ్శబ్దముల మరల వీరిపై అన్వేషింపబడు. మృగములు వేసిన సంకేతములను బట్టి రక్షణవిధికి వైపు వెళ్ళుట, రామకు పరివేశముచేత కోపము చూపుట, అక్కడ పరివేశమునకు కేక శరణానికి తొల్యించు, అంబికాదేవముల ముక్కులను, యుద్ధవిహ్వలములను చూచి రామకు జేవాదులతో భావన చూపు రోకములచేత కోపమును చూపుట]

మూ. న దీనో దీనయా వారా లక్ష్మణం వాక్యమబ్రవీత్
శ్రీమం లక్ష్మణ జానీహ గత్వా గోరావరీం నదీమ్,
అపి గోరావరీం సీతా పర్వాహ్వానయితుం గతా.

ప్ర. అ. పాఠ రామకు, దీనః = దీనుడై, దీనయా = దీనమైన, వారా = వాళ్ళలో, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికినను, లక్ష్మణం = లక్ష్మణుని ! శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, గోరావరీం నదీమ్ = గోరావరీపరిని గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, సీతా = సీత, పర్వాని = పర్వములను, అనయితుమ్ = దీనికొనివచ్చుటను, గోరావరీమ్ = గోరావరీని గూర్చి, అపి గతా = వెళ్ళినదా అని, జానీహ = తెలిసికొనుము.

తా. దీనుడైన రామకు దీనమైన కంఠస్వరముతో లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికినను, "లక్ష్మణా! శ్రీమముగా గోరావరీపరికి వెళ్ళి సీత పర్వములను దీనికొనివచ్చుటకై గోరావరీకి వెళ్ళినదేమో చూచి రమ్మ!"

మూ. ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణః పరవీరహః,
నదీం గోరావరీం రమ్మాం జాగామ లమృష్మికముః.

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వంకః దీని

వరదీకపో = శత్రువీరులను సంహరింతు, లక్ష్మణుఁ = లక్ష్మణుడు, లమన్వికరఁ
= శత్రువైన వరద గలవాడై, కన్యాకు = సుందరమైన, గోదావరీం సరీప్ =
గోదావరీవరద గూర్చి, జగతు = వెళ్ళును.

తా. శత్రువీరసంహారకుడైన లక్ష్మణుడు రాముని మాటలు విని, శత్రు
మఱి సకరి సుందరమైన గోదావరీవరద వెళ్ళెను.

మూ. తాం లక్ష్మణ స్తీర్ణవరీం విరిత్యా రామమబ్రవీర్, 3
నైవాం వక్యామి నీర్ణేషు క్రోశతో న కృణోతి మే.

ప్ర. అ. లక్ష్మణుఁ = లక్ష్మణుడు, స్తీర్ణవరీం = శత్రుల గం, రామఁ =
అ గోదావరీని, విరిత్యా = వెడలి, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలి
కెను. ఏవామ్ = ఈమెను, నీర్ణేషు = శత్రులో, న వక్యామి = చూడకు. మే =
నేను, క్రోశతః = దిగ్గరగా అరచును, న కృణోతి = (అయి) వినుట లేదు.

తా. లక్ష్మణుడు శత్రుల గం అ గోదావరీవరద వెడలి వచ్చి రామునితో
ఇట్లు పలికెను. "శత్రులో ఎక్కడా నాకు నీతి కనుకలేదు. నేను దిగ్గరగా చిం
చినా జాలు లేదు".

మూ. కం ను తా రేకమాపన్నా నైరేహి శ్లేకనాని, 4
న హ్యహం వేద కం రేకం యత్ర సా జనకాత్మజా.

ప్ర. అ. శ్లేకనాని = శ్లేకమంను సమీపరేయ, నైరేహి = నీతి, కం నా
= ఏ, రేకమ్ = ప్రరేకమను, అవన్నా మ = పొందినదో సా = అ, జన
కాత్మజా = నీతి, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నదో, కం రేకమ్ = అ ప్రరేకమను,
అహమ్ = నేను, న వేద హం = ఎరుగను.

తా. శ్లేకమంను లొంగిండు నీతి ఏ ప్రరేకమనకు వెళ్ళినదో : అ నీతి
ఉన్న చోటు నాకు తెలియవలెను.

మూ. లక్ష్మణన్య వరః శ్రుత్వా దీపః సంభాషమాహుః 5
రామః పరుధిరత్రామ స్వయం గోదావరీం సరీప్,
న రామవన్ధితో రామః కృ నీరేశ్వరమబ్రవీర్. 6

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, లక్ష్మణన్యః = లక్ష్మణునియొక్క, వరః =

వరదమును, క్రత్యు = విని, దీను = దీనుడై, సంభావమోహితః = భావము
లేత మోహితుడై, స్వయమ్ = స్వయముగా, గోరావరీం పరీమ్ = గోరావరీసరిని
గూర్చి, సమర్థిర్బ్రాహ్మ = బ్రహ్మము. సా రామః = ఆ రాముడు, కామ్ = ఆ వదివి,
ఉపస్థితః = సమీపించివలెనై, నీతే = నీతా : క్య = ఎక్కడ ఉన్నావు, ఇత్యేవమ్
= అని, అప్రవిక్ = వదిలెను.

తా. రాముడు రక్షణుని మార్చి విని, దీనుడై, సంభావములేత
మోహము లెంది స్వయముగా గోరావరీపరి వై పు బ్రహ్మము. ఆ వది వగ్గరకు వెళ్లి
రాముడు "నీతా ఎక్కడ ఉన్నావు?" అని లేత వేసెను. రీ.రీ.

మూ. భూతాని రాక్షసేస్త్రేణ పరాత్మేణ హృతామిరి,
స తాం కళంసూ రామాయ తథా గోరావరీ సరీ. 7

ప్ర. అ. పరాత్మేణ = వరకు రగివ, రాక్షసేస్త్రేణ = రాక్షసనిలేత,
హృతామ్ = ఉపహరించెడిను, కామ్ = ఆమెను గూర్చి, ఇరి = ఈ విధముగా
(ఉపహరించెడినట్లుగా), భూతాని = అక్కడ ఉన్న భూతములు, తథా =
మరియు, గోరావరీ సరీ = గోరావరీసరియు, రామాయ = రామునకు, స
కళంసూ = వెప్పలేడు.

తా. సంవదగివ ఆ రాక్షసులు, నీకను ఉపహరించినారు అని అక్కడ
ఉన్న భూతములు గాని, గోరావరీసరి గాని రామునకు వెప్పలేడు. 7

మూ. తతః ప్రహోరితా భూతైః కంస రాస్మై ప్రియామిరి,
స తు పాత్యవరతీరాం పృష్టా రామేణ శోరలా. 8

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, శోరలా = దుఃఖించుచున్న, రామేణ = రాముని
లేత, పృష్టా = అడగబడిన, పా = ఆ గోరావరీసరి, ప్రియామ్ = ప్రియురాలిని
గూర్చి, రాస్మై = ఈదనికి, కంస = బెప్పుము, ఇరి = అని, భూతైః = భూత
ముందేత, ప్రహోరితా = ప్రేరేపించెడిన డైవము, నీతామ్ = నీకను గూర్చి,
పాత్యవరత = వెప్పలేడు.

తా. దుఃఖించుచున్న రాముడు అడిగినను, "రామునకు అతని ప్రియురాలిని
గూర్చి బెప్పుము" అని భూతములు ప్రేరేపించెడిను ఆ గోరావరీసరి నీకను

గూర్చి రామునకు చెప్పలేదు.

8

మూ. రావణస్య తు తద్రూపం కర్మాతీ త దురాత్మనః,
త్వాత్వా తయాత్తు వైరేహిం సా నదీ న కళంస తామ్.

ప్ర. త. సా నదీ = ఆ నది, దురాత్మను = దురాత్ముడైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, తత్ = ఆ, తావత్ = తావమును, కర్మాతీ త = వసుంధ, త్వాత్వా = న్మరించి, తయాత్ = తయముచేసి, తాం వైరేహిమ్ = ఆ నీరను గూర్చి, న కళంస = చెప్పలేదు.

9

తా. దురాత్ముడైన ఆ రావణుని ఆ తావము. వసుంధ గుర్తును రాగానే తయవడినది ఆ గోరావరీనది నీరను గూర్చి చెప్పలేదు.

మూ. నిరాశస్తు తయా నత్వా నీతాయా దర్శనే కృతః,
ఉతార రామః సౌమిరిం నీతాదర్శనకర్పితః.

10

ప్ర. త. నీతాదర్శనకర్పితః = నీర కనుకకపోవుటచేత కృశించిన, రామః = రాముడు, తయా నత్వా = ఆ నదిచేత, నీతాయా = నీరయొక్క, దర్శనే = దర్శనమువిషయమున, నిరాశః = ఆశలేనివాడుగా, కృతః = చేయబడిన తానై, సౌమిరిమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఉతార = పరిశ్రమ.

తా. నీర కనుకకపోవుటచేత కృశించి ఉన్న రాముడు నీర కనందే విషయమున ఆ నది కూడ నిరాశ కలిగించగా, లక్ష్మణునితో జట్టనెను.

10

మూ. ఏషా గోరావరీ సౌమ్య కించిన్న ప్రతి తాషతే
కిం ను లక్ష్మణ వజ్ఞామి నమేత్య అనకం వరః,
మాతరం రైవ వైరేహ్యా విా తామహమప్రియమ్.

11

ప్ర. త. సౌమ్య = సౌమ్యుడా. ఏషా గోరావరీ = ఈ గోరావరీనది, కించిత్ = ఏమీ, న ప్రతితాషతే = లదులు చెప్పుటలేదు. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా. తానకిం విా = తానకి లేకుండాగా, అహమ్ = నేను, అనకమ్ = అనుకుని, నమేత్య = కలిసి, మాతరం రైవ = తల్లిని కూడ కలిసి, అప్రియమ్ = అప్రియమైన, కిం ను = ఏమి, వరనమ్ = మరలను, వజ్ఞామి = చెప్పుదును.

తా. పొమ్మురా ! ఈ గోరావరీవరి వ్రక్కత్తర మేమి అయ్యుటలేదు. అమ్మతా ! నీర లేకుండా వెళ్ళిన వేమ ఇవకమహారాజను, తల్లిని కలిసి దారిలో అప్రియమైన దాత ఎట్లు చెప్పుదును ?

పి. "అమ్మతా నన్ను వ్రక్కత్త" (లేవ శ్లోకం) మొదలు "ఏమి గోరావరీ" (11వ శ్లోకం) వరకు ఉన్న శ్లోకాలు ప్రాశస్త్యపాఠంలో లేవు 11

మూ. యా మే రాజ్యవిహీనస్య వనే వన్యేన వీవరీ, 12
సర్వం వ్యవసయేత్పాకం చైరేహి క్య ను సా గతా.

ప్ర. అ. రాజ్యవిహీనస్య = రాజ్యము లేనిదాడను, వనే = వనమునందు, వన్యేన = వనమునందు అరింటి దానితో, వీవరీ = వీరించుదున్నదాడను అయిన, మే = దాముక్క, సర్వం = సమస్తమైన, పాకం = పోకమును, యా చైరేహి = ఏ నీర, వ్యవసయేత్ = తొంగించుచో, సా = అది, క్య = ఎక్కడికి, గతా ను = వెళ్ళినదో కదా.

తా. రాజ్యము కోల్పోయి, వనములో అరింటి దానితో వనములో వీరిరము గడపుదున్న నా పోకము నంతము తొంగింటి నీర ఎక్కడికి పోయినదో.

మూ. జ్ఞాతీవక్షవిహీనస్య రాజపుత్రమపక్యరీ, 13
మన్యే దీర్ఘా తపిష్యన్తి రాత్రయో మమ జాగ్రతా.

ప్ర. అ. జ్ఞాతీవక్షవిహీనస్య = ఇందువర్తముతో తుమ్మకను, రాజపుత్రమ్ = రాజుమారియైన వీరను, అపక్యరీ = తొడనిదాడను అయిన, జాగ్రతా = మేల్కొనియున్న, మమ = నాకు, రాత్రయః = రాత్రులు, దీర్ఘా = దీర్ఘములుగా, తపిష్యన్తి = కాగంపు అని, మన్యే = కంటెరను.

తా. ఇందువు చెవ్వతూ రగ్గర లేని నాకు వీర కూడ కనండకపోయినదో రాత్రులందు నిద్ర వట్టక ఆ రాత్రులు రాత్రీర్థములుగా కనెందు నని అనుకొను చున్నాను. 13

మూ. మన్యాకీమిం అవస్థావయిమం ప్రసవణం గిరిమ్, 14
సర్వాణ్యనుగమిష్యామి యదీ నీరా హి దృశ్యతే.

(“మహానీమ్” కందులు “గోరావరీమ్” అను ప్రాద్యపాతము యుక్తము. అవస్థానములో మందాకిని ఉండదు కదా).

ప్ర. అ. గోరావరీమ్ = గోరావరివి, అవస్థానమ్ = అవస్థానమును, ఇమమ్ = ఈ, ప్రస్రవణం గరిమ్ = ప్రస్రవణవర్షకమును, సర్వాణి = అన్నింటిని, అనుగమిష్యామి = వెదకెదను. సీతా = సీత, యది హి కృక్కలే = కనలకు వేయె !

తా. గోరావరీవరివి, అవస్థానమును, ఈ ప్రస్రవణవర్షకమును అన్నింటిని వెదకెదను. సీత కనలకువేయె !

14

మూ. ఏలే మృగా మహావీర్య మామిక్షత్రై ముహుర్ముహూః, 15
చక్రుకామా ఇవ హి మే ఇల్లీలాన్యుపంక్షయే.

ప్ర. అ. మహావీర్య = గొప్ప వలాక్రమము గల ంక్షుతా : ఏలే = ఈ, మృగాః = మృగములు, ముహుర్ముహూః = మారితూరిత, మామ్ = నన్ను, ఈక్షత్రై = చూచుచున్నది. ఇల్లీలాని = చాలి ములాభ్యాసారమును, ఉపంక్షయే = చూచు తున్నాను ; మే = నాకు, చక్రుకామా ఇవ = ఏమో వెచ్చుకను కోరిక గలవి వలె ఉన్నవి.

తా. వలాక్రమశరిరైస ంక్షుతా : ఈ మృగములు చూరిచూరిత నానేని చూచుచున్నది. ఏలే ములాభివిసారములు చూడగా నాలో ఏమో వెచ్చువలె నను కోనుచున్నట్లు ఉన్నవి.

15

మూ. తాం స్తు దృష్ట్యా సరవ్యాప్రహ రామహః ప్రత్యువాద హ,
క్య సీతేతి నిరీక్షన్తై తావ్యసంకుర్దయా దృశా.

ప్ర. అ. సరవ్యాహ = సరుంలో శ్రేష్ఠతైన, రామహః = రామయ, తాన్ = ఆ మృగములను, దృష్ట్యా = చూచి, తావ్యసంకుర్దయా = తావ్యమునేక అట్లు కొనంపిన, దృశా = దృష్టితో, నిరీక్షన్ = అంతలా పరిశీలించుచు, సీతా = సీత, క్య = ఎక్కడ, ఇతి = అది, ప్రత్యువాద హ = తిరిగి పలికెను.

తా. సరుంలో శ్రేష్ఠతైన రామయ ఆ మృగములను చూచి, కన్నీటిలేక

కప్పబడిన దృష్టితో నలుమూలలా చరికించెను, "నీక ఎక్కడ ఉన్నది" అని ప్రశ్నించెను. 16

మూ. ఏవముల్లా నరేంద్రీం తే మృగాః నహసోక్తితాః. 17

దక్షిణాదిముఖాః సర్వే దర్శయన్తో నర న్తమ్,

మైథిరీ ప్రాయమాణా సా దిశం యామన్యవర్కత, 18

తేన మార్గేణ రావన్తో నిరీక్ష్యతే నరాదిపమ్.

[ప్ర. అ. సరేంద్రీం = రావైన రామచరణ. ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తాః = పంక
బడిన, మృగాః = మృగములు, నహసా = శ్మశ్రుముగా, ఉక్తితాః = లేచినవై,
సర్వే = అన్నియు, దక్షిణాదిముఖాః = దక్షిణదిక్కునకు అరిమల మైనవై, నర
న్తమ్ = అళాళమును, దర్శయన్తో = చూపుతున్నవై, ప్రాయమాణా = పొరించ
బడుతున్న, మైథిరీ = నీర, యామన్తమ్ = ఏ, దిశమ్ = దిక్కును, అన్యవర్కత =
పొందెనో, తేన మార్గేణ = ఆ మార్గముచేత, రావన్తో = పరుగెత్తుతున్నవై, నరాది
పమ్ = రామణ్య, నిరీక్ష్యతే = చూచుచున్నది.

తా. రాముని ప్రక్క వివి అ మృగము అన్ని వెంటనే లేచి, దక్షిణాది
ముఖములై, అళాళమును చూపుచు, పొరించబడిన నీర ఏ దిక్కునకు వెళ్ళినతో
ఆ మార్గమునకు పరుగెత్తుచు, రాముని వైపు చూచుచుండెను. 17, 18

మూ. యేన మార్గం చ భూమిం చ నిరీక్ష్యతే స్మ తే మృగాః,
పునర్నరన్తో గర్వన్తి లక్ష్మణోపండితాః.

[ప్ర. అ. తే మృగాః = ఆ మృగములు, యేన్తమ్ = ఇకరణముచేత, మార్గం
చ = అళాళమార్గమును, భూమిం చ = భూమిని, నిరీక్ష్యతే స్మ = చూచు
చుండెనో, పునర్న = మరల, నరన్తమ్ = అరతులు, గర్వన్తి = వెక్కుచున్నవో, (ఆ
కారణము చేత), లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఉపండితాః = గుర్తించబడినవి.

తా. ఆ మృగములు అళాళమార్గమును, భూమిని చూచుచు మరల అర
తులు అటు వైపు వెక్కుచుండుటచే లక్ష్మణుడు వారి అభిప్రాయమును గ్రహించెను.

మూ. తేషాం పరవననర్వన్యం లక్షయామాస రేణ్గరమ్. 20

ఉదార లక్ష్మణో త్యేవ్యం రీమాన్ ప్రాకరమా గ్రవత్.

ప్ర. అ. దీహన్ = దార్ధిమణ్యమున, లక్ష్మణా = లక్ష్మణుడు, తేహాన్ = అ మృగములయొక్క, వరచనకృత్యమ్ = మూలం పొరమైన, ఇల్లకన్ = చెట్టను, లక్షయామాన = గుర్తించెను. అర్తపత్ = అరుదై, త్వష్టం = రాకకమ = అన్న గారినీ గూర్చి, అపాద = వరికెను.

తా. అ మృగముల చేష్టలే నారి మూలం పొరము. దానిని గుర్తించిన బుద్ధి కలిగి యైన లక్ష్మణుడు, దీనుడై, అన్నగారితో ఇట్లు వరికెను. 20

మూ. కృ గతేతి కృయా మృష్టా యతేమే సహసౌర్ధితా, 21
 రక్కయన్తి క్షిరిం నైవ దక్షిణాం చ దిశం మృగా,
 సాతు గర్భావహే దేవ దిశమేతాం హి నైర్వరిష్య 22
 యది స్యాదాగమః కళ్యణాశ్చ తా సాత లక్ష్మణే.

ప్ర. అ. దేవ = ది, ప్రతా. అపే = ఈ, మృగా = మృగములు, కృ = ఎక్కడికి, గతా = వెళ్ళినది, ఇరి = అని, కృయా = నీరేక, మృష్టా = అరగ
 అవనై, సహసా = వెంటనే, ఉర్ధితా = లేచిననై, క్షిరిం నైవ = తూచినది,
 దక్షిణాం దిశమ్ = దక్షిణదిక్కును, యతా = ఎట్లు, రక్కయన్తి = యాపుచున్నవో,
 (దానిని వర్ణి), ఏతామ్ = ఈ, నైర్వరిం దిశమ్ = నైర్వరిదిక్కును గూర్చి,
 సాతు = కాగుగా, గర్భావహే = వెళ్ళవచ్చు, కళ్యణ = నీరైన, అగమః = రాత్రి,
 యది స్యాత్ = ఉండవచ్చును. అత = లేదా, సా = అ, అర్హా తా = అర్హరాత్రినా,
 లక్ష్మణే = తూడలయను.

తా. ప్రతా, "నీక ఎక్కడికి వెళ్ళినది?" అని నీవు అడిగినప్పుడు ఈ మృగములు వెంటనే లేచి, నేలను, దక్షిణ దిక్కును యాపుచున్నవి. అందుచేత మనము ఈ నైర్వరిదిక్కు నైపు వెళ్లదము. మన కేమైన జాక తెలియవచ్చు. లేదా పూజ్యులైన నీరయే కనిపించవచ్చును. 21, 22

మూ. తాదమిత్యేవ కాకుర్భా ప్రస్థితో దక్షిణాం దిశమ్, 23
 లక్ష్మణానుగతః శ్రీమాన్వీక్షమాతో వసున్వరామ్

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = కోరికయున్నదైన, కాకుర్భా = రాముడు, తాదమిత్యేవ = తప్పక అట్లే అని, లక్ష్మణానుగతః = లక్ష్మణునిచేత అనుసరించబడినదానై.

వసువరాహుఁ=హుచివి, దక్షిణాం=దక్షిణ, దక్షిణాం దిశమ్=దక్షిణదిక్కును
గూర్చి ప్రస్తావన=ప్రయాణమైనాడు.

తా. శ్రీమంతుడైన రామకు, తప్పక ఇట్లే చేసెదము అని పరిశీ,
లక్షణమును వెంట రాగా, వెంటనే పరిశీలనగా చూడడు, దక్షిణదిక్కు
వైపు ప్రయాణ మాయినను. 23

మూ. ఏవం సంభాషమాతో తావశ్యోన్యం బ్రాతరావుతో, 24
వసువరాహం పరితపుష్యమార్గమవశ్యరామ్.

ప్ర. తా. ఏవమ్=ఇట్లు, తావశ్యోన్యమ్=వరస్పరము, సంభాషమాతో=
మాటలాడుకొనుచున్న, తతో=ఇట్లు, బ్రాతరా=సోదరులు, వసువరాహమ్=
వేంపై, పరితపుష్యమార్గమ్=తారిన పుష్పము గల మార్గమును, అవశ్యరామ్=
చూచిరి.

తా. అ సోదరు లిట్లు వరస్పరము ఇట్లు మాటలాడుకొనుచు వెళ్ళు
యందగా తారి నేంపైద తారిన పుష్పములో నిండిన మార్గము కనబడెను. 24

మూ. తాం పుష్యపృష్టిం పరితాం దృష్ట్వా రామో మహితలే,
ఉదారం లక్ష్మణం వీరో దుఃఖితో దుఃఖితం పరమ్.

ప్ర. తా. వీరమ్=వీరుడైన, రామః=రామకు, మహితలే=నేంపైద, పరి
తామ్=పరిత, తాం పుష్యపృష్టిమ్=అ పుష్యపర్వమును, దృష్ట్వా=చూచి,
దుఃఖితః=దుఃఖించుచున్నవాడై, దుఃఖితమ్=దుఃఖించుచున్న, లక్ష్మణమ్=
లక్ష్మణుని గూర్చి, పరమ్=పరసమును, ఉదారం=పరిశీలన.

తా. వీరుడైన రామకు నేంపైద తారి యున్న అ పుష్యముల పర్వమును
చూచి, దుఃఖించుచు, దుఃఖితుడై ఉత్తర లక్ష్మణునితో ఇట్లు పరిశీలన. 25

మూ. అరితానామి పుష్పాణి తానీమానీహ లక్ష్మణ,
ఏనద్దానీహ వై దేహ్య మయా దత్తాని కాననే

ప్ర. తా. లక్ష్మణం=లక్ష్మణా, ఇహ=ఇప్పుడు, తాని=అ, ఇహాని=
ఈ, పుష్పాణి=పుష్పములను, అరితానామి=గుర్తించుచున్నాను. ఇహ=ఈ,

కానవే = అదవియందు, మయా = నాదేశ, కల్పాని = కల్పించిన ఈ పుష్పములు,
తైలేహ్య = నీరనెక, పిష్టాని = కట్టించివే.

తా. లక్ష్మణాః ఈ పుష్పములు అవే. నేను వీటిని గుత్తుచట్టగంను నేను
అదవిలో నీక కివ్వగా అమె కట్టకొన్నది. 26

మూ. మన్యే సూర్యకృ వాయుకృ మేదిని చ యశస్విని, 27
అరిరక్ష ని పుష్పాణి ప్రకుర్వన్తో మమ ప్రియమ్.

ప్ర. అ. సూర్యకృ = సూర్యుడు, వాయుకృ = వాయువు, యశస్విని =
శీర్షి గల, మేదిని చ = తూచి, మమ = నాకు, ప్రియమ్ = ప్రియమును, ప్రకు
ర్వన్తో = చేయుచున్నవై, పుష్పాణి = పుష్పములను, అరిరక్ష ని = కడింపు
చున్నది అని, మన్యే = కంచుచున్నాను.

తా. సూర్యుడు, వాయువు, శీర్షి గల తూచి నాకు ప్రియము చేయుటకై
ఈ పుష్పములను కాపాడుచున్నా యని కంచెదను. 27

మూ. ఏవముక్త్యా మహాలాహం లక్ష్మణం పురుషర్షరః, 28
ఉవాచ రాహో రర్మాత్మా గిరిం ప్రస్రవణాకులమ్.

ప్ర. అ. పురుషర్షరః = పురుషశ్రేష్ఠుడు, రర్మాత్మా = రర్మాత్ముడూ
అయిన, రాహుః = రాముడు, మహాలాహం = గొప్ప లాహపులు గల, లక్ష్మణమ్
= లక్ష్మణుని గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పలికి, ప్రస్రవణాకులమ్ =
అలప్రవాహములలో చాటుకొనుచుగా నున్న, గిరిమ్ = పర్వతమును గూర్చి,
ఉవాచ = పలికెను.

తా. పురుషంలో శ్రేష్ఠుడు, రర్మాత్ముడూ అయిన రాముడు, మహాలాహం
వైన లక్ష్మణునిలో ఇట్లు పలికి, పెండ్లిగృహంలో విడిచిన ఆ పర్వతములో ఇట్లనెను.

మూ. కర్చిక్ షిరికృణాం నాక దృష్టా నర్వాణ్లసన్తరీ, 29
రామా రమ్యే వనోద్దేశే మయా విరహితా త్వయా.

ప్ర. అ. షిరికృణాం నాక = ఓ : పర్వతప్రభువా : రమ్యే = సుందర
మైన, వనోద్దేశే = వనిప్రాంతమునందు, మయా = నాతో, విరహితా = తూస్కు
రాల్లెని, నర్వాణ్లసన్తరీ = అన్ని అనయవములయందు సుందరిమైన, రాహు =

శ్రీ. కృత్యం = నిరేక, కర్పిత కృష్ణా = యాదాదిపదా :

తా. పర్యతరాణా : కర్మమైన ఈ వజ్రప్రాంతమువందు, నాతో విరహము ప్రాందినది, సుందరములైన అన్ని అవయవములు కంటి అయిన స్త్రీని ఎవరి వైన తూదినాదా :

29

మూ. క్రుద్ధోఽప్రిర్నిరిం తక్ర సింహః శ్చక్రమృగం యతా,
తాం హేమవర్ణాం హేమాతాం సింహం దర్శయ పర్యత,
యావత్పానూని నర్వాణి న తే విద్యంసయామ్యహమ్.

ప్ర. ౪. క్రుద్ధః = అప్పుడు, సింహః = సింహము, శ్చక్రమృగం యతా = నితమైన మృగమును గూర్చి పత, సింహః = పర్యతమును, క్రుద్ధః = క్రుద్ధుడై, అప్రిక్ = పరితెను, పర్యతః = పర్యతమా : అహమ్ = నేను, తే = నీయొక్క, నర్వాణి = నలునైపున, పానూని = తరియంతు, యావత్ = ఎంతలో, న విద్యంసయామి = నశించిపోయినో, అంతలో, హేమవర్ణామ్ = అంగారు పర్వము గలది, హేమాతామ్ = అంగారు కాంతి గలది అయిన, సింహమ్ = సింహు, దర్శయ = చూపుము.

తా. అప్పుడు రాముడు సింహము శ్చక్రమృగముపైకి కోపించి నట్లు ఆ పర్యతము పైకి కోపించి అట్లనెను : ౬. పర్యతమా : నేను నీ తరియం నన్నింటి ద్యంసము చేయుటకు ముందే అంగారు పర్వము, అంగరము వంటి కాంతి గల నా సింహును చూపించుము.

30, 31

మూ. ఏవము క్రస్తు రామేన పర్యతో మైథిరీం ప్రతి,
కంసన్నివ తతః సింహం నాదర్శయత రామవే. 32

ప్ర. ౪. రామేన = రామునిచేత, మైథిరీం ప్రతి = సింహు గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, తక్ర = పంకజిత, పర్యతః = పర్యతము, తతః = అటుపిమ్మది, సింహమ్ = సింహు గూర్చి, కంసన్నివ = (ప్రతిర్నిరి) చెప్పుచున్నావా అన్నట్లుం తెను. రామవే = రామునియందు, (రామునకు), నాదర్శయత = తనను చూప లేదు.

తా. రాముడు సింహు గూర్చి ఈ విధముగా అడగగా, ఆ పర్యతము ప్రతి ద్యునిచే సింహు గూర్చి చెప్పుచున్నావా అన్నట్లు తననెను గాని రామునకు తాను

మాతము (కుసుష్మదూతమున) కమలదలేడు. లేదా నీతను దూతలేడు 32

మూ. తతో దాళరథీ రామ ఉవాచ త శిరోవృషాయమ్,
మమ బాదాగ్నివిర్భగ్నో తస్మిరూతో భవిష్యసి. 33
అ సేవ్యః సతతం తైవ నివృత్తమమవల్లహః.

ప్ర. అ. తతో = అటు పిమ్మట, దాళరథీ = దళరథకుమారుడైన, రామః = రాముడు, శిరోవృషాయమ్ = వర్షకమును గూర్చి. ఉవాచ త = వరితెను. మమ = నాయొక్క, బాదాగ్నివిర్భగ్నః = బాదాగ్నిలేత కాల్పింపరాననై, తస్మిరూతో = తస్మిమగా మారిపోయినదాననై, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు, అసేవ్యః = సేవించుటకు తగనిదాననై, నివృత్తమమవల్లహః = త్యంములు, వృక్షములు, దిగుళ్ళులేనిదాననై, భవిష్యసి = కాగంపు.

తా. పిమ్మట దళరథకుమారుడైన రాముడు ఆ వర్షకములో ఇట్లు వరితెను. నిన్ను నా బాదాగ్నిలేత కాల్పింపి తప్పముచేసెదను. త్యంములు గాని, వృక్షములు గాని, దిగుళ్ళు గాని లేక ఎవ్వరూ తరివేకుటకు అనర్హము కాగంపు.

మూ. ఇమాం నా సరితం దార్ద్ర శోషయిష్యామి లక్ష్మణ, 34
యథి నాత్మాతి మే నీతామార్థాం చస్త్రీనిధాననామ్.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణః : అర్థామ్ = పూజ్యులారు, చస్త్రీనిధాననామ్ = చంద్రునితో సమానమైన ముఖము గలనీ అయిన, నీతామ్ = నీతను, మే = నాకు, నాత్మాతి = చెప్పకపోయినతో, అర్దః = ఇప్పుడు, ఇమామ్ = ఈ, సరితం తా = నదినై నా, శోషయిష్యామి = ఎరింపచేసెదను.

తా. లక్ష్మణా చంద్రుని వంటి ముఖము గల అర్ధులైన నీక విషయము ఇప్పుడు ఈ నది చెప్పకపోయినతో దీనిని ఎరింపచేసెదను. 34

మూ. ఏనం స రుషితో రామో దిరక్షన్నివ చక్షుషా, 35
దదర్శ యమో నిష్క్రాంతం రాక్షసస్య పదం మహత్,
త్రస్తాయా రామశాశ్విత్వాః ప్రదాపన్త్యా ఇత స్తతః, 36
రాక్షసేనానువృత్తాయా మైతీల్కాకృ పరాస్యత.

ప్ర. అ. ఏదమి = ఎట్లు, దుపిటా = కోపించివచ్చాడై, చమపా = నేత్రము
చేత, దిభిక్షన్నచ = కార్మికముచేయుచున్నవాడు వలె ఉన్న, రామ = రాముడు,
రూపా = నేపిర, నిస్తాక్ష స్తమ్ = ఏర్పడిన, రాక్షసస్య = రాక్షసునియొక్క,
మహాత్ = పెద్దదైన, వరమ్ = పొరచిచ్చమును, ఇత = ఏమ్యుని, క్రస్తియా =
భయపడినది, రామబద్ధిజ్ఞా = రాముణ్ణి కోరుతున్నది, ఇత స్తకః = ఇటు అటు,
వరావస్తా = వరుగెక్కుచున్నది, రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత, అనుభూతాయా =
సెలవిడిచివదిలివదిలి అయిన, మైత్రిజ్ఞా = సీతయొక్క, వరాని చ = పొరచిచ్చ
మును, తదర్థా చ చాపితి.

తా. ఈ విధముగా వ్రుద్దుతై, నేత్రములతో కార్మివేయనున్నవా అన్న
జ్ఞున్న ఆ రాముడును నేపిర, రాక్షసుని ఒక పెద్ద అడుగు, రాక్షసుడు వెంటిం
దగా, భయపడి, రామనికోరతి ఎరురుచుచు, అటు అటు వరుగిల్లిన సీత
అడుగులు కనబడినవి. 85, 86

మూ. స నహిక్య వర్తితాస్తం సీతాయా రాక్షసస్య చ, 87

తగ్మం తనుక్య రూదీర విక్రం లహరా తతమ్,

సంక్రాస్తహ్యారయో రామః కళంస త్రాతరంప్రియమ్. 88

ప్ర. అ. సః రామః = ఆ రాముడు, సీతాయా = సీతయొక్క, రాక్షసస్య
చ = రాక్షసునియొక్క, పర్తితాస్తమ్ = పరచిన అపరాధము, తగ్మమ్ = విరిగిన,
తనుక్య = తనస్సును, రూదీర = అంబులపొరులను, లహరా = అనేకవిధములుగా,
విక్రమ్ = విమ్మలలి ఉన్న, తతమ్ = తతమును, నహిక్య = చూచి, సంక్రాస్త
హ్యారయః = భయమువెంటిన హృదయము కలవాడై, ప్రియమ్ = ప్రియులైన,
త్రాతరమ్ = పోరచుని గూర్చి, కళంస = ఇట్లు చెప్పెను.

తా. సీత, రాక్షసుడు పరచిన అడుగు జాడలను, విరిగిన తనస్సును,
అంబులపొరులను, మొక్కమొక్కలై వదిలి ఉన్న తతమును చూడగానే రామని
హృదయము కలపించిపోయెను. అప్పు రాతడు తన ప్రియవోదరునితో ఇట్లు
చెను. 87, 88

మూ. పక్య లక్ష్మణ వైరేహ్యః శిర్ణా తనకరిస్తమ,

రూషణానాం హి నౌమిత్రే మాల్కాని విచితాని చ. 89

ప్ర. అ. నౌమిత్రే = సుమిత్రాకుమారుడనై న, లక్ష్మణ = లక్ష్మణా, వశ్య = యాదుము వై దేహ్యః = దీక్షయొక్క, భూషణానామ్ = అంశకరములయొక్క, కనకదీప్తవః = లంగారుముక్కలు, శిల్పా = తారవడివని, వివిధాని = అనేకవిధములైన, మార్గాని = మార్గాలూక (తారవడివని).

తా. సుమిత్రావందముడనైన లక్ష్మణా : దీక్ష అంశకరములనుండి విన్నవిన్న లంగారపు ముక్కలు, అనేకవిధములైన వుష్పమాంబు లారి వడినవి, యాదుము.

89

మూ. త ప్రతిస్థునికాశ్రయ రితైః కతఃకలిస్తురి,
అవృతం చక్య నౌమిత్రే నర్వకో తరణీతరమ్. 40

ప్ర. అ. నౌమిత్రే = లక్ష్మణా : త ప్రతిస్థునికాశ్రయ = లంగారము యక్కలతో సమానములైన, రితైః = రితములైన, కతఃకలిస్తురి = క క్తరించువుంటేత, సర్వరూ = అంతలా, అవృతమ్ = కప్పండిన, తరణీతరమ్ = నర్వకమును, చక్య = యాదుము.

తా. లక్ష్మణా : ఈ నర్వకముమీద అంతలా లంగారు యక్కల కంటి, రితములైన (విన్నా పెత్తవిగా ఉన్న) క క్తరించువులు వడి ఉన్నవి, యాదుము.

మూ. మన్యే లక్ష్మణ రై రేహీ రాక్షసైః కామరూపిరి,
రిత్యా రిత్యా వితక్తా వా తక్షితా వా తవిష్కరి. 41

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : రై రేహీ = దీక్ష, కామరూపిరి = కామరూపముగల, రాక్షసైః = రాక్షసుల చేత, రిత్యా రిత్యా = రేరించిరేరించి, వితక్తా వా = విదగ్ధార్థభరినది గాని, తక్షితా వా = తక్షింపబడినది గాని, తవిష్కరి = తగలదు, అయి ఉండును) అని, మన్యే = తలచుచున్నాను.

తా. లక్ష్మణా : ఇష్టము ప్రణాళము యావము ధరించ గల రాక్షసులు దీక్షను బోసి బోసి విదగ్ధార్థయుండురు; లేదా తక్షింపియుండురు అని తలచెదను.

మూ. తస్యా విమిత్రం వై దేహ్య ద్వయార్వివదమానయో,
అభావ యుద్ధం నౌమిత్రే హారం రాక్షసయారిహ. 42

ప్ర. ౪. సోమశ్రే = ఇక్ష్మణాః. కప్టా = ఇ, వై దేహ్యాః నిమిత్తమ్ = సీత నిమిత్తమై, ఏవదమానయోః = కంహము చేయుచున్న, ద్వయోః = ఇద్దరు, రాక్ష సయోః = రాక్షసులకు, ఇహ = ఇక్కడ, హైరమ్ = హైరమైన, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, విరూప = ఆయును.

తా. ఇక్ష్మణాః : ఇ సీతకొరతై కంహించిన ఇద్దరు రాక్షసులకు ఇక్కడ హైరమైన యుద్ధము జరిగి ఉండును. 43

మూ. ముక్తామణిమయం దేదం తవనీయవిభూషితమ్,
తరత్యాం పరితం సోమ్య కన్య తగ్నం మహద్దనుః. 43

ప్ర. ౪. సోమ్య = సోమ్యతా : కన్య = ఎవనిదో, ఇదమ్ = ఈ, ముక్తా మణిమయమ్ = ముక్తముల రత్నముల విభారమైనది, తవనీయవిభూషితమ్ = అంగరముచేత అలంకరింపబడినది, అయిన, మహత్ తనుః = గొప్ప తనస్సు, తగ్నమ్ = విరగగొట్టబడినదై, తరత్యామ్ = వేలించి, పరితమ్ = పదివది.

తా. సోమ్యతా : పొదిగిన ముక్తములతోను రత్నములతోను నిండినది, అంగరముచేత అలంకరింపబడినది అయిన ఈ పెద్ద తనస్సు, ఎవరిదో, తగ్నమై వేలించి పది యున్నది. 43

మూ. తరుణాదిత్యసంజాతం వై తూర్వగుణితారికమ్,
ఏశీర్థం పరితం రూమౌ కవచం కన్య కాఞ్చనమ్. 44

ప్ర. ౪. తరుణాదిత్యసంజాతమ్ = తాంసూర్యునితో సహనము, వై తూర్వ గుణితారికమ్ = వై తూర్వమయాలచేత పొరగబడినది, కాఞ్చనమ్ = అంగాకు విభారము, కన్య = ఎవనిదో, ఏశీర్థమ్ = విరిగిపోయిన, కవచమ్ = కవచము, రూమౌ = వేంపై, పరితమ్ = పదివది.

తా. తాంసూర్యునితో సహనమై, వై తూర్వమయాల పొదిగిన, ఈ అం గాకు కవచ మెవ్వరిదో తగ్నమై వేలించి పది ఉన్నది. 44

మూ. తద్రం శరశరాకం త దివ్యమాల్కృపకోటికమ్,
తగ్నదర్శమిదం కన్య రూమౌ నమ్యత్నిపాతికమ్. 45

ప్ర. అ. శరశలాకం త—హుతు తుదలు గంది, దివ్యహుత్యోచగోరితమ్
= దివ్యములైన వృష్ణహంబుచేత కోరించబడెడివది, తగ్గుదలైత = విరుగ
గొట్టించిన దంకము గంది అయిన, ఇదం తత్రమ్ = ఈ తత్రమ, కస్య =
ఎవనిలో, సమ్యక్ = కాగూ, తుచో = వేంపిక, విసారితమ్ = వదలేయ
బడినది.

తా. దివ్యములైన వృష్ణహంబుచేత అంబుకమైన ఈ హుతు తుదలు
తత్రమ, ఎవనిలో, దంకము హుతిగా విరిగిపోగా వేంపిక వది ఉన్నది. 45

మూ. కాశ్చనోరకృదాశ్చేమే పికారవదనాః ఖరాః,

నీమరుపా మహాకాయాః కస్య వా నిహరా రణే. 46

ప్ర. అ. కాశ్చనోరకృదా = అంగారు కవచములు గంది, పికారవదనాః
= పికారముల వంది ముఖములు గంది, నీమరుపా = భయంకరములైన నూన
ములు గంది, మహాకాయాః = పెద్ద శరీరములు గంది, రణే = యుద్ధమునందు,
నిహరాః = రంపెరికినది అయిన, ఇతే = ఈ, ఖరాః = గాడిదలు, కస్య వా =
ఎవనిలో.

తా. అంగారు కవచములు, పికారముఖముల వంది ముఖములు, భయం
కరమైన నూనము, పెద్ద శరీరము గల ఈ గాడిదలు యుద్ధములో రంపెరికినవి.
ఇవి ఎవరిలో. 46

మూ. నీ వైపావకసంశాళో ద్యుతిమాన్ సమరర్యుః,

అపవిద్ధకృ తగ్నుకృ కస్య పాంగ్రామికో రథః. 47

ప్ర. అ. నీ వైపావకసంశాళః = మందుచున్న అగ్నిలో సమావేశము, ద్యుతి
మాన్ = కాంతి గంది, సమరర్యుః = యుద్ధర్యులము గంది, అయిన, కస్య వా
= ఎవనిలో, పాంగ్రామికః = యుద్ధశయింపమైన, రథః = రథము, తగ్నుః =
విరుగగొట్టించినది, అపవిద్ధకృ = వదగొట్టించినది.

తా. ప్రవృత్తిండుచున్న అగ్నివలె ప్రకాశించుచున్నది, యుద్ధములో నాయ
కుని సూరించు ర్యులముతో కూడినది, యుద్ధములో ఉపయోగించుటచేటి అయిన
ఈ రథ మెవరిలో విరుగగొట్టి రూరముగా వదలేయబడినది. 47

మూ. రథాక్షమాత్రా విశిఖా స్తవనీయవిభూషణాః,

కస్యేమేఽభిహతా దాదాః ప్రకిర్తా హేరకర్మణః. 48

ప్ర. అ. రథాక్షమాత్రా = రథముయొక్క ఇరుసు ప్రమాణము వంటి ప్రమాణము గలది, విశిఖా = శ్రేష్ఠమైన అగ్రభాగము గలది, తవనీయవిభూషణాః = బంగారు అలంకారము గలవి; అభిహతా = కొట్టిబడినవి అయిన, ఇమే దాదాః = ఈ దాదములు, హేరకర్మణః = హేరమైన కర్మ గల, కస్య = ఎవనిదో, ప్రకిర్తా = రిప్పుబడి యున్నది.

తా. భయంకరమైన పని చేయువానిని ఎవనిదో ఈ దాదములు కొట్టిబడి ననై చెల్లాచెరుకుగ పడి ఉన్నవి. ఇవి రథము ఇరుసుప్రమాణములో ఉన్నవి. ఏదీ అగ్రములు దాం రిక్తములుగా ఉన్నవి. ఏదీపై బంగారు హీర చెక్కబడినవి.

వి. "రథాక్షమాత్రా" అనునపుడు రథము ఇరుసు ఎంత పొడవు ఉండునో అంత పొడవున్న వనే అర్థము గ్రహించి "నాలుగుకందం అంగుళముల పొడ వున్నవి" అని వ్యాఖ్యాతలు అర్థము వ్రాసినారు. దానిము దాదపు 33 అంగులం పొడవు ఉండుట అనంతావ్యయము కదా. దిన్న అంగుళ మేమో అనుకొన్నను, అది దాం ఎక్కువపొడవే అగును. అందుకేక దాదీతావు రథము ఇరుసులో ఉన్న దని చెప్పిన దాగుండును. 48

మూ. శరావతౌ శరైః పూర్ణౌ విర్యస్తౌ పక్యం రక్షణః,

ప్రతోదారీగుహస్తో వై కస్యాయం సారథిర్నతః. 49

ప్ర. అ. రక్షణః = రక్షణా : శరైః = బాణములతో, పూర్ణౌ = నిండిన, విర్యస్తౌ = నశింపజేయబడిన, శరావతౌ = అంబులపొడులను, పక్యం = చూడుము. ప్రతోదారీగుహస్తాః = కొరదా, కర్ణములు హస్తములందు గల, హతః = చంప బడిన, అయం సారథిః = ఈ సారథి, కస్య = ఎవనిదాదో.

తా. రక్షణా : బాణములతో నిండిన ఈ రెండు అంబులపొడులు కర్ణం పమురేయబడి ఉన్నవి; చూడుము. ఈతడు ఎవనిసారథియో తర్చి పడి ఉన్నాడు ఈతని చేతులలో కొరదా, కర్ణములు ఉన్నవి. 49

మా. కస్యేహా పురుషవ్యాఘ్రం కయాతే నిహాత్ యది,
రామరగ్రాహణో నౌమ్య సోస్థిషమణికుణ్డలో. 50

ప్ర. ౪. పురుషవ్యాఘ్రం = పురుషశ్రేష్ఠుః । నౌమ్య = నౌమ్యుః । సోస్థిష
మణికుణ్డలో = రంహగంధోను మణికుండలములతోను కూడిన, ఇహా = ఈ, రామర
గ్రాహణో = రామరములను పట్టువారు, కస్య = ఎవరిచేత, యది = యద్దము
నందు, నిహాత్ = చంపబడినూరై, కయాతే = కయింపబడినూరు.

తా. పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన ౬! నౌమ్యుః । రంహగాలు, కుండల
ములు తరించిన ఈ రామరగ్రాహణులు ఎవరిచేత; యద్దములో చంపబడి పడి
ఉన్నారు.

వి. పై శ్లోకంలో ఉన్న "కస్య" అనేదానిని ప్రకృత్యకంగా గ్రహించి
"ఎవరిది" అను అర్థము తీసికొనుటకంటే "కస్య" అనేదానిని "కస్యాపి" అనే
అర్థంలో (ఎవరిచే) గ్రహించి త్యాజ్యానించుట యొక్క మని లోచి అట్లు చేసినాము.
"ఇది ఎవరిది" అని అర్థముచేసి ప్రశ్నించినచో అరవి! దూత్రము ఏమి
తెలియును? 50

మా. పదవి పురుషవైకృషా వ్యక్తం కస్యాపి రక్షసః.

వైరం శతగుణం పశ్య మమేదం తీవ్రాస్తకమ్. 51

ప్ర. ౪. ఏషా = ఇది, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, కస్యాపి = ఎవ్వరో, పురు
షస్య = పురుషుడైన, రక్షసః = రాక్షసునియొక్క, పదవి = హర్షము. మమ =
నా యొక్క, తీవ్రాస్తకమ్ = తీవ్రమునకు వాళకమైన, శతగుణమ్ = వందల రైస,
ఇదం వైరమ్ = ఈ వైరమును, పశ్య = చూడుము.

తా. ఇది ఎవ్వరో పురుషుడైన రాక్షసుని హర్ష మనేది స్పష్టము. నా
తీవ్రతానికే ముప్పు తెచ్చిన ఈ వైరము ఏ ఎరముగా నూరు రెట్లు పెరిగిపోయినచో
చూడుము. 51

వి. 43వ శ్లోకంనుంచి 51 వ శ్లోకం వరకు ఉన్న 9 శ్లోకాలు ప్రాచ్య
పాశంలో లేవు. ఈ రథాదులు కవలవిన ఏముట ప్రక్కనే వడిఉన్న అటాయువు
కూడ వెంటనే కనబడాలికదా! 51 వ శ్లోకంలో రాముడు "నాకు ప్రాణాంతకర
మైన వైరము ఏర్పడినదే" అని బాపోవుట అనుచున్నాడు.

మూ. సు హెరహ్యదయైః సౌమ్య రాక్షసైః కామరూపిభిః,
హృతా మృతా తా నీతా సా కక్షితా తా తవస్త్రినీ, 52
న రర్మస్త్రియతీ నీలాం ప్రాయమాతాం మహావనీ.

ప్ర. ౪. సౌమ్య = సౌమ్యులః : తవస్త్రినీ = దీనురాలైన, తా నీతా = అ నీత, సు హెరహ్యదయైః = తాం హెరహ్యైవ హృదయము గం, కామరూపిభిః = స్వేచ్ఛానుసారము కూచము గం, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, హృతా తా = హరించ బడినది గాని, కక్షితా తా = కక్షించబడినది గాని అయి ఉండును, మృతా తా = లేదా మరణించి ఉండును, మహావనీ = మహావనమునందు, ప్రాయమాతామ్ = హరించబడుచున్న, నీలామ్ = నీలను, రర్మః = రర్మము, న ప్రాయతీ = రక్షించబడలేదు.

తా. సౌమ్యులచేత లక్షణాః : దీనురాలైన నీలను హెరహ్యైవ మనస్సు గల, స్వేచ్ఛానుసారము కూచము తరించగలిగిన రాక్షసులు హరించగా అయి మరణించి యుంక కచ్చును; లేదా అయి నాకు కక్షించి ఉండవచ్చును. మహా రణ్యములో అవహరించబడుచుండగా అ నీలను రర్మము కాపాడలేకపోయినది :

మూ. కక్షితాయాం హి వై దేహ్యం హృతాయామపి లక్షణం, గీతి
తే హి లోకే ప్రయం కర్తుం శక్తాః సౌమ్య మహేశ్వరాః.

ప్ర. ౪. సౌమ్య = సౌమ్యులః, లక్షణం = లక్షణాః, వై దేహ్యమ్ = నీత, కక్షితాయామ్ = కక్షించబడిన, హృతాయామపి = హరించబడిన, మమ = నాకు, లోకే = ఈ లోకమునందు, తే శక్తాః = నీ శక్తులః, ప్రయమ్ = ప్రయమము, కర్తుమ్ = చేయుటకు, శక్తాః = సమర్థులః

తా. సౌమ్యులచేత లక్షణాః నీత కక్షించబడిన, హరించబడిన, ఇంక ఈ లోకములో నాకు నీ చేతకలు ప్రయము చేయగలంక : ఇది నీరని వచ్చును కదా !

మూ. కర్తారమపి లోకానాం కూరం కరుణవేదినమ్,
అజ్ఞానాదవమవ్యేరన్ వర్యకూలాది లక్షణం.

ప్ర. ౪. లక్షణం = లక్షణాః : లోకానామ్ = లోకములకు, కర్తారమపి =

కరయైనను, భూరమ్ = భూతయైనను, కరుణవేదినమ్ = కరుణ చూపువానిని, సర్వ
భూతాని = అన్ని భూతములు, అజ్ఞానాత్ = అజ్ఞానమువలన, అవనుష్కరన్ =
అవమానించును.

తా. లక్ష్మణా : కరుణవడుకయైనవానిని చూచి, అత డెంత భూరుక్తవా,
లోకములను సృజించ సమర్థుడైనా, అన్ని భూతములు అజ్ఞానమువలన అవమా
నించును.

84

మూ. మృదుం లోకహితే యుక్తం చా వ్రం కరుణవేదినమ్, నీ
నిర్విరక్త ఇతి మన్యజై నూనం మాం త్రిదశేక్యరా.

ప్ర. అ. మృదుమ్ = మెత్తదీపాదను, లోకహితే = లోకహితమునందు,
యుక్తమ్ = ప్రయత్నము చేయువాడను, చా వ్రమ్ = ఇంద్రియనిగ్రహము కం
జాదను, కరుణవేదినమ్ = కరుణ చూపువాడను అయిన, మామ్ = నన్ను,
త్రిదశేక్యరా = దేవతల ప్రభువులు, నిర్విరక్తః ఇతి = వరాక్రమహీనుడు అని,
మన్యజై = కందుకున్నాడు, నూనమ్ = విక్రయము.

తా. ఇంద్రియనిగ్రహించుటనై, కరుణవడుకనై నేను లోకమునకు
హితము చేపూర్వకతలె పని ప్రయత్నించుచు, మెత్తగా ఉండుటచేత దేవత లందఱు
“ఇరడు వరాక్రమకూష్యుడు” అని అనుకోనుచున్నారు :

మూ. మాం ప్రాప్య హి గుహో దోషః సంవృత్తః పశ్య లక్ష్మణ
అర్జ్యైవ సర్వభూతానాం రక్షసామతదాయై చ,
సంహృత్యైవ కళిక్కోత్సాహం మహాన్ సూర్య ఇహోదరః
సంహృత్యైవ గుహాన్ సర్వాన్ మమ రేణః ప్రభాకతే.

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణా : మామ్ = నన్ను, ప్రాప్యః = పొంది, గుహః =
గుహము, దోషః = దోషముగా, సంవృత్తః = అయినది, పశ్య = చూచుము.
కళిక్కోత్సాహమ్ = చంద్రుని తెచ్చెను, సంహృత్యైవ = అణచివేసి, ఉదరః =
ఉదయించిన, మహాన్ = గొప్ప, సూర్య ఇవ = సూర్యుడు వలె, మమ రేణః =
వా లేనట్లు, సర్వాన్ = సమస్తమైన, గుహాన్ = గుహలను, సంహృత్యైవ =
అణగక్రొక్క, అర్జ్యైవ = ఇచ్చుచే, సర్వభూతానామ్ = సకలభూతములయొక్క,

రాక్షసాం రాక్షసానుయోక్తాః, రాక్షసాః = రాక్షసముగారకు, ప్రభావతే = ప్రభావించుచున్నది.

కా. రాక్షసాః : చూరితిరా, నాలో ఉన్న గుణము కూడ ఎట్లు భోషముగా మారినదో ! గొప్ప ప్రభావము గల హయము రంధ్రుని వెన్నెలను బలచేసి ఉదయించి నట్లు ఇప్పుడే నా శేషస్వ మృదుత్వము మొదలైన గుణాలను బన్నించి నీ బలగ బ్రోక్కి విజృంభించి పకంతురములను, రాక్షసలను సోంపరేయ గలదు.

56, 57

మూ. నైవ యజ్ఞ స గన్ధర్వా స ఏకాదా స రాక్షసాః, 58

కింనరా వా మనుష్యా వా సుఖం ప్రాప్సున్తి రాక్షసాః.

ప్ర. ౪. రాక్షస = రాక్షసాః : యజ్ఞ = యజ్ఞులు, సుఖం = సుఖమును, నైవ ప్రాప్సున్తి = పొందరు, యజ్ఞ = యజ్ఞులు, స = పొందరు, ఏకాదా = ఏకాదములు, స = పొందవు, రాక్షసాః = రాక్షసలు, స = పొందరు. కింనరా వా = కింనరులు గాని, మనుష్యా వా = మనుష్యులు గాని, పొందరు.

కా. రాక్షసాః : ఇప్పుడు యజ్ఞులను గాని, గంధర్వులను గాని, ఏకాదములను గాని, రాక్షసులను గాని, కింనరులను గాని, మానవులను గాని సుఖముగా ఉండనివ్వను.

58

మూ. మమాస్త్రిబాణసంఘాత్తమాకాశం వక్య రాక్షస, 59

విచంపాతం కరిష్యామి హ్యర్కః త్రైలోక్యధారిణామ్.

ప్ర. ౪. రాక్షస = రాక్షసాః : మమ = నాయొక్క, అస్త్రిబాణసంఘాత్తమ్ = అస్త్రిములతోను బాణములతోను విరిచిన, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, అర్కః = ఇప్పుడు, త్రైలోక్యధారిణామ్ = మూడు లోకములందు సంధరించు దేవతాదులకు, విచంపాతమ్ = ఎగిరే బోటలేవిరానిదిగా, కరిష్యామి = చేసెదను. వక్య = చూడుము.

కా. రాక్షసాః : ఆకాశమును నా అస్త్రిములతోను, బాణములతోను విరిచి వేసి మూడు లోకములలో సంధరించే దేవతాదులకు ఎగురుటకు అవకాశము లేకుండా చేసెదను. చూడుము.

59

మూ. సంనిరుద్ధగ్రహగణమావారికవిశాకరమ్, 60

విప్రవస్తావంతుర్వాస్కరద్యుతినంవృతమ్,
వినిర్మళితతైలాగ్రం శుష్కహణలాలాయమ్, 61

ధృష్టైరుమలతాగుర్జ్జం విప్రతాళితసాగరమ్,
త్రైలోక్యం తు కరిష్యామి సంయుక్తం వాచకర్మణా. 62

ప్ర. అ. త్రైలోక్యమ్ = మూడు లోకముల సముదాయమును, సంనిరుద్ధ
గ్రహగణమ్ = అద్భుతముగల గ్రహముల సముదాయము గలదనినిగాను,
ఆవారికవిశాకరమ్ = వివరించబడిన చంద్రుడు కలదనిని గాను, విప్రవస్తా
వంతుర్వాస్కరద్యుతి = పరివేసిన అగ్ని, వాయువు, మార్కటేశ్వరము కం
దానినిగాను, సంవృతమ్ = చీకటిచేత కప్పబడినదనినిగాను, వినిర్మళితతైలా
గ్రమ్ = మిశ్రించబడిన పర్వతశిఖరములు కలదనినిగాను, శుష్కహణలాలా
యమ్ = ఎండిపోయిన అంధకములు కలదనినిగాను, ధృష్టైరుమలతా
గుర్జ్జమ్ = నీలవర్ణముగల పుష్పములు, లతలు, పూదలు కలదనినిగాను,
విప్రతాళితసాగరమ్ = పరివేసబడిన సముద్రము గలదనినిగాను, వాం
కర్మణా = సంయుక్తముయొక్క కర్మచో, సంయుక్తమ్ = కూడినదనినిగాను,
కరిష్యామి = రేయగలను

తా. గ్రహగణులు నిలిచిపోవునట్లు చేసెదను. చంద్రుడు ఉదయించ
కుండ చేసెదను. అగ్నిని, వాయువును, మార్కటేశ్వరుని పరివేసిన అంధ
కారము క్రమ్ముకొనునట్లు చేసెదను. పర్వతశిఖరములను చీకటిచేదను. నద
స్థులు, నదులు మొదలైన జలాశయములు ఎండిపోవునట్లు చేసెదను. పుష్పము
లను, లతలను, పూదలను పరివేసచేసెదను. సముద్రమును ఇంకించచేసెదను.
ఈ విధముగ ముగ్ధులముందో ప్రళయము సృష్టించెదను. 60, 61, 62

మూ. నె లాం కుళలిపిం నీలాం వ్రదాన్యన్తి మమేశ్వరా,
అన్మిన్ మువనా త్రే సోపిత్రే మమ క్రక్ష్యన్తి చక్రమమ్.

ప్ర. అ. సోపిత్రే = లక్ష్మణా : ఈశ్వరా = దేవతలు, తాం నీలామ్ =
ఆ నీలను, కుళలిపిమ్ = కైముగా ఉప్పులానివిగా, కుమ = నాను, వ్రదాన్యన్తి =

అవ్యక్తపోయినతో, అన్నిచు = ఈ, మహాశై = మహారమునందు, మమ = నాయొక్క, ఏకమమ = వరాక్రమమును, క్రక్ష్యన్తి = రూరగండు.

తా. లక్ష్మణా : దేవతలు పీతను క్షేమముగా నాకు అవ్యగ్రంభనితో ఈ క్షణమునందే నా వరాక్రమ మెట్టిదో యాపించెదను. 83

మూ. నాకాశముత్పరిష్యన్తి సర్వభూతాని లక్ష్మణ,
మమ రావగుతోన్నుత్తైర్వాణశాలైర్నిర న్తరమ్. 84

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : సర్వభూతాని = అన్ని భూతములు, మమ = నాయొక్క, రావగుతోన్నుత్తై = తనస్సు నారితేత ఏకవంశీన, రాణశాలై = రాణముల సమూహములచేత, నిరన్తరమ్ = అచరాళము లేకుండా ఉన్న, అకాశమ్ = అకాశమును గూర్చి, న ఉత్పరిష్యన్తి = ఎగరవు.

తా. లక్ష్మణా : నా తనస్సునుండి వెలువడిన రాణములచేత దట్టముగా కప్పివేయబడిన అకాశములోనికి అంత ఏ ప్రాణులు కూడ ఎగురజాలవు. 84

మూ. అర్జితం మమ నారాలైర్భ్యస్త్రాస్తమృగద్విజమ్,
సమాకులమమర్కారం జగత్పశ్యార్క లక్ష్మణ. 85

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : అర్క = అప్పుడు, మమ = నాయొక్క, నారాలై = నారాలరాణములచేత, అర్జితమ్ = పీడించబడినది, భ్యస్త్రాస్తమృగద్విజమ్ = పోడిన తయవడిన మృగములు వక్షులు కలది, సమాకులమ్ = బాకులమైవది, అమర్కారమ్ = కట్టుబాట్లు లేనిది అయిన, జగత్ = జగత్తును, పశ్య = యాడును.

తా. లక్ష్మణా : అప్పుడు ఈ జగత్తును అంతా నా నారాలరాణములచేత పీడించెదను. మృగములను వక్షులను తయవడునట్లు లేని వశింపతి నెదను. ఈ జగత్తును బాకుల మయ్యెట్లు లేని కట్టుబాట్లు అన్ని తాడుమాడు చేసిదను. యాడును. 85

మూ. అకర్షణాన్తైర్నిమిత్తవలోకం దురావరైః,
కరిష్యే మైథిలీ హేతోరపిశాచమరాక్షసమ్. 86

ప్ర. అ. ప్రైథరీశేలో = నీరనిమిత్తము, తీవరోకమ్ = ఈ అగర్దును, అకర్షపూర్వై = కర్షణమువలన అగర్ధతన, తురావత్తై = విచారించ శక్యము కాని, ఇప్పుటి = రాజములవేర, అపికారమ్ = పికారములు లేనిదానినిగాను, అరాక్షసమ్ = రాక్షసులు లేని దానినిగాను, కరిష్యే = చేసెదను.

తా. నీర కారణముగ చెవి వలన నాని అగి వికలవలన, విచారించ శక్యము కాని రాజములు ప్రయోగించి, ఈ అగర్దులో పికారాలు కాని, రాక్షసులు కాని లేకుండు పట్ల చేసెదను. 66.

మూ. మమ రోషప్రయుక్తానాం పాయశానాం బంధ సురా,
ద్రక్ష్యన్యర్థ్య విముక్తానామతిమాతారిగామినామ్. 67

ప్ర. అ. విముక్తానామ్ = విడువబడినవి, మమ = నాయొక్క, రోష ప్రయుక్తానామ్ = రోషమువేర ప్రేరింపబడినవి, అతిమాతారిగామినామ్ = రాం దూరము ప్రయోజించునవి అయిన, పాయశానామ్ = రాజములయొక్క, బంధ = బంధమును, సురా = దేవతలు, అర్థ్య = ఇప్పుడు, ద్రక్ష్యన్తి = చూడగలరు.

తా. ఇ రోషము ప్రేరితమింపగా నేను ప్రయోగించిన, రాం దూరము ప్రయోజించ గల నా రాజముల బంధ మెట్టిరో ఇప్పుడు దేవతలు తిరిసికొన గలరు. 67

మూ. నైవ దేవా న తైతేయా న పికారా న రాక్షసా,
రవిష్యన్తి మమ క్రోరాత్తైరోక్యే చిప్రవాళితే. 68

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, క్రోరాత్ = క్రోరమువలన, త్రైరోక్యే = మూడు రోకముల సముదాయము, చిప్రవాళితే = నశింపరీయంబైనదగుటచేగా, దేవా = దేవతలు, నైవ రవిష్యన్తి = ఉండరు, తైతేయా = తైత్తలు, న = ఉండరు, పికారా = పికారములు, న = ఉండరు, రాక్షసా = రాక్షసులు, న = ఉండరు.

తా. నా క్రోరమువేర మూడు రోకములు నశించిన పిమ్మట దేవతలు గాని, తైత్తలు గాని, పికారములు గాని, రాక్షసులు గాని ఉండరు. 68

మూ. దేవదానవయజ్ఞానాం లోకా యే రక్షసామపి

ఋహరా న తవిష్యద్ధి బాహ్మైః కకరీకృతాః. 69

ప్ర. అ. దేవదానవయజ్ఞానామ్ = దేవతలయొక్క, దానవులయొక్క, యక్షులయొక్క, రక్షసామపి = రాక్షసులయొక్క, యే = ఏ, లోకాః = లోకములున్నచో, అపి, బాహ్మైః = బ్రాహ్మణ వేదముదాయములచేత, ఋహరా = అనేక విధములుగా, కకరీకృతాః = ముక్కలు చేయబడినవై, న తవిష్యన్తి = తిండివేయవు.

తా. నా బ్రాహ్మణవేదములచేత ముక్కలు చేయబడినవై దేవలోకము, దానవలోకము, యక్షులలోకము, రాక్షసులలోకము కూడ నశించిపోగలవు. 69

మూ. విరృత్కారాదిమాన్ లోకాన్ కరిష్యామ్యుర్య సాయతైః,

హృరాం మృరాం వా సౌమిత్రే న రాస్యన్తి మమేకృతాః.

ప్ర. అ. సౌమిత్రే = ఋక్షుల! హృరామ్ = హరించబడినవైవా, మృరాం కా = మరణించినవైవా, వా ప్రయులాదిని, ఈశ్వరాః = దేవతలు, మమ = నాకు, న రాస్యన్తి = ఇవ్వకపోయినచో, అర్యః = అప్పుడు, సాయతైః = బ్రాహ్మణచేత, ఇమాన్ = ఈ, లోకాన్ = లోకములను, విరృత్కారాన్ = కట్టుబాట్లు లేనివాటినిగా, కరిష్యామి = చేసెదను.

తా. ఋక్షుల! నీవ మరణించినా, హరించబడినా అయిన దేవతలు నాకివ్వనిచో అప్పుడు బ్రాహ్మణులచేత ఈ లోకముల వ్యవస్థలను రిద్దారిస్తుము చేసెదను. 70

మూ. తతాహుప్రాం హి తైరేహిం న రాస్యన్తి యది ప్రయామ్,

నాకయామి అగర్భక్యం త్రైలోక్యం సదరాచరమ్. 71

ప్ర. అ. తతాహుప్రామ్ = అర్థ, ప్రయామ్ = ప్రయాణమైన, తైరేహిమ్ = నీవను, న రాస్యన్తి యది = ఇవ్వకపోయినట్లయితే, సర్వమ్ = సమస్తమైన, సదరాచరమ్ = అంగమస్థావరములలో కూడిన, త్రైలోక్యమ్ = మూడులోకములూచమైన, అగత్ = అగర్భము, నాకయామి = వశించజేసెదను.

తా. నా ప్రయాణమైన నీవ హరించబడినా, మరణించినా, అయిన నాకు అవ్వగలరకున్నచో స్థావరఅంగమాత్మకమైన, మూడు లోకముల భూవభూలో ఉన్న అగర్భ మంతమా వశించజేసెదను. 71

మూ. ఇత్యుర్వా రోషతామ్రాక్షో రామో విద్విక్య కామ్యకమ్,
 శరమాలాయ సంధిప్తం హిరమాశివిషోపమమ్. 72

సంధాయ తనుషి శ్రీమాన్ రామః పరపురంజయః,
 యుగాంతాగ్నిరివ శ్రుద్ధ ఇదం వచనమబ్రవీత్. 73

ప్ర. అ. రామః = రోశారిరాముడు, శ్రీమాన్ = శోర కలవాడు, పర
 పురంజయః = శ్రుపురమొందు అయింతువాడు అయిన, రామః = రాముడు, ఇతి
 = ఇట్లు, ఉక్త్యా = పరికి, రోషతామ్రాక్షః = రోషముచేత ఎల్లదైన నేత్రములు
 కలదాడై, కామ్యకమ్ = తనస్సును, విద్విక్య = తృతముగా పట్టి, అశివిషోపమమ్
 = సర్పము వంటి, హిరమ్ = తయంకరమైన, సంధిప్తమ్ = ముండుతున్న,
 శరమ్ = రాణమును, అలాయ = గ్రహించి, తనుషి = తనస్సుచేత, సంధాయ =
 సంధించి, యుగాంతాగ్నిరివ = ప్రాయశాలాగ్ని వలె, శ్రుద్ధః = కోపించినదాడై,
 ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికిన.

తా. రోశారిరాముడు, శ్రీమంతుడు, శ్రుపురమొందు అయింతువాడు
 అయిన రాముడు ఇట్లు పరికి, రోషముచేత ఎరు పెక్కిన నేత్రములు కలదాడై,
 తనస్సును తృతముగా పట్టుకొని, సర్పము వంటి తయంకరమైన, ప్రజ్వరించు
 తున్న రాణమును గ్రహించి, తానిని తనస్సుచేత సంధించి, ప్రాయశాలాగ్ని
 వలె ముండుతుడు ఇట్లు పలికిన. 72, 73

మూ. యథా జరా యథా మృత్యుర్మృతా తాతో యథా విధిః,
 నిత్యం న ప్రతిహన్యతే సర్వభూతేషు లక్ష్మణ,
 తథాహం శ్రోతసంయుక్తో న నివార్యోఽస్మి సర్వదా.

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : సర్వభూతేషు = సకలభూతములందు,
 జరా = ముసలితనము, యథా = ఎట్లు, మృత్యుః = మృత్యువు, యథా = ఎట్లు,
 తాతో = తాము, యథా = ఎట్లు, విధిః = దైవము, యథా = ఎట్లు, నిత్యమ్ =
 ఎల్లప్పుడూ, న ప్రతిహన్యతే = అడుకొనబడదో, తథా = అట్లే, శ్రోతసంయుక్తః
 = శోరములో కూడిన, అహమ్ = నేను, సర్వదా = ఎన్ని విధములా, న నివార్యః
 = నివారించ శక్యము కానివాడనుగా, అస్మి = అయి ఉన్నాను.

తా. లక్ష్మణా : ముసలితనమును, మృత్యువును, తామును, దైవమును

కూకమంజులో ఎవ్వరూ కూక ఏ విధముగా అతిక్రమింపజాలరా? కోపము వర్చిన తప్పు కూక ఎవ్వరూ, ఏ విధముగానూ కూక అధ్యుగోపజాలదు. 74

మూ. పురేవ మే రాకుదరీమనిష్ఠితాం
 దిశ న్ని సీతాం యది నాద్య మైథిరీమ,
 సదేవగన్ధర్వమనుష్యవన్నగం
 అగత్పత్రైలం పరివర్తయామ్యహమ్. 75

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
 తతుఃపవ్వితమః సర్గః.

ప్ర. అ. రాకుదరీమ = అందమైన కంఠమూలు గంది, అనిష్ఠితామ = నిందించబడినది, మైథిరీమ = మిత్రులారా అభిమాని అయిన, సీతామ = సీతను, పురేవ = పూర్వమునందు వలె, అద్య = ఇప్పుడు, మే = నాకు, స దిశ న్ని యది = (దేవతలు) ఇప్పుకపోయినట్లయితే, అహమ్ = నేను, సదేవగన్ధర్వమనుష్యవన్నగమ్ = దేవతలతోను, గంధర్వులతోను, మనుష్యులతోను, వన్నగులతోను కూడిన, పత్రైలమ్ = వర్తకమంలో కూడిన, అగత్ = అగర్తును, పరివర్తయామి = త్రిప్పే తడు.

తా. అందమైన కంఠమూలు గంది, కోపములు లేనిది, అనకరాంకుమారి అయిన సీతను నా కిప్పుడు పూర్వ మున్న యావములో అన్యగింకపోయినదో దేవతలతోను, గంధర్వులతోను, మనుష్యులతోను. వన్నగులతోను కూడిన, వర్తక వహితమైన ఈ అగర్తు నంతా తండ్రిండుచేసెదను. 75

“కాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
 అరువదివార్లవ సర్గ వహ వ్రము.

అథ పఞ్చషష్టితమః సర్గః

[అక్షయము రామునకు బోధించి కోపమును వల్లార్చుట].

మూ. తస్యమావేం తదా రామం సీతాపారణకర్పితమ్,
లోకానామత వే యుక్తం సాంవత్తకమిచానమ్.   1

వీక్షమాణం దనుః సఖ్యం విశ్వసంతం పునః పునః,
దగ్ధకామం జగత్పర్వం యుగాన్తే త యథా హరమ్.   2

అదృష్టపూర్వం సంక్రుత్వం దృష్ట్యా రామం న లక్షణా,
అబ్రవీత్ప్రాణ్ణారిర్యాకృం ముఖేన పరికుష్మతా.   3

[ప్ర. అ. కదా = అప్పు, తస్యమావమ్ = తపింపజేయుచున్నవాడు, రామమ్ = లోకానిరాముడు, సీతాపారణకర్పితమ్ = సీతయొక్క పారణముచేత కృపించివేయబడినవాడు, సాంవత్తకమ్ = ప్రళయకాలసంబంధమైన, అనంతరమ్ = అగ్ని కలి, లోకానామ్ = లోకములయొక్క, అకవే = లేకపోవుటయందు (విచారమునందు), యుక్తమ్ = తగ్గుతుండు, సఖ్యమ్ = వారిలో కూడిన, దనుః = దనస్సును, వీక్షమాణమ్ = చూచుచున్నవాడు, పునః పునః = మరలమరల, విశ్వసంతమ్ = నిష్టాదులున్నవాడు, యుగాన్తే = యుగాంతమునందు, హరమ్ యథా = ఈశ్వరుడు వలె, సర్వమ్ = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తును, దగ్ధకామమ్ = కాల్చుటకు బోధక గంవాడు, అదృష్టపూర్వమ్ = పూర్వ మెన్నడూ ఆ విధముగా యదలకని వాడు, సంక్రుత్వం = తోపిందినవాడు అయిన, రామమ్ = రాముణ్ణి దృష్ట్యా = చూచి, లక్షణా = లక్షణము, ప్రాణ్ణారిః = కట్టించిన లోసిరి కలవాడై, పరికుష్మతా = ఎండిపోవుచున్న, ముఖేన = ముఖముతో, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. లోకానిరాములైన ఆ రాములు ఆ విధముగ సీతాపారణముచేత

కృపించి దూతముతో తపించిపోవుచుండెను. ప్రళయకాలాన్ని వలె లోకములను తార్చివేయవలె వను తావముతో వారి దిగిలించిన తనమ్ము వైపు చూచుచు చూచి చూచి నిట్టూర్పుచుండెను. యుగాంతమువందు అగత్తు వెంతనూ తార్చివేయుచున్నది ఉర్వమిందిన దుద్రుడు వలె ఉండెను. అక్షులును ఘోరమైన మిన్ననూ రాముణ్ణి అ విధముగా చూచి ఉండలేదు. అట్టి కోపావిష్టమైన రాముణ్ణి చూడగానే తయముదేశ అక్షులును ముఖము పెరిగిపోయెను. అట్టి స్థితిలో అతడు అంబరి పుడించి రామునితో జల్లు వలికెను.

1.3

మూ. పురా ధూత్యా మృదుర్దాస్తః సర్వభూతహితే రతః,
న క్రోధవశమావన్నః ప్రకృతిం హతుమర్హసి.

4

ప్ర. అ. పురా = పూర్వము, మృదుః = మృదుస్వభావము కలవాడవుగాను, తాస్తః = ఇంద్రియనిగ్రహవంతుడవు గాను, సర్వభూతహితే = సమస్తభూతముల హితమునందు, రతః = అసక్తుడవుగాను, ధూత్యా = ఉండి, క్రోధవశమః = క్రోధ వశమును, అవన్నః = పొందినవాడనై, ప్రకృతిం = నీ స్వభావమును, హతుమ్ = విడచుటకు, వార్హసి = తగవు.

తా. నీవు ఇంతవరకు మృదుస్వభావముతో, ఇంద్రియనిగ్రహవంతుడనై సకల ప్రాణుల హితమునందు అసక్తి కలవాడనై ఉన్నావు. అట్టి నీవు క్రోధము వలన వలకడనై నీ స్వభావమును విడచుట తగదు.

4

మూ. రణ్డేరింక్కి ప్రలా మారేర్ గతిర్దాయో దువి కమా,
ఏతత్తు నియతం సర్వం త్వయి రాసు త్తమం యశః. రి

ప్ర. అ. రణ్డేరి = రండుచియందు, ంక్కి = కోత, మారే = మూర్ఛించి యందు, ప్రలా = కాంతి, దాయో = దాయువునందు, గతిః = గమనము, దువి = దూషియందు, కమా = ఓర్పు, ఏతత్ సర్వమ్ = ఇది అంతా, నియతమ్ = నిశ్చితమైనది, త్వయి = నీయందు, రాసు త్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, యశః = కీర్తి కూడ, విశ్చర మైనది.

తా. రండుచిలో కోత, మూర్ఛించిలో కాంతి, దాయువునందు సదాగమ వము, దూషియందు ఓర్పు ఏ విధముగా నిశ్చితముగా ఉండుచో అట్లే నీయందు ఉత్తమమైన కీర్తి కూడ నిశ్చితముగా ఉన్నది.

5

మూ. ఏకస్య వాచరాశేన లోకాన్ హస్తుమిహార్హసి,
న తు జానామి కస్యాయం భగ్నుః సాంగ్రామికో రథః 6
కేన చ కస్య చ హేతోః సాయుధః సపరివృతః

ప్ర. అ. ఏకస్య = ఒక్కయొక్క, వాచరాశేన = అవారముచేత,
జానామి = అప్పుడు, లోకాన్ = లోకములను, హస్తుమ్ = చంపుటను, వార్హసి =
రథము, సాయుధః = ఆయుధములతో కూడిన, సపరివృతః = పరివారముతో
కూడిన, అయమ్ = ఈ, సాంగ్రామికో = యుద్ధమునకు సంబంధించిన, రథః =
రథము, కస్య = ఎవనిదో, కేన = ఎవనిచేత, కస్య చ హేతోః = ఏ కారణము
వలన, భగ్నుః = విరగగొట్టించినదో, న జానామి = ఎరుగను.

తా. ఎవరో ఒకడు అవరము చేసినందుకు నీవు ఈ లోకములన్నింటిని
సంహరించుట యుక్తము కాదు. ఈ యుద్ధరథము ఎవ్వరిదో, దీనిని, అయితా
లను, పరివారమును ఎవడు ఏ కారణముచేత త్వంసము చేసినాలో తెలియట
లేదు.

మూ. ఋరనేమిక్షరశ్చాయం సిక్తే కుధిరదిష్టుధి,
దేవో నిర్వృతస్సంగ్రామః సుహౌరః పార్థివాత్మకః. 7

ప్ర. అ. పార్థివాత్మకః = తాళముకాక. ఋరనేమిక్షరః = గుఱ్ఱముల
తెక్కలచేతను రథరక్త్రాంశములచేతను నలగగొట్టించినది, కుధిరదిష్టుధి = రక్త
లిందువులచేత, సిక్తః = రథమందినది, సుహౌరః = రాం భయంకరము అయిన,
అయం దేవః = ఈ వ్రతేతము, నిర్వృతస్సంగ్రామః = అరిగిన యుద్ధము గలిగి.

తా. రామా : భయంకరముగా ఉన్న ఈ వ్రతేతము గుఱ్ఱము తెక్కల
చేత, రథరక్త్రముల అయం చేత మరిగినది. రక్తలిందువులచేత రథిని ఉన్నది.
ఇక్కడ యుద్ధము గలిగి ఉండును.

మూ. ఏకస్య తు విమర్శోఽయం న ద్వయోర్వారలాం వరః, 8
న హి వృతం హి వశ్యామి అంశ్య మహతః పదమ్.

ప్ర. అ. పదరాష్ = మురిలాడువారిలో, వరః = వ్రేళ్లు, అయమ్ =

ఇది, ఏకస్య = ఒక్కనియొక్క. వియర్థః = యుద్ధమే. ద్వయోః = ఇద్దరియొక్క. యుద్ధము, న = కాదు. మహాతః = గొప్పదైన, అంశ్యః = నీనియొక్క. పృథక్ = ఏర్పడిన, వరమ్ = రిచ్చామును. న హి వశ్యామి = తూరసుకదా.

తా. మాటలలో వేర్పరి వైవ ఉ రామా : ఇది ఒక్కదే చేసిన యుద్ధము. ఇద్దరు చేసినది కాదు, ఇక్కడ పెద్దసైన్యము వచ్చిన గుర్తు లేని కనండుటలేదు కదా.

మూ. నైకస్య తు కృతే లోకాన్ వివాళయిరుమర్హసి, 9
యుక్తరథా హి మృతవః ప్రళానా వసురాధిపా.

ప్ర. ౪. ఏకస్య కృతే = ఒక్కవి నిమిత్తమై, లోకాన్ = లోకములను, వివాళయిరుమ = నశింపజేయుటకు, వర్హసి = రగవు. హి = ఎందుచేతననగా, వసురాధిపా = రాజులు, యుక్తరథా = తగు దండము విరించుచు, మృతవః = దయ గంచారు, ప్రళానా = కాంతరిక్తము గంచారు.

తా. నీవు ఒక్కవికొరకై అన్ని లోకాలను నశింపజేయుట యుక్తము కాదు. ఎందుచేత ననగా ప్రభువులు తగు దండమునే విరించుచు, దయ గంచారై, ప్రకాంతరిక్తులై ఉండుట కదా. 9

మూ. సదా త్వం సర్వరూతానాం శరణ్యః వరమా గరిః 10
కో ను దారప్రదాశం తే సారూ మన్యేర రాఘవ.

ప్ర. ౪. త్వమ్ = నీవు, సర్వరూతానామ్ = సకలప్రాణులకు, సదా = ఎల్లప్పుడు, శరణ్యః = రక్షకుడవైన, వరమా గరిః = ఉత్తమమైన గరివి కదా. రాఘవ = రామా : తే = నీయొక్క, దారప్రదాశమ్ = భార్యయొక్క నాశమును, కో ను = ఎవడు, సారూ = మురిచాచివిగా, మన్యేర = తండును :

తా. రామా : నీవు, ఎల్లప్పుడు సకల ప్రాణులకు రక్షకుడవు. నీవే లక్షకు ఉత్తమమైన గరివి. నీ భార్య నశించుట మురిచే అవి ఎవడు అనుకొనును : 10

మూ. సరితః సాగరాః తైరా లేవగస్తర్వదానవా, 11
నారం తే విప్రయం కర్తుం ధీశీకస్యేర సారవః.

ప్ర. అ. సరికా = సదులు, పాగలా = సముద్రములు, శైలా = పర్వతములు, భేవగన్ధర్వరాసనా = భేవతలు, గంధర్వులు, రాసవులు, శే = నీకు, సారమా = సత్పురుషులు, దీక్షితస్మిత = యజ్ఞదీక్ష గ్రహించినవానికి వరి, చిప్తయన్ = అవశారమును, కర్తున్ = చేయటకు, నాన్ = సమర్థులు వారు.

తా. యజ్ఞదీక్ష గ్రహించినవానికి సత్పురుషులు ఎట్లు అవశారము తరి పెట్టరో అట్లే నీకు సదులు గాని, సముద్రములు గాని, శైలములు గాని, భేవతలు గాని, గంధర్వులు గాని, రాసవులు గాని అవశారము చేయజాలరు.

మూ. యేన రాజన్ హృరా నీతా తమన్యేషితుమర్హసి, 12
మర్దికీయో రనుష్ఠాయో సహాయో పరమర్దిభి.

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా, తమన్యేషితుమర్హసి = తనన్ను పొత్తమనంకు కంటావలె, మర్దికీయో = నేను సహాయకము కంటావలె, సహాయో = సహాయులైన, పరమర్దిభి = మహర్షులతో పోడినవాడవలె, నీతా = నీత, యేన = ఎవనిచేత, హృరా = హరించబడినదో, తమ్ = వానిని, అన్యేషితుమ్ = వెడకుటకు, అర్హసి = తగినవాడవు.

తా. రాజా : నీవు తనన్ను రరించి, నా పొహయ్యముతోను, మహర్షుల పొహయ్యముతోను, ఎవడు నీతను హరించినాడో వానికొరకు వెడకుము. 12

మూ. సముద్రం త విరేష్యామః పర్వతాంశ్చ వనాని త, 13
గుహాశ్చ వివిరా హైరా వరీః పర్శ్వవనాని త.

ప్ర. అ. సముద్రం త = సముద్రమును, పర్వతాంశ్చ = పర్వతములను, వనాని త = వనములను, వివిరా = అనేకవిధములైన, హైరా = భయంకరములైన, గుహాశ్చ = గుహలను, వరీః = వరులను, పర్శ్వవనాని త = పర్శ్వవనములను, విరేష్యామః = వెడ కరము.

తా. సముద్రములోను, పర్వతములలోను, వనములలోను, భయంకరములైన అనేకవిధములైన గుహలలోను, వరులలోను, పర్శ్వవనములలోను వెడతెదము.

మూ. దేవగన్ధర్వలోకాంశ్య విలేష్యామః నమాహిరా, 14
యావన్నా రిగమిష్యామన్తవ తార్కాపహారింమ్.

ప్ర. అ. నమాహిరా = హవరాపనితుంస్తై, తవ = నీయొక్క, తార్కాప హారింమ్ = తార్కను అవహరించివదలనిది, యావత్ = ఎంతవరకు, వారిగమి ష్యామః = పొంద హి అంతవరకు, దేవగన్ధర్వలోకాంశ్య = దేవలోకములను, గంధర్వలోకములను, విలేష్యామః = వెదకెదము.

తా. నీ తార్కను అవహరించివదలు ఎంతవరకు తొరకలో అంతవరకు (తొరికేటంతవరకు) దేవలోకములోను గంధర్వలోకములోను, పాపధానమైన దిశములో వెదకెదము. 14

మూ. న వేత్సామ్నా ప్రరాన్యన్తి పత్నీం తే త్రివళ్యేకా, 15
కోసరేన్ద్రో తతః పశ్చాత్ప్రాప్తకాలం తరిష్యసి.

ప్ర. అ. కోసరేన్ద్రో = కోసంజేకలాః : త్రివళ్యేకా = దేవతలు, తా నీయొక్క, పత్నీం = తార్కను, పామ్నా = పాహిపాయములేత, న వేత్సాన్యన్తి లేత్ = ఇవ్వకపోయినట్లయితే, తతః పశ్చాత్ = అటు ఏమ్మట, ప్రాప్తకాలం = అ సమయమునకు యుక్తమైతదనిసి, తరిష్యసి = లేయగలవు.

తా. కోసలాదీతుక వైన రామా : దేవతలు, పాహిపాయములేత నీ తార్కను తిరిగి ఇవ్వనిదో అటు ఏమ్మట ఏమి లేయవలెదో అది లేయవచ్చును.

మూ. శీలేన పామ్నా విసయేన నీలాం
నయేన న ప్రాప్స్యసి తేన్ద్రరేన్ద్రో,
తతః సమత్పాదయ హేమపుణ్ణే
కృ హేన్ద్రోవక్రప్రతిమైః శరౌమైః. 16.

అథార్కే శ్రీమద్రామాయణే చార్మీణీయే అదితాన్యే ఆరణ్యకాణ్డే
వశ్యపశ్చితముః సర్గః.

ప్ర. అ. శరేన్ద్రో = రాజా, శీలేన = సదాకారములేత, పామ్నా = పాహి పాయములేత, విసయేన = విసయములేత, నయేన = విరిహారములేత, నీలాం =

సేతను, సప్తావ్యుసేయది = పొందకపోయినట్లుయితే, తరః = అటుపిమ్మట, హేచుప్త్యైః = అంగారు పొన్నులు గల, మహేష్ఠ్యవ్రతవరియైః = మహిమైన వ్రతాయుధముతో సమావములైన, శరణైః = కావనముతాయములచేత, సముత్పాదయః = పోషించేయుము.

కా, రామా : నీ సదాచారముచేత, పామోపాయముచేత, వివరముచేత, నిరీమాణముచేత నీకు సేత లభించకపోయినచో అటు పిమ్మట, అంగారుపొన్నులు గల, ఇంద్రుని వ్రతాయుధముతో సమావములైన జాతిముల సమదాయములు ప్రయోగించి సంహరించుము.

18

“చాలాసందివి” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్య శాంతలో అరువదియైదవ పర్వ సమాప్తము.

అథ వృద్ధవృత్తముః పద్మః

[అక్షిణుడు రామనాథ బోధించుట]

మూ. తం తథా కోకసంతప్తం వింశస్తమనాథవత్
హి హేన మహాతావిష్టం పరిద్యూనమతేరనమ్. 1

తతః సోప్మితరాశ్వాన్య ముహూర్తారిత అక్షిణః
రామం సంబోధయామాన తరతో తాధిపీతయన్. 2

[ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సోప్మితః = సుప్మిత కుమారుడైన, అక్షిణః = అక్షిణుడు, తథా = అట్లు, కోకసంతప్తం = కోకముచేత రచించబడినదాడు, అనాథవత్ = అనాథుడు వలె, వింశస్తమం = వింశించుచున్నదాడు, మహాతా = గొప్పరైన, హి హేన = హిహముచేత, అవిష్టం = వ్యాపించబడినదాడు, పరిద్యూనమ్ = క్షీణించినదాడు, అతేరనమ్ = అన్యన్తమైన చిత్తముగలదాడు అయిన, తం రామమ్ = ఆ రాముల్లీ, ముహూర్తారిత = ముహూర్తకాలము, అశ్వాన్యః = ఓదార్పి, తరతో త, = పాదములను, పీతయన్ = స్పృశించుచు, సంబోధయామాన = బోధించెను.

తా. రాముడు కోకముచేత రావము నెంచి అనాథుడు వలె వింపించుచుండెను. అతీతమైన హిహము నెంచి, క్షీణించి మహాస్థైర్యము లేక ఉండెను. సుప్మిత్రాకుమారుడైన అక్షిణుడు అట్లే రాముని కాలకాలముపాలు ఓదార్పి, పాదములు స్పృశించి నమస్కరించుచు, అట్లు బోధించెను. 1, 2

మూ. మహాతా తవసా రామ మహాతా రాపి కర్మణా,
రాజ్ఞా తకరణేనాసి లక్ష్మోఽమృతమివామరైః. 3

[ప్ర. అ. రామ = రామా । రాజ్ఞా = రాజైన, తకరణేన = తకరకునిచేత, మహాతా = గొప్ప, తవసా = తవస్థుచేతను, మహాతా = గొప్ప, కర్మణారాపి =

కర్మచేతను, అపరైః=దేవతలచేత, అమృతమివ=అమృతము వలె, లద్దా అసి=
పొందఁబడినావు

రా. రామా : దశరథమహారాజా గొప్ప తపస్సు చేసి, గొప్ప కర్మ చేసి,
దేవతలు అమృతమును పొంది వట్ల నిన్ను పొందినాడు. 3

మూ. తవ లైవ గుత్తి కృర్థ్వస్త్యర్థియోగాన్మహిపతి,
రాజా దేవత్యమావహ్నో తరతస్య యదాక్రతమ్. 4

ప్ర. అ. తరతస్య=తరతునిమించి, యదా=ఎట్లు, క్రతమ్=విసరి
నదో, మహిపతిః=భూపతిః ప్రభువైన, రాజా=దశరథమహారాజా, తవ=
నీయొక్క, గుత్తిః=గుణమించిత, లద్దా=కట్టఁబడినదై, త్యర్థియోగాన్=
నీ వియోగమువలన, దేవత్యమ్=దేవత్యమును, అవహ్నః=పొందినాడు.

రా. నీ గుణమించిత అకర్తవించి నీయందు అధికపైను గల అ దశ
రథమహారాజా, దరతుడు మనకు తెలిపి నట్లు, నీ వియోగమువలన స్వర్గస్థు
డైనాడు. 4

మూ. యది దుఃఖమిదం ప్రాప్తం కాకుర్త్వ న సహిష్యసే,
ప్రాకృతశ్చాన్యసత్త్వకృ ఇతరః కః సహిష్యతి. 5

ప్ర. అ. కాకుర్త్వ=రామా : ప్రాప్తమ్=ప్రాప్తించిన, ఇదం దుఃఖమ్
=ఈ దుఃఖమును, న సహిష్యసే యది=నీవు సహించకపోయినదో, ప్రాకృతః
=సహారణుడు, అన్యసత్త్వకృ=అన్యమైన లైక్కము కలవాడు అయిన, ఇతరః
=ఇతరుడు, కః=ఎవడు, సహిష్యతి=సహించగలఁడు.

రా. రామా : ఈ విధముగా నెల్లప్రాప్తించిన కష్టమును నీవే సహించక
పోయినదో, అన్యకై గల సహాయుడైన ఇతరు డెవ్వడు సహించగలఁడు? 5

మూ. దుఃఖితో హి తవాన్ లోకాన్స్తేజసా యది రక్షయే,
అర్హః ప్రజా నరచ్ఛామ క్వ ను యాన్య వై నిర్వృతిమ్. 6

ప్ర. అ. నరచ్ఛామ=మరులలో శ్రేష్ఠుడ వైన ఓ రామా! దుఃఖితుః=
దుఃఖితుడైన, తవాన్=నీవు, స్తేజసా=శోభింపచేత, లోకాన్=లోకములను,

కక్షతే యతి = కార్పణ్యమునట్లయితే, అర్థా = విడిచుటైన, ప్రణా = ప్రణయ, కృ = ఎక్కడ, నిర్వృతమ్ = ముఖమును, యాన్యన్తై = పొందగలరు.

తా. రామా : దుఃఖములో ఉన్న నీవు నీ తేజస్సువేరక రోకొందు దహించి నట్లయితే విడిచుటైన ప్రణా ఎక్కడ ముఖము పొందగలరు : 6

మూ. లోకస్యభావ ఏనైష యయాదిర్నహాపాశ్శఖః,
గతః శ్రేణి సాలోక్యమనయస్తం సమస్పృకత్. 7

ప్ర. 6. ఏష = ఇది, లోకస్యభావః ఏనః = లోకముయొక్క స్వభావమే. సహాపాశ్శఖః = సహాపుని కుహారుడైన, యయాతిః = యయారి, శ్రేణి = తేజోవ్రువిలో, సాలోక్యమ్ = ఒకే లోకములో ఉండుటను, గతః = పొందెను. అనయః = దుఃఖము, తస్య = అతనిని, సమస్పృకత్ = స్పృశించెను.

తా. సహాపుని కుహారుడైన యయారి తేజోవ్రువిలో సాలోక్యమును పొందెను. అయినను అతనికి దుఃఖము తప్పలేదు. లోకస్యభావము ఇంతే.

ఏ. స్వర్ణములోకమునకు వెళ్లిన యయారి తేజోవ్రువిలో తాను చేసిన యత్నాదిఫల్య కార్యములను గూర్చి గొప్పగా రెప్పుకొనగా అప్పుడు తేజోవ్రువు "అర్జునుని తేజోకన్న పాపాత్ముడవు; స్వర్ణములో ఉండ దగవు" అని చెప్పి అతనిని స్వర్ణమునుండి వదలఁచినది తను కేక అక్కడ నిర్భీలించబడినది. 7

మూ. మహర్షిర్యో వసిష్ఠస్త్రయః ప్రేతుర్నః పురోహితః,
అహ్నో పుత్రకరం బల్లే తతైవాన్య పునర్నరమ్, 8

ప్ర. 8. మహర్షిః = మహర్షియైన, యా = ఏ, వసిష్ఠః = వసిష్ఠుడు కందో, యః = ఏ మహర్షి. నః ఏతః = మన కంద్రుయొక్క, పురోహితః = పురోహితులో, అన్యః = ఈతనికి, అహ్నో = ఒక్కరివనమునందు, పుత్రకరమ్ = పుత్రుల కరము, బల్లే = పుట్టెను. పుత్రః = పుత్రుల, తతైవ = అట్లే, హతమ్ = చంపఁబడిను.

తా. మన కంద్రుగారి పురోహితుడైన వసిష్ఠమహర్షికి ఒకే దినమునందు నూరుగురు పుత్రులు జనించిరి. వారందఱు ఒకే దిననమన ద్యౌష్టిప్రకాశుడై మరణించిరి.

మూ. యా వేయం జగదాం మాతా దేవీ లోకవమస్కృతా,
అస్యాశ్చ చంసం భూమేర్వ్యక్తతే సత్వసంక్రవ. 9

ప్ర. అ. సత్వసంక్రవ = సత్వమైన ప్రతిష్ఠ కలవాదా. జగదామ్ = జగత్తులకు, మాతా = తల్లి, లోకవమస్కృతా = లోకమందేత వమస్కరించబడినది, యాశ్చయమ్ = ఏడు, దేవీ = దేవిగంగలో, అస్యా = ఈ, భూమీ = భూదేవికి కూడ, చంసమ్ = చలనము, ర్వ్యక్తతే = చూడబడుచున్నది.

తా. సత్వమైన ప్రతిష్ఠ గల రామా. జగత్తులకు తల్లి, లోకమందేత నమస్కరించబడినది అయిన భూదేవికి కూడ అప్పుడప్పుడు చలనము కనబడుచున్నది. 9

మూ. యో వర్మా జగదాం నేత్రో యుత సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్,
అదిత్యరద్ధౌ గ్రహణమయ్య పేతో మహాలా. 10

ప్ర. అ. యో = ఏ సూర్యరంధ్రము, వర్మా = వర్మస్వరూపుడో, జగదామ్ = జగత్తులకు, నేత్రో = నేత్రములో, యుత = ఎవరియందు, సర్వమ్ = అంతా, ప్రతిష్ఠితమ్ = ప్రతిష్ఠించబడి యున్నదో, మహాలా = మహాలంబములైన, అదిత్యరద్ధౌ = సూర్యరంధ్రముల కూడ, గ్రహణమ్ = ప్రహణమును, అయ్య పేతో = పొందిరి.

తా. వర్మస్వరూపులు, లోకములకు నేత్రము లై నవారు. జగత్తు కంటకి అలాగఁబోయినా, మహాలంబములైనా అయిన సూర్యరంధ్రముల కూడ అప్పుడప్పుడు గ్రహణము పొందుచున్నారు. 10

మూ. సుమహా వ్యపి భూతాని దేవాశ్చ పురుషర్షత,
న లైవన్య ప్రమజ్జాన్తి సర్వభూతాని దేహినా. 11

ప్ర. అ. పురుషర్షత = పురుషశ్రేష్ఠుడా. సుమహాన్తి = తాం గొప్పవైన, భూతాని = భూతములైనను, దేవాశ్చ = దేవతలు, సర్వభూతాని = సమస్తప్రాణులు, దేహినా = దేహిదారులు, లైవన్య = లైవముయొక్క కల్పిని, ప్రమజ్జాన్తి = విడువరు.

తా. పురుషశ్రేష్ఠుడా. తాం గొప్ప భూతము లైవను (వృద్ధిబొందిభూతము

లైవను), దేవతలైవను, ఏప్రాణులూ, ఏ దేహిరాకులూ కూడ లైవకర్తమంది
పడిపించుకొనజాలదు.

వి. ఈ శ్లోకం ప్రాశస్త్యపాతకంలో లేదు. 'భూతాని' అనేది వెండుసార్లు,
"దేహిని" అనే శబ్దము ప్రయోగించుటచేత అన్వయం పడిగా లేదు "పర్యభూతాని
దేహిని" అనే పాతకం కూడ సంకృప్తికరంగా లేదు. 11

మూ. శత్రాదివ్యపి లేవేషు వర్తమానౌ నయానయౌ,
క్షాయేతే నరకాక్షూరం న త్యం శోధితుమర్హసి. 12

ప్ర. అ. నరకాక్షూరం = నరశ్రేష్ఠుడా : శత్రాదిని = దేవేంద్రుడు మొదలైన,
లేవేషు = లేవరంలో కూడ, నయానయౌ = మంచి నీతి రెక్క నీతి అనునవి, వర్త
మానౌ = ఉన్నవిగా, క్షాయేతే = ఏనందుచున్నవి, త్యం = నీవు, శోధితున్ =
దూఱించుటకు, వార్హసి = తగవు.

తా. 1. నరశ్రేష్ఠుడా : మంద్రుడు మొదలైన లేవరంలో కూడ నీతి,
దుర్మీతి ఉన్నట్లు ఏనుచున్నాము కదా. అందుచేత నీవు దూఱించవలదు. 12

మూ. నష్టాయామపి వై లేహ్యం హృతాయామపి రానమ,
శోధితుం నార్హసి వీర యథాన్యః ప్రాకృతస్తథా. 13

ప్ర. అ. అనమ = దోషములులేనిదాదా : వీర = వీరుడా : వై లేహ్యం =
నీత, నష్టాయామపి = నశించినను, హృతాయామపి = హరించబడినను, ప్రాకృతః
= పాపాన్ముతైన, అన్యః యతా = ఇతరమానవుడు వలె, శోధితున్ = దూఱిం
చుటకు, వార్హసి = తగవు.

తా. ఏ దోషములు లేని వీరుడా : నీత నశించినా, అమిను ఎవరైన అన
హరించినా కూడ నీవు పాపాన్ముతైన ఇతరమానవుడు వలె దూఱించకూడదు.

మూ. త్వర్విరా వ హి శోకన్తి నతతం నర్కరర్హిణః,
సుమహర్వృషి కృత్రేషు రామావిర్యణ్ణదర్శనాః. 14

ప్ర. అ. రామ = రామా : నతతం = ఎల్లప్పుడు, నర్కరర్హిణః = నర్క
మును తొలెదారు, అవిర్యణ్ణదర్శనాః = విర్యవము దించని శ్వాసము కలరాకు

అయిన, త్వర్విదా = నీవంటివాడు, సమహక్తు = తాం గొప్పవైన, కుర్వేష్యసి = కష్టములందు కూడ, న కోరవై హి = దుఃఖించకు కదా.

తా. రామా : ఎల్లప్పుడు పశ్యముచే యాచివాడు, పాకకాటలేని అలోర పలు కలవాడు అయిన నీవంటివాడు ఎన్ని పెద్ద కష్టములు వచ్చినను దుఃఖించకు కదా.

14

మూ. త త్వర్వకో హి వర్తతేష్ట బుద్ధ్యా సమసురి న్నయః,
బుద్ధ్యా యుక్తా మహాప్రాణ్ణా విజానన్తి కదాకరే. 15

ప్ర. అ. త్వర్వ = సరుంలో శ్రేష్ఠుడా : త త్వర్వ : = యథార్థముగా (యథార్థస్థితిని గూర్చి), బుద్ధ్యా = బుద్ధిలో, సమసురి న్నయః = అలోరించుము, మహాప్రాణ్ణా = గొప్ప బుద్ధి కలవాడు, బుద్ధ్యా = బుద్ధిలో, యుక్తా = కూడినదై, కదాకరే = మందిరెక్కందు, విజానన్తి = తెలుసుకొందురు.

తా. సరుంలో శ్రేష్ఠుడైన ఓ : రామా : యథార్థస్థితిని గూర్చి నీ బుద్ధిలో అలోరించుము. ఓ : మహాబుద్ధిగారి : బుద్ధిలో అలోరించువాడు మందిరెక్కందు తెలుసుకొనగలుగుదురు.

15

మూ. అర్చ్యగ్గుణరోషానామత్రవాణాం తు కర్మణామ్,
నా నైరేణ క్రియాం రేషాం పరిమిన్తం వ్రవర్తతే. 16

ప్ర. అ. అర్చ్యగ్గుణరోషానామ్ = యాదలకని గుణరోషములు గలవి, అత్రవాణామ్ = అస్థిరములు అయిన, రేషామ్ = అ, కర్మణామ్ = కర్మలయొక్క, ఇన్తమ్ = ఇష్టప్రస, పరిమిన్తం = పరిమలు, క్రియామ్ అ నైరేణ = ప్రయత్నము లేకుం డగా, న వ్రవర్తతే = వ్రవర్తింపదు.

తా. కర్మల గుణరోషములు నువము యాదలాలము. అనగా అవి సుఖ మును ఇచ్చునో దుఃఖమును ఇచ్చునో తిరుసుకొనజాలము అవి అస్థిరములు. ఎందుచేత ననగా ఏ కర్మయైనా అది పూర్తి అయిపోగానే నశించును కదా. అట్టి కర్మలను పూర్వగన్మలో అచరించి ఉండకపోయినచో వారి పరిమలు ఇచ్చును లింపదు. అనగా ఇచ్చును లింపకునున్న పరిమలునుబట్టి పూర్వకర్మను తిహించు కొనవలసి ఉండును. కర్మఫలానుభవము తప్పకు గాన విరాగింది ప్రయోజనము

లేదు. ఇది గోచిందరాజులు నిర్మిత భావము. అయిన "అర్జునానామ్" అని అందులు "అర్జునానామ్" అను పాఠము గ్రహించి "అనిర్భయములు" అని అర్థము చెప్పినారు.

యాదవరవి గుణరోషములు గల, అస్థిరములైన ("అర్జునానామ్" అని వారి పాఠము) కర్మల నిష్పత్తి మానవుడు చేసిన తావి అరుగదు. వాటివలన ఇష్టవలము, ("ప్రవర్తతే" అని అందులు "త వర్తతే" అను పాఠముండుటచేత, ప్ర = అనిష్టఫలముకూడ) కలుగును" అని తిలకవ్యాఖ్యానము. భావము రెండు వ్యాఖ్యలలోను సమానమే.

దాని "అర్జున్మగుణరోషానామ్" ఇత్యాదిపూర్వార్థమును 15వ శ్లోకములోని "బుద్ధ్యా యుక్తా" ఇత్యాది ఉత్తరార్థముతో కలిపి అన్వయించిన వాగుండును. అప్పుడు, "మహాప్రాణ్ణాః = గాఢబుద్ధి గలవారు, బుద్ధ్యా యుక్తాః = బుద్ధిలో ముగిసినవారై, అనగా నివేకవంతులై, అర్జున్మగుణరోషానామ్ = యాదవరవిగుణరోషములు గల, అర్జునానామ్ = అస్థిరములైన, కర్మణామ్ = కర్మలయొక్క, కలాటతే = మంచి రెకుండు, విజానన్తి = తెలుసుకొనుదున్నాడు" అని అర్థము. "క్రియ లేకుండా, అనగా పురుషప్రయత్నము లేకుండా కర్మల ఇష్టవలము లరిందడు" అని 15వ శ్లోకం ఉత్తరార్థానికి అర్థము. అందుచేత సీత ప్రయత్నము చేసి సీతకు సంపాదించుట ప్రయత్నించుము అని దీని భావము.

ప్రాశస్త్యపాఠము మరొక విధముగా ఉన్నది.

"అర్జున్మగుణరోషాణాం కర్మస్యతిరణాత్మకామ్,
భావతేన క్రియాం పిత వలమిష్టం ప్రవర్తతే."

'ఓ, పీరుడా : గుణరోషములు తెలియనివారు, కర్మలయందు అసక్తి కలవారు అయిన అనుండు, ప్రయత్నము లేకుండా ఇష్టవలము లరిందడు" అని దాని భావము.

16

మూ. త్వమేవ హి పురా రామ మామేవం నిరంకోఽన్యథా,

అనుశిష్యాద్ధి కో ను త్యామచి సాక్షార్పహస్పతిః. 17

ప్ర. అ. రామ = రామ : పురా = పూర్వము, త్వమేవ = నీవే, మామ్ = నన్ను, ఏవమ్ = ఇట్లు, అనంకోః = అనేకవర్షాయదినలు, అన్యథా, హి = క్షిం

రిరిరి (బోరిరిరిరి)కదా పాశ్చత్ = పాశ్చత్తు, బృహస్పరిరపి = బృహస్పరియే
యైనను, కో ను = ఎవడు, త్యామ్ = ఏను, అమోష్యాత్ హ = బోరించును :

తా. రామా : పూర్వము నీవే అనేకసన్ధ్యాయములు నాకు బోరిరిరిరిరి
కదా పాశ్చత్తు బృహస్పరి యైనను ఎవడు నీకు బోరిరిరిరిరిరి : 17

మూ. బుద్ధిశ్చ తే మహాప్రాజ్ఞ లేవైరపి యతస్యయా,
కో కేనాద్వివ్రనువ్రం తే జ్ఞానం సంబోధయామ్యహమ్. 18

ప్ర. అ. మహాప్రాజ్ఞఃగోప్య బుద్ధి గంచరా : తే బుద్ధిః = నీ బుద్ధి, లేవై
రపి = లేవరంలేత కూడ, యతస్యయా = గ్రహించ కర్మము జాచిరి. కో కేన =
కోకములేత, అద్వివ్రనువ్రమ్ = ద్విరిరిరిరి, తే జ్ఞానమ్ = నీ జ్ఞానమును, అహమ్ =
నేను, సంబోధయామి = మేల్కొలుపుచున్నాను.

తా. గోప్య బుద్ధి గంచరా : నీ బుద్ధిని లేవరలు కూడ తెలిసికొనజాలదు.
నేను కేవలము కోకములేత అనిగి ఉన్న నీ జ్ఞానమును మేల్కొలుపుచున్నాను.

మూ. రివ్యం త మానుషం త ర్హమాత్మనశ్చ పరాక్రమమ్,
ఇద్వ్యాకువృషరావేక్ష్య యతస్య ద్విషరాం వరే. 19

ప్ర. అ. ఇద్వ్యాకువృషరః = ఇద్వ్యాకువలీయులలో శ్రేష్ఠుడా : ర్హమ్ = నీవు,
రివ్యమ్ = రివ్యము, మానుషం త = మనుష్యులకు సంబంధించినది అయిన,
అర్హః = నియొక్క, పరాక్రమమ్ = పరాక్రమమును, అవేక్ష్య = చూచి, ద్విష
రామ్ = శత్రువులయొక్క, వరే = వరయందు, యతస్య = వ్రయర్పించుము.

తా. రామా : నీకు లేవరంలో ఉంటే (రివ్యమైన) పరాక్రమము, మానవు
లలో ఉంటే పరాక్రమమూ కూడ ఉన్నది. అట్టి పరాక్రమమును గుర్తి ఉంచుకొని
శత్రువులను సంహరించుటకు వ్రయర్పించుము.

వి. "రివ్యంత మానుషం ర్హమాత్మనశ్చ పరాక్రమమ్" అను ప్రాత్య
పాకము జాగున్నది. "నీవర్త లేవరంకుమాదమే తెలిసిన అస్త్రాలు, మానవులకు
తెలిసే అస్త్రాలు కూడ ఉన్నవి. అట్టి రెండు విరాట్రవ అస్త్రాలను, నీ సహజపరాక్ర
మమును చూచుకొని శత్రుసంహారముకొరకు వ్రయర్పించుము" అని
జాచుము.

మూ. ఓం తేన సర్వనాశేన కృతేన పురుషర్షభ,
తమేవ త్వం దిపుం పావం విజ్ఞాయోర్ధ్రుమర్హసి. 20

అర్హాదే శ్రీమద్రామాయతే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే ఆరణ్యకాండే
షడ్విష్టకమః సర్గః.

ప్ర. ౪. పురుషర్షభ = ఓ. పురుషశ్రేష్ఠుడా. కృతేన = చేయుటచేత, తేన = ఆ, సర్వనాశేన = సర్వనాశముచేత, త్వం = నీవు ప్రయోజనము. కృమ = నీవు, పావమ = పాపాత్ముడైన, తం దిపుం ఏవ = ఆ శత్రువునే, విజ్ఞాయ = తెలిసికొని, ఉర్ధ్రుమర్హసి = పెరిగిందిచేయుటకు, అర్హసి = అగియవచ్చు.

తా. రామా, సర్వనాశము చేయుటచేత నీవు ప్రయోజనము పొపాత్ముడైన ఆ శత్రువు ఏవతో తెలిసికొని అనినే సరించజేయుము. 20

"దాళానందిని" యను శ్రీమద్రామాయకాండ్రవ్యాఖ్యానమునందు
ఆరణ్యకాండలో అరువదిఅరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తమస్తోత్రముః పర్వః

[రామలక్ష్మణులు అటాయువులు నూచుట; రాముడు అటాయువును
శౌగరించుకొని నిలచించుట].

మూ. పూర్వకోఽప్యుక్తమాత్రస్తు లక్ష్మణేన సుభాషితమ్,
సారగ్రాహి మహాసారకం ప్రతిజగ్రాహ రాఘవః. 1

ప్ర. అ. సారగ్రాహి = సారమును గ్రహించు, రాఘవః = రాముడు,
పూర్వకోఽపి = అన్నగారే అయినా, లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఉక్తమాత్రా-
య = చెప్పినకాదీ, మహాసారకమ్ = గొప్ప సారము గల, సుభాషితమ్ = మంచి
మాటను, ప్రతిజగ్రాహ = అంగీకరించెను.

తా. రాముడు మాలింగిలోని సారమును గ్రహించే స్వభావము గలవాడు.
అందుచే అతడు రాను పెద్దరాణి యైన, లక్ష్మణుడు చెప్పిన, మంచి సారము
గల ఉత్తమమైన వాక్యమును అంగీకరించెను. 1

మూ. సంనిగృహ్య మహాభావః ప్రవృత్తం కోపమాత్మకమ్,
అవస్థిత్య తన్మూర్తకం రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్. 2

ప్ర. అ. మహాభావః = గొప్ప భావావులు గల, రామః = రాముడు,
ప్రవృత్తమ్ = ప్రవర్తించిన, అత్మనః = తనయొక్క, కోపమ్ = కోపమును,
సంనిగృహ్య = నిగ్రహించుకొని, ర్మితమ్ = ర్మితమైన, తమః = తనస్థును,
అవస్థిత్య = అనుకొని, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = వరితెను.

తా. గొప్ప భావావులు గల రాముడు తనను కలిగిన కోపమును నిగ్ర-
హించుకొని, ర్మితవర్తమాలు గల తనస్థును అనుకొని నిలచి, లక్ష్మణునితో
ఇట్లు వరితెను. 2

మూ. కిం కరిష్యావహే వర్త క్య వా గర్వావ లక్ష్మణ,
 కేసోహయేన గర్వేయం నీలామితి విచిన్తయ. 3

ప్ర. అ వర్త = వాయనా. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా : కిన్ = ఏమి, కరిష్యా
 వహే = చేసెదము : క్య వా = ఎరటి, గర్వావ = వెళ్లెదము : నీలామ్ = నీలము,
 కిన్ = ఏ, ఉపాదేన = ఉపాయముచేత, గర్వేయమ్ = పొందుదును, ఇతి =
 అను విషయము, విచిన్తయ = ఆలోచించుము.

తా. వాయనా : లక్ష్మణా : ఇప్పుడు తున మేమి చేసెదము : ఎక్కడికి
 వెళ్లెదము : నీల ఏ ఉపాయముచేత రాకనునో ఆలోచించుము. 3

మూ. తం తతా పరిలాపార్తం లక్ష్మణో రామమబ్రవీత్
 ఇమమేవ అనస్తానం త్వమన్వేషితుమర్హసి
 రాక్షసైర్వహారిః కిర్థం వానాశ్రుమంతాయుతమ్. 4

ప్ర. అ. తతా = అట్లు, పరిలాపార్తమ్ = మనస్తానముచేత ఏడియైనది,
 తం రామమ్ = ఆ రాముణ్ణి గూర్చి, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, అబ్రవీత్ = వరికెను,
 త్వమ్ = నీవు, ఇహారిః = అనేకులైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, కిర్తమ్ = క్షాత్ర
 మైనది, వానాశ్రుమంతాయుతమ్ = అనేకవిధములైన వృక్షములతోను, లతం
 తోను కూడినది అయిన, ఇమమ్ = ఈ, అనస్తానమేవ = అనస్తానమనే, అన్వేషి
 తుమ్ = వెదకుటకు, అర్హసి = తగి యున్నావు.

తా. ఆ విధముగా మనస్తానములో జారవయ్యుచున్న రామునిలో లక్ష్మణు
 డిట్లు విరికెను. 'ఈ అనస్తానములో అనేకులు రాక్షసులు నివసింతుచున్నారు.
 ఇది అనేకములైన వృక్షములతోను, లతలతోను క్షాత్రమైనది. ఇక్కడనే వెద
 కుము'. 4

మూ. సన్తీహ గిరిదుర్గాఢీ నిర్ధరాః కన్దరాఢీ ర
 గుహాశ్చ వివిధా హిరా వానామృగగణాకులాః
 అవాసాః కిన్నరాణాం చ గన్ధర్వకవనాని చ. 5

ప్ర. అ ఇహ = ఇక్కడ, గిరిదుర్గాఢీ = పర్వతదుర్గములు, నిర్ధరాః =
 లోయలు, కన్దరాఢీ ర = కంద్రములు, వివిధా = అనేకవిధములైన, హిరాః =

తయోంకరమైన, నానామృగగణాదులాః = అనేకవిధములైన మృగముల సమూహములచేత వ్యాకులములైన, గుహాశ్వు = గుహలు, కిన్నరాద్యాః = కిన్నరుల యొక్క, అవాపాః = వివాసములు, గన్ధర్వభవవాని ర = గంధర్వుల గృహములు, సన్తి = ఉన్నవి.

తా. ఈ అవస్థానమునందు వర్తకతత్వములు, తోయలు, రంధ్రములు, తయోంకరములు, అనేకవిధములైన మృగముల గణములచేత వ్యాకులములు అయిన అనేకవిధములైన గుహలు, కిన్నరుల వివాసములు, గంధర్వుల భవనములు ఉన్నవి.

8, A

మూ. తాని యుక్త మయా పార్థం త్వమన్వేషితుమర్హసి,
త్వద్విధా బుద్ధిసంపన్నా మహత్మానో నరర్హత,
అపర్వ స ప్రకమృతే వాయువేగైరిదారణా.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, యుక్తః = ఉత్సుకుడవై, (ఏమిదిపొలులేని రాకవై), మయా పార్థమ్ = తాలో కూత, తాని = వానిని, అన్వేషితుమ్ = వెదకుటకు, అర్హసి = తగినవావు. నరర్హత = ౬ | నరశ్రేష్ఠుడా | బుద్ధిసంపన్నాః = బుద్ధిసంపన్నులైన, త్వద్విధాః = నీవంటి, మహత్మానాః = మహాత్ములు, వాయువేగైః = వాయువేగములచేత, అరణాః ఇవ = వర్తకములు వలె, స ప్రకమృతే = కంపింతు.

తా. నీవు నాలో కలిసి ప్రయత్నపూర్వకముగా ఆ స్థానములను అన్వేషించుము. ౬ | నరశ్రేష్ఠుడా | బుద్ధిసంపన్నులైన నీవంటి మహాత్ములు, వాయువేగమునకు వర్తకములు ఎట్లు తలించినవో అట్లే అవదంతో రలించడు.

మూ. ఇత్యుక్తస్తర్వసం వర్తం విరచార సంక్షుభాః,
క్రుద్ధో రామః కరం హారం సంభాయ రనుషి ఖరమ్.

ప్ర. అ. క్రుద్ధః = కోపించిన, రామః = రాముడు, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తః = వలకలిగినవారై, సంక్షుభాః = యక్షులుచేత కూరినవారై, రనుషి = రనుస్తు మీర, హారమ్ = తయోంకరమైన, ఖరం కరమ్ = అర్ధరంధ్రభాగమును.

ప్ర. ౪. ఇరవ్ = ఈ, రక్ష = రక్షణము, గృధ్రభూపవ = గ్రద్ధ
భూపము కంటె, కావలె = అరవిలో, భవతి = ఉన్నాడు. వ్యక్తవ్ = పర్యమ.
విరాటాక్షివ్ = విరాటములైన వేదములు గల, సీతావ్ = సీతను, భక్షయత్వా =
భక్షించి, యథానుజ్ఞవ్ = సుఖముగా, ఆస్తే = కూర్చున్నాడు, దీప్తాన్త్యై = వెలు
లిండుచున్న అగ్రభాగములు గల, హస్తైః = భయంకరములైన, అశిష్కాన్తైః =
వృక్షముగాకాకుండా వెళ్లి, భాష్ట్రైః = బాణములచేత, ఏవమ్ = ఏనిది, వరిష్యే =
దంపగలను.

తా. "ఏడు గ్రద్ధభూపముతో అరణ్యములో వివసించుచున్న రాక్షసుడు,
వర్జ్యము. విరాటమైన వేదములు గల సీతను భక్షించి సుఖముగా కూర్చున్నాడు.
ప్రకాశించుచున్న అగ్రభాగములు గల, భయంకరములైన, వంకర లేకుండా
ప్రయాణం చేసే బాణాలతో ఏనిది దంపెరను". 11, 12

మూ. ఇత్యుక్తార్థవ్యవర్థ్యుక్త్రం సంభాయ దనుషీ ఖరవ్,
క్రుద్ధో రామః సముద్రాంతం కన్పుయన్నివ మేరిసివ్. 13

ప్ర. ౪. రామః = రాముడు, ఇరి = ఉల్లా, ఉక్త్య = వరికి, క్రుద్ధః =
కోపించినవాడై, దనుషి = దనస్సుచే, ఖరవ్ = అర్థరంధ్రబాణమును, సంభాయ =
సంధించి, సముద్రాంతవ్ = సముద్రము కొనలుగా గల, మేరిసివ్ = తూచిరి,
కన్పుయన్నివ = కంపింపజేయుచున్నరాడు వరి, గృధ్రవ్ = అ గ్రద్ధను గూర్చి,
అత్యవరత్ = తొందరగా వెళ్ళెను.

తా. రాముడు ఈ విధముగా వరికి, కోపించినవాడై, దనస్సుచే అర్థ
రంధ్రబాణబాణమును సంధించి, సముద్రమువరకు వ్యాపించి ఉన్న తూచిని
కంపింపజేయుచున్నరా అన్నట్లు అ గ్రద్ధమిదికి స్పృహముగా వెళ్ళెను. 13

మూ. తం దీనం దీవయా వాచా నేపేనం కుధిరం వమన్,
అత్యలావత వక్షీ తు రామం దళరథాత్మజమ్. 14

ప్ర. ౪. వక్షీ తు = అ బలాయుధ, పపేవమ్ = సురుగుతో కూడిన,
కుధిరవ్ = రత్నమును, వమన్ = కమ్మలు, దీనమ్ = దీనుడైన, తం = అ,
దళరథాత్మజమ్ = దళరథముచూడులైన, రామమ్ = రాముణ్ణి గూర్చి, దీవయా =
దీపమైన, వాచా = వాక్కుతో, అత్యలావత = వరితెను.

తా. అటాయువు రక్షయి, మరుగు కమ్మయి, దీనుడైన ఆ రక్షరక్ష
కుమారుడైన రామునితో, దీవయైన మూలంతో ఇట్లు పలికెను. 14

మూ. యా మోషరిమివాయుష్మన్నవ్యేషసి మహావనే,

సా లేచి మమ ర ప్రాణా రావజేనోభయం హృతమ్. 15

ప్ర. అ. అయుష్మన్ = అయుష్మంతుడైన రామా : యాన్ = ఏ లేచిని,
మహావనే = మహావనమునందు, ఉషరిమిన = ఉషరిని పలి, అవ్యేషసి = వెదకు
చున్నావో, సా లేచి = ఆ లేచి, మమ = నాయొక్క, ప్రాణా ర = ప్రాణములు,
ఉభయమ్ = ఈ ఉభయము కూడ, రావజేన = రావణునిచేత, హృతమ్ = హరించ
బడినది.

తా. అయుష్మంతుడైన రామా : ఏ లేచిని ఈ మహావనములో, ఉషరిని
వెదకి నట్లు వెదకుచున్నావో ఆ లేచిని, నా ప్రాణాంను, రెండింటిని కూడ రావ
ణుడు హరించినాడు. 15

మూ. క్షయా విరహితా లేచి లక్ష్మణేన ర రామన,

ప్రాయమాణా మయా దృష్టా రావజేన లరియసా. 16

ప్ర. అ. రామన = రామా : క్షయా = నీతోను, లక్ష్మణేన ర = లక్ష్మ
ణునితోను, విరహితా = కూర్మకాలైన, లేచి = నీక, లరియసా = లలపంతుడైన,
రావజేన = రావణునిచేత, ప్రాయమాణా = హరించబడుచున్నదిగా, మయా =
నాచేత, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. రామా : నీవు, లక్ష్మణుడు దగ్గర లేచి సమయములో నీకను అం
కరియైన రావణుడు అవహరించుతుండగా మేము చూచితివి 16

మూ. నీలామకృతవన్నోఽహం రావలక్ష్మ రజే మయా,

విర్యంసిరతరవక్యాశ్ర పారితో ధరణీరలే. 17

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, నీలామ్ = నీకను, అకృతవన్నః = సమీపించి
తిని, మయా = నాచేత, రావలక్ష్మ = రావణుడు కూడ, విర్యంసిరతరతః = విగ్రం
దేయబడిన రథము కంపానై, అశ్ర = ఇక్కడ, ధరణీరలే = నేలమీద, పారితః =
పడవేయబడినాడు

తా నేను వెంటనే నీకను రక్షించుటకు వెళ్ళి రావలసివచ్చి కథము నశించినది.
అతనిని కథమునుండి వెంటేదకు వదలబోయితిని. 17

మూ. ఏకదశ్య రమ్యగ్న మేకదశ్య కలావరమ,
అయమస్య రతో రామ తగ్నః సాంత్రామికో మయా 18

ప్ర. అ. రామ = రామా : ఏకద = ఇది. అస్య = ఈ రావణనియొక్క,
తగ్నః = విరగగొట్టబడిన, రమః = రమ్యము. ఏకద = ఇది. అస్య = ఇతని
యొక్క. కలావరమ = కవచము, అయమ = ఇది. మయా = నాచేత. తగ్నః =
విరగగొట్టబడిన, అస్య = ఇతనియొక్క. సాంత్రామికః = యుద్ధమునకు పంపిం
చిరిన, రతః = కథము.

తా. రామా : ఇది నేను ఏడుగ గొట్టిన అతని కవచము. ఇది కవచము.
ఇది నేను విరగగొట్టిన అతని యుద్ధకవచము. 18

మూ. అయం తు సారథిస్తస్య మర్మదహితో యురి,
వరిత్రాస్తస్య మే పక్ష రిత్వా ధర్మేన రావణా, 19

నీరామాయాయై వై రేహిమర్మపాత విహాయనమ్,
రక్షసా విహతం పూర్వం న మాం హస్తుం త్వమర్హసి. 20

ప్ర. అ. అయం తు = ఇతడు. యురి = యుద్ధమునందు, మర్మదహితః =
నా రెక్కలచేత దంపబడిన, తస్య సారథిః = అతని సారథి. రావణః = రావణుడు.
వరిత్రాస్తస్య = అంశితున్న, మే = నా యొక్క. పక్ష = రెక్కలను, ధర్మేన =
అర్థముచేత, రిత్వా = తేరించి, వై రేహిమ = విరేహరాజుమరియైన, నీరామ =
నీకను, అరామ = గ్రహించి, విహాయనమ్ = అలాగమును గూర్చి, ఉర్మపాత =
ఎగిరిన రక్షసా = రాక్షసునిచేత, పూర్వం = పూర్వమే, విహతం = దంప
బడిన, మామ్ = నన్ను. త్వమ్ = నీవు. హస్తుమ్ = చంపుటకు. హర్హసి = కగళు.

తా. ఇతడు, యుద్ధములో నేను రెక్కలతో దంపి వదలెనని రావణ
సారథి. రావణుడు, అంశి తన్ను నా రెక్కల అర్థముచేత తేరించి, నీకను
గ్రహించి అలాగముతోనికె ఎగిరితొయినాడు. ముందే రాక్షసునిచే దంప
బడిన నన్ను నీవు చంపరా దంపకుము. 19, 20

వ్రతశీలినతో, తోర్వాగ్యవంతుడవై నా వృక్క తగంగానే ఆ సుహాసముద్రము
కుడ ఎండిపోవును. 25

మూ. నా న్మేధాగ్యకరలో లోకే మత్తోఽస్మిన్ సరరావరే,
యేనేయం మహానీ ప్రాప్తా మయా వ్యసనవాగురా 26

వ్ర. ఆ. యేన మయా = ఏ నాచేత, ఇయన్ = ఈ, మహానీ = గొప్ప
రై న, వ్యసనవాగురా = కుఱుము రుచి వం, ప్రాప్తా = పొందవడినలో, మత్తా =
అర్థి వారందె, అధాగ్యకరః = ఎక్కువ తోర్వాగ్యవంతుడు, సరరావరే = అంగమ
స్థావరములలో కూడిన, అస్మిన్ = ఈ, లోకే = లోకమునందు, నాప్తి = లేదు.

తా. నేను అంగ పెద్ద వ్యసనం వంటలో విక్కుకొని ఉన్నాను. ఈ
అంగమస్థావరాత్మకవ్రవంశములో వారందె ఎక్కువ తోర్వాగ్యవంతుడు మరొక
దెవడూ లేడు. 26

మూ. అయం ఏత్యవయస్యో మే గృత్రరాజో జరాన్విరః,
శేతే వివిహతో భూమౌ మమ తాగ్యవివర్యయాత్. 27

వ్ర. ఆ. మే = నాయొక్క, ఏత్యవయస్యః = తల్లిడియొక్క స్నేహ
కుడు, జరాన్విరః = ముసలితనములో కూడినరాడు అయిన, అయన్ = ఈ,
గృత్రరాజః = అబాయువు, మమ = నాయొక్క, తాగ్యవివర్యయాత్ = అర్చనము
యొక్క రై వరీత్యమువంశ, వివిహతః = రంపవడినరాడై, భూమౌ = నేలమీద,
శేతే = కయవిండిఉన్నాడు.

తా. నా తోర్వాగ్యమువంశనే నా తల్లిడిగారి ముక్రుడైన, పృథ్విడైన ఈ
అబాయువు కూడ రంపవడి వేందై వది ఉన్నాడు. 27

మూ. ఇత్యేవమక్త్యా బహుళో రాఘవః సహంక్షుణః,
ఇటాయుషం త వస్పర్య ఏత్యస్నేహం విదర్శయన్. 28

వ్ర. ఆ. రాఘవః = రాముడు, ఇత్యేవన్ = ఇట్లు, బహుళః = అనేకవిద
ముయ్యా, ఉక్త్యా = వదిలి, సహంక్షుణః = లక్ష్యబసనాకుడై, ఏత్యస్నేహన్ =
తండ్రియందుంటే ప్రేమ వంటి ప్రేమను, విదర్శయన్ = చూపుచు, ఇటాయుషన్
= అబాయువును, వస్పర్య = స్పృశించెను.

తా. రాముడు ఇట్లు అనేకవిధముల వినిపించెను. పితవ రామంశ్శబ్దములు కలగినై ఎంత ప్రేమ ఉండునో అంత ప్రేమను యాపుడు అటాయవు కరీర మును రకవిధి.

28

మూ. నికృత్తవక్షం రురిరాచపిత్తం
స గృత్రరాజం పరిరత్న రామః,
కృ పైతిరీ ప్రాణసమా మమేరి
విమర్శ భారం నివపాత భూమౌ.

29

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే అదిత్యే అరణ్యకాండే
సప్తవ్యవస్థాః సర్గః.

ప్ర. అ. సు రామః = అ రాముడు, నికృత్తవక్షమ్ = దేహించండిన రెక్కలు గలవాడు, రురిరాచపిత్తమ్ = రక్తముచేత రకవలదినవాడు అయిన, గృత్రరాజమ్ = అటాయవును, పరిరత్న = కొగలించుకొని, రామః = నాయొక్క, ప్రాణసమా = ప్రాణములతో సమానురాలైన, పైతిరీ = నీత, కృ = ఎక్కడ, ఇరి = అని, భారమ్ = రామును, విమర్శ = ఉర్పరించి, భూమౌ = నేలమీద, నివపాత = వదిలెను.

తా. అ రాముడు రెక్కలు తెగగొట్టించుటచే రక్తముతో పూయబడి యున్న అ అటాయవును కొగలించుకొని, "దా ప్రాణసమురాలైన నీత ఎక్కడ ఉన్నది" అని మృతము వలికి నేలమీద వదిపోయెను.

29

'దాలానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాగ్రరత్నాభ్యాసమునందు అరణ్యగోత్రలో
అతవదిపితవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టషష్టితమః పర్వః

[అటాయువు ప్రాణములు విడచుట. శ్రీరాముడు అశవికి రాహు నంస్కరించు చేయుట].

మూ. రామః ప్రేక్ష్య తు తం గృర్రం తుని శ్రాశేఽపారితమ్,
సోమిత్రిం మిత్రసంపన్నమితం వచనమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. శ్రాశేఽ = తయంకరుడైన రాహునిశేత, తుని = నేందిక, పారి తమ్ = వచగొట్టంగిడిన, తం గృర్రమ్ = అ అటాయువును, ప్రేక్ష్య = చూచి, రామః = రాముడు, మిత్రసంపన్నమ్ = మంచి మిత్రులతో కూడిన, సోమిత్రిమ్ = అండ్కుడాని గూర్చి, ఇతం వచనమ్ = ఈ వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. క్రూరుడైన రాహుడు నేందిక వచగొట్టిన అ అటాయువును చూచి రాముడు మంచి మిత్రసంపద గల సోమిత్రితో అట్లు పలికెను. 1

మూ. మమాయం సూనమశ్లేషు యథమానో విహర్ణుః,
రాక్షసేన హతః సంఖ్యి ప్రాణాన్ స్వక్ష్యరి ద్దున్యజాన్. 2

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, అశ్లేషు = ప్రయాణనమంయందు, యథ మానః = ప్రయత్నించుచున్న, అయం విహర్ణుః = ఈ వక్షి, సంఖ్యి = యుద్ధము నందు, రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత, హతః = తంపొడిసినదాక్షి, దున్యజాన్ = ఎరువ కక్కుముకాని, ప్రాణాన్ = ప్రాణముంను, స్వక్ష్యరి = విడువగలదు. సూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. ఈ అటాయువు రాకు పాహాయము చేయుటకొరకై ప్రయత్నము చేయుచు యుద్ధములో రాక్షసునిచేత తంపొడిసినాడు(కొట్టంగిడినాడు). ఈ విధముగ ఎవ్వరూ విడచుటకు శక్యముండని ప్రాణాంను విడువ నున్నాడు. సర్వము. 2

మూ. అరితిన్నః కరితేఽస్మిన్ ప్రాతో లక్ష్మణ విద్యతే,
తథా హి స్వరహితోఽయం విక్లవః సముదీక్యతే. ౩

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణాః : అన్యః = ఈతనియొక్క, అస్మిన్ కరితే = ఈ కరిరమనందు, ప్రాతః = ప్రాతము, అరితిన్నః = తాం దుర్బలముగా, విద్యతే = ఉన్నది తథా హి = అది యుక్తమే తథా, అయమ్ = ఈతడు, స్వరహితః = స్వరము లేనివాడుగాను, విక్లవః = వ్యాకులుడు గాను, సముదీక్యతే = యోశంతుచున్నాడు.

తా. లక్ష్మణాః : ఈతని కరిరమంలో ప్రాతము తాం దుర్బలముగా ఉన్నట్లు కనెందుచున్నది. అందువలననే ఇతడు శంకస్వరము తగ్గిపోయి వ్యాకులుడుగా కనెందుచున్నాడు. 3

మూ. జటాయో యరి కల్పేషి వాక్యం వ్యాపారితుం పునః,
సీతామాత్యాహి కద్రం లే పరమాత్యాహి రాత్మనః. 4

ప్ర. అ. జటాయో = జటాయూః : పునః = మరల, వ్యాపారితుమ్ = చూటబాడుటకు, కల్పేషి యరి = సమర్థుడైనట్లుగాలే, లే = నీకు, కద్రమ్ = నీకు ముగిగక, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, అత్యాహి = చెప్పుము, అత్మనః = నీయొక్క, పరమ్ = పరను గూర్చి, అత్యాహి = చెప్పుము.

తా. 4. జటాయూః : మరల పారి మాటలాడకదిగితే నీక విషయము, నీ పర విషయము చెప్పుము. నీకు ముగిగక ముగిగక. 4

మూ. కింవిమిత్రోఽహరన్పితాం రావణస్తస్య కిం మయా,
అవరాధ్యం తు యం దృష్ట్వా రావణేన హృతా ప్రియా. 5

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, కింవిమిత్రః = ఏమితారణముగంచాడై, సీతామ్ = సీతను, అహరత్ = హరించెను : మయా = వాచిత, తస్య = వానికి, కిమ్ = ఏమి, అవరాధ్యమ్ = అవరాధము తేయబడినది : యమ్ = చేసినది, దృష్ట్వా = చూచి, ప్రియా = ప్రియరాణ, హృతా = హరించబడినదో.

తా. రావణుడు ఏ తారణమును పురస్కరించుకొని సీతను హరించినాడు.

అతనిః నేను ఏ అవశాకము లేదీనామి అతడు నా ప్రేయసారిని అవహరించి
చాడు : 5

మూ. కథం తదృన్ద్రానంతాకం ముఖమాసీన్ననోహరమ్,
సీతయా తాని తోత్రాని తస్మిన్ తాలే ద్వితోత్తమ. 6

ప్ర. అ. ద్వితోత్తమ — ౬: పక్షి శిష్టతా : తదృన్ద్రానంతాకమ్ = తండ్రునితో
సమానమైన, మనోహరమ్ = మనోహరమైన, తత్ ముఖమ్ = ఆ ముఖము, కథమ్
= ఎట్లు, అసీత్ = ఉండెను: తస్మిన్ తాలే = ఆ సమయమునందు, సీతయా =
సీతతేత, తాని = ఏ చాక్కములా, త్రాని = పంకంబివసా

తా. తమందొ శ్రేష్ఠత వైస ౬: అటాయా : తండ్రునితో సమానమైన,
మనోహర మైన ఆ సీత ముఖము ఆ సమయమునందు ఎట్లు అయిపోయినది :
అమె ఏమిన్నది : 6

మూ. కథంవిరళః కథంరూపః కింకర్మా న త రాక్షసః,
కృతాన్యో తపనం తాత బ్రాహ్మే పరివృతృకః. 7

ప్ర. అ. సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, కథంవిరళః = ఎట్టి వరాక్రమము
కలదాడు : కథంరూపః = ఎట్టి రూపము గలవాడు : కింకర్మా = ఏమి పని కం
దాయః అన్యః = ఏదియొక్క, తపనం త = ఇల్లు, కృత = ఎక్కడ ఉన్నది:
తాత = తండ్రి : పరివృతృకః = ప్రశ్నించుచున్న, మే = నాకు, బ్రాహ్మ =
తెచ్చము.

తా. ఆ రాక్షసుని వరాక్రమము ఎట్లది : అతని రూపము ఎట్లది : అతడు
ఎట్టి పనులు చేయును: అతని వివాస మిక్కడ : తండ్రి! ప్రశ్నించుచున్న నాకు
సమాలాపము తెచ్చుము. 7

మూ. తముర్విజ్ఞాత దీనాత్మా నింప నైవ నైవ నైవ,
చాచారివన్నయా రామం బహాయురికమబ్రవీత్. 8

ప్ర. అ. అనన్తరమ్ = అటు పిమ్మట, దీనాత్మా = దీనమైన మనస్సు గల,
అటాయా = అటాయువు, నింపనైవ = నింపించుచున్న, రామమ్ = రాముణ్ణి.

ఉద్యోగ్య = సైత కర్మ ఏత్తి యాది, అత = అది ఏమ్మది, అరిసన్నయా =
రాదా క్షిణించిన, వాదా = వాక్కుతో, ఇదమ = ఈ వాక్యమును, అంపిక్ =
పరికింపు.

తా. ఏమ్మది, కీవమైన మనస్సుగల అజాయువు వింపించుదున్న రాముని
చైపు కర్మ ఏత్తి యాది, రాం క్షిణించిన స్వరముతో ఇట్లు పరికింపు. 8

మూ. పృథా సా రాక్ష సేష్ఠీణ రావణేన విహాయసా,
మాయామాస్థాయ విపులాం రాతదుర్దిననంకులాప్. 9

ప్ర. అ సా = అ సీత, రాక్ష సేష్ఠీణ = రాక్షసరాక్షస, రావణేన = రావ
ణునిచేత, రాతదుర్దిననంకులాప్ = రాయువుతోను మేహత్పాదనముతోను భ్యాకుం
పైన, విపులాప్ = అరికపైన, మాయాప్ = మాయను, అస్థాయ = అవలంబించి,
విహాయసా = అభాగముచే, పృథా = పారించుచునది.

తా. రాక్షసరాక్షస రావణుడు మాయచేత అరికపైన గారిని, మేహత్పాద
నమును స్పృశించి, అభాగమార్గమున అ సీతను అవలంబించినాడు. 9

మూ. పరిక్రా న్తస్య మే రాత వక్ష రిత్తా స రాక్షసా,
సీతామారాయ వైరేహిం ప్రయాతో దక్షిణాం దిశమ్. 10

ప్ర. అ. రాత = తల్లికి, సా రాక్షసా = అ రాక్షసుడు, పరిక్రా న్తస్య =
అంసిహోయ ఉన్న, మే = నాయుక్క, వక్ష = రోగించు, రిత్తా = రేడించి,
వైరేహిం = విరహరాజుమారియైన, సీతామ్ = సీతను, అరాయ = గ్రహించి,
దక్షిణాం దిశమ్ = దక్షిణదిక్కును గూర్చి, ప్రయాతా = వెళ్ళినాడు.

తా. తల్లికి : అ రాక్షసుడు నేను అంసిహోయ ఉన్నప్పుడు నా రెక్కలు
రేడించి విరహరాజువైరియైన సీతను తివ్రకాని దక్షిణపు దిక్కు వైపు వెళ్ళినాడు.

మూ. ఉపయర్యన్తి మే ప్రాణా దృష్టిక్రమతి రామవ,
వశ్యామి వృషాన్ సౌవర్ణానుశికకృతమార్దవాన్. 11

ప్ర. అ రామవ = రామా : మే = నాయుక్క, ప్రాణా = ప్రాణములు,
ఉపయర్యన్తి = అర్థగించ అతురున్నవి, దృష్టి = దృష్టి, క్రమతి = తిరిగిపోవు

యన్నది. ఉశిరకృతమూర్తజాన్ = వర్ణవేగలేక కేయలదిన కేకములు గం, పొవర్జాన్ = సువర్ణవికారమైన, వృజాన్ = వృక్షములను, పగ్గావి = చూచుచున్నాను

తా. రామా : నా ప్రాణములు అడ్డగించబడుచున్నది. చూపు తిరిగిపోవు యన్నది. వర్ణవేగ వంటి కేకములు గం అంగారు తెల్లను చూచుచున్నాను. (మృత్యువు అనన్నమైనదారికి అంగారపు తెల్లు కవలను నని ప్రతీతి). 11

మూ. యేన యాతి మువళాత్తేన నీతామారాయ రావణా,
ఏవ్రణన్తం తనం క్షిప్రం తత్ప్రాప్తిమి ప్రతివర్తతే, 12
ఏన్తో నామ ముహూర్తాయం స ర కాకుత్స్థ నాబధత్.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా ! రావణా = రావణుడు, యేన ముహూర్తేన = ఏ ముహూర్తముకేత(నందు), నీతామ్ = నీతను, అరాయ = తినికొని, యాతి = తెచ్చుచున్నావో (వెళ్ళినావో), అయత్ = ఇది, ఏన్తో నామ = విందము అను, ముహూర్తా = ముహూర్తము. ప్రణన్తమ్ = పోయిన, తనమ్ = తనమును, తత్ప్రాప్తిమి = తాని స్వామి, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, ప్రతివర్తతే = పొందును. స. ర = అ రావణుడు, నాబధత్ = తెలిసికొనలేడు.

తా. రామా : రావణుడు నీతను ఏ ముహూర్తమునందు అవహరించివావో! ఆ ముహూర్తమునకు విందముహూర్త మని పేరు. ఆ ముహూర్తమునందు పోయిన తనము అరితకాలములోనే ఆ యజమానికి తిరిగి లభించును. ఈ విషయము ఆ రాక్షసునికి తెలియదు. 12

మూ. త్వత్ప్రియాం జానకిం హృత్వా రావణో రాక్ష సేక్యతా, 13
యష్టవర్తకం గృహ్య క్షిప్రమేవ విసక్యతి.

ప్ర. అ. రాక్ష సేక్యతా = రాక్షసరాజైన, రావణా = రావణుడు, త్వత్ప్రియామ్ = నీ ప్రియురాలైన, జానకిమ్ = జానకిని, హృత్వా = హరించి, లక్ష్మిమ్ = గాంతును, గృహ్య = గ్రహించి, యష్టవక్ = లేవవలె, క్షిప్రమేవ = క్షిప్రముగా, విసక్యతి = పంపించును.

తా. నిప్రియురాలైన జానకిని హరించిన రాక్షసరాజైన రావణుడు గాంతు ప్రయోగిన లేవ వలె క్షిప్రముగా పంపించగలడు. 13

మూ. న చ త్వయా వ్యథా కార్యా జనకస్య సుతాం ప్రతి, 14
వైరేహ్యః కంస్యసే శ్చివం హత్యా కం రాక్షసం కథే.

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, జనకస్య సుతాం ప్రతి = జనకుని కుమార్తెను గూర్చి, వ్యథా = దుఃఖము, వ కార్యా = చేయదగినది కాదు. కథే = యుద్ధము నందు, కం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి. శ్చివమ్ = శ్చివముగా, హత్యా = చంపి, వైరేహ్యః = నీకతో, కంస్యసే = క్రిందిచగంపు.

తా. నీవు నీరస గూర్చి దుఃఖించుము. నీవు శ్చివముగా యుద్ధములో ఆ రాక్షసుణ్ణి చంపి నీకతో క్రిందిచగంపు. 14

మూ. అసంమూతస్య గృత్రస్య రామం ప్రత్యక్షుభాషకః, 15
అస్మాత్పుస్తావ రుతిరం ప్రియమాణస్య సాహిత్యమ్.

ప్ర. అ. రామం ప్రతి = రాముణ్ణి గూర్చి, అభిభాషకః = మాటలాడు తున్న, అసంమూతస్య = తెలివితప్పి, ప్రియమాణస్య = మరణించుచున్న, గృత్రస్య = అట యుద్ధయోగ్గి, అస్మాత్ = ముఱమునుండి, సాహిత్యమ్ = మాంస ముతో కూడిన, రుతిరమ్ = రక్తము, సుస్తావ = స్రవించెను.

తా. ఇంకా తెలివితప్పి అటయున్న రామునితో ఈ విధముగా మాట లాడుచుండగా అతనికి మరణము అప్పుడు ముగియలే అతని ముఱమునుండి మాం సముతో కూడిన రక్తము స్రవించెను. 15

మూ. పుత్రో విశ్రవసః సాజాత్రాతా వైశ్రవణస్య చ, 16
ఇత్యుక్త్యా రుద్ధతాన్ ప్రాణాన్ మమోర వరగేశ్వరః.

ప్ర. అ. (ఆ రాక్షసుడు), విశ్రవసః = విశ్రవసునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు. వై శ్రవణస్య = ఉదేరునియొక్క, సాజాత్ = సాజాత్తు, త్రాతా = సోద రుడు. ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్యా = వరిచి, వరగేశ్వరః = అటామున్న, రుద్ధతాన్ = మరం లంచిన, ప్రాణాన్ = ప్రాణములు, మమోర = విడిచెను.

తా. “ఆ రాక్షసుడు విశ్రవసుని కుమారుడు, సాజాత్తు కుదేరుని సోద రుడు” అని చెప్పి అట యున్న రుద్ధతములైన ప్రాణాలను విడిచెను. 16

మూ. బ్రాహ్మ బ్రాహ్మిణి రామస్య బ్రహ్మణస్య కృతాజ్ఞతే, 17
త్యక్త్యా శరీరం గృహస్య జగ్ముః ప్రాణా విహాయనమ్.

ప్ర. అ. కృతాజ్ఞతే = తేయందిన దోసిరి గం, రామస్య = రాముడు, బ్రాహ్మ బ్రాహ్మిణి = చెప్పుము చెప్పుము అని, బ్రహ్మణస్య = అనుకుందగానే, గృహస్య = అటాయువుయొక్క, ప్రాణా = ప్రాణములు, శరీరమ్ = శరీరమును, త్యక్త్యా = విడచి, విహాయనమ్ = అణగమును గూర్చి, జగ్ముః = వెళ్ళినవి.

తా. రాముడు దోసిరి పట్టి, "అంతా చెప్పుము చెప్పుము" అని అనుకుందగానే అటాయువు ప్రాణాలు శరీరమును విడచి అణగమునీరికి ఎగిరిపోయినవి.

మూ. న నిక్షిప్త్య శరో భూమౌ ప్రసార్య తరణౌ తదా, 18
విక్షిప్త్య చ శరీరం న్యం వపాత తరణితలే.

ప్ర. అ. నా = అ అటాయువు, తదా = అప్పుడు, శరో = శరస్సును, భూమౌ = భూమిపై, నిక్షిప్త్య = ఉంచి, తరణౌ = సాకములు, ప్రసార్య = రాచి, న్యమ్ = తన సంబంధమైన, శరీరమ్ = శరీరమును, తరణితలే = నేందిక, విక్షిప్త్య = జాకవిడచి, వపాత = పడిపోయెను.

తా. అప్పు యా అటాయువు శరస్సును నేంపై వకదేసి, సాకములు రాచి, శరీరమును నేందిక జాకవిడచి, పడిపోయెను. 18

మూ. తం గృహ్రం ప్రేక్ష్య తామ్రాక్షం గతాసుమతలోపమమ్,
రామః సుఖహరిః శ్రేష్ఠీనః సౌమిత్రిమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. సుఖహరిః = అనేకమైన, దుఃఖః = దుఃఖములనేక, రీనః = రీనుడైన, రామః = రాముడు, తామ్రాక్షమ్ = ఎఱ్ఱని క్షేత్రములు గం, గతాసుమ్ = పోయిన ప్రాణములు గం, అతలోపమమ్ = పర్వతములో సమానమైన, తం గృహ్రమ్ = అ అటాయువును, ప్రేక్ష్య = చూచి, సౌమిత్రిమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అనేకదుఃఖములు ఒక్కసారిగా వచ్చి వదులలేక రీనుడైన రాముడు ఎఱ్ఱని కళ్ళు గం, పర్వతము వంటి దేహము గం, మరణించిన అ అటాయువును చూచి లక్ష్మణునితో అర్చించెను. 19

మూ. అపరాధి రక్షసాం వాసే వర్తాతే వేవరా సుఖమ్, 20
అనేన రద్ధికారణ్యే విశీర్ణమహ వక్షిణా.

ప్ర. అ. రక్షసాం = రాక్షసులయొక్క, వాసే = నివాసమైన, అహ = ఈ, రద్ధికారణ్యే = రంధికారణ్యమునందు, సుఖమ్ = సుఖముగా, అపరాధి వర్తాతే = దారి నెంచకృతములను, వేవరా = వివసించుచున్న, అనేన = ఈ, వక్షిణా = వక్షిరేత, విశీర్ణమ్ = సురణముపొందుట (అరిగినది).

తా. రాక్షసులకు నివాసమైన ఈ రంధికారణ్యములో సుఖముగా నివసించుచున్న ఈ అపరాయుధు నా విశిర్ణమై పురణించినాడు. 20

మూ. అనేకదార్శికో యస్తు రిరశాంసముద్ధిరః, 21
సోఽయమర్క హరః శేలే కాలో హ దురరిక్రమః.

ప్ర. అ. అనేకదార్శికః = అనేకసంపత్కృతముల వయస్సు గల, యః = ఏ అపరాయుధు, రిరశాంసముద్ధిరః = రిరశాంసు శార్యోద్యుక్తుడుగా ఉన్నాడో, సః = అయమ్ = అర్థి ఈ అపరాయుధు, అర్క = అప్పుడు, హరః = రంవంకినదానై, శేలే = కయనిందినాడు, కాంః = కాంసు, దురరిక్రమః హ = అరిక్రమించే కక్రము కాదిది కదా ?

తా. అరి దీర్ఘాయుర్ధాయము గల ఏ అపరాయుధు రాం కాంసు శార్య వ్యుగ్రుడై ఉండేవాడో అర్థి ఇతడు రంవంకి వడి ఉన్నాడు. కాంసును ఏవ్వరూ దురుజుండు కదా ? 21

మూ. వక్యంక్షుం గృత్రోయమువశారి హరక్య పే, 22
సీరామత్యవవన్నో తై రావదేస అరీయసా.

ప్ర. అ. ంక్షుం = ంక్షుణా : సీరామ్ = సీరసు, అత్యవవన్నః = రక్షించుటనై వెక్కిన, పే ఉవశారి = నాకు ఉవశారము చేసిన, అయం గృత్రః = ఈ అపరాయుధు, అరీయసా = అరికలంపండుడైన, రావదేస = రావణునిచేత, హరః = రంవంకినాడు. వక్య = భూయము.

తా. ంక్షుణా : నాకు ఉవశారము చేయవలె నను కోరికతో సీరసు

దక్షింపుటై వెళ్ళిన ఈ బహుయువు అధికబంధాలిచ్చిన రావణునివేరే చంపండి నాడు. 22

మూ. గృత్రరాజ్యం వరిత్యజ్య పిత్తునైలామహం మహాత్, 23
మమ హేతోరయం ప్రాణాన్ ముమోఽప పరగేశ్వరః.

ప్ర. అ. అయం పరగేశ్వరః = ఈ వక్షిరాజ, పిత్తునైలామహమ్ = ఈ ద్వితాతంబు యిందిన, మహాత్ = గొప్పదైన, గృత్రరాజ్యః = గృత్రముల రాజ్యమును, వరిత్యజ్య = వికరి, మమ హేతో = నా మూలమున, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, ముమోఽప = వికరింపెను.

రా. ఈ వక్షిరాజ, తల్లితాతలందఱుండి వచ్చుచున్న గొప్ప గృత్ర రాజ్యమును వికరిచెట్టి నా నిమిత్తమై ప్రాణము వికరినాడు. 23

మూ. సర్వత్ర యై ర్భక్త్యై సారతో దర్శదారిణి, 24
కూరా కరణ్యా నౌమిత్రే తిర్యగ్గోనిగతేష్యపి.

ప్ర. అ. సౌమిత్రే = లక్ష్మణాః, కూరా = కూరులు, కరణ్యా = కరణు లొద్దిగదారిని కడివేదాడు, దర్శదారిణి = దర్శమును ఆరరించేదాడు అయిన, సారతో = సచ్చుడువులు, సర్వత్ర = అంతటా, తిర్యగ్గోనిగతేష్యపి = తిర్య గ్గంతువులలో కూడ, ర్భక్త్యై యై = భూదలయ్యుచున్నాడు కదా.

రా. లక్ష్మణాః : కూరులు, కరణాగతరక్షకులు, దర్శమును ఆరరించుదాడు అయిన సచ్చుడువులు అంతటా ఉండురు కదా : తిర్యగ్గంతువులలో కూడ కనబడు చున్నాడు కదా. 24

మూ. నీరాహరణం యథం న మే హిమ్య తదాగరమ్, 25
యథా విసాశే గృత్రవ్య మత్కృతే ర పరంతప.

ప్ర. అ. పరంతప = క్రతువలకలురా, హిమ్య = హిమ్యుడా, గృత్రవ్య = ఈ బహుయువుయొక్క, విసాశే = విసాశమునందు, మత్కృతే ర = (అందులోను) నా నిమిత్తమై, యథా = ఎట్లో, నీరాహరణం = నీరను హరించుటవలన కలిగిన, దుఃఖం = దుఃఖము, తదాగరమ్ = అవధమైనది, న = కాదు, ("తదాగరమ్"కు లదులు, "తదాగరమ్" అను ప్రాత్యుప్రసంగహింసించినది).

రా. శ్రుతుసంహారకుడనైన ఐక్ష్మణా : ఈ బ్రాహ్మణుడు మరణించుట వలన, అందులోను వానిమిత్రుడైన మరణించుటవలన, నా కెంత దుఃఖము కలుగు చున్నదో అంత దుఃఖము నీతాపరణమువలన కూడ కలగలేదు. 25

మూ. రాజా దళరథః శ్రీమాన్ యతా మమ మహాయశాః, 26
పూజనీయశ్చ మాన్యశ్చ తథాయం పరగీశ్వరః.

ప్ర. అ. మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గలవాడు, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడు, రాజా = రాజైన, దళరథః = రథరథుడు, మమ = నాకు, యతా = ఎట్లా, పూజనీయశ్చ = పూజించదగినవాడో, మాన్యశ్చ = గౌరవించదగినవాడో, అయన్ = ఈ, పరగీశ్వరః = పక్షిరాజ, తతా = అట్లే.

రా. శ్రీమంతుడు, గొప్ప కీర్తి గలవాడు అయిన దళరథమహారాజా నాకు ఎట్లు పూజ్యుడో, గౌరవించదగినవాడో ఈ పక్షిరాజా కూడ అట్లే పూజ్యుడు, మాన్యుడు. 26

మూ. సౌమిత్రే హత కాష్టాని నిర్మతిష్యామి పావకమ్, 27
గృధ్రరాజం తిరజ్జామి మత్కృతే నికషం గతమ్.

ప్ర. అ. సౌమిత్రే = ఐక్ష్మణా : కాష్టాని = కష్టాలను, హత = తీసికొని రమ్ము, పావకమ్ = అగ్నిని, నిర్మతిష్యామి = మఠించిరను. మత్కృతే = నా నిమిత్తమై, నికషమ్ = మరణమును, గతమ్ = పొందిన, గృధ్రరాజమ్ = బ్రాహ్మణుని, తిరజ్జామి = కల్పించుచున్నాను.

రా. ఐక్ష్మణా : కష్టాలు తీసికొనిరమ్ము. అగ్నిని మఠించి, నా నిమిత్తమై ప్రాణాలు వికరిన బ్రాహ్మణునకు దహనసంస్కారము చేయవలె నని కోరు చున్నాను. 27

మూ. నాతం పరగలోకస్య చితామారోహ్య రామభ. 28
ఇమం రజ్జామి సౌమిత్రే హతం తృణేణ రక్షసా.

ప్ర. అ. రామభ = రమణులముగందు వృద్ధున, సౌమిత్రే = ఐక్ష్మణా : తృణేణ = కాయంకరుడైన, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, హతమ్ = చంపబడిన,

ఇమమ్ = ఈ, వరగలోకస్య వాకమ్ = వక్షివమరాయమునకు ప్రతివైన అటాయువును, రితామ్ = రిరివి, ఆరోగ్యమ్ = ఎక్కింది, రక్ష్యాపి = కాల్చిరను.

తా. రమవంశమువంటి అన్నిందివ ఓ లక్షితా : శ్రూకులైన రాక్షసుని లేక రంవంశిన, వక్షిరాల్లైన ఈ అటాయువును రిరిపై ఎక్కింది, రహక సంస్కారము లేపెరను. 28

మూ. యా గతిర్మృతీరావాహహిరాగ్నిశ్చ యా గతిః, 29
అవరావర్తినాం యా త యా త భూమిప్రదాయినామ్,
మయా త్వం సమసుజ్ఞాతో గర్భ లోకాననుత్తమాన్, 30
గృధ్రరాజ మహానత్వ సంస్కృతశ్చ మయా వ్రత.

ప్ర. అ. మహానత్వమ్ = గొప్ప అంతు గల, గృధ్రరాజమ్ = ఓ : అటాయా : మయా = వారేక, సమసుజ్ఞాతః = అనుజ్ఞ అవ్వవలెన, త్వమ్ = నీవు, యుజ్జీరా నామ్ = యుజ్జములు రేయి స్వలావము కలరానికి, యా = ఏ, గతిః = గతియో, అహిరాగ్నిశ్చ = అగ్నిరావము లేనినరానికి, యా గతిః = ఏ గతియో, అవరా వర్తినామ్ = తిరిగి ఇంటికి రాని సంన్యాసులకు, లేరా' యుక్తమునుండి వెను తిరగని యోధులకు, యా త = ఏ గతియో, భూమిప్రదాయినామ్ = భూమిని ఇచ్చినవారికి, యా త = ఏ గతియో, అ గతిని, గర్భమ్ = పొందుము. మయా = వారేక, సంస్కృతః త = సంస్కరించవలెన నీవు, అనుత్తమాన్ = రాం ఉత్త మములైన, లోకాన్ = లోకములనుగూర్చి, వ్రతమ్ = వెళ్ళుము.

తా. గొప్ప అంతు గల ఓ గృధ్రరాజా : సర్వలా యుజ్జములు (అవ యుజ్జములు) రేయివారికి ఏ గతి లభించునో, అహిరాగ్నిరాజు ఏ గతి లభించునో, సంన్యాసులకు (లేరా యుక్తములో వెచ్చు చూచినవారికి) ఏ గతి లభించునో, భూరావము లేనివారికి ఏ గతి లభించునో అ గతిని నీవు పొందెదవుగాక. నేను అనుజ్ఞ ఇచ్చుచున్నాను. వారేక సంస్కరించవలెన నీవు అనుత్తమములైన లోకములకు వెళ్ళుము. (ఈ రెండు లోకములు ప్రార్థనపతిలో లేవు). 29, 30

మూ. ఏవముత్త్వా రితాం దీప్తామారోహ్య వరగేశ్వరమ్, 31
రదాహ రామో రత్నాత్మా వ్యుంధుమివ కుశితః.

ప్ర. ౪. దర్శాత్మ = దర్శాత్ముడైన, రామః = రాముడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉత్తా = వరికి, వరగీశ్వరమ్ = వశిరాత్మిన అటాయువును, రిశామ్ = రితను, అరోహ్య = ఎక్కించి, దుఃఖితః = దుఃఖించుచున్నవాడై, స్వస్థమిన = తన బంధువును వరి, దదాహ = తాల్చెను.

తా. దర్శాత్ముడైన రాముడు ఇట్లు వరుణుడు, అటాయువును చితిపై ఎక్కించి, బాగు దుఃఖించుచు తన బంధువునకు వరి దహనపంపి, రక్షణ చేసెను.

మూ. రామోఽత నహసోమైతిర్యవం గత్వా స ఏర్యవాన్, శిశి
స్థూలాన్ హత్వా మహారోహీవనుతస్థైర తం ద్విజమ్.

ప్ర. ౪. అత = ఏమ్మిట, ఏర్యవాన్ = వరాశ్రమితుడైన, రామః = రాముడు, నహసోమైతిః = యక్షులనపేరుతై, వనమ్ = వనమును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, స్థూలాన్ = పెద్దవైన, మహారోహీన్ = పెద్ద రోహిణ్యుగములను, హత్వా = చంపి, తం ద్విజమ్ = ఆ వక్షిని గూర్చి, అనుతస్థైర = తరచు వర పెడు.

తా. వరాశ్రమితుడైన రాముడు యక్షులనపేరుతై అతనితోనికి వెళ్ళి, అట్లుగా నున్న పెద్ద రోహిణ్యుగంను చంపి, అటాయువునకు ఏంక వరానము చేయుటకై, తరచు వర పెడు.

మూ. రోహమాంసాని రోక్ష్మర్క పేశీకృర్క మహాయశాః, శిశి
శకునాయ దదౌ ధామో రమ్యే హరితకాద్యలే.

ప్ర. ౪. మహాయశాః = గొప్ప కిరీ గం, రామః = రాముడు, రోహమాంసాని = రోహిణ్యుగమాంసములను, ఉక్ష్మర్క = పెళరించి, పేశీకృర్క = ముద్దగా చేసి, రమ్యే = సుందరమైన, హరితకాద్యలే = అకువర్చని వచ్చికపిడువందు, శకునాయ = వక్షికోరకు, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. మహాయశఃవారియైన రాముడు రోహమాంసములు రీసి ముద్దచేసి, తమ్యమైన అకువర్చని వచ్చిక పిడువందు అటాయువుకోరకు ఏంకముం విచ్చెను.

మూ. యత్త్రేకవ్య మర్జ్యవ్య కథయన్తి ద్విజాతయః, 34
తర్వర్ణగమనం తస్య పితృం రామో జభాష హ.

ప్ర. ౪. తత్ = ప్రసిద్ధమైన, యత్ = తెలిసి, ద్విజాతయః = బ్రాహ్మణులు, త్రేకవ్య = మరణించిన, మర్జ్యవ్య = మృత్యువును, తర్వర్ణగమనమ్ = తర్వర్ణమును పొందినది దానినిగా, కథయన్తి = చెప్పుదురో, తత్ = ౪, పితృమ్ = పితృదేవతాకమైన మంత్రమును, తస్య = ౪ అటాయువునకు, జభాష = జపించెను.

తా. ఏ మంత్రము మరణించిన మృత్యువు తర్వర్ణమునకు సంతు నని బ్రాహ్మణులు చెప్పుదురో అట్టి పితృదేవతలకు పంపించిన మంత్రమును దామకు ౪ అటాయువుకొరకు జపించెను. 34

మూ. తతో గోదావరీం గత్యా నరీం నరవరాత్మభౌ, 35
ఉదకం చక్రతుస్తస్మై గృరరాజాయ తావుభౌ.

ప్ర. ౪. తతో = అటవిష్టుల, తో = అర్హులైన, తో = ౪, నరవరాత్మభౌ = రామకూతులు, గోదావరీం నరీమ్ = గోదావరీనదిని గూర్చి, గత్యా = వెళ్ళి, తస్మై = ౪, గృరరాజాయ = అటాయువునకు, ఉదకమ్ = ఉదకమును, చక్రతుః = చేసిరి.

తా. విష్టుల ౪ రామకూతు లిద్దరూ గోదావరీనది! వెళ్ళి ౪ అటాయువు నకు ఉదకతర్పణములు చేసిరి. 35

మూ. శాస్త్రదృష్టేన విరివా జలే గృర్రాయ రామవౌ, 36
స్నాత్వా తో గృర్రరాజాయ ఉదకం చక్రతుస్తతా.

ప్ర. ౪. తతా = అప్పుడు, రామవౌ = రామండ్లులు, శాస్త్రదృష్టేన = శాస్త్రమునందు చూడబడిన, విరివా = విరివేత, గృర్రాయ = ౪ అటాయువు నిమిత్తము, జలే = నీరియందు, స్నాత్వా = స్నానముచేసి, గృర్రరాజాయ = అటాయువునకు, ఉదకమ్ = ఉదకమును, చక్రతుః = చేసిరి (ఇద్దరి).

తా. ౪ రామండ్లులు అప్పుడు ౪ అటాయువును ఉద్దేశించి శాస్త్రోక్త ప్రకారమున నదిలో స్నానము చేసి అతనికి అంతర్పణములు చేసిరి. 36

మూ. న గృధ్రరాజా కృతవాన్యకస్కరం
 సుదుష్కరం కర్మ రథే నిపాతితః
 మహర్షికల్పేన త సంస్కృతస్తరా
 జగాదు పుష్కాం గరిమాత్మనః కులామ్.

37

[వ. అ. రథే = యుద్ధమునందు, సుదుష్కరమ్ = చేయుటకు లాం కష్టమైన, యకస్కరమ్ = కీర్తిని కలిగించు, కర్మ = కర్మము, కృతవాన్ = చేసినవాడు, నిపాతితః = పడగొట్టుబడినవాడు అయిన, సః గృధ్రరాజా = ఆ అటాయువు, రథా = అప్పుడు, మహర్షికల్పేన = మహర్షిలో నహనుతైన రామునిచేత, సంస్కృతః = సంస్కరించబడినరాత్రి, పుష్కామ్ = పుష్కము, కులామ్ = మంగళప్రదము అయిన, అత్మనః = తనయొక్క, గరిమః = గరిమి, జగాదు = పొందినది.

రా. చేయుటకు లాం కష్టమైన, కీర్తికరమైన పని చేసి యుద్ధములో ప్రాజ్ఞులు ఏకరిన ఆ అటాయువు మహర్షి వంటి ఆ రాముడు సంస్కరించుటచే పుష్కము, మంగళప్రదము అయిన, తనకు తగిన ఉత్తమగరిమి పొందినది. 37

మూ. కృతోరకౌ తావపి పక్షిసత్తమే
 స్థిరాం త దుర్ధిం ప్రతిరాయ జగ్ముః,
 ప్రవేక్య సితారిగమే తతో మనో
 వనం సురేష్టాగ్రీవ విష్ణువాననా.

38

అర్యాశ్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియ అధికావ్యై అరణ్యకాండే
 అష్టషష్ఠికమా సర్గః.

[వ. అ. తౌ అపి = ఆ రామంకృణులు, కృతోరకౌ = చేయబడిన తర్కములు గలవారై, పక్షిసత్తమే = పక్షి శిష్టవియందు, స్థిరాన్ = స్థిరమైన, దుర్ధిమ్ = దుర్ధిని, ప్రతిరాయ = ఉంది, తత్ = అటువెప్పుట, సితారిగమే = సీతను పొందుటయందు, మనః = మనస్సును, ప్రవేక్య = ప్రవేశపెట్టి, సురేష్టాగ్రీవ = వేరూ ప్రవక్తవలె న, విష్ణువాననవ = విష్ణువు చేతంబునగా వరి, వనమ్ = వనమును గూర్చి, జగ్ముః = వెళ్ళిరి.

కా. ఆ రామంక్కణలు యోగోపైతి శాంతర్యమయి వేసి, అరవి
పూర్వపై దృఢమైన వర్షకముతో నీతను తెదకవలె నని నిశ్చయించుకొని దేవ
తల వ్రతువు వైవ విత్తవు, ఇంద్రుడువలె అరవిలోనిఁ బోకిరి. 38

'కాలానందిని' అను శ్రీమద్రామాయాశ్వాసాంతర్వాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
అరువదివివిమిదవ పర్వ సమాప్తము.

అథ ఏకోవస ప్రతితమః సర్గః

అథ ఏకోవస ప్రతితమః సర్గః

[అక్షిణములు అయోమయమున కడమయి, కడమయి బాహువులతో విడిచిపెట్టి రామలక్ష్మణులు విడిచిపెట్టి].

మూ. కృత్యైవముదకం తస్మై ప్రస్థితౌ రామలక్ష్మణౌ,
అవిక్షయే వనే నీలాం పశ్చిమాం అగ్గరుర్ధ్వమ్. 1

ప్ర. అ. ఏవమ్ = అట్లు, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు, తస్మై = ఆ అటాయువునకు, ఉదకం కృత్యై = ఉదకములు ఇచ్చి, ప్రస్థితౌ = ప్రయాణ మైనదానై, పశ్చిమామ్ = పశ్చిమమైన, రికమ్ = రిక్కును గూర్చి, వనే = వనము నందు, నీలామ్ = నీలను, అవిక్షయే = విడచుచున్నదానై, అగ్గరుః = వెళ్ళిరి.

తా. రామలక్ష్మణులు ఈ విధముగా అటాయువునకు ఉదకములు ఇచ్చి, నీలను విడచుచు, పశ్చిమమరిక్కు వైపునకు వెళ్ళిరి. 1

మూ. తౌ దిశం దక్షిణాం గత్వా కరదాపానిరారిణౌ,
అవిప్రహరమైశ్వరూ వృక్షానం ప్రతిపేదయౌ. 2

ప్ర. తా. కరదాపానిరారిణౌ = బాహువులను, ఉపహరించు, ఉద్యమించు రరించిన, తౌ = ఆ, అశ్వరౌ = రామలక్ష్మణులు, తామ్ = ఆ, దక్షిణామ్ = దక్షిణము, రికమ్ = రిక్కును గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, అవిప్రహరమ్ = సంగ గొట్ట అదవి(అను రిశ్వరూ సంవరించవి), వృక్షానమ్ = మార్గమును, ప్రతిపేదయౌ = పొందిరి.

తా. ఆ రామలక్ష్మణులు బాహువులను, ఉపహరించు, ఉద్యమించు రరించి, దక్షిణమరిక్కు వైపు వెళ్ళి, అక్కడ రిశ్వరూ సంవరించవి మార్గమును పొందిరి. 2

మూ. గుల్మైర్వైకైశ్చ బహువిధైర్దారికై ప్రవేష్టితమ్,
అవృతం వర్తతో రుద్ధం గహనం హెరదర్యమమ్. 3

ప్ర. అ. లహరిఁ = అవేశమైన, గుర్తిం = పొదంచెదను, వృక్షైశ్వ = వృక్షమంచెదను, లతాధిశ్వ = లతలదేశము, ప్రవేష్టితమ్ = దుర్బలించినది, సర్వతః = అన్ని వైపులా, అవృతమ్ = కప్పబడినది, దుర్లభమ్ = పరవ కళ్ళము కానిది, గహనమ్ = ప్రవేశించ కళ్ళము కానిది, హైరదర్శనమ్ = కయంకకమైన దర్శనము కలది అయిన (మార్గమును బేరిరి).

తా. ఆ మార్గమువంటి అడుగుడుగులా అవేశమైన పొదలు, వృక్షములు, లతలు ఉండెను. అన్ని మూలలా కప్పబడి యుండులదేక ప్రవేశించుటకు గాని, పరచుటకు గాని కష్టమై యుండుటకు కయంకరముగా ఉండెను. 3

మూ. పృథిక్రమ్య తు వేగేన త్యాగసింహనిషేవితమ్,
సురీమం తన్నహారణ్యం పృథియాతౌ మహాలౌ. 4

ప్ర. అ. మహాలౌ = గొప్ప లంఘన గల ఆ రామంక్షులులు, త్యాగ సింహనిషేవితమ్ = దువ్వగలమంచెదను, సింహమంచెదను నేవించబడిన, సురీమమ్ = రాం కయంకకమైన, తత్ = అ. మహారణ్యమ్ = మహారణ్యమును, వేగేన = వేగముతో, పృథిక్రమ్య = చాలి, పృథియాతౌ = వెళ్ళిరి.

తా. మహాలంఘనలైన ఆ రామంక్షులులు దువ్వగలమంటు, సింహమంటు నిరాసస్థానిమైన, కయంకరముగా ఉన్న అమహావనమును వేగముగా చాలి వెళ్ళిరి. 4

మూ. తతః పరం బవస్థానా ర్త్రికోశం గమ్య రామౌ,
త్రౌఞ్చారణ్యం వివికతుర్లహవం తౌ మహాలౌ. 5

ప్ర. అ. తతః పరమ్ = అటు ఏమ్మరి, మహాలౌ = గొప్ప తేజస్సు గల, తౌ = అ. రామౌ = రామంక్షులులు, బవస్థానాత్ = బవస్థానమునుండి, త్రికోశమ్ = మూడు కోశముల దూరము, గమ్య = వెళ్ళి, గహనమ్ = ప్రవేశించ కళ్ళము కాని, త్రౌఞ్చారణ్యమ్ = త్రౌంచారణ్యమును, వివికః = ప్రవేశించిరి.

తా. ఏమ్మరి గొప్ప తేజస్సు గల ఆ రామంక్షులులు బవస్థానమునుండి మూడు కోశముల దూరము వెళ్ళి, ప్రవేశించ కళ్ళము కాని త్రౌంచారణ్యములో ప్రవేశించిరి. 5

మూ. నానామేనుచునప్రత్యం ప్రహృష్టమివ సర్వతః,
నానావక్షిగత్తి ర్యుక్తం నానావ్యాకమ్నై ర్యుక్తమ్,
దిర్బుక్షమాణో వైదేహీం తర్వణం తౌ విరిక్యతూ,
తత్ర త్రావతిష్ఠతై నీతాహరణకర్పితౌ. 6,7

ప్ర. ౪. నీతాహరణకర్పితౌ = నీతాహరణము చేత కృశించియుండిన,
తౌ = ఆ రామంకృణులు, వైదేహీమ్ = నీతను, దిర్బుక్షమాణో = యాత
దలచుచున్నవారై, త్రావతిష్ఠతై = అక్కడక్కడ, అవతిష్ఠతై = నిలచుచున్న
వారై, నానామేనుచునప్రత్యం = అనేకమేనుమల గుంపులో సమావేశము, సర్వ
తః = అంతటా, ప్రహృష్టమివ = సంకోషించుచున్నది వలె ఉన్నది, నానావక్షి
గత్తి = అనేకవిధములైన పక్షుల సముదాయములతో, యుక్తమ్ = కూడినది,
నానావ్యాకమ్నైః = అనేకవిధములైన సర్పములతోను, మృగములతోను,
యుక్తమ్ = కూడినది అయిన, తతః = అ, తవమ్ = తనమును, విరిక్యతూ =
వెడలిరి.

తా నీత అవిహరించబడుటచే కృశించిన ఆ రామంకృణులు, నీతను
యాతవలె నను కోరికతో, మర్య మర్య అగుచు, ఆ వనమువంతా గారించి వెడ
లిరి. ఆ వనము మేహం గుంపు వలె ఉంటెను. పుష్పవృక్షాదులతో నిండి ఉండు
టచే సంకోషించుచున్నట్లు ఉంటెను. దానిలో అనేకవిధములైన పక్షిగణములు,
అనేక విధములైన సర్పములు, మృగములు నివసించుచుంటెను. 8,7

మూ. తతః పూర్వేణ తౌ గత్యా త్రిత్రోశం త్రావతౌ తదా,
తౌ జ్వారణ్యమతిక్రమ్య మతల్లాగ్రమమస్తతా. 8

దృష్ట్వా తు తర్వణం మోరం బహుభీమమృగర్విజమ్,
నానాసత్త్వనమాకీర్ణం సర్వం గహనపాదవమ్ 9

దర్బుణాణి గిరౌ తత్ర దరిం దళరదార్మకౌ,
పాతాళనమగమ్నిరాం తమపా నిర్కసంవృతామ్. 10

ప్ర. ౪. తదా = అప్పుడు, త్రావతౌ = పోదరులైన, తౌ దళరదార్మకౌ =

అ రామంక్షులులు, కరః=అక్కడినుండి, పూర్వేణ=మూర్ఖుగా, శ్రీశ్రోతమ్=మూడు శ్రోతముల దూరము, గత్వా=వెళ్ళి, శ్రౌత్వావశ్యమ్=శ్రౌతారణ్యమును, అరిశ్రమ్మ=రాది, మతస్థాశ్రమమ్ అవ్రా=మతంగాశ్రమమునకు మళ్ళి. హారమ్=కయంకరము, అహరిమమ్మగర్విణమ్=అనేకములైన కయంకరములైన మృగములు, వక్షులు గలది, వావాసత్త్వసమాక్షిర్తమ్=అనేకవిధములైన మృగములతో వ్యావ్రము, గహపహదవమ్=ప్రవేశించి శక్యము కాని వృక్షములు కలది అయిన, వర్షమ్=నమస్తమైన, శత=అ, వనమ్=వనమును, దృష్ట్యా=చూచి, తత్ర=అక్కడ, గిరా=పర్యవమునందు, సారాశమగమ్మిరామ్=సారాశమువలె తోతైనది, తమసా=రీకదితో, నిర్వచంవృతామ్=నిర్వచు కవృతదినదీ అయిన, తరీమ్=గుహను, రర్పణతే=చూచి.

కా. అప్పుడు పోదకులైన అ రామంక్షులులు అక్కడినుండి మూర్ఖుగా మూడు కోసుల దూరము వెళ్ళి శ్రౌతారణ్యము రాది, దానికి మతంగాశ్రమానికి మళ్ళి కయంకరమైన ఒక మహారణ్యమును చూచిరి. అది అనేక ప్రాకారములైనది, వక్షులకు నివాసమై యుండెను. అంతటా ప్రావృష్టమగు సుందరియైనది. చిట్లు రాం దగ్గరదగ్గరగా ఉండుచే ప్రవేశించుటకు శక్యము కాకుండా ఉండెను. అ వనములోని ఒక పర్యవమునందు వారి సారాశము వలె తోతైన ఒక గుహ కనబడెను. అది నిర్వచు రీకదితో నిండి ఉండెను. 8,9,10

మూ. అసార్య తౌ సరవ్వాహౌ దర్శ్యాస్తస్యావిదూరతః,

దర్పణతే మహాహుపాం రాక్షసిం వికృతావనామ్. 11

ప్ర. అ. తౌ=అ, సరవ్వాహౌ=సరశ్రేష్ఠులు, అసార్య=సమీపించి, శస్యా=అ, దర్శ్యా=గుహయొక్క, విదూరతః=సమీపమునందు, మహాహుపామ్=పెద్ద అశారము గల, వికృతావనామ్=వికృతమైన ముఖము గల, రాక్షసిమ్=రాక్షసత్వవి, దర్పణతే=చూచి.

కా. వరుంలో శ్రేష్ఠులైన అ రామంక్షులులు అ గుహను సమీపించి, దాని దగ్గర పెద్ద అశారము, వికృతమైన ముఖము గల ఒక రాక్షసత్వవి చూచిరి.

మూ. కయరామల్యసత్త్వానాం రీతత్వాం తౌద్రదర్శనామ్,

అహ్మోదరీం రీక్షదంష్ట్రాం కరాశీం పరుషత్వవమ్, 12

తక్షయ స్త్రీం మృగాన్ భీమాన్ వికటాం ముత్తమూర్ఖజామ్
ప్రైక్షేతాం తౌ తతస్తత్ర త్రాతరా రామలక్ష్మణౌ. 13

ప్ర. ఆ తతః = పిమ్మది, త్రాతరా = పోతడులైన, తౌ రామలక్ష్మణౌ =
ఆ రామలక్ష్మణులు, అన్యసత్త్వాజామ్ = అన్యజంతుల గంధాది, తయరామ్ =
తయమును కలిగించెడి, భీకర్తామ్ = అసహ్యముగా ఉన్నది, తౌద్రదర్శనామ్ =
తయంకరమైన దర్శనము కలిగి, లభ్యోదరీమ్ = వ్రేలాడుచున్న ఉదరము
కలిగి, భీక్షరంస్థామ్ = భీక్షములైన కోరలు గలిగి, తరాశీమ్ = ఎత్తువల్లములు
గలిగి, పశుషత్కరమ్ = పశుషమైన తర్కం గలిగి, భీమాన్ = తయంకరము
లైన, మృగాన్ = మృగములను, తక్షయ స్త్రీమ్ = తక్షింపుచున్నది, వికటామ్ =
వికృతాకారము గలిగి, ముత్తమూర్ఖజామ్ = ఎత్తువలచిన శేఖములు కలిగి
అయిన ఆ రాక్షసిని, తత్ర = అక్కడ. ప్రైక్షేతామ్ = చూచి.

తా. ఆ రాక్షసి దుర్మలులకు తయమును కలిగించెడిగా ఉండెను.
అస్పృహ్యమును కలిగించె చూడములో చూచుటకు మూరముగా ఉండెను. వ్రేలాడు
చున్న పొట్ట, భీక్షములైన కోరలు, ఎత్తు వల్లములతో కూడిన అభయబాణు,
పశుషమైన తర్క, విరబోసిన బాట్లు, ఏదిలో ఆచి అకారము రాం వికృతముగా
ఉండెను. అట్టి ఆ రాక్షసి, అక్కడ, పోతడులైన రామలక్ష్మణులకు కనబడెను.

మూ. సౌ సమాసార్థౌ తౌ వీరౌ ప్రతిస్తం త్రాతురగ్రతః,
ఏహి తంస్యావహేయ్యత్తా సమాలమృత లక్ష్మణమ్. 14

ప్ర. ఆ. సౌ = ఆ రాక్షసి, వీరౌ = వీరులైన తౌ = రామలక్ష్మణులను,
సమాసార్థౌ = సమీపించి, ఏహి = రమ్ము; తంస్యావహే = రమించెదము, అతి =
అని, ఉత్తా = వరికి త్రాచు = అన్నగారియొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, ప్రతి
స్తమ్ = వెక్కుచున్న, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుణ్ణి, సమాలమృత = వట్టుకొనెను.

తా. ఆ రాక్షసి వీరులైన ఆ రామలక్ష్మణులను సమీపించి, అన్నగారి
మందు సకరుచున్న లక్ష్మణునితో, "రమ్ము; రమించెదము" అని వెక్కుచు
అతనిని వట్టుకొనెను.

14

మూ. ఉచార తైవం భవవం సౌమిత్రముపగూహ్య సౌ,
అహం త్వయోముఖీ నామ లబ్ధా తే త్వమసి ప్రియః,

నాథ పర్యవహరేషు నరీవాం వురినేషు త,
అయ్యుఃశేషమిమం వీర క్షం మయా సహ దంస్య సే. 16

ప్ర. అ. సా = అమి, పౌపిక్రిమ్ = లక్ష్మణుణ్ణి, ఉపగూహ్యుః = తొగ
రించుకొని, ఏవమ్ = అకవిని గూర్చి, పరవమ్ = పరవమును, ఉపాద త =
పరిగెను, అహం తు = నేను, అయోమూఢీ నామ = అయోమూఢి అను పేరు గం
దానను, తే = నీకు, లభా = పొందఁబడితివి; క్షమ్ = నీవు, ప్రియః = ప్రియు
డవు, అసి = అయి ఉన్నావు, వీర = ఓ : వీరుడా : నాథ = నాదా : అమమ్ =
ఈ, అయ్యుఃశేషమ్ = అయ్యుర్థాయశేషమును, క్షమ్ = నీవు, మయా సహ =
నాతో కూడ, పర్యవహరేషు = పర్యవహరముల పైన, నరీనామ్ = నరుల
యొక్క, వురినేషు త = ఇనుకొనినైంతుండు, దంస్య సే = క్రిందిరగలవు.

తా. అమి లక్ష్మణుణ్ణి తొగరించుకొని, అకవితో అట్లు పరిగెను. "నా
పేరు అయోమూఢి, నేను నీకు లభించినాను. నీవు నా ప్రియుడవు, వీరుడా : నాదా!
ఇంక నీ దిగిరిన అయ్యుర్థాయశాల మంతా నాతో కలిసి పర్యవహరములపైదా
నరుల ఇనుకొనినైం విదా క్రిందించుము." 16, 16

మూ. ఏవము క్షస్తు కుపిరః శర్లమృద్ధ్యర్క లక్ష్మణా,
కర్లనాసా న్తనం తస్యా నిరకర్తారినూదనః. 17

ప్ర. అ. ఏవమ్ = అట్లు, ఉక్తః = వంకఁబడిన, అరినూదనః = క్రతువు
లను నశింపజేయువాడైన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, కుపిరః = కోపించినవాడై,
శర్లమ్ = శర్లమును, శర్ల్యర్కః = ఎత్తి, తస్యా = అమియొక్క, కర్లనాసాన్త
నమ్ = వెచ్చలను, ముక్కును, న్తనమును, రకర్త = చేపించెను

తా. క్రతుసంహారకుడైన లక్ష్మణుడు అమి ముక్కులు విసి, కోపముతో
శర్లమును రీసి అమి ముక్కు, వెచ్చలు, న్తనములు అందించెను. 17

మూ. కర్లనాసే వికృతే తు విస్వరం సా విసర్క త,
యథాగతం వ్రదుద్రావ రాక్షసి రీమదర్యనా. 18

ప్ర. అ. రీమదర్యనా = తయొకరైన దర్శనము గం, సా రాక్షసి =
అ రాక్షసప్రీ, కర్లనాసే = వెచ్చలు ముక్కు, వికృతే = రేపించఁబడగా, విస్వరమ్ =

వివర్ణితస్వరము కలుగుచట్లుగా, వివర్ణ్య = అరవి, యజాగతమ్ = వర్చివ విరముగానే, ప్రదురావ = పరుగెత్తెను.

తా. చూచుటకు కలంకరముగా ఉండు ఆ రాక్షసి ముక్కు, చెవులు, లేదించుకగా, వివర్ణితస్వరముతో ఏడుపుచు వర్చివ మార్గముననే పారిపోయెను.

ఏ. ఈ అయోమతిపృథ్వాంతము ప్రాచ్యపాశములో లేదు 18

మూ. తస్మాం గతాయాం గహనం ప్రవణస్తౌ వనమౌఽసౌ,
అసేదరురమిత్రమ్నా బ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ. 19

ప్ర. అ. తస్మామ్ = అయి, గతాయమ్ = వెళ్ళిన దగుచుండగా, ప్రవణస్తౌ = వడరుతున్న, బ్రాతరౌ = నోదరులైన, అమిత్రమ్నా = శత్రుసంహారకులైన, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు, ఓఽసౌ = లేఁస్సులో, గహనమ్ = ప్రవేశించి కక్కము కాని, వనమ్ = వనమును, అసేదరుః = పడిపిందరి.

తా. ఆ రాక్షసి వెళ్ళిపోయినతరువాత, శత్రుసంహారకులైన నోదరులైన రామలక్ష్మణులు, లేఁస్సులో, ప్రవేశించి కక్కము కాని ఆ వనములోనికి ప్రవేశించిరి. 19

మూ. లక్ష్మణస్త మహాశేఖః సర్వరాన్ శింహన్ కురి,
అబ్రవీత్ప్రాణ్ణారిర్యాక్యం బ్రాతరం దీప్తశేషమ్. 20

ప్ర. అ. మహాశేఖః = గొప్ప శేషు కంఠాడు, సర్వరాన్ = అం వంతుడు, శింహన్ = మంచి శింముకంఠాడు, కురి = వచ్చియు అయిన, లక్ష్మణస్త = లక్ష్మణుడు, ప్రాణ్ణారిః = కల్లించిన దోసిరి కంఠాది, దీప్తశేషమ్ = ప్రకాశించుచున్న శేషు గం, బ్రాతరమ్ = నోదరుని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా మహాశేఖఃకారి, అంవంతుడు, ఉత్తమశింము కంఠాడు, వచ్చియు అయిన లక్ష్మణుడు అలలలి పులింది, శేషుతో ప్రణయించుచున్న అమ్మగా లో జట్లు పలికెను. 20

మూ. స్వస్థతే త దృఢం తావంబుద్ధిగ్మమివ మే మనః,
ప్రాయశ్చావ్యవిష్టాని విమితాన్యువంక్షయే. 21

ప్ర. ౪. మే = నాయొక్క. జాహం = జాహంపు, దృఢమే = అచిరముగా, స్వస్థలే = అరురుచున్నది. మమ = మనస్సు, ఉర్విగ్నుచివ = దిగులు చెంది నట్లు ఉన్నది. ప్రాయశః = ఎక్కువగా. అవిష్టాని = అవిష్టమును కలిగించు, నిమిత్తాని = కలునములను, ఉపంక్షయే = చూచుచున్నాను.

రా. నా జాహంపు ఎక్కువగా అరురుచున్నది. మనస్సు దిగులు చెందు చున్నట్లున్నది. ఎక్కువగా అవిష్టసూచకములైన అవకలునములు కనబడు చున్నది. 21

మూ. తస్మాత్పక్షీరచార్య త్వం కురుష్య పరసం హితమ్,
మమేవ హి నిమిత్తాని సర్వః కంసన్తి సంక్రమమ్. 22

ప్ర. ౪. అర్చ = పూజారా ! తస్మాత్ = అ కారణమువలన, త్వమ్ = నీవు, సక్షీరవ = సన్నక్షుకపు కమ్ము. హితమ్ = హితమైన, పరసమ్ = భా మాటను, కురుష్య = చేయుము. నిమిత్తాని = దుఃఖములు, సర్వః = వెంటనే రానున్న, సమక్రమమ్ = తయమును గూర్చి. మమ = నాకు, కంసన్తి హి = రెప్పుడున్నట్లున్నది.

రా. పూజారైన రామా ! అందుచే రాజోపు అవతను ఎదుర్కొనుటకు సిద్ధముగా ఉండుము. నేను రెప్పిన హితచార్యమును పినుము. మన కేకో అవత వెంటనే రానున్నట్లు ఈ దుఃఖములు నాకు రెప్పుడున్నట్లున్నది. 22

మూ. ఏష వజ్రాంకో నామ వక్షి పరమదారుణః,
అవయోర్విజయం యుద్ధే కంసన్తిర విసర్జతి. 23

ప్ర. ౪. పరమదారుణః = మిక్కిలి తయంకరమైన, వజ్రాంకో నామ = వంతులక మను పేరు గల. ఏషః వక్షి = ఈ వక్షి. యుద్ధే = యుద్ధమునందు, అవయోః = మన శిర్షరికి. విజయమ్ = అయమును, కంసన్తిర = రెప్పుడున్నరా అన్నట్లు, విసర్జతి = ర్యని చేయుచున్నది.

రా. రాం తయంకరమైన వంతులక మనే ఈ వక్షి కూడను పట్టి యుద్ధములో మనకు అయము రానున్నట్లు జోరుచున్నది. 23

మూ. తయోరవ్యేషతోలేపం వర్కం తద్యవమోఽహసా,
సంజన్తే విధుంః శబ్దో ప్రభజ్జాన్నివ తద్యవమ్. 24

ప్ర. అ. తయో = ఆ రామలక్ష్మణులు, ఏవమ్ = ఇట్లు, అహసా = పరాక్రమముతో, వర్కమ్ = పనుస్తమైన, తత్ వనమ్ = ఆ వనమును, అవ్యేషతో = వెడకుడుండగా, శబ్దో వనమ్ = ఆ వనమును, ప్రభజ్జాన్నివ = విరచుచున్నది వలె, విధుంః = ఆరిక మైన, శబ్దః = శబ్దము, సంజన్తే = కలిగెను.

తా. ఆ రామలక్ష్మణులు ఈ విధముగా తమ తేంపుతో ఆ వనము నంతా వెడకుడుండగా, ఆ వనమును విరచియుచున్నట్లు ఒక మహాశబ్దము వెలువడెను.

మూ. సంవేష్ఠిరహిరాశ్శర్కం గగనం మాతరిశ్వనా,
వనస్య తస్య శబ్దోఽభూద్ధివమాహారయన్నివ. 25

ప్ర. అ. గగనమ్ = ఆకాశము, అశ్శర్కమ్ = మిక్కిలి, మాతరిశ్వనా = బాంబుపువేర, సంవేష్ఠిరహివ = చుట్టించిపట్టించెను. తస్య = ఆ, వనస్య = వనము యొక్క, శబ్దః = శబ్దము, దివమ్ = ఆకాశమును, అహారయన్నివ = నింపుచున్నది వలె, అభూత్ = అయినది.

తా. ఆకాశము నంతా గాలి చుట్టరెడ్డినట్లు అయ్యెను. ఆ వనము త్వది ఆకాశమును నింపుచున్నట్లుండెను. 25

మూ. తం శబ్దం శబ్దమాంస్త్ర రామః కక్షే సహసుజా,
దదర్శ సుమహాశాయం రాక్షసం విషలోదరమ్. 26

ప్ర. అ. తం శబ్దమ్ = ఆ శబ్దమును, శబ్దమాంస్త్ర = కోరుచున్నవాడై, సహసుజా = తమ్మునితో కూడిన, రామః = రాముడు, కక్షే = పొడయందు, సుమహాశాయమ్ = రాం పెద్ద కరిరము తం, విషలోదరమ్ = విశంపైన ఉదరము గల, రాక్షసమ్ = రాక్షసుడై, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ శబ్దము ఎట్లు వర్చివరో తెలియ గోరన, లక్ష్మణసమేతుడైన రాముడు ఇటు అటు చూచి, ఒక పొడలో పెద్ద కరిరము, విశంపైన ఉదరము గల ఒక రాక్షసుడై చూచెను. 26

మూ. అపేదతుస్తతస్త్రత తావుతౌ ప్రమతే స్థితమ్,
వివృద్ధమశోగ్రీవం కణ్వముదతే ముఖమ్. 27

ప్ర. అ. కణ్ = అడుపిమ్మట, తౌ ఉతౌ = వారిద్దరూ, స్త్రత = అక్కర,
ప్రమతే = తమపిడుట, స్థితమ్ = ఉన్నవాడు, వివృద్ధమ్ = చాలా పెరిగినవాడు,
అశోగ్రీవమ్ = శిరస్సు కంఠము లేనివాడు, ఉదతే ముఖమ్ = ఉదరమునందు
ముఖము గలవాడు అయిన, కణ్వమ్ = కలంబుల్లో, అపేదతుః = పడిపించిరి.

తా. అంతలో అ రామండ్లయిన అక్కర తమ ఎదుటనే ఉన్న కలం
బుల్లో పడిపించిరి. అరవి చాల పెద్దగా పెరిగిన రేహమునందు శిరస్సు కాని,
కంఠము కాని లేకుండెను. అరవి ముఖము పొట్టలో ఉండెను. 27

మూ. రోమరిర్ని రితై స్తైర్మహాగిరిమివోర్నికమ్,
సింహేమనికం రాద్రం మేఘస్తనికనిస్తనమ్ 28

ప్ర. అ. నిరిత్తిః = దట్టముగా ఉన్న, స్తైః = దీర్ఘములైన, రోమరిః =
రోమములతో, ఉర్నికమ్ = ఉప్పురమైన, మహాగిరిమివ = మహావర్షకము వలె
ఉన్నవాడు, సింహేమనికమ్ = సింహేమముతో నమానుడు, రాద్రమ్ = తయం
కడుడు, మేఘస్తనికనిస్తనమ్ = ఉడుమువంటి ద్వని కంఠాడు అయిన
(కలంబుని పడిపించిరి).

తా. అ రాక్షసుడు మొసలు తోసిన దట్టమైన రోమములతో ఎత్తైన వర్షకము
వలె ఉండెను. నల్లటి మేఘము వలె తయంకడులైన అ రాక్షసుని ద్వని ఉడుము
వలె ఉండెను 28

మూ. అగ్నిశ్వాలానికాశేవ లలాటస్థేన రీప్యతా,
మహాపక్షేణ విశ్లేప విప్రతేనాయశేన చ. 29

ఏకేవోదసి మోలేణ పయనే నాటకర్పినా,
మహాకంఠ్యోవపన్నం తం తేరిహనం మహాముఖమ్. 30

ప్ర. అ. అగ్నిశ్వాలానికాశేవ = అగ్నిశ్వాంతో నమాను, లలాటస్థేన =
లలాటమునందున్నది, రీప్యతా = ప్రకాశింతుడున్నది, మహాపక్షేణ = పెద్ద రెప్పలు
గలది, విశ్లేప = వర్షగా ఉన్నది, విప్రతేన = విభావమైనది, అయశేన ర = పొడవైనది

అశుదర్శినా = స్త్రీమూలగా భూయనది, హైరేక్ష = కయంకరమైనది అయిన, ఉకసి = వక్షస్థలమునందున్న, ఏతేన = ఒక, వయనేన = నేత్రముతో కూడినవాడు, మహా దంష్ట్రో వనన్నప = పెద్దకోరంతో కూడినవాడు, తేరిహనమ్ = (నాయకతో పెదవులు) నాకుయన్నరాడు, మహాముఖమ్ = పెద్ద ముఖముగలవాడు అయిన, తమ్ = ఆ రాక్షసుని (సమీపించిరి).

తా. ఆ రాక్షసుని కరస్సు పొట్టలో ఉండుటచే అతని వక్షస్థలము పీడ నున్న లలాటమునందు అతివిశాలము, దీర్ఘము అయిన నేత్రముండెను. అతి అగ్ని జ్వాల వలె మండుచుండెను. వచ్చని ద్రుష్టు గల ఆ నేత్రముమీద పెద్ద దంష్ట్రులుండెను. కయంకరమైన ఆ నేత్రముతో అతడు ఎంత భూకమైనా స్త్రీ మూలగా భూతగరిగి ఉండెను. పెద్ద నోడు, దీర్ఘమైన కోరలు గల అతడు మారి మారి నాయకతో పెదవులు నాడుచుండెను. 29,80

మూ. కక్షయన్తం మహా హైరాన్యకసింహమృగర్షిపాన్,
హైరా కుటో వికుర్యాణములో యోజనమాయలో. 31

ప్ర. అ. మహా హైరాన్ = రాం కయంకరములైన, ఋక్షసింహమృగర్షి పాన్ = ఎరుగుంట్లను, సింహములను, మృగములను, ఏనుగులను, కక్ష యన్తమ్ = కక్షిండుడున్నవాడు, యోజనమ్ = యోజనదూరము, అయలో = పొకవైపు, హైరా = కయంకరములైన, ఉటో = తిండు, కుటో = కుజములను, వికుర్యాణమ్ = కరువుయన్నరాడు (అయిన రాక్షసుని సమీపించిరి).

తా. అతడు అతికయంకరములైన ఎరుగుంట్లను, సింహములను, మృగములను, ఏనుగులను కక్షిండుడుండెను. అనుక పొకవైపు కయంకరము లైన తిండు కుజములను కరువుయన్నరాడు. 31

మూ. కరాత్యాం వివిరాన్ గృహ్య ఋక్షాన్ పక్షిగదాన్ మృగాన్,
అకర్షన్తం వికర్షన్తమనేవాన్ మృగయాభపాన్. 32
స్థితమావృత్య మ్లానం తయోర్భ్యాశ్రతోః ప్రవన్నయోః.

ప్ర. అ. ఋక్షాన్ = ఎరుగుంట్లను, వివిరాన్ = అనేకవిధములైన, పక్షి గదాన్ = వక్షిగమరా యములను, మృగాక్ = మృగములను, అనేవాన్ = అనేకము.

లేన, మృగయోగపాన = మృగముల గుంపులలో శ్రేష్ఠమైనవారిని, కలాశ్వాప్త = పాస్త్రములలో, గృహ్లా = వట్టుకొని, అకర్తప్తమ్ = తన వైపు రాకుండువాడు, వికర్తప్తమ్ = ఈయ్యుడున్నవాడు, ప్రవన్నయో = పడిపించిన, తయో = ఆ, బ్రాహ్మ = సోదరులయొక్క (తమయొక్క), వర్ణాపమ్ = మార్గమును, అవృత్త = ఆవరించి, స్థిరమ్ = ఉన్నవాడుగాయన (ఆ రాక్షసుని పడిపించిరి).

తా. ఆ రాక్షసుడు అనేకవిధములైన వక్షివనాపాములను, మృగములను, ఏలుగులందఱును, అనేకమృగశ్రేష్ఠములను తన చేతులతో వట్టి ఈయ్యుడు తన వైపు రాకుండఁజేసి, దగ్గరకు వచ్చిన ఆ రామలక్ష్మణుల మార్గమును ఆవరించి ఉండెను. 33

మూ. అథ తౌ సమర్థిక్రమ్య బ్రోకమాశ్రే తదర్యతుః, 33
మహాస్తం దాడులం రీమం కలన్యం కులనంవృతమ్,
కలన్యమిత సంస్థానాదతి హోరప్రదర్శనమ్. 34

ప్ర. అ. అథ = అటుచిమ్ముట, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, సమర్థిక్రమ్య = నడచి వెళ్లి, బ్రోకమాశ్రే = కోసు దూరమునందు, మహాస్తమ్ = రాం పెద్ద అకారము గలవాడు, దాడులం = పూరుడు, రీమమ్ = తయంకరుడు, కులనంవృతమ్ = కులములచేత కప్పబడినవాడు, సంస్థానాత్ = కరికాకారము కలన, కలన్యమిత = మొందెను వదిల ఉన్నవాడు, హోరప్రదర్శనమ్ = తయంకర, మైన దర్శనము కలవాడు అయిన, కలన్యమ్ = కలండుణ్ణి, తదర్యతుః = దూరిరి.

తా. ఆ రామలక్ష్మణులు ముందుకు నడచి వెళ్లి కోసుదూరములో రాం పెద్ద కరికము గలవాడు, తయంకరుడు, పూరుడు అయిన కలండుని దూరిరి. అతడు కులములచేత కప్పబడియుండెను. అతని కరికము మొందెను వదిల ఉండెను అతడు దూరుటకు రాం తయంకరుడుగా ఉండెను.

వి. వెనుక 'రామలు తన ఎదుటవే శత్రు వీరలో కలండుని దూరను' అని చెప్పబడినది. అక్కడ రామలక్ష్మణులు ముందుకు నడచి వెళ్లిన పిమ్మట కలండుణ్ణి దూరినట్లుగా చెప్పబడుచున్నది. ప్రాచ్యప్రాకమలో అట్లు కాక రామ లక్ష్మణులు కలండుణ్ణి దూరిరి' అని యీ 'రీమం బ్రోసుం దూరమునందే' అతడు వదిలబడి రాకుండఁజేసెను అని 'చెప్పబడినది. 34

మూ. స మహాభావంకర్మర్థం ప్రసార్య విపులౌ కుతౌ,

అగ్రాహ నహితావేన రామౌ పీతయన్ విలాక్. 85

ప్ర. అ. మహాభావం = పెద్ద భావపులు గం, స = ఆ కలందుడు, విపులౌ = పెద్దవైన, కుతౌ = కుడములను, అత్మర్థం = మిక్కిలి, ప్రసార్య = రాసి, నహితావేన = కలిసి యుండగానే, రామౌ = రామలక్ష్మణులను, విలాక్ = లంఘించున, పీతయన్ = పీడించుడు, అగ్రాహ = వట్టుకొనెను.

తా. పెద్ద పేరులు గం ఆ రాక్షసుడు అరిపిర్చుములైన తన పేరులు రామారామ రాసి, రామలక్ష్మణుల విద్ధరిసి లంఘితేక పీడించుడు కలిపియే వట్టుకొనెను.

మూ. అగ్నినౌ దృఢరన్యానౌ తిగ్మతేజోవపుర్ధరా,

త్రాతరౌ వివళం ప్రాస్తౌ కృష్యమాణౌ మహాబలౌ. 86

ప్ర. అ. అగ్నినౌ = అగ్గములు కలారు, దృఢరన్యానౌ = దృఢమైన తనస్సులు కలారు, తిగ్మతేజోవపుర్ధరా = తీవ్రమైన తేజస్సు గం శరీరములను తరించినారు, మహాబలౌ = గొప్ప లంఘన గలారు అయిన, త్రాతరౌ = ఆ పోతలు తిక్కరా, కృష్యమాణౌ = రాగించుచున్నారై, వివళం = తమ వళము లేక, ప్రాస్తౌ = అరవివి సమీపించి.

తా. అగ్గములను, దృఢమైన తనస్సులను తరించి తీవ్రమైన తేజస్సుతో త్రాకించుచున్న లంఘనలైన ఆ రామలక్ష్మణులు ఆ రాక్షసునినే రాగించినారై, అరవివి లొంగిపోయి, అరవి దగ్గర వేరి. 86

మూ. తత్ర రై ర్మేణ కూరస్తు రామౌ నైవ వివ్యథే,

బాల్యాదన్య్రాశయన్య్రాశ్చ లక్ష్మణస్త్యతివివ్యథే. 87

ఉవాచ స విషణ్ణః సన్ రామవం రామచానుజః.

ప్ర. అ. తత్ర = అప్పుడు, కూర = కూరుచైవ, రామౌ = రాముడు, రై ర్మేణ = రై ర్మేణులేక, నైవ వివ్యథే = వ్యథ యరలేదు. లక్ష్మణస్తు = లక్ష్మణుడైతే, బాల్యాత్ = బాల్యమువలనను, అన్య్రాశయన్య్రాశ్చ = అన్య్రాశయము లేకపోవుట వలనను, అతివివ్యథే = బాధ వ్యథ చెందినను. సన్ = ఆ, రామరాములు = లక్ష్మణుడు.

విష్ణుః సర్వం విషాదమై నిందినవాడై. రామవత్ = రాముట్ల గూర్చి, ఉవాచ = వరికెను.

రా. అప్పుడు కూడలైన రాముడు దైత్యులందు దగుటచే వ్యథ చెంద లేడు. కాని లక్ష్మణుడు వాని దగుటచేతను, రాముడు కూడ కష్టములో లిక్కు కొనుటచే మరొక అగ్రయు మేమీ లేకపోవుటచేతను రాం వ్యథ చెందెను. లక్ష్మణు రా విధముగ వ్యథ చెందినవాడై రామునితో జన్ము వరికెను.

2. “అవాశ్రయశ్చార్థ్య” అనేరాని అర్థం సంకృప్తీకరంగా లేదు. 37

మూ. పశ్య మాం పీఠ వివశం రాక్షసస్య వశం గతమ్, 38
మయ్యైకేన వినియ్యక్తః పరిముఖ్యస్య రామవ.

ప్ర. ౪. పీఠ = పీఠుకా, వివశమ్ = పశము దప్పినవారనై, రాక్షసస్య = రాక్షసునియొక్క, పశమ్ = పశమును, గతమ్ = పొందిన, మామ్ = నన్ను, పశ్య = చూడుము. రామవ = రామా, ఏకేన = ఒక్క, మయా = నాచేత, వినియ్యక్తః = దూరమైన వారనై, పరిముఖ్యస్య = పరిపించుకొనుము.

రా. పీఠుకా, నేను వివశుడనై రాక్షసునికి పశమై పోయినాను చూడుము. రామా, నన్ను ఒక్కనిది పీఠికి పనుకొంది నీవు పరిపించుకొనుము. 38

మూ. మాం హి రూఠంబరిం దత్వా పరాయన్య యథానుభవమ్,
అధిగన్తాసి నై రేహీమధిరేణేరి మే మఠిః.

ప్ర. ౪. మామ్ = నన్ను, రూఠంబరిమ్ = రూఠమునకు లరిగా, దత్వా = ఇచ్చి, యథానుభవమ్ = సుఖముగా, పరాయన్య = పారిపోమ్ము. నై రేహీమ్ = నీతను, అధిరేణ = కొద్దికాలములో, అధిగన్తాసి = పొందగలవు, అఠి = అని, మే = నాయొక్క, మఠిః = అరిప్రాయము.

రా. నన్ను ఈ రూఠానికి లరిగా ఇచ్చి నీవు సుఖముగా పారిపోమ్ము. కొంతము కాలములోనే నీవు నీతను పొందగల వరి నా అరిప్రాయము 39

మూ. ప్రతిలక్ష్మ ర శాతుత్వ ఏకృపైరామహిం మహీమ్, 40
శత్రు మాం రామ రాజ్యన్తః స్మర్తుమర్హసి సర్వరా.

ప్ర. ౪. కాకుత్స్థ = కకుత్స్థవంశమునందు జనించిన, రామ = రామా ।
 ఏర్పడెరామహీమ = కండ్రికాకంఠు నిండిన, మహీమ = తూపిని, ప్రతింత్వ త
 = పొంది, క్రత = అక్కడ, రాజ్యస్థః = రాజ్యమును దున్నవారవై, సర్వరా =
 ఎల్లప్పుడు, మామ = పన్ను, స్మక్రమ = స్మరియటకు, అర్హః = తగి ఉన్నావు.

తా. కకుత్స్థవంశమునందు జనించిన రామా । కండ్రికాకంఠు నిండిన
 తూపిని తిరిగి పొంది, రాజ్యమును పాలించుట, నీవు అక్కడ నన్ను ఎల్లప్పుడు
 స్మరించుము.

మూ. లక్ష్మణేనైవము క్షస్తు రామః సౌమిత్రిమంగ్రివీర, 41
 మా స్మ త్రాసం కృతా వీర న హి త్యాకృగ్విషీకరి.

ప్ర. ౪. లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు ఉత్త = వంశంబిన,
 రామః = రాముడు, సౌమిత్రియ = లక్ష్మణుని గూర్చి, అన్రవీర = వీరకేను, వీర
 = వీరుతా । త్రాసమ్ = తయమును, మా స్మ కృతా = తయకుము. త్యాకృగ్ =
 నీవందిరాడు, న విషీకరి హి = విషాదము చెందకు కదా ।

తా. లక్ష్మణుని మాటలు విని రాముడు అతనితో ఇట్లనెను. "వీరుతా ।
 తయవకుము. నీవందిరాడు విషాదము చెందకు కదా ।

వి. లక్ష్మణుడు ఈ వీరముగ్ తయవకుట అతని స్వరాచారికే విరుద్ధము.
 అందులోను రామునకు ప్రాణిహిమ్మని నంహ ఇచ్చుట ఎంత ఉచితమో తుహించ
 వచ్చును. ఈ ఐదు శ్లోకాల ప్రాశస్త్యపరిచో లేవు 41

మూ. ఏతస్మిన్న నైతే క్రూరో త్రాతరో రామంక్మదో, 42
 ప్రవర్చ మనవిర్తోషః కల్యో రానవో త్రమః.

ప్ర. ౪. ఏతస్మిన్ అనైతే = ఈ మధ్యలో, క్రూరో = క్రూరుడైన, రాన
 వోత్రమః = రానవులలో ఉత్తములైన న, కల్యః = కలరుడు, మనవిర్తోషః = మేమము
 వంది ధ్వని కంఠాలైన, త్రాతరో = సోదరులైన, రామంక్మదో = రామంక్మదము,
 ప్రవర్చ = అడిగెను.

తా ఇంతలో క్రూరుడు, రానవులలో ఉత్తముడూ అయిన కలరుడు
 మేమధ్వని వంది ధ్వనితో సోదరులైన న = రామంక్మదము ప్రశ్నించెను. 42

మూ. కౌ యువాం వృషభస్కన్ధౌ మహాబద్ధదనుర్దరౌ, 43
హారం దేవమమం ప్రాప్తౌ మమ భవాపువస్థితౌ.

ప్ర. ౪. వృషభస్కన్ధౌ = ఎడ్డు మోపు వంటి మోపు కలవాడు. మహా
బద్ధదనుర్దరౌ = గొప్పచేసే బద్ధములను దనస్సులను దరిందినవాడు. హారమ్ =
తయంకరమైన, ఇమం దేవమ్ = ఈ దేవమును. ప్రాప్తౌ = వర్చివరారు అయిన,
యువామ్ = మీరిద్దరు, కౌ = ఎవరు : మమ = నాయొక్క, భవః = అహారముగా,
ఉపస్థితౌ = వర్చివారు.

తా. ఎడ్డు మోపు వంటి భుజములు కల మీరు ఎవరూ పెద్ద బద్ధములను
దనస్సులను దరింది, తయంకరమైన ఈ ప్రదేశానికి వర్చివారు : నాకు అహార
ముగా వర్చివారు. 43

మూ. వరతం శార్కమిహ వాం కమర్థం రాగౌ యువామ్, 44
ఇమం దేవమసుప్రాప్తౌ ఖలా ర్తస్యేహ రిష్టతా.

ప్ర. ౪. ఇహ = ఇక్కడ. వామ్ = మీరు. శార్కమ్ = వరి యిహ, వర
తమ్ = చెప్పండి. యువామ్ = మీరిద్దరూ, కమర్థమ్ = ఎందుకు, రాగౌ = వర్చి
వారు ఖలా ర్తస్య = అకలితర పీరితుడవై, ఇహ = ఇక్కడ, రిష్టతా = ఉన్న
నాయొక్క, ఇమమ్ = ఈ, దేవమ్ = ప్రదేశమును గూర్చి. అసుప్రాప్తౌ = వర్చి
వారు.

తా. ఇక్కడ మీరు ఏమి పకో చెప్పండి. మీరిద్దరూ ఎందుకు వర్చివారు;
నేను అకలితో లాభవదును ఉన్న ఈ ప్రదేశానికి వర్చివారు. 44

మూ. సలానరావభిర్నౌ త రిష్టకృణ్ణావివర్తతౌ, 45
మమాస్యమనుసంప్రాప్తౌ దుర్లభం తీవితం ఘనమ్.

ప్ర. ౪. సలానరావభిర్నౌ = లానములతోను, రసస్సులతోను, బద్ధముల
తోను కూడివలలై, రిష్టకృణ్ణౌ = రిష్టములైన కొమ్ములు గల, అభిర్నౌ ఇవ =
ఎడ్డులు వలె ఉన్న మీరు, మమ = నాయొక్క, అస్యమ్ = ముఖమును, అనుసం
ప్రాప్తౌ = చేరివారు. ఘనమ్ = మరల, తీవితమ్ = తీవితము, దుర్లభమ్ = దుర్లభ
మెనది.

రా. శాశములు, భవన్ములు, అశ్వములు తరించి శిక్షములైన కొమ్ములు
గల వృక్షకములు వలె ఉన్న మీరిద్దరూ నా బోధవర్తకు వర్చినారు. ఇంక మీకు
శీపికము దుర్లభము 45

మూ. తస్య తద్వ్యవసం శ్రుత్వా కలన్దస్య దురాత్మనః, 46
ఉపాచ లక్ష్మణం రామా ముఖేన పరిశుష్యతా.

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దురాత్ముడైన, తస్య కలన్దస్య = ఆ కలందుని
యొక్క, తత్ = ఆ, పదపత్య = పదపమును, శ్రుత్వా = విని, రామః = రాముడు,
పరిశుష్యతా = ఎరిచిపోవుచున్న, ముఖేన = ముఖముతో, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని
గూర్చి, అప్రిక్ = పరిశ్రమ.

రా. దురాత్ముడైన ఆ కలందుని మరలు ఏమానే రాముని ముఖము వాకి
పోయినది. అతడు లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. 46

మూ. కృత్రాత్ కృత్రుతరం ప్రాప్య దారుణం సత్యచిక్రమ,
వ్యసనం శీపికాన్తాయ ప్రాప్తమప్రాప్య తాం ప్రయాత్.

ప్ర. అ. సత్యచిక్రమ = సత్యమైన వరాక్రమము గలవాడా, కృత్రాత్ =
ఒక కష్టమునుండి, కృత్రుతరమ్ = ఎక్కువ కష్టమును, ప్రాప్య = పొంది,
ప్రయాత్ = ప్రయాణమైనది. తామ్ = ఆ నీకను, అప్రాప్య = పొందక, శీపికా
న్తాయ = శీపికముయొక్క అంశము కొరకు, దారుణమ్ = కరుణకరమైన, వ్యస
నమ్ = వ్యసనము, ప్రాప్తమ్ = పొందబడినది.

రా. సత్యమైన వరాక్రమము గల లక్ష్మణా. ఒక కష్టము వెనుక దురొక
అధికమైన కష్టము వచ్చుచున్నది. నా ప్రయాణమైన నీక లరించలేదు. కాని
ప్రాణములను రీసి ఈ దారుణమైన అవధ వర్చించినది. 47

మూ. కాలన్య సుమహద్విరళం వర్తమానేషు లక్ష్మణ, 48
త్వాం చ మాం చ వరవాప్తమ వ్యసనైః పేక మోహితౌ.

ప్ర. అ. వరవాప్తమ్ = వరులతో శ్రేష్ఠతా, లక్ష్మణం = లక్ష్మణా, సర్వ
భూతేషు = సకలభూతముల విషయములందూ కూడ, కాలన్య = కాలముయొక్క,

ఏళ్ళను = క ౩, సుమహాక = రాం గొప్పది. వ్యవస్తై = యుద్ధములచేత, హాహా = తారించుచున్నది, త్వం త = విన్ను, మాం త = వన్ను, వళ్ళ = యాదుము.

తా. పరులలో శ్రేష్ఠుడనైన లక్ష్మణా! అన్ని ప్రాణం విషయమునందూ కూడ తాంము క ౩ రాం గొప్పది. నీవు, వేరు కష్టాలచేత ఎట్లు తారవడుచున్నావా యాదుము. 48

మూ. నాథిలాలోఁ ద్రి కాలస్య సర్వరూలేషు లక్ష్మణ,
 కూరాశ్చ లంపన్తశ్చ కృతాస్త్రాశ్చ కదాచిరే,
 తాలాదివన్నాః సిదన్తి యథా బాలుక సిరహః. 49

ప్ర. అ. లక్ష్మణ = లక్ష్మణా! కాలస్య = కాలమునకు, సర్వరూలేషు = అన్ని రూపములందు, అరిలాలో = ఎక్కువ తారము, తాన్తి = లేదు. కూరాశ్చ = కూడులు, లంపన్తశ్చ = లంపంతులు, కదాచిరే = కదలరంగమునందు, కృతాస్త్రాశ్చ = రేయిలచేత అప్రేములు గలదాడు, తాలాదివన్నాః = తాంములచేత అక్రమించుచున్నవారై, బాలుక సిరహః యథా = ఎసుకలో కట్టిన అడ్డకట్టలు వలె, సిదన్తి = నశించుదు.

తా. లక్ష్మణా! తాలానికీ ఏ యాతముల విషయమునందూ కూడ తారవసేరీ లేదు. కూడులు, లంపంతులు, యుద్ధరంగములో అప్రేనై పుట్టము యాచిన దాడు కూడ తాంము అక్రమించుకగానే ఎసుకలో కట్టిన అడ్డకట్టలు వలె కూలిపోవుదును. 50

మూ. అరి ట్రయవాతో దృఢపర్మవిక్రమో
 మహాయో దాశరథిః ప్రతాపవాన్,
 అవేక్ష్య సౌమిత్రిముదగ్రపౌరుషం
 స్థిరాం తదా స్వాం మతిమాత్మనాఽకరోత్. 51

అర్థార్థే శ్రీమద్రామాయతే చాల్మీకీయే అదిత్యావ్యే అరణ్యకాండే
 ఏకోనన వతితమః సరః.

ప్ర. అ. దృఢపర్మవిక్రమో = దృఢమూ కట్టము అయిన వరాక్రమము గలవాడు, మహాయో = గొప్ప ౩ ౨ కలవాడు, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడు

అయిన, రాశరథిః = రామయ, ఇతి = ఇట్లు, వ్రజాణః = వజ్రయ, ఉదగ్ర
 పౌరుషమ్ = గావ్య పౌరుషము గల, పౌష్కరిమ్ = అక్షయని, అవేక్ష్య = చూచి,
 తదా = అప్పుడు, స్వామ్ = తననంబందమైన, స్థిరామ్ = స్థిరమైన, మరీచమ్ =
 బుద్ధిని, అర్మవా = స్వయముగా, అకరోత్ = చేసెను.

తా. దృఢమో, సత్కీమో అయిన పరాక్రమము కలవాడు, మహాయోధా
 గారి, వ్రజావనంశుడు అయిన రామయ, ఇట్లు వజ్రయ, ఉదగ్రమైన పౌరుషము
 గల అక్షయని చూచి, అప్పుడు తానే ఒక స్థిరమైన విధ్యయము చేసికొనెను, ౧౩

'తారాసంరచి' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
 అరువదిలోయొకవ శర్ల సమాప్తము.

అథ ప మతితమః సర్గః

[రామలక్ష్మణులు వరవృక్షము సంప్రదించుకొని కలంధుని భుజములు నడువట. కలంధుడు వారిద్దరిని అరరించుట].

మూ. తౌ తు శత్ర స్థితౌ దృష్ట్యా త్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ,
రాహుపాశపరిక్షిప్తౌ కంఠౌ వాక్యమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. రాహుపాశపరిక్షిప్తౌ = రాహువుం పాశమునేర దుట్టించిన, శత్ర స్థితౌ = అక్కడ ఉన్న, త్రాతరౌ = పోదరులైన, తౌ రామలక్ష్మణౌ = ఆ రామ లక్ష్మణులను, దృష్ట్యా = చూచి, కంఠః = కంఠము, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = వరితెను.

తా. రస రాహుపాశమునేర అంకించుట అక్కడ ఉన్న పోదరులైన ఆ రామలక్ష్మణులను చూచి కంఠు దిట్టవెను. 1

మూ. రిష్టతః కిం సు మాం దృష్ట్యా కురార్థం క్షత్రియర్షభౌ,
అహారాధం తు సందిష్టౌ తై వేన గతచేతసౌ. 2

ప్ర. అ. క్షత్రియర్షభౌ = క్షత్రియశ్రేష్ఠులారా, కురార్థమ్ = అకలితేర, పీడించుచిన, మామ్ = నన్ను, దృష్ట్యా = చూచి, కిం సు = ఏ కారణమువలన, రిష్టతః = నించి ఉన్నాడు. గతచేతసౌ = పోయిన ప్రాణములు గల మీరు, తై వేన = తైవమునేర, అహారాధమ్ = అహారముకొరకు, సందిష్టౌ = పంపించుచారు.

తా. ౧. క్షత్రియశ్రేష్ఠులారా, అకలితో వార వయసున్న నన్ను చూచుచు కూడ అక్కడ నిలచి యున్నారేమి? ఇంక మీరు మరణించినట్లే, ఎందుచేత ననగా తైవమే విముఖులను వాకు అహారముగా పంపినది. 2

మూ. శత్రుత్వా లక్ష్మణౌ వాక్యం ప్రాప్తకారం హితం తదా,
ఉదారార్థం వమావన్నౌ చిత్రమే కృతంక్షణా. 3

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, తక్ = అది, ప్రత్యా = ఎది, తదా = అప్పుడు, అర్జున్ = దుఃశమును, వమావన్నః = పొందినవాడై, ఏకైకే = ప్రయత్నమునందు, కృరఽక్షణః = లేయంకిన ప్రయత్నము కంటాడై, ప్రాప్తవాన్ = తామువకుడైన, హిరణ్ = హిరణ్యైవ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉదార = పరితెను.

తా. అప్పుడు లక్ష్మణుడు తాతని మాటలు ఎది, దుఃఖికిడుడై, వరాక్షసుడు యావుటపై ప్రయత్నించుచు, తాలానుగుణము, హిరణు అయిన మాట పలికినది.

మూ. త్వాం చ మాం చ పుత్రా తూర్థసూరత్రే రాక్షసారమః,
తస్మాదనిత్యామస్యాశు బాహరా నిష్ఠావహౌ గురూ. 4

ప్ర. అ. రాక్షసారమః = ఈ రాక్షసారముడు. తూర్థమ్ = శీఘ్రముగా, త్వాం ర = నిన్ను, మాం చ = నన్ను, పుత్రా అరత్రే = గ్రహించగలడు, తస్మాత్ = అ తారణమువలన, అస్య = ఇతనియొక్క, గురూ = పెద్దవైన, బాహరా = రాక్షావులను, అనిత్యామ్ = అర్థమంతర, నిష్ఠావహౌ = తేరించెదము.

తా. ఈ రాక్షసారముడు నిన్ను నన్ను కూడ శీఘ్రముగా గ్రహించగలడు, అందువలన పెద్దవైన నీవి తాహావులను తెంటనే తేరించెదము.

మూ. రిషభోఽయం మహాబాహౌ రాక్షసో దుఃఖిక్రమః,
లోకం హ్యక్షిణీకం కృత్వా హ్యహం హస్తమి హిచ్ఛతి. 5

ప్ర. అ. రిషభః = తయంతరుడు, మహాబాహుః = గొప్ప కవీరము కలవాడు, దుఃఖిక్రమః = దుఃఖములో వరాక్షసులు గలవాడు అయిన అయం రాక్షసః = ఈ రాక్షసుడు, లోకమ్ = లోకమును, అక్షిణీకమ్ = పూర్తిగా నయించంకిన తానినిగా, కృత్వా = పీడి, ఇహ = ఇప్పుడు, అహమ్ = మనం నిర్ణయి, హస్తమ్ = చంపుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడు.

తా. పెద్ద కవీరము గల తయంతరుడైన ఈ రాక్షసుని లం మంతా నీనే దుఃఖములో ఉన్నది. ఇతడు లోకములోని అందరిని నయించి మనమే కూడ ఇప్పుడు చంప ప్రయత్నించుచున్నాడు.

మూ. నిశ్చేష్టానాం వరో రాజన్ కుత్పితో జగదీవతే,
క్రతుమర్హోవపీతానాం వశూనామివ రామవ. 6

ప్ర. 4. రాజన్ = రాజు : రామవ = రామా : నిశ్చేష్టానామ్ = శిష్ట శిషి
వారియొక్క, వరో = వర, క్రతుమర్హోవపీతానామ్ = యజ్ఞమర్హమునందు తీసి
కొని రావడిన, వశూనామివ = వశువుల వర వలె, జగదీవతే = రాజనకు, కుత్పితః
= నిందితమైనది.

తా. రాజువైన రామా : యజ్ఞము నిమిత్తము తీసికొని రావడిన వశువులను
దంపుల ఎల్లో అల్లి కదంలేనివారిని తంపులి రాజులకు నింద్యము. 6

మూ. ఏతత్సంజర్పితం క్రుత్వా తయోః క్రుద్ధస్త్రు రాక్షసః,
విదార్యాన్యం తదా రోద్రస్తో తక్షయితుమారభత్. 7

ప్ర. 4. క్రూరః = క్రూరుడు, రోద్రః = తయోశకుడూ అయిన, రాక్షసస్త్రు
= రాక్షసులైతే, తదా = అప్పుడు, తయోః = ఆ ఇద్దరియొక్క, సంజర్పితమ్ =
సంభాషణను, క్రుత్వా = నిలి, అన్యమ్ = మఱియును, విదార్య = దీర్చి (తెరిచి,
తొ = తారిన, తక్షయితుమ్ = తక్షించుటకు, ఆరభత్ = ప్రారంభించెను.

తా. క్రూరుడు, తయోశకుడూ అయిన ఆ రాక్షసుడు ఆ ఇద్దరి సంభా
షణ నిలి, కోపించినవారై, నోరు తెరచి వారిని తక్షించుటకు ప్రయత్నించెను. 7

మూ. తతస్తో దేశకాంక్షా భర్తాభ్యామేవ రామవో,
అర్చిన్తరాం సుసంవిగ్నో జాహరా తస్యాంసరేకతః. 8

ప్ర. 4. ("సుసంవిగ్నో" అను పాకముకంటె "సుసంహృష్టో" అను
పాకము జాగున్నది)

తతః = అటుపిమ్మట, సుసంహృష్టో = రాం సంకోషించిన, దేశకాంక్షా =
దేశకాంక్షలందు పెరిగిన, తో = ఆ, రామవో = రామలక్కలులు, భర్తాభ్యామేవ =
ఇద్దరులతో, తస్య = అతనియొక్క, జాహరా = జాహరణను, అంసరేకతః =
ఋణముల దగ్గర, అర్చిన్తరామ్ = పరిచిరి.

తా. పిమ్మట, దేశకాంక్షలందు పెరిగిన ఆ రామలక్కలులు రాం సంకో
షించుచు ఇద్దరులతో అతని జాహరణను ఋణముల దగ్గరకు పరిచెనది. 8

మూ. దక్షిణో దక్షిణం బాహుమన క్తమసినా కరః,
చిర్వేక రామో వేగేన నవ్యం వీరస్తు లక్ష్మణః. 9

ప్ర. అ. కరః = అడుపిమ్ముట, దక్షిణః = నేర్పు గల, రామః = రాముడు, అన క్తమ్ = అడ్డులేకుండగా, వేగేన = వేగముతో, దక్షిణం బాహుమ్ = కుడివేరిని, అసినా = అడ్డముతో, చిర్వేక = చేరించెను. వీరః = వీరుడైన, లక్ష్మణస్తు = లక్ష్మణుడైతే. నవ్యమ్ = ఎడమ చేరివి, చేరించెను.

కా. అప్పుడు నేర్పు గల రాముడు వేగముగా, అడ్డు లేకుండగా, రాక్షసుని వెయ్యి చేరించెను. వీరుడైన లక్ష్మణుడు ఎడమ వెయ్యి జరిగించెను. 9

మూ. స పపాత మహాబాహుశ్చిన్నబాహుర్మహస్వనః,
అం త గాం త దిశక్తైవ నాకయన్ అంధో యథా. 10

ప్ర. అ. మహాబాహుః = శీర్షమైన బాహువులు గల, సః = అతడు, చిన్న బాహుః = చేరించబడిన బాహువులు కలవాడై, మహస్వనః = గొప్ప ధ్వని కంపాడై, అంధః యథా = మేమము వలె, అం త = అశాశమును, గాం త = కూడిని, దిశక్తైవ = తిక్కులను, నాకయన్ = ద్వనించలేయుడు, పపాత = పతెను.

కా. శీర్షమైన బాహువులు గల అకలంకుడు బాహువులు చేరించబడినానే పెద్ద ధ్వనితో మేమము వలె అశాశమును, వృధిని, తిక్కులను ద్వనించ లేయుడు పతెపోయెను. 10

మూ. స నికృత్తా తుభౌ దృష్ట్యా శోఢితామపరిష్కరా,
దీనః పప్రచ్ఛ తా వీరా కౌ యువామితి రానవః. 11

ప్ర. అ. సః = అ, రానవః = రానవుడు, నికృత్తా = అరిగించబడిన, తుభౌ = తులములను, దృష్ట్యా = చూచి, శోఢితామపరిష్కరాః = క క్త ప్రవాహము లేక తడవబడినవాడై, దీనః = దీనుడై, యువామ్ = మీ రద్దూ, కౌ = ఎవడు + అని = అని, తా వీరా = ఆ వీరులను, పప్రచ్ఛ = అడిగెను.

కా. ఆ రానవుడు చేరించబడిన తన తులములు చూచుకొని, క క్త ప్రవాహములేక తడవబడినవాడై, దీనుడై "మీరు ఎవడు?" అని ఆ వీరులను అడిగెను. 11

మూ. ఇతి తస్య బ్రువాణన్యం లక్ష్మణః కుతలక్ష్మణః,
కళంస రామచం తస్య కలస్తస్య మహార్కనః. 12

ప్ర. అ. తస్య = ఇతడు, ఇతి = ఇట్లు, బ్రువాణన్యం = వరుగుచుండగా, కుతలక్ష్మణః = కుతమైన లక్ష్మణములు గల, నః లక్ష్మణః = ఆ లక్ష్మణులు, మహార్కనః = మహాత్ములైన, కలస్తస్య = కలందువడు, రామచమ = రాముని గూర్చి, కళంస = చెప్పెను.

తా. ఆ రానవుడు ఇట్లు వరుగుచుండగా కుతమైన లక్ష్మణములు గల లక్ష్మణులు మహాత్ములైన కలందువడు రాముని గూర్చి ఇట్లు చెప్పెను. 12

మూ. అయమిద్యకురాయరో రామో నామ అనైః క్రతః,
అన్యైవావరణం ఏర్థి త్రారణం మాం త లక్ష్మణమ్. 13

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, రామో నామ = రాముడనే పేరు గలవాడుగా, అనైః = అనుచునే, క్రతః = విధించిన, ఇద్యకురాయరో = ఇద్యకురంకములో పుర్తివరారు, మామ్ = నన్ను, అన్య = అరనియొక్క, అవరణం త్రారణమ్ = కమ్ములైన, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణునిగా, ఏర్థి = తెలుసుకొనుచు.

తా. ఇతడు ఇద్యకురంకములో పుర్తివరారు. రామ తను పేరులో అనుచు ప్రసాదింపడు. నేను ఇతని కమ్ముడను. నా పేరు లక్ష్మణుడు. 13

మూ. అన్య దేవప్రభావన్య వసతో విజనే వనే,
రక్షసావహృతా పత్నీ యామిచ్చన్తాపిహగతా. 14

ప్ర. అ. విజనే = అనశూన్యమైన, వనే = వనమునుడు, వసతో = నివసిండుడున్న, దేవప్రభావన్య = దేవతలతో వహించుచున్న ప్రభావము గల, అన్య = అరనియొక్క, పత్నీ = భార్య, రక్షసా = రాక్షసునిదేత, అవహృతా = అవహించిరి, యామ్ = ఎవరెను, ఇచ్చన్తా = పొందగోరుచున్నారనై, ఇహ = ఇక్కడికి, అగతో = వచ్చిరామి.

తా. దేవతలతో వహించుచున్న ప్రభావము గల ఇతడు విరచనమైన అరణ్య

మొలో నివసించుచుండగా, ఇతని భార్యను రాక్షసుడు అవహరించిరాను. ఆమెను వెదకుచు ఇక్కడికి వచ్చినాము. 14

మూ. త్వం తు కో వా కిమర్థం నా కలన్తసద్యోః వనే,
ఆస్మేనోరసి దీప్తేన తగ్మజ్జ్వా వివేష్వ సే. 15

ప్ర. ఆ త్వం తు = నీవు, కః వా = ఎవ్వరవు? కలన్తసద్యోః = మొండిముఠో నమానుడవై, ఉరసి = వక్షస్థంమునందు, దీప్తేన = ప్రకాశించుచున్న, ఆస్మేన = ముఠములో, తగ్మజ్జ్వా = వెలిగిపోయిన శాకు కంజాకరై, వనే = వనమునందు, కిమర్థం నా = ఎందుకు, వివేష్వ సే = రొరలుచున్నావు.

తా. నీవు ఎవ్వరవు? మొండిముఠ వలె ఉండి, ముఠము వక్షస్థంమునందు ప్రకాశించుచుండగా, శాకు వెలిగి, ఎందుచేత ఈ అరణ్యములో రొరలుచున్నావు?

మూ. ఏవము క్తః కలన్తస్తు లక్ష్మణేనో త్తరం వచః,
ఉదాత పరమప్రీత ప్రతివ్యవచనం స్మరన్. 16

ప్ర. ఆ లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉత్తః = పంజరదీప, కలన్తస్తు = కలండురైతే, తత్ = ఆ, అప్రవచనమ్ = ఇంద్రుని వచనమును, స్మరన్ = స్మరించుచు, పరమప్రీతః = చాలా సంతోషించిచూచునై, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరదూతమైన, వచః = వచనమును, ఉదాత = పరితేను.

తా. కలండును లక్ష్మణుని మాటలు విని, భార్యను ఇంద్రుడు నిప్పిక మాటలు స్మరించి, చాల సంతోషించుచు ఇట్లు పరితేను. 16

మూ. స్వాగతం చాం వరవ్యామో దిప్త్యా వ్యామి వాప్యహమ్,
దిప్త్యా కేమో నికృత్త మే యువాశ్యాం వాహులన్తనా, 17

ప్ర. ఆ. వరవ్యామో = వరప్రస్తుతాః : వామ్ = మీరు, స్వాగతమ్ = స్వాగత ముగాక, అహమ్ = నేను, దిప్త్యా = అర్చ్యవ్యవముచేత, వ్యామి = దూచుచున్నాను, దిప్త్యా = అర్చ్యవ్యవముచేత, యువాశ్యామ్ = మీరేత, మే = నామొక్క, కేమో = ఈ, వాహులన్తనా = వాహులంబములు, నికృత్త = రేడించబడినది.

తా. ౬ : పురుషశ్రేష్ఠురారా ! మీకు మతాగమము అగుగాక. అదృష్టే వశమయిత పొమ్మనను యాయుత్వాను. ఈ నా బాహుబంధనములను మీరు నా అదృష్టవశముచేత లేదించివారు. 17

మూ. విరూపం యువ్య పీ రూపం ప్రా వ్రం హ్యవినయాద్యథా,
తస్మే శృణు సరవ్యాసుః త త్త్వతః శంసత స్తవ. 18

అర్వాశ్చే శ్రీమద్రామానుజే బాల్మీకియే ఆదితావ్యే అరణ్యరాజ్యే
సప్తతితమః సర్గః.

ప్ర. ౪. సరవ్యాసుః=సరశ్రేష్ఠురారా ! పే=కాయైశ్చ, విరూపమ్=వికృత పైన, యక్=ఏ, రూపమ్=రూపము గంధో, అతి, యథా=ఎట్లు, అవినయాత్ = అవినయముచరిన, ప్రా వ్రమ్=లరించినచో, తవ=నీకు, త త్త్వతః=యథార్థముగా, శంసతః=తెప్పుదున్న, పీ=కానుండి, శృణు=వినుము.

తా. ౬ : సరశ్రేష్ఠురారా ! ఈ వికృతమైన రూపము నా నీ అవినయము చేయుటచే వర్చినచో యథార్థముగా తెప్పుకను; వినుము.

“దాదానందినీ”అను శ్రీమద్రామానుజాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్య
కాండలో వెల్పుకవ సర్గ సమాప్తము

అథ ఏకస వతితముః సర్గః

[కలంధకు తన వృత్తాంతము చెప్పి "వా శరీరమును దహించి
వేసిన నిమ్మల పీట నీతాచ్యోషణమునందు ఉపాయము చెప్పెదను"
అని రామునికో వలకట]

మూ. పురా రామ మహారాహో మహాలంపరాక్రమ,
రూపమాసీన్నమాచిన్త్యం త్రిపు లోకేషు విక్రమమ్, 1
యథా సోమస్య కక్రస్య సూర్యస్య త యథా వపుః.

ప్ర. ౪. మహారాహో = గొప్ప రాహువులు కలవాడా : మహాలంపరాక్రమమ్ = గొప్ప లంఘన పరాక్రమము కలవాడా : రామ = రామా : పురా = పూర్వము, సోమస్య = చంద్రుని రూపము, కక్రస్య = కేవలచంద్రునిరూపము, యథా = ఎట్లా, సూర్యస్య త = సూర్యునియొక్క, వపుః = శరీరము, యథా = ఎట్లా, అర్జి, మమ = నా యొక్క, రూపమ్ = రూపము, అచిన్త్యమ్ = ఉహించ వకకము తానిదిగాను, త్రిపు లోకేషు = మూడు లోకములయందు, విక్రమమ్ = ప్రసిద్ధము గాను, అనీక = ఉండెను.

తా. గొప్ప రాహువులు, అర్కరికమైన లంపరాక్రమములు గల రామా : పూర్వము నా రూపము మూడు లోకములలో ప్రసిద్ధమై, ఉహించ వకకము తాని విధమున అద్భుతముగా ఉండెను. నా రూపము చంద్రసూర్యుల రూపము వలె, కేవలచంద్రుని రూపము వలె అశ్చర్యకరముగా ఉండెను. 1

మూ. సోఽనాం రూపమితం కృత్వా లోకవిశ్రాసనం మహాత్,
ఋషీన్యనగతానామ త్రాసయామి తరన్తతః.

ప్ర. ౪. రామ = రామా : సు అహమ్ = అర్జి వేను, లోకవిశ్రాసనమ్ = లోకములకు భయము కలిగించు, మహాత్ = పెద్దదైన, ఇదం రూపమ్ = ఈ

యావమును, కృత్వా = చేసికొని, తతస్తతః = అక్కడక్కడ, వనగలాన్ = వనములో ఉన్న, ఋషీన్ = ఋషులను, త్రాసయాపి = తయ పెట్టుచుండెడివాడను.

రా. రామా : అర్చి అర్చుకమైవ యావము గం నేను లోకములకు తయము కరిగించి ఈ యావము దార్చి అక్కడక్కడ వనాలలో నివసించి మునులను తయ పెట్టుచుండెడివాడను. 2

మూ. తతః స్థూలశిరా నామ మహర్షిః కోపితో మయా, 3
సంధిస్త్వన్వివిధం వన్యం ధూపేతానేన తర్జితః.

ప్ర. అ. తతః = అంత, వివిధమ్ = అనేకవిధములైన, వన్యమ్ = వనము నందు లభించి వస్తునములాయమును, సంధిస్త్వన్ = ప్రోగుచేయుచున్న, స్థూలశిరాః నామ = స్థూలశిర్ము కను పేరు గం, మహర్షిః = మహర్షి, అనేన = ఈ, ధూపేన = ధూపముతో, తర్జితః = తెరిచింపబడినాడై, మయా = నాచేత, కోపితః = కోపింపబడెయబడినాడు.

రా. ఒకనాడు నేను, అనేకవిధము లైన వనములో అధించి వస్తువులను సేకరించుచున్న స్థూలశిర్ము కనే మహర్షిని ఈ యావముతో తెరిచింపి అతనికి కోపము కరిగించితిని. 3

మూ. తేనాహముక్తః ప్రేక్ష్యచం హైరళాపారిరామినా, 4
ఏరదేవ సృకంపం తే యావమస్తు చిగర్జితమ్.

ప్ర. అ. ప్రేక్ష్యః = చచ్చు యారి, హైరళాపారిరామినా = హైరమైన శాపమును పరిచిన, తేనః = ఆ మహర్షినేత, అహమ్ = నేను. ఏరదేవ = అట్లు, ఉక్తః = వంకలబడిన తే = నీకు, సృకంపమ్ = క్రూరము, చిగర్జితమ్ = చింద్యము అయిన, ఏతత్ = ఈ, యావమేవ = యావమే అస్తు = ఉండుగాక.

రా. ఆ మహర్షి నచ్చు యారి హైరమైన శాప మిచ్చుచు అట్లు పలికెను. "నీకు అట్లుపైన క్రూరము, చింద్యము అయిన ఈ యావమే ఉండుగాక"

మూ. న మయా యాచితః క్రుద్ధః శాపస్యాన్తో తవేతిరి, 5
అరిశాపకృతస్యేతి తేవేదం తాషితం వదః.

ప్ర. అ. క్రుద్ధః = కోపించిన, హి = అనుహర్తి, అధిరావక్యకస్య =
అవరారములేక చేయబడిన, కావన్యః = ఈ కావమునకు, అస్తు = అంతము, భవేత్
= అగుగాక, ఇతి = అని, మయా = నాచేత, ప్రార్థితః = ప్రార్థించబడెను; తేన
= ఆ మహర్షిచేత, ఇదమ్ = ఈ, వచః = వచనము. తాపితమ్ = వంకరిడినది.

తా. "నా అవరారమువలన కలిగిన ఈ కావమునకు అంతము చూపుము"
అని వేడు క్రుద్ధుడైన ఆ మహర్షిని ప్రార్థించగా, అతరిట్లనెను. 6

మూ. యదా చిత్త్యా తుతో రామప్ర్యాం దహేద్విజనే తనే, 6
తదా క్ష్యం ప్రాప్యసే రూపం స్యమేవ విఫలం శుభమ్.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, తుతో = తులముందు, చిత్త్యా = తేదింది,
త్వామ్ = నిన్ను, యదా = ఎప్పుడు, విజనే = అనభూష్యమైన, తనే = తనమునందు,
దహేత్ = కాల్చునో, తదా = అప్పుడు, స్యమేవ = నీ సంబంధమైన, విఫలమ్
= విఫలమైన, శుభమ్ = మంగళకరమైన, రూపమ్ = రూపమును, ప్రాప్యసే =
పొందగలవు.

తా. "అనభూష్యమైన తనముతో రాముడు ఎప్పుడు నీ తులముందు తేదింది,
తదాందునో, అప్పుడు నీవు మంగళకరమైన, విఫలమైన నీ రూపమును తిరిగి
పొందగలవు". 6

మూ. క్రియా విరాజితం పుత్రం దనోన్మయం చిద్ధి లక్ష్మణ, 7
ఇన్ద్రోపాదితం రూపం ప్రాప్తంమేవం రణాజితే.

ప్ర. అ. లక్ష్మణః = లక్ష్మణా ! దనో = దనువుయొక్క, క్రియా = కోరికతో,
విరాజితమ్ = ప్రకాశించిచేయబడిన, పుత్రమ్ = పుత్రుడుగా, క్షయం = నీవు, చిద్ధి
= రెయసుకొనుము. ఇన్ద్రో కోపాత్ = ఇంద్రుని కోపమువలన, రణాజితే = యుద్ధ
రంగమునందు ఏవమ్ = ఇట్లు, ఇదం రూపమ్ = ఈ రూపము, ప్రాప్తమ్ =
పొందబడినది

తా. లక్ష్మణా ! మేను తనువు తులమునకును, లక్ష్మణో ప్రకాశించెదాడను.
నా చిద్ధి రూపము యుద్ధరంగములో ఇంద్రుని కోపమువలన కలిగినది. 7

మూ. అహం హి తవపోగ్రీణ సితామహామహోషయమ్, 8
 దీర్ఘమాయాః వ మే ప్రారాత్తతో మాం విత్తమోఽన్యుకత.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఉగ్రేణ = ఉగ్రమైన, తవహి = తవస్తుచేత,
 సితామహమ్ = బ్రహ్మదేవుని, అహోషయమ్ = సంహోష పెట్టరిని. సా = ఆ బ్రహ్మ
 దేవుడు, మే = నాకు, దీర్ఘమ్ = దీర్ఘమైన, అయాః = అయ్యుర్రాయము, ప్రారాత్
 = అర్చిను. తతో = ఏమ్మరి, మామ్ = నమ్ము, విత్తమః = శ్రాంతి, అన్యుకత
 = స్పృశించు.

తా. నేను ఉగ్రమైన తవస్తు చేసి బ్రహ్మదేవుని సంహోష పెట్టగా ఆ
 బ్రహ్మదేవుడు నాకు దీర్ఘాయుర్రాయమును ప్రసాదించెను. తానితో నాకు గర్వము
 కలిగెను. 8

మూ. దీర్ఘయాశ్మయా ప్రాప్తం కిం మే శక్రః కరిష్యధి, 9
 ఇత్యేవం బుద్ధిమాస్థాయ రథే శక్రమవర్తయత్.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, దీర్ఘమ్ = దీర్ఘమైన, అయాః = అయ్యుర్రాయము,
 ప్రాప్తమ్ = పొందఁబడినది. శక్రః = దేవేంద్రుడు, మే = నాకు, కిం కరిష్యధి =
 ఏమి చేయగలడు? ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, అస్థాయ = అవలంబించి,
 రథే = యుద్ధమునందు, శక్రమ్ = దేవేంద్రుని, అవర్తయత్ = పెరిరింపిరిని.

తా. "నాకు దీర్ఘాయుర్రాయము లభించినది కదా; దేవేంద్రుడు నన్నేమి
 చేయగలడు?" ఈ విధమైన అలోచనతో యుద్ధమునందు బ్రదుని పెరిరిం
 పిరిని. 9

మూ. తస్య బాహుప్రయుక్తైవ వత్సైః శతపర్వణా. 10
 సక్తిని రైవ మూర్ధా త శరీరే సంప్రవేశితమ్

ప్ర. అ. తస్య = బ్రదునియొక్క, బాహుప్రయుక్తైవ = బాహువుచేత
 ప్రయోగింపఁబడిన, శతపర్వణా = మారు అయలు గల, వత్సైః = వత్తాయుధము
 చేత, సక్తిని రైవ = తొరలు, మూర్ధా త = శిరస్సు, శరీరే = శరీరమునందు,
 సంప్రవేశితమ్ = ప్రవేశ పెట్టఁబడినది.

తా. ఇంద్రుడు బాహువుతో నూరు అంశులుగల వైశామ్యరమును ప్రయోగించగా నా తొడలు, నల కూడ కఠినముతోనికి బొచ్చుకునిపోయెను. 10

మూ. నె మయా యాద్యమానః సన్నానయద్యమసాదనమ్. 11

పిరామహవరః సత్యం తద స్త్విరి మమాచివీక్,

ప్ర. అ. సః = దేవేంద్రుడు, మయా = బాదెక, యాద్యమానః సన్ = యూరించెందుడు, యససాదనమ్ = యమలోకమును, నానయక్ = సంపదేడు. తక్ = అ, పిరామహవరః = బ్రహ్మదేవుని వరము, సత్యమ్ = సత్యము, అస్తు ఇతి = అగు గాక అని, మమ = నాకు, అచివీక్ = వరికెను

తా. నా ప్రార్థనను అంగీకరించి ఇంద్రుడు నన్ను యమలోకమునకు సంపదేడు. బ్రహ్మదేవుని మఱి సత్య మగుగాక అని నాలో వరికి వకరినెదైనను.

మూ. అనాహరః కథం కక్తో కగ్నవక్తకరోముఖః, 12

వజ్రేణాచిహరః శాంఠం సురీర్థమపి తీవిరుమ్.

ప్ర. అ. వజ్రేణ = వజ్రముచేత, అచిహరః = కొట్టించిన వేను, కగ్నవక్త కరోముఖః = చిరిగిపోయిన తొడలు, కరస్య, ముఖము కలవాడనై, అనాహరః = ఆహారము లేనివాడనై, సురీర్థం శాంఠమ్ = శాం శాంఠము, తీవిరుమపి = తీవించుదును కూడా, కథమ్ = ఎట్లు, కక్తః = గనుడ్డుక వగుదును.

తా. 'వజ్రముచేత కొట్టించి, తొడలు, కరస్య, ముఖము చిరిగిపోయిన వేను ఆహారము లేకుండా చాలా శాంఠము ఎట్లు తీవించగలను'. 12

మూ. ఏవము క్రస్తు మే శక్రో బాహూ యోజనమాయతౌ, 13

ప్రాచారావ్యం చ మే కుక్షౌ తిక్షరంష్ట్రమకల్యయత్.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, శక్తః = వంశవర్తన, శక్రః = దేవేంద్రుడు, మే = నాకు, యోజనమ్ = యోజనము దూరము, బాహుతో = పొడవైన, బాహూ = బాహువులను, ప్రాచాక్ = ఇచ్చెను. మే = నాయొక్క, కుక్షౌ = కుడియందు, తిక్షరంష్ట్రమ్ = తిక్షరమైన కోరలు గల, అవ్యం చ = ముఖమును కూడా, అకల్యయత్ = ఏర్పరచెను.

తా. ఈ ఏవముగా, వేను అయ్యగా దేవేంద్రుడు నాకు యోజనము పొడ

తైవ బాహువులు ఇచ్చి, నా పొట్టలో నీవైతన కంకణములున్న నోరు కూడా
అమర్చెను. 18

మూ. సోఽహం కుటాశ్శాం దీర్ఘాశ్శాం సంకృప్యాస్మి న్యవేరరాన్,
సింహార్చితమృగవ్యామూన్ కక్షయామి నమస్తతః.

ప్ర. అ. సః అహమ్ = ఇట్టి నేను, అస్మిన్ = ఈ, వరే = వనమునందు,
దీర్ఘాశ్శామ్ = పొడవైన, కుటాశ్శామ్ = కుడమునలో, అస్మిన్ = ఈ, వరే = వనము
నందు, నమస్తతః = అంతా, రరాన్ = సంకరించుచున్న, సింహార్చితమృగ
వ్యామూన్ = సింహములను, ఏనుగులను, మృగములను, పెద్దపులులను, సం
కృష్ట = లాగి, కక్షయామి = కడించుచున్నాను.

తా. ఇట్టి నేను ఈ వనములో అంతటా సంకరించుచున్న సింహములను,
గజములను, లేళ్లను, పెద్దపులులను నీర్తమలైన నా కుడమునలో లాగి కడించు
చున్నాను. 14

మూ. న తు మామృణిషిన్ శ్రో యదా రామః సంక్షణః. 15
తేర్వ్యతే నమరే బాహూ తదా న్యర్థం గమిష్యసి.

ప్ర. అ. సః = అ, శ్రో = శ్రవణము, తు = ఇందుకైతే, మామ్ = నన్ను గూర్చి,
అవనిక = పరికిన. యదా = ఎప్పుడు, సంక్షణః = అక్షులనహితుడైన, రామః
= రామడు, నమరే = యుద్ధమునందు, బాహూ = బాహువులను, తేర్వ్యతే =
లేదించగలగితో, తదా = అప్పుడు, న్యర్థమ్ = స్వర్థమును గూర్చి, గమిష్యసి =
చెళ్ళగంపు.

తా. "అక్షులపమేతుడైన రామడు ఎప్పుడు యుద్ధములో నీ బాహువు
లను లేదించునో అప్పుడు నీవు మళ్ళి స్వర్థానికి తెల్లదనం" అని ఇల్లడుకు నాతో
చెప్పెను. 15

మూ. అవేన వపుషా రామ మవేఽస్మిన్రాజనత్తమ,
యద్యత్సక్యామి నర్తన్య గ్రహణం సాదు రోరయే.

ప్ర. అ. రాజనత్తమ = రాజుగ్రేవుడవైన, రామ = రామః, అస్మిన్ వరే
= ఈ వనమునందు, అవేన వపుషా = ఈ తీరములో, యద్యత్ = దేనిని దేనివి,

పశ్యాచి = యాచునో, సర్వస్య = ఆ సకలవార్తా జాతమయొక్క, గ్రహణమ్ = గ్రహణమును, పాఠు = కాగుగా, కోరయే = ఇష్టపరుచుచున్నాను.

తా. రాజశ్రేష్ఠుడవైన రామా ! అది మొదలు నేనీ కఠికముతో ఈ వనములో ఉండి, కనిపించిన ప్రతిరావిని గ్రహించవలె ఎవే కోరికతో ప్రవర్తించుచున్నాను. 16

మూ. అవశ్యం గ్రహణం రామో మన్యేఽహం నమస్తైష్ఠ్యరి, 17
ఇమాం బుద్ధిం పురస్కృత్య దేహన్యాసకృతశ్రమః.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అవశ్యమ్ = తప్పక, గ్రహణమ్ = గ్రహణమును, నమస్తైష్ఠ్యరి = సౌందర్యంబు, అని, అహమ్ = నేను, మన్యే = రండుచున్నాను. ఇమామ్ = ఈ, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, పురస్కృత్య = పురస్కరించుకొని, దేహన్యాసకృతశ్రమః = దేహమును విరచయించుచు వేయలసిన శ్రమ కంటాడనై (ఉన్నాను).

తా. 'రాముడు ఎవ్వరికైనా తప్పక నా వట్టుతోనికీ రాగలడు' అను అలోచనతో, ఈ దేహమును విరచయి ప్రయత్నము వేయుచు ప్రవర్తనపును వట్టుకొనుచు ఉన్నాను. 17

మూ. స త్వం రామోఽసి భద్రం తే నాహమన్యేన రామవ, 18
కకో హస్తుం యతాత త్త్వమేవముక్తం మహర్షిణా.

ప్ర. అ. రామవ = రామా ! త్వమ్ = నీవు, సః = రామః = ఆ రాముడవుగా, అసి = అయి ఉన్నావు. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళ మగుగాక. మహర్షిణా = మహర్షిచేత, తత్త్వమ్ = యథార్థము, ఏవమ్ = ఇట్లు, యతా = ఎట్లుచెప్పించినదో, రాసిది వర్ణి, అహమ్ = నేను, అన్యేన = ఇతరుచేత, హస్తుమ్ = రంపుటకు, కకో = కక్కెనునదాడను, స = కాను.

తా. రామా ! నీవు ఆ రాముడవే. నీకు మంగళ మగుగాక. మహర్షి చెప్పిన విరమున నీవు తప్ప నన్నెవ్వరూ రంవలారు. 18

మూ. అహం హి మఠిసాచిత్కం కరిష్యామి నరదత్త, 19
పుత్రం నైవోపదేష్యామి యథాత్మాం సంస్కృతోఽగ్నిహ.

ప్ర. అ. నరకభక్తః నరశ్రేష్ఠతా । అహమ్ = నేను, అగ్నివా = అగ్ని
 చేత, సంస్కృతః = సంస్కరించబడినవాడనై, యావాత్కామ్ = మీకు, మతిసా
 రివ్యమ్ = అర్థియందు సాహాయ్యమును, కరిష్యామి = చేసెదను, ద్విరం నైవ =
 ఏడుగురు కూడ, ఉపదేశ్యామి = ఉపదేశించును.

తా. మానవులలో శ్రేష్ఠుడైన నామా, మీరు నాకు దహనసంస్కారము
 చేసిన ఏడుగురు వేను మీకు అలోచనలో సాహాయ్యము చేసెదను. మీకు స్నేహి
 తుని యాచగలను. 19

మూ. ఏవము క్షుప్తు రత్మాత్మా రనునా తేన రామహ, 20
 ఇదం జగద పరమం లక్ష్మణస్యోపశృణ్వతః.

ప్ర. అ. తేన = అ, రనునా = రనువుచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః =
 వలంబడిన, రత్మాత్మా = రత్మాత్ముడైన, రామహ = రామము, లక్ష్మణస్య =
 లక్ష్మణుడు, ఉపశృణ్వతః = వినుచుండగా, ఇదమ్ = ఈ, పరమమ్ = పరమ
 మును, జగత్ = అరికెను.

తా. అ రనువు వరికిన మాటలు విని రత్మాత్ముడైన రామము, లక్ష్మ
 ణుడు వినుచుండగా ఇటు వరికెను.

వి. వెనుక ఏడవ శ్లోకంలో “శ్రీయో విరాజితం పురం దవో నైవం విద్ధి
 లక్ష్మణోఽని వెప్పరికినది. దానికి ‘శోభతో ప్రకాశించుచున్న నేను దనువు కుమారుడను’ అని అర్థము. కొందరు వ్యాఖ్యారకు “శ్రీయో విరాజితం” అనేదానిని రీ వ
 శ్లోకంలోని ‘యావత్’ అనేదానికి విశేషణంగా గ్రహించి “శోభాయుక్తమైన యావ
 మును పొందగలంపు” అని అర్థము చెప్పినారు. “నేను దనువు కుమారుడను” అనియే
 ఇక్కడ (7వ శ్లోకంలో) అర్థము. దానిని వర్ణి ఈ శ్లోకంలో ‘దవో’ అనుదానికి
 ‘దనువంశములో’ పుట్టినదానియొక్క” అని అర్థం చెప్పినారు. కాని ఇది క్లిష్టార్థము.
 అందుచేత ప్రార్థనాపాఠము నాగున్న దని జోతుచున్నది. సైవ యావత్ ఏడవ
 శ్లోకం పూర్వాత్థం, అ పాఠంలో “శ్రీయో హం మద్యమం పురం దనుం
 నాత్మా వ రానవమ్” అని ఉన్నది. “నేను శ్రీ అమవాని మద్యమపుత్రుడనైన దను
 వనే నేను గల రానవుడను” అని దాని అర్థము. ఏడవ శ్లోకంలో “శ్రీయో విరా
 జితమ్” కు అర్థము “శ్రీయో విరాజితమ్” అను పాఠమును గ్రహించి కొందరు

వాక్యాశయము "దశా = దశమశతాబ్దమున, శ్రీయః = శ్రీ, అనువానియొక్క" అర్థముగా వాక్యానుబంధమును. ప్రాత్యహారం గ్రహించిన పక్షమున ఇక్కడ "దశా" అనెదాని అర్థం సరిగా కుదురును. 20

మూ. రావణేన హృతా తాన్యా మమ సీతా యశస్విని, 21
నిష్క్రాంతస్య అపస్మానాత్పహృతాత్రా యథాశుభమ్.

ప్ర. అ. అపస్మానాత్ = అపస్మానమునుండి, సహృతా = సోదరునితో కూడ, నిష్క్రాంతస్య = తైలమునిక్కిన, మమ = నామొక్క, తాన్యా = తాన్యమున, యశస్విని = కీర్తిగల, సీతా = సీత, రావణేన = రావణునిచేత, యథాశుభమ్ = శుభముగా, హృతా = హరించబడినది.

తా. నేను నా తమ్ముకూ అపస్మానమునుండి తైలము వెక్కిరిస్తూ నమయము నందు, రావణుడు కీర్తిమంతుడాలైన నా తాన్య సీతను అనాయాసముగా అపహరించివారు. 21

మూ. నామూత్రం తు జానామి న భూతం తస్య రక్షణ, 22
నివాసం చా ప్రలాపం చ వయం తస్య న విర్మహే.

ప్ర. అ. తస్య = అతడునునియొక్క, నామూత్రమ్ = పేరును మూత్రమే, జానామి = ఎరుగుదును. భూతమ్ = భూతమును, న = ఎరుగను. తస్య = వానియొక్క, నివాసం తా = నివాసమును గాని, ప్రలాపం తా = ప్రలాపమును గాని, వయమ్ = మేము, న విర్మహే = ఎరుగము.

తా. నాకు అతని పేరు మూత్రమే తెలిసినది అని అతని భూతము తెలియదు అతని నివాసమును గూర్చి గాని, ప్రలాపమును గూర్చి గాని తెలియలేదు. 22

మూ. శోకాత్తానామనాథానా పీఠం వివరితావతామ్, 23
కారుణ్యం సర్వకం కర్తవ్యమవకాలే చ వర్తతామ్.

ప్ర. అ. శోకాత్తానామ్ = శోకముచేత పీడించబడినవారము, అనాథానామ్ = రక్షకులు లేనివారము, పీఠమ్ = ఇల్లు, వివరితావతామ్ = ఇటు అటు తిరుగుచు యన్నవారము, అవకాలే = అవకాలమునందు, వర్తతామ్ చ = తిన్నవారము

అయిన, మా విషయమున, శాయన్ = శాయము, కర్తవ్య = చేయుటకు, నర్తకమ్ = యొక్కతము.

తా. మేము కోరాదులైన, దారి చూపుదారు లేక విడుదలయితిమి. మేము నికు ఉపకారము కూడ చేయుదున్నాము గాన నిపు మా విషయమై వారు ఇచ్చుచు చూపుట యొక్కము. 23

మూ. శాస్తాన్యాయ కుష్మాణి శాలే తగ్నాని కుజ్జరైః, 24
తద్యామస్త్యైః పయం పీక కర్నలే మహతి కర్మిణి.

ప్ర. అ. పీక = పిడుకా : శాలే = శాంతులకు, కుజ్జరైః = ఏనుగులచేత, తగ్నాని = విడుదలయితిమి, కుష్మాణి = ఎండిన, శాస్తాని = కర్మలకు, అదాయ = గ్రహించి, కర్మిణి = పర్యవేక్షించిన, మహతి = పెద్దదైన, కర్నలే = గోరి యందు, త్యామ్ = నిన్ను, తద్యామ్ = శాన్తిగంఠము.

తా. పిడుకా : అ యా సమయంలో ఏనుగులు విరచిన ఎండిన కర్మలను తినికొనితల్చి, పెద్ద గొయ్యి పర్యవేక్షించి నిన్ను తహింబెడతము. 24

మూ. న త్వం సీతాం సమాచక్ష్య యేన తా యత్ర తా హృతా.
కురు కల్యాణమచ్యుత్యం యది జానాసి త త్ర్యరః.

ప్ర. అ. స. త్వమ్ = అర్థి నిపు, తత్త్వకా = యదార్థముగా, జానాసి యది = ఎదిగి ఉన్నట్లయితే, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, యేన తా = ఎవనిచేత, యత్ర తా = ఎక్కడికి, హృతా = హరించబడినచో, సమాచక్ష్య = చిప్పుము. అచ్యుతమ్ = మిక్కిలి, కల్యాణమ్ = కల్యాణమును, కురు = చేయుము.

తా. నికు సీతను గూర్చి విషయముగా తెలిసినచో అమెను ఎవరు హరించి నారో, ఎక్కడికి హరిండుకొనిపోయినారో యిది మంగళకరమైన కార్యమును చేయుము (పుణ్యము కట్టుకొనుము). 25

మూ. ఏవిమ క్రస్తు రామేణ వాక్యం తనుకనుక్రమమ్, 26
ప్రోతర కుశలో వక్త్రం వక్తారమపి రాఘవమ్.

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, ఏవేత్ = ఇట్లు, క్రుక్ర = సంకలించిన,

వత్సమ్ = మాటలాడుటకు, మతోః = వేర్పరియైన, దనుః = దనువు, వత్తరమ్ =
వత్తయైన, రాఘవమ్ = రాఘవి గూర్చి, అనుత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, వాక్యమ్ =
= వాక్యమును, ప్రోవర = పరితను.

తా. రాఘవి మాటలు విని, మాటలలో వేర్పరియైన అ దనువు, మాట
లలో వేర్పరియైన రాఘవిలో ఉత్తమమైన మాట పరితను. 26

మూ. దివ్యమస్తై న మే జ్ఞానం వారిజానాని మైథిరీమ. 27

యస్తాం జ్ఞాన్యతి తం వక్త్రే దగ్ధః స్వం రూపమాస్థితః.

ప్ర. అ. మే = నాకు, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము, నాస్తి =
లేదు, మైథిరీమ్ = నీరను, వారిజానాని = గుర్తింపరను, దగ్ధః = కాంబరినవాడనై,
స్వం రూపమ్ = నా రూపమును, అస్థితః = గ్రహించినవాడనై, తామ్ = ఆమెను
గూర్చి, యః = ఎవడు, జ్ఞాన్యతి = తెలుసుకొనగంతో, తమ్ = వానిని గూర్చి,
వక్త్రే = రెప్పగంతు.

తా. నాకు దివ్యదృష్టి లేదు. అందుచే నీర ఎక్కడున్నతో గుర్తింప
జాలను. ఏడు కన్ను కహించిన ఏముట నా సహజరూపమును రిరిగి పొంది నీర
వాడ తెలుసుకొనగరిగినవానిని గూర్చి చెప్పెదను. 27

మూ. అదగ్ధస్య తు విజ్ఞాతుం శక్తిరస్తి న మే ప్రలో, 28

రాక్షసం తం మహావీర్యం నీలా యోన హృతా తవ.

ప్ర. అ. ప్రలో = ప్రలో : యోన = ఎవనిలేక, తవ = నీయొక్క, నీలా
= నీర, హృతా = హరించబడినతో, తమ్ = అ, మహావీర్యమ్ = గొప్ప వరాక్ర
మము గల, రాక్షసమ్ = రాక్షసుని గూర్చి, విజ్ఞాతుమ్ = తెలిసికొనుటకు, అదగ్ధస్య
= కాంబరినవి, మే = నాకు, శక్తిః = శక్తి నాస్తి = లేదు.

తా. నేను కహించబడినంతవరకు, నీ జాగ్రత్తైన నీరను హరించిన మహా
వరాక్రమవంతుడైన రాక్షసుని గూర్చి తెలిసికొను శక్తి నాకు లేదు. 28

మూ. విజ్ఞానం పా మమ ప్రవృత్తం శావరోషేణ రాఘవ, 29

స్వకృతేన మయా ప్రాప్తం రూపం లోకవిగర్భితమ్.

ప్ర. అ. రామతే = రామా : శావరోషే = శావరోషములేక, మమ =

చాయొక్క, ఏజ్ఞానమ్ = దివ్యజ్ఞానము, క్రష్ణం హి = నళిందినది కదా, మయా = నారేక, య్యకృతేన = వేసు చేసిన పనితేకదా, లోకవిగర్భితమ్ = లోకమునందు నిండ్యమైన, రూపమ్ = రూపము, ప్రాప్తమ్ = పొందబడినది.

తా. రామా : భావరోషములేక నా దివ్యజ్ఞానము క్రష్ణమైపోయినది. నే చేసిన పనికి పనికిరముగా లోకులచేత నిందింపబడే ఈ రూపము నెప్పుడూ పొందినది.

మూ. కిం తు యాచన్న యాత్మస్తం సవిలా గ్రాస్తవాహవా. 81
రావన్మామవదీ ఓప్త్యా దహ రామ యథాపిరి.

ప్ర. ౪. రామ = రామా : కిం తు = కాని, సవిలా = సూర్యుడు, గ్రాస్తి వాహవా = అరిగిన గుల్మములు గలదానై, అప్తమ్ = అస్త్రాదిని గూర్చి, యాతక్ న యాతి = ఎంతలో వెళ్లలో, రావత్ = అంతలోగా, మామ్ = నన్ను, అవదీ = గోరిలో, ఓప్త్యా = పడచేసి, యథాపిరి = యథాభావముగా, దహ = కాల్చుము.

తా. కాని, రామా : సూర్యుడు గుల్మములు అరిగిపోగా అస్త్రాదికి తేరక మునుపే వీధి నన్ను గోరిలో పడచేసి కాల్చవలెను. 80

మూ. దగ్ధస్త్యయాహమవదీ న్మామేన తమనస్తన. 81
వజ్ఞాపి తమహం వీర యస్తం జ్ఞాన్ముఖి రాక్షసమ్.

ప్ర. ౪. వీర = వీరుకడైన, తమనస్తన = రామా : అహమ్ = నేను, క్షయో అ వీరేక, న్మామేన = కాస్త్రాదుపాతముగా, అవదీ = గోరిలో, దగ్ధః = కాల్చి అరిగినదాకడైన, యః = ఎవడు, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి గూర్చి, జ్ఞాన్ముఖి = తెలిసికొనగలదో, తమ్ = అతనిని గూర్చి, వజ్ఞాపి = చెప్పగలను.

తా. వీరుకడైన రామా : ఏడు పప్పు గోరిలో వేసి యథాభావముగా కాల్చిన ఏముట ఆ రాక్షసుణ్ణి గూర్చి తెలుసుకొనగలిగిన అనిని గూర్చి నీకు చెప్పెదను. 81

మూ. తేన నఖ్యం త కర్తవ్యం న్మాయ్యవృత్తేన రామవ, 82
కల్పయిష్యతి తే ప్రీతః సాహాయ్యం లఘువిక్రమః.

ప్ర. ౪. రామవ = రామా : న్మాయ్యవృత్తేన = న్మాయసంమతమైన

వైశ్యుత్రిగం, దేవ = దానితో, సఖ్యం ర = స్నేహము కూడ, కర్తవ్యమ్ = చేయ
దగినది. అముష్మికము = శ్రుమైన వరాక్రమము గల అరకు, ప్రిక = సంతో
షించినవాడై, తే = నీకు, పాహాయ్యమ్ = పాహాయ్యమును, కల్పయిష్యమి = చేయ
గలదు.

తా. రామా! వ్యాయసంతుకమైన పతవచిక గల అరవితో నీవు స్నేహము
చేసికొనవలెను. శ్రుమైన వరాక్రమము గల అరకు పంజోషించి నీకు పాహ
య్యము చేయగలదు. 82

మూ. న హ తస్యాస్త్యవిజ్ఞాతం త్రిమ లోకేషు రామవ, 83
సర్వాన్ పరిస్పృతో లోకాన్ పురాదా కరణాస్తరే.

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చార్మికీయే అపికావ్యే అరణ్యకాండే
ఏకనవ్తరితమః సర్గః.

వ్ర. అ. రామవ = రామా! త్రిమ లోకేషు = మూడు లోకములందు,
తస్య = దానికీ, అవిజ్ఞాతమ్ = తెలియనిది, రాస్త్ర హ = లేదు. అహి = ఇరకు,
పురా = పూర్వము, కరణాస్తరే = సురియొక కారణమునందు, సర్వాన్ = నమస్త
మైన, లోకాన్ = లోకములను, పరిస్పృక = సంపరిచించెను.

తా. రామా! ఈ మూడు లోకములలో అరవికి తెలియనిది లేదు. ఎందు
చేత ననగా, అలానొక కారణముచేత అరకు అన్ని లోకములూ దిరిగిరాదు. 83

‘దాదాసంచిన’ అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు అరణ్యకాండలో
తెల్పుచియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్విపస్తోతమః పర్వః

[రామలిక్ష్మణులు కలందుని నహించుట. అతడు నివ్యరూపము ధరించి సుగ్రీవునితో ప్లేహము చేయు మని భామునకు నెప్పుడు.]

మూ. ఏవముత్తా తు తా వీరా కలన్దేన సరేశ్వరా,
గర్వివరకరమాసార్క పావకం విషసర్థకుః. 1

ప్ర. అ. కలన్దేన = కలందునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, తుత్తా = వలంకొనిన, సరేశ్వరా = రాజులైన, తా వీరాః = వీరులు, గర్వివరకరమ్ = వర్వకరముయొక్క లోయను, అసార్క = హించిరి, పావకమ్ = అగ్నిని, విషసర్థకుః = వికరిరి.

తా. కలందుని హరిలు విసి సుశుక్లుం ప్రకుప్తలు, వీరులు అయిన ఆ రామలిక్ష్మణులు తానిని వర్వకరము లోయలోనికి వదలెనని నిప్పు ముట్టించిరి. 1

మూ. లక్ష్మణస్త మహోల్కారిర్వర్జితాదిః సమస్తకః,
దిరామాదీపయామాన సా వ్రణజ్వాలా సర్వకః. 2

ప్ర. అ. లక్ష్మణస్త = లక్ష్మణుడైతే, అల్కారిః = మండుదున్న, మహోల్కారిః = పెద్ద కొరవలలో, సమస్తకః = కలు వైపులా, రితామ్ = వికను, అదీపయామాన = మండింపవలెను. సా = ఆ విక, సర్వకః = అంతటా, వ్రణజ్వాలా = మండిను.

తా. లక్ష్మణుడు మండుదున్న కొరవలలో వికను కలుమూలలా మండింప వలెగా అది అంతటా మండిను. 2

మూ. కర్పరీరం కలన్దస్య మృకపిణ్డోపమం మహాకః,
మేదసా వర్కమానస్య మన్దం దహతి పావకః. 3

ప్ర. అ. మేదసా = కొవ్వుచేత, వర్కమానస్య = అడుగుదున్న, కలన్దస్య =

= కలంబునియొక్క. మహాత్ = తాం పెట్టరైన, మృతవిహ్లోపమమ్ = నేరి ముద్ద వలె ఉన్న. తత్ = ఆ. తరితమ్ = తరితమును. హవకః = అగ్ని. మన్దమ్ = మందముగా. దహరి = కాల్చెను.

తా. తాం పెట్టరైన ఆ కలంబుని దేహము నేరిముద్ద వలె ఉంచెను అది బొప్పుతో ఉడుకుచుండుటచే అగ్ని దానిని తాం పెట్లగా కాల్చెను 3

మూ. స విరూఢ రితామాత విరూఢాఽగ్నిరిహోర్ధికః,
అరణే వాససీ రిద్రవ్యారాం దివ్యాం మహాంఠి. 4

ప్ర. ఆ. మహాంఠి = గొప్ప ఠండు గం, సః = అరణ్య, అరణే = వలా గము లేని, వాససీ = వస్త్రములను, దివ్యాం = దివ్యమైన, హలాన్ = హలను, రిద్రత్ = రరించుచు, రితాన్ = రితను, విరూఢ = ప్రోసజిసీ, అత = వెంటనే, విరూఢః = భూమిమీ లేని, అగ్నిరివ = అగ్ని వలె, ఉర్ధికః = లేరెను.

తా. మహాంఠంబందులైన ఆ కలంబుడు. తద్రమైన వస్త్రములను, దివ్య మైన పుష్పములను రరించి, ఆ రితను ప్రోసజిసీ భూమిమీ లేని అగ్ని వలె, పైకి లేరెను. 4

మూ. తతశ్చితాయా వేగేన తాన్వతో విమలాచ్ఛురః,
ఉత్పాతాత సంహృష్టః సర్వప్రకృష్టభూషణః. 5

ప్ర. ఆ. తతః = అటు పిమ్మట, తాన్వతః = ప్రకాశించుచున్న ఆ కలం బుడు, విమలాచ్ఛురః = నిర్మలములైన వస్త్రములు కలవాడై. సంహృష్టః = సంకో పించినలాడై సర్వప్రకృష్టభూషణః = సమస్త అవయవములందు అలంకార ములు కలవాడై, అతః = స్థిమముగా. వేగేన = వేగముతో, రితాయః = రిత సుందరి, ఉత్పాతః = పైకి లేరెను.

తా. పిదప అరణ్య ప్రకాశించుచున్న భూమిమీ, నిర్మలములైన వస్త్ర ములు, ప్రతి అవయవమునందు భూషణములు రరించి, సంకోపించుచు, వెంటనే ఆ రితసుందరి వేగముగా పైకి లేరెను. 5

మూ. విమానే తాన్వతే తిష్ఠన్ హంసయంతై యశస్కరే,
ప్రతయా త మహావేదా రిశో దళ విరాజయన్. 6

సోఁ న్నరిక్షగతో రామం కల్మషో వాక్యమృచిత్,
కృణు రామవ త త్రైవ యథా సీతామవాప్నుసి. 7

ప్ర. అ. నః కల్యః = అ కలండుడు, అ న్నరిక్షగః = అకాశమును హించిన
రాత్రి హంసయు త్రే = హంసలచేత కట్టబడిన, యశస్కరే = కీర్తిని కలిగించు,
వాక్యతే = ప్రకాశించుచున్న, ఏమాదే = ఏమానమునందు, దివ్యేన్ = ఉన్నవాడై,
మహాశేఖః = గొప్ప తేలమ్మ కంటాడై, ప్రతయా = శాంతిచేత, తత దిగః =
వది దిక్కులను, ఏరామయన్ = ప్రకాశింపజేయుడు, రామమ్ = రామని గూర్చి,
వాక్యమ్ = వాక్యమును, అృచిత్ = పలికెను. రామవ = రామా : సీతామ్ =
సీతను, యథా = ఎట్లు, అవాప్నుసి = హందగంబో, త త్రైవ = యథార్థముగా,
కృణు = వినుము.

తా. అ కలండుడు అకాశమును హించి, అక్కడ హంసలు కర్చి, కీర్తిని
కలిగించే ప్రకాశించుచున్న విమానమును ఎక్కి, మహాశేఖస్సు కంటాడై, తన
శాంతిచేత వది దిక్కులను ప్రకాశింపజేయుడు రామనితో ఎట్లు పలికెను. "రామా
నీకు నీత ఎట్లు లభింపగలందో చెప్పెదను; వినుము." 8, 7

నూ. రామ షడ్భుక్తయో లోకే యారిః సర్వం విమృశ్యతే,
పరిమృష్టో దళా వైవ దళాదాగేన సేవ్యతే. 8

ప్ర. అ. రామ = రామా : యారిః = వేదచేత, సర్వమ్ = పశుస్తమ,
విమృశ్యతే = విమర్శించుచునో, అర్చి, షేద = అరు, యుక్తయః = ఉపాయ
ములు, లోకే = లోకములోఉన్నవి. దళా వైవ = దళావిపాకముచేత పరిమృష్టః
= స్పృశించబడినవాడు, దళాదాగేన = దళావిపాకము కలవాచిచేత, సేవ్యతే =
సేవించబడును.

తా. రామా : లోకములో వాక్యములను పొందిండుటకు సంది, ఎగ్రహము,
యానము, అసనము, వైర్వరీరానము, సమాశ్రయము అను అరు ఉపాయము
లున్నవి. దుర్దక పరిపాకమునకు పర్చివారులు అది విరముగ దుర్దకాపరిపాకముచే
వాదవదులాచిచేత సేవించబడును.

వి. ప్రస్తుతము నీతక షడ్భుక్తగా ఉన్నది. అందుచేతనే కష్టంలో ఉన్నావు.

నివరిచే వెనుకకలో చాడవడుచున్నవానితో నీకు స్నేహము యుక్తము అని
చావము

సంచి = క్రతురాణాతో సంచి లేసికొనుట. విగ్రహము = విరోధము కొన
పొగించుట యావము = యుద్ధానికి వెళ్లట. అనవము = పరుయానికి వేరి ఉండుట.
తైత్తిరీకావము = క్రతువక్షములో తేరాలు స్పృష్టించుట. పమాశ్రయణము =
మరొకనిని నహాయునిగా ఆశ్రయించుట. ఇవి అరు ఉపాయాలు. 8

మూ. రకాదాగగలో హివన్త్రం హి రామ సంక్షుణా,
యత్కృతే వ్యసనం ప్రాప్తం త్వయా చారప్రదర్శణమ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా. సంక్షుణా = సంక్షుణానిలో కూడిన, త్వమ్ =
నీవు, రకాదాగగలో = దుర్భకావంతును హించినచాకలై, హి నా = త్వత్త అర్థస్థలో
ఉన్నావు. యత్కృతే = దీని మూండున, త్వయా = విచేత, చారప్రదర్శణమ్ =
చార్యావమానమావహైస, వ్యసనమ్ = దుఃఖము, ప్రాప్తమ్ = హించంకినలో.

రా. రామా. నీవు, సంక్షుణాను కూడ దుర్భకావంతును అనుకరించవలసి
ఉండుటచేత ఇట్టి హివన్త్రస్థిలో ఉన్నాడు. దీని మూండుననే నీకు చార్యా
వియోగదావహైస దుఃఖము సంప్రాప్తించిరినది. 9

మూ. తదవశ్యం త్వయా తాత్యః న సుహృర్సుహృదాం వర,
అకృత్యా హి వ తే సిద్ధిమహం వశ్యామి రి న్తయన్. 10

ప్ర. అ. సుహృదామ్ = సంచి హృదయము కంఠారిలో. వర = శ్రేష్ఠుడా.
తత్ = ఆ తారణమువంస, మా = అర్థివాడు, త్వయా = నీచేత, తవశ్యమ్ = తవ్యక,
సుహృత్ = మిత్రుడు, తాత్యః = దేనుకొనదగినవాడు. అకృత్యా = స్నేహించి లేసి
కొనకుండగా, తే = నీకు, సిద్ధిమ్ = సిద్ధిని, అహమ్ = నేను, రి న్తయన్ = అలోరిం
చుడు, న వశ్యామి = చూడను.

రా. సంచి హృదయము కంఠారిలో శ్రేష్ఠుడవైన రామా. ఆ తారణముచే,
నీవు తవ్యక మిత్రుణ్ణి సంపాదించవలెను. మిత్రుణ్ణి సంపాదించకుండా నీకు
తాత్యస్థి కలుగ దనియే, అలోరించగా నాకు తోడుతున్నది. 10

మా. శ్రూయతాం రామ వజ్రాపి స్మగ్నీవో నామ వానరః,

త్రాత్రా విరస్తు క్రుద్ధేన వాలినా శ్రకసూనునా. 11

ప్ర. అ. రామ = రామా : వజ్రాపి = రెప్పరను. శ్రూయతామ్ = వినుడు గాక. శ్రకసూనునా = ఇల్లడువి పుత్రుడు, త్రాత్రా = పోదరుడు, క్రుద్ధేన = కోపించినవాడు అయిన, వాలినా = వాలివేక. విరస్తు = (రాజ్యమునుండి) వెడం గొట్టండిన, స్మగ్నీవో నామ = స్మగ్నిపు కనే, వానరః = వానరుడు, (ఉన్నాడు).

తా. రామా : రెప్పయ్యాయు; వినుము. స్మగ్నిపు కనే వానరుడు ఉన్నాడు. అకవిని ఇల్లడువి కుమారుడైన వారి అనే పోదరుడు కోపించి, రాజ్యమునుండి వెడలగొట్టివాడు. 11

మా. ఋక్ష్మామాకే గిరివరే వహ్నిపర్యన్తరో విరే,

నివసన్యాత్మచాన్విరకృదుర్పి సహ వానరైః. 12

ప్ర. అ. అత్మరాన్ = బద్ధి మంతుడు, పిరః = పీరుడు అయిన స్మగ్నిపుడు, వహ్నిపర్యన్తరో విరే = వంపానర్పిత్రాంకమునందు ప్రకాశించుచున్న, ఋక్ష్మామాకే = ఋక్ష్మామాక మనే, గిరివరే = పర్యక శివమునందు, తరుర్పి = కలుగురు, వానరైః సహ = వానరులతో కూడ, నివసతి = నివసిండుచున్నాడు.

తా. బద్ధిమంతుడు, పీరుడు అయిన ఆ స్మగ్నిపుడు, వంపానర్పిత్రాంకము నందు ప్రకాశించుచున్న ఋక్ష్మామాక మనే పర్యక శివమునందు, కలుగురు వాన రులతో కూడా నివసిండుచున్నాడు. 12

మా. వానరేష్టో మహావీర్యసైతోవాచమిరప్రదః,

సత్యసన్తో విచితకృర్మరిమాన్మరిమాన్మహాన్. 13

ప్ర. అ. వానరేష్టో = వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన ఆ స్మగ్నిపుడు, మహావీర్యః = గొప్ప వరాక్రమము కలవాడు. సైతోవాన్ = సేఁపు కలవాడు. అచిరప్రతః = అచిరమైన కాంతి గలవాడు. సత్యసన్తో = సత్యమైన ప్రతిభ గలవాడు విచితః = విచయనంతుడు, ర్మరిమాన్ = రై ర్మరంతుడు, మరిమాన్ = బద్ధిమంతుడు, మహాన్ = గొప్పవాడు

తా. వానరవాయకుడైన ఆ స్మగ్నిపుడు గొప్ప వరాక్రమము, సేఁపు,

ఫారిలేని కాంతి గలవాడు, సత్వసంధుడు, వివేకవంతుడు, భైరవవంతుడు, బుద్ధి
శాలి, గొప్పవాడు. 13

మూ. కక్షః ప్రగల్భో య్యుతిమాన్ మహాలింగవత్కాకమః,
బ్రాత్రా వివాసితో రామ రాజ్యహేతోర్మహాలింగః. 14

ప్ర. అ. రామ = రామా : కక్షః = సమర్థుడు, ప్రగల్భః = ప్రగల్భుడు,
య్యుతిమాన్ = కాంతి గలవాడు, మహాలింగవత్కాకమః = గొప్ప లింగవత్కాకములు
గలవాడుఅయిన, మహాలింగః = గొప్ప లింగం అ సుగ్రీవుడు, రాజ్యహేతోః =
రాజ్యము మూలమైన, బ్రాత్రా = పోదరునిచేత, వివాసిరో = దూరముగా వంటి
చేయబడినవాడు.

తా. రామా : గొప్ప లింగముగల అ సుగ్రీవుడు సమర్థుడు. ప్రగల్భుడు,
కాంతి గలవాడు, గొప్ప లింగవత్కాకములు గలవాడు. అతనిని రాజ్యము మూల
మున పోదరుడైన వారి బైటకు పంపివేసినాడు. 14

మూ. స తే సహాయో మిత్రం చ నీతాయాః పరిమార్గణే,
కవిష్యతి హితే రామ మా త శోకే మనః కృదాః. 15

ప్ర. అ. రామ = రామా : స = అతడు, తే = నీకు, మిత్రమ్ = మిత్రుడు
గాను, నీతాయాః = నీతముక్కు, పరిమార్గణే = అన్వేషణమునందు, సహాయాః =
సహాయుడుగాను, హితే = నీకు హితమునం దున్నవాడుగాను, కవిష్యతి =
కాగలడు. శోకే = శోకమునందు, మనః = మనస్సును, మా కృదాః = చేయుదుము.

తా. రామా : అతడు నీకు మిత్రుడై నీతను వెదకుటలో సహాయము
చేయగలడు. నీకు హితము చేపూర్చుగలడు. నీ మనస్సునకు శోకము కలుగ
చేయుదుము. 15

మూ. కవిరవ్యం హి యద్యాపి స తత్సక్యమిహాన్యథా,
కర్తుమిష్యదుశాత్థాం కాలో హి దురర్థికమః. 16

ప్ర. అ. ఇష్యదుశాత్థాం = ఇష్యదుపాయములలో శ్రేష్ఠకలైన రామా,
యద్యాపి = ఏదీ, కవిరవ్యమ్ = కాకగి యన్నలో, తత్ = అది, అన్యథా = మరొక

ఎథంగా, కర్తవ్యం = చేయుటకు, న కర్తవ్యం = కర్తవ్యము కాదు. కాం = కాంక్షు, తుదద్విక్రమః హి = అద్విక్రమించకర్తవ్యము కానిది కదా.

తా. ఇబ్బతువలనయందులో శ్రీకృష్ణుడైన రామా, ఏది కాదని యున్నచో అది మరొక ఎథమంగా చేయుటకు కర్తవ్యము కాదు. కాంక్షము ఎవ్వరూ అద్విక్రమించ కాంక్ష కదా : 16

మూ. గర్వ శ్రీమమితో రామ సుగ్రీవం తం మహాబంధు,
వయస్యం తం కురు శ్రీప్రమితో గర్వాద్య రాఘవ, 17
అద్రోహాయ సమాగమ్య దీప్యమానే విభావనౌ.

ప్ర. ౪. రామ = రామా : ఇతః = ఇక్కడినుండి, శ్రీమమ్ = శ్రీమముగా, మహాబంధుః = మహాబంధుకాశియైన, తం సుగ్రీవమ్ = ఆ సుగ్రీవుణ్ణి గూర్చి, గర్వ = వెక్కుము. రాఘవః = రామా అర్థః = అప్పుడే, ఇతః = ఇక్కడినుండి, శ్రీప్రమ్ = శ్రీమముగా, గర్వా = వెళ్ళి, అద్రోహాయ = ద్రోహము చేయుదులనై, విభావనౌ = అగ్ని, దీప్యమానే = ప్రజ్వలించుచుండగా, తమ్ = అతనిని, వయస్యమ్ = మిథునిగా, కురు = చేసికొనుము.

తా. రామా : నీవు ఇక్కడినుండి బయలుదేరి శ్రీమముగా బంగారియై ఆ సుగ్రీవుని వద్దకు వెళ్ళుము. రామా : నీవు అప్పుడే శ్రీమముగా వెళ్ళి, అగ్ని మంతుడుండగా(అగ్నిహుతగా) అతనిలో మైత్రి ఏర్పరచుకొనుము. అట్లు చేసినచో మైత్రిద్రోహ మునునది ఉండదు. 17

మూ. స త తే నావమస్తవ్యః సుగ్రీవో వానరాధిపః, 18
కృతజ్ఞః శమయాపి త వహాయార్థి త ఏర్కవాన్.

(‘వానరాధిపః’కు బదులు “వానరోఽపి పన్”అను ప్రాచ్యపాఠము కాగు న్నది).

ప్ర. ౪. వానరోఽపి పన్ = వానరుడే యైనను, సః సుగ్రీవః = ఆ సుగ్రీవుడు, తే = నీకు, నావమస్తవ్యః = అవమానించదగినవాడు కాదు. అరదు, కృతజ్ఞః = కృతజ్ఞుడు, శమయాపి త = స్వేచ్ఛాదురుడు గలవాడు. వహాయార్థి త = వహాయుని అపేక్ష గలవాడు. ఏర్కవాన్ = వర్తకమవుతుడు.

తా ఇతడు బాసకులే కదా అని నీవు సుగ్రీవుని అవమానించరాదు. అరకు కృతజ్ఞుడు. స్వీచ్ఛామపాఠము తావము తరించగలగాదు సాహాయ్యము లేనచేత అవసర మున్నచాడు, పరాక్రమవంతుడు. 18

మూ. శక్తి హ్యర్థ్య యువాం శక్తుం తార్కం తస్య చికిర్షితమ్. 19
కృతార్థో వాఽకృతార్థో వా కృత్యం తవ కరిష్యతి.

ప్ర. అ. యువామ్ = పిరిడ్లకు, అర్థ్య = ఇప్పుడు, తస్య = ఆ సుగ్రీవుని యొక్క, చికిర్షితమ్ = చేయదలచిన, తార్కమ్ = తార్కమును, శక్తుమ్ = చేయుటకు, శక్తి హా = నడుపులే కదా. కృతార్థో వా = కృతార్థుడైనా, అకృతార్థో వా = కృతార్థుడు కాకపోయినా, తవ = నీయొక్క, కృత్యమ్ = తార్కమును, కరిష్యతి = చేయగలడు.

తా. పిరిడ్లరూ ఇప్పుడు అరకు చేయగోరుచున్న తార్కమును సాధించుటకు నడుపులే. తన తార్కము నభివృద్ధి కాకపోయినా కూడ అరకు నీ పని చేయ గలడు. 19

మూ. న ఋషరజనః పుత్రః పశ్చాత్తులలి శక్కితః, 20
తాన్మరహ్నోరనః పుత్రో వాలినా కృతకిర్పిషా.

ప్ర. అ. ఋషరజనః = ఋషరజస్సు అను బాసకునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, తాన్మరహ్నః = మూర్ఖునియొక్క, కొరనః పుత్రః = కొరనపుత్రుడు అయిన, నః = ఆ సుగ్రీవుడు, వాలినా = వాలించేత, కృతకిర్పిషః = చేయదలచిన పాపము కలవాడై, శక్కితః = తయవకుచున్నవాడై, పశ్చాత్ = పంపావదించి, అలలి = తిరుగుచున్నాడు.

తా ఆ సుగ్రీవుడు ఋషరజస్సు అను బాసకుని తార్కము మూర్ఖునివలన పుట్టినాడు. అందుచే ఋషరజస్సుకు శ్రితజపుత్రుడు. మూర్ఖునకు కొరనపుత్రుడు. వారి అరకు విషయమున పాపముగా ప్రవ ర్తించుటచే అరకుకి తయవకుచు పంపావదించారమున తిరుగుచున్నాడు. 20

మూ. సంనిదాయాయుధం శ్రివన్ముక్యకృత్కాంయం కపిమ్, 21
కురు రాక్షస నశ్యేన పయన్యం పనరానిమ్.

ప్ర. అ. రాచుక = రామా : అయదమ్ = అయదమును, సంవిరాయ = దగ్గర ఉండుకొని, వచరాదిమ్ = వచములో సంవరించుచున్న, ఋష్యకృష్ణాయమ్ = ఋష్యకృష్ణపర్యవము నివాసముగా గల, కపిమ్ = రావతుడైన సుగ్రీవుని, సత్వేన = సత్కముచేత, శ్రవమ్ = శ్రీమముగా, వయస్యమ్ = మృత్యునిగా, తురు = చేసికొనుము.

తా. రామా : అ సుగ్రీవుడు అరవుంలో తిరుగుడు ఋష్యకృష్ణపర్యవము మీద ఉన్నాడు. సేవు అయదరానినై అక్కడికి వెళ్ళి, పర్యమపై శవకము చేసి, కెంటనే, అరవిలో మైత్రి చేసికొనుము. 21

మూ. న హి స్థానాని సర్వాణి కా త్స్త్వేన్నన కపికుల్లరః, 22
నరమాంసాశీనాం లోకే నైపుత్యాదధిగచ్ఛతి.

ప్ర. అ. కపికుల్లరః = రావతులలో శ్రేష్ఠుడైన, నః = అ సుగ్రీవుడు, లోకే = ఈ లోకమునందు, నరమాంసాశీనాం = నరమాంసమును తినే రాక్షసుల యొక్క, సర్వాణి = నడు ప్రతున, స్థానాని = స్థానములను, కా త్స్త్వేన్నన = పూర్తిగా, నైపుత్యాత్ = నేర్పువలె, అధిగచ్ఛతి హి = తిరిగిగొని ఉన్నాడు కదా.

తా. రావకశ్రేష్ఠుడైన అ సుగ్రీవునకు లోకములో ఉన్న నరమాంసతక్షకులైన రాక్షసుల స్థానములన్నీ పూర్తిగా తెలియును. అరవి నేర్పు అట్టిది. 22

మూ. న తస్యావిరిరం లోకే కింవిరన్తి హి రాచువ, 23
యావత్సూర్యః ప్రతపతి సహస్రాంశురరిందమ.

ప్ర. అ. అరిందమ = శత్రుసంహారకుడైన, రాచువ = రామా : సహస్రాంశుః = వెయ్యి కేరములు గల, సూర్యః = సూర్యుడు, యావత్ = ఎంత వరకు, ప్రతపతి = తపించుచున్నాడో, అంతవరకు ఉన్న, లోకే = లోకము నందు, తస్య = అరవికి, అవిరతమ్ = తెలియనిది, కింవిరన్తి = ఏదీ కూడ, వాన్తి హి = లేదు కదా

తా. శత్రుసంహారకుడైన రామా : ఈ లోకములో సహస్రకేరములైన సూర్యుడు ఎంతవరకు తన ప్రకాశమును వ్యాపింపజేయుచున్నాడో అంతవరకు అ సూర్యవృత్తునకు తెలియనిది ఏదీ లేదు. 23

మూ. న సదీర్విపులాన్ శైలాన్ గిరిదుర్గాణి కన్దరాన్, 24
అన్వీక్ష్య వావరైః సార్థం వత్సిం తేఽదిగమిష్యతి.

ప్ర. అ. సః = అతడు, వావరైః = వావరులతో కూడ, సదీః = సదులను, విపులాన్ = విరాములైన, శైలాన్ = పర్వతములను, గిరిదుర్గాణి = పర్వతదుర్గములను, కన్దరాన్ = గుహలను, అన్వీక్ష్య - వెదకి, తే = నియోగ్య, వత్సిమ్ = తాత్పర్య, అదిగమిష్యతి = పొందగలడు.

తా. అతడు వావరులతో కలిసి వెళ్ళి సదులను విరాములైన పర్వతములను పర్వతదుర్గములను గుహలను వెదకి నితర్య తాత తెలిసికొనగలడు. 24

మూ. వానరాంశ్చ మహాకాయాన్ ప్రేషయిష్యతి రామః, 25
దిగో విరేడుం రాం సీతాం త్వర్వియోగేన శోచత్రిమ్,
న జ్ఞాన్యతి పరాలోహం నిర్మలాం రావణాయే. 26

ప్ర. అ. రామః = రామాః, త్వర్వియోగేన = నీ వియోగముచేత, శోచత్రిమ్ = తుఱియించుచున్న, రాం సీతామ్ = ఆ సీతను, విరేడుమ్ = వెదకుటకు, మహాకాయాన్ = పెద్ద శరీరములు గల, వానరాంశ్చ = వావరులను కూడ, దిగః = దిక్కులను గూర్చి, ప్రేషయిష్యతి = వంపగలడు. సః = అతడు, రావణాయే = రావణుని గృహమునందున్న, నిర్మలామ్ = ముక్తరామైన, పరాలోహమ్ = అందమైన కద్దివరేణము గల సీతను గూర్చి, జ్ఞాన్యతి = తెలుసుకొనగలడు.

తా. నీ వియోగముతో తుఱియించుచున్న సీతను అన్వేషించుచున్న అతడు పెద్ద శరీరములు గల వావరులను అన్ని దిక్కులకు వంపగలడు కూడ. ఈ విధముగ అతడు రావణుని ఇంటిలో ఉన్న సీతను గూర్చి తెలిసికొనగలడు. 25, 26

మూ. న మేరుశృంగాగ్రరామనిష్ఠిరాం
వ్రవిశ్య పాతాంతమేఽపి వా శ్రీరామ,
ప్లవల్లమావాం వ్రవరస్తవ ప్రియాం
నిహత్య రజాంసి పునః వ్రరాన్యతి. 27

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే అదికావ్యే అరణ్యకాండే
త్విన్వరీతమః సర్గః

ప్ర. అ. ప్లవల్లూహాయ్ = వావలులో, ప్రవరః = శ్రేష్ఠుడైన, సః = అరడు, అనిష్ఠితాయ్ = నిందింపబడని, తవ ప్రియామ్ = నీ ప్రియురాలని, మేరు శృంగాగ్రగతాయ్ = మేరువర్తతఃశిఖరాగ్రమునకు ఉన్నా, పాతాంతరే = పాతాంతరమునకు, క్రితాం వాచి = అగ్రయింపబడినా, ప్రవిక్య = అరటికి ప్రవేశించి, రక్షాన్తి = రాక్షసులను. విహత్య = రంపి, పుమ = మరని, వరాప్యధి = అవ్వగలడు.

తా. ఎద్ది రోషమునా లేని నీ ప్రియురాలు మేరువర్తతఃశిఖరాగ్రమునకు ఉన్నా, పాతాంతరములో ఉన్నా, ఆ వానరశ్రేష్ఠుడైన సుగ్రీవుడు అక్కడికి వెళ్లి, రాక్షసులను సంహరించి, మరని తీసికొనివచ్చి అవ్వగలడు. ౩౭

“పాతానంతరి” యను శ్రీమద్రామాయణాగ్రవాక్యాభ్యాసమునకు
అరణ్యకాండలో ద్వైవిధ్యరీతింకల సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రిసప్తతితమః పర్గః

[కలందుడు బుష్కముకవర్జితవంపానరోమార్గమును వర్జించి
చెప్పి, మరంగమని వనమార్గము బాత తరిసి రాముని అనుమతితో
న్యస్థానమునకు చెళ్ళిపోవుట.]

మూ. దర్శయిత్వా తు రామాయ సీతాయాః పరిమార్గతీ,
వాక్యమన్యర్థమర్థజ్ఞాః కలన్ధః పునరబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. అర్థజ్ఞాః = తాత్పర్యమును ఎరిగిన, కలన్ధః = కలందుడు, సీతాయాః =
సీతయొక్క, పరిమార్గతీ = అన్యేషణము విషయమున, దర్శయిత్వా = ఉపాయ
మును చూచి, అన్యర్థజ్ఞః = మరియైన అర్థము గల, వాక్యమ్ = వాక్యమును,
పునః = మరల, అబ్రవీత్ = వరితము.

తా. ప్రయోగమును రాగుగా తెలుసుకొన గలిగిన కలందుడు సీతాన్వేష
ణము నిమిత్తమై రామునిను ఉపాయమును చెప్పి, ఉత్తమమైన అర్థము గల
వాక్యమును మరల వరితము.

మూ. ఏష రామ శివః పన్థా యత్రైతే పుష్పిలా క్రమమా,
ప్రతీచీం దిశమాశ్రిత్య ప్రకాశనే మనోరమా. 2

అమూప్రియాశవననవ్దక్షమ్నగ్రోదసిన్ధుతా,
అశ్వత్థాః కర్ణికారాశ్చ చూలాశ్చాన్యే త పాదపాః. 3

తన్వనా నాగవృక్షాశ్చ తిలకా వక్త్రమాలతా,
వీలాకోశాః కరమృశ్చ కరపిరాశ్చ పుష్పితాః, 4
అగ్నిమూర్త్యా అకోశాశ్చ సురతాః పారిభద్రతాః.

ప్ర. అ. రామ = రామః, యత్ర = ఎక్కడ, ప్రతీచీం = చూపుచున్న.

దీశమ్ = దీక్షును, అశ్రయః = అశ్రయించి, మనోరమా = మనోహరమైన,
 పుష్పికా = పుష్పించిన, ద్రుమా = చెట్లు, అమృతప్రియాకవనసప్తకన్మగోర
 నిధుకా = నేరేడు, మోరలి, వనస, జాన్వి, మత్తి, తుమ్మికలచెట్లు, అశ్రుతాః =
 రాచిచెట్లు, కర్ణికాకాశ్వు = కొండగోగుచెట్లు, చూకాశ్వు = మామిడిచెట్లు, అన్యే
 ర = ఇతరమొలైన, పాదపాః = వృక్షములు, రవ్యతా = రంధ్రచెట్లు, నాగ
 వృక్షాశ్వు = పొన్నచెట్లు, దీంతా = తొగ్గుచెట్లు, సక్తమాంతా = కానుగుచెట్లు,
 సిరాళోకా = నల్లని అశోకవృక్షములు, కదంబాశ్వు = కదంబవృక్షములు,
 పుష్పికా = పుష్పించిన, కదంబాశ్వు = గన్నేరుచెట్లు, అస్తిమఖ్యాః = తల్లారక
 వృక్షములు, అశోకాశ్వు = అశోకవృక్షములు, సుదంతా = రక్తచందనవృక్షములు,
 హరిత్రకలా = నేవచెట్లు, ప్రకాశన్తే = ప్రకాశించుచున్నవో, ఏషా = ఇది, ఇమా =
 మంగళకరమైన, వర్షా = మార్గము.

తా. రామా : వక్రిమదిక్కు వైపున ఎక్కడ పుష్పించిన వృక్షములు
 ఉన్నవో, నేరేడు, మోరలి, వనస, జాన్వి, మత్తిచెట్లు, తుమ్మికచెట్లు, రాచిచెట్లు,
 కొండగోగు చెట్లు, మామిడిచెట్లు, రంధ్రచెట్లు, పొన్నచెట్లు, తొగ్గుచెట్లు, కానుగు
 చెట్లు, నల్లని అశోకవృక్షములు, కదంబవృక్షములు, పుష్పించిన గన్నేరుచెట్లు,
 తల్లారకవృక్షములు, అశోకవృక్షములు, రక్తచందనవృక్షములు, నేవచెట్లు,
 ప్రకాశించుచున్నవో అది మంగళకరమైన మార్గము. 2.4

మా. రానాకుహ్యతవా భూమౌ పాతయిత్యా త తాన్ చలాత్, రీ
 ఫలాన్యమృతకల్పాని తక్షయన్తౌ గమిష్యతాః.

ప్ర. అ. తాన్ = ఆ వృక్షములను, అకుహ్య = ఎక్కి, అతవా = లేదా,
 చలాత్ = ఎందువలన, తాన్ = వారిని, పాతయిత్యా = వదలార్చి, అమృత
 కల్పాని = అమృతముతో వహవములైన, ఫలాని = ఫలములను, తక్షయిత్యా =
 తగ్గించి, గమిష్యతాః = వెళ్ళగలరు.

తా. ఆ వృక్షములను ఎక్కిగాని, ఎందువలన వదలార్చి గాని
 వారి అమృతము వంటి ఫలములను తగ్గించుచు వెళ్ళును. 3

మా. తదతిక్రమ్య కాకుత్స్థ వనం పుష్పికపాదపమ్, 3
 సన్దప్రవీచుం రావ్యక్కురవో హ్యుత్తరా ఇవ.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థ = రామా. పుష్పికపాదవత్ = పుష్పిందిన పృథములు గల, తత్ = ఆ, వనమ్ = వనమును, అతిక్రమ్య = దాటి, నన్దనవనము = నందనవనముతో సమానము, ఉత్తరా మరహ ఇవ = ఉత్తరమరుదేశము వలె ఉన్నది అయిన, అన్యత్ = మరియొక వనము (ఉన్నది).

తా రామా. పుష్పిందిన పృథములు గల ఆ వనమును దాటిన పిమ్మట, నందనవనముతో సమానము, ఉత్తరమరుదేశములయ్యెడ అయిన మరొక వనము ఉన్నది.

మూ. సర్వకాలపరా యత్ర పాదపా మధురస్రవాః, 7
సర్వే చ ఋరవస్తత్ర వనే తైత్రరతే యథా.

ప్ర. అ. యత్ర = ఎక్కడ, సర్వకాలపరా = అన్ని కాలములయందు, ఫలములు గల, పాదపా = పృథములు, మధురస్రవాః = మధురమైన తనము గలవో, తత్ర వనే = ఆ వనమునందు, సర్వే = సమస్తమైన, ఋరతా = ఋతువులు, తైత్రరతే యథా = తైత్రరతమునందు వలె, ఉండును.

తా. ఆ వనమునందు పృథములు అన్ని కాలములయందు ఫలముల నిచ్చును. మధురమైన తనము గలవి. తైత్రరతమునందు వలె ఆ వనమునందు అన్ని ఋతువులు ఒకే సమయమునం దుండును.

మూ. వంజారాసరా స్తత్ర మహావిలవదారిణా, 8
కోత నై సర్వత స్తత్ర మేమవర్వతనన్నిలా.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, వంజారాసరా = వంజుల రాకముచేత వంగిన, మేమవర్వతనన్నిలా = మేముములతోను, వర్వతములతోను సహసములైన, మహావిలవదారిణా = పెద్ద కొమ్మలను తరిందిన పృథములు, కోత నై = కోరిండుచున్నవి.

తా. ఆ వనమునందు పెద్ద కొమ్మలు గల పృథములు. పెద్దకొమ్మచేత వంగినవై. మేముముల వలె, వర్వతముల వలె ప్రవహించుచుండును.

మూ. తానాదుహ్మతవా తామో పాతయ్యత్వా యథాసుఖమ్, 9
ఫలాన్యమృతకర్పావి లక్ష్మణస్తే ప్రదాన్యతి.

ప్ర. అ. రక్షణ = రక్షణకు, కాన్ = ఆ వ్యవస్థలను, అరుహ్య = ఎక్కి, రక్షణ = రక్షణ, యథానుష్ఠానం = సుఖముగా, పాతంబులై = క్రిందికి రావ్వి, అమృతకల్పాని = అమృతముతో సహసములైన, పరాని = పంపించును, తే = నీకు, ప్రదాప్యతి = ఇవ్వగలడు.

తా. రక్షణకు ఆ వెల్లును ఎక్కి గాని రక్షణ క్రిందికి వరగాల్చి గాని అమృతము పంది పంపించును నీకు ఇవ్వగలడు. 9

మూ. త్రైలోమాణో వరాన్ దేశాన్ శైలాశ్చైరం సహర్షసమ, 10
తతః పుష్కరిణీం వీరౌ వహ్నిం వాసు గమిష్యతః.

ప్ర. అ. వీరౌ = వీరురారా, శైలాశ్చ = పర్వతమునుండి, శైలం = పర్వతమును, సహర్ష = పసమునుండి, వహ్నిం = వనమును, త్రైలోమాణో = సకలము, తతః = అటుపిమ్మట, వహ్నిం వాసు = పంప అనే, పుష్కరిణీం = పర్వతసరస్సును, గమిష్యతః = పొందగలడు.

తా. వీరురారా! పర్వతమునుండి పర్వతమునకు, వనమునుండి వనమునకు వెళ్ళుచు, అక్కడినుండి పంప అనే పర్వతసరస్సును గూర్చి వెళ్లుదు. 10

మూ. అశర్కరామవిద్రంశాం సమవీర్ణామశైవలామ్, 11
రామ సంభాతవారాశాం కమరోర్మంగారివీమ్.

ప్ర. అ. రామ = రామా! అశర్కరామ్ = గుంజరాళ్ళులేనిదీ, అవిద్రంశామ్ = జాతులు లేనిదీ, సమవీర్ణామ్ = సమాపించిన శేవులు గలదీ, అశైవలామ్ = నాలు లేనిదీ, సంభాతవారాశామ్ = పుట్టిన ఇసుక తిన్నెలు గలదీ, కమరోర్మంగారివీమ్ = పర్వములతోను నల్లకలవలతోను ప్రకాశించుచున్నది అయిన పంపావదిని గూర్చి వెళ్ళుదు.

తా. ఆ పంపావరస్సులో గుంజరాళ్ళు గాని, జాతులు ప్రతేకము గాని, నాలు గాని ఉండదు. శేవులు సమముగా ఉండును. అక్కడక్కడ ఇసుకతిన్నెలు ఏర్పడి ఉండును. పర్వములతోను, నల్లకలవలతోను ప్రకాశించుచుండును. 11

మూ. తత్ర పాంసాః ప్లేవాః శ్రోణ్యాః కురరాశ్చైవ రామవ, 12
వల్లాన్వనా విహుజన్తి వహ్నుసరింగోరరా.

ప్ర. అ. రామవ = రామా : రత్ర = అక్కడ. వహ్నిపరిగోరవా =
వంపాసరస్సు నీటిలో వివసించు, హంపా = హంసలు, వ్లవా = నీరుకోళ్లు,
క్రొత్వా = క్రొందరవట్టులు, తురరాత్మైవ = తురరవట్టులు, వెల్లుస్వనా = మరు
రములైన ద్వనులు కలవై, ఏహంత్రి = కూయుచుండును.

తా. రామా : అక్కడ హంసలు, నీరుకోళ్లు, క్రొందరవట్టులు, తురరవట్టులు
వంపాసరములో ఉన్నవై మరురమైన ద్వనులతో కూయుచుండును. 12

మూ. నోద్విజన్తే నరాన్ దృష్ట్యా వధప్యాకోవిదాః కులాః, 13
పురపిఙ్గోవమాన్ స్థూరాంస్తాన్ ద్విజాన్ తక్షయిష్యతః.

ప్ర. అ. వధస్య = వధకు, అకోవిదాః = ఎగిరినవి కాని, కులాః = కులము
లైన ఆ వట్టులు, నరాన్ = మనుష్యులను, దృష్ట్యా = తూచి, నోద్విజన్తే = తయ
వధవు. పురపిఙ్గోవమాన్ = వేరిముద్దలతో వహవములైన, స్థూరాన్ = స్థూరులు
లైన, తాన్ = ఆ, ద్విజాన్ = వట్టులను, తక్షయిష్యతః = తక్షించగలరు.

తా. తంపుట అనేది తెలియని ఉత్తమములైన ఆ వట్టులు మనుష్యులను
తూచి వెకరవు. వేరిముద్దల వరి ఉన్న పెద్ద ప్రహరములో ఉన్న ఆ వట్టులను
మీరు తక్షించవచ్చును. 13

మూ. రోహితాన్వక్రతుర్థాంక్య నదమీనాంక్య రామవ, 14
సమాయామిమిరిర్మత్వాంస్తత రామ వరాన్ హతాన్.
నిన్వక్రజానయ స్తప్రాసకృళావేకకణ్డవాన్, 15
తవ తక్తా సమాయుక్తో లక్ష్మణః సంప్రవాన్యతి.

ప్ర. అ. రామవ = రమవంశసంబాధుడైన, రామ = రామా : రత్ర =
అక్కడ, సమాయామి = వంపాసరస్సుసంయ, ఇమితి = బాధముంచేత, హతాన్
= తంవరినవి, వరాన్ = శ్రీష్టములైనవి, నిన్వక్రజాన్ = రక్క రక్కలు
లేనివి, అయి స్తప్రాన్ = ఇసుముమీద జాంబవీని, అక్యరావేకకణ్డవాన్ =
రిక్కినవి గాని అనేకమైన ముక్కులవి గాని కాచితి అయిన, మత్వాన్ = మత్వు
ములను, రోహితాన్ = గండుమీనులను, వక్రతుర్థాంక్య = రోరమీనులను, నద
మీనాంక్య = రోయ్యమీనులను, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, తక్తా = తక్కిన, సమా
యుక్తః = కూరినవాడై, తవ = నీకు, సంప్రవాన్యతి = ఇవ్వగలడు.

తా. రఘువంశమువెందు వేర్లైన రామా ! ఆ వంశానరస్తులో శ్రీష్టమై
జైనవి, అరిసినవి, చాల ముక్కు లేనివి అయిన మత్స్యములను, గండుపీనులను,
తొరపీనులను, కొయ్యపీనులను, లక్ష్మణుడు రామములచేత తంపి, వారి దర్శ
నకు రెక్కలను దీసివేసి, ఇమముమీద కార్చి తత్తిపుడూసరముగా దీకునమర్చింప
గలడు.

14, 15

మూ. కృశం తే బాదతో మల్పాన్ పమాయాః పుష్పసంరయే,
పద్మగన్ధి శివం చారి సులీలమవాయయమ్,
ఉద్భర్య సతరాక్షిప్తం రోహ్యస్పాదకసన్నితమ్, 17
అసౌ పుష్కరపల్లెన లక్ష్మణః పాయయిష్యతి.

వ. తా. కృశమ్ = చిక్కిరి, మల్పాన్ = మత్స్యములను, బాదతో =
రినుడున్న, తే = నీకు, పుష్పసంరయే = పుష్పముల సమూహాయమునకు దున్నది,
పద్మగన్ధి = పద్మాల సువాసన గలది, శివమ్ = మంగళ వ్రతము, సులీలమ్ =
సులీలముగాను, చర్లగాను ఉన్నది, అవాయయమ్ = రోగము లేనిది, సతరా
క్షిప్తమ్ = ఎల్లప్పుడూ నిర్మలముగా ఉండేది, రోహ్యస్పాదకసన్నితమ్ = వెండిబోడు
స్పర్శకముతోను సమానము, అయిన, చారి = ఉదకమును, అసౌ = ఈ, లక్ష్మణః
= లక్ష్మణుడు, పుష్కరపల్లెన = రామరాకుచేత, పాయయిష్యతి = త్రాగింప
గలడు.

తా. దీవు మత్స్యములను అరికముగా దీకుచుండగా, లక్ష్మణుడు వంశా
నరస్తులోని పుష్పసమూహములో ఉన్నది, పద్మముల సువాసన గలది, మం
గళవ్రతము, సులీలకము, చర్లనిది, అరోగ్యకరము, ఎల్లప్పుడు వెండి వలె, న్నది
కము వలె నిర్మలముగా ఉండేది, అయిన ఉదకమును రామరాకుబొప్పలో దీసి
కొనివచ్చి నీకు త్రాగింపగలడు.

16, 17

మూ. స్థూలాన్ గిరిగుహాశయాన్ పరాహన్ వనచారిణః, 18
అపాం రోదాదుపావృత్తాన్ పృషలానివ సర్వతః,
రూపాన్విలాంకృ పమాయాం ద్రక్ష్యసి త్వం సరోత్తమ.

వ. తా. సరోత్తమమ్ = పయిలో ఉత్తమువలె వైన రామా ! స్థూలాన్ =

రానై నది, ఆదిగుహాకయ్యాన్ = పర్వతగుహలు కయ్యలుగా గలవి, వనదారిణః = వనమునందు సంచరించేది, అపామ్ = నీటియొక్క, తోదాక = అశవంన, ఉపాప్యత్రాన్ = వర్షిసవి, వృషభానివ = ఎద్దుల వలె, స్వర్తతి = దృనిరీయము యిచ్చుచి, యాపాన్వితాన్ = మంచి అకారముతో కూడినవి అయిన, వరాహాన్ = వరాహములను, వహ్మయామ్ = వంపాసరస్సునందు, త్వమ్ = నీవు, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు

తా. నరులతో శ్రేష్ఠుడైన రామా ! నీకు వంపాసరస్సు తగ్గద నీకు త్రాగుటకై వర్షిస, మంచి అకారము గల అశవపండులు కనబడును. చాల రావుగా ఉన్న ఆ అశవపండులు అశ్వములలో సంచరించుచు గుహలలో కయ్య నిండుచుండును. అవి అదోరుల వలె కంఠము వేయుచుండును. 18, 19

మూ. సాయాహ్నా విరతవ్రాత విటపీన్ద్యాన్యదారిణః,
శిరోదకం య పహ్మయా దృష్ట్యా శోకం విహన్యసి. 20

ప్ర. అ. రామ = రామా, సాయాహ్నా = సాయంతాంతునందు, విరతన్ = సంచరించుచు, హన్యదారిణః = పుష్కహంతులు కలరు, విటపీన్ = పృథ్వు ములను, వహ్మయాః = వంపాసరస్సుయొక్క, శిరోదకం య = చల్లని ఉదక మును, దృష్ట్యా = చూచి, శోకమ్ = శోకమును, విహన్యసి = విడువగలవు.

తా. రామా ! సాయంతాంతునందు నీవు ఇటు నటు సంచరించుచు పుష్క హంతుల దరలరిసి పృథ్వులను, వంపాసరసోదకమును చూచి నీ శోకమును విడిచి పెట్టెదవు. 20

మూ. సుమనోరీశ్వరాన్తత్ర తింతాన్న క్తమాంతాన్,
ఉత్పలాని య పుల్లాని పల్కాణాని య రామవ. 21

ప్ర. అ. రామవ = రామా, తత్ర = అక్కడ, సుమనోరి = పుష్పము లలో, రీతాన్ = వ్యా క్తములై వి, తింతాన్ = తొట్టగుంట్లను, క్తమాంతాన్ = కానుగుంట్లను, పుల్లాని = వికసించిన, ఉత్పలాని య = పల్లకంబులను, పల్కాణాని య = పక్కములను (చూడగలవు).

రా. రామా : నీకు అక్కడ వున్నవారిలో వింకన బాట్టును రెట్టు, బానుగు రెట్టు, ఏకసిందిన కలవలు, వర్షములు కనిపడగలవు. 21

మూ. న రాని కల్పిన్మాల్కాని క్రతారోవయిలా నరః,
న క నై మ్మావలాం యాద్రి న క శీర్కన్ది రామవ. 22

ప్ర. అ. రామవ = రామా : క్రత = అక్కడ, రాని మాల్కాని = అ హరికలను, అరోవయిలా = తరించె, నరః = మనుష్యుడు, కల్పిక = నివ్వడు, న = లేడు, మ్మావలాన్ = తాదిపోవుటను, న యాద్రి = పొందవు. న క శీర్కన్ది = తారిపోవు.

రా. రామా : అక్కడ ఉన్న అ పుష్పహంలు తరించెనా నెవరూ లేరు. అవి రావవు; తారిపోవు. 23

మూ. మరల్లికాష్ట్రరాసన్నపయః సుసమాహితా,
తేషాం చారాతితప్తానాం వన్యమహాకథాం గురోః. 23

యే ప్రపేతుర్మహిం కూర్తం శరీరాస్త్వీరవిన్దనః,
తాని జాతాని మాల్కాని మునీనాం తవసా కరా. 24
స్వీరవిన్దనమల్కాని న విసక్యన్తి రామవ.

ప్ర. అ. క్రత = అక్కడ, సుసమాహితా = రాం ఏకాగ్రమైన చిత్తమ గల, మరల్లికాష్ట్రః = మరంగమహర్షి శిష్యులైన, ఋషేయః = ఋషులు, అనన్ = ఉండరి. గురోః = గురువునకు, వన్యమ్ = వనమునందలి వస్తువమరాయమును, అహరతామ్ = తీసికొనివచ్చుచున్న, చారాతితప్తాన్ = చరమరేత తారితులైన, తేషాన్ = అ మునులయొక్క, శరీరాత్ = శరీరమునుండి, యే = ఏ, స్వీరవిన్దనః = రెనురుత్కములు, కూర్తమ్ = క్రితముగా, మహిన్ = భూమిని (పీడ), పెతుః = వదిలనో, తాని = అవి, కరా = అవుచు, మునీనాన్ = మునులయొక్క, తవసా = తవన్యరేత, మాల్కాని = మాయగా, జాతాని = జయనవి, రామవ = రామా : స్వీరవిన్దనమల్కాని = రెనురుత్కములనుండి పుట్టిన, అ మాయ, న విసక్యన్తి = నశించవు.

రా. అక్కడ నుండి మరోవిగ్రహము గల మరంగమని శిష్యులైన

మును ను నివసించెవాడు. గురువుకొరకై, వనములో లభించె సమీరణ మొకలైన వానిని తెచ్చునప్పుడు వారి బుద్ధువేక శ్రేయము పెంచిన వాళ్ళ కరీరమలనుంచి నేలమీద వడిన తెమల చుక్కలు, ఆ మునుల తవ్వనలావముచేత వుష్పమాలలుగా పూరినవి. రామా : తెమల చుక్కలనుంచి వుద్భవ ఆ వుష్పమాలలు వలెంద కుంటా ఉన్నవి. 28, 24

మూ. తేషాం గణావాచుర్వాపి ర్మృగ్యతే పరిచారిణీ, 25
 క్రమణీ శంఖి నామ కాకుత్స్థ చిరశీవినీ.

ప్ర. ఆ. కాకుత్స్థ = రామా : తేషామ్ = ఆ మునులు, గణావాచ = వెళ్ళి పోయినవారగుచుండగా, పరిచారిణీ = వాళ్ళకు ఉపదారములు లేనిన, ('సహ చారిణీ' అని ప్రాచ్యసౌకము; దానికొకరితో కలిసి తవస్తు లేనిన' అని అర్థము), చిర శీవినీ = దీర్ఘకాలము జీవించిన, శంఖినామ = శంఖి అను పేరు గల, క్రమణీ = సన్నాసిని, అర్వాపి = ఇప్పుడే కూడా, ర్మృగ్యతే = చూడబడుచున్నది.

రా. రామా : ఆ మును లందఱు స్వర్ణస్తులెలా వారికి ఉపదారములు లేనిన (లేదా వారిలో కలిసి తవస్తు లేనిన) చిరాయుర్జ్ఞానవంతులైన శంఖి అనే సన్నాసిని వేరీ అక్కడ ఉన్నది. 26

మూ. త్వాం తు తర్కే స్థితా నిత్యం సర్వభూతనమస్కృతమ్, 27
 తృప్త్యా రేవోపమం తామ స్వర్గలోకం గమిష్యతి.

ప్ర. ఆ. తామ = రామా : నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, తర్కే = తర్కమునందు, స్థితా = ఉన్న ఆమె, సర్వభూతనమస్కృతమ్ = సకలజనులచేత (ప్రాణులచేత) నమస్కరించబడిన, రేవోపమమ్ = రేవతాకుల్యుడైన, తృప్త్యా = నిన్ను, తృప్త్యా = చూచి, స్వర్గలోకమ్ = స్వర్గలోకమును గూర్చి, గమిష్యతి = వెళ్ళగలదు.

రా. రామా : నిత్యము తర్కమార్గమునందున్న ఆ శంఖి, సకలభూతముల చేత నమస్కరించబడెదవు. రేవతాకుల్యుడవు అయిన నీ తర్కనము లేనికొని స్వర్గమునకు వెళ్ళగలదు. 28

మూ. తత స్తద్రామ వహ్నియా స్థిరమాసార్క వశ్చమమ్, 29
 అశ్రమస్థానమథులం గుహ్యం కాకుత్స్థ వశ్యనీ.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = కకుత్స్థః సంకమనండు అనిందిన, రామ = రామాః
 కర్మణాః అమిషిష్కట, సహాయాః = సహాయాః. తక్ = అ, వశ్యమం దీరమ్ =
 వశ్యమ దీరమును, అపార్య = పొంది, అమయమ్ = పొంది లేని, గుహ్యమ్ = రహస్య
 మైన, అశ్రమస్థానమ్ = అశ్రమమును. వశ్యసి = యాచరపు.

తా. కాకుత్స్థః సంకమనండు అనిందిన రామా : విష్కట అ పంపాపరము
 వశ్యమదీరము చేరగా, అక్కడ పిళు పొంది లేనిది, రహస్యము అయిన అశ్ర
 మము కనబడును. 27

మూ. స శ్రత్రాకపితం నాగాః కక్షువన్తి తమాశ్రమమ్, 28
 వివిరాన్తత తై నాగా వనే తస్మిన్య పర్యతే,
 ఋషీ న్దస్య మతల్లస్య విరానా త్తర్క కాననమ్. 29

ప్ర. అ. శ్రత్ర = అక్కడ, నాగాః = ఏనుగులు, తమ్ = అ, అశ్రమమ్
 = అశ్రమమును, అశ్రపితమ్ = అశ్రమింతులును, స కక్షువన్తి = కక్షువములు
 కావు. తస్మిన్ = అ, పర్యతే = పర్యవహించును, వనే = వనమునందు, వివిరా
 = అనేకవిధములైన, నాగాః = ఏనుగు లున్నవి. తక్ = అ, కాననమ్ = అరణ్యము,
 తస్య = అ, మతల్లస్య ఋషీః = మతంగమహర్షియొక్క, విరానాత్ = నియ
 మమువలన (ఏర్పడినది).

తా. అ పర్యవహించును, వనమునందు తుద అనేకవిధములైన ఏనుగులు
 ఉన్నవి. కాని అ ఏనుగులు అ అశ్రమమును అశ్రమింపజాలవు. అ అరణ్యము
 వందు మతంగమహర్షి ఏర్పరచిన నియమములు పాలింపబడుతున్నవి. 28, 29

మూ. తస్మిన్నన్దననంశాశే దేవారణ్యోపమే వనే,
 నానావిహగసంకీర్ణే రంభ్యపే రామ నిర్వృతః. 30

ప్ర. అ. రామ = రామా : వన్దననంశాశే = సంరచనముతో సమానమైన,
 దేవారణ్యోపమే = దేవదం అరణ్యముతో సమానమైన, నానావిహగసంకీర్ణే =
 అనేకవిధములైన వపులతో బా వున్న, తస్మిన్ వనే = అ వనమునందు, నిర్వృతః
 = నుండు పొందినవాడనై, రంభ్యపే = క్రిందిరగంపు.

తా. రామా : సంరచనముతోను, తైత్తరశాసనములతోను సమాన

మైనది, అనేకవిధములైన వస్తువులతో జ్ఞాప్తమౌ అయిన ఆ వస్తువునందు ఏవు సుఖముగా విహరించవచ్చును. 30

మూ. ఋష్యమూకశ్చ పహ్మయాః పురస్తాద్భుష్పరద్రుమః,
సుదుఃఖారోహణో వామ శిఖనాగారిరక్షితః, 31
ఉదారో బ్రహ్మదా లైవ పూర్వకాలే వినిర్మితః.

ప్ర. ౪. పహ్మయాః = వంశయొక్క, పురస్తాక్ = ముందుగా, భుష్పర ద్రుమః = భుష్పరిన వృక్షములు గలది, సుదుఃఖారోహణః = ఎక్కువకు లాం కష్టమైనది, శిఖనాగారిరక్షితః = రిన్న పిసుగులలేక రక్షించబడినది, ఉదారః = శ్రేష్ఠమైనది, బ్రహ్మదా = బ్రహ్మదేవ, పూర్వకాలే = పూర్వకాలమునందు, వినిర్మితః = నిర్మించబడినది అయిన, ఋష్యమూకపర్వతము ఉన్నది.

తా. ఋష్యమూకపర్వతము వంశకు ముందుగానే ఉన్నది. దానిని ఎక్కువ లాం కష్ట మని ప్రసిద్ధి. పూర్వకాలమునందు బ్రహ్మదే నిర్మించబడిన ఈ పర్వతమును రిన్న పిసుగులు రక్షించుచుండును. భుష్పరిన వృక్షములతో లాం సుందరముగా ఉండును. 31

మూ. శయానః పురుషో రామ తస్య శైలస్య మూర్ధని,
యశ్చస్యే లతతే చిత్తం తత్రబ్రహ్మోఽరిగచ్ఛతి. 32

ప్ర. ౪. రామ = రామా, తస్య = ఆ, శైలస్య = పర్వతముయొక్క, మూర్ధని = శిరస్సుపై, శయానః = శయనించిన, పురుషః = పురుషుడు, స్వప్నే = స్వప్నమునందు, యత్ = ఏ, చిత్తమ్ = భవమును, లతతే = పొందునో, తత్ = దానిని, ప్రబ్రుహత్ = మేల్కొన్నకాలై, అరిగచ్ఛతి = పొందును.

తా. రామా : ఆ పర్వతముపైద నిద్రించిన పురుషునకు స్వప్నములో ఏ భవము లభించునో, ఆ భవమును అతడు మేల్కొన్నగానే పొందును. 32

మూ. న త్వేనం విషమాలాకః పావకర్మాదిరోహతి,
యస్తు తం విషమాలాకః పావకర్మాదిరోహతి,
తత్రైవ ప్రహరత్వేనం సుప్తమాలాయ రాక్షసాః. 33

ప్ర. ౪. విషహారః = విషమమైన ఆరాధన గల, సావకర్మ = సావకర్మ చేయువాడు, ఏకమ = రానిది, వ అధిరోహతి = ఎక్కువగాండు, విషహారః = విషమమైన ఆరాధన గల, సావకర్మ = సావకర్మ గలవాడు, యః = ఎవడు, తమ = రానిది, అధిరోహతి = ఎక్కువగా, మత్తమ = నిర్మించుచున్న, తమ = అతనిని, ఆరాయ = గ్రహించి, రాక్షసః = రాక్షసులు, తత్రైవ = అక్కడనే, ప్రహరన్తి = కొట్టెదరు.

తా. విష ఆరాధన గల సావకర్మ గలవా డెవ్వడూ ఈ వర్తకమును ఎక్కుడు. విష ఆరాధన గల సావకర్మ తపతైన ఎక్కినలో, అతడు నిర్మించుచున్నప్పుడు రాక్షసులు వానిని పట్టుకొని చంపుదురు. 33, 34

మూ. శ్రీరాపి శీకునాగానామాశ్రద్ధః శ్రూయలే మహాన్,
శ్రీకథాం రామ పరమాయాం మతస్థాకర్ణ్యావాసినామ్. 35

ప్ర. ౪. రామ = రామా, శ్రీరాపి = ఆ యువ్వమోక్షవర్తకమునందు కూడా, పరమాయామ్ = సంపాదకస్థునందు, శ్రీకథామ్ = అడుకొనుచున్న, మతస్థాకర్ణ్యావాసినామ్ = మతంగాకర్ణమునందు నివసించుచున్న, శీకునాగానామ్ = రిన్న ఏనుగులయొక్క, మహాన్ = గొప్ప, అశ్రద్ధః = అబద్ధ, శ్రూయలే = వినిపించుచుండును.

తా. రామా, మతంగాశ్రమములో నివసించు రిన్న ఏనుగులు వందలో అడుకొనుచుండునపుడు, వారి మహార్యపి ఆ యువ్వమోక్షవర్తకముమీదకి కూత వినిపించుచుండును. 35

మూ. నిశ్చా దుధిరదాదాతిః సంహృత్క పరమర్విపా,
ప్రచరన్తి వృథక్కిర్ణా మేఘవర్తానరన్వినా. 36

ప్ర. ౪. మేఘవర్తా = మేఘములవంటి వర్తములుగల, తరన్వినా = లంఘన గల, పరమర్విపా = శ్రేష్ఠములైన ఏనుగులు, సంహృత్క = కొట్టుకొని, దుధిరదాదాతిః = తల్లదారలవేర, నిశ్చా = తడవండివలె, వృథక్ = వేరుగా, కిర్ణా = చాచినవలె, ప్రచరన్తి = చంకరించుచుండును.

తా. మేఘము వంటి వర్తము గల, లంఘన గల ఏనుగులు పోట్లాడుకొని,

తక్తరాకంజేత తదవలదీవతై, వేరు వేరు గుంపులుగా వెలిరిపోయి, విడుగు
చుండును. 36

మూ. తే తక్తర పీత్యా పానీయం విమలం శిరమవ్యయమ్,
నిర్వృతాః సంవిగాహవై మనాని వనగోదరాః. 37

ప్ర. అ. వనగోదరాః = వనములో నందరించు, తే = ఆ పీనుగులు,
విమలమ్ = నిర్మలము, శిరమ్ = తల్లిమిది, అవ్యయమ్ = అరోగ్యకరము అయిన,
పానీయమ్ = ఉదకమును, పీత్యా = త్రాగి, నిర్వృతాః = తృప్తి చెందివతై,
మనాని = వనములను, విగాహవై = ప్రవేశించుచుండును.

రా. వనములో నందరించే ఆ పీనుగులు ఆ వంపాపరస్సులో నిర్మలము,
అరోగ్యకరము అయిన తల్లిని పీడు త్రాగి, సంతృప్తి చెంది, వనములలోనికి
ప్రవేశించుచును. 37

మూ. ఋషాంశ్చ క్షీపితశ్చైవ సింకోమలకప్రతాన్,
దురూపపేలాపజయాన్ దృష్ట్వా శోకం జయిష్యసి. 38

ప్ర. అ. ఋషాంశ్చ = ఎలుగులందఱు, క్షీపితశ్చైవ = పెద్దపులులను,
సింకోమలకప్రతాన్ = సింహాదీకృతుల వలె శోమంపైన శాంతి గలవి, అపేలాప
జయాన్ = పరాజయము లేనివి అయిన, దురూప = దురుప్పుగమలను, దృష్ట్వా =
చూచి, శోకమ్ = శోకమును, జయిష్యసి = జయించగలవు.

రా. ఎలుగులందఱు, పెద్దపులులను, ఇంద్రసింహు వంటి శోమంపైన
శాంతి గల, పరాజయమును (తయమును) ఎరుగని వల్ల దారల దుప్పులను
చూచుచు శోకమును మరచిపోయెదవు. 38

మూ. రామ తన్య తు శైలన్య మహతి శోభరే గుహ,
శిలాపరానా కాకుర్త్త యులం రాస్యాః ప్రవేశవమ్. 39

ప్ర. అ. కాకుర్త్త = కకుర్త్తసంకమనండు పుట్టిన, రామ = రామా,
తన్య శైలన్య = ఆ పర్వతముయొక్క, శిలాపరానా = శిల అర్పారవముగా
గల, మహతి = గొప్పలైన, గుహ = గుహ, శోభరే = ప్రకాశించుచున్నది.
అస్యాః = దీనియొక్క, ప్రవేశవమ్ = ప్రవేశించుచు, యులమ్ = కష్టమైనది.

రా. కరుణ్యవంశమునందు జనించివ రామా : ఆ వర్తకమునందు పెద్ద గుహ కోరిండుచున్నది. దానికి పెద్ద శిల అర్పితమయిగా ఉన్నది. దానిలో ప్రవేశించుట రాం కష్టము. 39

మూ. కస్యా గుహాయాః ప్రాగ్భారే మహాన్ శిరోదకో హ్రదః,
ఫలమూలాన్వితో రమ్యా వానామృగసమావృతః. 40

ప్ర. ఆ. కస్యా = ఆ. గుహాయాః = గుహయొక్క. ప్రాగ్భారే = తూర్పు ద్వారమునందు, శిరోదకో = తల్లిని ఉదరకము గలది, ఫలమూలాన్వితో = ఫలమూల తోను మూలములతోను కూడినది, రమ్యా = మందరమైనది, వానామృగ సమావృతః = అనేకవిధములైన మృగములచేత చుట్టబడినది అయిన, మహాన్ = పెద్ద, హ్రదః = చెరువు ఉన్నది.

రా. ఆ గుహ తూర్పు ద్వారమునందు తల్లిని ఉదరకము గలది, ఫలమూల తోను మూలములతోను నిండినది, చుట్టూ అనేకమృగములు నివసించేదీ అయిన రమ్యమైన గొప్ప చెరువు ఉన్నది. 40

మూ. కస్యాం వసతి సుగ్రీవకృతుర్విః సహ వానరైః,
కదారిర్విభరే తస్య వర్తకస్యావరిష్టతే. 41

ప్ర. ఆ. సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, కతుర్విః = నలుగురు, వానరైః సహ = దానితో కూడ, కస్యామ్ = ఆ గుహలో, వసతి = నివసించుచున్నాడు. కదారికో = అప్పుడప్పుడు, తస్య వర్తకస్య = ఆ వర్తకముయొక్క, శిరేః = శిరముపై, అవరిష్టతే = ఉండును.

రా. సుగ్రీవుడు నలుగురు వానరులతో కలిసి ఆ గుహలో నివసించు చున్నాడు. అప్పుడప్పుడు ఆ వర్తకము శిరముమీద ఉండును. 41

మూ. కంఠస్తన్యసుశాస్త్రైవం రావుతో రామంక్షుజౌ,
స్రగ్వీ భాస్కరవర్ణాతః తే వ్యరోదక విర్యవాన్. 42

ప్ర. ఆ. విర్యవాన్ = మరాకరమునందు, స్రగ్వీ = మూలము గలవాడు అయిన, కంఠస్తనై = కలంకుడు, తౌ = ఆ, రామంక్షుజౌ = రామంక్షులుండు, ఉదౌ = ఉద్భవినీ, ఏవమ్ = అట్లు, అనుభవ్యః = తోరింది, తే = అశాశమునందు,

తాస్కరవర్ణాదః = సూర్యునివర్ణము వంటి కాంతి గలవారై, వ్యరోచతః = ప్రకాశించెను.

తా. పుష్పమాలలు తరిలచి ఉన్న వరాక్రమవంతుడైన కలంధుడు ఆ రామండ్లులు లిట్టరికి ఈ విధముగా చెప్పి ఆకాశమునందు సూర్యుని వంటి కాంతిలో ప్రకాశించుచుండెను. 42

మూ. తం తు ఖన్తం మహాభాగం కలన్తం రామండ్లుతో,
ప్రస్థితో త్వం ప్రణస్వేతి వాక్యమూచతురన్తికీ. 43

ప్ర. ఆ. ప్రస్థితో = ప్రయాణమైన, తో రామండ్లుతో = ఆ రామండ్లులు, అన్తికీ = సమీపమునందు, ఖన్తం = ఆకాశమునందున్న, మహాభాగం = గొప్ప భాగ్యము గల, తం కలన్తం = ఆ కలంధుని గూర్చి, త్వం = నీవు, ప్రణస్వ = వెళ్లము, అరి = అని, వాక్యం = వాక్యమును, ఉచతుః = పలికిరి.

తా. రామండ్లులు బయలుదేరి, దగ్గరనే ఆకాశమిలో ఉన్న మహాభాగ్యవంతుడైన ఆ కలంధునిలో "అక నీవు వెళ్లము" అని పలికిరి. 43

మూ. గమ్యతాం వార్యసిద్ధ్యర్థమితి తావద్రపిత్స త,
సుప్రతో తావసుల్లాప్య కలన్తః ప్రస్థితస్తవా. 44

ప్ర. ఆ. తతా = అప్పుడు, ప్రస్థితః = ప్రయాణమైన, సః కలన్తశ్చ = ఆ కలంధుడు కూడ, సుప్రతో = మంచి నియమములు గల, తో = వారిని, అనుల్లాప్య = అనుల్ల యిచ్చి పట్ల చేసికొని, వార్యసిద్ధ్యర్థమ్ = వార్యసిద్ధికొరకు, గమ్యతామ్ = వెళ్లెదరగాక అని, తో = వారిని గూర్చి, అద్రపిత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు ఉత్తమమైన నియమములు గల ఆ రామండ్లులం అనుల్ల చేసికొని బయలుదేరిన కలంధుడు "వార్యసిద్ధికై వెళ్లడు" అని ఆ రామండ్లులంతలో పలికెను. 44

మూ. స తత్కలన్తః ప్రతివర్య రూపం
వృతః శ్రీయా తాస్కరతుల్యలేహః,
నితర్కయన్ రామమవేక్ష్య తన్తః
సఖ్యం కురుష్వేతి తదామ్యుచాత.

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే చాల్పికియే అదికావ్యే అరణ్యకాండే
ప్రసవతీతము. పర్వః.

ప్ర. అ. సః కంఠః = అ కంఠుడు, తత్ = అ, రూపమి = రూపమును,
ప్రతీతకః = పొంది, క్రియా = కోరికతో, పృథః = కూడినవాడై, రాస్యకరుణ్య
దేహః = సూర్యునితో సహచరుడైన దేహము కంఠానై, ఇన్దః = అకాశమునం
దున్నవాడై, రామమ్ = రాముణ్ణి, అవేక్ష్య = చూచి, నిరర్కయన్ = యిష్ట
మూలమునైవు యావురు, సఖ్యమ్ = స్నేహమును, కురుష్య = రేయము, ఇతి =
అని, తదా = అప్పుడు, ఉదార = పరిశేషు.

తా. అ కంఠుడు తన రూపమును పొంది, కోరికతోనున్న సూర్యుని
నంది దేహముతో అకాశములో నింది, రాముణ్ణి చూచి, అప్పుడు అతనికి యిష్ట
మూలము నైవు యావురు, "సూర్యునితో స్నేహము రేయము" అని పరిశేషు.

'తదానందిని' అను శ్రీమద్రామాయతాత్పర్యాభ్యాసమునందు అరణ్యకాండలో
తెల్పరిమూడవ పర్వ పద్యము.

అథ చతుఃస పరితమః సర్గః

[రామంక్షులు పంపాశీరమువందున్న మహంగవనములో శరిత్రాశ్రమమునకు వచ్చి అచే చేసిన వత్సాశ్రమము ఇందుకొని అచేతో కలిసి మహంగవనమును వర్త్యవేడించుట. శరిత్ర తన శరీరమును అగ్నిలో అనుతగా నమర్చించి వ్యర్థము చేరుట.]

మూ. తౌ కలన్తేన తం మార్గం పహ్నాయా దర్శికం వనే,
అతన్తదుర్ధికం గృహ్యః ప్రరీరిం నృపరాత్మజౌ. 1

ప్ర. అ. తౌ = అ, నృపరాత్మజౌ = దశరథమహాదులు, వనే = వనమునందు, ప్రరీరిం దీక్షయి = పశ్చిమదిక్కునకు, గృహ్యః = గ్రహించి, కలన్తేన = కలండునిదేశ, దర్శికయి = భావించిన, తయి = అ, పహ్నాయా = పంపాశీరస్సుయొక్క, మార్గయి = మార్గమునకు, అతన్తయి = పొందిరి.

తా. అ రామంక్షులు, వనమునందు, పశ్చిమదిక్కునకు యెరుకేరి కలండును వెచ్చిన పంపాశీరవరమార్గమును చేరిరి. 1

మూ. తౌ శైలేష్వారిరావేణాన్ క్షేత్రకల్పపరాన్ ద్రుమాన్,
ఏక్షన్తాః క్షుద్రాన్తమం సుగ్రీవం రామంక్షుజౌ. 2

ప్ర. అ. తౌ రామంక్షుజౌ = రామంక్షులు, శైలేషు = పర్వతముల యందు, అచిరాన్ = చాలావరకు (మొందిన), క్షేత్రకల్పపరాన్ = తేనె పంట పండ్లు గల, ద్రుమాన్ = వృక్షములను, ఏక్షన్తాః = భూతులన్నవారి, సుగ్రీవయి = సుగ్రీవుని, క్షుద్రయి = చూచుటకు, క్షుద్రాః = వెళ్ళిరి.

తా. అ రామంక్షులు పర్వతాంధిక మొందిన, తేనెపంట పండ్లు గల వృక్షములను చూచుచు సుగ్రీవుని చూచుటకై వెళ్ళిరి. 2

మూ. కృత్వా చ శైలవృక్షే తు తౌ వానం రామంక్షుతౌ,
పహ్నయాః పశ్చిమం దీరం రామవాపుపరస్థకుః. 3

ప్ర. ౩. రామౌ = రమణులైన, తౌ = రామంక్షుతౌ = రామంక్షులు, శైలవృక్షే = పర్వతము పైతాగమునందు, వానం = వివాసమును, కృత్వా = చేసి, పహ్నయాః = వంపాపరస్థయొక్క, పశ్చిమం దీరం = పశ్చిమదీరమును, ఉపరస్థకుః = పడిపించి.

తా. రమణులమనందు వృద్ధిప అ రామంక్షులు మార్గశుక్రములో పర్వతము పైతాగమునందు ఆగుచు, వంప పశ్చిమదీరమును చేరి.

మూ. తౌ ఘృష్ణరీత్యాః పహ్నయాస్తీరమాసాద్య పశ్చిమమ్,
అచక్కరాం తతస్త్రక్ కలర్యా రమ్య మ్రామమ్. 4

ప్ర. 4. తౌ = అటుపిమ్మట, తౌ = రామంక్షులు, పహ్నయాః = వంప అను, ఘృష్ణరీత్యాః = పర్వసరస్థయొక్క, పశ్చిమమ్ = పడమటిదైన, దీరమ్ = దీరమును, అసాద్యః = పొంది, త్రక్ = అక్కడ, కలర్యాః = కలరియొక్క, రమ్యమ్ = రమ్యమైన, అరామమ్ = అరామమును, అచక్కరామ్ = యాదిరి.

తా. పిమ్మట అ రామంక్షులు వంపాపరస్థ పశ్చిమదీరము చేరి అక్కడ, కలరి నివసించు రమ్యమైన అరామమును యాదిరి.

మూ. తౌ తమ్రాశమమాసాద్య ద్రుమైర్పహుభిరావృతమ్,
సురమ్యమరిపిక్షస్తౌ కలరిమథ్యుపేయతుః. 5

ప్ర. 5. తౌ = రామంక్షులు, తమ్ = అ, అరామమ్ = అరామమును, అసాద్యః = పడిపించి, లహరిః = అనేకమైన, ద్రుమైః = వృక్షములచేత, అవృతమ్ = కప్పబడిన, సురమ్యమ్ = రాం రమ్యమైన అ అరామమును, అరిపిక్షస్తౌ = యాదులున్నవలె, కలరిమ్ = కలరియి, అథ్యుపేయతుః = పొందిరి.

తా. అ రామంక్షులు అ అరామమును పడిపించి, అనేకమైన వృక్షములచేత కప్పబడిన, రాం అందమైన అ అరామమును యాదులు కలరిని పడిపించిరి.

మూ. తో చ దృష్ట్యా తదా సిద్ధా సముద్ధాయ కృతాశ్చరిః,
రామస్య పాదో జగ్రాహ లక్ష్మణస్య చ రీమతః. 6

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సిద్ధా = సిద్ధురాలైన ఆ శంఖి, తో = ఆ రామ
లక్ష్మణులను, దృష్ట్యా = చూచి, కృతాశ్చరిః = తేయించిన దోసిరికలరై, సము
ద్ధాయః = తేరి, రామస్య = రాముని యొక్క, రీమతః = బద్ధిమంతులైన,
లక్ష్మణస్య చ = లక్ష్మణునియొక్క, పాదో = పాదములను, జగ్రాహ = గ్రహించెను.

తా. అప్పుడు సిద్ధురాలైన ఆ శంఖి రామలక్ష్మణులను చూచి అంజలి
మఠించి, తేరి రాముని పాదములను, రీమంతులైన లక్ష్మణుని పాదములను
స్పృశించి నమస్కరించెను. 6

మూ. పాశ్చమావమనీయం చ సర్వం ప్రాదాశ్చభావిరి,
రామువాచ తతో రామః క్రమదీం సంశితవరామ్. 7

ప్ర. అ. పాశ్చమ్ = పాశ్చమును, అవమనీయం చ = అవమనీయమును,
సర్వమ్ = అంతనూ, యభావిరి = యభాభావముగా, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. తతో =
అటుపిమ్మట, సంశితవరామ్ = మిక్కిలి రీతమైన నియమములు గల, రామ్ =
ఆ, క్రమదీమ్ = సంస్కాసించియైన శంఖిని గూర్చి, రామః = రాముడు, ఉవాచ =
వరిచెను.

తా. అయి వారిద్దరి, యభాభావముగా పాశ్చము, అవమనము తేయ
టకు ఉరకము మొదలైనవి అన్నీ పమర్చించెను. పిమ్మట రాముడు రీతమైన
నియమములను పాటించుచు తపస్సు చేయుచున్న ఆ సంస్కాసించిలో ఇట్లు వరి
చెను. 7

మూ. కర్పితే విర్జితా విహ్నాః కర్పితే వర్తతే తమః,
కర్పితే నియతః క్రోధ అహరకృ తపోరసే. 8

ప్ర. అ. తపోరసే = తపస్వి తపముగా గల ఆ శంఖి, తే = నీయొక్క
విహ్నాః = తపోవిహ్నులు, విర్జితాః కర్పితః = కాయంచరితనా, తే = నీయొక్క,
తమః = తపస్సు, వర్తతే కర్పితః = వృద్ధి యందుచున్నది కదా, తే = నీయొక్క.

క్రొదః = కోపము, అపారశ్య = అపారము, వియతః కర్పిక్ = విగ్రహించబడినదా :

కా. ౬ : కావసురాలా : నీ కవచ్చువకు విప్పుము లేని కలుగుట లేదు కదా : నీ కవచ్చు వృద్ధి పొందుదున్నది కదా : నీవు క్రొదమును విగ్రహించు కొన్నావు కదా : అపారము విషయమునందు కూడ విగ్రహము అంపరము కొన్నావు కదా : 8

మూ. కర్పితై నియమాః ప్రాప్తాః కర్పితై మనసః సుఖమ్,
కర్పితై గురుకుక్రూపా సపరా రాదులాపిణి. 9

ప్ర. ౪. రాదులాపిణి = అంతముగా హుటలాడుదురా : తే = నీకు, నియమాః = నియమములు, ప్రాప్తాః కర్పిక్ = పొందఁబడినవికదా : తే = నీయొక్క, మనసః = మనస్సునకు, సుఖం కర్పిక్ = సుఖమే కదా : తే = నీయొక్క, గురుకుక్రూపా = గురుకుక్రూప, సపరా కర్పిక్ = నవంపైనదా :

కా. దక్కగా హుటలాడు ౬ : కలి ! నీవు రాంబాయతాది నియమములన్నీ పూర్తి చేసికొంటదా నీ మనస్సుకు సుఖము లభించినదా : నీవు చేసిన గురు శేవ నవం పైనదా : 9

మూ. రామేణ తావనీ పృష్టా సా సిద్ధా సిద్ధసంతుతా,
కళంస కలిరి వృద్ధా రామాయ ప్రత్యవస్థితా. 10

ప్ర. ౪. రామేణ = రామునిచేత, పృష్టా = చదవఁగఁచిన, సిద్ధా = సిద్ధురాలు, సిద్ధసంతుతా = సిద్ధులకు అష్టరాలు, తావనీ = తవనంపన్నురాలు, వృద్ధా = వృద్ధురాలు అయిన, సా కలిరి = ఆ కలిరి, ప్రత్యవస్థితా = ఎదురుగా నిలచినదై, రామాయ = రామునకు, కళంస = తెప్పెను.

కా. తవనంపన్నురాలు, తవనిర్ది సంపాదించినది, తవనిర్దిసంపన్నుల గౌరవమును పొందినది, వృద్ధురాలా అయిన ఆ కలిరి రాముని మారులు విని, అతనికి ఎదురుగా నిలచి ఇటు వలెకెను. 10

మూ. అర్య ప్రాప్తా తపసిర్దిత్తవ సంకర్షణాన్మయా,
అర్య మే నఫలం త వ్రం గురవక్య సుపూజితాః. 11

ప్ర. అ. అర్క = అప్పుడు, తవ = నీయొక్క, సంధర్మశాత్ = కర్మము వలన, మయా = వారేత, తవవిద్ధి = తమవిద్ధి, ప్రాప్తా = పొందబడినది. అర్క = అప్పుడు, మే = నాయొక్క, తత్త్వ = తవస్థు, సపంచ = సపంచునది. గురవక్ర = గురువులు కూడ, మహాతా = తామూ పూజించబడినారు.

తా. ఈనాడు నీ కర్మము లభించుటచేత నాకు తమవిద్ధి లభించినది. వేమ లేనివ తవస్థు, వేమ లేనివ గురువుక్రూపా కూడ సపంచు లైవని. 11

మూ. అర్క మే సపంచ అన్న స్వర్గశ్రైవ తవిష్కరి,
త్యయి లేవవరే రామ పూజితే పురుషర్షక. 12

ప్ర. అ. పురుషర్షక = పురుషశ్రేష్ఠతా ! లేవవరే = లేవతాశ్రేష్ఠకలైన, త్యయి = నీవు, పూజితే = పూజించబడినవార వగుదుండగా, అర్క = నేను, మే = నాయొక్క, అర్క = అప్పుడు, సపంచ = సపంచునది. స్వర్గశ్రైవ = స్వర్గము కూడ, తవిష్కరి = లభించగలదు.

తా. పురుషశ్రేష్ఠకలైన రామా ! ఈనాడు లేవతాశ్రేష్ఠకలైన నీమ్మ పూజించిన నీవన నా అన్న సపంచు కానున్నది. నాకు స్వర్గము లభించగలదు.

మూ. తత్పషా తవ సోమ్యేన పూతాన్ని రమునన్తన,
గమిష్యామ్యక్షయాన్ లోకాన్ స్వత్ప్రసాదాదరిందమ. 13

ప్ర. అ. రమునన్తన = రామా ! తవ = నీయొక్క, సోమ్యేన = సోమ్యమైన, తత్పషా = శ్రేతముచేత, పూతా = పవిత్రించబడియుండినదానను, అన్ని = అయిదిని. అరిందమ = శత్రుసంహారముగా. త్ప్రసాదాత్ = నీ అనుగ్రహమువలన, అక్ష యాన్ = అక్షయములైన, లోకాన్ = లోకములను గూర్చి. గమిష్యామి = వెళ్ళ గలను.

తా. రామా ! సోమ్యమైన నీ దృష్టి నాపై ప్రసరించుటచేత ముద్రులంను అయినాను. శత్రుసంహారతా నీ అనుగ్రహమువలన నేను అక్షయములైన ఉత్తమ లోకములకు వెళ్ళగలను.

౧. పై మూడు శ్లోకాలు ప్రాశస్త్యములో లేవు.

మూ. చిత్రకూటం త్వయ ప్రాప్తే విమానై రతులపతైః,

ఇత స్తే దివమాదాథా యానహం వర్కరారిషమ్ 14

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, యాన్ = ఎవరిని, వర్కరారిషమ్ = 'వెలింరిని',
తే = ఆ మహర్షులు, త్వయ = నీవు, చిత్రకూటమ్ = చిత్రకూటవర్కశమును,
ప్రాప్తే = పొందినవాడవగుదుంకగా, అతులపతైః = పొలి లేని శాంతి గం,
విమానైః = విమానములచేత, ఇతః = ఇక్కడినుండి, దివమ్ = స్వర్గమును,
అదాథా = ఎక్కడాదు.

తా. నేను వరిరర్షులు లేనిన మును అందరూ, నీవు చిత్రకూటవర్కశము
తీరినప్పుడే, ఈ ప్రదేశమును వికరి, పొలి లేని శాంతి గం విమానములు ఎక్కి
స్వర్గమునకు వెళ్ళిపోయితివి. 14

మూ. తై శ్చాహమశ్చా రర్కశ్చైర్మహారాగై ర్మహర్షిరి,

అగమిష్యతి తే రామః సుపుత్యమిమమాశ్రమమ్, 15

న తే ప్రతిగ్రహితవ్యః సామిత్రినహతోఽతిథిః,

తం ద దృష్త్వా వరాన్ లోకా వక్షయాంస్త్యం గమిష్యసి.

ప్ర. అ. తర్కశ్చై = తర్కమును ఎరిగిన, మహారాగై = పూజ్యులైన, తై =
మహర్షిరి = ఆ మహర్షులచేత, అహమ్ = నేను, శ్చా = రెక్కడిదిని, రామః =
రాముడు, తే = నీయొక్క, సుపుత్యమ్ = రాం పుత్యుడైన, ఇమమ్ అశ్రమమ్ =
ఈ అశ్రమమును గూర్చి, అగమిష్యతి = రాగండు, సామిత్రినహతో = లక్ష్య
మునితో కూడిన, సః = అతడు, తే = నీకు, అతిథిః = అతిథిగా ప్రతిగ్రహితవ్యః
= గ్రహించదగినవాడు. తమ్ = ఆ రాముణ్ణి, దృష్త్వా = చూచి, త్వమ్ = నీవు,
వరాన్ = ప్రేక్షములైన, అక్షయాన్ = ఎడమలేని, లోకాన్ = లోకములను గూర్చి,
గమిష్యసి = వెళ్ళగంపు.

తా. తర్కవేత్తలు, రాం పూజనీయులు అయిన ఆ మహర్షుల నాతో జట్ట
బెప్పించి, "వచ్చితమైన నీ అశ్రమమునకు రాముడు రాగండు, లక్ష్యమునమేరుడైన,
ఆ రామునకు నీవు తగు విధముగ అతిథిసత్కారము చేయవలెను. అతని దర్శ
నము చేసిన పిమ్మట నీవు అక్షయములైన ఉత్తమలోకములకు వెళ్ళగంపు. 15, 16

మూ. మయా ఈ వివిధం వన్యం సంరితం పురుషర్థక.

కవార్థే పురుషర్థామే వమాయా సీరసంతవమ్. 17

('పురుషర్థక' అనునది అయిన "వమనవన" అను ప్రాచ్యపాఠము లాగున్నది)

ప్ర. అ. పురుషర్థామే = పురుషార్థార్థకమైన, వమనవన = వమన : మయా = వారేక, తవ అర్థే = నీ విమితమై, వమాయా = వంశయోగ్య, రీర సంతవమ్ = రీరమునందు పుట్టిన, విరితమ్ = అనేకవిధములైన, వన్యమ్ = వనము నందు లభించు వరాధికావనము, సంరితమ్ = ప్రోగుచేయబడినది.

లా. పురుషార్థార్థకమైన వమన : వేను వికారకై వంశారీరమునందు పుట్టిన, అనేకవిధములైన వనమునందు లభించే వరాధికావనములయందు ప్రోగుచేసి ఉల్లాసము.

17

మూ. ఏవము క్షస్య కర్మాత్మా కంఠ్యా కంఠిమిదమ్,

రామనః ప్రాహ విశ్వానే తాం నిర్మమలహిష్కృతామ్. 18

ప్ర. అ. కంఠ్యా = కంఠిరీత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = వంశబంధన, కర్మాత్మా = కర్మాత్ముడైన, సః రామనః = ఆ రాముడు, నిర్మమ్ = నిర్లభ్యము, విశ్వానే = జ్ఞానమునందు, అలహిష్కృతామ్ = అలహిష్కరించబడిన (హాకముగా ఉండని), తాం కంఠిమ్ = ఆ కంఠిని గూర్చి, ప్రాహ = వరికెను.

లా. కర్మాత్ముడైన రాముడు కంఠి మూలము విని, నిర్మము జ్ఞానమార్గము నందు ఉండు ఆ కంఠిలో ఇట్లు వరికెను.

18

మూ. కనోః సతాశాత్తత్త్వేన ప్రభావం నే మహాత్మనః,

క్రతం వ్రత్యక్షమిచ్ఛామి సంక్రవ్ధం యది మన్యసే. 19

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, కనోః సతాశాత్ = కనువు నమి వయసుండి, క్రతమ్ = వివరించిన, నే = నీయొక్క, ప్రభావమ్ = ప్రభావమును, మన్యసే యది = విధి అంగీకరించిన ద్వియితే, వ్రత్యక్షమ్ = వ్రత్యక్షముగా, సంక్రవ్ధమ్ = చూడబడు, ఇచ్ఛామి = కోరుతున్నాను.

తా. మహాద్భుతైన రమణునుండి నీ ప్రణామమును గూర్చి విని ఉన్నాను. నీవు అంగీకరించివట్టయితే రానివి ప్రత్యక్షముగా యాదరంతుచున్నాను. 19

మూ. ఏకత్వ వరసం శ్రుత్వా రామవత్ప్రార్థిద్వినిన్యరమ్,
శంఠి దర్శయామాన రావృతో తద్వనం మహాత్. 20

ప్ర. అ. శంఠి = శంఠి, రామవత్ప్రార్థి = రాముని ముఖమునుండి, వినిన్యరమ్ = వినిన్యరమున, ఏకత్వ = ఈ, వరసమ్ = వరసమును, శ్రుత్వా = విని, తో ఉటా = తార్కర్యము(క), మహాత్ = గొప్పదైన, తత్ = ఆ, వనమ్ = వనమును, దర్శయామాన = చూచెను.

తా. శంఠి రాముని నోరనుండి ఈ మాట వెలువడగానే తార్కర్యము, గొప్పదైన ఆ వనమును చూపించెను. 20

మూ. వశ్య మేఘఘనప్రళయం మృగపక్షిసమామమ్,
మతల్లవనమిత్యేవ ఏత్రతం తమనశ్చన. 21

ప్ర. అ. తమనశ్చన = రామా : మేఘఘనప్రళయం = తట్టమైన మేఘములతో సమానము, మృగపక్షిసమామమ్ = మృగములతోను పక్షులతోను సమానము, మతల్లవనమిత్యేవ = మతంగవన మని, ఏత్రతమ్ = ప్రసిద్ధము అయిన వనమును, వశ్య = చూచుము.

తా. రామా : మతంగవన మను ప్రసిద్ధి గల ఈ వనమును చూచుము. ఇది తట్టమైన మేఘము వలె ఉన్నది. మృగములతోను, పక్షులతోను సమానము అయినది. 21

మూ. ఇహ తే తావిరాత్మానో గురవో మే మహాద్భుతే,
తాహవాన్పాత్రితే తీర్థం మస్త్రోవన్నస్త్రోహాశితమ్. 22

ప్ర. అ. మహాద్భుతే = గొప్ప శాంతి గలవాఁ : తావిరాత్మాను = వచ్చితముగా లేనివానిని మనస్సులు గల, తే = ఆ, మే గురువు = నా గురువులు, ఇహ = ఇక్కడ, మస్త్రోవత్ = మంత్రములు గలది, మస్త్రోహాశితమ్ = మంత్రములచేత పూజింపబడినది అయిన, తీర్థమ్ = గోవిందతీర్థమును, తాహవాన్పాత్రితే

= అహోనిందిరి. లేదా. దీర్ఘమ్ = యజ్ఞమును, అహోహవ్యక్తిరే = హోమము చేసిరి (లేదా చేసిరి).

తా. గొప్ప కాంతి గల రామా ! మంత్రమైన మనస్సులు గల నా గురువులు, ఇక్కడ, మంత్రములతో కూడి, మంత్రములచేత పూజింపబడిన గంగాది దీర్ఘములను అహోనిందిరి. లేదా యజ్ఞము చేసిరి.

వి "అహోహవ్యక్తురవంశ ము ప్రసవమ్మప్రసోవిరా" అను ప్రారబ్ధసాకము నకు అర్థము అక్షిప్తముగా ఉన్నది. "మప్రసోవిరా" = మంత్రములందు ప్రాచీ జ్యము గల నా గురువులు, మప్రసవక్ = మంత్రపూర్వకముగా, అవంత్ = అగ్నిని, అహోహవ్యక్తుః = హోమము చేసిరి" అని అర్థము. 22

మూ. ఇయం ప్రత్యక్షురీ వేదిర్యక్త తే మే సుసర్కృతాః,

పుష్పౌవహరం కుర్యన్తి క్రమాదుర్వేపిధిః కర్తే । 23

[ప్ర. అ. మే = నాయొక్క (వేద), సుసర్కృతాః = రాగుగా నేవించబడిన, తే = అ మునీశ్వరులు, యక్త = ఎక్కడ, క్రమాక్ = క్రమబంధ, ఉర్వేపిధిః = వలకుడున్న, కర్తే = హస్తములతో, పుష్పౌవహరమ్ = పుష్పవహరమును, కుర్యన్తి = చేయుచుండిరో, అర్చి, ప్రత్యక్షురీ వేదిః = వశ్రమమునందు ఎత్తైన వేది, ఇయమ్ = ఇదే.

తా. వేది క్రతూష చేసిన అ మునీశ్వరులు వశ్రమంబున ఎత్తుగా ఉన్న ఈ వేదిపీఠనే దౌర్వలముచేత వలకుడున్న వేదిలతో పుష్పంబు సమర్పించుచుండే రాదు. 23

మూ. తేషాం తవగ్రహణేషా వశ్యాద్వాపి తమాద్యహా,

ద్యౌతయన్తి దిశః సర్వాః శ్రియా వేద్యోఽచులప్రభాః । 24

[ప్ర. అ. తమాద్యహా = రామా ! తేషామ్ = నాయొక్క, తవగ్రహణేషా = తవస్సుయొక్క, ప్రణామముచేత, అచులప్రభాః = పారి లేని కాంతి గల, వేద్యాః = వేదులు, శ్రియా = కోరికచేత, అద్వాపి = ఇప్పుడు కూత, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను, ద్యౌతయన్తి = ప్రకాశింపజేయుచున్నవి. చక్యః =

తా. రామా : చూడుము : ఆ మునిశ్వురుల తవలవలావములేక, సారి లేని
కాంతి గల వేరులు తమ కోరికతో, అన్ని చిక్కులను ఎట్లా ప్రకాశింపజేయు
చున్నవో చూడుము. 24

మూ. అశక్తువర్తివైర్లమైమువలానశ్రమాంధై,
చిద్విదేఽభ్యాగతాన్ వశ్య సహితాన్ సత్ర సాగరాన్ . 25

ప్ర. అ. ఉపదాషకమాంధై = ఉపదాషములవలన కలిగిన శ్రమలేక
మందులూ, గత్తుమ్ = వెళ్ళుటకు(నడచుటకు), అశక్తువర్తి : = అసమర్థులూ
కాదున, శై : = అమునిశ్వురులచేత, చిద్విదేః = అలోరింతగానే, అభ్యాగతాన్ =
వర్తిస, సహితాన్ = కలిసిఉన్న, సత్ర సాగరాన్ = ఏడు సాగరములను, వశ్య
= చూడుము.

తా. ఉపదాషములచేత కలిగిన దౌర్బల్యములేక అందులై నడచుటకు
కూడ శక్తి లేని ఆ మునిశ్వురులు స్మరించగానే ఏడు సముద్రములు కలిసి వర్తి
నవి. చాటిచి చూడుము. 25

మూ. కృతాభిషేతైస్సైర్వ్యస్తా వంకలాః పాదపేష్టిహ,
అభ్యాపి నావకుష్యన్తి ప్రదేశే రమనన్తన. 26

ప్ర. అ. రమనన్తన = రామా : ఇహ = ఇక్కడ, కృతాభిషేతైః = చేయ
లికిన స్నానముగల, శై : = ఆ మునిశ్వురులచేత, ప్రదేశే = ఈ ప్రదేశమునందు,
పాదపేమ = వృక్షముందీర, వ్యస్తాః = ఉంచబడిన, వంకలాః = చారరీరలు,
అభ్యాపి = ఇవ్వరికి కూడ, నావకుష్యన్తి = ఎంచుకులేదు.

తా. రామా : ఇక్కడ స్నానములు చేసిన ఆ మునిశ్వురులు ఈ ప్రదేశము
నందు వెళ్లిన అర వేసిన నావరీరలు ఇవ్వరికి కూడ ఎంచలేదు. 26

మూ. దేవకార్యాదీ కుర్వర్పిర్యాదీమాని కృతాని శై,
పుష్పైః కువలయైః పార్థం వృణతన్తం నోపయాన్తి శై . 27

ప్ర. అ. దేవకార్యాదీ = దేవకార్యములను, కుర్వర్పిః = చేయుచున్న ఆ
మునిశ్వురులచేత, కువలయైఃపార్థమ్ = వృణకంఠంబో కూడ, పుష్పైః = పుష్పము

లలో, యాచి = ఏ హరికలు, కృతాచి = చేయబడినవో, ఇమాచి = ఇచి, మ్హాన
త్యమ్ = వాడిపోవుటను, వోనయాన్తి చ్చ = పొందుటలేదు.

కా. దేవతాపూజాదికార్యములు చేయు ఆ మునిశ్రమలు సర్వకలుషంలలోను,
పుష్పములలోను ఏ హరికలు ఏర్పించినారో అచి ఇంకను వాకలేదు. 27

మూ. కృత్స్నం వేషమిదం దృష్టం శ్రోతవ్యం చక్రతం ద్వయా,
తదిద్వామ్యుక్యనుజ్ఞారా త్యక్తుమేతర్కశేఠరమ్. 28

ప్ర. ఆ. క్వయా = ఏచేత, కృత్స్నమ్ = కనుప్రమేన, ఇదం వచమ్ =
ఈ వచము, దృష్టమ్ = చూడబడినది. శ్రోతవ్యమ్ = వినితగినది, చక్రతం ర =
వినిపిసినది కూడ, తత్ = ఆ తారణమువలన, అత్యనుజ్ఞారా = (నిరేత) అనును
లింపబడినవాననై, ఏతత్ = ఈ, కశేఠరమ్ = కరీరమును, తక్తుమ్ = విడచుటను,
ఇద్వాచి = కోరుచున్నాను.

కా. ఈ వచము నంతా చూచినావు. విసవంసిన విషయములు వినినావు.
అందులేద ఇక నేను నీ అనుజ్ఞ పొంది ఈ కశేఠరమును విడువ వలె నది కోరు
చున్నాను. 28

మూ. తేషామిద్వామ్యహం గస్తుం సమీపం తావితాత్మనామ్,
మునీనామగ్రమో యేషామహం చ పరిచారిణీ. 29

ప్ర. ఆ. అగ్రమః = ఈ అగ్రమము, యేషాం మునీనామ్ = ఏ మునిశ్ర
మలలో, అహం ర = నేను, పరిచారిణీ = ఎవరి పరిచారికవో, తావితాత్మనామ్ =
వచ్చితముచేయబడిన మనస్సు గల, తేషామ్ = ఆ మునిశ్రమలయొక్క, సమీపమ్
= సమీపమును గూర్చి, గస్తుమ్ = వెళ్లటను, ఇద్వాచి = ఇచ్చుచుండుచున్నాను.

కా. ఈ అగ్రమములో విసవించిన ఏ మునిశ్రమలకు నేను కుట్రాప చేసి
తానవో, వచ్చితమైన మనస్సు గల ఆ మునిశ్రమల సమీపమునకు వెళ్ళవలె నని
కోరుచున్నాను. 29

మూ. రర్మిష్ఠం తు వచః శ్రుత్వా తామవః సహంక్షణః,
ప్రహర్తమరుం లేభే అగ్నీర్యమితి తత్త్వకా. 30

ప్ర. అ. వహింక్షుఁడు = యక్షుఁడనితో కూడిన, రామఁడు = రాముడు, ధర్మిష్ఠఁడు = ధర్మయుక్తమైన, వహఁ = వరమును, శ్రుత్యా = విధి, తత్త్వతః = యథార్థముగా, అకృర్యమ్ = అకృర్యకరమైనది, ఇతి = అని వలుకుదు, అరుంధి = సోది లేని, ప్రహర్షమ్ = సంతోషమును, లేక = పొందెను.

తా. ధర్మయుక్తమైన అమె మూడు విధి రామంక్షుఁడులు, "విధముగా ఈ అగ్రమము అకృర్యకరముగా ఉన్నది" అని వలుకుదు సంతోషించిరి. 80

మూ. రామవార తతో రామః శ్రమణీ సంకరప్రభావః,
అర్పితోఽహం త్వయా తక్మాగర్వ కామం యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. తతో = అటుపిమ్మది, రామః = రాముడు, సంకరప్రభావః = దీక్షపైన ప్రకము గల, శ్రమణీ = అ సంన్యాసీని యైన కలరిని గూర్చి, ఉదార = వరితెను. అహమ్ = నేను, త్వయా = నీవత, తక్మా = తక్కితో, అర్పితః = పూజించబడినాను, కామమ్ = యతేర్పగా, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, గర్వమ్ = వెళ్లము."

తా. కలిసపైన ప్రకములు గల అ కలరితో రాముడు ఇట్లు వరితెను. "నీవు నన్ను తక్కిపూర్వకముగా పూజించిరి. సుఖముగా, నీ ఉద్యానుపాదము వెళ్లము.

వి. ఈ శ్లోకంలోని ఉత్తరాద్ధానికి యులు ప్రాచ్యప్రాకంలో - "అనుజాదాని గర్వేతి ప్రహర్షవహనోఽబ్రవీత్" అని ఉన్నది. 81

మూ. ఇన్దుల్లా అదిరా వృథా రీరకృష్టాణినామ్పరా,
తస్మిన్ మువరాతే కలిరీ దేహం తీర్థం తహసతి, 82

అనుజ్ఞారా తు రామేణ హర్షాత్మానం హరాలసే,
జ్వంభావకనంతరా న్యర్థ మేవ జామ సా. 83

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, ఉత్తా = పంకవతివ, అదిరా = అదారాది, వృథా = వృథారాని, రీరకృష్టాణినామ్పరా = అరదీరను కృష్టాణిమును పథ్రముగా రరించిన, కలిరీ = కలరి, తీర్థమ్ = తీర్థమైన, దేహమ్ = దేహమును, తస్మిన్

మహా దై = ఆ మహా దైవమును, తిహసతి = వికవరంతుడున్నది, రామేణ
= రామునిచేత, అనుజ్ఞానా = అనుమరింపించినది, అశ్మాకమ్ = కవసు, భూతా
శనే = అగ్నియందు, హవ్యా = హోమముచేసి, వ్రాంత్యారకసంశా = ప్రవృ
తించుచున్న అగ్నితో సహాదురాలై, స్వర్గమేవ = స్వర్గమును గూర్చి, జగాదు =
వెళ్ళెను.

కా. అటలను, వారలను, కృష్ణాణివమును తరించిన, వృద్ధురాలైన ఆ కవరి
రాముని మాటలు విని, ఆ మహాదైవమువంటి దేహమును ఏడువవలె నని విశ్వ
యించుకొని, రాముని అనుజ్ఞ పొంది, తన కరిరమును అగ్నితో హోమము చేసి,
ప్రవృతించుచున్న అగ్నితో సహామైన కరిరముతో స్వర్గమును వెళ్ళెను. 985, 986

మూ. దివ్యాకరణసంయుక్తా దివ్యచూర్ణానులేపనా,
దివ్యామృతరరా తత్ర విరూప ప్రియదర్శనా, 94
విరాజయన్తి తం దేవం విద్యుత్పరామిని యథా.

ప్ర. ఆ. దివ్యాకరణసంయుక్తా = దివ్యములైన అంజారములతో కూడి
నది. దివ్యచూర్ణానులేపనా = దివ్యమైన ఉష్ణహరితలు, రంధనము మొదలైన
అనులేపనము కంటై. దివ్యామృతరరా = దివ్యములైన వత్తములను తరించినది,
విద్యుత్ = మెరయుచున్న, విరాజయన్తి యథా = మెరుపువలె, తం దేవమ్ = ఆ
దేవమును, విరాజయన్తి = ప్రకాశింపజేయుచున్నది, తత్ర = అక్కడ, ప్రియ
దర్శనా = ప్రియమైన దర్శనము కంటిగా, విరూప = అయెను.

కా. పిరవ ఆమె దివ్యములైన అంజారములు, దివ్యములైన ఉష్ణహరితులు,
అనులేపనము, దివ్యములైన వత్తములు తరించి, మెరయుచున్న మెరుపు వలె ఆ
ప్రదేవము నంతా ప్రకాశింపజేయుచు, యాదులకు అసందమును కలిగించునదిగా
అయెను. 94

మూ. యత్ర తే సుకృతార్థానో విహరన్తి మహర్షయా, 95
తద్యుక్తం కవరి స్థానం జగామాత్మనమాదినా.

ఇత్యాదీ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అరణ్యకాండే
తరుణ ప్రతికమః పద్యం.

ప్ర. 4. కలరి = కలరి, అక్షిపహరితా = కనయోక్త, కనమృతేత, మధ్యరాత్నాపి = పుణ్యస్వరూపైశ్చైవ, తే మహర్షయః = ఆ మహర్షులు, యత్ర = ఎక్కడ, విహరన్తి = విహరించుచున్నారో, తత్ = అ, పుణ్యమ్ = పుణ్యమైన, స్థానమ్ = స్థానమును, జగతు = పొందెను.

జా. కలరి కన కపోంబులేక, పుణ్యాత్ములైన ఆ మహర్షులు ఏ స్థాన మునందు విహరించుచున్నారో ఆ పుణ్యస్థానమును పొందెను. 35

“తాతానందిని” అను శ్రీమద్రామాయజాంబరవాక్యాపమనందు అరవి
కాండలో తెల్పుదిబ్బావనగ్గ సమాప్తము.

అథ పద్మాన పురితమః పర్వః

[రామలక్ష్మణులు మాకులాకుకొమరు వంశాశీరము చేరుట].

మూ. రిపం తు తస్మాం యాలాయాం కంఠ్యాం స్వేన తేజసా,
లక్ష్మణేన సహ బ్రాతా రిస్తయామాన రాఘవః.   1

ప్ర. ౪. తస్మామ్ = ౪, కంఠ్యామ్ = కంఠి, స్వేన తేజసా = తన తేజస్సు
చేత, రిపమ్ = స్వర్గమును గూర్చి, యాలాయామ్ = వెళ్ళిన తగుతుండగా, రాఘవః
= రాముడు, బ్రాతా = సోదరుడైన, లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితో కూడ,
రిస్తయామానః = అలోరించెను.

తా. ౪ కంఠి తన తపోఽంబులచేత స్వర్గమునకు వెళ్ళిన ఏడ్వట రాముడు
సోదరుడైన లక్ష్మణునితో అలోరించెను.   1

మూ. స రిస్తయిత్వా రత్నార్నా ప్రభావం తం మహాత్మనామ్,
హితకారిణమేతాగ్రం లక్ష్మణం రామవోఽబ్రవీత్.   2

ప్ర. ౪. రత్నార్నా = రత్నాత్ముడైన, సః రామవః = ౪ రాముడు,
మహాత్మనామ్ = మహాత్ములైన ౪ మునిశ్వరులయొక్క, ప్రభావమ్ = ప్రభావ
మును, రిస్తయిత్వా = అలోరించి, హితకారిణమ్ = హితమును చేయువాడు,
ఏతాగ్రమ్ = ఏతాగ్రదిక్తము కలవాడు అయిన, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి,
అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రత్నాత్ముడైన ౪ రాముడు మహాత్ములైన ౪ మునిశ్వరుల ప్రభావ
మును గూర్చి అలోరించి, హితమును చేయువాడు, ఏతాగ్రదిక్తము కలవాడు
అయిన లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికెను.   2

మూ. దృష్టోఽయమాక్రమః పౌన్య బహ్వశ్చర్యః కృతాత్మనామ్
విశ్వ స్తమృగశాన్తులో నానావిహగ సేవితః.   3

ప్ర. ౪. దోష్యుఁ = దోష్యుడా : కృతాత్మనామ్ = విగ్రహించుకొనబడిన మనస్సు గల మునిశ్వరులయొక్క, లహ్యకృత్కః = తాం అకృత్కరము, విశ్వస్త మృగకాక్షుః = ఏకాగ్రము గల మృగములు, పెద్దవైదులు కలది, వానాపహగ సేవికః = అనేకవిధములైన వత్తులచేత సేవించబడినది అయిన, అయమ్ అశ్రమః = ఈ అశ్రమము, దృష్టః = చూడబడినది.

తా. లక్ష్మణాః తాం అకృత్కరము, సమ్మిళ గం (తయములేవి) లేకు పెద్దవైదులు కలది, అనేకవిధములైన వత్తులచేత సేవించబడినది అయిన, ప్రవిశ్ర ములైన హృదయములు గల మహాత్ముం అశ్రమమును చూచినాము. ౩

మూ. సప్తానాం చ సముద్రాణామేషు శీర్షేషు లక్ష్మణ,
ఉపస్సృష్టం చ విరివర్చితరశ్మాపి తర్పితా. 4

ప్ర. ౪. లక్ష్మణః = లక్ష్మణా : సప్తానామ్ = ఏడు, సముద్రాణామ్ = సముద్రములయొక్క, ఏషు శీర్షేషు = ఈ శీర్షములందు, ఉపస్సృష్టమ్ = స్నానము చేయబడినది. విరవర్చితః = విశ్వరేవతలు కూడ, విరివర్చితః = యథా శాస్త్రముగ, తర్పితాః = తృప్తిపొందింపబడినారు.

తా. లక్ష్మణాః : ఈ ఏడు సముద్రముల శీర్షములలో స్నానము చేసినాము. యథాశాస్త్రముగా విశ్వరేవతములు కూడ నేసినాము. 4

మూ. ప్రణవృషకురం త త్తక్మల్యాణం సముపస్థితమ్,
తేన త త్రేయస హృష్టం మే మహో లక్ష్మణ సంప్రది. 5
హృదయే హి సరవ్జ్వామి తురమావిర్యవిష్కరి.

ప్ర. ౪. అకురమ్ = అకురము, ప్రణవృష్టమ్ = నశించినది త త్తక్ = అ యో, కల్యాణమ్ = కల్యాణము, సముపస్థితమ్ = ప్రాప్తించినది. లక్ష్మణః = లక్ష్మణా : తేన = ఆ, త త్రేయస = త త్త్రయశేత, పృథ్వీ = అప్రేతు, మనః = మనస్సు, హృష్టమ్ = సంకోపించినది. సరవ్జ్వామి = నదులలో శ్రీస్తుతా : హృదయే = హృదయమునందు, తురమ్ = తురము, అవిర్యవిష్కరి హి = అవిర్యపించును కదా.

తా. లక్ష్మణాః : అకురము నశించినది. అ యో కల్యాణములు ప్రాప్తించి

నవి. ఈ యథార్థవిషయమునకు నా మనస్సుకు సంబోధము కలిగినది. కుదమ
రాసున్నప్పుడు హృదయమునకు తెలియుచుండును కదా ?

మూ. తదాగర్వ గమిష్యామి వహ్నం తాం ప్రయదర్శనాత్,
ఋష్యమూకో గిరిర్భూత నాదిదూరే ప్రకాశతే,
యస్మిన్యనతి రర్మాత్మా సుగ్రీవోఽలకుమరః సుతః. 7
నిత్యం వారిభయా త్రస్తశ్చకుర్పిః సహ వానరైః.

ప్ర. అ. తదా = అ తరుణమునందు, రర్మాత్మా = రర్మాత్ముడైన, అలకు
మరః సుతః = సూర్యుని కుమారుడైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, నిత్యమ్ = నిత్యము,
వారిభయాత్ = వారిసొంతి భయమువలన, తకుర్పిః = నడుగుచు, వానరైః సహ
= వానరులతో కూడ, యస్మిన్ = లేనియందు, వనతి = వసించుచున్నాడో అర్థి,
ఋష్యమూకః = ఋష్యమూకవర్మకము, యత్ర = ఎక్కడ, నాదిదూరే = నది
వలసినందు, ప్రకాశతే = ప్రకాశించుచున్నదో, తామ్ = అర్థి, ప్రయదర్శనాత్ =
ప్రియమైన తర్కనము గల, వహ్నమ్ = పంపాపరస్పసు గూర్చి, గమిష్యామి
= వెళ్ళవను, అగర్వ = రమ్ము.

తా అందువలన, సూర్యకుమారుడు, రర్మాత్ముడూ అయిన సుగ్రీవుడు
నిత్యమూ వారికి భయపడుచు, నడుగుచు వానరులతో కలిసి నివసించుచున్న
ఋష్యమూకవర్మకము ఏ పంపాపరస్పసు దగ్గరగా ప్రకాశించుచున్నదో, అర్థి,
దూరుకు అనంతము కలిగించు పంపాపరస్పసు వెళ్ళుదము ; రమ్ము. 8,7

మూ. అరిత్యరే త తం ద్రష్టుం సుగ్రీవం వానరర్షభమ్, 8
తరతీనం పి మే సౌమ్య సీతాయాః పరిహర్షణమ్

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడూ, వానరర్షభమ్ = వానరశివుడైన, తం
సుగ్రీవమ్ = అ సుగ్రీవుణ్ణి, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, అరిత్యరే త = తొందరపడు
చున్నాను, సీతాయాః = సీతయొక్క, పరిహర్షణమ్ = అన్వేషణము, తరతీనమ్
= అరనిపై అరీన మ్రేకురి కదా ?

తా. సౌమ్యుడూ, వానరశివుడైన సుగ్రీవుని చూచవలె నని నాకు తొంద

రగా ఉన్నది : ఎందుచేత అయినా నీలావ్యేషణము అరవిందైవనే అధారపడి యున్నది. 8

మా. ఏవం బ్రహ్మణం తం తీరం రామం సోమిత్రిరబ్రహ్మీక, 9
గర్వావస్త్యురీతం తత్ర మహాపి త్వరతే మహా.

ప్ర. ౪. ఏవమ్ = ఇట్లు బ్రహ్మణమ్ = వయకుడున్న, తీరమ్ = తీరుదైన, తం రామమ్ = ఆ రాముణ్ణి గూర్చి, సోమిత్రిః = ంష్క యను, అబ్రహ్మీక = పరితెను, మహా = నాయొక్క, మహా అపి = మనస్సు కూడ, త్వరతే = తొందరపడుచున్నది, త్వరీతమ్ = తొందరగా, తత్ర = అక్కడికి, గర్వాహ = వెడ్డకము.

తా. ఇట్లు వయకు యన్న తీరుదైన రామునిలో ంష్కయను ఇట్లనెను, "నా మనస్సు కూడ తొందరపడుచున్నది. శ్రీమముగా అక్కడికి వెడ్డకము".

మా. అగ్రహాత్తు తత ప్రస్థాన్నిష్క్రమ్య న విశాం పరిః. 10
అజగామ తతః పర్యం ంష్కజేన నహ ప్రతుః.

ప్ర. ౪. తతః = అటు ఏమ్మది, విశాం పరిః = మనస్సులకు అధిపతి యైన, నః = ఆ, ప్రతుః = సత్వలోకప్రభువైన రాముడు, తస్మాత్ = ఆ, అగ్రహాత్ = అగ్రమమునుండి, నిష్క్రమ్య = ఇయలుచేరి, తతః = అక్కడినుండి, ంష్కజేన నహ = ంష్కయనిలో కూడ, పర్యమ్ = వంపానరస్సును, అజగామ = పొందెను.

తా. ఏమ్మది మనస్సుని అధిపతి, ప్రభువు అయినరాముడు, ఆ అగ్రమము నుండి ఇయల్చెరి. ంష్కయనిలో కలిసి అక్కడినుండి వంపను చేరెను. 10

మా. న రవర్క తతః పుణ్యామరారణన సేవితామ్, 11
నానాద్రుమంలాకీర్ణాం పర్యం పానీయాదాహసీమ్,
పర్వైః సోగన్ధికై స్త్రామాం కుల్లాం కుముదమృతైః,
నీలాం కువంయోర్ధ్వాతైర్పహంవర్ణాం కుశామివ.

ప్ర. ౪. తతః = అటు ఏమ్మది, నః = ఆ రాముడు, పుణ్యామ్ = పవిత్రము, అరారణసేవితామ్ = అర్చనార్హమునైన సేవించబడినది, నానాద్రుమి

రాహిర్దామ్ = అనేకవిధములైన వృక్షములచేత, అకంఠేత వ్యావ్రము, పానీయ
రాహినిమ్ = అందులో విండిచిరి, పొగన్తిత్తైః = మంచి ముదాసన గం, వత్సైః
= ఎల్లని వర్షములచేత, త్వాహామ్ = ఎల్లగా ఉన్నది, తుమదమృద్ధైః = తెల్ల
కలువల సముదాయములచేత, త్వాహమ్ = తెల్లవిరి, తుమయోర్దాస్తైః = చల్ల కలు
వల సముదాయములచేత, దీతామ్ = పల్లగా ఉన్నది, అహవర్దామ్ = అనేక మైన
వర్షములు గల, తుదాహిత = కంఠము వలె ఉన్న, వహ్సామ్ = నవనూ,
దదర్శ = చూచెను

తా. ఏమట్లు రాముడు వచ్చితమైన ఆ నవనూ యాలెను. రానిది ఉత్తము
లైన నదులు సేవించుచుండిరి. రాని రీతములు అనేకవిధములైన వృక్షముల
చేత, అకంఠేత వ్యావ్రములై ఉండెను. అది బ్రాగుటకు రగిన మంచి నీటిలో
నిండి ఉండెను. ఆ నదస్థులో మంచి ముదాసన గం ఎల్లని వర్షములు, తెల్లని
కలువలు, చల్లని కలవలు ఉండుటచేత అది వివిధవర్షములతో విరిత్రముగా
ఉన్న కంఠి వలె ఉండెను. 11,12

మూ. న రామాసార్కై రై రామో ధూరాదుదకరాహినిమ్, 13
మత్తల్లనరసం నామ ప్రాచం సమవగాహర.

ప్ర. ఆ. సా రామః = ఆ రాముడు, ఉదకరాహినిమ్ = ఉదకమును వహిం
చున్న, రామ్ = ఆ నవనూ, ధూరాత్ = దూరమునుండి, అసార్కై = పొంది,
(చూచి), మత్తల్లనరసం నామ = మతంగనరస మను పేరు గల, ప్రాచమ్ = చిరు
పును, సమవగాహర = ప్రవేశించెను.

తా. రాముడు ఉదకముతో విండిన ఆ నవనూనరస్సును దూరమునుండియే
చూచి, రాని సమీపమునం దున్న మతంగనరస మను పేరు గల చిరుపులో దిగి
ప్రవేశము చేసెను. 13

మూ. అరవిన్దోత్పంవశిం వర్మపొగన్తికాయురామ్, 14

పుష్పిల్వామవతోపేతాం అర్చితోద్భుద్ధిసారిరామ్,

తింతైర్పిఘాలైక్వ రతైః కుక్కుడుమైస్తథా, 15

పుష్పితైః కరవీరైక్వ పుష్పాగైక్వ సుపుష్పితైః,

మాంశీకుష్మణ్డైక్వ తాల్లీర్నిచురైస్తథా. 16

అకోతైః సప్తవర్షైశ్చ కేశైః కరిమత్యతైః,

అన్యైశ్చ వివిధైర్వృక్షైః ప్రమరామివ కూషరామ్, 17

సమీక్షమాణో ఘృష్టాక్షం సర్వతో విపులద్రుమమ్,

కోయష్టితైశ్చార్థనతైః శకవత్ప్రైశ్చ కీరతైః, 18

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ విహగైర్నారికం తు వనం సుహృత్,

తతో అగ్మీరురవల్లగౌ రామవో సునమాహితౌ, 19

తద్యనం చైవ సరసః పశ్యంతే శకునైర్ముతమ్.

ప్ర. అ. కేశః = అట పిమ్మట, రామవో = రామంబ్బయలు, అరవిన్దో
 శ్చరవతీయ = ఎఱ్ఱని వర్షములు, కంపలు కంది, పర్వదౌగర్ధికాయురామ్ =
 రెల్ల వర్షములతోను ఎఱ్ఱని కంపలతోను కూడినది, ఘృష్టాక్షమణోపేతామ్ =
 ఘృష్టిరిన మామిడితోలలతో కూడినది, అర్థతోర్ధ్వకారిణామ్ = నెమళ్ళ అర
 వులచేత త్వనింపజేయబడినది, తింతైః = తొట్టగల్గితోను, విహగైశ్చ =
 తానమ్మగల్గితోను, తనైః = తల్లగల్గితోను, తలా = మరియు, అత్తద్రుమైః =
 ఏడుమట్టిగల్గితోను, ఘృష్టైః = ఘృష్టిరిన, శకవీరైశ్చ = గర్జేరుగల్గితోను,
 సుఘృష్టైః = కాగా వూడిన, పుష్పాగైశ్చ = సురపొన్నగల్గితోను, మాంఠిమృత
 గుల్మైశ్చ = బాబిపొదలతోను, మర్రిపొదలతోను, తాన్దీరైః = మట్టిగల్గితోను, తలా =
 మరియు, నిత్యైః = తిరాసపుగల్గితోను, అకోతైః = అకోకపృక్షములతోను, సప్త
 వర్షైః = ఏడాడు అరదిగల్గితోను, కేశైః = మొగరిగల్గితోను, అరిమత్యతైః =
 గుంపిందగల్గితోను, అన్యైః = అరమలైన, వివిధైః = అనేకవిధమలైన, వృక్షైశ్చ =
 వృక్షములతోను, కూషరామ్, కూషరామ్ = అంకరింపబడిన, ప్రమరామివ = త్రి
 వరె తిన్న వంపాసరస్సును, సర్వతో = వెలుమూలలా, సమీక్ష మాణో = చూచుచు,
 ఘృష్టాక్షమ్ = ఘృష్టముతో నిండినది, విపులద్రుమమ్ = పెద్ద వృక్షములు
 కంది, కోయష్టితైశ్చ = కోయష్టికసమూహితను, అర్థనతైః = నెమళ్ళచేతను,
 శకవత్ప్రైః = బెగ్గురువమూలచేతను, కీరతైః = రియకంబితను, ఏతైః = ఈ
 వమూలచేతను, అన్యైః = అరమలైన, విహగైశ్చ = వమూలచేతను, నారికమ్ =
 త్వనింపజేయబడినది, సుహృత్ = గొప్పదీ అయిన, శకునైః = వమూల,
 యుతమ్ = కూడిన, వనమ్ = కనమును, పశ్యంతే = చూచుచున్నారై, అవ్యగ్రైః =

తొందరపాటు లేనివారై, మనమాహిళా = బాగుగా పాపరావరింపురై, సరసా = సరస్సుయొక్క, తర = త, వనము = వనమును గూర్చి, అగ్గతు = వెళ్ళిరి.

తా. ఆ రామంశ్మయలు పాపరావరింపురై, తొందర లేనివారై ఆ వనము లోనికి వెళ్ళిరి. మార్గమర్థమునందు వంపాపరస్సును, దాని ప్రక్క మన్న వనమును చూచిరి. ఆ వంపాపరస్సునందు ఎత్తనివర్తములు, కలవలు, తెల్లని వర్తములు, ఎత్తని కలవలు ఉంటును. దాని చుట్టూ వుప్పించిన మామిడిరెట్లు, బొట్టుగరెట్లు, దానిమ్మరెట్లు, తల్లెరెట్లు, పీరుమర్తిరెట్లు, వుప్పించిన గమ్మెరురెట్లు పొన్నరెట్లు, జాతిరిగలు, పుల్లెపాకలు, మిట్టిరెట్లు, తివాసపురెట్లు, అశోకవృక్ష ములు, ఏతాకుల అరటిరెట్లు, మొగలిరెట్లు, గురివెంతరెట్లు ఇంకా ఎన్నో ఇత రములైన రెట్లు ఉండుటచే ఆ సరస్సు అలంకరించుకొన్న శ్రీ వరి ఉండెను. వెనుక వేళార్చనుంటే ఆ ప్రాంతము ప్రతిర్వనించుతుండెను. కోయిష్టిక వట్టులు, దెగ్గురువట్టులు, చింకలు మొదలైన వట్టుల కృతులు వినిండుతుండెను. ఆ సరస్సు ప్రక్కనే ఉన్న వనమును కూడ చూచుచు దానిలోనికి ప్రవేశించిరి.

మూ. న దదర్శ తతః పశ్చాం శిరదారినిరిం తదామ, 20
శింశాకోకపున్నాగవకుగోల్లాంకానిమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, నః = ఆ రాముడు, శిరదారినిరిమ్ = దల్లని నీటి నిధి. తదామ = మంగళవ్రతము, శింశాకోకపున్నాగ వకుగోల్లాం కానిమ్ = తింక, అశోక పుంజాగ, పకుగ, ఉల్లాం వృక్షములతో ప్రకాశించు వది అయిన, పశ్చామ్ = వెంపను, దదర్శ = చూచును.

తా. పిమ్మట ఆ రాముడు దల్లని నీటిలో నిండి ఉన్నది, మంగళవ్రతము, తింక . అశోక . పుంజాగ . పకుగ . ఉల్లాంవృక్షములతో ప్రకాశించుచున్నది అయిన వంపాపరస్సును చూచును. 20

మూ న రామో వివిరాన్ వృజాన్ నరాంసి వివిరాని త, 21
పశ్యన్ తామూరిసంతస్తో జ్ఞామ వరమం ప్రాదమ్.

ప్ర. అ. నః = ఆ, రామః = రాముడు, వివిరాన్ = అనేకవిధములైన, వృజాన్ = వృక్షములను, వివిరాని = అనేకవిధములైన, నరాంసి = సరస్సులను.

మగ్నన్ = చూచుచు, జామాభివంశస్తు = మెప్పుడువిదేశక పీడించబడినవారై, పర
మమ్ = శ్రేష్ఠమైన. ప్రారథమ్ = చెరువును గూర్చి. జగము = వెళ్లెను.

తా. ఆ రామయ జనేకవిధములైన వృజ్జలను, జనేకపరస్థులను
చూచుచు, మెప్పుడువిదేశ పీడించబడుచున్నవారై శ్రేష్ఠమైన ఆ వంశానరస్థును నడి
పించెను. 21

చూ. ఘృష్ణిరోవవనోపేలాం సాంరమృకకోరిలామ్, 22

వట్టదోమనమాచిష్టాం శ్రీమశీమదుల్లవలామ్,

స్పదికోవమతోయాశ్యాం క్షక్తవాణకనంకలామ్, 23

న రాం రృష్ట్యా ఘనః పర్యూం పర్మసౌగధితైర్ములామ్

జ్యోతార తరా చాక్యం లక్ష్మణం సత్యచక్రమః, 24

ప్ర. ఆ. సత్యచక్రమః = సత్యమైన వరాక్రమము గల, నః = ఆ రామయ,
ఘృష్ణిరోవవనోపేలామ్ = ఘృష్ణించిన నవవయవంధరి వనముందే బట్టించినది,
సాంరమృకకోరిలామ్ = సాంరమృకముండకను, వంపెంగబిల్లరేతను ప్రకాశింప
రేయజరిగినది, వట్టదోమనమాచిష్టామ్ = కుమ్మరం నమరాదుమరేక బాన్దము,
శ్రీమశీమ = గోరాముక్తము, జదుల్లవలామ్ = పాదిలేని కాంతి గలది, స్పది
కోమమతోయాశ్యామ్ = స్పదికమువంటి పిదికో వెండినది, క్షక్తవాణకనంకలామ్ =
మృదైనైవ ఇనుకతో నిండినది, పర్మసౌగధితైః = పర్మములతోను, ఎల్లవి
కలవలతోను, యలామ్ = బూడిదచే ఇయిన, లామ్ = ఆ వంసను, ఘనః = మరల,
రృష్ట్యా = తూరి, తరా = అప్పుడు, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, జరి = జల్లు,
చాక్యమ్ = చాక్యమును, తార = పరిగెను.

తా. ఆ వంశానరస్థు యట్లా ఘృష్ణించిన వనములు ఉండెను. సాం
రమృకములు, రంధక రమృకములు దాని ప్రకాశమును ఇనుమకింపరేయించుండెను.
అక్కర కుమ్మరలు గుంపులు గుంపులుగా ఎగురుతుండెను. గోరాముక్తమై,
పాదిలేని కాంతిలో ప్రకాశించుచున్న ఆ వంశానరస్థులోని జలము స్పదికము
వలె నిర్మలముగా ఉండెను. దానిలోని ఇనుక లాం మృదువుగా ఉండెను.
పర్మములతోను, ఎల్లవి కలవలతోను నిండి యొన్న ఆ వంశానరిని మరల
చూచుచు, సత్యమైన వరాక్రమము గల రామయ లక్ష్మణునితో జల్లు పరిగెను.

మూ. అస్మాన్తీరే తు ఘోర్వక్తః పర్వతో రాతుమణ్డితః,
ఋష్యమూక ఇతి భ్యాతః పుణ్యః పుష్పితపాదపః. 25

ప్ర. అ. ఘోర్వక్తః = ఘోర్వము చెప్పబడిన. రాతుమణ్డితః = రాతువుల
చేత అలంకరించబడిన, పుణ్యః = పుణ్యమైన. పుష్పితపాదపః = పుష్పించిన
వృక్షములు గల, ఋష్యమూకః ఇతి = ఋష్యమూకము అని, భ్యాతః = ప్రసిద్ధ
మైన. పర్వతః = పర్వతము, అస్మాః = దీనియొక్క, తీరే = తీరమునందు
ఉన్నది.

తా. రాతువులచేత అలంకరించబడినది. పుణ్యము, పుష్పించిన వృక్ష
ములు కలది అయిన, ఋష్యమూక మనే ప్రసిద్ధి గల, వెనుక తెప్పిన పర్వతము
దీని తీరమునందే ఉన్నది. 25

మూ. హరే ఋక్షరతోనామ్నః పుత్రస్తస్య మహార్కనః,
అర్కాస్తే తం మహాచిర్యః సుగ్రీవ ఇతి చిత్రతః. 26

ప్ర. అ. ఋక్షరతోనామ్నః = ఋక్షరఅమ్మ అను పేరు గల, మహార్క
నః = మహాత్ముడైన, తస్య = అ, హరే = వానరునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు,
మహాచిర్యః = గొప్ప వరాక్రమము గలవాడు, సుగ్రీవః ఇతి = సుగ్రీవుడు అని,
చిత్రతః = ప్రసిద్ధుడూ అయిన వానరుడు, తమ్ = ఆపర్వతమును, అర్కాస్తే =
అరిష్టించిఉన్నాడు.

తా. ఋక్షరఅమ్మ అను పేరు గల మహాత్ముడైన వానరుని కుమారుడు,
సుగ్రీవు డని ప్రసిద్ధుడు, మహావరాక్రమవారి అయిన వానరుడు ఆ పర్వతము
మీద ఉన్నాడు. 26

మూ. సుగ్రీవమలిగర్చ త్వం వానరేష్వరి సరర్థత,
ఇర్యువార పునర్వాక్యం లక్ష్మణం సత్యచిత్రమమ్. 27

ప్ర. అ. సరర్థత = నరులలో శ్రేష్ఠుడైన లక్ష్మణః. త్వమ్ = నివు,
వానరేష్వరి = వానరుల ప్రభుడైన, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని గూర్చి, అలిగర్చ =
వెళ్ళము. పునః = మరల, సత్యచిత్రమమ్ = సత్యమైన వరాక్రమముగల, లక్ష్మణమ్
= లక్ష్మణుని గూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, ఉపాద = పలికెను.

తా. లక్ష్మణా : నీవు వానరనాయకుడైన ముగ్ధునివద్దకు వెళ్ళుము అని రాముడు సత్కమైన చరాక్రమము గలం లక్ష్మణునితో యిచ్చి మరలం పరిగెను. 27

మూ. రాజ్యక్రష్టేన దీవేన తస్యామాసక్తచేతసా,
కథం మయా వివా శక్యం నీలాం లక్ష్మణ తపితుమ్. 28

ప్ర. అ. లక్ష్మణం = లక్ష్మణా : రాజ్యక్రష్టేన = రాజ్యమునుండి క్రష్టదను, దీవేన = దీనుడను, తస్యామ్ = అమెయందు, అపక్తచేతసా = లగ్నమైన చిత్తము గలరాతను అయిన, మయా = నారేత, నీలాం వివా = నీత లేకుండా, తపితుమ్ = తపించుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, శక్యమ్ = శక్యమైనది :

తా. లక్ష్మణా : నేను రాజ్యమును పోగొట్టుకొందని, దీనుడను, నా మనస్సు నీతపై లగ్నమై ఉన్నది. అర్థ నేను నీత లేకుండా ఎట్లు తపించ గలను ?

మూ. ఇత్యేవముక్త్యా మదనానిపీడితః
స లక్ష్మణం వాక్యమనన్యచేతనమ్,
వివేక వహ్నాం తదిహం మనోరమాం
రమాత్తమః శోకవిషాదయన్త్రితః. 29

ప్ర. అ. మదనానిపీడితః = మన్నకునిరేత పీడించబడిన, సా రమాత్తమః = అ రాముడు, అనన్యచేతనమ్ = మరొక అలోచన లేని, లక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణుని గూర్చి, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉక్త్యా = పరికి, శోకవిషాద యన్త్రితః = శోకముచేతను, దిగులులేతను పీడితుడై, మనోరమామ్ = మనోరమ మైన, వహ్నాం తదిహమ్ = వంపానరస్సును, వివేక = ప్రవేశించెను.

తా. మన్నకునిరేత పీడించబడిన అ రాముడు, నేను అలోచన లేని లేని లక్ష్మణునితో ఇట్లు పరికి, శోకవిషాదముతో బాధపడుడు మనోరమ మైన అ వంపానరస్సును , వదలించెను. (పరస్సును సమీపించెను). 29

మూ. రతో మహర్వర్త మయారవంక్రమం
క్రమేణ గత్వా ప్రవిలోకయన్యనమ్,
దదర్శ వహ్నాం కుతరర్కశాసనా
మనేకనానావిద వక్షితాంశమ్.

అర్హ్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకియే ఆదికావ్యే అరణ్యశాఖే
పంచన వ్రతకము: పర్వ:.

ప్ర. అ. కర: = అమృతము, సుహృదసంక్రమమ్ = రాం దూరమైన
సదక గం, మహాత్ = దీర్ఘమైన, పర్వ = మార్గమును, క్రమే = క్రమముగా,
గర్వా = వెళ్ళి, వనమ్ = వనమును, ప్రవితోకయన్ = చూచుచు, కళాదర్శనాన
నామ్ = కలముగా కనంతు అదవులు గం, అనేకవాదావిరపక్షికాంకామ్ =
అనేకములైన, యోనిరములైన పక్షివమురాయములు గం, పహ్నుమ్ = పంపా
నరన్నును, దదర్శ = చూచెను.

కా. ఏముట కామెడు రాం దూరము సదవవంది ఉన్న దీర్ఘమైన మార్గ
మును క్రమముగా నడరి, వనమును చూచుచు, మంగళకరమైన దర్శనము
గం (చూచుటకు మంగళకరమైన) అదవులు గంది, అనేకవిధములైన, అనేక
మైన వక్షుల సమురాయములు కంది అయిన పంపను లేకెను. 20

'కాలానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధర్వాఖ్యానమునందు అరణ్యశాంకలో
తెల్పురియైన పర్వ పమా వ్రము. అరణ్యశాంకము పమా వ్రము.

యత్కృపాభేకనంసర్గాద్యాత్మీయం రదితా మయా,
రన్యైవ తానకితావే: పరయోరియమర్కరే,
వేషలానుగ్రహ: ఏత్రో వ్రపశ్చాదాద్యసత్కృపా,
కర్తాన్నర్హ్యన్యతాతన్య కరణం కేవలం పయమ్.

శ్రీ: శ్రీ: శ్రీ: శ్రీ: